23
37
19 C
1

Fr. Ippolytus Patus, de Brixia, ord. praed. anno 1590.

C. IVLII

CAESARIS

DE BELLO GALLICO, Commentarii VII.

A. Hircii de eodem, liber octauus. *folio 84*

[redacted] de bello ciuili Pompeiano Commentarij III. *folio 97*

A. Hircii de bello Alexandrino lib. I. *folio 158*

De bello Africano lib. I. *folio 170*

De bello Hiſpanienſi lib. I. *folio 202*

Cum ſcholiis

Francisci Hottomani

[redacted] I. C. *folio 212*

Fvl. Vrsini Romani. *folio 88*

Ald. Manvtii P. F. *folio 113*

Appollo.

LVGDVNI.

Apud Bartholomæum Vincentium,

M. D. LXXIIII.

Cum priuilegio Regis ad decennium.

Charles par la grace de Dieu Roy de Frãce,

Aux preuoſt de Paris, ſeneſchal de Lyon, baillifs d'Orleans & de Berry, ou leurs lieutenans,& à tous nos iuges & officiers qu'il appartiendra, ſalut. Noſtre cher & bien amé maiſtre François [redacted], Docteur és Droicts, nous a fait expoſer qu'ayant ſceu & entẽdu de pluſieurs amateurs des ſciences, combien le trauail qu'il a pris par le paſſé pour ſeruir aux amateurs de bonnes lettres, & d'auoir mis en lumiere pluſieurs bons & laborieux liures, eſtoit bien receu: il a continué en ceſte meſme volõté, & auec ſemblable deſir il a compoſé & mis par eſcrit les liures qui s'enſuyuent: [redacted] *Commentarij in libros de Feudis: eiuſdem Dialecticæ libri* IIII. *eiuſdem Quæſtionum illuſtrium lib.* II. *eiuſdem Scholia in Commentarios Cæſaris: eiuſdem Obſeruationum lib.* x. leſquels liures il feroit volontiers pour le bien & vtilité publicque & des amateurs des ſciences & bonnes lettres, imprimer. Mais il doute qu'apres que ceux auſquels il aura donné la charge deſdites impreſſions les aurõt imprimez, autres les veuillent faire reimprimer, & par ce moyen fruſtrer ceux qui aurõt eu ce premier trauail, de leurs labeurs, & fraiz par eux faits pour icelle impreſſion, ſi par nous ne luy eſtoit ſur ce pourueu. Ce qu'il nous a humblement ſupplié & requis vouloir faire. Novs à ces cauſes, voulans bien & fauorablement traicter ledit [redacted], en faueur de ſes eſtudes, rare & ſinguliere doctrine: à iceluy pour ces cauſes & autres à ce nous mouuans, auons permis & permettons qu'il puiſſe faire imprimer par tels imprimeurs qu'il voudra choiſir & eſlire, leſdits liures: auec defenſe à tous autres imprimeurs & libraires de noſtre royaume d'imprimer ou faire imprimer, vendre, diſtribuer, & contreporter iceux ſans la permiſſion dudit expoſant, de dix ans apres que leſdits liures auront eſté paracheuez d'imprimer, ſur peine aux contreuenans de confiſcation de leurs marchandiſes, & de tous deſpens, dommages & intereſts. Si vous mandons, & à chacun de vous, ſi comme à luy appartiendra, enioignons par ces preſentes, que du contenu en icelles vous faites iouyr ledit expoſant, ſans ſouffrir y eſtre contreuenu en aucune maniere, procedant par priſe & ſaiſie deſdites marchandiſes, confiſcation d'icelles, & autres peines pour ladite contrauention, ainſi que verrez eſtre à faire par raiſon. Voulans que mettant par brief le contenu en ces preſentes, à la fin ou au commencement deſdits liures, qu'elles ſoyent tenues pour deuement ſignifiees: car tel eſt noſtre plaiſir: nonobſtant quelconques lettres à ce contraires. Donné à Amboiſe le ſixieme iour de Ianuier, l'an de grace mil cinq cens ſoixante & douze, & de noſtre regne le douzieme.

Par le Roy, à voſtre relation.

Coignet.

GENEROSISSIMO ET SPLENDIDIDISSIMO ADOLESCENTI, GVIDONI COMITI LAVALLIO, [redacted] S. D.

MVNVS tibi affertur à me, Generoſiſſime Comes, quod ſpero non huic tantùm ætati tuæ, & ſtudiis in quibus nunc verſaris, ſed etiam in omne poſterum vitæ tuæ tempus magnas ad res perutile tibi futurum eſſe. Commentarij videlicet rerum à C. Cæſare geſtarum; quas non teſtis aliquis ex viſu vel auditu commemorat: ſed auctor ipſe qua manu ſummas res geſſit, eadem res illas immortalitati commendauit: qui denique rebus poſt hominum memoriam maximis non modò interfuit, verùm etiam cum immortali laude & gloria præfuit. Quòd ſi magna ſemper à Sapientibus hiſtoriæ vtilitas, magnáſque ad res gerendas opportunitas eſſe iudicata eſt: tum verò quæ huic noſtræ anteponenda ſit, nullam inter humanas hiſtorias exſtare arbitror. Etenim, ſi verè iudicare volumus, eadem hiſtoriæ quæ ceterorum operum omnium ratio eſt: quorum laus duabus conſtat rebus, materia & artificio. Nam in annulo (vt tibi ex re peruulgata exemplum edam) quamuis ſplendida atque illuſtris gemma ſit, tamen niſi ſingularis quædam artificis acceſſerit ſolertia, detractum aliquid de ipſius ſplendore ac dignitate iudicamus. Simillima hiſtoriæ ratio eſt. Magnũ eſt argumenti atq; materię, in qua hiſtoricus verſatur, pondus; magnúmque in omnem partem momẽtum. Itaque quantumuis inculto atq; agreſti ſermonis genere ſcripta ſit, tamen ſi res cõplexa eſt memoratu atque admiratione dignas, auidè illam arripimus. Cuius rei vel hiſtoriæ de Caroli Magni rebus geſtis, aliorúmque Germanorum Imperatorum, & Francorum Regum annales documento eſſe poſſunt: qui tametſi à barbaris & incultis hominibus conſcripti ſunt, à nobis tamen propter vtilitatem rerum, ſemel in vita leguntur. Verùm vbi ad præſtantiam argumẽti ſcriptoris etiam acceſſit elegantia, quod apud Græcos in Herodoto & Thucydide, apud Latinos in Salluſtio & Liuio vſuuenit, quanto admirabilius, quantóque præclarius ac magnificentius opus illud exiſtimatur? quanto maiore cum voluptate legitur? propè vt nunquam è ſtudioſorum manibus dimittatur. In hunc numerum ſi Cæſaris commentarios referendos putem, neminem fore arbitror peritum in hoc genere æſtimatorem, à quo meum iudicium reprehendatur. Nam, ſi argumentum ſpectemus, priore quidem parte diuturna fortiſſimę & bellicoſiſſimæ gentis Gallicæ, hoc eſt maiorum noſtrorum bella, varióſque caſus, rerúmque publicarum florentiſſimarum quondam & nobiliſſimarum interitus complectitur: quæ cùm aduerſus Romanorum opes, annos (vt Ioſephus teſtatur) amplius DCCC. de potentatu contendiſſent, ad extremum fato gentium propè omnium communi conciderunt, atque in illorum ſeruitutem redactæ ſunt. altera parte populi R. gentium propè omnium principis, victoris ac domini, potentiſſimæque Reipub. & nobilitatæ illius Maieſtatis occaſum, deſcribit: cui cauſam duorum principum diſcordiæ & contentiones attulerunt: quemadmodũ Galliæ quoque noſtræ vſuuenit, quæ cùm duas in partes diuiſa eſſet, quarum vni Ædui, alteri Aruerni præerant, veteratoriis Romani Senatus artibus diſtractæ, tandémque per amicitię ſpeciem, & ſocietatis conſanguinitatíſque nomen

oppreſſa eſt. Nam cùm Ædui ab Aruernis & Sequanis diſſentirent, Romani qui tales exterarum gentium contentiones ad ſuas rationes accommodatiſſimas eſſe animaduertebant, controuerſias illas alere inſtituerunt, Æduiſque fratrum & conſanguineorum nomen honorificentiſſimis decretis detulerunt: quibus decretis atque artibus aditum ſibi in Galliam noſtram, per auxilij ferendi ſpeciem aperuerunt: auxilij, inquam, aduerſus eum ferendi, quem paucis antè annis ſplendidiſſimo Regis ſocij atque amici nomine affecerant. Iam verò ſi ſcriptoris artificium, hoc eſt grauitatem, prudentiam, ſplendorem denique orationis, attendere volumus: ecquis vnquam poſt hominum genus natum ad ſcribendam hiſtoriam animum appulit, qui cum hoc noſtro conferendus videatur? Prudentia in eo cernitur, quòd non modò euenta, verùm etiam euentorum cauſſas aperit: nihil à propoſito alienum, nihil non ordine ac loco, nihil non magnopere neceſſarium admiſcet. Cuius laudis ſi quis vel Plutarchum, vel Liuium magnopere cupidum fuiſſe affirmet, cùm in illius quidem Parallelis innumera ſint ad philoſophi ſcholam potius, quàm ad inſtitutam hiſtoriam pertinentia, in huius autem libris quamplurimæ ſint orationes fictæ & commentitiæ (quod figmenti genus grauiter Polybius inſectatur) haud ſcio an illorum exiſtimationis quàm ſuæ ipſius cupidior ſit futurus. Grauitas verò vel ex hoc cognoſci poteſt, quòd leuia quęque prætermittens, ſumma duntaxat (vt ille ait) faſtigia rerum perſequitur: neque vel mularum partubus, vel eiuſmodi nugis atque ineptiis commemorandis lectoris auidum cognoſcendi animum defatigat. Tanta (inquit Quintilianus) in eo vis eſt, tantum acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat. Poſtremò, quanta orationis ſit dignitas, vel vnius Ciceronis acerrimi in hoc genere æſtimatoris teſtimonium ſatis eſſe poterit. Commentarios, inquit, ſcripſit rerum ſuarum valdę quidem probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta. Sed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. Quæ cùm ita eſſe iampridem animaduertiſſem, tanto me huius præſtantiſſimi ſcriptoris ſtudio captum fuiſſe fateor, vt quod tempus ab artis meæ profeſſione laborioſiſſima ſurripere poteram, libentiſſimè in his libris, tanquam in porticu, vel ambulatione amœniſſima, relaxandi animi cauſa, conſumerem: quo in ſtudio animum etiam ad menda quædam librariorum tollenda, & opera Cæſaris vel in fluminibus tranſmittendis, vel in oppidis oppugnandis, vel in caſtris muniẽdis, machináſque bellicas cognoſcendas adiunxi. Cuius ocij nimiam interdum facultatẽ ſuperioribus annis turbulenta mihi tempora præbuerunt: è quibus vt primùm tanquam è naufragio enatare potui, aliquantum in illis obſeruationibus recognoſcendis ſubſeciui temporis poſui: ne hic quoque noſter labor, vt alia non pauca, quæ ſenectuti meæ ſubſidio fore ſperabam, interiret: ſed huius ſcriptoris ſtudioſis prodeſſe poſſet. Quod opus cùm à Typographo paratum, ac iam in publicum emittendum eſſet, multis de cauſſis, vt tibi, Generoſiſſime Comes, dicarem, atque inſcriberem, ſum adductus. Primùm vt te ad inſtitutum ſtudiorum curriculum, currentem quidem, vt ſpero, cohortarer; in quibus præclaram vſque adhuc operam, poſuiſti: deinde vt generoſum tuum animum ad magnorum euentorum conſiderationem, ad rerum humanarum viciſſitudines, regnorum & Rerumpub. interitus, euerſionéſque obſeruandas excitarem: in quibus certiſſima Dei potentia & ſeueritas animaduerti poteſt: qui (vt ipſe in literis ſanctis teſtatur) propter Regum ſcelera, & perditos mores, regna è gente in gentem transfert. Quanta, quæſo, & quàm vehemens vis diuini numinis in illa toties decantata populi Rom. maieſtate ſub vnius hominis ditionem ſubi-

genda apparuit? Cùm is populus, qui orbis terrarum dominus, victor, triumphator dicebatur, omnéſque ferè gentium exterarum Reges, Tetrarchas, Dynaſtas ſibi ſeruire coegerat, nunc ſub vnius hominis dominatum ſubactus, miſerrimam ſuis poſteris eiuſdem ſeruitutis hereditatem reliquit? Nam è Cæſaris ſucceſſoribus quotuſquiſque non immaniſſimi Tyranni potius, quàm Imperatoris, aut patris patriæ nomine dignus fuit? Quinetiam ad infimæ atque abiectæ ſortis homines imperium illud perueniſſe conſtat. Commemorantur Pertinax & Macrinus, libertino patre nati: Maximinus terræ filius, miles gregarius è Thracia: Philippus latronum ducis filius: Probus patre agreſti genitus, Iuſtinus bubulci filius, ipſe pecoris ineunte ætate cuſtos: Atqui tantæ huic ac tam prodigioſæ viciſſitudini noſtri huius Cæſaris victoriæ, de quibus ipſe his in libris commemorat, viam muniuerunt. Quòd ſi nouem annorum hiſtoriam, quibus arma ipſius in Gallia noſtra verſata ſunt, ſummatim percurrere volumus; primus quidem annus ingentes Heluetiorum copias, quæ patriis ſedibus relictis in fines noſtros influebant, repreſſit: magnáque cæde fuſas ac diſiectas domum reuerti coegit: Ariouiſtum Germanorum Regem, ac ſæpe iam victorem, qui magna ſuorum manu Sequanorum ſedes occuparat, ibique annos iam XIV. conſederat, prœlio ſuperatum è Galliæ finibus expulit. Alter bellicoſiſſimam Belgarum gentem armis oppreſſam, ſub Cæſaris poteſtatem redegit. Tertius Venetos, Antuates, Vnellos, Aquitanóſque eidem parere compulit. Quartus Vſipetes & Tencteros, qui è Germania in fines noſtros progreſſi Rhenum tranſierant, multis prœliis fractos, domum reuerti coegit. quo anno, victor Cæſar, ponte in Rheno decem diebus extructo in Germaniam, terroris iniiciendi cauſa, profectus eſt; paulóque pòſt reuerſus, & in alteram orbis partem digreſſus, Britannos ſibi & Morinos ſubegit. Quinto, Piruſtas & Britannos rebellantes domuit. Sexto, Neruios, Senones, Carnutes, Menapios, & Treuiros prœliis fractos contudit; iterúmque in Germaniam, altero effecto ponte, tranſmiſit. Sicambros, qui eodem flumine traiecto, in Galliam inuaſerant, repulit. Septimo, totius ferè Galliæ rebellionem ſumma ciuitatum omnium conſenſione excitatam, compluribus factis prœliis ſedauit, vrbéſque quamplurimas vi cepit. Octauo, nouos item alios multis Galliæ partibus excitatos fluctus compoſuit. Extremo autem conquaſſatam ac defeſſam tot malis Galliam pacauit, atque in prouinciæ formam redactam, ignauum, (vt ait Eutropius) tributum pendere coegit. Tantis rebus geſtis cùm in patriam victor, parta immortali gloria, quiete perfrui, domíque ocium cum dignitate (quod ætas illa ſummum hominis bonum iudicabat) obtinere poſſet, in nouos, multóque maiores fluctus ac tempeſtates incidit: graui oblato aduerſario Cn. Pompeio Magno, qui nihilo minorem ſibi ſummis rebus terra maríque geſtis gloriam pepererat. Itaque ciuile bellum ingreſſus, cùm biennij ſpatio Italiam, Siciliam, Sardiniam, vtramque Hiſpaniam ſuam in poteſtatem redegiſſet, compluribúſque prœliis victor, fuſis aduerſariorum copiis, ſuperato fugatóque Pompeio regiam poteſtatem ſub perpetuæ Dictaturæ nomine occupauit. neque ita multo pòſt occulta Senatorum amplius LX. coniuratione oppreſſus in curia, & XXIII. vulneribus confoſſus eſt. Has tantarum rerum viciſſitudines, animus tuus, Generoſiſſime Comes, contemplans, crebróque in his libris, tanquam in tabula, conſiderans, ad Maieſtatem præpotentis Dei venerandam, admirandum, cogitandam, excitabitur. Neque verò, in hac humanarum rerum varietate conſideranda, lamentabilis ille Cn. Pompeij re & cognomento Magni caſus prætermittendus eſt: qui cùm tribus conſulatibus, tribúſque triumphis diuinos propè iam honores adeptus videretur, ac per annos quatuor & triginta ſemper vincere, ſemper de cæſis hoſtibus triumphare didiciſſet: nunc annos vndeſexaginta natus,

¶ 3

amiſſo florentiſſimo exercitu, victus, fugatus, in vltimis oris, in Ægyptiorum ſolitudine, per hoſpitij atque amicitiæ ſpeciem trucidatus, miſerandum omnibus ſpectaculum præbuit: cùm abiectum ipſius cadauer tandiu in litore iacuit, dum à ſeruulo, congeſtis nauiculæ fragmentis cremaretur. Iam verò vt alteram tibi huius inſtituti noſtri rationem exponam, non mediocriter me ad hoc conſilium fortiſſimi & præſtantiſſimi viri Franciſci Colinij parentis tui recordatio cohortata eſt. Cuius, ceterorúmque maiorum tuorum tanta in Rempubl. patriámque noſtram merita extiterunt, vt præter ampliſſimos honores, quibus olim à ſuperioribus noſtris Regibus affecti ſunt, etiam quod tibi, ceteriſque illorum poſteris debeatur redundet. Quid dicam de Laualliorum Comitum maiorum tuorum illuſtri ac vetuſta familia, qui cùm Franciæ Duces eſſent ac dicerentur, non modò ſummis quibuſque atque ampliſſimis honoribus ab antiquis Regibus noſtris affecti fuerunt, verumetiam neceſſitudine cum iis coniuncti, regúmque Hiſpanorum, Arragonenſium, Neapolitanorum, Anglorum & Scotorum affinitatibus honorati? Ex eadē antiquiſſima ſtirpe quot rei militaris duces, quot Galliæ Comeſtabuli, Mareſchalli, equeſtris ordinis magiſtri ac proreges fuerunt? Sed de illorum dignitate, ſummaque in pace iuſticia: in bello, virtute: in omni fortuna, moderatione: aliud, vt ſpero, dicendi tempus dabitur. De patre quidem tuo, magni animi ſummíque conſilij viro, ſine vlla, vt ſpero, aſſentationis ſuſpicione, liquidò affirmare poſſum, illum, ſiue rei militaris laudem, in qua ei deferre palmam etiam aduerſarij ſolebant, ſiue pacis tranquillitatiſque publicæ ac religionis ſtudium ſpectemus; adiuuandæ, ornandæ, illuſtrandæque patriæ natum fuiſſe. Cuius te veſtigiis incedentem, & cum generoſiſſimis patruelibus in iſta maiorum veſtrorum imitanda virtute conſociatum cùm video, magnam in ſpem adducor fore, vt procerum illorum loco atque amplitudine digniſſimus iudicere. Quod vt Deus Opt. Max. pro ſua perenni ac perpetua in te benignitate faxit, tuámque adoleſcentiam ornamentis omnibus fortunet, ex animo ab eo peto, quæſóque. Vale, Generoſiſſime Comes, & ſalue, X. Kalend. Mart.

M.D.LXXIIII.

FIGVRA PONTIS A CÆSARE DECEM diebus ad Rhenum traiiciendum effecti. lib.4.cap.4.

Primùm illud ſcire oportet, Cæſarem vnius ſolius iugi opus ac figuram exponere, cùm amplius x x. fuiſſe conſtet. deinde vnamquanque operis partem literis deſignari. Nam

AA ſunt bina tigna ab imo præacuta, machinationibus in flumen impacta: quibus alia item bina è regione reſpondent. AA.

B Trabes tranſuerſariæ bipedales, quibus ea tigna iungebantur interuallo pedũ duorum, ab vtroque latere fibulis infixis.

C Aries, ſiue roſtrum ſublicis in flumen impactis triquetra figura factum, quo fluminis impetus diffindebatur, ne pontem labefaceret.

D Aliæ ſublicæ ſupra pontem mediocri ſpatio in flumen adactæ, quibus tigna vel naues ab hoſtibus immiſſæ ſiſterentur, ne ponti nocerent.

E Trabs bipedalis inter binas tignorum iuncturas immiſſa, quam tranſuerſariæ bipedales trabes commiſſura ſuſtinent.

F Fiſtuca, id eſt machinatio qua tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atque ab aliquot operariis in ſublime tractum, in caput impacti tigni demittitur, vt crebris ictibus impulſum adigatur.

FIGVRA BISONTIS, Lib.6.cap.5.

Biſontis figuram non ad aliorum ſcriptorum aut veterum aut recentium qui mirificè inter ſe diſcrepant, ſed ad ſolius noſtri Cæſaris exemplar expri-

mendam curauimus. Eſt biſons (inquit : ſic enim legendum in Notis oſtendimus) cerui figura:cuius à media fronte inter aures vnum cornu exiſtit excelſum:cuius è ſummo rami tanquam palmæ diffunduntur.

ALCIS FIGVRA Lib.6.cap.5.

In Alcis quoque deſcriptione ſolius Cæſaris auctoritatem ſecuti ſumus,repudiatis aliorum omnium commentis. Alcium, inquit, conſimilis capris figura eſt: magnitudine paulo antecedunt : mutilæ cornibus, & crura ſine nodis articuliſque habent. itaque cùm ad arbores ſucciſas acclinatæ vnà cum iis conciderunt,quòd ſeſe erigere non poſſunt,capiuntur.

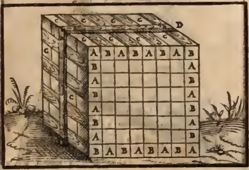
VRI FIGVRA eodem lib.& cap.

Vros deſcribit Cæſar paulo minores elephantis : ſpecie, colore, & figura tauri: feritate tanta,vt ne paruuli quidem excepti mãſuefierent.cornuum ea figura & amplitudine, vt Germani eorum labris argento circunlitis pro poculis vterentur.

FIGVRA

FIGVRA MVRORVM GALLICORVM.

Murorum Gallicorum figuram Cæſar à fronte deſcribit, eadem ſpecie qua opus quod Teſſularium appellant, eſſe ſolet, quod lingua noſtra Eſchiquierium nominamus. nam

A ſaxum eſt quadratum. B extremum tigni quadrati, eiuſdem magnitudinis: alternáque ſaxa & tigna ita iungebantur, vt ſingula ſaxa tignis quaternis, ſingula tigna quaternis ſaxis concluderētur; omniáque rectis lineis ſuos ordines ſeruarent. Tignum autem cuius vnũ extremum verſus foſſam oppidi B litera notauimus, partem reliquam directam intra oppidum habebat. vbi verò complura eodem modo in ſolo poſita & directa fuerant, tum ſuperiniecta verſus alteram extremam eorum partem trabe tranſuerſaria commiſſuris & fibulis introrſus reuinciebantur. Has trabes D litera notauimus. Poſt ſaxum quadratum introrſus agger poſitus erat, inter ſaxa in longitudinem directa interiectus, quem C litera deſignauimus. Vt autem vnicum duntaxat pontis iugũ Cæſar lib. I I I I. deſcripſerat, ita nunc primam huius muri contexturam ac baſim tantùm expoſuit. ſed huius præclari operis interpreti magno & excellenti viro, cui huius inuentionis laus debetur, placuit integram muri ſpeciem proponere.

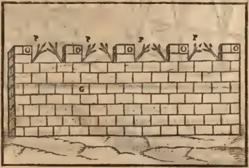
ALESIÆ ET OPERVM AD IPSIVS oppugnationem figura ex lib.7.cap.14.

A Aleſia in colle ſummo,admodum edito loco.
B Collis ſummus.
C Duo duabus ex partibus flumina,quibus collis radices alluuntur.
D Prior foſſa pedum x x. circiter medium montem contra oppidanorum eruptiones circunducta.
E Spatium pedum c c c c.inter duas foſſas,vbi trium generum defenſiones poſitæ ſunt, cippi,lilia, & ſtimuli.
F Altera foſſa x v. pedum à duobus montis lateribus, quorum pars inferior ac demiſſior aqua ex flumine completur.Ita mons duabus foſſis manufactis,duabus natiuis quadrati figura circummunitur.
G Agger cum loricis & pinnis & ceruis,quorum figurã ſeparatim expoſuimus.
H Turres frequentes toto opere circundatæ.
I Caſtra Cæſaris,in quibus menſtrua ſibi cibaria prouidit.
K Agger cum loricis,pinnis & ceruis.
L Foſſa x v pedum circunducta.
M Spatium quadringentorum pedum inter duas foſſas,vbi trium generum defenſiones poſitæ ſunt: cippi,lilia,& ſtimuli.
N Foſſa pedum x x. contra hoſtes exteriores.

AGGERIS

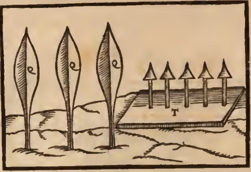
AGGERIS ET LORICÆ FIGVRA.

G Agger XII. pedes altus.

O Lorica & pinnæ: quem vulgò Parapettum appellamus: quòd, vt lorica, ſic eminentia illa pectus defendat. Pinnæ autem ſunt quas Crenellas dicimus. Loricæ autem plerunque ex cratibus & viminibus fiebant; interdum ex pluteis; id eſt craſſis aſſeribus, & tabulis. Noſter lib. 5. cap. 11. Turres contabulãtur. pinnæ loricæque ex cratibus arrexuntur. Interdum etiam Loricula eſt ſtructura, qualis in pontibus aut rectis planis fieri ſolet: ne qui deſpicit, labatur. Sic Hircius lib. VIII: Loriculámque pro hać ratione eius altitudinis inædificari. Et mox: Quorum frontes viminea loricula munirentur. Et lib. 7. cap. 8: Pluteóſque vallo addere.

P Cerui eminentes ex commiſſuris pluteorum & aggeris: id eſt tanquam furcæ tricipites aut quadricipites, inſtar cornus ceruini, ex ferro, vt opinor, ad impediendum aſcenſum.

Q Lilium, id eſt ſtipes fœminis craſsitudine ab ſummo præacutus. Ex ſimilitudine autem floris ſic appellatur, non aperti (nam eſſet diſſimillimum) ſed adhuc compreſſi. Viminibus autem & virgultis tegebatur.

T Taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixis, quos Stimulos appellabant. Hodie muricibus vtuntur.

CIPPORVM FIGVRA.

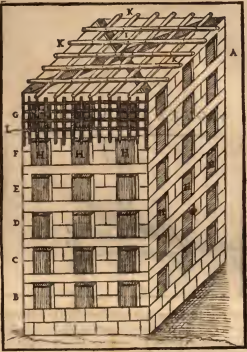

R Cippi, hoc eſt ſtipites tricipites, aut quadricipites, delibratis & præacutis cacuminibus; ab infimo reuincti longurio tranſuerſario.

S Longurius commiſſuris & fibulis iniunctus: quo ſtipites in imo reuinciuntur, ne auelli poſſint.

FIGVRA

FIGVRA TVRRIS AD MASSILIAM
ex lib.Ciuil.2.cap.2.

A Turris quadrata,cuius ſingula latera pedes tricenos quinos patebant.
B Prima. C ſecunda. D tertia. E quarta. F quinta. G ſexta contignatio.
H Feneſtræ ſub ſingulis contignationibus in ſtruendo relictæ.
I Locus tecti,quod erat planum,factum primò ex duobus tignis tranſuerſis,crucis figura : tum ex impoſitis trabibus : quibus primùm aſſeres,tum lateres, poſtremò centones iniecti ſunt.
K Tectum penſile,quod literis diſtinctum à nobis fuit : ſed à fabro prætermiſſæ ſunt.
L Crux,duo ſunt tigna tranſuerſa craſſiora,ſub quorum centro tignum ſubiicitur,quo cochleæ opera ſubleuantur.quinquies autem ſubleuatum eſt.
M Trabes directę tranſuerſæ cruci impoſitæ: aliquanto longiores & eminentiores parietibus quarum ex proiectis ſtoreæ præpendebant.
N Storeæ quatuor pedum craſſitudine , & triginta quinque pedes latæ ex anchorariis funibus factæ.
O Significaret aſſeres,ſiue tabulas trabibus illis infixas.
P Significaret lateres, & lutum aſſeribus impoſitum.
Q Significaret centones lateribus ſuperimpoſitos.

FIGVRA PREHENSIONIS.

Prehenſio, quæ cochlea fiebat: qua hodiéque fabri in ſubleuandis ædificiorum tignis vtuntur. Hæc ſub centrum duorum tranſuerſorum tignorum ſubiecta totam tecti contignationem ſubleuabat. Noſtra lingua vocatur Guindal. Notatur autem litera P. vbi debuit eſſe R.

C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. I.

Primi libri capita.

1 *Tripartita Galliæ diuiſio. Clandeſtina Heluetiorum quorundam de Gallia occupanda coniuratio.*
2 *Heluetiorum in Galliam profectio. Cæſaris conſilium de iis aditu Galliæ prohibendis.*
3 *Alterum eiuſdem conſilium de re eadem: & leuia quædam cum Heluetiis prælia.*
4 *Dumnorigis perfidia detecta & condonata. Artificioſa Cæſaris in illum lenitas.*
5 *Præclara rei gerendæ occaſio Conſidij errore amiſſa. Cæſaris virtute bellum Heluetiorum vno prælio conficitur.*
6 *Heluetij deditionem faciunt, reuertique in patriam iubentur.*
7 *Gallorum querimoniæ de Arioviſto Germanorum rege, qui dominatum in Æduos & Sequanos occcuparat.*
8 *Legationes Cæſaris ad Arioviſtum, & huius ad illas reſponſio.*
9 *Cæſaris expeditio in Arioviſtum, & trepidatio in caſtris ipſius oratione ſedata.*
10 *Cæſaris & Arioviſti apparatus ad colloquium, & variæ in eo colloquio diſputationes.*
11 *Vtriuſque ad pugnam apparatus & propenſio.*
12 *Bellum Germanicum in Gallia vno prælio à Cæſare confectum.*

1 GALLIA eſt omnis diuiſa in partes tres: quarum vnam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipſorum lingua Celtæ, noſtra Galli appellantur. hi omnes lingua, inſtitutis, legibus inter ſe differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. horum omnium fortiſsimi ſunt Belgæ: propterea quod à cultu, atque humanitate prouinciæ longiſſime abſunt, minimeque ad eos mercatores ſæpe cõmeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important; proximique ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuſcum continenter bellum gerunt. qua de cauſſa Heluetij quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis prælìis cum Germanis contendunt, cum aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum vna pars, quam Gallos obtinere dictum eſt, initium capit à flumine Rhodano, continetur que Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam à Sequanis, & Heluetiis flumen Rhenum: vergit ad Septentriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; ſpectant in Septentriones, & Orientem ſolem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hiſpaniam pertinet, ſpectat inter Occaſum ſolis, & Septentriones. apud Heluetios longe nobiliſſimus, &

ditiſſimus fuit Orgetorix. is M. Meſſalla & M. Piſone Cos. regni cupiditate in-
ductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati perſuaſit, vt de finibus ſuis
cum omnibus copiis exirent: perfacile eſſe, cum virtute omnibus præſtarent,
totius Galliæ imperio potiri. id hoc facilius eis perſuaſit, quod vndique loci na-
tura Heluetij continentur, vna ex parte flumine Rheno latiſſimo, atque altiſſi-
mo, qui agrum Heluetium à Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altiſſi-
mo, qui eſt inter Sequanos, & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhoda-
no, qui prouinciam noſtram ab Heluetiis diuidit. his rebus fiebat, vt & minus la-
te vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre poſſent. qua de cauſſa ho-
mines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. pro multitudine autem homi-
num, & pro gloria belli, atque fortitudinis, anguſtos ſe fines habere arbitraban-
tur, qui in longitudinem millia paſſuum ccxl. in latitudinem clxxx. patebant. His
rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, conſtituerunt ea, quæ ad profi-
ciſcendum pertinerent, comparare, iumentorum, & carrorum quam maximum
numerum coemere, ſementes quammaximas facere, vt in itinere copia frumenri
ſuppeteret; cum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam confirmare. ad eas res
conficiendas biennium ſibi ſatis eſſe duxerunt. in tertium annum profectionem
lege confirmant. ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. is ſibi legationem
ad ciuitates ſuſcepit. in eo itinere perſuadet Caſtico, Catamãtaledis filio, Sequa-
no, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à S. P. Q. R. ami-
cus appellatus erat, vt regnũ in ciuitate ſua occuparet, quod pater ante habuerat:
itemque Dumnorigi Æduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ci-
uitate ſua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, vt idem conaretur, perſua-
det: eique filiam ſuam in matrimonium dat. perfacile factu eſſe, illis probat, co-
nata perficere; propterea quod ipſe ſuæ ciuitatis imperium obtenturus eſſet: non
eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſſent. ſe ſuis copiis, ſuoque
exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter ſe fi-
dem, & iuſiurandum dant, & regno occupato, per tres potentiſſimos, ac firmiſ-
ſimos populos totius Galliæ ſeſe potiri poſſe ſperant. Ea res, vt eſt Heluetiis per
indicium enunciata, moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſſam dicere coe-
gerunt. damnatum pœnam ſequi oportebat, vt igni cremaretur. die conſtituta
cauſſæ dictionis Orgetorix ad iudicium omnem ſuam familiam, ad hominũ mil-
lia decem, vndique coegit; & omnes clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnũ
numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne cauſſam diceret, ſe eripuit. cum
ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius ſuum exſequi conaretur, multitudinem-
que hominum ex agris magiſtratus cogerẽt; Orgetorix mortuus eſt: neque abeſt
2 ſuſpicio, vt Heluetij arbitrantur, quin ipſe ſibi mortem conſciuerit. † Poſt eius
mortem nihilo minus Heluetij id, quod conſtituerant, facere conantur, vt è fi-
nibus ſuis exeant. vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, opida ſua
omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua priuata ædifi-
cia incendunt, frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, combu-
runt; vt, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeun-
da eſſent: trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo efferre iubent: per-
ſuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobricis finitimis, vti, eodem vſi conſilio, opi-
dis ſuis, vicisque exuſtis, vna cum iis proficiſcantur: Boioſque, qui trans Rhenum
incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, Noricamque oppugnarant, rece-
ptos ad ſe ſocios ſibi adſciſcunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus do-
mo exire poſſent, vnum per Sequanos, anguſtum, & difficile, inter mõtem Iuram,
& flumen Rhodanum, quo vix ſinguli carri ducerentur; mons autem altiſſimus
impendebat, vt facile perpauci prohibere poſſent: alterum per prouinciam no-
ſtram, multo facilius, atque expeditius: propterea quod inter fines Heluetiorum,
& Allobrogum, qui nuper Populo R. pacati erant, Rhodanus fluit, iſque non nul-
lis locis vado tranſitur. extremum opidum Allobrogum eſt, proximumque Hel-
uetiorum

uetiorum finibus Geneua. ex eo opido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus ſeſe vel perſuaſuros, quod nondum bono animo in Populum R. viderentur, exiſtimabant, vel vi coacturos, vt per ſuos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. is dies erat, ad v. kal. Apr. L. Piſone, A. Gabinio coſ. Cæſari cum id nunciatum eſſet, eos per prouinciam noſtram iter facere conari, maturat ab vrbe proficiſci; &, quam maximis itineribus poteſt, in Galliam vlteriorem contendit, & ad Geneuam peruenit: prouinciæ toti quam maximum poteſt militum numerum imperat. erat omnino in Gallia vlteriore Legio vna. pontem, qui erat ad Geneuam, iubet reſcindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti ſunt, Legatos ad eum mittunt nobiliſſimos ciuitatis, cuius Legationis Numeius, & Verodoctius principem locum obtinebant, qui dicerent, ſibi eſſe in animo, ſine vllo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quod iter haberent nullum aliud: rogare, vt eius voluntate id ſibi facere liceat. Cæſar, quod memoria tenebat, L. Caſſium Conſulem occiſum, exercitumque eius ab Heluetiis pulſum, & ſub iugum miſſum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat: tamen, vt ſpacium intercedere poſſet, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, Legatis reſpondit; diem ſe ad deliberandum ſumpturum; ſi quid vellent, ad Idus Apr. reuerterentur. Interea ea Legione, quam ſecum habebat, militibuſque, qui ex prouincia conuenerant, à Lacu Lemano, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, millia paſſuum decemnouem, murum, in altitudinem pedum ſexdecim, foſſamque perducit: eo opere perfecto, præſidia diſponit, caſtella communit; quo facilius, ſi ſe inuito tranſire conarentur, prohiberi poſſent. Vbi ea dies, quam conſtituerat cum Legatis, venit, & Legati ad eum reuerterunt, negat ſe more, & exemplo Populi R. poſſe iter vlli per prouinciam dare; &, ſi vim facere conentur, prohibiturum oſtendit. Heluetij, ea ſpe deiecti, nauibus iunctis, ratibuſque compluribus factis; alij vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, non nunquam interdiu, ſæpius noctu, ſi perrumpere poſſent, conati, operis munitione, & militum concurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt. Relinquebatur vna per Sequanos via, qua, Sequanis inuitis, propter anguſtias ire non poterant. iis cum ſua ſponte perſuadere non poſſent, Legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, vt eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Heluetiis erat amicus: quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; &, cupiditate regni adductus, nouis rebus ſtudebat, & quamplurimas ciuitates ſuo ſibi beneficio habere obſtrictas volebat: itaque rem ſuſcipit; & à Sequanis impetrat, vt per fines ſuos Heluetios ire patiantur; obſideſque vti inter ſeſe dent, perficit; Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetij, vt ſine maleficio, & iniuria tranſeant. Cæſari renunciatur, Heluetiis eſſe in animo per agrum Sequanorum, & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Toloſatium finibus abſunt; quæ ciuitas eſt in prouincia. id ſi fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo futurũ, vt homines bellicoſos, Populi R. inimicos, locis patentibus, maximeque frumentariis finitimos haberet.
3 † Ob eas cauſſas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum Legatum præfecit. ipſe in Italiam magnis itineribus contendit; duaſque ibi Legiones conſcribit; & tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, &, qua proximum erat iter, per Alpes in vlteriorem Galliam cum his quinque Legionibus ire contendit. ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis ſuperioribus occupatis, itinere exercitũ prohibere conantur. Compluribus his prœliis pulſis, ab Ocelo, quod eſt citerioris prouinciæ extremum, in fines Vocontiorum vlterioris prouinciæ die ſeptimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebuſianos exercitum ducit. hi ſunt extra prouinciam

trans Rhodanum primi. Heluetij iam per anguſtias, & fines Sequanorum ſuas co-
pias tranſduxerant, & in Æduorum fines peruenerant, eorumque agros popula-
bantur. Ædui cum ſe, ſuaque ab his defendere non poſſent, Legatos ad Cæſarem
mittũt rogatum auxilium: ita ſe omni tempore de populo R. meritos eſſe, vt pæne
in conſpectu exercitus noſtri, agri vaſtari, liberi eorum in ſeruitutem abduci; opi-
da expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo AEdui, Ambarri quoque, ne-
ceſſarij & conſanguinei AEduorum, Cæſarem certiorem faciunt, ſeſe, depopula-
tis agris, non facile ab opidis vim hoſtium prohibere. item Allobroges, qui trans
Rhodanum vicos, poſſeſſioneſque habebãt, fuga ſe ad Cæſarem recipiunt, & de-
monſtrant, ſibi, præter agri ſolum, nihil eſſe reliqui. Quibus rebus adductus Cęſar,
non expectandum ſibi ſtatuit, dum, omnibus fortunis ſociorum conſumptis, in
Santones Heluetij peruenirent. Flumen eſt Arar, quod per fines AEduorũ, & Se-
quanorum in Rhodanũ influit, incredibili lenitate, ita vt oculis, in vtram partem
fluat, iudicari non poſſit. id Heluetij ratibus, ac lintribus iunctis tranſibant. vbi per
exploratores Cæſar certior factus eſt, tres iam copiarum partes Heluetios id flu-
men traduxiſſe, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam eſſe, de ter-
tia vigilia cum Legionibus tribus è caſtris profectus, ad eam partem peruenit, quę
non dum flumen tranſierat, eos impeditos, & inopinãtes aggreſſus, magnam par-
tem eorum concidit: reliqui ſeſe fugæ mandarunt, atque in proximas ſiluas abdi-
derunt. is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor
pagos diuiſa eſt. hic pagus vnus, cum domo exiſſet, patrum noſtrorum memoria,
L. Caſſium Conſulem interfecerat, & eius exercitum ſub iugum miſerat. ita, ſiue
caſu, ſiue conſilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis Heluetiæ inſignem ca-
lamitatem Populo R. intulerat, ea princeps pœnas perſoluit. qua in re Cæſar non

Cæſare uendicatiuo.

ſolum publicas, ſed etiam priuatas iniurias vltus eſt; quod eius ſoceri L. Piſonis a-
uum, L. Piſonem, Legatum, Tigurini eodem prœlio, quo Caſſium, interfecerant.
Hoc prœlio facto, reliquas copias Heluetiorum vt conſequi poſſet, pontem in
Arare faciendum curat; atque ita exercitum tranſducit. Heluetij, repentino
eius aduentu commoti, cum id, quod ipſi diebus x x. ægerrime confecerant, vt
flumen tranſirent, illum vno die feciſſe intelligerent, Legatos ad eum mit-
tunt: cuius Legationis Diuico princeps fuit, qui bello Caſſiano dux Heluetio-
rum fuerat. is ita cum Cæſare egit: Si pacem Populus R. cum Heluetiis faceret, in
eam partem ituros, atque ibi futuros Heluetios, vbi eos Cæſar conſtituiſſet, at-
que eſſe voluiſſet: ſin bello perſequi perſeueraret, reminiſceretur & veteris in-
commodi Populi R. & priſtinæ virtutis Heluetiorum: quod improuiſò vnum pa-
gum adortus eſſet, cum ij qui flumen tranſiſſent, ſuis auxilium ferre non poſſent,
ne, ob eam rẽ, aut ſuæ magnopere virtuti tribueret, aut ipſos deſpiceret: ſe ita à pa
tribus, maioribuſque ſuis didiciſſe, vt magis virtute, quam dolo, contenderẽt, aut
inſidiis niterentur: quare, ne committeret, vt is locus, vbi conſtitiſſent, ex cala-
mitate Populi R. & internecione exercitus nomen caperet, aut memoriam prode
ret. His Cæſar ita reſpondit: Eo ſibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas Le-
gati Heluetij commemoraſſent, memoria teneret: atque eo grauius ferre, quo
minus merito Populi Romani accidiſſet: qui ſi alicuius iniuriæ ſibi conſcius fuiſ-
ſet, non fuiſſe difficile cauere: ſed eo deceptum, quod neque commiſſum à ſe
intelligeret, quare timeret; neque, ſine cauſſa timendum, putaret: quod ſi vete-
ris contumeliæ obliuiſci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod, eo in-
uito, iter per prouinciam per vim tentaſſent, quod Æduos, quod Ambaros, quod
Allobroges vexaſſent, memoriam deponere poſſet? quod ſua victoria tam inſo-
lenter gloriarentur, quodque ſe tam diu impune tuliſſe iniurias admirarentur,
eodẽ pertinere: conſueſſe enim deos immortales, Quo grauius homines ex com-
mutatione rerum doleant, quos pro ſcelere eorũ vlciſci velint, his ſecundiores in-
terdũ res, & diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita ſint, tamen ſi ob-
ſides ab iis ſibi dentur, vti ea, quæ polliceantur, facturos intelligat, & ſi Æduis de

iniuriis

iniuriis,quas ipſis,ſociiſque eorum intulerint,item ſi Allobrogibus ſatisfaciāt,ſeſe
cum iis pacem eſſe facturum.Diuico reſpondit:Ita Heluetios à maioribus ſuis in-
ſtitutos eſſe,vti obſides accipere,non dare,conſueuerint:eius rei Populum R. eſſe
teſtem.Hoc reſponſo dato,diſceſſit. Poſtero die caſtra ex eo loco mouent: idem
Cæſar facit; equitatumque omnem,ad numerum quatuor milliū,quem ex omni
prouincia,& Æduis,atque eorum ſociis coactum habebat,præmittit;qui videant
quas in partes hoſtes iter faciant.qui cupidius nouiſſimum agmē inſecuti, alieno
loco cum equitatu Heluetiorum prœlium committunt; & pauci de noſtris ca-
dunt.quo prœlio ſublati Heluetij, quod quingentis equitibus tantam multitudi-
nem equitum propulerant,audacius ſubſiſtere,non nunquam ex nouiſſimo agmi
ne prœlio noſtros laceſſere cœperunt.Cæſar ſuos à prœlio cōtinebat, ac ſatis ha-
bebat in præſentia,hoſtem rapinis,populationibuſque prohibere.ita dies circiter
quindecim iter fecerunt,vti inter nouiſſimum hoſtium agmen, & noſtrum pri-
4 mum non amplius quinis,aut ſenis millibus paſſuum intereſſet. † Interim quo-
tidie Cæſar,AEduos frumētum,quod eſſent publice polliciti, flagitare. nam pro-
pter frigora, quod Gallia ſub Septentrionibus,vt ante dictum eſt, poſita eſt, non
modo frumenta in agris matura non erant,ſed ne pabuli quidem ſatis magna co-
pia ſuppetebat. eo autem frumento, quod flumine Arare nauibus ſubuexerat,
propterea minus vti poterat, quod iter ab Arare Heluetij auerterant; à quibus
diſcedere nolebat. Diem ex die ducere AEdui; conferri,comportari, adeſſe, di-
cere. Vbi ſe diutius duci intellexit Cæſar, & diem inſtare, quo die frumentum
militibus metiri oporteret; conuocatis eorum principibus,quorum magnam co-
piam in caſtris habebat, in his Diuitiaco,& Liſco, qui ſummo magiſtratui præe-
rant,(quē Vergobretum appellāt AEdui,qui creatur annuus,& vitæ, neciſque in
ſuos habet poteſtatem) grauiter eos accuſat;quod,cum neque emi,neque ex agris
ſumi poſſet,tam neceſſario tempore,tam propinquis hoſtibus,ab iis non ſubleue-
tur,præſertim cum magna ex parte,eorum precibus adductus, bellum ſuſceperit:
multo etiam grauius,quod ſit deſtitutus, queritur. Tum demum Liſcus oratione
Cæſaris adductus,quod antea tacuerat,proponit eſſe nonnullos, quorum aucto-
ritas apud Plebem plurimū valeat; qui priuatim plus poſſint, quam ipſi magiſtra-
tus:hos ſeditioſa, atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumen-
tum conferant; quod præſtare dicant, ſi iā principatum Galliæ obtinere nō poſ-
ſent,Gallorum,quā Romanorum,imperia perferre;neque dubitare debeāt,quin,
ſi Heluetios ſuperauerint R.vna cum reliqua Gallia AEduis libertatē ſint erepturi:
ab iiſdem noſtra cōſilia,quæque in caſtris gerantur, hoſtibus enunciari:hos à ſe
coerceri nō poſſe:quin etiā,quod neceſſariam rē coactus Cæſari enunciarit,intel- 5
ligere ſeſe,quanto id cū periculo fecerit;& ob eam cauſſam,quā diu potuerit, ta-
cuiſſe. Cæſar hac oratione Liſci Dumnorigē Diuitiaci fratrē,deſignari ſentiebat:
ſed,quod pluribus præſentibus eas res iactari nolebat, celeriter conciliū dimittit:
Liſcū retinet;quærit ex ſolo ea,quæ in conuentu dixerat. dicit liberius,atque au-
dacius.eadē ſecreto ab aliis quærit:reperit eſſe vera:ipſum eſſe Dumnorigē, ſum-
ma audacia, magna apud plebem,propter liberalitatem, gratia, cupidum noua-
rum rerum, complures annos portoria, reliquaque omnia AEduorum vectigalia
paruo pretio redempta habere:propterea quod, illo licente, contra liceri audeat
nemo: his rebus & ſuam rem familiarem auxiſſe, & facultates ad largiendum
magnas comparaſſe: magnum numerum equitatus ſuo ſumptu ſemper alere,
& circum ſe habere: neque ſolum domi, ſed etiam apud finitimas ciuitates lar-
giter poſſe: atque huius potentiæ cauſſa matrem in Biturigibus, homini illic
nobiliſſimo, ac potentiſſimo, collocaſſe: ipſum ex Heluetiis vxorem habere: ſo-
rorem ex matre, & propinquas ſuas nuptum in alias ciuitates collocaſſe: fauere,
& cupere Heluetiis,propter eam affinitatem; odiſſe etiam ſuo nomine Cæſarem,
& Romanos; quod eorum aduentu potentia eius ſit deminuta,& Diuitiacus fra-
ter in antiquum locū gratiæ,atque honoris ſit reſtitutus:ſi quid accidat Romanis,

ſummam in ſpem regni obtinendi per Heluetios venire;imperio Populi Romani non modo de Regno,ſed etiam de ea, quam habeat,gratia deſperare. Reperiebat etiam Cæſar, inquirendo , quod initium fugæ prœlij equeſtris aduerſi paucis ante diebus à Dumnorige,atque eius equitibus factum eſſet:(nã equitatui,quem auxilio Cæſari Ædui mittebant,Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum eſſe equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has ſuſpiciones certiſſimæ res accederent,quod per fines Sequanorum Heluetios traduxiſſet, quod obſides inter eos dandos curaſſet,quod ea omnia non modo iniuſſu ſuo,& ciuitatis, ſed etiam inſcientibus ipſis feciſſet,quod à magiſtratu Æduorum accuſaretur,ſatis eſſe cauſſæ arbitrabatur,quare in eum aut ipſe animaduerteret , aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus vnum repugnabat , quod Diuitiaci fratris ſummum in populum R.ſtudium,ſummam in ſe voluntatem, egregiam fidem,iuſtitiam , temperantiam cognouerat. nam , ne eius ſupplicio Diuitiaci animum offenderet , verebatur.itaque , prius quam quidquam conaretur , Diuitiacum ad ſe vocari iubet ; &, quotidianis interpretibus remotis , per C. Valerium Procillum,principem Galliæ prouinciæ,familiarem ſuum,cui ſummam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur : ſimul commonefacit, quæ ipſo præſente in Concilio Gallorum de Dumnorige ſint dicta:& oſtendit,quæ ſeparatim quiſque de eo apud ſe dixerit:petit, atque hortatur,vt ſine eius offenſione animi, vel ipſe de eo , cauſſa cognita , ſtatuat , vel ciuitatem ſtatuere iubeat. Diuitiacus , multis cum lacrymis Cæſarem complexus , obſecrare cœpit , ne quid grauius in fratrem ſtatueret : ſcire ſe,illa eſſe vera:nec quemquam ex eo plus quam ſe,doloris capere : propterea quod,cum ipſe gratia plurimum domi,atque in reliqua Gallia , ille minimum propter adoleſcentiam poſſet , per ſe creuiſſet ; quibus opibus,ac neruis non ſolum ad minuendam gratiam, ſed pæne ad perniciem ſuam vteretur : ſeſe tamen & amore fraterno , & exiſtimatione vulgi commoueri : quod ſi quid ei à Cæſare grauius accidiſſet , cum ipſe eum locum amicitiæ apud eum teneret , neminem exiſtimaturum non ſua voluntate factum ; qua ex re futurum , vti totius Galliæ animi à ſe auerterentur . Hæc cum pluribus verbis flens à Cæſare peteret,Cæſar eius dexteram prehendit : conſolatus , rogat,finem orandi faciat : tanti eius apud ſe gratiam eſſe oſtendit, vti & Reipublicæ iniuriam , & ſuum dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad ſe vocat , fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, oſtendit ; quæ ipſe intelligat,quæ ciuitas queratur,proponit:monet , vt in reliquum tempus omnes ſuſpiciones vitet:præterita ſe Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi cuſtodes
5 ponit:vt,quæ agat, quibuſcum loquatur , ſcire poſſit. † Eodem die ab exploratoribus certior factus,hoſtes ſub montem conſediſſe, millia paſſuum ab ipſius caſtris octo; qualis eſſet natura montis , & qualis in circuitu adſcenſus , qui cognoſcerent , miſit. renunciatum eſt , facilem eſſe. de tertia vigilia T. Labienum Legatum propere cum duabus Legionibus , & iiſdem ducibus , qui iter cognouerant , ſummum iugum montis adſcendere iubet : quid ſui conſilij ſit , oſtendit. ipſe de quarta vigilia eodem itinere , quo hoſtes ierant , ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Conſidius , qui rei militaris peritiſſimus habebatur , & in exercitu L. Syllæ , & poſtea in M. Craſſi fuerat , cum exploratoribus præmittitur. prima luce , cum ſummus mons à T. Labieno teneretur, ipſe ab hoſtium caſtris non longius mille & quingentis paſſibus abeſſet ; neque , vt poſtea ex captiuis comperit, aut ipſius aduentus , aut Labieni cognitus eſſet; Conſidius , equo admiſſo , ad eum accurrit : dicit , montem , quem à Labieno occupari voluerit , ab hoſtibus teneri , id ſe à Gallicis armis , atque inſignibus cognouiſſe. Cæſar ſuas copias in proximum collem ſubducit ; aciem inſtruit. Labienus , vt erat ei præceptum à Cæſare, ne prœlium committeret, niſi ipſius copiæ prope hoſtium caſtra viſæ eſſent , vt vndique vno tempore in hoſtes impetus fieret; monte occupato , noſtros expectabat , prœlioque abſtine-

bat,

bat. multo denique die per exploratores Cæſar cognouit, & montem à ſuis te-
neri, & Heluetios caſtra mouiſſe, & Conſidium, timore perterritum, quod non
vidiſſet, pro viſo ſibi renunciaſſe: eo die, quo conſuerat, interuallo hoſtes ſequi-
tur, & millia paſſuum tria ab eorum caſtris caſtra ponit. poſtridie eius diei; quod
omnino biduum ſupererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret: & quod
à Bibracte, opido Æduorum longe maximo ac copioſiſſimo, non amplius milli-
bus paſſuum XVIII. aberat: rei frumentariæ proſpiciendum exiſtimauit; iter ab
Heluetiis auertit; ac Bibracte ire contendit. ea res per fugitiuos L. Æmilij, De-
curionis equitum Gallorum, hoſtibus nunciatur. Heluetij, ſeu quod timore per-
territos Romanos diſcedere à ſe exiſtimarent, eo magis, quod pridie, ſuperio-
ribus locis occupatis, prœlium non commiſiſſent, ſiue eo quod re frumẽtaria in-
tercludi poſſe confiderent, commutato conſilio, atque itinere conuerſo, noſtros
à nouiſſimo agmine inſequi, ac laceſſere cœperunt. Poſtquam id animaduertit,
copias ſuas Cæſar in proximum collem ſubducit; equitatumque, qui ſuſtineret
hoſtium impetum, miſit. ipſe interim in colle medio triplicem aciem inſtruxit
legionum quatuor veteranorum, ita, vti ſupra ſe in ſummo iugo duas legiones,
quas in Gallia citeriore proxime conſcripſerat, & omnia auxilia collocarit, ac
totum montem hominibus compleri. interea, ſarcinas in vnum locum confer-
ri, & eum ab iis, qui in ſuperiore acie conſtiterant, muniri iuſſit. Heluetij, cum
omnibus ſuis carris ſecuti, impedimenta in vnum locum contulerunt; ipſi con-
fertiſſima acie, reiecto noſtro equitatu, phalange facta, ſub primam noſtram
aciem ſucceſſerunt. Cæſar, primum ſuo, deinde omnium è conſpectu remo-
tis equis, vt, æquato omnium periculo, ſpem fugæ tolleret, cohortatus ſuos,
prœlium commiſit. milites, è loco ſuperiore pilis miſſis, facile hoſtium pha-
langem perfregerunt. ea diſiecta, gladiis diſtrictis in eos impetum fecerunt.
Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum ſcutis v-
no ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum ſe inflexiſſet, neque euel-
lere, neque ſiniſtra impedita, ſatis commode pugnare poterant, multi vt, diu
iactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere, & nudo corpore pugna-
re. Tandem, vulneribus defeſſi, & pedem referre, &, quod mons ſuberat cir-
citer CIↃ paſſuum, eo ſe recipere cœperunt. Capto monte, & ſuccedentibus
noſtris, Boij, & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen hoſtium
claudebant, & nouiſſimis præſidio erant, ex itinere noſtros latere aperto ag-
greſſi, circumuenire. conſpicati Heluetij, qui in Montem ſeſe receperant,
rurſus inſtare, & prœlium redintegrare cœperunt. Romani conuerſa ſigna
bipartito intulerunt: prima ac ſecunda Acies, vt victis, ac ſubmotis reſiſteret; ter-
tia, vt venientes ſuſtineret. ita, ancipiti prœlio, diu, atque acriter pugnatum eſt.
diutius cum noſtrorum impetum ſuſtinere non poſſent: alteri ſe, vt cœperant, in
montem receperunt; alteri ad impedimenta, & carros ſuos ſe contulerunt. nam
hoc toto prœlio, cum ab hora ſeptima ad veſperum pugnatum ſit, auerſum ho-
ſtem videre nemo potuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugna-
tum eſt: propterea quod pro vallo carros obiecerant, & è loco ſuperiore in no-
ſtros venientes tela coniiciebant, & nonnulli inter carros, toraſque mazaras ac
tragulas ſubiiciebant, noſtroſque vulnerabant. diu cum eſſet pugnatum, impe-
dimentis caſtriſque noſtri potiti ſunt. ibi Orgetorigis filia, atque vnus è filiis ca-
ptus eſt. ex eo prœlio circiter millia hominum CXXX. ſuperfuerunt: eaque to-
ta nocte continenter ierunt: in nullam partem noctis itinere intermiſſo, in fines
Lingonum die IV. peruenerunt: cum, & propter vulnera Militũ, & propter ſepul-
6 turam occiſorum, noſtri, triduũ morati, eos ſequi non potuiſſent. † Cæſar ad Lin
gones literas, nũcioſque miſit, ne eos frumento, ne ue alia re iuuarent: qui ſi iuuiſ-
ſent, ſe eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. ipſe, triduo intermiſſo, cũ o-
mnibus copiis eos ſequi cœpit. Heluetij, omnium rerum inopia adducti, lega-

eos de deditione ad eum miſerunt: qui cum eum in itinere cōueniſſent, ſeque ad
pedes proiecifſent, ſuppliciterque locuti flentes pacem petiſſent, atque id eos in eo
loco, quo tum eſſent, ſuum aduentum expectare iuſſiſſet, paruerunt. Eo poſt-
quā Cæſar peruenit, obſides, arma, ſeruos, qui ad eos perfugiſſent, popoſcit. dum
ea conquiruntur, & conferuntur, nocte intermiſſa, circiter hominum millia v i,
eius pagi, qui Verbigenus appellatur, ſiue timore perterriti, ne, armis traditis,
ſupplicio afficerentur, ſiue ſpe ſalutis inducti, quod, in tanta multitudine dediti-
ciorum, ſuam fugam aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, pri-
ma nocte, ex caſtris Heluetiorum egreſſi, ad Rhenum, fineſque Germanorū, con-
tenderunt. quod vbi Cæſar reſciuit, quorum per fines ierant, his, vti conquirerēt,
& reducerēt, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperauit; reductos in hoſtium numero
habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem ac-
cepit: Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines ſuos, vnde erāt profecti, reuerti iuſ-
ſit, & quod, omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat, quo famem tolerarent,
Allobrogibus imperauit, vt his frumenti copiam facerent: ipſos oppida, vicoſque
quos incenderant, reſtituere iuſſit. id ea maxime ratione fecit; quod noluit eum
locum, vnde Heluetij diſceſſerant, vacare; ne propter bonitatem agrorum Ger-
mani, qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Heluetiorum fines tranſirent;
& finitimi Galliæ prouinciæ, Allobrogibuſque eſſent. Boios, petentibus AEduis;
quod egregia virtute erant cogniti, vt in finibus ſuis collocarent, conceſſit, qui-
bus illi agros dederunt; eoſque poſtea in parem iuris, libertatiſque cōditionem;
atque ipſi erant, acceperunt. In caſtris Heluetiorum tabulæ repertæ ſunt literis
Græcis confectæ, & ad Cæſarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio con-
fecta erat, qui numerus domo exiſſet eorum, qui arma ferre poſſent; & item ſe-
paratim pueri, ſenes, mulieresque. quarum omnium rerum ſumma erat; capi-
tum Heluetiorum millia c c l x i i i, Tulingorum millia x x x v i; Lato-
brigorum x i v, Rauracorum x x i i i, Boiorum x x x i i; ex his, qui ar-
ma ferre poſſent, ad millia x c i i. ſumma omnium fuerunt ad millia c c c-
l x v i i i. Eorum, qui domum redierunt, cenſu habito, vt Cæſar impe-
7 rauerat, repertus eſt numerus millium c & x. † Bello Heluetiorum confecto,
totius fere Galliæ legati, principes ciuitatum, ad Cæſarem gratulatum con-
uenerunt: intelligere ſeſe, tametſi, pro veteribus Heluetiorum iniuriis Popu-
lus Romanus ab iis pœnas bello repetiſſet, tamen eam rem non minus ex vſu
terræ Galliæ, quam Populi Romani accidiſſe: propterea quod eo conſilio, floren-
tiſſimis rebus, domos ſuas Heluetij reliquiſſent, vt toti Galliæ bellum inferrent,
imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent,
quem, ex omni Gallia opportuniſſimum, ac fructuoſiſſimum iudicaſſent, reli-
quaſque ciuitates ſtipendiarias haberent. petierunt, vti ſibi concilium totius Gal
liæ in diem certam indicere, idque Cæſaris voluntate facere liceret: ſeſe ha-
bere quaſdam res, quas communi è conſenſu ab eo petere vellent. ea re per-
miſſa, diem conſilio conſtituerunt; & iureiurando, ne quis enunciaret, niſi,
quibus communi conſilio mandatum eſſet, inter ſe ſanxerunt. Eo conſilio di-
miſſo, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Cæſarem reuerterunt;
petieruntque, vti ſibi ſecreto, & in occulto de ſua, omniumque ſalute cum
eo agere liceret. ea re impetrata, ſeſe omnes flentes Cæſari ad pedes proie-
cerunt: non minus ſe id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixiſſent, e-
nunciarentur, quàm, vti ea, quæ vellent, impetrarent; propterea quod, ſi
enunciatum eſſet, ſummum in cruciatum ſe venturos viderent. Locutus eſt pro
his Diuitiacus AEduus; Galliæ totius factiones eſſe duas; harum alterius 8
principatum tenere AEduos, alterius Aruernos: hi cum tantopere de potenta-
tu inter ſe multos annos contenderent, factum eſſe, vti ab Aruernis, Sequaniſ-
que Germani mercede accerſerentur. horum primo circiter millia x v. Rhe-
num tranſiſſe: poſtea quam agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri,
ac barbari

ac barbari adamaſſent, tranſductos plures: nunc eſſe in Gallia ad c & x x millium numerum: cum his Æduos, eorumque clientes ſemel, atque iterum armis contendiſſe; magnam calamitatem pulſos accepiſſe omnem nobilitatem, omnem ſenatum, omnem equitatum amiſiſſe: quibus prœliis calamitatibuſque fractos, qui & ſua virtute, & Populi Romani hoſpitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuiſſent, coactos eſſe Sequanis obſides dare nobiliſſimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obſtringere, ſeſe neque obſides repetituros, neque auxilium à Populo Romano imploraturos, neque recuſaturos, quo minus perpetuo ſub illorum ditione, atque imperio eſſent: vnum ſe eſſe, ex omni ciuitate AEduorum, qui adduci non potuerit, vt iuraret, aut ſuos liberos obſides daret: ob eam rem ſe ex ciuitate profugiſſe, & Romam ad ſenatum veniſſe, auxilium poſtulatum; quod ſolus neque iureiurando, neque obſidibus teneretur, ſed peius victoribus Sequanis, quam AEduis victis, accidiſſe: propterea quod Arioviſtus, rex Germanorum, in eorum finibus conſediſſet, tertiamque partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupaſſet, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis menſibus ante, Harudum millia hominum x x i v. ad eum veniſſent; quibus locus, ac ſedes parentur: futurum eſſe paucis annis, vti omnes è Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum tranſirent: neque enim conferendum eſſe Gallicum cum Germanorum Agro, neque hanc conſuetudinem victus cum illa comparandam. Arioviſtum autem, vt ſemel Gallorum copias prœlio vicerit, quod prœlium factum ſit Amagetobriæ, ſuperbe, & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi cuiuſque liberos poſcere, & in eos omnia exempla cruciatus edere, ſi qua res non ad nutum, aut ad voluntatem eius facta ſit. hominem eſſe barbarum, iracundum, temerarium: non poſſe eius imperia diutius ſuſtineri: niſi quid in Cæſare, populoque Romano ſit auxilij, omnibus Gallis idem eſſe faciendum, quod Heluetij fecerint, vt domo emigrent; aliud domicilium, alias ſedes, remotas à Germanis, petant, fortunamque, quæcunque accidat, experiantur, hæc ſi enunciata Ariouiſto ſint, non dubitare, quin de omnibus obſidibus, qui apud eum ſint, grauiſſimum ſupplicium ſumat: Cæſarem vel auctoritate ſua, atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine Populi Romani deterrere poſſe, ne maior multitudo Germanorum Rhenum tranſducatur, Galliamque omnem ab Ariouiſti iniuria poſſe defendere. Hac oratione à Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium à Cæſare petere cœperunt. animaduertit Cæſar, vnos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent, ſed triſtes, capite demiſſo, terram intueri. eius rei quæ cauſſa eſſet, miratus ex ipſis quæſiuit. nihil Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere. cum ab iis ſæpius quæreret, neque vllam omnino vocem exprimere poſſet; idem Diuitiacus AEduus reſpondit; hoc eſſe miſeriorem, & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod ſoli ne in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent; abſentiſque Ariouiſti crudelitatem, velut ſi coram adeſſet, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines ſuos Ariouiſtum recepiſſent, quorum opida omnia in poteſtate eius eſſent omnes cruciatus eſſent perferendi. His rebus cognitis, Cæſar Gallorum animos verbis cõfirmauit; pollicituſque eſt; ſibi eam rem curę futuram: magnã ſe habere ſpem, & beneficio ſuo, & auctoritate adductũ Ariouiſtum, finem iniuriis facturum. Hac oratione habita, conciliũ dimiſit. & ſecundũ ea multæ res eum hortabãtur, quare ſibi eam rem cogitandam, & ſuſcipiendam putaret, in primis, quod AEduos, fratres cõſanguineoſque ſæpenumero ab ſenatu appellatos, in ſeruitute atque in ditione videbat Germanorũ teneri, eorũque obſides eſſe apud Ariouiſtũ, ac Sequanos intelligebat, quod in tãto imperio Populi R. turpiſſimũ ſibi, & reip. eſſe arbitrabatur. paulatim autẽ Germanos conſueſcere Rhenũ tranſire, & in Galliam magnam eorum

multitudinem venire populo R.periculoſum videbat:neque, ſibi homines feros,
ac barbaros obtemperaturos,exiſtimabat, quin, cum omnem Galliam occupaſ-
ſent,vt ante Cimbri,Teutonique feciſſent,in prouinciam exirent, atque inde in
Italiam contenderent; præſertim cum Sequanos à prouincia noſtra Rhodanus
diuideret.quibus rebus quammaturrime occurrendũ putabat. ipſe autem Ario-
uiſtus tantos ſibi ſpiritus,tantam arrogantiam,ſumpſerat, vt ferendus non vide-
8 retur. † quamobrem placuit ei,vt ad Arioniſtũ legatos mitteret, qui ab eo po-
ſtularent,vt aliquem locum medium vtriuſque colloquio deligeret:velle ſeſe de
rep.& ſummis vtriuſque rebus cum eo agere.Ei legationi Ariouiſtus reſpondit,ſi
quid ipſi à Cæſare opus eſſet, ſeſe ad eum venturum fuiſſe; ſi quid ille à ſe velit,
illum ad ſe venire oportere:præterea, ſe neque ſine exercitu in eas partes Galliæ
venire audere, quas Cæſar poſſideret, neque exercitum ſine magno commeatu,
atque emolumento in vnum locum contrahere poſſe: ſibi autem mirum vide-
ri,quid in ſua Gallia,quam bello viciſſet, aut Cæſari, aut omnino populo R.ne-
gotij eſſet. His reſponſis ad Cæſarem relatis, iterum ad eum Ceſar legatos cum
his mandatis mittit: Quoniam tanto ſuo,populique R. beneficio affectus, cum
in conſulatu ſuo rex, atque amicus à ſenatu appellatus eſſet, hanc ſibi, populo-
que R.gratiam referret,vt in colloquium venire inuitatus grauaretur, neque de
communi re dicendum ſibi, & cognoſcendum putaret; hæc eſſe, quæ ab eo po-
ſtularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in
Galliam tranſduceret:deinde,obſides,quos haberet ab Æduis,redderet; Sequa-
niſque permitteret, vt quos illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret;
neue Æduos iniuria laceſſeret, ne ue his, ſociiſque eorum bellum inferret: ſi
id ita feciſſet, ſibi, populoque Romano perpetuam gratiam, atque amicitiam
cum eo futuram: ſi non impetraret, quoniam M. Meſſalla, L. Piſone cos.ſena-
tus cenſuiſſet, vti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo
reipublicæ facere poſſet, Æduos, ceteroſque amicos populi Romani defen-
deret, ſe Æduorum iniurias non neglecturum. Ad hæc Ariouiſtus reſpondit:
Ius eſſe Belli,vt, qui viciſſent,ijs,quos viciſſent,quemadmodum vellent,impera-
rent:item Populum R.victis non ad alterius præſcriptum, ſed ad ſuum arbitrium
imperare conſueſſe:ſi ipſe Populo R.non præſcriberet, quemadmodum ſuo iure
vteretur,non oportere ſe à Populo R.in ſuo iure impediri:Æduos ſibi, quoniam
belli fortunam tentaſſent,& armis congreſſi, ac ſuperati eſſent,ſtipendiarios eſſe
factos: magnam Cæſarem iniuriã facere,qui ſuo aduẽtu vectigalia ſibi deteriora
faceret:Æduis ſe obſides redditurum nõ eſſe;neque iis, neque eorũ ſociis iniuria
bellum illaturum,ſi in eo manerent,quod conueniſſent, ſtipendiumque quotan-
nis penderent: ſi id non feciſſent, longe iis fraternum nomen populi R. abfutu-
rum; quod ſibi Cæſar denunciaret,ſe Æduorum iniurias non neglecturum; ne-
minem ſecum ſine ſua pernicie contendiſſe. cum vellet, congrederetur; intel-
lecturum,quid inuicti Germani, exercitatiſſimi in armis,qui intra annos x i v. te-
ctum non ſubiſſent, virtute poſſent. Hæc eodem tempore Cæſari mandata re-
ferebantur:& legati ab Æduis,& Treuiris veniebant; Ædui queſtum,quod Ha-
rudes,qui nuper in Galliam tranſportati eſſent, fines eorum popularentur; ſeſe
ne obſidibus quidem datis pacem Ariouiſti redimere potuiſſe; Treuiri autem,
pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni conſediſſe; qui Rhenum tranſire co-
narentur:iis præeſſe Naſuam,& Cimberiũ fratres. quibus rebus Cæſar vehemen-
ter commotus, maturandum ſibi exiſtimauit, ne, ſi noua manus Sueuorum cum
veteribus copiis Ariouiſti ſeſe coniunxiſſet, minus facile reſiſti poſſet. itaque, re
frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouі-
9 ſtum contendit. † Cum tridui viam proceſſiſſet, nunciatum eſt ei, Ariouiſtum
cum ſuis omnibus copiis ad occupandum Veſontionem, quod eſt opidum ma-
ximum Sequanorum, contendere, triduique viam à ſuis finibus proceſſiſſe.
id ne accideret, magnopere præcauendum ſibi Cæſar exiſtimabat. namque
omnium

omnium rerum, quæ ad bellum vſui erant, ſumma erat in eo opido facultas: idque natura loci ſic muniebatur, vt magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen Alduabis, vt circino circumductum, pæne totum opidum cingit: reliquum ſpatium, quod non eſt amplius pedum DC. qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita vt radices eius montis ex vtraque parte ripæ fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum opido coniungit. huc Cæſar magnis diurnis, nocturniſque itineribus contendit; occupatoque opido, ibi præſidium collocat. dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatuſque cauſſa, moratur, ex percunctatione noſtrorum, vocibuſque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis, eſſe prædicabant, ſæpenumero ſeſe cum iis congreſſos ne vultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe: tantus ſubito timor omnem exercitum occupauit, vt non mediocriter omnium mentes, animoſque perturbaret. hic primum ortus eſt à tribunis militum, ab præfectis, reliquiſque, qui, ex vrbe, amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti, non magnum periculum miſerabantur; quod non magnum in re militari vſum habebant. quorum alius, alia cauſſa illata, quam ſibi ad proficiſcendum neceſſariam eſſe diceret, petebat, vt eius voluntate diſcedere liceret. non nulli pudore adducti, vt timoris ſuſpicionem vitarent, remanebant. hi neque vultum fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut ſuum fatum querebantur, aut cum familiaribus ſuis commune periculum miſerabantur: vulgo totis caſtris teſtamenta obſignabantur. horum vocibus, ac timore paulatim etiã ij, qui magnum in caſtris vſum habebant, milites centurioneſque, quique equitatui præerant, perturbabantur. qui ſe ex his minus timidos exiſtimari volebant, non ſe hoſtem vereri, ſed anguſtias itineris, & magnitudinem ſiluarum, quę inter eos atque Arioviſtum intercederent, aut rem frumentariam, vt ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant. non nulli etiam Cæſari renunciabant, cum caſtra moueri, ac ſigna ferri iuſſiſſet, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem ſigna laturos. Hæc cum animaduertiſſet Cæſar, conuocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incuſauit: primum, quod aut, quam in partem, aut, quo conſilio ducerentur, ſibi quærendum, aut cogitandum putarent: Arioviſtum, ſe conſule, cupidiſſime populi R. amicitiam appetiſſe; cur hunc tam temere quiſquam ab officio diſceſſurũ iudicaret? ſibi quidem perſuaderi, cognitis ſuis poſtulatis, atque æquitate conditionis perſpecta, eum neque ſuam, neque populi R. gratiam repudiaturum; quod ſi, furore, atque amentia impulſus, bellum intuliſſet, quid tandem vererentur? aut cur de ſua virtute, aut de ipſius diligentia deſperarent? factum eius hoſtis periculum patrum noſtrorum memoria, cum, Cimbris, & Teutonis à C. Mario pulſis, nõ minorem laudem exercitus, quam ipſe imperator, meritus eſſe videbatur: factum etiam nuper in Italia ſeruili tumultu; quos tamen aliquis vſus ac diſciplina, quam à nobis accepiſſent, ſubleuaret: ex quo iudicari poſſet, quantum haberet in ſe boni Conſtantia; propterea quod, quos aliquandiu inermes ſine cauſſa timuiſſent, hos poſtea armatos, ac victores ſuperaſſent: denique hos eſſe eoſdem Germanos, quibuſcum ſæpenumero Heluetij congreſſi non ſolum in ſuis ſedibus, ſed etiam in illorum finibus, plerumque ſuperaſſent, qui tamen pares eſſe noſtro exercitui non potuerint: ſi quos aduerſum prælium, & fuga Gallorum commoueret, hoc ſi quærerent, reperiri poſſe, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Arioviſtum, cum multos menſes caſtris, ac paludibus ſe continuiſſet, neque ſui poteſtatem feciſſet, deſperantes iam de pugna, & diſperſos ſubito adortum, magis ratione ac cõſilio, quam virtute, viciſſe: cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos locus fuiſſet, hac ne ipſum quidem ſperare noſtros exercitus capi poſſe: qui ſuum timorem in rei frumentariæ ſimulationem, anguſtiaſque itineris, cõferrent, facere ar-

roganter ; cum aut de officio imperatoris deſperare, aut ei præſcribere , auderẽt.
hæc ſibi eſſe curæ ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones ſubminiſtrare ; iam-
que eſſe in agris frumenta matura : de itinere ipſos breui tempore iudicaturos.
quod non fore dicto audientes , neque ſigna laturi dicãtur, nihil ſe ea re commo-
ueri. ſcire enim , Quibuſcunque exercitus dicto audiens non fuerit , aut, male re-
geſta, fortunam defuiſſe, aut , aliquo facinore comperto , auaritiam eſſe coniun-
ctam. ſuam innocentiam perpetua vita , felicitatem Heluetiorum bello eſſe per-
ſpectam. itaque ſe, quod in lõgiorem diem collaturus fuiſſet , repræſentaturum,
& proxima nocte de quarta vigilia caſtra moturum , vt quamprimum intelligere
poſſet , vtrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus valeret. quod ſi præ-
terea nemo ſequatur , tamen ſe cum ſola Decima legione iturum , de qua non
dubitaret , ſibique eam prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæſar & in-
dulſerat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime. Hac oratione habi-
ta, mirum in modum conuerſæ ſunt omnium mentes , ſummaque alacritas & cu-
piditas belli gerendi innata eſt , princepſque Decima legio per Tribunos mil. ei
gratias egit, quod de ſe optimum iudicium feciſſet ; ſeque eſſe ad bellum geren-
dum paratiſſimam cõfirmauit ; deinde, reliquæ legiones per Tribunos mil. & pri-
morum ordinum centuriones egerunt, vti Cæſari ſatisfacerent. ſe neque vnquã
dubitaſſe, neque timuiſſe, neque de ſumma belli ſuum iudicium, ſed Imperatoris,
10 eſſe exiſtimauiſſe. † Eorum ſatisfactione accepta , & itinere exquiſito per Diui-
tiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam fidem habebat , vt , milliũ amplius quin-
quaginta circuitu, locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia , vti dixerat,
profectus eſt : ſeptimo die, cum iter non intermitteret , ab exploratoribus certior
factus eſt , Arioviſti copias à caſtris millibus paſſuum quatuor , & x x abeſſe. Co-
gnito Cæſaris aduentu, Arioviſtus Legatos ad eũ mittit quod antea de colloquio
poſtulaſſet , id per ſe fieri licere , quoniam propius acceſſiſſet ; ſeque id ſine peri-
culo facere poſſe exiſtimaret. non reſpuit cõditionẽ Cæſar : iamq; eum ad ſanitatẽ
reuerti arbitrabatur, cũ id, quod antea petenti denegaſſet, vltro polliceretur : ma-
gnamq; in ſpem veniebat, pro ſuis tantis, populiq; R. in eũ beneficiis, cognitis ſuis
poſtulatis, fore, vti pertinacia deſiſteret. Dies colloquio dictus eſt, ex eo die quin-
tus. Interim, cũ ſæpe vltro citroque legati inter eos mitterẽtur, Arioviſtus poſtula-
uit, ne quẽ peditem ad colloquium Cæſar adduceret : vereri ſe, ne per inſidias ab
eo circumueniretur : vterque cũ equitatu veniret : alia ratione ſe nõ eſſe venturum.
Cæſar, quod nec colloquium, interpoſita cauſſa, tolli volebat , neque ſalutem ſuã
Gallorum equitatui committere audebat, commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnibus
equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis Decimæ, cui quã-
maxime cõfidebat, imponere ; vt præſidium quamamiciſſimum, ſi quid opus facto
eſſet, haberet. quod cum fieret, nõ irridicule quidam ex militibus Decimæ legio-
nis dixit ; plus, quam pollicitus eſſet, Cæſarem facere ; pollicitum eſſe in cohortis
prætoriæ loco Decimam legionẽ habiturum : ad equum reſcribere. Planicies erat
magna, & in ea tumulus terreus ſatis grandis. hic locus æquo fere ſpatio ab caſtris
vtriuſque aberat. eo, vt erat dictum , ad colloquium venerunt. legionem Cæſar,
quam equis deuexerat , paſſibus ducentis ab eo tumulo conſtituit. item equites
Arioviſti pari interuallo conſtiterunt. Arioviſtus , vt ex equis colloquerentur , &
præter ſe, denos vt ad colloquium adducerent, poſtulauit. vbi eo ventum eſt, Cæ-
ſar, initio orationis, ſua, ſenatúſque in eum beneficia commemorauit , quod Rex
appellatus eſſet à ſenatu, quod amicus , quod munera ampliſſime miſſa. quã rem
& paucis contigiſſe, & à Romanis pro maximis hominum officiis conſueuiſſe tri-
bui docebat. illum, cum neque aditum , neque cauſſam poſtulandi iuſtam habe-
ret, beneficio ac liberalitate ſua, ac ſenatus, ea præmia conſecutum. docebat etiã
quam veteres , quamque iuſtæ cauſſæ neceſſitudinis ipſis cum Æduis intercede-
rent ; quæ ſenatuſconſulta, quoties, quamque honorifica in eos facta eſſent ; vt o-
mni tempore totius Galliæ principatum Ædui tenuiſſent, prius etiam , quam no-
ſtram

ſtram amicitiam appetiſſent:Populi R.hanc eſſe conſuetudinem,vt ſocios, atque
amicos,non modo ſui nihil deperdere,ſed gratia,dignitate,honore auctiores ve-
lit eſſe:quod vero ad amicitiam populi R.attuliſſent, id iis eripi, quis pati poſſet?
poſtulauit deinde eadem,que legatis in mandatis dederat,ne aut Æduis, aut eo-
rum ſociis bellum inferret;obſides redderet;ſi nullam partem Germanorum do-
mum remittere poſſet;at ne quos amplius Rhenum trāſire pateretur. Ariouiſtus
ad poſtulata Cæſaris pauca reſpondit;de ſuis virtutibus multa prædicauit: tranſiſ-
ſe Rhenum ſeſe,non ſua ſponte,ſed rogatum,& accerſitum à Gallis;non ſine ma-
gna ſpe,magniſque præmiis domum, propinquoſque reliquiſſe; ſedes habere in
Gallia ab ipſis conceſſas: obſides ipſorum voluntate datos; ſtipendium capere
iure belli;quod victores victis imponere conſueuerint;non ſeſe Gallis;.ſed Gallos
ſibi bellum intuliſſe:omnes Galliæ ciuitates ad ſe oppugnandum veniſſe; ac con-
tra ſe caſtra habuiſſe;eas omnes copias vno ab ſe prœlio fuſas ac ſuperatas eſſe;ſi
iterum experiri velint,paratum ſe decertare;ſin pacem malint,iniquū eſſe,de ſti-
pendio recuſare,quod ſua voluntate ad id tempus dependerint. amicitiam popu
li R.ſibi ornamento,& præſidio ,non detrimento,eſſe oportere,idque ſe ea ſpe pe
tiſſe.ſi per populū R.ſtipendium remittatur,& dediticij ſubtrahantur,non minus
libenter ſeſe recuſaturum populi R.amicitiam,quam appetierit. quod multitudi-
nē Germanorū in Galliā trāſducat,id ſe ſui muniendi,nō Galliæ oppugnādę cauſ-
ſa facere;eius rei teſtimonium eſſe,quod,niſi rogatus, non venerit, & quod bellū
non intulerit,ſed defenderit. ſe prius in Galliam veniſſe,quam populum R.nun-
quam ante hoc tempus exercitum populi R.Galliæ prouinciæ finibus egreſſum.
quid ſibi vellet,cur in ſuas poſſeſſiones veniret. Prouinciā ſuam eſſe hanc Galliā,
ſicuti illam noſtram.vt ipſi concedi non oporteret, ſi in noſtros fines impetū fa-
ceret, ſic item, nos eſſe iniquos,quod in ſuo iure ſe interpellaremus. Quod ex
S.C.Æduos appellatos Amicos diceret,nō ſe tam barbarum, neque tā imperitū
eſſe rerum,vt non ſciret, neque Bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis
auxilium tuliſſe,neque ipſos,in his contentionibus,quas Ædui ſecum,& cum Se-
quanis habuiſſent,auxilio populi R.vſos eſſe.debere ſe ſuſpicari,ſimulata Cæſarē
amicitia,quod exercitum in Gallia habeat, ſui opprimendi cauſſa habere: quod
niſi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus;ſeſe illum non pro amico,
ſed pro hoſte, habiturū:quod ſi eum interfecerit,multis ſeſe nobilibus, principi-
buſque populi R.gratū eſſe facturum:id ſe ab ipſis per eorum nūcios cōpertū ha-
bere;quorum omnium gratiam,atque amicitiā eius morte redimere poſſet.quod
ſi diſceſſiſſet,ac liberam ſibi poſſeſſionem Galliæ tranſdidiſſet,magno ſe illū præ-
mio remuneraturum,& quęcumque bella geri vellet, ſine vllo eius labore,& pe-
riculo confecturum.Multa à Cęſare in eam ſententiam dicta ſunt,quare negotio
deſiſtere non poſſet,& neque ſuam,neque populi R.conſuetudinem pati,vt opti-
me meritos ſocios deſereret,neque ſe iudicare Galliam potius eſſe Ariouiſti,quā
populi R. bello ſuperatos eſſe Aruernos, & Rutenos. à Q. Fabio Maximo,quibus
populus R.ignouiſſet; neque in prouinciam redegiſſet; neque ſtipendium impo-
ſuiſſet. quod ſi antiquiſſimum quodque tempus ſpectari oporteret, populi R.
iuſtiſſimum eſſe in Gallia imperium. ſi iudicium ſenatus ſeruari oporteret, libe-
ram debere eſſe Galliam, quam bello victam ſuis legibus vti voluiſſet. Dum hæc
in colloquio geruntur, Cæſari nunciatum eſt, equites Ariouiſti propius tumu-
lum accedere,& ad noſtros adequitare, lapides, telaque, in noſtros coniice-
11 re. † Cæſar loquendi finem fecit;ſeque ad ſuos recepit; ſuiſque imperauit, ne
quod omnino telum in hoſtes reiicerent. nam etſi ſine vllo periculo legionis de-
lectæ commiſſum cū equitatu prœliū fore videbat:tamē cōmittendū nō putabat,
vt,pulſis hoſtibus,dici poſſet eos à ſe per fidē in colloquio circūuentos. Poſteaquā
in vulgus militū relatū eſt,qua arrogātia in colloquio Ariouiſtus vſus,omni Gallia
Romanis interdixiſſet; impetūque in noſtros eius equites feciſſent; eaque res col-
loquiū vt diremiſſet:multo maior alacritas,ſtudiūq; pugnādi maius exercitui inie-

ctum eſt. Biduo poſt Ariouiſtus legatos ad Cæſarem mittit, velle ſe de his rebus,
quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectę eſſent, agere cũ eo: vti irerum colloquio
diem conſtitueret; aut, ſi id minus vellet, ex ſuis legatis aliquẽ ad ſe mitteret. Col-
loquendi Cæſari cauſſa viſa non eſt, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani
retineri non poterant, quin in noſtros tela coniicerent. Legatum ex ſuis, ſeſe ma-
gno cum periculo ad eum miſſurum, & hominibus feris obiecturum, exiſtimabat.
commodiſſimum viſum eſt, M. Valerium Procilium C. Valerij Caburi filium
ſumma virtute, & humanitate adoleſcentem, (cuius pater à C. Valerio Flacco ci-
uitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ ſcientiã, qua mul
ta iam Ariouiſtus longinqua conſuetudine vtebatur, &, quod in eo peccandi Ger-
manis cauſſa non eſſet, ad eum mittere; & M. Titium, qui hoſpitio Ariouiſti vſus
erat. his mandauit: vt, quæ diceret Ariouiſtus, cognoſcerent, & ad ſe referrent.
quos cum apud ſe in caſtris Ariouiſtus conſpexiſſet; exercitu ſuo præſente, cõcla-
mauit, quid ad ſe venirent? an ſpeculandi cauſſa? conantes dicere prohibuit, & in
catenas coniecit. eodem die caſtra promouit, & millibus paſſuum V I. à Cæſaris
caſtris ſub monte conſedit. poſtridie eius diei, præter caſtra Cæſaris ſuas copias
transduxit, & millibus paſſuum I I. vltra eum caſtra fecit; eo conſilio, vti frumento
commeatuque, qui ex Sequanis & Æduis ſupportaretur, Cæſarem interclu-
deret. ex eo die dies continuos V. Cæſar, pro caſtris ſuas copias produxit; &
aciem inſtructam habuit; vt, ſi vellet Ariouiſtus prœlio contendere, ei pote-
ſtas non deeſſet. Ariouiſtus his omnibus diebus exercitum caſtris continuit.
equeſtri prœlio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo ſe Germani
exercuerant. Equitum millia erant V I, totidem numero pedites velociſſimi,
ac fortiſſimi; quos ex omni copia ſinguli ſingulos, ſuæ ſalutis cauſſa, delegerant.
cum his in prœliis verſabantur: ad hos ſe equites recipiebant: hi, ſi quid erat du-
rius, concurrebant: ſi qui, grauiore vulnere accepto, equo deciderant, cir-
cumſiſtebant, ſi quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta
erat horum exercitatione celeritas, vt, iubis equorum ſubleuati, curſum adæqua-
rent. Vbi eum caſtris ſeſe tenere Cæſar intellexit, ne diutius commeatu prohibe-
retur, vltra eum locum, quo in loco Germani conſederant, circiter paſſus D C. ab
his caſtris idoneum locum delegit; acieque triplici inſtructa, ad eum locum ve-
nit. primam, & ſecundam aciem in armis eſſe, tertiam caſtra munire iuſſit. hic lo-
cus ab hoſte circiter paſſus D C, vti dictum eſt, aberat. eo circiter hominum nume-
ro X V I millia expedita cum omni equitatu Ariouiſtus miſit; quæ copiæ noſtros
perterrerent, & munitione prohiberent. nihilo ſecius Cæſar, vt ante conſtituerat,
duas acies, hoſtem propulſare; tertiam, opus perficere iuſſit. munitis caſtris, duas
ibi legiones reliquit, & partẽ auxiliorum; quatuor reliquas in caſtra maiora redu-
xit. proximo die, inſtituto ſuo Cæſar ex caſtris vtriſque copias ſuas eduxit: paullu-
lumque à maioribus caſtris progreſſus, aciem inſtruxit: hoſtibuſque pugnandi
poteſtatem fecit. vbi, ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meri-
diem exercitum in caſtra reduxit. tum demum Ariouiſtus partem ſuarum co-
piarum, quæ caſtra minora oppugnaret, miſit. acriter vtrimque vſque ad veſpe-
rum pugnatum eſt. ſolis occaſu ſuas copias Ariouiſtus multis & illatis, & acce-
pris vulneribus, in caſtra eduxit. cum ex captiuis quæreret Cæſar, quãobrem A-
riouiſtus prœlio non decertaret, hanc reperiebat cauſſam: quod apud Germanos
ea conſuetudo eſſet, vt matresfamilias eorum ſortibus, & vaticinationibus decla-
rarent, vtrũ prœliũ cõmitti ex vſu eſſet, nec ne: eas ita dicere, non eſſe fas Germa-
12 nos ſuperare, ſi ante nouã lunã prœlio cõtendiſſent. † Poſtridie eius diei Cæſar
præſidiũ vtriſque caſtris, quod ſatis eſſe viſum eſt, reliquit: omnes alarios in cõſpe
ctu hoſtium pro caſtris minoribus cõſtituit: quod minus multitudine militum le-
gionariorum pro hoſtiũ numero valebat, vt ad ſpeciẽ alariis vteretur. ipſe, tripli-
ci inſtructa acie, vſque ad caſtra hoſtiũ acceſſit. tũ demũ neceſſario Germani ſuas
opias è caſtris eduxerũt generatimq; cõſtituerũt, paribuſq; interuallis Harudes,

Marcomanos,

Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Seduſios, Sueuos, omnemque aciem ſuam rhedis, & carris, circũdederunt: ne qua ſpes in fuga relinqueretur. eo mulieres impoſuerunt, quæ, in prœlium proficiſcẽtes milites paſſis manibus, flentes, implorabant, ne ſe in ſeruitutem Romanis traderent. Cæſar ſingulis legionibus, ſingulos legatos, & quæſtorem præfecit; vti eos teſtes ſuæ quiſque virtutis haberet. ipſe à dextro cornu, quod eam partem minime firmam hoſtium eſſe animaduerterat, prœlium commiſit. ita noſtri acriter in hoſtes ſigno dato, impetum fecerunt. itaque hoſtes repente, celeriterque procurrerunt, vt ſpatium, pila in hoſtes coniiciendi, non daretur. reiectis pilis, comminus gladiis pugnatũ eſt. at Germani celeriter, ex conſuetudine ſua phalange facta, impetus gladiorum exceperunt. reperti ſunt complures noſtri milites, qui in phalangas inſilirent: & ſcuta manibus reuellerent, & deſuper vulnerarent. cum hoſtium acies à ſiniſtro cornu pulſa, atque in fugam conuerſa eſſet, à dextro cornu vehementer multitudine ſuorum, noſtram aciem premebant. id cum animaduertiſſet P. Craſſus adoleſcens, qui equitatui præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem verſabantur, tertiam aciem laborantibus noſtris ſubſidio miſit. ita prœlium reſtitutum eſt, atque omnes hoſtes terga verterunt, neque prius fugere deſtiterunt, quam ad flumen Rhenum millia paſſuum ex eo loco circiter v. peruenerunt. ibi perpauci, aut viribus confiſi, trans nare contenderunt: aut lintribus inuentis ſalutem ſibi petierunt. in his fuit Ariouiſtus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes equites conſecuti noſtri interfecerunt. duæ fuerunt Ariouiſti vxores, vna Sueua natione, quam domo ſecum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis ſoror, quam in Gallia duxerat à fratre miſſam. vtraque in ea fuga periit. duæ filiæ harum, altera occiſa, altera capta eſt. M. Valerius Procilius, cum à cuſtodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipſum Cæſarem, hoſtium equitatum perſequentem, incidit. quæ quidem res Cæſari non minorem, quam ipſa victoria, voluptatem attulit; quod hominem honeſtiſſimum prouinciæ Galliæ, ſuum familiarem, & hoſpitem, ereptum è manibus hoſtium, ſibi reſtitutum videbat: neque eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. is, ſe præſente, de ſe, ter ſortibus conſultum dicebat; vtrum igni ſtatim necaretur, an in aliud tempus reſeruaretur. ſortium beneficio ſe eſſe incolumen. item M. Titius repertus, & ad eum reductus eſt. Hoc prœlio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt; quos vbi qui proxime Rhenum incolunt, perterritos ſenſerunt, inſecuti, magnum ex his numerum occiderũt. Cæſar vna æſtate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni poſtulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præpoſuit: ipſe in citeriorẽ Galliam, ad conuentus agendos profectus eſt.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. II.

Libri ſecundi capita.

1 *Belgarum coniuratio & apparatus belli contra Romanos.*

2 *Belgarum profectio in Rhemorum fines: & Cæſaris eodem tempore aduentus, & Bibracis obſeſſi liberatio.*

3 *Belgarum apparatus ad pugnam, & rebus deſperatis fuga & internecio.*

4 *Sueſsionum, Bellouacorum, & Ambianorum deditio.*
5 *Neruiorum virtus, & eorundem ad pugnam apparatus.*
6 *Cæſaris in acie inſtruenda, cohortandis militibus, & variis negotiis obeundis celeritas.*
7 *Prælii cum Neruiis commiſsi dubii euentus compluries: & eorundem clades, ac deditio.*
8 *Aduaticorum, qui ex Cimbris ac Teutonis prognati erant, deditio, eorundem rebellio & calamitas.*

CVM eſſet Cæſar in citeriore Gallia in hibernis, ita vti ſupra demonſtrauimus, crebri ad eum rumores afferebantur, literiſque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam eſſe Galliæ partem dixeramus, contra populum R. coniurare; obſideſque inter ſe dare: coniurandi has eſſe cauſſas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noſter adduceretur: deinde, quod ab nõ nullis Gallis ſolicitarentur, partim, qui, vt Germanos diutius in Gallia verſari noluerant, ita populi Romani exercitum hiemare, atque inueteraſcere in Gallia moleſte ferebant; partim, qui mobilitate, & leuitate animi nouis imperiis ſtudebant; ab non nullis etiam, quod in Gallia potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem in imperio noſtro conſequi poterant. Iis nunciis literiſque commotus Cæſar, II. legiones in citeriore Gallia nouas conſcripſit, & ineunte æſtate in vlteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatũ miſit. ipſe, cum primum pabuli copia eſſe inciperet, ad exercitum venit. dat negotium Senonibus, reliquiſque Gallis, qui finitimi Belgis erant, vti ea, quæ apud eos gerantur, cognoſcant: ſeque de his rebus certiorem faciant. hi, conſtanter omnes nunciauerunt, manus cogi, exercitus in vnum locum conduci: tum vero dubitandum non exiſtimauit, quin ad eos proficiſceretur. re frumentaria comparata, caſtra mouet, diebuſque circiter XV. ad fines Belgarum peruenit, eo cum de improuiſo, celeriuſque omnium opinione veniſſet, Rhemi qui proximi Galliæ ex Belgis ſunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium primos ciuitatis ſuæ miſerunt: qui dicerent ſe, ſuaque omnia in fidem, atque poteſtatem populi Romani permittere, neque ſe cum reliquis Belgis conſenſiſſe, neque contra populum Romanum omnino coniuraſſe, paratoſque eſſe & obſides dare, & imperata facere, & opidis recipere, & frumento, ceteriſque rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis eſſe: Germanoſque, qui ripas Rheni incolunt, ſeſe cum his coniunxiſſe; tantumque eſſe eorum omnium furorem, vt ne Sueſſones quidem fratres, conſanguineoſque ſuos qui eodem iure, iiſdem legibus vtantur, vnum imperium, vnumque magiſtratum cum ipſis habeant, deterrere potuerint, quin cum his conſentirent. cum ab his quæreret, quæ ciuitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; ſic reperiebat. pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenũque antiquitus trãſductos propter loci fertilitatẽ ibi cõſediſſe; Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe: ſoloſque eſſe, qui patrum noſtrorum memoria omni Gallia vexata, Teutones, Cimbroſque intra fines ſuos ingredi prohibuiſſent. qua ex re fieri, vti earũ rerum memoria magnam ſibi auctoritatem, magnoſque ſpiritus in re militari ſumerent. de numero eorum omnia ſe habere explorata Rhemi dicebant, propterea quod propinquitatibus, affinitatibuſque cõiuncti, quantã quiſque multitudinem in cõmuni Belgarum concilio ad id bellum pollicitus eſſet, cognouerant. plurimũ inter eos Bellouacos & virtute, & auctoritate, & hominũ numero valere. hos poſſe cõficere armata millia C, pollicitos ex eo numero lecta millia LX, totiuſque belli imperiũ ſibi poſtulare. Sueſſones ſuos eſſe finitimos, latiſſimos, feraciſſimoſque agros poſſidere. Apud eos fuiſſe regẽ noſtra etiã memoria Deuitiacũ, totius Galliæ potentiſſimum, (qui cum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ imperiũ obtinuerit) nũc eſſe regem Galbã: ad hũc propter iuſtitiã, prudentiãque,

summam

ſummam totius belli omnium voluntate deferri: opida habere numero x i i:polliceri millia armata quinquaginta; totidem Neruios, qui maxime feri inter ipſos habeantur, longiſſimeque abſint; x v millia Attebates; Ambianos x millia; Morinos x v millia: Menapios v i i millia: Caletes x millia: Verocaſſes, & Veromanduos totidem: Catuacos x x i x millia, Condruſos, Eburones, Cæræſos, Pæmanos, qui vno nomine Germani appellantur, arbitrari ad x l. millia. Cæſar Rhemos cohortatus, liberaliterque oratione proſecutus, omnem ſenatum ad ſe conuenire, principumque liberos obſides ad ſe adduci iuſſit. quæ omnia ab his diligenter ad diem facta ſunt. ipſe Diuitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet, quantopere reipublicæ communiſque ſalutis interſit, manus hoſtium diſtineri, ne cum tanta multitudine vno tempore confligendum ſit. id fieri poſſe, ſi ſuas copias Ædui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. his mandatis, eum ab ſe dimittit. † Poſtquam omnes Belgarum
2 copias in vnum locum coactas ad ſe venire vidit, neque iam longe abeſſe ab his, quos miſerat, exploratoribus, & ab Rhemis cognouit flumen: Axonam, quod eſt in extremis Rhemorum finibus, exercitum tranſducere maturauit; atque ibi caſtra poſuit. quæ res & latus vnum caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eum, quæ eſſent, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus ab Rhemis, reliquiſque ciuitatibus, vt ſine periculo ad eum portari poſſet, efficiebat. in eo flumine pons erat. ibi præſidium ponit; & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum v i. cohortibus reliquit. caſtra in altitudinem pedum x i i. vallo, foſſaque duodeuiginti pedum munire iubet. ab ipſis caſtris opidum Rhemorum, nomine Bibrax, aberat millia paſſuum i i x. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die ſuſtentatum eſt. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio eſt. hi vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti ſunt, muruſque defenſoribus nudatus eſt; teſtudine facta, portis ſuccedunt, murumque ſubruunt. quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapides, ac tela coniiciebant, vt in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli, cum finem oppugnandi nox feciſſet, Iccius Remus, ſumma nobilitate & gratia inter ſuos, qui tum opido præfuerat, vnus ex iis, qui legati de pace ad Cæſarem venerant, nuncios ad eum mittit, niſi ſubſidium ſibi mittatur, ſe diutius ſuſtinere non poſſe. eo de media nocte Cæſar iiſdem ducibus vſus, qui nuncij ab Iccio venerant, Numidas & Cretas ſagittarios, & funditores Baleares ſubſidio opidanis mittit. quorum aduentu, & Rhemis cum ſpe defenſionis ſtudium propugnandi acceſſit: & hoſtibus eadem de cauſſa ſpes potiundi opidi diſceſſit. Itaque pauliſper apud opidum morati, agroſque Rhemorum depopulati, omnibus vicis, ædificiiſque, quo adire poterant, incenſis, ad caſtra Cæſaris cũ omnibus copiis contenderunt: & à millibus paſſuum minus duobus caſtra poſuerunt. quæ caſtra, vt fumo, atque ignibus ſignificabatur, amplius millibus paſſuum octo in latitudinem patebant. † Cæſar primo & propter multitudinem hoſtium, & pro-
3 pter eximiam opinionem virtutis prœlio ſuperſedere ſtatuit. quotidie tamẽ eque ſtribus prœliis, quid hoſtis virtute poſſet, &, quid noſtri auderent, periclitabatur. vbi noſtros non eſſe inferiores intellexit, loco pro caſtris ad aciem inſtruendam natura opportuno, atque idoneo, quod is collis, vbi caſtra poſita erant, paululum ex planicie editus, tantum aduerſus in latitudinem patebat, quantum loci acies inſtructa occupare poterat, atque ex vtraque parte lateris deiectus habebat: & in fronte leuiter faſtigiatus, paullatim ad planiciem redibat: ab vtroque latere eius collis tranſuerſam foſſam obduxit circiter paſſuũ c d. & ad extremas foſſas caſtella conſtituit. ibique tormenta collocauit, ne, cum aciem inſtruxiſſet, hoſtes (quod tantum multitudine poterant) à lateribus ſuos pugnantes circumuenire poſſent. hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conſcripſerat, in caſtris relictis, vt, ſi quo opus eſſet, ſubſidio duci poſſent, reliquas v i. legiones pro caſtris in acie conſtituit. hoſtes item ſuas copias ex caſtris eductas inſtruxerunt.

palus erat non magna inter noſtrum,atque hoſtium exercitum.hãc ſi noſtri tranſirent, hoſtes exſpectabant. noſtri autem,ſi ab illis initium tranſeundi fieret, vt impeditos aggrederentur parati in armis erant. interim prœlio equeſtri inter duas acies contendebatur.vbi neutri tranſcundi initium faciunt, ſecundiore equitum noſtrorum prœlio Cæſar ſuos in caſtra reduxit. hoſtes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod eſſe poſt noſtra caſtra demonſtratum eſt. ibi vadis repertis,partem ſuarum copiarum tranſducere conati ſunt eo conſilio,vt,ſi poſſent,caſtellũ,cui pręerat Q.Titurius legatus,expugnarent,pontéque interſcindetent; ſin minus poſſent, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis vſui ad bellum gerendum erant, commeatuſque noſtros ſuſtinebant. Cæſar, certior factus à Titurio, omnem equitatum & leuis armaturæ Numidas, funditores,ſagittarioſque pontem tranſducit,atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum eſt. hoſtes impeditos noſtri in flumine aggreſſi, magnum eorum numerum occiderunt.per eorum corpora reliquos audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui tranſierant, equitatu circumuentos, interfecerunt. Hoſtes,vbi & de expugnando opido, & de flumine transeundo ſpem ſe fefelliſſe intellexerunt, neque noſtros in locum iniquiorem progredi pugnandi cauſſa viderũt;atque eos res frumentaria deficere cœpit;concilio conuocato,conſtituerunt optimum eſſe,domum ſuam quemque reuerti,&, quorum in fines primum Romani exercitum introduxiſſent,ad eos defendendos vndique conuenire; vt potius in ſuis, quam in alienis, finibus decertarent: & domeſticis copiis rei frumentariæ vterẽtur.ad eã ſententiã,cum reliquis cauſſis,hæc quoque ratio eos deduxit,quod,Diuitiacum quoque,atque Æduos, finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his perſuaderi, vt diutius morarentur, neque ſuis auxilium ferrent, non poterat.Ea re conſtituta,ſecũda vigilia magno cum ſtrepitu,ac tumultu,caſtris egreſſi, nullo certo ordine,neque imperio, cum ſibi quiſque primum itineris locum peteret,& domum peruenire properaret, fecerunt,vt conſimilis fugæ profectio videretur. Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita,inſidias veritus:quod,qua de cauſſa diſcederent, non dum perſpexerat: exercitum, equitatumque caſtris continuit. prima luce, confirmata re ab exploratoribus,omnem equitatum, qui nouiſſimum agmen moraretur,præmiſit; eique Q.Pedium & L.Aurũculeium Cottam Legatos præfecit.T.Labienum Legatum cum legionibus III. ſubſequi iuſſit. hi nouiſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti,magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt.cum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent: fortiterque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent:priores,quod abeſſe à periculo viderentur,neque vlla neceſſitate,neque imperio continerentur,exaudito clamore, perturbatis ordinibus,omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. ita ſine vllo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt,quantum fuit diei ſpatium;ſub occaſum

4 que ſolis ſequi deſtiterũt;ſeque in caſtra,vti erat imperatum,receperunt. † Poſtridie eius diei Cæſar,priuſquam ſe hoſtes ex pauore, ac fuga reciperent,in fines Sueſſonum,qui proximi Rhemis erant,exercitum duxit;&, magno itinere confecto,ad opidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus,quod vacuum ab defenſoribus eſſe audiebat, propter latitudinem foſſæ, murique altitudinem,paucis defendentibus, expugnare non potuit. Caſtris munitis vineas agere,quæque ad oppugnandum vſui erant, comparare cœpit: interim omnis ex fuga Sueſſonum multitudo in Opidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis ad Opidum actis,aggere iacto,turribuſque conſtitutis,magnitudine operum,quę neque viderant ante Galli,neque audierant,& celeritate Romanorum permoti, Legatos ad Cæſarem,de Deditione,mittunt:&,petentibus Rhemis, vt conſeruarentur,impetrant.Cæſar,obſidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipſius Galbæ Regis duobus Filiis,armiſque omnibus ex Opido tranſditis, in deditionem Sueſſones accepit:exercitumque in Bellouacos duxit:qui cum ſe,ſuaque omnia in Opidum

pidum Bratuſpantium contuliſſent, atque ab eo Opido Cæſar cum exercitu cir-
citer millia paſſuum v. abeſſet, omnes maiores natu ex Opido egreſſi, manus ad
Cæſarem tendere,& voce ſignificare cœperunt,ſeſe in eius fidem,ac poteſtatem;
venire; neque contra Populum R. armis contendere. item cum ad Opidum ac-
ceſſiſſet, caſtraque ibi poneret, pueri, mulieréſque ex muro paſſis manibus, ſuo.
More,pacem à Romanis petierunt.pro his Diuitiacus(nam poſt diſceſſum Belga-
rum,dimiſſis Æduorum copiis,ad eum reuerterat)facit verba. Bellouacos, omni
tempore in fide,atque amicitia Ciuitatis Æduę fuiſſe.impulſos à ſuis principibus
qui dicerent,Æduos,à Cæſare in ſeruitutem redactos, omnes indignitates con-
tumeliaſque perferre, & ab Æduis defeciſſe, & Populo Romano bellum intuliſ-
ſe.qui huius conſilij principes fuiſſent,quod intelligetent, quantam calamitatem
Ciuitati intuliſſent,in Britanniam profugiſſe.petere non ſolum Bellouacos,ſed e-
tiam pro his Æduos,vt ſua clemenria,ac manſuetudine in eos vtatur, quod ſi fe-
cerit, AEduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum:quorum au-
xiliis,atque opibus,ſi qua b,ella inciderint,ſuſtentare conſueuerint. Cæſar, hono-
ris Diuitiaci,atque AEduorum cauſſa,ſeſe eos in fidem recepturum,& conſerua-
turum,dixit:ſed,quod erat Ciuitas magna,& inter Belgas auctoritate,ac hominũ
multitudine,præſtabat,DC.obſides popoſcit.his traditis,omnibuſque armis ex O-
pido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit,qui ſe, ſuaque omnia, ſi-
5 ne mora,dediderunt. † Eorum fines Neruij attingebant:quorũ de natura, mo-
ribuſque Cæſar cum quæreret,ſic reperiebat. Nullum aditum eſſe ad eos merca-
toribus:nihil pati vini,reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri:
quod,his rebus relangueſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtimarent.
eſſe homines feros, magnæque virtutis.increpitare, atque incuſare reliquos Bel-
gas,qui ſe Populo Romano dedidiſſent, patriamque virtutem proieciſſent: con-
firmare,ſeſe neque Legatos miſſuros,neque vllam cõdicionem pacis accepturos.
cum per eorum fines triduo iter feciſſet, inueniebat ex Captiuis,Sabin Flumẽ ab
Caſtris ſuis, non amplius millia paſſuum x. abeſſe.trans id Flumen omnes Ner-
uios cõſediſſe;aduentumque ibi Romanorum exſpectare, vna cum Atrebatibus,
& Vetomanduis,finitimis ſuis.nam his vtriſque perſuaſerant,vt eandem belli for
tunam experirentur. exſpectari etiam ab his Aduaticorum copias, atque eſſe in
itinere.mulieres,quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eũ locum
conieciſſe,quo propter paludes exercitui aditus non eſſet.Cæſar,his rebus cogni-
tis,Exploratores,Centurioneſque præmittit,qui locum Caſtris idoneum deligãt.
cum ex dediticiis Belgis,reliquiſque Gallis,complures, Cæſarem ſecuti, vna iter
facerent:quidam ex his, vt poſtea ex Captiuis cognitum eſt, eorum dierum con-
ſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios peruenerunt, at-
que his demonſtrarunt inter ſingulas Legiones, impedimentorum magnum nu-
merum intercedere, neque eſſe quidquã negotij, cum prima Legio in caſtra ve-
niſſet,reliquæque Legiones magnum ſpatium abeſſent,hanc ſub ſarcinis adoriri.
qua pulſa,impedimentiſque direptis, futurum, vt reliquæ contra conſiſtere non
auderent. adiuuabat etiam eorum conſilium, qui rem deferebant, quod Neruij
antiquitus,cum equitatu nihil poſſent,(neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent)
ſed,quidquid poſſunt pedeſtribus valent copiis, quo facilius finitimorum equita-
tũ,ſi prædandi cauſſa ad eos veniſſet,impedirent,teneris arboribus inciſis, atque
inflexis,crebriſque in latitudinem tamis enatis, & rubis, ſentibuſque interiectis,
effecerant, vt, inſtar muri, hæ ſepes munimenta præberent; quo non modo non
intrari,ſed ne perſpici quidem poſſet. iis rebus cum iter agminis noſtri impedire-
tur,non omittendum ſibi conſilium Neruij exiſtimauerunt. loci natura erat hæc,
quem locum noſtri Caſtris delegerant. Collis ab ſummo æqualiter decliuis, ad
Flumen Sabin,quod ſupra nominauimus,vergebat.ab eo Flumine pari accliuita-
te Collis naſcebatur,aduerſus huic,& cõtrarius, paſſus circiter CC. infimus aper-
tus, ab ſuperiote parte ſilueſtris; vt non facilè introrſus perſpici poſſet. intra eas

ſiluas hoſtes in occulto ſeſe continebant. in aperto loco ſecundum Flumen paucæ ſtationes Equitum videbãtur. Fluminis erat altitudo circiter pedum I I I. Cæſar, Equitatu præmiſſo, ſubſequebatur omnibus copiis: ſed ratio, ordoque agminis aliter ſe habebat, ac Belgæ ad Neruios detulerant. nam, quod hoſtis appropinquabat, conſuetudine ſua Cæſar V I. Legiones expeditas ducebat. poſt eas, totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ Legiones, quæ proximæ conſcriptæ erant, totum agmen claudebant, præſidioque impedimentis erant. Equites noſtri cum Funditoribus, Sagittariiſque Flumen trãſgreſſi, cum hoſtium Equitatu prœlium commiſerunt. cum ſe illi identidem in ſiluas ad ſuos reciperent, ac rurſus è ſilua in noſtros impetum facerent, neque noſtri longius, quam quem ad finem porrecta, ac loca aperta pertinebant, cedentes inſequi auderent, interim Legiones V I. quæ primæ venerant, opere dimenſo, Caſtra munire cœperunt.

6 † Vbi prima impedimenta noſtri exercitus ab iis, qui in ſiluis abditi latebant, viſa ſunt; quod tempus inter eos committendi prœlij conuenerat, ita, vt intra ſiluam aciem, ordineſque conſtituerant, atque ipſi ſeſe confirmauerant: ſubito omnibus copiis prouolarunt, impetumque in noſtros Equites fecerunt. His facile pulſis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad Flumen decurrerunt; vt, pæne vno tempore, & ad ſiluas, & in Flumine etiam in manibus noſtris hoſtes viderentur. eadem autem celeritate aduerſo Colle ad noſtra caſtra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt. Cæſari omnia vno tempore erant agenda. vexillum proponendum, quod erat inſigne, cũ ad arma cõcurri oporteret. ſignum tuba dandum. ab opere reuocandi milites. qui paulo longius, aggeris petendi cauſſa, proceſſerant, arceſſendi. acies inſtruenda. milites cohortandi. ſignum dãdum. quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & incurſus hoſtium impediebat. iis difficultatibus duæ res erant ſubſidio, Scientia, atque Vſus militum; quod, ſuperioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipſi ſibi præſcribere, quam ab aliis doceri, poterant; & quod ab opere, ſinguliſque Legionibus, ſingulos Legatos Cæſar diſcedere, niſi munitis caſtris, vetuerat. Hi, propter celeritatem, & propinquitatem hoſtium, nihil iam Cæſaris imperium exſpectabant; ſed per ſe, quæ videbantur, adminiſtrabant. Cæſar, neceſſariis rebus imperatis, ad cohortandos Milites, quam in partẽ ſors obtulit, decucurrit: & ad Legionem Decimam deuenit. Milites non longiore oratione eſt cohortatus quam vti ſuæ priſtinę virtutis memoriã retinerent, neu perturbarentur animo, hoſtiumque impetum fortiter ſuſtinerent. &, quia non longius hoſtes aberant, quam quo telum adiici poſſet; prœlij committendi ſignum dedit. atque item in alteram partem cohortandi cauſſa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exiguitas, hoſtiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt, nõ modo ad inſignia accommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutiſque tegmenta detrahenda, tempus defuerit. Quam quiſque in partẽ ab opere caſu deuenit, quæque prima ſigna conſpexit, ad hæc conſtitit, ne, in quærendis ſuis, pugnandi tempus dimitteret. inſtructo exercitu, magis, vt loci natura, deiectuſque Collis, & neceſſitas temporis; quam, vt Rei militaris ratio, atque ordo poſtulabat. cum diuerſis locis Legiones aliæ, alia in parte hoſtibus reſiſterent, ſæpibuſque denſiſſimis, vt ante demonſtrauimus, interiectis, proſpectus impediretur, neque certa ſubſidia collocari, neque quid in quaque parte opus eſſet prouideri, neq; ab vno omnia Imperia adminiſtrari poterant.

7 † Itaque, in tanta rerum iniquitate, Fortunæ quoque euentus varij ſequebantur. Legionis Nonæ, & Decimæ Milites, vt in ſiniſtra parte aciei cõſtiterant, pilis emiſſis, curſu, ac laſſitudine exanimatos, vulneribuſque confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco ſuperiore in Flumen compulerunt: & tranſire conantes, inſecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. ipſi tranſire Flumen non dubitauerunt; & in locum iniquum progreſſi, rurſus regreſſos, ac reſiſtentes hoſtes, redintegrato prœlio in fugam coniecerunt. Item alia in parte diuerſæ duæ Legiones, Vndecima, &

Octaua, profligatis Veromanduis, quibuſcum erant congreſſi, ex loco ſuperio-
re in ipſis fluminis ripis prœliabantur. ac totis fere Caſtris à fronte, & à ſiniſtra
parte nudatis, cum in Dextro Cornu Legio Duodecima, & non magno ab ea in-
teruallo Septima conſtitiſſet, omnes Neruij confertiſſimo agmine, Duce Boduo-
gnato, qui ſummam imperij tenebat, ad eum locum contenderunt, quorum pars,
aperto latere legiones circumuenire, pars ſummum locū Caſtrorum petere cœ-
pit. Eodem tempore Equites noſtri, Leuiſque armaturæ pedites, qui cum his vna
fuerant, quos primo hoſtium impetu pulſos dixeram, cum ſe in Caſtra reciperēt,
aduerſis hoſtibus occurrebant, ac rurſus aliam in partem fugam petebant. & Ca-
lones, qui ab Decumana Porta, ac ſummo iugo collis noſtros victores flumen trāſ
iſſe conſpexerant, prædandi cauſſa, egreſſi, cum reſpexiſſent, & hoſtes in noſtris
Caſtris verſari vidiſſent, præcipites ſeſe fugæ mandabant. ſimul eorum, qui cum
impedimentis veniebāt, clamor, fremituſque exaudiebatur. aliique aliam in par-
tem perterriti ferebantur. quibus omnibus rebus permoti Equites Treuiri, quo-
rum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis, qui, auxilij cauſſa à Ciuitate miſſi,
ad Cæſarem venerant, cum multitudine hoſtium Caſtra noſtra compleri, Legio-
nes premi, & pæne circumuentas teneri, Calones, Equites, Funditores, Numidas,
diuerſos, diſſipatoſque in omnes partes fugere vidiſſent, deſperatis noſtris rebus
domum contenderunt. Romanos pulſos, ſuperatoſque Caſtris, impedimentiſque
eorum hoſtes potitos, Ciuitati renunciauerunt. Cæſar ab Decimæ Legionis co-
hortatione ad dextrum Cornu profectus; vbi ſuos vrgeri, ſigniſque in vnum lo-
cum collatis Duodecimæ Legionis milites confertos, ſibi ipſis ad pugnā eſſe im-
pedimento; Quartæ cohortis omnibus Centurionibus occiſis, Signiferoque in-
terfecto, ſigno amiſſo, reliquarum Cohortium omnibus fere Centurionibus aut
vulneratis, aut occiſis; in his, Primipilo P. Sextio Baculo, fortiſſimo viro, multis,
grauibuſque vulneribus confecto, vt iā ſe ſuſtinere nō poſſet; reliquos eſſe tardio-
res: & non nullos à nouiſſimis deſertos, prœlio excedere, ac tela vitare; hoſtes
neque à fronte ex inferiore loco ſubeuntes intermittere, & ab vtroque latere in-
ſtare: & rem eſſe in anguſto vidit, neque vllum eſſe ſubſidium, quod ſubmitti poſ-
ſet: ſcuto ab nouiſſimis vni militi detracto (quod ipſe eo ſine ſcuto venerat) in
primam aciem proceſſit; Centurionibuſque nominatim appellatis, reliquos co-
hortatus Milites, ſigna inferre; & Manipulos laxare iuſſit, quo facilius gladiis vti
poſſent. huius aduētu ſpe illata Militibus, ac redintegrato animo, cum pro ſe quiſ-
que in conſpectu Imperatoris etiam in extremis ſuis rebus operam nauare cupe-
ret, paullum hoſtium impetus tardatus eſt. Cæſar, cum Septimam Legionem, quæ
iuxta conſtiterat, item vrgeri ab hoſte vidiſſet, Trib. Mil. monuit. vt paullatim
ſeſe Legiones coniungerent, & conuerſa ſigna in hoſtes inferrent. quo facto, cum
aliis alij ſubſidium ferrent, neque timerent, ne auerſi ab hoſte circumuenirentur,
audacius reſiſtere, ac fortius pugnare, cœperunt. interim Milites Legionum dua-
rum, quæ in nouiſſimo agmine pręſidio impedimentis fuerant, prælio nunciato,
curſu incitato, in ſummo Colle ab hoſtibus conſpiciebantur. & T. Labienus, Ca-
ſtris hoſtium potitus, & ex loco ſuperiore, quæ res in noſtris caſtris gererentur, cō-
ſpicatus, Decimam Legionem ſubſidio noſtris miſit. qui, cum ex Equitum & Ca-
lonum fuga, quo in loco res eſſet, quantoque in periculo & Caſtra, & Legiones,
& Imperator verſaretur, cognouiſſent: nihil ad celeritatem ſibi reliqui fecerunt.
horum aduentu tanta rerum commutatio eſt facta, vt noſtri etiam, qui vulneribus
confecti procubuiſſent, ſcutis innixi, prœlium redintegrarent. tum Calones, per-
territos hoſtes conſpicati, etiam inermes armatis occurrerūt. equites vero, vt tur-
pitudinem Fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnabant, quo ſe Legiona-
riis Militibus præferrent. at hoſtes, etiam in extrema ſpe ſalutis, tantam virtutem
præſtiterunt, vt, cum primi eorū cecidiſſent, proximi iacentibus inſiſterent, atque
ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui ſu-
pereſſent, vt ex tumulo tela in noſtros coniicerent, pilaque intercepta remitte-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

rẽt;vt,non ne quidquam tãtæ virtutis homines iudicari deberent:auſos eſſe tranſ-
ire latiſſimum Flumen,adſcendere altiſſimas ripas, ſubire iniquiſſimum locum:
quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. hoc prœlio facto, & pro-
pe ad internecionem gente,ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos
vna cum pueris, mulieribuſque, in æſtuaria,ac paludes collectos dixeramus. hac
pugna nunciata, cum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitraren-
tur; omniúm,qui ſupererant, conſenſu,Legatos ad Cæſarem miſerunt, ſeque ei
dediderunt.& in commemoranda Ciuitatis calamitate, ex DC. ad III.Senatores,
ex hominum millibus LX.vix ad D,qui arma ferre poſſent,ſeſe redactos eſſe dixe-
runt.quos Cæſar, vt in miſeros,ac ſupplices vſus miſericordia videretur,diligen-
tiſſime conſeruauit; ſuiſque finibus, atque opidis vti iuſſit; & finitimis impera-
8 uit, vt ab iniuria, & maleficio ſe, ſuoſque prohiberent. † Aduatici,de quibus
ſupra ſcripſimus, cum omnibus copiis auxilio Neruiis venirent, hac pugna
nunciata,ex itinere domum reuerterunt;cunctis opidis,caſtelliſque deſertis, ſua
omnia in vnum Opidum egregie natura munitum contulerunt. quod, cum ex o-
mnibus in circuitu partibus altiſſimas rupes,deſpectuſque haberet, vna ex parte
leniter accliuis aditus,in latitudinem nõ amplius CC.pedum relinquebatur. quem
locum duplici altiſſimo muro munierant.tum magni ponderis ſaxa, & præacutas
trabes,in muro collocarant.ipſi erant ex Cimbris,Teutoniſque procreati;qui,cũ
iter in prouinciam noſtram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ ſe-
cum agere,ac portare non poterant,citra flumen Rhenum depoſitis,cuſtodiæ ex
ſuis,ac præſidio VI.millia hominum vna reliquerunt.hi,poſt eorum obitum,mul-
tos annos à finitimis exagitati,cum alias bellum inferrent;alias illatum defende-
rent;conſenſu eorum omnium pace facta,hunc ſibi domicilio locum delegerunt,
ac, primo aduentu exercitus noſtri, crebras ex opido excurſiones faciebant,
paruuliſque prœliis cum noſtris contendebant. poſtea, vallo pedum XII, in cir-
cuitu XV.millium,crebriſque caſtellis circummuniti,Opido ſeſe continebãt, vbi,
vineis actis, aggere extructo, turrim conſtitui procul viderunt,primum irride-
re ex muro, atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto ſpatio
inſtrueretur.quibus nam manibus,aut quibus viribus præſertim homines tantulæ
ſtaturæ (nam plerumque omnibus Gallis præ magnitudine corporum ſuorum,
breuitas noſtra contẽptui eſt) tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare confide-
rent.vbi vero moueri,& appropinquare mœnibus viderunt,noua,atque inuſitata
ſpecie commoti,Legatos ad Cæſarem de Pace miſerũt: qui ad hunc modum lo-
cuti:Non ſe exiſtimare,Romanos ſine ope Deorum bellum gerere, qui tantæ al-
titudinis machinationes tanta celeritate promouere,& ex propinquitate pugna-
re,poſſent.ſe,ſuaque omnia eorum poteſtati permittere,dixerunt. vnum petere;
ac deprecari:ſi forte,pro ſua clementia,ac manſuetudine,quam ipſi ab aliis audiſ
ſent, ſtatuiſſet, Aduaticos eſſe conſeruandos, ne ſe armis diſpoliaret. ſibi omnes
fere finitimos eſſe inimicos,ac ſuæ virtuti inuidere; à quibus ſe defendere, tradi-
tis armis non poſſent.ſibi præſtare,ſi in eum caſum deducerentur,quamuis fortu-
nam à Populo Romano pati,quam ab his per cruciatum interfici, inter quos do-
minari conſueſſent.ad hæc Cæſar reſpondit, Se magis conſuetudine ſua, quam-
merito eorum,Ciuitatem conſeruaturum:ſi prius,quam aries murum attigiſſet,ſe
dedidiſſent;ſed deditionis nullam eſſe cõdicionem,niſi armis traditis:ſe id,quod
in Neruios feciſſet,facturum: finitimiſque imperaturum, ne quam dediticiis Po-
puli Romani iniuriam inferrent.re nunciata ad ſuos,illi ſe quæ imperarentur, fa-
cere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro, in foſſam, quæ erat ante
Opidum,iacta,ſic vt prope ſummam muri, aggeriſque altitudinem acerui armo-
rum adæquarent:& tamen circiter parte tertia (vt poſtea compertum eſt) celata,
atque in opido retenta,Portis patefactis,eo die pace ſunt vſi. ſub veſperum Cæ-
ſar Portas claudi,Militeſque ex Opido exire iuſſit,ne quam noctu Opidani à Mi-
litibus iniuriam acciperent,illi,ante inito (vt intellectum eſt) conſilio,quod,dedi-

tione

tione facta, noſtros præſidia deducturos,aut denique indiligẽtius ſeruaturos crediderant,partim cũ his,quæ retinuerãt,& celauerant armis;partim,ſcutis ex cortice factis, aut viminibus intextis,quæ ſubito(vt tẽporis exiguitas poſtulabat)pellibus induxerãt:Tertia vigilia,qua minime arduus ad noſtras munitiones adſcenſus videbatur,omnibus copiis repente ex Opido eruptionem fecerunt.celeriter, vt ante Cæſar imperauerat,ignibus ſignificatione facta, ex proximis Caſtellis eo concurſum eſt;pugnatumque ab hoſtibus ita acriter , vt à viris fortibus in extrema ſpe ſalutis iniquo loco contra eos,qui ex Vallo,Turribuſque tela iacerẽt , pugnari debuit:cum vna in virtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. Occiſis ad hominum millibus I V,reliqui in opidum reiecti ſunt.poſtridie eius diei,refractis Portis, cum iam defenderet nemo,atque intromiſſis Militibus noſtris,ſectionem eius Opidi vniuerſam Cæſar vendidit.ab his,qui emerant,capitum numerus ad eum relatus eſt millium L I I I.Eodem tempore à P. Craſſo, quem cum Legione vna miſerat ad Venetos,Vnellos,Oſiſinos,Curioſolitas,Seſuuios,Aulercos , Rhedones, quæ ſunt maritimæ ciuitates,Oceanumque attingũt,certior factus eſt, omnes eas ciuitates in deditionem,poteſtatemque Populi Romani eſſe redactas. His rebus geſtis , omni Gallia pacata,tanta huius belli ad Barbaros opinio perlata eſt,vt ab his nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur Legati ad Cæſarem, quæ,ſe obſides daturas,imperata facturas,pollicerentur.quas Legationes Cæſar, quod in Italiam , Illyricumque properabat,inita proxima Æſtate , ad ſe reuerti iuſſit.Ipſe,in Carnutes,Andes,Turones,quæ Ciuitates propinquæ his locis erãt, vbi bellum geſſerat , Legionibus in hiberna deductis,in Italiam profectus eſt. ob eaſque res,ex literis Cæſaris,dies X V.Supplicatio decreta eſt. quod ante id tempus acciderat nulli.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. III.

Libri tertii capita.

1 *Bellum à Ser.Galba Caſaris legato cum Antuatibus, Sedunis,& Veragris magno cum periculo confectum.*

2 *Venetorum Gallorum rebellio, & noui belli aduerſus Romanos comparatio.*

3 *Ora Venetica & nauticarum rerum deſcriptio,ſimulque bellum Veneticum vno nauali prælio confectum.*

4 *Bellum cum Vnellis à Q.Titurio Sabino eodem quo Veneticum,tempore confectum.*

5 *Bellum in Aquitania cum Sontiatibus à P.Craßo eodem fere tempore confectum.*

6 *Bellum in eadem Aquitanis cum Docontiis,ab eodem Craßo confectum: & maximæ partis Aquitaniæ deditio.*

7 *Vaſtatio à Caſare facta in agris Morinorum & Menapiorum, qui ſe in ſyluas abdiderant.*

CVM in Italiam proficiſceretur Cęſar,Ser.Galbam cum Legione Duodecima,& parte Equitatus , in Antuates , Veragros, Sedunoſque miſit, qui à finibus Allobrogum,& Lacu Lemano,& Flumine Rhodano ad ſummas Alpes pertinent, cauſſa mittendi fuit,quod iter per Alpes,quo magno cum periculo, magniſque portoriis Mercatores ire conſueuerant, patefieri volebat. huic permiſit,ſi opus eſſe arbitraretur, vti in iis locis

Legionem, hiemandi cauſſa, collocaret. Galba, ſecundis aliquot prœliis factis, Caſtellisque compluribus eorum expugnatis, miſſis ad eum vndique Legatis, Obſidibuſque datis, & pace facta, conſtituit, Cohortes duas in Antuatibus collocare, & ipſe cum reliquis eius Legionis Cohortibus in Vico Veragrorum, qui appellatur Octodorus, hiemare, qui Vicus poſitus in valle, non magna adiecta planicie, altiſſimis Montibus vndique cōtinetur. cum hic in duas partes Flumine diuideretur, alteram partem eius Vici Gallis ad hiemandum conceſſit; alteram, vacuam ab his relictam, Cohortibus attribuit. cum locum vallo, foſſaque muniuit. cum dies hibernorum complures tranſiſſent, frumentumque eo comportari iuſſiſſet, ſubito per Exploratores certior factus eſt, ex ea parte vici, quam Gallis conceſſerat, omnes noctu diſceſſiſſe, Monteſque qui impenderent à maxima multitudine Sedunorum, & Veragrorum teneri: id aliquot de cauſſis acciderat, vt ſubito Galli belli renouādi, Legioniſque opprimendæ conſiliū caperent. primum, quod Legionem, neque eam pleniſſimam detractis Cohortibus duabus, & compluribus ſigillatim, qui, commeatus petendi cauſſa, miſſi erāt, abſentibus, propter paucitatem deſpiciebant: Tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, cum ipſi ex Montibus in vallem decurrerent, & tela conicerent, ne primum quidem poſſe impetum ſuum ſuſtineri exiſtimabant. accedebat, quod ſuos ab ſe liberos abſtractos obſidum nomine dolebant; & Romanos, non ſolum itinerum cauſſā, ſed etiam perpetuæ poſſeſſionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimę prouinciæ adiungere, ſibi perſuaſum habebant. His nunciis acceptis, Galba; cum neque opus hibernorum, munitioneſque plene eſſent perfectæ, neque de frumēto, reliquoque commeatu ſatis eſſet prouiſum; quod deditione facta, obſidibuſque acceptis, nihil de bello timendum exiſtimauerat; concilio celeriter conuocato, ſententias exquirere cœpit. quo in concilio cum tantum repentini periculi præter opinionē accidiſſet, ac iam omnia fere ſuperiora loca multitudine armatorum complecta conſpicerentur, neque ſubſidio veniri, neque commeatus ſupportari, interclusis itineribus, poſſet, prope iam deſperata ſalute, nonnullæ huiuſmodi ſententiæ dicebantur, vt, impedimentis relictis, eruptione facta, iiſdem itineribus, quibus eo perueniſſent, ad ſalutē contenderent. maiori tamen parti placuit, hoc reſeruato ad extremum conſilio, interim rei euentum experiri, & Caſtra defendere. breui ſpatio interiecto, vix vt his rebus, quas conſtituiſſent, collocandis, atque adminiſtrandis tempus daretur, hoſtes ex omnibus partibus, ſigno dato, decurrere; lapides, geſſaque in vallum cōicere: noſtri, primo, integris viribus, fortiter repugnare, neque vllum fruſtra telum ex loco ſuperiore mittere; vt quæque pars Caſtrorum nudata defenſoribus premi videbatur, eo occurrere, & auxilium ferre. ſed, hoc ſuperari, quod, diuturnitate pugnæ hoſtes defeſſi, cum prœlio excedebant, alij integris viribus ſuccedebant. Quarum rerum à noſtris, propter paucitatem, fieri nihil poterat, ac non modo defeſſo ex pugna excedendi, ſed ne ſaucio quidem eius loci, vbi conſtiterat, relinquendi, ac ſui recipiendi, facultas dabatur. cum iam amplius horis v i. continenter pugnaretur, ac non ſolum vires, ſed etiam tela noſtris deficerent, atque hoſtes acrius inſtarēt, languidioribuſque noſtris vallum ſcindere, & foſſas complere cœpiſſent, reſque eſſet iam ad extremum perducta caſum, P. Sextius Baculus, Primipili Centurio, quē Neruico Prœlio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Voluſenus Tribunus mil. vir & conſilij magni, & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque, vnam eſſe ſpem Salutis, docent: Si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. itaque, conuocatis Centurionibus, celeriter Milites certiores facit, paulliſper intermitterent prœlium, ac tantummodo tela miſſa exciperent, ſeque ex labore reficerent. poſt, ſigno dato, è Caſtris erumperent, atque omnem ſpem ſalutis in virtute ponerent. quod iuſſi ſunt, faciunt, ac ſubito omnibus Portis eruptione facta, neque cognoſcendi, quid fieret, neque ſui colligendi hoſtibus facultatem relinquunt. ita commutata fortuna, eos, qui in ſpem potiendorū Caſtrorum venerant, vndique circumuentos,

uentos,interficiunt,& ex hominũ millibus amplius x x x, quem numerum barba-
rorum ad Caſtra veniſſe conſtabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterri-
tos in fugam coniiciunt: ac, ne in locis quidem ſuperioribus conſiſtere patiun-
tur. ſic omnibus hoſtium copiis fuſis, armiſque exutis, ſe in Caſtra, munitioneſ-
que ſuas recipiunt. quo prœlio facto, quod ſæpius fortunam tentare Galba nole-
bat, atque alio ſeſe in hiberna conſilio veniſſe meminerat, aliis occurriſſe rebus
viderat, maxime frumenti, commeatuſque inopia permotus, poſtero die omni-
bus eius vici Ædificiis incenſis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoſte
prohibente, aut iter demorante, incolumem Legionem in Antuates, inde in Al-
2 lobrogas, perduxit, ibique hiemauit. † His rebus geſtis, cum omnibus de cauſ-
ſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret, ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, vi-
ctis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus eſſet, quod
eas quoque nationes adire, & regiones cognoſcere, volebat, ſubitum Bellum
in Gallia coortum eſt. eius belli hæc fuit cauſſa. P. Craſſus adoleſcens cum Legio-
ne v i i. proximis Oceano in Andibus hiemabat. is, quod in his locis inopia fru-
menti erat, Præfectos, Tribunoſque Militum complures in finitimas Ciuitates,
frumenti, commeatúſque petendi cauſſa, dimiſit. quo in numero erat T. Ter-
raſidius, miſſus in Vnellos; M. Trebius Gallus, in Curioſolitas; Qu. Velanius,
cum T. Silio, in Venetos. huius Ciuitatis eſt longe ampliſſima auctoritas omnis
oræ maritimæ regionum earum, quod & naues habent Veneti plurimas, quibus
in Britanniam nauigare conſueuerunt; & ſcientia, atque vſu nauticarum rerum
ceteros antecedunt: & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus
interiectis, quos tenent ipſi, omnes fere, qui eodem mari vti conſueuerunt, ha-
bent vectigales. ab iis fuit initium retinendi Silij, atque Velanij, quod per eos ſuos
ſe obſides, quos Craſſo dediſſent, recuperaturos exiſtimabant. horum auctori-
tate finitimi adducti (vt ſunt Gallorum ſubita, & repentina conſilia) eadem de
cauſſa Trebium, Terraſidiumque retinent; & celeriter miſſis Legatis, per ſuos
principes inter ſe coniurant, nihil, niſi communi conſilio, acturos, eundemque
omnis fortunæ exitum eſſe laturos; reliquaſque ciuitates ſollicitant, vt in ea li-
bertate, quam à maioribus acceperant, permanere, quam Romanorum ſeruitu-
tem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad ſuam ſententiam perdu-
cta, communem Legationem ad P. Craſſum mittunt, ſi velit ſuos recuperare,
obſides ſibi remittat. quibus de rebus Cæſar à Craſſo certior factus, quod ille ab-
erat longius; naues interim longas ædificari in Flumine Ligeri, quod influit in
Oceanum, remiges ex prouincia inſtitui, nautas, gubernatoreſque comparari,
iubet. his rebus celeriter adminiſtratis, ipſe, cum primum per Anni tempus po-
tuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque ciuitates, cognito Cæſaris ad-
uentu, ſimul quod, quantum in ſe facinus admiſiſſent, intelligebant, Legatos,
quod nomen apud omnes nationes ſanctum, inuiolatumque ſemper fuiſſet, re-
tentos ab ſe, & in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, &
maxime, ea, quæ ad vſum nauium pertinerent, prouidere inſtituunt; hoc maiore
ſpe, quod multum natura loci confidebant; pedeſtria eſſe itinera cõciſa æſtuariis,
nauigationem impeditam propter inſcitiã locorum, paucitatemque portuũ ſcie-
bant. neque noſtros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud ſe morari
poſſe, confidebant: ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen ſe, plu-
rimum nauibus poſſe, Romanos neque vllã facultatem habere nauiũ; neque eorũ
locorum, vbi bellum geſturi eſſent, vada, portus, inſulaſque nouiſſe: ac lõge aliam
eſſe nauigationem in concluſo mari, atque in vaſtiſſimo, ac apertiſſimo Oceano,
perſpiciebant. his initis conſiliis, opida muniunt, frumenta ex agris in opida
comportant. naues in Venetiam, vbi Cæſarem primum bellum geſturum eſ-
ſe conſtabat, quam plurimas poſſunt, cogunt. ſocios ſibi ad id bellum Oſiſi-
nos, Lexobios, Nannetes, Ambiliates, Morinos, Diablintres, Menapios adſci-
ſcunt. auxilia ex Britannia, quæ contra eas Regiones poſita eſt, acceriunt. erant

hæ difficultates belli gerendi, quas ſupra oſtendimus. ſed multa tamen Cæſarem ad id bellum incitabant: iniuriæ retentorum Equitum Romanorum; rebellio facta poſt deditionem; defectio datis obſidibus; tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne hac parte neglecta, reliquæ nationes, idem ſibi licere, arbitrarentur. itaque, cum intelligeret, omnes fere Gallos nouis rebus ſtudere, & ad bellum mobiliter, celeriterque excitari, omnes autem homines natura Libertati ſtudere, & conditionem Seruitutis odiſſe, prius quam plures Ciuitates conſpirarent, partiendum ſibi, ac latius diſtribuendum exercitum putauit. itaque T. Labienum Legatum in Treuiros, qui proximi Rheno Flumini ſunt, cum Equitatu mittit, huic mandat, Rhemos, reliquoſque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanoſque, qui auxilio à Belgis acceſiti dicebantur, ſi per vim nauibus Flumen tranſire conentur, prohibeat. P. Craſſum cum cohortibus Legionariis x i i, & magno numero Equitatus, in Aquitaniam proficiſci iubet. ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur; ac tantæ nationes coniungantur. Qu. Titurium Sabinum Legatum cum Legionibus i i i. in Vnellos, Curioſolitas, Lexobioſque mittit, qui eam manum diſtinendam curet. D. Brutum adoleſcentem Claſſi, Gallicíſque nauibus, quas ex Pictonibus, & Santonis, reliquiſque pacatis Regionibus conuenire iuſſerat, præfecit; & cum primum poſſet, in Venetos proficiſci, iubet. ipſe eo pedeſtribus copiis contendit.

3 † erant eiuſmodi fere ſitus Opidorũ, vt poſita in extremis linguis, Promontoriiſque, neque pedibus aditum haberent, cum ex alto ſe æſtus incitauiſſet, quod bis ſemper accidit horarum x i i. ſpatio; neque nauibus, quod rurſus minuente æſtu, naues in vadis afflictarentur. ita vtraque re Opidorum oppugnatio impediebatur: ac, ſi quando magnitudine operis forte ſuperati, extruſo mari aggere, ac mollibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant: magno numero nauium appulſo, cuius rei ſummam facultatem habebant, ſua omnia deportabant; ſeque in proxima Opida recipiebant. ibi ſe rurſus iiſdem opportunitatibus loci defendebant. hæc eo facilius magnam partem Æſtatis faciebant, quod noſtræ naues tempeſtatibus detinebantur; ſummaque erat vaſto, atque aperto Mari, magnis æſtibus, raris, ac prope nullis portibus, difficultas nauigandi. namque ipſorum naues ad hunc modum factæ, armatæque erant. carinæ aliquanto planiores, quam noſtrarum nauium, quo facilius vada, ac deceſſum æſtus, excipere poſſent. Proræ admodum erectæ, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum, tempeſtatumque, accommodatæ. naues totæ factæ ex robore, ad quamuis vim & contumeliam perferendam. tranſtra ex pedalibus in altitudinem trabibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis craſſitudine. anchoræ, pro funibus, ferreis catenis reuinctæ. pelles pro velis, alutæque tenuiter confectæ, ſiue propter lini inopiam, atque eius vſus inſcitiam; ſiue, quod eſt magis veriſimile, quod tantas tempeſtates Oceani, tantoſque impetus ventorum ſuſtineri, ac tanta onera nauium regi velis, non ſatis commode arbitrabantur. Cum his nauibus noſtræ Claſſi eiuſmodi congreſſus erat; vt vna celeritate, & pulſu remorum præſtaret, reliqua, pro loci natura, pro vi tempeſtatum, illis eſſent aptiora, & accommodatiora. neque enim his noſtræ roſtro nocere poterant: tanta in his erat firmitudo: neque propter altitudinem, facile telum adigebatur, & eadem de cauſſa minus incommode ſcopulis continebantur. accedebat, vt cum ſæuire ventus cœpiſſet, & ſe vento dediſſent, & tempeſtatem ferrent facilius, & in vadis conſiſterent tutius, &, ab æſtu derelictæ, nihil ſaxa, & cautes timerent. quarum rerum omnium noſtris nauibus caſus erat extimeſcendus. compluribus expugnatis Opidis, Cæſar, vbi intellexit, fruſtra tantum laborem ſumi, neque hoſtium fugam, captis Opidis, reprimi, neque his noceri poſſe, ſtatuit exſpectandam Claſſem. quæ vbi conuenit, ac primum ab hoſtibus viſa eſt; circiter c c x x naues eorum paratiſſimæ, atque omni genere armorum ornatiſſimæ, è Portu profectæ, noſtris aduerſæ conſtiterunt. neque ſatis Bruto, qui claſſi præerat, neque Tribunis Militum, Centurionibuſque, quibus

bus ſingulæ naues erant attributæ,conſtabat, quid agerent, aut qua ratione pugnæ inſiſterent. roſtro enim noceri non poſſe cognouerant: turribus autem excitatis,tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus ſuperabat; vt neque ex inferiore loco ſatis commode tela adiici poſſent, & miſſa à Gallis grauius acciderent. vna erat magnò vſui res præparata à noſtris, Falces præacutæ, inſertæ, affixæque longuriis, non abſimili forma muralium Falcium. his cum funes, qui antennas ad malos diſtinebant, comprehenſi,adductique erant, nauigio remis incitato prærumpebantur. quibus abſciſis, antennæ neceſſario concidebant; vt cum omnis Gallicis nauibus ſpes in velis, armamentiſque conſiſteret, his ereptis, omnis vſus nauium vno tempore eriperetur. reliquum erat certamen poſitum in virtute; qua noſtri Milites facile ſuperabant, atque eo magis, quod in conſpectu Cæſaris, atque omnis exercitus res gerebatur; vt nullum paullo fortius factum latere poſſet. omnes enim Colles, & loca ſuperiora, vnde erat propinquus deſpectus in Mare,ab exercitu tenebantur. disiectis, vt diximus, antennis, cum ſingulas binæ, aut ternæ naues circumſteterant, Milites ſumma vi tranſcendere in hoſtium naues contendebant. quod poſtquam Barbari fieri animaduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium; Fuga ſalutem petere contenderunt. ac, iam conuerſis in eam partem nauibus, quo ventus ferebat, tanta ſubito malacia, ac tranquillitas exſtitit, vt ſe loco mouere non poſſent. quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam ſingulas noſtri conſectati expugnauerunt, vt perpaucæ ex omni numero,noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV. vſque ad Solis Occaſum, pugnaretur. quo prælio Bellum Venetorum, totiuſque oræ maritimæ, confectum eſt. nam, cum omnis iuuentus, omnes etiam grauioris ætatis, in quibus aliquid conſilij, aut dignitatis fuit, eo conuenerant: tum nauium, quod vbique fuerat, vnum in locum coegerant: quibus amiſſis, reliqui neque, quo ſe reciperent; neque, quemadmodum opida defenderent,habebant. itaque ſe, ſuaque omnia, Cæſari dediderunt. in quos eo grauius Cæſar vindicandum ſtatuit, quo diligentius in reliquum tempus à Barbaris Ius Legatorum conſeruaretur.itaque,
4 omni Senatu necato, reliquos ſub corona vendidit. † Dum hæc in Venetis geruntur, Qu. Titurius Sabinus cum his copiis, quas à Cæſare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His præerat Viridouix, ac ſummam imperij tenebat earum omnium Ciuitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum, magnaſque copias coegerat, atque his paucis diebus Aulerci, Eburonices, Lexouiique, Senatu ſuo interfecto, quod auctores belli eſſe nolebant, Portas clauſerunt, ſeque cum Viridouice coniunxerunt, magnaque præterea multitudo vndique ex Gallia perditorum hominum, latronumque conuenerat, quos ſpes prædandi, ſtudiumque bellandi, ab Agricultura, & quotidiano labore, reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco Caſtris ſeſe tenebat: cum Viridouix contra eum duum millium ſpatio conſediſſet, quotidieque productis copiis pugnandi poteſtatem faceret,vt iam non ſolum hoſtibus in contemptum Sabinus veniret, ſed etiam noſtrorum Militum vocibus non nihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, vt iam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere auderent. id ea cauſſa faciebat, quod cum tanta multitudine hoſtium, præſertim eo abſente, qui ſummam imperij teneret, niſi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, Legato dimicandum non exiſtimabat. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem & callidum, delegit (Gallum) ex iis, quos auxilij cauſſa ſecum habebat. huic magnis præmiis, pollicitationibuſque perſuadet; vti ad hoſtes tranſeat; &, quid fieri velit, edocet. qui vbi pro perfuga ad eos venit,timorem Romanorum proponit. quibus anguſtiis ipſe Cæſar à Venetis prematur, docet; neque longius abeſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex Caſtris exercitum educat, & ad Cæſarem,auxilij ferendi cauſſa, proficiſcatur. quod vbi auditum eſt,conclamãt omnes occaſionem negotij bene gerendi amittendã

non eſſe, ad Caſtra iri oportere. Multæ res ad hoc conſilium Gallos hortabantur. ſuperiorum dierum Sabini cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat prouiſum, ſpes Venetici belli, & quod fere libenter Homines, id quod volunt, credunt. iis rebus adducti, nō prius Viridouicem, reliquoſque duces, ex conſilio dimittunt, quam ab his ſit conceſſum arma vti capiant, & ad Caſtra contendant. qua re conceſſa, læti, velut explorata victoria, ſarmentis, virgultiſque collectis, quibus foſſas Romanorum compleant, ad Caſtra pergunt. locus erat Caſtrorum editus, & paullatim ab imo accliuis; circiter paſſus ∞. huc magno curſu contenderunt, vt quam minimum ſpatij ad ſe colligendos, armādoſque Romanis daretur, exanimatique peruenerunt. Sabinus, ſuos hortatus, cupientibus, ſignum dat. impeditis hoſtibus, propter ea, quæ ferebant, onera, ſubito duabus Portis eruptionem fieri iubet. factum eſt opportunitate loci, hoſtium inſcitia, ac defatigatione, virtute Militum, ac ſuperiorum pugnarū exercitatione, vt ne vnum quidem noſtrorum impetum ferrent, ac ſtatim terga verterent. quos impeditos, integris viribus Milites noſtri conſecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos Equites conſectati, paucos, qui ex fuga euaſeranr, reliquerunt, ſic vno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæſar certior factus eſt: Ciuitateſque omnes ſe ſtatim Titurio dediderunt. nam, vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, ac promptus eſt Animus; ſic mollis, ac minime reſiſtens ad calamitates perferendas Mens

5 eorum eſt. † Eodem fere tempore, P. Craſſus, cum in Aquitaniam perueniſſet, quæ pars, vt ante dictum eſt, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertia parte Galliæ eſt exiſtimanda, cum intelligeret in illis locis ſibi bellum gerendum, vbi paucis ante annis L. Valerius Præconinus Legatus, exercitu pulſo, interfectus eſſet, atque vnde L. Manilius Procos. impedimentis amiſſis, profugiſſet, non mediocrem ſibi diligentiam adhibendam intelligebat. itaque, re frumentaria prouiſa, auxiliis, Equitatuque comparato, multis præterea viris fortibus Toloſa, & Narbone, quæ ſunt Ciuitates Galliæ prouinciæ finitimæ, ex his Regionibus nominatim euocatis, in Sontiatium fines exercitum introduxit. cuius aduentu cognito, Sontiates, magnis copiis coactis, Equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen noſtrum adorti, primum equeſtre prœlium commiſerunt: deinde, Equitatu ſuo pulſo, atque inſequentibus noſtris, ſubito Pedeſtres copias, quas in conualle in inſidiis collocauerant, oſtenderunt. hi, noſtros diſiectos adorti, prœlium renouauerunt: pugnatum eſt diu atque acriter; cum Sontiates, ſuperioribus victoriis freti, in ſua virtute totius Aquitaniæ ſalutem poſitam putarent; noſtri autem, quid ſine Imperatore, ſine reliquis Legionibus, adoleſcentulo duce, efficere poſſent, perſpici cuperent. tandem confecti vulneribus, hoſtes terga vertere. quorum magno numero interfecto, Craſſus ex itinere Opidum Sontiatum oppugnare cœpit. quibus fortiter reſiſtentibus, vineas turreſque egit. illi, alias eruptione intentata, alias cuniculis ad aggerem, vineaſque actis, cuius rei ſunt longe peritiſſimi Aquitani, propterea, quod multis locis apud eos Ærarie ſecturæ ſunt: vbi diligentia noſtrorum nihil his rebus profici poſſe intellexerunt, legatos ad Craſſum mittunt; ſeque in deditionem vt recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iuſſi, faciunt. atque in ea re omnium noſtrorum intentis animis, alia ex parte opidi Adcantuānus, qui ſummam imperii tenebat, cum D C. deuotis, quos illi Soldurios appellant, quorum hæc eſt condicio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum ſe amicitiæ dediderint. ſi quid iis per vim accidat, aut eundem caſum vna ferant, aut ſibi mortem conſciſcant: neque adhuc hominum memoria repertus eſt quiſquam, qui, eo interfecto, cuius ſe amicitię deuouiſſet, mori recuſaret. cū iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis ſublato, cum ad arma Milites concurriſſent, vehementerque ibi pugnatum eſſet,

ſet, repulſus in Opidum eſt. vti tamen eadem deditionis conditione vteretur
6 à Craſſo impetrauit. † Armis, obſidibuſque acceptis, Craſſus in fines Vocon-
tiorum,& Taruſatium,profectus eſt.tum vero Barbari commoti ; quod Opidum,
& natura loci,& manu munitum,paucis diebus,quibus eo ventum erat,expugna-
tum cognouerant,Legatos quoquo verſus dimittere,coniurare, obſides inter ſe
dare,copias parare,cœperunt:mittuntur etiam ad eas Ciuitates Legati,quæ ſunt
Citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ : inde auxilia, duceſque acceſſuntur.
quorum aduentu magna cum auctoritate,& magna cum hominum multitudine
bellum gerere conantur. Duces vero ij deliguntur,qui vna cũ Q. Sertorio omnes
annos fuerant,ſummamque ſcientiam rei militaris hebere exiſtimabantur.ij,con
ſuetudine Populi R.loca capere,caſtra munire,commeatibus noſtros interclude-
re,inſtituunt.quod vbi Craſſus animaduertit, ſuas copias propter exiguitatem nõ
facile diduci,hoſtem & vagari,& vias obſidere,& Caſtris ſatis præſidij relinquere,
ob eam cauſſam minus commode frumentum, cõmeatumque ſibi ſupportari,in
dies hoſtium numerũ augeri; non cunctandũ exiſtimauit,quin pugna decertaret.
hac re ad conciliũ delata,vbi omnes idẽ ſentire intellexit,poſterum diem pugnæ
conſtituit.prima Luce productis omnibus copiis, duplici acie inſtructa,auxiliis in
mediam aciem collocatis ; quid hoſtes conſilij caperent,exſpectabat.illi,etſi pro-
pter multitudinem,& veterem belli gloriam,paucitatemque noſtrorũ, ſe tuto di-
micaturos exiſtimabant ; tamen tutius eſſe arbitrabantur,obſeſſis viis, commea-
tu intercluſo, ſine vllo vulnere victoria potiri : &, ſi propter inopiam rei fru-
mentariæ Romani ſeſe recipere cœpiſſent, impeditos agmine, & ſub ſarcinis
infirmiore animo adoriri cogitabant. hoc conſilio probato ab Ducibus, produ-
ctis Romanorum copiis,ſeſe Caſtris tenebant.hac re perſpecta,Craſſus, cum ſua
cunctatione,atque opinione,timidiores hoſtes, noſtros Milites alacriores ad pu-
gnandum effeciſſet,atque omnium voces audirentur, exſpectari diutius nõ opor-
tere,quin ad Caſtra iretur:cohortatus ſuos,omnibus cupientibus,ad hoſtium Ca-
ſtra contendit.ibi,cum alij foſſas complerẽt ; alij multis telis coniectis, defenſores
vallo,munitionibuſque depellerent, Auxiliareſque,quibus ad pugnam non mul-
tum Craſſus confidebat,lapidibus,teliſque ſubminiſtrandis,& ad aggerem ceſpi-
tibus comportandis, ſpeciem, atque opinionem pugnantium præberent ; cum
item ab hoſtibus conſtanter,ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco ſuperio-
re miſſa non fruſtra acciderent ; Equites circuitis hoſtiũ caſtris, Craſſo renuncia-
uerunt, non eadem eſſe diligentia ab Decumana Porta Caſtra munita, facilem-
que aditum habere. Craſſus, Equitum Præfectos cohortatus, vt magnis præ-
miis, pollicitationibuſque ſuos excitarent, quid fieri velit, oſtendit. illi, vt erat
imperatum,eductis IV.Cohortibus quæ præſidio Caſtris relictæ,integræ ab labo-
re erant,& longiore itinere circumductis,ne ex hoſtium Caſtris conſpici poſſent,
omnium oculis,mentibuſque ad pugnam intentis,celeriter ad eas, quas diximus,
munitiones peruenerunt; atque his perruptis,prius in hoſtiũ Caſtris conſtiterunt,
quam plane ab his videri,aut quid rei gereretur,cognoſci poſſet.tũ vero, clamo-
re ab ea parte audito, noſtri redintegratis viribus, quod plerũque in ſpe victoriæ
accidere conſueuit,acrius impugnare cœperũt.hoſtes,vndique circumuenti, de-
ſperatis omnibus rebus,ſe per munitiones deiicere,& Fuga ſalutem petere cõten-
derunt. quos Equitatus apertiſſimis campis conſectatus, ex millium L. numero,
quæ ex Aquitania Cantabriſque veniſſe conſtabat, vix IV. parte relicta, multa
nocte ſe in Caſtra recipit. hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ ſeſe Craſ-
ſo dedidit, obſideſque vltro miſit : quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerrio-
nes, Preciani, Vocates, Taruſates, Fluſtates, Garites, Auſci, Garumni, Sibut-
zates, Cocoſateſque. paucæ vltimæ nationes, Anni tempore confiſæ, quod
7 hiemis ſuberat, id facere neglexerunt. † Eodem fere tempore Cæſar,etſi prope
exacta iam Æſtas erat, tamen quod,omni Gallia pacata,Morini,Menapiique ſu-

pererāt,qui in armis eſſent,neque ad eum vnquam Legatos de Pace miſiſſent,arbitratus id bellum celeriter confici poſſe,eo exercitum adduxit.qui longe alia ratione, ac reliqui Galli,bellum gerere cœperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent, pulſas, ſuperatáſque eſſe, continentéſque ſiluas,ac paludes habebant:eo ſe, ſuáque omnia contulerunt. ad quarum initium ſiluarum cum perueniſſet Cæſar, Caſtráque munire inſtituiſſet; neque hoſtis interim viſus eſſet; diſperſis in opere noſtris, ſubito ex omnibus partibus ſiluæ euolauerunt; & in noſtros impetum fecerunt. noſtri celeriter arma ceperunt,eoſque in ſiluas repulerunt: &,compluribus interfectis, longius impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deſiderauerunt. reliquis deinceps diebus Cæſar ſiluas cædere inſtituit: & ne quis inermibus, imprudentibúſque Militibus ab latere impetus fieri poſſet, omnem eam materiam, quæ erat cæſa, conuerſam ad hoſtem collocabat,& pro vallo ad vtrumque latus exſtruebat. incredibili celeritate magno ſpatio paucis diebus confecto, cum iam pecus, atque extrema impedimenta ab noſtris tenerentur, ipſi denſiores ſiluas peterent, eiuſmodi tempeſtates ſunt conſecutæ, vti opus neceſſario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius ſub pellibus Milites contineri non poſſent. itaque, vaſtatis omnibus eorum Agris, Vicis, Ædificiíſque incenſis, Cęſar exercitum reduxit,& in Aulercis,Lexobiiſque,reliquis item Ciuitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. IV.

Libri quarti capita.

1 *Vſipetum & Tenchtherorum tranſitus in Galliam per flumen Rhenum: & Sueuorum deſcriptio.*
2 *Vſipetum cum Cæſare colloquia de nouis eorum ſedibus vel retinendis, vel relinquendis.*
3 *Vſipetum perfidia & ſimulatio à Cæſare vindicata, & ſimul bellum cum iis confectum.*
4 *Cæſar exercitu per pontem in Rheno factum, traducto, terroréque Germanis ad paucos dies iniecto,in Galliam reuertitur.*
5 *Cæſaris traiectio in Britanniam, & inſulanorum,poſt aliquantum pugnæ deditio.*
6 *Britanni pace petita,poſtea comperto naues Cæſaris afflictas rebellant.*
7 *Altera Britannorum & Morinorum rebellio,à Cæſare compreſſa.*

EA, QVAE ſecuta eſt, Hieme,qui fuit Annus Cn.Pompeio M. Craſſo Cos. Vſipetes Germani,& item Tenchtheri,magna cũ multitudine hominum,Flumen Rhenũ tranſierunt, non longe à Mari,quo Rhenus influit. cauſſa tranſeundi fuit,quod,ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens eſt longe maxima, & bellicoſiſſima Germanorum omnium. ij centum Pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſſa, ſuis ex finibus educunt. reliqui,qui domi remanſerint,ſe,atque illos,alunt. hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neque Agricultura, neque ratio,neque vſus Belli intermittitur:ſed priuati, ac ſeparati Agri apud eos

nihil

nihil eſt.neque longius Anno remanere vno in loco,incolẽdi cauſſa,licet. neque multum frumento,ſed maximam partem lacte,atque pecore,viuunt,multumque ſunt in venationibus.quæ res & cibi genere,& quotidiana exercitatione, & libertate vitæ(quod à pueris nullo officio,aut diſciplina aſſuefacti,nihil omnino contra voluntatem faciant)& vires alit,& immani corporum magnitudine homines efficit.atque in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, vt locis frigidiſſimis, neque veſtitus,præter Pelles,habeant;quarum propter exiguitatem,magna eſt corporis pars aperta; & lauentur in Fluminibus. Mercatoribus eſt ad eos aditus magis eo, vt, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant: quam quo vllam rem ad ſe importari deſiderent.quin etiam Iumentis,quibus maxime Galli delectantur, quæque impenſo parant pretio Germani importatis non vtuntur;ſed, quæ ſunt apud eos nata praua,atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, ſummi vt ſint laboris, efficiunt. equeſtribus prœliis ſæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur, equoſque eodem remanere veſtigio, aſſuefaciunt: ad quos ſe celeriter, cum vſus poſcit,recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius, habetur, quam Ephippiis vti. itaque ad quemuis numerum Ephippiatorum Equitum quamuis pauci adire audent. vinum ad ſe omnino importari non ſinunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines atque effeminari, arbitrantur. publice maximam putant eſſe Laudem, quamlatiſſime à ſuis finibus vacare agros: hac re ſignificari,magnum numerum Ciuitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque vna ex parte à Sueuis circiter millia paſſuum DC. agri vacare dicuntur.Ad alteram partem ſuccedunt Vbij, quorum fuit Ciuitas ampla,atque florens,vt eſt captus Germanorum,& paullo, qui ſunt eiuſdem generis,etiam ceteris humaniores;propterea quod Rhenum attingunt,multique ad eos Mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. hos cum Sueui, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem,grauitatemque Ciuitatis,finibus expellere non potuiſſent,tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioreſque redegerunt. in eadem cauſſa fuerunt Vſipetes,& Tenchtheri,quos ſupra diximus;qui, cum plures annos Sueuorum vim ſuſtinuerint,ad extremum tamẽ,agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapij incolebant,& ad vtrãque ripam Fluminis Agros, Ædificia, vicoſque habebant.ſed tantæ multitudinis aduentu perterriti,ex his Ædificiis, quæ trans Flumen habuerãt, demigrauerũt;& cis Rhenum diſpoſitis præſidiis,Germanos tranſire prohibebãt. illi,omnia experti,cum,neque vi contendere, propter inopiam nauium; neque, clam tranſire,propter cuſtodias Menapiorum,poſſent;reuerti ſe in ſuas ſedes,regioneſque ſimulauerunt;& Tridui viam progreſſi,rurſus reuerterunt:atque omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inſcios, inopinanteſque Menapios oppreſſerunt:qui,de Germanorum diſceſſu per exploratores certiores facti,ſine metu trãs Rhenum in ſuos vicos remigrauerant.his interfectis, nauibuſque eorũ occupatis,priuſquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, Flumen tranſierunt;atque omnibus eorum Ædificiis occupatis,reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.His de rebus Cæſar certior factus, & infirmitatẽ Gallorum veritus,quod ſunt in cõſiliis capiendis mobiles,& nouis plerumque rebus ſtudent,nihil his committendum exiſtimauit.eſt autem hoc Gallicæ conſuetudinis;vt,& viatores etiam inuitos conſiſtere cogãt;&, quod quiſque eorũ de quaque re audierit,aut cognouerit, quærant;& Mercatores in Opidis vulgus circũſiſtat: quibus ex Regionibus veniant,quaſque res ibi cognouerint, pronunciare cogant,& his rumoribus,atque auditionibus permoti,de ſummis ſæpe rebus conſilia ineunt:quorum eos è veſtigio pænitere, neceſſe eſt:cum incertis rumoribus ſeruiant;& plerique ad voluntatem eorum ficta reſpondeant. qua conſuetudine cognita; Cæſar,ne grauiori bello occurreret,maturius, quam conſueuerat ad exercitum proficiſcitur.eo cum veniſſet,ea,quæ fore ſuſpicatus erat,facta cognouit:

miſſas Legationes à non nullis Ciuitatibus ad Germanos; inuitatoſque eos, vti ab
Rheno diſcederent: omniaque, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. qua ſpe addu-
cti Germani, latius iam vagabantur, & in fines Eburonum, & Condruſonum, qui
ſunt Treuirorum clientes, peruenerãt. Principibus Galliæ euocatis, Cæſar, ea, quę
cognouerat, diſſimulanda ſibi exiſtimauit: eorumque animis permulſis, & confir-
matis, Equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere conſtituit. re frumen
taria comparata, Equitibuſque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in lo-
2 cis Germanos eſſe audiebat. † A quibus cum paucorum dierum iter abeſſet, Le-
gati ab iis venerunt quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores Populo R.
bellum inferre; neque tamen recuſare, ſi laceſſantur, quin armis cõtendant: quod
Germanorum conſuetudo hæc ſit à maioribus tradita, Quicumque bellum infe-
rant, reſiſtere, neque deprecari: hoc tamen dicere, veniſſe inuitos, eiectos domo: ſi
ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis vtiles eſſe amicos; vel ſibi agros attribuãt,
vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint: ſeſe vnis Sueuis cõcedere; qui-
bus ne Dij quidem immortales pares eſſe poſſint: reliquum quidem in terris eſſe
neminem, quem non ſuperare poſſint. Ad hæc Cæſar, quæ viſum eſt, reſpõdit. ſed
exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his amicitiã eſſe poſſe, ſi in Gallia remane-
rent. neque verum eſſe, Qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare: ne-
que vllos in Gallia vacare agros, qui dari, tantæ præſertim multitudini, ſine iniu-
ria poſſint: ſed licere, ſi velint, in Vbiorum finibus conſidere, quorum ſint legati
apud ſe, & de Sueuorum iniuriis querantur, & à ſe auxilium petãt: hoc ſe ab Vbiis
impetraturum. Legati, hæc ſe ad ſuos relaturos, dixerũt; &, re deliberata, poſt diẽ
tertium ad Cæſarem reuerſuros: interea, ne propius ſe Caſtra moueret, petierunt.
ne id quidem Cæſar ab ſe impetrari poſſe, dixit. cognouerat enim, magnam par-
tem Equitatus ab iis aliquot diebus ante, prædandi, frumentandique cauſſa, ad
Ambiuaritos trans Moſam miſſam. hos exſpectari equites, atque eius rei cauſſa
moram interponi arbitrabatur. Moſa profluit ex Monte Vogeſo, qui eſt in finibus
Lingonum, &, parte quadã Rheni recepta, quæ appellatur Vacalos, Inſulam effi-
cit Batauorum. neque longius ab eo millibus paſſuum LXXX. in Rhenum tranſit.
Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo ſpatio per fines
Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricum, Tribotorum, Treui-
rorum citatus fertur: &, vbi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, mul
tis ingentibuſque Inſulis effectis, quarum pars magna à feris, barbariſque natio-
nibus incolitur: ex quibus ſunt, qui Piſcibus, atque Ouis auium, viuere exiſtiman-
tur; multiſque capitibus in Oceanum influit. Cæſar, cum ab hoſte nõ amplius paſ-
ſuum XII. millibus abeſſet, vt erat conſtitutum, ad eum Legati reuertuntur. qui
in itinere congreſſi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant. cum id non
impetraſſent, petebant, vti ad eos equites, qui agmen anteceſſiſſent, præmitteret,
eoſque pugna prohiberet; ſibique vti poteſtatem faceret, in Vbios Legatos mit-
tendi. quorum ſi principes, ac Senatus ſibi iureiurando fidem feciſſent, ea condi-
cione, quæ à Cæſare ferretur, ſe vſuros oſtendebant. ad has res conficiendas ſibi
Tridui ſpatiũ daret. hæc omnia Cæſar eodẽ illo pertinere arbitrabatur, vt, Tridui
mora interpoſita, Equites eorum, qui abeſſent, reuerterentur: tamẽ, ſeſe non lon-
gius millibus paſſuum IV. aquationis cauſſa, proceſſurum eo die, dixit: huc poſte-
ro die quam frequentiſſimi conuenirent, vt de eorum poſtulatis cognoſceret. In-
terim ad Præfectos, qui cum omni Equitatu anteceſſerant, mittit, qui nunciarent,
ne hoſtes prœlio laceſſerent, &, ſi ipſi laceſſerentur, ſuſtinerent, quoad ipſe cum
exercitu propius acceſſiſſet. At hoſtes, vbi primum noſtros equites conſpexerunt,
quorum erat V. millium numerus, cum ipſi non amplius DCCC. Equites haberent,
quod ij, qui, frumentandi cauſſa, ierant trans Moſam, nondum redierãt, nihil no-
ſtris timentibus, quod Legati eorum paullo ante à Cæſare diſceſſerant, atque is
dies Induciis erat ab iis petitus; impetu facto, celeriter noſtros perturbauerunt;
rurſus, reſiſtentibus noſtris, conſuetudine ſua, ad pedes deſilierunt, ſuffoſſiſque e-
quis,

quis,compluribuſque noſtris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt; atque ita
perterritos egerunt, vt non prius fuga deſiſterent, quam in conſpectum agminis
noſtri veniſſent. In eo prœlio ex Equitibus noſtris interficiuntur IV. & LXX. in
his,vir fortiſſimus,Piſo Aquitanus,ampliſſimo genere natus,cuius Auus in ciuita-
te ſua Regnum obtinuerat,Amicus ab Senatu noſtro appellatus. hic, cum fratri
intercluſo ab hoſtibus auxilium ferret,illum ex periculo eripuit; ipſo, ſeruo vul-
nerato,deiectus, quoad potuit,fortiſſime reſtitit. cum circumuentus, multis vul-
neribus acceptis,cecidiſſet, atque id frater, qui iam prœlio exceſſerat, procul a-
nimaduertiſſet; incitato equo,ſeſe hoſtibus obtulit,atque interfectus eſt. 3
3 † Hoc facto prœlio,Cæſar neque iam ſibi Legatos audiendos;neque conditio-
nes accipiendas arbitrabatur ab iis,qui,per dolum,atque inſidias, petita pace,vl-
tro bellum intuliſſent. exſpectare vero,dum hoſtium copiæ augerentur, Equita-
tuſque reuerteretur,ſummæ dementiæ eſſe iudicabat: & cognita Gallorum infir-
mitate,quantum iam apud eos, hoſtes vno prœlio auctoritatis eſſent conſecuti;
ſentiebat: quibus ad conſilia capienda nihil ſpatij dandum exiſtimabat: his con-
ſtitutis rebus,& conſilio cum Legatis,& Quæſtore communicato,ne quem diem
pugnæ prætermitteret,opportuniſſima res accidit, quod poſtridie eius diei mane
eadem & perfidia & ſimulatione vſi, Germani frequentes omnibus principibus,
maioribuſque natu adhibitis, ad eum in Caſtra venerunt, ſimul, vt dicebatur, ſui
purgandi cauſſa,quod contra, atque eſſet dictum, & ipſi petiiſſent, prœlium pri-
die commiſiſſent; ſimul, vt ſi quid poſſent,de Induciis fallendo impetrarēt. quos
ſibi Cæſar oblatos gauiſus retineri iuſſit:ipſe omnes copias Caſtris eduxit, Equi-
tatum, quod recenti prœlio perterritum eſſe exiſtimabat, agmen ſubſequi iuſſit.
acie triplici inſtructa,& celeriter IIX. millium itinere confecto, prius ad hoſtium
Caſtra peruenit, quam, quid ageretur, Germani ſentire poſſent. qui, omnibus
rebus ſubito perterriti, & celeritate aduentus noſtri, & diſceſſu ſuorum, neque
conſilij habendi,neque arma capiendi ſpatio dato,perturbabantur, vt copias ne
aduerſus hoſtem educere, an Caſtra defendere,an Fuga ſalutē petere,neſcirent,
quid præſtaret.quorum timor,cum fremitu, & cōcurſu ſignificaretur; Milites no-
ſtri,priſtini diei perfidia incitati, in Caſtra irruperunt. quo in loco, qui celeriter
arma capere potuerunt, paulliſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros; impe-
dimentaque prœlium commiſerunt. at reliqua multitudo puerorum; mulierum-
que (nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant,Rhenumque tranſierant) paſſim
fugere cœpit.ad quos conſectandos Cæſar Equitatum miſit. Germani, poſt ter-
gum clamore audito, cum ſuos interfici viderent, armis abiectis; ſignisque mili-
taribus relictis,ſe ex Caſtris eiecerunt,& cū ad confluentem Moſæ; & Rheni per-
ueniſſent,reliqua fuga deſperata,magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen
præcipitauerunt; atque ibi,timore,laſſitudine,& vi Fluminis oppreſſi, perierunt.
noſtri ad vnum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore,
cum hoſtium numerus capitum CD XXX millium fuiſſet,ſe in Caſtra receperunt.
Cæſar iis, quos in Caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. illi, ſupplicia,
cruciatuſque Gallorum veriti,quorum agros vexauerant, remanere ſe apud eum
4 velle, dixerunt. iis Cæſar libertatem conceſſit. † Germanico Bello confecto,
multis de cauſſis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe tranſeundum: quarum illa fuit
iuſtiſſima, quod, cum videret Germanos tam facile impelli, vt in Galliam veni-
rent, ſuis quoque rebus eos timere voluit; cum intelligerent, & poſſe, & audere
Populi R.exercitum Rhenum tranſire.Acceſſit etiam quod illa pars Equitatus V-
ſipetum,& Tenchtherorum,quam ſupra commemoraui, prædandi, frumentan-
dique cauſſa,Moſam tranſiſſe,neque prœlio interfuiſſe, poſt fugam ſuorū ſe trans
Rhenum in fines Sicambrorum receperat,ſeque cum iis coniunxerat. ad quos cū
Cæſar nuncios miſiſſet,qui poſtularent,eos,qui ſibi, Galliæque bellum intuliſſent,
vti ſibi dederent, reſponderunt: Populi R. Imperium Rhenum finire: ſi, ſe inui-
to, Germanos in Galliam tranſire,non æquum exiſtimaret; cur ſui quidquam eſſe

imperij,aut poteſtatis trans Rhenum poſtularet? Vbij autem, qui vni ex transrhenanis ad Cæſarem Legatos miſerant,amicitiam fecerant,obſides dederant , magnopere orabant , vt ſibi auxilium ferret , quod grauiter ab Sueuis premerentur; vel , ſi id facere occupationibus Populi Romani prohiberetur , exercitum modo Rhenum tranſportaret : id ſibi ad auxilium , ſpemque reliqui temporis ſatis futurum:tantum eſſe nomen,atque opinionem exercitus Romani , Ariouiſto pulſo, & hoc nouiſſimo prœlio facto , vt etiam ad vltimas Germanorum nationes opinione , & amicitia Populi Romani tuti eſſe poſſint. nauium magnam copiam ad tranſportandum exercitum pollicebantur. Cæſar his de cauſſis , quas commemoraui , Rhenum tranſire decreuerat ; ſed , nauibus tranſire , neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuæ , neque Populi Romani dignitatis eſſe ſtatuebat. itaque, etſi ſumma difficultas faciundi Pontis proponebatur , propter latitudinem, rapiditatem , altitudinemque fluminis ; tamen id ſibi contendendum , aut aliter non tranſducendum exercitum, exiſtimabat. rationem igitur Pontis hanc inſtituit. Tigna bina ſeſquipedalia,paullum ab imo præacuta,dimenſa ad altitudinem Fluminis , interuallo pedum duorum inter ſe iungebat. hæc cum machinationibus immiſſa in flumine defixerat,fiſtucisque adegerat, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum,ſed prona,ac faſtigiata , vt ſecundum naturam Fluminis procumberent: his item contraria duo ad eundem modum iuncta,interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra vim atque impetum Fluminis conuerſa ſtatuebat ; hæc vtraque bipedalibus trabibus immiſſis , quantum eorum Tignorum iunctura diſtabat , binis vtrimque fibulis ab extrema parte diſtinebantur. quibus diſcluſis , atque in contrariam partem reuinctis , tanta erat operis firmitudo , atque ea rerum natura , vt quo maior vis Aquæ ſe incitauiſſet , hoc arctius illigata tenerētur, hæc directa materia iniecta contexebantur , ac longutiis , cratibuſque conſternebantur. ac nihilo ſecius ſublicæ ad inferiorem partem Fluminis obliquæ adigebantur ; quæ pro ariete ſubiectæ , & cum omni opere coniunctæ , vim Fluminis exciperent ; & aliæ item ſupra Pontem mediocri ſpatio : vt ſi arborum trunci,ſiue naues, deiiciendi operis cauſſa , eſſent à Barbaris miſſæ , his defenſoribus earum rerum vis minueretur , neu Ponti nocerent. Diebus x. quibus materia cœpta erat comportari , omni opere effecto, exercitus tranſducitur. Cæſar , ad vtramque partem Pontis firmo præſidio relicto , in fines Sicambrorum contendit. interim à compluribus Ciuitatibus ad eum Legati veniunt , quibus pacem , atque amicitiam petentibus,liberaliter reſpondit , Obſideſque ad ſe adduci iubet. Sicambri ex eo tempore,quo Pons inſtitui cœptus eſt,fuga comparata,hortantibus iis,quos ex Tenchtheris,atque Vſipetibus apud ſe habebant, finibus ſuis exceſſerant,ſuaque omnia exportauerant, ſeque in ſolitudinem , ac ſiluas,abdiderant. Cæſar,paucos dies in eorum finibus moratus,omnibus Vicis, Ædificiiſque incenſis,frumentiſque ſucciſis , ſe in fines Vbiorum recepit , atque his auxilium ſuum pollicitus,ſi à Sueuis premerentur , hæc ab iis cognouit : Sueuos, poſtquam per Exploratores Pontem fieri comperiſſent , more ſuo conſilio habito , nuncios in omnes partes dimiſiſſe , vti de Opidis demigrarent , liberos , vxores , ſuaque omnia in ſiluas deponerent: atque omnes , qui arma ferre poſſent, vnum in locum conuenirent : hunc eſſe delectum medium fere Regionum earum quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum exſpectare , atque ibi decertare conſtituiſſe. quod vbi Cæſar comperit , omnibus his rebus confectis , quarum rerum cauſſa exercitum tranſducere conſtituerat , vt Germanis metum iniiceret,vt Sicambros vlciſceretur,vt Vbios obſidione liberaret: diebus omnino XIIX. trans Rhenū conſumptis , ſatis & ad laudem , & ad vtilitatē profectū arbitratus,
5 ſe in Galliam recepit, pontemque reſcidit. † Exigua parte Æſtatis reliqua Cæſar , etſi in iis locis , quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit,maturæ ſunt hiemes,tamē in Britanniā proficiſci cōtendit, quod omnibus fere Gallicis Bellis; hoſtibus noſtris inde ſubminiſtrata auxilia intelligebat ; & , ſi tēpus Anni ad bellū

gerendum

gerendum deficeret, tamen magno ſibi vſui fore arbitrabatur, ſi modo Inſulam adiſſet; & genus hominum perſpexiſſet i loca, portus, aditus cognouiſſet: quæ omnia fere Gallis erãt incognita. neque enim temere præter Mercatores adit ad illos quiſquam: neque iis ipſis quidquam, prēter Oram maritimam, atque eas Regiones, quæ ſunt contra Galliam, notum eſt. itaque, conuocatis ad ſe vndique Mercatoribus, neque, quanta eſſet Inſulæ magnitudo, neque quæ, aut quantæ Nationes incolerent, neque quem vſum belli haberent, aut quibus inſtitutis vterentur, neque qui eſſent ad maiorum nauium multitudinem idonei Portus, reperire poterat. ad hæc cognoſcenda, prius quam periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. huic mandat, vt, exploratis omnibus rebus, ad ſe quamprimum reuertatur. ipſe, cum omnibus copiis, in Morinos proficiſcitur; quod inde erat breuiſſimus in Britanniam tranſiectus. huc naues vndique ex finitimis Regionibus, &, quam ſuperiore Æſtate ad Veneticum bellum fecerat claſſem, iubet conuenire. interim, conſilio eius cognito, & per Mercatores perlato ad Britannos, à compluribus eius Inſulæ Ciuitatibus ad eum Legati veniunt, qui polliceantur, Obſides dare, atque Imperio Populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatuſque, vt in ea ſententia permanerent, eos domum remiſit: &, cum his vna Comiũ, quem ipſe, Atrebatibus ſuperatis, Regem ibi conſtituerat, cuius & virtutem, & conſilium probabat, & quem ſibi fidelem eſſe arbitrabatur, cuiuſque auctoritas in his Regionibus magna habebatur, mittit. huic imperat, quas poſſit, adeat Ciuitates; horteturque, vt Populi R. fidem ſequantur, ſeque celeriter eo venturum nunciet. Voluſenus, perſpectis Regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac ſe Barbaris committere non auderet, v. die ad Cæſarem reuertitur: quæque ibi perſpexiſſet, renunciat. Dum in his locis Cæſar nauium parandarum cauſſa moratur, ex magna parte Morinorum Legati ad eum venerunt, qui ſe de ſuperioris tẽporis conſilio excuſarent; quod homines barbari, & noſtræ conſuetudinis imperiti, bellum Populo R. feciſſent, ſeque ea, quæ imperaſſet, facturos pollicerentur. hæc ſibi ſatis opportune Cæſar accidiſſe arbitratus, quod neque poſt tergum hoſtem relinquere volebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat; neque has tantularum rerum occupationes Britanniæ anteponẽdas iudicabat; magnum his numerum Obſidum imperat. quibus adductis, eos in fidem recepit, nauibus circiter LXXX onerariis coactis, contractiſque, quot ſatis eſſe ad duas Legiones tranſportandas exiſtimabat. quidquid præterea nauium longarum habebat, Quæſtori, Legatis, Præfectiſque diſtribuit. huc accedebant XIIX onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus paſſuum IIX. vento tenebantur, quo minus in eundem Portum peruenire poſſent. has equitibus diſtribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ, Legatis, in Menapios, atque in eos Pagos Morinorum, ab quibus ad eum Legati non venerant, ducendum dedit. P. Sulpicium Rufum Legatum, cum eo præſidio, quod ſatis eſſe arbitrabatur, Portum tenere iuſſit. his conſtitutis rebus, nactus idoneam ad nauigandum tempeſtatem, tertia fere vigilia ſoluit, Equiteſque in vlteriorem Portum progredi, & naues conſcendere, ac ſe ſequi, iuſſit: ab quibus cum paullo tardius eſſet adminiſtratũ, ipſe hora circiter diei IV. cum primis nauibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus Collibus expoſitas hoſtium copias armatas conſpexit. cuius loci hæc erat natura, atque ita Montibus anguſtis Mare continebatur, vti ex locis ſuperioribus in litus telum adigi poſſet. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eo conuenirent, ad horam IX. in anchoris exſpectauit. interim, Legatis, Tribuniſque Mil. cõuocatis, & quæ ex Voluſeno cognouiſſet; &, quæ fieri vellet, oſtendit: monuitque, vt rei militaris ratio, maximéque vt res maritimæ poſtularent, vt quam celerem, atque inſtabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab iis adminiſtrarentur. his demiſſis & ventum, & Æſtum vno tempore nactus ſecundum, dato ſigno, & ſublatis anchoris, circiter millia paſſuum IIX. ab eo loco progreſſus, aperto, ac plano litore naues conſtituit. at Barbari, conſilio Romanorum cognito, præmiſ-

ſo Equitatu,& Eſſedariis, quo plerunque genere in prœliis vti conſuerunt, reliquis
copiis ſubſecuti, noſtros nauibus egredi prohibebant. erat ob has cauſſas ſumma dif-
ficultas, quod naues propter magnitudinem, niſi in alto, cõſtitui non poterant. Mi-
litibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno,& graui onere armorũ preſ-
ſis, ſimul & de nauibus deſiliendum, & in fluctibus conſiſtendum,& cum hoſtibus
erat pugnandum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in Aquam progreſſi, omnibus
membris expediti, notiſſimis locis audacter tela conicerent, & equos aſſuefactos
incitarent. quibus rebus noſtri perterriti, atque huius omnino generis pugnæ impe-
riti, non omnes eadem alacritate, ac ſtudio, quo in pedeſtribus vti prœliis conſueue-
rant, vtebantur. quod vbi Cæſar animaduertit, naues lõgas, quarum & ſpecies erat
barbaris inuſitatior, & motus ad vſum expeditior, paullulum remoueri ab onerariis
nauibus,& remis incitari, & ad latus apertum hoſtium cõſtitui, atque inde Fundis,
Tormentis, Sagittis, hoſtes propelli, ac ſubmoueri, iuſſit: quæ res magno vſui noſtris
fuit. nam & Nauium figura, & remorum motu, & inuſitato genere Tormentorum
permoti, Barbari, conſtiterunt; ac paullum modo pedẽ retulerunt. at, noſtris Mili-
tibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris: qui x. Legionis Aquilam
ferebat, conteſtatus Deos, vt ea res Legioni feliciter eueniret: Deſilite, inquit, Mili-
tes, niſi vultis Aquilam hoſtibus prodere. ego certe meum Reip. atque Imperatori
officium præſtitero. hoc cum magna voce dixiſſet, ſe ex naui proiecit, atque in ho-
ſtes Aquilam ferre cœpit. tum noſtri cohortati inter ſe, ne tantum dedecus admitte
retur, vniuerſi ex naui deſilierunt. hos item alij ex primis, proximi nauibus, cum cõ-
ſpexiſſent, ſubſecuti hoſtibus appropinquarunt. pugnatum eſt ab vtriſque acriter.
noſtri tamen, quod neque ordines ſeruare, neque firmiter inſiſtere, neque ſigna ſub-
ſequi, poterant, atque alius alia ex naui, quibuſcumque ſignis occurrerat, ſe aggre-
gabat; magnopere perturbabantur. hoſtes vero, notis omnibus vadis, vbi ex litore
aliquos ſingulares ex naui egredientes conſpexerant, incitatis equis, impeditos ado-
riebantur. plures paucos circunſiſtebant; alij ab latere aperto in vniuerſos tela con-
iiciebant. quod cum animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpecu-
latoria nauigia Militibus compleri iuſſit:&, quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia
ſummittebat. noſtri, ſimulatque in arido conſtiterunt, ſuis omnibus conſecutis, in
hoſtes impetum fecerunt. atque eos in fugam dederunt; neque longius proſequi
potuerunt, quod Equites curſum tenere, atque inſulam capere non potuerunt. hoc
6 vnum ad priſtinam fortunam Cæſari defuit. † Hoſtes prœlio ſuperati, ſimul atque
ſe ex fuga receperunt, ſtatim ad Cæſarem Legatos de Pace miſerunt: obſides datu-
ros, quæque imperaſſet, ſeſe facturos, polliciti ſunt. vna cum his Legatis Comius A-
trebas venit, quem ſupra demonſtraueram à Cæſare in Britanniam præmiſſum. hũc
illi è naui egreſſum, cum ad eos Imperatoris mandata perferret, comprehenderant,
atque in vincula coniecerant. tunc, facto prœlio, remiſerunt; & in petenda Pace
eius rei culpam in multitudinem coniecerunt; &, propter imprudentiam, vt igno-
ſceretur, petiuerunt. Cæſar, queſtus, quod, cum vltro, in continentem Legatis miſ-
ſis, Pacem à ſe petiſſent, bellum ſine cauſſa intuliſſent, ignoſcere imprudentię, dixit:
Obſideſque imperauit: quorum illi partem ſtatim dederunt; partem, ex lõginquio-
ribus locis arcerſitam, paucis poſt diebus ſeſe daturos dixerunt. interea ſuos remi-
grare in agros iuſſerunt: principeſque vndique conuenere; & ſe, Ciuitateſque ſuas
Cæſari commendarunt. his rebus Pace firmata, poſt diem IV, quam eſt in Britan-
niam ventum, naues XIIX. de quibus ſupra demonſtratum eſt, quæ Equites ſuſtu-
lerant, ex ſuperiori Portu leni vento ſoluerunt. quæ cum appropinquarent Britan-
niæ,& ex Caſtris viderentur, tanta tempeſtas ſubito coorta eſt, vt nulla earũ curſum
tenere poſſet. ſed aliæ eodem, vnde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem
partem Inſulæ, quæ eſt propius Solis Occaſum, magno ſui cum periculo deiiceren-
tur. quæ tamen, anchoris iactis, cum fluctibus complerentur, neceſſario, aduerſa no-
cte in altum prouectæ, Continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, vt eſſet Lu-
na plena, quæ maritimos Æſtus maximos in Oceano efficere conſueuit: noſtriſque
id erat

id erat incognitum.ita vno tempore & longas naues,quibus Cęſar exercitũ tranſportandum curauerat, quaſque in aridum ſubduxerat, Æſtus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat; neque vlla noſtris facultas aut adminiſtrandi, aut auxiliandi, dabatur. compluribus nauibus fractis, reliquæ cum eſſent, funibus, anchoris, reliquiſque armamentis amiſſis, ad nauigandum inutiles, magna, id quod neceſſe erat accidere, totius exercitus perturbatio facta eſt. neque enim naues erant aliæ, quibus reportari poſſent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas vſui ſunt; &, quod omnibus conſtabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouiſum non erat: quibus rebus cognitis, Principes Britanniæ, qui poſt prœlium ad ea, quæ iuſſerat Cæſar, facienda conuenerant, inter ſe collocuti; cum Equites, & naues, & frumentum Romanis deeſſe intelligerent; & paucitatem Militum ex Caſtrorum exiguitate cognoſcerent; quæ hoc erant etiam anguſtiora, quod ſine impedimentis Cæſar Legiones tranſportauerat: optimum factu eſſe duxerunt, rebellione facta, frumento, commeatuque noſtros prohibere, & rem in Hiemem producere; quod, his ſuperatis, aut reditu interclusis, neminem poſtea belli inferendi cauſſa in Britanniam tranſiturum confidebant. itaque, rurſus coniuratione facta, paullatim ex Caſtris diſcedere, ac ſuos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæſar, etſi non dum eorum conſilia cognouerat, tamen & ex euentu nauium ſuarum, & ex eo, quod obſides dare intermiſerant, fore id, quod accidit, ſuſpicabatur. itaque ad omnes caſus ſubſidia comparabat. nam & frumentum ex agris in Caſtra quotidie conferebat; &, quæ grauiſſime afflictæ erant naues, earum materia, atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur; &, quæ ad eas res erant vſui, ex continenti comportari iubebat. itaque, cum id ſummo ſtudio à Militibus adminiſtraretur, x i i. nauibus amiſſis, reliquis vt nauigari commode poſſet, effecit. Dum ea geruntur, Legione, ex conſuetudine, vna frumentatum miſſa, quæ appellabatur v i i. neque vlla ad id tempus belli ſuſpicione interpoſita, cum pars hominum in Agris remaneret, pars etiam in Caſtra ventitaret, ij, qui pro Portis Caſtrorum in ſtatione erant, Cæſari renunciarunt, puluerem maiorem, quam conſuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem Legio iter feciſſet. Cæſar, id quod erat, ſuſpicatus, aliquid noui à Barbaris initum conſilij, Cohortes, quæ in ſtationibus erant, ſecum in eam partem proficiſci, duas ex reliquis in ſtationem ſuccedere, reliquas armari, & confeſtim ſe ſubſequi, iuſſit. cum paullo longius à Caſtris proceſſiſſet; & ſuos ab hoſtibus premi, atque ægre ſuſtinere, & conferta Legione ex omnibus partibus tela coniici animaduertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demeſſo frumento, vna pars erat reliqua: ſuſpicati hoſtes, huc noſtros eſſe venturos, noctu in ſiluis delituerant. tum diſperſos depoſitis armis, in metendo occupatos ſubito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: ſimul Equitatu, atque Eſſedis circumdederant. genus hoc eſt ex Eſſedis pugnæ. primo, per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt, atque ipſo terrore equorum, & ſtrepitu rotarum, ordines plerunque perturbant: & cum ſe inter Equitum turmas inſinuauere, & ex Eſſedis deſiliunt, & Pedites prœliantur. aurigæ interim paullum è prœlio excedunt, atque ita ſe collocant, vt, ſi illi à multitudine hoſtium premantur, expeditum ad ſuos receptum habeant. ita mobilitatem Equitum, ſtabilitatem Peditum in prœliis præſtant; ac tantum vſu quotidiano, & exercitatione efficiunt, vt in decliui, ac præcipiti loco incitatos equos ſuſtinere, & breui moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo inſiſtere, & inde ſe in currus citiſſime recipere conſueuerint. quibus rebus, perturbatis noſtris nouitate pugnæ, tempore opportuniſſimo Cæſar auxilium tulit. namque eius aduentu hoſtes conſtiterunt, noſtri ex timore ſe receperunt. quo facto, ad laceſſendum hoſtes, & committendum prœlium, alienum eſſe tempus arbitratus, ſuo ſe loco continuit; &, breui tempore intermiſſo, in Caſtra Legiones reduxit. dum hæc geruntur, noſtris omnibus occupatis, qui

erant in Agris reliqui,diſceſſerunt.ſecutæ ſunt continuos complures dies tempe-
ſtates; quæ & noſtros in Caſtris continerent,& hoſtem à pugna prohiberent.
7 † Interim Barbari nuncios in omnes partes dimiſerunt; paucitatéque noſtro-
rum Militum ſuis prædicauerunt;&,quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuũ
ſui liberandi facultas daretur,ſi Romanos Caſtris expuliſſent, demonſtrauerunt.
his diebus celeriter magna multitudine Peditatus, Equitatuſque coacta, ad Ca-
ſtra venerunt. Cæſar,etſi idem,quod ſuperioribus diebus acciderat,fore videbat,
vt,ſi eſſent hoſtes pulſi,Celeritate periculum effugerent; tamẽ,nactus equites cir
citer x x x, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum eſt, ſecum tranſportaue-
rat, Legiones in Acie pro Caſtris conſtituit. commiſſo prœlio, diutius noſtrorum
Militum impetum hoſtes ferre non potuerunt,ac terga verterunt: quos tãto ſpa-
tio ſecuti,quantum curſu,& viribus efficere potuerunt, complures ex iis occide-
runt; deinde,omnibus longe,lateque Ædificiis incenſis,ſe in Caſtra receperunt.
Eodem die Legati ab hoſtibus miſſi,ad Cæſarem de Pace venerunt.his Cæſar nu
merum Obſidum, quem antea imperauerat, duplicauit; eoſque in Continen-
tem adduci iuſſit; quod, propinqua die Æquinoctij, infirmis nauibus hiemis
nauigationem ſubeundam non exiſtimabat. ipſe, idoneam tempeſtatem na-
ctus, paullo poſt mediam noctem naues ſoluit. quæ omnes incolumes ad Con-
tinentem peruenerunt.ex his onerariæ I I. eoſdem Portus, quos reliquæ, cape-
re non potuerunt, ſed paullo infra delatæ ſunt. quibus ex nauibus cum eſſent
expoſiti Milites circiter c c c, atque in Caſtra contenderent, Morini, quos
Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti,
primo non ita magno ſuorum numero circumſteterunt,ac,ſi ſeſe interfici nollẽt,
arma ponere,iuſſerunt. cum illi,orbe facto, ſeſe defenderent,celeriter ad clamo-
rem,hominum circiter millia V I. cõuenerunt.qua re nunciata, Cæſar omnem ex
Caſtris Equitatum ſuis auxilio miſit.interim noſtri Milites impetum hoſtium ſu-
ſtinuerunt; atque amplius horis I V. fortiſſime pugnauerunt; &, paucis vulneri-
bus acceptis, complures ex iis occiderunt, poſtea vero quam Equitatus noſter in
conſpectum venit; hoſtes,abiectis armis,terga verterunt, magnuſque eorum nu-
merus eſt occiſus. Cæſar poſtero die T. Labienum Legatum cum iis Legionibus,
quas ex Britannia reduxerat,in Morinos,qui rebellionem fecerant,miſit.qui cum
propter ſiccitates Paludum,quo ſe reciperent,non haberent; quo perfugio ſupe-
riore anno fuerant vſi; omnes fere in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titu-
rius,& L. Cotta,Legati, qui in Menapiorum fines Legiones duxerant, omnibus
eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, Ædificiiſque incenſis, quod Menapij o-
mnes ſe in denſiſſimas ſiluas abdiderant,ad Cæſarem ſe receperunt.Cæſar in Bel-
gis omnium Legionum hiberna conſtituit.eo duę omnino Ciuitates ex Britannia
Obſides miſerunt:reliquæ neglexerunt. His rebus geſtis, ex literis Cæſaris, die-
rum xx.Supplicatio à Senatu decreta eſt.

C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE BEL-LO GALLICO LIB. V.

Libri quinti capita.

1 *Cæſar naues parari iubet,Piruſtas in Illyrico compeſcit.*
2 *Induciomări & Cingentorigis, qui de Treuirorum principatu inter ſe contendebant, deditio.*

3 *Dumnonx*

3 *Dumnorix Aeduus ob rebellionem, Cæſaris imperio, fortiter tamen pugnans, necatur.*
4 *Cæſaris in Britanniam tranſitus, primáque ipſius cum Britannis pugna.*
5 *Inſulæ Britanniæ natura, & ſimul inſulanorum mores deſcribuntur.*
6 *Britannorum ex prælio fuga & calamitas.*
7 *Caßiuellauni ducis oppidum media in ſylua capitur: Britanniáque in deditionem recipitur.*
8 *Galliæ totius defectio & tumultus vnum in diem collatus, & ab Ambiorige indicatus.*
9 *Duorum Cæſaris legatorum difficilis conſultatio ſuper Ambiorigis indicio.*
10 *Eorundem legatorum, & totius exercitus Rom. internecio.*
11 *Q. Ciceronis caſtra grauiter à Neruiis oppugnata, inibíque de duorum inimicorum virtute, & defenſione mutua.*
12 *Cæſar de Ciceronis periculo certior factus ad eum cum ſubſidio venit, fuſóſque hoſtes profligat.*
13 *Gallorum de rebellãdo conſilia Cæſaris prudentia oppreſſa: & Labieni de Induciomaro Treuirorum principe victoria.*

LVCIO Domitio, Ap. Claudio Cos. diſcedens ab hibernis Cæſar in Italiam, vt quotannis facere conſueuerat, Legatis imperat, quos Legionibus præfecerat, vti quamplurimas poſſent hieme naues ædificandas, vetereſque reficiendas curarent: earum modum, formamque demonſtrat. ad celeritatem onerandi, ſubductioneſque, paullo facit humiliores, quam quibus noſtro Mari vti conſueuimus; atque id eo magis, quod, propter crebras commutationes Æſtuum, magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum trãſportandam paullo latiores, quam quibus in alio mari vti aſſueuerant. has omnes Actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. ea, quę ſunt vſui ad armandas naues, ex Hiſpania apportari iubet. ipſe, conuentibus Galliæ Citerioris peractis, in Illyricum proficiſcitur, quod à Piruſtis finitimã partem Prouinciæ incurſionibus vaſtari audiebat. eo cum veniſſet, Ciuitatibus Milites imperat: certumque in locum conuenire iubet. qua re nunciata, Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum conſilio: ſeſeque paratos eſſe demonſtant, omnibus rationibus de iniuriis ſatisfacere. accepta oratione eorum, Cæſar obſides imperat, eoſque ad certam diem adduci iubet. niſi ita fecerint, ſeſe bello Ciuitatem perſecuturum, demonſtrat. iis ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros inter Ciuitates dat, qui litem æſtiment, pœnamque conſtituant. His confectis rebus, conuentibuſque peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiſcitur. eo cum veniſſet, circuitis omnibus hibernis, ſingulari Militũ ſtudio, in ſumma rerum omnium inopia, circiter D C. eius generis, cuius ſupra demonſtrauimus, naues, & longas duodetriginta inuenit inſtructas, neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent. collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quid fieri velit, oſtendit: atque omnes ad Portum Iccium conuenire iubet. quo ex Portu commodiſſimum in Britanniam tranſiectum eſſe cognouerat, circiter millium paſſuum XXX. tranſmiſſum à Continenti. huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt Militum, relinquit: ipſe cum Legionibus expeditis IV. & Equitibus DCCC. in fines Treuirorum proficiſcitur: quod hi neque ad Concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanoſque tranſrhenanos ſollicitare dicebantur. hæc Ciuitas longe plurimum totius Galliæ Equitatu valet, magnaſque habet co-
2 pias Peditum, Rhenumq; vt ſupra demõſtrauimus, tangit. † In ea Ciuitate duo de principatu inter ſe contendebant. Induciomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, ſimulatque de Cæſaris, Legionumque aduẽtu cognitum eſt, ad eum venit; ſe, ſuoſque omnes in officio futuros, neque ab amicitia Populi R. defecturos, confirmauit; quæque in Treuiris gererentur, oſtendit. at Induciomarus Equitatum,

Peditatumque cogere: iiſque, qui per ætatem in armis eſſe non poterát, in ſiluam Arduennã abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum à Flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare inſtituit. ſed poſtea quam non nulli principes ex ea Ciuitate, & familia ritate Cingetorigis adducti, & aduentu noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt, & de ſuis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam Ciuitati conſulere non poſſent; veritus, ne ab omnibus deſereretur, Induciomarus, Legatos ad Cæſarem mittit, ſeſe iccirco à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe, quo facilius Ciuitatẽ in officio contineret, ne omnis Nobilitatis diſceſſu, Plebs propter imprudẽtiam laberetur: itaque Ciuitatem in ſua poteſtate eſſe: ſeque, ſi Cæſar permitteret, ad eum in Caſtra venturũ, & ſuas, Ciuitatiſque fortunas eius fidei permiſſurũ. Cæſar, etſi intelligebat, qua de cauſſa ea dicerentur, quæque eũ res ab inſtituto conſilio deterreret; tamen, ne Æſtatẽ in Treuiris cõſumere cogeretur, omnibus rebus ad Britannicũ Bellum comparatis, Induciomarum ad ſe cũ cc Obſidibus venire iuſſit. his adductis, & filio, propinquiſque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, cõſolatus Induciomarũ, hortatuſque eſt, vti in officio permaneret: nihilo tamen ſecius principibus Treuirorum ad ſe conuocatis, eos ſigillatim Cingetorigi cõciliauit. quod cum merito eius à ſe fieri intelligebat: tũ magni intereſſe arbitrabatur, eius auctoritatem inter ſuos quamplurimũ valere, cuius tam egregiam in ſe voluntatẽ perpexiſſet. id factum grauiter tulit Induciomarus, ſuam gratiã inter ſuos minui; &, qui iam ante inimico in nos animo fuiſſet, multo grauius hoc dolore exarſit. Iis rebus conſtitutis, Cæſar ad Portum Iccium cum Legionibus peruenit. ibi cognoſcit, XL. naues, quæ in Meldis factæ erant, tempeſtate reiectas, tenere curſum non potuiſſe, atque eodem, vnde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus inſtructas, inuenit. Eodẽ Equitatus totius Galliæ conuenit, numero millium IV. principeſque ex omnibus Ciuitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in ſe fidem perſpexerat, relinquere in Gallia, reliquos Obſidum loco ſecum ducere decreuerat: quod, cum ipſe abeſſet, motum Galliæ verebatur.

3 † Erat vna cum ceteris Dumnorix Æduus, de quo à nobis antea dictũ eſt. hunc ſecum ducere in primis cõſtituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidũ imperij, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cognouerat. Accedebat huc, quod in concilio Æduorum Dumnorix dixerat, Sibi à Cæſare regnum Ciuitatis deferri: quod dictũ Ædui grauiter ferebant, neque recuſandi, neque deprecandi cauſſa Legatos ad Cæſarem mittere audebant. id factum ex ſuis hoſpitibus Cæſar cognouerat. ille primo omnibus precibus petere cõtendit, vt in Gallia relinqueretur; partim, quod inſuetus nauigandi, mare timeret; partim, quod religionibus ſeſe diceret impediri. poſteaquã id obſtinate ſibi negari vidit, omni ſpe impetrandi adẽpta, principes Galliæ ſollicitare, ſeuocare ſingulos, hortarique cœpit, vt in Continenti remanerent: metu territare, non ſine cauſſa fieri, vt Gallia omni nobilitate ſpoliaretur: id eſſe conſilium Cæſaris, vt, quos in conſpectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britanniam traductos necaret: fidem reliquis interponere; iuſiurandum poſcere; vt, quod eſſe ex vſu Galliæ intellexiſſent, communi conſilio adminiſtrarent. Hæc à compluribus ad Cæſarem deferebantur. qua re cognita, Cæſar, quod tantum Ciuitati Æduę dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum quibuſcumque rebus poſſet, Dumnorigem ſtatuebat; quod longius eius amentiam progredi videbat, proſpiciendum, ne quid ſibi, ac Reipub. nocere poſſet. itaque dies circiter XV. in eo loco commoratus, quod Corus ventus nauigationem impediebat; qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit; dabat operam, vt Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen ſecius omnia eius conſilia cognoſceret. tandem, idoneam tempeſtatem nactus, Milites, Equiteſque conſcendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix cum Equitibus Æduorum à Caſtris, inſciente Cæſare, domum diſcedere cœpit. qua re nunciata, Cæſar, intermiſſa profectione,

atque omnibus rebus poſtpoſitis, magnam partem Equitatus ad eum inſequendũ mittit, retrahique imperat: ſi vim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hũc, ſe abſente, pro ſano facturum arbitratus, qui præſentis imperium neglexiſſet. ille autem reuocatus reſiſtere, ac ſe manu defendere, ſuorumque fidẽ implorare cœpit, ſæpe clamitans, Liberum ſe, liberæque, Ciuitatis eſſe. illi, vt erat imperatum, circunſiſtunt, hominemque interficiunt. at Ædui Equites ad Cæſarem omnes reuertuntur. 7

4 † His rebus geſtis, Labieno in Continente cum III. Legionibus, & Equitum millibus II. relicto, vt Portus tueretur, & rei frumentariæ prouideret, quæque in Gallia gererentur, cognoſceret, & conſiliũ pro tempore, & pro re caperet; ipſe cum Legionibus V. & pari numero Equitum, quem in Continente reliquerat, ad Solis occaſum naues ſoluit, &, leni Africo prouectus, media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit; & longius delatus Æſtu, orta luce, ſub ſiniſtra Britanniam relictam cõſpexit. tum rurſus, Æſtus commutationem ſecutus, remis contendit, vt eam partem Inſulæ caperet, qua optimũ eſſe egreſſum ſuperiore Æſtate cognouerat. qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis, grauibuſque nauigiis, non intermiſſo remigandi labore, longarum nauium curſum adæquauerũt. acceſſum eſt ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hoſtis eſt viſus. ſed, vt poſtea Cæſar ex Captiuis comperit, cum magnæ manus eo conueniſſent, multitudine nauium perterritæ, quæ cum annotinis, priuatiſque, quas ſui quiſque commodi cauſſa fecerat, amplius DCCC. vno erãt viſæ tempore, à litore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cæſar, expoſito exercitu, ac loco Caſtris idoneo capto, vbi ex Captiuis cognouit, quo in loco hoſtium copiæ conſediſſent, cohortibus X. ad Mare relictis, & Equitibus CCC. qui præſidio nauibus eſſent, de III. Vigilia ad hoſtes contendit, eo minus veritus nauibus, quod in litore molli, atque aperto, deligatas ad anchoras relinquebat, & præſidio nauibus Qu. Atrium præfecit. ipſe, noctu progreſſus millia paſſuum circiter XII, hoſtium copias conſpicatus eſt. illi Equitatu, atq; Eſſedis ad Flumẽ progreſſi ex loco ſuperiore noſtros prohibere, & prœlium committere cœperunt: repulſi ab Equitatu, ſe in ſiluas abdiderunt, locũ nacti, egregie & natura, & opere munitũ; quem, domeſtici belli, vt videbatur, cauſſa, iam ante præparauerant. nam crebris arboribus ſucciſis, omnes introitus erant præcluſi. ipſi ex ſiluis raris propugnabant, noſtroſque intra munitiones ingredi prohibebant. at Milites Legionis VII. teſtudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locũ ceperunt, eoſque ex ſyluis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. ſed eos fugientes longius Cæſar perſequi vetuit; & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei conſumpta, munitioni Caſtrorum tempus relinqui volebat. Poſtridie eius diei, mane, tripartito Milites Equiteſque in expeditionem miſit, vt eos, qui fugerant, perſequerentur. iis aliquantum itineris progreſſis, cum iam extremi eſſent in conſpectu, Equites à Qu. Atrio ad Cæſarem venerunt, qui nunciarent, ſuperiori nocte maxima coorta tempeſtate, prope omnes naues afflictas, atque in litus eiectas eſſe; quod neque anchoræ, funeſque ſubſiſterent, neque nautæ, gubernatoreſque vim tempeſtatis pati poſſent; itaque ex eo concurſu nauium magnum eſſe incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæſar Legiones, Equitatúmque reuocari, atque itinere deſiſtere iubet: ipſe ad naues reuertitur: eadem fere, quæ ex nunciis, literiſque cognouerat, coram perſpicit, ſic, vt, amiſſis circiter XL. nauibus, reliquæ tamen refici poſſe magno negotio viderentur. itaque ex Legionibus Fabros delegit, & ex Continente alios acceſſiri iubet; Labieno ſcribit, vt, quamplurimas poſſet, iis Legionibus, quæ ſunt apud eum, naues inſtituat: ipſe, etſi res erat multæ operæ, ac laboris, tamen commodiſſimum eſſe ſtatuit, omnes naues ſubduci, & cum Caſtris vna munitione cõiungi. 8 in his rebus circiter dies X. conſumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem Militum intermiſſis. Subductis nauibus, Caſtriſque egregie munitis, eaſdem copias, quæ antea præſidio nauibus fuerant, relinquit. ipſe eodem, vnde redierat,

proficiſcitur. eo cum veniſſet,maiores iam vndique in eum locum copiæ Britan-
norum conuenerant.ſumma imperij , belliquc adminiſtrandi,communi conſilio
permiſſa eſt Caſſiuellauno , cuius fines à maritimis Ciuitatibus Flumen diuidit,
quod appellatur Thameſis , à Mari circiter millia paſſuum L X X X. huic ſuperiori
tempore cum reliquis Ciuitatibus continẽtia Bella interceſſerant.ſed,noſtro ád-
5 uentu permoti Britanni, hunc toti bello,imperioque præfecerant. † Britanniæ
pars interior ab iis incolitur,quos natos in Inſula ipſi memoria proditum dicunt.
maritima pars ba iis,qui,prædæ ac belli inferendi cauſſa , ex Belgio tranſierant,
qui omnes fere iis nominibus Ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitati-
bus eo peruenerunt ,& bello illato ibi remanſerunt , atque Agros colere cœ-
perunt. hominum eſt infinita multirudo , creberrimaque Ædificia , fere Gal-
licis conſimilia : pecoris magnus numerus : vtuntur autem Nummo æreo , aut
Anulis ferreis , ad certum pondus examinatis , pro Nummo . naſcitur ibi Plum-
bum album in mediterraneis Regionibus , in maritimis Ferrum : ſed eius exi-
gua eſt copia:ære vtuntur importato. materia cuiuſque generis , vt in Gallia , eſt,
præter Fagum,atque Abietem.Leporem,& Gallinam,& Anſerem guſtare, fas nõ
putant:hæc tamen alunt,animi voluptatiſque cauſſa.loca ſunt temperatiora,quã
in Gallia , remiſſioribus frigoribus. Inſula natura triquetra , cuius vnum latus eſt
contra Galliam. huius lateris alter angulus , qui eſt ad Cantium , quo fere omnes
ex Gallia naues appelluntur,ad Orientem Solem , inferior ad Meridiem ſpectat.
huius latus tenet circiter millia paſſuum D. alterum vergit ad Hiſpaniam , atque
Occidentem Solem,qua ex parte eſt Hibernia,dimidio minor,vt exiſtimatur,quã
Britannia : ſed pari ſpatio tranſmiſſus , atque ex Gallia , eſt in Britanniam. in hoc
medio curſu eſt inſula,quæ appellatur Mona:Complures præterea minores obie-
ctæ Inſulæ exiſtimantur : de quibus inſulis non nulli ſcripſerunt , dies conti-
nuos X X X. ſub bruma eſſe noctem. nos nihil de eo percunctationibus reperieba-
mus,niſi quod,certis ex aqua menſuris,breuiores eſſe Noctes,quam in Continen-
te,videbamus.huius eſt longitudo lateris,vt fert illorum opinio, D C C.millium paſ
ſuum,tertium eſt cõtra Septentrionem. cui parti nulla eſt obiecta terra : ſed eius
angulus lateris maxime ad Germaniam ſpectat.hoc millia paſſuum D C C C.in lon-
gitudinem eſſe arbitrantur.ita omnis Inſula eſt in circuitu vicies Centena millia
paſſuum.ex his omnibus longe ſunt humaniſſimi,qui Cantium incolunt,quæ Re-
gio eſt maritima omnis,neque multum à Gallica differunt conſuetudine.interio-
res plerique frumenta non ſerunt:ſed lacte,& carne viuunt : pellibuſque ſunt ve-
ſtiti:omnes vero ſe Britanni luteo inficiunt,quod Cæruleum efficit Colorem ; at-
que hoc horribiliore ſunt in pugna adſpectu : capilloque ſunt promiſſo , atque o-
mni parte corporis raſa,præter Caput , & Labrum ſuperius, vxores habent deni,
duodenique inter ſe communes,& maxime fratres cum fratribus,& parẽtes cum
liberis.ſed,ſi qui ſunt ex his nati , eorum habentur liberi , à quibus primum virgi-
nes quæque ductæ ſunt.Equites hoſtium , Eſſedariique acriter prœlio cum Equi-
tatu noſtro in itinere conflixerunt,ita tamen,vt noſtri omnibus partibus ſuperio-
res fuerint,atque eos in ſiluas,colleſque compulerint,ſed , cõpluribus interfectis,
cupidius inſecuti,non nullos ex ſuis amiſerunt.at illi,intermiſſo ſpatio,impruden-
tibus noſtris,atque occupatis in munitione Caſtrorum,ſubito ſe ex ſiluis eiecerũt;
impetuque in eos facto, qui erãt in ſtatione pro Caſtris collocati , acriter pugna-
uerunt:duabuſque miſſis ſubſidio Cohortibus à Cæſare , atque his primis Legio-
num I I. cum hæ , intermiſſo perexiguo loci ſpatio,inter ſe conſtitiſſent , nouo
genere pugnæ perterritis noſtris,per medios audaciſſime perruperunt , ſeque in-
de incolumes receperunt.Eo die Q. Laberius Durus, Tribunus Mil. interficitur.
6 illi,pluribus ſubmiſſis Cohortibus,repelluntur. † Toto hoc in genere pugnæ cũ
ſub oculis omnium,ac pro Caſtris dimicaretur,intellectum eſt, Noſtros , propter
grauitatem armorum,quod neque inſequi cedentes poſſent, neque ab ſignis diſ-
cedere auderẽt,minus aptos eſſe ad huius generis hoſtem; Equites autem magno
cum

cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam cõſulto plerumque cederent:
&,cum paullulum ab Legionibus noſtros remouiſſent, ex Eſſedis deſilirent,& pe-
dibus diſpari prœlio contẽderent.Equeſtris autẽ prœlij ratio & cedẽtibus,& inſe-
quentibus par,atque idem periculum inferebat.Accedebat huc, vt,nunquã con-
fertĩ,ſed rari, magniſque interuallis, prœliarentur, ſtationeſque diſpoſitas habe-
rent,atque alios alij deinceps exciperent,integrique, & recentes defatigatis ſuc-
cederent.poſtero die,procul à Caſtris hoſtes in Collibus conſtiterunt, rarique ſe
oſtendere,& lentius,quam pridie,noſtros Equites prœlio laceſſere cœperunt.ſed
Meridie, cum Cæſar pabulandi cauſſa I I I.Legiones atque omnem Equitatum
cum C. Trebonio Legato miſiſſet, repente ex omnibus partibus ad Pabulatores
aduolauerunt,ſic,vti ab Signis, Legionibuſque non abſiſterent. noſtri, acriter in
eos impetu facto,repulerunt: neque finem inſequendi fecerunt, quoad ſubſidio
confiſi Equites,cum poſt ſe Legiones viderent,pręcipites hoſtes egerunt:magno-
que eorum numero interfecto,neque ſui colligendi,neque conſiſtendi,aut ex Eſ-
ſedis deſiliendi facultatem dederunt.ex hac fuga protinus, quæ vndique conue-
nerant,auxilia diſceſſerunt,neque poſt id tempus vnquam ſummis nobiſcum co-
piis hoſtes contenderunt.Cæſar,cognito conſilio eorum, ad Flumen Thameſim,
in fines Caſſiuellauni,exercitum duxit:quod Flumen vno omnino loco pedibus,
atque hoc ægre,trãſiri poteſt.eo cũ veniſſet,animaduertit,ad alterã Fluminis ripã
magnas eſſe copias hoſtiũ inſtructas. Ripa autẽ erat acutis ſudibus præfixis muni-
ta: eiuſdẽque generis ſub aqua defixæ ſudes Flumine tegebãtur.iis rebus cognitis
à Captiuis,Perfugiſque, Cæſar, præmiſſo Equitatu, confeſtim Legiones ſubſequi
iuſſit.ſed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cũ capite ſolo ex aqua exſta-
rẽt, vt hoſtes impetũ Legionũ, atque Equitũ ſuſtinere nõ poſſent,ripaſque dimit- 6
terẽt, ac ſe fugæ mãdarent.Caſſiuellaunus, vt ſupra demõſtrauimus,omni ſpe de-
poſita cõtentionis,dimiſſis amplioribus copiis,millibus circiter I V Eſſedariorũ re
tentis,itinera noſtra ſeruabat:paullulũque ex via excedebat, lociſque impeditis,
atque ſilueſtribus ſeſe occultabat:atque iis Regionibus, quibus nos iter facturos
cognouerat,pecora,atque homines ex Agris in Siluas compellebat:&,cũ Equita-
tus noſter liberius,vaſtandi,prædandique cauſſa,ſe in Agros effunderet,omnibus
viis notis,ſemitiſque, Eſſedarios ex Siluis emittebat; &,magno cum periculo no-
ſtrorum Equitum,cum iis confligebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat:
relinquebatur,vt neque longius ab agmine Legionum diſcedi Cæſar pateretur,
& tantum in agris vaſtandis,incendiiſque faciendis hoſtibus noceretur, quãtum
7 labore,atque itinere Legionarii milites efficere poterant. † Interim Trinobã-
tes,prope firmiſſima earum Regionum Ciuitas, ex qua Mandubratius adoleſcẽs,
Cæſaris fidem ſecutus,ad eum in Continentem Galliã venerat, cuius pater Ima-
nuẽtius in ea Ciuitate Regnum obtinuerat,interfectuſque erat à Caſſiuellauno,
ipſe fuga mortem vitauerat,Legatos ad Cæſarem mittunt:pollicenturque ſeſe ei
dedituros,& imperata facturos:petunt,vt Mandubratiũ ab iniuria Caſſiuellauni
defendat; atque in Ciuitatem mittat,qui præſit, imperiumque obtineat. his Cæ-
ſar imperat Obſides x L.frumẽtumque exercitui: Mandubratiumque ad eos mit-
tit. illi imperata celeriter fecerunt: Obſides ad numerum, frumentumque miſe-
runt:Trinobantibus defenſis,atque ab omni Militum iniuria prohibitis, quæ Ce-
nimagni,Segontiaci,Ancalites,Bibroci,Caſſi,legationibus miſſis ſeſe Cæſari de-
diderunt.ab his cognoſcit,non longe ex eo loco Opidum Caſſiuellauni abeſſe,
Siluis,Paludibuſque munitum,quo ſatis magnus hominum, pecoriſque numerus
conuenerit. Opidum autem Britanni vocant, cum ſiluas impeditas vallo, atque
foſſa munierunt,quo incurſionis hoſtium vitandę cauſſa,conuenire conſueuerũt.
eo proficiſcitur cum Legionibus:locum reperit egregie natura, atque opere mu-
nitum:tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hoſtes, paulliſper
morati,Militum noſtrorum impetũ non tulerunt; ſeſeque ex alia parte Opidi eie-
cerunt. magnus ibi numerus pecorũ repertus: multique in fuga ſunt cõprehenſi,

atque interfecti. Dum hæc in his locis geruntur, Caſſiuellaunus ad Cantiũ, quod
eſſe ad Mare, ſupra demõſtrauimus, quibus Regionibus I V. Reges præerant, Cin-
getorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nũcios mittit: atque his imperat, vt, co-
actis omnibus copiis, Caſtra naualia de improuiſo adoriantur, atque oppugnent.
hi cum ad Caſtra veniſſent, noſtri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto
etiam nobili duce Cingetorige, ſuos incolumes reduxerunt. Caſſiuellaunus, hoc
prœlio nunciato, tot detrimentis acceptis, vaſtatis finibus, maxime etiam permo-
tus defectione Ciuitatum, Legatos per Atrebatem Comium, de Deditione, ad
Cæſarem mittit. Cæſar, cum ſtatuiſſet hiemare in Continente, propter repenti-
nos Galliæ motus, neque multum Æſtatis ſupereſſet, atque id facile extrahi poſſe
intelligeret, Obſides imperat: &, quid in annos ſingulos vectigalis Populo Roma-
no Britannia penderet, conſtituit. interdicit, atque imperat Caſſiuellauno, ne Mã
dubratio, neu Trinobantibus noceat. Obſidibus acceptis, exercitum reducit ad
Mare, naues inuenit refectas. his deductis, quod & Captiuorum magnum nume-
rum habebat, & non nullæ tempeſtate deperierant Naues, duobus commeatibus
exercitum reportare conſtituit. ac ſic accidit, vt ex tanto nauium numero, tot na-
uigationibus, neque hoc, neque ſuperiore anno vlla omnino Nauis, quæ Milites
portaret, deſideraretur. at ex iis, quæ inanes ex Continente ad eum remitterẽtur,
& prioris commeatus expoſitis Militibus, & quas poſtea Labienus faciendas cu-
rauerat, numero L X, perpaucæ locum caperent, reliquæ fere omnes reiicerentur.
quas cum aliquandiu Cæſar fruſtra expectaſſet, ne Anni tempore nauigatione
excluderetur, quod Æquinoctium ſuberat, neceſſario anguſtius Milites colloca-
uit: ac ſummam tranquillitatem conſecutus, ſecunda inita cum ſoluiſſet vigilia,
8 prima Luce Terram attigit, omneſque incolumes Naues perduxit. † Subductis
Nauibus, Concilioque Gallorum Samarobrinæ peracto, quod eo anno frumen-
tum in Gallia, propter ſiccitates, anguſtius prouenerat, coactus eſt aliter, ac ſupe-
rioribus annis, exercitum in hibernis collocare, Legioneſque in plures Ciuitates
diſtribuere: ex quibus vnam in Morinos ducendam C. Fabio Legato dedit; alte-
ram in Neruios, Q. Ciceroni; tertiam in Eſſuos, L. Roſcio; quartam in Rhemis,
cum T. Labieno, in cõfinio Treuirorum, hiemare iuſſit: tres in Belgio collocauit:
his M. Craſſum Quæſtorem, & L. Munatium Plãcum, & C. Trebonium, Legatos,
præfecit: vnam Legionem, quam proxime trans Padum conſcripſerat, & Cohor-
tes V. in Eburones, quorum pars maxima eſt inter Moſam, & Rhenum, qui ſub Im-
perio Ambiorigis & Catiuulci erant, miſit. his Militibus Q. Titurium Sabinum, &
L. Aurunculeium Cottam, Legatos, præeſſe iuſſit. Ad hunc modũ diſtributis Le-
gionibus, faciliime inopiæ frumentariæ ſeſe mederi poſſe exiſtimauit. atque harũ
tamen omnium Legionum hiberna (præter eam, quam L. Roſcio in pacatiſſimã
& quietiſſimam partem ducendam dederat) millibus paſſuum C. continebantur.
ipſe interea, quoad Legiones collocaſſet, munitaque hiberna cognouiſſet, in Gal
lia morari conſtituit. Erat in Carnutibus ſummo loco natus Taſgetius; cuius ma-
iores in ſua Ciuitate Regnum obtinuerant, huic Cæſar, pro eius virtute, atque in
ſe beneuolentia, quod in omnibus Bellis ſingulari eius opera fuerat vſus, maiorũ
locum reſtituerat: tertium iam hunc annum regnantem inimici palam, multis e-
tiam ex Ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæſarem. ille, ve-
ritus, quod ad plures res pertinebat, ne ciuitas eorum impulſu deficeret, L.
Plancum cum Legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficiſci iubet, ibique
hiemare; quorum opera cognouerat Taſgetium interfectum, hos comprehenſos
ad ſe mittere. interim ab omnibus Legatis, Quæſtoribuſque, quibus Legiones tra
diderat, certior factus eſt, in hiberna peruentum, locumque hibernis eſſe munitũ.
diebus circiter X V, quibus in hiberna ventum eſt, initium repentini tumultus, ac
defectionis, ortum eſt ab Ambiorige, & Catiuulco: qui, cum ad fines Regni ſui Sa
bino, Cottæque præſto fuiſſent, frumentumque in hiberna comportauiſſent, In-
duciomari, Treuiri nũciis impulſi, ſuos concitauerunt; ſubitoque oppreſſis ligna-
toribus,

totibus,magna manu ad Caſtra oppugnanda venerunt. cum celeriter noſtri ar-
ma cepiſſent,vallumque adſcendiſſent; atque, vna ex parte Hiſpanis Equitibus
emiſſis,Equeſtri prœlio ſuperiores fuiſſent; deſperata re, hoſtes ſuos ab oppugna
tione reduxerunt. tum ſuo more conclamauerunt, vti aliqui ex noſtris ad collo-
quium prodirent; habere ſeſe,quæ de re communi dicere vellent; quibus cõtro-
uerſias minui poſſe ſperarent.mittitur ad eos colloquendi cauſſa C. Carpineius,
Eques Romanus,familiaris Q. Titurij,& Q. Iunius ex Hiſpania quidam, qui iam
ante,miſſu Cæſaris,ad Ambiorigem ventitare conſueuerat:apud quos Ambiorix
in hunc modum locutus eſt:Seſe pro Cęſaris in ſe beneficiis plurimum ei confite-
ri debere,quod eius opera ſtipendio liberatus eſſet, quod Aduaticis finitimis ſuis
pendere conſueſſet; quodque ei & filius,& fratris filius ab Cæſare remiſſi eſſent,
quos Aduatici,Obſidũ numero miſſos,apud ſe in ſeruitute,& catenis tenuiſſent:
neque id,quod fecerat de oppugnatione Caſtrorum, aut iudicio, aut voluntate
ſua feciſſe, ſed coactu Ciuitatis:ſuaque eſſe eiuſmodi Imperia, vt non minus ha-
beret in ſe iuris multitudo,quam ipſe in multitudinem:Ciuitati porro hanc fuiſſe
Belli cauſſam,quod repentinæ Gallorum coniurationi reſiſtere non potuerit: id
ſe facile ex humilitate ſua probare poſſe; quod non adeo ſit imperitus rerum, vt
ſuis copiis Populum Romanum ſe ſuperare poſſe confidat: ſed eſſe Galliæ cõmu-
ne conſilium,omnibus hibernis Cæſaris oppugnandis hunc eſſe dictum diem, ne
qua Legio alteri Legioni ſubſidio venire poſſet: non facile Gallos Gallis negare
potuiſſe; præſertim cum de recuperanda communi Libertate conſilium initum
videretur:quibus quoniam pro pietate ſatisfecerit,habere ſe nunc rationem offi-
cij:pro beneficiis Cæſaris monere,orare Titurium pro hoſpitio, vt ſuæ,ac Militũ
ſaluti conſulat: magnam manum Germanorum conductam Rhenum tranſiſſe;
hanc affore biduo:ipſorum eſſe conſilium,velint ne prius,quam finitimi ſentiant,
eductos ex hibernis Milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienũ, deducere; quo-
rum alter millia paſſuum circiter L. alter paullo amplius ab iis abſit:illud ſe polli-
ceri,& iureiurando confirmare, tutum ſe iter per fines ſuos daturum; quod cum
faciat,& Ciuitati ſeſe conſulere,quod hibernis leuetur, & Cæſari pro eius meritis
gratiam referre.Hac oratione habita,diſcedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius,
quæ audierant,ad Legatos deferunt. illi,repentina re perturbati, etſi ab hoſte ea
dicebantur,non tamen negligenda exiſtimabant: maximeque hac re permoue-
bantur,quod,Ciuitatem ignobilem,atque humilem Eburonum, ſua ſponte, Po-
9 pulo Romano bellum facere auſam, vix erat credẽdum. † Itaque ad Conciliũ
rem deferunt:magnaque inter eos ex his tot cauſſis controuerſia orta eſt. L. Au-
runculeius,compluresque Tribuni Mil.& primorum Ordinum Centuriones, ni-
hil temere agendum,neque ex hibernis iniuſſu Cæſaris diſcedendum, exiſtima-
bant: quanta ſuis magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe, munitis hi-
bernis,docebant:rem eſſe teſtimonio,quod primum hoſtium impetum,multis vl-
tro vulneribus illatis, fortiſſime ſuſtinuerint:re frumentaria non premi: interea
& ex proximis hibernis, & à Cæſare conuentura ſubſidia:poſtremo, quid eſſe le-
uius,aut turpius,quã, auctore hoſte,de ſummis rebus capere conſilium? Cõtra ea
Titurius ſero facturos,clamitabat,cum maiores manus hoſtiũ, adiunctis Germa-
nis, conueniſſent; aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis eſſet acce-
ptum; breuem conſulendi eſſe occaſionem;Cæſarem arbitrari profectum in Ita-
liam,neque aliter Carnutes interficiendi Taſgetij conſilium fuiſſe capturos, ne-
que Eburones,ſi ille adeſſet,tanta cum contemptione noſtri ad Caſtra venturos
eſſe; non hoſtem auctorem,ſed rem,ſpectare; ſubeſſe Rhenum: magno eſſe Ger-
manis dolori Ariouiſti mortem, & ſuperiores noſtras victorias; ardere Galliam,
tot contumeliis acceptis,ſub Populi Romani imperium redactam, ſuperiore glo-
ria Rei militaris exſtincta; poſtremo,quis hoc ſibi perſuaderet,ſine certa re, Am-
biorigem ad eiuſmodi conſilium deſcendiſſe? ſuam ſententiam in vtramque par-
tem eſſe tutam: ſi nihil ſit durius, nullo cum periculo ad proximam Legionem

peruenturos; ſi Gallia omnis cum Germanis conſentiat, vnam eſſe in Celeritate
poſitam ſalutem. Cottæ quidem, atque eorum, qui diſſentirent, conſilium quẽ ha-
beret exitum? in quo ſi non pręſens periculum, at certe longa obſidione fames eſ-
ſet pertimeſcenda. Hac in vtramque partem habita diſputatione, cum à Cotta,
primiſque Ordinibus acriter reſiſteretur, Vincite, inquit, ſi ita vultis, Sabinus, & id
clariore voce, vt magna pars Militum exaudiret: neque is ſum, inquit, qui grauiſſi-
me ex vobis mortis periculo terrear: hi ſapienter, ſi grauius quid acciderit, abs te
rationem repoſcent: qui, ſi per te liceat, perendino die cum proximis hibernis cõ-
iuncti, communem cum reliquis belli caſum ſuſtineãt. nec reiecti, & relegati lon-
ge ab ceteris, aut ferro, aut fame, intereant. Conſurgitur ex Concilio: comprehen
dunt vtrumque, & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia rem in ſummum pericu
lum deducant: facilem eſſe rem, ſeu maneant, ſeu proficiſcantur, ſi modo vnum
omnes ſentiant, ac probent: contra in diſſenſione nullã ſe ſalutem perſpicere. Res
diſputatione ad mediam noctem perducitur. tãdem dat Cotta permotus manus:
ſuperat ſententia Sabini: pronunciatur, prima Luce ituros: conſumitur vigiliis re-
liqua pars noctis, cum ſua quiſque Miles circũſpiceret, quid ſecũ portare poſſet,
quid ex inſtrumento hibernorũ relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, qua-
re nec ſine periculo maneatur, & languore Militum, & vigiliis periculum augea-
tur. prima Luce ſic ex Caſtris proficiſcuntur, vt, quibus eſſet perſuaſum, non ab
hoſte, ſed ab homine amiciſſimo Ambiorige conſilium datum, lõgiſſimo agmine,
10 magniſque impedimentis. † At hoſtes, poſtea quam ex nocturno fremitu, vigi-
liiſque de profectione eorum ſenſerũt, collocatis inſidiis, bipartito in ſiluis, oppor-
tuno, atque occulto loco, à millibus paſſuum circiter II. Romanorum aduentum
exſpectabant: &, cum ſe maior pars agminis in magnam conuallem demiſiſſet,
ex vtraque parte eius vallis ſubito ſeſe oſtenderunt; nouiſſimoſque premere, &
primos prohibere adſcenſu, atque iniquiſſimo noſtris loco prœlium committere
cœperunt. tum demum Titurius, vti qui nihil ante prouidiſſet, trepidare, & cõcur-
ſare, Cohorteſque diſponere: hæc tamen ipſa timide, atque vt eum omnia defice-
re viderentur: quod plerumque iis accidere conſueuit, qui in ipſo negotio conſi-
lium capere cogũtur. at Cotta, qui cogitaſſet, hæc poſſe in itinere accidere, atque
ob eam cauſſam profectionis auctor non fuiſſet, nulla in re cõmuni ſaluti deerat;
& appellãdis, cohortandiſque Militibus, Imperatoris; &, in pugna, Militis officia
pręſtabat. cũque propter lõgitudinẽ agminis minus facile per ſe omnia obire, &,
quid quoquo loco faciendum eſſet, prouidere poſſent, iuſſerunt pronunciari, vt
impedimenta relinquerent, atque in orbem conſiſterent: quod conſilium etſi in
eiuſmodi caſu reprehendendum non eſt, tamen incommode accidit. nam & no-
ſtris Militibus ſpem minuit, & hoſtes ad pugnandum alacriores effecit; quod nõ
ſine ſummo timore, & deſperatione id factum videbatur. præterea accidit, quod
fieri neceſſe erat, vt vulgo Milites ab Signis diſcederent; quæque quiſque eo-
rum cariſſima haberet, ab Impedimẽtis petere, atque arripere properaret, & cla-
more, ac fletu omnia complerentur. At Barbaris conſilium non defuit. nam Du-
ces eorum tota Acie pronunciari iuſſerunt, ne quis ab loco diſcederet: illorũ eſſe
prædam, atque illis reſeruari, quæcumque Romani reliquiſſent: proinde omnia in
victoria poſita exiſtimarent. erant & virtute, & numero pugnãdi pares noſtri: ta-
metſi à Duce, & à Fortuna deſerebantur: tamen omnem ſpẽ ſalutis in virtute po-
nebant; & quoties quæque Cohors procurrerat, ab ea parte magnus hoſtium nu-
merus cadebat. qua re animaduerſa, Ambiorix pronunciari iubet, vt procul tela
coniiciant, neu propius accedãt: &, quam in partem Romani impetum fecerint,
cedant: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione, nihil iis noceri poſſe: rur-
ſus, ſe ad Signa recipientes, inſequãtur. quo præcepto ab iis diligentiſſime obſer-
uato, cum quæpiam Cohors ex orbe exceſſerat, atque impetum fecerat, hoſtes ve-
lociſſime refugiebant. interim ea parte nudari neceſſe erat, & ab latere aperto te-
la recipi. rurſus, cum in eum locum, vnde erant egreſſi, reuerti cœperant, & ab iis,

qui

qui ceſſerant,& ab iis,qui proximi ſteterant,circumueniebantur:ſin autem locum tenere vellent,neque virtuti locus relinquebatur, neque à tãta multitudine coniecta tela à confertis vitari poterant. tamen, tam multis incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis,reſiſtebant, &, magna parte diei conſumpta, cum à prima Luce ad horam I I X.pugnaretur,nihil,quod ipſis eſſet indignum,committebant. tum T.Baluentio, qui ſuperiore anno Primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, vtrumque femur tragula tranſiicitur.Q.Lucanius,eiuſdem Ordinis,fortiſſime pugnans,dum circumuẽto filio ſubuenit,interficitur.L.Cotta Legatus, omnes Cohortes, ordineſque adhortans, in aduerſum os funda vulneratur.his rebus permotus Q.Titurius,cum procul Ambiorigem ſuos cohortãtem conſpexiſſet, interpretem ſuum,Cn.Pompeium, ad eum mittit, rogatum, vt ſibi, Militibuſque parcat.ille,appellatus,reſpondit:ſi velit,ſecum colloqui, licere;ſperare, à multitudine impetrari poſſe,quod ad Militum ſalutem pertineat; ipſi vero nihil nocitum iri; inque eam rem ſe, ſuamque fidem interponere. ille cũ Cotta ſaucio communicat,ſi videatur,pugna vt excedant,& cum Ambiorige vna colloquãtur, ſperare ſe ab eo ſuam, ac Militum ſalutem impetrari poſſe.Cotta,ſe ad armatum hoſtem iturum,negat,atque in eo perſeuerat. Sabinus, quos in præſentia Tribunos Mil.circum ſe habebat, & primorum Ordinum Centuriones, ſe ſequi iubet:&,cum propius Ambiorigem acceſſiſſet,iuſſus arma abiicere,imperata facit:ſuiſque,vt idem faciant, imperat. interim, dum de Condicionibus inter ſe agunt, longiorque conſulto ab Ambiorige inſtituitur ſermo, paullatim circumuentus interficitur.tum vero,ſuo more,victoriam conclamant, atque vlulatũ tollunt; impetuque in noſtros facto,ordines perturbant.ibi L.Cotta pugnans interficitur cum maxima parte Militum.reliqui ſe in Caſtra recipiũt,vnde erant egreſſi.ex quibus L.Petroſidius Aquilifer,cum magna multitudine hoſtium premeretur,Aquilam intra vallum proiecit.ipſe pro Caſtris fortiſſime pugnans occiditur. alij ægre ad noctem Oppugnationem ſuſtinent:noctu ad vnum omnes, deſperata ſalute,ſeipſi interficiunt,pauci ex prœlio elapſi incertis itineribus,per ſiluas ad T.Labienum Legatum in hiberna perueniunt; atque eum de rebus geſtis certiorem faciunt.

11 † Hac victoria ſublatus Ambiorix, ſtatim eum Equitatu in Aduaticos,qui erant eius Regno finitimi,proficiſcitur: neque diem, neque noctem intermittit; Peditatumque ſe ſubſequi iubet.re demõſtrata, Aduaticiſque concitatis,poſtero die in Neruios peruenit: hortaturque,ne ſui in perpetuum liberandi, atque vlciſcendi Romanos,pro iis,quas acceperint,iniuriis, occaſionem dimittant.interfectos eſſe Legatos duos, magnamque partem Exercitus interiſſe, demonſtrat; nihil eſſe negotij,ſubito oppreſſam Legionem,quę cum Cicerone hiemet, interfici:ſe ad eam rem profitetur adiutorẽ. facile hac oratione Neruiis perſuadet.itaque,confeſtim dimiſſis nunciis ad Centrones,Grudios, Leuacos, Pleumoſios,Gordunos,qui omnes ſub eorum Imperio ſunt,quã maximas manus poſſunt,cogunt; & de improuiſo ad Ciceronis hiberna aduolant, non dum ad eum fama de Titurij morte perlata.Huic quoque accidit,quod fuit neceſſe,vt nõ nulli Milites,qui,Lignationis,Munitioniſque cauſſa,in ſiluas diſceſſiſſent,repentino Equitum aduentu interciperentur.his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici,Neruii,atque horum omnium ſocij, & clientes Legionem oppugnare incipiunt.noſtri celeriter ad arma concurrunt; vallum conſcendunt.ægre is dies ſuſtentatur,quod omnem ſpem hoſtes in Celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam in perpetuum ſe fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæſarem cõfeſtim à Cicerone literæ, magnis propoſitis præmiis,ſi pertuliſſent. obſeſſis omnibus viis miſſi intercipiuntur.noctu ex ea materia, quam Munitionis cauſſa comportauerant,turres C X X excitantur incredibili celeritate : quæ deeſſe operi videbantur,perficiuntur.hoſtes poſtero die,multo maioribus copiis coactis,Caſtra oppugnãt,foſſam complẽt.à noſtris eadẽ ratione,qua pridie,reſiſtitur. hoc idẽ deinceps reliquis fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborẽ intermittitur:non

ægris,non vulneratis, facultas quietis datur. quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus ſunt, noctu comparantur. multæ præuſtæ ſudes, magnus muralium pilorum numerus inſtituitur: turres contabulantur; pinnæ, loricæque ex cratibus attexuntur. ipſe Cicero,cum tenuiſſima valetudine eſſet, ne nocturnum quidem ſibi tempus ad quietem relinquebat; vt vltro Militum concurſu,ac vocibus,ſibi parcere cogeretur. Tunc Duces, principeſque Neruiorum, qui aliquem ſermonis aditum, cauſſamque amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui ſeſe velle dicunt.facta poteſtate,eadem,quæ Ambiorix cum Titurio egerat,commemorant:omnem eſſe in armis Galliam:Germanos Rhenum tranſiſſe: Cæſaris, reliquorumque,hiberna oppugnari.addũt etiam,de Sabini morte: Ambiorigem oſtentant,fidei faciundæ cauſſa; errare eos dicunt, ſi quidquã ab iis præſidij ſperent,qui ſuis rebus diffidant; ſeſe tamen ſcire hoc eſſe in Ciceronem, Populumque R.animo,vt nihil,niſi hiberna,recuſent,atque hanc inueteraſcere conſuetudinem nolint:licere illis incolumibus per ſe ex hibernis diſcedere,& in quaſcumque partes velint, ſine metu proficiſci. Cicero ad hæc, vnum modo reſpondit: Non eſſe conſuetudinem Populi R.vllam accipere ab hoſte armato cõdicionem: ſi ab armis diſcedere velint,ſe adiutore vtantur, Legatoſque ad Cæſarem mittãt: ſperare ſe,pro eius iuſtitia,que petierint, impetraturos. ab hac ſpe repulſi Neruij, vallo pedum x i,& foſſa pedum x v, hiberna cingunt, hæc ſuperiorum annorum conſuetudine à noſtris cognouerant; &,quoſdam de exercitu nacti Captiuos,ab his docebantur.ſed nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc vſum idonea,gladiis ceſpites circuncidere,manibus, ſaguliſque terram exhaurire, cogebantur.qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit.nam minus horis i i i. decem millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquiſque diebus turres ad altitudinem valli,falces,teſtudineſque, quas iidem Captiui docuerant,parare,ac facere,cœperũt.ſeptimo oppugnationis die,maximo coorto vento,feruentes fuſili ex argilla glãdes,Fundis,& feruefacta iacula in caſas, quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, iacere cœperunt. hæ celeriter ignem comprehenderunt,&,venti magnitudine, in omnem Caſtrorum locum diſtulerunt. hoſtes,maximo clamore inſecuti,quaſi parta iam, atque explorata victoria,Turres, 11
Teſtudineſque agere,& ſcalis vallum adſcendere, cœperunt. at tanta Militum virtus,atque ea præſentia animi fuit,vt,cum vndique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur,ſuaque omnia impedimenta,atque omnes fortunas,conflagrare intelligerent, non modo demigrandi cauſſa de vallo decederet nemo,ſed pæne ne reſpiceret quidem quiſquam; ac tum omnes acerrime,fortiſſimeque pugnarent. hic dies noſtris longe grauiſſimus fuit, ſed tamen hunc habuit euentum, vt eo die maximus numerus hoſtium vulneraretur, atque interficeretur; vt ſe ſub ipſo vallo conſtipauerant, receſſumque primis vltimi nõ dabant.Paullum quidem intermiſſa flamma,& quodam loco Turri adacta,& contingente vallum, i i i.Cohortis Centuriones,ex eo,quo ſtabant,loco receſſerunt, ſuoſque omnes remouerunt; nutu, vocibuſque hoſtes, ſi introire vellent,vocare cœperunt:quorum progredi auſus eſt nemo.tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati,Turriſque ſuccenſa eſt.erant in ea Legione fortiſſimi viri Cẽturiones,qui iam primis ordinibus appropinquarent,T.Pulfio,& L.Varenus.ij perpetuas controuerſias inter ſe habebant,vter alteri anteferretur, omnibuſque annis de loco ſummis ſimultatibus contendebant.ex iis Pulfio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur,Quid dubitas,inquit, Varene?aut quem locũ probãdæ virtutis tuæ exſpectas? hic dies, hic dies de noſtris controuerſiis iudicabit.Hæc cũ dixiſſet, procedit extra munitiones; &, quæ pars hoſtium conferriſſima viſa eſt, in eam erumpit.ne Varenus quidem tum vallo ſeſe continet, ſed, omnium veritus exiſtimationem,ſubſequitur,mediocri ſpatio relicto. Pulfio pilum in hoſtes mittit, atque vnum ex multitudine procurrentem tranſiicit; quo percuſſo, & exanimato, hunc ſcutis protegunt hoſtes, & in illum vniuerſi tela coniiciunt; neque dant re-

grediendi

grediendi facultatem. transfigitur ſcutum Pulfioni, & verutum in balteo defigitur. auertit hic caſus vaginam, & gladium educere conanti dexteram moratur manum, impeditumque hoſtes circumſiſtunt. ſuccurrit inimicus illi Varenus, & laboranti ſubuenit. ad hunc ſe confeſtim à Pulfione omnis multitudo conuertit. illum veruto tranſfixum arbitrantur. Varenus gladio, cominus rem gerit, atque vno interfecto reliquos paullum propellit. dum cupidius inſtat, in locum inferiorem deiectus concidit. huic rurſus circumuento fert ſubſidium Pulfio, atque ambo incolumes, compluribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe intra munitiones recipiũt. ſic Fortuna in contentione, & certamine vtrumque verſauit, vt alter alteri inimicus auxilio, ſalutique eſſet; neque diiudicari poſſet, vter vtri virtute anteferendus videretur. quanto erat in dies grauior, atque aſperior oppugnatio, & maxime, quod, magna parte Militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defenſorum peruenerat, tanto crebriores literæ, nunciique ad Cæſarem mittebantur: quorum pars deprehenſa in conſpectu noſtrorum Militum cum cruciatu necabatur. erat vnus intus Neruius, nomine Vertico, loco natus honeſto; qui à prima obſidione ad Ciceronem perfugerat, ſuamque ei fidem præſtiterat. hic ſeruo ſpe libertatis, magniſque perſuadet præmiis, vt literas ad Cæſarem deferat. has ille in iaculo illigatas affert; & Gallus inter Gallos ſine vlla ſuſpicione verſatus, ad Cæſarem peruenit. ab eo de periculo Ciceronis, Legioniſque cognoſcit.

12 † Cæſar, acceptis literis circiter hora XI diei ſtatim nuncium in Bellouacos ad M. Craſſum Quæſtorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo millia paſſuum XXV. iubet media nocte Legionem proficiſci, celeriterque ad ſe venire. exiit cũ nuncio Craſſus. alterum ad C. Fabium Legatum mittit, vt in Atrebatium fines Legionem adducat, qua ſibi iter faciendum ſciebat. ſcribit Labieno, ſi Reip. commodo facere poſſet, cum Legione ad fines Neruiorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat exſpectandam: Equites circiter CD. ex proximis hibernis cogit. hora circiter III. ab Antecurſoribus de Craſſi aduentu certior eſt factus. eo die millia paſſuum XX progreditur. Craſſum Samarobrinæ præficit, Legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, Obſides Ciuitatum literas publicas, frumentumque omne, quod eo, tolerandæ hiemis cauſſa, deuexerat, relinquebat. Fabius, vt imperatum erat, non ita multum moratus in itinere, cum Legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, & cæde Cohortium cognita, cum omnes ad eum Treuirorum copiæ veniſſent, veritus, ſi ex hibernis fugæ ſimilem profectionem feciſſet, vt hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, præſertim quos recenti victoria efferri ſciret, literas Cæſari remittit; quanto cum periculo Legionem ex hibernis educturus eſſet: rem geſtam in Eburonibus perſcribit: docet, omnes Peditatus, Equitatuſque copias Treuirorum III. millia paſſuum longe ab ſuis Caſtris conſediſſe. Cæſar conſilio eius probato, etſi, opinione III. Legionum deiectus, ad II. redierat, tamen vnum communis ſalutis auxilium in Celeritate ponebat: venit magnis itineribus in Neruiorum fines: ibi ex Captiuis cognoſcit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res ſit. tum cuidã ex Equitibus Gallis magnis præmiis perſuadet, vti ad Ciceronem Epiſtolam deferat: hanc Græcis conſcriptam literis mittit; ne, intercepta epiſtola, noſtra ab Hoſtibus conſilia cognoſcantur: ſi adire non poſſit, monet, vt tragulam cum epiſtola ad amentum deligata, intra munitiones caſtrorum abiiciat. in Literis ſcribit, ſe cum Legionibus profectum celeriter affore: hortatur, vt priſtinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, vt erat præceptum, tragulam mittit. hæc caſu ad Turrim adhæſit, neque ab noſtris biduo animaduerſa. tertio die à quodam Milite conſpicitur; dempta ad Ciceronem defertur. ille perlectam in Conuentu Militum recitat; maximaque omnes lætitia afficit. tum fumi incẽdiorum procul videbantur: quæ res omnem dubitationẽ aduentus Legionũ expulit. Galli, re cognita per Exploratores, obſidionẽ relinquũt, ad Cęſarẽ omnibus copiis cõtendũt. eæ erant armatorũ circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallũ ab eodem Ver-

ticone, quem ſupra demonſtrauimus, repetit, qui Literas ad Cæſarem deferat;
hunc admonet, iter caute, diligenterque faciat; perſcribit in literis, hoſtes ab ſe
diſceſſiſſe, omnemque ad eum multitudinem conuertiſſe, quibus Literis circiter
media nocte, Cæſar, allatis, ſuos facit certiores; eoſque ad dimicandũ animo cõ-
firmat. poſtero die Luce prima mouet Caſtra; & circiter millia paſſuum I V. pro-
greſſus trans vallem magnam, & riuum, Hoſtium multitudinem conſpicatur. erat
magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen, quoniam libe-
ratum obſidione Ciceronem ſciebat, æquo animo remittẽdum de celeritate exi-
ſtimabat. conſedit, &, quam æquiſsimo loco poteſt, Caſtra communit: atque hæc
etſi erant exigua, per ſe vix hominum millium V I I. præſertim nullis cum Impedi-
mentis, tamen anguſtiis viarum, quam maxime poteſt, contrahit, eo conſilio, vt
in ſummam contemptionem Hoſtibus veniat. interim, Speculatoribus in omnes
partes dimiſsis, explorat, quo commodiſsime itinere vallem tranſire poſſet. eo die
paruulis equeſtribus prœliis ad aquam factis, vterique ſeſe ſuo loco continent; Gal-
li, quod ampliores copias, quæ non dum cõuenerant, exſpectabant; Cæſar, ſi for-
te timoris ſimulatione Hoſtes in ſuum locum elicere poſſet, citra vallem, vt pro
Caſtris prœlio contenderet; ſi id efficere non poſſet, vt, exploratis itineribus, mi-
nore cum periculo vallem, riuumque tranſiret. prima Luce hoſtium Equitatus ad
Caſtra accedit, prœliumque cum noſtris Equitibus committit. Cæſar cõſulto, E-
quites cedere, ſeq; in Caſtra recipere iubet; ſimul, ex omnibus partibus Caſtra al-
tiore vallo muniri, Portaſque obſtrui, atque in iis adminiſtrandis rebus quam ma-
xime concurſari, & cum ſimulatione agi timoris iubet. quibus omnibus rebus Ho-
ſtes inuitati, copias tranſducunt, Aciemque iniquo loco conſtituunt: noſtris vero
etiam de vallo deductis propius accedunt; & tela intra munitionem ex omnibus
partibus coniiciunt; Præconibúſque circummiſſis, pronunciari iubent, ſeu quis
Gallus, ſeu Romanus velit ante horam I I I. ad ſe tranſire, ſine periculo licere; poſt
id tempus non fore poteſtatem. ac ſic noſtros contempſerunt, vt, obſtructis in ſpe-
ciem Portis ſingulis ordinibus ceſpitum, quod ea non poſſe introrumpere vide-
bantur, alij vallum manu ſcindere, alij foſſas complere, inciperent. tunc Cæſar, o-
mnibus Portis eruptione facta, Equitatuque emiſſo, celeriter Hoſtes in fugam dat,
ſic, vt omnino pugnandi cauſſa reſiſteret nemo: magnumque ex his numerum oc-
cidit, atque omnes armis exſuit, longius proſequi veritus, quod ſiluæ, paludeſque
intercedebant: neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui videbat:
omnibus ſuis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem peruenit. inſtitutas
turres, Teſtudines, munitioneſque hoſtiũ admiratur: Legione producta, cogno-
ſcit, non decimum quemque eſſe relictum Militem ſine vulnere. ex his omnibus
iudicat rebus, quanto cum periculo, & quanta cum virtute, ſint res adminiſtratæ:
Ciceronẽ pro eius merito, Legionemque collaudat: Centuriones ſigillatim, Tri-
bunoſque Mil. appellat: quorum egregiam fuiſſe virtutem, teſtimonio Ciceronis
cognouerat: de caſu Sabini, & Cottæ certius ex Captiuis cognoſcit: poſtero die,
Concione habita, rem geſtã proponit; Milites conſolatur, & cõfirmat: quod detri
mentum culpa, & temeritate Legati ſit acceptum, hoc æquiore animo ferendum
docet; quod, beneficio Deorũ immortaliũ, & virtute eorum expiato incõmodo,
neque hoſtibus diutina lætitia, neque ipſis longior dolor relinquatur. Interim ad
Labienum per Rhemos incredibili celeritate de victoria Cęſaris fama perfertur,
vt, cum ab hibernis Ciceronis millia paſſuũ L. abeſſet, eoque poſt horã I X. diei Cæ-
ſar perueniſſet, ante mediã noctẽ ad Portas Caſtrorũ clamor oriretur; quo clamo-
re ſignificatio victorię, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. † Hac fama ad
13 Treuiros perlata, Induciomarus, qui poſtero die Caſtra Labieni oppugnare decre
uerat, noctu profugit, copiaſq; omnes in Treuiros reducit. Cæſar Fabiũ cũ Legio
ne in ſua remittit hiberna: ipſe cũ I I I. Legionibus circũ Samarobrinã trinis hiber
nis hiemare conſtituit; &, quod tanti motus Galliæ extiterant, totã hiemẽ ipſe ad
exercitum manere, decreuit. nam, illo incõmodo de Sabini morte perlato, omnes
fere

fere Galliæ Ciuitates de bello conſultabant, Nuncios, Legationeſque in omnes partes dimittebant; &, quid reliqui conſilij caperent, atque, vnde initiũ belli fieret, explorabant; nocturnaque in locis deſertis Concilia habebant: neque vllum totius Hiemis tempus interceſſit ſine ſollicitudine Cæſaris, quin aliquem de Cõciliis, & motu Gallorum, nuncium acciperet. in his ab L. Roſcio Legato, quẽ Legioni XIII. præfecerat, certior eſt factus, magnas Gallorum copias earum Ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi ſui cauſſa, conueniſſe. neque longius millia paſſuum IIX. ab hibernis ſuis abfuiſſe; ſed nuncio allato de victoria Cæſaris, diſceſſiſſe, adeo vt Fugæ ſimilis Diſceſſus videretur. At Cæſar, Principibus cuiuſque Ciuitatis ad ſe vocatis, alias territando, cum ſe ſcire, quæ fierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit: tamen Senones, quæ eſt Ciuitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Cæſar apud eos Regem conſtituerat, cuius frater Moritaſgus, aduẽtu in Galliam Cæſaris, cuiuſque maiores Regnum obtinuerant, interficere publico Conſilio conati, cum ille præſenſiſſet, ac profugiſſet, vſque ad fines inſecuti; Regno, domoque expulerunt, &, miſſis ad Cæſarem ſatisfaciundi cauſſa Legatis, cũ is omnem ad ſe Senatum venire iuſſiſſet, dicto audientes non fuerunt. tantum apud homines Barbaros valuit, eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnium voluntatis commutationem attulit; vt præter Æduos, & Rhemos, quos præcipuo ſemper honore Cæſar habuit, alteros pro vetere, ac perpetua erga Populum, R. fide; alteros, pro recentibus Belli Gallici officiis, nulla fere fuerit Ciuitas non ſuſpecta nobis. idque adeo haud ſcio, mirandum ne ſit, cum compluribus aliis de cauſſis, tũ maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum ſe eius opinionis deperdiſſe, vt Populi R. imperia perferrent, grauiſſime dolebant. Treuiri vero, atque Induciomarus totius Hiemis nullum tẽpus intermiſerunt, quin trans Rhenum Legatos mitterent; Ciuitates ſollicitarẽt: pecunias pollicerentur: magna parte exercitus noſtri interfecta, multo minorem ſupereſſe dicerent partem. neque tamen vlli Ciuitati Germanorum perſuaderi potuit, vt Rhenum tranſiret, cum ſe bis expertos dicerent, Arioviſti bello, & Tenchtherorum tranſitu: non eſſe fortunã amplius tentaturos. Hac ſpe lapſus Induciomarus, nihilominus copias cogere, exercere, à finitimis equos parare, exſules, damnatoſque Gallia magnis præmiis ad ſe allicere cœpit; ac tantam ſibi iam iis rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, vt vndique ad eum Legationes concurrerent; gratiam, atque amicitiam publice, priuatimque peterent. vbi intellexit, vltro ad ſe veniri: altera ex parte Senones, Carnuteſque conſcientia facinoris inſtigari; altera Neruios, Aduaticoſque bellum Romanis parare: neque ſibi voluntariorum copias defore, ſi ex finibus ſuis progredi cœpiſſet; armatum Concilium indicit. hoc more Gallorum eſt initium belli, quo, Lege communi, omnes puberes armati conuenire coguntur; &, qui ex his nouiſſimus venit, in conſpectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. in eo Cõcilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum ſuum, quem ſupra demonſtrauimus, Cæſaris ſecutum fidem, ab eo non diſceſſiſſe, hoſtem iudicandum curat; bonaque eius publicat. his rebus confectis, in Concilio pronũciat, accerſitũ ſe à Senonibus, & Carnutibus, aliiſque compluribus Galliæ Ciuitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ac prius, quam id faciat, Caſtra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit. Labienus, cum & loci natura, & manu munitiſſimis Caſtris ſeſe contineret, de ſuo, ac Legionis periculo nihil timebat; ſed ne quam occaſionem rei bene gerẽdæ dimitteret, cogitabat. itaque à Cingetorige, atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas Ciuitates, Equiteſque vndique cõuocat. iis certam diem conueniendi dicit. interim prope quotidie cũ omni Equitatu Induciomarus ſub Caſtris eius vagabatur, alias vt ſitum Caſtrorũ cognoſceret, alias colloquendi, aut territandi cauſſa. Equites plerunque omnes tela intra

vallum coniieiebant. Labienus ſuos intra munitiones continebat: timoriſque opinionem,quibuſeumque poterat rebus,augebat.cum maiore in dies cōtemptione Induciomarus ad Caſtra accederet, noćte vna intromiſſis Equitibus omnium finitimarum Ciuitatum,quos accerſendos curauerat,tanta diligentia omnes ſuos cuſtodiis intra Caſtra continuit,vt nulla ratione ea res enunciari,aut ad Treuiros perferri, poſſet. Interim ex conſuetudine quotidiana Induciomarus ad Caſtra accedit; atque ibi magnam partem diei conſumit; Equites tela coniiciunt, & magna contumelia verborum noſtros ad pugnam euocant. nullo à noſtris dato reſponſo,vbi viſum eſt,ſub veſperum, diſperſi, ac diſſipati, diſcedunt. ſubito Labienus duabus Portis omnem Equitatum emittit; præcipit, atque interdicit,perterritis hoſtibus,atque in fugam coniectis,quod fore,ſicut accidit,videbat,omnes vnum peterent Induciomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret,quod,mora reliquorum,illum,ſpatium nactum,effugere nolebat.magna proponit iis,qui occiderint,præmia: ſummittit Cohortes Equitibus ſubſidio. comprobat hominis conſilium fortuna; &,cum vnum omnes peterent,in ipſo Fluminis vado deprehenſus Induciomarus interficitur; caputque eius refertur in Caſtra.redeuntes Equites,quos poſſunt,conſectantur, atque occidunt. Hac re cognita,omnes Eburonum, & Neruiorum,quæ conuenerant,copiæ diſcedunt; paulloque habuit poſt id factum Cæſar quietiorem Galliam.

C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. VI.

Libri ſexti capita.

1 *Cæſar Neruios,Senones, Carnutes, & Menapios armis ipſius territos in deditionem accipit.*
2 *Labienus Treuiros prælio vicit,eorúmque ciuitatem ex defectione recipit.*
3 *Cæſaris in Germaniam tranſitus.*
4 *De factionibus,religione,moribus,& inſtitutis Gallorum.*
5 *Germanorum mores, & aliquot Hercyniæ ſyluæ feræ deſcribuntur.*
6 *Cæſar in Galliam reuerſus, Baſilium aduerſus Ambiorigem mittit, qui ſuæ ſaluti fuga conſulere cogitur.*
7 *Sicambri Rheno traiecto,Eburones diripiunt,& Q.Ciceronis caſtra oppugnant.*
8 *Sicambri domum redeunt.Cæſar Eburonibus vaſtatis de Accone ſupplicium ſumit.*

MVLTIS de cauſſis Cæſar maiorem Galliæ motum exſpectans, per M. Silanum,C.Antiſtium Reginum,T.Sextium,Legatos, delectum habere inſtituit:ſimul ab Cn. Pompeio Proconſule petit,Quoniam ipſe ad vrbem cum Imperio Reipublicę cauſſa maneret, quos ex Ciſalpina Gallia Conſulis ſacramento rogauiſſet, ad Signa conuenire, & ad ſe proficiſci iuberet: magni intereſſe etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ, exiſtimans, tantas videri Italiæ facultates, vt, ſi quid eſſet in bello detrimenti acceptum, non modo id breui tempore ſarciri,ſed etiam maioribus adaugeri copiis poſſet. quod cum Pompeius & Reipub. & Amicitiæ tribuiſſet, celeriter confecto per ſuos delectu, III. ante exactam hiemem & conſtitutis,

& adductis

& adductis Legionibus, duplicatoque earum Cohortium numero, quas cum Q.
Titurio amiſerat,& Celeritate,& Copiis docuit,quid Populi Romani diſciplina,
atque opes poſſent. Interfecto Induciomaro, vt docuimus, ad eius propinquos à
Treuiris imperium defertur.illi,finitimos,atque Germanos ſollicitare,& pecuniã
polliceri,non deſiſtunt. cum ab proximis impetrare non poſſent, vlteriores ten-
tant:inuentis non nullis Ciuitatibus,iureiurando inter ſe confirmant:Obſidibuſ-
que de pecunia cauent. Ambiorigem ſibi ſocietate, & fœdere, adiungunt. Qui-
bus rebus cognitis, Cæſar, cum vndique bellum parari videret, Neruios, Adua-
ticos, ac Menapios,adiunctis Ciſrhenanis omnibus Germanis, eſſe in armis, Se-
nones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus, finitimiſque Ciuitatibus
conſilia communicare, à Treuiris Germanos crebris Legationibus ſollicitari,
maturius ſibi de bello cogitandum putauit.itaque,non dum Hieme cõfecta, pro-
ximis IV. Legionibus coactis, de improuiſo in fines Neruiorũ contendit; &,prius,
quã illi aut cõuenire,aut profugere poſſent,magno pecoris atque hominũ nume-
ro capto,atque ea præda Militibus conceſſa,vaſtatiſque Agris, in deditionem ve-
nire, atque Obſides ſibi dare coegit.eo celeriter confecto negotio, rurſus Legio-
nes in hiberna reduxit.Concilio Galliæ primo Vere, vt inſtituerat, indicto, cum
reliqui,præter Senones,Carnutes,Treuiroſque, veniſſent, initium belli, ac defe-
ctionis hoc eſſe arbitratus,vt omnia poſtponere videretur, Concilium in Lutetiã
Pariſiorum transfert.confines erant hi Senonibus,Ciuitatẽque Patrum memoria
coniunxerant, ſed ab hoc Concilio abfuiſſe exiſtimabantur. Hac re pro ſuggeſtu
pronunciata,eodẽ die cum Legionibus in Senones proficiſcitur, magniſque iti-
neribus eo peruenit.cognito eius aduentu,Acco, qui princeps eius cõſilij fuerat,
iubet in Opida multitudinem cõuenire:conantibus,prius quã id effici poſſet, ad-
eſſe Romanos nũciatur:neceſſario ſentẽtia deſiſtunt,Legatoſque, deprecãdi cauſ
ſa,ad Cæſarẽ mittunt:adeunt per Æduos,quorum antiquitus erat in fide Ciuitas.
libenter Cæſar, petentibus Æduis, dat veniam: excuſationemque accipit: quod
Æſtiuum tempus inſtantis belli,nõ quæſtionis eſſe arbitrabatur. Obſidibus impe-
tratis C. hos Æduis cuſtodiendos tradit. eodem Carnutes Legatos Obſideſque
mittunt, vſi deprecatoribus Rhemis,quorum erant in clientela:eadem ferunt re-
ſponſa. peragit Concilium Cęſar,Equiteſque imperat Ciuitatibus.hac parte Gal-
liæ pacata,totus & mente,& animo in Bellum Treuirorum,& Ambiorigis inſiſtit:
Cauarinum cum Equitatu Senonum ſecum proficiſci iubet, ne quis aut ex huius
iracundia,aut ex eo,quod meruerat,odio Ciuitatis motus exſiſtat. his rebus con-
ſtitutis,quod pro explorato habebat Ambiorigem prœlio non eſſe concertaturũ,
reliqua eius conſilia animo circumſpiciebat. erant Menapij propinqui Eburo-
num finibus, perpetuis paludibus, ſiluiſque muniti,qui vni ex Gallia de Pace, ad
Cæſarem Legatos nunquam miſerant. cum iis eſſe hoſpitium Ambiorigi ſciebat:
item per Treuiros veniſſe Germanos in amicitiam cognouerat. hæc prius illi de-
trahenda auxilia exiſtimabat,quam ipſum bello laceſſendum; ne,deſperata ſalu-
te,aut ſe in Menapios abderet,aut cum Tranſrhenanis congredi cogeretur. hoc
inito conſilio,totius exercitus impedimenta ad Labienũ in Treuiros mittit, duaſ-
que Legiones ad eum proficiſci iubet:ipſe cum Legionibus expeditis V. in Mena-
pios proficiſcitur. illi, nulla coacta manu, loci præſidio freti, in ſiluas,paludeſque
confugiũt; ſuaque eodẽ cõferunt.Cæſar,partitis copiis cũ C.Fabio Legato,& M.
Craſſo Quęſtore, celeriterque effectis Põtibus,adiit tripartito Ædificia,vicoſque
incẽdit; magno pecoris,atque hominũ numero potitur.quibus rebus coacti Me-
napij,Legatos ad eũ,Pacis petendæ cauſſa,mittũt. ille,Obſidibus acceptis, hoſtiũ
ſe habiturum numero confirmat,ſi aut Ambiorigem,aut eius Legatos,finibus ſuis
recepiſſent. his cõfirmatis rebus, Comium Atrebatem cum Equitatu,cuſtodis lo-
2 co, in Menapiis relinquit; ipſe in Treuiros proficiſcitur. † Dum hæc à Cæſa-
re geruntur, Treuiri, magnis coactis Peditatus, Equitatuſque copiis, Labienum
cum vna Legione, quæ in eorum finibus hiemauerat,adoriri parabant. iãque ab

eo non longius Bidui via aberant, cum duas veniſſe legiones miſſu Cæſaris co-
gnoſcunt.poſitis Caſtris à millibus paſſuum x v, auxilia Germanorum exſpectare
conſtituunt.Labienus,Hoſtium cognito conſilio, ſperans temeritate eorum fore
aliquam dimicandi facultatem, v.Cohortium præſidio Impedimẽtis relicto cum
x x v.Cohortibus,magnoque Equitatu, contra Hoſtem proficiſcitur; &, ∞ paſ-
ſuum intermiſſo ſpatio, Caſtra communit. Erat inter Labienum, atque Hoſtem,
difficili tranſitu Flumen,ripiſque præruptis.hoc neque ipſe tranſire habebat in a-
nimo,neque hoſtes tranſituros exiſtimabat. augebatur auxiliorum quotidie ſpes.
loquitur in Concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicantur, ſeſe
ſuas, exercituſque fortunas in dubium non deuocaturum, & poſtero die prima
Luce Caſtra moturum. celeriter hæc ad Hoſtes deferuntur, vt ex magno Gallo-
rum Equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogebat. Labie-
nus, noctu Tribunis Mil. primiſque Ordinibus conuocatis, quid ſui conſilij ſit,
proponit; & quo facilius Hoſtibus Timoris det ſuſpicionem, maiore ſtrepitu, &
tumultu, quam Populi Romani fert conſuetudo, Caſtra moueri iubet. his rebus
Fugæ ſimilem profectionem efficit.hæc quoque per Exploratores ante Lucem in
tanta propinquitate Caſtrorum ad hoſtes deferuntur. vix agmen nouiſſimum ex-
tra munitiones proceſſerat; cum Galli,cohortati inter ſe,ne ſperatam prędam ex
manibus dimitterent,longum eſſe, perterritis Romanis, Germanorum auxilium
exſpectare; neque ſuam pati dignitatem, vt tantis copiis tam exiguam manum,
præſertim fugientem,atque impeditam, adoriri non audeant; Flumen tranſire,
& iniquo loco prœlium committere,non dubitãt. quæ fore ſuſpicatus Labienus,
vt omnes citra Flumen eliceret,eadem vſus ſimulatione itineris, placide progre-
diebatur.tum,præmiſſis paullum Impedimentis, atque in tumulo quodam collo-
catis; Habetis,inquit,Milites,quam petiſtis,facultatem:hoſtem impedito, atque
iniquo loco tenetis:præſtate eandem nobis Ducibus virtutem, quam ſæpenume-
ro Imperatori præſtitiſſis:eum adeſſe,& hæc coram cernere, exiſtimate. ſimul, ſi-
gna ad hoſtem cõuerti, Aciemque dirigi, iubet: &,paucis Turmis præſidio ad Im-
pedimenta dimiſſis,reliquos Equites ad latera diſponit.celeriter Noſtri,clamore
ſublato,pila in hoſtes iaciunt.illi,vbi præter ſpẽ, quos fugere credebant, infeſtis
ſignis, ad ſe ire viderunt,impetũ modo ferre nõ potuerunt,ac primo concurſu in
fugam coiiecti,proximas ſiluas petiuerunt:quos Labienus Equitatu conſectatus,
magno numero interfecto,compluribus captis, paucis poſt diebus Ciuitatem re-
cipit.nam Germani,qui auxilio veniebant, percepta Treuirorum fuga, ſeſe do-
mum contulerunt.cum iis propinqui Induciomari, qui Defectionis auctores fue-
rant,comitati eos ex Ciuitate exceſſere.Cingetorigi, quem ab initio permanſiſſe
in officio demõſtrauimus,principatus,atque imperium eſt traditum. Cæſar, poſt-
quam ex Menapiis in Treuiros venit, duabus de cauſſis Rhenum trãſire cõſtituit.
quarum erat altera,quod auxilia contra ſe Treuiris miſerant: altera, ne Ambio-
rix receptum ad eos haberet.his cõſtitutis rebus,paullum ſupra eum locum, quo
antea exercitum tranſduxerat,facere Põtem inſtituit. nota atque inſtituta ratio-
ne,magno Militum ſtudio,paucis diebus opus efficitur:firmo in Treuiris præſidio
ad Pontem relicto, ne quis ab iis ſubito motus oriretur, reliquas copias, Equita-
tumque tranſducit. Vbij,qui ante Obſides dederant, atque in deditionem vene-
rant,purgandi ſui cauſſa ad eum Legatos mittunt: qui doceant, neque ex ſua Ci
uitate auxilia in Treuiros miſſa,neque ab ſe fidem læſam; petunt,atque orant, vt
ſibi parcat,ne,communi odio Germanorum, Innocentes pro Nocentibus pœnas
pendant.ſi amplius Obſidum vellet,dare pollicentur.cognita Cæſar cauſſa,repe-
rit,ab Sueuis auxilia miſſa eſſe; Vbiorum ſatisfactionem accepit: aditus, viaſque
in Sueuos perquirit. Interim, paucis poſt diebus, fit ab Vbiis certior, Sueuos o-
mnes in vnum locum copias cogere; atque iis nationibus,quæ ſub eorum ſunt Im 2
perio,denunciare,vt auxilia, Peditatus,Equitatuſque mittant. his cognitis rebus,
rem frumentariam prouidet, Caſtris idoneum locum deligit. Vbiis imperat, vt
pecora

pecora deducant; ſuaque omnia ex Agris in Opida conferant; ſperans, Barbaros,atque imperitos homines,inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi condicionẽ poſſe deduci.mandat, vt crebros Exploratores in Sueuos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoſcant. illi imperata faciunt; &, paucis diebus intermiſſis,referunt,Sueuos omnes,poſteaquam certiores nuncij de exercitu Romanorum venerant,cum omnibus ſuis,ſociorumque copiis, quas cogiſſent, penitus ad extremos fines ſeſe recepiſſe: ſiluam eſſe ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrſus pertinere, & pro natiuo muro obiectam, Cheruſcos à Sueuis,Sueuoſque à Cheruſcis,iniuriis, incurſionibuſque prohibere: ad eius initium ſiluæ Sueuos aduentum Romanorum exſpectare conſtituiſſe.

4 † Quoniam ad hunc locum peruentum eſt,nõ alienum eſſe videtur de Galliæ, Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter ſeſe, proponere. IN GALLIA non ſolum in omnibus Ciuitatibus, atque pagis, partibuſque,ſed pæne etiam in ſingulis domibus factiones ſunt:earumque factionum ſunt principes,qui ſummam auctoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur, quorum ad arbitriũ, iudiciumque ſumma omnium rerum,conſiliorumque redeat.idque eius rei cauſſa antiquitus inſtitutum videtur,ne quis ex Plebe contra potentiorem auxilij egeret. ſuos enim opprimi quiſque, & circumueniri non patitur; neque aliter ſi faciat,vllam inter ſuos habet auctoritatem.hæc eadẽ ratio eſt in ſumma totius Galliæ. namque omnes Ciuitates in duas partes diuiſæ ſunt. cum Cæſar in Galliam venit,alterius factionis principes erant Ædui, alterius Sequani. ij cum per ſe minus valerent,quod ſumma auctoritas antiquitus erat in Æduis,magnæque eorum erant clientelæ,Germanos,atque Arioviſtum,ſibi adiunxerant, eoſque ad ſe magnis iacturis, pollicitationibuſque perduxerant. prœliis vero compluribus factis ſecundis,atque omni nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia antecesſerant,vt magnam partem Clientium ab Æduis ad ſe tranſducerent;Obſideſque ab iis principum filios acciperent; & publice iurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilij inituros: & partem finitimi Agri per vim occupatam poſſiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. qua neceſſitate adductus Diuitiacus, auxilij petendi cauſſa,Romam ad Senatum profectus,infecta re redierat. aduentu Cæſaris facta commutatione rerum,obſidibus Æduis redditis,veteribus Cliẽtelis reſtitutis, nouis per Cæſarem comparatis; quod ij, qui ſe ad eorum amicitiam aggregauerant,meliore condicione,atque imperio æquiore ſe vti videbant, reliquis rebus eorum,gratia, dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiſerant.in eorum locum Rhemi ſucceſſerant; quos quod adæquare apud Cæſarem gratia intelligebatur,ij, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis coniungi poterant,ſe Rhemis in Clientelam dicabant. hos illi diligẽter tuebantur: ita & nouam, & repente collectam auctoritatem tenebant.eo tum ſtatu res erat,vt longe principes haberẽtur Ædui, ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui in aliquo ſunt numero, atque honore,genera ſunt duo.nam Plebs pæne ſeruorum habetur loco, quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio. plerique, cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum,aut iniuria potentiorum premuntur,ſeſe in ſeruitutem dicant Nobilibus.in hos eadem omnia ſunt iura,quæ Dominis in Seruos. Sed de his duobus generibus alterum eſt Druidum, alterum Equitũ. Illi rebus diuinis interſunt. ſacrificia publica,ac priuata procurant,religiones interpretãtur: ad hos magnus Adoleſcentium numerus diſciplinæ cauſſa concurrit:magnoque ij ſunt apud eos honore.nam fere de omnibus controuerſiis,publicis,priuatiſque,conſtituunt; &, ſi quod eſt admiſſum facinus,ſi cædes facta,ſi de Hæreditate,de Finibus cõtrouerſia eſt, iidem diſcernunt,præmia,pœnaſque conſtituunt: ſi quis aut priuatus, aut populus eorum Decreto non ſtetit,ſacrificiis interdicunt. hæc pœna apud eos eſt grauiſſima.quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum, ac ſceleratorum habentur: ab iis omnes decedunt,aditum eorum,ſermonemque defugiunt,ne quid

ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. his autem omnibus Druidibus præeſt vnus, qui ſummam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, ſi quis ex reliquis excellit dignitate, ſuccedit; at, ſi ſunt plures pares, ſuffragio Druidum adlegitur; non nunquam etiam de Principatu armis contendunt. ij certo Anni tempore in finibus Carnutum, quæ Regio totius Galliæ media habetur, conſidunt, in loco conſecrato. huc omnes vndique, qui controuerſias habent, conueniunt; eorumque iudiciis, Decretiſque parent. Diſciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam tranſlata eſſe exiſtimatur. & nunc, qui diligentius eam rem cognoſcere volunt, plerunque illo, diſcendi cauſſa, proficiſcuntur. Druides à bello abeſſe conſueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt; Militiæ vacationē, omniumque rerum habent immunitatem; tantis excitati præmiis, & ſua ſponte multi in diſciplinam conueniunt, & à propinquis, parentibuſque mittuntur: magnum ibi numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque non nulli annos vicenos in diſciplina permanent; neque fas eſſe exiſtimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatiſque rationibus Græcis literis vtātur. id mihi duabus de cauſſis inſtituiſſe videntur; quod neque in vulgus diſciplinam efferri velint, neque eos, qui diſcunt, litteris confiſos, minus memoriæ ſtudere, quod fere pleriſque accidit, vt præſidio literarum, diligentiam in perdiſcendo, ac memoriam remittāt. in primis hoc volunt perſuadere, Non interire Animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putāt, metu Mortis neglecto. multa præterea de Sideribus, atque eorum motu, de Mundi, ac Terrarum magnitudine, de Rerum natura, de Deorum immortalium vi, ac poteſtate diſputant, & iuuentuti tranſdunt. Alterum genus eſt Equitum. ij, cum eſt vſus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæſaris aduentum fere quotannis accidere ſolebat, vti aut ipſi iniurias inferrent, aut illatas propulſarent) omnes in bello verſantur; atque eorum, vt quiſque eſt genere, copiiſque ampliſſimus, ita plurimos circum ſe ambactos, clienteſque habet. hanc vnam gratiam, potentiamque nouerunt. Natio eſt omnium Gallorum admodum dedita Religionibus, atque ob eam cauſſam, qui ſunt affecti grauioribus morbis, quique in prœliis, periculiſque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vouent, adminiſtriſque ad ea ſacrificia Druidibus vtuntur; quod pro vita Hominis, niſi vita hominis reddatur, non poſſe Deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eiuſdem generis habent inſtituta Sacrificia. alij immani magnitudine Simulacra habent; quorum contexta viminibus membra viuis hominibus cōplent; quibus ſuccenſis, circumuenti flamma exanimantur homines. ſupplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa ſint comprehenſi, gratiora Diis immortalibus eſſe arbitrantur. ſed, cum eius generis copia defecit, etiam ad Innocentium ſupplicia deſcendunt. Deum maxime Mercurium colunt: huius ſunt plurima Simulacra: hunc omnium inuentorem Artium ferunt: hunc viarū, atque Itinerum ducem; hunc ad Quæſtus pecuniæ, Mercaturáſque habere vim maximam arbitrantur. poſt hunc, Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruā. de his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, Morbos depellere; Mineruam, Operum, atque Artificiorum initia tranſdere; Iouem, Imperium Cæleſtium tenere; Martem, Bella regere. huic, cum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperunt, plerumque deuouent; quæ ſuperauerint, animalia capta immolant; reliquaſque res in vnum locum conferunt. multis in Ciuitatibus harum rerum exſtructos cumulos locis conſecratis conſpicari licet: neque ſæpe accidit, vt, neglecta quiſpiam religione, aut capta apud ſe occultare, aut poſita tollere auderet: grauiſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt. Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicāt: idque ab Druidibus proditum dicunt. ob eam cauſſam ſpatia omnis temporis, non numero Dierum, ſed Noctium, finiunt, & dies Natales, & Menſium, & Annorum initia ſic obſeruant,

ſeruant, vt Noctem Dies ſubſequatur. in reliquis vitæ inſtitutis hoc fere ab reliquis differunt, quod ſuos liberos, niſi cum adoleuerint, vt munus Militiæ ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiantur; filiumque in puerili ætate in publico, in conſpectu Patris aſſiſtere turpe ducunt. viri, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex ſuis bonis, æſtimatione facta, cum Dotibus communicant. huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur, fructuſque ſeruantur. vter eorum vita ſuperarit, ad eum pars vtriuſque cum fructibus ſuperiorum temporum peruenit. viri in Vxores, ſicuti in Liberos, vitæ, neciſque habent poteſtatem; & cum Paterfamilias, illuſtriore loco natus, deceſſit, eius propinqui conueniunt; & de morte, ſi res in ſuſpicionem venit, de vxoribus in ſeruilem modum quæſtionē habent; &, ſi compertum eſt, igni, atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. funera ſunt pro cultu Gallorum magnifica, & ſumptuoſa; omniaque quæ viuis cordi fuiſſe arbitrantur, in ignem inferunt, etiam Animalia; ac paullo ſupra hanc memoriam, Serui & Clientes, quos ab iis dilectos eſſe conſtabat, iuſtis funeribus confectis, vna cremabantur. quæ Ciuitates commodius ſuam Remp. adminiſtrare exiſtimantur, habent Legibus ſancitum, ſi quis quid de Repub. à finitimis rumore, aut fama acceperit, vti ad Magiſtratum deferat, ne ve cum quo alio communicet: quod ſæpe homines temerarios, atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. Magiſtratus, quæ viſa ſunt, occultāt; quæque eſſe ex vſu iudicauerint, multitudini produnt. de Republica niſi per Concilium loqui nō conceditur. † GERMANI multum ab hac conſuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus diuinis præſint; neque Sacrificiis ſtudent: Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. vita omnis in venationibus, atque in ſtudiis Rei Militaris conſiſtit: ab paruulis duritiei, ac labori ſtudent. qui diutiſſime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem: hoc ali ſtaturam, ali hoc vires, neruoſque confirmari, putant; intra annum vero XX. feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus: cuius rei nulla eſt occultatio; quod & promiſcue in Fluminibus perluuntur, & pellibus, aut paruis rhenonum tegumētis vtuntur, magna corporis parte nuda. Agriculturæ non ſtudent; maiorque pars victus eorum in Lacte, & Caſeo, & Carne conſiſtit: neque quiſquam Agri modum certū, aut fines proprios habet; ſed Magiſtratus, ac Principes in Annos ſingulos gentibus, cognationibuſque hominum, qui vna coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt Agri; atque anno poſt alio trāſire cogunt. eius rei multas afferunt cauſſas; ne, aſſidua conſuetudine capti, ſtudium belli gerendi Agricultura commutent; ne latos fines parare ſtudeant, potentioreſque humiliores poſſeſſionibus expellant; ne accuratius, ad frigora, atque æſtus vitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones, diſſenſioneſque naſcuntur, vt animi æquitate Plebem contineant, cum ſuas quiſque opes cum potentiſſimis æquari videat. Ciuitatibus maxima laus eſt, quam latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quemquam prope ſe audere conſiſtere. ſimul hoc ſe fore tutiores arbitrantur, repentinæ incurſionis timore ſublato. cum bellum Ciuitas aut illatum defendit, aut infert: Magiſtratus, qui ei bello præſint, vt vitę neciſque habeant poteſtatem, deliguntur. in pace nullus communis eſt Magiſtratus; ſed principes Regionum, atque Pagorum inter ſuos ius dicunt, controuerſiaſque minuunt. latrocinia nullam habent infamiā, atque extra fines cuiuſque Ciuitatis fiunt: atque ea iuuētutis exercendæ, ac deſidiæ minuēdæ, cauſſa fieri prædicāt. atque, vbi quis ex Principibus in Concilio ſe dixit Ducē fore, qui ſequi velint, profiteantur; cōſurgunt ij, qui & cauſſam, & hominē probant, ſuumque auxiliū pollicentur: atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis ſecuti non ſunt, in deſertorum, ac proditorū, numero ducuntur: omniumque rerum iis poſtea fides abrogatur. hoſpites violare,

fas non putant: qui quaque de cauſſa ad eos venerunt,ab iniuria prohibent, ſan-
ctoſque habent; iis omnium domus patent, victuſque communicatur. ac fuit an-
tea tempus,cum Germanos Galli virtute ſuperarent,& vltro Bella inferrent, ac,
propter hominum multitudinem,Agrique inopiam, trãs Rhenum Colonias mit-
terent.itaque ea,quæ fertiliſſima ſunt,Germaniç loca circum Herciniam Siluam,
quam Eratoſtheni, & quibuſdam Græcis fama notam eſſe video, quam illi Orci-
niam appellant vulgo, Tectoſages occuparunt, atque ibi conſederunt. quæ gens
ad hoc tempus iis ſedibus ſe continet,ſummamque habet iuſtitiæ, & bellicæ lau-
dis opinionem.nunc,quod in eadem inopia,egeſtate,patientiaque Germani per-
manent, eodem victu, & cultu corporis vtuntur: Gallis autem propinquitas, &
Tranſmarinarum rerum notitia,multa ad copiam,atque vſus largitur, paullatim
aſſuefacti ſuperari,multiſque victi prœliis,ne ſe quidem ipſi cum illis virtute com-
parant.Huius Hercyniæ Siluç,quæ ſupra demonſtrata eſt,latitudo I X.dierum iter
expedito patet:non enim aliter finiri poteſt,neque menſuras itinerum nouerunt.
oritur ab Heluetiorum & Nemetum, & Rauracorum finibus, rectaque Fluminis
Danubij regione pertinet ad fines Dacorum, & Anartiũ. hinc ſe flectit ſiniſtror-
ſus,diuerſis à Flumine regionibus,multarumque gentium fines propter magnitu-
dinẽ attingit.neque quiſquã eſt huius Germaniæ, qui ſe aut audiſſe, aut adiſſe ad
initiũ eius Siluæ dicat,cum dierũ iter L X proceſſerit,aut quo ex loco oriatur,acce
perit.multa in ea genera ferarũ naſci conſtat,quæ reliquis in locis viſa non ſint:ex
quibus quæ maxime differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc
ſunt.Eſt Bos Cerui figura:cuius à media frõte inter aures vnum Cornu exſiſtit ex-
celſius magiſque directum his, quæ nobis nota ſunt, Cornibus. ab eius ſummo ſi-
cut Palmæ,Ramique late diffunduntur.eadem eſt Feminæ,Mariſque natura, ea-
dem forma,magnitudoque Cornuum.Sunt item,quæ appellantur Alces. harum
eſt conſimilis Capris figura,& varietas Pellium, ſed magnitudine paullo antece-
dunt: mutilæque ſunt Cornibus.& Crura ſine nodis, articuliſque habent, neque
quietis cauſſa procumbunt; neque,ſi quo afflictæ caſu conciderunt, erigere ſeſe,
aut ſubleuare,poſſunt.his ſunt Arbores pro Cubilibus:ad eas ſe applicant, atque
ita,paullum modo reclinatæ, quietem capiunt: quarum ex veſtigiis cum eſt ani-
maduerſum à venatoribus,quo ſe recipere conſueuerint,omnes eo loco,aut à ra-
dicibus ſubruunt,aut abſcidunt arbores tantum,vt ſumma ſpecies earum ſtantiũ
relinquatur. huc cum ſe conſuetudine reclinauerint, infirmas arbores pondere
affligunt, atque vna ipſæ concidunt.Tertium eſt genus eorum, qui Vri appellan-
tur.ij ſunt magnitudine paullo infra Elephantos; ſpecie,& colore, & figura Tau-
ri.magna vis eſt eorum,& magna velocitas.neque homini,neque feræ, quam cõ-
ſpexerunt, parcunt. hos ſtudioſe foueis captos interficiunt. hoc ſe labore durant
Adoleſcentes,atque hoc genere venationis exercent; &, qui plurimos ex his in-
terfecerunt, relatis in publicum Cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt
laudem.ſed aſſueſcere ad homines,& mãſuefieri,ne paruuli quidem excepti poſ-
ſunt.amplitudo Cornuum, & figura, & ſpecies multum à noſtrorum Boum Cor-
nibus differt. hæc ſtudioſe conquiſita ab labris argento circuncludunt; atque in
6 ampliſſimis epulis pro poculis vtuntur. † Cæſar poſtquam per Vbios Explorato-
res comperit,Sueuos ſeſe in ſiluas recepiſſe; inopiam frumenti veritus, quod, vt
ſupra demonſtrauimus,minime omnes Germani Agriculturæ ſtudent,conſtituit,
non progredi longius: ſed ne omnino metum reditus ſui Barbaris tolleret, atque
vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem vltimam Pontis, quæ ripas
Vbiorum contingebat,in longitudinem pedum C C. reſcindit; atque in extremo
ponte Turrim Tabulatorum I V.conſtituit, præſidiumque Cohortium X I I. Pon-
tis tuendi cauſſa,ponit; magniſque eum locum munitionibus firmat.ei loco, prç-
ſidioque,C.Volcatium Tullum Adoleſcentem præfecit: ipſe, cum matureſcere
frumenta inciperent,ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam Siluam,
quæ eſt totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibuſque Treuirorum ad
Neruios

Neruios pertinet, millibuſque amplius D. in longitudinem patet, L. Minucium Baſilium cum omni Equitatu præmittit, ſi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere poſſit; monet, vt ignes fieri in Caſtris prohibeat; ne qua eius aduentus procul ſignificatio fiat: ſeſe confeſtim ſubſequi dicit. Baſilius, vt imperâtum eſt, facit; celeriter, contraque omnium opinionem cõfecto itinere, multos in Agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipſum Ambiorigem cõtendit, quo in loco cum paucis Equitibus eſſe dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum in Re militari Fortuna poteſt. nam magno accidit caſu, vt in ipſum incautum, atque etiam imparatum incideret; priuſque eius aduentus ab hominibus videretur, quam fama, ac nunciis afferretur. ſic magnæ fuit fortunæ, omni militari inſtrumento, quod circum ſe habebat, erepto, Rhedis, Equiſque comprehenſis, ipſum effugere mortem. ſed hoc quoque factum eſt, quod, Ædificio circũdato Silua, (vt ſunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æſtus cauſſa, plerumque Siluarum, ac Fluminum petunt propinquitates) comites, familiareſque eius anguſto in loco Equitum noſtrorum vim paulliſper ſuſtinuerunt. iis pugnãtibus, illum in Equum quidam ex ſuis intulit: fugientem ſiluæ texerunt. ſic & ad ſubeundũ periculum, & ad vitandum, multum Fortuna valuit. Ambiorix, an copias ſuas iudicio non conduxerit, quod prœlio dimicandum non exiſtimauerit; an tempore excluſus, & repentino Equitum aduentu prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum ſubſequi crederet; dubium eſt. ſed certe, clam dimiſſis per Agros nunciis, ſibi quemque cõſulere iuſſit: quorum pars in Arduennam Siluam, pars in continẽtes Paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, ij in Inſulis ſeſe occultauerunt, quas Æſtus efficere conſuerũt. multi, ex ſuis finibus egreſſi, ſe, ſuaque omnia alieniſſimis crediderunt. Catiuulcus, Rex dimidiæ partis Eburonum, qui vna cũ Ambiorige conſilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem aut belli, aut fugæ ferre non poſſet, omnibus precibus deteſtatus Ambiorigem, qui eius conſilij auctor fuiſſet, Taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia eſt, ſe exanimauit. Segni, Condruſique, ex gente, & numero Germanorum, qui ſunt inter Eburones, Treuiroſque, Legatos ad Cæſarem miſerunt, oratum, ne ſe in Hoſtium numero duceret, ne ve omnium Germanorum, qui eſſent citra Rhenum, cauſſam eſſe vnã iudicaret: nihil ſe de bello cogitaſſe, nulla Ambiorigi auxilia miſiſſe. Cæſar, explorata re quæſtione Captiuorum, ſi qui ad eos Eburones ex fuga conueniſſent, ad ſe vt reducerẽtur, imperauit: ſi ita feciſſent, fines eorum ſe violaturum, negauit. tum, copiis in tres partes diſtributis, impedimenta omnium Legionum ad Vatucã contulit. id Caſtelli nomen eſt. hoc fere eſt in mediis Eburonum finibus, vbi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi cauſſa, conſederant. hunc cum reliquis rebus locum probabat Cæſar, tum quod ſuperioris Anni munitiones integræ manebãt, vt Militum laborem ſubleuaret. præſidio impedimentis Legionem XIV. reliquit, vnam ex iis III. quas proxime conſcriptas ex Italia tranſduxerat. ei Legioni, Caſtriſque Q. Tullium Ciceronem præfecit, CC. que Equites attribuit. partito Exercitu, T. Labienum cum Legionibus III. ad Oceanũ verſus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficiſci iubet, C. Trebonium cum pari Legionum numero ad eam Regionem, quæ Aduaticis adiacet, depopulandam mittit: ipſe, cum reliquis tribus ad Flumen Scaldium, quod influit in Moſam, extremaſque Arduennæ partes, ire conſtituit, quo cum paucis Equitibus profectum Ambiorigem audiebat. diſcedens, poſt diem VII. ſeſe reuerſurum, confirmat: quam ad diem ei Legioni, quæ in præſidio relinquebatur, deberi frumentum ſciebat: Labienum, Treboniũque hortatur, ſi Reipublice commodo facere poſſint, ad eam diem reuertãtur; vt, rurſus communicato conſilio, exploratiſque hoſtium rationibus, aliud initiũ belli capere poſſint. erat, vt ſupra demonſtrauimus, manus certa nulla, non præſidium, non Opidum, quod ſe armis defenderet, ſed in omnes partes diſperſa multitudo: vbi cuique aut vallis abdita, aut locus ſilueſtris, aut palus impedita ſpem præſidij, aut ſalutis aliquam offerebat, conſederat. hæc loca vicinatibus erant nota, ma-

gnamque res diligentiam requirebat,non in ſumma exercitus tuenda,(nullum enim poterat,vniuerſis perterritis,ac diſperſis,periculum accidere) ſed in ſingulis Militibus conſeruãdis; quæ tamen ex parte res ad ſalutem Exercitus pertinebat, nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; ac ſiluæ incertis, occultiſque itineribus confertos adire prohibebant.ſi negotium confici, ſtirpemque hominũ ſceleratorum interfici vellet,dimittendæ plures manus,diducendique erant Milites.ſi continere ad ſigna Manipulos vellet, vt inſtituta ratio, & conſuetudo Exercitus R.poſtulabat; locus ipſe erat præſidio Barbaris; neque ex occulto inſidiãdi,& diſperſos circumueniendi ſingulis deerat audacia.Et in eiuſmodi difficultatibus,quantum diligentia prouideri poterat,prouidebatur:vt potius in Nocendo aliquid omitteretur,etſi omnium animi ad vlciſcendum ardebant, quam cum aliquo detrimento Militum noceretur. Cæſar ad finitimas Ciuitates nuncios dimittit,omnes euocat ſpe prædæ,ad diripiendos Eburones; vt potius in Siluis Gallorum vita,quam Legionariorum,periclitaretur; ſimul vt,magna multitudine circumfuſa pro tali facinore,ſtirps, ac nomẽ Ciuitatis tollatur. magnus vndique numerus celeriter conuenit.hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; dieſque appetebat V I I.quem ad diem Cæſar,ad Impedimenta,Legionemque reuerti,conſtituerat.
7 † Hic,quantum in bello Fortuna poſſit, & quãtos afferat caſus, cognoſci potuit.diſſipatis,ac perterritis hoſtibus,vt demonſtrauimus,manus erat nulla, quæ paruam modo timoris cauſſam afferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque vltro omnes ad prædam euocari. cogunt Equitum II.millia Sicambri, qui ſunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fuga Tenchtheros, atque Vſipetes, ſupra docuimus:tranſeuntes Rhenum nauibus,ratibuſque, X X X. millibus paſſuum infra eum locum, vbi Pons erat imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga diſperſos excipiunt,magno Pecoris numero,cuius ſunt cupidiſſimi Barbari, potiuntur.inuitati præda,longius procedunt. non hos Palus, in bello,latrociniiſque natos,non Siluæ morantur:quibus in locis ſit Cæſar,ex Captiuis quærũt; profectum longius reperiunt;omnemque exercitum diſceſſiſſe,cognoſcunt:atque vnus ex Captiuis,Quid vos,inquit, hanc miſeram, ac tenuem ſectamini prædam, quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis? I I I. horis ad Vatucam venire poteſtis: huc omnes ſuas fortunas Exercitus Romanorum contulit:præſidij tantum eſt,vt ne murus quidem cingi poſſit,neque quiſquam egredi extra munitiones audeat. Oblata ſpe,Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt; ipſi ad Vatucam contendunt,vſi eodem Duce,cuius hæc indicio cognouerant. Cicero, qui per omnes ſuperiores dies præceptis Cæſaris ſumma diligentia milites in Caſtris continuiſſet,ac ne Calonem quidem quemquam extra munitionem egredi paſſus eſſet,V I I.die,diffidens,Cęſarem de numero Dierum fidem ſeruaturum,quod longius eum progreſſum audiebat,neque vlla de eius reditu fama afferebatur, ſimul eorum permotus vocibus,qui illius Patientiam, pæne Obſeſſionem appellabant; ſiquidem ex Caſtris egredi non liceret; nullum eiuſmodi caſum exſpectãs, quo,I X.oppoſitis Legionibus,maximoque Equitatu,diſperſis,ac pæne deletis hoſtibus,in millibus paſſuum I I I.offendi poſſet; V. Cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter,& Caſtra vnus omnino Collis intererat. complures erant in Caſtris ex Legionibus ægri relicti:ex quibus qui hoc ſpatio dierum conualuerant circiter C C C ſub vexillo vna mittuntur:magna præterea multitudo Calonum,magna vis Iumentorum,quæ in Caſtris ſubſederat, facta poteſtate, ſequitur.hoc ipſo tempore,& caſu Germani Equites interueniunt.protinuſque eodem illo, quo venerant, curſu ab Decumana Porta in Caſtra irrũpere conantur: nec prius ſunt viſi obiectis ab ea parte ſiluis,quam Caſtris appropinquarent,vſque eo, vt qui ſub vallo tenderent Mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem. inopinantes noſtri re noua perturbantur:ac vix primum impetum Cohors in ſtatione ſuſtinet.circumfunduntur hoſtes ex reliquis partibus,ſi quem aditum reperire

rire poſſent:ægre noſtri Portas tuentur,reliquos aditus locus ipſe per ſe,munitio-
que defendit; totis trepidatur Caſtris, atque alius ex alio cauſſam tumultus quæ-
rit:neque, quo ſigna ferantur, neque quam in partem quiſque conueniat, proui-
dent.alius iam capta Caſtra pronũciat; alius,deleto exercitu, atque Imperatore,
victores barbaros veniſſe cõtendit; plerique nouas ſibi ex loco religiones fingũt;
Cottæque,& Titurij calamitatem,qui in eodem occiderint Caſtello,antè oculos
ponunt.tali timore omnibus perterritis,cõfirmatur opinio Barbaris, vt ex Capti-
uo audierant,nullum eſſe intus præſidium.perrũpere nituntur,ſeq.ipſi adhortan-
tur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. erat æger in præſidio relictus P.
Sextius Baculus,qui Primum pilum apud Cęſarem duxerat,cuius mentionem ſu-
perioribus prœliis fecimus; ac diem iam v. cibo caruerat.hic,diffiſus ſuæ, ac om-
niũ ſaluti,inermis ex tabernaculo prodit:videt imminere hoſtes,atque in ſummo
eſſe rem diſcrimine:capit arma à proximis,atque in Porta cõſiſtit.ſequuntur hũc
Centuriones eius Cohortis,quæ in ſtatione erat.paulliſper prœlium vna ſuſtinẽt.
relinquit animus Sextiũ,grauibus acceptis vulneribus.deficiens,ægre,per manus
tractus,ſeruatur.hoc ſpatio interpoſito,reliqui ſeſe confirmant,tantum vt in mu-
nitionibus conſiſtere audeant,ſpeciemque defenſorum præbeant. interim,cõfe-
cta frumentatione,Milites noſtri clamorem exaudiunt; præcurrũt Equites; quã-
to res ſit in periculo,cognoſcunt.hic vero nulla munitio eſt, quæ perterritos reci-
piat.modo conſcripti,atque vſus militaris imperiti ad Tribunum Mil. Centurio-
neſque ora conuertunt: quid ab his præcipiatur,exſpectant. nemo eſt tam fortis,
qui non rei nouitate perturbetur.Barbari,ſigna procul cõſpicati, ab oppugnatio-
ne deſiſtunt,rediſſe primo Legiones credunt,quas longius diſceſſiſſe,ex Captiuis
cognouerant.poſtea,deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt.
Calones in proximum tumulũ procurrunt. hinc celeriter deiecti,ſe in Signa,Ma-
nipuloſque coniiciunt.eo magis timidos perterrẽt Milites.alij,cuneo facto,vt ce-
leriter perrumpant,cenſent;quoniam tam propinqua ſint Caſtra:& ſi pars aliqua
circumuẽta ceciderit,at reliquos ſeruari poſſe cõfidunt:alij,vt in iugo conſiſtant,
atque eundẽ omnes ferant caſum.hoc veteres non probant Milites, quos ſub ve-
xillo vna profectos docuimus:itaque,inter ſe cohortati,duce C.Trebonio, Equi-
te R.qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt, incolumeſque ad v-
num in Caſtra perueniunt omnes. hos ſubſecuti Calones,Equiteſque eodem im-
petu,Militum virtute ſeruantur.at ij,qui in iugo conſtiterant,nullo etiã nunc vſu
rei militaris percepto,neque in eo,quod probauerant,cõſilio permanere,vt ſe lo-
co ſuperiore defenderent, neque eam, quam profuiſſe aliis vim, celeritatemque
viderant,imitari potuerunt; ſed, ſe in Caſtra recipere conati, iniquum in locum
demiſerunt. Centuriones, quorum non nulli ex inferioribus Ordinibus reliqua-
rum Legionum cauſſa virtutis,in ſuperiores erant Ordines huius Legionis trãſdu-
cti,ne ante partam Rei militaris laudẽ amitterent,fortiſſime pugnantes concide-
runt. Militum pars,horum virtute ſummotis hoſtibus, præter ſpem incolumis in
8 Caſtra peruenit; pars,à Barbaris circumuenta,periit. †Germani,deſperata ex-
pugnatione Caſtrorum,quod noſtros iam conſtitiſſe in munitionibus videbãt,cũ
ea præda,quam in Siluis depoſuerant,trãs Rhenum ſeſe receperũt.ac tantus fuit
etiam poſt diſceſſum hoſtiũ terror,vt ea nocte,cũ C. Voluſenus miſſus cum Equi-
tatu ad Caſtra veniſſet,fidẽ non haberent,adeſſe cum incolumi Cæſarem exerci-
tu.ſic omniũ animos timor præoccupauerat, vt, pæne alienata mẽte, deletis om-
nibus copiis,Equitatũ ſe ex fuga recepiſſe dicerẽt; neque,incolumi exercitu,Ger-
manos Caſtra oppugnaturos fuiſſe cõtenderent.quem timorem Cæſaris aduẽtus
ſuſtulit. Reuerſus ille, euẽtus belli nõ ignarus, vnum,quod Cohortes ex ſtatione,
& præſidio eſſent emiſſæ, queſtus,ne minimo quidẽ caſu locũ relinqui debuiſſe,
multum fortunam in repentino hoſtium aduentu potuiſſe iudicauit,multo etiam
amplius,quod pæne ab ipſo vallo, Portiſque Caſtrorũ Barbaros auertiſſẽt.quatũ

omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo conſilio Rhenum tranſierant, vt Ambiorigis fines depopularentur, ad Caſtra Romanorum delati, optatiſſimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Cæſar, ad vexandos rurſus hoſtes profectus, magno coacto numero ex finitimis Ciuitatibus, in omnes partes dimittit. omnes vici, atque omnia Ædificia, quæ quiſque conſpexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non ſolum à tãta multitudine Iumentorum atque hominum conſumebantur, ſed etiam Anni tempore, atque imbribus procubuerant: vt, ſi qui etiam in præſentia ſe occultaſſent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. ac ſępe in eum locum ventũ eſt, tanto in omnes partes diuiſo Equitatu, vt non modo viſum ab ſe Ambiorigem in fuga circumſpicerent Captiui, ſed nec plane etiam abiſſe ex conſpectu contenderent; vt, ſpe conſequendi illata, atque infinito labore ſuſcepto, qui ſe ſummam à Cæſare gratiam inituros putarent, pæne naturam ſtudio vincerent; ſemperque paullum ad ſummam felicitatẽ defuiſſe videretur; atque ille latebris, aut ſiluis, aut ſaltibus ſe eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, parteſque peteret, non maiore Equitum præſidio, quam IV. quibus ſolis vitã ſuam committere audebat. tali modo vaſtatis Regionibus, exercitum Cæſar, duarum Cohortium damno, Durocortum Rhemorum reducit; Concilioque in eum locum Galliæ indicto, de coniuratione Senonum & Carnutum quæſtionem habere inſtituit; & de Accone, qui princeps eius conſilij fuerat, grauiore ſententia pronunciata, more Maiorum ſupplicium ſumpſit. nõ nulli, iudicium veriti, profugerunt: quibus cum aqua, atque igni interdixiſſet, II. Legiones ad fines Treuirorum, II. in Lingonibus, VI. reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocauit; frumentoque exercitui prouiſo, vt inſtituerat, in Italiam ad Conuentus agendos profectus eſt.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. VII.

Libri ſeptimi capita.

1 *Nouus Galliæ motus & rebellio aduerſus Ro. Vercingetorige duce facta.*
2 *Cæſar Galliæ ſubſidio accurrit, multóſque qui defecerant in deditionem accipit.*
3 *Vrbes Biturigum omnes Vercingetorigis conſilio præter Auaricum incenduntur, quod à Cæſare oppugnatur.*
4 *Cæſar ad hoſtium caſtra profectus, iniquitate loci à pugnando deterretur. Vercingetorix proditionis inſimulatus ſe purgat.*
5 *Auarici expugnatio, & in eo cædes hominum circiter quadraginta millium.*
6 *Vercingetorix copias redintegrat. Cæſar exortam in Æduis diſſenſionem extinguit.*
7 *Cæſar Gergouiam prope à Vercingetorigis caſtris obſidet. Æduorum conſilium de Cæſare relinquendo, & Aruernis adiuuandis.*
8 *Cæſar Æduorum partem ſibi conciliat: triníſque hoſtium caſtris in cliuo Gergouiæ poſitis potitur.*
9 *Aliquot Ro. temeritas in oppugnanda iniuſſu Cæſaris Gergouia, & huius ad illos reprehenſio.*
10 *Nouo Galliæ motu Nouiodunum ad Ligerim à Gallis diripitur: Cæſar Ligerim, qui iam ex niuibus creuerat, vado tranſit.*

11 *Labieni cum Pariſiis, eorúmque duce Camulogeno prælium, eiuſdémque victoria.*

12 *Defectione ab Aeduis facta, ſumma Imperij ad Vercingetorigem defertur: iſque commiſſo cum Cæſare prælio ſuperatur.*

13 *Pugna Cæſaris ad oppidum Alexiam, & mira eiuſdem caſtrorum munitio.*

14 *Auxilia vndique ex Gallia mittuntur ad Alexiam obſeſſam: vnde ciues inedia coacti excedunt.*

15 *Duo Cæſaris prælia ſecunda, vnum cum quatuor ducibus externis, alterum cum iis qui oppido exceſſerant.*

16 *Gallis magno prælio à Cæſare deuictis, oppidum ei Alexia, vnáque Vercingetorix deditur.*

QVIETA Gallia, Cæſar, vt conſtituerat, in Italiam ad Conuentus peragendos proficiſcitur. vbi cognoſcit de P. Clodij cæde; de Senatuſque conſulto certior factus, vt omnes Italiæ iuniores coniurarent, delectum tota prouincia habere inſtituit. eæ res in Galliam Tranſalpinam celeriter perferuntur. addũt ipſi, & affingunt rumoribus Galli, quod res poſcere videbatur, retineri vrbano motu Cæſarem, neque in tantis diſſenſionibus ad exercitum venire poſſe. hac impulſi occaſione, qui iam ante ſe Populi R. imperio ſubiectos dolerent, liberius, atque audacius de bello conſilia inire incipiunt. indictis inter ſe principes Galliæ Côcilus, ſiluestribus, ac remotis locis, queruntur de Acconis morte; hunc caſum ad ipſos recidere poſſe, demonſtrant; miſerantur communem Galliæ fortunam; omnibus pollicitationibus, ac præmiis depoſcunt, qui belli initium faciant, & ſui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. eius in primis rationem habendam eſſe dicunt, prius quam eorum clãdeſtina conſilia efferãtur; vt Cæſar ab exercitu intercludatur: id eſſe facile; quod neque Legiones, abſente Imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque Imperator ſine præſidio ad Legiones peruenire poſſit: poſtremo, in Acie pręſtare interfici, quam non veterem belli gloriam, libertatemque, quam à Maioribus acceperant, recuperare. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, ſe nullum periculum, communis ſalutis cauſſa, recuſare; principeſque ſe ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam in præſentia de Obſidibus cauere inter ſe non poſſent, ne res efferatur, vt iureiurando, ac fide ſanciatur, petunt, collatis Militaribus ſignis, quod more eorum grauiſſima cærimonia continetur, ne, facto initio belli, à reliquis deſerantur. tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei conſtituto, ab Concilio diſceditur. vbi ea dies venit, Carnutes Cotuato, & Conetoduno Ducibus, deſperatis hominibus Genabum, dato ſigno concurrunt; Ciueſq. Romanos, qui negotiandi cauſſa ibi conſtiterant, in iis C. Fuſium Cottam, honeſtum Equitem Romanum, qui Rei frumẽtariæ, iuſſu Cæſaris, præerat, interficiunt; bonaq. eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliæ Ciuitates fama perfertur. nam, vbi maior atque illuſtrior incidit res, clamore per Agros, Regioneſque, ſignificant; hinc alii deinceps excipiunt, & proximis tradũt; vt tunc accidit. nam, quæ Genabi Oriente Sole geſta eſſent, ante primam confectã vigiliam in finibus Aruernorum audita ſunt: quod ſpatium eſt milliũ paſſuum circiter CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, ſummæ potẽtiæ adoleſcens, cuius pater principatũ Galliæ totius obtinuerat, & ob eã cauſſam, quod Regnum appetebat, ab Ciuitate erat interfectus, conuocatis ſuis clientibus, facile eos incendit. cognito eius conſilio, ad arma concurritur, ab Gobanitione, patruo ſuo, reliquiſque principibus, qui hanc tentandam fortunam non exiſtimabant, expellitur ex opido Gergouia, non tamen deſiſtit; atque in Agris habet delectum egentium, ac perditorum. hac coacta manu, quoſcũque adit ex Ciuitate, in ſuam ſententiam perducit. hortatur, vt, communis libertatis cauſſa, arma capiãt: magniſque coactis copiis, aduerſarios ſuos, à quibus paullo ante erat eiectus,

expellit ex Ciuitate; Rex ab ſuis appellatur; dimittit quoquo verſus Legationes;
obteſtatur, vt in fide maneanr. celerirer ſibi Senones, Pariſios, Pictones, Ca-
durcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquoſque omnes, qui Occa-
num attingunt, adiungit: omnium conſenſu ad eum defertur Imperium. qua obla-
ta poreſtate, omnibus iis Ciuitaribus Obſides imperat, certum numerum Militũ
celeritet ad ſe adduci iubet. armorum quantum quæque Ciuitas domi, quodque
anre tempus efficiat, conſtituit. in primis Equitatui ſtudet: ſummæ diligenrię ſum-
mam imperij ſeuerirarem addit: magnitudıne ſupplicij dubitanres cogit: nam,
maiore commiſſo delicto, igni, arque omnibus tormentis necat: leuiore de cauſſa,
auribus deſectis, aut ſingulis effoſſis oculis, domum remittit; vt ſint reliquis docu-
mento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. His ſuppliciis celeriter coacto
exercitu, Lucterium Cadurcum, ſummę hominem audaciæ, cum parte copiarum,
in Ruthenos mittit: ipſe in Bituriges proficiſcitur. eius aduentu Bituriges ad Æ-
duos, quorum erant in fide, Legatos mittunt, ſubſidium rogatum, quo facilius
hoſtium copias ſuſtinere poſſint. Ædui de conſilio Legatorum, quos Cæſar ad
Exercitũ reliquerar, copias Equitatus, Peditatuſque, ſubſidio Biturigibus mittunt:
qui cum ad Flumen Ligerim veniſſenr, quod Bituriges ab Æduis diuidir, paucos
dies ibi morati, neque Flumen tranſire auſi, domũ reuertũtur: Legatiſque noſtris
renũcianr, ſe, Bıturigum perfidiam veriros, reuertiſſe: quibus id cõſilij fuiſſe cogno
uerint, vt ſi Flumen tranſiſſent, vna ex parte ipſi, altera Aruerni ſe circumſiſte-
rent. id ea ne de cauſſa, quã Legaris pronunciarunt, an perfidia adducti feecrint,
quod nihil nobis conſtat, non vıdetur pro certo eſſe ponendũ. Bituriges eorũ diſ-
2 ceſſu ſtatim ſe cum Aruernis coniungunt. † His rebus in Italiam Cæſari nũcia-
tis, cum iam ille virture Cn. Pompeij vrbanas res commodiorem in ſtatum perue-
niſſe intelligeret, in Trãſalpinam Galliã profectus eſt. eo cũ veniſſer, magna diffi-
cultate afficiebatur, qua ratione ad Exercitum peruenire poſſet. nã, ſi Legiones in
prouinciã accerſerer, ſe abſenre in itinere prœlio dimicaturas inrelligebat. ſi ipſe
ad Exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tẽpore pacati viderenrur, ſuam
ſalutem recte committi videbat. interim Lucterius Cadureus, in Ruthenos miſſus,
eam Ciuitatem Aruernis conciliat: progreſſus in Nitiobriges, & Gabalos, ab vtriſ-
que Obſides accipit, &, magna coacta manu, in prouinciam Narbonem verſus,
eruptionem facere contendit. qua re nunciata, Cæſar omnibus conſiliis ante-
uertendum exiſtimauit, vt Narbonem proficiſceretur. eo cum veniſſet, timen-
tes confirmat; præſidia in Ruthenis, prouincialibus, Volcis, Artomicis, Toloſa-
tibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hoſtibus finitima, conſtituit; par-
tem copiarum ex prouincia, ſupplemẽtumque, quod ex Italia adduxerat, ın Hel-
uios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. his tebus comparatis, re-
preſſo iam Lucterio, & remoto, quod intrare intra præſidia periculoſum putabat,
in Heluios proficiſcitur: etſi Mons Gebenna, qui Aruernos ab Heluiis diſcludit,
duriſſimo tempore Anni, altiſſima niue irer impediebat: tamen diſcuſſa niue v r.
in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, ſummo Militum labore ad fines
Aruernorum peruenir. quibus oppreſſis inopinantibus, quod ſe Gebenna, vt
muro munitos exiſtimabant, ac ne ſingulari quidem homini vmquam eo tempo-
re Anni ſemitæ patuerant; Equitibus imperat, vt, quam latiſſime poſſenr, vrgen-
tur, & quammaximum hoſtibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama, ac nun-
ciis ad Vercingetotigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumſi-
ſtunt: atque obſecrant, vt ſuis fortunis conſulat, neu ſe ab Hoſtibus diripi patia-
tur; præſertim eum videat omne ad ſe bellum tranſlatum. quorum ille precibus
permotus, Caſtra ex Biturigıbus mouet in Aruernos verſus. At Cæſar Biduum in
iis locis moratus, quod, hæc de Vercingetorige vſu ventura, opinione præcepe-
rat, per cauſſam ſupplementi, Equitaruſque cogendi, ab Exeteiru diſcedir; Bru-
tum adoleſcentem iis copiis præficit: hunc moner, vt in omnes partes Equites
quã latiſſime peruagẽtur: daturum ſe operã, ne lõgius Triduo ab Caſtris abſit. his
conſtitutis

conſtitutis rebus,omnibus ſuis inopinantibus,quã maximis poteſt itineribus Viẽnam peruenit.ibi nactus recentem Equitatum, quẽ multis ante diebus eo præmiſerat,neque diurno,neque nocturno itinere intermiſſo,per fines Æduorũ in Lingones contendit, vbi II.Legiones hiemabant; vt, ſi quid etiam de ſua ſalute ab Æduis iniretur conſilij,celeritate præcurreret.eo cum perueniſſet,ad reliquas legiones mittit,priuſque in vnum locum omnes cogit,quam de eius aduẽtu Aruernis nunciari poſſet. hac re cognita, Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum reducit,atque inde profectus Gergouiam,Boiorum opidum, quos ibi, Heluetico prœlio victos,Cæſar collocauerat,Æduiſque attribuerat,oppugnare inſtituit.magnam hæc res Cæſari difficultatem ad conſilium capiendũ afferebat, ſi reliquam partem hiemis vno in loco Legiones contineret, ne,ſtipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo Amicis præſidium videretur poſitum eſſe; ſin maturius ex hibernis educeret, ne ab Re frumentaria duris ſubuectionibus laboraret. præſtare viſum eſt tamen, omnes difficultates perpeti, quam,tanta contumelia accepta,omnium ſuorum volũtates alienare. itaque cohortatus Æduos de ſupportando cõmeatu,præmittit ad Boios,qui de ſuo aduentu doceant,hortenturque,vt in fide maneant, atque hoſtium impetum magno animo ſuſtineant; duabus Agendici Legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis,ad Boios proficiſcitur.altero die cum ad Opidum Senonum Vellaunodunum veniſſet, ne quem poſt ſe hoſtem relinqueret; quo expeditiore Re frumentaria vteretur,oppugnare inſtituit. idque Biduo circũuallauit. tertio die miſſis ex Opido Legatis de Deditione,arma proferri,iumenta produci, DC. Obſides dari,iubet:ea qui conficeret, C.Trebonium Legatum relinquit.ipſe, vt quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiſcitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri exiſtimarent, præſidium Genabi tuendi cauſſa,quod eo mitterent, comparabant. huc Biduo Cæſar peruenit; &,Caſtris ante Opidum poſitis,diei tempore excluſus, in poſterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem vſui ſint, Militibus imperat; &, quod Opidum Genabin Pons Fluminis Ligeris contingebat, veritus, ne noctu ex opido profugerent, II. Legiones in armis excubare iubet. Genabenſes, paullo ante mediam noctem ſilentio ex Opido egreſſi, flumen tranſire cœperũt. qua re per Exploratores nunciata, Cæſar Legiones, quas expeditas eſſe iuſſerat, Portis incenſis, intromittit; atque Opido potitur, perpaucis ex hoſtium numero deſideratis,quin cuncti caperentur,quod Pontis, atque itinerum anguſtiæ multitudini fugam intercluſerant. Opidum diripit,atque incendit; prædam Militibus donat, Exercitum Ligerim tranſducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, vbi de Cæſaris aduentu cognouit, oppugnatione deſiſtit, atque obuiam Cæſari proficiſcitur. ille,Opidum Biturigum,poſitum in via, Nouiodunum oppugnare inſtituerat. quo ex Opido, cum Legati ad eum veniſſent, oratum, vt ſibi ignoſceret,ſuæque vitæ conſuleret; vt celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat conſecutus,arma proferri,equos produci, Obſides dari,iubet. parte iam Obſidum tranſdita,cum reliqua adminiſtrarentur,Centurionibus,& paucis Militibus intromiſſis,qui arma,iumentaque conquirerent, Equitatus hoſtium procul viſus eſt, qui agmen Vercingetorigis anteceſſerat: quem ſimulatque Opidani conſpexerunt,atque in ſpem auxilij venerunt; clamore ſublato, arma capere,Portas claudere,murum complere,cœperunt. Centuriones in Opido, cum ex ſignificatione Gallorum noui aliquid ab iis initi conſilij intellexiſſent, gladiis diſtrictis Portas occupauerunt, ſuoſque omnes incolumes receperunt. Cæſar ex Caſtris Equitatum educi iubet,prœliumque equeſtre committit:laborantibus iam ſuis, Germanos equites circiter CD. ſubmittit: quos ab initio ſecum habere inſtituerat. eorum impetum Galli ſuſtinere non potuerunt, atque, in fugam coniecti, multis amiſſis,ſeſe ad agmen receperunt:quibus profligatis, rurſus Opidani perterriti,comprehenſos eos,quorum opera Plebem concitatam exiſti-

mabant,ad Cæſarem perduxerunt,ſeſeque ei dediderunt.Quibus rebus cõfectis, Cæſar ad Opidum Auaricum,quod erat maximum, munitiſſimumque in finibus Biturigum,atque Agri fertiliſſima regione,profectus eſt,quod,eo Opido recepto
3 Ciuitatem Biturigum ſe in poteſtatem redacturum confidebat. † Vercingetorix,tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, ſuos ad Concilium conuocat. docet,longe alia ratione eſſe bellum gerendum, atque antea ſit geſtum:omnibus modis huic rei ſtudendum,vt pabulatione,& commeatu Romani prohibeantur:id eſſe facile,quod Equitatu ipſi abundent:& quod Anni tempore ſubleuentur,pabulum ſecari non poſſe,neceſſario diſperſos hoſtes ex Ædificiis petere:hos omnes quotidie ab Equitibus deleri poſſe: præterea, ſalutis cauſſa, rei familiaris commoda negligenda,vicos, atque Ædificia incendi oportere,hoc ſpatio à Boia quoquo verſus,quo pabulandi cauſſa adire poſſe videãtur: harum ipſis rerum copiam ſuppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus ſubleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius à Caſtris progreſſuros,neque intereſſe,ipſos ne interficiant, impedimentis ve exſuant,quibus amiſſis bellum geri non poſſit:præterea,Opida incendi oportere,quę non munitione,& loci natura ab omni ſint periculo tuta:neu ſuis ſint ad detrectandam militiam receptacula,neu Romanis propoſita,ad copiã commeatus,prædamque tollendam:hæc ſi grauia,aut acerba videantur, multo illa grauius æſtimari debere,Liberos,coniuges in ſeruitutem abſtrahi, ipſos interfici; quæ ſit neceſſe accidere victis.Omnium conſenſu hac ſententia probata, vno die amplius x x vrbes Biturigum incendũtur.hoc idem fit in reliquis Ciuitatibus. in omnibus partibus incendia conſpiciuntur: quæ etſi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc ſibi ſolatij proponebant,quod ſe, prope explorata victoria, celeriter amiſſa recuperaturos confidebant.deliberatur de Auarico in communi Concilio,Incendi placeret,an defendi.procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges,ne pulcherrimam prope totius Galliæ vrbem,quæ & præſidio, & ornamẽto ſit Ciuitati,ſuis manibus ſuccendere cogerentur:facile ſe loci natura defenſuros dicunt,quod prope ex omnibus partibus Flumine, & Palude circumdata, vnum habeat,& perangustum aditum.datur petentibus venia, diſſuadente primo Vercingetorige,poſt concedente, & precibus ipſorum,& miſericordia vulgi. defenſores idonei Opido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cæſarem itineribus ſubſequitur,& locum Caſtris deligit,Paludibus,Siluiſque munitum, ab Auarico longe millia paſſuum x v.ibi per certos Exploratores in ſingula diei tempora, quæ ad Auaricum agerẽtur,cognoſcebat; &,quid fieri vellet,imperabat:omnes noſtras pabulationes,frumentationeſque obſeruabat, diſperſoſque cum longius neceſſario procederent,adoriebatur,magnoque incommodo afficiebat:etſi,quãtum ratione prouideri poterat,ab noſtris occurrebatur,vt incertis temporibus,diuerſiſque itineribus iretur.Caſtris ad eam partem Opidi poſitis,Cæſar,quæ intermiſſa à Flumine,& Palude aditum,vt ſupra diximus,anguſtum habebat,aggerem apparare,vineas agere,turres duas conſtituere cœpit:nam circumuallare loci natura prohibebat:de Re frumentaria Boios, atque Æduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus,quod Ciuitas erat exigua, & infirma,celeriter, quod habuerunt,conſumpſerunt.ſumma difficultate Rei frumentariæ affecto exercitu,tenuitate Boiorum,,indiligentia Æduorum,incendiis Ædificiorum,vſque eo, vt complures dies Milites frumento caruerint,&,pecore è lõginquioribus vicis adacto, extremam famem ſuſtentarent,nulla tamen vox eſt ab iis audita Populi Romani maieſtate,& ſuperioribus victoriis indigna.quinetiam Cæſar,cum in opere ſingulas Legiones appellaret,&,ſi acerbius inopiam ferrent, ſe dimiſſurum oppugnationem diceret; vniuerſi ab eo,ne id faceret,petebant:ſic ſe complures annos,illo imperante, meruiſſe, vt nullam ignominiam acciperent, nunquam infecta re diſcederent; hoc ſe ignominiæ laturos loco,ſi inceptam oppugnationem reliquiſſent:

ſent:præſtare,omnes perferre acerbitates,quam nō Ciuibus R. qui Genabi perfi-
dia Gallorum interiiſſent, parentarent.hæc eadem Centurionibus, Tribuniſque
Mil.mandabant, vt per eos ad Cæſarem deferrentur. Cum iam muro appropin-
quaſſent Turres,ex Captiuis Cæſar cognouit, Vercingetorigem conſumpto pa-
bulo caſtra mouiſſe propius Auaricum,atque ipſum,cum Equitatu,expeditiſque
qui inter Equites prœliari conſueſſent, inſidiarum cauſſa eo profectum; quo no-
4 ſtros poſtero die Pabulatum venturos arbitrabatur. † Quibus rebus cognitis,
media nocte ſiletio profectus,ad hoſtium Caſtra mane peruenit.illi, celeriter per
Exploratores aduētu Cæſaris cognito,Carros, Impedimentaque ſua, in arctiores
ſiluas abdiderunt,copias omnes,in loco edito,atque aperto, inſtruxerunt.qua re
nunciata,Cæſar celeriter ſarcinas conferri, arma expediri,iuſſit. Collis erat leni-
ter ab infimo accliuis:hunc ex omnibus fere partibus Palus difficilis,atque impe-
dita,cingebat,non latior pedibus L.hoc ſe Colle, interruptis Pontibus Galli fidu-
cia loci continebant,generatimque diſtributi in Ciuitates, omnia vada , ac ſaltus
eius Paludis certis cuſtodiis obtinebant,ſic animo parati, vt, ſi eam paludem Ro-
mani perrumpere conarentur,hæſitantes premerēt ex loco ſuperiore:vt qui pro-
pinquitatem loci viderent,paratos prope æquo Marte ad dimicandum exiſtima-
rent; qui iniquitatem condicionis perſpicerent, inani ſimulatione ſeſe oſtentare,
cognoſcerent. indignantes Milites Cæſar, quod conſpectum ſuum hoſtes ferre
poſſent tantulo ſpatio interiecto,& ſignum prœlij expoſcentes,edocet,quāto de-
trimento,& quot virorum fortium morte neceſſe eſſet cōſtare victoriam: quos cū
ſic animo paratos videret,vt nullum pro ſua laude periculum recuſarent,ſummæ
ſe iniquitatis condemnari debere , niſi eorum vitam ſua ſalute habeat cariorem.
ſic Milites conſolatus,eodem die reducit in Caſtra ; reliqua,quæ ad oppugnatio-
nem Opidi pertinebant,adminiſtrare inſtituit. Vercingetorix , cum ac ſuos rediſ-
ſet,proditionis inſimulatur , quod Caſtra propius Romanos mouiſſet, quod cum
omni Equitatu diſceſſiſſet,quod ſine imperio tantas copias reliquiſſet , quod eius
diſceſſu Romani tanta opportunitate,& celeritate veniſſent,non hæc omnia for-
tuito,aut ſine conſilio,accidere potuiſſe:Regnum illum Galliæ malle Cæſaris cō-
ceſſu , quam ipſorum habere beneficio. Tali modo accuſatus, ad hæc reſpondit:
Quod Caſtra mouiſſet,factum inopia pabuli, etiam ipſis hortantibus : Quod pro-
pius Romanos acceſſiſſet,perſuaſum loci opportunitate, qui ſe ipſum munitione
defenderet : Equitum vero operam neque in loco paluſtri deſiderari debuiſſe , &
illic fuiſſe vtilem , quo ſint profecti : Summam imperij ſe conſulto nulli diſceden-
tem tradidiſſe,ne is multitudinis ſtudio ad dimicādum impelleretur: cui rei, pro-
pter animi mollitiem,ſtudere omnes videret,quod diutius laborem ferre non poſ
ſent:Romani ſi caſu interuenerint,Fortunæ; ſi alicuius indicio vocati, huic habē-
dam gratiam,quod & paucitatem eorum ex loco ſuperiore cognoſcere, & virtu-
tem deſpicere potuerint ; qui,dimicare non auſi,turpiter ſe in Caſtra receperint:
Imperium ſe à Cæſare per proditionem nullum deſiderare, quod habere victoria
poſſet,quæ iam eſſet ſibi,ac omnibus Gallis,explorata:quin etiam,ipſis remittere,
ſi ſibi magis honorem tribuere, quam ab ſe ſalutem accipere , videantur : hæc vt
intelligatis, inquit; ſincere à me pronunciari , audite Romanos Milites. producit
ſeruos, quos in Pabulatione paucis ante diebus exceperat , & fame , vinculiſque
excruciauerat.ij, iam ante edocti , quæ interrogati pronunciarent , Milites ſe eſſe
Legionarios dicunt : fame,& inopia adductos, clam ex Caſtris exiſſe, ſi quid fru-
menti,aut pecoris in agris reperire poſſent : ſimili omnem exercitum inopia pre-
mi;nec iam vires ſufficere cuiuſquam , nec ferre operis laborem poſſe : itaque ſta-
tuiſſe imperatorem, ſi nihil in oppugnatione Opidi profeciſſet, Triduo exercitū
deducere.hæc à me,inquit Vercingetorix , beneficia habetis, quem proditionis
inſimulatis:cuius opera,ſine veſtro ſanguine , tantum exercitum victorem fame
pæne conſumptum videtis: quem turpiter ſe ex fuga recipientem,ne qua Ciuitas
ſuis finibus recipiat,à me prouiſum eſt.Conclamat omnis multitudo, & ſuo more

armis concrepat: quod facere in eo conſueuerunt, cuius orationem approbant:
ſummum eſſe Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maio-
ti ratione bellum adminiſtrari poſſe. ſtatuunt, vt x. millia hominum delecta ex o-
mnibus copiis in opidum ſubmittantur: nec ſolis Biturigibus communem ſalutem
committendam cenſet; quod pæne in eo, ſi Opidum retinuiſſent, ſummam victo-
5 tiæ conſtare intelligebant. † Singulari Militum noſtrorũ virtuti conſilia cuiuſ-
quemodi Gallorum occurrebant, vt eſt ſummæ genus ſollertiæ, atque ad omnia
imitanda, atque efficienda, quæ ab quoque tradũtur, aptiſſimum. nam & Laqueis
Falces auertebant, quas cum deſtinauerant, Tormentis introrſus reducebant, &
Aggerem cuniculis ſubtrahebant, eo ſcientius, quod apud eos magnæ ſunt Ferra-
riæ, atque omne genus cuniculorum notum, atque vſitatum eſt. totum autem mu-
rum ex omni parte Turribus contabulauerant, atque has Coriis intexerant. tum,
crebris diurnis, nocturniſque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut Mi-
lites occupatos in opere adoriebantur; & noſtrarum Turrium altitudinem, quã-
tum has quotidianus agger expreſſerat, commiſſis ſuarum Turrium malis, adæ-
quabant; & apertos Cuniculos præuſta, & præacuta materia, & Pice ferueſacta, &
maximi ponderis ſaxis morabantur, mœnibuſque appropinquare prohibebant.
Muri autem omnes Gallici hac fere forma ſunt. Trabes directæ, perpetuæ, in lon-
gitudinem, paribus interuallis, diſtantes inter ſe binos pedes, in ſolo collocantur.
eæ reuinciuntur extrorſus, & multo aggere veſtiuntur. ea autem, quæ diximus, in-
terualla grandibus in fronte ſaxis effarciuntur. iis collocatis, & coagmentatis, a-
lius inſuper ordo adiicitur, vt idem illud interuallum ſeruetur, neque inter ſe con-
tingant Trabes, ſed, paribus intermiſſæ ſpatiis, ſingulæ ſingulis ſaxis interiectis ar-
cte contineantur. ſic deinceps omne opus contexitur, dum iuſta muri altitudo
expleatur. hoc cum in ſpeciem, varietatemque opus deforme non eſt, alter-
nis Trabibus, ac Saxis, quæ rectis lineis ſuos ordines ſeruant: tum, ad vtilitatem,
& defenſionem Vrbium, ſummam habet opportunitatem, quod & ab incendio
lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos
plerumque introrſus reuincta, neque perrumpi, neque diſtrahi poteſt. iis tot rebus
impedita Oppugnatione, Milites cum toto tempore, frigore, & aſſiduis imbribus
tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc ſuperauerunt, & diebus xxv
aggerem, latum pedes cccxxx, altum pedes lxxx exſtruxerunt. cum is mu-
rum hoſtium pæne contingeret, & Cæſar ad opus conſuetudine excubaret, Mili-
teſque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paullo
ante iii. vigiliam eſt animaduerſum, Fumare aggerem, quem cuniculo hoſtes ſuc
cenderant. eodemque tempore toto muro clamore ſublato, duabus Portis ab v-
troque latere Turrium eruptio fiebat. alij Faces, atque aridam materiem de muro
in aggerem eminus iaciebant; Picem, reliquaſque res, quibus ignis excitari po-
teſt, fundebant; vt, quo primum curreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ra-
tio iniri poſſet, tamen, quod inſtituto Cæſaris duæ ſemper legiones pro Caſtris ex-
cubabant, duæque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum eſt, vt alij
Eruptionibus reſiſterent, alij Turres reducerent, Aggeremque interſcinderent,
omnis vero ex caſtris multitudo ad reſtinguendum concurreret. cum in omnibus
locis, conſumpta iam reliqua parte Noctis, pugnaretur, ſemperque hoſtibus ſpes
victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deuſtos Pluteos Turrium videbant, nec
facile adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, ſemperque ipſi recentes
defeſſis ſuccederẽt, omnemque Galliæ ſalutem in illo veſtigio temporis poſitam
arbitrarentur: accidit inſpectantibus nobis, quod, dignum memoria viſum, præ-
termittendum non exiſtimauimus. Quidam ante Portam Opidi Gallus per ma-
nus Seui ac Picis tranſditas Glebas in ignem è regione Turris proiiciebat: Scor-
pione ab Latere dextro tranſiectus, exanimatuſque concidit. hunc ex proximis v-
nus iacentem tranſgreſſus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu
Scorpionis exanimato altero, ſucceſſit tertius, & tertio quartus: nec ille prius eſt à

propu-

propugnatoribus vacuus relictus locus; quam,reſtincto aggere, atque omni par-
te ſubmotis hoſtibus,finis eſt pugnandi factus. Omnia experti Galli,quod res nul-
la ſucceſſerat,poſtero die,conſilium ceperunt,ex Opido profugere, hortante, &
iubente Vercingetorige.id ſilentio noctis conati,non magna iactura ſuorum ſeſe
effecturos ſperabanr:propterea quod neque longe ab Opido Caſtra Vercingeto-
rigis aberant; & Palus, quæ perpetua inrercedebar, Romanos ad inſequendum
tardabat.iamque hoc facere Noctu apparabant, cum Matresfamilias repenre in
publicum procurrerunt,flenreſque,proiectæ ad pedes ſuorum,omnibus precibus
petierunt,ne ſe,& communes liberos Hoſtibus ad ſupplicium dederent,quos ad
capiendam fugam natura,& virium infirmitas,impediret. vbi eos perſtare in ſen-
tentia viderunt, quod plerunque in ſummo periculo Timor Miſericordiam non
recipit,conclamare,& ſignificare de fuga Romanis cœperũt. quo rimore perter-
riti Galli,ne ab Equitaru Romanorum viæ præoccuparentur,conſilio deſtiterunr.
poſtero die Cæſar promora Turri, perfectiſque operibus, quæ facere inſtituerat,
magno coorro imbri, non inutilem hanc ad capiendum conſilium rempeſtatem
arbitrarus eſt, quod paullo incautius cuſtodias in muro diſpoſiras videbat, ſuoſ-
que languidius in opere verſari iuſſir,&,quid fieri vellet,oſtendir.Legiones intra
vineas in occulto expeditas cohortatus,vr aliquando pro tanris laboribus fructũ
victoriæ perciperent,iis,qui primi murum adſcendiſſenr,præmia propoſuit, Mili-
tibuſque ſignum dedit. illi ſubito ex omnibus partibus euolauerunr, murumque
celeriter cõplerũt.Hoſtes, re noua perterriti,Muro, Turribuſque deiecti,in Foro,
ac locis patentioribus,cuneatim conſtirerunt; hoc animo, vt,ſi qua ex parte ob-
uiam conrra veniretur,Acie inſtructa,depugnarent, vbi neminem in æquum lo-
cum ſeſe demittere, ſed roro vndique muro circumfundi viderunt, veriti, ne o-
mnino ſpes Fugæ tolleretur,abiectis armis,vlrimas Opidi partes conrinenri impe
tu petiuerunt:parſque ibi,cum anguſto exitu Portarum ſe ipſi premerent, à Mili-
tibus; pars,iam egreſſa Portis, ab Equitibus eſt interfecta. nec fuit quiſquam, qui
prædæ ſtuderer.ſic,& Genabenſi cæde,& labore operis incitati, non ætate confe-
ctis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt.denique ex omni eo numero,
qui fuit circiter XL millium,vix DCCC.qui,primo clamore audito,ſe ex Opido e-
ieceranr,incolumes ad Vercingetorigem peruenerunt.quos ille, mulra iam no-
cte,ſilentio ex fuga excepit,veritus,ne qua in Caſtris ex eorum concurſu,& miſe-
ricordia vulgi ſedirio oriretur; vt procul in via diſpoſitis familiaribus ſuis Princi-
pibuſque Ciuitarum, diſparandos, deducendoſque ad ſuos curaret. quæ cuique
6 Ciuirari pars Caſtrorum ab inirio obuenerat. † Poſtero die Concilio conuoca-
to,conſolatus, cohortatuſque eſt,ne ſe admodum animo demitterent, ne ve per-
turbarentur incommodo: non virture,neque acie viciſſe Romanos, ſed artificio
quodam,& ſcientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipſi imperiti:errare,ſi qui in
bello omnes ſecundos rerum euentus exſpectent:ſibi numquam placuiſſe,Auari-
cum defendi, cuius rei teſtes ipſos haberet; ſed factum imprudentia Biturigum,
& nimia obſequentia reliquorum,vti hoc incommodum acciperetur:id ramen ſe
celerirer maioribus commodis ſanaturum: nam,quæ ab reliquis Gallis Ciuirares
diſſenrirenr,has ſua diligentia adiuncturum; atque vnum conſilium rotius Galliæ
effecturum; cuius conſenſui,ne Orbis quidem terrarum poſſit obſiſtere: idque ſe
prope iam effectum habere:inrerea ęquum eſſe,ab iis communis ſalutis cauſſa im-
petrari, vt Caſtra munire inſtituerent, quo facilius Hoſtium repentinos impetus
ſuſtinere poſſent. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipſe animo
non defecerat, tanto accepto incommodo,neque ſe in occultum abdiderat, ne-
que cõſpectum multitudinis fugerar,pluſque animo prouidere,& præſentire exi-
ſtimabatur,quod,re inregra, primo incendendum Auaricum, poſt deſerendum,
cenſuerat.iraque,vt reliquorum Imperarorum res aduerſę auctoritarem minuũt:
ſic huius ex contrario dignitas,incommodo accepto, in dies augebatur. ſimul in
ſpem veniebant,eius affirmatione,de reliquis adiungendis Ciuitatibus: primum-

que eo tempore Galli Caſtra munire inſtituerunt; & ſic ſunt animo conſternati, homines inſueti laboris, vt omnia, quæ imperarentur, ſibi patienda, & perferenda, exiſtimarent. nec minus, quam eſt pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, vt reliquas Ciuitates adiungeret, atque earum Principes donis, pollicitationibuſque alliciebat. huic rei idoneos homines deligebat, quorum quiſque aut oratiõne ſubdola, aut amicitia facillime capi poſſet. qui Auarico expugnato refugerant, armandos, veſtiendoſque curat. ſimul vt deminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum Militum Ciuitatibus, quem, & quam ante diem in Caſtra adduci velit; Sagittarioſque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri, & ad ſe mitti, iubet. his rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. interim Teutomatus, Ollouiconis filius, Rex Nitiobrigum, cuius Pater ab Senatu noſtro Amicus erat appellatus, cum magno Equitum ſuorum numero, & quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit. Cæſar Auarici complures dies commoratus, ſummamque ibi copiam frumenti, & reliqui commeatus nactus, exercitum, ex labore, atque inopia, refecit. iam prope hieme confecta, cum ipſo Anni tempore ad gerendum bellum vocaretur; & ad hoſtem proficiſci conſtituiſſet; ſiue eum ex Paludibus, ſiluiſque elicere, ſiue obſidione premere, poſſet; Legati ad eum Principes Æduorum veniunt, oratum, vt maxime neceſſario tempore Ciuitati ſubueniat: ſummo eſſe in periculo rem; quod, cum ſinguli Magiſtratus antiquitus creari, atque Regiam poteſtatem Annum obtinere conſueſſent; duo Magiſtratum gerant; & ſe vterque eorum Legibus creatum eſſe dicat: horum eſſe alterum Conuictolitanem, florentẽ, & illuſtrem adoleſcentem; alterum Cotũ, antiquiſſima familia natũ, atque ipſum hominẽ ſummæ potentię, & magnæ cognationis; cuius frater Vedeliacus proximo Anno eundẽ Magiſtratũ geſſerit: Ciuitatẽ omnẽ eſſe in armis: diuiſum Senatũ, diuiſum Populũ, ſuas cuiuſque eorũ Clientelas. quod ſi diutius alatur controuerſia, fore, vti pars cũ Ciuitatis parte confligat: id ne accidat, poſitum in eius diligentia, atque auctoritate. Cæſar, etſi, à bello, atque hoſte diſcedere, detrimentoſum eſſe exiſtimabat; tamen nõ ignorans, quanta ex diſſenſionibus incommoda oriri conſueſſent; ne tanta, & tam cõiuncta Populo R. Ciuitas, quã ipſe ſemper aluiſſet, omnibuſq; rebus ornaſſet, ad vim, atque ad arma, deſcẽderet; atque ea pars quę minus ſibi cõfideret, auxilia à Vercingetorige accerſeret; huic rei præuertendum exiſtimauit; &, quod, Legibus Æduorum, iis, qui ſummum Magiſtratum obtinerent, excedere ex finibus nõ liceret; ne quid de iure, aut Legibus eorum deminuiſſe videretur, ipſe in Æduos proficiſci ſtatuit, Senatumque omnem, & quos inter controuerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit. Cum prope omnis Ciuitas eo conueniſſet; doceretúrque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renunciatũ; cum Leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non ſolum Magiſtratus creari vetarent, ſed etiam in Senatu eſſe prohiberent; Cotum Magiſtratum deponere coegit; Conuictolitanem, qui per Sacerdotes, more ciuitatis, intermiſſis Magiſtratibus, eſſet creatus, poteſtatem obtinere iuſſit. hoc Decreto interpoſito, cohortatus Æduos, vt controuerſiarum, ac diſſenſionum, obliuiſcerenrur, atque, omnibus omiſſis his rebus, huic bello ſeruirent, eaque, quæ meruiſſent, præmia ab ſe deuicta Gallia exſpectarent, Equitatumque omnem, & Peditum millia x. ſibi celeriter mitterent, quæ in præſidiis Rei frumentariæ cauſſa diſponeret, Exercitum in duas partes diuiſit, IV. Legiones in Senones, Pariſioſque Labieno ducendas dedit; VI. ipſe in Aruernos, ad Opidum Gergouiam ſecundum Flumen Elauer duxit; Equitatus partem illi attribuit, partem ſibi reliquit. qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius Fluminis Pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere cœpit; cum vterque vtrique eſſet Exercitui in conſpectu, fereque è regione Caſtris Caſtra poneret: diſpoſitis Exploratoribus, necubi effecto Ponte Romani copias tranſducerent. erat in magnis Cæſaris difficultatibus res, ne maiorem Æſtatis partem Flumine impediretur; quod non fere ante Autumnum Elauer vado tranſiri ſoleat. itaque

ne id

ne id accideret,ſilueſtri loco Caſtris poſitis,è regione vnius eorum Pontium,quos
Vercingetorix reſcindendos curauerat, poſtridie cum II. Legionibus in occulto
reſtitit; reliquas copias,cum omnibus Impedimentis,vt conſueuerat,miſit, dem-
ptis quartis quibuſque Cohortibus, vti numerus Legionum conſtare videretur,
iis,quam longiſsime poſſent,progredi iuſſis; cum iam ex diei tempore coniectu-
ram caperet,in Caſtra peruentum; iiſdem ſublicis, quarum pars inferior integra
remanebat,Pontem reficere cœpit.celeriter effecto opere,Legionibuſque tranſ-
ductis,& loco Caſtris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix,
re cognita,ne contra ſuam volũtatem dimicare cogeretur, magnis itineribus an-
7 teceſſit. † Cæſar ex eo loco quintis Caſtris Gergouiam peruenit; Equeſtrique
prœlio eo die leui facto, perſpecto Vrbis ſitu, quæ, poſita in altiſſimo Monte om-
nes aditus difficiles habebat, de expugnatione deſperauit:de obſeſſione nõ prius
agendum conſtituit,quam rem frumentariam expediſſet. At Vercingetorix,Ca-
ſtris pro Opido in Monte poſitis,mediocribus circum ſe interuallis,ſeparatim ſin
gularum Ciuitatum copias collocauerat; atque omnibus eius Iugi Collibus oc-
cupatis,qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat; principeſque earum
Ciuitatum,quos ſibi ad conſilium capiendum delegerat,prima Luce ad ſe quoti-
die conuenire iubebat, ſeu quid communicandum,ſeu quid adminiſtrandum vi-
deretur: neque vllum fere diem intermittebat, quin, Equeſtri prœlio interiectis
Sagittariis,quid in quoque eſſet animi, ac virtutis ſuorũ,periclitaretur. Erat è re-
gione Opidi Collis ſub ipſis radicibus Mõtis egregie munitus, atque ex parte cir-
cumciſus:quem ſi tenerẽt noſtri,& Aquę magna parte,& pabulatione libera pro-
hibituri Hoſtes videbãtur. ſed is locus præſidio ab iis non nimis firmo tenebatur.
tamen ſilentio noctis Cæſar,ex Caſtris egreſſus, prius quam ſubſidium ex Opido
venire poſſet,deiecto prę ſidio,potitus loco,duas ibi Legiones collocauit,foſſam-
que duplicem duodenum pedum à Maioribus Caſtris ad Minora perduxit: vt tu-
to ab repentino hoſtium incurſu etiam ſinguli commeare poſſent. Dum hæc ad
Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Æduus, cui Magiſtratum adiudicatum à
Cæſare demonſtrauimus,ſollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibuſdam ado-
leſcentibus colloquitur: quorum erat princeps Litauicus,atque eius fratres, am-
pliſſima familia nati adoleſcẽtes.cum iis primum communicat, hortaturque eos,
vt ſe liberos,& imperio natos meminerint: vnam eſſe Æduorum Ciuitatem,quæ
certiſſimam Galliæ victoriam diſtineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua
tranſducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore:eſſe nonnullo ſe Cæ-
ſaris beneficio affectum, ſic tamen, vt iuſtiſſimam apud eum cauſſam obtinuerit;
ſed plus communi libertati tribuere.cur enim potius Ædui de ſuo Iure, & de Le-
gibus ad Cæſarem diſceptaturi,quam Romani ad Æduos, veniant? Celeriter A-
doleſcentibus, & oratione Magiſtratus, & præmio deductis,cum ſe vel principes
eius conſilij fore profiterentur; ratio perficiendi quęrebatur:quod Ciuitatem te-
mere ad ſuſcipiendum bellum adduci poſſe,non confidebant. placuit, vt Litaui-
cus decem illis millibus, quæ Cæſari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque
ea ducenda curaret,fratreſque eius ad Cæſarem præcurrerent.reliqua,qua ratio-
ne agi placeat,conſtituunt. Litauicus, accepto exercitu, cum millia paſſuum cir-
citer XXX ab Gergouia abeſſet,cõuocatis ſubito Militibus,lacrymans, Quo pro-
ficiſcimur,inquit,Milites? omnis noſter Equitatus,Nobilitas omnis interiit: Prin-
cipes Ciuitatis,Epotedorix, & Virdumarus, inſimulati proditionis, ab Romanis,
indicta cauſſa,interfecti ſunt. hæc ab iis cognoſcite,qui ex ipſa cæde fugerunt.nã
ego,fratribus,atque omnibus propinquis meis interfectis,dolore prohibeor, quæ
geſta ſunt,pronunciare.Producuntur ij,quos ille edocuerat,quę dici vellet:atque
eadem,quę Litauicus pronunciauerat,multitudini exponunt:omnes Equites Æ-
duorum interfectos,quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipſos ſe inter mul-
titudinem Militum occultaſſe,atque ex media cæde profugiſſe. Conclamant Æ-
dui,& Litauicum obſecrant,vt ſibi conſulat.quaſi vero,inquit ille,Conſilij ſit res,

ac non neceſſe ſit nobis Getgouiam contendere, & cum Aruernis noſmet con-
iungere.an dubitamus,quin,nefario facinore admiſſo, Romani iam ad nos inter-
ficiendos concurrant? proinde, ſiquid in nobis animi eſt, perſequamur eorum
mortem, qui indigniſſime interierunt; atque hos latrones interficiamus. oſten-
dit Ciues Romanos, qui eius præſidij fiducia vna erant. continuo magnum nu-
merum frumenti, commeatuſque diripit, ipſos crudeliter excruciatos interfi-
cit: nuncios tota ciuitate Æduorum dimittit: in eodem mendacio, de cæde E-
quitum, & Principum, permanet: hortatur, vt ſimili ratione, atque ipſe fecerit,
ſuas iniurias perſequantur. Eporedorix Æduus ſummo loco natus adoleſcens,
& ſummæ domi potentiæ,& vna Virdumatus,pari ætate,& gratia,ſed genere diſ-
pari, quem Cæſar ab Diuitiaco tranſditum, ex humili loco ad ſummam digni-
tatem perduxerat, in Equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati.
his erat inter ſe de Principatu contentio; & in illa Magiſtratuum cõtrouerſia, al-
ter pro Conuictolitane,alter pro Coto, ſummis opibus pugnauerat. ex iis Epore-
dorix,cognito Litauici conſilio, media fere nocte rem ad Cæſarem defert; orat,
ne patiatur,Ciuitatem prauis Adoleſcentium conſiliis ab Amicitia Populi R. de-
ficere: quod futurum prouideat, ſi ſe tot hominum millia cum Hoſtibus coniun-
xerint,quorum ſalutem neque propinqui negligere, neque Ciuitas leui momen-
8 to æſtimare poſſet. † Magna affectus ſollicitudine hoc nuncio Cæſar,quod ſem
per Æduorum Ciuitati præcipue indulſerat,nulla interpoſita dubitatione,Legio
nes expeditas IV. Equitatumque omnem ex Caſtris educit. nec fuit ſpatium tali
tempore ad contrahenda Caſtra; quod res in Celeritate poſita eſſe videbatur.C.
Fabium Legatum,cum Legionibus II. Caſtris præſidio relinquit. fratres Litaui-
ci,cum comprehendi iuſſiſſet,paullo ante reperit ad hoſtes profugiſſe.adhortatus
Milites, ne neceſſario tempore itineris labore permoueãtur; cupidiſſimis omni-
bus,progreſſus millia paſſuum XXV,agmen AEduorũ conſpicatus immiſſo Equi-
tatu,iter eorum moratur,atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam
interficiant.Eporedorigem, & Virdumarum, quos illi interfectos exiſtimabant,
inter Equites verſari,ſuosque appellare,iubet.iis cognitis, & Litauici fraude per-
ſpecta, AEdui manus tendere,& deditionem ſignificare, & proiectis armis mor-
tem deprecari incipiunt.Litauicus cum ſuis Cliẽtibus,quibus nefas, more Gallo-
rum,eſt,etiam in extrema fortuna deſerere patronos, Gergouiã profugit.Cæſar,
nunciis ad Ciuitatem AEduorum miſſis, qui ſuo beneficio conſeruatos docerẽt,
quos Iure Belli interficere potuiſſet,III.que horis Noctis Exercitui, ad quietem,
datis, Caſtra ad Gergouiã mouit.medio fere itinere,Equites,à Fabio miſſi, quan-
to res in periculo fuerit, exponunt:ſummis copiis Caſtra oppugnata demonſtrãt,
cum crebro integri defeſſis ſuccederent, noſtroſque aſſiduo labore defatigarent,
quibus,propter magnitudinem Caſtrorum,perpetuo eſſet iiſdem in vallo perma-
nendum: multitudine ſagittarum, atque omnis generis telorum multos vulnera-
tos:ad hæc ſuſtinenda magno vſui fuiſſe Tormenta:Fabium diſceſſu eorum, dua-
bus relictis Portis,obſtruere ceteras, Pluteoſque vallo addere, & ſe in poſterum
diem ſimilem ad caſum parare.iis rebus cognitis, Cæſar, ſummo ſtudio Militum,
ante Ortum Solis in Caſtra peruenit. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, AEdui,
primis nunciis à Litauico acceptis, nullum ſibi ad cognoſcendum ſpatium relin-
quunt.impellit alios Auaritia, alios Iracundia,& Temeritas, quæ maxime illi ho-
minum generi eſt innata,vt leuem auditionem habeãt pro re comperta. bona ci-
uium Romanorum diripiunt,cædes faciunt; in ſeruitutem abſtrahũt.adiuuat rem
proclinatam Conuictolitanis,plebemque ad furorem impellit,vt,facinore admiſ
ſo,ad ſanitatem reuerti pudeat.M.Ariſtium Tribunum Mil.iter ad Legionem fa-
cientem,fide data,ex Opido Cauillono educunt:idem facere cogunt eos,qui ne-
gotiandi cauſſa ibi conſtiterant.hos continuo in itinere adorti,omnibus Impedi-
mentis exſuunt:repugnantes diem noctemque obſident: multis vtrimque inter-
fectis, maiorem multitudinem ad arma concitant. interim, nuncio allato, omnes

eorũ Milites in poteſtate Cæſaris teneri;cõcurrunt ad Ariſtium : nihil publico factum cõſilio,demonſtrant:quæſtionem de bonis direptis decernunt: Litauici,fratrumq; bona publicãt:Legatos ad Cæſarem,ſui purgandi gratia,mittunt : hæc faciunt,recuperandorũ ſuorum cauſſa.ſed cõtaminati facinore , & capti cõpendio ex direptis bonis,quod ea res ad multos pertinebat,& timore pœnæ exterriti,conſilia clã de bello inire incipiunt,Ciuitateſq; reliquas Legationibus ſollicitãt: quæ tametſi Cæſar intelligebat; tamen,quam mitiſſime poteſt,Legatos appellat:nihil ſe propter inſcientiã,leuitatemq; vulgi,grauius de Ciuitate iudicare, neq; de ſua in Æduos beneuolentia deminuere.ipſe,maiorem Galliæ motum exſpectans , ne ab omnibus Ciuitatibus circumſiſteretur,cõſilia inibat,quemadmodũ à Gergouia diſcederet,ac rurſus omnẽ exercitũ cõtraheret; ne Profectio,nata à timore defectionis,ſimilis Fugæ videretur.hæc cogitãti accidere viſa eſt facultas bene rei gerendæ.nã cum Minora in Caſtra,operis perſpiciẽdi cauſſa veniſſet,animaduertit, Collẽ,qui ab hoſtibus tenebatur,nudatũ hominibus, qui ſuperioribus diebus vix prę multitudine cerni poterat.admiratus,quærit ex Perfugis cauſſam, quorũ magnus ad eũ quotidie numerus cõfluebat. cõſtabat inter omnes,quod iã ipſe Cęſar per Exploratores cognouerat,dorſũ eſſe eius iugi prope æquũ,ſed ſiluestrẽ, & anguſtum,qua eſſet aditus ad alteram partem Opidi: vehementer huic illos loco timere,nec iam aliter ſentire,vno Colle ab Romanis occupato, ſi alterũ amiſiſſent, quin pæne circumuallati,atque omni exitu, & pabulatione intercluſi viderentur: ad hunc muniendũ locũ omnes à Vercingetorige euocatos.Hac re cognita , Cæſar mittit cõplures equitũ turmas eo de media nocte:ijs imperat,vt paullo tumultuoſius omnibus in locis peruagarẽtur:prima Luce, magnũ numerũ Impedimentorum ex Caſtris detrahi,mulioneſque cũ caſſidibus, Equitum ſpecie , ac ſimulatione,Collibus circumuehi iubet.his paucos addit Equites, qui latius oſtẽtationis cauſſa vagarentur.longo circuitu eaſdẽ omnes iubet petere Regiones.hæc procul ex Opido videbantur,vt erat à Gergouia deſpectus in Caſtra:neque tanto ſpatio, certi quid eſſet,explorari poterat.Legionẽ vnam eodẽ iugo mittit , & paullũ progreſſã inferiore loco cõſtituit,ſiluiſq; occultat.augetur Gallis ſuſpicio,atq; omnes illo munitionũ copiæ tranſducũtur.vacua Caſtra hoſtiũ Cæſar conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum,occultatiſque ſignis militaribus, raros Milites , ne ex Opido animaduerterentur, ex maioribus Caſtris in minora tranſducit : Legatiſque quos ſingulis Legionibus præfecerat, quid fieri vellet, oſtendit:in primis monet, vt cõtineant Milites,ne ſtudio pugnãdi,aut ſpe prædæ longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi,proponit:hoc vna Celeritate poſſe vitari:occaſionis eſſe rem,non prœlij.his rebus expoſitis, ſignũ dat, & ab dextera parte alio adſcenſu eodẽ tempore Æduos remittit. Opidi murus ab planicie , atque initio adſcenſus,recta regione,ſi nullus amfractus intercederet , ∞ cc paſſus aberat.quidquid huic circuitus ad molliẽdum cliuum acceſſerat,id ſpatium itineris augebat.à medio fere Colle in longitudine,vt natura Montis ferebat,ex grandibus ſaxis vi. pedũ murum,qui noſtrorũ imperum tardaret,produxerant Galli ; atque , inferiore omni ſpatio vacuo relicto , ſuperiorẽ partẽ Collis vſque ad Murum Opidi denſiſſimis Caſtris cõpleuerant. Milites , ſigno dato , celeriter ad munitionem perueniunt,eamq; trãſgreſſi,trinis Caſtris potiuntur.ac tanta fuit in capiẽdis Caſtris celeritas,vt Theutomatus,Rex Nitiobrigũ,ſubito in tabernaculo oppreſſus , vt meridie conquieuerat , ſuperiore corporis parte nudata , vulnerato equo , vix ſe ex manibus prædantium Militum eriperet. conſecutus id,quod animo propoſuerat,Cæſar receptui cani iuſſit:Legioniſque Decimæ , qua cum erat concionatus, ſigna conſiſtere.at reliquarum Milites Legionum,nõ exaudito Tubæ ſono,quod ſatis magna vallis intercedebat,tamen à Tribunis Militum,Legatiſque, vt erat à Cæſare præceptum , retinebantur.ſed , elati ſpe celeris victoriæ , & hoſtium fuga , ſuperiorumque temporum ſecundis prœliis , nihil adeo arduum ſibi exiſtimabant,quod non virtute conſequi poſſent: neque prius finem ſequendi ſe-

cerunt,quam muro Opidi, portiſque appropinquarũt. tum vero ex omnibus vrbis partibus orto clamore,qui longius aberant,repentino tumultu perterriti,cum hoſtes intra Portas eſſe exiſtimarent,ſeſe ex Opido eiecerunt.Matres familias de muro veſtem Argentumque iactabant; & pectore nudo prominentes, paſſis manibus obteſtabantur Romanos, vt ſibi parcerent; neu, ſicut Auarici feciſſent, ne mulieribus quidem, atque infantibus,abſtinerent.non nullæ de muris per manus
9 demiſſæ,ſeſe Militibus transdebãt. † L.Fabius, Centurio Legionis IIX.quẽ inter ſuos eo die dixiſſe conſtabat,Excitari ſe Auaricẽſibus præmiis, neque commiſſurum,vt prius quiſquam murum adſcenderet, tres ſuos nactus Manipulares, atque ab iis ſubleuatus, Murum adſcendit.eos ipſe rurſus ſingulos exceptãs,in Murum extulit.interim ij,qui ad alteram partẽ Opidi,vt ſupra demonſtrauimus, munitionis cauſſa,conuenerant,primo exaudito clamore inde etiam crebris nunciis incitati,Opidum ab Romanis teneri,præmiſſis Equitibus magno concurſu eo cõtenderunt.eorum vt quiſque primus venerat, ſub Muro conſiſtebat, ſuorumque pugnantium numerum augebat.quorũ cum magna multitudo conueniſſet,Matresfamilias,quæ paullo ante Romanis de Muro manus tendebant,ſuos obteſtari, &, more Gallico,paſſum capillũ oſtentare, liberoſq; in conſpectum proferre,cœperunt. erat Romanis nec loco,nec numero æqua contentio:ſimul, & curſu, & ſpatio pugnæ defatigati,non facile recentes,atque integros ſuſtinebant. Cæſar,cum iniquo loco pugnari, hoſtiumque augeri copias videret, præmetuens ſuis, ad T. Sextium Legatum, quem minoribus Caſtris præſidio reliquerat, mittit, vt Cohortes ex Caſtris celeriter educeret, & ſub infimo Colle ab dextero latere hoſtium conſtitueret, vt,ſi noſtros depulſos loco vidiſſet,quo minus libere hoſtes inſequerentur,terreret. ipſe paullum ex eo loco cum Legione progreſſus, vbi conſtiterat,euentũ pugnæ exſpectabat.cum acerrime cominus pugnaretur; hoſtes loco,& numero; noſtri virtute confiderent:ſubito ſunt Ædui viſi, ab latere noſtris aperto; quos Cæſar ab dextera parte alio adſcẽſu, manus diſtinendæ cauſſa, miſerat. ij ſimilitudine Armorum vehementer noſtros perterruerunt: ac, tametſi dextris humeris exertis animaduertebãtur,quod inſigne pacatis eſſe cõſueuerat, tamen id ipſum ſui fallendi cauſſa Milites ab hoſtibus factũ exiſtimabant. Eodem tempore L.Fabius Centurio,quique vna murum adſcenderant, circumuenti, atque interfecti,de muro præcipitantur.M.Petreius, eiuſdem Legionis Cẽturio,cũ Portas exſcindere conatus eſſet,à multitudine oppreſſus, ac ſibi deſperans, multis iam vulneribus acceptis,Manipularibus ſuis,qui illũ ſecuti erant,Quoniam inquit,me vna vobiſcũ ſeruare non poſſum,veſtræ quidẽ certe ſaluti proſpiciã,quos cupiditate gloriæ adductus,in periculum deduxi. vos,data facultate, vobis conſulite.ſimul irrupit in medios hoſtes; duobuſq; interfectis, reliquos à Porta paullum ſubmouit.conãtibus auxiliari ſuis,Fruſtra, inquit, meæ vitæ ſubuenire conamini,quem iam ſanguis,vireſque deficiũt.proinde hinc abite, dũ eſt facultas,voſque ad Legionẽ recipite,ita pugnans poſt paullũ cõcidit, ac ſuis ſaluti fuit. noſtri, cum vndique premerentur, XLVI. Centurionibus amiſſis,deiecti ſunt loco. ſed intolerantius Gallos inſequentes Legio X.tardauit, quæ pro ſubſidio paullo æquiore loco conſtiterat.hanc rurſus XIII.Legionis Cohortes exceperunt; quæ ex Caſtris minoribus eductæ,cum T.Sextio Legato ceperant locum ſuperiorem.Legiones,vbi primum planiciem attigerunt, infeſtis contra hoſtes ſignis conſtiterunt. Vercingetorix ab radicibus Collis ſuos intra munitiones reduxit. eo die Milites ſunt paullo minus DCC. deſiderati poſtero die Cæſar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemque Militum reprehendit; quod ſibi ipſi iudicauiſſent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque, ſigno recipiendi dato, conſtitiſſent, neque à Tribunis Mil. Legatiſque retineri potuiſſent: expoſuit, quid iniquitas loci poſſet, quid ipſe ad Auaricum ſenſiſſet, cum, ſine duce, & ſine equitatu deprehenſis hoſtibus, exploratam victoriam dimiſiſſet, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci accipe-

ret:

ret:quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non Caſtrorum munitiones, non altitudo Montis, non murus Opidi tardare potuiſſet, tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere, quod plus ſe, quam Imperatorem, de victoria, atque exitu rerum ſentire exiſtimarent: nec minus ſe in Milite modeſtiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, deſiderare. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis Militibus, ne ob hanc cauſſam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attuliſſet, id virtuti hoſtium tribuerent, eadem de profectione cogitans, quæ ante ſenſerat, Legiones ex Caſtris eduxit, Aciemq; idoneo loco cõſtituit. Cum Vercingetorix nihilominus in æquum locum deſcenderet, leui facto Equeſtri prœlio, atque eo ſecundo, in Caſtra exercitum reduxit. cum hoc idem poſtero die feciſſet, ſatis ad Gallicam oſtentationem minuendam, Militumque animos confirmandos factum exiſtimans, in AEduos Caſtra mouit. ne tum quidem inſecutis hoſtibus, III. die ad Flumen Elauer Pontem refecit, atque Exercitum tranſduxit. ibi à Virdumaro, atque Eporidorige AEduis appellatus, diſcit, cum omni Equitatu Litauicũ ad ſollicitandos AEduos profectum: opus eſſe, & ipſos præcedere ad confirmandam Ciuitatem. etſi multis iam rebus perfidiam AEduorum Cæſar perſpectam habebat, atque horum diſceſſu admaturari defectionem Ciuitatis exiſtimabat; tamen retinendos eos non cenſuit; ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem. diſcedentibus his breuiter ſua in AEduos merita expoſuit, quos, & quam humiles accepiſſet, compulſos in Opida, multatos agris, omnibus ereptis ſociis, impoſito ſtipendio, Obſidibus ſumma cum contumelia extortis, & quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxiſſet, vt non ſolum in priſtinum ſtatum rediſſent, ſed omnium temporum dignitatem, & gratiam anteceſſiſſe
10 viderentur. his datis mandatis, eos ab ſe dimiſit. † Nouiodunum erat Opidum AEduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco poſitum. huc Cæſar omnes Obſides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, ſuorum atque exercitus Impedimentorum magnam partẽ contulerat: huc magnum numerum equorũ, huius belli cauſſa in Italia, atque Hiſpania coemptorum, miſerat. eo cum Eporedorix, Virdumarusque veniſſent, & de ſtatu Ciuitatis cognouiſſent, Litauicũ Bibracte ab AEduis receptum, quod eſt Opidum apud eos maximæ auctoritatis, Conuictolitanem magiſtratum, magnamque partem Senatus ad eum conueniſſe, Legatos ad Vercingetorigem, de Pace, & Amicitia concilianda, publice miſſos; non prætermittendum tantum commodum exiſtimauerunt. itaque interfectis Nouioduni Cuſtodibus, quique eo, negotiandi, aut itineris cauſſa, conuenerant, pecuniam, atque equos inter ſe partiti ſunt; Obſides ciuitatum Bibracte ad Magiſtratum deducendos curauerunt; Opidum, quod ab ſe teneri non poſſe iudicabant, ne cui eſſet vſui Romanis, incenderunt; frumenti, quod ſubito potuerunt, nauibus auexerunt, reliquum Flumine, atque incendio corruperunt; ipſi ex finitimis Regionibus copias cogere, præſidia, cuſtodiaſque ad ripas Ligeris diſponere, Equitatũque omnibus locis, iniiciendi timoris cauſſa, oſtẽtare cœperunt; vt, ab re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex prouincia expellere poſſent. quam ad ſpem multum eos adiuuabat, quod Liger ex Niuibus creuerat, vt omnino vado tranſiri non poſſe videretur. Quibus rebus cognitis Cæſar maturandum ſibi cenſuit, ſi eſſet in perficiendis Pontibus periclitandum, vt prius, quam eſſent maiores eo copiæ coactæ, dimicaret. nam vt commutato conſilio iter in Prouinciam conuerteret, id ne tum quidem neceſſario faciendũ exiſtimabat, cum infamia, atque indignitas rei, & oppoſitus Mons Gebenna, viarumque difficultas impediebat; tum maxime, quod adiungi Labieno, atque iis Legionibus, quas vna miſerat, vehementer cupiebat. itaque, admodum magnis diurnis, atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; vadoque per Equites inuento, pro rei neceſſitate, opportuno, vt brachia modo, atque humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, diſpoſito

Equitatu,qui vim Fluminis refringeret, atque hoſtibus primo adſpectu perturbatis,incolumem exercitum rranſduxit,Frumentumque in Agris, & copiam pecoris nactus,repleto ijs rebus Exercitu,iter in Senones facere inſtituit.
11 † Dum hæc apud Cæſarem geruntur, Labienus eo ſupplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, vt eſſet impedimentis præſidio,cum IV. Legionibus Lutetiam proficiſcitur.id eſt Oppidum Pariſiorum, poſitum in Inſula Fluminis Sequanæ.cuius aduentu ab hoſtibus cognito,magnæ ex finitimis Ciuitatibus copiæ conuenerunt.ſumma Imperij rranſditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate,tamen, proprer ſingularem ſcientiam Rei militaris,ad eum eſt honorem euocatus.is,cum animaduertiſſet,perpetuam eſſe paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic conſedit; noſtroſque trãſiru prohibere inſtituit. Labienus primo vineas agere, cratibus,atque aggere paludem explere,arque irer munire conabarur. poſtquã id difficilius confieri animaduertit,ſilentio è Caſtris III. vigilia egreſſus, eodem, quo venerat itinere Melodunum peruenir.id eſt Opidum Senonum in Inſula Sequanæ poſitum, vt paullo anre Luteriam diximus.deprehenſis Nauibus circirer L,celeriterq; coniunctis,atque eo Miliribus impoſitis,& rei nouitare perterritis Opidanis,quorum magna pars erat ad bellum euocata,ſine cõtentione Opido potitur. refecto Ponte, quem ſuperioribus diebus Hoſtes reſciderant, Exercitum trãſducit, & ſecundo Flumine ad Luretiam irer facere cœpir. hoſtes, re cognita ab ijs, qui à Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, Ponteſque eius Opidi reſcindi iubent.ipſi, profecti palude, in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, contra Labieni Caſtra conſidunt. iam Cæſar à Gergouia diſceſſiſſe audiebatur: iam de Æduorum defectione, & ſecundo Galliæ motu rumores afferebantur; Gallique in colloquijs, interclusum itinere, & Ligere Cæſarem,inopia frumenti coactum, in prouinciam contendiſſe confirmabanr. Bellouaci aurem, defectione Æduorum cognira, qui ante erant per ſe infideles, manus cogere,arque aperre bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutarione, longe aliud ſibi capiendum conſilium,atque antea ſenſerat, intelligebat. neque iam, vt aliquid acquireret, prœlioque hoſtes laceſſeret,ſed vt incolumem exercitum Agendicum reduceret,cogitabat.namque altera ex parte Bellouaci,quæ Ciuitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis,inſtabãt:alteram Camulogenus parato, atque inſtructo exercitu tenebat.tum Legiones, à præſidio, atque Impedimentis interclusas, maximum Flumen diſtinebat. tantis ſubito difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat:itaque,ſub veſperum Concilio conuocato,cohortatus, vt ea, quæ imperaſſet,diligenter, induſtrieque adminiſtrarent, naues, quas à Meloduno deduxerat,ſingulas Equitibus Romanis attribuit; &, prima confecta vigilia, IV. millia paſſuum ſecundo Flumine progredi ſilẽrio, ibique ſe expectari, iubet.v. Cohortes,quas minime firmas ad dimicandum eſſe exiſtimabat, Caſtris præſidio relinquit: v. eiuſdem Legionis reliquas de media nocte cum omnibus Impedimentis aduerſo Flumine magno tumultu proficiſci imperat. conquirit etiam Lintres: has magno ſonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit.ipſe poſt paullo, ſilentio egreſſus cum III. Legionibus,eum locum petit,quo naues appelli iuſſerat. eo cum eſſer ventum, Exploratores hoſtium, vt omni Fluminis parte erant diſpoſiti,inopinantes,quod magna ſubito erat coorta tempeſtas, ab noſtris opprimuntur.Exercitus,Equiratuſque Equitibus Romanis adminiſtrantibus,quos ei negotio præfecerat,celeriter tranſmittitur.vno fere tempore ſub Lucem hoſtibus nunciatur, In Caſtris Romanorum præter conſuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerſo Flumine, ſonitumque remorum in eadem parte exaudiri,& paullo infra Milites nauibus tranſportari. quibus rebus auditis, quod exiſtimabant tribus locis tranſire Legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, ſuas quoque copias in tres partes diſtribuerunt. nam, & præſidio è regione Caſtrorum relicto, & parua manu Metio-

Metioſedum verſus miſſa, quæ tantum progrederetur, quantum naues proceſ-
ſiſſent, reliquas copias contra Labienum duxerunt. prima Luce & noſtri omnes
erant tranſportati, &hoſtium Acies cernebatur. Labienus, Milites cohortatus,
vt ſuæ priſtinæ virtutis, & tot ſecundiſſimorum prœliorum memoriam tenerent,
atque ipſum Cæſarem,cuius ductu ſæpenumero hoſtes ſuperaſſent, adeſſe exiſti-
marent; dat ſignum prœlij.primo concurſu, ab Dextero Cornu, vbi VII. Legio
conſtiterat,hoſtes pelluntur, atque in fugam coniiciuntur: ab ſiniſtro, quem lo-
cum XII. Legio tenebat,cum primi Ordines hoſtium transfixi pilis concidiſſent,
tamen acerrime reliqui reſiſtebant, nec dabat ſuſpicionem fugæ quiſquam. ipſe
dux hoſtium Camulogenus ſuis aderat, atque eos cohortabatur. ac, incerto
etiam nunc exitu victoriæ, cum VII. Legionis Tribunis eſſet nunciatum, quæ
in Siniſtro Cornu gererentur, poſt tergum hoſtium Legionem oſtenderunt, ſi-
gnaque intulerunt. ne eo quidem tempore quiſquam loco ceſſit,ſed circumuenti
omnes,interfectique ſunt.eãdem fortunam tulit Camulogenus. at ij,qui præſidio
contra Caſtra Labieni erant relicti, cum prœlium commiſſum audiſſent, ſubſi-
dio ſuis ierunt,Collemque ceperunt, neque noſtrorum Militum, victorumque
impetum ſuſtinere potuerunt. ſic,cum ſuis fugientibus permiſti, quos non Siluæ
Monteſque texerunt,ab Equitatu ſunt interfecti. hoc negotio confecto, Labie-
nus reuertitur Agendicum:vbi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde,
12 cum omnibus copijs,ad Cæſarem peruenit. † Defectione Æduorum cognita,
bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia,
auctoritate, pecunia valent, ad ſollicitandas Ciuitates nituntur: nacti obſides,
quos Cæſar apud eos depoſuerat, horum ſupplicio dubitantes territant. petunt à
Vercingetorige Ædui, vt ad ſe veniat, rationeſque belli gerendi communicet.
re impetrata,contendunt, vt ipſis ſumma Imperij tranſdatur: &, re in controuer-
ſiam deducta,totius Galliæ Concilium Bibracte indicitur.eodem conueniunt vn-
dique frequentes multitudines.ſuffragijs res permittitur. ad vnum omnes Vercin
getorigem probãt Imperatorem.ab hoc Concilio Rhemi, Lingones,Treuiri ab-
fuerunt; illi,quod amicitiam Romanorum ſequebantur; Treuiri, quod aberant
longius,& ab Germanis premebantur:quæ fuit cauſſa, quare toto abeſſent bello,
& neutris auxilia mitterent. magno dolore Ædui ferunt ſe deiectos principatu.
queruntur fortunæ commutationem; & Cæſaris indulgentiã in ſe requirũt; ne-
que tamen,ſuſcepto bello, ſuum conſilium ab reliquis ſeparare audent. inuiti,
ſummæ ſpei adoleſcentes, Eporedorix,& Virdumarus,Vercingetorigi parent.il-
le imperat reliquis Ciuitatibus Obſides.denique ei rei cõſtituit diem: huc omnes
Equites, XV. millia numero, celeriter conuenire iubet. Peditatu, quem ante
habuerit, ſe fore contentum dicit; neque fortunam tentaturum, neque Acie di-
micaturum; ſed, quoniam abundet Equitatu, perfacile eſſe factu, frumentatio-
nibus,Pabulationibuſque Romanos prohibere: æquo modo animo ſua ipſi fru-
menta corrumpãt, Ædificiaque incendãt; qua rei familiaris iactura, perpetuum
imperium, libertatemque ſe conſequi videant. His conſtitutis rebus, Æduis, Se-
guſianisque,qui ſunt finitimi ei prouinciæ, X. millia Peditum imperat. huc addit
Equites DCCC. his præficit fratrem Eporedorigis,bellumque inferre Allobrogibus
iubet:altera ex parte Gabalos,proximoſque Pagos Aruernorum,in Heluios,item
Ruthenos, Cadurcoſque ad fines Volgarum, Aremicorũque depopulandos mit-
tit.hic nihilo minus clandeſtinis nuncijs, Legationibuſque Allobroges ſollicitat;
quorum mentes non dum à ſuperiore bello reſediſſe, ſperabat. horum Principi-
bus pecunias, Ciuitati autem Imperiũ totius Prouinciæ pollicetur. Ad hos omnes
caſus prouiſa erant præſidia Cohortium duarũ & viginti, quæ ex ipſa coacta pro-
uincia ab L. Cæſare Legato ad omnes partes opponebantur. Heluij ſua ſponte
cum finitimis prœlio congreſſi pelluntur,& C. Valerio Donotauro, Caburi filio,
prĩcipe Ciuitatis,cõpluribuſq; alijs interfectis,intra Opida Muroſq; cõpelluntur.
Allobroges, crebris ad Rhodanũ diſpoſitis præſidijs, magna cũ cura, & diligẽtia,

ſuos fines tuentur.Cæſar,quod hoſtes Equitatu ſuperiores eſſe intelligebat, &,interclusis omnibus itineribus,nulla re ex Prouincia , atque Italia ſubleuari poterat , trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas Ciuitates, quas ſuperioribus annis pacauerat:Equiteſque ab his accerſit,& Leuis armaturæ pedites,qui inter eos prœliari conſueuerant. Eorum aduentu,quod minus idoneis equis vtebantur , à Tribunis Mil.reliquiſque Equitibus Romanis, atque Euocatis equos ſumit , Germaniſque diſtribuit.Interea,dum hæc gerũtur,Hoſtium copiæ ex Aruernis,Equiteſque,qui toti Galliç erant imperati,conueniunt.magno horum coacto numero, cum Cæſar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret , quo facilius ſubſidium prouinciæ ferri poſſet,circiter millia paſſuum x.ab Romanis trinis Caſtris Vercingetorix conſedit; conuocatiſque ad Concilium Præfectis Equitum, veniſſe tempus victoriæ demonſtrat : fugere in Prouinciam Romanos , Galliaque excedere : id ſibi ad præſentem obtinendam libertatem ſatis eſſe : ad reliqui temporis pacem,atque otium,parum profici.maioribus enim coactis copiis reuerſuros,neque finem belli facturos; proinde,agmine impeditos adoriantur.ſi Pedites ſuis auxilium ferant,atque in eo morentur , iter facere non poſſe:ſin , id quod magis futurum confidebat,relictis Impedimentis, ſuæ ſaluti conſulant , & vſu rerum neceſſariarum,&dignitate ſpoliatum iri:nam de Equitibus hoſtium,quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipſos quidem debere dubitare:id quo maiore faciant animo,copias ſe omnes pro Caſtris habiturum, & terrori hoſtibus futurum.conclamant Equites , ſanctiſſimo iureiurando confirmari oportere; ne tecto recipiatur,ne ad liberos,ne ad parentes , ne ad vxorem aditum habeat,qui non bis per hoſtium agmen perequitaſſet.probata re, atque omnibus ad iuſiurãdum adactis,poſtero die in tres partes diſtributo Equitatu,duæ ſe Acies à duobus lateribus oſtendunt : vna à primo agmine iter impedire cœpit , qua re nunciata,Cæſar ſuum quoque Equitatũ, tripartito diuiſum, ire contra hoſtem iubet.pugnatur vna omnibus in partibus:conſiſtit agmen : Impedimenta inter Legiones recipiuntur.ſi qua in parte noſtri laborare, aut grauius premi videbantur, eo ſigna inferri Cæſar,Aciemque conuerti iubebat.quæ res & Hoſtes ad inſequẽdum tardabat,& noſtros ſpe auxilij confirmabat. tandem Germani ab dextro latere,ſummum iugum nacti,hoſtes loco depellunt,fugientes vſque ad Flumen,vbi Vercingetorix cum pedeſtribus copiis conſederat, perſequuntur, compluresque interficiunt.qua re animaduerſa,reliqui,ne circũuenirentur, veriti , ſe fugæ mandant.omnibus locis fit cædes.tres nobiliſſimi Ædui capti ad Cæſarem perducuntur:Cotus,Præfectus Equitum , qui controuerſiam cum Conuictolitane proximis Comitiis habuerat ; & Cauarillus,qui poſt defectionem Litauici , Pedeſtribus copiis præfuerat ; & Eporedorix , quo Duce ante aduentum Cæſaris Ædui cum Sequanis bello contenderant.
13 † Fugato omni Equitatu , Vercingetorix copias ſuas,vt pro Caſtris collocauerat,reduxit ; protinuſque Alexiam , quod eſt Opidũ Mandubiorum,iter facere cœpit ; celeriterque Impedimenta ex Caſtris educi,& ſe ſubſequi,iuſſit.Cæſar,Impedimentis in proximum Collem deductis,duabuſque Legionibus præſidio relictis,ſecutus,quantum diei tempus eſt paſſum,circiter III. millibus Hoſtium ex nouiſſimo agmine interfectis , altero die ad Alexiam Caſtra fecit.perſpecto vrbis ſitu , perterritiſque Hoſtibus , quod Equitatu , qua maxima parte exercitus confidebant,erant pulſi ; adhortatus ad laborem Milites , Alexiã circumuallare inſtituit.ipſum erat Opidum in Colle ſummo, admodum edito loco,vt,niſi obſidione,expugnari nõ poſſe,videretur. cuius Collis radices,duo duabus ex partibus Flumina ſubluebant. ante id Opidum planicies circiter millia paſſuum III.in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus Colles, mediocri interiecto ſpatio , pari altitudinis faſtigio , Opidum cingebant. ſub muro, quæ pars Collis ad Orientem ſpectabat,hunc omnem locũ copiæ Gallorum compleuerant ; foſſamque,& maceriam ſex in altitudinem pedum produxerant. eius munitionis,quæ ab Romanis inſtituebatur,circuitus XI ∞ paſſuũ tenebat. Caſtra

opportunis

opportunis locis erant poſita,ibiq; Caſtella XXIII.facta,in quibus Caſtellis interdiu ſtationes diſponebantur, ne qua ſubito irruptio fieret. hæc eadem Noctu excubitoribus,ac firmis præſidiis tenebãtur.opere inſtituto,fit Equeſtre prœlium in ea planicie, quam intermiſſam Collibus III. millium paſſuum in longitudinem patere,ſupra demonſtrauimus. ſumma vi ab vtriſque contenditur. laborantibus noſtris,Cæſar Germanos ſubmittit,Legionesq; pro Caſtris cõſtituit, ne qua ſubito irruptio ab hoſtium Peditatu fiat. præſidio Legionũ addito, noſtris animus augetur:hoſtes in fugam cõiecti,ſeipſi multitudine impediũt; atque, anguſtioribus Portis relictis,coartantur. Germani acrius vſque ad munitiones ſequũtur.fit magna cædes: non nulli, relictis equis, foſſam tranſire, & maceriam tranſcendere, conantur. paullum Legiones Cæſar, quas pro vallo conſtituerat, promoueri iubet. non minus,qui intra munitiones erant, Galli perturbantur: veniri ad ſe confeſtim exiſtimantes,ad arma conclamant. non nulli perterriti in Opidum irrumpunt. Vercingetorix iubet Portas claudi, ne caſtra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani ſeſe recipiunt. Vercingetorix, prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, conſilium capit, omnem à ſe Equitatum noctu dimitere. diſcedentibus mandat vt ſuam quiſque eorum Ciuitatem adeat; omnesq; qui per ætatem arma ferre poſſint,ad bellum cogant:ſua in illos merita proponit; obſteſtaturq; vt ſuæ ſalutis rationem habeant; neu ſe de cõmuni libertate optime meritum in cruciatum hoſtibus dedant:qui ſi indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX. delecta ſecum interitura demonſtrat: ratione inita, frumentum ſe exigue dierum XXX. habere,ſed paullo etiam longius tolerare poſſe, parcendo. his datis mandatis, qua erat noſtrum opus intermiſſum, Secunda vigilia ſilentio Equitatum dimittit; frumentum omne ad ſe referri, iubet, capitis pœnam ijs, qui non paruerunt,conſtituit; pecus,cuius magna erat ab Mandubijs compulſa copia, viritim diſtribuit,frumentũ parce,& paullatim,metiri inſtituit; copias omnes, quas pro Opido collocauerat, in Opidum recipit. his rationibus auxilia Galliæ expectare, & bellum adminiſtrare, parat.quibus rebus cognitis ex Perfugis,& Captiuis,Cæſar hæc genera Munitionis inſtituit. foſſam pedũ XX. latã directis lateribus duxit; vt eius ſolum tantundem pateret,quantum ſumma labra diſtabant. reliquas omnes munitiones ab ea foſſa pedibus CD.reduxit: id hoc conſilio, quoniam tantum eſſet neceſſario ſpatium complexus, ne facile totum opus Militum corona cingeretur; ne ve de improuiſo, aut noctu ad munitiones hoſtiũ multitudo aduolaret,aut interdiu tela in noſtros operi deſtinatos coniicere poſſent.hoc intermiſſo ſpatio, duas foſſas, XV.pedes latas, eadem altitudine, perduxit:quarum interiorem campeſtribus,ac demiſſis locis,aqua ex flumine deriuata, compleuit.poſt eas aggerem,& vallum XII.pedum extruxit.huic loricã,pinnasq; adiecit,grandibus ceruis,eminentibusq; ad commiſſuras pluteorum,atque aggeris,qui adcenſum Hoſtium tardarent:& Turres toto opere circumdedit,quæ pedes LXXX. inter ſe diſtarent. erat vno tempore & Materiari, & Frumentari, & tantas munitiones fieri, neceſſe, deminutis noſtris copiis, quæ longius ab Caſtris progrediebantur: & nonnumquam opera noſtra Galli tentare, atque eruptionem ex Opido pluribus Portis facere, ſumma vi conabantur. quare ad hæc rurſus opera addendum Cæſar putauit, quo minore numero Militum munitiones defendi poſſent. itaque truncis arborum, haud admodum firmis ramis acciſis, atque horum delibratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ foſſæ,quinos pedes altæ,ducebantur.huc illi ſtipites demiſſi, & ab infimo reuincti, ne reuelli poſſent,ab ramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter ſe, atque implicati; quo qui intrauerant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. hos Cippos appellabant.ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim anguſtiore ad ſummum faſtigio.huc teretes ſtipites,feminis craſſitudine,ab ſummo præacuti,& præuſti, demittebantur; ita,vt non amplius IV.digitis ex terra eminerent.ſimul, confirman-

di, & ſtabiliendi cauſſa, ſinguli ab infimo ſolo pedes terra exculcabantur: reliqua pars ſcrobis ad occultandas inſidias viminibus, ac virgultis integebatur. huius generis octoni ordines ducti ternos inter ſe pedes diſtabant. id ex ſimilitudine Floris Lilium appellabant. ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur; mediocribusq; intermiſſis ſpatiis, omnibus locis diſſerebantur, quos ſtimulos nominabant. His rebus perfectis, Regiones ſecutus, quam potuit æquiſſimas, pro loci natura XIV. millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit: vt ne magna quidem multitudine, ſi ita accidat, eius diſceſſu munitionum præſidia circumfundi poſſent, neu cum periculo ex Caſtris egredi cogerentur: dierum XXX. pabulum, frumentumq; habere omnes conuectum iu-
14 bet. † Dum hæc ad Alexiam geruntur, Galli, Concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre poſſent, vt cenſuit Vercingetorix, conuocandos ſtatuunt, ſed certum numerum cuique Ciuitati imperandum; ne, tanta multitudine confuſa, nec moderari, nec diſcernere ſuos, nec frumenti rationem habere, poſſent. imperant Æduis, atque eorum Clientibus, Seguſianis, Ambuaretis, Aulercis, Brannouicibus, Brannouijs millia XXXV. parem numerum Aruernis, adiunctis Heleuteris, Cadurcis, Gaballis, Velaunijs, qui ſub Imperio Aruernorum eſſe conſueuerunt; Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xanthonibus, Ruthenis; Carnutibus XXII. millia; Bellouacis X. totidē Lemouicibus; octona Pictonibus, & Turonis, & Pariſiis, & Heluetiis; Senonibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocorijs, Neruijs, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis, Cenomanis totidem; Atrebatibus IV. millia; Bellocaſſis, Lexouijs; Aulercis, Eburonibus, ternas Rauracis, & Boijs XXX. vniuerſis Ciuitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæq; eorum conſuetudine Armoricæ appellantur, quo ſunt in numero Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſmi, Lemouices, Vnelli, ſena. ex his Bellouaci ſuū numerum non contulerunt; quod ſe ſuo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum geſturos dicerent, neque cuiuſquam imperio obtemperaturos. Rogati tamen à Commio, pro eius auſpicio II. millia miſerunt. huius opera Commij, ita vt antea demonſtrauimus, fideli, atque vtili ſuperioribus annis erat vſus in Britannia Cæſar: pro quibus meritis Ciuitatem eius immunē eſſe iuſſerat; iura, legesq; reddiderat; atque ipſi Morinos attribuerat. tanta tamen vniuerſę Galliæ conſenſio fuit libertatis vindicandæ, & priſtinæ belli laudis recuperandæ, vt neq; beneficijs, neque amicitiæ memoria, mouerentur; omnesq; & animo, & opibus, in id bellum incumberent, coactis Equitum IIX. millibus, & Peditum circiter CCXL. hæc in Æduorum finibus recenſebantur; numeruſque inibatur: Præfecti conſtituebantur: Commio Atrebati, Virdumaro, & Eporedorigi Æduis, Vergaſillauno Aruerno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma Imperij tranſditur. ijs delecti ex Ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes, alacres, & fiduciæ pleni, ad Alexiam proficiſcūtur: nec erat omnium quiſquam, qui adſpectum modo tantę multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, præſertim ancipiti prœlio; cum ex Opido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ Equitatus Peditatuſque cernerentur. at ij, qui Alexiæ obſidebantur, præterita die, qua ſuorum auxilia exſpectauerant, conſumpto omni frumento, inſcij, quid in Æduis gereretur, Concilio coacto, de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. ac varijs dictis ſententijs, quarum pars deditionem; pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cenſebant. non prætereunda videtur oratio Critognati, propter eius ſingularem, ac nefariam crudelitatem. hic, ſummo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, Nihil, inquit, de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam Seruitutem Deditionis nomine appellant; neque hos habendos Ciuium loco, neque ad conſilium adhibendos cenſeo. cum ijs Mihi res ſit, qui Eruptionem probant: quorum in conſilio omnium veſtrum conſenſu priſtinæ reſidere virtutis memoria videtur. Animi eſt iſta mollities, non virtus, Inopiam pauliſper ferre non poſſe. qui ſe vltro
morti

morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. atque ego hanc ſententiam probarem. nam apud me multum Dignitas poteſt, ſi nullam, præterquam vitæ noſtræ, iacturam fieri viderem. ſed in cōſilio capiendo omnem Galliā reſpiciamus, quam ad noſtrum auxilium cōcitauimus. quid, hominum millibus LXXX. vno loco interfectis, propinquis, conſanguineiſque noſtris, animi fore exiſtimatis, ſi pæne in ipſis cadaueribus prœlio decertare cogentur? nolite hos veſtro auxilio ſpoliare, qui veſtræ ſalutis cauſſa ſuum periculū neglexerint: nec ſtultitia, ac temeritate veſtra, aut imbecillitate animi, omnem Galliam proſternere, ac perpetuæ ſeruituti addicere. an, quod ad diem non venerint, de eorum fide cōſtantiaque dubitatis? quid ergo Romanos in illis vlterioribus munitionibus, animi ne cauſſa quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis cōfirmari non poteſtis, omni aditu præſepto, ijs vtimini teſtibus, appropinquare eorum aduentum; cuius rei timore exterriti, diem noctemque in opere verſantur, quid ergo mei conſilij eſt? facere, quod noſtri Maiores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonumque fecerunt; qui, in Opida compulſi, ac ſimili inopia ſubacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam tolerauerunt, neque ſe hoſtibus tranſdiderunt. cuius rei exemplum ſi non haberemus, tamen libertatis cauſſa inſtitui, & poſteris prodi pulcherrimum iudicarem. nam, quid huic ſimile bello fuit? depopulata Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus noſtris aliquando exceſſerunt, atque alias terras petierunt, Iura, Leges, Agros, Libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, niſi inuidia adducti, quos fama nobiles, potenteſque bello cognouerunt, horum in Agris, Ciuitatibuſque conſidere, atque his æternam iniungere ſeruitutē? neque enim vmquam alia conditione bella geſſerunt. quod ſi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; reſpicite finitimam Galliam, quæ, in prouinciam redacta, Iure & Legibus commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute. Sententijs dictis, conſtituunt, vt, qui valetudine, aut ætate, inutiles ſunt bello, Opido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati ſententiam deſcendant; illo tamen potius vtendum conſilio, ſi res cogat, atque auxilia morentur, quam Deditionis, aut Pacis ſubeundam conditionem. Mandubij, qui eos Opido receperant, cum liberis, atque vxoribus, exire coguntur. ij, cum ad munitiones Romanorum acceſſiſſent, flentes, omnibus precibus orabant, vt ſe, in ſeruitutē receptos, cibo iuuarent. hos Cæſar, diſpoſitis in vallo cuſtodiis, recipi prohibebat. interea Commius, & reliqui Duces, quibus ſumma Imperij permiſſa erat, cum omnibus copijs ad Alexiam perueniunt, &, Colle exteriore occupato, non longius D. paſſibus à noſtris munitionibus conſidunt. poſtero die Equitatu ex Caſtris educto, omnem eam planiciem, quam in longitudinem III. millia paſſuum patere demonſtrauimus, complent; pedeſtreſque copias, paullum ab eo loco, abditas in locis ſuperioribus cōſtituunt. erat ex Opido Alexia deſpectus in Campum. concurritur, his auxilijs viſis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiam excitantur: itaque, productis copijs, ante Opidum conſidunt; & proximā foſſam cratibus integunt, atque aggere explēt; ſeque ad eruptionē, atque omnes caſus, comparant. Cæſar, omni exercitu ad vtranq; partem Munitionū diſpoſito, vt, ſi vſus veniat, ſuū quiſque locū teneat, & nouerit, Equitatū ex Caſtris educi, & prœliū cōmitti, iubet. erat ex omnibus Caſtris, quæ ſummū vndiq; iugū tenebant, deſpectus; atque omniū Militum intenti animi pugnę euentū exſpectabant. Galli inter Equites, raros Sagittarios, expeditoſque leuis armaturæ interiecerant, qui ſuis cedentibus auxilio ſuccurrerent; & noſtrorum Equitum impetum ſuſtinerēt. ab his complures de improuiſo vulnerati, prœlio excedebant. cum ſuos pugna ſuperiores eſſe Galli confiderent, & noſtros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ij, qui munitionibus continebantur; & ij, qui ad auxilium conuenerant, clamore, & vlulatu ſuorum animos confirmabant. quod in conſpectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; vtroſque

& Laudis cupiditas,& Timor ignominiæ ad virtutem excitabat. cum à Meridie prope ad Solis Occaſum dubia victoria pugnaretur, Germani vna in parte confertis turmis in hoſtes impetum fecerunt, eoſque propulerunt. quibus in fugam coniectis, Sagittarij circumuenti,interfectique ſunt.item ex reliquis partibus noſtri cedentes vſque ad Caſtra inſecuti,colligendi facultatem non dederunt. ât ij, qui ab Alexia proceſſerant,mæſti,prope victoria deſperata,ſe in Opidum receperunt. vno die intermiſſo, Galli,atque hoc ſpatio,magno cratium, ſcalarum, harpagonum numero effecto, media nocte ſilentio ex Caſtris egreſſi, ad campeſtres munitiones accedũt.ſubito clamore ſublato,qua ſignificatione, qui in Opido obſidebantur, de ſuo aduentu cognoſcere poſſent,crates proiicere, fundis, ſagittis, lapidibus noſtros de vallo deturbare,reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent,adminiſtrare.eodem tempore clamore exaudito, dat tuba ſignum ſuis Vercingetorix, atque ex Opido educit.noſtri, vt ſuperioribus diebus ſuus cuique erat locus attributus,ad Munitiones accedunt; fundis libralibus, ſudibuſque, quas in opere diſpoſuerant,ac glãdibus Gallos perterrent.Proſpectu Tenebris adempto, multa vtrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela coniiciuntur. At M.Antonius,& C.Trebonius, Legati, quibus eæ partes ad defendendum obuenerant,qua ex parte premi noſtros intellexerãt,iis auxilio ex vlterioribus Caſtellis deductos ſubmittebant. dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant:poſtea quam propius ſucceſſerunt; aut ſe ipſi ſtimulis inopinantes induebant; aut, in ſcrobes delapſi, transfodiebantur; aut ex vallo,& turribus tranſiecti, pilis muralibus interibant. multis vndique vulneribus acceptis,nulla munitione perrupta,cum lux appareret; veriti, ne ab latere aperto ex ſuperioribus Caſtris eruptione circumuenirentur, ſe ad ſuos receperunt. at interiores,dum ea,quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores foſſas explent, diutius in ijs rebus adminiſtrandis morati,prius ſuos diſceſſiſſe cognouerunt,quam munitionibus appropinquarent: ita, re infecta, in Opidum reuerterunt.Bis magno cum detrimenro repulſi Galli,quid agant, conſulunt:locorum peritos adhibent:ab his ſuperiorum Caſtrorum ſitus,munitioneſque cognoſcunt. erat à Septemtrionibus Collis,quem quia, propter magnitudinem circuitus,opere circumplecti non potueranr, noſtri, neceſſario pæne iniquo loco, & leniter decliui,Caſtra fecerunt. hæc C. Antiſtius Reginus,& C. Caninius Rebilus,Legati,cum II. Legionibus obtinebant. cognitis per Exploratores Regionibus,duces Hoſtium LX.millia ex omni numero deligunt earum Ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant; quid,quoque pacto agi placeat,occulte inter ſe cõſtituunt.adeundi tempus definiunt, cum Meridies eſſe videatur. iis copiis Vergaſillaunum Aruernum,vnum ex IV.Ducibus,propinquum Vercingetorigis, præficiunt.ille ex Caſtris prima vigilia egreſſus, prope confecto ſub Lucem itinere,poſt Montem ſe occultauit, Militeſque ex nocturno labore ſeſe reficere iuſſit: cum iam Meridies appropinquare videretur, ad ea Caſtra, quæ ſupra demonſtrauimus,contendit; eodemque tempore Equitatus ad Campeſtres munitiones accedere,& reliquæ copiæ ſeſe pro Caſtris oſtendere cœperunt Vercingetorix ex Arce Alexiæ ſuos conſpicatus,ex Opido egreditur; è Caſtris longurios,muſculos,falces,reliquaque,quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. pugnatur vno tempore omnibus locis,atque omnia tentãtur. quæ minime viſa pars firma eſſet,huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus diſtinetur, nec facile pluribus locis occurrit. multum ad terrendos noſtros valuit Clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit,quod ſuum periculum in aliena vident virtute conſiſtere. omnia enim plerumque,quæ abſunt, vehementius hominũ mentes perturbant. Cæſar,idoneum locum nactus,quid quaque in parte geratur,cognoſcit,laborantibus ſubmittit, vtriſque ad omnia occurrit: vnũ illud eſſe tempus prædicat,quo maxime contendi conueniat. Galli, niſi perfregerint Munitiones, de omni ſalute deſperant. Romani ſi rem obtinuerint, finem laborum omnium exſpectant.

exſpectant.maxime ad ſuperiores munitiones laboratur, quo Vergaſillaunũ miſſum demonſtrauimus. exiguum loci ad decliuitatem faſtigium magnum habet momentum.alij tela coniiciunt,alij,teſtudine facta,ſubeunt. defatigatis inuicem integri ſuccedunt.Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & adſcenſum dat Gallis,& quæ in terram occultauerant Romani, contegit. nec iam arma noſtris, nec vires, ſuppetunt. his rebus cognitis, Cæſar Labienum cum Cohortibus v i.ſubſidio laborantibus mittit; & imperat, ſi ſuſtinere non poſſit, deductis Cohortibus eruptione pugnaret;. id, niſi neceſſario, non faciat. ipſe adit reliquos. cohortatur,ne labori ſuccumbant: omnium ſuperiorum dimicationum fructum in eo die,atque hora docet conſiſtere. interiores, deſperatis campeſtribus locis propter magnitudinem Munitionum,loca prærupta ex adſcenſu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex Turribus propugnantes deturbant:aggere,& cratibus,aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam, reſcindunt. Cæſar mittit primo Brutum adoleſcentem cum Cohortibus v i. poſt cũ aliis v i i.Fabium Legatum: poſtremo ipſe, cum vehementius pugnaretur, integros ſubſidio adducit.reſtituto prœlio, ac repulſis Hoſtibus, eo, quo Labienũ miſerat,contendit; Cohortes i v. ex proximo Caſtello educit: Equitum ſe partem ſequi, partem circumire exteriores Munitiones, & ab tergo Hoſtes adoriri iubet. Labienus,poſtquam neque aggeres,neque foſſæ vim hoſtium ſuſtinere poterant, coactis vna de quadraginta Cohortibus,quas ex proximis præſidiis deductas ſors obtulit,Cæſarem per nuncios facit certiorem, quid faciendum exiſtimet. accelerat Cæſar,vt prœlio interſit. eius aduentu ex colore veſtitus cognito, quo inſigni in prœliis vti conſueuerat,Turmiſque Equitum,& Cohortibus viſis, quas ſe ſequi iuſſerat,vt de locis ſuperioribus hæc decliuia, & deuexa,cernebantur, hoſtes cõmittũt prœlium.vtrimque clamore ſublato,excipitur rurſus ex vallo, atq; omnibus Munitionibus Clamor. noſtri, emiſſis pilis, gladiis rem gerunt. repente poſt tergum Equitatus cernitur: Cohortes aliæ appropinquant: hoſtes terga vertunt: fugientibus Equites occurrunt:fit magna cædes. Sedulius Dux, & Princeps Lemouicum occiditur: Vergaſillaunus Aruernus viuus in fuga comprehenditur: ſigna militaria LXXIV. ad Cæſarem referuntur. pauci, ex tanto numero, ſe incolumes in Caſtra recipiunt,conſpicati ex Opido cædem,& fugam ſuorum, deſperata ſalute, copias à Munitionibus reducunt.fit protinus, hac re audita, ex Caſtris Gallorum fuga.quod niſi crebris ſubſidiis,ac totius diei labore Milites fuiſſent defeſſi, omnes Hoſtium copiæ deleri potuiſſent.de media nocte miſſus Equitatus nouiſſimum agmen conſequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in Ciuitates diſcedunt.poſtero die Vercingetorix,Concilio conuocato,id ſe bellum ſuſcepiſſe non ſuarum neceſſitatum, ſed cõmunis libertatis, cauſſa demonſtrat; &, quoniam ſit Fortunæ cedendum, ad vtramque rem ſe illis offerre,ſeu morte ſua Romanis ſatisfacere,ſeu viuum trãſdere velint.Mittuntur de his rebus ad Cæſarem Legati.iubet arma trãſdi,principes produci. ipſe in munitione pro Caſtris conſedit:eo Duces producuntur. Vercingetorix deditur: arma proiiciuntur. reſeruatis Æduis, atque Aruernis, ſi per eos Ciuitates recuperare poſſet, ex reliquis Captiuis toto exercitui capita ſingula, Prædæ nomine, diſtribuit.his rebus cõfectis,in Æduos proficiſcitur; Ciuitatẽ recipit. eo Legati ab Aruernis miſſi,quæ imperaret, ſe facturos pollicentur. imperat magnum numerum Obſidum:Legiones in hiberna mittit: Captiuorum circiter xx. millia Æduis, Aruerniſque reddit: T.Labienum cum i i.Legionibus & Equitatu in Sequanos proficiſci iubet:huic M.Sempronium Rutilum attribuit: C.Fabium, & L.Minucium Baſilium cum i i.Legionibus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bellouacis calamitatem accipiant:C.Antiſtium Reginum in Ambibaretos,T.Sextium in Bituriges,C.Caninium Rebilum in Rhutenos,cũ ſingulis Legionibus mittit:Q.Tullium Ciceronem,& P.Sulpicium Cabilloni, & Matiſconæ in Æduis ad Ararim, rei frumentariæ cauſſa,collocat:ipſe Bibracte hiemare conſtituit. Huius Anni rebus cognitis,Romæ dierum x x. Supplicatio indicitur.

A. HIRTII; *vel*, OPPII;

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. IIX.

Libri octaui capita.

1 *Nouus Galliæ motus, primùm in Biturigibus, mox in Carnutibus à Cæſare repreſſus.*
2 *Bellouacorum motus, & leues aliquot equeſtres pugnæ cum Cæſarianis.*
3 *Bellouacorum ignibus oppoſitis fuga, & mox prælium aduerſum, quo dux illorum Corbeus occiſus, & bellum confectum eſt.*
4 *Dummacus dux Andium in Pictonibus ad ripas Ligeris à Fabio legato ſuperatur.*
5 *Fabius Carnutes & ciuitates Armoricas in deditionem recipit. Cõmius Lucterium & Drapetem in Carducorum finibus vincit.*
6 *Cæſar de Guturnato Carnute ſupplicium ſumit. Vxellodunum cuius incolæ ſiti premebantur, in deditionem recipit.*
7 *Drapetis mors. Lucterius capitur. Aquitaniæ & mox Commij deditio.*
8 *Cæſar obita citeriore Gallia, in vlteriorem redit, eámque præſidiis firmat. mox in Italiam reuerſus, de aduerſariorum conſiliis cognoſcit.*

COACTVS aſſiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recuſatio, non difficultatis excuſationem, ſed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem ſuſcepi. Cæſaris noſtri Commentarios rerum geſtarum Galliæ, non comparandos ſuperioribus, atque inſequentibus eius ſcriptis, contexui, nouiſſimeque imperfecta ab rebus geſtis Alexandriæ confeci, vſque ad exitum nõ quidem Ciuilis diſſenſionis, cuius finem nullum videmus, ſed vitæ Cæſaris. quos vtinam qui legent, ſcire poſſint, quam inuitus ſuſceperim ſcribendos, quo facilius caream ſtultitiæ, atque arrogantiæ crimine, qui me medium interpoſuerim Cæſaris ſcriptis. conſtat enim inter omnes, nihil tam operoſe ab aliis eſſe perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum ſuperetur: qui ſunt editi, ne ſcientia tantarum rerum geſtarum Scriptoribus deeſſet: adeoque probãtur omnium iudicio, vt prærepta, non præbita, facultas Scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior noſtra, quam reliquorum, eſt admiratio. ceteri enim, quam bene, atque emendate; nos, etiam quam facile, atq; celeriter, eos perfecerit, ſcimus. Erat autem in Cæſare cum facultas, atque elegantia ſumma ſcribendi, tum veriſſima ſuorum ſcientia conſiliorum explicãdorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt Alexandrino, atque Africano Bello intereſſem. quæ bella quanquam ex parte Nobis Cæſaris ſermone ſint nota: tamẽ aliter audimus ea, quæ rerum nouitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro teſtimonio ſumus dicturi. ſed ego nimirum, dum omnes excuſationis cauſſas colligo, ne cum Cæſare conferar, hoc ipſum crimen arrogantiæ ſubeo, quod me iudicio cuiuſquam exiſtimem poſſe cum Cæſare comparari. Vale.

OMNI Gallia deuicta; Cæſar cum à ſuperiore æſtate nullum bellandi tempus intermiſiſſet, Militeſque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus vellet; complures eodem tempore Ciuitates renouare belli conſilia nunciabantur, coniurationeſque facere. cuius rei veriſimilis cauſſa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum eſſet, neque, vlla multitudine in vnum locum coacta, reſiſti poſſe Romanis; nec, ſi diuerſa bella complures eodem tempore intuliſſent Ciuitates, ſatis auxilij, aut ſpatij, aut copiarum, habiturum Exercitum Populi R. ad omnia perſequenda: non

eſſe

eſſe autem alicui Ciuitati ſortem incommodi recuſandam, ſi tali mora reliquæ poſſent ſe vindicare in libertatẽ. quæ ne opinio Gallorũ confirmaretur, Cæſar M. Antoniũ Quæſtorẽ ſuis præfecit hibernis: ipſe, Equitatus præſidio, Pridie kal. Ianuarij ab Opido Bibracte proficiſcitur ad Legionem x i i. quã non longe à finibus Æduorũ collocauerat in finibus Biturigũ, eiq; adiungit Legionẽ x i. quæ proxima fuerat. binis Cohortibus ad Impedimenta tuenda relictis, reliquũ exercitum in copioſiſſimos Agros Biturigũ ducit: qui cum latos fines, & cõplura opida, haberent, vnius Legionis hibernis non poterant contineri, quin bellũ pararent, cõiurationeſq; facerẽt. repentino aduẽtu Cæſaris, accidit, quod imparatis diſiectiſq; fuit neceſſe, vt, ſine timore vllo rura colentes prius ab Equitatu opprimerentur, quam cõfugere in Opida poſſent. namq; etiã illud vulgare incurſionis ſignũ Hoſtium, quod incẽdiis Ædificiorũ intelligi cõſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatũ: nẽ aut copia pabuli, frumẽtiq;, ſi lõgius progredi vellet, deficeret; aut hoſtes incẽdiis terrerẽtur. multis hominũ millibus captis, perterriti Bituriges, qui primũ aduentũ effugere potuerãt Romanorũ, in finitimas Ciuitates, aut priuatis hoſpitiis confiſi, aut ſocietate cõſiliorum, confugerãt fruſtra. nam Cæſar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat vlli Ciuitati ſpatium de aliena potius, quam de domeſtica, ſalute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes, terrore ad conditiones pacis adducebat. tali conditione propoſita, Bituriges, cũ ſibi viderent clementia Cæſaris reditum patere in eius amicitiam, finitimaſq; Ciuitates ſine vlla pœna dediſſe Obſides, atque in fidẽ receptas eſſe, idem fecerunt. Cæſar Militibus pro tanto labore, ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis ſtudioſiſſime permanſerant in labore, ducenos Seſtertios, Centurionibus i i. millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur: Legionibuſque in hiberna remiſſis, ipſe ſe recepit die x l. Bibracte. ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum Legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes; quos intuliſſe bellum ſibi querebantur. qua re cognita, cum non amplius x. & i i x. dies in hibernis eſſet commoratus, Legiones x i v. & v i. ex Hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ cauſſa, ſuperiore Commentario demonſtratum eſt. ita cum i i. Legionibus, ad perſequendos Carnutes, proficiſcitur. cum fama Exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis, Opidiſque, quæ tolerandæ hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem Ædificiis, incolebant, (nuper enim deuicti complura Opida dimiſerant) diſperſi profugiunt. Cæſar erumpentes, eo maxime tempore, acerrimas tempeſtates cum ſubire Milites nollet, in Opido Carnutum Genabo Caſtra ponit, atque, in tecta partim Gallorum, partim coniectis celeriter ſtramentis, quæ tentoriorum integendorum gratia erant inædifiacata, Milites contegit. Equites tamen, & Auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quaſcumque petiſſe dicebantur hoſtes: nec fruſtra. nam plerumque magna præda potiti noſtri reuertuntur. oppreſſi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum, tectis expulſi, nullo loco diutius conſiſtere auderent, nec Siluarum præſidio tempeſtatibus duriſſimis tegi poſſent: diſperſi, magna parte amiſſa ſuorum diſſipantur in finitimas Ciuitates. Cæſar, tempore anni difficillimo, cum ſatis haberet, conuenientes manus diſſipare, ne quod initium belli naſceretur; quantumque in ratione eſſet, exploratum haberet, ſub tempus Æſtiuorum nullum ſummum bellum poſſe conflari; C. Trebonium cum
2 i i. Legionibus, quas ſecum habebat, in Hibernis Genabi collocauit: † ipſe, cum crebris Legationibus Rhemorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgaſque præſtabant, finitimaſque iis Ciuitates, Duce Corbeo Bellouaco, & Cõmio Atrebate, exercitum cõparare, atque in vnum locũ cogere, vt omni multitudine in fines Sueſſionũ, qni Rhemis erant attributi, facerent impreſſionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, ſed etiam ad ſalutẽ ſuam iudicaret, nullam calamitatẽ ſocios optime de Rep. meritos accipere; Legionem ex

hibernis euocat rurſus x i; literas autem ad C. Fabium mittit, vt in fines Sueſſionum Legiones i i. quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus à T. Labieno accerſit. ita quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio poſtulabat, perpetuo ſuo labore, inuicem Legionibus expeditionum onus iniungebat. his copiis coactis, ad Bellouacos proficiſcitur; Caſtriſque in eorum finibus poſitis, Equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus Hoſtium conſilia cognoſceret. Equites, officio functi, renunciant paucos in Ædificiis eſſe inuentos; atque hos, non qui Agrorum incolendorum cauſſa remãſiſſent, (namque eſſe vndique diligenter demigratum) ſed qui ſpeculãdi gratia eſſent remiſſi. à quibus cum quæreret Cæſar, quo loco multitudo eſſet Bellouacorum, quodque eſſet conſilium eorum, inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre poſſent, in vnum locum conueniſſe; itẽque Ambianos, Aulercos, Caletes, Velliocaſſos, Atrebates locum Caſtris excelſum, impedita circumdatum palude, delegiſſe; omnia impedimenta in vlteriores Siluas contuliſſe; complures eſſe Principes belli auctores, ſed multitudinem maxime Corbeo obtemperare, quod ei ſummo odio eſſet nomen Populi R. intellexiſſent: paucis ante diebus, ex his Caſtris Commium diſceſſiſſe ad auxilia Germanorũ adducenda, quorũ & vicinitas propinqua, & multitudo eſſet infinita: conſtituiſſe autem Bellouacos, omnium Principũ conſenſu, ſumma Plebis cupiditate, vt, ſi diceretur Cæſar cum i i i. Legionibus venire, offerrent ſe ad dimicandum, ne, miſeriore, ac duriore poſtea conditione, cum toto Exercitu decertare cogerentur: ſin maiores copias adduceret, in eo loco permanerent, quẽ delegiſſent; pabulatione autem, quæ propter Anni tempus cum exigua, tum diſiecta eſſet, & frumentatione, & reliquo commeatu ex inſidiis prohibere Romanos. quæ Cæſar cum conſentientibus plurimis cognouiſſet; atque ea, quæ proponerentur, conſilia plena prudentiæ, longeque à temeritate Barbarorum remota eſſe iudicaret; omnibus rebus inſeruiendum ſtatuit, quo celerius Hoſtes contempta ſuorum paucitate, prodirent in Aciem. ſingularis enim virtutis veterrimas Legiones v i i. i i x. & i x. habebat, ſummæ ſpei, delectæque iuuentutis x i. quæ, octauo iam ſtipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetuſtatis; & virtutis ceperat opinionem. itaque, conſilio aduocato, rebus iis, quæ ad ſe eſſent delatæ, omnibus expoſitis, animos multitudinis confirmat: ſi forte hoſtes i i i. Legionum numero poſſet elicere ad dimicandum, Agminis ordinem ita conſtituit; vt Legio v i i. i i x. i x. ante omnia iret Impedimenta; deinde omnium Impedimentorum Agmen, (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus eſſe conſueuit) cogeret x i. ne maioris multitudinis ſpecies accidere Hoſtibus poſſet quam ipſi depopoſciſſent. hac ratione pæne quadrato Agmine inſtructo, in conſpectum Hoſtium celerius opinione eorum, exercitum adducit. quas Legiones repente inſtructas velut in Acie certo gradu accedere Galli cum viderent, quorum erant ad Cæſarem plena fiduciæ conſilia perlata, ſiue certaminis periculo, ſiue ſubito aduentu, ſeu exſpectatione noſtri conſilij, copias inſtruunt pro Caſtris, nec loco ſuperiore decedunt. Cæſar, etſi dimicare optauerat, tamen admiratus tãtam multitudinem Hoſtium, valle intermiſſa, magis in altitudinem depreſſa, quam late patẽte, Caſtra Caſtris Hoſtium cõfert. hæc imperat vallo pedum x i i. muniri, coroniſque pro hac ratione eius altitudinis inædificari; foſſam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem i i i. Tabulatorum, Pontibus transiectis, conſtratiſque coniungi; quorum frontes viminea loricula munirentur, vt Hoſtis à duplici propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex Pontibus, quo tutior altitudine eſſet, hoc audacius, longiuſque tela promitteret; alter, quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet, Ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioreſque turres impoſuit. huius Munitionis duplex erat cõſilium. namque & Operum magnitudinem & Timorem ſuum ſperabat fiduciam Barbaris allaturum; & cum pabulatũ, frumentatũque longius eſſet proficiſcendum, paruis

copiis

copiis Caſtra Municione ipſa videbat poſſe defēdi. interim, crebro paucis vtrimque procurrentibus, inter bina Caſtra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem non numquam aut noſtra auxilia, aut Gallorum, Germanorumque tranſibant: acriuſque hoſtes inſequebantur: aut viciſſim Hoſtes, eodem trāſgreſſi, noſtros longius ſubmouebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat neceſſe, cum raris, diſiectiſque ex Ædificiis pabulum conquireretur) vt impeditis locis diſperſi pabulatores circumuenirentur: quæ res etſi mediocre detrimentum iumentorum, ac ſeruorū noſtris afferebat, tamen ſtultas cogitationes incitabat Barbarorū, atque eo magis, quod Cōmius, quem profectum ad auxilia Germanorū accerſenda dixeram, cum Equitibus venerat: qui tametſi numero non amplius erant Quingētis: tamen Germanorū aduentu Barbari inflabantur. Cæſar, cum animaduerteret Hoſtē cōplures dies Caſtris palude, & loci natura munitis ſe tenere; neq; oppugnari Caſtra eorū, ſine dimicatione pernicioſa, nec locū Munitionib. claudi, niſi à maiore exercitu, poſſe; literas ad Treboniū mittit, vt quam celerrime poſſet, Legionē x i i, quæ cum T. Sextio Legato in Biturigibus hiemabat, accerſeret; atque ita cum i i i. Legionibus magnis itineribus ad ſe veniret: ipſe Equites inuicem Rhemorum, ac Lingonum reliquarūque Ciuitatum, quorum magnum numerū euocauerat, præſidio Pabulationibus mittit, qui ſubitas Hoſtiū incurſiones ſuſtinerent. quod cū quotidie fieret, ac iam Cōſuetudine Diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delecta manu Peditum, cognitis ſtationibus quotidianis Equitum noſtrorū, ſilueſtribus locis inſidias diſponunt; eodēque Equites poſtero die mittūt, qui primum elicerent noſtros in inſidias, deinde circumuentos aggrederentur. cuius mali ſors incidit Rhemis, quibus illa dies fungēdi muneribus obuenerat. namque ij, cum repente Hoſtium Equites animaduertiſſent, ac numero ſuperiores paucitatem cōtempſiſſent, cupidius inſecuti à Peditibus vndique ſunt circundati: quo facto perturbati, celerius, quā conſuetudo fert Equeſtris prœlij, ſe receperunt amiſſo Vertiſco, Principe Ciuitatis, Præfecto Equitum: qui cum vix equo propter ætatem poſſet vti, tamen, Cōſuetudine Gallorū neq; ætatis excuſatione in ſuſcipienda Præfectura vſus erat, neque dimicari ſine ſe voluerat. inflantur, atque incitātur Hoſtium animi ſecundo prœlio, Principe, & Præfecto Rhemorum interfecto, noſtri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis ſtationes diſponere, ac moderatius cedentē inſequi Hoſtem. non intermittūtur interim quotidiana prœlia in cōſpectu vtrorumque Caſtrorū, quæ ad vada, tranſituſque fiebant Paludis. qua contentione Germani, quos propterea Cæſar tranſduxerat Rhenum, vt Equitibus interpoſiti prœliarentur, cum conſtantius vniuerſi Paludem tranſiſſent, pauciſque reſiſtentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem eſſent inſecuti, perterriti non ſolum ij, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, ſed etiam, qui longius ſubſidiari conſueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem Fugæ fecerunt, ſæpe amiſſis ſuperioribus locis, quam ſe aut in Caſtra ſuorum reciperent; aut nonnulli, pudore coacti, longius profugerēt. quorum periculo ſic omnes copiæ ſunt perturbatæ, vt vix iudicari poſſet, vtrum ſecundis, minimiſque rebus inſolentiores; an aduerſis, mediocribuſque timidiores eſſent.

3 † Compluribus diebus iiſdem in Caſtris, conſumptis, cum propius acceſſiſſe Legiones, & C. Trebonium Legatum cognouiſſent; Duces Bellouacorum, veriti ſimilem obſeſſionem Alexiæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebant, vnaque reliqua Impedimenta: quorum perturbatū, & confuſum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos ſequi Gallos conſueuit) oppreſſi luce, copiis armatorum, Caſtrorum vias inſtruunt; ne prius Romani perſequi ſe inciperent, quam longius agmen Impedimentorum ſuorum proceſſiſſet. At Cæſar neque reſiſtentes tanto Collis adſcenſu laceſſendos iudicabat; neq; non vſque eo Legiones admouēdas, vt diſcedere ex eo loco ſine periculo Barbari Militibus inſtantibus nō poſſent. ita cū Paludem

impeditam à Caſtris Caſtra diuidere, quæ tranſeundi difficultas celeritatem inſequendi tardare poſſet; atque id iugum, quod trans Paludem, pæne ad Hoſtium Caſtra pertineret, mediocri valle à Caſtris eorum intercisum animaduerteret; Pontibus Palude conſtrata, Legiones tranſducit, celeriterque in ſummam planiciem iugi peruenit, quæ decliui faſtigio duobus ab lateribus muniebatur. ibi Legionibus inſtructis ad vltimum iugum peruenit: Aciemque eo loco conſtituit, vnde tormento miſſa tela in Hoſtium cuneos coniici poſſent. Barbari, confiſi loci natura, cum dimicare non recuſarent, ſi forte Romani ſubire Collem conarentur, paullatimque copias diſtributas dimittere non auderent, ne diſperſi perturbarentur, in Acie permanſerunt. quorum pertinacia cognita Cæſar, x x. Cohortibus inſtructis, Caſtriſque eo loco metatis, muniri iubet Caſtra. abſolutis Operibus; Legiones pro vallo inſtructas collocat: Equites frenatis equis in Stationibus diſponit. Bellouaci, cum Romanos ad inſequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere ſine Cibariis eodem loco poſſent, tale conſiliũ ſui recipiendi inierunt. Faſces, vbi conſederant (nam, in Acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus Commentariis declaratum eſt) per manus ſtramentorum, ac virgultorum, quorum ſumma erat in Caſtris copia, inter ſe tranſditos, ante Aciẽ collocauerunt; extremoque tempore diei, ſigno pronunciato, vno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repente à conſpectu rexit Romanorum: quod vbi accidit, Barbari vehementiſſimo curſu fugerunt. Cæſar, etſi diſceſſum hoſtium animaduertere non poterat, incendiis oppoſitis; tamen, id conſilium cum fugæ cauſſa initum ſuſpicaretur, Legiones promouet; & Turmas mittit ad inſequendum: ipſe, veritus inſidias, ne forte in eodem loco ſubſiſtere hoſtis, atque elicere noſtros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, cum intrare fumum, & flammam denſiſſimam timerent; ac, ſi qui cupidius intrauerant, vix ſuorum ipſi priores partes aduerterent; equorum inſidias veriti, liberam facultatem ſui recipiendi Bellouacis dederunt. ita, Fuga timoris ſimul, calliditatiſq; plena, ſine vllo detrimento, millia non amplius x. progreſſi hoſtes, munitiſſimo loco Caſtra poſuerunt. inde, cum ſæpe in inſidiis Equites, Pediteſque diſponerent, magna detrimenta Romanis in Pabulationibus inferebant. quod cum crebrius accideret, ex Captiuo quodam comperit Cæſar, Corbeum, Bellouacorum Ducem, fortiſſimorum millia v I. Peditum delegiſſe, Equiteſque ex omni numero ∞, quos in inſidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti, ac pabuli, Romanos Pabulatum miſſuros ſuſpicaretur. quo cognito conſilio, Cæſar, Legiones plures, quam ſolebat, educit; Equitatumq; qua conſuetudine Pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat, præmittit: huic interponit præſidia leuis armaturæ: ipſe cum Legionibus quã poteſt maxime appropinquat. Hoſtes in inſidiis diſpoſiti, cum ſibi delegiſſent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes paſſibus ∞, Siluis vndique impeditiſſimis, aut altiſſimo Flumine, velut indagine, munitum, hunc inſidiis circumdederunt noſtri. Explorato Hoſtium conſilio, ad prœliandum animo, atque armis parati, cum, ſubſequentibus Legionibus, nullam dimicationem recuſarent, turmatim in eum locum deuenerunt. quorum aduentu cum ſibi Corbeus oblatã occaſionẽ rei gerendæ exiſtimaret, primus cum paucis ſe oſtendit, atque in proximas Turmas impetum facit. noſtri conſtanter impetum ſuſtinent inſidiatorum; neque plures in vnum locum conueniunt; quod plerumque Equeſtribus prœliis cum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipſorum detrimentum accipitur. cum diſpoſitis Turmis inuicem rari prœliarentur; neque ab lateribus circumueniri ſuos paterentur; erũpunt ceteri, Corbeo prœliante, ex Siluis. fit magna cõtentione diuerſum prœliũ: quod cum diutius pari Marte iniretur; paullatim ex Siluis inſtructa multitudo procedit Peditũ, quæ noſtros cogit cedere Equites: quibus celeriter ſubueniũt Leuis armaturę pedites quos ante Legiones miſſos docui; Turmiſq; noſtrorũ interpoſiti, cõſtanter prœliantur. pugnatur aliquãdiu pari cõtentione: deinde

deinde,vt ratio poſtulabat prœlij,qui ſuſtinuerant primos impetus inſidiatū, hos ipſo fiunt ſuperiores,quod nullū ab inſidiantibus imprudentes acceperant detrimentū.accedunt propius interim Legiones:crebrique eodem tēpore & noſtris & hoſtibus nuncij afferūtur,Imperatorē inſtructis copijs adeſſe.qua re cognita, præſidio Cohortium confiſi noſtri,acerrime prœliantur; ne, ſi tardius rem geſſiſſent, victoriæ gloriam communicaſſe cum Legionibus viderentur. Hoſtes concidunt animis; atque itineribus diuerſis fugam quærunt,nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, ijs ipſi tenebantur: victi tamen, perculſique, maiore parte amiſſa, conſternati, quo ſors tulerat, confugiunt: partim ſiluis petitis; partim flumine; qui tamen in fuga à noſtris acriter inſequentibus conficiuntur: cum interim nulla calamitate victus Corbeus,excedere prœlio,Siluaſque petere,haud inuitantibus noſtris ad Deditionem, potuit adduci, quin, fortiſſime prœliando, compluresque vulnerando,cogeret elatos iracundia victores in ſe tela coniicere. Tali modo re geſta recentibus prœlij veſtigiis, ingreſſus Cæſar, cum victos tanta calamitate exiſtimaret hoſtes, nuncio accepto, locum Caſtrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abeſſe plus minus IIX. millibus paſſuum dicebantur, tametſi Flumine impeditum tranſitum videbat; tamen, exercitu tranſducto, progreditur. at Bellouaci, reliquæque Ciuitates,repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui Siluarum beneficio caſum euitauerant, omnibus aduerſis, cognita calamitate, interfecto Corbeo,amiſſo Equitatu,& fortiſſimis Peditibus, cum aduentare Romanos exiſtimarent,Concilio repente cantu Tubarum conuocato, conclamant, vt Legati Obſideſque ad Cæſarem mittantur. hoc omnibus probato conſilio, Commius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri è veſtigio mittunt ad Cæſarem Legatos,petuntque vt ea pœna ſit contentus Hoſtium,quam ſi ſine dimicatione inferre integris poſſet, pro ſua clementia, atque humanitate,numquam profecto eſſet illaturus:afflictas opes Equeſtri prœlio Bellouacorum eſſe: delectorum Peditum multa millia interiiſſe, vix refugiſſe nuncios cædis; tamen magnum, vt in tanta calamitate, Bellouacos eo prœlio commodum eſſe conſecutos, quod Corbeus, auctor belli, concitator multitudinis eſſet interfectus:numquam enim Senatum tantum in Ciuitate,illo viuo,quantum imperitam Plebem,potuiſſe. Hæc orantibus Legatis, commemorat Cæſar, eodem tempore ſuperiore anno Bellouacos, ceteraſque Galliæ Ciuitates, ſuſcepiſſe bellum; pertinaciſſime hos ex omnibus in ſententia permanſiſſe, neque ad ſanitatem reliquorum deditione eſſe perductos: ſcire, atque intelligere ſe, Cauſſam Peccati facillime Mortuis delegari: neminē vero tantum pollere, vt inuitis Principibus,reſiſtente Senatu,omnibus bonis repugnātibus,infirma manu Plebis, bellū concitare,& gerere,poſſet:ſed tamen ſe contentum fore ea pœna, quam ſibi ipſi cōtraxiſſent.Nocte inſequenti Legati reſponſa ad ſuos referunt, Obſides conficiunt.Concurrunt reliquarū Ciuitatum Legati, quæ Bellouacorū ſpectabantur euentū:Obſides dant: imperata faciunt: excepto Commio, quem timor cohibebat,cuiuſquam fidei ſuam cōmittere ſalutem. nam ſuperiore anno T. Labienus, Cæſare in Gallia Citeriore ius dicente,cum Commium cōperiſſet ſollicitare Ciuitates, coniurationē contra Cæſarem facere, infidelitatem eius ſine vlla perfidia iudicauit comprimi poſſe: quem quia non arbitrabatur vocatum in Caſtra venturum,ne tentando cautiorem faceret, C. Voluſenum Quadratum miſit, qui eum,per ſimulationem colloquij, curaret interficiendum. ad eam rem delectos tranſdidit Centuriones. cum in Colloquium ventum eſſet, &, vt conuenerat, manum Commij Voluſenus arripuiſſet; Centurio, velut inſueta re permotus,celeriter à familiaribus prohibitus Commij, conficere hominem non potuit; grauiter tamē primo ictu gladio caput percuſſit. cū vtrimq; gladij diſtricti eſſent; non tam pugnandi,quam diffugiendi fuit vtrorumque conſilium; noſtrorū,quod mortifero vulnere Commiū credebāt affectū; Gallorum, quod, inſidijs cognitis,

plura quam videbant, extimeſcebant.quo facto ſtatuiſſe Cõmius dicebatur,numquam in cõſpectum cuiuſquam Romani venire. Bellicoſiſſimis gentibus deuictis, Cæſar,cum videret nullam iam eſſe Ciuitatem,quæ bellum pararet, quo ſibi reſiſteret,ſed nonnullos ex Opidis demigrare, ex Agris effugere, ad præſens imperiũ euitandum; plures in partes exercitum dimittere conſtituit:M. Antonium Quæſtorem,cum Legione x I, ſibi coniungit:C.Fabium Legatũ, cum Cohortibus xxv, mittit in diuerſiſſimam partem Galliæ; quod ibi quaſdam Ciuitates in armis eſſe audiebat,neque C. Caninium Rebilum Legatum,qui in illis Regionibus præerat, ſatis firmas I I. Legiones habere exiſtimabat. T. Labienum ad ſe euocat: Legionemque x I I. quæ cum eo fuerat in Hibernis,in Togatam Galliam mittit, ad Colonias Ciuium Romanorum tuẽdas; ne quod ſimile incommodum accideret de incurſione Barbarorum,ac ſuperiore æſtate Tergeſtinis accidiſſet; quia repentino latrocinio, atque impetu incolæ illorum erant oppreſſi: ipſe ad deuaſtandos, depopulandoſque fines Ambiorigis proficiſcitur: quem perterritum, atque fugientem cum redigi poſſe in ſuam poteſtatem deſperaſſet, proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat,adeo fines eius vaſtare Ciuibus, Ædificijs, Pecore, vt odio ſuorũ Ambiorix,ſi quos Fortuna feciſſet reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in Ciuitatem. cum in omnes fines partium Ambiorigis aut Legiones, aut Auxilia dimiſiſſet,atque omnia cædibus,incendijs, rapinis, vaſtaſſet; magno numero hominum interfecto, aut capto,Labienum, cum I I. Legionibus, in Treuiros mittit; quorum Ciuitas,propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis,cultu, & feritate,non multum à Germanis differebat:neque imperata vnquam,niſi exercitu coacta, faciebat. Interim C.Caninius Legatus,cum magnam multitudinem conueniſſe Hoſtium in fines Pictonum, literis, nunciiſque Duracij cognouiſſet,qui perpetuo in amicitia Romanorũ permanſerat, quod pars quædam Ciuitatis eius defeciſſet, ad Opidum Lemouicum contendit. quo cum aduentaret; atque ex Captiuis certius cognoſceret,multis hominũ millibus, Dumnaco duce Andium,Duracium clauſum,Lemouicum oppugnari: neque infirmas Legiones Hoſtibus committere auderet,Caſtra muniro loco poſuit.Dumnacus,cum appropinquare Caninium cognouiſſet, copiis omnibus ad Legiones conuerſis,Caſtra Romanorum oppugnare inſtituit.cum complures dies in oppugnatione conſumpſiſſet; &, magno ſuorum detrimento,nullam partem munitionum conuellere potuiſſet; rurſus ad obſidendum Lemouicum redit.Eodem tempore C.Fabius Legatus complures Ciuitates in fidem recipit, Obſidibus firmat, literiſque C. Caninij certior fit,quæ in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiſcitur ad auxilium Duracio ferẽdum.ac Dumnacus, aduentu Fabij cognito,deſperata ſalute,ſi tempore eodem coactus eſſet & Romanorum, & externum ſuſtinere hoſtem,& reſpicere, ac timere Opidanos; repente eo ex loco cum copiis recedit; nec ſe ſatis tutum fore arbitratur, niſi Flumen Ligerim, quod erat Ponte, propter magnitudinem, conſtratum, copias tranſduxiſſet. Fabius, etſi nondum in conſpectum venerat Hoſtium, neque ſe cum Caninio coniunxerat; tamen doctus ab iis, qui locorum nouerant naturam, potiſſimum credidit, Hoſtes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. itaque cum copiis ad eundem Pontem contendit; Equitatumque tantum procedere ante agmen imperat Legionum,quantùm cum proceſſiſſet,ſine defatigatione equorum in eadẽ ſe reciperet Caſtra.Conſequuntur Equites noſtri, vt erat præceptum: inuaduntque Dumnaci agmen:& fugientes,perterritoſque ſub ſarcinis in itinere aggreſſi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. itaque, re bene geſta, ſe recipiunt in Caſtra. inſequenti nocte Fabius Equites præmittit,ſic paratos,vt confligerent,atque omne agmen morarentur,dũ conſequeretur ipſe.cuius pręceptis,vt res gereretur,Q. Titatius Varus,Præfectus Equitum, ſingularis & animi,& prudentiæ vir, ſuos hortatur; agmenque hoſtium conſecutus, Turmas partim idoneis locis diſponit,partim Equitum prœlium committit. conſiſtit audacius Equitatus hoſtium

ſuccedentibus ſibi Peditibus, qui, toto agmine ſubſiſtentes, Equitibus ſuis cõtra noſtros ferunt auxilium. fit prœlium acri certamine. namque noſtri, contemptis pridie, ſuperatiſque hoſtibus, cum ſubſequi Legiones meminiſſent, & pudore cedendi, & cupiditate per ſe conficiendi prœlij, fortiſſime contra Pedites prœliantur; Hoſteſque nihil amplius copiarum acceſſurum credentes, vt pridie cognouerant, delendi Equitatus noſtri nacti occaſionem videbantur. cum aliquandiu ſumma contentione dimicaretur, Dumnacus inſtruit Aciem; quæ ſuis eſſet Equitibus inuicem præſidio. tum repente confertæ Legiones in conſpectum hoſtiũ veniunt. quibus viſis perculſæ Barbarorum turmæ, ac perterritæ Acies hoſtium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore, diſcurſuque paſſim fugæ ſe mandant. At noſtri Equites, qui paullo ante cum reſiſtentibus fortiſſimè conflixerant, lætitia victoriæ elati magno vndique clamore ſublato, cedentibus circumfuſi, quantum Equorum vires ad proſequendum, dextræque ad cædendum valent, tantum eo prœlio interficiunt. itaque amplius millibus x 11. aut armatorũ, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur Impedimentorum. qua ex fuga, cum conſtaret, Drapetem Senonẽ, (qui, vt primum defecerat Gallia, collectis vndique perditis hominibus, ſeruis ad libertatem vocatis, exſulibus omnium Ciuitatum accitis, receptis latronibus, impedimenta, & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum 11. millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnaque conſilium cum eo Luterium Cadurcum cœpiſſe, quem in ſuperiore Commẽtario, prima defectione Galliæ facere in prouinciam impetum voluiſſe, cognitum eſt; Caninius Legatus, cum Legionibus 11. ad eos perſequendos contendit; ne de timore, aut detrimento prouinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrociniis, caperetur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes, reliquaſque proficiſcitur Ciuitates, quarũ eo prœlio, quod cum Dumnaco fecerat, copias eſſe accitas ſciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate ſubmiſſiores eſſent futuræ; dato vero ſpatio, ac tempore, eodem inſtante Dumnaco, poſſent concitari. qua in re ſumma felicitas, celeritaſque in recipiendis Ciuitatibus Fabium conſequitur. nam Carnutes, qui, ſæpe vexati, numquam Pacis fecerant mentionem, datis Obſidibus, veniunt in deditionem; ceteræque Ciuitates, poſitæ in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, aduentu Fabij, Legionumque, imperata ſine mora faciunt. Dumnacus, ſuis finibus expulſus, errans, latitāſque ſolus extremas Galliæ regiones petere, coactus eſt. At Drapes, vnaque Luterius, cum Legiones, Caniniumque adeſſe cognoſcerent, nec ſe ſine certa pernicie, perſequente exercitu, putarẽt Prouinciæ fines intrare poſſe; nec iam liberam vagandi, latrocinandique facultatem haberent, cõſiſtunt in Agris Cadurcorum. ibi cum Luterius apud ſuos Ciues quondam, integris rebus, multum potuiſſet; ſemperq; auctor nouorũ conſiliorum, magnam apud Barbaros auctoritatem haberet; Opidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, natura loci egregie munitum, occupat ſuis & Drapetis copijs; Opidanoſque ſibi con iungit. quo cum confeſtim C. Caninius veniſſet, animaduerteretque omnes Opidi partes præruptiſſimis ſaxis eſſe munitas, quo, defendenre nullo, tamen armatis adſcēdere eſſet difficile; magna autem Impedimenta Opidanorum videret; quæ ſi clamdeſtina fuga ſubtrahere conarentur, effugere non modo Equitatum, ſed ne Legiones quidem, poſſent: tripartito Cohortibus diuiſis, trina excelſiſſimo loco Caſtra fecit; à quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in Opidi circuitu ducere inſtituit. quod cum animaduerterent Opidani, miſerrimaque Alexiæ memoria ſolliciti, ſimilem caſum obſeſſionis vererentur; maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret, rationem frumenti eſſe habendam; conſtituunt omnium conſenſu, parte ibi relicta copiarum, ipſi cum expeditis ad importandum frumentum proficiſci. eo conſilio probato, proxima nocte, 11. millibus armatorũ relictis, reliquos ex Opido Drapes, & Luterius, edu-

cunt: ij, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria ſubleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus ſumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non numquam autem expeditionibus nocturnis Caſtella noſtrorum adoriuntur. quam ob cauſſam C. Caninius toto Opido munitiones circumdare conatur; ne aut opus effectum tueri non poſſit, aut plurimis in locis infirma diſponat præſidia. magna copia frumẽti comparata, cõſidunt Drapes, & Luterius non longius ab Opido x. millibus paſſuum, vnde paullatim frumentum in Opidum ſupportarent: ipſi inter ſe prouincias partiuntur. Drapes Caſtris præſidio cum parte copiarum reſtitit. Luterius agmen iumentorũ ad Opidum adducit: diſpoſitis ibi præſidiis, hora noctis circiter x. ſilueſtribus anguſtiſque itineribus frumentum importare in Opidum inſtituit. quorum ſtrepitũ vigiles Caſtrorum cum ſenſiſſent; Exploratoreſque miſſi, quæ agerentur, renunciaſſent; Caninius celeriter cum Cohortibus armatis ex proximis Caſtellis, in frumentarios ſub ipſam lucem impetum fecit. ij, repentino malo perterriti, diffugiunt ad ſua præſidia: quæ noſtri vt viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero viuum capi patiuntur. profugit inde cum paucis Luterius, nec ſe recipit in Caſtra. re bene geſta, Caninius ex Captiuis comperit, partem copiarum cum Drapete eſſe in Caſtris intra millia paſſuum x. qua re ex compluribus cognita, cum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi poſſe; magnæ felicitatis eſſe arbitrabatur, nemině ex cæde refugiſſe in Caſtra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. ſed, cum in experiundo periculum nullum videret, Equitatum omnem, Germanoſque Pedites ſummæ velocitatis omnes ad caſtra hoſtium præmittit. ipſe Legionem vnam intra Caſtra diſtribuit; alteram ſecum expeditam ducit. cum propius hoſtem acceſſiſſet, ab Exploratoribus, quos præmiſerat, cognoſcit, Caſtra eorum, vt Barbarorum fert conſuetudo, relictis locis ſuperioribus, ad ripas Fluminis eſſe demiſſa. at Germanos, Equiteſque imprudentibus omnibus de improuiſo aduolaſſe, & prœlium commiſiſſe. qua re cognita, Legionem armatam inſtructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus ſigno dato, loca ſuperiora capiuntur. quod vbi accidit, Germani, Equiteſque, ſignis Legionis viſis, vehementiſſime prœliantur. confeſtim omnes Cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipſe eo prœlio Drapes. Caninius, feliciſſime re geſta, ſine vllo pæne Militis vulnere, ad obſidendos Opidanos reuertitur; externoque hoſte deleto, cuius timore augere præſidia, & munitione Opidanos circumdare prohibitus erat, opera vndique imperat adminiſtrari. venit eodem
6 cũ ſuis copijs poſtero die C. Fabius, partemque Opidi ſumit ad obſidendũ. †Cæſar interim M. Antonium Queſtorẽ cum Cohortibus xv. in Bellouacis reliquit; ne qua rurſus nouorum conſiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipſe reliquas Ciuitates adit; Obſides plures imperat; timentes omnium animos conſolatione ſanat. Cum in Carnutes veniſſet, quorum conſilio in Ciuitate ſuperiore Commentario Cæſar expoſuit initium belli eſſe ortum, quod præcipue eos, propter conſcientiam facti, timere animaduertebat; quo celerius Ciuitatem metu liberaret, Principem ſceleris ipſius, & concitatorem belli Guturnatum ad ſupplicium depoſcit. qui etſi ne Ciuibus quidem ſuis ſe committebat; tamen celeriter, omnium cura quæſitus, in Caſtra perducitur. cogitur in eius ſupplicium Cæſar contra naturam ſuam, maximo Militum conſenſu; qui omnia pericula, & detrimẽta belli à Guturnato accepta referebant; adeo vt verberibus exanimatum corpus ſecuri feriretur. ibi crebris literis Caninij fit certior, quæ de Drapete, & Luterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent Opidani. quorum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna eſſe afficiendam iudicabat; ne vniuerſa Gallia non vires ſibi defuiſſe ad reſiſtendum Romanis, ſed conſtantiam, putaret; ne ue hoc exemplo ceteræ Ciuitates, locorum opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem; cum omnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam
eſſe

eſſe vnam æſtatem ſuæ Prouinciæ; quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum vltra periculum vererentur. itaque Q. Galenum Legatum cum Legionibus II. relinquit, qui iuſtis itineribus ſe ſubſequeretur: ipſe cum omni Equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contendit. cum, contra exſpectationem omnium, Cæſar Vxellodunum veniſſet; Opidumque operibus clauſum animaduerteret; neque ab oppugnatione recedi videret vlla conditione poſſe; magna autem copia frumenti abundare Opidanos, ex Perfugis cognoſceret; aqua prohibere hoſtẽ tentare cœpit. Flumen infimam vallem diuidebat, quæ pæne totum Montem cingebat, in quo poſitum erat præruptum vndique Opidum Vxellodunum. hoc auertere loci natura prohibebat. ſic enim imis radicibus Montis ferebatur, vt nullã in partem, depreſſis foſſis, deriuari poſſet. Erat autẽ Opidanis difficilis, & præruptus eo deſcenſus, vt, prohibentibus noſtris, ſine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire Flumen, neque arduo ſe recipere poſſet adſcẽſu. qua difficultate eorum cognita, Cæſar, Sagittariis, Funditoribuſque diſpoſitis, Tormentis etiam quibuſdam locis contra facillimos deſcẽſus collocatis, aqua Fluminis prohibebat Opidanos; quorum omnis poſtea multitudo Aquatum vnum in locum cõueniebat. ſub ipſius enim Opidi murum magnus Fons prorumpebat, ab ea parte, quæ fere pedum ccc. interuallo Fluminis circuitu vacabat. hoc Fonte prohiberi poſſe Opidanos cum optarent reliqui, Cæſar vnus videret, non ſine magno periculo è regione eius, vineas agere aduerſus Montem, & aggeres ſtruere, cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. Opidani enim loco ſuperiore decurrunt, & eminus ſine periculo prœliantur, multoſque pertinaciter ſuccedentes vulnerant. non deterrentur tamen Milites noſtri vineas proferre, & labore, atque operibus locorum vincere difficultates. eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput Fontis. quod genus operis ſine vllo periculo, & ſine ſuſpicione hoſtium, facere licebat. exſtruitur agger in altitudinem pedum IX. collocatur in eo Turris X. Tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) ſed quæ ſuperare Fontis faſtigium poſſet. ex ea cum tela tormentis iacerentur ad Fontis aditus; nec ſine periculo poſſent aquari Opidani; non tantum Pecora, atque Iumenta, ſed etiam magna hominum multitudo ſiti conſumebatur. quo malo perterriti Opidani, cupas ſeuo, pice, ſcandulis complent, eas ardentes in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime prœliantur, vt ab incendio reſtinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna repente in ipſis operibus flamma exiſtit. quæcumque enim per locum præcipitem miſſa erant, ea vineis & aggere ſuppreſſa comprehendebant id ipſum, quod morabatur. Milites contra noſtri quanquam perículoſo genere prœlij, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo. res enim gerebatur & excelſo loco, & in conſpectu exercitus noſtri: magnuſque vtrimque clamor oriebatur: ita vt quiſque poterat, maxime inſignis, quo notior, teſtatiorque virtus eius eſſet, telis hoſtium flammæque ſe offerebat. Cæſar, cum complures ſuos vulnerari videret, ex omnibus Opidi partibus Cohortes Montem adſcendere, &, ſimulatione mœnium occupandorum, clamorem vndique iubet tollere. quo facto perterriti Opidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, eſſent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, muriſque diſponunt. ita noſtri, ſine prœlij facto, celeriter opera flamma comprehenſa partim reſtinguunt, partim interſcindunt. cum pertinaciter reſiſterent Opidani, magna etiam parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanebant. ad poſtremum cuniculis venæ Fontis intercíſæ ſunt, atque auerſæ. quo facto repente Fons perennis exhauſtus, tantam attulit Opidanis ſalutis deſperationem, vt id non hominum conſilio, ſed Deorum voluntate, factum putarent. itaque, neceſſitate coacti, ſe tranſdiderunt. Cæſar, cum ſuam lenitatem cognitam omnibus ſciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur aſperius feciſſe, neque exitum conſiliorum ſuorum animaduerteret, ſi tali ratione diuerſis in locis plures rebellare cœpiſſent, exemplo ſupplicij deterrendos te-

liquos exiſtimauit. itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, vitamque
7 conceſſit; quo teſtatior eſſet pœna improborũ. † Drapes, quem captũ eſſe à Ca-
nino docui, ſiue indignatione, & dolore vinculorum, ſiue timore grauioris ſuppli-
cij, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius,
quem profugiſſe ex prœlio, ſcripſi, eum in poteſtatem veniſſet Epaſnacti Aruerni,
(crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe cõmittebat, quod nuſquam diu-
tius ſine periculo commoraturus videbatur, cum ſibi conſcius eſſet, quam inimi-
cum deberet Cæſarem habere) hunc Epaſnactus Aruernus, Amiciſſimus Populi
R. ſine dubitatione vlla vinctum ad Cæſarem duxit. Labienus interim in Treuiris
Equeſtre prœlium ſecundum facit; compluribuſque Treuiris interfectis, & Ger-
manis qui nullis aduerſus R. auxilia denegabant, principes eorum viuos in ſuam
redegit poteſtatem; atque in iis Surum Æduum, qui & virtutis, & generis ſummã
nobilitatem habebat, ſoluſque ex Æduis ad id tempus permanſerat in armis. Ea
re cognita, Cæſar cum in omnibus partibus Galliæ bene res geſtas videret, iudica-
retque ſuperioribus Æſtiuis Galliam deuictam & ſubactam eſſe, Aquitaniam nun-
quam ipſe adiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum II. Legio-
nibus in eam partem eſt profectus, vbi extremum tempus conſumeret Æſtiuorũ.
quam rem, ſicut cetera, celeriter, feliciterque confecit. namque omnes Aquita-
niæ Ciuitates Legatos ad eum miſerunt, Obſideſque ei dederũt. quibus rebus ge-
ſtis, ipſe cum Equitum præſidio Narbonem profectus eſt, Exercitum per Legatos
in Hiberna eduxit, IV. Legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Tre-
bonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio Legatis; II. in Æduos miſit, quorum in omni
Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat; II. in Treuiris ad fines Carnutum po-
ſuit, quæ omnem Regionem coniunctam Oceano continerent; II. reliquas in Le-
mouicum fines, non lõge ab Aruernis, ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu eſſet.
paucos dies ipſe in prouincia moratus, cum celeriter omnes cõuentus percurriſ-
ſet; publicas controuerſias cognouiſſet; bene meritis præmia tribuiſſet, (cogno-
ſcẽdi enim maximam facultatem habebat, quali quiſque animo in Remp. fuiſſet
totius Galliæ defectione, quam ſuſtinuerat fidelitate, atque auxiliis Prouinciæ il-
lius) his rebus confectis, ad Legiones in Belgium ſe recipit. hibernauitque Neme-
tocennæ. ibi cognoſcit, Commium Atrebatem prœlio cum Equitatu ſuo conten-
diſſe. nam, cum Antonius in Hiberna veniſſet, Ciuitaſque Atrebatum in officio
maneret; Commius, qui poſt illam vulnerationem, quam ſupra commemoraui,
ſemper ad omnes motus paratus ſuis ciuibus eſſe conſueſſet, ne conſilia belli quæ-
rentibus auctor armorum, duxque deeſſet, parente Romanis Ciuitate, cum ſuis
Equitibus ſe, ſuoſque latrociniis alebat, infeſtiſque itineribus commeatus com-
plures, qui comportabantur in Hiberna Romanorum, intercipiebat. erat attribu-
tus Antonio Præfectus Equitum C. Voluſenus Quadratus, qui cum eo hiberna-
ret. hunc Antonius ad perſequendum Equitatum hoſtium mittit. Voluſenus autẽ
ad eam virtutem, quæ ſingularis in eo erat, magnum odium Commij adiungebat,
quo libentius id faceret, quod imperabatur. itaque diſpoſitis inſidiis, ſæpius eius
Equites aggreſſus, ſecunda prœlia faciebant. nouiſſime, cum vehementius con-
tenderetur, ac Voluſenus ipſius intercipiendi Commij cupiditate pertinacius cũ
cum paucis inſecutus eſſet; ille autem fuga vehementi Voluſenum longius pro-
duxiſſet; repente omnium ſuorum inuocat fidem atque auxilium, ne ſua vulnera,
perfidia interpoſita, paterentur inulta; conuerſoque equo, ſe à ceteris incautius
permittit in Præfectum. faciunt idem omnes eius Equites, paucoſque noſtros con-
uertunt, atque inſequuntur. Commius incenſum calcaribus equum iungit equo
Quadrati, lanceaque infeſta medium femur eius magnis viribus tranſiicit. Præfe-
cto vulnerato, non dubitant noſtri reſiſtere, & conuerſi hoſtem pellere. quod vbi
accidit, complures Hoſtium, magno noſtrorum impetu pulſi vulnerantur, & par-
tim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod vbi malum Dux equi velo-
citate euitauit; grauiter vulneratus Præfectus, vt vitæ periculum aditurus vide-
retur,

retur, refertur in Caſtra. Commius autem, ſiue expiato ſuo dolore, ſiue magna parte amiſſa ſuorũ, Legatos ad Antonium mittit, ſeque ibi futurum, vbi præſcripſerit, & ea facturum, quæ imperauerit, Obſidibus datis firmat: vnum illud orat, vt timori ſuo concedatur, ne in conſpectum veniat cuiuſquam Romani. quam poſtulationem Antonius cum iudicaret ab iuſto naſci timore, veniam petenti dedit; Obſides accepit.

8 † S c i o, Cæſarem ſingulorum Annorum ſingulos Commentarios feciſſe: quod ego non exiſtimaui Mihi eſſe faciendũ: propterea quod inſequens annus L. Paullo, & C. Marcello Cos. nullas habet Galliæ magnopere res geſtas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæſar, Exercituſque eo tempore fuiſſent, pauca ſcribenda, coniungendaque huic Commentario ſtatui.

C a e s a r, cum in Belgio hiemaret, vnum illud propoſitum habebat, continere in amicitia Ciuitates, nulli ſpem, aut cauſſam dare Armorum. nihil enim minus volebat, quam ſub diſceſſu ſuo neceſſitatem ſibi aliquam imponi belli gerendi; ne, cum Exercitum deducturus eſſet, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter ſine præſenti periculo ſuſciperet. itaque honorifice Ciuitates appellando, Principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera noua imponendo, defeſſam tot aduerſis prœliis Galliam conditione parendi meliore, facile in Pace continuit. ipſe, Hibernis peractis, contra conſuetudinem in Italiam quam maximis itineribus eſt profectus, vt Municipia, & colonias appellaret, quibus M. Antonij, Quæſtoris ſui, commendaret Sacerdotij petitionem. contendebat enim gratia, cum libenter pro homine ſibi coniunctiſſimo, quem paullo ante præmiſerat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui, M. Antonij repulſa, Cæſaris intercedentis conuellere gratiam cupiebant. hunc etſi Augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat, tamen non minus iuſtam ſibi cauſſam Municipia, & Colonias adeundi exiſtimauit, vt iis gratias ageret, quod frequentiam, atque officium ſuum, Antonio præſtitiſſent, ſimulque ſe & honorem ſuum inſequentis anni commẽdaret petitione; propterea quod inſolenter aduerſarij ſui gloriarentur, L. Lentulum, & C. Marcellum Cos. creatos, qui omnem honorem & dignitatem Cæſaris exſpoliarent, ereptum Ser. Galbæ Conſulatum, cum is multo plus gratia, ſuffragiiſque valuiſſet, quod ſibi coniũctus & familiaritate, & neceſſitudine Legationis eſſet. exceptus eſt Cæſaris aduentus ab omnibus Municipiis, & Coloniis incredibili honore atque amore. tum primum enim veniebat ab illo vniuerſæ Galliæ Bello. nihil relinquebatur, quod ad ornatum Portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Cæſar iturus erat, excogitari poſſet. cum Liberis omnis multitudo obuiam procedebat. hoſtiæ omnibus locis immolabantur: Tricliniis ſtratis Fora, Templaque occupabantur, vt vel exſpectatiſſimi triumphi lætitia percipi poſſet. tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores. Cum omnes Regiones Galliæ Togatæ Cæſar percurriſſet, ſumma celeritate ad exercitũ Nemotecennã rediit; Legionibuſq; ex omnibus hibernis ad fines Treuirorũ euocatis, eo profectus eſt, ibique Exercitum luſtrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore cõmendatione conciliaretur ad Conſulatus petitionẽ. ipſe tantum itinerum faciebat, quantum ſatis eſſe ad mutationẽ locorum, propter ſalubritatem, exiſtimabat. ibi quamquã crebro audiebat, Labienũ ab inimicis ſuis ſollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum conſiliis, vt, interpoſita Senatus auctoritate, aliqua parte exercitus ſpoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra Senatus auctoritatem, vt aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim liberis ſententiis Patrum Conſcriptorum cauſſam ſuam facile obtineri. nam C. Curio, Tribunus pl. cum Cæſaris cauſſam, dignitatemque defendendam ſuſcepiſſet, ſæpe erat Senatui pollicitus; Si quem timor armorum Cæſaris læderet, &, quoniam Pompeij dominatio, atque arma, non minimum terrorem Foro inferrent, diſcederet vterque

ab armis, exercituſque dimittetet: fore eo facto liberam, & ſui iuris Ciuitatem. neque hoc tantum pollicitus eſt, ſed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit. quod ne fieret, Conſules, Amicique Pompeij iuſſerunt; atque, ita tem moderando, diſceſſerunt. magnum hoc teſtimonium Senatus erat vniuerſi, conuenienſque ſuperiori facto. nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Cæſaris dignitatem, contra Legem Pompeij, & Craſſi, retulerat ante tempus ad Senatum, de Cæſaris prouinciis: ſententiiſque dictis, diſceſſionem faciente Marcello, qui ſibi omnem dignitatem ex Cæſaris inuidia quærebat, Senatus frequens in alia omnia tranſiit. quibus non frangebantur animi inimicorũ Cæſaris, ſed admonebantur, quo maiores pararent neceſſitudines, quibus cogi poſſet Senatus id probare, quod ipſi conſtituiſſent. Fit deinde S. C. vt ad bellum Parthicum Legio vna à Cn. Pompeio, altera à C. Cæſare, mitterentur. neque obſcute hæ duæ Legiones vni Cæſari detrahuntur. nam Cn. Pompeius Legionem primam, quam ad Cæſarem miſerat, confectam ex delectu prouinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit. Cæſar tamen, cum de voluntate aduerſariorum ſe exſpoliari nemini dubium eſſet, Cn. Pompeio Legionem remiſit, & ex ſuo numero x v, quam in Gallia Citeriore habuerat, ex S. C. iubet tranſdi. in eius locum x i i i. Legionem in Italiam mittit, quæ præſidia tueretur, ex quibus præſidiis x v. deducebatur: ipſe exercitum diſtribuit per Hiberna; C. Trebonium, cum Legionibus i v. in Belgio collocat; C. Fabium, cum totidem, in Æduos deducit. ſic enim exiſtimabat tutiſſimam fore Galliam, ſi Belgæ, quorum maxima virtus; & Ædui, quorum auctoritas ſumma eſſet, Exercitibus continerentur. Ipſe in Italiam profectus eſt. quo cum veniſſet, cognoſcit, per C. Marcellum conſulem Legiones i i. ab ſe remiſſas, quæ ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio tranſditas, atque in Italia retentas eſſe. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæſarem pararentur: tamen Cæſar omnia patienda eſſe ſtatuit, quoad ſibi ſpes aliqua relinqueretur, Iure potius diſceptandi, quam Belli gerendi.

C. I V.

C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIB. I.

Capita libri primi de bello ciuili.

1 *Motus in vrbe ob decretum Senatus, vt ante certam diem Cæſar exercitum dimittat.*
2 *Populus per S. C. ad arma vocatur: qua de cauſſa Tribuni pl. ad Cæſarem confugiunt: Cæſar ſuorum animos confirmat.*
3 *Conſulum & Pompeij ad Cæſarem, & viciſsim huius ad illos de communi ocio mandata.*
4 *Cæſar compluribus Italiæ vrbibus occupatis terrorem ciuitati affert. Conſules & plerique magiſtratus Capuam profugiunt.*
5 *Cæſar Corfinio potitus, ſenatores ſenatorúmque filios incolumes dimittit: milites ſibi adiungit.*
6 *Pompeius Brunduſio, Cæſaris oppugnatione territus, in Africam profugit.*
7 *Cæſar occupata per ſuos Sardinia, & Silicia, Romæ in Senatu de pace, & mittendis ad Pompeium legatis agit.*
8 *Cæſar Maſsiliam oppugnare inſtituit, eíque negotio Trebonium legatum præficit.*
9 *Cæſaris in Hiſpaniam profectio, & anceps prælium legatorum Cæſaris cum Afranio Pompeij legato, ad Ilerdam.*
10 *Cæſaris ad idem oppidum varium certamen cum eodem Afranio.*
11 *Gallorum aliquot aduerſa ibidem pugna cum Afranianis: & Cæſaris in annona ſubleuanda induſtria.*
12 *Nauale prælium ad Maſsiliam fœliciter à Cæſarianis adminiſtratum.*
13 *Afranij in Celtiberiam diſceſſus, & Cæſaris in ſuis trans Sicorim traducendis virtus.*
14 *Vtriuſque exercitus ad Iberum occupandum iter, & Cæſaris in anteuertendo celeritas.*
15 *Cæſar ſuos à pugnando, Petreius ſuos à deficiendo comprimit.*
16 *Cæſar ſpe deditionis prudenter ſuos à prælio continet.*
17 *Afranius & Petreius venia à Cæſare impetrata, & Hiſpaniā & ſuum exercitū dimittūt.*

1 LITERIS à Fabio C. Cæſaris Conſulibus redditis, ægre ab iis impetratum eſt, ſumma Tribunorum pl. cōtentione, vt in Senatu recitarētur. vt vero ex literis ad Senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt Conſules de Rep. in Ciuitate. L. Lentulus Conſul Senatui Reiq.pub. ſe nō defuturum pollicetur; ſi audacter, ac fortiter ſententias dicere velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque eius gratiam ſequantur, vt ſuperioribus fecerint temporibus; ſe ſibi cōſilium capturum, neque Senatus auctoritati obtemperaturum; habere ſe quoque ad Cæſaris gratiam, atque amicitiam receptum. In eandem ſententiam loquitur Scipio: Pompeio eſſe in animo, Reip. non deeſſe, ſi Senatus ſequatur; ſin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, ſi poſtea velit, imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod Senatus in vrbe habebatur, Pompeiuſque aderat, ex ipſius ore Pompeij mitti videbatur. dixerat aliquis le-

niorem ſenténtiam,vt primo M. Marcellus, ingreſſus in eam orationem, non o-
portere ante de Rep. ad Senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, &
exercitus conſcripti,eſſent; quo præſidio tuto, & libere, Senatus, quæ vellet,
decernere auderet: vt M. Calidius, qui cenſebat, vt Pompeius in ſuas prouin-
cias proficiſceretur; ne qua eſſet Armorum cauſſa: timere Cæſarem, abreptis
ab eo I I. Legionibus, ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad vr-
bem Pompeius videretur: vt M. Rufus, qui ſententiam Calidij, paucis fere
mutatis verbis,ſequébatur. ij omnes,conuicio L. Lentuli Conſulis, correpti exa-
gitabantur. Lentulus ſententiam Calidij pronunciaturum ſe omnino negauit.
Marcellus, perterritus conuiciis, à ſua ſententia diſceſſit. ſic vocibus Conſulis,
terrore præſentis Exercitus, minis amicorum Pompeij, plerique compulſi, inui-
ti, & coacti, Scipionis ſententiam ſequuntur; Vti ante certam diem Cæſar exer-
citum dimittat; ſi non faciat, eum aduerſus Remp. facturum videri. Intercedit
M. Antonius, Q. Caſſius, Tribuni pl. Refertur confeſtim de Interceſſione Tri-
bunorum. dicuntur ſententiæ graues, vt quiſque acerbiſſime, crudeliſſimeque di-
xit, ita quam maxime ab inimicis Cæſaris collaudatur. miſſo ad veſperum Sena-
tu,omnes,qui ſunt eius Ordinis, à Pompeio euocantur. laudat Pompeius, atque
in poſterum confirmat: ſegniores caſtigat, atque incitat. multi vndique in veteri-
bus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorum, atque ordinum, euocantur; multi ex
duabus Legionibus, quæ ſunt traditæ à Cæſare, accerſuntur. Completur vrbs ad
Ius Comitiorum. Tribunos pl. C. Curio euocat. omnes amici Conſulum, neceſ-
ſarij Pompeij, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæſare gerebant, cogun-
tur in Senatum: quorum vocibus, & concurſu terrentur infirmiores, dubij con-
firmantur; pleriſque vero libere poteſtas decernendi eripitur. pollicetur L. Piſo
Cenſor, ſeſe iturum ad Cæſarē; item L. Roſcius Prætor; qui de his rebus eum do-
ceant. VI. dies ad eam rem conficiendā ſpatij poſtulant. dicuntur etiam à non nul-
lis ſententiæ, vt Legati ad Cæſarē mittantur, qui voluntatē Senatus ei proponāt.
omnib. his reſiſtitur; omnibuſq; oratio Cōſulis, Scipionis, Catonis opponitur. Ca-
tonē veteres inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ. Lētulus æris alieni ma-
gnitudine, & ſpe exercitus, ac prouinciarum, & Regum appellandorum largitio-
nibus mouetur: ſeq; alterū fore Syllam, inter ſuos gloriatur, ad quē ſumma impe-
rij redeat. Scipionem eadem ſpes prouinciæ, atque exercituum impellit; quos ſe,
pro neceſſitudine, partiturum cum Pompeio arbitratur: ſimul Iudiciorum metus,
Adulatio, atque Oſtentatio ſui, & potētium, qui in Rep. Iudiciiſq; tum plurimum
pollebant. ipſe Pompeius, ab inimicis Cæſaris incitatus, quod neminem dignitate
ſecum exæquari volebat, totum ſe ab eius amicitia auerterat, & cum communi-
bus inimicis in gratiam redierat; quorum ipſe maximā partem illo affinitatis tem
pore adiunxerat Cæſari. ſimul, infamia II. Legionum permotus, quas ab itinere A-
ſiæ, Syriæque ad ſuam potentiam, dominatumque conuerterat, rem ad arma de-
2 duci ſtudebat. † His de cauſſis aguntur omnia raptim, atq; turbate; neque do-
cendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur; nec Tribunis pl. ſui periculi depre-
candi, neque etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquē-
rat, facultas tribuitur; ſed de ſua ſalute die VII. cogitare coguntur; quod illi tur-
bulentiſſimi ſuperioribus temporibus Tribuni pl. IIX. deniq; menſe ſuarū actio-
num reſpicere, ac timere conſueuerant. decurritur ad illud extremum atque vlti-
mum S.C. quo, niſi pæne in ipſo vrbis incendio, atque deſperatione omnium ſalu-
tis, latorum audacia, numquam ante diſceſſum eſt; dent operam Conſules, Præto-
res, Tribuni pl. quique Proconſules ſunt ad vrbē, ne quid Reſp. detrimenti capiat.
Hæc S.C. perſcribuntur ad VII. Id. Ianuarij. itaque V. primis diebus, quibus habe-
ri Senatus potuit, qua ex die Conſulatum iniit Lentulus, biduo excepto Comitia-
li, & de Imperio Cæſaris, & de ampliſſimis viris Tribunis pl. grauiſſime acerbiſſi-
meq; decernitur. profugiūt ſtatim ex vrbe Tribuni pl. ſeſeq; ad Cæſarē conferūt.

is eo tempore erat Rauennæ, expectabatque ſuis leuiſſimis poſtulatis reſponſa;
ſi qua hominum æquitate res ad otium deduci poſſet. Proximis diebus habetur
Senatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat, agit;
Senatus virtutem, conſtantiamque collaudat; copias ſuas exponit; Legiones ha-
bere ſeſe paratas x; præterea cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo in
Cæſarem Milites, neque iis poſſe perſuaderi, vti eum defendant, aut ſequantur.
Statim de reliquis rebus ad Senatum refertur, tota vt Italia delectus habeatur;
Fauſtus Sylla proprær. in Mauretanam mittatur. pecunia vti ex ærario Pompeio
detur. Refertur etiam de Rege Iuba, & vt Socius ſit, atque Amicus. Marcel-
lus vero, paſſurum ſe in præſentia, negat. De Fauſto impedit Philippus Tribu-
nus pl. De reliquis rebus S. C. perſcribuntur, Prouinciæ priuatis decernuntur;
duæ Conſulares, reliquæ Prætoriæ. Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia:
Philippus, & Marcellus priuato conſilio prætereuntur, neque eorum ſortes de-
iiciuntur. in reliquas Prouincias Prætores mittuntur. neque exſpectant, quod
ſuperioribus annis acciderat, vt de eorum Imperio ad Populum referatur;
Paludatique, votis nuncupatis, exeunt. Conſules, quod ante id tempus acci-
derat numquam, ex vrbe proficiſcuntur, lictoreſque habent in vrbe, & Capi-
tolio priuatim, contra omnia vetuſtatis exempla. tota Italia delectus habentur;
arma imperantur; pecuniæ à Municipiis exiguntur, & è Fanis tolluntur; omnia
diuina, & humana iura permiſcentur. Quibus rebus cognitis, Cæſar apud Mi-
lites concionatur: omnium temporum iniurias inimicorum in ſe commemorat;
à quibus & inductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia, atque obtre-
ctatione laudis ſuæ, cuius ipſe honori, & dignitati ſemper fauerit, adiutorque
fuerit. nouum in Rep. introductum exemplum queritur, vt Tribunicia interceſ-
ſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet re-
ſtituta: Syllam, nudata omnibus rebus Tribunicia poteſtate, tamen Interceſſio-
nem liberam reliquiſſe; Pompeium, qui amiſſa reſtituiſſe videatur, bona etiam,
quæ ante habuerat, ademiſſe: quotieſcunque ſit decretum, Darent Magiſtratus
operam, ne quid Reſp. detrimenti caperet; qua voce, & quo S. C. Populus R. ad
arma ſit vocatus; factum in pernicioſis Legibus, in vi Tribunicia, in Seceſſione
Populi, Templis, lociſque editioribus occupatis: (atque hæc ſuperioris ætatis exẽ-
pla expiata Saturnini, atque Gracchorum caſibus docet) quarum rerum illo tem-
pore nihil factum, ne cogitatum quidem. nulla Lex promulgata, non cum Populo
agi cœptum, nulla Seceſſio facta. hortatur, cuius Imperatoris ductu IX. annis Rẽp.
feliciſſime geſſerint, plurimaque prælia ſecũda fecerint, omnem Galliam, Germa-
niamque pacauerint, vt eius exiſtimationem, dignitatemque ab inimicis defen-
dant. Conclamant Legionis XIII, quæ aderat, Milites, (hanc enim initio tumul-
tus euocauerat: reliquæ nondum conuenerant) ſeſe paratos eſſe, Imperatoris ſui,
3 Tribunorumque pl. iniurias defendere. † Cognita Militum voluntate, Arimi-
num cum ea Legione proficiſcitur: ibique Tribunos pl. qui ad eum confugerant,
conuenit: reliquas Legiones ex Hibernis euocat, & ſubſequi iubet. Eo L. Cæſar a-
doleſcens venit: cuius Pater Cæſaris erat Legatus. is, reliquo ſermone cõfecto, cu-
ius rei cauſſa venerat, habere ſe à Pompeio ad eũ priuati officij mandata demon-
ſtrat; velle Pompeium, ſe Cæſari purgatum: ne ea, quæ Reip. cauſſa egerit, in ſuam
contumeliam vertat: ſemper ſe Reip. commoda priuatis neceſſitudinibus habuiſ-
ſe potiora: Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium, & iracundiam
ſuam Reip. dimittere, neque adeo grauiter iraſci inimicis, ne, cum illis nocere ſe
ſperet, Reip. noceat. pauca eiuſdem generis addit, cum excuſatione Pompeij con-
iuncta. Eadem fere, atque eiſdẽ de rebus Prætor Roſcius agit cum Cæſare, ſibiq;
Pompeium commemoraſſe demonſtrat. quæ res etſi nihil ad leuandas iniurias
pertinere videbantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad
eum perferrentur, petit ab vtroque, quoniã Pompeij mandata ad ſe detulerint; ne

grauentur ſua quoque ad eum poſtulata deferre; ſi paruo labore magnas contro-uerſias tollere, atque omnem Italiam metu liberare poſſent: ſibi ſemper Reip. primam fuiſſe dignitatem, vitaque potiorem; doluiſſe ſe, quod Populi R. beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoque ſemeſtri Imperio, in vrbem retraheretur, cuius abſentis rationem haberi proximis Comitiis Populus iuſſiſſet; tamen hanc honoris iacturam ſui Reip. cauſſa æquo animo tuliſſe: cum literas ad Senatum miſerit, vt omnes ab Exercitibus diſcederēt; ne id quidem impetrauiſſe: tota Italia delectus haberi, retineri Legiones II. quæ ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint abductæ: Ciuitatem eſſe in armis: quonam hæc omnia, niſi ad ſuam perniciem, pertinere? ſed tamen ad omnia ſe deſcendere paratum, atque omnia pati Reip. cauſſa: proficiſcatur Pompeius in ſuas Prouincias: ipſi Exercitus dimittantur, diſcedant in Italia omnes ab Armis; metus è Ciuitate tollatur; libera Comitia atque omnis Reſp. Senatui Populoque R. permittatur: hæc quo facilius, certiſque conditionibus fiant, & iureiurando ſanciantur; aut ipſe propius accedat, aut ſe patiatur accedere: fore vti per colloquia omnes controuerſiæ componantur. Acceptis mandatis, Roſcius, cum L. Cæſare Capuam peruenit; ibique Conſules, Pompeiumque inuenit; poſtulata Cæſaris renunciat. Illi, re deliberata, reſpondent; ſcriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum hæc erat ſumma: Cæſar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ ſi feciſſet, Pōpeium in Hiſpanias iturum. interea, quoad fides eſſet data, Cæſarem facturū, quæ polliceretur, non intermiſſuros Conſules, Pompeiumq; delectus. Erat iniqua conditio, poſtulare, vt Cęſar Arimino excederet, atque in Prouinciā reuerteretur; ipſum & Prouincias, & Legiones alienas tenere: Exercitum Cęſaris velle dimitti; delectus habere: polliceri, ſe in prouinciam iturum; neque, ante quem diem iturus ſit, definire: vt, ſi, peracto Cæſaris Conſulatu, Pōpeius profectus non eſſet, nulla tamen mendacij religione obſtrictus videretur. tempus vero colloquio non dare, neque acceſſurum polliceri, magnā pacis deſperationem afferebat.

4 † Itaq; ab Arimino M. Antoniū cum Cohortibus v. Arretiū mittit: ipſe Arimini cum II. Legionibus ſubſiſtit. ibique delectum habere inſtituit: Piſaurum, Fanum, Anconam ſingulis Cohortibus occupat. Interea certior factus, Tīgnium Thermum Prætorem Cohortibus v. tenere, Opidum munire, omniumque eſſe Tigniorum optimam erga ſe voluntatem, Curionem cum III. Cohortibus, quas Piſauri, & Arimini habebat, mittit. cuius aduentu cognito, diffiſus Municipij voluntati Thermus, Cohortes ex vrbe educit, & profugit: Milites in itinere ab eo diſcedunt, ac domum reuertuntur: Curio, omnium ſumma voluntate, Tigniū recipit. Quibus rebus cognitis, confiſus Municipiorum voluntatibus Cæſar, Cohortes Legionis XIII. ex Præſidiis deducit, Auximumq; proficiſcitur: quod Opidum Actius, Cohortibus introductis, tenebat, delectumque toto Piceno, circūmiſſis Senatoribus, habebat. Aduētu Cæſaris cognito, Decuriones Auximi ad Axium Varum frequentes conueniunt: docet, ſui iudicij rem non eſſe; neque ſe, neque reliquos Municipes, pati poſſe, C. Cæſarem, Imperatorem bene de Rep. meritū, tantis rebus geſtis, Opido, mœnibuſque prohiberi: proinde habeat rationem poſteritatis & periculi ſui. Quorum oratione permotus Actius Varus, præſidium, quod introduxerat, ex Opido educit, & profugit. hunc ex primo Ordine pauci Cæſaris conſecuti Milites, conſiſtere cogunt: commiſſoque prœlio, deſeritur à ſuis Varus: non nulla pars Militum domum diſcedit: reliqui ad Cæſarem perueniunt: atque vna cum iis deprehenſus L. Pupius, Primipili Centurio, adducitur, qui hunc eundem ordinem in Exercitu Cn. Pompeij antea duxerat. At Cæſar Milites Actianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, ſeque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuaſit, vt, cū Lentulus Conſul ad aperiendum Ærarium veniſſet, ad Pecuniam Pompeio ex S.C. proferendam, protinus, aperto ſanctiore Ærario, ex vrbe profugeret. Cæſar enim

enim aduentare, iam iamque adeſſe eius Equites falſo nunciabantur. hunc Marcellus Collega, & plerique Magiſtratus, conſecuti ſunt. Cn. Pompeius, Pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad Legiones habebat, quas, à Cæſare acceptas, in Apulia, hibernorum cauſſa, diſpoſuerat. delectus intra vrbem intermittuntur; nihil citra Capuam tutum eſſe omnibus videtur. Capuæ primum ſeſe confirmant, & colligunt; delectumque Colonorum, qui L. Iulia Capuam deducti erant, habere inſtituunt; Gladiatoreſque, quos ibi Cæſar in Ludo habebat, in Forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & ſe ſequi iuſſit: quos poſtea, monitus à ſuis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conuentus Campaniæ, cuſtodiæ cauſſa, diſtribuit. Auximo Cæſar progreſſus, omnem Agrum Picenum percurrit. cunctæ earum Regionum Præfecturæ libentiſſimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iuuant. Etiam ex Cingulo, quod Opidum Labienus conſtituerat, ſuaque pecunia exædificauerat, ad eum Legati veniunt; quæque imperauerit, ſeſe cupidiſſime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea Legio x I I. Cæſarem conſequitur. cum his I I. Aſculum Picenum proficiſcitur. id Opidum Lentulus Spinther x. Cohortibus tenebat: qui, Cæſaris aduentu cognito, profugit ex Opido; Cohorteſque ſecum abducere conatus, à magna parte Militum deſeritur. relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, miſſum à Pompeio in Agrum Picenum, confirmandorum hominum cauſſa: à quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, Milites ab eo accipit, ipſum dimittit. item ex finitimis Regionibus, quas poteſt, contrahit Cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Vlcillem Hirum, cum v I. Cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit. quibus coactis, x I I I. efficit: cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit; Cæſaremque adeſſe cum Legionibus I I. nunciat. Domitius per ſe circiter x x. Cohortes ex Alba, & Marſis, & Pelignis, & finitimis ab Regionibus coegerat. Recepto Aſculo, expulſoque Lentulo, Cæſar conquiri Milites, qui ab eo diſceſſerant, delectumque inſtitui iubet: ipſe vnum diem ibi, rei frumentariæ cauſſa, moratus, Corfinium contendit. eo cum veniſſet, Cohortes v. præmiſſæ à Domitio ex Opido, Pontem Fluminis interrumpebant, qui erat ab Opido millia paſſuum circiter I I I. ibi cum Antecurſoribus Cæſaris prœlio commiſſo, celeriter Domitiani, à Ponte repulſi, ſe in Opidum receperunt. Cæſar, Legionibus transductis, ad
5 Opidum conſtitit, iuxtaque murum Caſtra poſuit. † Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos Regionum, magno propoſito præmio, cum literis mittit; qui petant, atque orent, vt ſibi ſubueniat: Cæſarem duobus exercitibus & locorum anguſtiis facile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi: quod niſi fecerir, ſe, Cohorteſque amplius x x x. magnumque numerum Senatorum, atque Equitum Romanorum in periculum eſſe venturum. interim, ſuos cohortatus, tormenta in muris diſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam vrbis attribuit: Militibus in Concione Agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, quaterna in ſingulos iugera, & pro rata parte Centurionibus, Euocatiſque. Interim Cæſari nunciatur, Sulmonenſes, quod Opidum à Corfinio v I I. millium interuallo abeſt, cupere ea facere, quæ vellet, ſed à Q. Lucretio Senatore, & Actio Peligno prohiberi, qui id Opidum v I I. Cohortium præſidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum Legionis I I X. Cohortibus v. Sulmonenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, Portas aperuerunt; vniuerſique & Opidani, & Milites obuiam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius, & Actius de muro ſe deiecerunt. Actius, ad Antonium deductus, petit, vt ad Cæſarem mitteretur. Antonius cum Cohortibus, & Actio, eodem die, quo profectus erat, reuertitur. Cæſar eas Cohortes cum exercitu ſuo coniunxit, Actiumque incolumem dimiſit. Cæſar I I I. primis diebus Caſtra magnis operibus munire, & ex finitimis Municipiis frumentum

comportare,reliquaſque copias exſpectare,inſtituit.eo Triduo legio I I X. ad eum venit, Cohorteſque ex nouis Galliæ delectibus X X I I, Equiteſque à Rege Norico circiter C C C. quorum aduentu altera Castra ad alteram Opidi partem ponit. iis Castris Curionem præfecit: reliquis diebus Opidum vallo, caſtelliſque circummunire inſtituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore miſſi ad Pompeium reuertuntur. Literis perlectis, Domitius, diſſimulans, in Conſilio pronunciat, Pompeium celeriter ſubſidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque vſui ad defendendum Opidum ſint, parent. ipſe arcano cum paucis familiaribus ſuis colloquitur; conſiliumque Fugæ capere conſtituit. Cum vultus Domitij cum oratione non conſentiret, atque omnia trepidantius, timidiuſque ageret, quam ſuperioribus diebus conſueſſet, multumque cum ſuis, conſultandi cauſſa, ſecreto, præter conſuetudinem, colloqueretur, conſilia, conuentuſque hominum fugeret; res diutius tegi, diſſimularique non potuit. Pompeius enim reſcripſerat, ſeſe rem in ſummum periculum deducturum non eſſe; neque ſuo conſilio, aut voluntate Domitium ſe in Opidum Corfinium contuliſſe: proinde, ſi qua facultas fuiſſet, ad ſe cum omnibus copiis veniret. id ne fieri poſſet, Obſidione, atque Opidi circummunitione fiebat. Diuulgato Domitij conſilio, Milites, qui erant Corfinij, prima veſpera ſeceſſionem faciunt, atque ita inter ſe per Tribunos mil. Centurioneſque, atque honeſtiſſimos ſui generis, colloquuntur; obſideri ſe à Cæſare; opera munitioneſque prope eſſe perfectas; ducem ſuum Domitium, cuius ſpe, atque fiducia permanſerint, proiectis omnibus, Fugæ conſilium capere; debere ſe ſuæ ſalutis rationem habere. Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt, eamque Opidi partem, quæ munitiſſima videretur, occupant: tantaque inter eos diſſenſio exſtitit, vt manum conſerere, atque armis dimicare, conarentur. poſt paullo tamen, internunciis vltro citroque miſſis, quæ ignorabant, de L. Domitij fuga cognoſcunt: itaque omnes vno conſilio Domitium productum in publicum circumſiſtunt, & cuſtodiunt; Legatoſque ex ſuo numero ad Cæſarem mittunt; ſeſe paratos eſſe Portas aperire, quæque imperauerit facere, & L. Domitium viuum in eius poteſtatem tranſdere. Quibus rebus cognitis, Cæſar, etſi magni intereſſe arbitrabatur, quamprimum Opido potiri, Cohorteſque ad ſe in Castra tranſducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nunciis commutatio fieret voluntatis; quod ſæpe in Bello paruis momentis magni caſus intercederent; tamen, veritus, ne Militum introitu, & nocturni temporis licentia, Opidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in Opidum dimittit. Portas, Muroſque aſſeruari iubet: ipſe iis operibus, quæ facere inſtituerat, Milites diſponit, non certis ſpatiis intermiſſis, vt erat ſuperiorum dierum conſuetudo, ſed perpetuis vigiliis, ſtationibuſque, vt contingant inter ſe, atque omnem munitionem expleant: Tribunos mil. & Præfectos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eruptionibus caueant, ſed etiam ſingulorum hominum occultos exitus aſſeruent. neque eorum tã remiſſo, ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat ſumma rerum exſpectatio, vt nullus in aliam partem mente, atq; animo traheretur, quid ipſis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis, accideret, qui quoſque euentus exciperet. quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de Muro cum vigiliis, cuſtodibuſque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem conuenire. facta poteſtate, ex Opido mittitur; neque ab eo prius Domitiani Milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſaris deducatur. cum eo de ſalute ſua agit, orat atque obſecrat, ſibi vt parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæſariſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum in Collegium Pontificum venerat; quod Prouinciam Hiſpaniam ex Prætura habuerat; quod in petitione Conſulatus ab eo erat ſubleuatus. Cuius orationem Cæſar interpellat: ſe, non maleficij cauſſa, ex Prouincia egreſſum, ſed vti ſe à contumeliis

ini-

inimicorum defenderet; vt Tribunos pl.ea re ex Ciuitate expulſos, ad ſuam dignitatem reſtitueret; vt ſe,& Populum R.paucorum factione oppreſſum,in libertatem vindicaret.Cuius oratione confirmatus Lentulus, vt in Opidum reuerti liceat,petit; quod de ſua ſalute impetrauerit,fore etiam reliquis ad ſuam ſpem ſolatio:adeo eſſe perterritos non nullos,vt ſuæ vitæ durius conſulere cogantur. Facta poteſtate,diſcedit. Cæſar vbi illuxit,omnes Senatores,Senatorumque liberos, Tribunos mil.Equiteſque Romanos ad ſe produci iubet. erant Senatorij ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus Quæſtor, L. Rubrius; præterea filius Domitij, alijque complures adoleſcentes, & magnus numerus Equitum Romanorum, & Decurionum, quos ex Municipiis Domitius euocauerat. hos omnes productos à contumeliis Militum, conuiciiſque prohibet: pauca apud eos loquitur; Quod ſibi aperte eorum gratia relata non ſit, pro ſuis in eos maximis beneficiis; dimittit omnes incolumes. H-S LX, quod Aurum adduxerat Domitius,atque in publicum depoſuerat, allatum ad ſe ab II. viris Corfinienſibus,Domitio reddit: ne continentior in vita hominũ, quam in pecunia,fuiſſe videatur:etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat,datamque à Pompeio in ſtipendium. Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere iubet: atque eo die Caſtra mouet: iuſtũque iter conficit, VII. omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium in
6 Apuliam peruenit. † Pompeius, iis rebus cognitis,quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Canuſium, atque inde Brunduſium: copias vndique omnes ex nouis delectibus ad ſe cogi iubet; ſeruos, paſtores armat; atq; his equos attribuit: ex iis circiter CCC. Equites conficit. L. Manlius Prætor Alba cum Cohortibus VI. profugit: Rutilius Lupus Prætor Tarracina cum III. quæ, procul Equitatum Cæſaris conſpicatæ, cui præerat Biuius Curius,relicto Prætore, ſigna ad Curium transferunt,atque ad eum tranſeunt.Item reliquis itineribus non nullæ Cohortes in agmen Cæſaris, aliæ in Equites, incidunt. reducitur ad eum deprehenſus ex itinere Cn. Magius Cremona, Præfectus fabrum Cn. Pompeij: quem Cæſar ad eum remittit cum mandatis; quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad ſe Brunduſium ſit venturus, intereſſe Reip. & communis ſalutis, ſe cum Pompeio colloqui; neque vero idem perfici longo itineris ſpatio, cum per alios conditiones ferantur, ac ſi coram de omnibus conditionibus diſceptetur. His datis mandatis, Brunduſium cum Legionibus VI. peruenit, veteranis IV. reliquis, quas ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat. Domitianas enim Cohortes protinus à Corfinio in Siciliam miſerat. reperit Conſules Dyrrhachium profectos cum magna parte Exercitus; Pompeium remanere Brunduſij cum Cohortibus XX. neque certum inueniri poterat, obtinendi ne cauſſa Brunduſij ibi remanſiſſet, quo facilius omne Hadriaticum mare,extremis Italiæ partibus, regionibúſque Græciæ, in poteſtatem haberet, atque ex vtraque parte bellum adminiſtrare poſſet,an inopia Nauium ibi reſtitiſſet: verituſque ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret, exitus, adminiſtrationeſque Brunduſini portus impedire inſtituit: quorum operum hæc erat ratio. Qua fauces erant anguſtiſſimæ portus, molem, atque aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat, quod his locis erat mare vadoſum. longius progreſſus, cum agger altiore aqua contineri non poſſet, rates duplices, quoquo verſus pedum XXX, è regione molis collocabat. has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur. his perfectis, collocatiſque alias deinceps pari magnitudine rates iungebat; has terra, atque aggere contegebat. ne aditus, atque incurſus ad defendendum impediretur: a fronte, atque ab vtroque latere cratibus, ac pluteis protegebat. in quarta quaque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab impetu nauium,incendiiſque defenderet. Contra hæc Pompeius Naues magnas onerarias, quas in Portu Brun-

duſino deprehenderat, adornabat. ibi turres cũ ternis tabulatis erigebat, eaſque multis tormentis,& omni genere telorum completas, ad opera Cæſaris appellebat, vt rates perrumperet, atque opera diſturbaret. ſic quotidie vtrimque eminus fundis,ſagittis,reliquiſque telis,pugnabatur. Atque hæc ita Cæſar adminiſtrabat, vt conditiones Pacis dimittendas non exiſtimaret. ac, tametſi magnopere admirabatur,Magium quem ad Pompeium cum mandatis miſerat, ad ſe non remitti; atque ea res ſæpe tentata,etſi impetus eius,conſiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perſeuerandum putabat.itaque Caninium Rebilum, Legatum, familiarem,neceſſariumque Scribonij Libonis,mittit ad eum, colloquij cauſſa: mandat, vt Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, vt ipſe cum Pompeio colloqueretur, poſtulat:magnopere ſeſe confidere demonſtrat, ſi eius rei ſit poteſtas facta,fore,vt æquis conditionibus ab armis diſcedatur:cuius rei magnam partem laudis, atque exiſtimationis ad Libonem peruenturam,ſi, illo auctore, atque agente,ab armis ſit diſceſſum. Libo,à colloquio Cauinij digreſſus, ad Pompeium proficiſcitur:paullo poſt renunciat,quod Conſules abſint, nihil ſine illis de cõpoſitione agi poſſe. ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæſar aliquando dimittendam ſibi iudicabat,& de bello agendum.prope dimidia parte operis à Cæſare effecta, diebuſque in ea re conſumptis IX, Naues à Conſulibus Dyrrachio remiſſæ, quæ priorem partem exercitus eo deportauerant, Brunduſium reuertuntur.Pompeius ſiue operibus Cæſaris permotus,ſiue etiam quod ab initio Italia excedere conſtituerat, aduentu Nauium profectionẽ parare incipit:&, quo facilius impetum Cæſaris tardaret,ne ſub ipſa profectione Milites Opidum irrũperent,Portas obſtruit, vicos plateaſque inædificat,foſſas tranſuerſas viis perducit, atque ibi ſudes, ſtipiteſque præacutos defigit.hæc lenibus cratibus,terraque inęquat.aditus autem,atque itinera duo,quæ extra murum ad Portum ferebant,maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præſæpit. his paratis rebus, Milites ſilentio Naues conſcendere iubet; expeditos autem ex euocatis ſagittariis, funditoribuſque raros in muro,turribuſque diſponit; hos certo ſigno reuocare conſtituit, cum omnes Milites Naues conſcendiſſent; atque iis expedito loco actuaria Nauigia relinquit. Brunduſini, Pompeianorum Militum iniuriis, atque ipſius Pompeij contumeliis permoti,Cæſaris rebus fauebant.itaque,cognita Pompeij profectione concurſantibus illis,atque in ea re occupatis,vulgo ex tectis ſignificabant.per quos re cognita, Cæſar ſcalas parari, Militeſque armari iubet,ne quam rei gerendæ facultatem dimittat.Pompeius ſub Noctem naues ſoluit. qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collocati,eo ſigno,quod conuenerat, reuocantur, notiſque itineribus ad Naues decurrunt. Milites,poſitis ſcalis,muros adſcendunt; ſed, moniti à Brunduſinis,vt vallum cæcum, foſſaſque caueant,ſubſiſtunt; &,longo itinere ab iis circumducti, ad Portum perueniunt,duaſque Naues cum Militibus,quæ ad moles Cæſaris adhæſerant,ſcaphis,lintribuſque deprehendunt, deprehẽſas excipiunt.

7 † Cæſar, etſi ad ſpem conficiendi negotij maxime probabat,coactis Nauibus,Mare tranſire,& Pompeium ſequi prius quam ille ſeſe Tranſmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei eius moram,temporiſque longinquitatem,timebat; quod, omnibus coactis Nauibus, Pompeius præſentem facultatem inſequendi ſui ademerat. Relinquebatur,vt ex longinquioribus Regionibus Galliæ,Picenique, & à Freto Naues eſſent exſpectandæ:ſed id, propter Anni tempus, longum,atque impeditum, videbatur. interea veterem exercitum, duas Hiſpanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficiis Pompeij deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam, Italiamque tentari ſe abſente,nolebat.itaque in præſentia Pompeij inſequendi rationem omittit: in Hiſpaniam proficiſci conſtituit: II. viris Municipiorum omnium imperat, vt Naues conquirant, Brunduſiumque deducendas curẽt. mittit in Sardiniam cum Legione vna Valerium Legatum, in Siciliam Curionẽ Proprætotẽ cum Legionibus III.eundem,cum Siciliã recepiſſet, protinus in Africam tranſdu-

tranſducere Exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato,
Africam ſorte Turbero obtinere debebat. Caralitani, ſimul ad ſe Valerium mitti
audierunt, non dum profecto ex Italia, ſua ſponte ex Opido Cottam eiiciunt. il-
le, perterritus, quod omnem prouinciam conſentire intelligeret, ex Sardinia in
Africam profugit. Cato in Sicilia Naues longas veteres reficiebat, nouas Ciuita-
tibus imperabat: hæc magno ſtudio agebat: in Lucanis, Brutiiſque, per Legatos
ſuos, Ciuium R. delectus habebat: Equitum Peditumque certum numerum Ci-
uitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pæne perfectis, aduentu Curionis co-
gnito, queritur in Concione, ſeſe proiectum, ac proditum à Cn. Pompeio; qui,
omnibus rebus imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet; &, ab ſe, re-
liquiſque in Senatu interrogatus, omnia ſibi eſſe ad bellum apta, ac parata con-
firmauiſſet. Hæc in concione queſtus, ex Prouincia fugit. Nacti vacuas ab Impe-
riis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum Exercitibus eo perueniunt. Tube-
ro, cum in Africam veniſſet, inuenit in Prouincia cum Imperio Actium Varum,
qui ad Auximum, vt ſupra demonſtrauimus, amiſſis Cohortibus, protinus ex fuga
in Africam peruenerat; atque eam ſua ſponte vacuam occupauerat; delectuque
habito, II. Legiones effecerat, hominum, & locorum notitia, & vſu eius Pro-
uinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex Prætura eam
prouinciam obtinuerat. hic venientem Vticam cum Nauibus Tuberonem Por-
tu, atque Opido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in ter-
ram patitur; ſed, ſublatis anchoris, excedere eo loco cogit. His rebus confectis,
Cæſar, vt reliquum tempus à labore intermitteretur, Milites in proxima Muni-
cipia deducit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Coacto Senatu, iniurias inimicorum
commemorat: docet, ſe nullum extraordinarium honorem appetiſſe, ſed, exſpe-
ctato legitimo tempore Conſulatus, eo fuiſſe contentum, quod omnibus Ciui-
bus pateret: latum ab x. Tribunis pl. contradicentibus inimicis, Catone vero a-
cerrime repugnante, & priſtina conſuetudine dicendi mora dies extrahente, vt
ſui ratio abſentis haberetur, ipſo Conſule Pompeio: qui ſi improbaſſet, cur fieri
paſſus eſſet? ſin probaſſet, cur ſe vti Populi beneficio prohibuiſſet? patientiam
proponit ſuam, cum de Exercitibus dimittendis vltro poſtulauiſſet; in quo ia-
cturam dignitatis, atque honoris ipſe facturus eſſet. acerbitatem inimicorum do-
cet; qui, quod ab altero poſtularent, in ſe recuſarent, atque omnia permiſceri
mallent, quam imperium, exercituſque dimittere. iniuriam in eripiendis Le-
gionibus prædicat, crudelitatem, & inſolentiam in circumſcribendis Tribunis pl.
conditiones à ſe latas, & expetita colloquia & denegata, commemorat. pro qui-
bus rebus orat, ac poſtulat, Remp. ſuſcipiant, atque vna ſecum adminiſtrent.
ſin timore defugiant, illis ſe oneri non futurum, & per ſe Rempub. adminiſtra-
turum. Legatos ad Pompeium, de Compoſitione, mitti oportere: neque ſe refor-
midare, quod in Senatu paullo ante Pompeius dixiſſet, Ad quos Legati mitteren-
tur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, ſignificari: tenuis,
atq; infirmi hæc animi videri: ſe vero, vt operibus ante ſtuduerit, ſic Iuſtitia, & Æ-
quitate, velle ſuperare. Probat rem Senatus de mittendis Legatis: ſed, qui mitte-
rentur, non reperiebantur, maximeque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus
Legationis recuſabat. Pompeius enim diſcedẽs ab vrbe in Senatu dixerat, eodem
ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent, & qui in Caſtris Cæſaris fuiſſent. ſic
Triduum diſputationibus, excuſationibuſque extrahitur. ſubiicitur etiam L. Me-
tellus Tribunus pl. ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem diſtrahat; reliquaſque res,
8 quaſcumque agere inſtituerat, impediat. † Cuius cognito conſilio, Cæſar, fruſtra
diebus aliquot cõſumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quæ agere de-
ſtinauerat, ab vrbe proficiſcitur, atque in vlteriorem Galliam peruenit. quo cum
veniſſet, cognoſcit, miſſum in Hiſpaniã à Pompeio Vibulliũ Rufum, quem paucis
diebus ante, Corfinii captum, ipſe dimiſerat: profectũ item Domitiũ ad occupan-

dum Maſſiliam nauibus actuariis VII. quas, Sicilia, & in Coſano à priuatis coactas, ſeruis, libertis, Colonis ſuis compleuerat: præmiſſos etiam Legatos Maſſilienſes domum nobiles adoleſcentes; quos ab vrbe diſcedens Pompeius erat adhortatus, ne noua Cæſaris officia veterum ſuorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Maſſilienſes Portas Cæſari clauſerant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, Monteſque ſupra Maſſiliam incolebant, ad ſe vocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus Caſtellis, in vrbem conuexerant: armorum officinas in vrbe inſtituerant: muros, claſſem, & Portas reficiebant. Euocat ad ſe Cæſar Maſſilienſium XV. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Maſſilienſibus oriatur: debere eos Italiæ totius auctoritatem ſequi potius, quam vnius hominis voluntati obtemperare. reliqua, quæ ad eorũ ſanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum Legati referunt; atque ex auctoritate hæc Cæſari renunciant: intelligere ſe, diuiſum eſſe Populum R. in partes duas: neque ſui iudicij, neque ſuarum eſſe virium, diſcernere, vtra pars iuſtiorem habeat cauſſam: principes vero eſſe earum partium, Cn. Pompeium, & C. Cæſarem, patronos Ciuitatis; quorum alter Agros Volgarum, Arecomicorum, & Heluorum publice iis conceſſerit; alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit: quare paribus eorum beneficiis parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorũ contra alterũ iuuare, aut vrbe, aut Portibus recipere. Hæc dũ inter eos aguntur, Domitius Nauibus Maſſiliam peruenit; atque, ab iis receptus, vrbi præficitur. ſumma ei belli adminiſtrandi permittitur. eius imperio claſſem quoquouerſus dimittunt: onerarias Naues, quas vbique poſſunt, deprehendunt, atque in Portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis inſtructis ad reliquas armandas, reficiendaſque vtuntur: frumẽti quod inuentum eſt, in publicum conferunt: reliquas merces, commeatuſque ad obſidionem vrbis, ſi accidat, reſeruant. Quibus iniuriis permotus Cæſar, Legiones III. Maſſiliam adducit: turres, vineaſque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas Arelate numero XII. facere inſtituit. quibus effectis, armatiſque diebus XXX. à qua die materia cæſa eſt, abductiſque Maſſiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium Legatum ad oppugnationem Maſſiliæ relinquit.

9 † Dum hæc parat, atque adminiſtrat, C. Fabium Legatũ cum Legionibus III. quas Narbone, circũque ea loca, hiemandi cauſſa, diſpoſuerat, in Hiſpaniam præmittit; celeriterq; Pyrenæos ſaltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio Legato præſidiis tenebantur: Legiones reliquas, quæ longius hiemabãt, ſubſequi iubet. Fabius, vt erat imperatum, adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu deiecit, magniſque itineribus ad exercitum Afranij contendit. Aduentu Vibullij Rufi, quem à Pompeio miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afranius, & Petreius, & Varro, Legati Pompeij, quorum vnus III. Legionibus Hiſpaniam Citeriorem, alter à ſaltu Caſtulonenſi ad Anam II. Legionibus, tertius ab Ana Vectonum Agrum, Luſitaniamque pari numero Legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur; vt Petreius ex Luſitania per Vectones cum omnibus copiis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas habebat, Legionibus omnem vlteriorem Hiſpaniam tueatur. His rebus conſtitutis, Equites, auxiliaque totius Luſitaniæ à Petreio, Celtiberis, Cantabris, barbariſque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperãtur. quibus coactis, celeriter Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. conſtituunt communi conſilio, bellum ad Ilerdã, propter ipſius loci opportunitatem, gerere. Erant, vt ſupra demonſtratum eſt, Legiones Afranii III. Petreij II. præterea ſcutatæ Citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris Hiſpaniæ Cohortes circiter LXXX. Equitum vtriuſque prouinciæ circiter V. millia. Cæſar Legiones in Hiſpaniam præmiſerat, ad VI. millia peditum, Equitum III. millia, quæ omnibus ſuperioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum,

quem

quem ipſe petiuerat, nominatim ex omnibus Ciuitatibus, nobiliſſimo, & fortiſſimo quoque euocato.hinc optimi generis hominũ ex Aquitanis,montaniſque,qui Galliam prouinciam attingunt.Audierat Pompeium per Mauritaniã cum Legionibus iter in Hiſpaniã facere,confeſtimq; eſſe venturũ.ſimul à Tribunis mil.Centurionibuſque mutuas pecunias ſumpſit, has Exercitui diſtribuit. quo facto, duas res conſecutus eſt,quod pignore animos Centurionũ deuinxit,& Largitione Militum voluntates redemit. Fabius finitimarum Ciuitatum animos literis, nunciiſque tentabat.in Sicore Flumine Põtes effecerat duos,inter ſe diſtantes millia paſſuum IV.his Pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ citra Flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat.Hoc idem fere, atque eadem de cauſſa, Pompeiani exercitus Duces faciebant; crebroq; inter ſe Equeſtribus prœliis contendebant. huc cum quotidiana cõſuetudine congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio Legiones Fabianæ II. Flumen tranſiſſent; Impedimentaque,& omnis Equitatus ſequeretur; ſubito,vi iumentorum,& aquæ magnitudine, Pons eſt interruptus,& reliqua multitudo Equitum interclusa.quo cognito à Petreio,& Afranio, ex aggere, atque cratibus, quæ Flumine ferebantur; celeriter Ponte Afranius, quem Opido,Caſtriſque coniunctũ habebat,Legiones IV.Equitatumque omnem tranſiecit,duabuſque Fabianis occurrit Legionibus. cuius aduentu nunciato, L. Plancus,qui Legionibus præerat,neceſſaria re coactus, locum capit ſuperiorem; diuerſamque Aciem in duas partes conſtituit; ne ab Equitatu circumueniri poſſet.ita,congreſſus impari numero, magnos impetus Legionum Equitatuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus prœlio,ſigna II.Legionum procul ab vtriſque conſpiciuntur; quas C.Fabius vlteriore Ponte ſubſidio noſtris miſerat; ſuſpicatus fore id,quod accidit,vt Duces aduerſariorũ occaſione, & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos vterentur:quarum aduẽtu prœlium dirimitur, ac ſuas vterque Legiones reducit in Caſtra. Eo Biduo Cæſar cum Equitibus DCCCC, quos ſibi præſidio reliquerat, in Caſtra peruenit. Pons qui fuerat tempeſtate interruptus, pæne erat refectus.hunc noctu perfici iuſſit. Ipſe, cognita locorum natura,Ponti, Caſtriſque præſidio VI.Cohortes reliquit, atque omnia Impedimenta: & poſtero die omnibus copiis,triplici inſtructa acie,ad Ilerdam proficiſcitur; & ſub Caſtris Afranij conſtitit: &,ibi paulliſper ſub armis moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. poteſtate facta, Afranius copias educit, & in medio Colle ſub Caſtris conſtitit. Cæſar, vbi cognouit per Afranium ſtare, quo minus prœlio dimicaretur; ab infimis radicibus Montis, intermiſſis circiter paſſibus CD, Caſtra facere conſtituit: &, ne in opere faciendo Milites repentino Hoſtium incurſu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat; ſed à fronte contra hoſtem pedum XV. foſſam fieri iuſſit.prima, & ſecunda Acies in armis, vt ab initio conſtituta erat, permanebat. poſt hos opus in occulto Acies tertia faciebat: ſic omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afranio Caſtra muniri. ſub veſperum Cæſar intra hanc foſſam Legiones reducit,atque ibi ſub armis proxima nocte conquieſcit.poſtero die omnem exercitum intra foſſam continet: &, quod longius erat agger petendus,in præſentia ſimilem rationem operis inſtituit:ſingulaque latera Caſtrorum ſingulis attribuit Legionibus munienda: foſſaſque ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas Legiones in armis expeditas contra hoſtem conſtituit. Afranius, Petreiuſque, terrendi cauſſa, atque operis impediendi, copias ſuas ad infimas Montis radices producunt, & prœlio laceſſunt. neque idcirco Cæſar opus intermittit, confiſus præſidio Legionum III. & munitione foſſæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progreſſi, copias in Caſtra reducunt. III. die Cæſar vallo Caſtra communit: reliquas Cohortes, quas in ſuperioribus Caſtris reliquerat, Impedimentaque ad ſe tranſduci iubet.

10 † Erat in Opido Ilerda,& proximo Colle,vbi caſtra Petreius,atq; Afranius habe-

bant, planicies circiter paſſuum c c c. atque in hoc fere medio ſpatio tumulus erat paullo editior: quem ſi occupaſſet Cæſar, & communiſſet, ab Opido, & Ponte,& commeatu omni,quem in Opidum contulerant, ſe intercluſurum aduerſarios confidebat.hoc ſperans, Legiones I I I. ex Caſtris educit: Acieque in locis idoneis inſtructa, vnius Legionis Anteſignanos præcurrere,atque occupare eũm tumulum,iubet.qua re cognita, celeriter, quæ in ſtatione pro Caſtris erant Afranij Cohortes,breuiore itinere ad eundem occupandum locũ mittuntur. contenditur prœlio, &, quod prius in tumulum Afraniani venerant, noſtri repelluntur, atque, aliis ſummiſſis præſidiis,terga vertere, ſeque ad ſigna Legionum recipere, coguntur.genus erat pugnæ Militum illorum, vt magno impetu primo procurrerent,audacter locũ caperent,ordines ſuos non magnopere ſeruarent, rari diſperſique pugnarent; ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere, nõ turpe exiſtimarent,cum Luſitanis,reliquiſque barbaris genere quodam pugnæ aſſuefacti; quod fere fit,quibus quiſque in locis Miles inueterauerit, vti multum earum regionum conſuetudine moueatur. hæc tamen ratio noſtros perturbat, inſuetos huius generis pugnæ. circumiri enim ſeſe ab aperto latere procurrentibus ſingulis,arbitrabantur:ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum,quem ceperant,dimitti cenſuerant oportere. itaque, perturbatis Anteſignanis, Legio, quæ in eo Cornu cõſtiterat, locum non tenuit, atque in proximum Collem ſeſe recepit. Cæſar, pæne omni Acie perterrita,quod præter opinionem conſuetudinemque acciderat, cohortatus ſuos, Legionem I X.ſubſidio ducit: hoſtem inſolentem, atque acriter noſtros inſequẽtem, ſupprimit,rurſuſque terga vertere, ſeque ad Opidum Ilerdã recipere, & ſub muro conſiſtere cogit. ſed I X. Legionis Milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, temere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur,& ſub Montem,in quo erat Opidum poſitum,ſuccedunt.hinc ſe recipere cum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant. præruptus locus erat, vtraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, vt tres inſtructæ Cohortes eum locum explerent,& neque ſubſidia à lateribus ſummitti, neque Equites laborantibus vſui eſſe poſſent: ab Opido autem decliui faſtigio vergebat, in longitudinem paſſuũ circiter c D. hac noſtris erat receptus; quod eo, incitati ſtudio,inconſultius proceſſerant.hoc pugnabatur loco, & propter anguſtias iniquo, & quod ſub ipſis radicibus Montis conſtiterant, vt nullum fruſtra telum in eos mitteretur:tamẽ virtute, & patientia nitebantur, atq; omnia vulnera ſuſtinebant. Augebãtur illis copiæ; atque ex Caſtris Cohortes per Opidum crebro ſummittebantur; vt integri defeſſis ſuccederent.hoc idem Cæſar facere cogebatur:vt,ſummiſſis in eundem locum Cohortibus, defeſſos reciperet. hoc cum eſſet modo pugnatum continenter horis V. noſtrique grauius à multitudine premerentur; conſumptis omnibus telis,gladiis diſtrictis, impetum aduerſus Montem in Cohortes faciunt; paucisque deiectis, reliquos ſeſe conuertere cogunt. ſummotis ſub murum Cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in Opidum compulſis, facilis eſt noſtris receptus datus. Equitatus autem noſter ab vtroque latere, etſi deiectis, atque inferioribus locis conſtiterat,tamen in ſummum iugum virtute connititur, atque inter duas Acies perequitans commodiorem, ac tutiorem noſtris receptum dat. ita vario certamine pugnatum eſt. noſtri in primo congreſſu circiter L X X. ceciderunt,in his Q. Fulginius ex primo haſtato Legionis X I V. qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus Ordinibus in eum locum peruenerat: vulnerantur amplius D C. Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, Primi pili Centurio,&,præter eum, Centuriones I V, Milites amplius c c. ſed hæc eius diei præfertur opinio, vt ſe vtrique ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimarent; Afraniani,quod,cum eſſe omnium iudicio inferiores viderentur,cominus tamẽ diu ſtetiſſent, & noſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum, tumulumque tenuiſſent, quæ cauſſa

pugan-

pugnandi fuerat; & noſtros primo congreſſu terga vertere coegiſſent; noſtri autem, quod, iniquo loco, atque impari congreſſi numero, v. horis prœlium ſuſtinuiſſent, quod Montem gladiis diſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore terga vertere aduerſarios coegiſſent, atque in Opidum compuliſſent. illi cum tumulum, pro quo pugnatum eſt, magnis operibus munierunt, præſidiumque ibi poſuerunt. Accidit etiam repentinum incommodum Biduo, quo hæc geſta ſunt. tanta enim tempeſtas cooritur, vt numquam illis locis maiores Aquas fuiſſe conſtaret. tum autem ex omnibus Montibus Nix profluit, ac ſummas ripas Fluminis ſuperauit; Ponteſque ambos, quos C. Fabius fecerat, vno die interrupit. quæ res magnas difficultates Exercitui Cæſaris attulit. Caſtra enim, vt ſupra demonſtratum eſt, cum eſſent inter Flumina duo, Sicorim, & Cingam, ſpatio millium xxx; neutrum horum tranſiri poterat; neceſſarioque omnes his anguſtiis continebantur: neque Ciuitates, quæ ad Cæſaris amicitiã acceſſerant, frumentum ſupportare, neque ij, qui pabulatum longius progreſſi erant, interclusi Fluminibus, reuerti; neq; maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaq; veniebant, in Caſtra peruenire poterant. tempus erat difficillimũ, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum à maturitate aberant: ac Ciuitates exinanitæ, quod Afranius pæne omne frumẽtum ante Cæſaris aduentum Ilerdam conuexerat; reliqui ſi quid fuerat, Cęſar ſuperioribus diebus conſumpſerat: pecora, quod ſecũdum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bellum finitimæ Ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi, aut frumentandi cauſſa progreſſi, hos Leuis armaturæ Luſitani, peritique earum regionum cetrati Citerioris Hiſpaniæ conſectabantur, quibus erat procliue, tranſnare Flumen; quod conſuetudo eorum omnium eſt, vt ſine vtribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranij omnium rerum abundabat copia. multũ erat frumentum prouiſum, & conuectum ſuperioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur: magna copia pabuli ſuppetebat. harum rerum omnium facultates ſine vllo periculo Pons Ilerdæ præbebat, & loca trans Flumen integra, quo omnino Cæſar adire non poterat. eæ permanſerunt Aquæ dies complures. conatus eſt Cæſar reficere Pontes: ſed nec magnitudo Fluminis permittebat; neque ad ripam diſpoſitæ Cohortes aduerſariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere, erat facile, tum ipſius Fluminis natura, atque Aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque anguſtum locum tela iaciebantur; atque erat difficile, eodem tempore rapidiſſimo Flumine opera perficere, & tela vitare.

11 † Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæſarem, ad Flumen conſtitiſſe. venerant eo Sagittarij ex Ruthenis, Equites ex Gallia cum multis carris, magniſque Impedimentis, vt fert Gallica conſuetudo. erant præterea cuiuſque generis hominum millia circiter v i. cum ſeruis, liberiſque, ſed nullus ordo, nullum imperium certum, cum ſuo quiſque conſilio vteretur, atque omnes ſine timore iter facerent, vſi ſuperiorum temporum, atque itinerũ licentia. Erant complures honeſti adoleſcentes, Senatorum filij, & Equeſtris ordinis: erant Legationes Ciuitatum: erant Legati Cæſaris. hos omnes Flumina continebant. ad hos opprimendos cum omni Equitatu, i i i. que Legionibus Afranius de nocte proficiſcitur, imprudenteſque ante miſſis Equitibus aggreditur. celeriter tamen ſeſe Galli Equites expediunt, prœliumque cõmittunt. hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum Hoſtiũ numerum pauci ſuſtinuere; ſed, vbi ſigna Legionum appropinquare cœperunt, paucis amiſſis, ſeſe in Montes proximos conferunt. hoc pugnæ tempus magnum attulit noſtris ad ſalutem momentum. nacti enim ſpatium, ſe in loca ſuperiora receperunt. deſiderati ſunt eo die Sagittarij circiter cc. Equites pauci, Calonum, atque Impedimentorum non magnus numerus. his tamen omnibus annona creuit: quæ fere res inopia non ſolum præſentis, ſed etiam futuri tẽporis timore ingraueſcere conſueuit. iamq; ad Denarios L. in ſingulos Modios annona peruenerat, & Militũ vires inopia frumenti deminue-

rat; atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat re-
rum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinauerat; vt noſtri magna inopia neceſ-
ſariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, ſuperioreſque
haberentur. Cæſar iis Ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam acceſſerant, quo minor
erat frumenti copia, pecus imperabat; Calones ad longinquiores Ciuitates di-
mittebat: ipſe præſentem inopiam, quibus poterat ſubſidiis, tutabatur. Hæc Afra-
nius, Petreiuſque, & eorum amici, pleniora etiam atque vberiora, Romam ad ſuos
perſcribebant. multa rumor fingebat: vt pæne bellũ confectum videretur. Quibus
literis, nuncijſque Romam perlatis, magni domum concurſus ad Afranium, ma-
gnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiſcebantur; alij,
vt principes talem nuncium attuliſſe; alij, ne euentum belli exſpectaſſe, aut ex o-
mnibus nouiſſimi veniſſe viderentur. Cum in his anguſtiis res eſſet; atque omnes
viæ ab Afranianis Militibus, Equitibuſque obſiderentur; nec Pontes perfici poſ-
ſent: imperat Militibus Cæſar, vt naues faciant, cuius generis eum ſuperioribus
annis vſus Britanniæ docuerat. carinæ primum, ac ſtatumina ex leui materia fie-
bant: reliquum corpus Nauium, viminibus contextum, coriis integebatur. has
perfectas carris iunctis deuehit noctu millia paſſuum à Caſtris XXII. Militeſque
his Nauibus Flumen tranſportat; continentemque ripæ collem improuiſo occu-
pat, hunc celeriter, prius quam ab Aduerſariis ſentiatur, communit. huc Legio-
nem poſtea trãſducit; atque ex vtraque parte Pontem inſtitutum perficit biduo.
ita commeatus, & eos qui frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit; & rem
frumentariam expedire incipit. Eodem die Equitum magnam partem Flumen
tranſiecit: qui, inopinantes pabulatores, & ſine vllo diſſipatos timore aggreſſi,
quàm maximum numerum iumentorum, atque hominum, intercipiunt: Cohor-
tibuſque cetratis ſubſidio miſſis, ſcienter in duas partes ſeſe diſtribuunt; alij, vt
prædæ ſubſidio ſint; alij, vt venientibus reſiſtant, atque eos propellant: vnamque
Cohortem, quæ temere ante ceteras extra Aciem procurrerat, ſecluſam à reli-
quis circumueniũt, atque interficiunt; incolumeſque cum magna præda eodem
12 Ponte in Caſtra reuertuntur. † Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Maſſilienſes,
vſi L. Domitij conſilio, Naues longas expediunt, numero XVII. quarum erant XI.
tectæ. multa his minora nauigia addunt; vt ipſa multitudine noſtra Claſſis terrea-
tur: magnum numerum Sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus ſupra de-
monſtratum eſt, imponunt: atque hos præmiis, pollicitationibuſque incitant. cer-
tas ſibi depoſcit Naues Domitius, atque has Colonis, Paſtoribuſque, quos ſecum
adduxerat, complet. ſic, omnibus rebus inſtructa Claſſe, magna fiducia ad no-
ſtras Naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad Inſulam, quæ eſt contra
Maſſiliam, ſtationes obtinebant. erat multo inferior numero Nauium Brutus: ſed
delectos ex omnibus Legionibus fortiſſimos viros Anteſignanos, Centuriones
Cæſar ei Claſſi attribuerat, qui ſibi id muneris depopoſcerant. ij manus ferreas,
atque harpagones, parauerant; magnoque numero pilorum, tragularũ, reliquo-
rumque telorum, ſe inſtruxerant. ita, cognito Hoſtium aduẽtu, ſuas Naues ex Por-
tu educunt, cum Maſſilienſibus confligunt. pugnatum vtrimque eſt fortiſſime, at-
que acerrime: neque multum Albici noſtris virtute cedebant, homines aſperi, &
montani, exercitati in armis: atque ij, modo digreſſi à Maſſilienſibus, recẽtem eo-
rum pollicitationem animis continebant; paſtoreſque indomiti, ſpe libertatis ex-
citati, ſub oculis domini ſuam probare operam ſtudebant. ipſi Maſſilienſes, & ce-
leritate nauium, & ſcientia gubernatorum confiſi, noſtros eludebant, impetuſque
eorum excipiebant: &, quod licebat latiore ſpatio, producta longius acie circum-
uenire noſtros, aut pluribus Nauibus adoriri ſingulas, aut remos trãſcurrentes de-
tergere ſi poſſent, contendebant: cum propius erat neceſſario ventum, ab ſcien-
tia gubernatorum, atque artificij, ad virtutem montanorum confugiebant. Noſtri,
quod minus exercitatis remigibus, minuſque peritis gubernatoribus vteban-
tur:

tur; qui repente ex onerariis nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam grauitate, & tarditate Nauium impediebantur. factæ enim ſubito ex humida materia, non eundem vſum celeritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo ſingulas binis Nauibus obiiciebant: atque, iniecta manu ferrea, & retenta vtraque Naue, diuerſi pugnabāt, atque in Hoſtium naues tranſcendebāt; & magno numero Albicorum, & Paſtorū interfecto, partem Nauium deprimunt, non nullas cum hominibus capiunt, reliquas in Portum compellunt. Eo die Naues Maſſilienſium cum ijs, quæ ſunt captæ, intereunt IX. Hoc primum Cæſari ad Ilerdam nunciatur.

13 † Simul, perfecto Ponte, celeriter fortuna mutatur. illi, perterriti virtute Equitum, minus libere, minus audacter vagabātur. alias, non longo ab Caſtris progreſſi ſpatio, vt celerem receptum haberent, anguſtius pabulabantur: alias, longiore circuitu, cuſtodias, ſtationeſque Equitum vitabāt: aut, aliquo accepto detrimento, aut procul Equitatu viſo, ex medio itinere, proiectis ſarcinis, fugiebant: poſtremo etiam plures intermittere dies, &, præter conſuetudinē omnium, noctu conſtituerant pabulari. interim Oſcenſes, & Calagurritani, qui erant cum Oſcenſibus contributi, mittunt ad eum Legatos, ſeſeque imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenſes, & Lacetani, & Auſetani, & paucis poſt diebus Illurgauonenſes, qui Flumen Iberum attingunt, inſequuntur. petit ab his omnibus, vt ſe frumento iuuent. pollicentur, atque omnibus vndique conquiſitis iumentis, in Caſtra deportant. tranſit etiam Cohors Illurgauonenſis ad eum, cognito Ciuitatis conſilio, & ſigna ex ſtatione transfert. magna celeriter fit cōmutatio rerum, perfecto Ponte, magnis V. Ciuitatibus ad amicitiā adiunctis, expedita re frumentaria, exſtinctis rumoribus de auxiliis Legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur. multæ longinquiores Ciuitates ab Afranio deſciſcunt, & Cæſaris amicitiam ſequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduerſariorum, Cæſar, ne ſemper magno circuitu per Pōtem Equitatus eſſet mittēdus, nactus idoneum locum, foſſas pedum XXX. in altitudinem cōplures facere inſtituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret, vadumq; in eo Flumine efficeret. his pæne effectis, magnū in timorem Afranius, Petreiuſque perueniunt, ne omnino frumento, pabuloq; intercluderentur; quod multum Cæſar Equitatu valebat: itaque conſtituunt ipſi, locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quę ſuperiore bello cum L. Sertorio ſteterant, Ciuitates victæ nomen, atque imperium abſentis timebāt: quæ in amicitia manſerant Pompeij, magnis affectæ beneficiis eum diligebant; Cæſaris autem in barbaris erat nomen obſcurius. hinc magnos Equitatus, magnaque auxilia exſpectabant; & ſuis locis bellum in hiemē ducere cogitabant. Hoc inito conſilio, toto Flumine Ibero Naues conquirere, & Octogeſam adduci iubent. id erat Opidum poſitum ad Iberum, milliaque paſſuum à Caſtris aberat XX. ad eum locū Fluminis, Nauibus iunctis, Pontem imperant fieri: Legioneſque II. Flumen Sicorim tranſducunt: Caſtraque muniunt vallo pedū XII. qua re per exploratores cognita, ſummo labore Militum Cæſar continuato diem noctemque opere in Flumine auertendo, huc iam rem duxerat, vt Equites, etſi difficulter, atque ęgre fiebat, poſſent tamen atque auderent Flumen tranſire, Pedites vero tātum modo humeris, ac ſummo pectore, exſtarent; vt tum altitudine aquæ, tum etiā rapiditate Fluminis ad tranſeundum impedirentur. ſed tamen eodem fere tempore Pons in Ibero prope effectus nunciabatur: & in Sicori vadum reperiebatur. Iam vero eo magis illi maturandum iter exiſtimabant. Itaque, II. auxiliaribus Cohortibus Ilerdæ præſidio relictis, omnibus copiis Sicorim tranſeunt, & cum II. Legionibus, quas ſuperioribus diebus tranſduxerant, Caſtra coniungunt. Relinquebatur Cæſari nihil, niſi vti Equitatu agmen aduerſariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipſius magnum circuitum habebat; vt multo breuiore itinere illi ad Iberum per-

uenire poſſent. Equites, ab eo miſſi, Flumen tranſeunt; & cum de tertia vigilia Petreius, atque Afranius Caſtra mouiſſent, repente ſeſe ad nouiſſimum agmen oſtendunt; &, magna multitudine circumfuſa, morari, atque iter impedire incipiunt. Prima Luce, ex ſuperioribus locis, quæ Cæſaris Caſtris erant cōiuncta, cernebatur, Equitatus noſtri prœlio nouiſſimos illorum premi vehementer, ac non numquam ſuſtinere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri ſigna, & vniuerſarum Cohortium impetu noſtros propelli, deinde rurſus conuerſos inſequi: totis vero Caſtris Milites circulari, & dolere, hoſtem ex manibus dimitti, bellum neceſſario longius duci: Centuriones, Tribunoſque militum adire, atque obſecrare, vt per eos Cæſar certior fieret, ne labori ſuo, neu periculo parceret: paratos eſſe ſeſe: poſſe, & audere ea tranſire Flumen, qua tranſductus eſſet Equitatus. quorum ſtudio, & vocibus excitatus Cæſar, etſi timebat tantæ magnitudinis Flumini exercitum obiicere, conandum tamen atque experiendum iudicat. itaque infirmiores Milites ex omnibus Centurijs deligi iubet, quorum aut animus, aut vires videbantur ſuſtinere non poſſe. hos cum Legione vna præſidio Caſtris relinquit: reliquas Legiones expeditas educit: magnoque numero iumentorum in Flumine ſupra, atque infra conſtituto, tranſducit Exercitum. pauci ex his Militibus, vi fluminis abrepti, ab Equitatu excipiuntur, ac ſubleuantur: interiit tamen nemo. tranſducto incolumi exercitu, copias inſtruit; triplicemque Aciem ducere incipit: ac tantum fuit in Militibus ſtudium, vt, millium v i. ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque Fluminis mora interpoſita, eos,

14 qui de tertia vigilia exiſſent, ante horam diei i x. conſequerentur. † Quos vbi Afranius procul viſos cum Petreio conſpexit, noua re perterritus, locis ſuperioribus conſtitit, Aciemque inſtruit. Cæſar in campis Exercitum reficit; ne defeſſum prœlio obiiciat. rurſus conantes progredi inſequitur, & moratur. illi neceſſario maturius, quam conſtituerant, Caſtra ponunt: (ſuberant enim Montes, atque à millibus paſſuum v. itinera difficilia, atque anguſta, excipiebant. hos intra Montes ſe recipiebant; vt Equitatum effugerent Cæſaris; præſidiiſque in anguſtiis collocatis, Exercitum itinere prohiberent; ipſi ſine periculo, ac timore, Iberum copias tranſducerent; quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum) &, totius diei pugna, atque itineris labore defeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt. Cæſar quoque in proximo Colle Caſtra ponit. media circiter nocte iis, qui, Adaquandi cauſſa, longius à Caſtris proceſſerāt, ab Equitibus correptis, fit ab his certior Cæſar, Duces aduerſariorum ſilentio copias Caſtris educere. Quo cognito, ſignum dari iubet, & vaſa militari more conclamari. illi, exaudito clamore, veriti, ne noctu, impediti, ſub onere confligere cogerentur, aut ne ab Equitatu Cæſaris in anguſtiis tenerentur, iter ſupprimunt, copiaſque in Caſtris continent. Poſtero die Petreius cum paucis Equitibus occulte ad exploranda loca proficiſcitur. hoc idem fit ex Caſtris Cæſaris. Mittitur L. Decidius Saxo, cum paucis, qui loci naturam perſpiciat. vterque idem ſuis renunciat; v. millia paſſuum proxima intercedere itineris campeſtris; inde excipere loca aſpera & montuoſa; qui prior has anguſtias occupauerit, ab hoc hoſtem prohiberi, nihil eſſe negotij. Diſputatur in concilio à Petreio, & Afranio, & tempus profectionis quæritur. plerique cenſebant, vt noctu iter facerent: poſſe prius ad anguſtias veniri, quam ſentirentur. alij, quod pridie noctu conclamatum eſſet in Caſtris Cæſaris, argumenti ſumebant loco, non poſſe clam exiri: circumfundi noctu Equitatum Cæſaris, atque omnia loca, atque itinera obſideri: nocturnaque Prœlia eſſe vitanda, quod perterritus Miles in Ciuili diſſenſione Timori magis, quam Religioni, conſulere conſueuerit: at lucem multum per ſe pudorem omnium oculis, multum etiam Tribunorum mil. & Centurionum præſentiam afferre: quibus rebus coerceri Milites, & in officio contineri ſoleant: quare omni ratione eſſe interdiu perrumpendū: etſi, aliquo accepto detrimento; tamen, ſumma

ma Exercitus ſalua locum, quem petant, capi poſſe. Hæc vicit in Concilio ſententia; & Prima Luce poſtridie conſtituunt proficiſci. Cæſar, Exploratis Regionibus, albente cælo, omnes copias Caſtris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere Exercitum ducit. nam quæ itinera ad Iberum, atque Octogeſam pertinebant, Caſtris Hoſtium oppoſitis tenebantur; ipſi erant tranſcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ; ſaxa multis locis prærupta iter impediebant: vt arma per manus neceſſario tranſderentur; Militeſque inermes, ſubleuarique alij ab aliis magnam partem itineris conficerent; ſed hunc laborem recuſabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore exiſtimabant, ſi hoſtem Ibero intercludere, & frumento probibere potuiſſent. Ac primo Afraniani Milites, viſendi cauſſa, læti ex Caſtris procurrebant, contumelioſiſque vocibus proſequebantur, neceſſarij victus inopia coactos fugere, atq; ad Ilerdam reuerti. erat enim iter à propoſito diuerſum; contrariamq; in partem iri videbatur. Duces vero eorum ſuum conſilium laudibus ferebant, quod ſe Caſtris tenuiſſent. multumque eorum opinionem adiuuabat, quod ſine Iumentis, Impedimentiſque ad iter profectos videbant; vt non poſſe diutius inopiam ſuſtinere, confiderent. ſed, vbi paullatim retorqueri agmen ad dexteram conſpexerunt, iamque primos ſuperare Regionem Caſtrorũ animaduerterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin, ſtatim Caſtris exeundum, atque occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma; atq; omnes copiæ, paucis præſidio relictis Cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere, contendũt. Erat in Celeritate omne poſitum certamen, vtri prius anguſtias, Monteſque occuparent: ſed exercitum Cæſaris viarum difficultates tardabant; Afranij copias Equitatus Cæſaris inſequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat neceſſario deducta, vt, ſi priores Montes, quos petebant, attigiſſent, ipſi periculum vitarent: Impedimenta totius Exercitus, Cohorteſque, in Caſtris relictas, ſeruare non poſſent; quibus interclusis exercitu Cæſaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Cæſar: atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra Hoſtem Aciem inſtruit. Afranius, cum ab Equitatu nouiſſimum agmen premeretur, & ante ſe Hoſtem videret, Collem quendam nactus, ibi conſtitit. ex eo loco IV. Cetratorum Cohortes in Montem, qui erat in conſpectu omnium excelſiſſimus, mittit. hunc magno curſu concitatos iubet occupare; eo conſilio, vti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, &, mutato itinere, iugis Octogeſam perueniret. hunc cum obliquo itinete Cetrati peterent; conſpicatus Equitatus Cæſaris, in Cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis Equitum vim Cetrati ſuſtinere potuerunt; omneſque ab his circumuenti, in
15 conſpectu vtriuſque exercitus interficiuntur. † Erat occaſio bene gerendæ rei. neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento, perterritum exercitũ ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatũ vndique Equitatu, cum in loco æquo atque aperto, cõfligeretur. idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant Legati, Centuriones, Tribunique mil. ne dubitaret prœlium cõmittere; omnium eſſe Militum paratiſſimos animos; Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe; quod ſuis nõ ſubueniſſent; quod de Colle non recederent; quod vix Equitũ incurſus ſuſtinerent; collatiſque in vnum locũ ſignis cõferti, neq; ordines, neq; ſigna, ſeruarent. quod ſi iniquitatẽ loci timeret, datũ iri tamen aliquo loco pugnandi facultatẽ; quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet. Cæſar in eam ſpẽ venerat, ſe, ſine pugna & ſine vulnere ſuorũ, rem conficere poſſe; quod re frumentaria aduerſarios interclusiſſet. cur, etiam ſecundo prœlio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de ſe Milites? cur deniq; fortunã periclitaretur? præſertim cũ non minus eſſet Imperatoris, Cõſilio ſuperare, quã Gladio. mouebatur etiã miſericordia Ciuiũ, quos interficiẽdos videbat: quibus ſaluis, atq; incolumibus, rẽ obtinere malebat. hoc conſilium Cæſaris à pleriſque non probabatur. Milites vero palam

inter ſe loquebantur; Quoniam talis occaſio victoriæ dimitteretur, etiam eum vellet Cæſar, ſeſe non eſſe pugnaturos. ille in ſua ſententia perſeuerat; & paullum ex eo loco digreditur, vt timorem aduerſariis minuat. Petreius, atque Afranius, oblata facultate, in Caſtra ſeſe referunt. Cæſar, præſidiis Montibus diſpoſitis, omni ad Iberum intercluſo itinere, quam proxime poteſt Hoſtium Caſtris Caſtra communit. Poſtero die Duces aduerſariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ, fluminiſque Iberi ſpem amiſerant, de reliquis rebus conſultabant. erat vnum iter, Ilerdam ſi reuerti vellent; alterum, ſi Tarraconem peterent. Hæc conſultantibus eis, nunciatur, Aquatores ab Equitatu premi noſtro: qua re cognita, crebras ſtationes diſponunt Equitum, & Cohortium Alariarum; Legionariaſque interiiciunt Cohortes; vallumque ex Caſtris ad Aquam ducere incipiunt; vt intra munitionem & ſine timore, & ſine ſtationibus Aquari poſſent. id opus inter ſe Petreius, atque Afranius, partiuntur: ipſique perficiendi operis cauſſa, longius progrediuntur. quorum diſceſſu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; &, quem quiſque in Caſtris notum, aut Municipem, habebat, conquirit, atque vocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod ſibi perterritis pridie pepercissent; eorum ſe beneficio viuere: deinde Imperatoris fidem quærunt, recte ne ſe illi ſint commiſſuri; &, quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus neceſſariis, & conſanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati ſermonibus, fidem ab Imperatore de Petreij, & Afranij vita petunt; ne quod in ſe ſcelus concepiſſe, neu ſuos prodidiſſe videantur. Quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant; Legatoſque de Pace primorum Ordinum Centuriones ad Cæſarem mittunt. Interim alij ſuos in Caſtra, inuitandi cauſſa, adducunt; alij ab ſuis adducuntur; adeo, vt vna Caſtra iam facta ex binis viderentur. compluresque Tribuni militum, & Centuriones ad Cæſarem veniunt, ſeque ei commendant. hoc idem fit à Principibus Hiſpaniæ; quos illi euocauerant, & ſecum in Caſtris habebant Obſidum loco. ij ſuos notos, hoſpiteſque quærebant, per quem quiſque eorum aditum commendationis haberet ad Cæſarem. Afranij etiam filius adoleſcens de ſua, & Parentis ſui ſalute, cum Cæſare, per Sulpitium Legatum, agebat. erant plena lætitia, & gratulatione omnia, eorum, qui tanta pericula vitaſſe, & eorum, qui ſine vulnere tantas res confeciſſe videbantur. magnumque fructum ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar ferebat; conſiliumque eius à cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab inſtituto opere diſcedit, ſeq; in Caſtra recipit; ſic paratus, vt videbatur, vt, quicumque accidiſſet caſus, hunc quieto, & æquo animo ferret. Petreius vero nõ deſerit ſeſe; armat familiam; cum hac, & Prætoria Cohorte Cetratorum, barbariſque Equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſſa habere conſueuerat, improuiſo ad vallum aduolat; colloquia Militum interrumpit; noſtros repellit ab Caſtris; quos deprehendit, interficit. reliqui coeunt inter ſe; &, repentino periculo exterriti, ſiniſtras ſagis inuoluunt, gladioſque diſtringunt, atque ita ſe à Cetratis, Equitibuſque defendunt, Caſtrorum propinquitate confiſi; ſeque in Caſtra recipiunt; & ab ijs Cohortibus, quę erant in ſtatione ad Portas, defenduntur. Quibus rebus confectis, flens Petreius Manipulos circuit; Militeſque appellat; neu ſe, neu Pompeium abſentem, Imperatorem ſuum, aduerſariis ad ſupplicium tranſdant, obſecrat. fit celeriter concurſus in Prætorium. Poſtulant, vt iurent omnes, ſe exercitum, duceſque non deſerturos, neque proditurος, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Princeps in hæc verba iurat: ipſe ad idem iuſiurandum adigit Afranium. ſubſequuntur Tribuni militum, Centurioneſque. Centuriatim producti Milites idem iurant: edicũt, penes quem quiſque ſit Miles Cæſaris, vt producatur. productos palã in Pretorio interficiunt. ſed plerique, quos ceperant, celant, noctuque per vallum emittunt. ſic terror oblatus à Ducibus, Crudelitas in ſupplicio, vana religio iuriſiurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit,

tulit, menteſque Militum conuertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. Cæſar Milites aduerſariorũ, qui in Caſtra per tempus colloquij venerant, ſumma diligentia conquiri, & remitti, iubet. ſed ex numero Tribunorum militum, Centurionumque, non nulli ſua voluntate apud eum remãſerunt: quos ille poſtea magño in honore habuit: Centuriones, ampliorisque ordinis Equites Romanos in Tribunicium reſtituit honorem. Premebantur Afraniani Pabulatione; Aquabantur ægre; Frumenti copiam Legionarij non nulli habebant, quod dierum XXII. ab Ilerda frumentum iuſſi erant efferre. Cetrati, auxiliareſque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora inſueta ad onera portanda. itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæſarem perfugiebat. In his erat an-
16 guſtiis res: † Sed ex propoſitis cõſiliis duobus explicitius videbatur, ad Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti reliquerant. ibi ſe reliquum conſilium expleturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo ſpatio plures rem poſſe caſus recipere intelligebant. hoc probato conſilio, ex Caſtris proficiſcuntur. Cæſar, Equitatu præmiſſo, qui nouiſſimum agmen carperet, atque impediret, ipſe cum Legionibus ſubſequitur. nullum intercedebat tempus quin extremi cum Equitibus prœliarentur. Genus erat hoc pugnæ. Expeditæ Cohortes nouiſſimũ agmen claudebant: pluresque in locis campeſtribus ſubſiſtebant. ſi Mons erat adſcendendus, facile ipſa loci natura periculum repellebat: quod ex locis ſuperioribus, qui antecesſerant, ſuos adſcendentes protegebant. cum vallis, aut locus decliuis ſuberat; neque ij, qui anteceſſerant, morantibus opem ferre poterant; Equites vero ex loco ſuperiore in aduerſarios tela coniiciebant: tum magno erat in periculo res; tum inquirebant, vt, cum eiuſmodi eſſet locis appropinquatum, Legionum ſigna cõſiſtere iuberent, magnoque impetu Equitatum repellerent; eo ſummoto, repente incitato curſu ſeſe in valles vniuerſi demitterent, atque ita tranſgreſſi, rurſus in locis ſuperioribus conſiſterent. nam tantum ab Equitum ſuorum auxilijs aberant, quorum numerum habebant magnum, vt eos, ſuperioribus perterritos prœlijs, in medium reciperent agmen, vltroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab Equitatu Cæſaris exciperetur. tali dum pugnatur modo; lente, ac paullatim proceditur; crebroque, vt ſint auxilio ſuis, ſubſiſtunt, vt tum accidit. millia enim progreſſi IV. vehementiuſque peragitati ab Equitatu, Montem excelſum capiunt: ibique vna fronte contra Hoſtem Caſtra muniunt, neque iumentis onera deponunt. vbi Cæſaris Caſtra poſita, tabernaculaque conſtituta, & dimiſſos Equites pabulandi cauſſa animaduertere; ſeſe ſubito proripiunt hora circiter VI. eiuſdem diei; &, ſpem nacti moræ, diſceſſu noſtrorum Equitum, iter facere incipiunt. qua re animaduerſa, Cæſar, relictis iis munitionibus, ſubſequitur; præſidio Impedimentis paucas Cohortes relinquit: hora X. ſubſequi Pabulatores, Equiteſq; reuocari iubet. celeriter Equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouiſſimum agmen, adeo, vt pæne terga conuertant: compluresque Milites, etiam non nulli Centuriones, interficiuntur. Inſtabat agmen Cæſaris, atque vniuerſum imminebat. Tum vero, neque ad explorãdum idoneum locum Caſtris, neque ad progrediendum data facultate, conſiſtunt neceſſario; & procul ab aqua, & natura iniquo loco, Caſtra ponunt. ſed iiſdem de cauſſis Cæſar, quæ ſupra ſunt demonſtratæ, prœlio non laceſſit, & eo die tabernacula ſtatui paſſus non eſt; quo paratiores eſſent ad inſequendum omnes, ſiue noctu, ſiue interdiu erumperent. illi, animaduerſo vitio Caſtrorum, tota nocte munitiones proferunt, Caſtraque Caſtris conuertunt. hoc idem poſtero die à prima Luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt. ſed, quantum opere proceſſerant, & Caſtra protulerant, tanto aberant ab Aqua longius; & præſenti malo aliis malis remedia dabantur. prima Nocte, Aquandi cauſſa, nemo egreditur ex Caſtris. proximo die, præſidio in Caſtris relicto, vniuerſas ad Aquam copias educũt; Pabulatum emittitur nemo. his eos ſupplices malis Cæſar neceſ-

ſariam ſubire deditionem, quam prœlio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo, foſſaque circumuenire; vt quammaxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo neceſſario deſcenſuros exiſtimabant. illi, & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. in his operibus, conſiliiſque biduum conſumitur. Tertio die magna iam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat, hora circiter I I I. ſigno dato, Legiones educunt, Aciemque ſub Caſtris inſtruunt. Cęſar ab opere Legiones reuocat, Equitatum omnem conuenire iubet, Aciem inſtruit. contra opinionem enim Militum, famamque omnium, videri prœlio diffugiſſe, magnum detrimentum afferebat. ſed eiſdem de cauſſis, quæ ſunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod ſpatij breuitas, etiam in fugam coniectis aduerſariis, non multum ad ſummam victoriæ iuuare poterat. non enim amplius pedū millibus II. ab Caſtris Caſtra diſtabant. hinc duas partes Acies occupabant, tertia vacabat, ad incurſum, atque impetum Militum relicta. ſi prœlium committeretur, propinquitas Caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum dabat. Hac de cauſſa conſtituerat ſigna inferentibus reſiſtere, prior prœlio

17 non laceſſere. † Acies erat Afraniana duplex: Legio V. & I I I. in ſubſidiis locum Alariæ Cohortis obtinebat: Cæſaris triplex: ſed primam Aciem quaternæ Cohortes ex V. Legione tenebant: has ſubſidiariæ ternæ, & rurſus aliæ totidem, ſuæ cuiuſque Legionis, ſubſequebātur; Sagittarij, Funditoreſque media continebantur acie: Equitatus latera cingebat. Tali inſtructa Acie, tenere vterq; propoſitum videbatur; Cæſar, vt, niſi coactus, prœlium non committeret; ille, vt opera Cæſaris impediret. producitur tamen res; Acieſque ad Solis Occaſum continentur: inde vtrique in Caſtra diſcedunt. Poſtero die munitiones inſtitutas Cæſar parat perficere; illi vadum Fluminis Sicoris tentare, ſi tranſire poſſent. Qua re animaduerſa, Cæſar Germanos Leuis armaturæ, Equitumque partem Flumen tranſiicit, crebraſque in ripis cuſtodias diſponit. tandem, omnibus rebus obſeſſi, quartum iam diem ſine pabulo retentis iumentis, Aquæ, ligni, & frumenti inopia, colloquiū petunt; &, id ſi fieri poſſit, ſemoto à Militibus loco. vbi id à Cæſare negatum, &, palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt; datur obſidis loco Cæſari filius Afranij. venitur in eum locum, quem Cæſar deligit. audiente vtroque Exercitu, loquitur Afranius: Non eſſe aut ipſi, aut Militibus ſuccenſendum, quod fidem erga Imperatorem ſuum Cn. Pompeium conſeruare voluerint: ſed ſatis iam feciſſe officio, ſatiſque ſupplicij tuliſſe, perpeſſos omnium rerum inopiam: nunc vero, pæne vt feminas circummunitos, prohiberi Aqua, prohiberi Ingreſſu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre poſſe: itaque ſe victos confiteri: orare, atque obſecrare, ſi quis locus miſericordiæ relinquatur, ne ad vltimum ſupplicium progredi neceſſe habeant. Hæc quam poteſt demiſſiſſime, atque ſubiectiſſime, exponit. Ad ea Cæſar reſpondit. Nulli omnium has partes, vel Querimoniæ, vel Miſerationis, minus conueniſſe: reliquos enim omnes ſuum officium præſtitiſſe; ſe, qui, etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo, confligere noluerit, vt quam integerrima eſſent ad pacem omnia; exercitum ſuum, qui, iniuria etiam accepta, ſuiſque interfectis, quos in ſua poteſtate habuit, conſeruarit, & texerit; illius denique exercitus Milites, qui per ſe de concilianda Pace egerint; qua in re omnium ſuorum vitæ conſulendum putarunt; ſic omnium Ordinum partes in miſericordia conſtitiſſe: ipſos duces à Pace abhorruiſſe: eos neque Colloquij, neque Induciarum, iura ſeruaſſe; & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſſime interfeciſſe. Accidiſſe igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia, atque arrogantia accidere ſoleat, vti eo recurrāt, & id cupidiſſime petant, quod paullo ante contempſerint: neque nunc ſe illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate poſtulare, quibus rebus augeantur opes ſuæ, ſed eos exercitus, quos cōtra ſe multos iam annos aluerint, velle dimitti: neque enim

VI.

VI. Legiones alia de cauſſa miſſas in Hiſpaniam, Septimamque ibi conſcriptam, neque tot, tanraſque Claſſes paratas, neque ſummiſſos Duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hiſpanias, nihil ad vſum Prouinciæ prouiſum, quæ, propter diuturnitatem Pacis, nullum auxiliũ deſiderarit: omnia hæc iampridem contra ſe parari: in ſe noui generis imperia conſtitui; vt idem ad Portas vrbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas Prouincias abſens tot annos obtineat: in ſe iura Magiſtratuum commutari, ne ex Prætura, & Conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati, & electi, in Prouincias mittantur: in ſe Ætatis excuſationem nihil valere, quod ſuperioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in ſe vno non ſeruari, quod ſit omnibus datum ſemper Imperatoribus, vt, rebus feliciter geſtis, aut cum honore aliquo, aut certe ſine ignominia, domum reuertantur, exercitumque dimittant. Quæ tamẽ omnia & ſe tuliſſe patienter, & eſſe laturum: neque nunc id agere, vt ab illis abductum Exercitum teneat ipſe, quod tamen ſibi difficile non ſit; ſed, ne illi habeant, quo conrra ſe vti poſſint: proinde, vt eſſet dictum, Prouinciis excederent, Exercitumque dimitterent: ſi id ſit factum, nociturum ſe nemini: hanc vnam, atque extremam Pacis eſſe cõditionem. Id vero Militibus fuit pergratum, & iucundum, vt ex ipſa ſignificatione potuit cognoſci; vt, qui aliquid victi incommodi exſpectauiſſent, vltro inde præmium Miſſionis ferrent. nam, cum de loco, & tempore eius rei controuerſia inferretur, & voce, & manibus vniuerſi ex vallo, vbi conſtiterant, ſignificare cœperunt, vt ſtatim dimitterentur, neque, omni interpoſita fide, firmum eſſe poſſe, ſi in aliud tempus differretur. paucis cum eſſet in vtramque partem verbis diſputatum; res huc deducitur, vt ij, qui habeant domicilium, aut poſſeſſiones in Hiſpania, ſtatim; reliqui ad Varum Flumen dimittantur: ne quid eis noceatur, neue quis inuitus ſacramento cogatur à Cæſare, cauetur. Cæſar ex eo tempore, dum ad Flumen Varum veniatur, ſe frumentum daturum, pollicetur: addit etiam, vt, ſi quid quiſque eorum in bello amiſerit, quæ ſint penes Milites ſuos, iis, qui amiſerint, reſtituatur: Militibus, æqua facta æſtimatione, pecuniam pro iis rebus ſoluit. quaſcunque poſtea controuerſias inter ſe Milites habuerant, ſua ſponte ad Cæſarem introduxerunt. Petreius, atque Afranius cum Stipendium ab Legionibus, pæne ſeditione facta, flagitaretur, cuius illi diem non dum veniſſe dicerent; Cæſar vt cognoſceret, poſtulatum eſt; eoque vtrique, quod ſtatuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia Exercitus eo biduo dimiſſa, II. Legiones ſuas antecedere, reliquas ſubſequi, iuſſit; vt non longo inter ſe ſpatio Caſtra facerent: eique negotio Q. Fuſium Calenum Legatum præfecit. hoc eius præſcripto ex Hiſpania ad Varum Flumen eſt iter factum; atque ibi reliqua pars Exercitus dimiſſa eſt.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIB. II.

Libri ſecundi capita.

1 *Cæſarianorum ſecunda pugna naualis ad Maſſiliam.*
2 *Miræ machinationes Cæſarianorum, quibus Maſſilienſes territi inducias expoſcunt.*
3 *Maſſilienſes impetratis per fraudem induciis, iiſque violatis, ad deditionem coguntur.*
4 *Varronis qui vlteriori Hiſpaniæ præerat defectio ad Cæſarem: Carmonæ, Gadium, & Cordubæ deditio.*

5 *Maſſiliæ deditio, & C. Curionis Cæſaris Legati nauigatio in Africam cum exercitu, eiúſque trepidatio.*

6 *Deliberatio de ſumma rerum in caſtris Curionis, & ipſius ad milites oratio & confirmatio.*

7 *Curionis cum Varo prælium ſecundum: & eiuſdem temeritas in oppugnando Sabura, Iubæ regis præfecto.*

8 *Curionis cum Sabura & Iuba rege prælium aduerſum, in quo ipſe occiditur: & fuga reliquorum in Siciliam.*

DVM hæc in Hiſpania geruntur, C. Trebonius Legatus, qui ad oppugnationem Maſſiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turreſque ad Opidum agere inſtituit. vna erat proxima Portui, Naualibuſque; altera ad partem, qua eſt aditus ex Gallia, atq; Hiſpania ad id Mare, quod adigit ad oſtium Rhodani. Maſſilia enim fere ex III. Opidi partibus Mari alluitur. reliqua quarta eſt, quæ aditũ habet à Terra. huius quoque ſpatij pars ea, quæ ad Arcem pertinet, loci natura, & valle altiſſima munita, longam, & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum, atque Hominum multitudinem ex omni Prouincia vocat: vimina, materiamque comportari iubet. quibus comparatis rebus aggerem in altitudinem pedum LXXX. exſtruit. ſed tanti erant antiquitus in Opido omnium rerum ad Bellum apparatus, tantaque multitudo Tormentorũ, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent. Aſſeres enim pedum XII. cuſpidibus præfixi, atque hi maximis baliſtis miſſi, per IV. ordines cratium in terra defigebantur. itaque, pedalibus lignis coniunctis inter ſe, Porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. antecedebat Teſtudo pedum LX. æquandi loci cauſſa facta; item ex fortiſſimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus, & lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo Muri, atque Turrium, multitudo Tormẽtorum omnem adminiſtrationem tardabat. crebræ tamen per Albicos eruptiones fiebant ex Opido; igneſque Aggeri, & Turribus inferebantur. quę facile noſtri repellebant Milites, magniſque vltro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant in Opidum reiiciebant. Interim L. Naſidius, ab Cn. Pompeio cum claſſe Nauium XII. in quibus paucæ erant Æratæ, L. Domitio, Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus, Freto Siciliæ, imprudente, atque inopinante Curione, prouehitur: appulſiſque Meſſanam Nauibus, atque inde, propter repentinum terrorem, Principũ, ac Senatus fuga facta, ex Naualibus eorum vnam deducit. Hac adiuncta ad reliquas Naues, curſum Maſſiliam verſus perficit; præmiſſaque clam Nauicula, Domitium, Maſſilienſeſque de ſuo aduẽtu certiores facit; eoſque magnopere hortatur, vt rurſus cum Bruti Claſſe, additis ſuis auxilijs, confligant. Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum veteres ad eundem numerum ex Naualibus productas Naues refecerant, ſumma induſtria armauerant, (remigum, gubernatorumque magna copia ſuppetebat) piſcatoriaſque adiecerant, atque contexerant, vt eſſent ab ictu telorum Remiges tuti. has Sagittariis, Tormentiſque compleuerant. Tali modo inſtructa claſſe, omnium ſeniorum, matrumfamiliæ, virginum precibus, & fletu excitati, vt extremo tempore Ciuitati ſubuenirent, non minore animo, ac fiducia, quam ante dimicauerãt, Naues conſcendunt. Communi enim fit vitio Naturæ, vt inuiſis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehemẽtiuſque exterreamur, vt tum accidit. aduentus enim L. Naſidij ſumma ſpe, & voluntate Ciuitatem cõpleuerat. nacti idoneum ventum, ex Portu exeunt, & Taurenta, quod eſt Caſtellum Maſſilienſium, ad Naſidium perueniunt: ibique Naues expediunt: rurſuſque ſe ad confligendum animo confirmant; & conſilia communicant. dextra pars Maſſilienſibus attribuitur, ſiniſtra Naſidio. eodem Brutus contendit, aucto Nauium numero. nam ad eas,

quæ factæ fuerant Arelate per Cæſarem, captiuæ Maſſilienſium acceſſerant v i. has ſuperioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus inſtruxerat. itaque, ſuos cohortatus, quos integros ſuperauiſſent, vt victos contemneret, plenus ſpei bonę, atque animi, aduerſus eos proficiſcitur. facile erat, ex Caſtris C. Trebonij, atque omnibus ſuperioribus locis proſpicere in vrbem, vt omnis iuuētus, quæ in Opido remanſerat, omneſque ſuperioris ætatis, cum liberis, atque vxoribus, publiciſque cuſtodiis, aut ex Muro ad cælum manus tenderent, aut Templa Deorum inmortalium adirent, & ante Simulacra proiecti victoriam ab Diis expoſcerent. neque erat quiſquam omnium, qui non in eius diei caſu ſuarum omnium fortunarum euentum conſiſtere exiſtimaret. nam & honeſti ex iuuentute, & cuiuſque ætatis ampliſſimi, nominatim euocati, atque obſecrati, Naues conſcēderant; vt, ſi quid aduerſi accidiſſet, ne ad conandum quidem ſibi quidquam reliqui fore viderent; ſi ſuperauiſſent, vel domeſticis opibus, vel externis auxiliis de ſalute vrbis confiderent. Commiſſo prœlio, Maſſilienſibus res nulla ad virtutem defuit: ſed, memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab ſuis acceperant, hoc animó decertabant, vt nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur; &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo ſe reliquorum Ciuium fatum antecedere exiſtimarent, quibus, vrbe capta, eadem eſſet Belli fortuna patienda: deductiſque noſtris paullatim Nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati Nauium locus dabatur; & ſi quando noſtri, facultatem nacti, ferreis iniectis manibus, Nauem religauerant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant. Neque vero coniuncti Albici cominus pugna deficiebant: neque multum cedebāt virtute noſtris. ſimul ex minoribus Nauibus magna vis eminus miſſa telorum, multa noſtris de improuiſo imprudentibus, atque impeditis vulnera inferebant. conſpicatæque Naues triremes I I. Nauem D. Bruti, quæ ex ſigno facile agnoſci poterat, I I. ex partibus ſeſe in eam incitauerant: ſed tantum re prouiſa, Brutus celeritate Nauis eniſus eſt, vt paruo momento antecederet. illæ adeo grauiter inter ſe, incitatæ, conflixerunt, vt vehemētiſſime vtræq; ex concurſu laborarēt; altera vero, perfracto roſtro, tota collabeſieret. qua re animaduerſa, quæ proximæ ei loco ex Bruti Claſſe Naues erant, in eas impeditas impetū faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Naſidianæ Naues nulli vſui fuerunt, celeriterque pugna exceſſerunt. non enim has aut conſpectus Patriæ, aut Propinquorum pręcepta ad extremū vitæ periculum adire cogebant. itaque ex eo numero Nauium nulla deſiderata eſt: ex Maſſilienſium Claſſe v. ſunt depreſſæ, I v. captæ, I. cum Naſidianis profugit; quæ omnes Citeriorem Hiſpaniam petiuerunt. at ex reliquis vna præmiſſa Maſſiliam, huius nuncij perferendi gratia, cum iam appropinquaret vrbi, omnis ſeſe multitudo ad cognoſcendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt vrbs ab Hoſtibus capta eodem veſtigio videretur. Maſſilienſes tamen nihilo ſegnius ad defenſionem vrbis reliqua apparare cœperunt. † Eſt animaduerſum
2 ab Legionariis, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris Hoſtium eruptionibus magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro Caſtello, ac receptaculo, Turrim ex Latere ſub Muro feciſſent, quam primo ad repentinos incurſus humilem, paruamque fecerunt. huc ſe referebant: hinc, ſi qua maior oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum, & proſequendum hoſtem procurrebant. patebat hæc quoquouerſus pedes xxx. ſed parietum craſſitudo pedum v. poſtea vero, vt eſt rerum omnium magiſter vſus, hominum adhibita ſollertia, inuentum eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudinem Turris elata. id hac ratione perfectum eſt. vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulatiōnē; eam in parietes inſtruxerunt, ita vt capita tignorum extrema parietum ſtructura tegeretur; ne quid emineret, vbi ignis hoſtium adhæreſceret. hanc inſuper cōtignationem, quātum tectum plutei, ac vineatū paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum Tigna tranſuerſa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus ſuſpende-

rēt eam contignationem, quæ Turri tegumento eſſet futura: ſupraque ea Tigna directo tranſuerſas Trabes iniecerunt, eaſque Aſſeribus religauerunt: has Trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt: vt eſſet, vbi tegumenta perpendere poſſent, ad defendendos ictus, ac repellēdos, dum intra eam contignationem Parietes extruerentur: eamque contabulationem ſummam lateribus, lutoque conſtrauerunt; ne quid ignis Hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper iniecerunt; ne aut Tela, tormentis miſſa, tabulationem perfringerent, aut Saxa ex catapultis Latericium diſcuterent. ſtorias autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum Turris, latas IV. pedes, fecerunt: eaſque ex III. partibus, quæ ad Hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum Turrem præpendentes religauerunt. quod vnum genus Tegumenti aliis locis erant experti nullo telo, neque tormēto, tranſiici poſſe. vbi vero ea pars Turris, quæ erat perfecta, tecta, atque munita eſt ab omni ictu Hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: Turris tectum per ſe ipſum prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere, ac tollere, cœperunt; vbi, quantū ſtoriarum demiſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra hæc tegumenta abditi, atque muniti, Parietes Lateribus extruebant: rurſuſque alia prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant: vbi tempus alterius contabulationis videbatur, Tigna item vt primo tecta, extremis Lateribus inſtruebant; exque ea contignatione rurſus ſummam contabulationem, ſtoriaſque eleuabant. ita tuto, ac ſine vllo vulnere, ac periculo VI. tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque quibus in locis viſum eſt, ad tormenta mittenda in ſtruendo reliquerunt. vbi ex ea Turri, quæ circū eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt; Muſculum pedum LX. longum, ex materia bipedali, quem à Turri latericia ad Hoſtium turrem, murumque perducerent, facere inſtituerunt: cuius Muſculi hæc erat forma. Duæ primum Trabes in ſolo æque longæ, diſtantes inter ſe pedes IV. collocantur: inque eis columnellæ pedum in altitudinem V. defiguntur. has inter ſe Capreolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa ponant, collocentur. eo ſuper Tigna bipedalia iniiciunt; eaque laminis, clauiſque religant; ad extremum Muſculi Tectum, Trabeſque extremas: quadratas regulas IV. patentes digitos, defigunt; quæ lateres, qui ſuper Muſculo ſtruantur, contineant. ita faſtigiato, atque ordinatim ſtructo, vt Trabes erant in Capreolis collocatæ, Lateribus, Lutoque Muſculus, vt ab igne, qui ex muro iaceretur, tutus eſſet, contegitur. ſupra Lateres Coria inducuntur; ne canalibus aqua immiſſa lateres diluere poſſet. Coria autem, ne rurſus igni, ac lapidibus corrumpantur, Centonibus conteguntur. hoc opus omne, tectum vineis, ad ipſam Turrim perficiunt, ſubitoque, inopinantibus Hoſtibus, machinatione nauali, phalangis ſubiectis, ad Turrim Hoſtium admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo perterriti ſubito Opidani, ſaxa quam maxima poſſunt vectibus promouent, præcipitataque Muro in Muſculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ ſuſtinet; &, quidquid incidit, faſtigio Muſculi delabitur. Id vbi vident, mutant conſilium: cupas, tæda, ac pice refertas, incendunt; eaſque de Muro in Muſculum deuoluunt. inuolutæ labuntur; delapſæ, ab lateribus, longuriis, furciſque ab opere remouentur. interim ſub Muſculo Milites vectibus infima ſaxa Turris Hoſtium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Muſculus ex Turri latericia à noſtris, telis, tormentiſque defenditur: Hoſteſque ex Muro, ac Turribus ſubmouentur: non datur libera Muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quæ ſuberat, Turri ſubductis, repentina ruina pars eius Turris concidit,
3 pars reliqua conſequens procumbebat. † Tum Hoſtes, Turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis ſeſe Porta foras vniuerſi proripiunt; ad Legatos, atque Exercitum ſupplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis adminiſtratio belli conſiſtit: Militeſque auerſi à prœlio, ad ſtudium audiendi, & cognoſcendi feruntur.

feruntur. vbi Hoſtes ad Legatos, Exercitumque peruenerunt, vniuerſi ſe ad pedes proiiciunt:orant,vt aduentus Cæſaris exſpectetur; captam ſuam vrbem videre, Opera perfecta, Turrem ſubrutam:itaque à defenſione deſiſtere; nullam exoriri moram poſſe, quo minus cum veniſſet, ſi imperata non facerent, ad nutum è veſtigio diriperentur. docent, ſi omnino Turris concidiſſet, non poſſe Milites contineri, quin ſpe prædę in vrbem irrumperent, vrbemque delerent. hæc, atque eiuſdem generis complura, vt ab hominibus doctis, magna cum miſericordia, fletuque pronunciantur. Quibus rebus commoti Legati, Milires ex opere deducunt, oppugnatione deſiſtunr, operibus cuſtodias relinquunt. Induciarum quodam genere miſericordia facto, aduentus Cæſaris exſpectatur:nullum ex muro, nullum à noſtris mittitur telum: vt re confecta, omnes curam, & diligentiam remittunt.Cęſar enim per literas Trebonio magnopere mandauerat, ne pet vim Opidum expugnari pateretur; ne grauius permoti Milites,& defectionis odio, & contemptione ſui, & diuturno labore, omnes puberes interficerent. quod ſe facturos minabantur: ægreque tunc ſunt retenti, quin Opidum irrumperent: grauiterque eam rem pertulerunt; quod ſtetiſſe per Trebonium, quo minus Opido potirentur, videbatur. At Hoſtes ſine fide tempus, atque occaſionem fraudis, ac doli, quærunt. Interiectis aliquot diebus, noſtris languentibus, atque animo remiſſis, ſubito, meridiano tempore, cum alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus quieti ſe dediſſet; arma vero omnia repoſita, contectaque eſſent; Portis ſe foras erumpunr; ſecundo magnoq; vento ignem operibus inferunr. hũc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore Agger, Plutei, Teſtudo, Turris, Tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia conſumerentur, quam quemadmodum accidiſſet, animaduerti poſſet. Noſtri, repentina fortuna permoti, arma, quæ poſſunt, arripiunt. alij ex Caſtris ſeſe incitant. fit in Hoſtes impetus eorum: ſed Muro, Sagittis, Tormentiſque fugientes perſequi prohibentur. Illi ſub Murum ſe recipiunt; ibique Muſculum, Turrimque latericiam libere incendunt. ita multorum menſium labor, Hoſtium perfidia, & vi tempeſtatis, puncto temporis interiit. Tentauerunt hoc idem Maſſilienſes. poſtero die eandem nacti tempeſtatem, maiori cum fiducia ad alteram Turrem, aggeremque eruptione pugnauerunt; multumque ignem intulerunt. ſed, vt ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant; ita, proximi diei caſu admoniti, omnia ad defenſionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in Opidum repulerunt. Trebonius ea, quæ ſunt amiſſa, multo maiore ſtudio Militum adminiſtrare, & reficere inſtituit. nam, vbi tantos ſuos labores, & apparatus, male cecidiſſe viderunt; induciiſque per ſcelus violatis, ſuam virtutem irriſui fore perdoluerunt; quod, vnde agger omnino comportari poſſer, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe, lateque in finibus Maſſilienſium exciſis, & coniectis, aggerem noui generis, atque inauditum ex latericiis duobus muris, ſenum pedum craſſitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. vbi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videretur, pilæ interponuntur, tranſuerſaria tigna iniiciuntur, quæ firmamento eſſe poſſint. &, quidquid eſt contignatum, cratibus conſternitur, crateſque luto integuntur. Sub tecto Miles dextera, ac ſiniſtra muro rectus, aduerſus plutei obiectu, operi quæcumque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſollertia, & virture Militum breui reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur. quod vbi Hoſtes viderunt, ea quæ diu, longoque ſpario refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum opera, & labore ita refecta, vt nullus perfidiæ, neque eruptioni locus eſſet; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi Militibus, aut Igni operibus noceri poſſet; eodẽque exẽplo ſentiunt totã vrbẽ, qua ſit aditus, ab terra, muro, turribuſq; circumiri poſſe; ſic,

vt ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non eſſet; cum pæne ædificata in
muris ab Exercitu noſtro mœnia viderentur; ac tela manu coniicerentur; ſuo-
rumque tormentorum vſum, quibus ipſi magna ſperauiſſent, ſpatio propinquita-
tis interire; parique conditione è Muro, ac Turribus bellandi data, virtute ſe no-
ſtris adæquare non poſſe intelligunt; ad eaſdem Deditionis conditiones recur-
4 runt. † M. Varro in vlteriore Hiſpania, initio, cognitis iis rebus, quæ ſunt in Ita-
lia geſtæ, diffidens Pompeianis rebus, amiciſſime de Cæſare loquebatur: Præoc-
cupatum ſeſe Legatione, ab Cn. Pompeio teneri obſtrictum fide: neceſſitudinem
quidem ſibi nihilo minorem cum Cæſare intercedere: neque ſe ignorare, quod eſ-
ſet officium Legati, qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires ſuæ, quæ volun-
tas erga Cæſarem totius Prouinciæ. Hæc omnibus referebat ſermonibus; neque
ſe in vllam partem mouebat. poſtea vero, cum Cæſarem ad Maſſiliam detineri
cognouit, copias Petreij cum exercitu Afranij eſſe coniunctas, magna auxilia
conueniſſe, magna eſſe in ſpe, atque exſpectatione, & conſentire omnem Cite-
riorem Prouinciam, quæque poſtea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei fru-
mentariæ accepit; atque hæc ad eum latius, atque inflatius Afranius perſcribe-
bat; ſe quoque ad motum Fortunæ mouere cœpit; delectum habuit tota Prouin-
cia; Legionibus completis II, Cohortes circiter XXX. Alarias addidit; frumen-
ti magnum numerum coegit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio, Petreio-
que mitteret; Naues longas X, Gaditanis, vt facerent, imperauit; complures præ-
terea Hiſpali faciendas curauit: pecuniam omnem, omniaque ornamenta ex
Fano Herculis in Opidum Gades contulit. eo VI. Cohortes, præſidij cauſſa, ex
Prouincia miſit: Caiumque Gallonium, Equitem Romanum, familiarem Domi-
tij, qui eo, procurandæ hæreditatis cauſſa, venerat, miſſus à Domitio, Opido Ga-
dibus præfecit: arma omnia priuata, & publica, in domum Gallonij contulit: ipſe
habuit graues in Cæſarem conciones: ſæpe ex Tribunali prædicauit, aduerſa Cæ-
ſarem prœlia feciſſe, magnum numerum ab eo Militum ad Afranium perfugiſſe:
hæc ſe certis nunciis, certis auctoribus, comperiſſe. Quibus rebus perterritis Ci-
uibus Romanis eius Prouinciæ, ſibi ad Remp. adminiſtrandum H-S CXC. millia,
& Argenti pondo XX. millia, Tritici modios CXX. millia polliceri cogit. quas Cæ-
ſari eſſe amicas Ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat: qui verba,
atque orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorum bona in publicum addice-
bat; præſidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam o-
mnem in ſua, & Pompeij verba per iuſiurandum adigebat. Cognitis iis rebus,
quæ ſunt geſtæ in Citeriore Hiſpania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat Bel-
li, vt ſecum II. Legiones Gadis conferret, Naues, frumentumque omne ibi con-
tineret. prouinciam enim omnem Cæſaris rebus fauere cognouerat: in Inſula,
frumento, Nauibuſque comparatis, bellum duci, non difficile exiſtimabat.
Cæſar, etſi multis, neceſſariiſque rebus in Italiam reuocabatur, tamen conſti-
tuerat nullam partem belli in Hiſpaniis relinquere; quod, magna eſſe Pom-
peij beneficia, & magnas clientelas in Citeriore prouincia, ſciebat. itaque, dua-
bus Legionibus miſſis in vlteriorem Hiſpaniam cum Q. Caſſio Tribuno pl. ipſe
cum Equitibus DC. magnis itineribus, progreditur; Edictumque præmittit, ad
quam diem Magiſtratus, Principeſque omnium Ciuitatum ſibi eſſe præſto Cor-
dubæ vellet. quo Edicto tota prouincia peruulgato, nulla fuit Ciuitas, quin ad id
tempus partem Senatus Cordubam mitteret; nullus ve Ciuis Romanus paul-
lo notior, quin ad diem conueniret. ſimul ipſe Cordubę conuentus per ſe Por-
tas Varroni clauſit; cuſtodias, vigiliaſque in Muro, Turribuſque diſpoſuit. Co-
hortes II. quæ Colonicę appellabantur, cum eo caſu veniſſent, tuendi Opidi
cauſſa, apud ſe retinuit. Iiſdem diebus Carmonenſes, quę eſt longe firmiſſima
totius Prouincię Ciuitas, deductis III. in Arcem Opidi Cohortibus à Varro-
ne præſidio, per ſe Cohortes eiecit, Portaſque pręcluſit. Hoc vero magis
propera-

propetate Varro, vt cum Legionibus quamprimum Gades contenderet; ne itinere, aut transiectu intercluderetur. tanta, ac tam ſecunda in Cæſarem voluntas Prouinciæ reperiebatur. Progreſſo ei paullo longius literæ à Gadibus redduntur; ſimul atque cognitum ſit de Edicto Cæſaris, conſenſiſſe Gaditanos Principes cum Tribunis Cohortium, quæ eſſet ibi in præſidio, vt Gallonium ex Opido expellerent, vrbem inſulamque Cæſari ſeruarent. Hoc inito conſilio, denunciauiſſe Gallonio, vt ſua ſponte, dum ſine periculo liceret, excederet Gadibus; ſi id non feciſſet, ſibi conſilium capturos. Hoc timore adductum Gallonium Gadibus exceſſiſſe. His cognitis rebus, altera ex II. Legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex Caſtris Varronis, adſtante, & inſpectante ipſo, ſigna ſuſtulit, ſeſeque Hiſpalim recepit, atque in Foro, & Porticibus ſine maleficio conſedit. quod factum adeo eius conuentus Ciues Romani comprobauerunt, vt domum ad ſe quiſque hoſpitio cupidiſſime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, cum itinere conuerſo, ſeſe Ilipam Italicam venturum promiſiſſet, certior à ſuis factus eſt, præcluſas eſſe Portas. Tum vero, omni intercluſus itinere, ad Cæſarem mittit, paratum ſe eſſe, Legionem, cui iuſſerit, tranſdere. Ille ad eum Sex. Cæſarem mittit, atque huic tranſdi iubet. Tranſdita Legione, Varro Cordubam ad Cæſarem venit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum eſt pecuniæ, tranſdit; & quod vbique habeat frumenti, ac Nauium, oſtendit. Cæſar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; Ciuibus Romanis, quod Opidum in ſua poteſtate ſtuduiſſent habere; Hiſpanis, quod præſidia expuliſſent; Gaditanis, quod conatus aduerſariorum infregiſſent, ſeſeque in libertatem vindicaſſent; Tribunis mil. Centurionibuſque qui eo præſidij cauſſa venerant; quod eorum conſilia ſua virtute confirmaſſent; pecunias, quas erant in publicum Varroni Ciues Romani polliciti, remittit; bona reſtituit ijs, quos liberius locutos hanc pœnam tuliſſe cognouerat, Tributis quibuſdam publicis, priuatiſque præmiis: reliquos in poſterum bona ſpe complet; biduumque Cordubæ commoratus, Gades proficiſcitur; pecunias, monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in priuatam domum referri in Templum iubet, Prouinciæ Q. Caſſium præficit; huic IV. Legiones attribuit: ipſe ijs Nauibus, quas M. Varro, quaſque Gaditani iuſſu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere Citerioris Prouinciæ Legationes Cæſaris aduentum exſpectabant. Eadem ratione priuatim, ac publice quibuſdam Ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone diſcedit; pedibuſque Narbonem, atque inde Maſſiliam peruenit: ibi, Legem de Dictatore latam, ſeſeque Dictatorem dictum à M. Lepido Prætore,
5 cognoſcit. † Maſſilienſes, omnibus defeſſi malis, rei frumentariæ ad ſummam inopiam adducti, bis prœlio nauali ſuperati, crebris eruptionibus fuſi, graui etiam peſtilentia conflictati, ex diutina concluſione, & mutatione victus, (Panico enim veteres, atque Hordeo corrupto omnes alebantur; quod, ad huiuſmodi caſus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta Turri, labefacta magna parte Muri, auxiliis Prouinciarum, & Exercituum deſperatis, quos in Cæſaris poteſtatem veniſſe cognouerant, ſeſe dedere ſine fraude cōſtituunt. ſed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Maſſilienſium voluntate, Nauibus III. cōparatis, ex quibus II. familiaribus ſuis attribuerat, vnam ipſe conſcenderat, nactus turbidam tempeſtatem, eſt profectus. Hunc conſpicatæ Naues, quæ, miſſu Bruti, conſuetudine quotidiana, ad Portum excubabant, ſublatis anchoris ſequi cœperunt. ex iis vnum ipſius Nauigium contendit, & fugere perſeuerauit, auxilioque tempeſtatis ex conſpectu abiit; duo, perterrita concurſu noſtrarum Nauium, ſeſe in Portum receperunt. Maſſilienſes arma, tormentaque ex Opido, vt eſt imperatum proferunt: Naues ex Portu, Naualibuſque educunt; pecuniam ex publico tranſdunt. Quibus rebus confectis, Cæſar magis eos pro nomine, & vetuſtate, quam pro meritis in ſe Ciuitatis, conſeruans, II. ibi Legiones præſidio relinquit; ceteras

in Italiam mittit: ipſe ad vrbem proficiſcitur. Iiſdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, etiam ab initio copias P. Atij Vari deſpiciens, II. Legiones ex IV. quas à Cæſare acceperat, & D. Equites tranſportabat: biduoque, & noctibus III. nauigatione conſumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abeſt à Clupeis paſſuum XXII. millia, habetque non incommodam Æſtate ſtationem, & duobus eminentibus Promontoriis continetur. Huius aduentum L. Cæſar filius cum X. lõgis Nauibus ad Clupeam præſtolans, (quas Naues, Vticæ ex Prædonum bello ſubductas, P. Atius reficiendas, huius belli cauſſa, curauerat) veritusque Nauium multitudinem, ex alto refugerat: appulſaque ad proximum litus trireme conſtrata, & in litore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. id Opidum C. Conſidius Longus, vnius Legionis præſidio, tuebatur. reliquæ Cæſaris Naues eius fuga Adrumetum ſe receperunt. Hunc ſequutus M. Rufus Quæſtor Nauibus XII, quas præſidio onerariis Nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, poſtquam relictam in litore Nauem conſpexit, hanc remulco abſtraxit: ipſe ad Curionem cum Claſſe redit. Curio Marcium Vticam Nauibus præmittit: ipſe eodem cum Exercitu proficiſcitur: biduique iter progreſſus, ad Flumen Bagradam peruenit: C. Caninium Rebilum Legatum cum Legionibus relinquit: ipſe cum Equitatu antecedit ad Caſtra exploranda Corneliana: quod is locus peridoneus Caſtris habebatur. id autem eſt iugum directum eminens in Mare, vtraque ex parte præruptum, atque aſperum, ſed paullo tamen leniore faſtigio ab ea parte, quæ ad Vticam vergit. abeſt directo itinere ab Vtica paullo amplius paſſus ∞. ſed hoc itinere eſt Fons, quo Mare ſuccedit longius, lateque is locus reſtagnat: quem ſi quis vitare voluerit, VI. millium circuitu in Opidum peruenict. Hoc explorato loco, Curio Caſtra Vari conſpicit, Muro Opidoque coniuncta ad Portam, quæ apellatur Bellica, admodum munita natura loci, vna ex parte ipſo Opido Vtica, altera Theatro quod eſt ante Opidum, ſubſtructionibus eius operis maximis aditu ad Caſtra difficili, & anguſto. ſimul animaduertit, multa vndique portari, atque agi pleniſſimis viis, quæ, repentini tumultus timore, ex Agris in vrbem conferebantur. Huc Equitatum mittit, vt diriperet, atque haberet loco prædæ. eodemque tempore his rebus ſubſidio DC. Equites Numidæ ex Opido, Pediteſque CD. mittuntur à Varo; quos auxilij cauſſa Rex Iuba paucis diebus ante Vticam miſerat. huic & paternum hoſpitium cum Pompeio, & ſimultas cum Curione intercedebat; quod Tribunus pl. Legem promulgauerat, qua Lege Regnum Iubæ publicauerat. Concurrunt Equites inter ſe. neque vero primum impetum noſtrorum Numidæ ferre potuerunt: ſed interfectis circiter CXX, reliqui ſe in Caſtra ad Opidum receperunt. Interim, aduentu longarum Nauium, Curio pronunciari onerariis Nauibus iubet; quæ ſtabant ad Vticam numero circiter CC. ſe in Hoſtium habiturum loco, qui non è veſtigio ad Caſtra Corneliana vela duxiſſet. Qua pronunciatione facta temporis puncto, ſublatis anchoris, omnes Vticam relinquunt, &, quò imperatum eſt, tranſeunt. quæ res omnium rerum copia complent Exercitum. His rebus geſtis, Curio ſe in Caſtra ad Bagradam recepit, atque vniuerſi exercitus conclamatione Imperator appellatur. poſtero die Vticam Exercitum ducit, & prope Opidum Caſtra ponit. non dum opere Caſtrorum perfecto, Equites ex ſtatione nunciant, magna auxilia Equitum, Peditumque ab Rege miſſa, Vticam venire. eodemque tempore vis magna pulueris cernebatur; & veſtigio temporis primum agmen erat in conſpectu. Nouitate rei Curio permotus, præmittit Equites, qui primum impetum ſuſtineant, ac morentur: ipſe celeriter, ab opere deductis Legionibus, Aciem inſtruit; Equiteſque committunt prœlium: & prius, quam plane Legiones explicari, & conſiſtere poſſent; tota auxilia Regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & ſine timore, iter fecerant, in fugã ſe coniiciunt: Equitatuque omni fere incolumi, quod ſe per Litorã celeriter in Opidum recepit, magnũ Peditum nume-

num... cum Ma... habuerant, ...fugiunt. Proxima nocte Centuriones Marſi II. ex Caſtris Curionis, cum ſuis XXII. ad Atium Varum perfugiunt. ij, ſeu vere, quam volumus, & cre... perferunt, ſiue etiam auribus Vari ſeruiunt; (nam, quæ confirmant quidem ...pter; &, quæ ſentimus ipſi reliquos ſentire ſperamus) me opus eſſe in conſpe... Exercitus animos alienos eſſe à Curione; maxi... Qua opinione adductus Var... ...irum venire, & colloquendi date facultatem. facit idem Curio: atque, vna valle ...o die mane Legiones ex Caſtris educit. ſtruit. Erat in Exercitu Vari Sex. Quin... ...gna interiecta, ſuas vterque copias in- monſtratū eſt. Hic, dimiſſus à Cęſare, in A...tus; quem fuiſſe Corfinij, ſupra de- duxerat Curio, quas ſuperioribus temporibus ...enerat: Legioneſque eas tranſ- paucis mutatis Centurionibus, iidem Ordines, Maio receperat Cæſar, adeo, vt ctus appellationis cauſſam Quinctilius circumire Aciemue conſtarent. hanc na- re Milites cœpit, ne primam ſacramenti, quod apud Do...nis, atque obſecra- Quæſtorem dixiſſent, memoriam deponerent; neu contra eos ..., atque apud ſe eadem eſſent vſi fortuna, eademque in obſidione perpeſſi; neu pro i... ferrent, qui à quibus in contumeliam Perfugæ appellarentur. His pauca ad ſpem lar... ...gnarent, addit, quæ ab ſua liberalitate, ſi ſe, atque Atium ſecuti eſſent, exſpectare debe... ...ionis Hac habita Oratione, nullam in partem ab Exercitu Curionis fit ſignificatio: atque ita ſuas vterque copias reducit. At in Caſtris Curionis magnus omnium inceſſit timor. nam is variis hominum ſermonibus celeriter augetur. vnuſquiſque enim opinione fingebat; & ad id, quod ab alio audierat, ſui aliquid timoris addebat. hoc vbi vno auctore ad plures permanauerat, atque alius alij tranſdiderat; plures auctores eius rei videbantur. Ciuile bellum; genus hominum, quod liceret libere facere, & ſequi, quod vellent; Legiones eæ, quæ paullo ante apud aduerſarios fuerant, (nam etiam Cęſaris beneficiū mutauerat Conſuetudo) quæ offerrentur; Municipia etiam diuerſis partibus coniuncta. neq; enim ex Marſis, Pelignisque veniebant, vt qui ſuperiore nocte in contuberniis, commilitoneſque non nulli grauiores ſermones Militum vulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab iis,

6 qui diligentiores videri volebant, fingebantur. † Quibus de cauſſis Concilio conuocato, de ſumma rerum deliberare incipit. Erant ſententiæ, quæ conandum omnibus modis, Caſtraque Vari oppugnanda cenſerent; quod huiuſmodi Militum conſiliis Otium maxime contrarium eſſe arbitrarentur. poſtremo præſtare dicebant, per virtutem in pugna Belli fortunam experiri; quam, deſertos, & circumuentos à ſuis, grauiſſimum ſupplicium pati. porro erant, qui cenſerent, de tertia vigilia in Caſtra Corneliana recedendum; vt, maiore ſpatio temporis interiecto, Militum mentes ſanarentur; ſimul, ſi quid grauius accidiſſet, magna multitudine Nauium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur. Curio, vtrumque improbans conſilium, quantum alteri ſententiæ deeſſet animi, tantum alteri ſupereſſe dicebat: hos turpiſſimæ Fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia, & opere, & natura loci munitiſſima Caſtra expugnari poſſe confidimus? aut vero quid proficimus, ſi accepto magno detrimento, ab oppugnatione Caſtrorum diſcedimus? quaſi non & Felicitas rerum geſtarum, Exercitus beneuolentiam Imperatoribus; & Res aduerſæ Odia concilient. Caſtrorum autem mutatio quid habet, niſi turpem Fugam, & deſperationem omnium, & alienationem Exercitus? nam neque Prudentes ſuſpicari oportet, ſibi parum credi; neque Improbos ſcire, ſeſe timeri: quod illis licentiam Timor augeat, noſtris Studia deminuat. Quod ſi iam, inquit, hæc explorata habemus, quæ de Exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falſa, aut certe minora opinione eſſe confido: quanto, hæc diſſimulare, & occultare, quam per nos confirmari, præſtat? an non, vti Corporis vulnera, ita Exercitus incommoda ſunt tegenda, ne ſpem ad-

uerſariis augeamus? At etiam, vt media nocte proficiſcamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiuſmodi res aut Pudore, aut Metu tenentur: quibus rebus Nox maxime aduerſaria eſt. Quare neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe Caſtra oppugnanda cenſeam; neque tanti timotis, vt ipſe deficiam: atque omnia prius experienda arbitrer; magnaque ex parte iam Me vna vobiſcum de re iudicium facturum confido. Dimiſſo Concilio, Concionem aduocat Militum: commemorat, quo ſit eorum vſus ſtudio ad Corfinium Cæſar; vt magnam partem Italiæ, beneficio, atque auctoritate eorum, ſuam fecerit. Vos enim, veſtrumque factum, inquit, omnia deinceps Municipia ſunt ſecuta; neque ſine cauſſa & Cæſar amiciſſime de vobis, & illi grauiſſime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo prœlio pulſus, veſtri facti præiudicio demotus, Italia exceſſit: Cæſar Me, quem ſibi cariſſimum habuit, Prouinciā Siciliam, atque Africam, ſine quibus vrbem, atque Italiam tueri non poteſt, veſtræ fidei commiſit. Adſunt, qui vos hortentur, vt à nobis deſciſcatis. quid enim eſt illis optatius, quam vno tempore & vos circumuenire, & vos nefario ſcelere obſtringere? aut quid, irati, grauius de vobis ſentire poſſunt, quam, vt eos prodatis, qui ſe vobis omnia debere iudicant? & in eorum poteſtatem veniatis, qui ſe per vos periſſe exiſtimant? An vero in Hiſpania res geſtas Cæſaris non audiſtis? duos pulſos Exercitus? duos ſuperatos Duces? duas receptas Prouincias? hæc acta diebus XL, quibus in conſpectu aduerſariorum venerit Cæſar. an, qui incolumes reſiſtere non potuerunt, perditi reſiſtant? vos autem, incerta victoria, Cæſarem ſecuti, diiudicata iam belli fortuna, victum ſequamini? cum veſtri officij præmia percipere debeatis. Deſertos enim ſe, ac proditos à vobis dicunt; & prioris ſacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deſeruit? non ne extremam pati fortunam paratos proiecit ille? non ſibi, clam vobis, ſalutem Fuga petiuit? non, proditi per illum, Cæſaris beneficio eſtis conſeruati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit? cum proiectis Faſcibus, & depoſito Imperio, priuatus, & captus, ipſe in alienam veniſſet poteſtatem. Relinquitur noua religio, vt eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, reſpiciatis illud, quod deditione Ducis, & Capitis deminutione ſublatum eſt. At, credo, ſi Cæſarem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis prædicaturus non ſum; quæ ſunt adhuc & mea voluntate, & veſtra expectatione leuiora. ſed tamen ſui laboris Milites ſemper, euentu Belli, præmia petiuerunt: qui qualis ſit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem noſtram, aut quem ad finem adhuc res proceſſit, fortunamque cur prætercam? An pænitet vos, quod ſaluum, atque incolumem exercitum, nulla omnino Naue deſiderata, tranſduxerim? quod Claſſem Hoſtium primo impetu adueniens profligauerim? quod bis per biduum equeſtri prœlio ſuperauerim? quod ex Portu, ſinuque aduerſariorum CC. Naues onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, vt neque pedeſtri itinere neque Nauibus commeatu iuuari poſſint? Hac vos fortuna, atque his ducibus repudiatis, Corfinienſem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hiſpaniarum deditionem, an Africi belli præiudicia, ſequimini? Equidem me Cęſaris militem dici volui: vos me Imperatoris nomine appellauiſtis. Cuius ſi vos pænitet; veſtrum vobis beneficium remitto, mihi meū reſtituire nomen; ne ad contumeliam Honorem dediſſe videamini. Qua Oratione permoti Milites, crebro etiam dicentem interpellabant; vt magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere viderentur. diſcedentem vero ex Concione, vniuerſi cohortātur, magno ſit animo, neu dubitet prœlium committere, & ſuam fidem, virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate, & opinione, conſenſu ſuo conſtituit Curio, cum primum ſit data poteſtas, prœlio rem committere. Poſtero die productos, loco eodem, quo ſuperioribus diebus conſtiterat, in Acie collocat. ne Varus quidem Atius dubitat copias producere; ſiue ſollicitandi Milites, ſiue æquo loco dimicandi detur occaſio, ne facultatem prætermittat.

† Erat

7 † Erat vallis inter duas Acies, vt ſupra demonſtratum eſt, non ita magno, aut difficili,& arduo adſcenſu. hanc vterque,ſi aduerſariorum copiæ tranſire conarentur, exſpectabat; quo æquiore loco prœlium committeretur. ſimul a ſiniſtro Cornu P. Atij Equitatus omnis,& vna Leuis armaturæ interiecti complures,cum ſe in vallem demitterent, cernebantur. ad eos Curio Equitatum, & duas Marrucinorum Cohortes mittit: quorum primum impetum Equites hoſtium non tulerunt; ſed, admiſſis equis, ad ſuos refugerunt: relicti ab iis, qui vna procurrerant, Leuis armaturæ, circumueniebantur, atque interficiebantur ab noſtris.Huc tota Vari conuerſa Acies,ſuos fugere,& concidi,videbat.Tum Rebilus, Legatus Cæſaris,quem Curio ſecũ ex Sicilia duxerat, quod magnum habere vſum in Re militari ſciebat, Perterritum, inquit, Hoſtem vides, Curio:quid dubitas vti Temporis opportunitate? Ille vnum elocutus, vt memoria tenerent Milites ea, quæ pridie ſibi confirmaſſent, ſequi ſeſe iubet,& præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis,vt in adſcenſu, niſi ſubleuati à ſuis, primi non facile eniterentur.ſed, præoccupatis animis Atianorum Militum timore, & fuga, & cæde ſuorum, nihil de reſiſtendo cogitabant; omneſque iam ſe ab Equitatu circumueniri arbitrabantur.itaque prius, quam telum abijci poſſet, aut noſtri propius accederent, omnis Vari Acies terga vertit, ſeque in Caſtra recepit.qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis Ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium conſecutus,magna voce Varum nomine appellans requirebat; vti vnus eſſe ex eius Militibus,& monere aliquid velle, ac dicere videretur. vbi ille, ſæpius appellatus,adſpexit,ac reſtitit; &,quis eſſet, aut quid vellet, quæſiuit; humerum apertum gladio appetit: paullumque abſuit,quin Varum interficeret, quod ille periculum,ſublato ad eius conatũ ſcuto,vitauit. Fabius, à proximis Militibus circumuentus,interficitur, ac fugientium multitudine, ac turba, Portæ Caſtrorum occupantur; atque iter impeditur; plureſque in eo loco ſine vulnere, quam in prœlio,aut fuga,intereunt. neque multum abfuit, quin etiam Caſtris expellerentur; ac non nulli protinus eodem curſu in Opidum contenderunt.ſed,cum loci natura, tum munitio Caſtrorum aditum prohibebat: quod ad prœlium egreſſi Curionis Milites, iis rebus indigebant,quæ ad oppugnationem Caſtrorum erant vſui. itaque Curio Exercitum in Caſtra reducit,ſuis omnibus præter Fabium incolumibus,ex numero aduerſariorũ circiter DC. interfectis, atque vulneratis: qui omnes, diſceſſu Curionis,multique præterea, per ſimulationem vulnerum, ex Caſtris in Opidum,propter timorem,ſeſe recipiunt.Qua re animaduerſa, Varus, & terrore exercitus cognito,Bucinatore in Caſtris, & paucis ad ſpeciem tabernaculis relictis,de tertia vigilia ſilentio Exercitum in Opidum reducit. Poſtero die Curio Vticam obſidere, & vallo circummunire inſtituit.Erat in Opido multitudo inſolens belli,diuturnitate otij; Vticenſes,pro quibuſdam Cæſaris in ſe beneficus,illi amiciſſimi; conuentus,qui ex variis generibus conſtaret; terror ex ſuperioribus prœliis magnus.itaque de Deditione omnes palam loquebantur; & cum P. Atio agebant, ne ſua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc cum agerentur, nuncij,præmiſſi ab Rege Iuba, venerunt, qui illum cum magnis copiis adeſſe dicerent,& de cuſtodia,ac defenſione vrbis hortarentur.quæ res eorum perterritos animos confirmauit.Nunciabantur hæc eadem Curioni, ſed aliquandiu fides fieri non poterat.tantam habebat ſuarum rerum fiduciam.Iamque Cæſaris in Hiſpania res ſecundæ in Africam nunciis, ac literis perferebantur. quibus omnibus rebus ſublatus,nihil contra ſe Regem auſurum exiſtimabat. ſed, vbi certis auctoribus comperit,minus v,& x x. millibus longe ab Vtica eius copias abeſſe; relictis Munitionibus, ſeſe in Caſtra Corneliana recepit. huc Frumentum comportare, Caſtra munire,materiam conferre, cœpit. ſtatimque in Siciliam miſit, vti II. Legiones, reliquuſque Equitatus ad ſe mitteretur. Caſtra erant ad bellum ducendum aptiſſima,natura,& loci munitione,& maris propinquitate,& aquæ, & ſalis

copia:cuius magna vis iam ex proximis erat ſalinis eo congeſta.non materia mul-
titudine arborum,non Frumentum, cuius erant pleniſſimi Agri,deficere poterat.
itaque,ſuorum omnium cõſenſu, Curio reliquas copias exſpectare,& bellum du-
cere,parabat.His conſtitutis rebus,probatiſque conſiliis, ex Perfugis quibuſdam
Opidanis audit Iubam,reuocatum finitimo bello,& controuerſiis Leptitanorum,
reſtitiſſe in regno; Saburam, eius Præfectum, cum mediocribus copiis miſſum,
Vticæ appropinquare. His auctoribus temere credens, conſilium commutat, &
prœlio rem committere conſtituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat A-
doleſcentia, magnitudo animi,ſuperioris temporis prouentus, fiducia rei bene ge-
rendæ. His rebus impulſus, Equitatum omnem prima nocte ad Caſtra Hoſtium
mittit, ad Flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat audi-
tum. Sed Rex cum omnibus copiis inſequebatur, & v i. millium paſſuum in-
teruallo à Sabura, conſederat. Equites miſſi, nocte iter conficiunt: imprudentes,
atque inopinantes Hoſtes aggrediuntur. Numidæ enim,quadam barbara conſue-
tudine,nullis ordinibus paſſim conſederãt.hos oppreſſos ſomno, & diſperſos ad-
orti, magnum eorum numerum interficiunt:multi perterriti profugiunt.quo fa-
cto,ad Curionem Equites reuertuntur, Captiuoſque ad eum reducũt. Curio cum
omnibus copiis quarta vigilia exierat,Cohortibus v. Caſtris præſidio relictis. Pro-
greſſus millia paſſuum v i. Equites conuenit; rem geſtam cognouit; ex Captiuis
quærit,quis Caſtris ad Bagradam præſit; reſpondent, Saburam; reliqua, ſtudio i-
tineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque reſpiciens ſigna, Videtis
ne, inquit, Milites,Captiuorum orationem cum perſugis conuenire? abeſſe Re-
gem, exiguas eſſe copias miſſas,quæ paucis Equitibus pares eſſe non potuerunt.
proinde ad prędã,ad gloriam,properate; vt iam de præmiis veſtris,& de referen-
da gratia,cogitare incipiamus. Erant per ſe magna, quæ geſſerant Equites, præ-
ſertim cum eorum exiguus numerus cum tãta multitudine Numidarũ conferre-
tur.hæc tamẽ ab ipſis inflatius cõmemorabantur; vt de ſuis Homines laudibus li-
benter prædicant. multa præterea ſpolia præferebantur. capti Homines,Equiteſ-
que producebãtur: vt,quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam mo-
rari videretur. ita ſpei Curionis Militum ſtudia non deerant, Equites ſequi iubet
ſeſe; iterq; accelerat, vt quammaxime ex fuga perterritos adoriri poſſent. At illi,
itinere totius noctis confecto, ſubſequi non poterant: atque alij alio loco reſiſte-
8 bant. ne hæc quidem res Curionem ad ſpem morabatur. † Iuba, certior factus
à Sabura,de nocturno prœlio,i i.millia Hiſpanorum, & Gallorum Equitum,quos,
ſuæ cuſtodiæ cauſſa,circum ſe habere conſueuerat, & Peditum eam partem, cui
maxime confidebat, Saburæ ſubmittit:ipſe cum reliquis copiis,Elephantiſque xl.
lentius ſubſequitur; ſuſpicatus,præmiſſis Equitibus, ipſum affore Curionem. Sa-
bura copias Equitum, Peditumque inſtruit: atque his imperat, vt, ſimulatio-
ne timoris; paullatim cedant, ac pedem referant: ſeſe, cum opus eſſet, ſi-
gnum prœlij daturum; &, quod rem poſtulare cognouiſſet, imperaturum.
Curio, ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, Hoſtes fu-
gere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in Campum deducit. Quibus ex lo-
cis cum longius eſſet progreſſus,confecto iam labore Exercitu, x v i. millium ſpa-
tio, conſiſtit. dat ſignum ſuis Sabura, Aciem conſtituit, & circuire ordines, atque
hortari,incipit:ſed Peditatu dumtaxat procul ad ſpeciẽ vtitur; Equites in Aciem
mittit. Non deeſt negotio Curio:ſuoſque hortatur, vt ſpem omnem in virtute re-
ponant. nec Militibus quidem, vt defeſſis; neque Equitibus, vt paucis, & labore
confectis,ſtudium ad pugnandum,virtuſque deerat.ſed ij,numero cc, (reliqui in
itinere ſubſtiterant) quamcumque in partem impetum fecerant, Hoſtes loco ce-
dere cogebant:ſed neque longius fugientes proſequi,nec vehementius equos in-
citare poterant. At Equitatus hoſtiũ ab vtroque Cornu circumire Aciẽ noſtram,
& auerſos proterere incipit. Cum Cohortes ex Acie procurriſſent, Numidæ inte-
gri ce-

gri celeritate impetum noſtrorum effugiebant; rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes circumibant,& ab Acie excludebant. ſic neque in loco manere,Ordineſque ſeruare, neque procurrere,& caſum ſubire, tutum videbatur. Hoſtium copiæ, ſummiſſis ab Rege auxilijs,crebro augebantur. noſtros vires laſſitudine deficiebant. ſimul ij,qui vulnera acceperant, neque Acie excedere,neque in locum tutum referri poterant; quod tota Acies Equitatu Hoſtium circumdata tenebatur. hi,de ſua ſalute deſperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere conſueuerunt,aut ſuam mortē miſerabantur, aut parentes ſuos cōmendabant,ſi quos ex eo periculo Fortuna ſeruare potuiſſet.plena erant omnia timoris,& luctus. Curio vbi perterritis omnibus,neque cohortationes ſuas,neque preces audiri intelligit,vnam, vt in reliquis rebus, ſpem reliquā Salutis eſſe arbitratus, proximos Colles capere vniuerſos,atque eo inferri ſigna iubet. hos quoque præoccupat miſſus à Sabura Equitatus. tum vero ad ſummam deſperationem noſtri perueniunt; & partim fugientes ab Equitatu interficiuntur,partim integri procumbunt. hortatur Curionem Cn. Domitius, Præfectus Equitum,cum paucis Equitibus circumſiſtēs, vt Fuga ſalutem petat, atque in Caſtra contendat: & ſe ab eo non diſceſſurum pollicetur. At Curio, numquam amiſſo Exercitu, quem à Cæſare fidei ſuæ commiſſum acceperit,ſe in eius conſpectum reuerſurū, confirmat; atque ita prælians interficitur. Equites perpauci ex prœlio ſe recipiunt. ſed ij, quos ad nouiſſimum agmen,Equorum reficiendorum cauſſa, ſubſtitiſſe demonſtratum eſt, fuga totius Exercitus procul animaduerſa, ſeſe incolumes in Caſtra conferunt. Milites ad vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus Quæſtor, in Caſtris relictus à Curione, cohortatur ſuos,ne animo deficiant. Illi orant, atque obſecrant, vt in Siciliam Nauibus reportentur. pollicetur: Magiſtriſque imperat Nauium, vt primo veſpere omnes ſcaphas ad litus appulſas habeant: ſed tantus fuit omnium terror, vt alij adeſſe copias Iubæ dicerent, alij cum Legionibus inſtare Varum, iamque ſe puluerem venientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alij claſſem Hoſtium celeriter aduolaturam ſuſpicarentur. itaque, perterritis omnibus,ſibi quiſque conſulebat. qui in Claſſe erant, proficiſci properabant. horum fuga Nauium onerariarū magiſtros incitabat. pauci lenunculi ad officium,imperiumque conueniebāt. ſed tanta erat,completis litoribus, contentio, qui potiſſimum ex magno numero conſcenderent; vt multitudine, atque onere non nulli deprimerentur,reliqui hoc timore propius adire tardarentur. Quibus rebus accidit, vt pauci Milites,Patreſque familiæ,qui aut gratia, aut miſericordia, valerent, aut Naues adnare poſſent, recepti,in Siciliam incolumes peruenirent. reliquæ copiæ miſſis ad Varum noctu, Legatorum numero, Centurionibus, ſeſe ei dediderūt. quorum Cohortes Militum Iuba poſtero die ante Opidum conſpicatus, ſuam eſſe prædicans prædam,magnam partem eorum interfici iuſſit: paucos electos in Regnum remiſit. cum Varus, ſuam fidem ab eo lædi quereretur, neque reſiſtere auderet: ipſe, equo in Opidum vectus,proſequentibus compluribus Senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpitius, & Licinius Damaſippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Vticæ conſtituit, atque imperauit: diebuſque æque poſt paucis, ſe in Regnum cum omnibus copijs recepit.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI LIB. III.

Tertii libri capita.

1 *Cæſaris Dictatoris diligentia in vrbanis rebus conſtituendis, & Pompeij copiarum ingens magnitudo.*
2 *Cæſar in Pharſaliam traiicit: eius aliquot inanes naues Bibulus incendit. Salonenſes ſeſe ab Octauij obſidione fortiter liberant.*
3 *Cæſaris ad Pompeium legatio de pace, & eius in illo conſequendo celeritas.*
4 *Colloquia de pace Pompeianorum inſolentia impedita.*
5 *Motus vrbanus à Senatu repreſſus, & Milonis, Cæliique Prætoris nece extinctus.*
6 *Naualis Cæſarianorum pugna ſecunda: item eiuſdem tyronum ignauia, & veteranorum virtus.*
7 *Cæſar & Pompeius ſtatiua caſtra mouent. Scipionis auaritia & crudelitas in pecuniis ab Aſiaticis exigendis.*
8 *Scipionis & Domitij leues aliquot pugnæ equeſtres.*
9 *Cæſar & Pompeius caſtris propè poſitis leuibus prælus inter ſe contendunt.*
10 *Cæſarianorum patientia in penuria rei frumentariæ perferenda.*
11 *Aduerſum prælium Pompeij ad caſtra Cæſaris, & aliquot Cæſarianorum militum virtus.*
12 *Cæſar Pompeium ad prælium prouocat. Pompeius pabuli inopia laborat. ad eum Allobroges duo perfugiunt.*
13 *Pompeij prælium ſecundum aduerſus Marcellinum Cæſaris Quæſtorem.*
14 *Cæſaris pugna ſecunda: & viciſsim Pompeij victoria inſignis.*
15 *Cæſar habita oratione ſuos confirmat: magniſque itineribus emenſis, cum eum Pompeius ſequeretur, Domitij ſe copiis ad Theſſaliam coniungit.*
16 *Theſſalia Cæſari adiungitur. Pompeiani coniunctis Scipionis copiis, de Cæſarianorum bonis inter ſe partiendis deliberant.*
17 *Vtriuſque exercitus comparatio ad pugnam, & ſimul Imperatorum ad milites cohortatio.*
18 *Cæſaris de Pompeio victoria Pharſalica, & ſumma eiuſdem in perſequenda victoria celeritas.*
19 *Caſsius Cæſariana claſſe ad Meſſanam incenſa, in fugam cõpellitur. Cæſar Pompeium perſequitur, qui ad Ptolemeum Regem profugus perfidioſè interficitur.*
20 *Portenta Cæſaris victoriam indicantia, & eiuſdem induſtria in Alexandria & Rege occupando.*
21 *Cæſar Pharum prehendit, & Alexandriæ partem aduerſus Achillæ copias communit.*

1 DICTATORE habente Comitia Cæſare, conſules creantur Iulius Cæſar, & P. Seruilius. is enim erat Annus, quo per Leges ei Conſulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſoluerentur, conſtituit, vt arbitri darentur, per eos fierẽt æſtimationes Poſſeſſionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuiſſent, atque eæ creditoribus tranſderentur. hoc & ad timorem nouarum Tabularum tollendum, minuendumque, qui fere Bella, & Ciuiles diſſenſiones ſequi conſueuit, & ad Debitorum tuendam exiſtimationem, eſſe aptiſſimum exiſtimauit. item, Prætoribus, Tribuniſque pl. Rogationes ad Populum ferentibus,

rentibus,non nullos, Ambitus Pompeia Lege damnatos, illis tempotibus,quibus
in vrbe præſidia Legionum Pompeius habuerat,quæ iudicia, aliis audientibus Iu-
dicibus,aliis ſententiam ferentibus, ſingulis diebus erant perfecta,in integrum re-
ſtituit; qui ſe illi initio Ciuilis belli obtulerant,ſi ſua opera in Bello vti vellet; per-
inde æſtimãs,ac ſi vſus eſſet,quoniam ſui feciſſent poteſtatem.ſtatuerat enim, hos
prius iudicio Populi debere reſtitui, quam ſuo beneficio videri receptos; ne aut
ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præripiendo Populi beneficio vide-
retur. His rebus,& Feriis Latinis, Comitiiſque omnibus perficiundis XI. dies tri-
buit: Dictaturaque ſe abdicat, & ab vrbe proficiſcitur, Brunduſiumque peruenit:
eo Legiones XII, Equitatum omnem venire iuſſerat. ſed tantum Nauium reperit,
vt anguſte XV.millia Legionariorũ militum,& D.Equites tranſportare poſſent.hoc
vnum,Inopia Nauium, Cæſari ad conficiendi belli celeritatem defuit. atque eæ
copiæ ipſæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defe-
cerant; longumque iter ex Hiſpania magnum numerum deminuerat; & grauis
Autumnus in Apulia,circumque Brunduſium,ex ſaluberrimis Galliæ,& Hiſpanię
Regionibus, omnem Exercitum valetudine tentauerat. Pompeius,Anni ſpatium
ad comparandas copias nactus, quod vacuum à bello, atq; ab hoſte otioſum fue-
rat,magnam ex Aſia, Cycladibuſque Inſulis,Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia,
Syria, Cilicia,Phœnice,& Ægypto Claſſem coegerat, magnam omnibus locis æ-
dificandam curauerat; magnam imperatam Aſiæ, Syriæ, Regionibuſque omni-
bus, & dynaſtis, & tetrarchis, & liberis Achaiæ Populis pecuniam exegerat; ma-
gnam ſocietates earum Prouinciarum,quas ipſe obtinebat, ſibi numerare coege-
rat. Legiones effecerat Ciuium Romanorum IX; V. ex Italia, quas tranſduxerat;
vnam ex Sicilia veteranam,quam,factam ex duabus,Gemellã appellabat; vnam,
ex Creta,& Macedonia, ex veteranis Militibus; qui dimiſſi à ſuperioribus Impe-
ratoribus,in iis Prouinciis conſederant; II. ex Aſia,quas Lentulus Conſul ſcriben-
das curauerat. Præterea magnum numerum ex Theſſalia,Bœotia,Achaia,Epiro-
que,ſupplementi nomine, in Legiones diſtribuerat. His Antonianos Milites ad-
miſcuerat.Præter has exſpectabat cum Scipione ex Syria Legiones II,Sagittarios,
ex Creta,Lacedæmone,Ponto,atque Syria,reliquiſque Ciuitatibus III. millia nu-
mero habebat, Funditorum Cohortes VI. mercenarias II. Equites VII.millia: ex
quibus DC.Gallos Deiotarus adduxerat,D.Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eun-
dem numerum Cotys ex Thracia dederat,& Saſalem filium miſerat.Ex Macedo-
nia CC.erant,quibus Raſcipolis præerat, excellenti virtute. D.ex Gabinianis Ale-
xandria; Gallos Germanoſque,quos ibi A. Gabinius præſidij cauſſa apud Regem
Ptolemeum reliquerat,Pompeius filius cum Claſſe adduxerat;DCCC,quos ex ſer-
uis ſuis,Paſtorumque ſuorum coegerat; CCC,Tarcundarius, Caſtor, & Donilaus,
ex Gallogræcia dederãt.horum alter vna venerat, alter Filium miſerat. CC.ex Sy-
ria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, miſſi erant, in
his, plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Beſſos, partim mercenarios, partim
imperio, aut gratia comparatos, item Macedonas, Theſſalos, & reliquarum gen-
tium, & Ciuitatum adiecerat; atque eum, quem ſupra demonſtrauimus, nume-
rum expleuerat. Frumẽti vim maximam ex Theſſalia, Aſia, Ægypto, Creta, Cyre-
nis,reliquiſque Regionibus cõparauerat.hiemare Dyrrhachio, Apolloniæ, omni-
buſque Opidis maritimis conſtituerat, vt Mare Cæſarẽ tranſire prohiberet:eiuſq;
rei cauſſa omni in Ora maritima Claſſem diſpoſuerat. præerat Ægyptiis Nauibus
Põpeius Filius, Aſiaticis, D. Lęlius, & C. Triarius; Syriacis, C. Caſſius; Rhodiis, C.
Marcellus,cum C.Pomponio; Liburnicę,atque Achaicę Claſſi,Scribonius Libo,
& M.Octauius:toti tamen officio maritimo M.Bibulus prępoſitus cuncta admini-
2 ſtrabat:ad hunc ſumma Imperij reſpiciebat. † Cæſar,vt Brunduſium venit,con-
cionatus apud Milites, quoniam prope ad finem laborum, ac periculorum eſſet
peruentũ,æquo animo Mancipia,atque Impedimenta in Italia relinquerent; ipſi

expediti,Naues cōſcenderent,quo maior numerus Militū poſſet imponi; omnia-
que ex victoria,& ex ſua liberalitate,ſperarent; cōclamantibus omnibus,impera-
ret,quod vellet; quodcumque imperauiſſet, ſe æquo animo eſſe facturos; pridie
non.Ian.Naues ſoluit, impoſitis, vt ſupra demonſtratum eſt, Legionibus VII. po-
ſtridie terram attigit Cerauniorum.ſaxa inter,& alia loca periculoſa quietam na-
ctus ſtationem & Portus omnes timens,quos teneri ab aduerſariis arbitrabatur,ad
eum locum, qui appellatur Pharſalus, omnibus Nauibus ad vnam incolumibus,
Milites expoſuit. Erat Orici Lucretius Hiſpilo, & Minucius Rufus cum Aſiaticis
Nauibus XIIX. quibus iuſſu D.Lælij præerant,M.Bibulus cum Nauibus CX. Cor-
cyræ.ſed neque ij,ſibi confiſi,ex Portu prodire ſunt auſi; cum Cæſar omnino XII.
Naues longas præſidio duxiſſet; in quibus erat & ipſe:neque illi Bibulus, impedi-
tis Nauibus diſperſiſque remigibus,ſatis mature occurrit: quod prius ad cōtinen-
tem viſus eſt Cæſar,quam de eius aduentu fama omnino in eas Regiones perfer-
retur. Expoſitis Militibus,Naues eadem nocte Brunduſium à Cæſare remittuntur;
vt reliquæ Legiones,Equitatuſque tranſportari poſſent. Huic officio præpoſitus
erat Fuſius Calenus,Legatus, qui celeritatē in tranſportandis Legionibus adhi-
beret.ſed ſerius à terra prouectæ Naues, neque vſæ nocturna aura, in redeūdo of-
fenderunt. Bibulus enim,Corcyræ certior factus de aduentu Cæſaris,ſperans ſe a-
licui parti onuſtarum Nauium occurrere poſſe,inanibus occurrit; &,nactus circi-
ter XXX,in eas diligētię ſuæ,ac doloris iracundia erupit, omneſque incendit; eo-
demque igne Nautas, dominoſque Nauium interfecit, magnitudine pœnę reli-
quos deterrere ſperans.Hoc confecto negotio, à Salonis ad Orici Portum ſtatio-
nes,litoraq; omnia longe,lateq; Claſſibus occupauit: cuſtodiiſq; diligētius diſpo-
ſitis,ipſe grauiſſima hieme in Nauibus excubabat,neque vllum laborē,aut munus
deſpiciens,neque ſubſidiū exſpectans,ſi in Cęſaris conſpectū veniret.Sed poſt diſ
ceſſum Liburnarū,ex Illyrico M.Octauius cū iis,quas habebat, Nauibus Salonas
peruenit; ibique concitatis Dalmatis,reliquiſque barbaris,Hiſſam à Cæſaris ami-
citia auertit:conuentum Salonis cum neque pollicitationibus, neque denuncia-
tione periculi permouere poſſet, Opidū oppugnare inſtituit. eſt autem Opidū &
loci natura,& Colle munitū.ſed celeriter Ciues Romani,ligneis effectis Turribus,
ſeſe munierunt:&,cum eſſent infirmi ad reſiſtendū,propter paucitatem Hominū,
crebris confecti vulneribus,ad extremum auxiliū deſcenderūt: ſeruoſque omnes
puberes liberauerunt:&,præſectis omnium mulierum crinibus,Tormenta effece-
runt. Quorum cognita ſententia, Octauius quinis Caſtris Opidum circumdedit;
atque vno tēpore Obſidione,& Oppugnationibus eos premere cœpit.Illi, omnia
perpeti parati, maxime re frumentaria laborabāt. qua de re miſſis ad Cęſarē Le-
gatis,auxilium ab eo petebant:reliqua,vt poterant, per ſe incommoda ſuſtinebāt:
&,longo interpoſito ſpatio,cum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octa-
uianos effeciſſet,nacti occaſionem meridiani tēporis, diſceſſu eorum, pueris, mu-
lieribuſque in muro diſpoſitis, ne quid quotidianæ conſuetudinis deſideraretur,
ipſi manu facta,cum iis,quos nuper manumiſſos liberauerant,in proxima Octauij
Caſtra irruperunt.His expugnatis, eodem impetu altera ſunt adorti, inde tertia,
& quarta,& deinceps reliqua: omnibuſque eos Caſtris expulerunt; &,magno nu-
mero interfecto, reliquos, atque ipſum Octauium in Naues confugere coege-
runt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque Hiems appropinquabat; &,tantis
detrimentis receptis, Octauius, deſperata oppugnatione Opidi, Dyrrhachium
3 ſeſe ad Pompeium recepit. † Demonſtratum eſt, L.Vibullium Rufum, Pom-
peij prefectum,bis in poteſtatem perueniſſe Cæſaris,atque ab eo eſſe dimiſſum,ſe-
mel ad Corfinium,iterum in Hiſpania. Hunc pro ſuis beneficiis Cæſar iudicaue-
rat idoneum,quem cum Mandatis ad Cn.Pompeium mitteret: eundemque apud
Cn.Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hęc ſumma Man-
datorū: Debere vtrumque Pertinaciæ finem facere,& ab armis diſcedere, neque

amplius

amplius Fortunam periclitari; ſatis eſſe magna vtrimque incommoda accepta; quæ pro diſciplina, & præceptis habere poſſent, vt reliquos caſus timerent: illum ab Italia expulſum, amiſſa Sicilia, & Sardinia, duobuſque Hiſpaniis, & Cohortibus in Italia, atque Hiſpania Ciuium Romanorum c. atque xxx. ſe morte Curionis, & detrimento Africani Exercitus tanto, Militumque deditione ad Corcyram: proinde ſibi, ac Reip. parcerent, quantumque in bello Fortuna poſſet, iam ipſi incommodis ſuis ſatis eſſent documento; hoc vnum eſſe tempus de Pace agendi, dum ſibi vterque confideret, & pares ambo viderentur: ſi vero alteri paullum modo tribuiſſet Fortuna, non eſſe vſurum conditionibus Pacis eum, qui ſuperior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui ſe omnia habiturum confideret: conditiones Pacis, quoniam antea conuenire non potuiſſent, Romæ à Senatu, & à Populo peti debere: interea & Reip. & Ipſis placere oportere, ſi vterq; in Concione ſtatim iurauiſſet, ſe triduo proximo exercitum dimiſſurum, depoſitiſque armis, auxiliiſq;, quibus nunc cõfideret, neceſſario Populi Senatuſque iudicio fore vtrumque contentum: hæc quo facilius Põpeio probari poſſent, omnes ſuas terreſtres, vrbiũque copias dimiſſurũ. Vibullius, his expoſitis à Cæſare, nõ minus neceſſariũ eſſe exiſtimauit, de repẽtino aduentu Cæſaris Pompeiũ fieri certiorẽ, vti ad id conſiliũ capere poſſet, ante quam de Mãdatis agi inciperet: atq; ideo, continuato, & nocte, & die itinere, atq; mutatis ad celeritatẽ iumentis, ad Pompeium contẽdit; vt, adeſſe Cæſarẽ omnibus copiis, nunciaret. Põpeius erat eo tẽpore in Candauia; iterq; ex Macedonia in Hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiũque, habebat. ſed, re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniã petere cœpit; ne Cæſar Oræ maritimæ Ciuitates occuparet. At ille, expoſitis Militibus, eodẽ die Oricum proficiſcitur. Quo cum veniſſet; L. Torquatus, qui iuſſu Põpeij Opido præerat, præſidiumq; ibi Parthinorũ habebat, conatus Portis clauſis Opidum defendere; Græcos Murũ adſcẽdere, atque arma capere, iubet. illi autẽ cum ſe contra Imperium Populi R. pugnaturos eſſe negarent; Opidani autem ſua ſponte Cæſarem recipere conarentur, deſperatis omnibus auxiliis, Portas aperuit; & ſe, atque Opidum Cæſari dedidit; incolumiſque ab eo conſeruatus eſt. Recepto Cæſar Orico, nulla interpoſita mora, Apolloniam proficiſcitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, Aquam comportare in Arcem, atque eam munire, Obſideſque ab Apolloniatibus exigere, cœpit. Illi vero daturos ſe negare; neque Portas Conſuli præcluſuros; neque ſibi iudicium ſumpturos contra atque omnis Italia, Populuſque R. iudicauiſſet. Quorum cognita volũtate clam profugit. Apolloniates ad Cæſarem Legatos mittunt, Opidoque recipiunt. Hos ſequuntur Bellidenſes, Amatini, & reliquæ finitimæ Ciuitates, totaque Epirus; &, Legatis ad Cæſarem miſſis, quæ imperaret, facturos pollicentur. At Pompeius, cognitis ijs rebus, quæ erant Orici, atque Apolloniæ geſtæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturniſque itineribus, contendit. ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius Exercitui, quod properans Noctẽ Diei cõiunxerat, neq; iter intermiſerat, vt pęne omnes in Epiro, finitimiſque Regionibus ſigna relinquerẽt; complures arma proiicerent; ac Fugæ ſimile iter videretur. ſed, cum prope Dyrrhachium Pompeius conſtitiſſet, Caſtraque metari iuſſiſſet; perterrito etiam tũ Exercitu, Princeps Labienus procedit; iuratque ſe eũ non deſerturũ, eundẽque caſum ſubiturũ, quemcumq; ei Fortuna tribuiſſet. Hoc idẽ reliqui iurant Legati. hos Tribuni mil. Centurioneſque ſequuntur; atque idẽ omnis Exercitus iurat.

4 † Cęſar præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: Caſtraq; ad Flumen Apſum ponit, in finibus Apolloniatium; vt vigilijs, Caſtelliſque benemeritæ Ciuitates tutæ eſſent: ibique reliquarũ ex Italia Legionũ aduentum exſpectare, & ſub pellibus hiemare, conſtituit. hoc idem Pompeius facit; &, trans Flumen Apſum poſitis Caſtris, eo copias omnes, auxiliaq; conduxit. Calenus, Legionibus, Equitibuſque Brundiſij in Naues poſitis, vt erat præceptum à Cæſare, quantum

Nauium facultatem habebat,Naues ſoluit; paullumque à Portu progreſſus, literas à Cæſare accipit; quibus eſt certior factus, Portus, Litoraque omnia Claſſibus Aduerſariorum teneri. Quo cognito, ſe in Portum recipit, Naueſque omnes reuocat. Vna ex ijs,quæ perſeuerauit, neque imperio Caleni obtemperauit,quod erat ſine Militibus, priuatoque conſilio adminiſtrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expugnata eſt:qui de ſeruis, liberiſque omnibus ad impuberes ſupplicium ſumit,& ad vnum interficit.ita,exiguo tempore, magno caſu totius Exercitus ſalus conſtitit.Bibulus,vt ſupra demonſtratū eſt,erat cum Claſſe ad Oricum:& ſicut Mari,Portubuſque Cæſarem prohibebat, ita ipſe omni terra earū Regionum prohibebatur. præſidiis enim diſpoſitis, omnia Litora à Cæſare tenebantur; neque Lignandi,neque Aquandi, neque Naues ad terram religandi poteſtas fiebat. erat res in magna difficultate:ſummiſque Anguſtiis rerum neceſſariarum premebantur; adeo,vt cogerentur, ſicuti reliquum commeatum, ita Ligna, atque Aquam, Corcyra Nauibus onerariis ſupportare: Atque vno tempore accidit, vt, difficilioribus vſi tempeſtatibus,ex Pellibus,quibus erant tectæ Naues, nocturnum excipere rorem cogerentur:quas tamen difficultates patiēter, & æquo animo ferebant, neque ſibi nudanda Litora,& relinquendos Portus exiſtimabant.Sed, cum eſſent in quibus demonſtraui anguſtiis; ac ſe Libo cum Bibulo coniunxiſſet; loquuntur ambo ex Nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco Legatis: quorum alter Opidi muris,alter præſidiis terreſtribus præerat; velle ſe de maximis rebus cum Cæſare loqui,ſi ſibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandæ cauſſa, vt de Compoſitione acturi viderentur. Interim poſtulant, vt ſint Induciæ; atque ab ijs impetrant.magnum enim,quod afferebant, videbatur; & Cæſarē id ſumme ſciebant cupere;&,perfecturum aliquid de Bibuli mandatis,exiſtimabatur.Cæſar eo tempore cum Legione vna profectus erat ad recipiendas vlteriores Ciuitates, & rem frumentariam expediendam,qua anguſte vtebatur. Erat autē ad Buthrotum oppoſitum Corcyræ.Ibi ab Acilio certior,& Murco per literas factus de poſtulatis Libonis,& Bibuli,Legionem relinquit; ipſe Oricum reuertitur. eo cum veniſſet, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excuſat Bibulum, quod is iracundia ſumma erat, inimicitiaſque habebat etiam priuatas cum Cæſare, ex Ædilitate,& Prætura conceptas; ob eam rem colloquium vitaſſe,ne res maximæ ſpei, maximæque vtilitatis eius iracundia impedirentur: Pompeij ſummam eſſe, ac fuiſſe ſemper voluntatem, vt componeretur, atque ab armis diſcederetur: ſed poteſtatem ſe eius rei nullam habere; propterea quod de Conſilij ſententia ſummam belli,rerumq; omnium Pompeio permiſerint: ſed poſtulatis Cæſaris cognitis,miſſuros ad Pompeium,atq; illum reliqua perfecturū,hortantibus ipſis:interea manerent Induciæ,dum ab illo rediri poſſet; ne ve alter alteri noceret. huc addit pauca de cauſſa, & de copiis, auxiliiſque ſuis. Quibus rebus neq; tum reſpondendum Cæſar exiſtimabat:neque nunc,vt memoriæ prodatur, ſatis cauſſæ putamus. Poſtulabat Cęſar,vt Legatos ſibi ad Pompeium ſine periculo mittere liceret; idq; ipſi fore reciperēt,aut acceptos per ſe ad eum perducerēt; quod ad Inducias pertineret,ſic Belli rationem eſſe diuiſam; vt illi Claſſe Naues,auxiliaque ſua impedirent; ipſe vt Aqua,Terraque eos prohiberet; &,ſi hoc ſibi remitti vellent, remitterent ipſi de maritimis cuſtodiis; ſin illud tenerent, ſe quoq; id retenturū:nihilominus tamen agi poſſe de Compoſitione,vt hæc non remitterentur; neque hanc rem eſſe impedimenti loco.Illi neque Legatos Cæſaris recipere,neque periculum prętare eorum,ſed totā rem ad Pompeium reiicere:vnum inſtare de Induciis,vehementiſſimeque cōtendere. Quos vbi Cæſar intellexit,præſentis periculi,atque inopiæ vitādæ cauſſa omnē Orationē inſtituiſſe, neq; vllam ſpē, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit. Bibulus, multos dies Terra prohibitus,& grauiore morbo ex frigore,ac labore implicitus,cū neq; curari poſſet,neq; ſuſceptū officium deſerere vellet,vim morbi ſuſtinere nō potuit.Eo mortuo

mortuo,ad neminem vnũ ſumma Imperij redit:ſed ſeparatim ſuam quiſque Claſ-
ſem ad arbitrium ſuum adminiſtrabat. Vibullius, ſedato tumultu, quem repenti-
nus aduentus Cæſaris concitauerat, vbi primũ,rurſus adhibito Libone, & L. Luc-
ceio,& Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius conſuo-
uerat,de Mandatis Cęſaris agere inſtituit.eum ingreſſum in ſermonem Pompeius
interpellauit, & loqui plura prohibuit. Quid Mihi, inquit, aut vita, aut Ciuitate
opus eſt,quam beneficio Cæſaris habere videbor? cuius rei opinio tolli non pote-
rit,niſi cum in Italiam,ex qua profectus ſum,reductus exiſtimabor,bello perfecto.
Ab iis Cæſar hæc dicta cognouit, qui ſermoni interfuerũt. conatus tamen nihilo-
minus eſt aliis rationibus per Colloquia de Pace agere. Inter bina Caſtra Põpeij,
atque Cæſaris vnum Flumen tantum intererat Apſus:crebraq; inter ſe colloquia
Milites habebant:neque vllum interim telum per pactiones Colloquentium trãſ-
iiciebatur. Mittit P. Vatinium Legatum ad ripam ipſam Fluminis; qui ea, quæ
maxime ad Pacem pertinere viderentur,ageret; & crebro magna voce pronun-
ciaret,liceret ne Ciuibus ad Ciues de Pace Legatos mittere; quod etiam Fugiti-
uis ab ſaltu Pyrenæo,Prædonibuſque licuiſſet; præſertim, vt id agerent, ne Ciues
cum Ciuibus armis decertarent. Multa ſuppliciter locutus, vt de ſua, atque o-
mnium ſalute debebat,ſilentioque ab vtriſque Militibus auditus, reſponſum eſt
ab altera parte, A. Varronem profiteri,ſe altera die ad Colloquium venturum,at-
que vna etiam vtrimque admodum tuto Legati venire,&, quæ vellent, exponere
poſſent; certumque ei rei tempus conſtituitur. Quo cũ eſſet poſtero die ventum;
magna vtrimque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei exſpectatio:atque
omnium intenti animi ad Pacem eſſe videbãtur. Qua ex frequentia T. Labienus
prodiit,ſummiſſa oratione loqui de Pace,atque altercari cũ Vatinio incipit. quo-
rum mediam orationem interrumpunt vndique ſubito Tela immiſſa; quæ ille ob-
tectus armis Militum vitauit.vulnerantur tamen complures,in his Cornelius Bal-
bus,M.Plotius,L.Tiburtius,Centuriones,Militeſq; non nulli. Tũ Labienus, Deſi-
nite ergo de Cõpoſitione loqui.nam nobis,niſi Cæſaris capite relato,Pax eſſe nul-
5 la poteſt. † Iiſdem tẽporibus Romæ M. Cœlius Rufus Prætor,cauſſa Debitorum
ſuſcepta,initio Magiſtratus Tribunal ſuũ,iuxta C.Trebonij,Prætoris vrbani,ſellã
collocauit; &,ſi quis appellaſſet de Æſtimatione, & de Solutionibus, quæ per ar-
bitrium fierent,vt Cæſar pręſens conſtituerat,fore auxilio pollicebatur.ſed fiebat
æquitate Decreti,& humanitate Trebonij,qui his temporibus clementer, & mo-
derate ius dicendũ exiſtimabat,vt reperiri non poſſet, à quibus initiũ Appellandi
naſceretur.nam fortaſſe inopiã excuſare,& calamitatem aut propriam ſuam, aut
temporum queri,& difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris eſt ani-
mi:integras vero tenere Poſſeſſiones,qui ſe debere fateantur, cuius animi,aut cu-
ius impudentiæ eſt?itaque,qui hoc poſtularet, reperiebatur nemo. atque ipſis, ad
quorum commodum pertinebat, durior inuentus eſt Cœlius. &, ab hoc profe-
ctus initio, ne fruſtra ingreſſus turpem cauſſam videretur, Legem promulgauit,
vt ſexies ſeni dies ſine vſuris creditæ pecuniæ ſoluantur. Cum reſiſteret Seruilius
Conſul, reliquique Magiſtratus; & minus opinione ſua efficeret; ad hominum
excitanda ſtudia,ſublata priore Lege, duas promulgauit; vnam, qua Mercedes
habitationum annuas conductoribus donauit; aliam Tabularum nouarum:impe-
tuque multitudinis in C.Trebonium facto; & non nullis vulneratis,eũ de Tribu-
nali deturbauit:de quibus rebus Seruilius Cõſul ad Senatũ retulit: Senatuſq; Cœ-
liũ ab Rep.remouendũ cenſuit.Hoc Decreto eũ Cõſul Senatu prohibuit,& cõcio-
nari conantẽ de Roſtris deduxit.Ille ignominia,& dolore permotus,palã ſe profi-
ciſci ad Cæſarẽ ſimulauit,clã nũciis ad Milonẽ miſſis, qui, Clodio interfecto, eius
nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus
datis,Gladiatoriæ familiæ reliquias habebat,ſibi coniunxit; atque eũ in Turinum
ad ſollicitandos paſtores præmiſit. Ipſe,cum Caſſilinum veniſſet,vnoque tempore

ſigna eius Militaria, atque arma Capuę eſſent comprehenſa, familia Neapoli viſa, atque proditio Opidi appareret; patefactis cõſiliis, excluſus Capua, & periculum veritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum Hoſtis loco habendum exiſtimabat, conſilio deſtitit; atq; eo itinere ſeſe auertit. Interim Milo, dimiſſis circum Municipia literis, ea, quæ faceret, iuſſu, atque imperio facere Pompeij, quæ Mandata ad ſe per Bibulum delata eſſent: quos ex Ære alieno laborare arbitrabatur, ſollicitabat. apud quos cum proficere nihil poſſet; quibuſdam ſolutis ergaſtulis, Coſam in agro Turino oppugnare cœpit. eo cum à Q. Pedio Prætore cum Legione lapide ictus eſſet ex Muro, periit: & Cœlius profectus, vt dictitabat, ad Cęſarem peruenit Turios: vbi, cum quoſdam eius Municipij ſollicitaret, Equitibuſque Cæſaris Gallis, atq; Hiſpanis, qui eo præſidij cauſſa miſſi erant, pecuniã polliceretur, ab ijs eſt interfectus. itaq; magnarum initia rerũ, quæ occupatione Magiſtratuum, & temporum ſollicitam Italiam habebãt, celerem, & facilem exitum habuerunt.

6 † Libo, profectus ab Orico cum Claſſe cui præerat, Nauium L. Brunduſium venit; Inſulamque quæ contra Brunduſium Portum eſt, occupauit; quod præſtare, vnum locum arbitrabatur, qua neceſſarius noſtris erat egreſſus, quam omnium Litora, ac Portus cuſtodia clauſos teneri. hic, repentino aduentu, Naues onerarias quaſdam nactus, incendit; & vnam frumento onuſtam abduxit; magnumque noſtris terrorẽ iniecit; &, noctu Militibus, & Sagittariis in Terram expoſitis, præſidium Equitum deiecit; & adeo loci opportunitate profecit, vt ad Pompeium literas mitteret, Naues reliquas, ſi vellet, ſubduci, & refici iuberet; ſua Claſſe auxilia ſeſe Cæſaris prohibiturum. Erat eo tempore Antonius Brunduſij; qui, virtuti Militum confiſus, ſcaphas Nauium magnarum circiter L X. cratibus, pluteiſque contexit; eoque Milites delectos impoſuit; atque eas in Litore pluribus locis ſeparatim diſpoſuit; Naueſque triremes II. quas Brunduſij faciendas curauerat, per cauſſam exercendorum remigum ad fauces Portus prodire iuſſit. has cum audacius progreſſus Libo vidiſſet, ſperans intercipi poſſe, quadriremes V. ad eas miſit. quæ cum Nauibus noſtris appropinquaſſent; noſtri veterani in Portum refugiebant; illi, ſtudio incitati, incautius ſequebantur. Iam ex omnibus partibus ſubito Antonianæ ſcaphæ, ſigno dato, ſe in Hoſtes incitauerunt; primoque impetu vnam ex his quadriremem cum remigibus, defenſoribuſque ſuis ceperunt; reliquas turpiter fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum acceſſit, vt, Equitibus per Oram maritimam ab Antonio diſpoſitis, aqua prohiberentur. qua neceſſitate, & ignominia permotus Libo, diſceſſit à Brunduſio, obſeſſionemque noſtrorum omiſit. Multi iam Menſes tranſierant; & Hiems præcipitauerat; neque Brunduſio Naues, Legioneſque ad Cæſarem veniebant; ac nõ nullæ eius rei prætermiſſæ occaſiones Cæſari videbantur; quod certe ſæpe flauerant venti, quibus neceſſario committendum exiſtimabat. quantoque eius amplius proceſſerat temporis, tanto erant alacriores ad cuſtodias, qui Claſſibus præerant; maiorẽque fiduciam prohibendi habebant: & crebris Pompeij literis caſtigabantur, quoniam primo venientem Cæſarem non prohibuiſſent, vt reliquos eius exercitus impedirẽt: diutiuſque quotidie tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpectabãt. Quibus rebus permotus Cæſar, Brunduſiũ ad ſuos ſeuerius ſcripſit, vt, nacti idoneum ventum, ne occaſionem nauigandi dimitterent; & ad Oricum, ſiue ad Litora Apolloniatium, curſum dirigerent; quod eo Naues eiicere poſſent. Hæc à cuſtodibus Claſſium loca maxime vacabãt; quod ſe longius Portibus cõmittere non auderent. Illi, adhibita audacia, & virtute, adminiſtrãtibus M. Antonio, & Fuſio Caleno, multũ ipſis Militibus hortãtibus, neq; vllum periculum pro ſalute Cæſaris recuſantibus, nacti Auſtrũ Naues ſoluunt; atq; altera die Apolloniã, Dyrrhachiũque prætervehũtur. qui cũ eſſent ex continenti viſi; Q. Coponius, qui Dyrrhachij Claſſi Rhodiæ præerat, Naues ex Portu educit; &, cum iã noſtris, remiſſiore vẽto, appropinquaſſet, idem Auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. Neque vero il-

le ob

le ob eam cauſſam conatu deſiſtebat, ſed labore, & perſeuerantia Nautarum, ſe
vim tempeſtatis ſuperare poſſe ſperabat; prætervectoſque Dyrrhachium magna
vi venti, nihilo ſecius ſequebatur. noſtri, vſi Fortunæ beneficio, tamen impetum
Claſſis timebant, ſi forte ventus remiſiſſet. nacti Portum, qui appellatur Nym-
phæum, vltra Lyſſum millia paſſuũ III. eo Naues introduxerunt: qui Portus ab A-
frico tegebatur, ab Auſtro non erat tutus: leuiuſque tempeſtatis, quam Claſſis, pe-
riculum exiſtimauerunt. Quo ſimul atque intus eſt itum, incredibili felicitate Au-
ſter, qui per biduum flauerat, in Africum ſe vertit. Hic ſubitam commutationem
Fortunæ videre licuit. qui modo ſibi timuerant, hos tutiſſimus Portus recipiebat:
qui noſtris Nauibus periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur. itaque, tem-
pore commutato, Tempeſtas & noſtros texit, & naues Rhodias afflixit, ita, vt ad v-
nam conſtratæ omnes numero XVI. eliderentur, & naufragio interirent; &, ex
magno remigum propugnatorumque numero, pars ad ſcopulos alliſa interficere-
tur, pars à noſtris diſtraheretur: quos omnes conſeruatos Cæſar domum remiſit.
noſtræ Naues II, tardius curſu confecto, in Noctem coniectæ, cum ignorarent,
quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lyſſum in anchoris conſtiterunt. has, ſca-
phis, minoribuſque nauigiis cõpluribus ſumptis, Otacilius Craſſus, qui Lyſſi præe-
rat, expugnare parabat: ſimul de Deditione eorum agebat, & incolumitatem De-
ditis pollicebatur. Harum altera Nauis ducẽtos viginti ex Legione Tironum ſu-
ſtulerat: altera ex veterana paullo minus ducentis ſe compleuerat. Hic cognoſci
licuit, quãtum eſſet hominibus præſidij in Animi fortitudine. Tirones enim, mul-
titudine Nauium perterriti; &, ſalo, nauſeaque confecti, iureiurando accepto, ni-
hil iis nocituros Hoſtes, ſe Otacilio dediderunt: qui omnes, ad eum perducti, con-
tra religionem iuriſiurandi in eius conſpectu crudeliſſime interficiuntur. At vete-
ranæ Legionis Milites, item conflictati & tempeſtatis, & ſentinæ vitiis, non ex pri-
ſtina virtute remittendum aliquid putauerunt; ſed, tractandis Conditionibus, &
ſimulatione Deditionis extracto primo Noctis tempore, gubernatorẽ in Terram
Nauem eiicere cogunt: ipſi, idoneum locum nacti, reliquam Noctis partẽ ibi con-
fecerunt, & Luce prima, miſſis ad eos ab Otacilio Equitibus, qui eam partem O-
ræ maritimæ aſſeruabant, circiter CD, quique eos armati ex præſidio ſecuti ſunt, ſe
defenderunt; &, non nullis eorum interfectis, incolumes ad noſtros ſeſe recepe-
runt. Quo facto Conuentus Ciuium Romanorum, qui Lyſſum obtinebat, quod
Opidum iis antea Cæſar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium re-
cepit, omnibuſque rebus iuuit. Otacilius, ſibi timẽs, Opido fugit, & ad Pompeium
peruenit. Ex omnibus copiis Antonius, quarũ erat ſumma veteranorũ III. Legio-
num, vniuſq; Tironum, & Equitum DCCC. pleraſque Naues in Italiam remittit, ad
reliquos Milites, Equiteſq; tranſportandos: Pontones, quod eſt genus Nauiũ Gal-
licarum, Lyſſi reliquit; hoc conſilio, vt ſi forte Pompeius, vacuam exiſtimans Ita-
liam, eo tranſiecisset exercitũ, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæſar ad
inſequendũ facultatem haberet: nuncioſq; ad eum celeriter mittit, quibus Regio-
7 nibus exercitum expoſuiſſet, & quid Militum tranſuexiſſet. † Hoc eodem fere
tempore Cæſar, atque Põpeius cognoſcunt. nam prætervectas Apolloniam, Dyr-
rhachiumq; Naues viderant: ipſi iter ſecundũ eas terras direxerãt: ſed quo eſſent
eæ delatę, primis diebus ignorabãt: cognitaq; re, diuerſa ſibi ambo conſilia capiũt;
Cæſar, vt quamprimum ſe cum Antonio cõiungeret; Põpeius, vt venientibus in
itinere ſe opponeret, &, ſi imprudẽtes ex inſidiis adoriri poſſet. Eodẽq; die vterque
eorũ ex Caſtris ſtatiuis à Flumine Apſo Exercitũ educunt, Põpeius clam, & noctu,
Cæſar palam, atque interdiu. ſed Cæſari circuitu maiore, iter erat longius, aduer-
ſo Flumine, vt vado tranſire poſſet. Pompeius, quia expedito itinere Flumen ei
tranſeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit: atque, vbi
eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit: ſuoſ-
que omnes Caſtris continuit, igneſque fieri prohibuit; quo occultior eſſet eius

aduentus. Hæc ad Antonium ſtatim per Græcos deferuntur. Ille, miſſis ad Cæſarem nunciis, vnum diem ſeſe Caſtris tenuit. altero die ad eum peruenit Cæſar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur Exercitibus, ex eo loco diſcedit, omnibuſque copiis ad Aſparagum Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi idoneo loco Caſtra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibuſdam circa Montem Amanum acceptis, ſeſe Imperatorem appellauerat. Quo facto Ciuitatibus, Tyranniſque magnas imperauerat pecunias: item à publicanis ſuæ prouinciæ debitam biẽnij pecuniam exegerat, & ab eiſdem inſequẽtis anni mutuam præceperat: Equiteſque toti Prouinciæ imperauerat. Quibus coactis, finitimis Hoſtibus, Parthis poſt ſe relictis, qui paullo ante M. Craſſum Imperatorem interfecerãt, & M. Bibulum in obſidione habuerant, Legiones Equiteſque ex Syria deduxerat: ſummaque ſollicitudine, ac timore Parthici belli in Prouinciam cum veniſſet; ac non nullæ Militum voces audirentur, ſeſe, contra Hoſtem ſi ducerentur, ituros; contra Ciuem, & Conſulem arma non laturos; deductis Pergamum, atque in locupletiſſimas vrbes in Hiberna Legionibus maximas largitiones fecit; & confirmandorum Militum cauſſa, diripiendas iis Ciuitates dedit. Interim acerbiſſime imperatæ pecuniæ tota Prouincia exigebantur. Multa præterea generatim ad Auaritiam excogitabantur. in capita ſingula Seruorum, ac Liberorum Tributum imponebatur. Columnaria, Oſtiaria, Frumentum, Milites, Remiges, Arma, Tormenta, vecturæ imperabantur. cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. non ſolum vrbibus, ſed pæne vicis, Caſtelliſque ſinguli cum Imperio præficiebantur. qui horum quid acerbiſſime, crudeliſſimeque fecerat, is & vir, & Ciuis optimus habebatur. erat plena Lictorum & Imperiorum Prouincia, conferta Præfectis, atque Exactoribus: qui, præter imperatas Pecunias, ſuo etiam priuato impetio compendió ſeruiebant. dictitabant enim, ſe, domo, patriaque expulſos, omnibus neceſſariis egere rebus; vt honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc grauiſſimæ vſuræ, quod in Bello plerunque accidere conſueuit, vniuerſis imperatis pecuniis: quibus in rebus Prolationem diei Donationem eſſe dicebant. Itaque Æs alienum prouinciæ eo biennio multiplicatum eſt. nec minus ob eam cauſſam Ciuibus Romanis eius Prouinciæ, ſed in ſingulos Conuentus, ſinguláſque Ciuitates, certæ pecuniæ imperabantur: mutuaſque illas ex S.C. exigi dictitabant: Publicanis, vti in ſorte fecerant, inſequentis anni vectigal pro mutuo. Præterea Epheſi à Fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, ceteraſque eius deæ ſtatuas. Cum in Fanum ventum eſſet, adhibitis compluribus Senatorij Ordinis, quos aduocauerat Scipio, literæ ei redduntur à Pompeio, Mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem; properaret ad ſe cum Exercitu venire, omniaque poſthaberet. His literis acceptis, quos aduocauerat, dimittit: ipſe iter in Macedoniã parare incipit: paucisq; poſt diebus eſt profectus. hæc res Epheſię pecuniæ ſalutẽ attulit. Cęſar, Antonij exercitu coniuncto, deducta Orico Legione, quam tuẽdæ Oræ maritimæ cauſſa poſuerat, tentandas ſibi Prouincias, longiuſque procedendum exiſtimabat; &, cum ad eum Legati veniſſent ex Theſſalia, Ætoliaque, qui præſidio miſſo, pollicerentur earum gentium Ciuitates imperata facturas, L. Caſſium Longinum cum Legione Tironum, quæ appellabatur XXVII. atque Equitibus CC. in Theſſaliam, C. Caluiſium Sabinum cum Cohortibus V. pauciſque Equitibus in Ætoliam miſit: maxime eos, quod erant propinquæ Regiones, de re frumentaria, vt prouiderent, hortatus eſt. Cn. Domitium Caluinum cum Legionibus II, XI. & XII. & Equitibus D. in Macedoniam proficiſci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum Regionum miſſus Legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur. Ex his Caluiſius, primo aduentu, ſumma omnium Ætolorum receptus voluntate, præſidiis aduerſariorum Calidone, & Naupacto reiectis, omni Ætolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum Legione

peruenit.

peruenit. hic,cum eſſent factiones duæ,varia voluntate Ciuitatum vtebatur.Egeſaretus,veteris homo potentiæ,Pōpeianis rebus ſtudebat.Petreius,ſummæ nobilitatis adoleſcens,ſuis, ac ſuorū opibus Cæſarem enixe iuuabat. Eodemq; tempore Domitius in Macedoniam venit:&,cū ad eum frequentes Ciuitatum Legationes cōuenire cœpiſſent,nunciatū eſt,adeſſe Scipionem cum Legionibus, magna & opinione,& fama omniū.nam plerumq; in Nouitate Fama antecedit. † Hic nullo
8 in loco Macedoniæ moratus ,magno impetu cōtendit ad Domitiū; & cum ab eo millia paſſuum x x. abfuiſſet, ſubito ſe ad Caſſium Longinum in Theſſaliam conuertit. hoc adeo celeriter fecit; vt ſimul,adeſſe,& venire,nunciaretur. &,quo iter expeditius faceret, M.Fauonium ad Flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Theſſalia diuidit, cum Cohortibus i i x. præſidio Impedimentis Legionum reliquit, Caſtellumque ibi muniri iuſſit. Eodem tempore Equitatus Regis Cotti ad Caſtra Caſſij aduolauit,qui circum Theſſaliā eſſe conſueuerat. Tum, timore perterritus Caſſius,cognito Scipionis aduentu, viſiſque Equitibus, quos Scipionis eſſe arbitrabatur,ad Montes ſe conuertit,qui Theſſaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam verſus iter facere cœpit. At Scipionem, properantem ſequi, literæ ſunt conſecutæ à M.Fauonio,Domitium cum Legionibus adeſſe,nec ſe præſidium,vbi conſtitutus eſſet,ſine auxilio Scipionis, tenere poſſe.Quibus literis acceptis,conſilium Scipio,iterque commutat; Caſſium ſequi deſiſtit; Fauonio auxilium ferre contendit.Itaque, die ac nocte cōtinuato itinere,ad eum peruenit, tam opportuno tempore,vt ſimul Domitiani exercitus puluis cerneretur, & primi Antecurſores Scipionis viderentur. Ita Caſſio induſtria Domitij, Fauonio Scipionis celeritas ſalutem attulit. Scipio,in Caſtris ſtatiuis biduo moratus, ad Flumē,quod inter eum, & Domitij Caſtra fluebat,Haliacmonem, tertio die prima Luce exercitum vado tranſducit; &, Caſtris poſitis,poſtero die mane, copias ante frontem Caſtrorum ſtruit.Domitius tum quoque ſibi dubitandum non putauit, quin,productis Legionibus; prælio decertaret. ſed,cum eſſet inter bina Caſtra campus,circiter millium paſſuum v i. Caſtris Scipionis Aciem ſuam ſubiecit. ille à vallo non diſcedere perſeuerauit. attamen,ægre retentis Domitianis Militibus, eſt factum, ne prœlio contenderetur ; & maxime,quod riuus difficilibus ripis, Caſtris Scipionis ſubiectus,progreſſus noſtrorum impediebat. Quorum ſtudium,alacritatemq; pugnandi cum cognouiſſet Scipio,ſuſpicatus fore,vt poſtero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia Caſtris ſe contineret, qui cum magna exſpectatione veniſſet, temere progreſſus turpem habuit exitū; & noctu , ne conclamatis quidem vaſis, Flumen tranſit; atque in eandem partem,ex qua venerat, redüt:ibique prope Flumen edito natura loco Caſtra poſuit. Paucis diebus interpoſitis,noctu inſidias Equitū collocauit : quo in loco ſuperioribus fere diebus noſtri Pabulari conſueuerant.& cum, quotidiana conſuetudine, Q. Varus,præfectus Equitum Domitij, veniſſet; ſubito illi ex inſidiis conſurrexerunt. ſed noſtri fortiter eorum impetum tulerunt ; celeriterque ad ſuos quiſque ordines rediit; atque vltro vniuerſi in Hoſtes impetum fecerunt. ex his circiter l x x x. interfectis, reliquis in fugam coniectis, duobus amiſſis, in Caſtra ſe receperunt. His rebus geſtis, Domitius, ſperans Scipionem ad pugnam elici poſſe, ſimulauit ſeſe, anguſtiis rei frumentariæ adductum, Caſtra mouere; vaſiſque Militari more conclamatis,progreſſus millia paſſuum i i i,loco idoneo,& occulto omnē exercitum, Equitatumque collocauit. Scipio, ad ſequendum paratus, Equitatum, magnamque partem Leuis armaturæ ad explorandum iter Domitij, & cognoſcendum, præmiſit. qui cum eſſent progreſſi,primæque Turmæ inſidias intrauiſſent; ex fremitu Equorum illata ſuſpicione,ad ſuos ſe recipere cœperunt; quique hos ſequebantur,celerem eorum receptum conſpicati,reſtiterunt.noſtri,cognitis inſidiis,ne fruſtra reliquos exſpectarent, duas nacti hoſtium turmas exceperunt. in his fuit M.Opimius, Præfectus Equitum. reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos

ad Domitium deduxerunt. Deductis Oræ maritimæ præſidiis, Cæſar, vt ſupra de-
monſtratum eſt, III. Cohortes Orici, Opidi tuendi cauſſa, reliquit; iiſque cuſto-
diam Nauium longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat huic officio, Opi-
doque præerat Acilius Legatus. Is Naues noſtras in interiorem partem poſt Opi-
dum reduxit, & ad terram deligauit; faucibuſque Portus Nauem onerariam ſub-
merſam obiecit, & huic alteram coniunxit; ſuper qua Turrim effectam ad ipſum
introitum Portus oppoſuit, & Militibus compleuit, tuendamque ad omnes re-
pentinos caſus tranſdidit. Quibus cognitis rebus, Cn. Pompeij filius, qui Claſſi
Ægyptiæ præerat, ad Oricum venit; ſubmerſamque Nauim remulco, multiſque
contendens funibus abduxit: atque alteram Nauem, quæ erat ad cuſtodiam ab A-
cilio poſita, pluribus aggreſſus Nauibus, in quibus ad libram fecerat Turres, vt ex
ſuperiori pugnans loco, integroſque ſemper defatigatis ſummittens, & reliquis
partibus ſimul ex terra ſcalis, & Claſſe mœnia Opidi tentans, vt aduerſariorũ ma-
nus diduceret, labore, & multitudine telorum noſtros vicit: deiectiſque defenſo-
ribus, qui omnes ſcaphis exceptis refugerant, etiam Nauem expugnauit: eodemq;
tempore ex altera parte molem tenuit naturalem obiectam, quæ pæne Inſulam
contra Opidum effecerat: IV. biremes, ſubiectis ſcutulis, impulſas vectibus in in-
teriorem partem tranſduxit. ita, ex vtraque parte Naues longas aggreſſus, quæ e-
rant deligatæ ad terram, atque inanes, IV. ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc
confecto negotio, D. Lælium, ab Aſiatica Claſſe abductum, reliquit, qui commea-
tus Hellide, atque Amantia importari in Opidum prohibebat; ipſe, Lyſſum pro-
fectus, Naues onerarias xxx, à M. Antonio relictas, intra Portum aggreſſus, omnes
incendit: Lyſſum expugnare conatus, defendentibus Ciuibus Romanis, qui eius
erant conuentus, Militibuſque, quos præſidij cauſſa miſerat Cæſar, Triduum mo-
9 ratus, paucis in oppugnatione amiſſis, re infecta, inde diſceſſit. † Cæſar, poſtquã
Pompeium ad Aſparagum eſſe cognouit, eodem cum Exercitu profectus, & expu-
gnato in itinere Opido Parthinorum, in quo Põpeius præſidium habebat, III. die
in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum Caſtra poſuit; & poſtri-
die, eductis omnibus copiis, Acie inſtructa, decertandi poteſtatem Pompeio fecit.
vbi eum ſuis locis ſe tenere animaduertit; reducto in Caſtra exercitu, aliud ſibi
conſilium capiendum exiſtimauit. itaque poſtero die omnibus copiis, magno cir-
cuitu, difficili, anguſtoque itinere, Dyrrhachium profectus eſt, ſperãs, Pompeium
aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quod omnem cõmeatum,
totiuſque Belli apparatum eo contuliſſet, vt accidit. Pompeius enim, primo igno-
rans eius conſilium, quod diuerſo ab ea Regione itinere profectum videbat, angu-
ſtiis rei frumentariæ compulſum diſceſſiſſe exiſtimabat: poſtea, per Exploratores
certior factus, poſtero die Caſtra mouit, breuiore itinere ſe occurrere ei poſſe ſpe-
rans. quod fore ſuſpicatus Cæſar, Militeſque adhortatus, vt æquo animo laborem
ferrent, parua parte Noctis itinere intermiſſo, mane Dyrrhachium venit, cum pri-
mum agmen Pompeij procul cerneretur; atque ibi Caſtra poſuit. Põpeius, inter-
cluſus Dyrrhachio, vbi propoſitum tenere non potuit, ſecundo vſus conſilio, edi-
to loco, qui appellatur Petra, aditumque habet Nauibus mediocrem, atque eas à
quibuſdam protegit ventis, Caſtra communit: eo partem Nauium longarum con-
uenire, frumentum, commeatumque ab Aſia, atque omnibus Regionibus, quas
tenebat, comportari imperat. Cæſar, longius bellum ductum iri exiſtimans, & de
Italicis commeatibus deſperans, quod tanta diligentia omnia Litora à Pompeia-
nis tenebantur, Claſſeſque ipſius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, mo-
rabantur, in Epirum, rei frumentariæ cauſſa, L. Canuleium Legatum miſit: quod-
que hæ Regiones aberant longius, locis certis Horrea conſtituit; vecturaſque fru-
menti finitimis Ciuitatibus deſcripſit. item Lyſſo Parthiniſque, & omnibus Caſtel-
lis, quod eſſet frumenti, conquiri iuſſit. id erat perexiguum, cum ipſius Agri natu-
ra, quod ſunt loca aſpera, & montuoſa, ac plerumque vtuntur frumento importa-
to; tum

to; tum, quod Pompeius hæc prouiderat; & ſuperioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquiſitum, ſpoliatis, effoſſiſque eorum domibus, per Equites comportauerat. Quibus rebus cognitis, Cæſar conſilium capit ex loci natura. erant enim circum Caſtra Pompeij permulti editi, atque aſperi Colles. hos primum præſidijs tenuit; Caſtellaque ibi communit. inde, vt loci cuiuſque natura ferebat, ex Caſtello in Caſtellum perducta munitione circumuallare Pompeium inſtituit: hæc ſpectãs, quod anguſta re frumẽtaria vtebatur, quodque Pompeius multitudine Equitum valebat, quo minore periculo vndique frumentum, commeatũque Exercitui ſupportare poſſet: ſimul, vt Pabulatione Pompeium prohiberet, Equitatumque eius ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, vt auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; cum fama per orbem terrarum percrebuiſſet, illum à Cæſare obſideri, neque audere prœlio dimicare. Pompeius neque à Mari, Dyrrhachioque diſcedere volebat; quod omnem apparatum Belli, tela, arma, tormenta, ibi collocauerat, frumentumque Exercitui Nauibus ſupportabat; neque munitiones Cæſaris prohibere poterat, niſi prœlio decertare vellet: quod eo tempore ſtatuerat non eſſe faciendum. Relinquebatur; vt, extremam rationem Belli ſequens, quamplurimos Colles occuparet, & quamlatiſſimas Regiones præſidiis teneret, Cæſariſque copias, quammaxime poſſet, diſtineret: idque accidit. Caſtellis enim XXIV. effectis, XV. millia paſſuum circuitu amplexus, hoc ſpatio pabulabatur; multaque erant intra eum locum manu ſata, quibus interim iumenta paſcerentur. atque, vt noſtri perpetuas munitiones videbãt, perductas ex Caſtellis in proxima Caſtella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & noſtros poſt tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore ſpatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco noſtri intrare, atque ipſos à tergo circumuenire, poſſent. ſed illi operibus vincebant; quod & numero Militum præſtabant, & interiore ſpatio minorem circuitum habebant. Quæ cum erant loca Cæſari capienda, etſi prohibere Pompeius totis copiis, & dimicare, non conſtituerat, tamen ſuis locis Sagittarios, Funditoreſque mittebat, quorum magnũ habebat numerum; multique ex noſtris vulnerabantur: magnuſque inceſſerat timor ſagittarum; atque omnes fere Milites aut ex Subcoactis, aut ex Centonibus, aut ex Coriis Tunicas, aut Tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupãdis præſidiis magna vi vterque vtebatur; Cæſar, vt quam anguſtiſſime Pompeium contineret; Pompeius, vt quamplurimos Colles quammaximo circuitu occuparet. crebraque ob eam cauſſam prœlia fiebant. In his, cum Legio Cæſaris IX. præſidium quoddam occupauiſſet, & munire cœpiſſet; huic loco propinquum, & contrarium Collem Pompeius occupauit, noſtroſque opere prohibere cœpit: &, cum vna ex parte prope æquum aditum haberet, primum Sagittariis, Fũditoribuſque circumiectis, poſtea Leuis armaturæ magna multitudine miſſa, tormentiſque prolatis, Munitiones impediebat. neque erat facile noſtris, vno tempore propugnare, & munire. Cæſar, cum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere ſe iuſſit, & loco excedere. erat per decliue receptus: illi autẽ hoc acrius inſtabant, neque regredi noſtros patiebantur, quod, timore adducti, locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud ſuos Pompeius dixiſſe, non recuſare ſe, quin nullius vſus Imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento Legiones Cæſaris ſeſe recepiſſent inde, quo temere eſſent progreſſæ. Cæſar, receptui ſuorum timens, crates ad extremum tumulum contra Hoſtem proferri, & aduerſas locari: intra has mediocri latitudine foſſam, tectis Militibus, obduci iuſſit, locumque in omnes partes quammaxime impediri. ipſe idoneis locis Funditores inſtruxit, vt præſidio noſtris ſe recipientibus eſſent. His rebus completis, Legiones reduci iuſſit. Pompeiani hoc inſolentius, atque audacius noſtros premere, & inſtare cœperunt; Crateſque pro munitione obiectas, propulerũt, vt foſſas tranſcenderẽt. Quod cum animaduertiſſet Cæſar, veritus, ne non reducti, ſed

reiecti,videretur, maiuſque detrimentum caperetur, à medio fere ſpatio ſuos per Antonium,qui ei Legioni præerat,cohortatus,Tuba ſignum dari,atque in Hoſtes impetum fieri iuſſit.Milites Legionis IX.ſubito conſtipati pila coniecerunt; & ex inferiore loco aduerſus Cliuum incitati curſu, præcipites Pompeianos egerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longurijque obiecti, & inſtitutæ foſſæ magno impedimento fuerunt.Noſtri vero,qui ſatis habebant ſine detrimento diſcedere,compluribus interfectis,v.omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperũt; paulloque circa eum locum morati,aliis comprehenſis Collibus,munitiones perfecerunt.

10 † Erat noua & inuſitata belli ratio,cum tot Caſtellorũ numero,tantoque ſpatio,& tantis munitionibus, & toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus.nam,quicumque alterum obſidere conati ſunt, perculſos, atque infirmos Hoſtes adorti,aut prœlio ſuperatos, aut aliqua offenſione permotos continuerũt, cum ipſi numero Militum, Equitumque præſtarent. Cauſſa autem obſidionis hæc fere eſſe conſueuit,vt Frumento Hoſtes prohibeantur. at tum integras, atque incolumes copias Cæſar inferiore Militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent.quotidie enim magnus vndiq; Nauium numerus conueniebat,quæ commeatum ſupportarent: neque vllus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte ſecundum curſum haberet.ipſe autem,conſumptis longe,lateque frumentis,ſummis erat in anguſtiis.ſed tamen hæc ſingulari patientia Milites ferebant.recordabantur enim, eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos, labore, & patientia maximum bellum confeciſſe. meminerãt,ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos,multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarũ ſe gentium victores diſceſſiſſe.non,illis hordeum cum daretur,non legumina recuſabant: pecus vero,cuius rei ſũma erat ex Epiro copia, magno in honore habebãt.Eſt etiam genus Radicis,inuentum ab iis qui fuerant cum Valerio,quod appellatur Chara: quod admiſtum lacte multum inopiam leuat.id ſimilitudinem Panis efficiebat.eius erat magna copia.ex hoc effectos Panes,cum in colloquiis Pompeiani famem noſtris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, vt ſpem eorum minuerent. Iamque frumenta matureſcere incipiebant; atque ipſa ſpes inopiam ſuſtentabat; quod celeriter ſe habituros copiam confidebant.crebroque voces Militum in vigiliis, Colloquiiſque audiebãtur,prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Põpeium è manibus dimiſſuros.frequenter etiam ex Perfugis cognoſcebant, Equos eorum vix tolerari,reliqua vero Iumenta interiſſe; vti autem ipſos valetudine non bona, cum anguſtiis loci,& odore tætro,& multitudine cadauerum,& quotidianis laboribus inſuetos operum, tum aquæ ſumma inopia affectos. omnia enim Flumina, atque omnes riuos,qui ad Mare pertinebãt,Cæſar aut auerterat, aut magnis operibus obſtruxerat. atque, vt erant loca montuoſa, & ad ſpecus anguſtiæ vallium, has,ſublicis in terrã dimiſſis, præſepſerat; terramque aggeſſerat; vt aquam continerent.itaq; illi neceſſario loca ſequi demiſſa,ac paluſtria, & puteos fodere, cogebantur:atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes à quibuſdam præſidiis aberant longius, & celeriter æſtibus exareſcebant. At Cæſaris exercitus optima valetudine, ſummaque Aquæ copia vtebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat:quibus quotidie melius ſuccedere tempus, maioremque ſpem maturitate frumentorum proponi videbant. In nouo genere belli nouæ ab vtriſque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertiſſent ex ignibus, Nocte Cohortes noſtras ad Munitiones excubare, ſilentio aggreſſi vniuerſas in multitudinem ſagittas coniiciebant, & ſe confeſtim ad ſuos recipiebant. Quibus rebus noſtri, vſu docti, hæc reperiebant remedia, vt alio loco ignes facerent,alio excubarent.

11 †Interim certior factus P.Sylla,quem diſcedens Caſtris præfecerat Cæſar,auxilio Cohorti venit cum Legionibus II:cuius aduentu facile ſunt repulſi Pompeiani.neque vero conſpectum, aut impetum noſtrorum tulerunt:primiſque deiectis, reliqui ſe verterunt, & loco ceſſerunt. ſed inſequen-

inſequentes noſtros,ne longius proſequerentur, Sylla reuocauit. At plerique exiſtimant,ſi acrius inſequi voluiſſet,bellum eo die potuiſſe finiri. cuius conſilium reprehendendum non videtur.aliæ enim ſunt Legati partes, atque Imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum; alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.Sylla, à Cæſare Caſtris relictus, liberatis ſuis,hoc fuit contentus, neque prœlio decertare voluit; quæ res tamen fortaſſe aliquem reciperet caſum; ne Imperatorias ſibi partes ſumpſiſſe videretur. Pompeianis magnam res ad receptum difficultatem afferebat.nam,ex iniquo progreſſi loco,in ſummo conſtiterāt. ſi per decliue ſeſe reciperent,noſtros ex ſuperiore inſequentes loco verebantur. neque multum ad Solis Occaſum temporis ſupererat. ſpe enim conficiendi negotij prope in Noctem rem deduxerant. ita,neceſſario, atque ex tempore capto conſilio, Pompeius Tumulum quendam occupauit: qui tantum aberat à noſtro Caſtello, vt telum,tormentum ve miſſum adigi non poſſet. Hoc conſedit loco, atque eum communiit: omneſque ibi copias continuit.Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum eſt.nam plura Caſtella Pompeius pariter,diſtinendæ manus cauſſa, tentauerat; ne ex proximis præſidiis ſuccurri poſſet. vno loco Volcatius Tullius impetum Legionis ſuſtinuit cum Cohortibus III; atque eam loco depulit. altero Germani,Munitiones noſtras egreſſi,compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt. ita vno die VI. prœliis factis, III. ad Dyrrhachium, III. ad Munitiones, cum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium numero ex Pompeianis cecidiſſe reperiebamus, euocatoſque Centuriones complures.in eo fuit numero Valerius Flaccus, L.filius, eius, qui Prætor Aſiam obtinuerat: ſignaquē ſunt VI. militaria relata.noſtri non amplius XX. omnibus ſunt prœliis deſiderati. ſed in Caſtello nemo fuit omnino Militum,quin vulneraretur; quatuorque ex vna Cohorte Centuriones oculos amiſerunt. &, cum laboris ſui, periculique teſtimonium afferre vellent,millia Sagittarum circiter XXX,in Caſtellum coniecta Cæſari renunciauerunt:ſcutoque ad eum relato Scæuæ Centurionis,inuenta ſunt in eo foramina CCXXX. quem Cæſar, vt erat de ſe meritus, & de Rep. donauit millibus ducentis Æris:atque ab octauis ordinibus ad Primipilum ſe transducere, pronunciauit. eius enim opera Caſtellum conſeruatū eſſe, magna ex parte, conſtabat. Cohortemque poſtea duplici ſtipendio, frumento ve, & ſpeciariis, militaribuſque donis ampliſſime donauit. Pompeius, Noctu magnis additis Munitionibus,reliquis diebus Turres exſtruxit; &, in altitudinem pedum XV. effectis operibus, vineis eam partem Caſtrorum obtexit; &, V. intermiſſis diebus, alteram Noctem ſubnubilam nactus, obſtructis omnibus Caſtrorum Portis, & ad impediendum obiectis,tertia inita vigilia, ſilentio Exercitum eduxit, & ſe in antiquas Munitiones recepit.

12 † Ætolia, Acarnania, Amphilochis, per Caſſium Longinum, & Caluiſium Sabinum, vt demonſtrauimus, receptis, tentandam ſibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum,exiſtimabat Cęſar:itaque eo Fuſium Calenum miſit:& Q. Sabinum, & Caſſium cum Cohortibus adiungit.Quorum cognito aduentu,Rutilius Lupus, qui Achaiam miſſus à Pompeio obtinebat, Iſthmum præmunire inſtituit,vt Achaia Fuſiū prohiberet.Calenus Delphos,Thebas,& Orchomenum de voluntate ipſarum Ciuitatum recepit:non nullas vrbes per vim expugnauit:reliquas Ciuitates,circummiſſis Legationibus,amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat. In his rebus fere erat Fuſius occupatus. Omnibus deinceps diebus Cęſar Exercitum in aciem æquum in locum produxit, ſi Pompeius prœlio decertare vellet; vt pæne Caſtris Pompeij Legiones ſubiiceret: tantumque à vallo eius prima Acies aberat,vti ne in eam telo,tormento ve adigi poſſet. Pompeius autem, vt famam,& opinionem hominū teneret, ſic pro Caſtris Exercitum conſtituebat, vt III. Acies vallum contingeret,omniſque eius inſtructus Exercitus telis ex vallo abiectis protegi poſſet. Hæc cum in Achaia, atque apud Dyrrhachiū gererentur, Scipionēque in Macedoniā veniſſe,conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Cæſar,

Calviſano. Grecia.

Durazzo.

mittit ad eum Clodium ſuum,atque illius familiarem; quem ab illo tranſditum initio,& commendatum, in ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic dat literas,mandataque ad eum: quorum hæc erat ſumma: Seſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari vitio factum eorum, quos eſſe auctores eius rei voluiſſet; quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium vererentur:Scipionem ea auctoritate eſſe,vt non ſolum libere,quæ probaſſet, exponere, ſed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe autem ſuo nomine Exercitui; vt præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem Italiæ, pacem Prouinciarum, ſalutem Imperij vni omnes acceptam relaturos. Hæc ad eum mandata Clodius refert. ac primis diebus,vt videbatur,libenter auditus,reliquis ad Colloquium non admittitur. Caſtigato Scipione à Fauonio,vt poſtea,cõfecto bello,reperiebamus; infectaque re,ſeſe ad Cæſarem recepit. Cæſar, quo facilius Equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret,& pabulatione prohiberet, aditus duos, quos eſſe anguſtos demonſtrauimus, magnis operibus præmuniuit: Caſtellaque his locis poſuit. Pompeius, vbi nihil proficere Equitatum cognouit, paucis intermiſſis diebus, rurſum cum Nauibus ad ſe intra munitiones recipit. Erat ſumma inopia pabuli,adeo, vt foliis ex arboribus ſtrictis,& teneris arundinum radicibus contuſis Equos alerent.frumenta enim,quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumpſerant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interiecto nauigationis ſpatio, pabulum ſupportare,quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus Equitatum tolerare. ſed,poſtquam non modo hordeum, pabulumque omnibus in locis,herbæque deſectæ,ſed etiam fructus ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum ſibi aliquid Pompeius de eruptione exiſtimauit. Erant apud Cæſarem ex Equitum numero Allobroges duo fratres, Roſcillus,& Ægus,Adbucilli filij, qui principatum in Ciuitate multis annis obtinuerat, ſingulari virtute homines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima, fortiſſimaque erat vſus. his domi,ob has cauſſas, ampliſſimos Magiſtratus mandauerat; atque eos extra ordinem in Senatum legendos curauerat: Agroſque in Gallia ex Hoſtibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; Locupleteſque ex Egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non ſolum apud Cæſarem in honore erant, ſed etiam apud Exercitum cari habebantur. ſed, freti amicitia Cæſaris,& ſtulta, ac barbara arrogantia elati,deſpiciebant ſuos, ſtipendiumque Equitum fraudabant,& prædam omnem domum auertebant. Quibus illi rebus permoti, vniuerſi Cæſarem adierunt; palamque de eorum iniuriis ſunt queſti; & ad cetera addiderunt, falſum ab his Equitum numerum deferri, quorum ſtipendium auerterent. Cęſar neque tẽpus illud animaduerſionis eſſe exiſtimans,& multa virtuti eorum concedens,rem diſtulit totam, illos ſecreto caſtigauit,quod quęſtui Equites haberent; monuitq; Equites,vt ex ſua amicitia omnia exſpectarent, & ex præteritis ſuis officiis reliqua ſperarent. magnam tamen hæc res illis offenſionem, & contemptionem ad omnes attulit. idque ita eſſe, cum ex aliorum obiectationibus,tum etiam ex domeſtico iudicio, atque animi conſcientia,intelligebant. Quo pudore adducti,& fortaſſe ſe non liberari,ſed in aliud tempus reſeruari arbitrati,diſcedere à noſtris, & nouam tentare fortunam, nouaſque experiri amicitias, conſtituerunt:&, cum paucis collocuti clientibus ſuis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati ſunt Præfectum Equitum, C. Voluſenum,interficere,vt poſtea,bello confecto, cognitum eſt; vt cum munere aliquo perfugiſſe ad Pompeium viderentur: poſtquam id difficilius viſum eſt, neque facultas perficiendi dabatur,quam maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac ſuis ſatisfacere, & fraudata reſtituere vellent, multis coemptis equis,ad Pompeium tranſierunt cum iis,quos ſui conſilij participes habebant. quos Pompeius, quod erant honeſto loco nati, & inſtructi liberaliter, magnoque comitatu

mitatu, & multis iumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore a-
pud Cæſarem fuerant, quodque nouum, & præter conſuetudinem acciderat, per
omnia ſua præſidia circumduxir, atque oſtenrauit. nam ante id tempus nemo aut
Miles, aut Eques à Cæſare ad Pompeium tranſietat; cum pæne quotidie à Pom-
peio ad Cæſarē perfugerent. vulgo vero vniuerſi in Epiro, atque Ætolia conſcri-
pti Milites, earumque Regionum omnium, quæ à Cæſare renebantur. ſed hi, co-
gnitis omnibus rebus, ſeu quid in munitionibus perfectum non erat, ſeu quid à
peritioribus Rei militaris deſiderari videbatur, temporibuſque rerum; & ſpatiis
locorum, & cuſtodiarum vera diligentia animaduerſa, prout cuiuſque eorum,
qui negotiis præerant, aut natura, aut ſtudium ferebar, hæc ad Pompeium omnia
13 detulerunr. † Quibus ille cognitis, eruptioniſque iam ante capto conſilio, vt
demonſtratum eſt, tegmenta galeis Milites ex viminibus facere atque aggerem
comportare, iubet. His paratis rebus, magnum numerum Leuis armaturæ, &
Sagittariorum, Aggeremque omnem noctu in Scaphas, & Naues actuarias, im-
ponit; & de media nocte Cohortes LX, ex maximis Caſtris, præſidiiſque dedu-
ctas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebanr ad Mare, longiſſime-
que à maximis Caſtris Cæſaris aberanr. Eodem naues, quas demonſtrauimus,
Aggere, & Leuis armaturæ Militibus completas, quaſque ad Dyrrhachium Na-
ues longas habebat, mittit; &, quid à quoque fieri velit, præcepir. Ad eas mu-
niriones Cæſar Lentulum Marcellinum Quæſtorem cum Legione IX. poſitum
habebat. huic, quod valetudine minus commoda vtebatur, Fuluium Poſtumum
adiurorem ſummiſerar. Erat eo loco foſſa pedum XV, & vallus contra Hoſtem,
in altitudinem pedum X. tantumdemque eius valli agger in latitudinem patebat:
ab eo intermiſſo ſpatio pedum DC, alter conuerſus in conrrariam parrem erat val-
lus, humiliore paullo munitione. hoc enim ſuperioribus diebus timens Cæſar,
ne Nauibus noſtri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum; vt, ſi an-
cipiti prœlio dimicaretur, poſſet reſiſti. ſed operum magnitudo, & continens o-
mnium dierum labor, quod millia paſſuum in circuitu XIIX. munitiones erat
complexus, perficiendi ſpatium non dabat. Iraque contra Mare tranſuerſum
vallum, qui has duas muniriones contingeret, non dum perfecerat. quæ res nota
erar Pompeio, delata per Allobroges Perfugas; magnumq; noſtris attulir incom-
modum. nam, vt ad Mare noſtræ Cohortes IX. Legionis excubuerant, acceſſere
ſubito prima Luce Pompeiani exercitus: nouuſque eorum aduentus exſtitit: ſimul-
que Nauibus circumuecti Milires in interiorem vallum tela iaciebant: foſſæque
aggere complebanrur: & Legionarij, interioris Munitionis defenſores, ſcalis ad-
motis, Tormentiſque cuiuſque generis, Teliſque terrebant: magnaque multitudo
Sagittariorū ab vtraque parte circumfundebarur. multum autē ab ictu lapidum,
quod vnum noſttis erat Telum, viminea Tegumēta Galeis impoſita defendebāt.
itaque, cum omnibus rebus noſtri premerētur, atque ægte reſiſterent; animaduer-
ſum eſt vitium Munitionis, quod ſupra demonſtratum eſt; atq; inter duos vallos,
qua perfectum opus non erat, per Mare nauibus expoſitis, in aduerſos noſtros im-
petum fecerunr; atque ex vtraque Munirione deiectos terga vertere coegerunt.
Hoc tumultu nunciato, Marcellinus Cohortes ſubſidio noſtris laborantibus ſum-
miſir: quæ ex Caſtris fugienres conſpicatæ, neque illos ſuo aduenru cōfirmare po-
tuerunt, neque ipſæ Hoſtium impetū tulerunr. itaque, quodcūque addebatur ſub-
ſidio, id corruptum timore fugientium, terrotē, & periculum augebar. hominum
enim mulritudine receptus impediebatur. in eo prœlio, cum graui vulnere eſſet
affectus Aquilifer, & viribus deficeret, cōſpicatus equites noſtros, Hāc ego, inquit,
& viuus multos per annos magna diligētia defendi, & nūc moriēs eadem fide Cę-
ſari reſtituo. nolite, obſecro, cōmittere, quod ante in exercitu Cęſaris nō accidir,
vt Rei miliraris dedecus admittatut; incolumēque ad eū referte. hoc caſu Aquila
cōſetuatur, omnib. primę Cohortis Cēturionibus interfectis, pręter Principē prio-

rem. iamque Pompeiani magna cæde noſtrorum, Caſtris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis Cohortibus. & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nunciata, cum Cohortibus x i i. deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compreſſit, noſtroſque firmauit, vt ſe ex maximo timore colligerent. neque multo poſt Cæſar, ſignificatione per Caſtella fumo facta, vt erat ſuperioris temporis conſuetudo, de-
14 ductis quibuſdam Cohortibus ex præſidijs, eodem venit. † Qui cognito detrimento, cum animaduertiſſet Pompeium extra Munitiones egreſſum, Caſtra ſecundum Mare, vt libere pabulari poſſet, nec minus aditum Nauibus habere, commutata ratione Belli, quoniam propoſitum non tenuerat, iuxta Pompeium muni-re iuſſit. Qua perfecta munitione, animaduerſum eſt à Speculatoribus Cæſaris, Cohortes quaſdam, quod inſtar Legionis videretur, eſſe poſt Siluam, & in vetera Caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus diebus, cum ſe i x. Legio Cæſaris obieciſſet Pompeianis copiis, atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret, Caſtra eo loco poſuit. Hæc ſiluam quandam contingebant, neque longius à Mari paſſibus cd. aberant. poſt, mutato conſilio, quibuſdā de cauſſis, Cæſar paullo vltra eum locum Caſtra tranſtulit: paucíſque intermiſſis diebus, hæc eadem Pompeius occupauerat; &, quod eo loco plures erat Legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat Munitionem. ita minora Caſtra, incluſa maioribus, Caſtelli, atque Arcis locum obtinebant. Item ab Angulo Caſtrorum ſiniſtro Munitionem ad Flumen perduxerat, circiter paſſus c d. quo liberius ac ſine periculo Milites aquarentur. ſed is quoque, mutato conſilio, quibuſdam de cauſſis, quas commemorari neceſſe non eſt, eo loco exceſſerat. ita complures dies manſerant Caſtra: Munitiones quidem integræ omnes erant. eo ſigno Legionis illato, Speculatores Cæſari renuntiauerunt. hoc idem viſum ex ſuperioribus quibuſdam Caſtellis confirmauerant. Is locus aberat à nouis Pompeij Caſtris circiter paſſus d. Hanc Legionem ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe, & cupiens eius diei detrimentum ſarcire, reliquit in opere Cohortes i i. quæ ſpeciem Munitionis præberent: ipſe, diuerſo itinere, quam potuit occultiſſime, reliquas Cohortes, numero xxxiii, in quibus erat Legio ix, multis amiſſis Centurionibus, deminutoque Militum numero, ad Legionem Pompeij, Caſtraque minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius ſentire poſſet; & tametſi erant Munitiones Caſtrorum magnæ, tamen ſiniſtro Cornu, vbi erat ipſe, celeriter aggreſſus, Pompeianos ex vallo deturbauit. erat obiectus portis Ericius. hic paulliſper eſt pugnatum; cum irrumpere noſtri conarentur, illi Caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonij, demonſtrauimus, eo loco propugnante. ſed tamen noſtri virtute vicerunt: exciſoque Ericio, primo in maiora Caſtra, poſt etiam in Caſtellum, quod erat incluſum maioribus Caſtris, irruperunt, &, quod eo pulſa Legio ſeſe receperat, non nullos ſibi repugnantes interfecerunt. ſed Fortuna, quæ plurimum poteſt, cum in reliquis rebus, tum præcipue in Bello, paruis momentis magnas rerum commutationes efficit, vt tum accidit. Munitionem, quam pertingere à Caſtris ad Flumen ſupra demonſtrauimus, dextri Cæſaris Cornu Cohortes, ignorantia loci, ſunt ſecutæ, cum Portam quærerent Caſtrorum, quod eam Munitionem eſſe arbitrarentur. Quod cum eſſet animaduerſum, coniunctam eſſe Flumini; protinus his Munitionibus, defendente nullo, tranſcenderunt: omniſque noſter Equitatus eas Cohortes eſt ſecutus. Interim Pompeius, hac longa ſatis interiecta mora, & re nunciata, v. Legionem ab opere deductam ſubſidio ſuis duxit: eodemque tēpore Equitatus eius noſtris Equitibus appropinquabat: & Acies inſtructa à noſtris, qui Caſtra occupauerāt, cernebatur: omniaq; ſunt ſubito mutata. Pōpeiana enim Legio, celeri ſpe ſubſidij cōfirmata, ab Decumana Porta reſiſtere conabatur, atq; vltro in noſtros impetū faciebat: Equitatus Cæſaris, quod anguſto itinere p aggeres adſcēdebat,

bat,receptui ſuo timens, inirium Fugæ faciebar : dextrum Cornu , quod etat à Si-
niſtro ſecluſum, terrore Equitum animaduerſo,ne intra munitionem opprimere-
tur, ex parte,ex qua proruebat , ſeſe recipiebat:ac plerique ex ijs , ne in anguſtias
inciderent,x. pedum Munitionis ſeſe in foſſas præcipitabãt : primiſque oppreſſis,
reliqui per horum corpora ſalutem ſibi, atque exirum, pariebant. Siniſtro Cornu,
Milites,cum ex vallo, Pompeium adeſſe , & ſuos fugere, cetnerent , veriti , ne an-
guſtiis intercluderentur, cum extra,& intus Hoſtem haberent, eodem,quo vene-
rant,receptui conſulebant:omniaque erant tumultus, timoris,fugæ plena, adeo,
vr,cum Cæſar ſigna fugientium manu prehenderet,& conſiſtere iuberet , alij , di-
miſſis equis,eundem curſum conficerent ; alij ex metu etiam ſigna dimitterent,
neque quiſquam omnino conſiſteret. His tantis malis hæc ſubſidia ſuccurrebant,
quo minus omnis deleretur exercitus,quod Pompeius,inſidias timẽs,ctedo,quod
hæc prætet ſpem acciderant eius, qui paullo ante ex Caſtris fugiẽtes ſuos conſpe-
xerat, Munirionibus appropinquare aliquandiu non audebat ; Equiteſque eius,
anguſtiis, Portiſque Cæſaris Militibus occupatis , ad inſequendum tardabantur.
ita paruæ res magnum in vtramque partem momentum habuerunt. Munitiones
enim,à Caſtris ad Flumen perductæ, expugnatis iam Caſtris Pompeij ; propriam,
& expeditam Cæſaris victoriam interpellauerunt : eadem res , celeritate inſe-
quentium tardata , noſtris ſalutem attulit. duobus his vnius diei prœlijs Cæſar de-
ſiderauit Milites DCCCCLX. & notos Equites R. Felginatem , Tuticanum, Gal-
lum , Senatoris filium ; C. Felginatem , Placentia ; Agrauium,Puteolis; M.Sacra-
tiuirum, Capua ; Tribunos mil. L, & Centuriones XXX. Sed horum omnium pars
magna in foſſis , munirionibuſque,& Fluminis ripis oppreſſa , ſuorum terrore , ac
fuga ſine vllo vulnere interijt, ſignaque ſunt militaria XXXII. amiſſa. Pompeius
eo prœlio Imperator eſt appellatus. hoc nomen obtinuit ; atque ita ſe poſtea ſalu-
tari paſſus eſt. ſed neque in literis , quas ſcribere eſt ſolitus , neque in Faſcibus in-
ſignia Laureæ protulit. At Labienus , cum ab eo impetrauiſſet , vt ſibi Captiuos
tranſdi iuberet, omneſque deductos, oſtentationis , vt videbatur, cauſſa, quo ma-
ior Perfugis fides haberetur, Commilitones appellans , & magna verborum con-
tumelia interrogans , ſolerent ne veterani milites fugere , in omnium conſpectu
interficit. His rebus tantum fiduciæ, ac ſpiritus Pompeianis acceſſit,vt non de ra-
tione Belli cogitarent , ſed viciſſe iam ſibi viderentur. non illi paucitatem noſtro-
rum Militum,non iniquitatem loci, atque anguſtias præoccupatis Caſtris,& anci-
pitem terrorem intra, extraque Munitiones,non abſciſſum in duas partes Exerci-
tum,cum alter alteri auxiliũ ferre non poſſet,cauſſæ fuiſſe cogitabant.non ad hæc
addebant,non ex concurſu acti facto, non prœlio dimicatum ; ſibique ipſos mul-
titudine,atque anguſtijs maius attuliſſe detrimẽtum, quam ab Hoſte accepiſſent.
non denique communes Belli caſus recordabantur , quorum quam paruulæ ſæpe
cauſſæ vel falſæ ſuſpicionis, vel terroris repentini , vel obiectæ religionis , magna
detrimenta intuliſſent ; quoties vel culpa Ducis , vel Tribuni vitio in exercitu eſ-
ſet offenſum:ſed perinde , ac ſi virtute viciſſent , neque vlla cõmuatio rerum poſ-
ſet accidere, per Orbem terrarum , fama , ac literis , victoriam eius diei concele-
15 brabant. † Cæſar, à ſuperioribus conſiliis depulſus,omnem ſibi commutandam
Belli rationem exiſtimauit. itaque vno tempore , præſidiis omnibus deductis , &
oppugnatione dimiſſa , coactoque in vnum locum Exercitu , Concionem apud
Milites habuit ; hortatuſque eſt,ne ea, quæ accidiſſent, grauiter ferrent, ne ve his
rebus terrerentur,multiſque ſecundis prœliis vnum aduerſum,& id mediocre,op-
ponerent : habendam Fortunæ gratiam , quod Italiam ſine aliquo vulnere cepiſ-
ſent,quod duas Hiſpanias,bellicoſiſſimorum hominum peritiſſimis, atque exerci-
tatiſſimis ducibus,pacauiſſent ; quod finitimas, frumẽtariaſque Prouincias in po-
teſtatem redegiſſent ; denique recordari debere, qua facilitate inter medias Ho-
ſtium Claſſes,oppletis nõ ſolum Portubus,ſed etiam Litoribus, omnes incolumes

eſſent tranſportati:ſi non omnia cederent ſecunda, Fortunā eſſe Induſtria ſubleuandam:quod eſſet acceptum detrimenti, cuiuſuis potius, quam ſuæ culpæ, debere tribui:locum ſecurum ad dimicandum dediſſe: potitum eſſe ſe Hoſtium Caſtris; expuliſſe, ac ſuperaſſe pugnantes:ſed,ſiue ipſorum perturbatio, ſiue error aliquis,ſiue etiam Fortuna partam iam, præſentemque victoriam interpellaſſent, dandam omnibus operam,vt acceptum incommodum virtute ſarciretur:quod ſi eſſet factum,detrimentum in bonum verteret,vti ad Gergouiam accidiſſet,atque ij,qui ante dimicare timuiſſent, vltro ſe prœlio offerrent. Hac habita Concione, non nullos Signiferos ignominia notauit,ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumque ſtudium infamiæ ſarciendæ, vt nemo aut Tribuni, aut Centurionis imperium deſideraret; & ſibi quiſque etiam pœnæ loco grauiores imponeret labores; ſimulque omnes arderent cupiditate pugnandi; cum ſuperioris etiam Ordinis non nulli, Oratione permoti, manendum eo loco, & rem prœlio committendam exiſtimarent. Contra ea Cæſar neque ſatis Militibus perterritis confidebat, ſpatiūque interponendum ad recreandos animos putabat; relictiſque Munitionibus, magnopere Rei frumētariæ timebat. itaque,nulla interpoſita mora,ſauciorum modo,& ægrorum habita ratione, Impedimenta omnia ſilētio prima nocte ex Caſtris Apolloniam præmiſit, ac conquieſcere ante iter confectum vetuit. his vna Legio miſſa præſidio eſt. His explicitis rebus,duas in Caſtris Legiones retinuit. reliquas de I V. vigilia compluribus Portis eductas,eodem itinere præmiſit; paruoque ſpatio intermiſſo, vt & Militare inſtitutum ſeruaretur, & ne citiſſima eius profectio cognoſceretur,conclamari iuſſit; ſtatimque egreſſus, & nouiſſimum agmen conſecutus, celeriter è conſpectu Caſtrorum diſceſſit. Neque vero Pompeius, cognito conſilio eius, moram vllam ad inſequendum intulit; ſed,eadem ſpectans, ſi itinere impeditos, & perterritos deprehendere poſſet, Exercitum è Caſtris eduxit, Equitatūmque præmiſit ad nouiſſimum agmen demorandum; neque conſequi potuit; quod multum expedito itinere antecesſerat Cæſar. ſed, cum ventum eſſet ad Flumen Genuſum, quod ripis erat impeditis, conſecutus Equitatus nouiſſimos prœlio detinebat. Huic ſuos Cæſar Equites oppoſuit; expeditoſque Anteſignanos admiſcuit C D. qui tantum profecere, vt Equeſtri prœlio commiſſo, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipſique incolumes ſe ad Agmen reciperent. Confecto iuſto itinere eius diei, quod propoſuerat Cæſar, tranſductoque Exercitu Flumen Genuſum, veteribus ſuis in Caſtris contra Aſparagum conſedit; Militeſque omnes intra vallum Caſtrorum continuit; Equitatumque per cauſſam Pabulandi emiſſum, confeſtim Decumana Porta in Caſtra ſe recipere iuſſit. Simili ratione Pompeius, confecto eiuſdem diei itinere, in ſuis veteribus Caſtris ad Aſparagum conſedit,eiuſque Milites, quod ab opere, integris Munitionibus, vacabant, alij Lignandi, Pabulandique cauſſa longius progrediebantur; alij, quod ſubito conſilium Profectionis ceperant, magna parte Impedimentorum, & Sarcinarum relicta, ad hæc repetenda inuitati propinquitate ſuperiorum Caſtrorum, depoſitis in contubernio armis,vallum relinquebant. Quibus ad ſequendū impeditis, Cæſar quod fore prouiderat,meridiano fere tempore,ſigno Profectionis dato, Exercitum educit; duplicatoque eius diei itinere, I I X. millibus paſſuū ex eo loco procedit.quod facere Pompeius diſceſſu Militum non potuit. Poſtero die Cæſar, ſimiliter præmiſſis prima Nocte Impedimentis, de I V. vigilia ipſe egreditur; vt, ſi qua impoſita eſſet dimicandi neceſſitas, ſubitum caſum expedito Exercitu ſubiret.Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum eſt, vt altiſſimis Fluminibus, atque impeditiſſimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora illata, & reliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, cum ſe magnis itineribus extenderet, & progreſſos conſequi cuperet, I V. die finem ſequendi fecit,atque aliud ſibi cōſilium capiendum exiſtimauit. Cæſari ad ſau-

ad ſaucios deponendos,Stipendium Exercitui dandũ,ſocios confirmandos,præſidium vrbibus relinquendum , neceſſe erat adire Apolloniam. ſed his rebus tantum temporis tribuit,quantum erat properanti neceſſe : timenſque Domitio , ne aduentu Pompeij preoccuparetur, ad eum omni celeritate, & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus explicabat,vt, ſi Pompeius eodem contenderet , abductum illum à Mari , atque ab iis copiis , quas Dyrrhachij comparauerat,Frumento,ac Commeatu abſtractum,pari conditione belli ſecum decertare cogeret ; ſi in Italiam tranſiret , coniuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur ; ſin Apolloniam, Oricumque oppugnare,& ſe omnia Maritima Ora excludere conaretur , obſeſſo tamen Scipione , neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. itaque,præmiſſis nunciis,ad Cn. Domitium Cæſar ſcripſit,ecquid fieri vellet,oſtendit : præſidioque Apolloniæ Cohortibus IV,Lyſſi I,III.Orici relictis,quique erant ex vulneribus ægri,depoſitis, per Epirum,atque Acarnaniam iter facere cœpit.Pompeius quoque, de Cæſaris conſilio coniectura iudicans,ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat , ſi Cæſar iter illo haberet,vt ſubſidium Scipioni ferret ; ſi ab Ora maritima,Corcyraque diſcedere vellet,quod Legiones,Equitatũque ex Italia exſpectaret,ipſe vt omnibus copiis Domitiũ aggrederetur.Iis de cauſſis vterque eorum Celeritati ſtudebat,vt ſuis eſſet auxilio,&,ad opprimendos aduerſarios , ne occaſio tẽporis deeſſet.Sed Cæſarem Apollonia directo itinere auerterat. Põpeius per Candauiã iter in Macedoniã expeditum habebat.Acceſſit etiã improuiſo aliud incõmodum , quod Domitius,qui dies cõplures Caſtris Scipionis Caſtra collata habuiſſet , Rei frumentariæ cauſſa ab eo diſceſſerat,& Heracleam Senticam,quę eſt ſubiecta Cãdauiæ,iter fecerat ; vt ipſa Fortuna illum obiicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæſar ignorabat.ſimul à Pompeio literis per omnes Prouincias , Ciuitateſque dimiſſis,prælio ad Dyrrhachium facto, latius , inflatiuſque multo , quam res erat geſta, fama percrebuerat,pulſum fugere Cæſarem,pæne omnibus copiis amiſſis.hæc itinera infeſta reddiderant : hæc Ciuitates non nullas ab eius amicitia auerterant. Quibus accidit rebus,vt,pluribus dimiſſi itineribus,à Cæſare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæſarem,nulla ratione iter cõficere poſſent.Sed Allobroges, Roſcilli,atque Ægi familiares,quos perfugiſſe ad Pompeium demonſtrauimus , conſpicari in itinere Exploratores Domitij , ſeu priſtina ſua conſuetudine , quod vna in Gallia bella geſſerant,ſeu gloria elati,cuncta,vt erant acta, expoſuerunt, & Cæſaris profectionem,& aduentum Pompeij docuerunt.à quibus Domitius certior factus,vix IV.horarum ſpatio antecedens, Hoſtium beneficio periculum vitauit , & ad Æginium,quod eſt obiectum, oppoſitumque Theſſaliæ, Cæſari venięti occur-
16 rit. † Coniuncto Exercitu,Cęſar Gomphos peruenit:quod eſt Opidum primum Theſſaliæ venientibus ab Epiro : quæ gens paucis ante diebus vltro ad Cæſarem Legatos miſerat,vt ſuis omnibus facultatibus vteretur , præſidiumque ab eo Militum petierat.ſed eo fama iam præcurrerat,quam ſupra docuimus,de prœlio Dyrrhachino,quod multis auxerat partibus.itaq; Androſthenes,Prætor Theſſaliæ,cũ ſe victoriæ Pompeij comitem eſſe mallet,quam ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem ex Agris multitudinem ſeruorum,ac liberorum in Opidum cogit,Portaſque præcludit,& ad Scipionem,Pompeiumque nuncios mittit,vt ſibi ſubſidio veniant : ſe confidere Munitionibus Opidi,ſi celeriter ſuccurratur:longinquam oppugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu Exercituum à Dyrrhachio cognito,Lariſſam Legiones adduxerat. Pompeius nondum Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar, Caſtris munitis,ſcalas,muſculoſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. Quibus rebus effectis, cohortatus Milites docuit, quantum vſum haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam , potiri Opido pleno , atque opulento ; ſimul reliquis Ciuitatibus vrbis huius exemplo inferre terrorem ; & id fieri celeriter, prius, quam auxilia concurrerent.itaque,vſus

ſingulari Militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam IX, Opidum altiſſimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante Solis occaſum expugnauit; & ad diripiendum Militibus conceſſit; ſtatimque ab Opido Caſtra mouit, & Metropolim venit, ſic, vt nuncios expugnati Opidi, famamque antecederet. Metropolitæ, eodem primum vſi conſilio, iiſdem permoti rumoribus, Portas clauſerunt, Muroſque armatis compleuerunt: ſed poſtea, caſu Ciuitatis comprehenſis ex Captiuis cognito, quos Cæſar ad Murum producendos curauerat, Portas aperuerunt. Quibus diligentiſſime conſeruatis, collata fortuna Metropolitum cum caſu Gomphenſium, nulla Theſſaliæ fuit Ciuitas, præter Lariſſæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæſari pareret, atque imperata faceret. ille, ſegetis idoneum locũ in Agris nactus, quæ prope iam matura erat, ibi aduentum exſpectare Pompeij, eoque omnem rationem Belli conferre conſtituit. Pompeius paucis poſt diebus in Theſſaliam peruenit: concionatuſque apud cunctum Exercitum, ſuis agit gratias: Scipionis Milites cohortatur, vt, parta iam victoria, prædæ, ac præmiorum velint eſſe participes: receptiſque omnibus in vna Caſtra Legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur; Claſſicumque apud eum cani, & alterum illi iubet Prætorium tendi. Auctis copiis Pompeij, duobuſque magnis exercitibus coniunctis, priſtina omnium confirmatur opinio, & ſpes victoriæ augetur, adeo, vt, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, ſiquando quid Pompeius tardius, aut cõſideratius faceret, vnius eſſe negotium diei, ſed illum delectari Imperio, & Conſulares, Prætorioſque Seruorum habere numero, dicerent. Iamque inter ſe palam de præmiis, ac ſacerdotiis, contendebant; in annoſque Conſulatum definiebant. alij domos, bonaque eorum, qui in Caſtris erant Cæſaris, petebant: magnaque inter eos in conſilio fuit controuerſia, oporteret ne L. Hirtij, quod is à Pompeio ad Parthos miſſus eſſet, proximis Comitijs Prætorijs abſentis rationem haberi: cum eius neceſſarij fidem implorarent Pompeij, vt præſtaret, quod proficiſcenti promiſiſſet; ne, per eius auctoritatem, deceptus videretur; reliqui, in labore pari, ac periculo, ne vnus omnes antecederet, recuſarent. Iam de Sacerdotio Cęſaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus ad grauiſſimas verborum contumelias palam deſcenderunt: cum Lentulus Ætatis honorem oſtentaret; Domitius vrbanam gratiam, dignitatemque iactaret; Scipio affinitate Pompeij confideret. Poſtulauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Atius Rufus apud Pompeium, quod geſtum in Hiſpania diceret. & L. Domitius in Conſilio dixit, Placere ſibi bello confecto, ternas Tabellas dari ad iudicandum iis, qui Ordinis eſſent Sènatorij, Belloque vna cum ipſis interfuiſſent, ſententiaſque de ſingulis ferrent, qui Romæ remanſiſſent, quique inter præſidia Pompeij fuiſſent, neque operam in Re militari præſtitiſſent: vnam fore Tabellam, qui liberandos omni periculo cenſerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiã qui pecunia multarent. poſtremo omnes aut de honoribus ſuis, aut de præmiis pecuniæ, aut de perſequendis inimicis, agebãt. nec, quibus rationibus ſuperare poſſent; ſed, quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confirmatiſque Militibus, & ſatis longo ſpatio temporis à Dyrrhachinis prœliis intermiſſo, quod ſatis perſpectum habere videretur, tentandum Cæſar exiſtimauit, quidnam Pompeius propoſiti, aut voluntatis ad dimicandum haberet. itaque ex Caſtris Exercitum eduxit, Aciemque inſtruxit, primum ſuis locis, paulloque à Caſtris Pompeij longius; continentibus vero diebus, vt progrederetur à Caſtris ſuis, Collibuſque Pompeianis Aciem ſubiiceret. Quæ res in dies confirmatiorem eius efficiebat Exercitum. ſuperius tamen inſtitutum in Equitibus, quod demonſtrauimus, ſeruabat, vt, quoniam numero multis partibus eſſet inferior, adoleſcentes, atque expeditos, ex Anteſignanis electos Milites ad pernicitatem, armis inter Equites prœliari iuberet, qui quotidiana conſuetudine vſum quoque eius generis prœliorum perciperent.

His

His erat rebus effectum,vt Equites ∞ apertioribus etiam locis v i i.millium Pompeianorum impetum,cum adeſſet vſus,ſuſtinere auderent,neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prœlium ſecundum equeſtre fecit,atque vnum Allobrogem,ex duobus,quos perfugiſſe ad Pompeium ſupra docuimus, cum quibuſdam,interfecit. Pompeius, quia Caſtra in Colle habebat, ad infimas radices Montis Aciem inſtruebat; ſemper, vt videbatur, ſpectans,ſi iniquis locis Cæſar ſe ſubiiceret. Cæſar,nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pompeium exiſtimans,hanc ſibi commodiſſimam belli rationem iudicauit, vt Caſtra ex eo loco moueret,ſemperque eſſet in itineribus,hoc ſperans, vt, mouendis Caſtris,pluribuſque adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur; ſimulque,in itinere vt aliquam occaſionem dimicandi nanciſceretur, & inſolitum
12 ad laborem Pompeij exercitum quotidianis itineribus defatigaret. † His conſtitutis rebus ſigno iam profectionis dato tabernaculiſque detēſis,animaduerſum eſt, paullo ante, extra quotidianam conſuetudinem, longius à vallo eſſe Aciem Pompeij progreſſam; vt non iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar apud ſuos,cum iam eſſet Agmen in Portis, Differendum eſt, inquit, iter in præſentia nobis,& de prœlio cogitandum,ſicut ſemper depopoſcimus: animo ſimus ad dimicandum parati: non facile occaſionem poſtea reperiemus. confeſtimque expeditas copias educit. Pōpeius quoque, vt poſtea cognitū eſt, ſuorum omnium hortatu,ſtatuerat prœlio decertare. namque etiam in Concilio ſuperioribus diebus dixerat,prius,quam concurrerēt Acies, fore, vt Exercitus Cæſaris pelleretur. id cum eſſent plerique admirati,Scio me,inquit,pæne incredibilem rem polliceri: ſed rationem conſilij mei accipite,quo firmiore animo in prœlium prodeatis. perſuaſi Equitibus noſtris,idque mihi ſe facturos confirmauerunt, vt, cum propius ſit acceſſum,dextrū Cęſaris Cornu ab latere aperto aggrederentur; vt, circumuecta ab tergo Acie, prius perturbatum Exercitum pellerent, quam à nobis telū in Hoſtem iaceretur. ita ſine periculo Legionum, & pæne ſine vulnere,bellum conficiemus. id autem difficile non eſt, cum tantum Equitatu valeamus. ſimul denunciauit,vt eſſent animo parati in poſterum; & quoniam fieret dimicandi poteſtas, vt ſæpe cogitaſſent, ne vſu, manuq; reliquorum opinionem fallerent. Hunc Labienus excepit, vt,cum Cæſaris copias deſpiceret, Pompeij conſilium ſummis laudibus efferret. Noli,inquit,exiſtimare,Pompei, hunc eſſe exercitum, qui Galliam, Germaniamque deuicerit. omnibus interfui prœliis, neque temere incognitam rem pronūcio. perexigua pars illius exercitus ſupereſt; magna pars deperiit: quod accidere tot prœliis fuit neceſſe, multos Autumni peſtilentia in Italia cōſumpſit: multi domum diſceſſerunt: multi ſunt relicti in continenti. an non audiſtis ex iis, qui per cauſſam valetudinis remanſerunt, Cohortes eſſe Brunduſij factas? hæ copiæ,quas videtis,ex delectibus horum Annorum in Citeriore Gallia ſunt refectæ; & pleræque ſunt ex Coloniis Tranſpadanis. attamen, quod fuit roboris, duobus prœliis Dyrrhachinis interiit. Hæc cum dixiſſet,iurauit,ſe,niſi victorem, in Caſtra non reuerſurum: reliquoſque vt idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompeius,idem iurauit. nec vero ex reliquis fuit quiſquam, qui iurare dubitaret. Hæc cum facta eſſent in Concilio, magna ſpe, & lætitia omnium diſceſſum eſt. ac iam animo victoriam percipiebant, quod de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil fruſtra confirmari videbatur. Cæſar,cum Pompeij Caſtris appropinquaſſet, ad hunc modum Aciem eius inſtructam animaduertit. Erant in ſiniſtro Cornu Legiones duæ,tranſditæ à Cæſare initio diſſenſionis ex S.C. quarum vna Prima, altera Tertia appellabatur. in eo loco ipſe erat Pompeius. mediā Aciem Scipio cum Legionibus Syriacis tenebat. Cilicienſis Legio coniuncta cum Cohortibus Hiſpanis,quas tranſductas ab Afranio docuimus,in dextro Cornu erant collocatæ. has firmiſſimas ſe habere Pompeius exiſtimabat. reliquas inter Aciem mediam, Cornuaque interiecerat: numeroque cohortes cx. expleuerat. hæc erāt millia lv. Euo-

catorum circiter duo millia: quæ ex beneficiariis ſuperiorum Exercituum ad eum conuenerant: quæ tota Acie diſperſerat. reliquas Cohortes VII. Caſtris, propinquiſque Caſtellis præſidio diſpoſuerat. dextrum Cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat. quam ob cauſſam cunctum Equitatum, Sagittarios, Funditoreſque omnes in ſiniſtro Cornu obiecerat. Cæſar ſuperius inſtitutum ſeruans, X. Legionem in Dextro Cornu, IX. in Siniſtro collocauerat: tametſi erant Dyrrhachinis prœliis vehemēter attenuatæ: & huic ſic adiunxit IIX. vt pæne vnā ex duabus efficeret; atque alteram alteri præſidio eſſe iuſſerat. Cohortes in Acie LXXX. conſtitutas habebat. quæ ſumma erat ∞. XXII. Cohortes II. Caſtris præſidio reliquerat. Siniſtro Cornu Antonium, Dextro P. Syllam, media Acie Cn. Domitium præpoſuerat. ipſe contra Pompeium conſtitit. Simul, his rebus animaduerſis, quas demonſtrauimus, timens, ne à multitudine Equitum dextrum Cornu circumueniretur, celeriter ex Terna Acie ſingulas Cohortes detraxit; atque ex his Quartam inſtituit, Equitatuique oppoſuit; &, quid fieri vellet, oſtēdit; monuitque, eius diei victoriam in earum Cohortium virtute cōſtare; ſimul Tertiæ aciei, totique Exercitui imperauit, ne iniuſſu ſuo concurreret: ſe, cum id fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, ſuaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemorauit, teſtibus ſe Militibus vti poſſe, quanto ſtudio Pacem petiſſet; quæ per Vatiniū in Colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egiſſet; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis Legatis contendiſſet: neq; ſe vmquam abuti Militum ſanguine, neque Remp. alterutro exercitu priuare voluiſſe. Hac habita Oratione, expoſcentibus Militibus, & ſtudio pugnę ardentibus, Tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus Euocatus in Exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum Primum pilum in Legione X. duxerat, vir ſingulari virtute. Hic, ſigno dato, Sequimini me, inquit, Manipulares mei qui fuiſtis; & veſtro Imperatori, quam conſtituiſtis operam date. vnum hoc prœlium ſupereſt: quo confecto, & ille ſuam dignitatem, & nos noſtram libertatem recuperabimus. ſimul reſpiciens Cæſarem, Faciam, inquit, hodie Imperator, vt aut viuo mihi, aut mortuo, gratias agas. Hæc cum dixiſſet, primus ex Dextro Cornu procurrit: atque eum Milites electi circiter CXX. voluntarie eiuſdem Centuriæ ſunt proſecuti. Inter duas Acies tantum erat relictum ſpatij, vt ſatis eſſet ad concurſum vtriuſque exercitus. ſed Pompeius ſuis prædixerat, vt Cæſaris impetum exciperent, ne ve ſe loco mouerent; Aciemq; eius diſtrahi paterentur. idque admonitu C. Triarij feciſſe dicebatur; vt primus excurſus, viſque Militum infringeretur: Acieſque diſtenderetur, atque, ſuis Ordinibus diſpoſiti, diſperſos adorirentur; leuiuſq; caſura pila ſperabat, in loco retentis Militibus, quā ſi ipſi immiſſis telis occurriſſent: ſimul fore, vt duplicato curſu, Cæſaris milites exanimarentur, & laſſitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum à Pompeio videtur: propterea quod eſt quædam animi incitatio, atque alacritas, naturaliter innata omnibus, quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere Imperatores debent. neque fruſtra antiquitus inſtitutū eſt, vt ſigna vndiq; concinerēt, clamoremq; vniuerſi tollerēt. quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos incitari
18 exiſtimauerunt. † Sed noſtri Milites, dato ſigno, cum infeſtis pilis procurriſſent, atque animaduertiſſent non concurri à Pompeianis, vſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerunt. & ad medium fere ſpatium conſtiterunt, ne, conſumptis viribus, appropinquarent; paruoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu, pila miſerunt, celeriterque vt erat præceptum à Cæſare, gladios ſtrinxerunt. neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum Legionum tulerunt, & Ordines conſeruauerunt; piliſque miſſis, ad gladios redierunt. Eodē tempore Equites à Siniſtro Pompeij Cornu, vt erat imperatum, vniuerſi procurrerunt: omniſque multitudo Sagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter Equitatus nō tulit, ſed paullum

loco

loco motus ceſſit: Equiteſque Pompeiani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, Aciemque noſtram à latere aperto circuire cœperunt. quod vbi Cæſar animaduertit, IV. aciei, quam inſtituerat ex Cohortium numero, ſignum dedit. illi celeriter procurrerunt; infeſtiſque ſignis tanta vi in Pompeij Equites impetum fecerunt, vt eorum nemo conſiſteret, omneſque conuerſi non ſolum loco excederent, ſed protinus incitati Fuga Montes altiſſimos peterent. quibus ſummotis, omnes Sagittarij, Funditoreſque deſtituti inermes, ſine præſidio, interfecti ſunt. Eodem impetu Cohortes ſiniſtrum Cornu, pugnantibus etiam tum, ac reſiſtentibus in Acie Pompeianis, circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti. Eodem tempore III. Aciem Cæſar, quæ quieta fuerat, & ſe ad id tempus loco tenuerat, procurrere iuſſit. ita, cum recentes, atque integri defeſſis ſucceſſiſſent, alij autem à tergo adorirentur, ſuſtinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuerſi terga verterunt. neque vero Cęſarem fefellit, quin ab ijs Cohortibus, quæ contra Equitatum in IV. acie collocatæ eſſent initium victoriæ oriretur, vt ipſe in cohortandis Militibus pronuntiauerat. ab his enim primum Equitatus eſt pulſus: ab iiſdem facta cædes Sagittariorum, atque Funditorum: ab iiſdem Acies Pompeiana à ſiniſtra parte erat circumuenta, atque initium Fugæ factum. Sed Pompeius, vt Equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animaduertit, alijs diffiſus, Acie exceſſit, protinuſque ſe in Caſtra equo cōtulit, & ijs Centurionibus, quos in ſtatione ad Prætoriam portam poſuerat, clare, vt Milites exaudirent, Tuemini, inquit, Caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit: ego reliquas Portas circumeo, & Caſtrorum præſidia confirmo. Hæc cum dixiſſet, ſe in Prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum exſpectans. Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatium perterritis dare oportere exiſtimans, Milites cohortatus eſt, vt beneficio Fortunæ vterentur, Caſtraque oppugnarent: qui, etſi magno æſtu fatigati, (nam ad Meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Caſtra à Cohortibus, quæ ibi præſidio erāt relictæ, induſtrie defendebantur, multo etiam acrius à Thracibus, barbariſque auxilijs. nam, qui acie refugerant Milites, & animo perterriti, & laſſitudine confecti, miſſis plerique armis, ſigniſque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de Caſtrorum defenſione, cogitabant. neque vero diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerūt; ſed, confecti vulneribus, locum reliquerunt; protinuſque omnes, ducibus vſi Centurionibus, Tribuniſq; mil. in altiſſimos Montes, qui ad Caſtra pertinebant, confugerunt. in Caſtris Pompeij videre licuit Triclinia ſtrata, magnum Argēti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quę nimiam luxuriam & victoriæ fiduciam deſignarent; vt facile exiſtimari poſſet, nihil eos de euentu eius diei timuiſſe, qui non neceſſarias conquirerent voluptates. atque ij miſerrimo, ac patientiſſimo Exercitui Cæſaris Luxuriem obiiciebant, cui ſemper omnia ad neceſſarium vſum defuiſſent. Pompeius iam cum intra vallum noſtri verſarentur, Equum nactus, detractis inſignibus Imperatoriis, Decumana Porta ſe ex Caſtris eiecit; protinuſque Equo citato, Lariſſam contendit. neque ibi conſtitit; ſed, eadem celeritate, paucos ſuorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermiſſo, comitatu Equitum XXX. ad Mare peruenit, Nauemque frumentariam conſcendit; ſæpe, vt dicebatur, querens, tantum ſe opinionem fefelliſſe, vt, à quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo, initio fugæ facto, pæne proditus videretur. Cæſar, Caſtris potitus, à Militibus contendit, ne, in præda occupati, reliqui negotij gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, Montē opere circummunire inſtituit. Pompeiani, quod is Mōs erat ſine Aqua, diffiſi ei loco, relicto Monte, vniuerſi iuris eius Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt. Qua ſpe animaduerſa, Cæſar copias ſuas dimiſit; partemque Legionum in Caſtris Pompeij remane-

re iuſſit,partem in ſua Caſtra remiſit: i v.ſecum Legiones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cœpit: &, progreſſus millia paſſuum v i, Aciem inſtruxit. Qua re animaduerſa, Pompeiani in quodam Monte conſtiterunt. Hunc montem Flumen ſubluebat. Cæſar, Milites cohortatus, etſi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam ſuberat, tamen Munitione Flumen à Monte ſecluſit, ne noctu Pompeiani Aquari poſſent. Quo iam perfecto opere, illi de Deditione, miſſis Legatis, agere cœperunt. pauci Ordinis Senatorij, qui ſe cum ijs coniunxerant, nocte Fuga ſalutem petierunt. Cæſar prima Luce omnes eos, qui in Monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planiciem deſcendere, atque arma proijcere, iuſſit. quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt ſalutem: conſolatus, conſurgere iuſſit; &, pauca apud eos de lenitate ſua locutus, quo minore eſſent timore, omnes conſeruauit; Militibuſque ſuis iuſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid ſui deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex Caſtris ſibi Legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum duxerat, inuicem requieſcere, atque in Caſtra reuerti iuſſit: eodemque die Lariſſam peruenit. in eo prœlio nō amplius cc. Milites deſiderauit; ſed Centuriones, fortes viros, circiter xxx. amiſit. Interfectus eſt etiam fortiſſime pugnans Craſtinus, cuius mentionem ſupra fecimus, gladio in os aduerſum coniecto. neque id fuit falſum, quod ille, in pugnam proficiſcēs, dixerat. ſic enim Cæſar exiſtimabat, eo prœlio excellentiſſimam virtutem Craſtini fuiſſe; optimeque eum de ſe meritum iudicabat. Ex Pompeiano Exercitu circiter millia x v. cecidiſſe videbantur. ſed in deditionem venerunt amplius millia x x i v. namque etiam Cohortes, quæ præſidio in Caſtellis fuerant, ſeſe Syllæ ſimiliter dediderūt. multi præterea in finitimas Ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex prœlio ad Cæſarem ſunt relata clxxx, & Aquilæ l i x. L. Domitius, ex Caſtris in Montem refugiens, cum vires eum laſ-
19 ſitudine defeciſſent, ab Equitibus eſt interfectus. † Eodem tempore D. Lælius cum Claſſe ad Brunduſium venit; eademque ratione, qua factum à Libone antea demonſtrauimus, Inſulam obiectam Portui Brunduſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brunduſio præerat, tectis, inſtructiſque ſcaphis, elicuit Naues Lælianas; atque ex his lōgius productam vnam quinqueremem, & minores duas in anguſtiis Portus cepit: itemque per Equites diſpoſitos Aqua prohibere Claſſiarios inſtituit. ſed Lælius, tempore anni commodiore vſus, ad nauigandum onerariis Nauibus Corcyra, Dyrrhachioque Aquam ſuis ſupportabat; neque à propoſito deterrebatur; neque, ante prœlium in Theſſalia factum cognitum, aut ignominia amiſſarum Nauiū, aut neceſſariarum rerum inopia, ex Portu, inſulaque expelli potuit. Iiſdem fere temporibus Caſſius, cum Claſſe Syrorum, & Phœnicum, & Ciliciū, in Siciliam venit: &, cū eſſet Cæſaris Claſſis diuiſa in duas partes, & dimidiæ parti præeſſet P. Sulpicius Prętor Vibone ad Fretū, dimidię M. Pōponius ad Meſſanā, prius Caſſius ad Meſſanā Nauibus aduolauit, quam Pōponius de eius aduētu cognoſceret: perturbatūque eū nactus, nullis cuſtodiis, neq; ordinibus certis, magno vento, & ſecūdo cōpletas onerarias naues tæda, & pice, & ſtupa, reliquiſque rebus, quæ ſunt ad Incendia, in Pomponianam Claſſem immiſit, atque omnes Naues incendit xxxv, in quibus erant xx. conſtratæ: tantuſque eo facto timor inceſſit, vt, cum eſſet Legio præſidio Meſſanæ, vix Opidum defenderetur: &, niſi eo ipſo tempore quidam nuncij de Cæſaris victoria per diſpoſitos Equites eſſent allati, exiſtimabant plerique futurum fuiſſe, vt amitteretur. ſed, opportuniſſime nūcijs allatis, Opidum fuit defenſum: Caſſiuſque ad Sulpicianam inde Claſſem profectus eſt Vibonem: applicatiſque noſtris ad terram Nauibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egerunt. Caſſius, ſecundum nactus ventum, onerarias Naues circiter xl, præparatas ad incendium immiſit: &, flamma ab vtroque Cornu comprehenſa, Naues ſunt combuſtæ v. Cumque ignis, magnitudine venti, latius ſerperet; Milites, qui ex veteribus Legionibus erant relicti præſidio Nauibus, ex numero ægrorum,

rum, ignominiam non tulerunt, ſed ſua ſponte Naues conſcenderunt, & à terra ſoluerunt; impetuque facto in Caſſianam Claſſem, quinqueremes II, in quarum altera erat Caſſius, ceperunt. ſed Caſſius, exceptus ſcapha, refugit. Præterea duæ ſunt deprehenſæ triremes. neque multo poſt de prœlio facto in Theſſalia cognitum eſt; vt ipſis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi à Legatis, Amiciſque Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex ijs locis Caſſius cum Claſſe diſceſſit. Cæſar, omnibus rebus relictis, perſequendum ſibi Pompeium exiſtimauit, quaſcumque in partes ex fuga ſe recepiſſet; ne rurſus copias comparare alias, & bellum renouare poſſet: &, quantum itineris Equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: Legionemq; vnam minoribus itineribus ſubſequi iuſſit. Erat Edictũ Põpeij nomine Amphipoli propoſitũ, vti omnes eius Prouinciæ iuniores, & Græci, Ciueſque R. iurandi cauſſa conuenirent. ſed, vtrum auertendæ ſuſpicionis cauſſa Pompeius propoſuiſſet, vt quamdiutiſſime longioris fugæ conſilium occultaret, an nouis delectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, exiſtimari non poterat. Ipſe ad anchoram vna nocte conſtitit; &, vocatis ad ſe Amphipoli Hoſpitibus, & pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Cæſaris aduentu, ex eo loco diſceſſit, & Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, Nauibuſque alijs, additis actuarijs, in Ciliciam, atque inde Cyprum peruenit. ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, Ciuiumque R. qui illic negotiarentur, Arcem ante captam eſſe, excludẽdi ſui cauſſa; nuncioſque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas Ciuitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent: id ſi feciſſent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno Conſul fuerat, & P. Lentulo Cõſulari, ac nonnullis alijs acciderat Rhodi. nam, quicumque ex fuga Pompeium ſequerentur, atque in Inſulã veniſſent, Opido, ac Portu recepti non erant: miſſiſque ad eos nuncijs, vt ex ijs locis diſcederent, contra voluntatem ſuam Naues ſoluere iubebantur. Iamque de Cæſaris aduentu fama ad Ciuitates perferebatur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, pecunia ſocietatis ſublata, & à quibuſdam priuatis ſumpta, & Æris magno pondere ad Militarẽ vſum in Naues impoſito, duobuſq; millibus hominũ armatis, partim quos ex familiis ſocietatum delegerat, partim à negotiatoribus coegerat, quoſq; ex ſuis quiſque ad hanc rẽ idoneos exiſtimabat, Peluſiũ peruenit. ibi caſu Rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum ſorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante Menſibus per ſuos propinquos, atque amicos, Regno expulerat: Caſtraque Cleopatræ non longo ſpatio ab eius Caſtris diſtabant. Ad eum Pompeius miſit, vt pro hoſpitio, atque amicitia Patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo miſſi erant, confecto Legationis officio, liberius cum Militibus Regis colloqui cœperunt, eoſque hortari, vt ſuum officium Pompeio præſtarent, ne ve eius fortunam deſpicerent. In hoc erant numero complures Pompeij Milites; quos, ex eius Exercitu acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam tranſduxerat, belloque confecto apud Ptolomæum, Patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, Amici Regis, qui, propter ætatem eius, in procuratione erant Regni; ſiue timore adducti, vt poſtea prædicabant, ne, ſollicitato exercitu Regio, Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet; ſiue, deſpecta eius fortuna, vt plerumque in calamitate ex Amicis Inimici exiſtunt, ijs, qui erant ab eo miſſi, palam liberaliter reſponderunt, eumque ad Regem venire iuſſerunt: ipſi, clam conſilio inito Achillam, Præfectum Regium, ſingulari hominem audacia, & L. Septimium Tribunum mil. ad interficiendum Pompeium miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appellatus, &, quadam notitia Septimij productus, quod bello Prædonum apud eum Ordinem duxerat, Nauiculam paruulam conſcendit, cum paucis ſuis. & ibi ab Achilla, & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à Rege, & in cuſtodia necatur.

20 † Cæſar, cum in Aſiam veniſſet, reperiebat T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex Fano Dianæ; eiuſque rei cauſſa, Senatores omnes ex Prouincia euocaſſe, vt, ijs teſtibus, ſumma pecuniæ vteretur; ſed interpellatum aduentu Cæſaris profugiſſe. ita duobus temporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar auxilium tulit. Item conſtabat, Elide in Templo Mineruæ, repetitis, atque enumeratis diebus, quo die prœlium ſecundum feciſſet Cæſar, Simulacrum victoriæ, quod ante ipſam Mineruam collocatum erat, & ad Simulacrum Mineruæ ſpectabat, ad valuas ſe Templi, Limenque conuertiſſe. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus Exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, vt in Muris armata Ciuitas diſcurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in occultis, ac remotis Templis, quo, præter Sacerdotes, adire fas non eſt, quæ Græci Ἄδυτα appellant, Tympana ſonuerunt. Item Trallibus, in Templo Victoriæ, vbi Cæſari Statuam conſecrauerant, Palma per eos dies in Tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exſtitiſſe oſtendebatur. Cæſar, paucos dies in Aſia moratus, cum audiſſet, Pompeium Cypri viſum, coniectans eum in Ægyptum iter habere, propter neceſſitudines Regni, reliquaſque eius loci opportunitates, cum Legionibus, vna quam ex Theſſalia ſe ſequi iuſſerat, & altera, quam ex Achaia à Fuſio Legato euocauerat, Equitibuſque DCCC, & Nauibus longis Rhodijs X, & Aſiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant Legionibus hominum III. millia, CC. reliqui, vulneribus ex prœlijs, & labore, ac magnitudine itineris confecti, conſequi non potuerant. Sed Cæſar, confiſus fama rerum geſtarum, infirmis auxiliis proficiſci non dubitauerat; atque omnem ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Alexandriæ de Pompeij morte cognoſcit: atque, ibi primum è Naui egrediens, clamorem Militum audit, quos Rex in Opido, præſidij cauſſa reliquerat; & concurſum ad ſe fieri videt, quod Faſces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maieſtatem Regiam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concurſu multitudinis concitationes fiebant: compluresque Milites huius vrbis omnibus partibus interficiebantur. Quibus rebus animaduerſis, Legiones ſibi alias ex Aſia adduci iuſſit, quas ex Pompeianis Militibus confecerat. ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur; qui Alexandria nauigantibus ſunt aduerſiſſimi venti. Interim controuerſias Regum ad Populum R. & ad ſe, quod eſſet Conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo conuenire, quod ſuperiore Conſulatu cum Patre Ptolemæo, & Lege, & S. C. ſocietas erat facta, oſtendit ſibi placere, Regem Ptolemæum, atque ſororem eius Cleopatram Exercitus, quos haberent, dimittere; & de controuerſiis iure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſceptare. Erat in procuratione Regni, propter ætatem pueri, nutricius eius Eunuchus, nomine Photinus. is primum inter ſuos queri, atque indignari cœpit, Regem ad dicendam cauſſam euocari: deinde, adiutores quoſdam conſcios ſui nactus ex Regiis amicis, Exercitum à Peluſio clam Alexandriam euocauit; atque eundem Achillam, cuius ſupra meminimus, omnibus copiis præfecit. hunc incitatum ſuis, & Regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, literis, nuncijſque edocuit. In Teſtamento Ptolemæi Patris heredes erant ſcripti ex duobus Filiis Maior, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc vti fierent, per omnes Deos, perque fœdera, quæ Romæ feciſſet, eodem Teſtamento Ptolemæus Populum R. obteſtabatur. Tabulæ teſtamenti, vnæ per Legatos eius Romam erant allatæ, vt in Ærario ponerentur, (eæ, cum propter publicas occupationes poni non potuiſſent, apud Pompeium ſunt depoſitæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obſignatæ Alexandriæ proferebantur. De his rebus cum ageretur apud Cæſarem, iſque maxime vellet pro communi amico, atque arbitro controuerſias Regum componere: ſubito Exercitus Regius, Equitatuſque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæſaris copiæ nequaquam erant tantæ, vt eis, extra Opidum ſi eſſet dimicandum, confideret.

relinquebatur,vt ſe ſuis locis Opido teneret , conſiliumque Achillæ cognoſceret.
Milites tamen omnes in armis eſſe iuſſit: Regemque hortatus eſt, vt ex ſuis ne-
ceſſariis, quos haberet maximæ auctoritatis, Legatos ad Achillam mitteret ; &,
quid eſſet ſuæ voluntatis, oſtenderet. A quo miſsi Dioſcorides,& Serapion, qui
ambo Legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctorita-
tem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos ille , cum in conſpectum eius
veniſſent , prius, quam audiret , aut , cuius rei cauſſa miſsi eſſent , cognoſceret,
corripi , ac interfici iuſsit. Quorum alter , accepto vulnere occupatus , per ſuos
pro occiſo ſublatus , alter interfectus eſt. Quo facto , Regem vt in ſua poteſtate
haberet , Cæſar effecit ; magnamque Regium nomen apud ſuos auctoritatem
habere exiſtimans , & vt potius priuato paucorum , & Latronum conſilio , quam
21 Regio , ſuſceptum bellum videretur. † Erant cum Achilla copiæ , vt neque nu-
mero , neque genere hominum , neque vſu Rei militaris contemnendæ videren-
tur.millia enim xx.in armis habebat.Hæ conſtabant ex Gabinianis Militibus : qui
iam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ , atque licentiæ , venerant , & nomen,
diſciplinamque Populi R. dedidicerant , vxoreſque duxerant , ex quibus pleri-
que Liberos habebant. Huc accedebant collecti ex Prædonibus , Latronibuſ-
que Syriæ, Ciliciæque Prouinciæ , finitimarumque Regionum. Multi præterea,
capitis damnati , exſuleſque conuenerant : fugitiuiſque omnibus noſtris certus
erat Alexandriæ receptus , certaque vitæ conditio , vt , dato nomine , Militum
eſſent numero : quorum ſi quis à Domino comprehenderetur , concurſu Mili-
tum eripiebatur , qui vim ſuorum, quod in ſimili culpa verſabantur , ipſi pro ſuo
periculo defendebant. Hi Regum amicos ad mortem depoſcere ; hi bona locu-
pletum diripere; ſtipendij augendi cauſſa, Regis domum obſidere; Regno expel-
lere alios , alios accerſere , vetere quodam Alexandrini exercitus inſtituto con-
ſueuerant. Erant præterea Equitum millia II , qui inueterauerant compluribus
Alexandriæ bellis , Ptolemæum Patrem in Regnum reduxerant , Bibuli filios
duos interfecerant , bella cum Ægyptiis geſſerant. hunc vſum Rei militaris ha-
bebant. His copiis fidens Achillas , paucitatemque Militum Cæſaris deſpiciens,
occupabat Alexandriam : præterea Opidi partem , quam Cæſar cum Militibus
tenebat , primo impetu domum eius irrumpere conatus eſt. Sed Cæſar , diſpoſi-
tis per vias Cohortibus,impetum eius ſuſtinuit. Eodemque tempore pugnatum
eſt ad Portum : ac longe maximam ea res attulit dimicationem. ſimul enim , de-
ductis copiis, pluribus viis pugnabatur : & magna multitudine. Naues longas oc-
cupare Hoſtes conabantur : quarum erant auxilio L miſſæ ad Pompeiũ:quæ, præ-
lio in Theſſalia facto, domum redierant. illæ triremes omnes , & quinqueremes
erãt,aptæ,inſtructæq; omnibus rebus ad nauigãdũ.Præter has, xxII erãt, quæ præ-
ſidij cauſſa Alexandriæ eſſe conſueuerant,conſtratæ omnes. quas ſi occupaſſent,
Claſſe Cæſaris erepta,Portũ,ac Mare totũ in ſua poteſtate haberent: commeatu,
auxiliiſq; Cæſarem prohiberent. itaque tãta eſt cõtentione actum,quanta agi de-
buit;cum ille celerẽ in ea re victoriã,hi ſalutẽ ſuã cõſiſtere viderẽt. ſed rẽ obtinuit
Cæſar ; omneſq; eas Naues,& reliquas,quæ erant in Naualibus,incendit; quod tã
late tueri tam parua manu non poterat,cõfeſtimque ad Pharum Nauibus Milites
expoſuit.Pharus eſt in Inſula Turris,magna altitudine , mirificis operibus extru-
cta,quæ nomen ab Inſula accepit. Hæc inſula , obiecta Alexandriæ , Portum ef-
ficit : ſed à ſuperioribus Regionibus , in longitudinem paſſuum DCCCC in Mare
iactis molibus , anguſto itinere , & Ponte cum Opido coniungitur. In hac ſunt
Inſula domicilia Ægyptiorum , & vicus , Opidi magnitudine : quæque vbique
Naues imprudentia , aut tempeſtate paullulum ſuo curſu deceſſerint , has more
Prædonum diripere conſueuerunt. Iis autem inuitis , à quibus Pharus tenetur,
nõ poteſt eſſe,propter anguſtias,Nauibus introitus in Portum. Hoc tũ veritus Cæ-
ſar , Hoſtibus in pugna occupatis , Militibuſque expoſitis , Pharum apprehendit,

atque ibi præſidium poſuit. Quibus eſt rebus effectum, vti tuto frumentum, auxiliaque Nauibus ad eum ſupportari poſſent. demiſit enim circum omnes propinquas Regiones; atque inde auxilia euocauit, reliquis Opidi partibus ſic eſt pugnatum, vt æquo prœlio diſcederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant anguſtiæ loci) pauciſque vtrimque interfectis, Cæſar loca maxime neceſſaria complexus, Noctu præmunit: hoc tractu Opidi pars erat Regiæ exigua, in quam ipſe, habitandi cauſſa, initio erat inductus, & Theatrum coniunctum domui, quod Arcis tenebat locum, aditusque habebat ad Portum, & ad reliqua Naualia. Has Municiones inſequentibus auxit diebus, vt pro Muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi Regis, vacuam poſſeſſionem Regni ſpectans, ad Achillam ſe ex Regia transiecit, vnaque bellum adminiſtrare cœpit. ſed celeriter eſt inter eos de Principatu controuerſia orta; quæ res apud Milites Largitiones auxit. magnis enim iacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud Hoſtes geruntur, Photinus, nutricius pueri, & procurator Regni in parte Cæſaris, cum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque, ne negotio deſiſteret, ne ve animo deficeret, indicatis, deprehenſiſque internunciis, à Cæſare eſt interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII, *vel*, OPPII

COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO LIB. VNVS.

Libri de bello Alexandrino capita.

1 *Alexandrinorum apparatus contra Cæſarem: & huius diligentia in aqua dulci qua ferè prohibebatur, inuenienda.*

2 *Cæſaris naualia duo prælia ſecunda cum Alexandrinis.*

3 *Cæſar Pharo per vim potitus magna clade ab Alexandrinis afficitur.*

4 *Rex Ptolemæus à Cæſare per blanditias dimiſſus nauali eum prælio ſuperat. ſtatímque à Mithridate duce qui magna Cæſari auxilia adduxit, & poſtea à Cæſare ipſo ſuperatur.*

5 *Rege nauali prælio interempto Cæſar AEgypto & Alexandria potitus nouos reges ſubſtituit.*

6 *Domitius Aſiæ à Cæſare præfectus Deiotari impulſu cum Pharnace prælium committit, ab eóque ſuperatur.*

7 *Illyricum à Cæſarianis poſt aliquot prælia, quorum in vno Gabinius periјt, pacatur.*

8 *Odium Caſſij in Hiſpania, vbi proprætor à Cæſare relictus, & coniuratione facta vulneratus ſupplicium de coniuratis ſumit.*

9 *Caſſij & Marcelli, quorum vterque Cæſaris nomine abutebatur, cōtentiones in Hiſpania, & illius in Iberi oſtio interitus.*

10 *Cæſar in Syriam profectus res omnium illarum prouinciarum conſtituit, Deiotaróque Regi abiecto & ſupplici veſtitum reſtituit.*

11 *Pharnacis Regis blanda legatio ad Cæſarem, & fuga ex prælio aduerſo. Cæſaris victoris poſt receptum Pontum & prouincias conſtitutas in vrbem reditus.*

BELLO

1 BEllo Alexandrino conflato, Cæſar, Rhodo, atque ex Sy-
ria, Ciliciaque omnem Claſſem accerſit; ex Creta Sagitta-
rios, Equites ab Rege Nabatheorum Malco euocat; Tormen-
ta vndique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci
iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque
omnes Opidi partes, quæ minus firmæ eſſe viderentur, Teſtu-
dinibus, atque Muſculis aptantur: ex Ædificiis autem per fo-
ramina in proxima Ædificia arietes immittũtur; quantũque aut ruinis deijcitur,
aut per vim recipitur loci, in tantũ munitiones proferuntur. nam incẽdio fere tu-
ta eſt Alexandria; quod ſine contignatione, ac materia, ſunt Ædificia,& ſtructu-
ris, atque fornicibus continentur, rectaque ſunt rudere, aut pauimentis. Cæſar ſtu-
debat maxime, vt, quam anguſtiſſimam partem Opidi palus à meridie interiecta
efficiebat, hanc, operibus, vineiſque agendis, à reliqua parte vrbis excluderet;
illud ſpectans, primum, vt, cum eſſet in duas partes vrbs diuiſa, Acies vno conſi-
lio, atque imperio adminiſtraretur; deinde, vt laborantibus ſuccurri, atque ex
altera Opidi parte auxilium ferri poſſet; in primis vero, vt aqua, pabuloque abun-
daret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem
habebat, quodque vtrumque palus large præbere poterat. Neque vero Alexan-
drinis in gerendis negotijs cunctatio vlla, aut mora, inferebatur. nam in omnes
partes, per quas fines Ægypti, Regnũque pertinet, Legatos, Cõquiſitoreſque, dele
ctus habẽdi cauſſa, miſerant; magnumque numerum in Opidum telorũ, atque tor-
mentorum, conuexerãt & innumerabilem multitudinẽ adduxerant, nec minus in
vrbe maximæ armorum erant inſtitutæ officinæ. ſeruos præterea puberes armaue-
rant: quibus domini locupletiores victum quotidianum, ſtipendiumque prębebãt.
hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarũ partium tuebãtur. veteranas Co-
hortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant; vt, quacumque regione pu-
gnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ eſſent. omnibus viis,
atque Angiportis triplicem vallum obduxerant. (erat autem quadrato exſtructus
ſaxo; nec minus X L. pedes altitudinis habebat) quæque partes vrbis inferiores e-
rant, has altiſſimis Turribus denorum tabulatorum munierant. Præterea ambu-
latorias totidem Tabulatorum confixerant; ſubiectiſque eis rotis, funibus, iu-
mentiſque obiectis directis plateis in quamcumque erat viſum partem moue-
bant. vrbs fertiliſſima, & copioſiſſima omnium rerum apparatus ſuggerebat. ipſi
homines ingenioſiſſimi, atque acutiſſimi, quæ à nobis fieri viderant, ea ſollertia ef-
ficiebant, vt noſtri illorum opera imitari viderentur: & ſua ſponte multa reperie-
bant: vnoque tempore & noſtras munitiones infeſtabant, & ſuas denfendebant:
atque hæc principes in conſiliis, concionibuſque agitabant, Populum R. paul-
latim in conſuetudinem eius Regni venire occupandi: paucis annis antea Gabi-
nium cum Exercitu fuiſſe in Ægypto: Pompeium ſe ex fuga eodem recepiſſe; ac
Cæſarem veniſſe cum copiis; neque morte Pompeij quidquam profectum, quo
minus Cæſar apud ſe commoraretur: quem ſi non expuliſſent, futuram ex Re-
gno prouinciam: idque agendum mature: namque eum, interclusum tempe-
ſtatibus propter Anni tempus, recipere tranſmarina auxilia non poſſe. Inte-
rim, diſſenſione orta inter Achillam, qui veterano Exercitui præerat, & Arſi-
noen, Regis Ptolemæi minorem filiam, vt ſupra demonſtratum eſt, cum vter-
que vtrique inſidiaretur, & ſummam Imperij ipſe obtinere vellet; præoccupat
Arſinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium ſuum, atque Achillam interfi-
cit. hoc occiſo, ipſa ſine vllo ſocio, & cuſtode, omne Imperium obtinebat; Exer-
citus Ganymedi tranſditur. is, ſuſcepto officio, largitionem in Milites auget, reli-
qua pari diligentia adminiſtrat. Alexandria eſt fere tota ſuffoſſa, ſpecuſque habet
ad Nilum pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quæ paullatim
ſpatio temporis liqueſcit, ac ſubſidit. hac vti domini Ædificiorum, atque eorum

Familiæ conſueuerunt. nam, quæ Flumine Nilo fertur, adeo eſt limoſa, atque tur- 1
bida, vt multos, varioſq; morbos efficiat. ſed ea Plebs, ac multitudo contenta eſt
neceſſario, quod Fõs vrbe tota nullus eſt. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat,
quæ ab Alexandrinis tenebatur. quo facto eſt admonitus Ganymedes, poſſe no-
ſtros aqua intercludi; qui, diſtributi munitionum tuendarum cauſſa vicatim, ex
priuatis Ædificiis ſpecubus, & puteis extracta aqua vtebantur. Hoc probato con-
ſilio, magnum, ac difficile opus aggreditur. interſæptis enim ſpecubus, atque o-
mnibus vrbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ magnam vim ex
Mari rotis, ac machinationibus, exprimere contendit. hanc locis ſuperioribus
fundere in partem Cæſaris non intermittebat, quamobrem ſalſior præter conſue-
tudinem aqua trahebatur ex proximis ædificijs; magnamque hominibus admira-
tionem præbebat, quam ob cauſſam id accidiſſet; nec ſatis ſibi ipſi credebant;
cum ſe inferiores eiuſdem generis, ac ſaporis, aqua dicerent vti atque ante con-
ſueſſent: vulgoque inter ſe conferebant, & deguſtando, quantum inter ſe dif-
ferrent aquæ, cognoſcebant. paruo vero temporis ſpatio, hæc propior bibi non
poterat omnino. illa inferior corruptior iam, ſalſiorque reperiebatur. Quo fa-
cto, dubitatione ſublata, tantus inceſſit timor, vt ad extremum caſum omnes de-
ducti viderentur; atque alij morari Cæſarem dicerent, quin Naues conſcendere
iuberet; alij multo grauiorem extimeſcerent caſum; quod neque celari Alexan-
drinis poſſent in apparanda fuga, cum hi tam paruo ſpatio diſtarent ab ipſis; ne-
que, illis imminentibus, atque inſequentibus, vllus in Naues receptus daretur.
Erat autem magna multitudo Opidanorum in parte Cæſaris: quam domicilijs i-
pſorum non mouerat; quod ea ſe fidelem palam noſtris eſſe ſimulabat, & deſci-
uiſſe à ſuis videbatur: vt, ſi mihi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fal-
laces eſſent, neque temerarij, multa oratio fruſtra abſumeretur. cum vero vno
tempore & natio eorum, & natura cognoſcatur; aptiſſimum eſſe hoc genus ad
proditionem, nemo dubitare poteſt. Cæſar ſuorum timorem conſolatione, & ra-
tione minuebat, nam puteis foſſiſque aquam dulcem poſſe reperiri affirmabat: o-
mnia enim Litora naturaliter Aquæ dulcis venas habere: quod ſi alia eſſet Litoris
Ægyptij natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam Mare libere tene-
rent; neque Hoſtes Claſſem haberent, prohibere ſeſe non poſſe, quo minus quo-
tidie Aquam Nauibus peterent, vel à ſiniſtra parte à Paratonio, vel à dextra ab
Inſula; quæ diuerſæ nauigationes nunquam vno tempore aduerſis ventis præclu-
derentur; fugæ vero nullum eſſe conſilium non ſolum ijs, qui primam dignitatem
haberent, ſed ne iis quidem, qui nihil, præterquam de vita, cogitarent: magno ne-
gotio impetus Hoſtium aduerſos ex Munitionibus ſuſtineri: quibus relictis, nec lo-
co, nec numero pares eſſe poſſe: magnam autem moram, & difficultatem adſcen-
ſum in Naues habere, præſertim ex ſcaphis: ſummam eſſe contra in Alexandrinis
velocitatem, locorumque & ædificiorum notitiam: hos præcipue in victoria inſo-
lentes, præcurſuros, & loca excelſiora, atque Ædificia occupaturos; ita fuga, Na-
uibuſque noſtros prohibituros: proinde eius conſilij obliuiſcerentur; atque omni
ratione eſſe vincendũ cogitarent. Hac Oratione apud ſuos habita, atque omnium
mentibus excitatis, dat Centurionibus negotium, vt, reliquis operibus intermiſſis
ad fodiendos puteos animum conferant, ne ve quam partem nocturni temporis
intermittant. Quo ſuſcepto negotio, atque omnium animis ad laborem incita-
tis, magna vna nocte vis aquæ dulcis inuenta eſt. ita operoſis Alexandrinorum
machinationibus, maximiſque conatibus, non lõgi temporis labore, occurſum eſt.
2 † Eo biduo Legio XXXVII. ex dediticijs Pompeianis Militibus, cum frumento,
armis, telis, tormentis, impoſita in Naues à Domitio Caluino, ad Litora Afri-
cæ, paullo ſupra Alexandriam, delata eſt. hæ Naues Euro, qui multos dies
continenter flabat, Portum capere prohibebantur. ſed loca ſunt egregia omni
illa Regione ad tenendas anchoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquæ inopia
premeren-

premerentur, Nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem. Cæſar, vt per ſe conſilium caperet, quid faciendum videretur, Nauim conſcendit, atque omnem Claſſem ſequi iuſſit, nullis noſtris Militibus impoſitis: quod, cum longius paullo diſcederet, Munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appellatur Cherrhoneſus; Aquandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſent, non nulli ex numero, cum longius à Nauibus prædatum proceſſiſſent, ab Equitibus Hoſtium ſunt excepti: ex ijs cognouerunt, Cæſarem ipſum in Claſſe veniſſe, nec vllos Milites in Nauibus habere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatem Fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaque Naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, Propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti cum Claſſe occurrerunt: qui duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat: quod & nullos Milites in Nauibus habebat, & poſt horam x. diei res agebatur, Nox autem alatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; ſibi etiam hortandi ſuos auxilium defuturum: quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio, qua neque virtutem poſſet notare, neque inertiam. Quibus de cauſſis Naues, quas potuit, Cæſar ad Terram detraxit: quem in locum illos ſucceſſuros non exiſtimabat. erat vna Nauis Rhodia in dextro Cæſaris Cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conſpicati Hoſtes non tenuerunt ſeſe: magnoque impetu IV. ad eam conſtratæ Naues, & complures apertæ contenderunt. cui coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium, ne turpiter in conſpectu cõtumeliam acciperet; quamquam, ſi quid grauius accidiſſet, merito caſurum iudicabat. Prœlium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui cum in omnibus dimicationibus & ſcientia, & virtute præſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant; ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. ita prœlium ſecundiſſimum eſt factum. capta eſt vna Hoſtium quadriremis: depreſſa eſt altera. deinde omnibus epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis Nauibus propugnatorũ eſt interfecta. quod niſi Nox prœliũ diremiſſet, tota claſſe Hoſtium Cęſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis Hoſtibus, aduerſo vẽto leniter flante, Naues onerarias Cęſar remulco victricibus ſuis Alexandriam deducit. eo detrimento adeo ſunt fracti Alexandrini, cum non iam virtute propugnatorum, ſed ſcientia Claſſiariorum ſe victos viderent, quibus & ſuperioribus locis ſubleuabantur, vt vix ædificijs defendi poſſent, & materiam cunctam obijcerent, quod noſtræ Claſſis oppugnationem etiam ad terram verebantur. ijdem, poſtea quam Ganymedes in Concilio cõfirmauit, ſeſe & eas, quę eſſent amiſſæ, reſtituturum, & numerum adaucturum, magna ſpe, & fiducia veteres reficere Naues, accuratiuſque huic rei ſtudere, atque inſeruire, inſtituerunt: at, tametſi amplius C X. Nauibus longis in Portu, Naualibuſque amiſerant, non tamen reparandæ Claſſis cogitationem depoſuerunt. videbant enim, non auxilia Cæſaris, non commeatus ſupportari poſſe, ſi Claſſe ipſi valerent. Preterea nautici homines, & vrbis & Regionis maritimæ, quotidianoque vſu à pueris exercitati, ad naturale, ac domeſticum bonum refugere cupiebant: & quantum paruulis nauigijs profeciſſent, ſentiebant: itaque omni ſtudio ad parandam Claſſem incubuerunt. Erant omnibus oſtiis Nili cuſtodiæ, exigendi portorij cauſſa diſpoſitæ. Naues veteres erant in occultis Regię naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant vſi. has reficiebant: illas Alexandriam reuocabant. deerant remi: Porticus, Gymnaſia, Ædifia publica, detegebant: aſſeres, remorum vſum obtinebant: aliud naturalis ſollertia, aliud vrbis copia, ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam nauigationem parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſeruiebant, & in ipſo Portu confligendum videbant. itaque paucis diebus, contra omnium opiniònem, quadriremes X X I I, quinqueremes V. confecerunt. ad has minores, apertaſque complures adiecerunt: &, in Portu periclitati remigio, quid quęque earum efficere poſſet, idoneos Milites impoſuerunt, ſeque ad confligẽdum omnibus rebus para-

uerunt. Cæſar Rhodias Naues IX. habebat, (nam, X. miſſis,vna in curſu litore Ægyptio defecerat) Ponticas IIX. Lycias V. ex Aſia XII. ex his quinqueremes V. erant,& quadriremes X.reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ.tamen, virtute Militum confiſus,cognitis Hoſtium copiis, ſe ad dimicandum parabat. Poſtquam eo ventum eſt, vt ſibi vterque eorum conſideret; Cæſar Pharon Claſſe circumuehitur, aduerſaſque Naues hoſtibus conſtituit: in dextro Cornu Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. inter has ſpatium CD. paſſuum relinquit, quod ſatis eſſe ad explicandas Naues videbatur. poſt hunc ordinem reliquas Naues ſubſidio diſtribuit:quæ quamque earum ſequatur,& cui ſubueniat, conſtituit, atque imperat. Non dubitanter Alexandrini Claſſem producũt, atque inſtruunt; in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in ſecundo ordine conſtituunt. magnum præterea numerum minorum Nauigiorum,& ſcapharũ producunt cum malleolis, ignibuſque; ſi quid ipſa multitudo, & clamor, & flamma noſtris terroris afferre poſſent. Erant inter duas Claſſes vada tranſitu anguſto, quæ pertinent ad Regionem Africæ.ſic enim prædicãt, partem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ. Satiſque diu inter ipſos eſt exſpectatum, ab vtris tranſeundi fieret initium: propterea quod, eo qui intraſſent, ad explicandam Claſſem, & ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videbãtur. Rhodiis Nauib. præerat Euphranor, animi magnitudine,ac virtute magis cum noſtris hominibus quam cum Græcis, comparandus. hic,ob notiſſimam ſciẽtiam, atque animi magnitudinem, delectus eſt ab Rhodiis,qui Imperium Claſſis obtineret. qui, vbi Cæſaris animum aduertit, Videris mihi,inquit,Cæſar, vereri,ſi hæc vada primus Nauibus intraueris,ne prius dimicare cogaris, quam reliquam Claſſem poſſis explicare. nobis rem committe.nos prœlium ſuſtinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui ſubſequantur. hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis & dedecori, & dolori eſt.Cæſar,illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus,dat ſignum pugnæ. progreſſas vltra vadum IV. Rhodias Naues circumſiſtunt Alexandrini; atque in eas impetum faciunt. ſuſtinent illi atque arte,ſollertiaque ſe explicant: ac tantum doctrina potuit; vt in diſpari numero nulla tranſuerſa Hoſti obiiceretur,nullius remi detegerentur,ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent.interim ſunt reliquæ ſubſecutæ. tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt,propter anguſtias loci; atque omne certamen in virtute conſtitit. neque vero Alexandrinus fuit quiſquam aut noſtrorum, aut Opidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet,quin altiſſima tecta peteret,atque ex omni proſpectu locum ſpectaculo caperet,precibuſq;, & votis victoriã ſuis ab Dijs immortalibus expoſceret. Minime autẽ erat par prœlij certamen. noſtris enim pulſis,neque terra, neque mari effugium dabatur victis; omniaque victoribus erant futura in incerto:illi,ſi ſuperaſſent Nauibus, omnia tenerent; ſi inferiores fuiſſent,reliquam tamen fortunam periclitarentur. ſimul illud graue, ac miſerum videbatur, perpaucos de ſumma ac de ſalute omnium decertare: quorum ſi quis aut animo, aut virtute ceſſiſſet, reliquis etiam eſſet cadendum, quibus pro ſe pugnandi facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpenumero Cæſar ſuis expoſuerat; vt hoc maiori animo contenderẽt,quod omnium ſalutem ſibi commendatam viderent.eadem ſuum quiſque contubernalem, amicum,notum proſequens erat obteſtatus; ne ſuam, atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficiſceretur. itaque hoc animo eſt decertatum, vt neque maritimis,nauticiſque ſollertia,atque ars pręſidium ferret; neque numero Nauium præſtãtibus multitudo prodeſſet; neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorum poſſent adæquari. Capitur hoc prœlio quinqueremis vna cum defenſoribus, remigibuſque; & deprimuntur tres noſtris incolumibus omnibus.reliquæ propinquam fugam ad Opidum capiunt:quas produxerunt ex molibus,atque ædificiis imminentibus, & noſtros adire propius prohibuerunt.

† Hoc

3 † Hoc ne ſibi ſæpius accidere poſſet, omni ratione Cæſar contendendum exiſtimauit, vt Inſulam, molemque ad Inſulam pertinentem, in ſuam redigeret poteſtatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in Opido, & illā, & vrbem vno tempore tentari poſſe confidebat. Quo capto conſilio, Cohortes x, & Leuis armaturæ electos, quos idoneos ex Equitibus Gallis arbitrabatur, in Nauigia minora, Scaphaſque imponit: alteram Inſulæ partem, diſtinendæ manus cauſſa, cum conſtratis Nauibus aggreditur, præmijs magnis propoſitis, qui primus Inſulam cepiſſet. ac primo impetum noſtrorum pariter ſuſtinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & Litora armati defendebant; quo propter aſperitatem loci, nō facilis noſtris aditus dabatur: & ſcaphis, Nauibuſque longis v. mobiliter, & ſcienter anguſtias loci tuebantur. ſed, vbi, locis primum cognitis, vadiſque pertentatis, pauci noſtri in Litore conſtiterunt; atque hos ſunt alij ſubſecuti; conſtanterque in eos, qui in litore æquo inſtiterant, impetū fecerunt: omnes Pharitæ terga verterunt. his pulſis, cuſtodia Portus relicta, ad Litora, & vicum applicauerunt; ſeque ex Nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. neque vero diutius ipſi ex munitione ſe continere potuerunt. etſi erat non diſſimile, atque Alexandriæ genus Ædificiorum: (vt minora maioribus conferantur) Turreſque editæ, & coniunctæ muri locum obtinebant. neque noſtri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum, ſed Terror Hominibus mentem, conſiliumque eripit, & membra debilitat; vt tunc accidit. qui ſe in æquo loco, ac plano pares eſſe confidebant, iidem, perterriti fuga ſuorum, & cæde paucorum, xxx. pedum altitudine in ædificijs conſiſtere auſi non ſunt, ſeque per molem in Mare præcipitauerunt, & DCCC. paſſuum interuallo ad Opidum enatauerunt. Multi tamen ex iis capti, interfectique ſunt. ſed numerus captiuorum omnino fuit DC. Cæſar, præda Militibus conceſſa, Ædificia diripi iuſſit; Caſtellumque ad Pontem, qui propior erat Pharo, communiuit; atque ibi præſidium poſuit. hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum, propioremque Opido Alexandrini tuebantur. ſed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur; quod, his obtentis duobus, omnem Nauigiorum excurſum, & repentina latrocinia, ſublatum iri videbatur. iamque eos, qui præſidio eum locum tenebant, Tormentis è Nauibus, Sagittiſque depulerat, atque in Opidum redegerat; & Cohortium III. inſtar in Terram expoſuerat. non enim plures conſiſtere anguſtiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in Nauibus ſtationem obtinebant. Quo facto, imperat Pontem aduerſus Hoſtem prǣuallari, &, qua exitus Nauibus erat fornice exſtructo, quo Pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri, atque obſtrui. quorum altero opere effecto, vt nulla omnino ſcapha egredi poſſet, altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex Opido ſe eiecere, & contra munitiones Pontis latiore loco conſtiterunt; eodemque tempore, quæ conſueuerant nauigia per Pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem conſtituerunt. Pugnabatur à noſtris ex Ponte, ex mole, ab illis ex area, quæ erat aduerſus Pontem, & ex Nauibus contra molem. In his rebus occupato Cæſare, Militeſq; hortante, remigum magnus numerus, & Claſſiariorum ex longis Nauibus noſtris in molem ſe eiecit. Pars eorum ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum Nauigia Hoſtium lapidibus, ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam vltra eum locum, ab latere eorū aperto, auſi ſunt egredi ex Nauibus Alexandrini pauci; vt ſine ſignis, certiſque Ordinibus ſine ratione prodierant, ſic temere in Naues refugere cœperunt. quorum fuga incitati Alexandrini, ex Nauibus egrediebantur, noſtroſque acrius perturbatos inſequebantur. ſimul qui in Nauibus longis remanſerant, ſcalas rapere, Naueſque à terra repellere, properabant; ne Hoſtes Nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati Milites noſtri, Cohortium trium, quæ in Ponte, ac prima mole conſtiterāt, cum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum aduerſi

ſuſtinerent, veriti ne ab tergo circumuenirentur, & diſceſſu Nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem, in Pontem inſtitutam, reliquerunt, & magno curſu incitati ad Naues contenderunt. quorum pars, proximas nacta Naues, multitudine hominum, atque onere depreſſa eſt; pars reſiſtens & dubitans, quid eſſet capiendum conſilij, ab Alexandrinis interfecta eſt; non nulli, feliciore exitu, expeditas ad anchoras Naues conſecuti, incolumes diſceſſerunt; pauci alleuati ſcutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima Nauigia adnatarunt. Cæſar, quo ad potuit, cohortando ſuos ad Pontem, & munitiones contendere, eodem in periculo verſatus eſt: poſtquam vniuerſos cedere adnimaduertit, in ſuum Nauigium ſe recepit. quo multitudo hominum inſecuta cum irrumperet; neque adminiſtrandi, neque repellendi à terra facultas daretur; fore, quod accidit, ſuſpicatus, ſeſe ex Nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius conſtiterant, Naues adnatauit. hinc ſuis laborantibus ſubſidio ſcaphas mittens, non nullos conſeruauit. Nauigiũ quidem eius, multitudine depreſſum Militum, vna cum hominibus interiit. hoc prœlio deſiderati ſunt ex numero Legionariorum Militum circiter CD, & paullo poſt eum numerum Claſſiarij, & Remiges. Alexãdrini eo loco Caſtellum magnis munitionibus, multiſque Tormentis confirmauerunt, atque, egeſtis ex Mari lapidibus, libere ſunt vſi poſtea ad mittenda Nauigia. Hoc detrimento, Milites noſtri tantum abfuerunt vt perturbarentur, vt incenſi potius, atque incitati, magnas acceſſiones fecerint. nam in operibus Hoſtium expugnandis, in prœlijs quotidianis, quandocumque ſors obtulerat, procurrentibus, & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & ardentibus ſtudiis Militum. nec diuulgata Cæſaris cohortatio ſubſequi Legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: vt magis deterrendi, & continendi à perículoſiſſimis eſſent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. † Alexandrini, cum Romanos & ſecundis rebus confirmari, & aduerſis incitari viderent, neque vllum belli tertium caſum noſſent, quo poſſent eſſe firmiores, vt coniectura conſequi poſſumus, aut admoniti à Regis amicis, qui in Cæſaris erant præſidiis, aut ſuopte conſilio, per occultos nuncios Regis probato, Legatos ad Cæſarem miſerunt, vt dimitteret Regem, tranſireque ad ſuos pateretur: paratam enim omnem multitudinem eſſe, confectam tædio puellæ, fiduciario Regno, dominatione crudeliſſima Ganymedis, facere id, quod Rex imperaſſet: quo ſi auctore in Cæſaris fidem, amicitiamque venturi eſſent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus ſe dederent. Cæſar, etſi fallacem gentem, ſemperque alia cogitantem, alia ſimulantem, bene cognitam habebat, tamen, petentibus dare veniam, vtile eſſe ſtatuit: quod, ſi quo pacto ſentirent ea, quæ poſtularent, manſurum in fide dimiſſum Regem credebat; ſin, id quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum Regem habere vellent, ſplendidius, atque honeſtius ſeſe contra Regem, quam contra conuenarum, ac fugitiuorum manum, bellum eſſe geſturum. itaque Regem cohortatus, vt conſuleret Regno paterno, parceret præclariſſimæ Patriæ, quæ turpiſſimis incendijs, & ruinis eſſet deformata, ciues ſuos primum ad ſanitatem reuocaret, deinde conſeruaret, fidem Populo R. ſibique præſtaret; cum ipſe tantum ei crederet, vt ad Hoſtes armatos eum mitteret; dextera dexteram tenens, dimittere cœpit adulta iam ætate puerum. at Regius animus, diſciplinis fallaciſſimis eruditus, ne à gentis ſuæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæſarem cœpit, ne ſe dimitteret: non enim Regnum ipſum ſibi conſpectu Cęſaris eſſe iucundius. Compreſſis pueri lacrymis, Cæſar ipſe commotus, celeriter, ſi illa ſentiret, fore cum ſecum affirmans, ad ſuos dimiſit. ille, vt ex carceribus in liberum curſum emiſſus, adeo contra Cęſarem acriter bellum gerere cœpit, vt lacrymas, quas in colloquio proiecerat, gaudio videretur profudiſſe. Accidiſſe hoc complures Cęſaris Legati, amici, Centuriones, Militeſque lætabantur; quod nimia bonitas eius, fallacijs pueri eluſa eſſet. quaſi vero id Cæſar, bonitate tantum adductus,

adductus, & non prudentiſſimo conſilio,feciſſet.Cum,duce aſſumpto,Alexandrini nihilo ſe firmiores factos,aut languidiores Romanos animaduerterēt; eludentibuſque Militibus Regis ætatem, atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque ſe quidquam proficere viderent; rumoreſque exſiſterent,magna Cæſari præſidia, terreſtri itinere, Syria,Ciliciaque adduci; (quod nō dum Cæſari auditum erat) interea commeatum, qui noſtris Mari ſupportabatur,intercipere ſtatuerunt.itaque,expeditis Nauigiis,locis idoneis ad Canopum in ſtatione,diſpoſitis Nauibus, inſidiabantur noſtris commeatibus. quod vbi Cæſari nunciatum eſt, Claſſem iubet expediri, atque inſtrui: præficitur Ti.Nero.proficiſcūtur in ea claſſe Rhodiæ Naues,atque in his Euphranor, ſine quo nulla vmquam dimicatio maritima parum etiam feliciter confecta erat. At Fortuna, quæ plerumque eos,quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorem caſum reſeruat, ſuperiorum temporum diſſimilis,Euphranorem perſequebatur.nam,cum ad Canopum ventum eſſet; inſtructaque vtrimque Claſſis confluxiſſet: & ſua conſuetudine Euphranor primus prœlium commiſiſſet; & illic triremem Hoſtium perforaſſet,ac demerſiſſet; proximam longius inſecutus, parum celeriter inſequentibus reliquis, circumuentus ab Alexandrinis eſt.cui ſubſidium nemo tulit; ſiue quod in ipſo ſatis præſidij pro virtute,ac felicitate eius putarent eſſe; ſiue quod ipſi ſibi timebant.itaque vnus ex omnibus eo prœlio bene rem geſſit. ſolus cum ſua quatriremi victrice periit. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnæ nobilitatis domi, ſcientiæque in bello,& virtutis, fidei, dignitatiſque in amicitia Cæſaris, miſſus in Syriam, Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accerſenda,cum magnis copiis (quas celeriter,& propenſiſſima Ciuitatum voluntate,& ſua diligentia, confecerat) itinere pedeſtri,quo coniungitur Ægyptus Syriæ Peluſium adduxit:idque Opidum, firmo præſidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo acceſſu Pharo,pedeſtri Peluſio,velut Clauſtris, munita exiſtimatur) repente magnis circumdatum copijs, multiplici præſidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis,defeſſiſque ſubijciebat, & perſeuerantia, conſtantiaque oppugnandi, quo die eſt aggreſſus,in ſuam redegit poteſtatem; præſidiumque ibi ſuum collocauit. Inde, re bene geſta, Alexandriam ad Cæſarem contendit; omneſque eas Regiones,per quas iter faciebat,auctoritate ea,quæ plerumque adeſt victori, placarat,atque in amicitiam Cæſaris redegerat. Locus eſt fere regionum illarum nobiliſſimus, nō ita longe ab Alexandria,qui nominatur Delta,quod nomen à ſimilitudine Literæ cepit. nam pars quædam Fluminis Nili, mire deriuata inter ſe, duobus itineribus paullatim, medium inter ſe ſpatium relinquens, diuerſiſſimo ad litus interuallo à mari coniungitur.cui loco cum appropinquare Mithridatē Rex cognouiſſet; & tranſeundum ei Flumen ſciret; magnas aduerſus eū copias miſit,quibus vel ſuperari,delerique Mithridatē, vel ſine dubio retineri poſſe credebat. quemadmodum autem optabat eum vinci; ſic ſatis habebat,interclusum à Cæſare à ſe retineri. Quæ primæ copiæ Flumen à Delta tranſire, & Mithridati occurrere potuerunt, prœlium commiſerunt,feſtinantes præripere ſubſequentibus victoriæ ſocietatem. quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, conſuetudine noſtra Caſtris vallatis,ſuſtinuit. cum vero incaute, atque inſolenter ſuccedere eos munitionibus videret; eruptione vndique facta, magnum numerum eorum interficit, quod niſi locorum notitia reliqui ſe texiſſent, partimque in Naues, quibus Flumen tranſierant recepiſſent; funditus deleti eſſent. qui vt paullulum ab illo timore ſe recreatunt, adiunctis iis,qui ſubſequebantur, rurſus Mithridatem oppugnare cœperūt. Mittitur à Mithridate nuncius Cęſari,qui rem geſtam perferret.cognoſcit ex ſuis, eadem hæc accidiſſe, Rex. ita pæne ſub idē tempus & Rex ad opprimendum Mithridatem proficiſcitur, & Cæſar ad recipiendum. celeriore Fluminis Nili nauigatione Rex eſt vſus, in qua magnam,& paratam Claſſem habebat. Cæſar eodem

itinere vti voluit; ne Nauibus in Flumine dimicaret: ſed circumuectus eo Marí,
quod Africæ partis eſſe dicitur, ſicuti ſupra demonſtrauimus, prius tamen Regis
copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi poſſet, eumque ad ſe victorem in-
columi Exerciru recepit. conſederat cum copiis Rex loco natura munito, quod e-
rat ipſe excelſior; planicies ex omnibus partibus ſubiecta. tribus autem ex latri-
bus variis genere munitionibus tegebatur. vnum latus erat adiectum Flumini Ni-
lo; alterum editiſſimo loco ductum, vt partem Caſtrorum obtineret; tertium Pa-
lude cingebatur. Inter Caſtra Regis & Cæſaris iter Flumen intercedebat angu-
ſtum, altiſſimis ripis, quod in Nilum influebat. aberat autem ab Regis Caſtris mil-
lia paſſuum circiter VII. Rex, cum hoc itinere venire Cæſarem comperiſſet, Equi-
tatum omnem, expeditoſque delectos pedites ad id Flumẽ miſit, qui tranſitu Cæ-
ſarem prohiberent, & eminus ex ripis prœlium impar inirent. nullum enim pro-
ceſſum virtus habebat, aut periculum ignauia ſubibat. quæ res incẽdit dolore Mi-
lites, Equiteſque noſtros; quod tam diu pari prœlio cum Alexandrinis certaretur.
itaque eodem Tempore Equites Germani diſperſi, vada Fluminis quærẽtes, par-
tim demiſſioribus ripis Flumen tranſnarunt; & Legionarij, magnis arboribus ex-
ciſis, quæ longitudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque ag-
gere iniecto, Flumen tranſierunt. quorum impetum adeo pertimuerunt Hoſtes,
vt in Fuga ſpem ſalutis collocarent: ſed id fruſtra: namque ex ea fuga pauci ad Re-
5 gem refugerunt, pæne omni reliqua multitudine interfecta. † Cæſar, re præcla-
riſſime geſta, cum ſubitum aduentum ſuum iudicaret magnum terrorem Alexan-
drinis iniecturũ, protinus victor ad Regis Caſtra pertendit. hæc cum & opere ma-
gno vallata, & loci narura munita aduerteret; confertamque armarorum multi-
tudinem collocaram in vallo videret; laſſos itinere, ac prœliando Milites ad op-
pugnanda Caſtra ſuccedere noluit; itaque, non magno interuallo relicto ab Ho-
ſte, Caſtra poſuit. Poſtero die Caſtellum, quod Rex in proximo vico non longe à
ſuis Caſtris muniuerat, brachiiſque cum opere Caſtrorum coniunxerat, vici obti-
nendi cauſſa Cæſar aggreſſus, omnibus copiis expugnat; non quod id minori nu-
mero Militum conſequi, difficile factu putaret; ſed vt ab ea victoria, perterritis A-
lexandrinis, protinus Caſtra Regis oppugnaret. itaque eo curſu, quo refugientes
Alexandrinos ex Caſtello in Caſtra ſunt Milites inſecuti, munitionibus ſucceſſe-
runt, acerrimeque eminus prœliari cœperunt. duabus ex partibus aditus oppu-
gnationis noſtris dabatur; vna, qua liberum acceſſum haberi demonſtraui; alte-
ra, quæ mediocre interuallum inter Caſtra, & flumen Nilum habebat. maxima, &
electiſſima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum
aditum habebat. plurimum autem proficiebant Hoſtes in repellendis, vulneran-
diſque noſtris, qui in Regione Fluminis Nili propugnabãt. diuerſis enim telis no-
ſtri figebantur, aduerſi ex vallo Caſtrorum, auerſique ex Flumine, in quo mulræ
naues inſtructæ Funditoribus, & Sagittariis noſtros impugnabant. Cæſar, cum vi-
deret Milites acrius prœliari non poſſe, nec tamen multum profici propter loco-
rum difficultatem; cumque animum aduerteret, excelſiſſimũ locum Caſtrorum
relictum eſſe ab Alexandrinis; quod & per ſe munitus eſſet, & ſtudio partim pu-
gnandi, partim ſpectandi decurriſſent in eum locum, in quo pugnabatur; Cohor-
tes illo circuire Caſtra, & ſummum locũ aggredi, iuſſit; hiſque Carſulenum præ-
fecit, & animi magnitudine, & rei militaris ſcientia virum præſtantem. Quo vt
ventum eſt, paucis defendentibus munitionem, noſtris contra Militibus acerri-
me pugnantibus, diuerſo clamore, & prœlio perterriti Alexandrini trepidantes
in omnes partes diſcurrere cœperunt. quorum perturbatione noſtrorum animi
adeo ſunt incitati, vt pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen e-
ditiſſimum locum Caſtrorum caperent. ex quo decurrentes, magnam multitudi-
nem Hoſtium interfecerunt. quod periculum plerique Alexandrini fugientes, a-
ceruatim ſe de vallo præcipitauerunt in eam partem, quæ Flumini erat adiuncta.

horum

horum primis in ipſa foſſa munitionis magna vi oppreſſis, ceteri faciliorẽ fugam habuerunt. conſtat fugiſſe ex Caſtris Regẽ ipſum, receptumque in Nauẽ, & multitudine eorum, qui ad proximas Naues, adnatabãt, demerſo nauigio periſſe. Re feliciſſime, celerrimeque geſta, Cæſar, magnæ victoriæ fiducia, proximo terreſtri itinere Alexandriam cum Equitibus contendit; atque eam partem Opidi victor introiit, quæ præſidio Hoſtium tenebatur. neque eum cõſilium ſuum fefellit, quin Hoſtes, eo prœlio audito, nihil iam de bello eſſent cogitaturi. dignum adueniens fructum virtutis, & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo Opidanorum, armis proiectis, munitionibuſque ſuis relictis, veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueuerunt, ſacriſque omnibus prolatis, quorum religione precari offenſos, iratoſque animos Regum erant ſoliti, aduenienti Cæſari occurrerunt, ſeque ei dediderunt. Cæſar in fidẽ receptos conſolatus, per Hoſtium munitiones in ſuam partem Opidi magna gratulatione venit ſuorum, qui nõ tantum bellum ipſum, ac dimicationem; ſed etiã talem aduentum eius felicem fuiſſe lætabantur. Cæſar, Ægypto, atque Alexandria potitus, Reges conſtituit, quos Ptolemæus teſtamento ſcripſerat, atque obteſtatus erat Populum R. ne mutarentur. nam, maiore ex duobus pueris Rege amiſſo, minori tradidit Regnum, maiori ex duabus filiæ Cleopatræ, quæ manſerat in fide, præſidijſque eius, minorem Arſinoen, cuius nomine diu regnaſſe impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex Regno ſtatuit; ne qua rurſus noua diſſenſio, prius quam diuturnitate confirmarentur Regis imperia, per homines ſeditioſos naſceretur. Legione veterana VI. ſecum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmius eſſet eorũ Regum imperium: qui neque amorem ſuorum habere poterant, quod fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia; neque vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus Reges conſtituti. ſimul ad Imperij noſtri dignitatem, vtilitatemque publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide Reges, præſidiis eos noſtris eſſe tutos, & hos, ſi eſſent ingrati, poſſe iiſdem præſidiis coerceri. ſic, rebus omnibus confectis, & collocatis, ipſe itinere terreſtri profectus eſt in Syriam. † Dum hæc in Ægypto geruntur, Rex

6 Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Cæſar Aſiam finitimaſque Prouincias adminiſtrandas trãſdiderat, venit oratum, ne Armeniam minorem, Regnum ſuum, neve Cappadociã, Regnum Ariobarzanis, poſſideri, vaſtarique pateretur à Pharnace: quo malo niſi liberarentur, imperata ſibi facere, pecuniamque promiſſam Cæſari non poſſe ſe perſoluere. Domitius, non tantum ad explicandos ſumptus Rei militaris, cum pecuniam neceſſariam eſſe iudicaret; ſed etiam turpe Populo R. & Cæſari victori, ſibique infame eſſe ſtatueret, Regna Sociorum, atque Amicorum, ab externo rege occupari, nuncios cõfeſtim ad Pharnacem miſit, Armenia, Cappadociaque decederet, ne ve, occupatione Belli Ciuilis, Populi R. ius, maieſtatemque tentaret. hanc denunciationem cum maiorem vim habituram exiſtimaret, ſi propius eas Regiones cum Exercitu acceſſiſſet; ad Legiones profectus, vnam ex tribus XXXVI. ſecum ducit, II. in Ægyptum ad Cæſarem mittit, literis eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terreſtri per Syriam erat miſſa adiungit Cn. Domitius Legioni XXXVI. duas à Deiotaro, quas ille diſciplina, atque armatura noſtra complures annos conſtitutas habebat, Equiteſque centum; totidemque ab Ariobarzane ſumit. mittit P. Sextium ad C. Plætorium Quæſtorem, vt Legionem adduceret: quæ ex tumultuariis Militibus in Ponto confecta erat, Quinctumque Patiſcũ in Ciliciam ad auxilia accerſenda. quæ copiæ celeriter omnes iuſſu Domitij Comana conuenerunt. Interim Legati à Pharnace reſponſum referunt; Cappadocia ſe deceſſiſſe, Armeniam minorem recepiſſe, quam paterno nomine iure obtinere deberet; deniq; eius Regni cauſſa integra Cæſari ſeruaretur: paratũ enim ſe facere quod is ſtatuiſſet. Cn. Domitius, cum animaduerteret eum Cappadocia deceſſiſſe, non voluntate adductum, ſed neceſſitate; quod facilius Armeniam defendere poſſet, ſubiectã ſuo Regno, quam

Cappadociam,lõgius remotam; quodque omnes III. Legiones adducturum Domitium putaſſet; ex quibus cum II. ad Cæſarẽ miſſas audiſſet, audaciuſq; in Armenia ſubſtitiſſet,perſeuerare cœpit,vt eo quoque Regno decederet: neq; enim aliud ius eſſe Cappadociæ,atq; Armeniæ:nec iuſte eum poſtulare,vt in Cæſaris aduentum res integra differretur:id enim eſſe Integrum,quod ita eſſet,vt fuiſſet.His reſponſis datis,cũ iis copiis,quas ſupra ſcripſi, profectus eſt in Armeniã; locíſque ſuperioribus iter facere inſtituit.nam ex Ponto à Comanis iugum editum ſiluestre eſt,pertinens in Armeniam minorem,quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris hæ erant certæ opportunitates, quod in locis ſuperioribus nullus impetus repentinus accidere Hoſtium poterat,& quod Cappadocia,his iugis ſubiecta magnam commeatus copiam erat ſubminiſtratura. Complures interim Legationes Pharnaces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, Regiaque munera Domitio ferrent. ea conſtanter omnia aſpernabatur: nec ſibi quidquã fore antiquius, quam dignitatem Populi R.& Regna Sociorum recuperare, Legatis reſpõdebat. Magnis,& continuis itineribus cõfectis,cum aduentaret ad Nicopolim,quod Opidum in Armenia minore poſitũ eſt,plano ipſum loco, Montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis,ſatis magno interuallo ab Opido remotis Caſtra poſuit longe à Nicopoli circiter millia paſſuum VII.Quibus ex Caſtris, cum locus anguſtus,atq; impeditus eſſet trãſeundus,Pharnaces in inſidiis delectos pedites, omneſque pæne diſpoſuit Equites.magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diſſipari iuſſit,paganoſque & Opidanos in iis locis obuerſari: vt ſi amicus Domitius eas anguſtias tranſiret,nihil de inſidiis ſuſpicaretur,cum in agris & pecora, & homines animaduerteret verſari,tãquam amicorum aduẽtu: ſin vero vt in Hoſtium fines veniret; præda diripienda,Milites diſſiparentur,diſperſique cæderentur. Hæc cum adminiſtraret,numquam tamen intermittebat Legatos de Pace,atque amicitia mittere ad Domitiũ: cum hoc ipſo crederet eum facilius decipi poſſe. At contra ſpes Pacis Domitio in eiſdẽ Caſtris morãdi attulit cauſſam. ita Pharnaces,amiſſa proximi temporis occaſione,veritus,ne cognoſcerẽtur inſidiæ, ſuos in Caſtra reuocauit. Domitius poſtero die propius Nicopolim acceſſit,Caſtraque Opido contulit.quæ dum muniunt noſtri, Pharnaces Aciem inſtruxit ſuo More, atque inſtituto.in fronte enim, ſimplici directa Acie, Cornua trinis firmabantur ſubſidiis.eadem ratione hæc media collocabantur Acie,duobus dextra,ſiniſtraq; interuallis,ſimplicibus ordinibus inſtructis. perfecit inceptũ Caſtrorum opus Domitius,parte copiarum pro vallo inſtructa. Proxima nocte Pharnaces, interceptis Tabellariis,qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium ferebant, cognoſcit Cæſarem magno in periculo verſari,flagitareque à Domitio,vt quamprimum ſibi ſubſidia mitteret, propiuſque ipſe Alexandriã per Syriam accederet. Qua cognita re Pharnaces victoriæ loco ducebat,ſi trahere tempus poſſet; cum diſcedẽdum celeriter Domitio putaret.itaque ab Opido, quam facillimũ acceſſum, & æquiſſimum ad dimicandum noſtris videbat, foſſas II.directas, non ita magno medio interuallo relicto, IV.pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius conſtituerat ſuam non producere Aciem.inter has foſſas Aciem ſemper inſtruebat. Equitatum autem ab lateribus omnem extra foſſam collocabat: qui neque aliter vtilis eſſe poterat,& multum numero anteibat noſtrum Equitatum. Domitius autem,cum Cæſaris magis periculo,quam ſuo commoueretur; neque ſe tuto diſceſſurum arbitraretur, ſi conditiones,quas reiecerat,rurſus appeteret, aut ſine cauſſa diſcederet; ex propinquis Caſtris in Aciem Exercitum eduxit. XXXVI. Legionem in Dextro Cornu collocauit,Ponticam in Siniſtro:Deiotari Legiones in mediam Aciem contulit, quibus tamen anguſtiſſimum frontis reliquit interuallum, reliquis Cohortibus in ſubſidiis collocatis.ſic vtrimque,Acie inſtructa, proceſſum eſt ad dimicandum.Signo ſub idem tempus ab vtroque dato concurritur,acriter varieque pugnatur. nam XXXVI. Legio, cum extra foſſam in Equitatum Regis impetum

tum feciſſet, adeo ſecundum prœliũ fecit, vt mœnibus Opidi ſuccederet, foſſamque tranſiret, aduerſoſque hoſtes aggrederetur. at Pontica ex altera parte Legio, cũ paullulũ auerſa Hoſtibus ceſſiſſet, foſſam autẽ circuire Acies ſecundo conata eſſet, vt aperto latere aggrederetur Hoſtem; in ipſo tranſitu foſſæ confixa, & oppreſſa eſt. Deiotari vero Legiones vix impetũ ſuſtinuerunt. ita victrices Regis copiæ Cornu ſuo Dextro, mediaque Acie conuerterunt ſe ad XXXVI. Legionem: quæ tamen fortiter vincẽtium impetũ ſuſtinuit; magnis copiis Hoſtium circumdata, præſentiſſimo animo pugnans in orbem ſe recepit ad radices montium: quo Pharnaces inſequi, propter iniquitatem loci, noluit. ita, Pontica Legione pæne tota amiſſa magna parte Deiotari Militum interfecta, XXXVI. Legio in loca ſe ſuperiora contulit, non amplius CCL. deſideratis. ceciderunt eo prœlio ſplendidi, ac illuſtres viri nonnulli Equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto reliquias exercitus diſſipati collegit, itineribuſque tutis per Cappadociã ſe in Aſiam recepit. † Pharnaces, rebus ſecundis elatus, cum de Cæſare ea, quæ opta-
7 bat, ſperaret, Põtum omnibus copiis occupauit: ibique & victor, & crudeliſſimus Rex, cum ſibi fortunam paternam, feliciore euentu, deſtinaret, multa Opida expugnauit; bona Ciuium Romanorum, Ponticorumque diripuit; ſupplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commendationẽ habebant, eaque, quæ morte eſſent miſeriora; Pontumque, nullo defendente, paternum Regnũ ſe recepiſſe glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico eſt incommodũ acceptum: quæ Prouincia ſuperioribus menſibus retenta non tantum ſine ignominia, ſed etiã cum laude erat. namque eo miſſus æſtate cum II. Legionibus Qu. Cornificius, Cæſaris quæſtor, proprætor, quamquam erat Prouincia minime copioſa ad Exercitus alendos, & finitimo bello, ac diſſenſionibus vaſtata, & confecta, tamen prudentia, ac diligentia ſua, quod magnam curam ſuſcipiebat, ne quo temere progrederetur, & recepit, & defendit. namque, & Caſtella complura, locis editis poſita, quorum opportunitas Caſtellanos impellebat ad decurſiones faciẽdas, & bellum inferendum, expugnauit; eaque præda Milites donauit: quæ etſi erat tenuis, tamen in tanta Prouinciæ deſperatione, erat grata, præſertim virtute parta. & cum Octauius ex fuga Pharſalici prœlij magna Claſſe in illum ſe ſinum contuliſſet, paucis Nauibus Hiadertinorum, quorum ſemper in Remp. ſingulare cõſtiterat officium, diſperſis Octauianis Nauibus erat potitus; vt vel Claſſe dimicare poſſet, adiunctis captiuis Nauibus ſociorum: cum diuerſiſſima parte Orbis terrarum Cn. Pompeium victor Cęſar ſequeretur; compluresque aduerſarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, ſe, reliquiis ex fuga collectis, contuliſſe audiret, literas ad Gabinium mittit, vti cum Legionibus Tironũ, quæ nuper erant conſcriptę, proficiſceretur in Illyricum: coniunctiſque copiis cum Qu. Cornificio, ſi quod periculum Prouinciæ inferretur, depelleret: ſin ea nõ magnis copiis tuta eſſe poſſet, in Macedoniam Legiones adduceret. omnem enim illam partem, Regionemque, viuo Cn. Pompeio, bellum inſtauraturam eſſe credebat. Gabinius, vt in Illyricum venit, hiberno tempore Anni, ac difficili, ſiue copioſiorem Prouinciam exiſtimans, ſiue multum fortunæ victoris Cæſaris tribuens, ſiue virtute, & ſcientia ſua confiſus, quam ſæpe in Bellis periclitatus, magnas res, & & ſecundas ductu, auſuque ſuo geſſerat; neque Prouinciæ facultatibus ſubleuabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis, neque Nauibus, intercluſo Mari tempeſtatibus, commeatus ſupportari poterat; magniſque difficultatibus coactus, non vt volebat, ſed vt neceſſe erat, bellum gerebat. ita, cum duriſſimis tẽpeſtatibus, propter inopiam, Caſtella, aut Opida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat: adeoque eſt à Barbaris contemptus, vt, Salonã ſe recipiens in Opidum maritimum, quod Ciues Romani fortiſſimi, fideliſſimique incolebant in agmine dimicare ſit coact⁹. Quo prœlio duobus millibus Militũ amplius amiſſis, Cẽturionibus XXXIIX, Tribunis IV, cum reliquis copiis Salonã ſe recepit; ſum-

maque ibi difficultate rerum omnium preſſus, paucis Menſibus morbo periit. cuius & infelicitas vini, & ſubita mors in magnam ſpem Octauium adduxit Prouinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus ſecundis & Fortuna, quæ plurimum in Bellis poteſt, diligentiaque Cornificij, & virtus Vatinij verſari paſſa non eſt. Vatinius Brunduſij cum eſſet, cognitis rebus, quæ geſtæ erant in Illyrico, cum crebris literis Cornificij ad auxilium Prouinciæ ferendum euocaretur; & M. Octauium audiret cum Barbaris fœdera percuſſiſſe, compluribuſque locis noſtrorum Militum oppugnare præſidia, partim claſſe per ſe, partim pedeſtribus copiis per Barbaros; etſi, graui valetudine affectus, vix corporis viribus animum ſequebatur; tamen virtute vicit incommodum Naturæ, difficultateſque Hiemis, & ſubitæ præparationis. nam, cum ipſe paucas in Portu Naues longas haberet, literas in Acaiam ad Qu. Calenum miſit, vti ſibi claſſem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum noſtrorum flagitabat, qui ſuſtinere impetum Octauij non poterant; Nauibus actuariis, quarum numerus erat ſatis magnus, magnitudine quanquam non ſatis iuſta ad prœliandum, Roſtra impoſuit. has adiunctas Nauibus longis, & numero Claſſis aucto, Militibus veteranis impoſitis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus Legionibus, qui numero Ægrorum relicti erant Brunduſij, cum Exercitus in Græciam tranſportaretur, profectus eſt in Illyricum, maritimaſque nonnullas Ciuitates, quæ defecerant, Octauioque ſe tranſdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in ſuo conſilio præteruehebatur: nec ſibi vllius rei moram, neceſſitatemque iniungebat, quin, quamcelerrime poſſet ipſum Octauium perſequeretur. hunc oppugnantē Epidaurū terra, marique, vbi noſtrum erat præſidiū, aduentu ſuo diſcedere ab oppugnatione coegit; præſidiumque noſtrum recepit. Octauius, cum Vatinium Claſſem magna ex parte confectā ex Nauiculis actuariis habere cognouiſſet, confiſus ſua Claſſe, ſubſtitit ad Inſulā Thauridem; qua Regione Vatinius inſequens nauigabat, nō quod Octauium ibi reſtitiſſe ſciret; ſed quod eum longius progreſſum inſequi decreuerat. Cum propius Thauridem acceſſiſſet, diſtenſis ſuis Nauibus, quod & tempeſtas erat turbulenta, & nulla ſuſpicio Hoſtis, repente aduerſam ad ſe venientem Nauem, antennis ad mediū malū dimiſſis, inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubduci: demittique antennas iubet, & Milites armari: & vexillo ſublato, quo pugnādi dabat ſignum, quæ primæ Naues ſubſequebantur, idem vt facerent, ſignificabat. Parabant ſe Vatiniani, repēte oppreſſi: parati deinceps Octauiani ex Portu procedebāt. Inſtruitur vtrimque acies, ordine diſpoſita magis Octauiana, paratior Militum animis Vatiniana. Vatinius, cum animaduerteret, neque Nauium ſe magnitudine, neque numero parem eſſe futuræ dimicationi, Fortunæ rem committere maluit: itaque primus ſua quinqueremi in quadriremē ipſius Octauij impetum fecit. celerrime, fortiſſimeque contra illo remigante, Naues aduerſæ Roſtris cōcurrunt adeo vehementer, vt Nauis Octauiana, Roſtro diſcuſſo, ligno cōtineretur. Cōmittitur acriter reliquis locis prœlium; concurriturque ad duces maxime. nā, cum ſuo quiſque auxilium ferret, magnum cominus in anguſto Mari prœlium factū eſt: quanroque coniunctis magis Nauibus confligendi poteſtas dabatur, tanto ſuperiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex ſuis Nauibus in Hoſtium Naues tranſire non dubitabant; & dimicatione ęquata, longe ſuperiores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipſius Octauij quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut Roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octauiani partim in Nauibus iugulantur, partim in Mare pręcipitātur: ipſe Octauius ſe in Scaphā cōfert: in quā plures cū cōfugerēt, depreſſa Scapha, vulneratus tamē adnatat ad ſuū Myoparonē. Eo receptus, cū prœlium Nox dirimeret; tēpeſtate magna velis profugit. ſequuntur hunc ſuæ Naues non nullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat. At Vatinius, re bene geſta, receptui cecinit; ſuiſque omnibus incolumibus, in eum ſe Portum victor recepit, quo ex

Portu

Portu Claſſis Octauiana ad dimicandum proceſſerat. capit ex eo prœlio pentiremem I, triremes II. dycrotas IIX. compluteſque remiges Octauianos: poſteroque ibi die fuit, dum ſuas captiuaſque Naues reficeret. Poſt diem III. contendit in Inſulam Iſſam; quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octauiũ. erat nobiliſſimũ Regiõnum earum Opidum, coniunctiſſimumque Octauio. quo vt peruenit, Opidani ſupplices ſe Vatinio dediderũt. comperitque ipſum Octauium, paruis, paucisque Nauigiis, vento ſecundo, Regionem Græciæ petiſſe, inde vt Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita breui ſpatio, re præclariſſime geſta, Prouincia recepta, & Cornificio reddita, Claſſe Aduerſariorum ex illo toto ſinu expulſa, victor ſe Brundusiũ,
8 incolumi Exercitu, & Claſſe, recepit. † His autem temporibus, quibus Cæſar ad Dyrrhachium Pompeium obſidebat, & prœlio Pharſalico rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama, dimicabat, Caſſius Longinus, in Hiſpania Proprætor, Prouinciæ vlterioris obtinendæ cauſſa, relictus, ſiue conſuetudine naturæ ſuæ, ſiue odio, quod in illã Prouinciam ſuſceperat. Quæſtor, ex inſidiis ibi vulneratus, magnas odij ſui fecerat acceſſiones; quod vel ex cõſcientia ſua, cum de ſe mutuo ſentire Prouinciã crederet, vel initis ſignis, & teſtimoniis eorũ, qui difficulter odia diſſimulãt, animaduertere poterat, & compẽſare offenſionem Prouinciæ exercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in vnũ locum Exercitum conduxit, H-S cẽtena Militibus eſt pollicitus: nec multo poſt, cum in Luſitania Medobregam Opidum, Montemque Herminium, expugnaſſet, quo Medebregenſes confugerant; ibique Imperator eſſet appellatus; iterum H-S centenis Milites donauit. Multa præterea, & magna præmia ſingulis concedebat: quæ ſpecioſum reddebant præſentẽ Exercitus amorem; paulatim tamen, & occulte Militarem diſciplinam, ſeueritatemque minuebant. Caſſius, Legionibus in hiberna diſpoſitis, ad ius dicendum Cordubam ſe recepit, contractumque in ea Æs alienum grauiſſimis oneribus Prouinciæ, conſtituit exſoluere; &, vt Largitionis poſtulat conſuetudo, per cauſſam liberalitatis ſpecioſam, plura largitori quærebantur: pecuniæ locupletibus imperabãtur; quas Longinus ſibi expenſas ferri non tantum patiebatur, ſed etiam cogebat: in gregẽ locupletium ſimultatum cauſſæ tenues coniiciebantur; neque vllum genus quæſtus, aut magni, & euidẽtis; aut minimi, & ſordidi, prætermittebatur, quo domus, & tribunal Imperatoris vacaret. nemo erat, qui modo aliquam iacturã facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna ſollicitudo periculorum ad iacturas, & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de cauſſis accidit, vt, cum Longinus Imperator eadem faceret, quæ fecerat Quæſtor, ſimilia rurſus de morte eius Prouinciales conſilia inirent. horum odium confirmabant nonnulli familiares eius: qui, cum in illa ſocietate verſarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant: ſibique quod rapuerãt, acceptum ferebãt; quod interciderat, aut erat interpellatum, Caſſio aſſignabãt. v. Legionem nouam cõſcribit: augetur odium & ex ipſo delectu, & ſumptu additæ Legionis. complentur Equitũ III. millia: maximiſque onerantur impenſis: nec Prouinciæ datur vlla requies. Interim literas accepit à Cæſare, vt in Africam Exercitum trãſuceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perueniret: quod magna Cn. Pompeio Iuba Rex miſerat auxilia, maioraque miſſurus exiſtimabatur. Quibus literis acceptis, inſolenti voluptate efferebatur; quod ſibi nouarum Prouinciarũ, & fertiliſſimi Regni tãta oblata eſſet facultas. Itaq; ipſe in Luſitaniã proficiſcitur, ad Legiones accerſendas, auxiliaque adducẽda; certis hominibus dat negotium, vt frumentum, Naueſque c. præpararentur, pecuniæque deſcriberentur, atque imperarẽtur, ne qua res, cũ rediſſet, moraretur. reditus eius fuit celerior omniũ opinione. nõ enim labor, aut vigilãtia, cupiẽti præſertim aliquid, Caſſio deerat. Exercitu coacto in vnum locũ, Caſtris ad Cordubã poſitis, pro Cõcione Militibus exponit, quas res Cæſaris iuſſu gerere deberet; polliceturq; iis, cũ in Mau-

ritaniam tranſieciſſet,H-S centena ſe daturum: v.fore in Hiſpania Legionem. ex Concione ſe Cordubam recepit; eoque ipſo die,meridiana hora, cum in Baſilicã iret,quidam Minucius Silo,cliens L.Racilij,libellum,quaſi aliquid ab eo poſtularet,vt Miles,ei tranſdit:deinde poſt Racilium,(nã is latus Caſſij tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret,celeriter dato loco,cum ſe inſinuaſſet,ſiniſtra corripit eũ, dextraq; bis ferit pugione.Clamore ſublato,fit à cõiuratis impetus vniuerſis. Munatius Plancus proximũ gladio tranſiicit Lictorem.hoc interfecto,Qu.Caſſiũ Legatum vulnerat.Ibi T.Vaſius,& L.Mergilio,ſimili confidentia,Plancum Municipem ſuum adiuuant.erant enim omnes Italicenſes.Ad ipſum Longinum L. Licinius Squillus inuolat,iacentẽque leuibus ſauciat plagis. Cõcurritur ad Caſſiũ defendendum.ſemper enim Betones,compluresque vocatos cum telis ſecum habere conſueuerat.à quibus ceteri intercluduntur,qui ad cædem faciendã ſubſequebantur. Quo in numero fuit Calpurnius Saluianus, & Manlius Tuſculus. Minucius inter ſaxa,quæ iaciebantur,in itinere fugiens opprimitur; &,relato ad domũ Caſſio,ad eum deducitur.Racilius in proximam ſe domum familiaris ſui confert, dum certum cognoſceret,confectus ne Caſſius eſſet.L.Laterenſis, cũ id non dubitaret,accurrit lætus in Caſtra, Militibuſque vernaculis, & Secundæ Legionis, quibus odio ſciebat præcipue Caſſium eſſe, gratulatur. tollitur à multitudine in Tribunal,Prætor appellatur. nemo enim in Prouincia natus, aut vernaculæ Legionis Miles,aut diuturnitate iam factus Prouincialis,quo in numero erat II. Legio, nõ cũ omni Prouincia cõſenſerat in odio Caſſij.nã Legiones xxx,& xxI,paucis Menſibus in Italia ſcriptas,Cęſar attribuerat Longino.v. Legio ibi nuper erat confecta.Interim nunciatur Laterenſi viuere Caſſiũ.Quo nuncio, dolore magis permotus,quã animo perturbatus,reficit celeriter ſe,& ad Caſſiũ viſendum proficiſcitur.Re cognita,xxx.Legio ſigna Cordubã infert,ad auxilium ferendũ Imperatori ſuo.facit hoc idẽ xxI. ſubſequitur has v: cum II.Legiones reliquæ eſſent in Caſtris; ſecũdani,veriti ne ſoli relinquerẽtur,atq; ex eo,quid ſenſiſſent,indicaretur,ſecuti ſunt factũ ſuperiorum. permanſit in ſentẽtia Legio vernacula, nec vllo timore de gradu deiecta eſt. Caſſius eos, qui nominati erant conſcij cædis, iubet comprehendi: Legionẽ v.in Caſtra remittit,Cohortibus xxx.retentis.indicio Minucij cognoſcit,L.Racilium,& L.Laterẽſem,& Annium Scapulam, maximæ dignitatis,& gratiæ prouincialẽ hominẽ,ſibique tã familiarẽ,quã Laterẽſem, & Racilium in eadẽ fuiſſe coniuratione.nec diu moratur dolorẽ ſuum, quin eos interfici iubeat. Minucium Libertis tranſdit excruciandum; item Calpurnium Saluianum,qui profitetur indicium, coniuratorumque numerum auget,vere,vt quidã exiſtimant,vt nonnulli queruntur,coactus.Iiſdem cruciatibus affectus L.Mergilio Squillus nominat plures:quos Caſſius interfici iubet,exceptis iis,qui ſe pecunia redemerunt. nã palã H-S ccIↃↃ cum Calpurnio paciſcitur, & cum Qu.Sextio IↃↃↃ. qui, etſi maxime nocentes ſunt multati, tamen periculum vitæ, dolorque vulnerum, pecunia remiſſus, Crudelitatem cum Auaritia certaſſe ſignificabat. † Aliquot poſt diebus literas à Cæſare miſſas accipit; quibus cognoſcit, Pompeium in Acie victum, amiſſis copiis fugiſſe. Qua re cognita miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriæ nuncius lætitiam exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. ſic erat dubius animus, vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet. Sanatis vulneribus, accerſit omnes, qui ſibi pecunias expenſas tulerant; acceptaſque eas iubet referri, quibus parum videbatur impoſuiſſe oneris, ampliorem pecuniam imperat. æqua autem ratione delectũ inſtituit: quos ex omnibus Conuentibus Coloniiſque conſcriptos,tranſmarina militia perterritos, ad ſacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vectigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum Exercitum luſtrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit ad Traiectum: ipſe,Claſſem, quam parabat,vt inſpiceret, Hiſpalim accedit: ibique moratur.

moratur: propterea quod Edictum tota Prouincia propoſuerat, vt, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent. Quę euocatio vehementer omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore Tribunus mil. Legionis Vernaculæ fuerat, nunciat fama, Legionem xxx, quam Qu. Caſſius Legatus ſimul ducebat, cum Ilurgim ad Opidum Caſtra haberet, ſeditione facta, Centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebatur, diſceſſiſſe, & ad II. Legionē cōtendiſſe, quę ad Fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cū v. Cohortibus vndeuicesimanorū egreditur, mane peruenit. ibi eum diem, vt, quid ageretur, perſpiceret, moratus, Carmonam contendit. hic, cū Legio xx, & xxi. & Cohortes iv. & v. Legio, totuſque conueniſſet Equitatus, audit iv. Cohortes à vernaculis oppreſſas ad Obuculam, cum his ad ſecundam perueniſſe Legionem, omneſque ibi ſe coniunxiſſe, & T. Thorium Italicenſem ducem delegiſſe. Celeriter habito conſilio, Marcellum Cordubam, vt eam in poteſtate retineret, Qu. Caſſium Legatum Hiſpalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conuentū Cordubenſē ab eo defeciſſe; Marcellumq; aut voluntate, aut neceſſitate adductū, (namque id varie nunciabatur) conſentire cum Cordubenſibus; II. Cohortes Legionis v. quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Caſſius, his rebus incenſus, mouet Caſtra, & poſtero die Segouiam ad Flumen Silicēſe venit. Ibi habita Concione, Militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa, ſibi fidiſſimos eſſe, nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cęſari Prouincia reſtitueretur. Interim Thorius ad Cordubam veteres Legiones adducit: ac, ne diſſentionis initium natum ſeditioſa Militum, ſuaque videretur, natura; ſimul, vt contra Qu. Caſſium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio ſe Prouinciam recuperare velle, palam dictitabat. & forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pompeij: cuius nomen multum poterat apud eas Legiones, quas M. Varro obtinuerat: ſed, id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Thorius ferebat: Milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeij nomen in Scutis inſcriptum haberent, frequens Legionibus Conuentus obuiā prodit, neque tantū virorum, ſed etiā Matrū familias, ac Prætextatorū; deprecaturque, ne hoſtili aduētu Cordubā diriperēt: nā ſe contra Caſſiū ſentire cū omnibus; contra Cæſarē ne facere cogerentur, orare. Tantæ multitudinis precibus, & lachrymis Exercitus commotus, cū videret ad Caſſium perſequēdum nihil opus eſſe Cn. Pompeij nomine, & memoria, tamq; omnibus Cæſarianis, quam Pompeianis, Longinum eſſe in odio, neque ſe conuentū, neque M. Marcellum contra Cæſaris cauſſam poſſe perducere, nomen Pōpeij ex Scutis detraxerūt; Marcellū, qui ſe Cæſaris cauſſam defenſurū profitebatur, ducē adſciuerunt, Prætoremque appellarunt; & ſibi conuentū adiunxerunt; Caſtraque ad Cordubā poſuerunt. Caſſius eo biduo circiter iv. millia paſſuum à Corduba, citra Flumen Bætim, in Opidi conſpectu loco excelſo facit caſtra: literas ad Regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum Proconſulem in Hiſpaniā Citeriorem mittit, ſubſidio ſibi, Prouinciæque Cæſaris cauſſa quamprimum veniret. Ipſe, hoſtili modo, Cordubenſium agros vaſtat, Ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, Legiones, quæ Marcellum ſibi ducē ceperant, ad eū concurrerūt; vt in Aciem educerentur, orāt; priuſq; confligendi ſibi poteſtas fieret, quā cū tanta cōtumelia nobiliſſimæ cariſſimæque poſſeſſiones Cordubenſium in conſpectu ſuo rapinis, ferro, flāmaque conſumerētur. Marcellus, cum Cōfligere miſerrimū putaret, quod & victoris, & victi detrimentū ad eundē Cæſarem eſſet redundaturum, neque ſuæ poteſtatis eſſet, Legiones Bætim tranſducit, atque Aciem inſtruit. Cum Caſſium contra pro Caſtris ſuis Aciem inſtruxiſſe loco ſuperiore videret, cauſſa interpoſita, quod is in æquum non deſcenderet, Marcellus Militibus perſuadet, vt ſe in Caſtra recipiant: itaque copias reducere cœpit. Caſſius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum eſſe

ſciebat,aggreſſus Equitatu Legionarios ſe recipientes, complures nouiſsimos in Fluminis ripis interfecit. Cum hoc detrimento, quid tranſitus Fluminis vitij,difficultatiſque haberet,cognitum eſſet, Marcellus Caſtra Bætim transfert: crebroque vterque Legiones in Aciem eduxit:neque tamen confligitur,propter locorũ difficultates.Erat copiis pedeſtribus multo firmior Marcellus. habebat enim veteranas Legiones, multiſque prœliis expertas. Caſsius fidei magis,quam virtuti Legionum,confidebat.itaque,cum Caſtra Caſtris collata eſſent; & Marcellus locum idoneum Caſtello cepiſſet,quo prohibere aqua Caſsianos poſſet; Lõginus, veritus,ne genere quodam obſidionis clauderetur in Regionibus alienis, ſibique infeſtis,noctu ſilentio ex Caſtris proficiſcitur,celerique itinere Vllam contendit; quod ſibi fidele eſſe Opidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus Caſtra, vt & loci natura, (namque Vlla in edito Monte poſita eſt) & ipſa munitione vrbis,vndique ab oppugnatione tutus eſſet.hunc Marcellus inſequitur,&,quã proxime poteſt Vllam, Caſtra Caſtris confert:locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, neceſſitate eſt adductus: vt neque confligeret; cuius ſi rei facultas eſſet, reſiſtere incitatis Militibus non poterat; neque vagari Caſſium latius pateretur; ne plures Ciuitates ea paterentur,quæ paſſi erant Cordubenſes. Caſtellis idoneis locis collocatis, operibuſque in circuitu Opidi continuatis,Vllam, Caſsiumque munitionibus clauſit. Quæ prius quã perficerentur, Longinus omnem ſuum Equitatum emiſit:quem magno ſibi vſui fore credebat,ſi pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, ſi clauſus obſidione, & inutilis neceſſarium conſumeret frumentum. Paucis diebus literis Caſsij acceptis, Rex Bogud cum copiis venit; adiungitque ei Legionẽ quam ſecum adduxerat, compluresque Cohortes auxiliarias Hiſpanorum. namque,vt in Ciuilibus diſſenſionibus accidere conſueuit, ita temporibus illis in Hiſpania non nullæ Ciuitates rebus Caſsij ſtudebant,plures Marcello fauebant. Accedit cum copiis Bogud ad exterioresMarcelli munitiones.pugnatur vtrimque acriter, crebroque vt accidit, fortuna ſæpe ad vtrumque transferente victoriam: nec tamen vnquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex Citeriore Prouincia cum Cohortibus Legionariis xxxv,magnoque numero Equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vllam,vt ſine vllo ſtudio contentiones Caſsij, Marcellique componeret. huc venienti ſine dubitatione Marcellus ſe credit,atque offert,Caſſiuscontra ſuis ſe tenet præſidiis, ſiue eo, quod plus ſibi iuris deberi, quam Marcello exiſtimabat; ſiue eo, quod, ne præoccupatus animus Lepidi eſſet obſequio aduerſarij, verebatur. ponit ad Vllam Caſtra Lepidus; neque habet à Marcello quidquam diuiſi: ne pugnetur, interdicit:ad exeundũ Caſſium inuitat; fidemque ſuam in re omni interponit. Cum diu dubitaſſet Caſſius, quod ſibi faciẽdum, quidve Lepido eſſet credendum; neque vllum exitum conſilij ſui reperiret,ſi permaneret in ſentẽtia; poſtulat, vti munitiones diſiicerentur, ſibique liber exitus daretur. non tantum induciis factis, ſed prope iam conſtituta opera,cum complanarent,cuſtodiæque munitionum eſſent deductę; auxilia Regis in id Caſtellum Marcelli, quod proximum erat Regiis Caſtris, neque opinantibus omnibus, ſi tamen in omnibus fuit Caſsius, (nam de huius conſcientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi Milites oppreſſerunt. quod niſi celeriter, indignatione, & auxilio Lepidi, prœlium eſſet diremptum; maior calamitas eſſet accepta. Cum iter Caſſio patefactum eſſet; Caſtra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore, Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur. Narbonem ſub idem tempus Trebonius Proconſul ad Prouinciam obtinendam venit. de cuius aduentu vt cognouit Caſſius, Legiones, quas ſecum habuerat,Equitatumq; in hiberna diſtribuit:ipſe,omnibus ſuis rebus celeriter corReptis,Malacam contẽdit; ibique aduerſo tẽpore nauigandi Naues conſcendit, vt ipſe prædicabat, ne ſe Trebonio, & Lepido,& Marcello cõmitteret; vt amici eius

eius dictitabant, ne per eã Prouinciã minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; vt ceteri exiſtimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in poteſtatem cuiuſquam veniret. Progreſſus ſecunda, vt hiberna, tempeſtate, cum in Iberum Flumen, Noctis vitandæ cauſſa, ſe contuliſſet, inde, paullo vehementiore tempeſtate, nihilo periculoſius ſe nauigaturum credens, profectus aduerſis fluctibus occurrentibus oſtio Fluminis, in ipſis faucibus, cum neque flectere Nauem propter vim Fluminis, neque directam tãtis fluctibus tenere poſſet, demerſa Naui, periit. †Cvm in Syriam Cæſar ex Ægypto veniſſet, atque ab iis, qui Roma venerant ad eũ, cognoſceret, litteriſque vrbanis animaduerteret, multa Romæ male, & inutiliter adminiſtrari, neque vllã partem Reip. ſatis commode geri; quod & contẽtionibus Tribuniciis pernicioſæ ſeditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia Tribunorũ militum, & qui Legionibus præerant, multa contra morem, conſuetudinemque Militarem fierent, quæ diſſoluendæ diſciplinæ, ſeueritatiſque eſſent; eaque omnia flagitare aduẽtum ſuum videret; tamẽ præferendum exiſtimauit, quas in Prouincias, Regioneſque veniſſet, eas ita relinquere conſtitutas, vt domeſticis diſſenſionibus liberarentur, iura, legeſque acciperent, & externorum Hoſtium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat; quod hæ Prouinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia, ac Ponto plus oneris videbat impendere ſibi. Nõ enim exceſſiſſe Ponto Pharnacem audierat, neque exceſſurum putabat, cum ſecundo prœlio eſſet vehementer inflatus, quod contra Domitium Caluinum fecerat. Commoratus fere in omnibus Ciuitatibus, quæ maiores ſunt dignitate, præmia benemeritis & viritim, & publice tribuit: de controuerſiis veteribus cognoſcit, ac ſtatuit Reges, tyrannos, dynaſtas Prouinciæ, finitimoſque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis Prouinciæ tuendæ, ac defendendæ, dimittit & ſibi, & Populo R. amiciſſimos. paucis diebus in ea Prouincia cõſumptis, Sex. Cæſarem, amicum, & neceſſarium ſuum, Legionibus Syriæ præfecit; ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in Ciliciam. Cuius Prouinciæ Ciuitates omnes euocat Tarſum: quod Opidum fere totius Ciliciæ nobiliſſimũ, fortiſſimumque eſt. ibi, rebus omnibus Prouinciæ, & finitimarum Ciuitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendũ non diutius moratur; magniſque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetuſtiſſimum, & ſanctiſſimum in Cappadocia Bellonæ Templum, quod tanta religione colitur, vt ſacerdos eius Deæ Maieſtate, Imperio, & potẽtia ſecundus à Rege cõſenſu gentis illius habeatur: id homini nobiliſſimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui, Regio Cappadocum genere ortus, propter aduerſam fortunam maiorũ ſuorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetuſtate tamen intermiſſo, ſacerdotium id repetebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaratem, cum bene meritus vterque eorum de Rep. eſſet, ne aut Regni hereditas Ariaratem ſollicitaret, aut hæres Regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui ſub eius Imperio, ac ditione eſſet: ipſe iter cœptum ſimili velocitate conficere cœpit. Cum propius Pontum, fineſque Gallogræciæ acceſſiſſet, Deiotarus, tetrarches Gallogræciæ, tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus conceſſum eſſe ceteri tetrarchæ contendebant, ſine dubio autem Rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus, depoſitis regiis inſignibus, neque tantum priuato veſtitu, ſed etiam reorum habitu ſupplex ad Cæſarem venit oratum, vt ſibi ignoſceret, quod in ea parte poſitus terrarũ, quæ nulla præſidia Cæſaris habuiſſet, Exercitibus imperiiſque in Cn. Pompeij Caſtris fuiſſet: neque enim ſe Iudicem debuiſſe eſſe controuerſiarum Populi R. ſed parere præſentibus Imperiis. Contra quẽ Cæſar, cum plurima ſua commemoraſſet officia, quæ Conſul ei Decretis publicis tribuiſſet; cumque defenſionem eius, nullam poſſe excuſationẽ eius imprudẽtiæ recipere, coarguiſſet; quod homo tantæ prudentiæ, ac diligentiæ ſcire potuiſſet, quis vrbẽ, Italiamque tene-

ret; vbi Senatus, Populuſque R. vbi Reſp. eſſet; quis deinde poſt L. Lentulum, C. Marcellum Conſul eſſet: ſed tamen ſe concedere id factum ſuperioribus ſuis beneficiis, veteri hoſpitio, atque amicitiæ, dignitati, ætatique hominis, precibus eorũ, qui frequentes concurriſſent, hoſpites, atque amici Deiotari, ad deprecãdum: de controuerſiis Tetrarcharum poſtea ſe cogniturum eſſe dixit. Regium veſtitum ei reſtituit. Legionem autem, quam ex genere Ciuium ſuorum Deiotarus, natura diſciplinaque noſtra conſtitutam, habebat, Equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iuſſit.
11 † Cum in Pontum veniſſet, copiaſque omnes in vnum locum coegiſſet; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim Legione VI, quam ſecum adduxerat, Alexandria veteranam, multis laboribus, periculiſque functam, multiſque Militibus, partim difficultate itinerum, ac Nauigationum, partim crebritate bellorum, adeo deminutam, vt minus ∞ hominum in ea eſſet; reliquæ erant III. Legiones, vna Deiotari, duæ, quæ in eo prœlio, quod Cn. Domitium feciſſe cum Pharnace ſcripſimus, fuerant) Legati, à Pharnace miſſi, Cæſarem adeunt; atque in primis deprecantur, ne eius aduentus hoſtilis eſſet. facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata eſſent. maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Cæſarem Pompeio dare voluiſſe; cum Deiotarus, qui dediſſet, tamen ei ſatisfeciſſet. Cæſar reſpondit, ſe fore æquiſſimũ Pharnaci, ſi, quæ polliceretur, repræſentaturus eſſet. monuit autem, vt ſolebat, mitibus verbis Legatos, ne aut Deiotarum ſibi obiicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non miſiſſent: nam ſe neque libentius facere quidquam, quam ſupplicibus ignoſcere; neque Prouinciarum publicas iniurias condonare iis poſſe, qui non fuiſſent in ſe officioſi: idipſum, quod commemoraſſent, officium vtilius Pharnaci fuiſſe, qui prouidiſſet, ne vinceretur, quam ſibi, cui Dij immortales victoriam tribuiſſent: itaque ſe magnas, & graues iniurias Ciuium Romanorum, qui in Ponto negoriati eſſent, quoniam in integrum reſtituere non poſſet, concedere Pharnaci: nam neque interfectis amiſſam vitam, neque exſectis virilitatem reſtituere poſſe; quod quidem ſupplicium grauius morte Ciues Romani ſubiſſent: Ponro vero decederet confeſtim; familiaſque publicanorũ remitteret; ceteraque reſtitueret ſociis Ciuibuſque Romanis, quæ penes eum eſſent: ſi feciſſet, iam tunc ſibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus geſtis, Imperatores ab amicis accipere cõſueſſent. miſerat enim Pharnaces Coronam auream. His reſponſis datis, Legatos remiſit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; cum, feſtinantem, ac properãtem Cæſarem, ſperaret libentius etiam crediturum ſuis promiſsis, quam res pateretur, quo celerius, honeſtiuſque ad res magis neceſſarias proficiſceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de cauſſis ad vrbem Cæſarem reuocari) lentius agere, decedẽdi diẽ poſtulare longiorẽ, pactiones interponere, in ſumma fruſtrari cœpit. Cæſar, cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere conſueuerat, tunc neceſſitate fecit adductus, vt celerius omnium opinione manum conſereret. Zela eſt Opidum in Ponto, poſitu ipſo, vt in plano loco, ſatis munitum. tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelſiore vndique faſtigio ſuſtinet murũ. circũpoſiti ſunt huic Opido magni, multique interciſi vallibus colles: quorũ editiſſimus vnus, qui, propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarij, detrimentumque Exercitus noſtri, ſuperioribus locis, atque itineribus pæne coniunctis Opido, magnam in illis partibus habet nobilitatem: nec multo longior millibus paſſuum III. abeſt ab Zela. hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium Caſtrorum refectis operibus, copiis omnibus ſuis occupauit. Cæſar cum ab Hoſte millia paſſuum V. Caſtra poſuiſſet; videretque eas valles, quibus Regia Caſtra munirentur, eodẽ interuallo ſua Caſtra munituras; ſi modo ea loca hoſtes priores nõ cepiſſent, quæ multo erant propiora Regis Caſtris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, Legionibus omnibus expe-

expeditis,impedimentiſque in Caſtris relictis,prima luce,non opinantibus Hoſtibus,cum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecũdum prœliũ aduerſus Triarium fecerat.huc omnem comportari aggerem è Caſtris,ſeruitiaque agi iuſſit ; ne quis ab opere miles diſcederet ; cũ,ſpatio non amplius ∞ paſſuum,interciſa vallis Caſtra Hoſtium diuideret ab opere incepto Cæſaris Caſtrorum. Pharnaces,cũ id repente prima luce animaduertiſſet, copias ſuas omnes pro Caſtris inſtruxit, quas,interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis peruulgata Militari credebat inſtrui Cęſar,vel ad opus ſuum tardandum,quo plures in armis tenerentur,vel ad oſtentationem Regiæ fiduciæ,ne munitione magis,quam manu, defendere locum Pharnaces videretur;itaque deterritus non eſt,quo minus, prima Acie pro vallo inſtructa, reliqua pars Exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulſus ſiue loci felicitate,ſiue auſpiciis,& religionibus inductus,quibus obtemperaſſe eum poſtea audiebamus; ſiue paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta,cum more operis quotidiani, magnam illam ſeruorum multitudinem, quæ aggerem portabat,Militum eſſe credidiſſet; ſiue etiam veterani fiducia Exercitus ſui,quem cum Legione XXII in Acie conflixiſſe,& viciſſe Legati eius gloriabantur ; ſimul contemptu Exercitus noſtri,quem pulſum à ſe, Domitio Duce, ſciebat ; inito conſilio dimicandi, deſcendere prærupta valle cœpit.cuius aliquãdiu Cæſar irridebat inanem oſtentationem, & eo loco Militum cohortationem, quem in locum nemo ſanus Hoſtis ſubiturus eſſet : cum interim Pharnaces eodẽ gradu,quo in prœlium deſcenderat, vallem adſcendere aduerſus arduum Coliẽ inſtructis copiis cœpit; Cæſar incredibili eius vel temeritate, vel fiducia motus, neque opinans, imparatuſque oppreſſus,eodem tempore Milites ab operibus vocat, arma capere iubet, Legiones opponit, Aciem inſtruit. cuius rei ſubita trepidatio magnum terrorem attulit noſtris,nondũ ordinibus inſtructis.falcatæ Regiæ Quadrigæ permiſtos Milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur.inſequitur has Acies hoſtium; &,clamore ſublato,confligitur, multum adiuuante natura loci, plurimum Deorum immortaliũ benignitate : qui cum omnibus caſibus Belli interſunt, tũ pręcipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari. Magno atque acri cominus prœlio facto, dextro Cornu, quo veterana Legio VI. erat collocata, initium victoriæ natũ eſt ab ea parte,cum in procliui detruderentur Hoſtes, multo tardius,ſed tamen iiſdem Diis adiuuantibus,ſiniſtro cornu,mediaque Acie, totæ profligãtur copiæ Regis. quæ quam facile ſubierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulſæ, premebantur loci iniquitate. itaque,multis Militibus partim interfectis,partim ſuorum ruina oppreſſis, qui velocitate effugere poterant,armis tamen proiectis,vallem trãſgreſſi, nihil ex loco ſuperiore inermes proficere poterant.at noſtri, victoria elati, ſubire iniquum locum, munitioneſque aggredi non dubitarunt. defendentibus autem iis Cohortibus Caſtra,quas Pharnaces præſidio reliquerat,celeriter Caſtris Hoſtium ſunt potiti. Interfecta multitudine omni,aut capta ſuorum, Pharnaces cum paucis Equitibus profugit. cui niſi Caſtrorum oppugnatio facultatem attuliſſet liberius profugiendi, viuus in Cæſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali victoria toties victor Cæſar incredibili eſt lætitia affectus, quod maximũ bellũ tanta celeritate cõfecerat: eratque, ſubiti periculi recordatione, lætior,quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Põto recepto,præda omni Regia Militibus cõdonata, poſtero die cũ expeditis Equitibus ipſe proficiſcitur: Legionẽ VI.decedere ad præmia, atque honores accipiendos in Italiam iubet:auxilia Deiotari domum remittit:II. Legiones cum Cœlio Vintiano in Ponto reliquit. Ita per Gallogræciam, Bithyniamque in Aſiam iter facit : omniumque earum Prouinciarum de controuerſiis cognoſcit,& ſtatuit iura in Tetrarchas, Reges,Ciuitates diſtribuit.Mithridatem Pergamenum, à quo rem feliciter, celeriterque geſtam in Ægypto ſupra ſcripſimus,Regio genere ortum,diſciplinis etiam Regiis educatum, (nam cum Mithri-

dates,Rex Aſiæ totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum ſecum aſportauerat in Caſtra,multoſque tenuerat annos) Regem Boſphori conſtituit,quod ſub Imperio Pharnacis fuerat; Prouinciaſque Populi R. à Barbaris,atque inimicis Regibus,interpoſito amiciſſimo Rege,muniuit.Eidem Tetrarchiam,Legibus Gallogræcorum,iure gentis,& cognationis adiudicauit, occupatam, & poſſeſſam paucis ante annis à Deiotaro.Neque tamen vſquam diutius moratus eſt,quam neceſſitas vrbanarum ſeditionum pati videbatur.Rebus feliciſſime,celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

A. HIRTII, *vel*, OPPII,

COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICANO LIB. VNVS.

Libri de bello Africano capita.

1 *Cæſaris in Africam reditus ex Sicilia & leues aliquot pugnæ ad oppidum Adrumetum, cui Conſidius præerat.*

2 *Cæſaris calliditas in fiducia ſimulanda,eiuſdémque ſecundum cum Labieno,Petreio & Piſone prælium.*

3 *Scipionis & Pompeij filij apparatus contra Cæſarem: & Labieni Petreíque cum Scipione coniunctio.*

4 *Regnum Iubæ à Cæſarianis inuaditur. Cæſar dum Africæ vaſtatæ auxilium accerſit, ſeſe in caſtris continet.*

5 *Labienianorum aliquot defectio ad Cæſarem, & eiuſdem ſecunda cum aduerſarijs pugna. & fortitudo centurionis cuiuſdam Cæſariani.*

6 *Grando ſaxea in Cæſaris caſtris, eiuſdémque binæ aduerſus Labienum pugnæ ſecundæ.*

7 *Adductis ex Sicilia auxilijs Cæſar diſciplinam militarem reſtituit: equeſtrique prælio infeliciter primùm,poſtridie feliciter cum Scipione depugnauit.*

8 *Cæſaris celeritas in perſequendis hoſtibus, & eiuſdem in caſtris tuto loco ponendis prudentia.*

9 *Cæſaris diligentia in ſuis exercendis, eiuſdémque fœlicitas in prælio aduerſus Labienum, & altero aduerſus Scipionem.*

10 *Prælij à Cæſaris militibus iniuſſu Imperatoris initi fœlix euentus, & illuſtris de Scipione victoria.*

11 *Vticæ vrbis clades.Catonis voluntaria nex. Iubæ Regis,itémque Petreij, Conſidij, Fauſti, & Scipionis interitus,Cæſariſque in Italiam profectio.*

1 CÆSAR, itineribus iuſtis confectis, nullo die intermiſſo, ad XIV. Kal. Ian. Lilybeum peruenit: ſtatimque oſtendit, ſeſe naues velle conſcendere; cum non amplius Legionem Tironum haberet vnam, Equiteſque vix DC. Tabernaculum ſecundum Litus ipſum conſtituit, vt prope fluctus verberaretur. Hoc eo cõſilio fecit, nequis moræ quidquam fore ſperaret, & vt omnes in dies, horaſque parati eſſent. Incidit per id tempus, vt tempeſtates ad

tes ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamen minus in Nauibus remiges,Militeſque continere, & nullam prætermittere occaſionem profectionis; cũ præſertim ab incolis eius Prouinciæ nunciarentur Aduerſariorum copiæ,Equitatuſ infinitus, Legiones Regiæ I V, Leuis armaturæ magna vis, Scipionis Legiones X,Elephanti CXX,Claſſeſque eſſe complures. tamen non deterrebatur,animoque, & ſpe cõfidebat.Interim in dies & Naues longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem cõcurrere,& Legiones Tironum conuenire, in his veterana Legio V,Equitum ad II.millia.Legionibus collectis VI, & Equitum II. millibus, vt quæque prima Legio venerat,in Naues longas imponebatur,Equites autem in onerarias. ita maiorem partem Nauium antecedere iuſſit, & Inſulam petere Aponianam, quæ non abeſt à Lilybæo,ibique commoratus, bona paucorum vendit publice:deinde Allieno Prætori,qui Siciliam obtinebat,de omnibus rebus pręcipit, & de reliquo Exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipſe Nauem conſcendit ad VI. Kal. Ian.& reliquas Naues ſtatim eſt conſecutus. ita, vento certo, celerique nauigio vectus, poſt diem quartam cum longis paucis Nauibus in conſpectum Africæ venit.namque onerariæ reliquæ,præter paucas,vẽto diſperſæ, atque errabundæ diuerſa loca petierunt. Clupeam Claſſe præteruehitur, deinde Neapolim.complura præterea Caſtella,& Opida nõ longe à Mari relinquit.Poſtquam Adrumetum acceſſit,vbi pręſidium erat Aduerſariorũ,cui pręerat C.Conſidius,& à Clupea ſecundum oram maritimam,cum Equitatu Adrumeti Cn.Piſo cum Mauris circiter III. millibus apparuit. Ibi paulliſper Cæſar ante Portum commoratus, dum reliquæ Naues conuenirent,exponit Exercitum.cuius numerus in præſentia fuit peditum III. millium, Equitum CL. Caſtriſque ante Opidum poſitis,ſine iniuria cuiuſquam conſedit; cohibetque omnes à præda. Opidani interim muros armatis complent. ante Portum frequentes conſidunt ad ſe defendendũ.quorum numerus II. Legionũ intus erat. Cæſar circũ Opidũ vectus, natura loci perſpecta,redit in Caſtra. non nemo culpæ eius, imprudentiæque aſſignabat, quod neque certum locũ gubernatoribus,præfectiſque,quem peterent, præceperat:neque,vt mos ipſius,conſuetudoque ſuperioribus temporibus fuerat,tabellas ſignatas dederat, vt in tempore iis perlectis, locum certum peterent vniuerſi.quod minime Cæſarem fefellerat. namque nullũ Portum terræ Africæ,quo Claſſes,decurrerent, pro certo tutum ab Hoſtium præſidio fore ſuſpicabatur:ſed fortuitu oblatam occaſionem egreſſus aucupabatur.L. Plancus interim Legatus petit à Cęſare,vt ſibi daret facultatem cum Conſidio agẽdi, ſi poſſet aliqua ratione perduci ad ſanitatem.itaque,data facultate, literas conſcribit,& eas Captiuo dat perferendas in Opidum ad Conſidium.Quo ſimul atque Captiuus perueniſſet, literaſque vt erat mandatum, Conſidio porrigere cœpiſſet,prius,quam acciperet ille,Vnde,inquit,iſtas? Tum Captiuus, Venio à Cæſare.Tunc Conſidius, Vnus eſt,inquit, Scipio Imperator hoc tempore Populi R. deinde in conſpectu ſuo Captiuum ſtatim interfici iubet:literaſque nondum perlectas,ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas.Poſtquam,vna nocte,& die ad Opidum conſumpta, neque reſponſum vllum à Conſidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant; neque Equitatu abundabat; & ad Opidũ oppugnandũ non ſatis copiarũ habebat, & eas Tironum; neque primo aduentu conuulnerari Exercitum volebat; & Opidi egregia munitio, difficiliſque ad oppugnandum erat acceſſus; & nunciabantur auxilia magna Equitatus Opidanis ſuppetias venire:non eſt viſa ratio ad oppugnandum Opidum commorandi; ne dum in ea re Cæſar eſſet occupatus,circumuentus à tergo ab Equitatu Hoſtium laboraret. itaque,Caſtra cum mouere vellet,ſubito ex Opido erupit multitudo: atque Equitatus ſubſidio vno tempore eis caſu ſuccurrit,qui erat miſſus ab Iuba ad ſtipendium accipiendum: Caſtraque,vnde Cæſar egreſſus,iter facere cœperat, occupant, & eius agmen extremum inſequi cœperunt.Quæ res cum animaduerſa eſſet,ſubito

Legionarij conſiſtunt,& Equites,quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciſſime concurrunt. Accidit res incredibilis, vt Equites minus xxx. Galli, Maurorum Equitum II. millia loco pellerent, vrgerentque in Opidum. Poſtquam repulſi, & coniecti erant intra munitiones, Cæſar iter conſtitutum ire contendit. quod cum ſæpius facerent; & modo inſequerentur, modo rurſus ab Equitibus in Opidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas ſecum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte Equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab Opido diſcedebatur, tanto tardiores ad inſequendum erant Numidæ. interim in itinere ex Opidis, & Caſtellis Legatio-
2 nes venire, polliceri frumentum, paratoſque eſſe, quæ imperaſſet, facere. † Itaque eo die Caſtra poſuit ad Opidum Ruſpinam Kalendis Ian. inde mouit, & peruenit ad Opidum Leptin, liberam ciuitatem, & immunem. Legati ex Opido veniunt obuiam: libenter ſe omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque, Centurionibus ad Portas Opidi, & cuſtodiis impoſitis, ne quis Miles in Opidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab Opido ſecundum Litus facit Caſtra. Eodem Naues onerariæ, & longæ nõnullæ caſu aduenerunt. reliquæ, vt eſt ei nunciatum, incertæ locorum Vticam verſus petere viſæ ſunt. Interim Cęſar à Mari non digredi, neque mediterranea petere propter nauium errorem, Equitatumque in Nauibus omnem continere, vt arbitror, ne agri vaſtarentur: aquam in Naues iubet comportari. Remiges interim qui aquatum è Nauibus exierant, ſubito Equites Mauri, neque opinantibus Cæſarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, nonnullos interfecerunt. latent enim in inſidiis cum equis inter conualles, & ſubito exeunt, non vt in Campo cominus depugnent. Cęſar interim in Sardiniam nuncios cum literis, & in reliquas Prouincias finitimas dimiſit, vt ſibi auxilia, commeatus, frumentum, ſimulatque literas legiſſent, mittenda curarent: exoneratiſque partim Nauibus longis, Rabirium Poſtumum in Siciliam ad ſecundũ commeatum accerſendum mittit. Interim cum x. Nauibus longis ad reliquas naues onerarias cõquirendas, quæ deerraſſent, & ſimul Mare tuendũ ab Hoſtibus iubet proficiſci. Item C. Salluſtium Criſpum Prætorem ad Cercinnam inſulam verſus, quam Aduerſarij tenebant, cum parte Nauium ire iubet; quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat. Hæc ita imperabat, itaque vnicuique præcipiebat, vt, ſi fieri poſſet, nec locum vllum excuſatio haberet, nec morã tergiuerſatio. ipſe interea, ex Perfugis, & incolis cognitis cõditionibus Scipionis, & qui cum eo contra ſe bellum gerebant, miſerari. Regium enim Equitatum in Prouincia Africa Scipio alebat. tanta hominum erat dementia, vt mallent Regis eſſe vectigales, quam cum Ciuibus in Patria in ſuis fortunis eſſe incolumes. Cæſar ad III Non. Ian. Caſtra mouet: Leptique VI. Cohortium præſidio cum Saſerna relicto, ipſe rurſus, vnde pridie venerat, Ruſpinam cum reliquis copiis conuertit: ibique ſarcinis exercitus relictis, ipſe cum expedita manu proficiſcitur circum villas frumentatum; Opidaniſque imperat, vt plauſtra, iumentaque omnia ſequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruſpinam redit. Hoc eum iccirco exiſtimo feciſſe, ne maritima Opida poſt ſe vacua relinqueret, præſidioque firmara ad Claſſis receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Saſerna, fratre eius, quem Lepti proximo Opido reliquerat cum Legione, iubet comportari ligna in Opidum quamplurima: ipſe cum Cohortibus VII, quæ ex veteranis Legionibus in Claſſe cum Sulpicio & Vatinio rem geſſerant, ex Opido Ruſpina egreſſus, proficiſcitur ad Portum, qui abeſt ab Opido millia paſſuum II: ibique Claſſem ſub veſperum cum ea copia conſcendit. omnibus in Exercitu inſciis, & requirentibus Imperatoris conſilium magno metu, ac triſtitia ſollicitabantur. Parua enim cum copia, & ea Tironum, neque omni expoſita in Africa contra magnas copias, & inſidioſæ nationis, Equitatumque innumerabilem, ſe expoſitos videbant: neque quidquam ſolatij in præſentia, neque auxilium in ſuorum conſilio animaduertebant, niſi in

niſi in ipſius Imperatoris vultu, vigore mirabilique hilaritate. animum enim altũ & erectum præ ſe gerebat. Huic acquieſcebant homines, & in eius ſcientia, & conſilio omnia ſibi procliuia omnes fore ſperabãt. Cæſar, in Nauibus vna nocte conſumpta, iam cælo albeſcente, cum proficiſci conaretur, ſubito Nauium pars, de qua timebat, ex errore eodẽ cõferebatur. Hac re cognita, Cæſar celeriter de Nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in Litore reliquos aduenientes Milites exſpectare. Itaque ſine mora Nauibus eis in Portum receptis, & aduectis Militum, Equitumque copiis, rurſus ad Opidum Ruſpinam redit, atque, ibi Caſtris cõſtitutis, ipſe cum Cohortibus expeditis xxx frumentatum eſt profectus. ex eo eſt cognitum Cæſaris conſilium; illum cum Claſſe Nauibus onerariis, quæ deerraſſent, ſubſidio ire, clam Hoſtibus voluiſſe; ne caſu imprudentes ſuæ Naues in Claſſem Aduerſariorum inciderent: neque eam rem eos voluiſſe ſcire, qui in præſidiis relicti Milites fuiſſent; ne, propter ſuorum paucitatem, & Hoſtium multitudinem, metu deficerent. Interim, cum iam Cæſar progreſſus eſſet è Caſtris circiter millia paſſuum III, per Speculatores, & Anteceſſores Equites nunciatur ei, copias Hoſtium haud longe à ſe viſas. Et hercle cum eo nuncio puluis ingens conſpici cœptus eſt. Hac re cognita, Cæſar celeriter iubet, Equitatum vniuerſum, cuius copiam habuit in præſentia nõ magnam, & Sagittarios, quorum paruus è Caſtris ſecum exierat numerus, accerſi, atque ordinatim ſigna ſe leniter conſequi: ipſe antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul Hoſtis conſpici poſſet, Milites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit xxx Cohortium, cum Equitibus CD, & Sagittariis. & Hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidij, aciem dirigunt mirabili longitudine, non Peditum, ſed Equitum confertam: & inter eos Leuis armaturæ Numidas, & Sagittarios pedites interpoſuerant: & ita condenſauerant, vt procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum Cornu magnis Equitum copiis firmauerant. Interim Cæſar Aciem dirigit ſimplicem, vt poterat, propter paucitatem: Sagittarios ante Aciem conſtituit: Equites dextro, ſiniſtroque Cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent, ne multitudine Equitatus Hoſtium circumuenirentur. exiſtimabat enim ſe cũ pedeſtribus copiis, Acie inſtructa, dimicaturum. Cum vtrimque exſpectatio fieret; neque Cæſar ſe remoueret; & cum ſuorum paucitate contra magnam vim Hoſtium artificio magis, quam viribus, decertandum videret; ſubito aduerſariorum Equitatus ſeſe extendere, & in latitudinem promouere, Colleſque complecti, & Cæſaris Equitatum extenuare, ſimulque ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſariani Equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant. Acies interim mediæ cum concurrere conarentur, ſubito ex condenſis turmis Numidæ Leuis armaturæ cum Equitibus procurrunt, & inter Legionarios pedites iacula coniiciunt. hic cum Cæſariani in eos impetum feciſſent; illorum Equites refugiebant: Pedites interim reſiſtebant, dum Equites rurſus, concurſu renouato, Peditibus ſuis ſuccurrerent. Cæſar, nouo genere pugnæ oblato, cum animaduerteret, ordines ſuorum in procurrendo turbari, (Pedites enim dũ Equites longius à ſignis perſequuntur, latere nudato à proximis Numidis iaculis vulnerabantur, Equites autẽ Hoſtium pilum Militis curſu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis Miles à ſignis IV. pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, ſuorum multitudine confiſus, Cæſaris paucitatem circumire conatur. Equites Iuliani pauci, multitudine Hoſtium defeſſi, Equis conuulneratis, paullatim cedere: Hoſtis, magis, magiſque inſtare. ita, puncto temporis omnibus Legionariis ab Hoſtiũ Equitatu circumuentis, Cæſariiſque copiis in orbẽ cõpulſis, intra cãcellos omnes cõiecti pugnare cogebãtur. Labienus in Equo, capite nudo, verſari in prima Acie, ſimul ſuos cohortari, nõ numquã Legionarios Cæſaris ita appellare: Quid tu, inquit, Miles Tiro, iam feroculus es? vos quoq; iſte verbis infatuauit. in magnũ mehercule vos periculũ impulit. miſereor veſtri. Tũ Miles,

Non ſum,inquit, Tiro, Labiene,ſed de Legione x.vereranus. Tum Labienus,Nō agnoſco, inquit, ſigna Decumanorum. Tum miles. Iam me, quis ſim, intelliges. Simul caſſidem de capite deiecit, vt cognoſci ab eo poſſet; atque ita pilum viribus conrortum,dum in Labienū mittere contendit,Equi grauiter aduerſo pectori affixir; & ait: Labiene, Decumanum Militem,qui te petit,ſcito eſſe. omnium tamen animi in terrorem coniecti,& maxime Tironum.circumſpicere enim Cæſarem,neque amplius facere,niſi Hoſtium iacula virare. Cæſar interim, conſilio Hoſtium cognito,iuber Aciem in longitudinem quammaximam porrigi, & alternis conuerſis Cohortibus,vt vna poſt alteram ante ſigna tenderet.ita coronā Hoſtium dextro,ſiniſtroque cornu mediam diuidit; & vnam partem ab alrera excluſam, Equitibus inrrinſecus adortus, cum Pediratu relis coniectis in fugam vertit: neque longius progreſſus, veritus inſidias,ſe ad ſuos recipir. idē altera pars Equitum,Peditumque Cæſaris facit. His rebus geſtis, & procul Hoſtibus repulſis,conuulneratiſque ad ſua præſidia ſeſe,vt erat inſtructus, recipere cœpit. Interim M. Petreius,& Cn. Piſo cum Equiribus Numidis ∞ c. electis, Peditatuque eiuſdem generis ſatis grandi, ex itinere recta ſubſidio ſuis occurrunt. At Cohortes, ſuis ex terrore firmaris,rurſuſque renouatis animis,Legionarios,conuerſis Equitibus, ſe recipientes,nouiſſimos adoriri,& impedire cœperunt, quo minus ſe in Caſtra reciperent.Hac re animaduerſa,Cæſar iubet ſigna conuerti,& medio cāpo redintegrari prœlium.Cum ab Hoſtibus eodē modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur; Cæſariſque Equires,iumenraque ex nauſea recenti, ſiti, languore,paucirate, vulneribus defatigata ad inſequendum Hoſtem, perſeuerandumque curſum tardiorem haberenr: dieique pars exigua iam reliqua eſſer; Cohortibus, Equitibuſque circumdatis,imperar,vt vno iactu contenderent,neque remitterent, donec vltra vlrimos Colles Hoſtes repuliſſenr; arque eorum eſſent potiti. itaque, ſigno dato, cum iam Hoſtes languide, negligenterque tela mitterent, ſubito immittit Cohortes, Turmaſque ſuorum:atque puncto temporis, Hoſtibus nullo negotio campo pulſis, poſt Collemque deiectis, nacti locum, atque ibi paulliſper commorati,ita vt erant inſtructi,leniter ſe ad ſuas recipiunt munitiones:itemque aduerſarij,male accepti,tum demum ſe ad ſua præſidia contulerunr. Interim, ea re geſta,& prœlio dirempto,ex aduerſariis perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti Hoſtium complures Equites, Pediteſque ex quibus cognitum eſt Hoſtium cōſilium, eos hac mente,& conatu veniſſe,vt nouo,atque inuſitato genere prœlij Tirones,Legionatiique pauci perturbati,Curionis exemplo ab Equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixiſſe pro Concione; tantam ſeſe multitudinem auxiliorum aduerſariis ſubminiſtraturum, vt etiam cedendo in ipſa victoria fatigati vincerentur,arque à ſuis ſuperarērur: quippe non illorum ſibi confideret, primum quod audierat Romę Legiones veteranas diſſenrire, neque in Africam velle tranſire,deinde, quod rriennio in Africa ſuos Milires conſuetudine retentos, fideles iam ibi effeciſſet; maxima autem auxilia haberet Numidarum, Equitumque Leuis armaturæ. Præterea ex fuga,prœlioque Pompeiano,quos ſecum à Brundiſio tranſportauerat,Equites Germanos, Galloſque,ibique poſtea ex Hybridis libertinis, ſeruiſque conſcripſerat, armauerat, Equoque frenaro vti condocuerat.prætercа Regia auxilia,elephanres cxx,Equitatuſque innumerabilis: deinde Legiones conſcriptæ ex cuiuſque modi generis amplius x i i millibus. Hac ſpe, atque ea audacia inflammatus Labienus cum Equitibus Gallis,Germaniſque d c c c,Numidarum ſine frenis i ix.Millibus,præterea Petreiano auxilio adhibito Equitibus ∞ c,peditum ac leuis armaturæ quater tantis ſagittariis; ac funditoribus, hippotoxoriſque compluribus,his copiis pridie non.Ian.poſt diem tertium,quam Africam attigit, in campis planiſſimis, puriſſimiſque ab hora diei quinta vſque ad Solis occaſum eſt decertatum. In eo

3 prœlio Petreius grauiter ictus ex Acie receſſit. † Cæſar interim Caſtra munire diligentius,

diligentius,præſidia firmare maioribus copiis, vallumque ab Opido Ruſpina vſque ad Mare deducere, & à Caſtris alterum eodem; quo tutius vltro, citroque commeare, auxiliaque ſine periculo ſibi ſuccurrere poſſent: tela tormentaque ex Nauibus in Caſtra comportare, remigum partem ex Claſſe, Gallorum, Rhodiorumque, Epibatarumque armare,& in Caſtra euocare; vti,ſi poſſet,eadem ratione, qua aduerſarij, Leuis armatura interiecta inter Equites ſuos interponeretur. ſagittariiſque ex omnibus Nauibus Ithyreis, Syriis, & cuiuſque generis ductis in Caſtra compluribus, frequentabat ſuas copias. audiebat enim Scipionem poſt diem tertium eius diei, quo prœlium factum erat, appropinquare, copias ſuas cũ Labieno,& Petreio coniungere.cuius copiæ Legionum I I X. & Equitum I V. millium eſſe nunciabãtur. officinas ferrarias inſtruere; ſagittaſque, & tela vti fierent cõplura,curare,glandes fundere,ſudes comparare; literas in Siciliã, nuncioſque mittere,vt ſibi crates,materiemque congererent ad Arietes,cuius inopia in Africa eſſet: præterea ferrum,plumbumque mitteretur. etiam animaduertebat, frumento ſe in Africa niſi importato vti non poſſe: priore enim Anno, propter aduerſariorum delectus,quod ſtipendiarij aratores Milites eſſent facti,Meſſem non eſſe factam: præterea ex omni Africa frumentum aduerſarios in pauca Opida,& bene munita comportaſſe. omnemque Regionem Africæ exinaniſſe frumento: Opida,præter pauca,quæ ipſi ſuis præſidiis tueri poterant,reliqua dirui, atque deleri, & eorum incolas intra ſua præſidia coegiſſe commigrare, agros deſertos, ac vaſtatos eſſe.Hac neceſſitate Cæſar coactus,priuatos ambiendo,& blande appellando,aliquantulum frumenti numerum in ſua præſidia congeſſerat; & eo parce vtebatur.Opera interim ipſe quotidie circumire,& alternas Cohortes in ſtatione habere propter Hoſtium multitudinem.Lanus ſaucios ſuos, quorũ numerus maximus fuit,iubet in plauſtris Adrumetum deportari. Naues interim Cæſaris onerariæ errabundæ male vagabantur incertæ locorum, atque Caſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ aduerſariorum complures adortæ incenderant,atque expugnauerant. Hac re nunciata Cæſari,Claſſes circum Inſulas,Portuſque diſpoſuit; quo tutius commeatus ſupportari poſſet.M.Cato interim,qui Vticę præerat,Cn. Pompeium Filiũ multis verbis,aſſidueque obiurgare non deſiſtebat.Tuus, inquit, Pater,iſtius ætatis cum eſſet,animaduertiſſet, Remp.ab audacibus, ſceleratiſque Ciuibus oppreſſam,bonoſque,aut interfectos,aut exſilio multatos, patria, ciuitateque carere; gloria,& animi magnitudine elatus,priuatus, atque adoleſcẽtulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pæne oppreſſam funditus, & deletam Italiam, vrbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus ſibi eam dignitatem,quæ eſt per gentes clariſſima,notiſſimaque, conciliauit; adoleſcentuluſque,atque Eques Romanus,triumphauit. atque ille, nõ ita amplis rebus Patris geſtis,neque tã excellẽti maiorũ dignitate parta, neque tantis clientelis,nominiſque claritate præditus,in Rép.eſt ingreſſus.tu cõtra, & Patris nobilitate,& dignitate,&per te ipſe ſatis animi magnitudine,diligẽtiaque præditus,nõ ne eniteris,& proficiſceris ad paternas clientelas,auxiliũ tibi,Reique publicæ,atque optimo cuique efflagitatũ? His verbis hominis grauiſſimi incitatus adoleſcẽtulus, cum nauiculis cuiuſque modi generiſque X X X, inibi, paucis roſtratis, profectus ab Vtica eſt in Mauritaniam, Regnumque Bogudis eſt ingreſſus: expeditoque Exercitu numero ſeruorum, liberorum I I.millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad Opidum Aſcurum accedere cœpit: in quo Opido præſidium fuit Regium. Pompeio adueniente, Opidani vſque eò paſſi propius eum accedere, donec ad ipſas Portas, ac Murum appropinquaret, ſubito eruptione facta, proſtratos, perterritoſque Pompeianos in Mare paſſim, Naueſque compulerunt. Ita, re male geſta, Cn. Pompeius Filius Naues inde auertit, neque poſtea Litus attigit; Claſſemque ad Inſulas Baleares verſus conuertit.

Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonſtrauimus, Vticæ grandi præſidio relicto, profectus, primum Adrumeti Caſtra ponit; deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreij, & Labieni copiis ſe coniungit; atque, vnis Caſtris factis, III millia paſſuum longe conſidunt. Equitatus interim eorum circum Cæſaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi, aut aquandi gratia extra vallũ progreſſi eſſent, excipere, & ita omnes aduerſarios intra munitiones continere. quare Cæſariani graui annona ſunt conflictati; ideo quod nondũ neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus ſupportatus erat; neque per anni tempus in Mari Claſſes ſine periculo vagari poterant; neque amplius millia paſſuum VI. terræ Africæ quoquo verſus tenebant; pabulique inopia premebantur. Qua neceſſitate coacti veterani Milites, Equiteſque, qui multa terra, marique bella confeciſſent, & periculis, inopiaque tali ſæpe eſſent conflictati, alga è Litore collecta, & aqua dulci elota, & ita iumẽtis eſurientibus data, vitam eorum
4 producebant. † Dum hæc ita fierent, Rex Iuba, cognitis Cæſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium conualeſcendi, augẽdarumque eius opum. itaque comparatis Equitum magnis, Peditumque copiis, ſubſidio ſuis, egreſſus è Regno, ire contendit. P. Sitius interim, & Rex Bogud, coniunctis ſuis copiis, cognito Regis Iubæ egreſſu, propius eius Regnum copias ſuas admouere: Cirtamque, Opidum eius Regni opulentiſſimum adorti, paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo Opida Getulorum, quibus cum conditionẽ ferrent, vt Opido excederent, idque ſibi vacuum tranſderent, conditionemque repudiaſſent, poſtea ab eis capti, interfectique ſunt omnes. inde progreſſi Agros Opidaque vexare non deſiſtunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non longe à Scipione, atque eius ducibus abeſſet, capit conſilium, ſatius eſſe ſibi, ſuoque Regno ſubſidio ire, quã dũ alios adiuturus proficiſceretur, ipſe ſuo Regno expulſus, forſitan vtraque re expelleretur. itaq; rurſus ſe recepit, atque auxilia à Scipione etiam abduxit, ſibi, ſuiſque rebus timens; elephantiſque XXX. relictis, ſuis finibus, Opidiſque ſuppetias profectus eſt. Cæſar, cum de ſuo interim aduentu dubitatio in Prouincia eſſet; neque quiſquam crederet ipſum, ſed aliquem Legatum cum copiis in Africam veniſſe; conſcriptis literis circum Prouinciam, omnes Ciuitates facit de ſuo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex ſuis Opidis profugere, & in Caſtra Cæſaris deuenire, & de aduerſariorum eius acerbitate crudilitateque commemorare cœperunt. quorum lacrymis, quereliſque Cæſar commotus, cum antea conſtitiſſet in ſtatiuis Caſtris, æſtate inita cunctis copiis, auxiliiſque coactis, bellum cum aduerſariis ſuis gerere inſtituit; literiſque celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Poſtumum conſcriptis, & per Catacoſpum miſſis, vt ſine mora, aut vlla excuſatione Hiemis, ventorumque, Exercitus ſibi quamcelerrime tranſportaretur, Africam Prouinciam perire, funditúſque euerti à ſuis inimicis: quod niſi celeriter ſociis foret ſubuentum, præter ipſam Africam terram, nihil, ne tectum quidem, quo ſe reciperent, ab illorum ſcelere, inſidiiſque reliquum futurum. atque ipſe in tanta erat feſtinatione, & exſpectatione, vt poſtero die, quam miſiſſet literas, nunciumque in Siciliam, Claſſem, Exercitumque morari diceret, noctes, dieſque oculos, mentémque ad Mare diſpoſitos, directoſque haberet. nec mirum. animaduertebat enim villas exuri, Agros vaſtari, pecus diripi, trucidarique, Opida Caſtellaque dirui, deſerique, Principeſque Ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum Obſidum nomine in ſeruitutem abripi: his ſe miſeris ſuamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem eſſe non poſſe. Milites interim in opere exercere, Caſtra, munire, Turres, Caſtella facere, moleſque iacere in Mare non intermittere. Scipio interim Elephantes hoc modo cõdocefacere inſtituit. II inſtruxit Acies, vnam funditorum contra elephantos, quæ quaſi aduerſariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduerſam lapillos minutos mitteret:

mitteret: deinde in ordinem Elephantos conſtituit. poſt illos autem Aciem ſuam inſtruxit: vt, cum ab aduerſariis lapides mitti cœpiſſent, & Elephanti perterriti ſe ad ſuos conuertiſſent, rurſus à ſua Acie lapidibus miſſis eos conuerterent aduerſum Hoſtem: quod ægre, tardeque fiebat. audere enim Elephanti multorum annorum doctrina, vſuque vetuſto vix edocti, tamen communi periculo in Aciem producuntur. Dum hæc ad Ruſpinam ab vtriſque Ducibus adminiſtrantur, C. Virgilius Petronius, qui Thapſo, Opido maritimo, præerat, cum animaduertiſſet Naues ſingulas cum Exercitu Cæſaris, incertas locorum, atque Caſtrorum ſuorum, vagari, occaſionē nactus, Nauim, quam ibi habuit actuariam, complet Militibus, & Sagittariis: eidem ſcaphas de Nauibus adiungit; ac ſingulas Naues Cæſarianas conſectari cœpit: & cum, plures adortus, pulſus, fugatuſque inde diſceſſiſſet, nec tamen deſiſteret periclitari, forte incidit in Nauem, in qua erant duo Titi Hiſpani, adoleſcentes, Tribuni Legionis v, quorum Patrem Cæſar in Senatum legerat, & cum his T. Salienus, Centurio Legionis eiuſdem, qui M. Meſſallam Legatum obſederat Meſſanæ, & ſeditioſiſſima oratione apud eum eſt vſus, idemque & pecuniam, & ornamenta Triumphi Cęſaris retinenda, & cuſtodienda, curaueuerat. & ob has cauſſas timebat ſibi. hic, propter conſcientiam peccatorum ſuorum, perſuaſit Adoleſcentibus, ne repugnarent, ſeſeque Virgilio tranſderent. itaque, deducti à Virgilio ad Scipionem, cuſtodibus tranſditi, & poſt diem III. ſunt interfecti. Qui cum ducerētur ad necem, petiſſe dicitur maior Titus à Centurionibus, vti ſe priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetraſſe, atque ita eſſe interfectos. Turmæ interim Equitum, quæ pro vallo in ſtationibus eſſe ſolebant, ab vtriſque ducibus quotidie mutuis prœliis inter ſe pugnare non intermittunt. nonnunquam etiam Germani, Gallique Labieniani cum Cæſaris Equitibus, fide data, inter ſe colloquebantur. Labienus interim cum parte Equitatus Leptim Opidum, cui præerat Saſerna cum Cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod à defenſoribus propter egregiam munitionem Opidi, & Tormentorum multitudinem facile, & ſine periculo defendebatur. quod vbi eius facere Equitatus ſæpius non intermittebat; & cum forte ante Portam turma denſa adſtitiſſet, ſcorpione accuratius miſſo, atque eorum Decurione percuſſo, & ad Decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga ſe in Caſtra recipiūt. Quo facto poſtea ſunt deterriti Opidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe à ſuis Caſtris paſſibus ccc inſtruerē Aciem, ac maiore diei parte conſumpta, rurſus ſe in Caſtra recipere. Quod cum ſæpius fieret, neque ex Cæſaris Caſtris quiſquam prodiret, neque propius eius copias accederet; deſpecta patientia Cæſaris, exercituſque eius, vniuerſis copiis productis, elephantiſque turritis xxx ante Aciem inſtructis, quam latiſſime potuit porrecta Equitum, Peditumque multitudine, vno tempore progreſſus, haud ita longe à Cæſaris Caſtris conſtitit in Campo. Quibus rebus cognitis, Cæſar iubet Milites, qui extra munitiones proceſſerāt, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiā muniēdi gratia vallum petierāt, quæque ad candē rē opus erant, omnes intra munitiones minutatim, modeſteque ſine tumultu aut terrore ſe recipere, atque in opere conſiſtere: Equitibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, vt vſque eo locum obtinerent, in quo paullo ante conſtitiſſent, donec ab Hoſte miſſum Telum ad ſe perueniret: quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe intra munitiones reciperēt. alij quoque Equitatui edicit, vti quiſq; ſuo loco paratus, armatuſq; præſto eſſet. at hæc non ipſe per ſe corā, cū de vallo perſpecularetur, ſed mirabili peritus ſcientia bellādi, in Prætorio ſedēs, per ſpeculatores, & nuncios imperabat, quæ fieri volebat. animaduertebat enim, quamquā magnis eſſent copiis aduerſarij freti, tamē ſæpe à ſe fugatis, pulſis, perterritiſque, & conceſſam vitam, & ignota peccata. quibus rebus nunquā tanta ſuppeteret ex ipſorū inertia, conſcientiaque animi victoriæ fiducia, vt Caſtra ſua adoriri auderent. præterea ipſius nomen auctoritaſque magna ex parte, eorum

Exercitus minuebat audaciam. tum egregiæ munitiones Caſtrorum, & valli, foſ-
ſarumque altitudo, & extra vallum ſtili cæci, mirabilem in modum conſiti, vel ſi-
ne defenſoribus aditum aduerſariis prohibebant. ſcorpionum, catapultarum, ce-
terorumque telorum, quæ ad defendendum ſolent parari, magnam copiam ha-
bebat. atque hæc propter Exercitus ſui præſentis paucitatem, & Tirocinium præ-
parauerat: non Hoſtium vi, & metu commotus, ſapientem ſe, timidumque Ho-
ſtium opinioni præbebat. neque iccirco copias, quamquam erant paucæ, Tiro-
numque, non educebat in Aciem, quod victoriæ ſuorũ diffideret: ſed referre ar-
bitrabatur, cuiuſmodi victoria eſſet futura. turpe enim ſibi exiſtimabat, tot rebus
geſtis, tantiſque Exercitibus deuictis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis co-
piis aduerſariorum ſuorum ex fuga collectis, ſe cruentam adeptum exiſtimari vi-
ctoriam. itaque conſtituerat, exſultationemque eorum pati, donec ſibi veterana-
rum Legionũ pars aliqua in ſecundo commeatu occurriſſet. Scipio interim paul-
liſper, vt ante dixi, in eo loco commoratus, vt quaſi deſpexiſſet Cæſarem videre-
tur, paullatim reducit ſuas copias in Caſtra; &, Concione aduocata, de terrore
ſuo, deſperationeque Exercitus Cæſaris verba facit; &, cohortatus ſuos, victo-
riã propriã ſe eis breui daturũ pollicetur. Cęſar iubet milites rurſus ad opus redi-
re, &, per cauſſam munitionũ, Tirones in labore defatigare nõ intermittit: Inte-
rim Numidæ, Getulique diffugere quotidie ex Caſtris Scipionis, & partim in Re-
gnum ſe cõferre, partim, quod ipſi, maioreſque eorum beneficio C. Marij vſi fuiſ-
ſent, Cæſaremque eius affinem eſſe audiebant, in eius Caſtra perfugere caterua-
tim non intermittunt. quorum ex numero electis hominibus, illuſtriores Getulos,
literis ad ſuos Ciues datis, cohortatus, vt, manu facta, ſe, ſuoſque defenderent, &
ne ſuis inimicis, aduerſariiſque dicto audientes eſſent, mittit. Dum hæc ad Ruſpi-
nam fiunt, Legati ex Acilla, Ciuitate libera, etiam vndique ad Cæſarem veniunt;
ſeq; paratos, quæcumque imperaſſet, & libenti animo facturos pollicẽtur: tantum
orare, & petere ab eo, vt ſibi pręſidium daret, quo tutius id, & ſine periculo, facere
poſſent: ſe & frumentum, &, quæcumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis gra
tia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile à Cæſare impetratis, præſidioque dato,
C. Meſſium, Ædilicia functum poteſtate, Acillam iubet proficiſci. Quibus rebus
cognitis, Conſidius Longus, qui Adrumeti cum II. Legionibus, & Equitibus DCC
præerat, celeriter, ibi parte præſidij relicta, cum IIX. Cohortibus Acillam ire con-
tendit. Meſſius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum Cohortibus perue-
nit. Conſidius interim, cum ad vrbem cum copiis acceſſiſſet, & animaduertiſſet,
præſidium Cæſaris ibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro
multitudine hominum, rurſus Adrumetum ſe recipit; deinde, paucis poſt diebus,
Equeſtribus copiis à Labieno adductis, rurſus Acillitanos, Caſtris poſitis, obſidere
cœpit. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus, quem paucis ante diebus miſſum à Cæ-
ſare cum Claſſe demonſtrauimus, Cercinnam peruenit. cuius aduẽtu C. Decius,
Quæſtorius vir, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui par-
uulum Nauigium nactus conſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim
Prætor, à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti inuento, Naues one-
rarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in Caſtra ad Cæſarem
mittit. Allienus interim Proconſul è Lilybæo in Naues onerarias imponit Legio
nes XIII, XIV, & Equites Gallos DCCC, Funditorum, Sagittariorumque mille, ac ſe-
cundum commeatum in Africam mittit ad Cæſarem: quæ Naues, ventum ſecun-
dum nactæ, IV. die in Portum ad Ruſpinam, vbi Cæſar Caſtra habuerat, incolumes
peruenerunt. ita Cæſar, duplici lætitia, ac voluptate vno tempore auctus, frumen-
to, auxiliiſque, tandem ſuis exhilaratis animo, atque leuata ſollicitudine, deponit
Legiones; Equiteſque ex Nauibus egreſſus, iubet ex langore, nauſcaque reficere i
5 dimiſſos in Caſtella, munitioneſque diſponit. † Quibus rebus Scipio, quique
cum eo eſſent Comites mirari, & requirere C. Cæſarem: qui vltro conſueſſet bel-
lum

lum inferre, ac laceſſere prœlio, ſubito commutatum non ſine magno conſilio ſuſpicabantur. itaque ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur ſuis rebus amiciſſimos, magnis præmiis, pollicitationibuſque propoſitis pro Perfugis ſpeculandi gratia in Cæſaris Caſtra mittunt. qui ſimul ad eum ſunt deducti, petierunt, vt ſibi liceret ſine periculo verba proloqui. Poteſtate facta, Sæpenumero, inquiunt, Imperator, complures Getuli, qui ſumus clientes C. Marij, & propemodum omnes Ciues Romani, qui ſunt in Legione IV. & VI. ad te voluimus, in tuaque præſidia confugere; ſed cuſtodiis Equitum Numidarum, quo id ſine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro ſpeculatoribus miſſi à Scipione, ad te cupidiſſime venimus, vt perſpiceremus, non quæ foſſæ, aut inſidiæ elephantis ante Caſtra, portaſque valli factæ eſſent; ſimulque conſilia veſtra contra eaſdem beſtias, comparationemque pugnæ cognoſceremus, atque ei renunciaremus. Qui collaudati à Cæſare, ſtipendioque donati, ad reliquos Perfugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobauit. namque poſtero die ex Legionibus iis, quas Getuli nominauerunt, Milites Legionarij complures à Scipione in Caſtra Cæſaris perfugerunt. Dũ hæc ad Ruſpinam geruntur, M. Cato, qui Vticæ præerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, ſeruorum denique, & cuiuſque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque ſub manum Scipionis in Caſtra ſubmittere nõ intermittit. Legati interim ex Opido Tiſdro; in quo tritici modia millia CCC comportata fuerant, à negotiatoribus Italicis, aratoribuſque ad Cęſarem venere; quantaque copia frumenti apud ſe ſit, docent; ſimulque orant, vt ſibi pręſidium mittat, quo facilius & frumentum, & copiæ ſuę conſeruentur. Quibus Cęſar in præſentia gratias agit; præſidiumque breui tempore ſe miſſurum dixit; cohortatuſque ad ſuos Ciues iubet proficiſci. P. Sitius interim, cum copiis Numidiæ fines ingreſſus, Caſtello in montis loco munito locato, in quod Iuba, belli gerendi gratia, & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum vſui ſolent eſſe, comportauerat, vi expugnando, eſt potitus. Cæſar, poſtquam Legionibus veteranis II. Equitatu, Leuique armatura copias ſuas ex ſecundo commeatu auxerat, Naues VI. onerarias ſtatim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum tranſportãdum proficiſci: ipſe VI. Kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat, Speculatores, Apparitoreſque omnes vt ſibi præſto eſſent. itaque omnibus inſciis, neque ſuſpicantibus, vigilia tertia iubet omnes Legiones ex Caſtris educi, atque ſe conſequi ad Opidum Ruſpinam verſus, in quo ipſe præſidium habuit, & quod primum ad amicitiam eius acceſſit. inde paruulam procliuitatem digreſſus, ſiniſtra parte Campi, propter Mare Legiones educit. hic campus mirabili planicie patet millia paſſuum XV. quem iugum ingens à Mari ortum, neque ita præaltum, velut Theatri efficit ſpeciem. in hoc iugo Colles ſunt excelſi pauci; in quibus ſingulæ Turres, Speculæque ſingulę perueteres erant collocatæ: quarum apud vltimam præſidium, & ſtatio fuit Scipionis. Poſtquam Cęſar ad iugum, de quo docui, adſcendit; atque in vnumquemque Collem Turres, Caſtellaque facere cœpit, atque ea minus ſemihora efficit; & poſtquam non ita longe ab vltimo Colle, Turrique fuit, quæ proxima fuit Caſtris aduerſariorum, in qua docui eſſe præſidium, ſtationemque Numidarum; paulliſper commoratus, perſpectaque natura loci, Equitatu in ſtatione diſpoſito, Legionibus opus attribuit; brachiumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, vſque ad eum, vnde egreſſus erat, iubet dirigi, ac muniri. quod poſtquam Scipio, Labienuſque animaduerterunt, Equitatu omni ex Caſtris educto, Acieq; equeſtri inſtructa, à ſuis munitionibus circiter paſſus ∞ progrediuntur, pedeſtremque copiam in ſecunda Acie, minus paſſus CD. à Caſtris ſuis, conſtituunt. Cęſar in opere Milites adhortari, neque aduerſariorum copiis moueri. iam, cum non amplius paſſuum M D inter Hoſtium Aciem, ſuaſque munitiones eſſe animaduertiſſet; intellexiſſetque ad impediendos Milites ſuos, & ab o-

pere depellēdos Hoſtem propius accedere; neceſſeque haberet Legiones à munitionibus deducere; imperat Turmæ Hiſpanorum, vt ad proximum Collem propere accurrerent,præſidiū inde deturbarent,locumque caperent; eodemque iubet Leuis armaturæ paucos conſequi ſubſidio. qui miſſi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt,nonnullos Equites fugientes conuulnerauerunt, locoque ſunt potiti. Poſtquam id Labienus animaduertit, quo celerius iis auxilium ferret,ex Acie inſtructa Equitatus ſui prope totum dextrum Cornu auertit,atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar conſpexit, Labienum ab ſuis copiis longius abſceſſiſſe; Equitatus ſui Alam ſiniſtram ad intercludendos Hoſtes immiſit.Erat in eo Campo,vbi ea res gerebatur, villa permagna, I V. Turribus extructa,quæ Labieni proſpectum impediebat,ne poſſet animaduertere, ab Equitatu Cæſaris ſe intercludi.itaque non prius vidit turmas Iulianas, quam ſuos cædi à tergo ſenſit.ex qua re ſubito in terrorem conuerſo. Equitatu Numidarum, recta in Caſtra fugere contendit. Galli,Germanique,qui reſtiterant, ex ſuperiore loco, & poſt tergum circumuenti fortiterque reſiſtentes, conciduntur vniuerſi. Quod vbi Legiones Scipionis,quæ pro Caſtris erant inſtructæ, animaduerterunt; metu,ac terrore obcæcatæ, omnibus Portis in ſua Caſtra fugere cœperunt. Poſtea,Scipione,eiuſque copiis Campo,Collibuſque exturbatis,atque in Caſtra compulſis,cum receptui Cæſar cani iuſſiſſet, Equitatumque omnem intra ſuas munitiones recepiſſet,Campo purgato ,animaduertit mirifica corpora Gallorum,Germanorumque,qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia ſecuti,partim,pretio, pollicitationibuſque adducti, ad eum ſe contulerant, nonnulli qui ex Corionis prœlio capti conſeruatique parem gratiam in fide parienda præſtare voluerant. horum corpora,mirifica ſpecie,amplitudineque, cæſa toto Campo, ac proſtrata diuerſe iacebant.His rebus geſtis,poſtero die Cæſar ex omnibus præſidiis Cohortes deducit,atque omnes ſuas copias in Campo inſtruxit. Scipio, ſuis male acceptis,occiſis,vulneratiſque,intra ſuas continere ſe munitiones cœpit.Cæſar inſtructa Acie,ſecundum infimas iugi radices,propius munitiones leniter acceſſit.iamque minus ∞ paſſuum ab Opido Vzita, quod Scipio tenebat, aberant Legiones Iulianæ; cum Scipio,veritus,ne Opidum amitteret,vnde Aquari, reliquiſque rebus ſubleuari eius Exercitus conſueuerat,eductis omnibus copiis,quadruplici Acie inſtructa, ex inſtituto ſuo,prima equeſtri turmatim directa,Elephantiſque turritis interpoſitis, armatiſque, ſuppetias ire contendit. Quod vbi Cæſar animaduertit,arbitratus,Scipionem,ad dimicandum paratum,ad ſe certo animo venire, in eo loco,quem paullo ante commemoraui,ante Opidum conſiſtit, ſuamque Aciem mediam eo Opido texit.dextrum,ſiniſtrumque Cornu,vbi Elephanti erant, in conſpectu patenti aduerſariorum conſtituit. Cum iam prope Solis occaſum Cæſar expectauiſſet,neque ex eo loco,quo conſtituerat,Scipionem progredi propius ſe animaduertiſſet,locoque ſe magis defendere, ſi res coegiſſet, quā in Campo comminus conſiſtere audere; non eſt viſa ratio propius accedendi eo die ad Opidum; quoniam ibi præſidium grande Numidarum eſſe cognouerat,Hoſteſque mediam Aciem ſuam Opido texiſſe; ſibique difficili factu eſſe intellexit, ſimul & Opidum vno tempore oppugnare,& in Acie in Cornu dextrum, & ſiniſtrum, ex iniquiore loco, pugnare,præſertim cum Milites à Mane diei, ieiuni ſub armis ſtetiſſent defatigari.itaque reductis ſuis copiis in Caſtra, poſtero die propius eorum Aciem inſtituit exporrigere Muniriones. Interim Conſidius,qui Acillam,& I I X. Cohortes ſtipendiarias Numidis, Getuliſque obſidebat, vbi C. Meſſius Cohortibus præerat,diu, multumque expertus, magniſque operibus ſæpe admotis, & iis ab Opidanis incenſis,cum proficeret nihil,ſubito nuncio de equeſtri prœlio allato commotus, frumento, cuius in Caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo, ceteriſque rebus, quæ ad victum parari ſolent,corruptis, Acillam, quam obſidebat,deſeruit; atque, itinere per Regnum Iubæ facto, copias cum Scipione partitus,

tus, Adrumetum ſe recepit. Interea ex ſecundo commeatu, quem à Sicilia miſerat Allienus, Nauis vna,in qua fuerat Qu. Commius & L. Ticidia, Eques Romanus,ab reſidua Claſſe,cum errauiſſet,delataque eſſet vento ad Thapſum, à Virgilio ſcaphis,nauiculiſque actuariis excepta eſt,& ad Scipionem deducta.Item altera Nauis triremis ex eadem Claſſe,errabunda, ac tempeſtate ad Ægimurum delata,à Claſſe Vari,& M. Octauij eſt capta; in qua Milites veterani cum vno Centurione,& nonnulli Tirones fuerunt: quos Varus aſſeruatos ſine contumelia deducendos curauit ad Scipionem.qui,poſtquam ad eum peruenerunt,& ante ſuggeſtum eius conſtiterunt,Non veſtra,inquit,ſponte vos,certo ſcio,ſed illius ſcelerati veſtri Imperatoris impulſu,& Imperio coactos, Ciues, & optimum quemque nefarie cõſectari. quos quoniã Fortuna in noſtram detulit poteſtatem,ſi id,quod facere debetis, Rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum eſt vobis vitam,& pecuniam,donare.quapropter,quid ſentiatis,proloquimini.Hac habita oratione, Scipio, cum exiſtimaſſet pro ſuo beneficio ſine dubio ab iis gratias ſibi actum iri,poteſtatem iis dicendi fecit.Ex eis Cẽturio legionis XIV, Pro tuo, inquit, ſummo beneficio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te appello) quod mihi vitam,incolumitatemque,Belli iure capto,polliceris. & forſitan iſto vterer beneficio,ſi non ei ſummum ſcelus adiungeretur. Ego ne contra Cæſarem, Imperatorem meum, apud quem Ordinem duxi, eiuſque Exercitum, pro cuius dignitate,victoriaque amplius XXXVI annis depugnaui,aduerſus,armatuſque conſiſtam?neque ego iſtud facturus ſum,& te magnopere, vt de negotio deſiſtas, adhortor.contra cuius enim copias contendas,ſi minus ante expertus es, licet nunc cognoſcas:elige ex tuis Cohortem vnam,quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me. ego autem ex meis Commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius X. ſumam.tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copiis ſperare debeas. Poſtquam hæc Centurio præſenti animo aduerſus opinionem eius eſt locutus; ira percitus Scipio,atque animi dolore incenſus, annuit Cẽturionibus, quid fieri vellet; atque ante pedes Centurionem interfecit; reliquoſque veteranos à Tironibus iubet ſecerni. Abducite,inquit,iſtos,nefario ſcelere contaminatos; & cæde Ciuium ſaginatos. ſic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem iubet inter Legiones diſpertiri, & Commium cum Ticida in conſpectum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Cæſar commotus, eos, quos in ſtationibus cum longis Nauibus apud Thapſum cuſtodiæ cauſſa eſſe iuſſerat,vt ſuis onerariis,longiſque Nauibus præſidio eſſent, ob negligentiam ignominiæ cauſſa dimittendos ab Exercitu, grauiſſimumque in eos Edictum proponendum curauit.

6 † Per id tempus fere Cæſaris Exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, Virgiliatum ſigno confecto, circiter vigilia ſecunda noctis, nimbus cum ſaxorum grandine ſubito eſt exortus ingens. Ad hoc autem incommodum acceſſerat,quod Cæſar non,more ſuperiorum Imperatorum,in Hibernis Exercitum continebat, ſed in tertio,quartoque die procedendo,propiuſque Hoſtem accedendo,Caſtra communiebat; opereque faciendo,Milites ſe circumſpiciendi non habebant facultatem.Præterea ita ex Sicilia Exercitum tranſportauerat,vt,præter ipſum Militem,& arma,neque vas,neque mancipium,neque vllam rem,quæ vſu Militi eſſe conſueuit,in Naues imponi pateretur. in Africam autem non modo ſibi quidquam nõ acquiſierant,aut parauerant; ſed etiam, propter annonæ caritatem, ante parta conſumpſerant. Quibus rebus atenuati, Opido per, quam pauci ſub pellibus acquieſcebant. reliqui, ex veſtimentis tentoriolis factis, atque arundinibus,coriiſque contectis,permanebant.itaque ſubito imbre, grandineque conſecuta, grauati pondere, tenebris, aquaque omnes ſubruti, disiectique nocte intempeſta, ignibus exſtinctis, rebuſque ad victum pertinentibus corruptis,per Caſtra paſſim vagabantur,ſcutiſque capita contegebant.Eadem nocte v. Legionis pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt. Rex interim Iuba, de equeſtri

prœlio Scipionis certior factus, euocatuſque ab eodem literis, Præfecto Sabura cum parte Exercitus contra Sitium relicto, ne ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, Exercitus Scipionis à terrore Cæſaris cum III. Legionibus, Equitibuſque frenatis C D, Numidis ſine frenis, peditibuſque eius armaturæ grandi numero, Elephantiſque XXX egreſſus è Regno ad Scipionem eſt profectus. Poſtquam ad eũ peruenit, Caſtris Regiis ſeorſum poſitis, cum eis copiis, quas commemoraui, haud ita longe à Scipione conſedit. Erat in Caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror; & exſpectatione copiarum Regiarum, Exercitus eius magis ſuſpenſione animi ante aduentum Iubæ commouebatur. Poſtquam vero Caſtra Caſtris contulit; deſpectis eius copiis, omnem terrorem deponit. ita quam antea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens dimiſerat. quo facto facile fuit intellectu, Scipioni additũ animum, fiduciamque Regis aduentu. nam poſtero die vniuerſas ſuas, Regiſque copias cũ Elephãtis LX productas in Aciẽ, quã ſpecioſiſſime potuit, inſtruxit; ac paullo lõgius progreſſus à ſuis munitionibus, haud ita diu cõmoratus, ſe recepit in Caſtra. Cæſar, poſtquã animaduertit Scipioni auxilia fere, quæ expectaſſet, omnia conueniſſe, neque morã pugnandi vllã fore, per iugũ ſummũ cũ copiis progredi cœpit, & brachia protinus ducere, & Caſtella munire, propiuſque Scipionẽ capiendo loca excelſa occupare contendit. Aduerſarij, magnitudine copiarũ confiſi, proximum Collem occupauerũt, atque ita lõgius ſibi progrediẽdi eripuerũt facultatẽ. eiuſdẽ Collis occupãdi gratia Labienus cõſilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat. Erat Conuallis, ſatis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis ſpeluncæ in modũ ſubrutis: quæ erant tranſeunda Cæſari ante, quã ad eum Collẽ, quem capere volebat, perueniretur: vltraque eam Conuallem Oliuetum vetus, crebris arboribus condenſum. Hic cum Labienus animaduertiſſet, Cæſarem, ſi vellet eum locum occupare, prius neceſſe Conuallem, Oliuetum tranſgredi, eorum locorũ peritus, in inſidiis cum parte Equitatus, Leuique armatura conſedit: & præterea poſt Montem, Collemque Equites in occulto collocauerat; vt, cum ipſe ex improuiſo Legionarios adortus eſſet, ex Colle ſe Equitatus oſtenderet, & re duplici perturbatus Cæſar, eiuſque Exercitus neque retro regrediundi, neque vltra procedendi oblata facultate, circumuentus concideretur. Cæſar, Equitatu ante præmiſſo, inſcius inſidiarum, cum ad eum locum veniſſet, abuſi, ſiue obliti præceptorum Labieni, ſiue veriti, ne in foſſa ab Equitibus opprimerentur, rari, ac ſinguli de rupe prodire, & ſumma petere Collis. Quos Cæſaris Equites conſecuti partim interfecerunt, partim viuis ſunt potiti. deinde protinus Collem petere contenderunt, atque eũ, decuſſo Labieni præſidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte Equitum vix fuga ſibi peperit ſalutem. Hac re per Equites geſta, Cæſar Legionibus opera diſtribuit, atque in eo Colle, quo erat potitus, Caſtra muniuit. deinde ab ſuis maximis Caſtris per medium Campum, è regione Opidi Vzitæ, quod inter ſua Caſtra, & Scipionis in planicie poſitum erat, tenebaturque à Scipione, duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, vt ad angulum dextrum, ſiniſtrumque eius Opidi conuenirent. is hac ratione opus inſtruebat, vt, cum propius Opidum copias admouiſſet, oppugnareque cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne, ab Equitatus multitudine circũuentus, ab oppugnatione deterreretur. Præterea, quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile, & ſine periculo fieret. voluit etiam experiri, cum propius Hoſtem acceſſiſſet, haberet ne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas cauſſas, quod is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant. Aquatione enim longa, & anguſta vtebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à Legionibus, interim pars Aciei ante opus inſtructa ſub Hoſte ſtabar. Equites barbari, Leuiſque armaturæ, prœliis minutis cominus dimicabant. Cęſar ab eo opere cum iam ſub veſperum copias in Caſtra reduceret, magno

gno incurſu,cum omni Equitatu,Leuique armatura,Iuba,Scipio,Labienus,in Legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani, ex vi vniuerſæ, ſubitæque Hoſtium multitudinis pulſi, parumper ceſſerunt; quæ res aliter aduerſariis cecidit. namque Cæſar, ex medio itinere copiis reductis, Equitibus ſuis auxilium tulit. Equites autem,aduentu Legionum animo addito,conuerſis Equis in Numidas cupide inſequentes, diſperſoſque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vſque in Caſtra Regia repulerũt,multoſque ex iis interfecerunt. quod ni in noctem prœlium eſſet coniectum; puluiſque vento flatus omnium proſpectibus offeciſſet, Iuba cum Labieno capti in poteſtatem Cæſaris veniſſent; Equitatuſque cum Leui armatura funditus ad internecionem deletus eſſet. Interim incredibiliter ex Legionibus, IV,& VI,Scipionis Milites diffugere,partim in Caſtra Cæſaris,partim in quã quiſque poterat Regionem peruenire.itemque Equites Curiani,diffiſi Scipioni, eiuſque copiis, complures ſe eodem conferebant. † Dum hæc circum
7 Vzitam ab vtriuſque ducibus adminiſtrantur, Legiones duæ, IX. & X. ex Sicilia Nauibus onerariis profectæ, cum iam non longe à Portu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ Naues Cæſarianas quæ in ſtatione apud Thapſum ſtabant, veriti, ne in Aduerſariorum,vt inſidiandi gratia ibi commorantium,Claſſem inciderent, imprudẽtes vela in altum dederunt; ac,diu,multumque iactati,tandem, multis poſt diebus ſiti,inopiaque confecti,ad Cæſarem peruenerunt. Quibus Legionibus expoſitis,memor in Italia priſtinæ Licentiæ Militaris, ac rapinarum certorum hominum,paruulam modo cauſſulam nactus Cęſar,quod Auienus Tribunus mil.x.Legionis Nauem commeatu familia ſua, atque iumentis occupauiſſet, neque Militem vnum ab Sicilia ſuſtuliſſet; poſtero die de ſuggeſtu, conuocatis omnium Legionum Tribunis,Centurionibuſque, Maxime vellem, inquit,homines ſuæ petulantiæ, nimiæque libertatis aliquando finem feciſſent, meæque lenitatis, modeſtiæ,patientiæque rationem habuiſſent.ſed,quoniam ipſi ſibi neque modum, neque terminum conſtituunt, quo ceteri diſſimiliter ſe gerant, egomet ipſe documentum More Militari conſtituam. C. Auiene, quod in Italia Milites Populi R. contra Remp. inſtigaſti; rapinaſque per municipia feciſti; quodque mihi Reip. inutilis fuiſti; & pro Militibus tuam familiam iumentaque in Naues impoſuiſti: tuaque opera, Militibuſque tẽpore neceſſario Reſp.caret.ob eas res, ignominiæ cauſſa, ab Exercitu meo te remoueo: hodieque ex Africa abeſſe, &, quantum potes, proficiſci iubeo. itemque te,A.Fontei,quod Tribunus mil.ſeditioſus, maluſque Ciuis fuiſti,ab Exercitu dimitto.T.Alliene, M.Tiro, C. Cluſiane, cum Ordines in meo Exercitu beneficio,non virtute, cõſecuti,ita vos geſſeritis, vt neque bello fortes,neque pace boni,aut vtiles fueritis; & magis in ſeditione,concitandiſque Militibus, aduerſariorum noſtrorum Imperatoris, quam pudoris,modeſtiæque fueritis ſtudioſiores; indignos vos eſſe arbitror, qui in meo Exercitu ordines ducatis; miſſoſque facio,&,quantum poteſtis, abeſſe ex Africa iubeo. Itaque tranſdidit eos Centurionibus; &, ad ſingulos non amplius ſingulis additis ſeruis,in Naui imponẽdos ſeparatim curauit. Getuli interim perfugæ, quos cum literis,mandatiſque à Cæſare miſſos ſupra docuimus, ad ſuos Ciues perueniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæſariſque nomine perſuaſi, à Rege Iuba deſciſcunt; celeriterque cuncti arma capiunt; contraque Regem facere non dubitant.Quibus rebus cognitis, Iuba diſtentus triplici bello, neceſſitate coactus, de ſuis copiis; quas contra Cæſarem adduxerat,VI. Cohortes in fines Regni ſui mittit, qui eſſent præſidio contra Getulos.Cæſar brachiis perfectis, promotiſque eo vſque,vt telum ex Opido abiici non poſſet,Caſtra munit: baliſtis, ſcorpionibuſque crebris ante frontem Caſtrorum,contraque Opidum collocatis, defenſores muri deterrere non intermittit: eoque V.Legiones ex ſuperioribus Caſtris deducit. Qua facultate oblata,illuſtriores notiſſimique conſpectum amicorum,propinquorumque efflagitabant, atque inter ſe colloquebantur. quæ res quid vtilitatis

haberet,Cæſarem non fallebat.namque Geruli ex Equitatu Regio nobiliores, E-
quitumque Præfecti, (quorum patres cum Mario ante meruerant, eiuſque bene-
ficio agris, finibuſque donati, poſt Syllæ victoriam ſub Hiempſalis Regis erãt po-
teſtate dati) occaſione capta, nocte iã luminibus accenſis, cum equis, calonibuſ-
que ſuis circiter ∞ perfugiunt in Cæſaris Caſtra, quæ erant in Campo proximo
Vzitæ locata.Quod poſtquam Scipio, quique cum eo erant, cognouerunt, cum
commoti ex tali incommodo eſſent,fere per id tempus M.Aquinium cum C. Sa-
ſerna colloquentem viderunt.Scipio mittit ad Aquinium,Nil attinere, eum cum
aduerſariis colloqui,cum nihilominus eius ſermonem nuncius ad ſe referret, di-
ceretque,ne reliqua,quæ vellet,perageret. viator poſtea ab Iuba ad eum eſt miſ-
ſus,qui diceret,audiẽte Saſerna,Vetat te Rex colloqui. Quo nuncio perterritus,
diſceſſit,& dicto audiens fuit Regi.vſu veniſſe hoc Ciui Romano miror, & ei, qui
à Populo R.honores accepiſſet,incolumi Patria,fortuniſque omnibus, Iubæ bar-
baro potius obedientem fuiſſe,quam aut Scipionis obtemperaſſe nuncio, aut,cæ-
ſis eiuſdem partis Ciuibus,incolumen reuerti malle. Atque etiam ſuperbius Iubæ
factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruumque Senatorem, ſed in
Scipionem, hominem illa familia,dignitate,honoribuſque præſtantem.nam cum
Scipio ſagulo purpureo ante Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum
eo egiſſe,nõ oportere illũ eodẽ vti veſtitu,atque ipſe vteretur.itaque factum eſt,vt
Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret, & Iubæ homini ſuperbiſſimo, inertiſſi-
moque,obtemperaret. Poſtero die vniuerſas omnium copias de Caſtris omnibus
deducunt; & ſupercilium quoddam excelſum nacti,non longe à Cæſaris Caſtris
Aciem conſtituunt; atque ibi conſiſtunt. Cæſar item producit copias,celeriter-
que, iis inſtructis, ante ſuas munitiones,quæ erant in Campo, conſtituit; ſine du-
bio exiſtimans,vltro aduerſarios,cum tam magnis copiis, auxiliiſque Regis eſſent
præditi,promptiuſque proſiluiſſent, ante ſe concurſuros, propiuſque ſe acceſſu-
ros.& equo circumuectus, Legioneſque cohortatus,ſigno dato,acceſſum Hoſtiũ
aucupabatur.ipſe enim à ſuis munitionibus longius ſine ratione non procedebat:
quod in Opido Vzita, quod Scipio tenebat, Hoſtium erant Cohortes armatæ.
Eidem autem Opido ad dextrum latus eius Cornu erat oppoſitum.verebaturque,
ne,ſi prætergreſſus eſſet ex Opido eruptione facta,ab latere eum adorti concide-
rent. præterea hæc quoque eum cauſſa tardauit, quod erat locus quidam perim-
peditus ante Aciem Scipionis, quem ſuis impedimento ad vltro occurrendum
fore exiſtimabat.Non arbitror eſſe prætermittendum,quemadmodum Exercitus
vtriuſque fuerunt in Aciem inſtructi. Scipio hoc modo Aciem direxit. Colloca-
bat in fronte ſuas,& Iubæ Legiones; poſtea autem Numidas in ſubſidiaria Acie,
ita extenuatos,& in longitudinem directos, vt procul ſimplex eſſe Acies à Legio-
nariis Militibus videretur.in Cornibus autem duplex eſſe exiſtimabatur.Elephã-
tos dextro, ſiniſtroque Cornu collocauerat,æqualibus inter eos interuallis inter-
iectis.poſt autem Elephantos Armaturas leues, Numidaſque ſubſtituerat auxilia-
res. Equitatum frenatum vniuerſum in ſuo dextro Cornu diſpoſuerat. ſiniſtrum
enim Cornu Opido Vzita claudebatur, neque erat ſpatium Equitatus explicãdi.
propterea Numidas, Leuiſque armaturæ infinitam multitudinem ad dexteram
partem ſuæ Aciei oppoſuerat,fere interiecto non minus ∞ paſſuum ſpatio, & ad
Collis radices magis appulerat,longiuſque ab aduerſariorum, ſuiſque copiis pro-
mouebat: id hoc conſilio,vt,cũ Acies II.inter ſe concurriſſent initio certaminis,
paullo longius eius Equitatus circumuectus ex improuiſo clauderet multitudine
ſua Exercitum Cæſaris,atque perturbatum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Sci-
pionis eo die prœliandi.Cæſaris autem Acies hoc modo fuit collocata, vt ab Sini-
ſtro eius Cornu ordiar, & ad Dextrum perueniam. Habuit Legionem IX, VII.in
Siniſtro Cornu,XXX,XXIX,XIII,XIV,XXVIII,XXVI,in media Acie:ipſum autem
Dextrum Cornu,ſecundam Aciem fere,in earum Legionum parte Cohortium

colloca

collocauerat.Præterea ex Tironum Legionibus paucas adiecerat. Tertiam autẽ Aciem in ſiniſtrum ſuum Cornu contulerat, & vſque ad Aciei ſuæ mediam Legionẽ porrexerat, & ita collocauerat, vti ſiniſtrũ ſuũ Cornu triplex eſſet. id eo cõſilio fecerat, quod ſuum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; ſiniſtrum autem Equitatus Hoſtium multitudini reſiſtere poſſet. eodemque ſuum omnẽ contulerat Equitatum: &,quod ei parum confidebat,præſidio his Equitibus Legionẽ v.præmiſerat; Leuemque armaturam inter Equites interpoſuerat. Sagittarios varie paſſimque, locis certis, maximeque in Cornibus collocauerat. Sic vtrorumque Exercitus inſtructi,non plus paſſuum c c c.interiecto ſpatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam,quin dimicaretur,à Mane vſque ad horam x. diei perſtiterunt. Iamque Cæſar dum Exercitum reducere intra munitiones ſuas cœpiſſet; ſubito vniuerſus Equitatus vlterior Numidarum, Getulorumque ſine frenis ad dextram partem ſe mouere,propiuſque Cæſaris caſtra, quæ erant in colle, ſe conferre cœpit.frenati autem Labieni Equites in loco permanere, Legioneſque diſtinere: cum ſubito pars Equitatus Cæſaris cum Leui armatura cõtra Getulos iniuſſu, ac temere longius progreſſi, paludemque tranſgreſſi, multitudinem Hoſtium ſuſtinere pauci non potuerunt; Leuique armatura deſerti,ac pulſi, conuulneratique;vno Equite amiſſo,multis equis ſauciis,Leuis armaturæ xxvi. occiſis,ad ſuos refugerunt.Quo ſecundo equeſtri prœlio facto, Scipio lætus in caſtra nocte copias reduxit.quod proprium gaudium bellantibus Fortuna tribuere non decreuit. namque poſtero die Cæſar cum parte Equitatus ſui Leptim, frumenti gratia,miſit.in itinere prædatores Equites Numidas, Getuloſque ex improuiſo adorti circiter centum partim occiderunt, partim viuorum potiti ſunt.
8 † Cæſar interim quotidie Legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque, & foſſam per medium Campum ducere,aduerſariorumque excurſionibus iter officere non intermittit.Scipio item munitiones contra facere,& in iugo, ne à Cæſare excluderetur,approperare. Ita duces vtrique & in operibus occupati erant, & nihilominus Equeſtribus prœliis inter ſe quotidie dimicabant. Interim Varus Claſſem,quam antea Vticæ,Hiẽmis gratia, ſubduxerat, cognito Legionis v i i, & i i x.ex Sicilia aduentu,celeriter deducit; ibique Getulis Remigibus,Epibatiſque complet; inſidiandique gratia progreſſus, Adrumetum cum l v. Nauibus peruenit.Cuius aduentus inſcius Cæſar,L. Ciſpium cum claſſe xxvii Nauium ad Thapſum verſus in ſtationem,præſidij gratia commeatus ſui, mittit: itemque.Qu. Aquilam cum xiii. Nauibus longis Adrumetum eadem de cauſſa præmittit. Ciſpius,quo erat miſſus,celeriter peruenit: Aquila,tempeſtate iactatus, Promontorium ſuperare non potuit; atque angulum quendam tutum à tempeſtate nactus, cũ claſſe ſe longius à proſpectu remouit. reliqua claſſis in ſalo ad Leptim,egreſſis Remigibus,paſſimque in Litore vagantibus,partim in Opido, victus ſui mercandi gratia progreſſis,vacua à defenſoribus ſtabat.Quibus rebus, Varus ex Perfugis cognitis,occaſionẽ nactus, vigilia ſecunda, Adrumeto ex Cothone egreſſus primo mane Leptim vniuerſa claſſe vectus,Naues onerarias, quæ longius à Portu in ſalo ſtabant,incendit, & pentiremes duas,vacuas à defenſoribus, nullo repugnãte cœpit.Cæſar interim celeriter per nuncios in caſtris,cũ opera circuiret,certior factus,quę aberant à Portu millia paſſuũ vi,equo admiſſo,omiſſis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibique moratus, omnes vt ſe Naues conſequerentur, primum ipſe Nauigiolum paruum conſcendit; in curſu Aquillam, multitudine Nauigiorum perterritum,atque trepidantem,nactus, Hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Varus, celeritate Cæſaris, audaciaque motus, cum vniuerſa claſſe, conuerſis Nauibus, Adrumetum verſus fugere contendit. Quem Cæſar in millibus paſſuum iv. conſecutus, recuperata quinqueremi, cum omnibus ſuis epibatis, atque etiam Hoſtium cuſtodibus cxxx in ea Naue captis, triremem Hoſtium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onu-

ſtam remigum, epibatarumque cepit.reliquę Naues Hoſtium Promontorium ſuperarunt,atque Adrumetum in Cothonem ſe vniuerſæ contulerunt. Cæſar eodẽ vento Promontorium ſuperare non potuit ; atque, in ſalo in anchotis ea nocte commoratus,prima luce Adrumetum accedit; ibique Nauibus onerariis, quæ erant extra Cothonem,incenſis,omnibuſque reliquis aliis aut ſubiectis, aut in Cothonem compulſis,paulliſper commoratus,ſi forte vellẽt Claſſe dimicare, rurſus ſe recepit in Caſtra.in ea Naue captus eſt P. Veſtrius,Eques Romanus, & P.Ligarius Aftanianus; quem Cæſar in Hiſpania cum reliquis dimiſerat; & poſtea ſe ad Pompeium contulerat; inde ex prœlio effugerar, in Africamque ad Varum venerat.Quem ob periurium,perfidiamque Cęſar iuſſit necari.P. Veſtrio autẽ,quod eius Frater Romę pecuniam imperatam numerauerat,& quod ipſe ſuam cauſſam Cæſari probauerat,ſe Naſidij Claſſe captum,cum ad necem duceretur, beneficio Vari eſſe ſeruatum,poſtea facultatem ſibi nullam datam tranſeundi, ignouit. Eſt in Africa conſuetudo Incolarũ,vt in Agris, & in omnibus fere villis ſub terra ſpecus,condendi frumenti gratia,clam habeant,atque id propter bella maxime,Hoſtiumque ſubitum aduentum præparent. Qua de re Cæſar certiot per indicem factus;tertia vigilia Legiones II.cum Equitatu mittit à Caſtris ſuis millia paſſuum X; atque inde magno numero frumenti onuſtos recepit in Caſtra. Quibus rebus cognitis,Labienus,progreſſus à ſuis Caſtris millia paſſuum VII per iugum, & Collem, per quem Cæſar pridie iter fecerat, ibi Caſtra duarum Legionum facit; atque ipſe quotidie exiſtimans Cęſarem eadem ſæpe frumentandi gratia commeaturum,cum magno Equitatu, Leuique armarura inſidiarurus, locis idoneis conſedit.Cæſar interim,de inſidiis Labieni ex Perfugis certior factus,paucos dies ibi commoratus,dum Hoſtes quotidiano inſtituto,ſæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, ſubito mane imperat Porta Decumana Legiones ſe IIX veteranas cum parte Equitatus ſequi: atque,Equitibus præmiſſis,neque opinantes inſidiatores ſubito,in Conuallibus latentes,Leui armatura concidit circiter D; reliquos in fugam turpiſſimam coniecit. Interim Labienus cum vniuerſo Equitatu fugientibus ſuis ſuppetias occurrit.cuius vim multirudinis cum Equites pauci Cæſariani iam ſuſtinere non poſſent, Cæſar inſtructas Legiones Hoſtium copiis oſtẽdit.Quo facto,pertertito Labieno,ac retardato, ſuos Equites recepit incolumes. Poſtero die Iuba Numidas eos,qui, loco amiſſo,fuga, ſe receperant in caſtra, in cruce omnes ſuffixit. Cæſar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in Caſtra conducit; atque præſidio Lepti, Ruſpinæ, Acillæ relicto, Ciſpio, Aquilæque Claſſe trãſdita,vt alter Adrumetũ, alter Thapſum Mari obſiderẽt,ipſe,Caſtris incẽſis,IV.noctis vigilia, Acie inſtructa, impedimẽtis in ſiniſtra parte collocatis,ex eo loco proficiſcitur,& peruenit ad Opidũ Agar;quod à Getulis ſæpe antea oppugnatũ,ſummaque vi per ipſos Opidanos erat defenſum. ibi in Cãpo Caſtris vnis poſitis,ipſe frumẽtatũ circũ villas cũ parte Exercitus profectus, magno inuẽro hordei,olei,vini,fici numero, pauco tritici, atq; recreato exercitu, rediit in Caſtra. Scipio interim,cognito Cæſaris diſceſſu, eum vniuerſis copiis per iugum Cæſarẽ ſubſequi cœpit; atque ab eius Caſtris millia paſſuũ VI,longe trinis Caſtris diſpartitis copiis,cõſedit.Opidũ erat Zetta,quod aberat à Scipione millia paſſuũ X,ad eius Regionẽ,& partẽ Caſtrorũ collocatũ. à Cæſare autem diuerſum, ac remotum, quod erat ab eo longe millia paſſuum XIIX. huc Scipio Legiones II, frumentandi gratia,miſit. Quod poſtquam Cæſar ex Perfugis cognouit, Caſtris ex Campo in Collem,ac tutiora loca,collocatis,atque ibi pręſidio relicto,ipſe IV. vigilia egreſſus præter Hoſtium Caſtra proficiſcitur cum copiis, & Opido potitur:Legiones Scipionis comperit Longius in Agris frumentari: &,cum eo contẽdere conarerur,animaduertit copias Hoſtiũ iis Legionibus occurrere ſuppetias. quæ res eius impetum retardauit. Itaque, capto C.Biotio Regino, Equite R. Scipionis familiariſſimo, qui ei Opido præerat, & P.Atrio,Equite Rom.de conuentu Vticen

tu Vticenſi, & Camelis xxii Regis adductis, præſidio ibi cum Oppio Legato reli-
cto, ipſe ſe recipere cœpit ad Caſtra. Cum iã nõ longe à Caſtris Scipionis abeſſet,
quę eum neceſſe erat prætergredi; Labienus, Afraniuſque, cũ omni Equitatu, Le-
uique armatura ex inſidiis adorti, agmini eius extremo ſe offerũt, atque ex Colli-
bus primis exſiſtunt. Quod poſtquam Cæſar animaduertit, Equitibus ſuis Hoſtiũ
vi oppoſitis, ſarcinas Legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter
ſigna Hoſtibus inferre. Quod poſtquã cœptum eſt fieri; primo impetu Legionis,
Equitatus, & Leuis armatura Hoſtium nullo negotio loco pulſa, & deiecta eſt de
Colle. Cum iam Cæſar exiſtimaſſet Hoſtes pulſos, deterritoſque finem laceſſendi
facturos, & iter cœptum pergere cœpiſſet; iterum celeriter ex proximis Collibus
erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæſaris Legionarios impetum
faciunt Numidæ, Leuiſque armaturæ, mirabili velocitate præditi; qui inter Equi-
tes pugnabant, & vna, pariterque cum Equitibus accurrere, & refugere conſue-
uerant. Cum hoc ſæpius facerent, & Iulianos proficiſcentes inſequerentur, & re-
fugerent ſtantes, propius non accederent, & ſingulari genere pugnæ vterentur;
eoſque iaculis conuulnerare ſatis eſſe crederent; Cæſar intellexit, nihil aliud illos
conari, niſi, vt ſe cogerent Caſtra in eo loco ponere, vbi omnino Aquæ nihil eſſet;
vt exercitus eius ieiunus, qui à quarta vigilia vſque ad horam x. diei nihil guſtaſſet,
ac iumenta ſiti perirent. Cum iam ad Solis occaſum eſſet, & non totos c. paſſus in
horis iv. eſſet progreſſus, Equitatu ſuo, propter Equorum interitum, extremo ag-
mine remoto, Legiones inuicem ad extremum agmẽ euocabat. ita vim hoſtium,
placide, leniterque procedens, per Legionarium Militem commodius ſuſtine-
bar. Interim Equitum Numidarum copiæ dextra, ſiniſtraque per Colles percur-
rere, coronæque in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, pars agmen
extremum inſequi. Cæſariani interim non amplius tres, aut quatuor Milites vete-
rani, ſi ſe conuertiſſent, & pila viribus contorta in Numidas infeſtos conieciſſent,
amplius ii. millium ad vnum terga vertebant; ac rurſus ad Aciem paſſim, con-
uerſis equis ſe colligebant, atque in ſpatio conſequebantur, & iacula in Legiona-
rios coniiciebant. Ita Cæſar, modo procedendo, modo reſiſtendo, tardius itinere
confecto, noctis hora prima omnes ſuos ad vnum in Caſtris incolumes, ſauciis x.
factis, reduxit. Labienus circiter ccc amiſſis, multis vulneratis, ac defeſſis inſtando
omnibus, ad ſuos ſe recepit. Scipio interim Legiones productas cum Elephantis,
quos ante Caſtra in Acie, terroris gratia, in conſpectu Cæſaris collocauerat, redu-
9 çit in Caſtra. † Cæſar contra eiuſmodi Hoſtium genera, copias ſuas, non vt Im-
perator Exercitum veteranum, victoremque maximis rebus geſtis, ſed vt Laniſta
Tirones gladiatores condocefaceret, quo pede ſe reciperent ab Hoſte, & quem-
admodum obuerſi aduerſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent, modo procurre-
rent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, &
quemadmodum tela mitterent, præcipit. mirifice enim Hoſtium Leuis armatu-
ra anxium Exercitum noſtrum, atque ſollicitum habebat: quia & Equites deter-
rebat prœlium inire, propter Equorum interitum; quod eos iaculis interficie-
bant; & Legionarium Militem defatigabant, propter velocitatem. grauis enim
armaturæ Miles ſimul atque ab his inſectatus conſtiterat, in eoſque impetum fe-
cerat, illi veloci curſu facile periculum vitabant. Quibus ex rebus Cæſar vehe-
menter commouebatur: quia quodcumque prœlium, quoties erat commiſſum,
Equitatu ſuo, ſine Legionario Milite, Hoſtium Equitatui, Leuique armaturæ eorũ
nullo modo par eſſe poterat. ſollicitabatur autem his rebus, quod nondum Ho-
ſtiũ Legiones cognouerat, & quonã modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum Equitatu,
Leuique armatura, quæ erat mirifica, ſi Legiones quoque acceſſiſſent. Accedebat
etiam hæc cauſſa, quod Elephantorum magnitudo, multitudoque Militum ani-
mos detinebat in terrore, cui vni rei tamẽ inuenerat remediũ. nãque Elephãtos in
Italiam tranſportari iuſſerat: quo & Miles noſter ſpeciemque, & virtutem beſtiæ

cognoſceret, & cui parti corporis eius telum facile adigi poſſet; ornatuſque, ac loricatus Elephantus cum eſſet, quæ pars eius corporis nuda ſine regmine relinqueretur, vt eo tela coniicerentur; præterea vt iumenta beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, conſuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat conſecutus. nam & Milites beſtias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoſcebanr: Equireſque in eos pila præpilata coniiciebant, atque in cõſuetudinem Equos patientia beſtiarum adduxerat. Ob has cauſſas quas ſupra commemoraui, ſollicitabatur Cæſar, tardiorque, & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine, celeritateque exceſſerat, nec mirum. copias enim habebat in Gallia bellare conſuetas, locis campeſtribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeque inſidioſos; qui per virtutem, non per dolũ, dimicare conſueuerunt. rũ autem erat ei laborandũ, vt conſuefaceret Milites, Hoſtium dolos, inſidias, artificia cognoſcere, & quid ſequi, quid vitare conueniret. itaque, quo hæc celerius conciperenr, dabat operam, vt Legiones non in vno loco contineret, ſed, per cauſſam frumentãdi, huc, atque illuc raptaret: ideo quod Hoſtiũ copias ab ſe, ſuoque veſtigio, non diſceſſuras exiſtimabat. atque poſt diẽ III. productas accuratius ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter Hoſtium Caſtra prætergreſſus, equo loco inuirar ad dimicandum. Poſtquã eos abhorrere vider, reducit ſub veſperum Legiones in Caſtra. Legati interim ex Opido Vacca, quod finitimum fuit Vzitę, cuius Cæſarem potitum eſſe demonſtrauimus, veniunt; petunt, & obſecrant, vt ſibi præſidium mittat; ſe res complures, quæ vtiles bello ſint, adminiſtraturos. Per id tempus de eorum voluntare, ſtudioque erga Cæſarem Transfuga ſuos Ciues facit certiores, Iubam Regem celeriter cum copiis ſuis, antequam Cęſaris præſidium eo perueniret, ad Opidum accurriſſe, atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius Opidi incolis ad vnum interfectis, dediſſe Opidum diripiẽdum, delendumque Miliribus. Cæſar interim, luſtraro exercitu, ad XII Kal. Apr. poſtero die productis vniuerſis copiis, proceſſus à ſuis Caſtris millia paſſuum V, à Scipione circiter II. millium interiecto ſpatio, in Acie conſtitit. Poſtquam ſatis, diuque aduerſarios à ſe ad dimicandum inuitatos, ſuperſedere pugnę animaduertit, reducit copias. Poſtero die Caſtra mouet, atque iter ad Opidum Sarſuram, vbi Scipio Numidarum habuerat præſidium, frumentumque comportauerat, ire contendit. quod vbi Labienus animaduertit, cum Equitatu, Leuique armatura agmen eius extremum carpere cœpit: atque ita lixarum, mercatorumque, qui plauſtris merces portabant, interceptis ſarcinis addito animo, propius, audaciuſque accedit ad Legiones; quod exiſtimabat, Milites, ſub onere, ac ſub ſarcinis defatigatos, pugnare non poſſe. Quæ res Cæſarem non fefellerat. namque expeditos ex ſingulis Legionibus CCC. Milites eſſe iuſſerat. itaque eos, in Equitatum Labieni immiſſos, turmis ſuorum ſuppetias mittit. Tum Labienus, conuerſis equis ſignorum conſpectu perterritus, turpiſſime contendit fugere, multis eius occiſis, compluribus vulneraris. Milites Legionarij ad ſua ſe recipiunt ſigna, atque iter inceptum ire cœperũt. Labienus per iugum ſummũ Collis dextrorſus procul Milites ſubſequi non deſiſtit. Poſtquam Cæſar ad Opidum Sarſurã venit, inſpectantibus aduerſariis, interfecto præſidio Scipionis, cum ſuis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnanre P. Cornelio Scipione Euocato, qui ibi præerat, atque à multitudine circumuento, interfectoque, Opido potitur; atque, ibi frumento Exercitui dato, poſtero die ad Opidum Tiſdram peruenit, in quo Conſidius per id tempus fuerat cum grandi præſidio, Cohorteque ſua Gladiatorũ. Cæſar, Opidi natura perſpecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia paſſuum IV, ad Aquã fecit Caſtra; atque inde IV. die egreſſus, redit rurſus ad ea Caſtra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua Caſtra copias reducit. Thabenenſes interim, qui ſub ditione, & poteſtate Iubæ eſſe conſueſſent, in extrema eius Regni Regione maritima locati,

cati, interfecto Regio præſidio, Legatos ad Cæſarem mittunt; rem male geſtam docent; petunt, orantque, vt ſuis fortunis præſto, quod bene meriti eſſent, auxilium ferret. Cæſar, eorum conſilio probato, M. Criſpum Tribunum cum Cohorte, & Sagittariis, Tormentiſque compluribus præſidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex Legionibus omnibus Milites, qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum ſignis non potuerant ante tranſire in Africam, ad millia IV, Equites CD, Funditores, Sagittariique ∞ vno commeatu Cæſari occurrerunt. Itaque cum his copiis, & omnibus Legionibus eductis, ſicut erat inſtructus, IIX. millibus paſſuum à ſuis Caſtris, ab Scipionis vero IV. millibus paſſuum, longe conſtitit in Campo. Erat Opidum infra Caſtra Scipionis, nomine Tegea, vbi præſidium equeſtre circiter CD. habere conſueuerat. eo Equitatu dextra, ſiniſtraque directo ab Opidi lateribus, ipſe, Legionibus ex Caſtris eductis, atque in iugo inferiore inſtructis, non lõgius fere ∞ paſſus ab ſuis munitionibus progreſſus, in Acie conſtitit. Poſtquam diutius in vno loco Scipio commorabatur, & tempus diei in otio conſumebatur; Cæſar Equitum turmas ſuorum iubet in hoſtium Equitatum, qui ad Opidum in ſtatione erat, facere impreſſionem; Leuemque armaturam, Sagittarios, Funditoreſque eodem ſubmittit. Quod vbi cœptum eſt fieri; & equis concitatis, Iuliani Impetum feciſſent; Pacidius ſuos Equites exporrigere cœpit in longitudinem, vt haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere, & nihilominus fortiſſime, acerrimeque pugnare. Quod vbi Cæſar animaduertit, CCC, quos ex Legionibus habere expeditos conſueuerat, ex proxima Legione, quæ ei prœlio in Acie conſtiterat, iubet Equitatui ſuccurrere. Labienus interim ſuis Equitibus auxilia Equeſtria ſummittere, ſauciiſque, ac defatigatis integros, recẽtioribuſque viribus Equites ſubminiſtrare. Poſtquam Equites Iuliani CD. vim Hoſtium, ad IV. millia numero, ſuſtinere non poterant, & à Leui armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæſar alteram Alam mittit, qui ſatagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, ſui ſublati vniuerſi in Hoſtes impreſſione facta, in fugam aduerſarios dederunt, multis occiſis, compluribus vulneratis. inſecuti per III. millia paſſuum, vſque in Colles Hoſtibus adactis, ſe ad ſuos recipiunt. Cæſar in horã X. commoratus, ſicut erat inſtructus, ſe ad ſua Caſtra recepit omnibus incolumibus. in quo prœlio Pacidius grauiter pilo per caſſidem caput ictus, compluresque duces,

10 ac fortiſſimus quiſque interfecti, vulneratique ſunt. † Poſtquam nulla conditione cogere aduerſarios poterat, vt in æquum locum deſcenderent, Legionumque periculum facerent; neque ipſe propius Hoſtem Caſtra ponere, propter Aquæ pænuriam, ſe poſſe animaduerteret; aduerſarios non eorum virtute confidere, ſed aquarum inopia fretos, deſpicere ſe intellexit. pridie non. Apr. tertia vigilia egreſſus, ab Agar XVI millia paſſuum nocte progreſſus, ad Thapſum, vbi Virgilius cum grãdi præſidio præerat, Caſtra ponit, Opidumque eo die circummunire cœpit, locaque idonea, opportunaque complura præſidiis occupare; ne Hoſtes intrare ad ſe, ac loca interiora capere poſſent. Scipio interim, cognitis Cæſaris conſiliis, ad neceſſitatem adductus dimicandi, ne per ſummum dedecus fidiſſimos ſuis rebus Thapſitanos, & Virgilium amitteret, Confeſtim Cęſarem per ſuperiora loca conſecutus, millia paſſuum IIX. à Thapſo binis Caſtris conſedit. Erat ſtagnum ſalinarum, inter quod, & Mare, anguſtiæ quædam non amplius mille & quingentos paſſus intererant: quas Scipio intrare, & Thapſitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cęſarem non fefellerat. namque Pridie in eo loco Caſtello munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum reliquis copiis lunatis Caſtris Thapſum operibus circummuniuit. Scipio interim, excluſus ab incepto itinere, ſupra ſtagnum poſtero die, & nocte confecta, cælo albeſcente non longe à Caſtris, præſidioque, quod ſupra commemorauimus, ∞ D. paſſibus, ad Mare verſus conſedit, & Caſtra munire cœpit. Quod poſtquam Cæſari nunciatum eſt, Milites ab opere deductos, Caſtris præſidio Aſprenate Proconſule, cum Le-

gionibus I I. relicto; ipſe cum expedita copia in eum locum citatim contendit; Claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reliquas Naues iubet poſt Hoſtium tergum quammaxime ad Litus appelli, ſignumque ſuum obſeruare; quo ſigno dato, ſubito clamore facto, ex improuiſo Hoſtibus auerſis incuterent terrorem; vt, perturbati, ac perterriti reſpicere poſt terga cogerentur. Quo poſtquam Cæſar peruenit, & animaduertit Aciem pro vallo Scipionis Caſtris, Elephantiſque dextro ſiniſtroque Cornu collocatis, & nihilominus partem Militum Caſtra non ignauiter munire; ipſe, Acie triplici collocata, Legione x, ſecundaque dextro Cornu, I IX, & IX. ſiniſtro, oppoſitis v. Legionibus, in quarta Acie ante ipſa Cornua quinis Cohortibus contra beſtias collocatis, Sagittariis, Funditoribus in vtriuſque Cornibus diſpoſitis, Leuique armatura inter Equites interiecta, ipſe pedibus circum Milites concurſans, virtuteſque veteranorum, prœliaque ſuperiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquam in Acie dimicaſſent, hortabatur, vt veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent poſſidere. itaque in circumuendo Exercitum, animaduertit Hoſtes circa vallum trepidare, atque vltro, citroque pauidos concurſare, & modo ſe intra Portas recipere, modo inconſtanter, immoderateque prodire. Cumque idem à pluribus animaduerti cœptum eſſet; ſubito Legati, Euocatique obſecrare Cæſarem, ne dubitaret ſignum dare: victoriam ſibi propriam à Diis immortalibus portendi. Dubitante Cæſare, atque eorum ſtudio, cupiditatique reſiſtente, ſibique, eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam Aciem ſuſtentante, ſubito Dextro Cornu, iniuſſu Cæſaris, Tubicen, à Militibus coactus, canere cœpit. Quo facto ab vniuerſis Cohortibus ſigna in hoſtem cœpere inferri; cum Centuriones pectore aduerſo reſiſterent, vique continerent Milites; ne iniuſſu Imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent. Quod poſtquam Cæſar intellexit, incitatis Militum animis reſiſti nullo modo poſſe; ſigno felicitatis dato, equo admiſſo in Hoſtem contra principes ire contendit. A Dextro interim Cornu Funditores, Sagittariique concita tela in Elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, beſtiæ, ſtridore Fundarum, Lapidumque perterritæ, ſeſe conuertere, & ſuos poſt ſe frequentes, ſtipatoſque protetere, & in Portas valli ſemifractas ruere contendunt. Item Mauri Equites, qui in eodem Cornu cum Elephantis erant, præſidio deſerti, Principes fugiunt. ita, celeriter beſtiis circuitis, Legiones vallo Hoſtium ſunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in Caſtra, vnde pridie erant egreſſi, confugiunt. Non videtur eſſe prætermittendum de virtute Militis veterani v. Legionis. nam, cum in ſiniſtro Cornu Elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub pede ſubditum, deinde genu innixus, pondere ſuo, proboſcide erecta, vibrantique, ſtridore maximo premeret, atque enecaret; Miles hic non potuit pati, quin ſe armatum beſtiæ offerret: quem poſtquam Elephantus ad ſe telo infeſto venire animaduertit; relicto cadauere, Militē proboſcide circumdat, atque in ſublime extollit armatum: qui in eiuſmodi periculo cum conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non deſtitit: quo dolore adductus Elephantus, Milite abiecto, maximo cum ſtridore, curſuque conuerſus ad reliquas beſtias ſe recepit. Interim, Thapſo qui erant præſidio, ex Opido eruptionem Porta maritima faciunt; &, ſiue vt ſuis ſubſidio occurrerent; ſiue vt, Opido deſerto, Fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur: atque ita per Mare vmbilici tenus ingreſſi, terram petebant: qui à ſeruis, pueriſque, qui in Caſtris erant, lapidibus, piliſque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in Opidum receperūt. Interim Scipionis copiis proſtratis, paſſimque toto Campo fugientibus, confeſtim Cæſaris Legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi. qui poſtquam ad ea Caſtra, quæ petebant, perfugerunt, vt, refectis Caſtris, rurſus ſeſe defenderent;

ducem

ducem aliquem requirunt,quem reſpicerent,cuius auctoritate , Imperioque rem
geterent. qui poſtquã aduerterunt,neminem ibi eſſe præſidio, protinus; armis ab-
iectis,in Regia Caſtra fugere contendunt. Quo poſtquam peruenerunt; eã quo-
que ab Iulianis teneri vident. Deſperata ſalute,in quodam Colle conſiſtunt; at-
que,armis demiſſis, ſalutationem Mote Militari faciũt. quibus miſeris ea res par-
uo præſidio fuit.namque Milites veterani,ira & dolore incenſi,non modo,vt par-
cerent Hoſti , non poterant adduci , ſed etiam ex ſuo Exercitu illuſtres vrbanos,
quos auctores appellabant , complures aut vulnerarunt , aut interfecerunt. in
quo numero fuit Tullius Rufus Quæſtorius : qui, pilo tranſiectus conſulto à Mili-
te,interiit.item Pompeius Rufus,brachium gladio percuſſus,niſi celeriter ad Cæ-
ſarem accurriſſet,interfectus eſſet. Quo facto, complures Equites R. Senatoreſ-
que perterriti ex prœlio ſe receperunt; ne à Militibus,qui ex tanta victoria licen-
tiam ſibi aſſumpſiſſent immoderate peccandi impunitatis propter maximas tes
geſtas, ipſi quoque interficerentur. itaque omnes Scipionis Milites , cum fidem
Cæſaris imploratent , inſpectante ipſo Cæſate, & à Militibus deprecante , eis vti
parcerent,ad vnũ ſunt interfecti.Cæſar,trinis Caſtris potitus, occiſiſque Hoſtiũ x.
Millibus,fugatiſque cõpluribus,ſe recipit,L. Militibus amiſſis,paucis ſauciis in Ca-
ſtra: ac ſtatim ex itinere ante Opidũ Thapſum conſtitit; Elephãtoſque LXIV.or-
natos,armatoſque cũ Turribus ornamẽtiſque capit,captos ante Opidũ inſtructos
cõſtituit:id hoc cõſilio,ſi poſſet & Virgilius,quique cum eo obſidebantur,rei ma-
le geſtæ ſuorum iudicio à pertinacia deduci.deinde ipſe Vitgiliũ appellauit,inui-
tauitque ad deditionẽ, ſuamque lenitatem & clementiam commemorauit.quem
poſtquam animaduertit teſponſum ſibi non dare , ab Opido receſſit. poſtero die,
diuina re facta,Concione aduocata, in cõſpectu Opidanotum Milites collaudat:
totumque Exercitum veteranorum donauit præmiis,ac fortiſſimo cuique , ac be-
11 ne merenti pro ſuggeſtu tribuit. † Ac ſtatim inde digreſſus , C. Rebilo Procon-
ſule cum III.ad Thapſum Legionibus, & Cn. Domitio cum II. Tiſdræ,vbi Con-
ſidius præerat,ad obſidendum relictis,M.Meſſala Vticam ante præmiſſo , cum E-
quitatu ipſe eodem iter facete contendit.Equites interim Scipionis , qui ex prœ-
lio fugerant,cum Vticam verſus iter facetent, perueniunt ad Opidum Paradam.
vbi,cum ab incolis non reciperentur , ideo quod fama de victoria Cæſaris præ-
curriſſet ; vi Opido potiti , in medio Foro lignis coacetuatis , omnibuſque rebus
eorum congeſtis,ignem ſubiiciunt,atque eius Opidi incolas cuiuſque generis , æ-
tatiſque,viuos, conſtrictoſque in flammam coniiciunt, atque ita acerbiſſimo affi-
ciunt ſupplicio:deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Ca-
to,quod Vticenſibus,propter beneficium Legis Iuliæ,parum in ſuis partibus præ-
ſidij eſſe exiſtimauerat , plebem inermem Opido eiecetat, & ante Portam , belli
cauſſa,Caſtris,foſſaque patuula dumtaxar munierat , ibique, cuſtodiis circumda-
tis,habitare coegerat : Senatum autem Opidi cuſtodia tenebat. Eorum Caſtra ij
Equites adorti,expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæſaris fauiſſe ſcie-
bant,vt,eis interfectis,eorum pernicie dolotem ſuum vlciſcerentur. Vticenſes,a-
nimo addito ex Cæſatis victoria,lapidibus,fuſtibuſque Equites repulerũt. itaque,
poſtquam Caſtris non potuerant potiri, Vticam ſe in Opidum coniecerunt ; at-
que ibi multos Vticenſes interfecerunt ; domoſque eorum expugnauerunt , ac
diripuerunt. Quibus cum Cato perſuadere nulla ratione quiret , vt ſecum Opi-
dum defenderent,& cæde,rapiniſque deſiſterent , &, quid ſibi vellent, ſcitet, ſe-
dandæ eorum importunitatis gratia ſingulis H-S C.diuiſit. Idem Sylla Fauſtus fe-
cit,ac de ſua pecunia largitus eſt: vnaque cum iis ab Vtica proficiſcitur, atque in
Regnum ite contendit.Complures interim ex fuga Vticam perueniunt.quos om
nes Cato conuocatos , vna cum CCC; qui pecuniam Scipioni ad bellum facien-
dum contulerant,hortatur,vt ſeruitia manumitterent, Opidumque defenderẽt.
Quorum cum partem aſſentire,partem animum,mentemque perterritam,atque

in fuga deſtinatam habere intellexiſſet; amplius de ea re agere deſtitit, Naueſque iis attribuit,vt,in quas quiſque partes vellet,proficiſceretur. ipſe,omnibus rebus diligentiſſime conſtitutis,liberis ſuis L.Cęſari,qui cum ibi Proquæſtor fuerat, commendatis,& ſine ſuſpicione,vultu, atque ſermone,quo ſuperiore tempore vſus fuerat,cum dormitum iſſet,ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita ſe transfecit.qui dum, anima nondum exſpirata,concidiſſet; impetu facto in cubiculum,ex ſuſpicione medicus, familiareſque continere, atque vulnus obligare cœpiſſent, ipſe ſuis manibus vulnus crudeliſſime diuellit, atque animo præſenti ſe interimit. Quem Vticenſes quamquam oderant partium gratia,tamẽ, propter eius ſingularem integritatem, & quod diſſimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus munierat, Turreſque auxerat, ſepultura afficiunt.Quo interfecto, L.Cæſar, vt aliquod ſibi ex ea re auxilium pararet,conuocato Populo,Concione habita,cohortatur omnes,vt portæ aperirentur: ſe in Cęſaris clementia magnam ſpem habere. Itaque, Portis pateſactis, Vtica egreſſus, Cæſari Imperatori obuiam proficiſcitur.Meſſala,vt erat imperatum, Vticam peruenit,omnibuſque Portis cuſtodias ponit.Cæſar interim à Thapſo progreſſus, Vſcetam peruenit; vbi Scipio magnum frumenti numerum,armorum,telorum,ceterarumque rerum cum paruo præſidio habuerat.hoc adueniens potitur: deinde Adrumetum peruenit. Quo cum ſine mora introiſſet, armis, frumento,pecuniaque conſiderata,Qu.Ligario,C.Conſidij filio,qui tum ibi fuerat,vitam conceſſit. deinde eodem die Adrumeto egreſſus,Liuineio Regulo ibi cum Legione relicto, Vticam ire contẽdit: cui in itinere fit obuius L.Cæſar,ſubitóque ſe ad genua proiecit, vitamque ſibi,neo amplius quidquam, deprecatur. cui Cæſar facile, & pro ſua natura, & inſtituto conceſſit.item Cæcinæ,Ceteio,P. Atio,L. Cellæ, patri, & filio,M.Eppio,M.Aquino,Catonis filio,Damaſippique liberis ex ſua conſuetudine,tribuit; circiterque noctem luminibus accenſis Vticam peruenit, atque extra Opidum ea nocte manſit. poſtero die mane Opidum introiit; Concioneque aduocata, Vticenſes incolas cohortatus,gratias pro eorum ſtudio erga ſe agit; Ciues autem Romanos negotiatores,& eos,qui inter c c c pecunias cõtulerant Varo, & Scipioni,multis verbis accuſatos,& de eorum ſceleribus lõgiori habita oratione,ad extremum,vt ſine metu prodirent,edicit: ſe eis dumtaxat vitam conceſſurũ,bona quidẽ eorũ ſe venditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona ſua redemiſſet, ſe bonorum vẽditionem indicturum, & pecuniam,multo nomine relaturum, vt incolumitatem retinere poſſent. Quibus metu exſanguibus, de vitaque ex ſuo pтomerito deſperantibus,ſubito oblata ſalute,libentes, cupidique conditionem acceperunt: petieruntque à Cæſare,vt vniuerſis c c c. vno nomine pecuniam imperaret.itaque bis millies H-S.his impoſito, vt per triennium ſex penſionibus Populo R..ſoluerent, nullo eorum recuſante,ac ſe eodem die demum natos prædicantes,læti gratias agunt Cæſari.Rex interim Iuba,vt ex prœlio fugerat,vna cum Petreio interdiu in villis latitando,tandem,nocturnis itineribus confectis, in Regnum peruenit; atque ad Opidum Zamam, vbi ipſe domicilium, coniuges, liberoſque habebat,quo ex cuncto Regno omnem pecuniam,cariſſimaſque res comportauerat,quodque inito bello operibus maximis munierat,accedit. Quem antea Opidani,rumore exoptato de Cæſaris victoria audito, ob has cauſſas Opido prohibuerunt, quod,bello contra Populum R. ſuſcepto, in Opido Zama, lignis congeſtis,maximam in medio Foro pyram conſtruxerat; vt,ſi forte bello foret ſuperatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc Ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis,igne ſubiecto,tum demum ſe ipſe inſuper interficeret,atque vna cum liberis,coniugibus,Ciuibus,cunctaque gaza Regia cremaretur.Poſtquam Iuba ante Portas diu,multúmque primo minis,pro Imperio, egiſſet cum Zamenſibus; deinde, cum ſe parum proficere intellexiſſet, precibus quoque oraſſet, vti ſe ad ſuos Deos Penates admitterent; vbi eos in ſententia perſtate animaduertit, nec

tit,nec minis,nec precibus ſuis moueri,quo magis ſe reciperet; tertio petit ab eis, vt ſibi coniuges liberoſque redderent, vt ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi nihilo omnino Opidanos reſponſi reddere animaduertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama diſcedit,atque ad villam ſuam cum M. Petreio,pauciſque Equitibus ſe confert. Zamenſes interim Legatos de iis rebus ad Cæſarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti ante, quam Rex manum colligeret, ſeſeque oppugnaret,ſibi auxilium mitteret: ſe tamen paratos eſſe,ſibi,quoad vita ſuppeteret, Opidum, ſeque ei reſeruare.Legatos collaudatos Cæſar domum iubet antecedere, ac ſuũ aduentum prænunciare.Ipſe,poſtero die Vtica egreſſus, cum Equitatu ire in Regnum contendit. Interim in itinere ex Regiis copiis duces complures ad Cæſarẽ veniunt,orantque,vt ſibi ignoſcat. Quibus ſupplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate,clementiaque, propemodum omnes Regni Equites Zamam perueniunt ad Cæſarem ; ab eoque ſunt metu,periculoque liberati. Dum hæc vtrobique geruntur,Conſidius, qui Tiſdræ cum familia ſua, gladiatoria manu,Getuliſque præerat,cognita cæde ſuorum, Domitiique & Legionum aduentu pérterritus, deſperata ſalute, Opidum deſerit, ſeque clam cum paucis barbaris, pecunia onuſtus, ſubducit, atque in Regnum fugere contendit.quem Getuli,ſui comites,in itinere,prędæ cupidi,concidunt; ſeque in quaſcumque potuere partes conferunt.C.interim Virgilius,poſtquam,terra,marique clauſus,ſe nihil proficere intellexit,ſuoſque interfectos,aut fugatos, M. Catonem Vticæ ſibi ipſi manus intuliſſe,Regem vagum,à ſuis deſertum,ab omnibus aſpernari,Saburam,eiuſque copias ab Sitio eſſe deletas, Vticæ Cæſarem ſine mora receptum,de tanto Exercitu reliquias eſſe nullas, quæ ſibi, ſuiſque liberis prodeſſent,à Caninio Proconſule,qui eum obſidebat,fide accepta, ſeque,& ſua omnia,& Opidum Procõſuli tranſdit, Rex interim Iuba,ab omnibus Ciuitatibus excluſus,deſperata ſalute,cum iam conatus eſſet cum Petreio,vt per virtutem interfecti eſſe viderentur, ferro inter ſe depugnant : (atque firmior imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro conſumpſit) deinde, ipſe ſibi cũ conaretur gladio trãſiicere pectus, nec poſſet, precibus à ſeruo ſuo impetrauit, vt ſe interficeret ; idque obtinuit.P.interim Sitius,pulſo Exercitu Saburæ, Præfecti Iubæ, ipſoque interfecto,cum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæſarem faceret, forte incidit in Fauſtum , Afraniumque qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque in Hiſpaniam tendebant. & erant numero circiter ∞ D. itaque celeriter nocturno tempore, inſidiis diſpoſitis,eos prima luce adortus,præter paucos Equites,qui ex primo agmine fugerant,reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit ; Afranium,& Fauſtum viuos capit cum coniuge,& liberis. Paucis poſt diebus, diſſentione in Exercitu orta, Fauſtus, & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem,ſuaque omnia conceſſit. Scipio interim cum Damaſippo,& Torquato,& Plætorio Ruſtiano Nauibus longis diu, multumque iactati,cum Hiſpaniam peterent, ad Hipponem Regium deferuntur, vbi Claſſis P.Sitij per id tempus erat. à qua pauciora ab amplioribus circumuenta Nauigia deprimuntur. ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominaui, interiit. Cæſar interim, Zamæ auctione Regia facta,boniſque eorum venditis,qui Ciues Romani contra Populum R. arma tulerant, præmiiſque Zamenſibus, qui de Rege excludendo conſilium ceperant,tributis, vectigalibuſque Regiis abrogatis, ex Regnoque Prouincia facta, atque ibi Criſpo Salluſtio Populi Romani Proconſule cum Imperio relicto, ipſe Zama egreſſus Vticam ſe recepit. ibi bonis venditis eorum , qui ſub Iuba Petreioque ordines duxerant, item Thapſitanis H-S xx millia conuentui eorum H-S xxx millia, Adrumetanis H-S xxx millia, conuentui eorum H-S L millia, multæ nomine, imponit. Ciuitates, bonaque eorum ab omni iniuria, rapiniſque defendit. Leptitanos, quorum ſuperioribus Annis Iuba bona diripuerat,& ad Senatum queſti per Legatos, atque arbitris à Senatu datis,

ſua recepetāt,xxx.centenis millibus ponderis Olei in annos ſingulos multat, ideo quod initio,per diſſenſionem Principum, ſocietatem cum Iuba inierant,eumque armis,Militibus, Pecunia iuuerant. Tiſdritanos, propter humilitatem Ciuitatis, certo numero Frumenti multat. His rebus geſtis,Idibus Iun. Vticæ Claſſem conſcendit, & poſt diem III. Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos,quod Naſidium,eiuſque Claſſem receperant,copiiſque iuuerant,H-S c millibus multat; & pro Decumis Octauas pendere iubet: bonaque paucorum vendit: & ante diem III.Kal. Quinct. Naues conſcendit; & à Caralibus ſecundum terram prouectus, duodetrigeſimo die,eo quod tempeſtatibus in Portubus cohibebatur, ad vrbem Romam venit.

A. HIRTII, *vel,* OPPII,

COMMENTARIORVM DE BELLO HISPANIENSI LIB. VNVS.

Libri de bello Hiſpanienſi capita.

1 *Reditus Cæſaris in Hiſpaniam, & eius liberandæ initium ab eodem factum aduerſus Cn. Pompeij filios.*

2 *Cæſar leuibus aliquot prælijs ad oppidum Ateguam factis,tandem oppidanos in deditionem recipit, & vrbe potitur.*

3 *Ateguanorum perfidia, & pœna: leuis pugna Cæſaris ſecunda,itémque altera à duello inſtituta.*

4 *Cæſaris victoria ex prælio, & cædes Pompeianorum magna, Labieníque & Vari interitus.*

5 *Cn. Pompeij adoleſcentis interitus, & caput ludibrio prolatum: oppidorúmque multorum deditio.*

1 PHARNACE ſuperato, Africa recepta, qui ex iis prœliiis cū Adoleſcente Cn. Pompeio profugiſſent; cum & vlterioris Hiſpaniæ potitus eſſet,dum Cæſar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præſidia contra compararet Pompeius, in fidem vniuſcuiuſque Ciuitatis confugere cœpit. ita, partim precibus,partim vi, bene magna comparata manu, Prouinciā vaſtare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ Ciuitates ſua ſponte auxilia mittebant: item nonnullæ Portas claudebant. ex quibus, ſi qua Opida vi ceperat, cum aliquis ex ea Ciuitate optime de Cn. Pompeio meritus Ciuis eſſet, propter pecuniæ magnitudinē aliqua ei inferebatur cauſſa, vt, eo de medio ſublato, ex eius pecunia Latronum largitio fieret. ita paucis commodis Hoſte hortato,maiores augebantur copiæ. ideoque crebris nunciis in Italiam miſſis,Ciuitates contrariæ Pompeio auxilia ſibi depoſtulabant. C. Cæſar Dictator III, deſignatus IV, multis itineribus ante confectis,cum celeri feſtinatione ad bellum conficiendum in Hiſpaniam conueniſſet, Legati Cordubenſes,qui à Cn. Pompeio diſceſſerant, Cæſari obuiam veniunt: à quibus nunciabatur, nocturno tempore Opidum

dum Cordubam capi poſſe: quod, nec Opinantibus Aduerſariis eius Prouincia potitus eſſet: ſimulque, quod Tabellarij à Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis eſſent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæſaris aduentu facerent. Multa præterea veriſimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos Legatos ante Exercitui præfecerat Quintum Pedium, & Quintum Fabium Maximum de ſuo aduentu facit certiores, vt, quem ſibi Equitatum ex Prouincia feciſſent, præſidio mitterent. ad quos celerius, quam ipſi opinati ſunt, appropinquauit, atque vt ipſe voluit Equitatum ſibi præſidio habuit. Erat per idem tempus Sex. Pompeius frater, qui cum præſidio Cordubam tenebat: quod eius Prouinciæ caput eſſe exiſtimabatur: ipſe autem Cn. Pompeius Adoleſcens Vllam Opidum oppugnabat, & fere iam aliquot Menſibus ibi detinebatur. Quo ex Opido, cognito Cæſaris aduentu, Legati clam præſidio Cn. Pompeij, Cæſarem cum adiſſent, petere cœperunt, vt ſibi primo quoque tempore ſubſidium mitteret. Cęſar eam Ciuitatem omni tempore optime de Populo R. meritam eſſe ſciebat, x I. Cohortes ſecunda vigilia iubet proficiſci, parique Equites numero: quibus præfecit hominem eius Prouinciæ notum, & non parum ſcientem, L. Iunium Paciecum. Qui cum ad Cn. Pompeij præſidia veniſſet; incidit idem temporis, vt tempeſtate aduerſa, vehementique vento afflictaretur. Qua vi tempeſtatis ita obſcurabatur, vt vix proximum cognoſcere poſſet. Cuius incommodum ſummam vtilitatem ipſis præbebat. Ita, cum ad locum venerunt, iubet binos Equites incedere, & recta per Aduerſariorum præſidia ad Opidum contendere. mediiſque ex præſidiis cum quæreretur, qui eſſent, vnus ex noſtris reſpondit; vt ſileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, vt Opidum capiant, & partim tempeſtate impediti vigiles non poterant diligentiam præſtare, partim illo reſponſo deterrebantur. Cum ad Portam appropinquaſſent; ſigno dato, ab Opidanis ſunt recepti; & Pedites, Equiteſque clamore facto, diſpoſitis ibi partim, qui remanſere, eruptionem in Aduerſariorum Caſtra fecerunt. Sic illud cum inſcientibus accidiſſet, exiſtimabat magna pars hominũ, qui in iis Caſtris fuiſſent, ſe prope captos eſſe. Hoc miſſo ad Vllam præſidio, Cæſar, vt Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam cõtẽdit: exque itinere loricatos viros fortes cum Equitatu ante præmiſit. qui ſimul in conſpectum Opidi ſe dederunt in equis, recipiuntur. Hoc à Cordubẽſibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex Opido bene magna multitudo ad Equitatum concidendum cum exiſſet; loricati vt ſupra ſcripſimus, ex equis deſcenderunt, & magnum prœlium fecerunt, ſic, vt ex infinita hominum multitudine pauci in Opidum ſe reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, literas fratri miſit, vt celeriter ſibi ſubſidio veniret; ne prius Cæſar Cordubam caperet, quam ipſe illo veniſſet. Ita Cn. Pompeius, Vlla prope capta, literis fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit. Cæſar, cum ad Flumen Bætim veniſſet, neque propter altitudinem Fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos demiſit. ita, inſuper Ponte facto, copias ad Caſtra tripartito tranſduxit. Tenebant aduerſus Opidum è Regione Pontis Trabes, vt ſupra ſcripſimus, bipartito. Huc cum Pompeius cum ſuis copiis veniſſet, ex aduerſo pari ratione Caſtra ponit. Cæſar, vt eũ ab Opido, commeatuque excluderet, brachium ad Pontem ducere cœpit. Pari idem Cõditione Pompeius. Hic inter duces duos fit cõtẽtio, vt et prius Pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta prœlia fiebant, vt modo hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res cum ad maiorẽ contentionẽ veniſſet, ab vtriſque cominus pugna iniqua, dũ cupidius locũ ſtudent tenere, propter Pontẽ coanguſtabantur, & Fluminis ripis appropinquãtes coanguſtati præcipitabãtur. hic alteri alteris nõ ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant. ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, aduerſarios in æquum locum deducere, & primo quoque tempore de bello decernere. Cum animaduer-

teret aduerſarios minime velle; quos ideo à via retraxerat, vt in æquum deduceret; copiis Flumen tranſductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmiſſimum eius præſidium Ateguam proficiſcitur. Id cum Pompeius ex Perfugis reſciſſet, ea die per viarum anguſtiàs carra complura, multoſque laniſtas retraxit, & ad Cordubam ſe recepit. Cæſar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cuius rei Pompeio cum nuncius eſſet allatus, eo die proficiſcitur. Cuius in aduentum, præſidij cauſſa, Cæſar complura caſtella occupauit, partim ſub Equitatu, partim vt pedeſtres copiæ in ſtatione, & in excubitu caſtris præſidio eſſe poſſent. Hic in aduentu Pompeij incidit, vt matutino tempore nebula eſſet craſſiſſima. itaque in illa obſcuratione cum aliquot cohortibus, & Equitũ turmis circumcludũt Cæſaris Equites, & cõcidunt, ſic, vt vix in ea cæde pauci effugerẽt. Inſequẽti nocte caſtra ſua incendit Põpeius, & trans Flumẽ Salſam per Conualles caſtra inter duo Opida, Ateguã, & Vcubim in Monte cõſtituit. Cæſar in munitionibus ceteriſq; quæ ad Opidũ oppugnandũ opus fuerunt, aggerẽ, vineaſque agere inſtituit. Hęc loca ſunt montuoſa, & natura edita ad rem Militarẽ, quę planicie diuiduntur Salſo Flumine, proxime tamen Ateguam, vt ad Flumen ſint circiter paſſuum duo Millia. ex ea Regione Opidi in Montibus Caſtra habuit pôſita Pompeius in conſpectu vtrorumque Opidorum, neque ſuis auſus eſt ſubſidio venire. Aquilas habuit, & ſigna XIII. Legionum. ſed, ex quibus aliquid firmamenti ſe exiſtimabat habere, duæ fetunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant, & vna facta ex Colonis, quæ fuerunt in his Regionibus. quarta fuit Afraniana ex Africa, quã ſecũ adduxerat. relique ex fugitiuis auxiliares conſiſtebant. nã, de Leui armatura, & Equitatu, longe & virtute, & numero noſtri erant ſuperiores. Accedebat huc, vt longius bellum duceret Pompeius, quod loca ſunt edita, & ad caſtrorum munitiones non parum idonea. nã fere totius vlterioris Hiſpaniæ Regio, propter terræ fecunditatem, inopem, difficilemque habet oppugnationem, & non minus copioſam aquationem. Hic etiam propter Barbarorum crebras excurſiones omnia loca, quæ ſunt ab Opidis remota, Turribus & munitionibus retinentur, ſicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur, ſimulque in his habent ſpeculas, &, propter altitudinem, longe, lateque proſpiciunt. Item Opidorum magna pars eius Prouinciæ Montibus fere munita, & natura excellentibus locis eſt conſtituta, vt ſimul aditus, adſcenſuſque habeat difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci diſtinentur: vt Ciuitates Hiſpaniæ non facile ab Hoſtibus capiantur: quod in hoc cõtigit bello. nam, vbi inter Ateguam, & Vcubim, quæ Opida ſupra ſunt ſcripta, Pompeius habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum Opidorum, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV. Grumus eſt excellens natura, qui appellatur caſtra Poſtumiana. ibi præſidij cauſſa Caſtellum Cæſar habuit conſtitutum. Pompeius, qui eodem iugo tenebatur, loci natura, & quod remotum erat à caſtris Cæſaris, animaduertebat loci difficultatem, &, quod Flumine Salſo intercludebatur, non eſſe permiſſurum Cæſarem, vt in tanta loci difficultate ad ſubſidium committendum ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profectus, caſtellum oppugnare cœpit, vt laborantibus ſuccurreret. noſtri, cum appropinquaſſent, clamore repentino, telorumque multitudine iactus facere cœperunt; vti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, cum ex caſtello repugnare cœpiſſent, & maioribus caſtris Cæſari nuncius eſſet allatus, cum III. Legionibus eſt profectus, &, cum ad eos appropinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti: in quibus multi præterea armis exſuti fugerunt; quorum ſcuta ſunt relata LXXX. Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum Equitatu venit. is Signa Saguntinorum retulit V. quæ ab Opidanis cepit. ſuo loco perterritus eſt, quod Equites ex Italia cum Aſprenate ad Cæſarem veniſſent. Ea nocte Pompeius caſtra incendit, & ad Cordubam verſus iter facere cœpit. Rex, nomine Indo, qui cum Equitatu ſuas copias adduxerat, dum cupidius agmen Aduerſariorum inſequitur,

à ver-

2 à vernaculis Legionariis exceptus eſt, & interfectus. † Poſtero die Equites noſtri longius ad Cordubam verſus proſecuti ſunt eos, qui commeatus ad Caſtra Pompeij ex Opido portabant, ex iis capti L. cum iumentis, ad noſtra adducti ſunt Caſtra. Eodem die Qu. Marcius Tribunus mil. qui fuiſſet Pompeij, ad nos transfugit. & noctis tertia vigilia in Opido acerrime pugnatum eſt; ignemque multum miſerunt, ſic vt & omne genus, quibus ignis per iactus ſolitus eſt mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius, Eques Romanus ex Caſtris Aduerſariorum ad nos transfugit. Poſtero die ex Legione vernacula Milites ſunt capti ab Equitibus noſtris duo, qui dixerunt, ſe Seruos eſſe. Cum venirent, cogniti ſunt à Militibus, qui antea cum Fabio, & Pedio fuerant, & à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoſcendum nulla eſt data facultas, & à Militibus noſtris interfecti ſunt. Eodem tempore capti Tabellarij qui à Corduba ad Pompeium miſſi erant, perperamque ad Caſtra noſtra peruenerant, præciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine, vigilia ſecunda, ex Opido ignem multum, telorumque multitudinem iactando, bene magnum tempus conſumpſerunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in Legionem ſextam fecerunt, cum in opere noſtri diſtenti eſſent, acriterque pugnare cœperunt, quorum vis repreſſa à noſtris, etſi Opidani ſuperiore loco defendebantur, L. cum eruptionem facere cœpiſſent, tamen virtute Militum noſtrorum, qui, etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſi aduerſarij bene multis vulneribus affecti in Opidum ſe contulerunt. Poſtero die Pompeius ex Caſtris ſuis brachium cœpit ad Flumen Salſum facere: & cum noſtri Equites pauci in ſtatione fuiſſent à pluribus reperti, de ſtatione ſunt deiecti, & occiſi tres. Eo die A. Valgius, Senatoris filius, cuius frater in Caſtris Pompeij fuiſſet, omnibus ſuis rebus relictis, Equum conſcendit, & fugit. Speculator de Legione ſecunda Pompeiana captus à Militibus, & interfectus eſt. Per idem tempus glans miſſa eſt inſcripta; quo die ad Opidum capiendum accederent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum. Qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & Opidum potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris Muri pars deiecta eſt. quo facto, ab Opidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent, conſeruati, miſſos facere loricatos: quique præſidij cauſſa præpoſiti Opido à Pompeio eſſent orabant. Quibus reſpondit Cæſar, ſe conditiones dare, non accipere, conſueuiſſe. Qui cum in Opidum reuerſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum emiſſo, pugnare, pro muro toto cœperunt, propter quod fere magna pars hominum, qui in Caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin irruptionem eo die eſſent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquamdiu vehementiſſime. ſimulque baliſta miſſa à noſtris Turrem deiecit: qua Aduerſariorum, qui in ea Turre fuerant, v. deiecti ſunt, & Puer, qui baliſtam ſolitus erat obſeruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans Flumen Salſum Caſtellum conſtituit: neque à noſtris prohibitus: falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod prope in noſtris partibus locum tenuiſſet. item inſequenti die, eadem conſuetudine, dum longius proſequitur, quo loco Equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum leui armatura, impetu facto, loco ſunt deiectæ, & propter paucitatem noſtrorum Equitum, ſimulque Leui armatura inter turmas Aduerſariorũ protritæ. Hoc in conſpectu vtrorumque Caſtrorũ gerebatur: & maiore Pompeiani exſultabant gloria, longius quod noſtris cedentibus proſequi cœpiſſent. Qui cum aliquo loco à noſtris recepti eſſent, vt conſueſſent, ex ſimili virtute clamore facto, aduerſati ſunt prœlium facere. Fere apud Exercitus hęc eſt Equeſtris prœlij conſuetudo, cũ Eques ad dimicandũ, dimiſſo Equo, cum Pedite progreditur, nequaquã par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cũ Pedites ex Leui armatura lecti ad pugnã Equitibus noſtris nec opinãtibus veniſſent; idq; in prœlio animaduerſũ eſſet, cõplures Equites deſcenderunt. ita exiguo tempore Eques pedeſtre, Pedes eque-

ſtre prœlium facere cœpit; vſque eo, vt cædem proxime à vallo fecerint. in quo prœlio Aduerſariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exſuti, multi vulneribus affecti in Caſtra ſunt redacti, noſtri ceciderunt III, faucij XII Pedites, & Equites V. Eius diei inſequenti tempore, priſtina conſuetudine, pro muro pugnari cœptum eſt. Cum bene magnam multitudinem telorum ignemque noſtris defendentibus iniecisſent; nefandum, crudeliſſimumque facinus ſunt aggreſſi, in conſpectuque noſtro hoſpites, qui in Opido erant, iugulare, & de Muro præcipites mittere, cœperunt, ſicut apud Barbaros: quod poſt hominum memoriam numquam eſt factum. Huius diei extremo tempore à Pompeianis clam ad noſtros Tabellarius eſt miſſus, vt ea nocte Turres, Aggeremque incenderent, & III. vigilia eruptionem facerent. ita igne telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri conſumpſiſſent, Portam, quæ è regione, & in conſpectu Pompeij Caſtrorum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, ſecumque extulerunt calcatas ad foſſas complendas, & harpagones ad caſas, quę ſtramentis ab noſtris, Hibernorum cauſſa, ædificatæ erant, diruendas, & incendēdas; prætetea Argentum, & veſtimenta, vt, dum noſtri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præſidia Pompeij ſe reciperent. nam, quod exiſtimabat eos poſſe conatum efficere, nocte tota vltra ibat Flumen Salſum in Acie. Quod factum licet nec opinantibus noſtris eſſet geſtum; tamen virtute freti repulſos multiſque vulneribus affectos, Opido repreſſerunt, prædaque, & armis eorum ſunt potiti, viuoſque aliquos ceperunt, qui poſtero ſunt interfecti die. Eodemque tempore Transfuga nunciauit ex Opido, Iunium, qui in cuniculo fuiſſet, iugulatione Opidanorum facta, clamaſſe facinus ſe nefandum, & ſcelus feciſſe: nam eos nihil meruiſſe, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad aras, & focos ſuos recepiſſent; eoſque hoſpitium ſcelere contaminaſſe: multa præterea dixiſſe: qua oratione deterritos amplius iugulationem non feciſſe. Ita poſtero die Tullius Legatus cum Catone Luſitano venit, & apud Cæſarem verba fecit. Vtinam quidem Dij immortales feciſſent, tuus potius Miles, quam Cn. Pompeij, factus eſſem; & hanc virtutis conſtantiam in tua victoria, non in illius calamitate, præſtarem, cuius funeſtæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt Ciues R. indigentes præſidij, & propter patriæ luctuoſam perniciem dedamur Hoſtium numero: qui neque in illius proſpera Acie primam fortunam, neque in aduerſa ſecundam obtinuimus victoriam: qui Legionum tot impetus ſuſtentantes, nocturnis, diutiniſque operibus gladiorum ictus, telorumque miſſus exſpectantes, victi, & deſerti à Pompeio, tua virtute ſuperati ſalutem à tua clementia depoſcimus; petimuſque, vt, qualem te gentibus præſtitiſti, ſimilem in Ciuium deditione præſtes. Remiſſis Legatis, cum ad Portum veniſſet Ti. Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius inſecutus non eſſet, reuerſus eſt ad Portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, ſimulque pugionem eduxiſſet, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemque tempore Signifer de Legione Prima transfugit; & nunciauit, quo die equeſtre prœlium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homines XXXV. neque licere Caſtris Cn. Pompeij nunciari, neque dici periiſſe quemquam. Seruus, cuius dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, vxoremque, & filium in Opido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam à Cæſaris præſidiis in Pompeij Caſtris diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in Opido ad defendendum compararentur. Ita, literis acceptis, cum in Opidum reuerſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ nunciarunt, quam Pompeius Concionem habuiſſet: quoniam Opido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex Aduerſariorum conſpectu ſe deducerent ad Mare verſum: vnum reſpondiſſe, vt potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent; tum qui ita locutus eſſet, iugulatum. Eodem

tempore

tempore Tabellarij eius deprehenſi, qui ad Opidum veniebant, quorum literas Cæſar Opidanis obiecit, &, qui vitam ſibi peteret, iuſſit Turrem ligneam Opidanorum incendere: id ſi feciſſet; ei ſe promiſit omnia conceſſurum. quod difficile erat factu, vt eam Turrem ſine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno cum propius acceſſiſſet, ab Opidanis eſt occiſus. Eadem nocte Transfuga nunciauit, Pompeium, & Labienum de iugulatione Opidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum Turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vitium fecit, vſque ad Tabulatum ſecundum, & tertium. Eodem tempore pro Muro pugnatum acerrime, & Turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt. iccirco, quod ventum Opidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce Materfamilias de muro ſe deiecit, & ad nos tranſiliit, dixitque ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, vt vna transfugerent ad Cæſarem, illam oppreſſam, & iugulatam. Hoc præterea tempore Tabellæ de muro ſunt deiectæ, in quibus ſcriptum eſt inuentum: L. Minucius Cæſari. Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pompeio ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute, & conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo. Eodem tempore Opidanorum Legati, qui antea exierant, Cæſarem adierunt, ſi ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti die Opidum eſſe dedituros. Quibus reſpondit, ſe Cæſarem eſſe, fidemque præſtaturum. ita, ante
3 diem XI Kalendarum Martij Opido potitus, Imperator eſt appellatus. † Et Pompeius, ex Perfugis cum deditionem Opidi factam eſſe ſciſſet, Caſtra mouit Vcubim verſus, ſed circum ea loca Caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe contineri cœpit. Cæſar mouit, & propius Caſtra Caſtris contulit. Eodem tempore mane loricatus vnus ex Legione vernacula ad nos transfugit, & nunciauit, Pompeium Opidanos Vcubenſes conuocaſſe, eiſque imperauiſſe, vt, diligentia adhibita, perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque aduerſariorum victoriæ fautores. Hoc præterito tempore, in Opido, quod fuit captum, ſeruus eſt prehenſus in cuniculo, quem ſupra demonſtrauimus dominum iugulaſſe. is viuus eſt combuſtus. Eodemque tempore Centuriones loricati II X. ad Cæſarem tráſfugerunt ex Legione vernacula, & Equites noſtri cum Aduerſariorum Equitibus congreſſi ſunt, & ſaucij aliquot occiderunt ex Leui armatura. Ea nocte Speculatores prehenſi ſerui III, & vnus ex Legione vernacula. Serui ſunt in crucem ſublati, Militi ceruices abſciſſæ. Poſtero die Equites, cum Leui armatura ex Aduerſariorum Caſtris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XL. Equites ad Aquatores noſtros excucurrerunt, nonnullos interfecerunt, item alios viuos adduxerunt. Ex Equitibus capti ſunt equites II X. Inſequenti die Pompeius ſecuri percuſſit homines LXXIV. qui dicebãtur eſſe fautores Cæſaris victoriæ; reliquos in Opidum iuſſit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Cæſarem venerunt. Hoc præterito tempore, qui in Opido Ategua Burſauolenſes capti ſunt, Legati profecti ſunt cum noſtris, vti rem geſtam Burſauolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hoſpites iugulari: præterea multa ſcelera ab iis fieri, qui præſidij cauſſa ab his reciperentur. Qui cum ad Opidum veniſſent, noſtri, qui fuiſſent Equites Romani & Senatores, non ſunt auſi introire in Opidum, præter quam qui eius Ciuitatis fuiſſent. Quorum reſponſis vltro, citroque acceptis, & redditis, cum ad noſtros ſe reciperent, qui extra Opidum fuiſſent, illi de præſidio inſecuti, ex auerſione Legatos iugularunt. duo reliqui qui ex eis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt, & Speculatores ad Opidum Ateguam miſerunt. Qui cum certum comperiſſent Legatorum reſponſa, ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent, ab Opidanis concurſu facto, eum, qui Legatos iugulaſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt, illius opera ſe periſſe. ita, vix periculo liberatus, petiit ab Opidanis, vt ei liceret Legatum ad Cæſarem proficiſci: illi ſe ſatisfacturum. Poteſtate data, cum inde eſſet profectus præſidio comparato, cum bene magnam manum feciſſet,

& nocturno tempore per fallaciam in Opidum eſſet receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui ſibi contrarij fuiſſent interfectis, Opidum in ſuam poteſtatem recepit. Hoc præterito tempore, Serui transfugæ nunciauerunt, Opidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum. Icçirco, quod ex quo die Opidum Ategua eſſet captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque ſibi vllam ſpem victoriæ propoſitam habere, vt ſi quis ex noſtris transfugerit, in Leuem armaturam coniici, eumque non amplius XVI accipere. Inſequenti tempore Cæſar caſtris caſtra contulit, & brachium ad Flumen ſalſum ducere cœpit. Hic dum in opere noſtri diſtenti eſſent, complures ex ſuperiore loco Aduerſariorum decurrerunt. nec detinentibus noſtris, multis telis iniectis, complures vulneribus affecere. hic tamen, vt ait Ennius, noſtri ceſſere parumper. itaque, præter conſuetudinem, cum à noſtris animaduerſum eſſet cedere Centuriones, ex Legione V. Flumen tranſgredi duo, reſtituerunt Aciem, acriterque eximia virtute plures, cum agerent, ex ſuperiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prœlium facere cœpiſſet, & cum vndique ſe circumueniri animaduertiſſet, parumper ingreſſus, pedem offendit. Huius concidentis viri caſu paſſim audito, cum complures Aduerſariorum concurſum facerent, Equites noſtri tranſgreſſi interiore loco Aduerſarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præſidia illorum ſtudent cædem facere, à Turmis, & Leui armatura ſunt intercluſi. Quorum niſi ſumma virtus fuiſſet, viui capti eſſent. nam & munitione præſidij ita coanguſtabantur, vt Equites ſpatio intercluſo vix ſe defendere poſſent. Ex vtroque genere pugnæ complures ſunt vulneribus affecti, in queis etiam Clolius Aquitius. inter quos ita cominus eſt pugnatum, vt ex noſtris, præter II. Centuriones, ſit nemo deſideratus, gloria ſe efferentes. Poſtero die ab Soricaria vtræque conuenire copiæ. Noſtri brachia ducere cœperunt. Pompeius, cum animaduerteret, Caſtello ſe excludi Aſpauia, quod ab Vcubi millia paſſuum V diſtat, hæc res neceſſario vocabat, vt ad dimicandum deſcenderet. neque tamen æquo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex Grumo excelſum tumulum capiebat, vſque eo, vt neceſſario cogeretur iniquum locum ſubire. Quo facto, cum vtrorumque copiæ tumulum excellentem petiſſent, prohibiti à noſtris ſunt, deiectique planicie. Quæ res ſecundum noſtris efficiebat prœlium; vndique autem cedentibus Aduerſariis, noſtri magna in cæde verſabantur. quibus Mons, non virtus, ſaluti fuit: qui ſubito tunc, niſi aduesperaſſet, à paucioribus noſtris omni auxilio priuati eſſent. nam ceciderunt ex Leui armatura CCCXXIV, ex Legionariis CXXXIIX. præterquam quorum arma, & ſpolia ſunt allata. Ita pridie II. Centurionum internecio hac Aduerſariorum pœna eſt litata. Inſequenti die pari conſuetudine, cum ad eundem locum eius præſidium veniſſet, priſtino illo ſuo vtebantur inſtituto. nam præter Equites nullo loco æquo ſe committere audebant. Cum noſtri in opere eſſent, Equitum copiæ concurſus facere cœperunt. ſimulque vociferantibus Legionariis, cum locum efflagitarent, vt conſueti inſequi exiſtimare poſſent, ſe paratiſſimos eſſe ad dimicandum, noſtri ex humili Conualle bene longe ſunt egreſſi, & Planicie in æquo loco conſtiterunt. Illi tamen proculdubio ad congrediendum in eum locum non ſunt auſi deſcendere, præter vnum Antiſtium Turpionem, qui, fidens viribus, ex Aduerſariis ſibi parem eſſe neminem cogitare cœpit. hic, vt fertur, Achillis, Memnoniſque congreſſus. Q. Pompeius Niger, Eques Romanus Italicenſis, ex Acie noſtra ad congrediendum progreſſus eſt. quoniam ferocitas Antiſtij omniũ mẽtes conuerterat ab opere ad ſpectãdum, Acies ſunt diſpoſitæ. nam inter bellatores, principeſque dubia erat poſita victoria, vt prope videretur finem bellandi duorũ dirimere pugna. ita auidi, cupidique ſuarũ quiſque partiũ, expertorũ virorum, fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri cum ad dimicandum

dum in planiciem ſe contuliſſent, ſcutorumque laudis inſignis præfulgens opus cælatum, quotum pugna eſſet prope profecto dirempta, niſi propter Equitum conceſſum, vt ſupra demonſtrauimus, Leui armatura præſidij cauſſa non longe ab opere caſtrorum conſtitiſſent, vt noſtros Equites in receptu, dum ad Caſtra redeûnt, aduerſarij cupidius ſunt inſecuti. vniuerſi clamore facto impetum dederunt. Ita, metu perterriti, cum in fuga eſſent, multis amiſſis in Caſtra ſe recipiunt. Cæſar ob virtutem turmæ Caſſianæ donauit millia XIII, & Præfecto Torques aureos II, & Leui armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flauius, & A. Trebellius, Equites Romani Aſtenſes, argento prope tecti Equites ad Cæſarem transfugerunt; qui nunciauerunt, Equites Romanos coniuraſſe omnes, qui in Caſtris Pompeij eſſent, vt tranſitionem facerent; ſerui indicio omnes in cuſtodiam eſſe coniectos, è quibus occaſione capta ſe transfugiſſe. Item hoc die literæ ſunt deprehenſæ, quas mittebat Saonem Cn. Pompeius. S. V. G. E. V. Etſi, prout noſtra felicitas, ex ſententia Aduerſarios adhuc propulſos habemus, tamen, ſi æquo loco ſui poteſtatem facerent, celerius, quam veſtra opinio eſt, bellum confeciſſem. Sed Exercitum Tironum non audent in campum deducere, noſtriſque adhuc freti præſidiis, bellum ducunt. nam ſingulas Ciuitates circumſident, inde ſibi commeatus capiunt. Quare & Ciuitates noſtrarum partium conſeruabo, & bellum primoquoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto noſtro commeatu priuati neceſſario ad dimicandum deſcendent.

Inſequenti tempore cum noſtri temere in opere diſtenti eſſent, Equites in Oliueto, dum Lignantur, interfecti ſunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauerunt ad III Nonarum Martij prœlium affore ad Soritiam, quo factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum, & Atium Varum circum Caſtella præeſſe. † Eo die Pompeius caſtra mouit, & circa Hiſpalim in Oliueto conſtitit. Cæſar prius, quam eodem eſt profectus, Luna hora circiter VI. viſa eſt. ita caſtris motis Vcubim præſidium, quod Pompeius reliquit, iuſſit, vt incenderent, & deuſto Opido in caſtra maiora ſe reciperent. Inſequenti tempore Ventriſponte Opidum cum oppugnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contraque Pompeium caſtra poſuit. Pompeius Opidum, quod contra ſua præſidia Portas clauſiſſet, incendit. Mileſque, qui fratrem ſuum in caſtris iugulaſſet, interceptus eſt à noſtris, & fuſte percuſſus. Hinc itinere facto, in Campum Mundenſem cum eſſet ventum, caſtra contra Pompeium conſtituit. Sequenti die cum iter facere Cæſar cum copiis vellet, renunciatum eſt ab Speculatoribus, Pompeium de III. vigilia in Acie ſtetiſſe. Hoc nuncio allato, vexillum propoſuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod Verſaunenſium Ciuitati fuiſſent fautores, antea literas miſerat, Cæſarem nolle in Conuallem deſcendere, quod maiorem partem Exercitus Tironum haberet. Hæ literæ vehementer confirmabant mentes Opidanorum. Ita, hac opinione fretus, totum ſe facere poſſe exiſtimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipſius Opidi munitione, vbi caſtra habuit conſtituta. Namque, vt ſuperius demonſtrauimus, loca excellentia tumulis contineri, interuallum Prouinciam diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planicies inter vtraque caſtra intercedebat, circiter millia paſſuum V, vt auxilia Pompeij duabus defenderentur rebus, Opidi excelſi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planicies æquabatur, cuius decurſum antecedebat riuus, qui ad eorum acceſſum ſummum efficiebat loci iniquitatem. Nam paluſtri, & voraginoſo ſolo currebat ad dextram partem: & Cæſar, cum Aciem directam vidiſſet, non habuit dubium, quin media planicie in æquum ad dimicandum aduerſarij procederent. hoc erat in omnium conſpectu. Huc accedebat, vt locus illa planicie Equitatum ornaret, & diei, ſoliſque ſerenitas, vt mirificum, & optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum eſſet ad prœlium committendum. Noſtri lætari, nonnulli etiam timere,

re,quod in eum locum res, fortunæque omnium deducerentur,vt, quidquid poſt horam caſtris fieret,in dubio poneretur. Itaque noſtri ad dimicãdum procedunt, id quod Aduerſarios exiſtimabamus eſſe facturos. Qui tamen à munitione Opidi ∞ paſſibus longius non audebant procedere, in quo ſibi prope murum aduerſarij conſtituebant. Itaque noſtri procedunt, interdum æquitas loci aduerſarios efflagitabat, vt tali conditione contenderent ad victoriam. Neque tamen illi à ſua conſuetudine diſcedebant,vt aut ab excelſo loco,aut ab Opido,diſcederent. Noſtri pede preſſo propius riuum cum appropinquaſſent, Aduerſarij patrocinari loco iniquo non defecerunt.Erat Acies XIII Aquilis conſtituta, quæ lateribus Equitatu tegebatur, cum Leui armatura millibus VI. Præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum.Noſtra præſidia LXXX Cohortibus,& VIII. millibus Equitũ. Ita,cum in extrema planicie iniquum in locum noſtri appropinquaſſent, paratus Hoſtis erat ſuperior, vt tranſeundi ſuperius iter vehementer eſſet periculoſum. Quod cum à Cæſare eſſet animaduerſum, nequid temere culpâ ſua ſecus admitteretur,eum locum definire cœpit. Quod cum hominum auribus eſſet obiectum, moleſte, & acerbe accipiebant, ſe impediri quò minus prœlium conficere poſſent. Hæc mora Aduerſarios alacriores efficiebat,Cæſaris copias timore impediri ad committendum prœlium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui poteſtatem faciebant,vt magno tamen periculo acceſſus eorum haberẽtur. Hic Decumani ſuum locum Cornu dextrum tenebant,ſiniſtrum III.& V. Legio,itemque cetera auxilia, & Equitatus.prœlium,clamore facto,committitur. Hic etſi virtute noſtri antecedebant, Aduerſarij loco ſuperiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab vtriſque clamor, telorumque miſſus concurſus, ſic, vt prope noſtri diffiderent victoriæ.congreſſus enim,& clamor, quibus rebus maxime Hoſtes conterrentur, in collatu pari erant conditione. itaque ex vtroque genere pugnæ, cum parem virtutem ad bellandum contuliſſent, pilorum miſſu fixa cumulatur, & concidit Aduerſariorum multitudo. dextrum demonſtrauimus Decumanos Cornu tenuiſſe,qui, etſi erant pauci, tamen propter virtutem, magno Aduerſarios timore eorum opera afficiebant, quod ſuo loco Hoſtes vehementer premere cœperunt, vt ad ſubſidium, ne ab latere Noſtri occuparentur, Legio Aduerſariorum transduci cœpta ſit ad Dextrum. Quæ ſimul eſt mota, Equitatus Cæſaris ſiniſtrum Cornu premere cœpit: at ij eximia virtute prœlium facere incipiunt, vt locus in Acie ad ſubſidium veniendi non daretur.Ita,cum clamori eſſet intermiſtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore præpediebat.Hic,vt ait Ennius,Pes pede premitur, armis teruntur arma, Aduerſarioſque vehementiſſime pugnantes Noſtri agere cœperunt. quibus Opidum fuit ſubſidio,ita ipſis Liberalibus fuſi,fugatique non ſuperfuiſſent,niſi in eum locum confugiſſent,ex quo erant egreſſi. in quo prœlio ceciderunt millia hominum circiter XXX,& ſi quid amplius; præterea Labienus, Atius Varus: quibus occiſis vtriſque funus eſt factum: itemque Equites Romani partim ex vrbe, partim ex Prouincia ad millia III,Noſtri deſiderati ad hominum ∞,partim Peditum,partim Equitum, ſaucij ad D. Aduerſariorum Aquilæ ſunt ablatæ XIII,& ſigna,& faſces. Præterea duces belli XVII capti ſunt.Hos habuit res exitus.Ex fuga hac cum Opidum Mundam ſibi conſtituiſſent præſidium; noſtri cogebantur neceſſario eos circumuallare.Ex Hoſtium armis,pro ceſpite cadauera collocabantur,ſcuta,& pila pro vallo, inſuper occiſis,& gladij, & muctones, & capita hominum ordinata, ad Opidum conuerſa vniuerſa Hoſtium timorem, virtutiſque inſignia propoſita viderent, & vallo circumcluderentur aduerſarij.ita Galli tragulis,iaculiſque Opidum ex Hoſtium cadaueribus complexi,oppugnare cœperunt. Ex hoc prœlio Valerius adoleſcens,Cordubam cum paucis Equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuiſſet,rem geſtam refert. Cognito hoc negotio, quos Equites, quod pecuniæ ſecum habuit,eis diſtribuit,& Opidanis dixit, ſe de Pace ad Cæſarem proficiſci, &

ſecunda vigilia ab Opido diſceſſit. Cn. Pompeius autem cum Equitibus paucis, nonnulliſque Peditibus ad Nauale præſidium parte altera contendit Carteiam, quod Opidum abeſt à Corduba millia paſſuum CLXX. Quod ad octauum milliariũ veniſſet, P. Caluicius, qui caſtris antea Pompeij præpoſitus eſſet, eius verbis nuncium mittit, cum minus belle haberet, vt mitteret Lecticam, qua in Opidum deferri poſſet. Literis miſſis, Pompcius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores eſſent conueniũt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati ſunt clanculum veniſſe, vt ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Cũ frequentia conueniſſet, de Lectica Pompeius eorũ in fidẽ confugit. Cæſar ex prœlio munitione circumdata Cordubam venit, qui ex cæde eo refugerant, Pontem occupauerunt. Cum eo eſſet ventum, conuiciari cœperunt, nos ex prœlio paucos ſupereſſe, quo confugeremus? Ita pugnare cœperunt de Ponte. Cæſar Flumen tranſiecit, & Caſtra poſuit. Scapula, totius ſeditionis Familiæ, & Libertinorum caput, ex prœlio Cordubam cum veniſſet, Familiam, & libertos conuocauit. Pyram ſibi extruxit, cœnam afferri quam optimam imperauit. item, optimis ſuper additis veſtimentis, pecuniam & argentũ in præſentia Familię donauit. Ipſe de tempore cœnauit; vinum, & nardum idẽtidem ſibi infundit. Ita nouiſſimo tempore Seruum iuſſit, & Libertum, qui fuiſſet eius Concubinus, alterum ſe iugulare, alterum Pyram incendere. Opidani autẽ, ſimul Cæſar caſtra contra id Opidum poſuit, diſcordare cœperũt; vſque eo, vt clamor in caſtra noſtra perueniret, quę fere inter Cæſarianos, & inter Pompeianos erant. Hic Legiones, quæ ex Perfugis conſcriptæ, partim Opidanorum ſerui, qui erãt à Sex. Pompeio manumiſſi, tunc in Cæſaris aduentũ deſcendere cœperũt. Legio XIII Opidũ defendere cœpit: nã cum iam repugnarent, Turres, ex parte, & murũ occuparunt. Denuo Legatos ad Cæſarẽ mittunt, vt ſibi Legiones ſubſidio intromitteret. Hoc cũ animaduerterent homines fugitiui, Opidũ incendere cœperunt. Qui ſuperati à noſtris ſunt, & interfecti hominũ millia XXII, præterquam extra murũ qui perierunt. Ita Cæſar, Opido potitus, dum hic detinetur ex prœlio, quos circummunitos ſuperius demonſtrauimus, eruptionem fecerunt: & bene multis interfectis, in Opidum ſunt redacti. Cęſar Hiſpalim cum cõtendiſſet, Legati deprecatum venerunt. Ita, cum Opidum ſeſe tueri dixiſſet, Caninium Legatum cum præſidio intromittit. Ipſe caſtra ad Opidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianas partes præſidium, quod Cæſaris præſidium receptum indignabatur, clam cuidam Philoni, illi, qui Pompeianarum partium fuiſſet defenſor acerrimus. Is tota Luſitania notiſſimus ierat. Hic, clam præſidio in Luſitaniam proficiſcitur, & Cæcilium nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium conuenit, qui bene magnam manum Luſitanorum haberet. Rurſus in Hiſpalim Opidum denuo noctu per murum recipitur, præſidium, vigileſque iugulant. Portas præcludunt. de integro pugnare cœperunt. Dum hęc geruntur, Legati Carteienſes renunciarunt, quod Pompeium in poteſtate haberent; quod ante Cæſari Portas præcluſiſſent, illo beneficio ſuum maleficium exiſtimabant ſe lucrifacere. Luſitani Hiſpalim oppugnare nullo tempore deſiſtebant. Quod Cæſar cum animaduerteret, ſi Opidum capere contenderet, vt homines perditi incenderent, & mœnia delerent. Ita conſilio habito noctu, patitur Luſitanos eruptionem facere, id quod conſulto non exiſtimabant fieri. ita, irrumpendo Naues, quæ ad Bætim Flumen fuiſſent, incendunt. Noſtri dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab Equitibus conciduntur. Quo facto, Opido recuperato Aſtam iter facere cœpit. ex qua Ciuitate Legati ad deditionem venerunt; Mundenſeſque, qui ex prœlio in Opidum confugerant, cum diutius circumſiderentur, bene multi deditionem faciunt, &, cum eſſent in Legionem diſtributi, coniurant inter ſe, vt noctu ſigno dato, qui in Opido fuiſſent, eruptionem facerent. Illi cædem in caſtris adminiſtrarent. Hac re cognita, inſequenti nocte, vigilia tertia, teſſera data, extra vallum omnes ſunt conciſi Mundenſes duces. Cæſar in itinere reliqua Opida oppu-

gnat,quæ propter Pompeium diſſentire cœperant:pars erat quæ Legatos ad Cæſarem miſerat; pars qui Pompeianarum partium eſſent fautores.Seditione concitata, partes occupant, cædes fit magna, ſaucius Pompeius Naues x x x occupat longas, & profugit.Didius,qui Gadis Claſſi præfuiſſet,ad quem ſimul nuncius allatus eſt,confeſtim ſequi cœpit,partim Peditatibus,& partim Equitatibus ad perſequendum celeriter iter faciens. Item IV die nauigatione confecta,inſequuntur, qui imperati à Carteia profecti ſine aqua fuiſſent, ad terram applicant. Dum aquantur,Didius Claſſe occurrit,Naues incendit,nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit; & locum quendam,munitum natura, occupat. Equites, & Cohortes, quæ ad perſequendum miſſæ eſſent, Speculatoribus ante miſſis certiores fiunt,diem,& noctem iter faciunt. Pompeius humero, & ſiniſtro crure vehementer erat ſaucius.Huc accedebat,vt etiam talum intorſiſſet: quæ res maxime impediebat.Ita Lectica à Turre,qua eſſet allatus,in ea ferebatur. Luſitanus More Militari,cum à Cæſaris præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter Equitatu, Cohortibuſque circumcluditur. Erat acceſſus loci difficultas. Nam iccirco, quod propter ſuos à noſtro præſidio fuiſſet conſpectus, celeriter munitum locum natura ceperat ſibi Pompeius,quem vix magna multitudine deducti homines ex ſuperiore loco defendere poſſent. Subeunt in aduentu noſtri,depelluntur telis. Quibus cedentibus,cupidius inſequebantur Aduerſarij, & confeſtim tardabant ab acceſſu. Hoc ſæpius facto,animaduertebatur, noſtro magno id fieri periculo. Opere circummunire inſtituit, pari autē, & celeri feſtinatione circūm Munitiones in iugo dirigunt, vt æquo pede cum Aduerſariis congredi poſſent. A quibus cum animaduerſum eſſet, fuga ſibi præſidium capiunt. Pompeius, vt ſupra domonſtrauimus, ſaucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum. Itemque propter loci difficultatem,neque equo, neque vehiculo ſaluti ſuæ præſidium parare pore-
5 rat. † Cædes à noſtris vndique adminiſtrabatur, excluſa Munitione amiſſiſque auxiliis.Ad Conuallem autem,atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit, vt à noſtris non facile inueniretur,niſi Captiuorum indicio. Ita ibi interficitur.Cum Cæſar gradiebatur Hiſpalim, Pridie Id. Aprilis caput allatum, & Populo datum eſt in conſpectum.Interfecto Cn.Pompeio Adoleſcente Didius, quem ſupra demonſtrauimus, illa affectus lætitia, proximo ſe recepit Caſtello, nonnullaſque Naues ad reficiendum ſubduxit. Luſitani, qui ex pugna ſuperfuerunt,ad ſignum ſe receperunt,& bene magna manu comparata, ad Didium ſe reportant.Huc etſi non aberat diligentia ad Naues tuendas, tamen nonnumquam ex Caſtello propter eorum crebras excurſiones,eiiciebatur,& ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt,& tripartito ſigna diſtribuunt. erant parati, qui Naues incenderent,incenſiſque qui ſubſidium repeterent.ij ſic depoſiti erant, vt à nullo conſpectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, cum ex Caſtello Didius ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignum à Luſitanis tollitur, Naues incenduntur,ſimulque qui in caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugientes latrones dum perſequuntur,à tergo inſidiæ clamore ſublato circumueniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur, nonnulli ea pugna Scaphas,quæ ad Litus fuerant, occupant.Item complures nando, ad Naues, quæ in ſalo fuerunt,ſe recipiunt.Anchoris ſublatis,pelagus remis petere cœperunt.Quę res eorum vitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda potiuntur. Cæſar Gadibus rurſus ad Hiſpalim recurrit.Fabius Maximus, quem ipſe ad præſidium oppugnandum reliquerat, operibus aſſiduis, Hoſteſque circum ſeſe intercluſi, inter ſe decernere, facta cæde bene magna, eruptionem faciunt. Noſtri ad Opidum recuperandum occaſionem non prætermittunt,& reliquos viuos capiunt, ac deinde Vrſaonem proficiſcuntur,quod Opidum magna munitione continebatur, ſic, vt ipſe locus non ſolum opere, ſed etiam natura editus, ad oppugnandum hoſtem appeteret. Hoc acciderat,quod Aqua,præterquam in ipſo Opido,non erat:nam circumcir-

ca riuus

ca riuus nuſquam repetiebatur propius millia paſſuum I I X. Quæ res magno erat adiumento Opidanis. Tum præterea accedebat, vt agger, materieſque vnde ſolitæ ſunt Turres agi, propius millia paſſuum V I non reperiebantur. Ac Pompeius, vt Opidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiam circum Opidum ſuccifam intro congeſſit. Ita neceſſario diducebantur noſtri, vt à Munda, quam proxime ceperant, materiam illo deportarent. Dum hæc ad Mundam geruntur, & Vrſaonem, Cæſar, cum à Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die, Concione aduocata, commemorat, initio Quæſturæ ſuæ eam Prouinciam ex omnibus Prouinciis peculiarem ſibi conſtitiſſe, &, quę potuiſſet, eo tempore beneficia largitum eſſe. Inſequenti Præturа ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet, à Senatu petiſſe, & eis pecuniis Prouinciam liberaſſe: ſimulque patrocinio ſuſcepto, multis Legibus ab ſe in Senatum inductis, ſimul publicas, priuataſque cauſſas multorum inimicitiis ſuſceptis, defendiſſe: ſuo item in Conſulatu abſentem, quæ potuiſſet commoda Prouinciæ tribuiſſe: eorum omnium commodorum eſſe & immemores, & ingratos in ſe, & in Populum R. hoc bello, & in præterito tempore cognoſſe. Vos iure gentium, inquir, & Ciuium R. inſtitutis cognitis, More Barbarorum Populi R. Magiſtratibus ſacroſanctis manus ſæpe & ſæpius attuliſtis, & luce clara Caſſium in medio Foro nefarie interficere voluiſtis. Vos ita pacem ſemper odiſtis, vt nullo tempore Legiones deſint Populi R. in hac Prouincia haberi. apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem vllo tempore retinere potuiſtis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius Adoleſcens à vobis receptus, Faſces, Imperiumque ſibi arripuit. Multis interfectis Ciuibus, auxilia contra Populũ R. comparauit: agros, veſtramque Prouinciam veſtro impulſu depopulauit. In quo vos victores exiſtimabatis? An me deleto, non animaduertebatis, x. habere Legiones Populum R. quæ non ſolum vobis obſiſtere, ſed etiam cælum diruere poſſent? quarum laudibus, & virtute

Deſunt nonnulla.

IVRISC. IN COMMENT.

Cæſaris Notæ.

COMMENTARIORVM.] Plutarchus ἐφημερίδας appellat. καῖσαρ, inquit, ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφεν. Melius Strabo ὑπομνήματα, lib. 4. Nam Cicero in epiſtola qnadam ad Atticum, quod ſui Conſulatus commentarium initio appellarat, idem paulò pòſt ὑπόμνημα nominat. Eſt autem Commeutarius, ſiue Commentarium, (nam vtrunque promiſcuè dicitur) propriè ſcriptum, quod domi cõtinetur, nec in vulgus effertur. Itaque Cicero in ea pro Sylla, vbi de ſui Conſulatus commeutariis loquitur, ait eos priuata ſua cuſtodia contineri. Sic Cõmentarij Pontificum ſæpe: Cõmentarij Cęſaris de Repub. interdnm in Philippicis appellantur, in quibus quæ ad magiſtratus ſui & Reip. rationẽ pertinebant, perſcripſerat. Cic. Verr. VII. Audite decretum mercenarij Prætoris ex ipſius commentario. Recita commentarium. Idem v. de finibus: Duo genera librorũ ſunt: vnum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant: alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt. Poſtea verò couſuetudine ſenſim factum eſt, vt libri omnes Cõmentarij dicerẽtur: quaſi qui ab initio inſtituti eſſent, vt domi continerentur, neque in vulgus ederentur. Cuius rei exempla paſsim apud Cicerouem extant.

CAP. I.

GAllia omnis.] Imò, non omnis certè. Nã omnis in partes quatuor diuiditur, quartáque pars qnæ ab Allobrogibus ad Pyrenæum moutem extenditur, & Narbonenſis appellatur, prætermiſſa eſt. Quinetiam Cæſar Heluetios Gallorum nomine aliquoties appellat. vt mox: Heluetij, inquit, reliquos Gallos virtute præcedunt. Item: Non eſſe dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetij poſſent. Partem quoque Italiæ propè mediam Galliæ nomine appellatam, & à Gallis Regum Romanorum tempore occupatã, nemo neſcit. ſed intelligendũ eſt, Cæſarem eam ſolam Galliã, quæ ipſius tẽpore verè Gallia erat, Id eſt Gallis parebat, hoc loco deſcripſiſſe: quæ verò in populi R. poteſtatem venerat, prętermiſiſſe. quam modò pręciſè *Prouinciam*, modò coniunctè *Galliam prouinciam* (item vt Cic.) appellat. Sic Plin. Gallia, inquit, omnis, Comata vno nomine appellata, in tria populorũ genera diuiditur: amnibus maximè diſtincta. à Scalde ad Sequanam, Belgica: ab ea ad Garumnam, Celtica, eadémque Lugdunenſis: inde ad Pyrenæi mõtis excurſum, Aquitania. Quinetiam in lib. Aimoini Monachi, 1. cap. 5. locus hic ita exſcriptus eſt: Gallia igitur omnis, ſed ea Comata, diuiditur in partes tres. Neq; enim Ammiauo aſſentior lib. XV ita ſcribenri: Temporibus priſcis, inquit, cum latetẽt hæ partes, vt barbaræ, tripartitæ fuiſſe creduutur: in Celtas, eoſdem Gallos, diuiſę, & Aqnitanos & Belgas: lingua, inſtitutis, legibúſque diſcrepantes. Quaſi verò vel Cæſar, vel Plinius propter obſcuritatẽ partem illam Narbouẽſem prætermiſerit. Neque prætermittendũ eſt, quod Galli de prouincia, quaſi de alia quadam Gallia loquebautur. velut Critognatus, lib. 7. cap. 14. Reſpicite finitimam Galliam, quæ in prouinciam redacta, iure & legibns commutatis, ſecuribus ſubiecta, perpetua premitur ſeruitute.

Aliam Aquitani] Magis placeret, *Alteram*: vt eſt apud Aimoiuum.

Ipſorum lingua Celtæ.] Dio libro 39. ſcribit, nationes quæ cis & trãs Rhenum incolunt, antiquitus vno Celtarum nomine appellatas. poſtea verò, qui ad dextram habitarũt, Gallos: qui ad læuam, Germauos eſſe nuncupatos.

Lingua, inſtitutis.] Idem Ammianus lib. XV. Nõ eadem igitur omnes Galli liugua vtebantur. Treuiros quidem Germanica vſos lingua. intelligitur ex præfatione Hierony-

mj in Epiſt.ad Galatas. Præterea Belgæ à Germanis erant orti, & nonnulli inter eos adhuc Germani vocabantur, vt infrà lib. 2.cap.1.Aduatici autem ex Cimbris & Teutonis lib. 2. cap. 8. Strabo lib. 4. οἱ ἀκουιτανοὶ διαφέρουσι τοῦ γαλατικοῦ φύλου κατά τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευὰς καὶ κατὰ τὴν γλῶτταν.

Fortiſſimi Belgæ.] Infrà lib. 2.ſcribit, pleroſque Belgas à Germanis eſſe ortos, Rhenúmque antiquitus traductos.

Humanitate prouinciæ.] Sic omnes libri, in queis etiam Aimoinus. Videri tamen poſſet vox *Prouinciæ* ſuperare. Nam Ammianus locum ſic exſcripſit: Horum omnium apud veteres Belgæ dicebantur eſſe fortiſſimi, ea propter quod ab humaniore cultu longè diſcreti, nec aduentitiis effœminati delitiis, diu cum Transrhenanis certauere Germanis. Sed conferendus alter & Cæſaris & Ammiani locus, vbi ex contrario ſcribunt, Aquitanos propter propinquitatem prouinciæ moribus ad mollitiem lapſis ſuperari, aſſuefactos tandem, ſub Romanorum imperium redactos fuiſſe. Denique veterum hæc opinio fuit, propter Maſſiliæ præſertim ciuitatis cultum. Nam Iuſtin. lib.43. Ab his, inquit, (de Maſſilienſibus loquitur) Galli & vſum vitæ cultioris, depoſita & manſuefacta barbaria, & agrorum cultus, & vrbes mœnibus cingere didicerunt.

Qua de cauſſa.] Inſignis locus: Germanos virtutis militaris cauſſam & Belgis, & Heluetiis præbuiſſe. quod etiam de Heluetiis P.Oroſius teſtatur. Totus autem hic locus nota parenthеſis includendus eſt: ne deſcriptionem Aimoini ſequamur: qui paginæ propè vnius locum immutauit: in quo tamen non tam rerum fortaſſe, quàm auctoris huius ordinem conturbauit.

Eorum vna pars.] Huius pronominis ratio erat, vt ad proximos, id eſt Belgas referretur. Itaque rectiſsimè locum Aimoinus ſic interpretatur: Eorum vna pars, qui ſpecialiter Galli dicuntur, &c.

Inferiorem partem Rheni.] Sic Aimoinus. nonnulli *Interiorem.* quod abſurdum eſt. Nam inferiorem appellat, quæ in mare influit. Itaque Strabo, μέχρι, inquit, τῶν ἐκβολῶν τοῦ ῥήνου.

Et eam partem.] Aimoinus: *Et ad eam.* quod placet.

Ad Pyrenæos.] Aimoinus: *Vſque ad Pyrenæos,* quod abiudico.

Partem Oceani.] Ita placet, cùm apud Aimoinum vox *Oceani* deſit.

Ciuitati perſuaſit.] Obſcuriſsimus locus. nam ſi ciuitati Heluetiorum perſuaſit, regula iuris eſt, vt referatur ad vniuerſos, quod publicè fit per maiorem partem. Quomodo igitur, quod ciuitas probauit, poſtea in crimen & ſupplicium vocaſſet? Hoc mihi obſcurum eſſe fateor: cogitandúmque arbitror, ecquid potius legendum ſit, *Eis,* vel *Eis,* vel *Eis ita.* præſertim cùm in antiquis libris mox ſequatur, *Cum omnibus ſuis copiis.* vt de nobilitate tantùm & eorum clientelis coniuratio intelligatur. Dio tamen lib. 38. & alij compl.ures hanc migrationem vniuerſæ gentis Heluetiæ communi conſilio ſuſceptam exiſtimant. Verùm id poſt Orgetorigis mortem publico conſilio factum oportet. Ciuitàs autem nomen eſt ex eorũ numero (vt ait Gellius) quæ πολύσπερμα & multiplicia ſunt. nam & vrbem, & ciuium multitudinem, & ius ciuitatis ſignificat. Apud Cæſarem autem plerunque ponitur pro gente, quæ cum eadem lingua, tum etiam eodem iure iiſdémque legibus vtitur, & vnum imperium, vnúmque magiſtratum habet. vt cùm infrà nominatur Ciuitas Biturigum, Sueſsionum, A Eduorum, Aruernorum. Sic libr. Ciuil. 1. cap.2. Ciuitatem eſſe in armis: cùm Populum R. ſignificet.

Virtute præſtarent.] Notandum etiam quod infrà Cæſar ſcribit, Heluetios florentiſsimis rebus domos ſuas reliquiſſe: ne quis eos putet inopia coactos ad hoc conſilium deſcendiſſe.

Tuti continerentur.] Vox *Tuti*, abeſt tum à noſtro exemplari veteri, tum ab eo codice antiquiſſimo, quem mihi Henricus Stephanus vir longè doctiſsimus commodauit. Rectè autem abeſt. non enim iccircò illos emigraſſe ſcribit, quòd tuti continerentur: ſed iccircò vagari & graſſari bellicoſos homines non potuiſſe, quòd vndique natura loci, tanquã feræ carceribus, continerentur. Nam *Continerentur* legendum arbitror. Sic infrà cap.9. Idque natura loci ſic muniebatur, &c. Et lib. 3. cap.1. Qui vicus altiſsimis montibus vndique cõtinetur. Et li.6.cap.1. Perpetuis paludibus ſyluiſque muniti. Vox igitur *Tuti* ſub verbo *Muniti* pro gloſſa ſubſcripta in contextum irrepſit. Et hoc idem video Faernum & Vrſinum obſeruaſſe.

Prouinciam noſtram ab Heluetiis.] Nunc Allobroges ſignificat. Itaque perperam Aimoinus locum hunc de ora maritima, & vetere prouincia interpretatur.

Lege confirmant.] Legem hoc loco publicè totius ciuitatis conſilio, & ex ciuitatis auctoritate ſancitam, intelligere non poſſumus. alioqui factum lege probatum in crimen nõ vocaretur. Legem igitur modò pactionem & fœdus coniuratorum dicit.

Cum proximis ciuitatibus.] Hæc clandeſtinò fieri potuiſſe, mirum eſt. nam fœdera ciuitatum nomine non niſi publico conſilio fiunt. Sed tamen cùm in crimen vocatum ſit, priuata hæc conſilia fuiſſe neceſſe eſt.

Lege confirmant.] Rurſus Legem pro fœdere & pa-

& pactionibus clandeſtinis intelligi oportet.

Amicus appellatus.] Mirum eſt, tantam Senatus populique Romani potentiam apud exteras gentes fuiſſe, vt Reges ſatis ſtabilem ſuam fortunam non putarent, niſi Senatum R. ſui imperij auctorem haberent. Itaque magnis iacturis & largitionibus eã ſibi auctoritatem comparabant. De more autem appellandorum Regum, ſcripſi in Manilianam Ciceronis.

Vt idem conaretur perſuadet.] Et hoc *Perſuadet*, & illa quæ mox ſequuntur *Illis probat*, è gloſſa interpretum ſumpta arbitramur.

Sua ciuitatis imperium.] Imò *Exercitus*, qui ex Heluetiis exceſſurus erat.

Regno occupato.] Videri poſſent abundare. ſed Regnum modò non pro regionibus, ſed pro imperio & regia dignitate poſuit: quaſi dixiſſet, Si Regiam dignitatem occupent.

Potentiſſimos ac firmiſſimos.] Noſter antiquus, *Fortiſſimos*. quod idem video in libro Romæ centum abhinc annis impreſſo. Sic ſup. Horum omnium fortiſsimi ſunt Belgæ. Tres autem populos dicit, Heluetios, AEduos, & Sequanos: quorum hi duo totius Galliæ principatum obtinebant. de principatu certè omnibus anuis inter ſe contenderant. vt lib.6.cap.4. Sequanos enim pro Aruernis, & viciſsim hos pro illis, Cæſar interdum appellat: vt alibi diximus.

Omnem ſuam familiam.] Qui vel in poſſeſsionibus ipſius, ac ruſticis rebus, vel in vectigalibus exercendis operas dabant. Nam hunc Heluetiorum vectigalia eodem modo redempta habuiſſe, vt Dumnorigem apud AEduos, conſentaneum videtur.

Clientes obæratóſque ſuos.] Liber Henric. Stephani: Oberratoréſque ſuos. quod etſi abſurdum videtur, tamen teſtari nihil fuit incommodi. Tacitus lib.3: Aliud vulgus, obæratorum aut clientium arma cepit.

Per eos.] Cùm iudicibus arma intentarent.

CAP. II.

P*Oſt eius mortem.*] Mirum eſt plus Orgetorigis mortui quàm viui conſilium apud Heluetios potuiſſe. Nunc enim publicum conſilium ad illam priuatorum coniurationem acceſsiſſe, intelligendum eſt.

Sibi vnumquenque.] Codex Henr. Stephani eruditiſsimi viri, *Sibi quenque.* Sic etiam Aldinus.

Oppida ſua omnia.] His adducti verbis, omnes quos videre licuit, hiſtorici, Plutarchus, Appianus, Dio, Tacitus, Florus, Oroſius confidenter affirmarunt, vniuerſam gentem Heluetiam publico conſilio, vaſtatis agris, patriíſque ſedibus relictis, in Galliam cum vxoribus ac liberis demigraſſe: vacuámque totam illam regionem reliquiſſe. Ego dubitandi cauſſas habeo non paucas. Primùm enim ſi verum hoc fuiſſet, cui dubium eſt, quin Romani, qui pauculis antè annis finitimam Allobrogũ regionem occuparant, confeſtim in illam vacuam poſſeſsionem inuaſiſſent? Deinde ſuperiùs Cæſar dixit, migrationis iſtius cõſiliũ à nobilitate tantùm, & clàm atque arcanò captum fuiſſe: partémque plebis aliquam bellandi cupidam clandeſtinis conſiliis concitaſſe. Præterea cui probabitur in tantis Heluetiorum finibus oppida tantummodò fuiſſe XII: indigenáſque omnes patriæ deſerendæ animum habuiſſe? cùm in permultis regionis illius partibus agros feraciſsimos maximéque frumentarios eſſe conſtet: ac paulò pòſt cap.7. Cæſar dilucidè ſcribat, res Heluetiorum hoc tempore florentiſsimas fuiſſe. Cauſſæ igitur ſuæ Cæſar ſeruit, quem Suetonius ſcribit, in hoc Gallico imperio, nulla quantumuis iniuſti ac periculoſi belli occaſione abſtinuiſſe: gentéſque feras vltrò laceſſiſſe: adeò vt nonnulli in Senatu Gallis eum dedendum cenſuerint. Veritatis tamen indicia multis ſuperſunt horum librorum locis: ſed præſertim apud Ciceronem lib. Epiſt. ad Att.1.ep.17. Atque, inquit, in Rep. nunc quidem maximè Gallici belli verſatur metus. nam AEdui fratres noſtri pugnant, Sequani malè pugnarunt: & Heluetij ſine dubio ſunt in armis, excurſionéſque in prouinciam (id eſt Allobrogas) faciunt. Senatus decreuit, vt Conſules duas Gallias ſortirentur: delectus haberetur: vacationes ne valerent: legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliæ ciuitates: daréntque operam, ne eæ cũ Heluetiis ſe iungerent. Quibus ex verbis perſpicuum eſt, primum inter AEduos Sequanóſque (qui in ditione & fide Aruernorũ erant) bellum fuiſſe: quod Cæſar planiùs exponit, hoc ipſo lib.cap.7. & lib.6. cap.4. Idque adeò diuturnum fuiſſe, vt Arioniſtus qui à Sequanis conductus, ſubſidio eis venerat, quatuordecim iam annos in iis locis conſediſſet. Deinde cùm Allobrogum fines Romani per vim nuper occupaſſent, quorum AEdui amici ſocij ac fratres erãt, Heluetios tam propinqua latronũ vicinitate permotos, ſeſe Aruernis iunxiſſe, excurſionéſq; in Allobrogicam prouinciam aduerſus Romanorum præſidia facere cœpiſſe. Quo tumultu Romam nuntiato, perterritum Senatum, ea quæ Cicero ſcribit, & ſummi terroris indicia fuerunt, decreuiſſe. Iam verò cùm idem addit Senatum

metuiſſe, ne Galliæ ciuitates ſeſe cum Heluetiis coniungerent, ánnon perſpicuè oſtendit, Heluetios non patriæ deſerendæ, ſed belli Romanis inferendi conſilio manus illas coegiſſe? Quod autem Cæſar aliquoties ſcribit, Heluetios in animo habuiſſe in Santonum fines proficiſci: intelligendum eſt, Santones Aruernorũ clientes, ac proinde Sequanorum ſocios fuiſſe: cúmque ab Aeduis premerentur, idẽ quod Sequanos feciſſe: externáque auxilia ex Heluetiis conduxiſſe, qui partim bonitate agrorum illecti, partim à Santonibus inuitati vxores ac liberos ſecum eduxerant: vt quemadmodum Germani in Sequanorum finibus ſedes fixerãt, ſic illi in Santonum agros emigrarent: ibíque ſuas ſedes, domiciliáque collocarent. Nam incolis vaſtatam Galliam fuiſſe, etiam illud argumento eſt, quòd Heluetico bello confecto, AEdui tamen Boios deuictos retinuerunt, eóſque in ſuis finibus aduerſus Arnernorum potentiam præſidio ſibi collocarunt. Quod autem de incenſis oppidis, vicis & frumentis Cæſar ſcribit, primum veriſimile nõ videtur, propter illam cauſam quam ſuperiùs expoſui: quòd Romani celeriter in illam regionẽ irruiſſent: deinde ſi quid incendiorum fuit, probabile eſt id à nobilibus & præfectis militaribus accidiſſe: qui cùm à magiſtratibus ſnis prohiberentur timidis, conſideratis, & Romanos crabrones irritare metuentibus, vi è finibus ſuis perruperunt, & in oppida ædificiáque aduerſariorũ graſſati ſunt. Denique multis ex locis poſterius inrelligetur, Heluetios AEduorum agros populatos eſſe: Sequanos nulla re violaſſe: Cæſarem commeatu & frumento ab AEduis ſubleuatum, magnáque ex parte eorum precibus adductum, hellum ſuſcepiſſe: itáque Sequanorum opes fregiſſe, eóſque domitos ac ſubactos in Aeduorum ditionem redegiſſe. quod lib.6.cap.4. dilucidè teſtatnr. Quam occupandæ Galliæ occaſionẽ Romani vnicam & opportuniſsimam habuerunt.

Boios qui trans Rhenum.] Satis conſtat, Boiorum gentem multas terrarum oras peruagatam, multis in locis memoriam ſui nominis reliquiſſe. Sed hoc quoque loco Boios eos intelligi apparet, qui Heluetiis vicini eranr. Omnis enim iſte exercitus ex finitimis Heluetiorum coactus eſt. quanquam trans Rhenum incolebant, vt ſcribit Cæſar. Tacitus lib. de morib. Germ. Inter Herciniam ſyluam Rhenúmque & Mœnũ Heluetij, vlteriora Boij, Gallica vtraque gens, tennere. Dicit autem, Incoluerant: quaſi nunc non incolant. Tunc enim erant in Gallia, & in Noricum vſque agrum profecti, Noriciam vrbem oppugnarant: eóſque ſibi ſocios Heluerij adiunxerant.

Vix quò ſinguli carri.] Nõ dubito quin ſit corrigẽdum Quà. Cicero pro Cæcina: Omnes introitus, quà adiri poterat in eum fundũ.

Nuper pacati.] Corrigendum vt in aliis pleriſque antiquis, & in Aldino: *Nuper Populo R. pacati erant.* Erroris cauſſam notæ præbuerunt: *Nuper p.r. pacati, &c.* Deeſt tamẽ in lib. Henr. Stephani.

Inter fines Heluetiorum.] V.C. Heluetiorum inter fines & Allobrogum.

Per prouinciam noſtram.] Non veterem prouinciam: quæ propriè Gallia prouincia dicirur. ſed per fines Allobrogum, qui (vt modò dixit) nuper pacati Pop.R. fuerant.

Quàm maximum poteſt militum.] Vox *Poteſt* abeſt à noſtro antiquo & à Romano, centum abhinc annis edito, ídque mihi probabilius videtur.

Maximis itineribus.] Plutarchus octo dierũ ſpatio tantum itineris confectum ſcribit.

Regarèntque vt eius.] Quantò cõcinnior antiqui noſtri & Romani lectio, *Regare vt eius*?

Nullum aliud ite rhaberent.] V.C. Aliud iter haberent nullum. Aldus, Iter haberent nullum aliud. Vetus placet.

L. Caſſium.] Appian. in Celtico ſcribit, hoc idem à Claudio Paulo relatum in ſuis Annalibus. Extat hiſtoria in Epit. Liu. 65. & apud Oroſ. lib.5. cap.17.

Ad idus Apr.] Faernus: *Ante diem iduum Aprilium*: quam locutionem antiquam & vſitatam eſſe fateor, ſed tum, opinor, vſurpari ſolitam, cùm is diem præfinit, qui eam infecta re abire nollet. Dies autem ad mediam noctem producebatur. Sic lib. Ciu. 1. cap.1. Vti ante certam diem Cæſar exercitum dimittat. Et eod. lib. Polliceri ſe in prouinciam iturum, neque ante quam diẽ iturus ſit, definire. Salluſt. in Catil. Ceteræ multitudini diem ſtatuit, ante quam ſine fraude liceret ab armis diſcedere. Et noſter lib.7. Imperat certum militum numerum ciuitatibus, quem & quam ante diem in caſtra adduci velit. Et cap.1. Armorum quantum quæque ciuitas domi, quódque ante tempus efficiat, conſtituit. At Cæſar hoc loco ita diem præfinit, vt intelligatur, nihil ad illum pertinere, vtrum ea obeatur, nécne. Quinetiam vſitata hæc locutio eſt: vt lib. ciu. 2. cap.4. Edictúmque præmittit, ad quam diem magiſtratus ſibi præſto eſſe vellet. Item lib.7. cap. Labienum Treboniúmque hortarur, ſi Reip. commodo facere poſsint, ad eam diem reuertantur.

Qui in flumen Rhodanum.] Hoc dictum indefinitè falſum eſt. non enim lacus in Rhodanum, ſed contra Rhodanus in lacum influit. Ab inferiore tamẽ parte lacus in Rhodanum influit, vel potius confluit. Itaque legen-

legendum arbitror *Quà*: præſertim vt lacus vnde perduci murus cœpit, notetur. non enim à ſuperiore, ſed inferiore lacus parte opus inſtitui cœpit: propè à ponte Geneuæ vrbis. Nam quod Glareanus legendum putabat, Quem flumen Rhodanum influit, primùm à Cæſaris conſuetudine alienum eſt: qui ſexcentis locis Rhodanum virili genere pronuntiat, neutro nunquàm. ſexcẽtis locis *Influere in*, Influere Rhodanum nunquam. Deinde hiſtoriæ rationem conturbat, vt non intelligatur, qua lacus parte duci maceria cœpta ſit: ſumma, media, an infima. Cæſar lib. 7. Perpetuam eſſe paludem quæ influeret in Sequanam. Sic inf. Flumen Arar in Rhodanũ influit. Et lib. 3. In flumine Ligeri, quod influit in Oceanum. Et lib. 4. Rhenus in Oceanum influit. Et mox: Rhodanus multis capitibus influit in Oceanum. Iam de *Quà* hæc exempla ſunt. infrà cap. 9. Quà flumen intermittit. & cap. 3. Quà proximũ iter erat per Alpes. & lib. 2. in fi. Quà minimè arduus aſcenſus videbatur. Mirum eſt autem, quod Ammianus lib. 15 ſcribit, & accolæ cõfirmant, Rhodanum aquis illius paludis non miſceri: ſed altrinſecus, inquit, ſummitates vndæ præterlabentem ſegniores, viam ſibi impetu moliri. Quod idem Pompon. Mela lib. 2. aſſirmat.

Aliis vadis.] Mendum perſpicuum. nuſquã enim aliorum meminit. Itaque in Antiquo noſtro & Romano & Steph. perſpicuè legitur *Alij*. vt facilè appareat ſimilem vocem paulò ſuperiùs deeſſe, locúmque ita corrigendum: Heluetij ea ſpe deiecti, alij nauibus iunctis ratibúſque factis, alij vadis Rhodani, &c. Placet etiã Antiqu⁹ noſter & Romanus, Ratibúſque compluribus factis.

Murum perducit.] Mirum eſt, tam multos eruditos illius muri veſtigia etiam nunc propè Geneuam inueſtigare. Nam murum Cæſar pro maceria poſuit, quę ſine cemento eſt. Sic lib. 7. ca. 8. A medio colle ex grandibus ſaxis ſex pedum murum perduxerãt Galli. At eod. lib. ca. 13. Foſſámque, inquit, & maceriam ſex in altitudinem pedũ perduxerant. Sic inf. lib. 2. cap. 8. Quem locum duplici altiſsimo muro munierãt, tum magni ponderis ſaxa & præacutas trabes in muro collocarant. Et lib. 6. cap pen. Præſidij tantum eſt, vt ne murus quidem cingi poſsit. vbi de vallo caſtrorum loquitur.

Exemplo Populi R.] Frequẽs locutio eſt, More & exemplo. ſed, Exemplo Populi R. non memini me legiſſe. Cicero pro Cæcina: Prætor quemadmodum more & exemplo opitulari poſsit, non habebit. Et Verr. 5. Hoc iniecto metu iudicibus, nullo more, nullo exemplo, ecquã rem putatis eſſe, &c. Præterea ſi populus iuſsiſſet, quid fuiſſet à moribus populi R. alienum? Videndum igitur, ecquid verbum *Iniuſſu* deſit: vt ſic legatur: Negat ſe more & exemplo, populi R. iniuſſu poſſe, &c. Cicero in Piſonem: Bellum ſua ſponte gerere, in regnum iniuſſu populi ac ſenatus accedere. Itẽ: Pręſidium tu populi R. cuſtodiã prouinciæ, iniuſſu populi ſenatúſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes?

Eo deprecatore.] Atqui hoc tempore Sequani Aeduorum hoſtes erant, eóſque de principatu Galliæ deiecerant. lib. 6. cap. 4. Intelligendum eſt igitur, Dumnorigem Aeduum ſuis infidelem fuiſſe, Sequanorúmq; partes clanculum ſecutum eſſe: vt aliquantò pòſt cognoſcetur. Itaque Heluetij cùm in Aeduorum fines peruenerunt, eorum agros populati ſunt.

In Santonum fines.] De quibus non prætermittendum eſt, quod Cæſar ſcribit paulò pòſt: Heluetios delegiſſe locum ex omni Gallia opportuniſsimum, ac fructuoſiſsimum. Nam hæc nunc quoque ſolo Santonico laus tribuitur.

CAP. III.

IN Sebuſianos.] Apud Cicer. Ptolemæum, Plinium, Strabonem, Seguſiani dicuntur. itémque apud noſtrum infrà lib. 7. cap. 12. Aeduorum autem clientes appellantur lib. 7. cap. 14.

Ita ſe de Populo R. meritos.] Cauſſam Strabo exponit lib. 4. οἱ γὰρ Ἔδυοι καὶ συγγενεῖς ῥωμαίων ὀνομάζοντο, καὶ πρῶτοι τῶν ταύτῃ προσῆλθον πρὸς τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν.

Incredibili lenitate.] Vidi qui *Leuitate* mallẽt, propter verſum Lucretij: Quod ſupereſt vbi tam volucri hæc leuitate feruntur: & quia nimia leuitate fit, vt viſus fallatur. quaſi verò non etiã lentitudine nimia fallatur. vt in vmbra ſolarij, & in gnomone horologij. Aimoinus quoque hanc ſcripturam retinens, ita ſubiunxit: Quod nos quoque perſpeximus, ac admirati ſumus tantæ magnitudinis fluuium tam tardo motu profluentem.

Inopinantes aggreſſus] Paucis quoque pòſt verſibus ſcribit, ſe hoc prælio priuatas iniurias vltum eſſe. vt mirum ſit Plutarchũ ſcripſiſſe, non Cæſarem, ſed Labienum ipſius legatum hoc primo prælio cum Heluetiis decertaſſe. Idem tamen video ab Appiano relatum in ſuo Celtico.

Ciuitas Heluetia.] Infrà tamen dixit Bellum Helueticum. Salluſt. apud Nonium: Duæ Galliæ mulieres conuentum vitantes: pro Gallicæ.

In quatuor pagos.] Pagus duo ſignificat. nam modò pro præfectura, regione & vicinitate ponitur. vt lib. 6. cap. 5. vbi de Suenis loquitur: Principes regionum atque pago-

rum inter ſuos ius dicuot. Eodem lib.rap. 4. In Gallia non ſolùm in omnibus ciuitatibus atque pagis partibúſque. Modò pro parte ciuitatis & hominum multitudine. vt hoc lib.cap.8. Pagos centnm Sueuorum ad ripam Rheni conſediſſe. Item lib.4.cap.1. Sueuorum centum pagos nominat. Mirũ autem videtur, quatuor tanùm Heluetiæ, centum Sueuiæ pagos oumerari. niſi fortè *Quatuordecim* legendum ſit, aut alio loco mendum ſubſit. Sic Strabo lib.4. ſcribit, Belgas eſſe εἰς πεντεκαίδεκα ἔθνη διῃρημένους. Tarit. de morib. Germ. Nullas Germanorũ populis vrbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe iunctas ſedes. Colunt diſcreti ac diuerſi, vt fons, vt campus, vt nemus placnit.

Cæſarem vno die feciſſe.] Pro *Cæſarem* antiquus noſter & Steph. & Romaous *Illum*. quod magis probo.

De tertia vigilia.] Vigilias ad clepſydram in partes quatuor diuidebant, vt oon amplins tribus horis ſtandum eſſet. Eas circuitores crebri obſeruabant. Tubicincs autem locabant: Cornicincs reuocabant. Plura Veget.lib.3.cap.8.

Virtute quàm dolo.] Sic de Gallis apud Hirciũ de bello Afrir. Bellare cooſuetos contra Gallos, homioes apertos, miniméque inſidioſos, qui per virtutem, oon per dolũ dimicare conſucuernnt.

Aut memoriam proderet.] Sic V.C. Dum autem *Ac* pro *Aut* legatur, omnia quadrabunt: Nomen loci memoriã prodet. Faernus, & ſecundum eum Vrſinus corrigebãt, Memoriæ proderetur. Sed non loca ipſa, verùm res io iis geſtæ prodũtur. Cic. Verr. 6. Imagines ad memoriã poſteritati prodendam. Et lib. de Offic.2. Vt hos beneficiis afficiamus, quorum memoria liberis poſteriſque prodatur. Et in Epiſt. Cœlij ad Cic. lib. Fam.8. Aliquot ex tam multis tuis monimentis extare, quod noſtræ amicitiæ memoriam poſteris quoque prodat, velim.

L. Piſonis auum.] Sueton. in Iulio: Sub idem tempus Calpurniam L. Piſonis filiam, ſucceſſuri ſibi in Conſulatu duxit vxorem.

Conſueſſe Deos.] Sumptnm videtur ex vetere Poeta, cuius verſus Ariſtot. profert Rhet.2.

» πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' εὔνοιαν φέρων
» μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ' ἀλλ' ἵνα
» τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεστέρας.

Eandẽ ſententiam eleganter Claudiauus verſibus eſt perſecutns, lib.1. Ex quo illud eſt peruulgatum: Tolluntnr in altũ, vt lapſu graniore ruant.

Populum R. eſſe teſtem.] Milites enim qui Caſſiano prælio ſuperauerant, obſidibus datis dimidia rerum omnium parte pacti ſunt. Liu. epit.65.

Rapinis populationibúſq;] Liber Henr. Steph. & ooſter & Romaous hoc amplius: Rapinis, pabulationibus, populationibúſque.

CAP. IIII.

MAgiſtratui praerant.] Mirum eſt duos nomioari, qui hunc Magiſtratum gerant, rùm lib. 7. cap.6. ſcribat, ſummo in periculo Aeduorum ciuitatem fuiſſe, quòd cùm ſinguli magiſtratus antiquitùs creari conſueſſent, duo tum Magiſtratum gererent. Itaque *Praerat* ſingulari numero, legendum putarem: vt ſolus Liſcus ei Magiſtratui præfuerit. Cùm hæc multis ab hioc annis ſcripſiſſem, vidi Manutij doctiſsimi adoleſcentis ſcholia, in quibus teſtatur idem Nicaſio Ellebodio placuiſſe.

Vergobretum.] Germani notionem Germanici nominis obſeruant. *Obereſt*, primus, prioceps. *Vverg*, opera. quaſi Magiſter operum. Locus oſtendit, hanc Galliæ partem magnam cum Germaois linguæ affioitatem habuiſſe. Huius autem Magiſtratus etiam nunc veſtigia Auguſtoduni manent: vbi qui ſummum in ciuitate honorẽ gerit, Vverg appellatur.

Obtinere non poſſent.] Videtur legẽdum *Poſſint*: vt ſit ſenſus: Etſi ſine Cæſare cõtra Sequanos tueri principatũ oõ poſsint, quem beneficio Cæſaris adepti erant, tamen ſatius eſſe Gallis Sequaois, quàm exteris Romanis parere. Sequanis autem ademptum priocipatum, & Aeduis à Cæſare traditum, patet ex lib.6.cap.4.

Portoria.] Notandũ Principes viros in Gallia publicanorum munus exerruiſſe.

Siquid accidat Romanis.] Vidi qui nomẽ *Granius* interponerent: vt paulò pòſt, Quod ſiquid ei à Cæſare grauius accidiſſet. Sed hæc prærīſio eſt antiquis vſitata, & ominis cauſſa ita loquebantur, vt in Comment. de verb. iur. docuimus.

Obtinendi per Heluetios.] Codex H. Stephani, Per Heluetios regni obtinẽdi. Faerni, Regni per Helnet. obt.

Quod prælium equeſtre.] Non abeſt ſuſpicio meodi. Suot qui ex vetuſto libro ſic reſtituant: Reperiebátque inquirendo Cæſar, initium fugæ prælij equeſtris aduerſi paucis antè diebus à Dumnorige atque eius equitibus factum eſſe. Sed & immodica mutatio eſt, neque Cæſar ſuperiùs fugæ mentionem fecerat. Valde ſic placeret: Reperiebat etiam Cæſar inquirendo, prælio equeſtri aduerſo, quod pauris antè diebus eſſet factum, initium fugæ factum à Dumnorige, &c. Sed ſatius eſt melioris Codicis auctoritatem expectare. Vulgata certè lectio oon omnino improbanda eſt. Vetus quidem H. Steph. codex ſic habuit, vt eſt in vulgatis: ſed noſter Antiquus & Romaous

hoc modo: Quod prælíū equeſtre aduerſum paucis antè diebus eſſet factum, initiū eius fugæ factum à Dumnorige atque eius equitibus. nam equitatui, &c.

Non modò iniuſſu ſuo.] Quæri poteſt cur eius rei veniā Dumnorix à Cæſare petere debuerit: cùm neque Aedui in prouinciam redacti eſſent, neque Cæſar imperium in eos haberet. opinor, quia S.C. factū erat, vti quicunque Galliam prouinciā obtineret, Aeduos ceteróſq; amicos populi R. defenderet. lib.1.ca.13. deinde, quia Cæſar Aeduos in principatum Galliæ reſtituerat, ac propterea illorū Patronus erat. li.6.cap.4.

Condonare dicit.] Verbum *Dicit* gloſſema eſſe non dubitaturos arbitror, qui in antiquis auctoribus verſati ſunt.

CAP. V.

L*Abienum legatum propere.*] Qui ex veteri libro *Proprætorem* reſtituunt, vel hoc vno quantum ipſis credendū ſit, declarant. Sic tamen in Stephanico quoq; legebatur: ſed perſpicuè abſurdum eſt.

Quiq; in exercitu.] Steph. codex, *Et in exercitu.*

A Gallicis armis atque inſignibus.] Inſignia militum dicebantur, quibus ornati erant, vt à ceteris internoſci poſſent: vt dicetur lib.2.cap.6. Placet autem Romani, & Faernini & Stephanici libri ſcriptura, Gallicis armis, ſine particula A.

Heluetios caſtra mouiſſe.] Noſter antiquus, Romanus & Steph. *Hoſtes.* quod non diſplicet.

Decurionis equitum.] In turma equites ſunt duo & triginta: qui iis præeſt, Decurio dicitur. Vegetius.

Primum ſuo.] Ancipiti prælio, inquit Suetonius, equos dimittebat, & in primis ſuum, quo maior permanēdi neceſsitas imponeretur, auxilio fugæ erepto. Et de Catilina eodem modo Salluſt. Dein remotis omniū equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum pro loco atque copiis inſtituit.

Phalange facta.] Phalangem paulò pòſt demonſtrat à ſe dici, cùm acies conferta ita ſublatis in caput ſcutis, iiſque inter ſe cōtingentibus tegitur, vt pilis ab hoſtibus emiſsis offendi non poſsit: vt dicetur infrà cap.vlt. Sed hanc rem optimè Oroſius deſcribit, li.6: Hinc illud Iuuenalis, Iunctæq; vmbone phalanges. Hanc Romani Teſtudinem appellabant. Itaque Dio Nicæus in Octauio, vbi Teſtudinem deſcribit, φάλαγγα & χελώνην pro eodem poſuit. Mirum eſt autem quod ſcribit, ſupra eam teſtudinem non modò homines aut equos incedere, verùm etiam vehicula: Indéq; Teſtudinis nomen ſumptum. Græci dicūt συνασπίζειν. Liuius lib.34. Sublatis deinde ſupra capita ſcutis, continuatiſque ita inter ſe, vt non modò ad cæcos ictus, ſed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam eſſet, teſtudine facta ſubibant.

Ictu pilorum transfixis.] Sic quoque Polybius pilum quo Romani vtebantur bicubitali longitudine deſcribit, craſsitudine digitali, ſpiculo ita præacuto, vt primo iactu inflecteretur, nec euelli poſſet.

Gallis magno ad pugnam.] Iterum notandum, Gallorum nomine Heluetios appellari.

Bipartitò intulerunt.] Locus oſtendit legendum eſſe *Tripartitò.* nam triplex acies inſtructa eſt.

Victis ac ſummotis reſiſteret.] Ne regredi in Romanos poſſent. Paulò pòſt autem noſter antiquus & Romanus pro *ſuſtineret*, apertè ſcriptum habent *Exciperet.*

Ad veſperum.] Faernus & Romanus Ad veſperam. vtrūque dici fateor. ſed illud Cæſari familiarius: vt infrà cap.vlt Acriter vtrinque ad veſperum pugnatum eſt. Et de bel.ciu.2. Magiſtris imperat nauium, vt primo veſpere ſcaphas ad littus impulſas habeant.

Mataras ac tragulas.] Nonnulli, *Materas.* Vrſini & Stephani codex, *Mataras.* quod Gallici teli genus fuiſſe docuerunt alij ex ſcriptoribus antiquis. Itaque vnum addam ab illis prætermiſſum locū ex lib. ad Her. 4. Vt ſiquis Macedones appellaret, hoc modo: Non tam citò Sariſſæ Græcia potiti ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat: Nec tam facilè ex Italia Materis tranſalpina depulſa eſt.

In nullam partem noctis.] Faernus & Vrſinus, *Nulla parte.* Mendoſè omnes. legendum vt in veteribus noſtris libris, Nullam partem. Nam hæc vetus locutio eſt, nota eruditis omnibus. Sic lib.4.cap.1. Sed maximam partem lacte atque pecore viuunt. Sed exemplorum plena ſunt omnia.

CAP. VI.

N*Octe intermiſſa.*] Mirè dictum pro Nocte interueniente, vel Noctis interuentu. nam Intermittere, omittere eſt. vt modò paulò antè, Nullam partem noctis itinere intermiſſo. Inf. dixit, Solis occaſu, cap.vlt. Acriter vtrinque vſque ad veſperum pugnatū eſt: Solis occaſu ſuas copias Ariouiſtus in caſtra reduxit.

Millia perterriti, inducti.] Notanda locutio, cùm ad ſenſum, nō ad verba res referatur.

Prima nocte.] Sic noſter Antiq. & Steph. Faerninus tamen & Romanus, Prima noctis vigilia. Sed quemadmodum Cęſar Prima luce dicere conſueuit, pro Diluculo, quídni etiam Prima nocte, dictum ab illo putemus, pro Crepuſculo? vt apud Plaut. in Curcul. Prima veſpera. Siue, inquit, media nox

eſt, ſiue prima veſpera. Et apud hunc noſtrum, Primo veſpere: De bell ciu.2. Magiſtris imperat nauinm, vt primo veſpere ſcaphas ad littus impulſas habeant. Denique ſic loquitur Aemilius Probus in Eumene: Hiſque præcipit, vt prima nocte quàm latiſsimè poſsint, ignes faciant. Sic noſter li. Ciu.3. Poſtero die Cęſar ſimiliter, præmiſsis prima nocte impedimentis, &c.

Boios.] Boij vt Cæſar ſuperiùs dixit, trans Rhenum incoluerant: nunc cùm Rhenum omnibus copiis tranſiſſent, bello confecto ſedes in Gallia intra Aeduorum fines ponunt. Itaque Ciuitas illorum appellatur à Cæſare lib.7.cap.4.

Petentibus Æduis.] Opinor, vt eos Germanis, qui in Sequanis ſedes Arioviſto duce fixerant, opponerent. nam ſine graui cauſſa pauci tanta liberalitate non vtuntur.

In parem libertatis conditionem.] Libertatē quidem Boiis reliquerunt, quæ ad eorum perſonam pertinebat. At quantum ad fortunas, ſtipendium illis annuum impoſuerūt. lib.7.cap.2. Quod autem ſequitur Acceperunt, in omnibus noſtris antiquis rectiùs legitur Receperunt.

Literis Græcis confectæ.] Id eſt forma Græcarum literarum, ſed Heluetio ſermone: vt omnes de quibus adhuc audire licuit, interpretantur. Sed veterum auctorum omnium atque adeò noſtri huius conſuetudo reclamat. Hanc (inquit lib.5. cap.12.) Græcis conſcriptam literis mittit, ne intercepta epiſtola, noſtra ab hoſtibus conſilia cognoſcantur. Aut igitur locum aliquem eruditi viri proferāt, in quo Græcis literis conſcribere, vſurpatum ſit pro literarum formas exarare: aut fateantur hūc locum eodem vt illum modo interpretandum Cic. de fin. 1. Cùm quæ Philoſophj Greco ſermone tractauiſſent, ea Latinis literis mādaremus. Tacitus de morib. Germ. Monumenta & tumulos quoſdam Græcis literis inſcriptos in confinio Germaniæ Rhetiæque adhuc extare. Salluſt. Catil. Literis Græcis & Latinis docta, pſallere & ſaltare elegantiùs quàm neceſſe eſt probæ. Liu.lib.9. Vulgò tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. Idem in fi.lib.28. propter Iunonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit: ibíque aram condidit: dedicauitque cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo Punicis Græciſque literis inſculpto. Idem lib.40. Literis Latinis Græciſque vtraque arca inſcripta erat. Cic. de Diuin. L. Tarutius in primis Chaldaicis literis eruditus. Idem tamen καθ' ὑπερβολὴν Verr. 5. Quod iſte ſi vnam Græcam literam ſciſſet, nō ſuſtuliſſet. Ne multis morer, quemadmodum & noſtra, & patrum maiorúmque memoria innumeri fuerunt in Heluetia qui Latinè ſcriberent: ita non dubito, quin Cæſaris tempore nonnulli fuerint aut nobiles, aut ſacerdotes, qui in adoleſcentia Græcam linguam, Maſsiliæ fortaſſe, didiciſſent: eáque maiores atque illuſtriores res ad ſuum vſum priuatum conſcripſiſſent. Denique iſto ſenſu veteres nō dixiſſent Græcis literis ſcribere: ſed Græcarum literarum forma. vt apud Tacit. lib. 11. Nouas literarum formas addidit: comperto Græcam literaturam non ſimul cœptam abſolutámque. Et mox: Et formæ literis Latinis quæ veterrimis Græcorum. Atque hæc quidem hactenus. Quod autem Strabo lib.4 ſcribit Gallos vſque adeò φιλέλληνας fuiſſe, vt etiam pacta & conuenta Gręcè ſcriberent: nihil planè huc pertinet. primùm quia de Gallis, iiſque Maſsiliæ finitimis diſertè loquitur: deinde quia rem illam tanquam nouam & ſuo tempore vſurpari cœptam commemorat.

Ex his qui arma.] Summa omnium eſt ad trecenta ſexaginta octo millia: in quibus erant duntaxat nonaginta duo millia, qui arma ferre poſſent.

Millium C. & X.] Superfuerunt ex prælio c x x x millia. Rebellarunt atque in hoſtiū numero habiti ſunt ad ſex millia. Reliqui omnes in deditionem accepti ſunt. Remiſſi ſunt ergo c x x i i i i millia. Ponamus in itinere quatuor millia deperiiſſe: tamen ſupererant c x x millia. quomodo ſcripſiſſe Cæſarem arbitramur. Verùm, vt vt ſit, iſta vulgata ratione perierūt ad c c l v i i i millia. At Strabo lib.4. περὶ τετρακοντα. inquit, μυριάδες σωμάτων διεφθάρησαν. τοὺς δὲ λοιποὺς σωζεσθαι μεθῆκεν εἰς ὀκταχισχιλίους, ὅπως μὴ τοῖς γερμανοῖς, ὁμόροις οὖσιν, ἔρημον τὴν χῶραν ἀναφῇ. Circiter quadraginta millia perierunt: reliquos incolumes domum remiſit ad octo millia, ne Germanis qui illorum finitimi ſunt, vacuos agros relinquerent. Oroſius quoque non amplius c l v i i millibus numerat, qui domo exierant. qui bello occubuerint, x l v i i millibus. Neque aliam ſolu·ndi nodi rationen video, niſi culpam in librarios, potiùs quàm in ſummum ac diligentiſsimum auctorem conferamus.

Millia nonaginta duo.] Plutarchus hoc amplius, Millia centum nonaginta: quod mihi ſanè probabilius videtur. καὶ πλῆθος ὁμαλῶς, τελάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες. εἴκοσι δὲ αἱ μαχόμεναι μιᾶς δέουσαι. Malè autem qui ſic verterunt: Atque ex his x i x millia ad pugnam apti. Nam vox μυριάδες repetenda erat.

CAP. VII.

SEcretò atque in occulto.] Tres poſtremæ voces abſunt à noſtro & Faerni atq; Vrſini lib. & item Romano. Stephanicus autem

tem eas retinet. Poteſt certè & prima tolli: vt ceteræ relinquãtur. vt paulò pòſt, Quod ſoli ne in occulto quidem queri auderent. Et ſuprà cap. 4. Eadem ſecretò ab aliis quærit.

Ex vſu terræ Galliæ.] Vidi, qui vocem *Terræ* tollendam exiſtimabant. imperitè. Sic enim veteres loquebantur. Liuius lib. 39. Siquis eorum qui tum extra terram Italiam eſſent, nominaretur, &c.

Vnos ex omnibus Sequanos.] Hoc planè incredibile videtur: Sequanos, qui diuturna bella cum AEduis geſſerant, & Arioviſtum ſubſidio euocarant, in illo AEduorum cõſilio interfuiſſe, & de Arioviſto expellendo Cæſarem rogaſſe. Quare neceſſe eſt, vnum aut alterum tantùm è Sequanis, eóſque perfugas interfuiſſe: quemadmodum ſuperiùs dictum eſt Dumnorigem AEduũ tamen Sequanorum partibus ſtuduiſſe: ſuorúmque ciuium cõſiliis aduerſatũ eſſe.

Alterius Aruernos.] Infrà libro 6. cap. 4. Sequanos nominat: mox coniunctim vtroſque Aruernos & Sequanos. Quantum autem ex Cæſaris hiſtoria licet intelligi, Aruerni alterius quidem factionis principatum tenebant, ſed Sequani in fide & clientela Aruernorum erant. & non ſuo, ſed Aruernorum nomine bellum contra AEduos gerebant. Mirus autem erat Sequanorum principatus: qui cùm Germanorum ope dominatum illum obtinuiſſent, nunc illorum ſeruitutem perferrent: vt mox ſequetur.

Amicitia Populi R.] De AEduorum fraternitate ſuprà dictum eſt, cap. 3.

Romam veniſſe.] Idem lib. 6. cap. 4. Quia neceſsitate adductus Diuitiacus auxilij petendi cauſſa Romam ad Senatum profectus, infecta re redierat.

Cimbri Teutoniquè.] Cimbrorum arma primũ audita ſunt anno DCXL. Cæcilio Metello, & Papyrio Carbone Coss. inquit Tacitus lib. de morib. Germ. Poſtea crebrò in Galliam venerunt, ac tandem à C. Mario quartùm & item quintùm Conſule in Italia ad flumen Atheſin ſuperati ſunt, anno DCLII. Valer. lib. 5. Plutarchus in Mario. Epit. LXVIII. Iul. Obſequens & Oroſius.

Reliquis tamen fuga.] Rectiſsimè Manutius. cùm in aliis impreſsis propè omnibus legatur *Tantum*. quanuis in noſtro antiquo, atque adeò in Romano ſcriptum ſit *Tamen*. quod cùm huic noſtro, tum etiam Ciceroni vſitatiſsimum eſſe conſtat.

Obtemperaturos.] Sic Stephan. & alij complures: vt pronomen *Sibi* ad Cæſarem referatur. Magis tamen aliorum lib. ſcriptura placet; *Temperaturos*: vt pronòmen ad Germanos pertineat. Sic enim ſup. cap. 2. Temperaturos ab iniuria & maleficio exiſtimabat.

CAP. VIII.

Locum deligeret.] Comiter hæc ſua mandata Cæſar narrat. Longè aliter Florus lib. 3. Cùm legati, inquit, dicerent, Veni ad Cæſarem. Quis eſt autem Cæſar? & ſi vult, veniat, inquit: & quid ad illum quid agat noſtra Germania? non ego me interpono Romanis.

Siquid à ſe velit.] Rectè Faern. Siquid ſe velit. & ita eſt in noſtro antiq. & Romano, & Stephanico.

Atque emolumento.] Fœdus error: & quem tandiu in his libris hæſiſſe planè indignum eſt. Corrigendum, *Molimento*: quo verbo Liuius & alij vtuntur, pro magno labore, opera & molitione. Hæc me ante decennium ſcripſiſſe teſtes habeo innumeros. Pòſt verò Faerni editæ ſunt notæ, in quibus hoc idem ab illo animaduerſum cognoui. Itaque ab exemplis proferendis ſuperſedebo.

Rex atque amicus.] De hac populi R. conſuetudine ſcripſimus in Manilianam Ciceronis. Nunc illud obſeruandum eſt, cùm AEdui fratres & conſanguinei toties à Senatu R. appellati eſſent, tamen Arioviſtũ, qui armis illos oppreſſerat, Regem & amicum ab eodem Senatu appellatum fuiſſe. Qua ex re de fideli Romanorum amicitia exiſtimari poteſt, quibus nihil iucundius erat, quàm gentes exteras armis inter ſe conflictari, & diuturnis bellis atteri.

Senatus cenſuiſſet.] Ex hoc igitur S. C. belli huius gerendi auctoritatem Cæſar ſumpſit, eámque *πρόφασιν* habuit: quod tamen Dio lib. 38. non attendit: cum facit milites Cæſari obiicientes, bellum ſine lege, aut S. C. inferri: Cæſarem autem reſpondentem, bella quædam lege lata, quædam ſine lege ex tempore & ſubita neceſsitate geri.

Ceteróſque amicos.] At obiici Cæſari potuit, Arioviſtum in hoc numero fuiſſe, & aliquot antè annis Regem, amicum ac ſociũ appellatum fuiſſe.

Dicendum ſibi & cognoſcendum. Faernus, *Diſcendum*. Sed ſic locutus eſt, quaſi dixiſſet: Dicendum & audiendum. Nam colloquium & communicatio quam Cæſar poſtulabat, dicendo & audiendo, id eſt ſermonibus vltro citróque habendis, conſumitur.

Longè ab his fraternum.] Sic noſter, & Steph. Faernus & Vrſinus: Lõgè futurum fraternum nomen populi R. Sed vſitata placet.

CAP. IX.

In eo manerent, quod conueniſſent.] Sine dubio corrigendum eſt *conueniſſet*; ſingula-

ri numero: vt in aliis quos vidi omnibus. Nam Conueniſſet, pro Conuentum eſſet, modò dixit. Et locutio eſt vſitatiſsima: neque exemplorum res indiget.

Intra annos XIIII.] Placet ſcriptura lib. Stephanici, *Inter.* nam Inter annos Antiqui dicebant pro *Per annos.* vt in Verr. 2. iampridem notauimus. Cicero in Quintiana: Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quintium, &c. Titinnius apud Non. Marcellum: Quæ inter decem annos nequiſti vnam togam detexere.

Naſuam & Cimberium.] Noſter antiquus & Roman. Cimbreum. Non dubito quin Naſuam dicat, qui nunc Naſouius: & Cimbreum, qui nunc Zimber. Sic alio loco Duracium in Pictonibus numerat: quæ familia hodiéque viget.

In eo oppido difficultas.] Sic noſter & Stephan. & Romanus. Sed *Facultas* iamptidem in multis impreſsis rectiſsimè reſtitutum eſt. Nunc enim pro copia vſurpatur. vt infrà lib. 6. Tantas Italiæ facultates.

Alduaſdubis.] Placet noſtri Antiq. & Romani ſcriptura, Alduaſduſius.

Hunc murus circundatus arcem efficit.] Notandum pro Hic muro circundatus.

Dicebant ferre potuiſſe.] Placet Faerni ſententia, vt *Dicebant* tollatur. præſertim libris antiquis auctoribus.

Non magnum in re militari.] Ante hæc verba Codex Stephan. habuit, Magnum periculum miſerabantur. quæ tamen in multis impreſsis rectè prætermiſſa fuiſſe, cùm ex loci ſenteutia, tum ex Vaticani libri auctoritate, quam Vrſinus protulit, intelligitur.

Æquitate conditionis.] Placet Faerni emendatio: vt *Conditionum* legatur.

Teſtamenta obſignabantur.] Florus ſic: Vt teſtamenta paſsim & in principiis ſcriberentur: id eſt etiam à primorum ordinum militibus.

Ad id concilium adhibitis.] Nam in conciliũ adhibebantur tantùm, qui in exercitu imperium, aut poteſtatem habebant: Concio ad milites habebatur. Noſter Ciuil. libr. 2. Dimiſſo concilio, concionem aduocat militum.

A C. Mario pulſis.] Auctores paulò ſuperiùs produximus. Quod autem exercitui C. Marij parem atque ipſi Impetatori laudem tribuit, ea cauſſa eſt, quod die pugnæ inter ipſum & hoſtes conſtituto, cæſa ſint hoſtium centum quadraginta millia: capta, ſexaginta. Notandum eſt autem Ciceronem Gallorum nomine Cimbros & Teutonos appellaſſe. Nam in Orat. de prou. conſul. Ipſe ille, inquit, C. Marius, cuius diuina atque eximia virtus magnis populi R. luctibus funeribúſque ſubuenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſsit.

Quam ipſe Imperator.] C. Marius. vt quiuis Latinè peritus, facilè perſpicit. Sed Plutarchus vel imperito vtens interprete, vel ipſe minùs peritus, ita Cæſaris ſententiam peruertit: *μήτε κρείττοσι μέλλων κίμβροις μάχεσθαι πολεμίοις, μήτε αὐτὸς ὢν μαρίου χείρων στρατηγός.*

Seruili tumultu.] De quo Epitom. Liu. 97. M. Craſſus Prętor primũ cum parte fugitiuorum quæ ex Gallis Germaniſque conſtabat, feliciter pugnauit: cæſis inimicorum XXXV millibus: & duce eorum Granico. Quod idem Plutarchus in Craſſo ſcribit. Tumultus autem initium ex gladiatorum familiis natum eſt: quorum cõplures Germanos fuiſſe locus hic apertè oſtendit. De Germanis etiam beſtiariis memorabile eſt quod Seneca lib. Epiſt. 10. ita ſcribit: Nuper in ludo beſtiariorum vnus è Germanis cùm ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſsit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum. ibi lignum id quod ad emungenda obſcœna adherente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam ſarſit, & præcluſis faucibus ſpiritũ eliſit.

Quos tamen.] Subaudiendum, Seruos. & hoc Cæſari familiare eſt.

Denique Germanos.] Probo ſcripturam quã in libro Stephani reperio: Denique hos eſſe eoſdem, quibuſcum ſæpenumero, &c.

Ac victores.] Claudio legato, & Varinio prætore, & Leutulo & C. Craſſo Coss. ſuperatis. Flor. lib. 3 Epit. 95.

Inermes.] Vide Flor. lib. 3.

Hoc ſi quærerent, reperiri poſſe.] Sic Aldus. ſed rectius Stephani liber & multi peruulgati: Hos, ſi quærerent, reperire poſſe.

Defatigatis Gallis.] Nihil mutandum. tametſi Deſatigatos Gallos in quarto caſu poſtulare conſuetudo videatur. Sed aliis locis non paucis ita locutus eſt. vt paulò infrà: Committendum non putabat, vt pulſis hoſtibus dici poſſet eos à ſe circumuentos.

Ratione ac conſilio.] Dolo & inſidiis.

Cui rationi.] Mendoſè in peruulgatis à ſuperiore ſeiungitur. nam ſenſus eſt, Dolo & arte ſuperatos Gallos: quo dolo capi quidem Galli barbari & imperiti potuerint. at Romani vſu periti & callidi, tanto præſertim ductore non poſsint.

Praeſcribere auderent.] Ita placet: quanuis in Romano & Aldi & Faerni libris ſcriptum ſit, Viderentur.

Perpetua vitæ felicitate.] Neque vtrique ſuperiori reſpondet, neque ſelicitatis perpetuitas in omni vita ad bellicam ſortunam pertinet. Sic igitur legẽdum arbitramur:

mur: Suam innocentiam, perpetua vitæ felicitatem, bello Heluetiorum eſſe perſpectam. Innocentiam autem auaritiæ oppoſuit. Sed bene haber. video nunc Manutium in ſuo libro ita emendaſſe: & impreſsiſſe.

Repræſentaturum.] Sunt qui *Tentaturũ* corrigendum putant: & Beroaldũ auctorem laudãt. Imperitè. Nam Repræſentare verbum eſt Iuris, pro Ante diem præſtare, aut facere, aut ſoluere. Cuius rei exẽpla multa in Comment. verb. Iur. expoſuimus. Itaque mihi dubium non eſt, quin apud Hircium de bell. Alex. mendum ſit eo loco vbi ſic legitur: Cæſar reſpondit ſe fore æquiſsimum Pharnaci, ſi quæ pollicetur, repræſentaturus eſſet. Legendum enim arbitror, Re præſtaturus eſſet.

Decima legione.] Hunc locum Dio lib. 38. explicans ſubiungit, moris fuiſſe, vt Romanæ legiones ex delectuum ordine appellarentur. Frontinus autem lib. Stratag. 1. C. Cæſar, inquit, aduerſus Germanos & Arioniſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt, vt decimam tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogeret, & ceteros puderet, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

Prætoriam cohortem.] Cohors prætoria dicebatur manus peditum, quos Dux belli, ſui præſidij cauſſa, circum ſe habebat.

Primorum ordinum centuriones.] Hi ſunt Centurio primipili, Primus princeps, Primus haſtatus, quorum maxima erat dignitas in legione.

CAP. X.

Arioniſti copias à noſtris.] Ita legendum eſt auctoribus omnibus antiquis. nam mendoſè quidam nuper *Caſtris* repoſuerunt.

In eos legionarios milites.] Veteres lib. in queis Steph. Legionario, eo milites. quod ſine dubio rectum eſt.

Ad equum reſcribere.] In omnibus antiquis, Nunc ad equum reſcribere. Eſt autem militare hoc verbum. Nam ſcribi legiones dicuntur, cùm inſtituuntur. Reſcribi verò cùm ordo earum mutatur: vt ſi ex pedeſtribus copiis equeſtres fiant. Liuius lib. 8. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditũ, equitibus in ſingulas legiones trecenis. Idẽ li. 9. Delectus propè omniũ voluntariorum fuit: reſcriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductǽſque ad Caudium exercitus. Valer. Max. lib. 2. cap. 7. Decreuerunt, vt ex iis qui equo meruerunt, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur.

A caſtris Arioniſti & Cæſaris.] Video eſſe qui repouant *A Caſtris vtriuſque*. quod ſi codicem antiquum auctorem haberemus, non diſpliceret. Sed Stephan. & alij vulgatam retinent.

Munera ampliſſimè miſſa.] Dixi de hoc more in Manilianam.

Et à Romanis pro maximis.] Liber antiquus Henrici Stephani: Et pro magnis hominum, &c. Sic Liuius libro 40. Nominis eius honorem pro magnis erga ſe Regum meritis dare populum Romanũ conſueſſe.

Auctores velit eſſe.] *Auctor* reponit Faernus ex antiquo libro: quod idem & de meo teſtificor.

Omnes Galliæ ciuitates.] Elatoriè & militariter dictum, cùm ab iis demum oppugnatus ſit, quæ in fide & clientela AEduorum erant.

Finis ingreſſum.] Emendo, *Finibus egreſſum*: vt in noſtro antiquo & Stephanico, & Aldino, & Romano, quamuis in quamplurimis peruulgatis ita legatur, quaſi Galliam bracchatam dicat: quo nihil ineptius fingi poteſt. nam Galliã prouinciam veteres coniunctè dicebant, cum eam partem quæ Populo Romano pacata erat, ſignificabant. vt ſuperius dictum eſt.

Bello Allobrogum proximo.] De quo in Epit. 60.

Quos Ædui ſecum.] Vocem *Ædui* ex gloſſa in contextum irrepſiſſe arbitror.

Debere ſe ſuſpicari.] Verbum *Debere*, Faernus auctoribus antiquis libris tollendum putabat. Ego ex *Ea re* conflatum arbitror. quo modo reſtituendum locum putarem. Vſitatam autem eſſe hanc locutionem pro *Iccirco*, nemo eruditus ignorat.

Eius morte redimere.] Pro *Emere*. vt Verrina 5. Hæc verò quæ vel vita redimi rectè poſſent, pecunia æſtimare non queo.

Fabio Maximo.] Vnde Allobrogicus dictus. qua de re cognoſce ex Epit. 61. Strabone lib. 4. Plinio libro ſeptimo, Velleio libro 2.

In prouinciam.] In prouinciæ formam redigi dicebantur, quæ vectigal pendere iubebantur, quibuſque ſuæ leges adimebantur, vt in eas iuris dicendi cauſſa quotannis Magiſtratus à populo Romano cum ſummo imperio mitterentur: vt eodem illo anno de Narbonenſi prouincia factum eſt. Quæ verò ſuis legibus vtebantur, Liberæ dicebantur: vt mox tribus verſibus interiectis.

Aruernos.] Rectè Aruernos nominat. nam eorum in fide & clientela erant Sequani, quorum in finib. Arioniſtus conſederat.

Ad noſtros adequitare.] Placet Vrſiniani libri ſcriptura, vt vox, Ad, deleatur. Sic enim antiqui dicebant, Arbitrum adigere.

Per fidem in colloquio circumuentos.] Vetus Codex, Perfidè. quod vt non facilè repudiandum, ita nec temere recipiẽdum eſt. Quid ſi, Per fidem colloquij? vt lib. Ciuil. 2. Homines imperitos, & per colloquium deceptos crudeliſsimè interfeciſſe. Salluſt. in Iugurth. Quod ei per maximam amicitiã maxima copia fallendi erat. Eſt autem locus communis de fide hoſti ſeruanda. Nõ ſeruauit tamẽ Labienus, Cæſaris legatus, cùm per colloquij ſimulationem Comium Atrebatem interficere conatus eſt: vt infrà lib. 8. cap. 3. Non ſeruauit Cn. Domitius, qui Bituitum Aruernorum Regem per colloquij ſimulationem accerſitum vinxit, & Romam naui deportandum curauit. Valerius lib. 9. cap. 6.

CAP. XI.

Commiſſum cum equitatu prælium.] Faernus & Vrſinus vocem *Commiſſum*, vt ſuperuacaneam, reiiciunt; quibus Stephanicus & Romanus aſtipulantur. Poſſet quidem ita defendi, quaſi ordo hic eſſet: Nam etſi videbat prælium legionis delectæ cum equitatu cõmiſſum fore ſine periculo. Sed deterius mendum ſubeſſe arbitror, ſub illis vocibus, *Cum equitatu.* Nam legio quoque in equos impoſita fuerat: atque vtrinque prælium equeſtre futurum erat. Itaque cogitandum videtur, ecquid particula *Cum* ſublata, loco ſua ſententia conſtare poſsit. Nam equeſtre prælium ſine dubio rectiſsimè conueniret. Sic autem infrà cap. 13. Reliquos omnes equitatu conſecuti noſtri, &c. Et lib. 4. cap. 4. Omni hoc itinere equitatu vna nocte confecto.

In vulgus militum relatum.] Noſter antiquus, & Romanus *Elatum*. quod magis placet. Cicer. de Orat. 1. Peto à vobis, ne has meas ineptias efferatis.

Peccandi locus.] Id eſt, nullo prætextu lædi poterat: nulla eius lædendi occaſio prætexi poterat. Sic Cic. Verr. III. Non eſt, nõ eſt in hoc homine cuiquam peccandi locus. Id eſt, Qui Verrem abſoluerit, nulla præſcriptione ſuum crimen tegere poterit: vt Cæſar alibi loquitur.

Arioviſtus vtebatur.] Propter annorũ XIIII cõſuetudinem. Locus hic eorum errorem coarguit, qui tradunt, Gallicam linguam eandem cum Germanica fuiſſe. Qua tamẽ in diſputatione ſemper meminiſſe oportet, quod Cæſar de principio tradidit, triũ Galliæ partium ſingulas ſua ac propria lingua & ſermone vſas fuiſſe.

Pedites velociſſimi.] Sic Tacitus: Eóque mixti præliabantur apta & congruente ad equeſtrem pugnã velocitate peditum, quos ex omni iuuentute delectos ante aciem locãt. Hanc Germanicam induſtriam Cæſar poſteà imitatus eſt in bello ciuili: vt patet lib. 3. cap. 16. Adoleſcentes expeditos electos ad pernicitatem armis inter equites præliari iubebat, &c. Item lib. 8. cap. 7.

Noſtros deterrerent.] Omnes antiqui Perterrerent. quod rectum puto.

Velociſſimi ac fortiſſimi.] Fortitudo plerunque ad animum, ſed hoc loco ad vires & robur corporis refertur. vt fortiſsimos dixerit, pro valentiſsimis ac robuſtiſsimis. Sic Cic. Offic. 1. Neque vlla re longius abſumus à natura ferarum: in quibus ineſſe fortitudinem ſæpe dicimus, vt in equis, in leonibus. Sic noſter ligna fortiſsima dixit, lib. de Bell. ciuil. 2.

Sortibus ac vaticinationibus.] Quis non miretur Plutarchũ legiſſe *vorticibus*? ὅτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι. Ego tamen *Sortibus* retineo. de quibus Corn. Tacitus in lib. de mor. German. Ex hoc autem ſortilegarum genere fuit illa Velleda, de qua in eod. Taciti libro, & lib. XX. Ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat, vetere apud Germanos more: quo pleraſque fœminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione arbitrentur Deas. Vorticibus tamen vſos Germanos in quibuſdam diuinationibus & ſortilegiis, docuimus in Diſputat. Feud. cap. penult.

CAP. XII.

Poſtridie eius diei.] Ergo, vt Plutarchus quoque obſeruauit, ex Germanorum ſuperſtitione pugnandi occaſionem Cæſar arripuit. Itaque Frontinus ſtratagematis loco factum hoc numerat. lib. 2. cap. 1.

Generatímque conſtiterunt.] Non permixtis & confuſis gentibus, ſed ſuo cuique genti ordine conſtituto: vt Harudes à Marcomannis, & deinceps alij ab aliis diſtincti eſſent. Sic lib. 7. Hoc ſe colle Galli continebant, generatímque diſtributi in ciuitates, omnia vada, &c.

Singulos legatos.] Sex igitur legatos hoc bello Cæſar habuit. Nam ſuperius ſex legiones nominauit.

Paſſis manibus flentes.] Noſter antiquus *Crinibus*, cui Romanus codex aſtipulatur. Vtra melior ſit, ſatis conſtituere non poſſum. Gallicis quidẽ mulieribus vtrunque hunc morem vſitatum fuiſſe, patet ex lib. 7. cap. 8. & cap. 9. Et pectore nudo prominentes paſsis manibus obteſtabantur Romanos. Et mox: Matres fa. quæ paulò antè Romanis de muro manus tendebant, ſuos obte-

ſtari,

ſtari,& more Gallico paſſum capillum oſtentare cœperunt. Videtur conſuetudo fuiſſe vt in exteris rogãdis.paſsis manibus: in ſuis,paſsis crinibus vterentur. Tacit.in libell. de mor. Germ. Quódque præcipuũ, inquit, fortudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, ſed familiæ & propinquitates, & in proxima pignora. vnde fœminarum vlulatus audiri, vnde vagitus infantium. Memoriæ proditur quaſdam acies inclinatas iam & labantes à fœminis reſtitutas conſtantia precum, & obiectu pectorum, & moſtrata cominus captiuitate, quam longè impatientiùs fœminarum ſuarum nomine timent.

Pila in hoſtes coniiciendi.] Nihil ſine vetuſti libri auctoritate mutandum cenſeo. Planiùs tamen *Noſtris* pro *In hoſtes* legeretur.

Phalange facta.] Quam coacto in vnũ agmine (ait Oroſius) ſcutíſque ſupra capita cõtextis ad irrumpendam Romanorum aciẽ tuti vndique præſtrinxerunt. Sed poſtquã aliqui Romanorum militum ſupra obductam ſaliere teſtudinem, ſcutíſque ſigillatim velut ſquamis reuulſis deſuper nudos deprehenſorum delectorúmque humeros perfoderunt, &c.

Circiter quinque.] Ego, *Quinquaginta* libris omnibus repugnantibus corrigendum arbitror. primùm quoniã hunc numerũ vetus Oroſij impreſſus liber prodit. deinde quia Plutarc. τετϱακοσίυς ςαδίους poſuit. Nã cùm octo ſtadia milliarium vnum conficiant, ſequitur vt quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me mouet, quòd in vulgatis Plutarchi libris legitur, τετϱακοσίυς. Nam & vetus interpres Quadringẽta poſuit, & Henr. Stephan. Græcæ linguæ peritiſsimus, & harum rerum obſeruator diligẽtiſsimus, τετϱακοσίυς in aliis libris legi teſtatus eſt. Itaq; Beato Rhenano ſummo ac ſingulari viro aſſentiri non poſſum, qui prælium hoc commiſſum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare vnum Germanicum à Baſilea & Rheno diſtat. Nam paulò ſuperiùs Cæſar ſcribit eo ſe loco caſtra habuiſſe, quo à Sequanis & Heduis cõmeatus ſupportaretur. Neque mirum videri oportet, ſi quinquaginta paſſuum millia fugientes fecerint: cùm Cæſaris exercitus interdum vno die x x. interdum x x v millia confeciſſe conſtet. vt lib.5.cap.12 & lib.7.cap.6. Vegetius autem lib. 1. ſcribat, tyrones horis quinq; æſtiuis vinginti aut viginti quatuor paſſuum millia militare, aut pleno gradu conficere.

Scuta reuellerent.] Locus hic oſtendit, phalangem dici, cùm milites ſcutis in caput ſubleuatis confertam aciem ita contegunt, vt propè teſtudo videatur. Idque Florus lib. 3. de hac pugna loquens, oſtendit: Qui calor (inquit) in prçliãdo militum R. fuerit, nullo magis exprimi poteſt, quàm quòd elatis ſuper caput ſcutis, cùm ſe veluti teſtudine barbarus tegeret, ſuper ipſa Romani ſcuta ſalierũt, & inde in iugulos gladiis deſcendebant. Idémque ſcribit Dio lib.38.extremo.

In his fuit Arioviſtus.] At hũc lib.5.cap.9. mortuũ ſcribit. Vel igitur accepto vulnere, vel animi mœrore paucis pòſt diebus interiit.

Reliquos omnes.] Plutarchus ſcribit, cæſa hoc prœlio non minùs octoginta millia. quod idem tradit Appian. in Celtico.

Quos vbi qui proximi.] Ex lib.4, & locis aliis innumeris reſtituẽdum arbitror, *Quos cùm Vbij qui proximè Rhenum incolunt.* Nam & hi proximè Rhenum incolebant, & veteres inimicitias cum Sueuis gerebant. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti nunc Beatũ Rhenanum virum doctiſsimũ lib.3.Rer. Germ. in eadem ſententia fuiſſe.

Ad conuentus agendos.] Verbum iuris, de quo in Commentario noſtro dictum eſt. Liu. lib. 41. Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam, aut Lilybæum indicitur cõcilium. Prætor Romanus conuentus agit. eò imperio euocati conueniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem ſtipatum lictoribus vident. virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur.

Qui ripas Rheni incolunt.] Nonnulli Codices: *Qui cis Rhenũ incolunt.* de quibus lib.6.ca.6.

Vnum imperium.] Paucis pòſt verſibus, Regium imperium nominat, ſub Rege Galba.

Liber II.

CAP. I.

A*B nonnullis etiam quòd in Gallia à potentioribus.*] Legendum arbitror, *Ab nonnullis enim potentioribus.* Nam qui nouis imperiis ſtudebant, potentioribus qui regna occupare conabantur, ſuam operam nauare cupiebant.

Regna occupabantur.] Regna ergo tum dicebantur quæ in Perſide Satrapiæ: poſtea Ducatus, Comitatus, Marchiæ dictæ ſunt.

Imperio noſtro conſequi.] Cod. Stephanicus, In imperio. quod placet. nam & in Ald. ita eſt.

Ineunte æſtate.] Idem liber & alij complures Inita: de quo nihil affirmo.

Qui ripas Rheni incolunt.] Noſter & Romanus, & Stephanicus, *Qui cis Rhenum incolũt.* quod verum eſſe poſtea conſtabit.

Et vnum imperium.] *Et* à Steph. libro abeſt: rectè, meo iudicio.

Ingredi prohibuiſſent.] Idem liber, *Prohibuer-*

rint: quod non improbo.

Proximi Galliæ.] Ei parti quæ propriè Gallia dicitur.

Regem Galbam.] Ergo apud Dionem lib. 39. mendū eſt, vbi Adra Rex iſte nominatur.

Summam totius belli.] Stephan. & Romanus, Prudentiámque ſuam totius belli ſummā. Aldin. & noſter, Suam ſummam totius belli. Sed pronomen *ſuam* delendum arbitror.

Morinos x v.] Steph. x x v. Quod Paul. Oroſius confirmat: qui in ſuperioribus numerum vbique ſeruat.

Menapij v i i. *millia.* Oroſius, i x ∞.

Catuacos x i x. *millia.*] Legendum Atuaticos, vt apud Oroſiū. & mox, *Cerreſos Cenomanos.* Summa autem apud Oroſium non conuenit, c c l x x x v milium. Nam iſto modo conficiuntur c c x c vi millia.

Obſides adduci.] Legendum *Obſides ad ſe adduci.* vt in Steph. & Ald.

Cæſar Rhemos.] Ad ſummam igitur Belgæ colliciunt hominum c c x c v i millia.

Suas copias introduxerint.] Vidi qui *Induxerint* corrigendum putarent. imperitè. nam & paulò pòſt ita locutus eſt: Et quorum in fines primùm Romani exercitum introduxerint, &c.

Gallorum eadem atque Belgarum.] Ordinis ratio poſtulare videtur, Belgarum eadem atq; Gallorū. Nā de Belgis nunc loquitur.

CAP. II.

Ad ſe venire.] In Steph. Rom. & noſtro: Ad ſe venire vidit. quod propter librorum conſenſionem retinuimus. Et iam idem in Manutianis videmus: quos typographo imitandos dedimus.

Nam tanta multitudo.] Stephan. Nam cùm tanta multitudo lapides ac tela conijcerēt, in muro conſiſtēdi poteſtas erat nulli. Sed Ald. & vſitata probabiliores videtur.

Oppido præerat.] Steph. Oppido proceſſerat, vnum ex iis, &c. nuntium ad eos mittit. Sed vſitata melior eſt.

Teſtudine facta.] Obſcurus locus. Nam Teſtudinē hoc loco accipere pro machina ſubruendis muris accommodata, locus alter lib. 5. cap. prohibet: vbi ſic ſcribit: Turres ad altitudinem valli, falces, teſtudineſque, quas iidem captiui docuerant, parare ac facere cœperūt. Quo ex loco intelligitur, Gallos tum demum cœpiſſe teſtudines inſtituere. deinde ad murum ſubruendum, cur portis ſucceſsiſſent? id eſt, ad portas cōcurtiſſent. Locus (vt dixi) obſcurus eſt. Quòd ſi de teſtudine, quam alio loco Phalangem appellari docuimus, locum accipiamus: cùm milites denſatis ſuper capita ſcutis conſtipantur. Rurſus illud aduerſabitur, quòd ſubitam muri deiectionem Cæſaris ſententia poſtulat: quam effoſsio manufacta non patitur. neque hodie qui mant elletis vtūtur, tā celeriter muros ſubruunt. Quamobrem cogitandum, an mirā Cæſar Gallorum agilitatem & induſtriam in muris ſubeundis hoc loco deſcribat: & pro *Subruunt* legendum ſit, *Subeunt.* vt Teſtudinem intelligat phalangem faſtigiatā, in quam agiliores milites aſcendant, & vel ipſi murū ſubeant, vel aſcendentibus ſubiectis humeris aſcenſum præbeant. Nam de hoc Teſtudinis faſtigiatæ genere Liuius lib. 44: Quadrato agmine facto, inquit, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſummiſsioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedū ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatíque inter ſe, ab ima in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta, cùm euaſiſſent: nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrētes, haud ſecus quàm ſtabili ſolo, inter ſe perſultabant. Amm. Marcell. lib. 26. Cōiunctis tribus nauigiis, teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit. Denſatis cohærentes ſupra capita ſcutis, primis tranſtris inſtabant armati: alij poſt hos ſemet curuantes humiliùs, tertiis gradatim inclinatis ſummiſſè, ita vt nouiſsimi ſuffraginibus inſidentes formam ædificij fornicati monſtrarent. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, vt miſsilium ictus atque ſaxorum per decurſus cadētes labiles inſtar imbriū euaneſcant. Hæc ille. Quod autē ad portas ſubeundi muri cauſſa concurrebant, argumento eſt, foſſam ante portas non fuiſſe. quod etiam alter locus oſtendit lib. 7. cap. 9: M. Petreius eiuſdem legionis centurio, cùm portas excindere conatus eſſet, à multitudine oppreſſus, &c. Cùm hæc iampridē ſcripſiſſem, nūc animaduerti locum in lib. 7. cap. 14, qui noſtrā cōiecturam adiuuat. Nam vbi de Gallis qui partem quādam caſtrorum Romanorum oppugnabāt, loquitur, Alij, inquit, tela conijciunt, alij teſtudine facta ſubeunt.

Eò de media nocte.] Vox *Eò* mihi ſuſpecta eſt. Veteres libri conſulendi.

Cum omnibus copiis.] *Cum* auctore Steph. tollendum. Sic infrà cap. 5. Subſequebatur omnibus copiis.

CAP. III.

Quid noſtri auderent, periclitabatur.] Vrſi. & alij teſtātur in ſuis libris ſcriptū ita eſſe: Sollicitationibus exquirebat. Quod imperiti interpretis ſcholiū eſſe nemo nō videt. Sic locutus eſt li. 7: Neq; vllū ferè diem intermittebat, quin equeſtri prælio,

lio, quid in quoque eſſet animi periclitaretur.

Leniter faſtigiatus.] Ald. & aliquot veteres, *Faſtigatus.* Apud Liuium legitur etiam, *Faſtigiatus.* Faſtigare quidem poetæ dixerunt: vt Faſtigatus retinendum videatur. Nam Caſtigatus, quod nonnulli obtrudunt, planè abſurdum eſt. In Stephan. tamen legitur, *Leniter caſtigatus*: quorum prius vehementer arridet.

Vt ſi quo opus eſſet ſubſidio.] Corrigendum arbitror, *Vt ſi quid opus eſſet, ſubſidio duci poſſent.*

Sin minus poſſent.] Verbum, poſſent, gloſſema eſſe non dubito. In Stephan. legitur, Potuiſſent.

Commeatúſque noſtros ſuſtinebant.] Sic Aldin. Noſter autem & Steph. & Romanus: Commeatúſque noſtros prohiberent. Aldina probabilior eſt: nam de agris loquitur, nó de Rhemis.

Vndique conuenirent.] Conuenire, in infinitiuo, magis placeret. quam ſcripturã video etiam quoſdam ſecutos. Et omnino Manutianus ſic habet.

Diuitiacum quoque.] Vox *Quoque* tollenda eſt, auctoribus Faerni & Stephani codicibus. nam planè ſuperuacanea eſt.

Quò non modò non intrari.] Fortaſſe *Quà* tertius legeretur.

Non omittendum ſibi conſilium.] Conſulendi libri veteres, ſicubi vel *occaſionem*, vel Rei gerendæ conſilium, vel tale aliquid inſuper legatur.

Poſt eas.] Hanc eandem agminis rationem Hirtius exponit lib. 8. cap. 2.

Ab extremo agmine.] Ald. & alij complures: Ad extremum agmen.

Sibi ſubſidium poſuerunt.] Omnes veteres & ſcripti & impreſſi, *Præſidium.* quod cur mutetur, cauſſam non video.

CAP. IIII.

EX pauore ac fuga.] Noſter *Terrore.* cui Stephanicus, Faerninus & Romanus aſtipulantur.

Ex itinere oppugnare.] Ex itinere oppugnare, eſt cùm ſine machinis celeriter, ſcalis tantùm admotis aſcẽſus tentatur. vt ſup. cap. 2. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.

Vineas agere.] Non dubito legendum eſſe *Aggerem,* quo foſſas replerent: vt ſuo loco docuimus. Sic lib. 7. cap. 3. Aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit.

Caſtris munitis.] Caſtrorum munitio ſic fiebat: Ceſpitibus è terra exciſis à fronte foſſa fiebat. à tergo murus ex lignis. & iiſdem glebis ac ceſpitibus: vallíque, id eſt ſtipites interiiciebantur, & frondes ne terra laberetur. Is propriè Agger & vallum dicebatur, ſupráque lorica & pinnæ ad ſimilitudinem muri ſtruebantur. Plura Veget. lib. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. 8.

Exercitum duxit.] Stephanicus, *Deduxit:* quod placet.

CAP. V.

SVb ſarcinis adoriri.] Sub ſarcinis adoriri, eſt cùm milites præter arma, vallo & cibariis ſuis onerati ſunt. Nam cùm ſine his ſarcinis ſunt, Expediti appellãtur. vt paulò infrà hoc capite. Cicero Tuſcul. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeãt, vides. deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria. ferre, ſi quid ad vſum velint: ferre vallum. nam ſcutum, gladium, galeam in onere noſtri milites non plus numerãt, quàm humeros, lacertos, manus. Sic inf. lib. 3. cap. vlt. Impeditos in agmine, & ſub ſarcinis infirmiore animo adoriri cogitabant. Sic lib. Ciuil. 1. Veriti ne noctu impediti ſub onere confligere cogerentur. Et de bell. Afric. Milites ſub onere ac ſub ſarcinis defatigatos pugnare nõ poſſe. Et ſic lib. Ciuil. 1. Sub armis morari: ſub armis conquieſcere. Virgil.

„ *Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis,*
„ *Iniuſto ſub faſce, viam dum carpit, & hoſtem*
„ *Antè expectatũ poſitis ſtat in agmine caſtris.*

Teneris arboribus.] Hæc eadem Strabo lib. 4. generatim Morinis, Atrebatibus, Eburonibus & Menapiis attribuit. κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐφόδους συμπλέκοντες τὰς τῶν θάμνων λύγους, βατώδεις ὄντας, ἀνέφραττον τὰς εἰσόδους. ἔστι δ' ὅπου καὶ σκόλοπας κατέπηττον. αὐτοὶ δὲ κατέδυνον εἰς τὰ βάθη πανοίκιοι, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἕλεσι.

Porrecta ac loca aperta.] In quibuſdam *Ad* pro *Ac:* mendoſè. Suſpicor tamen *Aperta* gloſſam eſſe verbi Porrecta.

CAP. VI.

VExillum proponendum.] Sic Ciuil. 3: Ne iniuſſu ſuo concurrerent. ſe, cum id fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Et de bell. Alexand. Demittíque antemnas iubet, & milites armari, & vexillo ſublato, quo pugnãdi dabat ſignum, idem vt facerent, ſignificabat. Item in lib. de bell. Hiſpan. Hoc nuntio allato vexillum propoſuit. Hoc autem ex antiqua conſuetudine: de qua eſt apud Virgil.

„ *Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce*
„ *Extulit.* Seruius quoque: Si eſſet tumultus, inquit, qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum Roſeum, quo pedites: alterum Cæruleum, quo equites: dicebat,

Qui Rempub.ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Ammianus antem lib. 20. Flammeum hoc vexillum fuiſſe oſtēdit. Signo, inquit, per flammeum erecto vexillum, circunuaditur ciuitas. Purpureum quoque ſagum pugnandi ſignum Romanis fuiſſe, Plutarchus in Pompeio teſtatur. Etiam illud addendum: Cohortes in centurias diuidebantur: Earnm vnicuiqne ſuum attribuebatur vexillum. id numerorum literis notabatur: vt milites in tumultu ad eas intuentes ad ſuum quiſque vexillum protinus reciperet. Plura Veget lib. 2. cap. 13.

Signum dandum.] Eſt quidem, vt opinor, ſuperuacaneum: cùm modò dixerit: *Signū tuba dandum.* Sed hoc fortaſſe argumentum eſſe voluit tumultuariæ ſcriptionis, cuiuſmodi multa paſsim argumenta extant. Cogitandum tamen an Signum hoc loco non de Tuba, ſed de Aquila potiùs ſit intelligendum. Neque enim verum eſt, quod vulgò tradunt, idem eſſe ſignum, quod vexillum. Signum erat ſimulacrum Aquilæ aureum, vnum vni legioni attributum. Vexillum verò, velum literis notatum & centuriæ cuique aſsignatum.

Galeas induendas.] Ita placet: quamuis in Faerni & Stephani libris legatur *Inducendas.*

Fors obtulit, decurrit.] Decucurrit, vt aliàs ſæpe, habent meus, Stephanicus, & Romanus.

Pugnantibus tanta fuit.] Stephan. Pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, &c. Quæ ſcriptura probabilis eſt: ſed multo probabilior hoc modo: His pugnantibus occurrit. Tempotis enim tanta, &c.

Inſignia accommodanda.] Locus eſt in lib. 7. vnde intelligitur alia fuiſſe inſignia, alia ſigna. Vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus, tectis inſignibus ſuorum, occultatíſque ſignis militaribus, &c. Ergò Inſignia dicebantur ornamenta, quibus Duces, præfecti, ceteríque inſigniores notabantur, vt internoſci poſſent. veluti, cùm Centuriones tranſuerſis & argentatis galearum criſtis vtebantur: item ſigniferi galeis vrſinis pellibus tectis. Veget. lib. 2. cap. 13. & cap. 17.

Quam quiſque in partem ab opere.] Stephan. Quam quiſque ab opere in partem. quòd valde arridet.

CAP. VII.

Rurſus regreſſos & reſiſtentes.] Ita placet: quamuis in Faerni & Stephani libris duæ voces *Regreſſos & abſint.*

Caſtris nudatus.] Sic lib. 3. cap. 1. Vt quæque pars caſtrornm nudata defenſoribus.

P. Sextio Baculo.] *Bibaculo* Codex meus antiquus: quod melius eſſe arbitror. Fuit & Furius Bibaculus, de quo Valerius Maximus lib. . cap. 1. Itémque Furius Bibaculus, poeta nobilis. Poſteriùs etiam Romanus liber Bibaculi nomen perpetuò retinet.

Fremitúſque exaudiebantur.] Faerninns, Stephanicus, & V. ſinus, Oriebatur. ſed nihil muto.

Eſſe impedimento: quarta.] Stephanicus & Aldinus, *Impedimento vidit. quarta, &c.* quod tamen verbum poſterius occurret: vt vulgatam improbare, hanc repudiare facilè non poſsim.

Ubi ſuos vrgeri.] Omnia hæc pendent à verbo Vidit, ſatis longinquo, niſi fortè aliud eiuſmodi aliquod abſit.

Scuto vni militum detracto.] Florus libro 3. hunc fugientem appellat. Hic cùm multa Romanorum militum inſignia, tum illud egregium ipſius Ducis: quòd nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu ſcuto, in primam volitans aciem, manu prælium reſtituit.

Pro ſe quiſque.] *Per ſe*, reponebat amicus quidam meus. ſed vetus locutio eſt, quæ idem valet, vt Pro ſua virili parte. Liuius lib. 2. Cum hoſtes adeſſent, pro ſe quiſque in vrbē ex agris demigrauit. Si. noſter lib. Ciuil. 1. cap. Maximéque timoris cauſſa pro ſe quiſque id munus legationis recuſabat.

Curſu incitato.] Forſan. Incitati. legendnm: niſi quid aliud vitij ſubſit. Nam incitato curſu collem petere videbantur.

Ut ex tumulo.] Quaſi ex tumulo: vt in coarceruatis cadaueribus inſiſtentes pugnarent. Malim tamen Et his deiectis.

Auſi quod eſſent.] Omnes antiqui: Auſos eſſe. quorum auctoritatem ſequor: repudiatam ab iis, qui loci elegantiam non viderunt. Nam illinc admirationis initium exorditur. Cicero Verrina 3: Auſum eſſe in æde Caſtoris audaciæ ſuæ monimentum ſempiternum relinquere. Quod cùn ita ſit, arbitror iis abunde ſatisfactum, qui *Deberet* ſingulari caſu reponēdum putabant.

Ex ſexcentis ad tres.] Plutarchus, Ex quadringentis. In aliis, numerus cōuenit. At Epit. 104. ita loquitur. Donec ex ſexaginta millibus armatorum, trecenti ſupereſſent: ex nonaginta quinque Senatoribus, tres tantummodo euaderent.

CAP. VIII.

Teutoniſque procreati.] Omnes ad vnum & veteres & impreſsi *Prognati.* quod retinendum cenſeo.

Per prouinciam noſtram.] Corrigendum arbitror, In prouinciam. quod loci ſententia declarat.

declarat. De iis autem dictum eſt lib.1.Sed iam ita video in Manutiano libro impreſſum.

Cuſtodiæ ex ſuis ac præſidio.] Liber Stephan. Cuſtodiam ex ſuis ac præſidium. quod repudiandum non videtur.

In circuitu x v millium.] Deeſt vox *Paſſuum.* Moris fuit,vt qui obſeſsionem inſtituerēt, circum oppidum foſſam ducerent, paulo longiùs à mœnibus quàm quò adigi telū poſſet. Vnde Circumuallandi verbum.Veget.lib.4.cap.28. Et hoc frequenter apud hunc noſtrum occurrit.

Plerunque omnibus Gallis.] Sic loquutus eſt in fin.lib.5.Equites plerunque omnes intra vallum tela coniiciebant. Vtrobique autē, Plerique omnes,magis placeret.

Magnitudine corporum ſuorum.] Sic Hircius lib. de bell.Afric.cap.5. Cæſar campo purgato animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorúmque. Et paulò pòſt: Horum corpora mirifica ſpecie cæſa toto campo iacebant. Multa Liuius in eandem ſententiam multis locis.

Sine ope deorum.] Steph.Ope diuina.

Facere dixerunt.] Fortaſſe *Facturos* meliùs legeretur.

Quàm aries murum attigiſſet] Hoc videtur ex Feciali iure ſumptum, quo (vt Cic.in Offic. teſtatur) belli æquitas deſcripta erat. Et cùm lis, inquit, quos deuiceris, conſulendum eſt:rum ij qui armis poſitis ad Imperatoris fidem confugiunt, quamuis murum aries percuſſerit, recipiendi ſunt.

Sectionem vendidit.] Verbum hoc in Commentar. de verb. iur. expoſuimus. Cic. de Inuent.1. Hoc commodè reprehenditur,ſi dici poſsit ex hoſtibus equus eſſe captus, cuius prædæ ſectio non venierit:id eſt,quā Quæſtor non vendiderit.

Dies quindecim ſupplicatio decreta.] Hoc idem Plutarch.ſcribit in huius vita:& Suetonius: Proſperè (inquit) cedentibus rebus & ſæpius & plurium quàm quiſquam vnquam dierum ſupplicationes impetrauit. Cicero de prou.conſul. C.Cæſari ſupplicationem decreuiſtis,numero,vt nemini vllo ex bello:honore, vt omnino nemini. Decernebātur autē ſupplicationes ad Deorum puluinaria, feriis indictis,magna totius populi celebratione & lætitia.Cic.Catil.3: Quāobrem, Quirites, quoniā ad omnia puluinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis veſtris.

In deditionem poteſtatémque.] In ditionem,poteſtatémque multis locis legi: hoc modo legere non memini.

Liber III.

CAP. I.

Veragros Sedunóſque.] Oroſius, Veragrados Edunóſque. mendoſè,vt ex Plinio & Strabone conſtat.

Ser.Galbam.] Hic eſt Ser. Galba,Cæſaris legatus,cui Hircius libro octauo extremo ſcribit,ereptum Conſulatum, quòd Cæſari coniunctus & familiaritate & neceſsitudine legationis eſſet.

Itineris cauſſa.] Steph.Itinerum:quod placet.

His rebus colloquendis.] Sic omnes quos vidi: præter Romanum in quo legitur *Collocandis.* nullo ſenſu. Rara eſt & notanda locutio.

Geſa.] Geſum fuit genus teli Gallici. Itaque Virg.li.8.Gallis illud attribuit, Duo quiſque Alpina coruſcant, Geſa manu. Seruius: Id eſt.Haſtas viriles. nam etiam viros fortes Galli Geſos vocant. Hinc fortaſſe, quod vulgo dicimus, Gue,vel Guay: pro alacri,& ſtrenuo.

Ex loco ſuperiore mittere. Poſtulare locus viderur *Inferiore.* nam hoſtes ſuperiora loca occupaſſe,& armatis compleſſe dixit.

Sex.Baculus.] Bibaculus reſtituendum.vt dictum eſt lib.2.cap.7. Pacuuius autem legitur apud Oroſium

CAP. II.

In Andibus hiemabat.]Lib.Steph.Hiemarat. quod ſine dubio rectum eſt.

Ceteros antecedunt.] Idem lib.Reliquos.

Frumenti commeatúſque petendi.] Duo poſteriora deſunt in noſtro, Stephan. & Romano:vt ſuſpicari aliquis poſsit, *Frumentandi* ſcriptū fuiſſe, & ſubſcriptum, Id eſt,commeatus petendi.

Perferre malint.] Noſter, & Steph.& Roman. *Mallent.*

Reliquaque ciuitates.] Iidem omnes,Reliquęque item ciuitates.

Vaſtiſſimo ac apertiſſimo.] Duę poſteriores voces abſunt à lib.Stephan. ſed ſic quoq; aliquanto pòſt locutus eſt.cap.ſeq.

Frumenta in Venetiā.] Nihil muto: præſertim quia ſic ſcriptū eſt in omnibus, quos vidi. Scio tamen conſuetudinem Cæſaris poſtulare *Veneris.* Et idem alibi diximus de Belgio,pro Belgis.

CAP. III.

Extremis linguis.] Lib.Steph.Lingulis,vt Romanus & alij complures. Linguam tamen apud Plin. reperimus.

Magna parte æſtatis.] Nihil muto, ſed propter conſuetudinem Cæſaris, ſi quis vetus codex ſcriptum haberet, Magnam partē, facilè hanc ſcripturam cum illa commutarem. Sed iam nihil dubitandum video. Nam codex Stephanicus & impreſſus Manutianus perſpicuè ita ſcriptum habebāt. Cicero pro Sylla: Totum illum annū querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt. Noſter lib. 5: Quòd Corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis tēporis in his locis flare conſueuit.

Ipſorum naues.] Operæpretium eſt Strabonis verba cum his Cæſaris conferre. ἐπεὶ γὰρ παχέα τὰ ξύλα, ἀλλ' ἀνέμῳ φερομένων ἐπ' αὐτὸν κατέσπασαν οἱ ῥωμαῖοι τὰ ἱστία δορυδρεπάνοις. ἐπεὶ γὰρ σκύτινα, διὰ τὴν βίαν τῶν ἀνέμων, ἁλύσεις δ' ἔτεινον ἄντι κάλων. πλατύπυγα δὲ ποιοῦσι, καὶ ὑψίπρυμνα καὶ ὑψόπρωρα διὰ τὰς ἀμπώτεις. δρυΐνας ὕλας, ἧς ἐστιν εὐπορία. διόπερ οὐ συνάγουσι τὰς ἁρμονίας τῶν σανίδων, ἀλλ' ἀραιώματα καταλείπουσι. ταῦτα δὲ βρύοις διανάττουσι, τοῦ μὴ κατὰ τὰς νεωλκίας καταξηραίνεσθαι τὴν ὕλην, μὴ νοτιζομένην, τοῦ μὲν βρύου νοτιωτέρου ὄντος τῇ φύσει, τῆς δὲ δρυὸς ξηρᾶς καὶ ἀλιπποῦς.

Vim contumeliámque.] Contumeliam dixit pro ictu quo naues affliguntur.

Poſſe arbitrabantur.] Arbitrantur, videtur rectius. verbum autem *poſſe* quod ab omnibus antiquis retineri video, deeſt in Manutiano.

Telum adiiciebatur.] Nonnulli, *Adigebatur*. Sed Cæſar vtrunque vſurpat, vt mox: Satis commode tela adiici poſſent.

Roſtro nocere non poſſe.] Quia barbarorū naues (inquit Oroſius) ſolido robore intextæ ſaxorum modo adactos roſtratarum ictus retundebant.

Muralium falcium.] Sic Stephan. Aldin. & plerique omnes. Sunt quibus *Ruralium* magis placeret, quaſi verò non etiam murales, æquè vt nauales, propter ruſticarū falcium ſimilitudinem ita nominentur. præterea non animaduertunt ſimilitudinem de qua Cæſar ſcribit, non ad ipſa falcium ferramenta, ſed ad longuria & affixionem pertinere. quaſi dixiſſet, nauales iſtas falces ea re muralium ſimiles fuiſſe, quòd vt illæ longis trabibus, ita hę longioribus cōtis inſertę affixęq; eſſent. Dio hāc hiſtoriā lib. 49. commemorans δορυδρέπανα nominat. δορυδρέπανα πόρρωθεν σφίσιν οἱ ῥωμαῖοι ἐπέφερον, καὶ τότε σχοινία αὐτῶν διέτεμνον, καὶ τὰ ἱστία διέσχιζον. Veget. lib. 4. cap. vlt. Falx (de nauali loquitur) dicitur acutiſsimum ferrum, curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antemna ſuſpenditur, repente præcidit, collapſiſque velis, liburnā pigriorem & inutilem reddit. De muralibus autem, noſter infrà lib. 7. ca. 5. Laqueis falces auertebant. & cap. 14. Longurios, muſculos, falces. Item, Falcibus vallum ac loricam reſcindunt. Et Veget. lib. 4. cap. 14. & aliis multis locis. Hunc autem locum Oroſius ſic exſcripſit: Falces acutiſsimas non pertinaciter contis præfixas, funibus autem ſubnexas parauerat: quibus, cùm opus eſſet, apprehenſos eminus rudentes, ſubductis hoſtilibus per funē falcem ſubtrahendo ſuccīderent. His celeriter expeditis, diſrumpi hoſtilium antemnarum armamenta præcepit. Ita antemnis ruentibus complures illico naues velut captas immobiles reddidit. De falcibus muralibus locus eſt inſignis etiam apud Liuium lib. 38.

Minus incommodè ſcopulis continebantur.] Sic vnus Manutianus habebat: cùm in aliis omnibus ſcriptum ſit, Minùs commodè. Vtrocumque modo locus mihi obſcurus eſt. vidi qui legendū putabat, Scalis conſcendebantur. Ego *Copulis* legendū ſuſpicor. vt Copulæ ſint ferramenta quæ in proximam nauim retinendi cauſſa iniiciuntur. Variis tamen nominibus appellantur. Liuius lib. 26. Itaque ex vtraque parte ſigno dato, cùm roſtris concurriſſent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab ſe hoſtem paterentur, quam quis indeptus nauē erat, ferrea iniecta manu: ita conſerebant ex propinquo pugnam, &c. Item lib. 30. Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. Item lib. 37. Nam cum roſtro percuſsiſſet Sidoniam nauem, anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua, vnco dente velut manu ferrea iniecta alligauit alterius proram. At noſter lib. de bell. ciuil. 2. Et ſiquando noſtri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus nauem religauerant, vndique ſuis laborantibus ſuccurrebant.

Statuit expectare claſſem.] Noſter, & Steph. & Rom. Expectandam.

Quam rationem pugnæ inſiſterent.] Sic omnes præter Romanum: in quo Qua ratione ſcriptū eſt. magis placet, quod in eo mox ita legitur, *Tantum tamen has, &c.*

Abſente, qui ſummam.] C. Cæſare.

Legato.] Qui exercitum ab Imperatore fidei commiſſum accepit: vt alibi loquitur.

Tanta malacia.] Plus tamen malaciam eſſe, quàm trāquillitatem, Senecę illud indicat, lib. epiſt. 9: Sed in otio inconcuſſo iacere, non eſt tranquillitas: malacia eſt. Nauticū vocabulum videtur, tractum ex μαλακία, quæ Græcis animi mollitiam & remiſsionem ſignificat. quanquam obſeruatū eſt Malacos etiam à Latinis dictos, molles: & à Plauto in Bacchidib. Malacum pallium. Pellaciam tamen Lucretius dixit libro 2.

Sub-

Subdola cùm ridet placidi pellacia ponti. & lib.5. Nec poterat quenquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.

Sub corona.] Vide Gell. li.7. ca.4. Ego diſpoſitos fuiſſe ſeruos arbitror in orbem, coronæque in modum: quo faciliùs ab emptoribus conſiderari poſſent. Hircius de bell. Afric. Coronæque in modum cingere multitudine ſua Cæſaris copias, &c. Sic Pedianus Coronam populi in cauſsis audiẽdis interpretatur, quòd circum ſubſellia iudicũ coronam faceret. Sic Corona oppidum cingere frequenter legimus apud Liuium. Captiui ergo, interdum ſub haſta vendebantur, confertis interdum ſub corona, in orbem diſpoſiti.

CAP. IIII.

S*Armentis virgultiſque.*] Hic eſt locus, in quo Hircius lib.8. cap.3. ſcribit, Cæſarem dixiſſe, Gallos in acie ſedere ſolitos in faſcibus ſtramentorum ac virgultorũ. Quod tamen non facilè quiſquam præter Hirciũ diuinaſſet. Dio verò lib.39. locũm hunc nihilo magis quàm alios complures intellexit: ac mirum alicui videri poſsit, & illũ & Plutarchum toties allucinatos. Frontinus autem lib. Stratag.3. cap.17. Barbari, inquit, oblata victoriæ ſpe cõcitati, lignis ſarmentíſque ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentíque curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt: vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multíſque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

CAP. V.

Q*Ve pars.*] Suſpectus mihi locus. nam vox *Pars* quorſum pertineat, non diſpicio.

L. Valerius Legatus.] Neque L. Valerij, neque L. Manlij in Gallia cæſi recordor. Video tantùm in hiſt. anni DCXLVIII. Rutilio & Manilio Coss. M. Aurelium legatũ in Gallia captum & interfectum: Manilium Cos. & Q. Seruilium procos. prælio victos, bíniſque caſtris exutos eſſe. De quibus ſi Cæſar loqueretur, pro *Valerius* reponendum eſſet *Aurelius*: & pro *L. Manlius procos.* *C. Manlius Conſul*. Rem in medio relinquam. Hiſtoriam tantùm ex Oroſio ſubſcribam. Anno ab V.C. DCXLII. C. Manlius, & Q. Cæpio proconſ. aduerſus Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambrones, Gallorum gentes miſsi, prouincias ſibi Rhodano flumine medio diuiſerunt. Ibi dum inter ſe grauiſsima inuidia & contentione diſceptant, cum magna ignominia & periculo Romani nominis victi ſunt. Siquidem in ea pugna M. Aurelius Conſularis captus atque interfectus eſt. Duo filij Conſulis cæſi. LXXX millia Romanorũ ſociorúmque ea tẽpeſtate trucidata. LX millia calonum atque lixarum interfecta. Antias ſcribit. Ita ex omni penitus exercitu decem tantummodo homines, qui miſerum nuntium reportarent, ſuperfuiſſe referuntur. Eandem hiſtoriam attingit Salluſt. in Iugurth. extremo.

Cuniculis.] Locum hunc Florus lib.3. ſic interpretatur, vt id commemorare propemodũ me pudeat. Aquitani, inquit, callidum genus in ſpeluncas ſe recipiebant: iuſsit includi: Mox dilabebantur in ſyluas: iuſsit incendi. nemo tantùm feroces dixerit Gallos. fraudibus agunt. Intelligendum eſt igitur, Aquitanos cuniculos egiſſe, vt aggerem ſubtraherent. Sic enim noſter hic idẽ lib.7. cap.5. Et aggerem cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque vſitatum eſt.

Soldurijs.] Vox Germanis & Gallis veteribus communis: quæ vſque ad hanc diem à noſtris retinetur. Radeuicus lib 3. cap. 20. Vt largitione pecuniæ milites qui Solidarij vocantur, colligeret. Cæſar Latinè Clienteis appellat lib. 7. cap.8. Athenæus autem hæc eadem ferè ex Nicol. Damaſ. commemorat. vt iam video ab aliis eſſe proditum.

Quid ſine Imperatore.] Aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris. alter omnia agere ad præſcriptum, alter liberè ad ſummam rei conſulere debet. lib. de bell. ciuil.3. cap.11.

Mori recuſaret.] Sic lib.7. cap.8. Clientibus Gallorum nefas eſſe, etiam in extrema fortuna, deſerere patronos. Valerius idẽ tribuit Celtiberis, vtpote è Gallia tranſlatum lib.2. cap.1. & Tacitus Germanis, in lib. de mor. Germ.

CAP. VI.

Q*. Sertorio.*] Cui ea pars Aquitaniæ fauebat. Vnde illud Cicer. in Maniliana: Cn. Pompeius Gallis iter in Hiſpaniam legionibus R. prohibentibus eorum internecione patefecit.

Duplici acie inſtructa.] Steph. Inſtituta.

Obſeſſis viis.] Sic Aldinus. In ceteris omnibus abeſt vox, *Obſeſſis*.

Cunctatione atque opinione.] Vidi qui *Oſtentatione* reponendum diſputarent. Sed intelligendum eſt, Opinionem paſsim à Cæſare vſurpari, pro auctoritate & exiſtimatione. Craſſus autem illa repetita productione auctoritatem ſibi pepererat. Sic lib. 4. Tantum eſſe nomen atque opinionem exercitus R. Arioniſto pulſo, & nouiſsimo prælio facto, vt etiam ad vltimas Germanorum nationes opinione & amicitia

populi R. tuti eſſe poſsint. Cicero pro Sylla: Non ſolùm ſtudium ad defendendas cauſſas, verùm opinionis aliquid & auctoritatis afferre. Subauditur autem *Virtutis*. quod etiam interdum additur. vt infrà lib. 7. cap. Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam haber opinionem virtutis.

Vix quarta parte relicta.] Itaque Oroſius cæſa numerat x x x v i i i. millia.

CAP. VII.

S*Vb pellibus.*] Vetus locutio, pro Sub tēto riis, quæ pellibus cōſtabant. Valer. lib. 2. ca. 7. Néve tentorium ex pellibus haberet. Tacitus lib. 13. Retentúſque omnis exercitus ſub pellibus, quamuis hieme ſæua, adeò, vt obducta glacie, niſi effoſſa humus tentoriis locum non præberet. Hircius de bell. Africo: Perquam pauci ſub pellibus acquieſcébant. Liuius lib. 25. Vbi primùm ſub pellibus haberi cœpti ſunt.

Liber IIII.

CAP. I.

C*Entum pagos.*] Pagi ſunt conuentus hominum non oppidatim, ſed pagatim habitantium. id eſt in ædificiis non coniunctis, ſed magno ſpatio intermiſſo ſeparatis: quales fuiſſe Germanorum habitationes. Tacitus lib. de moribus eorum teſtatur. Plura diximus in lib. 1. cap 2.

Singula millia.] Ac proinde quotannis centena millia.

Se atque illos alunt.] Vrſinus ex Antiquo libro: Reliqui qui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Quod mihi vehementer arridet. eíque quod mox ſequitur magnopere cōgruit: Sic neq; agricultura deſeritur. *Manſerunt* tamen reperio in libro Stephanico. quod placet.

Præter pelles habeat.] Noſter, & Faernic. & Stephanicus. & Romanus hoc amplius: Præter pelles habeant quicquam. quod ſine dubio rectum eſt.

Nullo officio aut diſciplina.] In eandem ſententiam Procopius lib. 1. ſcribit Gotros noluiſſe ſuos liberos literis & magiſtris operam dare: quòd qui ferulæ metu affecti eſſent, lanceas & gladios nunquam contemnerent.

Priuati agri.] Hæc eadem de vniuerſo Germanorum genere propè totidē verbis ſcribit lib. 6. cap. 5.

Impenſo parat pretio.] Vrſinus, *Immenſo*. quod non placet. Sic enim etiam Liuius locutus lib. 11. Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo pretio venibat, in publicum omni ſumptu ademptum priuatis.

Non amplius octingentos.] Vrſinus, ∞ D C C C. Sed hunc numerum Plutarchus ſeruat.

Parua atque deformia.] Noſter, Steph. & Rom. *Praua*. Tacitus quoque: Equi, inquit, non forma, non velocitate perſpicui: ſed nec variare gyros in morem noſtrum docentur.

Millia ſexcenta.] Hoc planè abſurdum eſt. Itaque ſexaginta reſtituendum arbitror.

Et ceteris humaniores.] Legendum ſic arbitrares: Qui paulò ſunt ceteris eiuſdem gentis humaniores.

Propter prouinciæ propinquitatem.] Delenda vox Prouinciæ, auctoribus antiquis libris, in his etiam Romano, & rei veritate poſtulante. Nō enim prouinciæ, ſed Galliæ propinquitatem dicit.

Infirmioréſque redegerunt.] Faernus, *Reddiderunt*. ſed nihil muto, Aldini & Stephanici & Romani libri auctoritate confirmatus.

Quod Gallicis.] Particula Quod, videtur redundare.

Sueuorum vim ſuſtinuerint.] Legendum arbitror, ſuſtinuiſſent. Stephan. codex Suſtinuerunt.

Infirmitatem Gallorum.] Infirmitatem paſſim pro Leuitate & perfidia vſurpat. Sic infrà capite 3. Cognita Gallorum infirmitate.

Quod quiſque.] Aimoinus, *Quid quiſque*. quod magis placet. Et mox *Quibuſque*. Item, *Quaſque* ibi res.

His rumoribus.] Rectè ſic: cùm in Aimoini libro corruptè legatur, His rebus. vt mox, Moribus, pro Rumoribus: lib. 1. cap. 9.

CAP. II.

L*Egati ad eum venerunt.*] Corrigendum ex Stephanico & aliis: Legati ab iis venerunt.

Inſulam Batauorum.] De quibus legendus Tacitus Annal. lib. 20. & de his omnibus Plin. lib. 4.

In Rhenum tranſit.] Demiror ita impreſſum à Manutio: cum in omnibus quos videre licuit, legatur in Oceanum influit. Tacitus lib. 2: Nam Rhenus vno alueo continuus, aut modicas inſulas circumueniens, apud principium agri Bataui, velut in duos amnes diuiditur: ſeruátque nomen & violentiam curſus, quà Germaniam prætervehitur, donec Oceano miſceatur: ad Gallicā ripam latior & placidior affluens verſo cognómento Vahalem Accolæ dicūt: mox id quoque vocabulum mutat Moſa flumine, eiuſque immenſo ore eūdem in Oceanū effunditur. Quibus etiam ex verbis nō *Vacalos*, ſed *Vahalis* hoc loco legendum, intelligimus.

Piſcibus.] Placet Aimoini lectio, Solis piſcibus,

bus, atque ouis. Et ex illis inſulis, Carthuſianorum coloniæ.

Fidem feciſſent.] Notanda locutio, Fidem facere, pro Fidem dare. niſi fortè Dediſſent, vetus aliquis codex haberet.

Inducijs dictus erat ab his petitus.] Vox *Dictus*, abeſt à noſtro antiquo, itémq; à Steph. & Aldi libris. Et iam video Manutium quoque illam omiſiſſe. quod probo.

Suffoſſiſque equis.] Non ſuis, ſed Romanorum.

Ipſe equo vulnerato.] Video in Vrſini & Manutij libris editum *Seruo* vulnerato. contra omnium lib. auctoritatem, & hiſtoriæ rationem.

Priſtini diei.] Priſtinus dies pro eo qui proximè antecedit, quem vulgus Pridianum diceret. Hoc idem animaduerti apud Ciceronem lib. de Orat. 1. Ibi vt ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, &c. Nam ibi pridianum ſine dubio ſignificat.

CCCCXXX.] Plutarchus *CCCC.* tantùm ponit.

CAP. III.

COnditiones accipiendas.] Codex Stephani, cui multi conſentiunt, Legationes. vitioſè vt cuiuis perſpicuum eſt.

Communicato, ne quem.] Subaudiendum eſt, *Et capto.* nam ita inter ſe deliberauerant, vt primo quoque tempore hoſtes adorirentur.

Simul, vt dicebatur.] Non memini me vocem *Simul* iſto modo, ante omnia poſitam vidiſſe. Prætcrea quarto poſt verſu quorſum vox *Ipſe* pertineat, cum modò Cæſarem nominarit, non diſpicio. Quare videndum eſt, an in illius prouocabuli locum noſtrũ iſtud *Simul* reponendum ſit. nam quadrare quidem, nemo non videt.

Oblatos gauiſus eos retineri iuſſit.] Stephan. liber, & alij complures: *Grauius.* Sed vulgata probabilior eſt, & Aldino libro confirmatur. Pertinet autẽ hic locus ad quæſtionẽ, An perfidia in perfidum vti ius ſit. quod Labienum quoque feciſſe ſcribit Hircius lib. 8. cap. 3. Plutarchus quidẽ ſcribit Catonem vehementer hanc in Senatu Cæſaris perfidiam accuſaſſe, ac cenſuiſſe illum Germanis dedendum eſſe, vt ciuitas ſcelere liberaretur.

Acie triplici inſtructa.] Steph. Inſtituta, vt ſuprà lib. 3. cap. 5.

Germanis ſentire.] Vox *Germani*, planè ſuperuacanea eſt, meóque iudicio adulterina.

Diſceſſu ſuorum.] Mirè dixit, pro Retentione ſuorum.

Salutem petere præſtaret.] Sic liber Steph. Aldus & alij cõplures hoc amplius: Salutem petere neſcirent, quid præſtaret. quod abiudico.

Ad quos conſectandos.] *Conſeruandos* aliquando legendum exiſtimaui, ne Cæſar de ſua ipſe in pueros & mulieres ſæuitia teſtaretur. vt tamen Conſeruari dixiſſet ea ſententia, qua Cicero pro Flacco dixit Iudęorum gentem victam & ſeruatam.

Diſcedendi poteſtatem fecit.] Hoc puto ſcripſiſſe Cæſarem ſui purgandi cauſſa: cùm hac de re à Catone accuſatus fuiſſet, vt ſuperiùs dictum eſt.

CAP. IIII.

RHenum tranſeundum.] Quod primus Romanorum fecit, vt Suetonius & Plutarchus in eius vita teſtantur. Et de Britannia, idem ſcribit Tacitus in Agric.

Exercitus Roman.] Stephanicus, Eius exercitus.

Rationem pontis.] Quæ cum attentè legenti, valdè perſpicua ſit, tamen vix dici poteſt, quantum ab ea Iucundus, Budæus, Cardanus, Buteo, & Turnebus diſceſſerint. Illud autem in primis attendi oportet, Cæſarem vnius duntaxat arcus ſiue iugi figuram exponere. cùm amplius viginti fuiſſe cõſtet.

In flumine defixerat.] Faerni & Stephani libri, in flumen.

Fiſtucis.] Fiſtuca interdum dicitur inſtrumentum ligneum in imo ferratũ, & vtrinque in medio anſatum, quo vulgò pauitores, aut qui palos in terram defigunt, vtuntur. Interdum verò inſtrumentum quo tigillum ferratum & fune ſuſpenſum, atque ab aliquot operariis in ſublime tractum, in caput infixi tigni demittitur: vt crebris ictibus impulſum adigatur. Illud ſuperius qui putant hoc loco à Cæſare ſignificari, ridẽdi materiã ſuppeditãt. Quod verò Buteo Fiſtucas interpretatur, palos præacutos, qui in Rheni vado ad imam tignorum partem infigebantur, vt tigna conſtipata firmiora eſſent, primùm abſurdũ eſt: quia tanta Rheni altitudo eſt, vt pali ſub illo adigi non poſsint: deinde Latina Cæſaris oratio ab illo ſenſu abhorret. Nam Adigere tigna, eſt impellere, & penitus in vadũ infigere. Alioqui dicendum fuiſſet, Fiſtucis & palis conſtiparat. Sed hoc planè abſurdum eſt. ac melius videtur Fiſtucæ figuram proponere.

Non ſublicæ modo.] Sublica tignum ab imo præacutũ, & directo ad perpendiculum in vadũ fluminis adactum. vt lib. 7. ca. 7: Iiſdẽ ſublicis, quarum pars remanebat, pontem reficere cœpit. vnde pons ſublicius. quod ex vitruuij locis intelligitur.

Directa ad perp. ſed prona ac faſtigiata.] Ita legendũ eſt: vt in noſtro & Aldino: quanuis in Steph. & Romano legatur directæ, pro-

næ, faſtigiatæ.

Faſtigiata.] Inclinata, procumbentia, paululum accliuia. vt lib. 2. cap. 5. Leuiter faſtigiatus paulatim ad planitiem redibat.

Secundum naturam fluminis.] Cæſar perſpicuè has locutiones opponit, Secundum naturam, & Contra vim & impetum fluminis. Cùm autem vis & impetus fluminis ſit in parte ſuperiore, relinquitur priora duo tigna in inferiore fluminis parte defixa fuiſſe.

Ab inferiore parte.] Id eſt in ipſo ſolo atque vado fluminis.

Iunctura diſtabat.] Interuallo duorum pedũ, vt ſuprà dixit.

In contrariam partem.] Nam trabs bipedalis vi in commiſſuras (quas nos *Mortaiſes* appellamus) adacta impellebat tigna, & ab iis conſtringebatur.

Binis vtrinque fibulis.] Fibulas appellat, clauos trabales, quas *Cheuilles* Gallicè dicim⁹: quibus trabes quinquepedales tranſuerſariæ figebantur. Quod autẽ Buteo ex quaternis trabibus quadratũ efficit, quo extrema tignorum & trabis immiſſæ pars, quaſi fibula ferrea quadrata coercentur, hoc quid ſit, ne diuinando quidem aſſequi potui. Et verò, vt ita ſit, tamen vbi erit axiculus?

Bipedalibus trabibus immiſſis diſtinebãtur.] Vetuſtiſsimus Codex, Bipedales trabes immiſſæ diſtinebant. Sed vtriuſque lectionis eadem ſententia eſt. Vna autem trabs quatuor illis tignis imponebatur. quod cùm Turnebus non videret, ita ſcripſit: Inter tigna immiſſæ erant trabes quæ tignorum interuallum ab imo fluminis vado vltra ſummam altitudinem eius implebant. At Cæſar non dicit Ab imo ad ſummum, ſed *Inſuper immiſſæ.*

Diſtinebantur.] Verbum vim quandam ſignificans. nam bipedalis trabs vtroque ſuo cauo contraria tigna diſtinebat: id eſt vtrique incumbens, quodammodo propellebat. Sic de bel. ciuil. lib. 1. Has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur.

Diſcluſis.] Binis tignis contrariis diſcludere, eſt quod modò dixit, Diſtinere.

Reuinctis.] Cauum enim cauo iniunctum, iuncturam faciebat: eóque cõplexu coërcebat.

Rerum natura.] Id eſt, compactura. Naturaliter accidebat, vt quæ vis atque impetus Rheni infimas priorum tignorum partes, ac proinde ſuperimpoſitam trabem impelleret, eadem vis altera quoque bina tigna contraria propelleret: quæ quòd prona ac faſtigiata erant, contra impulſum illum nitebantur.

Obliquè adigebantur.] Volo eſſe aduerbium, vt hæ ſublicæ directæ ad perpendiculum infixæ eſſent, ſed earum ordo arcuatus & obliquus eſſet. ita tamen vt contra vim fluminis acies ſiue cuneus extaret, qui vim illam perrumperet. Qua de cauſſa Arietem ex ſimilitudine nominat. Plutarch. ζεῦγμα προβόλων appellat. ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τοῦ πόρου καταπηγνυμένων ἀναδεχόμενος καὶ χαλινώσας τὸ προσπῖπτον ῥεῦμα τῷ ζεύγματι, &c.

Ad inferiorem partem.] Hoc à me non intelligi ingenuè fateor. niſi *ſuperiorem* reponamus, vnde vis fluminis exoriebatur. quid enim aries ad inferiorẽ fluminis partem?

Pro ariete.] Faernus, *Pro pariete*. Sed puto dictum eſſe pro, loco arietis. Nam vt aries ad trianguli figuram accedebat, ita hæc propugnacula triquetra eſſe ſolent. vt aries impetu ſuo murum frangit, ita hæc propugnacula Rhenum findebant. cuiuſmodi ferè ratione Roſtrum Cicero dixit. Nam lib. de Leg. 2: Vt enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter. &c. Buteo verò abſurdiſsimè interpretatur pro ariete, id eſt, ante arietem. Nam vt aries murum oppoſitum, ſic roſtrum iſtud vim fluminis irrumpentem findit ac perrumpit. Denique quem hîc Arietem, mox Defenſorem appellat. Hoc idem in pontibus lapideis fieri ſolere, nemo neſcit. Galli *Sperones* appellant. Formam tamen non trianguli, ſed ſemicirculi hos arietes habuiſſe, ſuperiùs dictum eſt.

Supra pontem.] Verſus impetum fluminis, circiter decem pedes ſupra locum pontis.

His defenſoribus.] Defenſor in fœminino, ſæpe apud Iuriſconſultos. Plutarchus dixit προβόλοις.

Diebus decem.] Magnum opus. ſed tamen hæc Cæſarem adiuuerunt: primùm, tempus æſtatis, quo Rhenus aliquanto eſt anguſtior. deinde aggerum & riparum ſecturæ, foſſæq; ie ingentes, quas Cæſaris milites auertendi & minuendi fluminis cauſſa faciebant. tertiò magnus ſublicarum & palorum numerus tranſuerſo flumine in vadum defixus, qua obſtructione & quaſi repagulis reiecta vis fluminis in illas foſſas reſtagnabat. quartò innumerabilis fabrorum multitudo, quos in exercitu Cæſar habebat. nam milites omnes aut in fodiẽdo, cùm vſus eſſet, aut in fabricando, aut in remigãdo, aut in demetendo frumento aliiſve operibus faciendis laborem nullum recuſabant. deinde fabros & fabrûm præfectos habebat. Eò accedebat multitudo nauium, quarum ædificatio, quàm facilis militibus Romanis fuerit, ex aliis Cæſaris locis intelligitur.

Liberaliter reſpondit.] Blandè & comiter: vt verborum quoque liberalitas dicatur. vnde locus

de locus ille Ciceroois, Pleoum modium verborum.

Frumentiſque ſuccenſis.] Ita legitur in Stephanico & Aldino, & ceteris propè omnibus. Sed cur dixiſſet Aedificiis incẽſis, frumentis ſucceoſis? Itaque *Succiſis* ſine dubio legeodum eſt, vt boc ipſo lib. in fine: Omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiiſque incenſis, &c. Virgil. At rubicũda Ceres medio ſucciditur ęſtu. Paulò pòſt, Demeſſa frumenta dixit. Sed iã video ita eſſe in Maoutiano emeodatum. quod placet.

CAP. V.

QVod omnibus bellis.] At longè aliã Suetonius rationem affert. Britanniam, inquit, petiiſſe ſpe margaritarum, quarum amplitudioem conferẽtem interdum ſua manu exegiſſe pondus.

Priùs quàm periculum faceret.] Lego *Priùs, qui.* Non enim Voluſeoum miſit, vt ipſe poſtea periculum faceret. Itaque ordo eſt: Arbitratus C. Voluſenum idooeum eſſe, qui priùs periculum faceret. Sic alibi ſæpe locutus eſt.

Breuiſſimus in Britanniam traiectus.] Dio lib. 39. numerat ſtadia CCCCL: id eſt, millia paſſuum ſex & quinquaginta.

Regem ibi conſtituerat.] Cæſar ergò ſuperatis quibuſdam ciuitatibus Regẽ impooebat. Sic lib. 5. cap. 3. Dumnorix Aeduus regnum ſuæ ciuitatis ſibi à Cæſare deferri dictitabat. Sed huic loco aduerſari videtur, quod inf. lib. 7. cap. 4. ſcribit, ſe in buius Commij gratiam ipſius ciuitati, iura legéſque reddidiſſe, eámque immunem eſſe iuſsiſſe. Reſpondendum igitur, ita Regem ex ſuis impoſitum, vt illos ſuis legibus & recepto iure gubernaret.

Sibi fidelem arbitrabatur.] Ita loquitur, quia plus apud Commiũ charitas patriæ, quàm Cæſaris beneficium potuit. Rebellauit enim contra Cæſarem, ſed victus poſteà ſe dedidit. lib. 8. cap. 7.

Tantarum rerum occupationes.] Aldinus, Tantularum: quod ſine dubio rectum eſt.

Nauibus circiter LXXX.] Steph. DCCCLXXX. mendoſé. Nam illum oumerum Oroſius retinet.

Ut quàm celerem.] Locus perſpicuè mendoſus, qui commodiſsimè ſic legeretur: Monuítque vt quoniam rei militaris ratio, maximéque res maritimæ celerem atque inſtabilem motum haberent, &c. Sed ne tanta mutatio temeritatem habere videatur, vocem *Quàm* tantummodo in *Quoniã* mutemus: & ſic corrigamus: Monuítq; (vt rei militaris ratio, maximéque res maritimæ poſtulabant) vt quoniam celerem, &c. Nam iſto modo Poſtulabant, corrigendum erit.

Ad nutum, & ad tempus.] Puta dictum, pro Ad punctum temporis.

Eſſedariis.] Vnde iocus Ciceroois io Epiſtola ad Trebatiũ Iuriſc. Tu qui ceteris cauere didiciſti, io Britãnia ne ab eſſedariis capiaris, caueto. Pomp. Mela lib. 3. Dimicaot noo equitãtu modò, & pedite: verùm & bigis & curribus, Gallicè armati. Couinos vocant, quorum falcatis axibus vtuntur.

Aſſuefactos.] Noſter & Romaous, Inſuefactos.

Deſerite, milites.] Nonnulli, Deſilite, ioquit, milites: niſi vultis aquilam boſtibus prodere. Non malé. Sed & vebementem habet hæc vulgata ſententiam, & multorum auctoritate librorum præponderat. Præterea confirmatur illa contentione ſui & militum: Deſerite, milites; Ego certé. Quioetiam pertinet ad inſignem Romanorum militum conſuetudinem: de qua ſic Liuius lib. 34: Q. Victorius primipili ceoturio, & C. Atinius Tribunus militum, (rem io aſperis præliis ſæpe teotatam) ſigna adempta ſigniferis in hoſtes iniecerũt. Et rurſus lib. 6: Emiſſum etiam ſigoũ Camilli iuſſu in aciem hoſtium ferunt: ídque vt repeteretur, concitatos anteſignanos.

Ex proximis primis nauibus.] Alij, Ex primis proximis. Alij, in primo caſu, Proximi. neutra placet. putóque vocem *Primis* ſuperuacaneam & adulterinam eſſe.

Curſum tenere.] Id eſt, rectè nauigare, & in portum appellere. nam ab illis paulò tardiùs adminiſtrata res eſt, vt paulò antè dixit.

Inſulam capere.] Portum in inſula capere, paulò pòſt dicturus eſt.

CAP. VI.

ORatoris modo Cæſaris mandata deferret.] Sic noſter & Stephanicus, & Romanus, alíique impreſsi complures. ſed Aldina magis arridet, quam multi ſecuti ſunt: Cùm ad eos Imperatoris mãdata perferret. Nuſquam enim illo modo locutum Cæſarem animaduerti. Et nunc ſic video Manutium Aldi nepotem hunc locum edidiſſe.

Paucis pòſt diebus.] Demiror ita Manutium edidiſſe: quũ vox *Poſt* in nullo vel antiquo, vel impreſſo reperiatur. Sic lib. 4. cap. 1. Neque multum abeſſe ab eo, quin paucis diebus deduci poſſent.

Cæſari commendarunt.] Ita placet, vt eſt in Aldino: quanuis in noſtro, & Stephanico, & Romano legatur, Commẽdare cœperunt.

Ad reficiendas eas vſui ſunt.] Et boc quoque demiror: cùm alij omnes couſtaoter ſic habeant, Ad reficiendas naues eſſeot vſui.

Ad eas quæ iuſſerat Cæſar facienda conuenerat.] Saoè magoum mihi ſcrupulum hæc Ma-

nutiana editio exemit. Nam quod in aliis ad vnum omnibus legebatur, *Ad Cæſarem conuenerãt*, valde vitioſum eſſe animaduertebam. Vtrum autem ex libro vetere, an ex ingenio hanc emendationem Manutius habeat, magni inter eſſe arbitror. Nam in ſcholiis nullam eius mentionem facit.

Reditu interclusis.] Imò *Aditu*. Non enim reditum in Galliam intercludere, ſed aditu in ſuam inſulam prohibere conabantur.

In metendo occupatos.] Et hoc quoque alibi notatum eſt: Cæſaris milites frumentum demetere, naues facere, ceteráque munia omnia obire ſolitos.

Et pedites præliantur.] *Pedibus* corrigendum: vt eſt in Steph. Sic enim ſuprà cap. 1. Sæpe ex equis deſiliunt, ac pedibus præliantur.

Ita ſe collocant.] Alij *Currus collocant*. Fortaſſe vtrunque coniungendum: ſic, Ita ſe & currus collocant. Nam certè currus ſecum ex acie ſubducebant.

Expeditum ad ſuos receptum.] Imò *Ad eos*, id eſt ad aurigas.

Circiter triginta.] Valde mirum, equos ſolos triginta nactum prælium committere voluiſſe. Fortaſſe x x x. ſcriptũ fuit, pro c c c. vel potiùs 30. pro 300.

Hiemis nauigationem ſubeundam.] Vrſini liber, Hiemi nauigationem ſubiiciendam. quod eodẽ modo Stephanicus codex ſcriptum habebat: & ſanè rectius videtur. Nã Subire nauigationem hiemis, eſt hieme nauigationem inſtituere. quod à Cæſaris inſtituto fuit alieniſsimũ. At Subiicere hiemi nauigationem, eſt claſſem ſuam tandiu in ora Britanniæ retinere, dum hiems veniat. Hoc Cæſar facere nolebat. itaque obſides poſt ſe abduci iuſsit. ipſe cõtinuò pòſt naues ſoluit.

Orbe facto.] Orbem facere dicebantur, cùm vndique circunuenti cõfertim ſe conglomerabant, & denſatis ſcutis in orbem conſiſtebant. quod non tã oppugnandi, quàm reſiſtendi ac propugnandi conſilio fiebat. Sic lib. 5. cap. 10. Iuſſerunt pronuntiari, vt impedimenta relinquerẽt, atque in orbem conſiſterent. Liu. lib. 42. Ibi cùm in orbem milites coegiſſet, vt dẽſatis ſcutis ab iactu ſagittarum & iaculorum ſeſe tuerentur. Idem lib. 2. Quo magis ſe hoſtis inferebat, cogebantur breuiore ſpatio & ipſi orbem colligere.

Propter ſiccitates paludum.] Quia Romani ab iis conſectandis paludum limo non prohibebantur.

Liber V.

CAP. I.

SVbductionéſque pauló.] Ita eſt in noſtro & Stephan. & Romano. Alij *Subductiores pauloque*. Quod non intelligo. cùm Subduci naues frequentiſsimè dicantur, quæ in interiorem portus partem, interdum etiam in aridum, vel refectionis vel munitionis cauſſa propelluntur. vt lib. 4. cap. 6. Et longas naues quas in aridum ſubduxerat, æſtus complebat. Et lib. Ciuil. 3. Naues reliquas ſi vellet, ſubduci & refici iuberet. Item hoc ipſo lib. cap. 4: Commodiſsimum eſſe ſtatuit, omnes naues ſubduci, & cum caſtris vna munitione coniungi. Liuius lib. 23: Caſtris communitis, nauibúſque ſubductis, & vallo circundatis, &c.

Magis magnos.] Aldinus, Minùs magnos. Itáque Vrſinus reſtituit: & locus Cæſaris apertè poſtulat.

In reliquis vtimur maribus.] Ita ſcriptum eſt in noſtro, & Romano, itemque in Stephan. & Faern. vt ipſe teſtatur: docétque Priſcianum ita hunc locum protuliſſe, lib. 7. Aldinus & ceteri hoc modo: Quibus in alio mari vti aſſueuerunt. quam lectionem Manutium ſecutum miror.

Accepta oratione.] Liber Steph. & Romanus, *Percepta*. Vrſinus autem, *Ratione*. neutrum placet. Et legatorum oratio propriè dicitur.

Uti imperauerat.] Has duas voces adulterinas eſſe arbitror. ſuperuacaneas quidem eſſe, nemo in huius auctoris libris verſatus negauerit. Nam ſatis fuit dixiſſe, Ad diem.

Qui litem æſtiment.] Qui æſtiment, quanti ſit damnum, quod quiſque acceperat, vt tãti, qui dederit, damnetur.

Collaudatis militibus.] Notandum, quod aliis locis monuimus, Cæſarianos milites fabriles artes, cùm vſus poſcebat, exercuiſſe: & naues ædificaſſe. Sic Ciuil. 1. cap. 5. Imperat militibus Cæſar, vt naues faciant.

Ad portum Icium.] Strabo lib. 4. de Morinis loquens: παρ' οἷς, inquit, ἐςὶ καὶ τὸ Ἴτιον ᾧ ἐχρήσατο ναυςάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς διαίρων εἰς τὴν νῆσον.

Transmiſſum à continenti.] Traiectus & Tranſmiſſus in eadem re ponuntur à Cæſare: vt infrà cap. 5. Pari ſpatio tranſmiſſus, atque ex Gallia eſt in Britanniam. Quare perſpicuum eſſe arbitror, hoc loco alterutrum duorum redũdare, vocemque *Traiectum* ſub hac altera pro gloſſa ſubiecta tandem in contextum irrepſiſſe. Hæc cùm multis antè annis ſcripſiſſem, animaduerti Faernum teſtari in ſuo libro abeſſe vocẽ *Tranſmiſſum*.

Ab eo petere cœperunt.] Obſcurus mihi locus. Fortaſſe hic ſenſus eſt, Quoniam in commune conſulere non poterãt, ſuis quiſque priuatim rationibus conſulebat: & à Cæ-

ſare

ſare, vt ſuis agris atque ædificiis parceret, petebant.

CAP. II.

INduciomarus.] Hoc eodem nomine appellatur apud Ciceronem in Orat. pro Fonteio, is qui ſuo teſtimonio maximè omniũ Fonteium lædebat, à Gallis quibuſdã miſſus. Verùm is Allobrogum Dux nominatur. Quòd ſi, inquit, tãtas auxiliorum noſtrorum copias Induciomarus ipſe deſpexerit, dux Allobrogum, ceterorúmque Gallorum, &c.

Quæ in Meldis erant.] Imò *In Belgis.* vt habent libri nonnulli, & ex ſuperioribus planè intelligitur.

CAP. III.

DVmnorix Æduus.] Lib. 1. cap. 3.

Grauiter ferebant.]. Nam Aedui retinere libertatem cupiebãt, vt ſuo loco diximus.

Religionibus impediri.] Fortaſſe, quòd vel votum obeundum eſſet, vel iuſta ſoluenda.

Impeditis animis] Notanda locutio, pro Occupatis.

Pro ſano facturum.] Tanquam ſanum, vel, vt ſanum & prudentem facere par erat. Sic de bell. ciuil. 3. Iſque maximè vellet pro communi amico atque arbitro cõtrouerſias Regum componere.

Illa autem.] Faerni liber, *Ille enim*: cui liber Steph. aſtipulatur. Et rectè Vrſinus docuit aſſertionis eſſe iam, non rationis. Plautus in Perſa. Enim non ibis nunc vicis ſim, niſi ſcio.

Liberum liberaq; ciuitatis.] Liberum ſibi eſſe Cæſarem ſequi, aut non ſequi. Aeduorum ciuitatem neque Regi parere, neque à Romanis in prouinciæ formam redactã eſſe.

Rei frumentaria prouideret.] Noſter, & Steph. & Romanus, Rem frumentariam. quod propter Cæſaris conſuetudinem probabilius videtur. Sic lib. 6. cap. 3: His cognitis rebus, rem frumentariam prouidet.

CAP. IIII.

AD ſolis occaſum.] Strab. lib. 4. νύκτωρ δ᾽ ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε περὶ τετάρτην ὥραν τ καὶ εἴκοσι σαδίους τοῦ διάπλου τελέσας.

Eam partem inſulæ caperet.] Nihil muto. nam ſuperiùs quoque dixit, Inſulam capere. Quanquam ſiquis vetus codex ſcriptum haberet *Eum portum*, non dubitarem hanc cum illa ſcripturam commutare. nam ſic quoque ſuperiùs locutus eſt.

Meridiano ferè tempore.] Florus lib. 1. In Britanniam tranſit mira celeritate: quippe qui tertia vigilia Morino ſoluiſſet à portu, minùs quàm medio die inſulam ingreſſus eſt. Videtur legendum *Monino*, vt eius inſulæ portum ſignificet, quã Cæſar paulò pòſt Monam appellat.

Ex captiuis comperit.] Steph. Cognouit.

Vno erant viſæ tempore.] Sic omnes quos vidi & manuſcripti, & impreſſi libri. Faernus, Vnà erant viſæ, timore. quod propter librorum diſſenſionem non recipio: etſi per ſe non diſplicet.

Crebris arboribus ſucciſis.] Has Concædes nominant Auctores. Tacit. lib. 1: Frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Gregor. Turon. lib. 2. cap. 9. Franci enim ſimulato metu ſe in remotiores ſaltus rereperant, concædibus per extrema ſyluarum procuratis. Mendoſè legitur Concidibus.

In litus eiectas.] Faerni lib. In litore. quod idem in Stephani codice reperio.

Itinere deſiſtere.] Stephan. In itinere reſiſtere. quod veriſſimum eſſe paucis pòſt verſibus cognoſcetur.

Quamplurimas poſſet.] *Poſſit*, ratio ſermonis poſtulat.

Multa opere.] Sic placet: propter cõſenſionem noſtri antiqui. & Stephanici, & Aldini: cùm in aliis ſit, Multi operis.

Eaſdem copias, quæ antea præſidio nauibus fuerãt, relinquit.] Ineptè. quanto illa Stephanici & Aldini librorum concinnior: Eaſdem copias, quas antè, præſidio nauibus relinquit.

Memoria proditum.] Sic omnes lib. Memoriæ tamen, caſu tertio, video & apud hunc, & apud alios, vbique.

Ex Belgio tranſierant.] Sic omnes lib. Ego tamen Cæſaris conſuetudinem attendens, *Belgis* legendum eſſe non dubitarem. Nã vbique & de ſingulis populis ita loquitur. Quinetiam lib. Ciuil. 1. Cæſaris, inquit, erat in Barbaris nomen obſcurius.

Bello illato ibi remanſerant.] Stephan. Eo permanſerant. Neutrum placet. Non enim illato bello, ſed confectu potiùs permanſerunt. Obſcurus mihi locus. ac vereor ne multa ſint adulterina: ac Cæſar ita ſcripſerit: Quibus orti ex ciuitatibus bello illato eo peruaſerunt. Sed ſine veteris auctoritate libri nihil mutandum eſt.

Minores obiecta inſula.] Sic quoque Aldinus. ſed noſtri & Stephanici & Romani & vulgarium conſenſus præponderat, vbi legitur *Subiecta*.

CAP. V.

NVmo æreo.] Codex Steph. Minimo ære, aut auro, aut aliis ferreis. Ego legendum ſic putarem: Minimo ære aut auro aut laminis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nam Tacitus in Agricola ita ſcribit: Fert Britannia aurũ, & argentum, & alia metalla.

Quam in Gallia.] Belgica, ſubaudiendum arbitror.

Leporem & Gallinam.] Lõgè his diſsimilia, Dio Nicæus, & Herodianus in Seuero.

Inſula natura triquetra.] Strabo lib. 4: ἡ δὲ Βρεττανικὴ τρίγωνος μέν ἐστι τῷ σχήματι. & multa in Cæſaris ſententiam. Legendus etiam Tacitus in vita Iulij Agricolæ.

Ibernia dimidio minor.] At Mela lib. 3: Super Britanniam, inquit, Ibernia eſt penè par ſpatio, ſed vtrinque æqualis. Videtur exſcriptus hic locus, & apud Melam corruptus.

Dies x x x.] Mela eodem loco: In ea, inquit, quòd ſol longè occaſurus exurgit, breues vtique noctes ſunt. Sed per hyemem, ſicut alibi obſcuræ, æſtate lucidæ. quòd per id tempus iam ſe altiùs euehens, quanquam ipſe non cernatur, vicino tamen ſplendore, proxima illuſtrat: per ſolſtitium verò nullæ: quòd tum iam manifeſtior non fulgorem modò, ſed ſui quoque partem maximam oſtẽtat. Tacitus in vita Agricolæ: Dierum ſpatia vltra noſtri orbis menſurã, & nox clara, & extrema Britanniæ parte breuis, vt finem atque initiũ lucis exiguo diſcrimine internoſcas. Quòd ſi nubes nõ officiãt, aſpici per noctem ſolis fulgorem, nec occidere & exurgere: ſed tranſire affirmant.

Eſſe arbitrantur.] Steph. Exiſtimatur. cui video Faerni librum ſuffragari.

D C C millium paſſuum.] Non congruit numerus Dionis Nicæi in Seuero, quem conferre qui volet, poterit.

Vicies centena.] Legendum, *Centenum* in ſecundo caſu.

Glaſto inficiunt.] Noſter antiquus, itémque Stephanicus, *Vltro inficiunt.* Quod etiam apud Pomp. Melam ſeruatum eſt. Incertum, inquit, ob decorem, an quid aliud, vltro corpora infecti. vbi de Britannis loquitur. Romanus, & alij nonnulli, *Vitro glaſto inficiunt.* Incredibile dictu eſt, quàm variæ doctiſsimorum hominum coniecturæ proferantur: cùm alij Vitro, alij Nitro, alij Glaſto, alij Luteo, alij Glauco, alij alio modo emẽdent. Mouet me Pomponij Melæ & veterum librorum conſenſus, in quibus *Vltro* conſtanter ſcriptum eſt, vt cõtra omnium ſententiam reponẽdum arbitrer, *Lutro*, mutatione perexigua. propterea quod Dioſcorides Lyſimachiam ſcribit à nonnullis Lytron appellari. Valere autem Lyſimachiam ad cęruleum colorem, Ruellius & alij confirmant: vt dubitari etiam poſsit, an pro Luteum, quod eſt apud Plinium & Vitruuium, fortaſſe legendum ſit, Lutrum. de quò tamen nihil affirmo. Vitruuius lib. 7. cap. 14: Qui nõ poſſunt chryſocolla propter raritatem vti, herba quæ luteum appellatur, cæruleum inficiũt. Plin. lib. 33. cap. 5. Luteam putant à Lutea herba dictam, quum ipſam cæruleo ſubtritam, pro chryſocolla inducunt. Tantam autem de Lyſimachia & Luteo vel Lutea herba diſſenſionẽ animaduerti inter Ruellium, Fuſchiũ, & alios eruditos viros, vt vel vnus ille Dioſcoridis locus variis ipſorũ diſputationibus facilè præponderet. Nitrũ quidem ad cæruleum colorem valere, Vitruuius ſcribit lib. 7. cap. 11. ſed neque ſolum, verùm arena contuſum, & æri cyprio mixtum: neque ad corpus hominis inficiendũ, quod vſus oſtendit: ſed ad opera, de quibus apertè Vitruuius ibi loquitur. Luteum autem hoc loco Victorius reponebat Variar. lib. 19. cap. 3. Nitrum, Turneb. Aduerſ. 6. cap. 17.

Horribiliore adſpectu.] Sic Aldinus: & ita magis placet: cùm in aliis omnibus legatur *Horridiore.* Nam ſic idem hic noſter infrà lib. 7: Qua deſpici poterat, horribilem ſpeciem præbebat.

Virgines ductæ.] Steph. Quo primùm virgo deducta eſt. Noſter & Romanus, Adducta eſt. Quod valde arridet. Nam vna tantùm ſignificatur. Quid igitur ſi plures eadem pepererit? cuius erit ſecundus, aut tertius, aut quartus? Sanè ex verbis Cæſaris reſponderet aliquis, fore omnium communem: & hanc eſſe Platonicam cõfuſionem.

Inter ſe conſtitiſſent.] Non dubito duas primas voces ex gloſſa ſumptas, & tollendas eſſe. nam legiones propter terrorem intermiſſo aliquanto ſpatio conſtiterant.

Per medios audaciſſimè.] Scripſiſſe Cæſarem arbitror, Per medios hoſtes audaciſsimè.

CAP. VI.

CVm periculo dimicare.] Noſter, Steph. & Romanus, Cum periculo prælio dimicare.

Pedibus tranſiri.] Notandũ, pro Vado tranſiri.

In agros effunderent.] Steph. Eiicerent. quod non æquè placet. Nam terroris cauſſa latè vagabantur.

In continentem Galliam venerat.] Vocem Galliam propter Cæſaris conſuetudinem ſuſpicor ex Gloſſa ſumptam fuiſſe.

Pecorúmque numerus.] Faernus *Pecoris.* Idem noſter, & Steph. & Aldin. & Romanus.

Noſtri acriter.] Praua interpunctio locum corruperat. nam hinc periodi initium eſt.

CAP. VII.

OPpidum Britanni vocant.] Strabo lib. 4. πόλεις δ' αὐτῶν εἰσὶν οἱ δρυμοί. περιφράξαντες γὰρ δένδρεσι καταβεβλημένοις εὐρυχωρῆ κύκλον, αὐτοὶ ἐνταῦθα καλυβοποιοῦνται, καὶ τὰ βοσκήματα κατασταθμεύουσιν, οὐ πρὸς πολὺν χρόνον.

Numerus

Numerus pecorum repertus.] Noſter & Steph. *Pecoris.*

Nobili duce Cingetorige.] Stephan. *Lugotorige.* nam Cingetorigem paulò antè Regem nominarat.

Facilè extrahi poſſe.] Id eſt, Caſsiuellaunum facilè morarum cauſſas poſſe fingere, & diem ex die ducere.

Et prioris.] Particula, *Et*, ſententiam deprauat, ac ſine dubio delenda eſt.

Locum caperent.] Obſcura mihi ſententia, niſi fortè locũ capere dicantur naues, quæ curſum tenent.

Per Atrebatem Comium.] At hic in exercitu Cæſaris erat anno ſuperiore, à Britannis remiſſus. lib. 4. cap. 5. Priùs ergo Comium fide publica euocarant, & eius opera in hac compoſitione vſi erant.

CAP. VIII.

Q. *Ciceroni.*] Marci fratri, & Cæſaris legato. Dio lib. 40.

Humilibus] Vox *Militibus* ſuperuacanea eſt: ac Cæſar ſuperiùs ſemper Legionibus præfectos dixit.

Tres in Belgio.] Steph. Belgis: quod ſine dubio rectum eſt. Et vbique hoc puto ſeruãdum. Nam hæc Cæſaris conſuetudo eſt in populis omnibus.

Ambiorige & Catiuulco.] Hi Reges quiſque dimidiæ partis Eburonum nominantur. lib. 6. cap. 6.

Sabino Cottaq;.] Eodem loco, Caſtellum Vatuca nominatur, in mediis Eburonum finibus: vbi duo iſti legati hyemandi cauſſa conſederant.

In Gallia morari.] Hoc eſt, ſuam in Italiam profectionem differre. Morabatur autem in Belgis, &, vt opinor, Samarobrinæ.

Inimici palàm multis etiã ex ciuitate auctoribus.] Steph. & Faern. lib. Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus. Legendũ arbitror, vnica tranſpoſita vocula: Inimici multis etiam ex ciuitate palàm auctoribus, interfecerunt. Nam alioqui poſtremum hoc verbum quò referatur non habebit.

Ex Belgio.] Iterum reſtituendum arbitror, Ex Belgis: propter aſsiduam Cæſaris conſuetudinem.

Ad caſtra oppugnanda.] Noſter & Faerninus & Romanus, & Steph. Caſtra oppugnatũ. quod placet.

Controuerſias minui.] Minuere controuerſias, pro Tollere, & extinguere. Sic lib. 6. cap. 5. Principes regionum inter ſuos ius dicunt, controuerſiáſque minuunt. Sic Cicero Offic. 1. Sed cùm plerique arbitrentur res bellicas maiores eſſe quàm vrbanas, minuenda eſt hæc opinio: id eſt, tollenda. Sic Academ. 2. Sed vt minuam controuerſiam, videte quieto, &c.

Non minus haberet in ſe iuris multitudo.] Hanc veram ac ſtabilẽ eſſe Principatus formam, multi diſputant. Nam aut vi, & in inuitos occupatus eſt, aut multitudinis voluntate delatus. prior confeſsione omniũ eſt Tyrannicus. alter certis legibus & conditionibus delatus: vnde vltrò citróque obligatio naſcitur. Eiuſmodi Feudorum iura fuerunt, vt quibus de cauſsis à Vaſallo feudum, iiſdem à Patrono amitteretur.

Humilitate ſua.] Notã Humilitatem non virtutem eſſe, quę vulgò modeſtia dicitur, ſed tenuitatem & infirmitatem.

Subſidio venire.] Faern. & Stephan. *Subuenire.*

Ipſorum eſſe conſilium.] Id eſt, licere illis conſilium capere, ac deliberare vtrum malit. Sic Cicero: Veſtrum iam conſiliũ eſt, quid vobis ſit faciendum.

CAP. IX.

INter eos exiſtit controuerſia.] Sic noſter Stephan. & Romanus. Aldinus, Inter eos ex his tot cauſsis controuerſia orta eſt. Vetus placet. nam ex verbo *Exiſtit* mendoſè factũ eſt, *Ex his tot.* deinde à ſciolo quopiã ſubiectum, *cauſſis*, & *Orta eſt.*

Ariouiſti mortem.] At hunc lib. 1. cap. vlt. fuga ſibi ſalutem reperiſſe ſcripſit. vel igitur ex vulnere accepto, vel ex animi mœrore Ariouiſtum mortuum eſſe oportet.

Vltrò illatis.] Non citrò acceptis.

Unam eſſe in celeritate.] Magis placeret, *Vna*: ſexto caſu: Vna eſſe in celeritate poſitam ſalutem.

Amplius ab iis abſit.] Sic Stephanicus. Placet tamen Faerni liber: Amplius abſit.

Quantaſuis magnas.] Sic omnes lib. Vſitatum tamen puto, Quantumuis magnas. vel, Quantaſuis copias.

Quem haberet exitum.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, Conſilium dici exitum habere, cùm in alterutram partem tutum habet euentum: non habere verò, cùm neutram in partem habet: & eſt, vt Dialectici loquuntur, ἐκ τῶν ἀπόρων. Itaque Titurius ſuum, in vtranque partem tutum eſſe diſputat: Cottæ verò, in neutram. Cicero ad Attic. 7. ep. 11. Videtur hoc conſilium exitum habiturum. Hircius de bell. Alexãdrino, Neque vllum exitum conſilij ſui reperiret, ſi permaneret in ſententia, &c.

Vincite.] Diſputando & altercando, ſcilicet, quaſi dicat, Diutius non contendam. Valeat veſtra ſententia.

Hi ſapient: ſi quid.] Placet Stephan. & Ald. & aliorum ſcriptura: Hi ſapient: & ſiquid. Pro, Hi milites conſilium capient. Horum erit iudicium.

Communem cum reliquis belli caſum.] vox *Belli* abeſt ab omnibus quos vidi & antiquis, & recentioribus. quorum conſenſum huic ſingulari antepono.

Dat manus.] Dare manus, cedere, victum ſe fateri. Tranſlatum ab iis qui bello capti ſeſe dedunt. Cic. de Amicitia: Qui litigare ſe ſimulans blandiatur, atque ad extremum det manus. Sic ad Att. 2. ep. 22. Primo ſanè die multa contrà: ad extremum autẽ manus dediſſe.

Impedimentis ac hoſtes.] In aliis omnibus poſt vocem *Impedimentis*, ſubiectum eſt verbũ *Incedunt.* vtraque placet. ſed librorum cõſenſionem potiorem arbitror.

CAP. X.

IN orbem conſiſterent.] Dixi ſub finem lib. 4. In orbem conſiſtere dici milites, qui nõ hoſtem adoriendi, ſed ſui tantùm defendendi conſilio denſi cuneis ſe quiſque coactis agglomerant: vt Vergilius cecinit. Idque paucis verſibus inſequentibus apparebit. Saluſtius dicere videtur Grege facto. Nam in Iugurt. Ex omni, inquit, multitudine non amplius XL. memores nominis Romani grege facto locum cepere. &c.

Id factum.] De impedimentis, & auro relicto: vt Florus loquitur.

Et numero pugnandi pares noſtri.] Faernus ex ingenio reponit, *Pugnantium.* quod placet. Simul ex Stephanico lib. ita locus diſtinguendus eſt, vt poſt *pares* punctum notetur. Tum alterius ſententiæ initium hoc ſit: Noſtri tametſi à Duce & à fortuna deſerebantur, &c. Nonnulli autem pro *numero* repoſuerunt *animo*: quod eorum temeritatem ſimul & inſcitiam cõarguit.

Tela à confertis vitari poterant.] Sic Aldus. At Stephanicus & noſter multò rectiùs, Tela conferti vitare poterant.

Se ſuámq. fidem interponere.] Sic Aldus & vulgati mendoſiſsimé. Nam ſine coniunctione legendum eſt, vt in Steph. Se ſuam fidẽ interponere. Et ſic alibi, Fidem interponere, Iuſiurandum interponere.

Suam ac militum ſalutem.] Sic Ald. Rectiùs Faerni & Steph. libri: De ſua ac militum ſalute.

CAP. XI.

HVic quoque accidit.] Corrigendum videtur, *Hic.*

Virtuti locus relinquebatur.] Id eſt, pugnandi.

Hanc adepti victoriam.] Ita placet: neque ſine libri veteris auctoritate quicquam mutari paterer. ſed tamen ſcripſiſſe Cæſarem *Hac adepta victoria,* in ſexto caſu, ex Latinæ linguæ conſuetudine ſuſpicarer.

Turres CXX.] In Steph. & Romano, & multis aliis: Turres admodum CXX. Suſpicor de mendo. Nam neque tam magno turrium numero vſquam legi vel Romanos ipſos eſſe vſos: præterea vna nocte tot ædificari turres potuiſſe, non puto. denique poſteriùs turres excitatas fuiſſe, mox intelligetur. Non placet diuinare. ſed probabilius eſt de aggere ex materia extructo Cæſarem ſcripſiſſe. vt aliis multis locis.

Oppugnationem opus ſunt.] Cùm de Romanis perſpicuè loquatur, corrigẽdum putarem *Propugnationem.*

Pinna, loricaq.] Loricas dicit, quas vulgò *Parappettos* appellamus, quaſi pectoris tegumenta. vt lib. 7. docebimus.

Mittuntur ad Cæſarem literæ.] Qui tum erat in Belgis, Samarobrinæ.

Seſe tamen ſcire] Vox *Scire* tollenda eſt, auctore Stephan. lib. & loci ſententia poſtulante.

Manibus ſagulíſque.] Video eſſe qui *Furculis* vel *Sarculis* reponant. Sed vſitata lectio in veteribus omnibus reperitur: & ad Neruiorum imperitiam demonſtrandam aptiſſima eſt: & (quod caput eſt) Paulum Oroſium auctorem babet. denique modò dixit eos ferramentis deſtitutos fuiſſe: hoc eſt, bidentibus, ligonibus, palis, raſtris, alueis, cophinis, qualis. vt eſt apud Veget. li. 1. cap. 24. & lib. 3. cap. vlt.

Exhaurire cogebantur.] Sic noſter & Aldin. At Stephan. Videbantur: pro Nitebãtur, quod in Romano eſt.

Minus horis tribus decem millium paſſuum.] Legendum XV. vt in lib. Steph. & apud Oroſium. Valli autem & foſſæ ſpatium ſuperiùs Cæſar expoſuit: & Oroſij numerus congruit.

Copia quæ eſſet] Non dubito quin legendum ſit, *Cùm eſſet.*

Fuſili ex argilla.] Quid ſit Argilla fuſilis, ignorare me fateor. Quid ſi *Aruina* legeretur, vt pro ſeuo poneretur? Oroſius locum ſic expreſsit: Teſtas fundis feruentes intorſere, flammatáque tela focis: ac mox concepto igne rutilantia intra caſtra iecerunt. Pſeudeutropius autem ſic: Teſtas feruentes intorſere fundis. Sed neceſſe eſt, in teſtis picem, aut ſeuum, aut aliquid eiuſmodi fuiſſe, quo ignis excitari ſolet. vt libro 7. cap. 4. Picem, reliquáſque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant. Item: Quidam Gallus per manus ſeui ac picis traditas glebas in ignem proiiciebat. Salluſt. in Iugurth. Contra ea oppidani in proximos ſaxa voluere, ſudes, pila, prætereа picem ſulphure & tæda miſtam ardenti mittere. Tacitus lib. 18. Dum faces, & glandes, & miſsilẽ ignẽ in obſeſſos iaculantur. Cogitandum etiam, ecquid ita emendari poſsit: Feruentes ſulphure ex argilla glandes. Vel ſic: Feruentes fictili ex argilla. Vel ſic:

ſic:Fuſiles feruenti ex argilla glādes.Hirc. li.de bel.Afr.Officinas ferrarias inſtruere, ſagittáſque & tela, vti fierent, complura curare, glandes fundere, ſudes comparare.

Demigrandi cauſſa.] Loci deſerēdi,& ad impedimenta currendi. Demigrare,eſt de loco decedere cum animo non reuertendi.

Vt ſe ſub ipſo.] Legendum puto Ita ſe. Nā tot cædium & vulnerum cauſſam hanc affert: quòd hoſtes tam cupidè ad vallū accedebant: ita conferti ac ſtipati erant, vt nullum fruſtrà telum adiiceretur.

In eam erumpit.] Omnes alij, *Irrumpit.* quorum conſenſionem probo.

Turri adacta.] Turri Gallorum ad Romanorum vallum admota. Nam de Turri, non de flamma verbum Adigendi intelligendum eſt.

Turris ſuccenſa eſt.] Turris Gallorum ambulatoria ignibus in eam à Romanis militibus coniectis ſuccenſa eſt.

Illum veruto transfixum.] Noſter,Stephan. & Romanus,pro hoc verſu ſcriptum habent: Illic verò occurſat ocyùs gladio, comminúſque rem gerit Varenus. Ego non dubito vtrunque retinendum: & poſt verbum *Arbitrantur* hæc ſubiungenda.

Vtrunque verſauit.] Sic Stephan. & Ald.& alij complures. Nonnulli *Seruauit*,quod abiudico.

Vnus inter Neruios.] Stephan.& Aldin.*Intus*, quod ſine dubio rectum eſt.

Cuidam ex equitibus Gallis.] Dio lib. 40. locum hunc obſeruans, notat Cæſarem non putaſſe hoc negotiū Verticonis ſeruo cōmittendum, ne patriæ charitate adductus magnum Romanis detrimentum afferret. & obſeſſorum calamitatem & pericula exponere potuiſſet. Sed tamen hunc equitem Gallum fuiſſe,Cæſar teſtatur. An pro Dione reſpondendum eſt,hunc alterius eiuitatis fuiſſe, non Neruium? Ego non hāc cauſſam Cæſari fuiſſe crederē: nam eundem quoque Neruium ſeruum remiſit, vt paulò pòſt intelligetur. Sed quo tutior res eſſet, duos Cæſar mittendos putauit.

CAP. XII.

GRæcis literis.] Hoc idem totidem verbis Dio commemorat. Docet hic locus, quàm abſurdum ſit, exiſtimare, Gallos Græca lingua vulgò vſos eſſe. Sed tamen negare nonnullos literarum ſtudio deditos, eius linguæ peritos fuiſſe,æquè abſurdum eſt. Idem Dio & Suetonius ſcribunt, aliis in negotiis eū per notas ſcripſiſſe, ita ſtructo literarum ordine,vt nullum verbū effici poſſet.quæ ſi quis inueſtigare vellet, quartam Elementorum literam id eſt D pro A permutaret.

Periculum veritus.] Tela Romanorum veritus. Itaque quaſi vnus ex hoſtibus eminus pugnans tragulam adiecit: vt Dio ſcribit. ſed non dedita opera turri infixit: vt idem affirmat.Nam caſu id factū Cæſar teſtatur.

In conuentu militum recitat.] Obſeruandum arbitror verbum *Conuentu.* non enim dixit In concione: quia Græcè non omnes milites intelligebant. Sed aliquammultis familiaribus, & Græcæ linguæ peritis coactis,qui deinceps cæteris exponerent.Erat ergo Conſilium,Concio,& Cōuentus. Ad conſilium adhibebantur, legati, tribuni, quæſtores. ad concionem, omnes: ad conuentum,proximus quiſque.

Fumi incendiorum.] Significat Cæſaris conſuetudinem,vt quà exercitum duceret,ædificia omnia incenderet: quæ tamen hoſtiū eſſent. Sic lib.8.cap.1. Nanque etiam illud vulgare incurſionis ſignum hoſtium,quod incendiis ædificiorum intelligi conſueuit, Cæſaris id erat interdicto ſublatum.

Cum tantis copiis.] Steph. *Tātulis.*& mox,*Tū*, pro *Tamen*.quod ſine dubio rectum eſt.

Si fortè timoris ſimulatione.] Factum hoc Cæſaris Frontinus laudat,& ſtratagematis loco numerat,lib.3.cap.17.

Trans vallem magnam & riuum.] Vox *Magnā* abeſt ab omnibus aliis. Ac ſæpe iā dixi cōſenſionem librorum ſine magna cauſſa nō repudiandam.

Relictum eſſe militem.] Omnes alij prçter Aldinum,*Reliquum.*

Illum locum relinqui.] Præclarè hunc locum Dionyſ. Lambinus vir doctiſsimus reſtituit: *Vllum* locum relinqui volebat.Steph. & Aldin. *Illorum* pro *Illum* ſcriptum habebant. Sed Lambini emendatio ſine dubio probanda eſt.

Expiato incommodo.] Memorabile eſt, quod Suetonius ſcribit, Cæſarem audita clade Tituriana, barbam capillúmque ſummiſiſſe: nec antè dempſiſſe, quàm vindicaſſet: quod nunc accidit.

Diutina lætitia.] Faern. codex, *Latatio*.quod idem in Steph.reperi.

Millia paſſuum L.] Omnes alij,Millia paſſuum abeſſet circiter L X.

CAP. XIII.

L. *Roſcio Legato.*] Omnes præter Aldin. *Quæſtore.*ſed perſpicua veritas omnium lib.conſenſioni præponderat.Hunc autem legatum Cæſaris fuiſſe conſtat ex hoc ipſo lib.cap.8.

Alias territando, alias cohortando.] Rectè ſic, vt in Ald.& Steph.noſtro,& Romano,cùm in vulgatis legatur *Alios.*

Recentibus officiis.] De quib. inf.lib.6.cap.4.

Omnibus gentibus.] Notandus locus, Gallorum gentem virtute belli gentibus omni-

bus præcelluiſſe. Sic lib. 6. cap. 6. Ac fuit antea tempus cùm Germanos Galli virtute ſuperarent.

Exercere.] Placet Faernini & Stephanici libri ſcriptura: Exigere à finitimis, equos parare, exules damnatóſque tota Gallia, &c.

Alterius factionis.] Nam de principatu Treuirorum cum ſuo ſocero contendens, ſtatim ſe Cæſari dediderat. lib. 5. cap. 2.

Hoſtem iudicandum curat.] Omnes ad vnum, Hoſtem iudicat.

Neu quis quenque.] Legendũ arbitror, Quenquam.

Armatum concilium.] Liuius lib. xxi. In his (de Gallis loquitur) noua terribilíſque ſpecies viſa eſt, quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt.

Liber VI.

CAP. I.

CN. *Pompeio.*] Sic Pedian. in Milon. Senatuſconſultum factum erat, vt Interrex & Tribuni pl. & Cn. Pompeius, qui Proconſule ad vrbem erat, viderent, ne quid detrimenti Reſp. caperet, delectus autem Pompeius tota Italia haberet. Quid ſit autem Ad vrbem, & Aſconius & ego in Verr. 2. expoſuimus. Qui cũ imperio erant, ſi quid publicè aut priuatim agere vellent, extra vrbem manebant: ingredi in vrbem iis non licebat. Sic. lib. Ciuil. 2. In ſe noui generis imperia conſtitui: vt idem ad portas vrbanis præſideat rebus, &c.

Conſules ſacramento rogauiſſet.] Primùm mittebantur Conquiſitores. Tum delectus habebatur. pòſt Conſules ſacramento rogabant: Milites ſacramento dicebant.

Ad opinionem Galliæ.] Vocem *Galliæ* non dubito ex gloſſa imperiti hominis ſumptam eſſe. Nam ſuperiùs dictum eſt, Opinionem à Cæſare paſsim dici pro auctoritate & exiſtimatione. Itaque non *Galliæ* ſubſcribendum fuit, ſed potiùs *Populi R.* vt mox: Docuit quid Populi R. diſciplina atque opes poſſent. Sed hoc niſi qui in Cæſaris libris admodum verſatus fuerit, non videbit.

Cum Q. Titurio amiſerat] Mendum perſpicuũ. Legendum eſt, *Cotta & Titurius amiſerant.* lib. 5. cap. 9.

Tribus legionibus.] Idem infrà hoc ipſo lib. cap. 6.

Finitimos atque Germanos.] Vox *atque* nõ eſt in Faerni & Steph. libris, & meo iudicio delenda eſt.

Nonnullis ciuitatibus.] Apparet eſſe mendum. Itaque fuere qui *Ciuitates* corrigerẽt. quod non diſpliceret, niſi viderem Cæſarem de vna tantùm Treuirorum ciuitate verba feciſſe. Veteris igitur codicis auctoritas expectanda eſt: Siquis fortè ſcriptum haberet *Societatem.* quod huic loco aptiſsimè conueniret.

Obſidibus de pecunia cauent.] Conſentiunt noſter, Stephan. Ald. & Romanus: quos probo. Nã de pecunia, in bello, obſidibus cauebãt: in pace, prædibus. Indéque natum prædum dandorum initium arbitror. alij vulgati, Obſidibus & pecunia.

Nondum hieme confecta.] Sic infrà lib. 7. Iam propè hieme confecta. &c.

Ab hoc concilio abfuiſſe exiſtimabantur.] Nonnulli, Ab hoc concilio eximebantur. quod non placet. Legendum puto *Conſilio* per ſ. vt non concilium à Cæſare indictum ſignificet: ſed conſilium pro coniuratione & conſpiratione dixerit: vt alibi perſæpe. vt mox Acco qui princeps eius cõſilij fuerat.

Pro ſuggeſtu.] Pro tribunali. Liuius lib. 31. Excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem ſtipatum lictoribus vident.

Æſtiuum tempus inſtantis belli.] Puto legendum *Inſtans.* neque obſcuram coniecturæ cauſſam eſſe arbitror.

Ex eo quod meruerat odio.] Sic Aldinus. Faernus autem, Quod in eum erat: ex ingenio: vt ſignificat Vrſin. Steph. Meruerat. quod etiam in quibuſdam impreſsis video. Et rectè. Cauarinus hic, Rex quondam Senonum, regno & domo à ſuis expulſus fuerat. Hunc Cæſar reſtituerat, lib. 5. cap. 9. Cæſar igitur aut ipſius in Senones iracundiam, aut iuſtum Senonum in illum odiũ pertimeſcebat.

Germanos in amicitiam.] Sic Steph. & Ald. & alij. Ego *Germanis.* caſu tertio non dubito quin ſit corrigendum.

Cum transrhenanis congredi.] Se cum Germanis, qui auxilio Treuiris veniebant, coniungere.

His confirmatis rebus.] *Conſtitutis,* ſexcentis locis dixit. ſed hoc tum vſurpat, cùm aliqua pollicitatio facta eſt. vt Ciuil. 1. Quibus confirmatis rebus, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos confirmant.

Cuſtodis loco.] Obſeruatoris, ſpeculatoris.

CAP. II.

A*B eis millibus paſſuum xv.*] Duæ illæ voces *Ab eis,* abſunt à noſtro & Aldino & Stephanico & Romano. Et rectè abſunt. quanuis nõnulli reſtituerint, A militibus.

Cum xxv.] Locus hic demõſtrat per id tempus decem in legione cohortes fuiſſe.

Bacenis.] Pars Herciniæ Syluæ: quam nunc Nigram Germani appellãt: *Der ſchwartzwald,*

vuald, à Nechari amne ad Mœnum.

Habebat in animo.] Frontinus lib. Stratag. 2. factum hoc Labieni cõmemorat. T. Labienus, inquit, C. Cæſaris legatus aduerſus Gallos ante aduentũ Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulauit, poſitiſque in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credẽtes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt tranſmittere. Labienus circumacto exercitu inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecidit.

Nonnullos Gallos.] Sic Steph. & multi impreſsi. Rectiùs Aldinus, Nonnullos Gallicis rebus.

Primiſque ordinibus.] Mirum eſt, neque, vt opinor, probabile, totos ordines euocatos. Itaque alibi perſæpe, primorum ordinum centuriones conuocatos ſcribit. Quomodo tamen reſtituendum ſit, veterum lib. ope deſtitutus affirmare non audeo.

Ciuitatem recipit.] Id eſt, ex rebellione ac defectione recuperat.

CAP. III.

QVod auxilia.] Deeſt vox *Germani*: vel certè ſubaudienda eſt. niſi quia in Sueuos præcipuè proficiſcebatur, potiùs ita legendum ſit, Quòd auxilia contra ſe Sueui Treueris miſerant. Sed ſuperior magis arridet.

Dare pollicentur.] Faernus. *Dari*. Sed ita eſt in lib. Stephani, & meo, & Aldino, & reliquis omnibus. neque mutandi cauſſam video idoneam.

Sub eorum imperio.] Notetur Cæſarem promiſcuè pro eodẽ vſurpare: In fide, In clientela, & Sub imperio eſſe.

Barbaros atque imperitos.] Hoc dicit, quia cibaria ſibi non prouiderant.

Ad iniquam pugnandi conditionem.] Nihil muto. ſed ſi quis vetus codex haberet *aliquam*, magis placeret. vt aliis multis locis: vt paulo ſuprà: Sperás temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem.

Poſteaquam venerant.] *Venerint*, legendum arbitror.

Ac longè introrſus.] Nonnulli *Hanc*: quod magis placet.

Cheruſcos à Sueuis.] Mirum eſt & contra Cæſaris conſuetudinem, de Cheruſcis mentionem hîc fieri, quaſi de potentiſsimis populis: neque tamen vllam eorum vel minimam deſcriptionem vllo loco adhiberi. De hac autem Cheruſcorum & Sueuorum vicinitate, Tacitus lib. Annal. 2.

CAP. IIII.

CIuitatibus atque pagis.] Ciuitates dicit Reſpublicas, quæ vel liberæ & ſui iuris erant: vt Bellouacorum, Venetorum: vel in alterius potentioris fide & clientela: vt Biturigum, Senonum, qui Aeduorum fidem ſequebantur. Pagos verò earum Rerump. fines, ſiue territoria.

Factiones ſunt.] Hìc notetur memorabilis illa vox Cornelij Taciti in Agric. vita: Non aliud aduerſus validiſsimas gentes pro nobis vtilius, quàm quòd in commune non conſulunt: ſed per Principes factionibus & ſtudiis trahuntur. Ita dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincũtur. Itaque cùm diuturnis ciuilibus bellis Galli inter ſe conflictati eſſent, Cæſar hanc occupandæ Galliæ occaſionem ſumpſit. Sic tranſitum in Germaniã, bella Vbiorũ, Vſipetum, Tenchtherorum, & Sueuorum ciuilia eidem præbuerunt: vt libro 4. & lib. 5. dictum eſt. Tranſitum in Britanniam, Caſsiuellauni & Trinobantum contentiones. Et has eaſdem artes poſtea qui Magnæ beſtiæ ſimulachrum appellatus eſt, ſtudioſè retinuit.

Singulis domibus.] Hoc à me non intelligi, ingenuè fateor: ſiquis interpretetur ſingulas ciuitates ac familias duas in partes diuiſas fuiſſe: vt alteri Aeduis, alteri Sequanis fauerent. Nam hic parricidarum culeus potiùs, quàm patriſf. quietum domicilium fuiſſet. Locum igitur, ſic interpretor: vt cùm in Gallia duæ factiones eſſent, nullæ ciuitates, nullæque domus non alterutri parti ſtuderent: nullæ verò (vt vulgò loquimur) neutræ eſſent. Atque hũc eundem morbum in Italia graſſatum, cùm alij Guelphi, alij Gibellini dicerentur, nemo eſt qui neſciat.

Principes.] Aedui, aut Sequani.

Contra potentiorem.] Non dicit contra Aeduos, aut Sequanos: quorum erat ſumma poteſtas. ſed contra Principem, aut ciuitatem: ſuperiorem ea, quæ afficeretur iniuria, inferiorem autẽ Aeduis aut Sequanis.

Omnes ciuitates.] Non dicit, ſingulæ. ſed omnes, cunctæ, vniuerſæ: vt ex tota Gallia bipartita diuiſio fiat, non ex ſingulis ciuitatibus aut domibus. quaſi diceret, omnes Galliæ totius ciuitates, ſi genus vniuerſum ſpectemus, duas in partes diuiſæ ſunt.

Alterius Sequani.] Aruernos ſuperiùs poſuit: lib. 1. cap. 12. aliíſque locis ſcribit, Sequanos in Aruernorum fide & clientela fuiſſe. Sed quòd Sequani ſuis ſumptibus bellum illud proximum geſſerant, ſuáque pecunia Germanos conduxerant, & eorum auxiliis Aeduos vicerant, ita loquitur.

Diuitiacus.] Vide lib. 1. cap. 12.

Commutatione rerum.] Pulſis Germanis, eorúmque Rege Arioiuiſto.

Amplificata.] Forſan, *Amplificatis*, commodiùs legeretur. Hac autem ipſa de re vide lib. 7. cap. 10.

Adæquare intelligebant.] Steph.& Ald.Adæquare intelligebatur. quod magis placet. nam ſenſus eſt: Vulgò intelligebatur Rhemos adęquari Aeduis gratia & beneuolentia apud Cæſarem. Neque moueat quod mox dicet, longè principes tum Aeduos fuiſſe. Nam potentia & opibus & dignitate antecellebant. gratia pares erant.

Qui in aliquo ſunt numero.] Sic Ald.Corrigēdum: Aliquo ſunt nnmero, vt in Steph. & Aimoini monachi libris.

Per ſe nihil habet.]Aimoinus,Nihil habet per ſe.quod ſine dubio deprauatum eſt.

In ſeruitutem dicant.] Aimoinus, Addicnnt, quod magis ad iuris conſuetudinem accedit.

Altera Druydum.] Plin.lib.16.cap.vlt.Nihil habent Druydæ (ita ſuos appellant Magos) viſco & arbore in qua gignatur, (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos, nec vlla ſacra, ſine vlla fronde conficiunt, vt inde appellati quoque interpretatione Græca poſsint Druydæ videri. Hæc Plinius. Dryadas tamen nymphas Græci dixerunt, non Druydas. De eorum autem ſuperſtitione idem lib.24.cap.11. Nonnulli eruditi viri obſeruarunt veterem illam Gallorum cōſuetudinem etiamnunc multis Galliæ locis retineri.cùm anni initio clamitant, *Au guy, l'an neuf.* Id eſt, ad viſcum: annns nouus. Vnde illud Ouidij:

Ad viſcum Druydæ, Druydæ clamare ſolebāt. De his etiam in hanc ſententiam Lucanus lib.1.ita ſcribit:

Et vos barbaricos ritus,morémque ſiniſtrum
Sacrorum, Druydæ,poſitis repetiſtis ab armis.
Solis noſſe Deos,& cœli numina vobis,
Aut ſolis neſcire datum. nemora alta remotis
Incolitis lucis. Ammianus autem lib.15.tria ſapientum genera nominat,Bardos,Eubages, ac Druydas: & hos Pythagoreos numerat.

Rebus diuinis interſunt.] Atqui omnibus intereſſe licebat, niſi quibus ſacrificiis interdictum erat. Planiùs ergo Præſunt, dixiſſet. quanquam nihil muto. nam & huic ſcripturæ liber Aimoini ſuffragatur,& poſteriùs dicet, Sacrificiis priuatis Druydas adhiberi.

De controuerſiis.] Strabo lib. 4. δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται, τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις καὶ τὰς κοινάς.

Iidem diſcernunt.] Mirum eſt ita conſtanter legi in Aimoini,& Aldi,& Stephani libris. nam Latinæ quidem linguæ conſuetudo perſpicuè flagitat *Decernunt.* qno modo emendandnm eſſe non dubito.

Aut priuatus, aut populus.] Sic Steph. Ald.& & Aimoin.Multi autem impreſsi,*Publicus:* ex Græcæ linguæ cōſuetudine, apud quos δημοτικῶς dici ſolet. quamquam Latinam hanc eſſe conſuetudinē non memini. Fortaſſe populū nominat,quòd ciuitates quoque,quę Druydum decretis non parebant, à ſacris arcerentur.

Ab iis omnes decedunt.] Et Aimoin.& Steph. particulam *Ab*,remouent: quorum auctoritatem ſequor. Plaut.in Trinumm.

Decedam ego illi de via, & ſemita,&c.

Aditum eorum.] Sic Aldinus.At Aimoinus & Stephan. Aditnm, ſermonémque defugiunt.

His præeſt vnus.] Antiſtes,ſummus Pontifex. Itaque & Romani Pōtificis,& Cardinaliū, & contentionum in creandis Pontificibus imago planiſsimè perſpicitur.

Media habetur.] Nam in Gallia totā prouinciam quæ trans Rhodanum erat, non numerat: vt ab initio dictum eſt.

In Britannia reperta.] Plin. lib. 30. cap.1. Britannia, inquit, hodiéq; Magiam attonitè celebrat, tantis cerimoniis, vt eam Perſis dediſſe videri poſsit.

Illò proficiſcuntur.] Id quod argumento eſſe volumus, eandem Gallorum atque Britannorum linguam fuiſſe. Tacitus in Agricola: In vniuerſum æſtimanti, Gallos vicinum ſolum (de Britanniæ ſolo loqnitur) occupaſſe credibile eſt. Eorum ſacra deprehendas ſuperſtitionū perſuaſione. Sermo haud mnltum diuerſus.

Verſuum.] Non iam (opinor) dicit carmina: ſed ambitus orationis. qua in re vocabulū hoc vſurpari ſolitū, nemo ignorat.

Græcis literis.] Sic Aimoinus & noſter, vt Steph.& Ald. & Roman. & omnes ad vnū quos vidi libri. Attamē remota voce Græcis, idonea & integra huic loco ſententia conſtabit: hoc modo: In ſola Druydum diſciplina literis & ſcriptione non vtuntur. ceteris in rebus omnibus, vtuntur. Deinde ſi in priuatis ac domeſticis rationibus,& accepti expenſique codicibus patresfàm. omnes Græcis literis vtebantur: quid eſt quod ſuperiùs dixit, lib. 5. cap.12. Cæſarem Græcis conſcriptam literis epiſtolam ad Q. Ciceronem miſiſſe, ne intercepta epiſtola,ſua à Gallis conſilia cognoſcerentur? Itaque mihi perſuaſum eſt, vocem *Græcis* adulterinam eſſe: & ab eo fortaſſe interiectam, qui apud Strabonē lib. 4.legerat Gallos exemplo Maſsilienſium inductos, præceptores inde ſuæ iuuentuti ſumpſiſſe, & adeò φιλέλληνας fuiſſe, vt etiā pactiones & contractus Græcè ſcriberent. Sed Strabo præciſè de Maſsilienſi vicinia tantùm id commemorat. deinde ſua demum memoria id fieri inſtituiſſe. Plura autem hac de re ſcripſimus in Francogallia, cap.2.

Non

Non interire animas] Vnde ille feſtiuus mos Gallorum, pecunias mutuo accipiendi, quæ apud inferos reddantur: vt ſcribit Valerius lib.2.cap.1.

Ea literis mandare.] Ergo diſciplinæ myſteria ſcriptionis abſtinentia occultabant. At Pomp. Mela eam occultationem imperitè meo iudicio ad locum retulit. Docent, inquit, clam & diu vicenis annis in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.

Memoriam remittant.] Hoc idem Plato tum in Phædro, tum in Timæo. Quintil. lib.11. Quanquam, inquit, inuenio apud Platonem, obſtare memoriæ vſum literarum. videlicet, quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus.

De ſyderibus atque eorum motu.] Vbi ſunt inepti, qui dixerunt Plinium ſcripſiſſe, Gallos aſtrologiæ ſtudioſos non fuiſſe? propterea quod lib.18.cap.25. his verbis vtitur: Africam, Hiſpaniam, Galliam ſileri, non erit mirum. nemo enim obſeruauit in iis, qui ſyderum proderet exortus. Quaſi verò Plinius nō meminiſſet quod Cæſar mox ſubiungit, Gallos nihil eorū quæ de hiſce rebus tradebant, literis mandaſſe.

Alterum genus eſt equitum.] An igitur pedites nullo numero habebantur? quod ex ſuperiore diuiſione ſequi videtur.

Ambactos.] Feſtus ſic, Ambactus apud Ennium lingua Gallica ſeruus dicitur.

Natio eſt omnium.] Sic omnes quos vidi. Faernus teſtatur in ſuo ſcriptum, *Omnis.* quod magis placet.

Homines immolant.] Idem Cicero pro Fonteio. Suetòn. in Claudio. Pomp. Mela. Plinius lib.30.cap.1. Euſebius autem lib.4. de præp. Euag. cap.17. docet, hāc innumerarū gentium & præſertim Occidentalium cōſuetudinem fuiſſe. Patet autem huius doctrinæ initia ex Iudæorum religionibus, & Prophetarum præceptis eſſe nata: qui de Chriſti ſacrificio multa prædicere ſolebāt. Sed hanc doctrinam Sathanæ præſtigiis apud Gallos ſtultiſsimè corruptam fuiſſe. Quid enim nocentis ſupplicium ad alterius æquè noxij abſolutionem pertinet? An duobus captis & damnatis latronibus, alter alterius ſupplicio liberabitur? Innocentem eum igitur fuiſſe oportet, qui pro nocentibus & maleficis pœnas lueret.

Simulachra.] Strab. lib.4. καὶ κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦσι.

Numero nocentium.] Hoc idē Tacitus Germanis attribuit. Nec dierum, inquit, numerum, vt nos, ſed noctium computāt. ſic conſtituunt. ſic condicunt. nox ducere diē videtur.

Imperium cæleſtium] Aimoinus, Cœleſtes Martem bella gerere. quod poſterius in multis impreſsis ſeruatum eſt. Meliùs Aldinus, Steph. & alij, Bella regere.

Aut poſita.] In templo, aut conſecrato loco.

Publico conſpectu] Sic legendum, vt eſt apud Aimoin. Filiúmque pueriliætate in publico in conſpectu.

Tantas ex ſuis bonis.] Hæc videtur Antidos fuiſſe, quam Iuſtinianus in ius ciuile induxit, & Græco nomine παράφερνα appellauit. cuius tamen inſtitutum propterea videtur abſurdum fuiſſe, quia dos datur propter onera matrimonij. Turpe eſt autem dicere, maritum vxori eſſe oneri, aut vxorem onera matrimonij ſuſtinere. Sed hæc ab hiſtoriæ interpretatione aliena ſunt. Nam etiam Tacit. ſcribit in moribus Germanorum fuiſſe, vt non mulieres viris, ſed contrà viri mulieribus dotes darēt. Quem etiam veterum noſtræ Religionis Patriarcharum conſuetudinem fuiſſe, patet ex libro qui de Rerum originibus inſcriptus eſt.

Pecuniæ cōiunctim.] Placet Aimoini lectio, Coniunctim pecuniæ.

Ad eum pars vtriuſque.] Nimirum eo caſu quo liberi ex eo matrimonio nulli extarent. alioqui iniquiſsima eſſet conditio.

Iuſtis funeribus.] Sic Aimoinus. Steph. Ald. & ceteri omnes. Ego iampridem *Funeribus* delendum putaui: cùm Iuſta pro funeribus veteres vſurparint: quæ Græci τὰ νομιζόμενα dicebant, vt in Comm. verb. iur. docuimus. Ac iam hoc idem Vrſino placuiſſe video.

Vnà cremabantur.] Non tamen, vt opinor, viui. Priùs ergo ſacrificabantur.

Suam Remp.] Nam (vt Strabo ſcribit) ἀριστοκρατικαὶ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν.

Legibus ſancitum.] Aimoin. *Scriptum.* quod abiudico.

Per concilium.] Sic Aimoin. Steph. & Aldinus. *Per concilium* tamen *licere*, idem valere videbatur quod Auctore concilio, vel Senatu. cùm hîc, opinor, perſpicuè vſurpetur pro *In concilio.* Conſulendos tamen plures veteres codices putarem, ſiquis ſcriptum haberet, *Pro concilio*: vt paulò ſupra, *Pro ſuggeſtu.* id eſt in concilio, in ſuggeſtu: & apud Salluſt. Iugurth. Sed, vti pro concilio imperatum erat, Elephanti traduntur. niſi fortè *Per concilia* ſcriptum dicamus, pro, In conciliis.

CAP. V.

G*Ermani.*] Hoc quoque caput in Aimoini libro deſcriptum eſt, ſed multis locis vitioſé.

In ſtudiis rei militaris.] Seneca lib. de Ira, Germanis quid eſt animoſius? quid ad incur-

ſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur, innutriuntúrque, quorũ vna illis cura eſt, in alia negligentibus.

Impuberes permanſerunt.] Sic Tacitus in lib. de morib. German. Sera iuuenum Venus: eóque inexhauſta pubertas. Quaſi non antè pubertas exiſtat, quàm habita fœminę notitia. Alioqui exiſtimaſſet aliquis, Impuberes honeſto nomine à Cæſare appellatos, qui fœminæ notitiam nondum habuerunt. nam illa temperantia, ſtatura & vires aluntur, non lanuginis vacuitate. Mela autem locum ſic exſcripſit, Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint: & longiſsima apud eos pueritia eſt. Hanc autem nuditatẽ etiamnunc in Americis gentibus conſpicari licet. ac ſuperiùs Cæſar initio libro 4. eandem in Sueuis commemorat.

Rhenonum.] Steph. *Rhenorum.* Aimoin. *Rhenonum.* vbi de ſuo aſcripſit: Eſt id animalis nomen. Eáque opinio in vulgus recepta eſt. Quale tamen illud animal ſit, nemo, quod ſciam, explicat. Verũ vt animal fuerit, tamen non Tegumẽtis Cæſar dixiſſet: ſed Pellibus Rhenonum, pro tegumento. deinde, an feræ ignotæ nomen ſine interpretatione aliqua poſuiſſet? Ego *Renum* reſtituendum eſſe iampridem exiſtimaram. ſed affirmare ſine doctioris alicuius auctoritate non audebam. Vbi autem meam hanc opinionem Th. B. clariſsimo viro probari animaduerti, cuius ſincerum ac ſubtile iudicium omnes docti admirantur, in ea permanendũ exiſtimaui. præſertim his Corn. Taciti verbis confirmatus, in lib. de morib. Germ. Tegumen, omnibus ſagum, fibula conſertum. Cetera intecti totos dies iuxta focum atque ignes agunt. Locupletiſsimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſed ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles. Sed & Seneca lib. de Ira: Quid, inquit, Germanis induratius ad omnem patientiam, vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt: non ſuffugia aduerſus perpetẽ cœli rigorem? Item lib. epiſt. 14. epiſt. 90. Num hodiéque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis ſunt?

Agricultura non ſtudent.] Eadem ferè omnia de Sueuis ſuperiùs dixit. vt facilè intelligatur, maximã Germaniæ partem eo nomine appellari. Quare cùm illo loco ſcribat, rei militaris ſtudio agriculturam non deſeri, crederem hoc loco vocem Omnes, deſiderari. vt ſit: Agriculturæ non omnes ſtudent. Idque eo magis quòd paulò infrà ſic loquitur: Quod vt ſuprà demonſtrauimus, minimè omnes Germani agriculturæ ſtudent.

Agri modum.] Idem lib. 4.

Aliò tranſire.] Extra ſuos fines, bellandi cauſſa.

Æquari poſſe videat.] Verbum *Poſſe* delendũ eſt, auctoribus libris Aldi, Stephani, & Aimoini: tametſi apud hunc multa ſint, quæ adhibito iudicio repudianda ſunt. Et nũc idem Manutio probatum video.

Quam latiſſimus.] Noſter, & Steph. & Aimoin. & Rom. *Quàm latiſſimè.* quod valde placet. Sic enim lib. 4. cap. 1. maximam putant eſſe laudem, quàm latiſsimè à ſuis finibus vacare agros.

Prope ſe audere.] Idẽ liber, *Prope audere.* quod forſitan æquè probandum eſt.

Pecuniæ cupiditas.] At non tam ex pecuniæ, vt opinor, quàm ex honoris & imperij cupiditate factiones diſſenſionéſque naſcuntur. Itaq; videndum ecquis liber inueniri poſsit, in quo *Potentia* ſcriptum ſit.

Controuerſias minuunt.] Minuere controuerſias, tollere & diſceptare: vt dictum eſt. lib. 5. cap. 8. Et hoc idem ſcribit Tacitus de mor. Germ. Eliguntur, inquit, principes, qui iura per pagos vicóſque reddant.

Atque extra fines.] Mendum operarum hoc puto. Nam pro *Atque* reponendum *Quæ* vt in aliis omnibus.

Qui ſequi velint profiteantur.] Verba ſunt formulæ.

Fides abrogatur.] Alij omnes *Derogatur.*

Germanos Galli ſuperarent.] Tacit. de mor. Germ. Validiores, inquit, olim Gallorum res fuiſſe, ſummus auctorum diuus Iulius tradit. eóque credibile eſt, etiam Gallos in Germaniam tranſgreſſos. Quantulum enim amnis obſtabat, quo minus quæque gẽs eualuerat, occuparet, permutarétque ſedes promiſcuas adhuc & nulla regnorũ potentia diuerſas. Idem in Vita Agric. Nam Gallos quoque in bellis floruiſſe accepimus. mox ſegnitia cum otio intrauit, amiſſa pariter virtute ac libertate. Sed diligenter notandum eſt, non generaliter de Gallis omnibus Cæſarem hæc ſcripſiſſe, ſed propriè de iis qui proximè Rhenum incolunt, id eſt de Belgis.

Agri inopiam.] Hoc vix Cæſar cuiquã, qui vtriuſque naturã regionis norit, perſuaſerit. Et ſatis multis aliis de cauſsis bella ſuſcipiuntur. Liuius tamen lib. 5. in hanc ſententiam ſcribit, Ambigatum Biturigum Regem Sigoueſum ſororis filium in ſaltus Hercinios miſiſſe: cùm exonerare prægrauante turba regnum cuperet: quòd ea gens populis abundabat.

Vulgò Tectoſages.] Sic Ald. & Steph. & alij quamplurimi. Aimoin. *Peruolgæ.* Faernus & Vrſinus, *Volſcæ*: vt in pleriſque impreſſis. quod ſine dubio rectum eſt.

Nunc

Nunc quod.] Locus hic ex Aimoini & Steph. libris ita corrigendus eſt: Nuncque in eadem inopia, egeſtate, patientia, qua Germani, permanent.

Gallos autem propinquitas.] Perſpicuum eſt aliquid deeſſe. quinetiam in Aim. & Steph. & Romano ita legitur: Gallis autem prouinciarum propinquitas. Ammianus autē locum hunc Cæſaris lib. 15. exſcribens, ad Aquitanos hæc refert. Aquitani, inquit, ad quorum litora, vt proxima, placidáque merces aduentitiæ conuehuntur, moribus ad mollitiem lapſis, facilè in ditionem venere Romanam. Itaque locum hunc reſtituendum ſic putarem: Galli autem quibus prouinciæ propinquitas, &c. Nam etiam vocem Prouinciæ in quibuſdam impreſſis reſtitutam videmus.

Nemetum & Rauracorum.] Beat. Rhenanus, docuit legendum eſſe, *Venetum, & Tauracorum*, qui ſunt Rhetiæ populi, quorum hi nunc *Trages* vocantur, hi ad lacum *Collenſem* accolunt. Pompon. Mela: Rhenus ab Alpibus decidens propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acromum.

Aut audiſſe, aut adiſſe.] Mēdum perſpicuum. nam Audiſſe & Accepiſſe, idem ſunt. Itaque Faernus ex ingenio reſtituebat, Qui ſe aut adiſſe ad initium. quod magis probo. niſi fortè rectiùs ſic videretur. Qui ſe aut vidiſſe initium, &c. Poſtea tamen adiit & vidit Iulianus Imp. vt Suidas teſtatur, apud quem hæc illius verba proferuntur: πρὸς τὴν ἑρκυνίαν ὕλην ἐσθέουλω. καὶ εἶδον ἐγὼ χρῆμα ἐξαίσιον, ἰδοὺ γοῦν θαῤῥῶν ἐγὼ ἐγγυῶμαι μὴ πώποτε ὦφθαι τοιοῦτον, μὴ δ᾽ ὅσα πώποτε ἡμεῖς ἴσμεν ἐν τῇ ῥωμαίων. ἀλλ᾽ εἴτε τὰ θετταλικὰ τέμπη δύσβατα νομίζει τὶς, εἴτε τὰ ἐν θερμοπύλαις, εἴτε τὸν μέγαν καὶ διωλύγιον ταῦρον, ἐλάχιστον ἔστω χαλεπότητος ἕνεκα πρὸς τὸ ἑρκύνιον τοὔνομα.

Differant ab ceteris.] Ab aliis, lib. Aimoin. quod magis placet. Atque apud eundem alia nonnulla ſunt à noſtra lectione differentia. ſed iudicium & delectum adhibuimus.

Eſt bos cerui figura.] Puto legendum *Biſons.* primùm quia probabile eſt Cæſarem æquè huius belluæ, vt ceterarum, nomen prodidiſſe. deinde quoniam abſurdum videretur, ita ſcribere: Eſt bos cerui figura. Cur enim potiùs bos, quàm Ceruus appelletur? præſertim tantis & tam erectis cornibus. Præterea Plinius & Solinus Biſontes huic eidem Hercyniæ ſyluæ attribuunt. Atenim deſcriptiones huius Cæſarianæ non conueniunt. Primùm, ſi decem Pliniis, & totidem Solinis vnius Cæſaris auctoritatem anteponam, iniuriam me illis facturū non putabo. Fuit enim in Germania Cæſar: & bis Rhenū tranſmiſit. Vbios, & Vſipetes, & Tenchtheros ſibi fœderatos habuit. nec dubiū eſt has illi belluas ab illis demōſtratas fuiſſe: quę etſi hoc tēpore iis fortaſſe in locis non reperiantur, tamen intelligendum eſt, eas propter incolarum multitudinem, & crebras venationes in remotiores partes difugiſſe. Poſtremò in Biſontis deſcriptione, neque veteres Plinius, Solinus, Pauſanias, neque recentes, Munſterus, Geſnerus, Olaus. Sigiſmundus inter ſe cōueniunt. Itaque Biſontis figuram ad Cæſaris exemplar exprimendam curauimus: Albertus quidem magnus lib. hiſt. animal. 2. Alcis nomen (quem Equiceruum nominat) huic Cæſarianæ figuræ apertè attribuit. Equiceruus, inquit, nobis cognitus, equo ſimilis eſt: ſed altior: vulgò *Elent*, & ad equitandi vſum cicuratur: tantundem enim vno die ſpatij, quantum equus triduò perficit. Cornua eius ſolida, & ramoſa ſunt: colore quo cerui. Ab initio vbi enaſcuntur, ad tres, vel quatuor digitos rotunda ſunt: deinceps lata & tenuia, aſſeris inſtar, & circa finem multos producunt ramos. facit hæc latitudo, vt ſcabellis idonea ſint. pondus cornuum ingens. magnus horum animalium numerus eſt in ſyluis Pruſſiæ, Vngariæ, & Illyriæ. Maiora ſunt ceruis, & hirſutiora, ſimili tamen pilo. in ceteris cauda ſolùm ceruis ſimilia. Frontis latitudo ad duas palmas. Hæc Albertus de Equiceruo, quem Biſontem hunc Cæſarianum eſſe, nemo non videt. Itaque figuram ad illa præcepta ſuperiùs poſitam accommodauimus.

Sicut palmæ ramique.] Vel *Que* partic. delenda eſt, vel Faerni liber probandus, in quo ſcriptum eſt *Quàm latè.*

Mariſque natura.] De Biſontis natura Pauſan. lib. 10.

Appellantur Alces.] At huic Cæſaris deſcriptioni Plinius, & Solinus non Alces, ſed Machlis nomē attribuūt. Pauſanias autem lib. 9. alteri diuerſiſsimæ belluæ Alces nomen imponit: quæ media inter ceruum & camelum ſpecie, neque inueſtigari, neque præuideri poteſt. Eadem recentiorum omnium diſcrepantia eſt: quorundam etiā ridicula & abſurda. Itaque huius vnius noſtri auctoritatem & exemplar ſecuti, Alcem ea figura quam ſuperiùs poſuimus exprimendam curauimus.

Paulum modò acclinata.] Stephan. & Aldinus Reclinatæ. & paulò pòſt, Cùm ſe conſuetudine acclinauerint, &c. Et hoc Manutius ſecutus eſt.

Vri appellantur.] In huius deſcriptione Solinus conuenit. Figuram quoque ad Cæſaris exemplar aptiſsimam Sigiſmundus Liber ex Moſcouitis protulit: quam ſuperiùs poſuimus. Nam vſum quoque cornuū in poculis commemorat. Macrob. lib. Sa-

turn.6,cap.4: Vri, inquit, Gallica vox eſt, qua feri boues ſignificãtur. Seruius autem Georg.2.in illud Virgil.Syluestres vri,&c. Sunt, inquit, boues agreſtes; qui in Pirenæo moute uaſcuntur: exceptis elephantis, maiores auimalibus ceteris. dicti Vri ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id eſt à montibus.

CAP. VI.

E*Orum auxilia tardaret.*] Auxilia quæ ab iis Galli expectabaut.

Ad bellum Ambiorigis profectus.] Aſſentior Faerno, vt verbum Profectus tollatur. neque enim tum Cæſar profectus eſt: vt modò teſtatur.

Atque etiam imparatum.] Vox *Etiam* tollenda eſt, auctoribus libris Faerni & Stephani.

Sed hoc quoque factum eſt.] Sic Ald.Steph.& alij quamplurimi. Nonnulli, Sed hoc eo factum eſt. quod valde arridet.

An ſuas copias.] Meliùs Faerni & Steph. libri, Ambiorix copias ſuas iudicióve non conduxerit,&c.

Æſtus efficere.] Idem Plin.lib.2.cap.85.

Taxo exanimauit.] Plin.lib.16.cap.11.Et qui eã regionem incolunt, affirmant etiamnunc inter Hoium & Namurcam magnam taxorum copiam reperiri.

Ad Vatucam.] Steph.*Raucam*.Faern. *Atuatucam.* Hubertus Thomas in lib. quem de Tungris & Eburonibus inſcripſit, *Varucã* reſtituit. Eſt, inquit. Varuca etiamnuuc eius nominis caſtellum,haud ampliùs.medio milliari Germanico, ab vrbe Leodio diſtans, in mediis Eburonum finibus, in ſumma planitie. Addit etiam ſe Varucam in antiquo Cæſaris libro reperiſſe. Item alio loco ſcribit Lamberto Paſcali cuidam placere *Raucam* legi, vt eſt in lib. Steph. atque eſſe oppidulum Rodt, vel Hertzos Rodt: quod eſt inter Aquiſgranum & Iuliacum. Huiuſmodi eruditorum hominũ contentiones ab horum uominum & locorum inueſtigatione nos deterruerunt.

Titurius.] Cladem ſignificat, de qua ſcripſit ſuprà lib.5.cap.8.

Ex his tribus.] Suprà huius ipſius lib.initio.

Aut locus ſylueſtris, aut palus impedita.] Faerni lib.Aut locis ſylueſtribus palus impedita. quod magnoperè arridet. nam ſine ſylua palus non multum præſidij attuliſſet. Et crebrò Cæſar ita loquitur, Sylueſtribus locis:aut,Sylueſtribus ac remotis locis.

Ad flumen Scalden.] Idem Hubertus in libello de Eburonibus reponit *Sabin.* Non enim, inquit, Aſcaldis in Moſam influit, ſed Sabis iuxta Namurram, & in finibus Arduennę percurrit. At Suetonius in Germania cum collocat.Obſeſsione caſtrorũ, inquit, in Germauia nuntiata, per ſtationes hoſtium Gallico habitu penetrauit ad ſuos.

Vbicunque.] Sic Aldus. magis tamen vſitata & Stephauica placent,Vbicunque.

Diſperſis periculum.] Videtur deeſſe verbum Hoſtibus. vt ſit, Diſperſis hoſtibus. ſicut initio capitis inſequẽtis,Diſsipatis ac perterritis hoſtibus,vt demonſtrauimus.Nam Vniuerſis in dandi caſu poſitum,& de Cæſarianis dictum videtur: vt & ad ſummam exercitus referatur, & cum voce Singulis ex aduerſo conferatur. vt apud Tacitum in Agric. Ita dum ſinguli pugnant, vuiuerſi vincuntur.

Nam & præda.] Refertur ad militum conſeruationem.

Interfici vellet.] Vox,Cæſar,aut abeſt,aut dnriùs ſubaudienda eſt.

Præſidio barbaris.] Propter ſyluarum denſitatem & iniquitatem locorum.

Quàm legionariorum vita.] Sic Aldinus. meliùs Faerni & Stephan. Quàm legionarius miles.

Pro tali facinore.] Et huic quoque loco medicinam ex aliquo vetuſto codice deberi, quiuis in Cæſarianis ſcriptis exercitatus facilè animaduertit.

CAP. VII.

T*Ranſeuntes Rhenum.*] Tranſennt, aliquantò rectius viderctur: & ita eſſe video in lib.Steph.

Infra eum locum.] Verſus mare, vel propius à mari. nam ex Gueldria tranſmittuut. pons imperfectus erat proximè Coloniam.

Ab oppugnatione deſiſtũt.] Particula *Ab* deeſt in omnib. antiquis. vt infrà lib. 7. Vercingetorix, vbi de Cæſaris aduentu cognouit,oppugnatione deſiſtit.

Sub vexillo.] Adr.Turneb.vir doctiſs.lib.3.ca.3.& lib.4.cap.11.ſcribit, Vexillũ fuiſſe proprium Veteranorum, & eorum qui poſt annum XVI exauctorabantur. Nam Veterani dicebantur, qui annos XX ſtipendia fecerant. Milites, inquit,confectis ſtipendiis exauctorata legioue ſub vexillis habebantur, dum præmia emerita acciperẽt, aut in agros deducerentur. Tacitus enim lib.1.ita ſcribit: Miſsionem dari vicena ſtipendia meritis, exauctorari qui ſena dena feciſſent,ac retinendi ſub vexillo: ceterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis. Sed videamus, ne locus Taciti ad imperium Tiberij & illorum temporum rationem ſit reſtringendus.Nã etſi alia eſſeut Signa, alia Vexilla, tamen in ſingulis centuriis ſingula vexilla fuiſſe Vegetius auctor eſt: quibus cohortis & centuriæ numerus literis deſignabatur. Itaque Liuius ſcribit. Ordinem ſexagenos milites, duos centuriones,

riones, vexillarium vnum habuiſſe. Denique Sub vexillo eum dicebant, idem, opinor, ſignificabāt, quod nunc Signis explicatis. Liuius lib. 26. Milites ſub vexillis in ſupplementum Hiſpaniæ profectos audiuit. Sueton. Auguſto: Eoſque ſeruos adhuc viris fœminiſq; pernicioſioribus indictos, ac ſine mora manumiſſos, ſub priore vexillo habuit. Tacitus lib. 1. Vt denarius diurnum ſtipendium foret: ne veterani ſub vexillo haberentur. Et quanquam aliud erat Signum, aliud Vexillum, aliud Aquila, tamen æque Sub ſignis dicebāt, vt Sub vexillo. vtriuſque teſtimonia proferā. Sueton. Nerone: Cuculi reſidēs apud Roſtra triumphantis habitu, inter ſigna militaria atque vexilla. Item in Vitellio: Vrbem introiit ferro ſuccinctus inter ſigna, atque vexilla. Tacitus lib. 3. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circa è legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum ſigna. Etſi ergo Signum generis nomen eſt, tamē interdum proprie & ſpeciatim vſurpatur: veluti pro draconibus. Hinc Sub ſignis duci, & Sub ſignis militare. Liuius de bell. Pun. Nocte ad Hipponem eum acceſſiſſet, luce prima ad populandum agrum ſub ſignis milites, ſocioſq; nauales duxit. Item: Et noſtra luuētus quæ, ſi domi eſſet, tutaretur, omnis ſub ſignis militat ſuis. Itē lib. 13: Annibali ſub ſignis ad multū diei in acie ſtanti. Signum autem etiam pro vexillo generali nomine vſurpari, vel ille locus qui apud hunc noſtrum paulò pòſt ſequitur, argumento eſt. Nam cum de militibus iſtis qui ſub vexillo profecti erant loquatur, tamen ita ſubiungit, Barbari ſigna procul conſpicati, oppugnatione deſiſtūt. Paucis autem verſibus intermiſsis, & tyrones & veteres milites ſimul ſub vexillo pro frōns oſtendit. Hoc, inquit, veteres non probant milites, quos ſub vexillo vnà profectos docuimus.

Quibus iam licet eſſe fortunatiſſimis.] Sic legendum. nam in quibuſdam *Libet*, mendoſè ſcriptum eſt.

Sub vallo tenderent.] Sic Liuius lib. x: Edictóque vt quicunque ad vallum tenderet, pro hoſte haberetur. Et eadem loquendi forma etiam nūc apud Gallos manet. Abſurde autem in Romano & Aldino legitur, Sub valle.

Nonæ religiones.] Quaſi locus ille populo R. fatalis atque exitioſus eſſet.

Ne murum quidem cingi.] Video eſſe qui reponant Numerum, aut neſcio quæ alia. Sed ſenſus eſt, Tātam eſſe paucitatem militum, vt in defenſione caſtrorū ne murum quidem ac vallum cingere poſsint.

P. Sextius Baculus.] Iam ſæpe dictum eſt, Baculus reſtituendum eſſe. Quinetiam illud quod mox ſequitur mihi ſuſpectū eſt: Cuius mentionem ſuperioribus prœliis fecimus. Bis mentionem eius fecit; prœlio Neruico, lib. 2. cap. 7. & Sedunico, lib. 3. cap. 1. Poſtea multa prælia facta & in his libris connumerata ſunt. Itaque ſi quis vetus Codex adiuuaret, crederem Cæſarem ſcripſiſſe: Superioribus libris: vel, Commentariis. vt infrà lib. 8: Nam in acie ſedere Gallos conſueſſe, ſuperioribus commentariis declaratum eſt.

Deficiens ægrè per manus ſeruatur.] Vox Deficiens, gloſſa eſt eius, quod ſuperius dixit, Relinquit animus Sextium. Itaque rectè abeſt à noſtro antiquo, itémque à Faerni & Vrſini libris. Dixit autem *Per manus*, vt & aliis locis, quod alij Inter manus. Cicero Verrina 7. Itaque erant exultus eiuſmodi, vt alius inter manus è prælio auferretur. Liuius lib. 3. Cecidiſſe ſemianimem: inter manus domum allatum.

Qui non rei nouitate.] Steph. Faern. Quin rei. quod placet.

CAP. VIII.

Fidem non haberent.] Steph. & Vrſin. Fidem non faceret. quod magis placet.

Cæſaris aduentus.] Memorabile eſt quod Suetonius ſcribit, eum habitu Gallico, vt ad Ciceronem properaret, per ſtationes hoſtium iter feciſſe.

Ne minimo quidem caſu.] Sic omnes quos vidi. Vrſin. teſtatur in ſuo & Vaticano ſcriptum eſſe, *Caſui.* quod longè rectius eſt: niſi fortè melius ita eſſet: Ne minimo quidem auſu locum relinqui debuiſſe. Id eſt, caſtris egredi, ne ob minimum quidem factum audacius, oportuiſſe. vt mox lib. 7. cap. 1. Quod neque legiones abſente Imperatore audeant ex hybernis egredi. Et Auſu ac ductu alicuius aliquid fieri, video Latine dici ab Hircio in lib. de bell. Alex. Sed illa ſuperior mihi probabilior videtur.

In fuga circumſpicerēt captiui.] Ita eſt in Steph. Ald. & aliis quamplurimis. vitioſe. nam verbum *Circumſpicerent* omnino delendum eſt, quod etiam video in quibuſdam Lugdunenſibus obſeruatum.

Durocortum Rhemorum.] Steph. Durocortorū. quod idem Vrſin. in Vaticano & ſuo eſſe teſtatur. Strab. li. 4. ὁ ξελοι ὄντες [illegible] τοῦ ταύτη, μάλιστα ἡ μητρόπολις αὐτῶν Δουρικόρτορα.

Siqui ſe occultaſſent.] Ex barbaris.

Deducto.] Reducto à Cæſare.

More maiorum ſupplicium.] Vt verberibus exanimatum corpus ſecuri feriretur. quod in Gutruato poſtea factum eſt. libro 8. cap. 6.

Aqua & igni.] Non igitur aquæ & ignis interdictio ſemper in damnatorum gratiam exercetnr:tametſi ciuibus qnidem R.ex lege Porcia ſemper fanorabilem fuiſſe,patet ex Orat.Cęſaris apud Salluſt.& Ciceronis pro Cæcinna.

Ad conuentus.] Dictum eſt in fine lib.1.

Liber VII.

CAP. I.

A*D conuentus peragēdos.*] Sic Vrſinus. At Steph. Ald.& alij cōplures: Ad cōuentus agendos. quod placet. vt modò in ſuperiori,& aliis multis locis.

Senatuſconſulto.] Pædianus in arg. Milonian. hiſtoriam hanc explicat. vbi ſcribit, tantū in vrbe tumultum propter Clodij cædem, & Milonis factiones fuiſſe,vt S. C. factum ſit,vt interrex, & Tribnni pl. & Cn. Pompeius,qui pro Conſule ad Vrbem erat, viderent, nequid detrimenti Reſp. caperet. delectus autem Pompeius tota Italia haberet.Vide etiam Epit.107.

Coniurarent.] Seruius Honoratns ſcribit, Cōiurationem eſſe, eum orto tnmultu, quia ſingnlos ſacramento rogare non vacabat, qui exercitnm ducturns eſſet, vexillū proferret, atqne ita diceret: Qui Remp.vnlt ſaluam eſſe,me ſeqnatur. Qui ad eum conuenerant,vniuerſi ſimul intrabant.

Tota prouincia] Gallia Ciſalpina.

A maioribus acceperant.] Nam pleræque ciuitates erant (vt Strab.ſcribit) ἀεισοκρατικαί.

A maioribus acceperant.] Vrſin.& Steph. Acceperint. quod placet.

De obſidibus cauere.] Sic Ald. Mendoſé.nam ſine dubio *De* particula tollēda eſt, Steph. & Vrſ.lib.auctoribus.Et quia,vt ſuperiore libro notauimus, eodē modo dicimus, De pecunia obſidibus cauere: vt in pace, prædibus.

Clamore per agros.] Non multorum conclamatione,ſed vnius quaſi præconis. Vereor tamen ne Pagos Cæſar potins ſcripſerit:vt lib.6.cap.5. Principes regionum atqne pagorum inter ſuos ius dlcunt.

Hinc alij.] Steph.Hanc alij. Ego Hnnc,vt ad clamorem referatur.

Collatis ſignis.] Nam armatum habere concilium ſolebant.lib.5.cap.13.

Regnum appetebat.] Nam hac tēpeſtate Aruerni Optimatum dominatu regebantur. Olim tamen Reges habuiſſe, alio loco demonſtrauimns.

Expellit ex ciuitate.] Opinor non ex vrbe, ſed Aruernorum finibns. Nam Ciuitatē in his libris nuſquā pro vrbe oppidóve poſitum animaduerti. Sic inf.de Auarico:Pulcherrimam vrbem,quæ ornamento & præſidio ſit ciuitati. Verumtamen in lib.Ciuil.1.Ex ciuitate expelli dixit, pro Ex vrbe Roma. Vt Tribunos pl.ea re ex ciuitate expulſos ad ſuam dignitatem reſtitueret.

Certum numerum militum.] Mirum eſt,quod Strab.ſcribit li.4.Vercingetorigē hoc bello quadringenta hominū millia coegiſſe.

Qui moratis.] Et aliis locis dictum eſt, Cæſaris orationem ſæpe ad mētem, non ad verba reſpicere. Alioqui legēdum fuiſſe, *Quæ morata.* vel,Copias eqnitum peditúmque.

Se cum Aruernis coniungunt.] Steph. & Rom. Statim cum Aruernis iunguntur.

CAP. II.

V*Irtute Cn.Pompeij.*] Turbata cæde Clodij ciuitate, cum ſeditiones inter candidatos conſulatus Hipſæum, Scipionem, & Milonem eſſent,qui armis ac vi contendebant,ad cōprimendas eas Cn.Pompeius à Senatu Cōſul III factus eſt abſens.& ſolus:qnod nulli alij vnquam.Epit. CVII.

Eo tempore pacati.] Suſpectus mihi locus.Fortaſſe,Non ſatis pacati. ſed ſine codicis auctoritate nihil mutabo. In Romano eſt *Quieti.*

Volcis, Artomicis.] Vetus *Locis.* quod abſurdum eſt. Liuius lib.25. Iam in Volcarum peruenerat agrum (de Annibale loquitur) gentis validæ. colūt autem circa vtranque ripam Rhodani.

Summo militum labore.] Steph. Sudore. qnod tamen non æque placet. Ita etiā in Romano ſcriptum eſt.

Omnibus ſuis inopinantibus.] Vox *Omnibus*,nō eſt in Faerni, Vrſini,& Stephani libris: & planè ſuperuacanea eſt.

Heluetico prælio victos.] Sic omnes libri.ſuprà tamen lib. 1. cap.3, Omnis, inqnit, ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuiſa eſt. Et tamen lib.3.cap.1.Neruicum præliū dixit.

Stipendiariis Æduorum.] Nam etſi libertatem eorū perſonis reliquerat, tamen ita in fidem receperat,vt ſtipendium penderent. lib.1.cap.11.

Voluntates alienare.] Commodius videretur Alienari, in patiendi verbo.

Genabum Carnutum.] Aimoin.lib.1.cap.5.Genabum interpretatur,vbi nunc,inquit,Aurelianis.Eſt tamen oppidum,Giannni vulgò dictū,cuins incolæ hoc ſibi nomen vindicant: quòd iter hoc à Carnntibus ad Biturigas ſit rectius:deinde,quòd eius quodam ſuburbium etiam nunc vetns nomen retineat. Vitioſe autem apud Oroſium *Genapum* pro Genabum legitur.

Pons fluminis Ligeris contingebat.] Continebat melius in quibuſdā impreſſis legitur.

Cic.

Cic.Ver.6. Eorum coniunctione pars oppidi,quæ appellatur Inſula, mari diſiuncta anguſto,ponte rurſum adiungitur & continetur.

Neuiodunum.] Non dubito eſſe vicum, qui hodie appellatur Neuui.neque mihi diſpliceret hoc loco reponi, Neuidunum. quem Aimoinus Biturigibus cõiungit. Nã quod aſcribit, Quam quidem Niuernas eſſe putant:ex itineris iſtius ratione falſum apparet. tametſi hoc eodem nomine alterum quoque appellari potuerit.

Significatione Gallorum.] Nam cum ſermonẽ non intelligerẽt,ex ſignificationibus, quibus inter ſe Galli vtebantur, coniecturam fecerunt.

Prælium equeſtre committit.] Sic Steph.Magis placet Ald. Præliumque equeſtre cõmitti. Nondum enim Cæſar pugnabat, ſed peditatum cõtinebat. Itaque modò dicet,eum Germanos equites ſummiſiſſe.

Oppidum Auaricum.] Auaricum eſſe, quod *Burgas* lingua Gallica dicimus, illud argumento eſt, primùm quòd vrbis ſitus cũ hac Cæſaris deſcriptione aptiſsime conuenit. Nam ab vna parte flumine alluitur, ab altera paludibus clauditur. Anguſtus autem aditus in ſuperiore vrbis parte eſt, vbi Arx poſita eſt. deinde quòd flumen Auaronis nomen hodiéque retinet. tum,quòd Oroſius hanc ipſam hiſtoriã & Cæſaris orationem exſcribens, Biturigam pro Auarico poſuit. quo eodem verbo Gregorius Turonẽſis & Aimoinus Monachus eadem in re vtuntur. poſtremò, quòd ceteris omnibus oppidis incenſis, ſolum Auaricum Biturigum nomen retinuiſſe videtur. Itaque Ammianus lib.15. Lugdunenſem, inquit, Lugdunus ornat,& Cabillones,& Senones & Biturigæ.Vbi tamen legendum videtur Bituriges. Antonius quoque in Itinerario Beturicum,vel potius Bituricum in Aquitania prima numerat.

Ciuitatem Biturigum.] Ridicule Bituriges nõnulli hoc tempore Ciuitatem hoc loco poni putant, pro vrbe: cùm, vt aliis locis omnibus, pro ea regione vſurpetur, quæ vni magiſtratui paret, vníſque legibus vtitur. Ciuitatis nomen his ſeptem libris Cæſar nuſquam pro oppido vſurpãt.

CAP. III.

G*Ermanos equites.*] Notandum equitibus Germanis & ab initio belli Cæſarẽ eſſe vſum, & multo poſtea plures euocaſſe. vt infrà hoc ipſo lib.cap.12.

Ex ædificiis.] Vicis,pagis,& villis,in quas cõditum erat pabulum.

Deleri poſſe.] Sic legendum vt in Ald. Steph. Diligi.alij, Diripi. quod abiudico.

Neu ſuis ſint.] Hoc loco non dubitò legendũ eſſe, *Ne*

Prædámq; tollendam.] Locus mihi ſuſpectus. nam vox *Tollendam* ſuperuacanea videtur.

Grauiora exiſtimari.] Steph. & Ald. Grauius exiſtimari. de quo nihil affirmo.

Deliberatur de Auarico.] Ita placet,quanuis in Steph.& nonnullis legatur, *Dicebatur.*

Impedimentis exuant.] Impedimenta hoc loco Cæſar pro mulis & eiuſmodi iumentis vſurpat.Sic infrà cap.8.Prima luce magnũ numerum impedimentorum ex caſtris detrahi,mulionéſque circumuehi iubet.

Flumine & palude.] Flumen incolæ *Auron* vocãt,vnde fictum vrbis videtur nomen. Dio lib.40.rapidum appellat: vt aliquid videlicet inepto Græcorum more affingeret.

Pecore ex longinquioribus vicis adacto.] Nihil muto. Vulgò tamen Abigi pecus dicitur, potius quam adigi.Sed iam video in libro Romæ centum ab hinc annis edito impreſſum eſſe *Abacto*: quomodo reſtituendum arbitror.

CAP. IIII.

G*Eneratim diſtributa.*] Sic lib. 1. cap.pen. locutus eſt, pro Diſtinctis quibuſq; ſecundum ſuam cuiuſque ciuitatem.

Propè æquo Marte.] Sæpenumero,æquo Marte pugnare, eſt pari certamine dimicare. Nunc verò ad loci naturam refertur. quaſi dixiſſet, Pari natura loci, nulla iniquitate.

Edocet quanto detrimento.] Hoc idem ſuis aliquanto poſt ad Gergouiam in memoriam reuocat cap.9.

Munitione defenderet.] Natiua ſcilicet.

Virtutem deſpicere.] Ironicè Virtutem appellat pro Ignauia.

Turpiter ſe ex fuga recipientem] Nihil muto. Tantũ dico, non ſatis meminiſſe me ſimilem locutionẽ legiſſe:Recipere ſe ex fuga. Nam Recipere ex fuga dicitur,qui fugientẽ recipit.vt lib.6.ca.7. A quibus receptos ex fuga Tencteros docuimus. Fortaſſe vacat particula *Ex*.ſed, vt dixi,nihil affirmo.

Armis concrepant.] Similiter Tacit. de Germanis: Si diſplicuit ſentẽtia,fremitu aſpernantur.ſin placuit,frameas concutiunt.

CAP. V.

L*Aqueis falces auertebãt.*] Laqueis etiã arietes auertere ſolitos, Liu.lib.36. teſtatur. Nam cùm ariete,inquit,quaterentur muri, non laqueis,vt ſolet,exceptos declinabant ictus.

Deſtinauerant.]Sic Ald.& Steph. Alij nõnulli, Diſtinuerant. quod ſine dubio verius eſt: pro Auerterant, contrariam in partem attraxerant.

Aggerem cuniculis ſubtrahebant.] Oppidani foſſas ſubterraneas ſub mœnibus aperie-

bant, vſque ad aggerem Romanorũ. hinc terram ſubtrahebant, vt turris in aggerem promota ſubuerteretur.

Turribus contabulauerant.] Has etiam pontibus traiectis conſtratíſque coniungebant. lib.8.cap.2.

Agger expreſſerat.] Exprimere,opinor,dixit, pro Extollere:vt Exprimere & Deprimere contraria ſunt.

Commiſſis malis.] Locum à me non intelligi, ingenuè fateor. niſi Malos pro ſcalis dixerit: & Scalæ fuerint mali, multis bacillis, quaſi fibulis traiectis inſtructi. nam ſcalas in turribus ſummæ altitudinis adhiberi ſolitas,cum ex aliis multis conſtat, tum verò ex Procopio lib.Gott.belli, & li.2.vbi turres à Vittige Gotto extructas deſcribit.

Apertos cuniculos.] A Romanis. Nam oppidani intra mœnia contrarios aperiebant, quas Gallicè *Contraminas* vulgò appellamus. Tum in os cuniculi ſaxa, & ignes iaciebant: & trabibus præuſtis foſſores depellebant.

Expreſſerat.] Subleuarat.

Muri Gallici forma.] Huius loci interpretationem debemus Th.B.magno & claro viro, qui muri Gallicè ſpeciem primus animaduertit eandẽ eſſe à fronte,quæ eſt Teſſularij operis, ſiue ſcacarij, quem *Eſchiquierum* vulgò appellamus. Formã autem &, vt ſpero, primam texturã ab initio ponemus,ex qua de ceteris,quæ ſuperiùs imponebantur,æſtimari poſsit.

Binos pedes] Non refertur ad Collocantur, ſed ad verbum Diſtantes. quaſi dixiſſet:binos pedes inter ſe diſtantes. vel ſic: Interuallis binum pedum diſtantes inter ſe.

In ſolo collocantur.] Non intra ſolum,ſed humi. Sic lib. Ciuil.2. Duæ primùm trabes in ſolo æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quatuor collocantur.

Interualla.] Binum pedum.

Reuinciuntur extrorſus.] Imò, *Introrſus*. Reuinciri autẽ dicit, quia tranſuerſaria trabs pedes quadragenos longa ſuperimponitur:eáque commiſſuris & fibulis iungitur: hoc eſt, vt noſtri loquuntur, morteſiis & ceuillis.Id introrſus neceſſariò faciendum fuit.In fronte nullus eiuſmodi reuinctioni locus erat.Sic igitur emendandum.

Paribus intermiſſa ſpatiis.] Non dubito quin ſit legendum *Intermiſſis*. & ita Cæſaris cõſuetudo poſtulat.

Hoc enim in ſpeciem.] Ald.& Steph. Hoc cum in ſpeciem. Fortaſſe, Ob ſpeciem.

Pedes quadragenos.] Vel Pedum quadragenũ, legendum eſt, vel addendum, Longis. vel eiuſmodi aliquid ſubaudiendum.

Rectis lineis ſuos ordines ſeruat.] Eadem ſpecie & figura, qua ſunt Scacarij, quæ vulgò *Eſchiquiers* appellamus:vt ille vir præſtantiſſimo ingenio,& ſingulari iudicio præditus animaduertit.

Imbribus tranſderentur.] Steph. & Ald. Tardarentur. Nonnulli impreſsi.*Turbarentur.* quod magis placet. Magis etiam Vrſini liber:Milites cum toto tempore luto,frigore,& aſsiduis imbribus turbarentur.

Picem reliquáſque res.] Hîc perſpicuè deeſt, vox *Alij*: vt ſit, Alij picem,&c.

Pluréſque partitu temporibus.] Sic Stephan.& nonnulli impreſsi. Meliùs Ald. *Duæque.* nam alternatim excubabant,& opus faciebant.

Aggerem interſcinderent.] Ne longiùs ignis manaret.

Gallus per manus.] Vel *Qui* interponendum eſt:vt ſit,Quidã Gallus,qui per manus,&c. quod Faerno & Vrſino placere video. vel paulo inferiùs *Hic.* nimirum illo loco:Hic ſcorpione à latere dextro traiectus.

A propugnatoribus vacuus.] Non ſatis video, quorſum Propugnatorum mentio pertineat: vbi de Proiectoribus apertè loquitur. Et fieri poteſt, vt qui Protectoribus, vitioſè legerit, hoc reponendum verbum putarit.

Omni ea parte.] Alij, Omni parte. Placeret, Omni ex parte.

Perfectíſque operibus.] Sanè ita eſt in lib.Stephan.vt Faernus de ſuo teſtatur, Derectíſque operibus. Fortaſſe legendum Erectis. ſed nihil affirmo.

Legiones intra vineas.] Stephan.Extra vineas. quod ſine dubio rectum eſt. non enim vineis contineri legiones poterant.niſi fortè *Citra vineas* commodiùs legeretur. cùm modò dicat, In occulto. quaſi poſt vineas laterent: vnde ſubitò, ſigno dato, ſcalis admotis in muros prouolarẽt.Sed ſic quoque Salluſtius locutus eſt in Iugurth.Tum verò,inquit,cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere,&c.

Obuiam contrauenir&etur.] Sic Steph. Ald.& omnes. Faernus delebat, Contra. Ego potiùs vocem *Obuiam* gloſſema eſſe iudicarẽ.

Continenti impetu petiuerunt.] Sic Steph. Faernus autem, Continuò petiuerunt. Ego nihil mutandum cenſeo.

Silentio excepit.] Vrſinus, Silentio ſic ex fuga recepit.neq; aliter ſenſum putat elici poſſe idoneum. Ego animaduerti aliud eſſe, Recipere ex fuga: aliud, Excipere ex fuga.Illud eſt,cùm qui fugiebant, ad locum deſtinatum peruenerunt. hoc verò,cùm in ipſa via & fuga intercipiũtur. vt ſuprà lib. 6.cap.7.A quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Vſipetes ſupra docuimus. Et mox: Primos Eburonũ fines adeunt. multos

tos ex fuga diſperſos excipiunt. Vercingetorix ergo de illorum fuga certior factus, celeriter familiares ſuos principes ciuitatum obuiã illis miſit, qui ſilentio ipſos ad amicos ſuos deducerent.

Vt procul.] Puto legendum eſſe *Et procul.* Ac mox, *Curauit: qua cuique*, non autem *Qua*. in quo ſenſus nullus eſt.

Diſparandos.] Separandos, ſeiungendos.

Concurſu & miſericordia.] Steph. Miſeria. rectiùs multo, vt cuiuis perſpicuum eſt.

Cuique ciuitati.] Nam omnes generatim in ciuitates diſtribuerat.

CAP. VI.

Non virtute neque acie.] Placet Vrſini liber. *In acie.* nam idem video nunc in illo Stephani.

Caſtra munire inſtituerent.] Priùs tamen dictũ eſt lib. 5. cap. 11. Neruios Romanorum exemplum & diſciplinã imitatos cœpiſſe illorum caſtra circumuallare.

Suſtinere poſſent.] Suſtinerent, ſcriptum eſt in noſtro, & Stephan. & Roman.

Auſteritatem minuunt.] Sic lib. Ciuil. 2. cap. Quaſi non & felicitas rerum geſtarum, exercitus beneuolentiã Imperatoribus, & res aduerſæ odia concilient.

Patienda & perferenda.] Faern. ex veteris codicis auctoritate, duo illa, Et perferenda, reiiciebat. Ego de Steph. lib. idẽ affirmo.

Singuli magiſtratus.] Quos lingua Gallica Vergobretos appellabant. lib. 1. cap. 7.

Regiam poteſtatem.] Superiùs eodẽ illo loco Regiam poteſtatem interpretatur, ius vitæ & necis. Quo loco nonnulla quæ huc pertinent expoſita ſunt.

Suos cuiuſque eorum.] Locus de mẽdo ſuſpectus. Legendum videtur, Suas cuique eorum eſſe, &c.

Etiam ad ſe euocant.] Sic Ald. At Steph. Ad ſe Decetiam euocauit. quod idem de ſuo Vrſinus teſtatur. qui oppidum ignobile illud fuiſſe putat. Quod non diſplicet, cùm mox ſic inferat, Eò conueniſſet.

Fratrem à fratre.] Cotum à Vedeliaco.

Duos ex vna familia.] Hanc eandem in Augurum R. collegio legem fuiſſe, ſcribit Dio lib. 39.

Intermiſſis magiſtratibus.] Non continuatis in eadem aut perſona, aut familia, vt in Coto acciderat.

Cotum magiſtratũ deponere.] Sic Ald. at Steph. Imperiũ. cuius illã gloſſam fuiſſe arbitror.

In magnis Cæſaris difficultatibus res.] Sic Steph. Ald. & cet. At Faern. & Vrſin. ſic: Erat in magnis Cæſari difficultatibus, ne &c.

Quartis quibuſque cohortibus.] Sic Ald. Quod qui non intelligunt, ſic immutant: Demptis quibuſdam cohortibus. Quod eruditis viris indignum fuit. Nam ſenſus eſt apertiſsimus: Cæſarem quartam quanque cohortem de quaque legione detraxiſſe. atque hoc pacto è quatuor legionibus quas præmittebat, vnius numerum detraxerat. Nam ſi è quadraginta cohortibus (quibus legiones quatuor cõſtabant) quartã quanque cohortem detrahas, efficies numerum decem cohortium. id eſt vnius legionis, ſiue hominum quinque millium.

Iiſdem ſublicis.] Falſò igitur ſcribit Dio lib. 40. Cæſarem ratibus ſuum exercitum traduxiſſe.

Pars inferior.] Nam Vercingetorix ſuperiorem partem, quoad ſecuris adigi potuerat, reſcindendam curarat.

CAP. VII.

Caſtris pro oppido.] Noſter, Steph. & Rom. Prope oppidum. quod idem Vrſin. de ſuo teſtatur.

Horribilem ſpeciem præbebat.] Strab. lib. 4. ſcribit, Aruernos hoc in bello habuiſſe hominum quadringenta millia, duce Vercingetorige.

Virtutis ſuorum periclitaretur.] Sic Ald. At Stephan. Perſpiceret.

Tenebatur tamen.] Sic omnes lib. Ego ſic probarem: Non nimis tamen firmo tenebatur. Nam quod *non minus* quidam reponebant: cui tandem probari poterit?

Subſidium ex oppido venire.] Placet Steph. lib. ſcriptura: Subſidio ex oppido veniri.

Cum his primum cõmunicat.] Steph. Præmium. quod idẽ Vrſ. de ſuo teſtatur. Præmiũ autẽ pecuniã, qua ſolicitatus fuerat, intelligit.

Ad Cæſarẽ diſceptaturi.] Vrſino & Faer. placet ex antiquo lib. *Diſceptatorem.* Ego idem video in lib. Steph. Neque tamen acquieſco. Nam vtrocũque modo addẽdum eſſet, De ſuo. hoc modo: Quam Romani de ſuo ad Aeduos. Itaque vocem *Romani*, tollendã arbitror. vt ſit ſenſus: Cum de iure & legibus Aeduorũ ageretur, quid ita iudicium eius rei potiùs penes Cæſarẽ, quàm penes ipſos Aeduos fuiſſet? Significat Cæſarẽ ea de re iudicaſſe, quæ non fuerat ipſius iudicij: ac propterea ei acceptum magiſtratum ferre non debere.

Et præmio deductis.] Placet Faerni cõiectura, Adductis.

Omnis noſtra nobilitas.] Noſter, & Steph. & Aldin. & Rom. Nobilitas omnis interiit.

Omnes equites Aeduorum.] Steph. Rom. & noſter. Multos equites.

Præſidij fiducia vnà erant.] Commeatúmque in Cæſaris caſtra deportabant.

In eodem mendacio permanet.] Probabilius videtur, vt eſt in Steph. & Ald. Eodẽ mendacio permouet.

CAP. VIII.

Ad contrahenda caſtra.] Anguſtioribus finibus circunuallanda. Nam quòd pauci relicti fuerant, contractior eſſe circummunitio debebat. Cuius rei prætermiſsio magnum, vt pòſt intelligetur, caſtris periculũ attulit.

Suis clientibus.] Hos lib.3. cap.6, Gallica lingua Soldurios, Latina Deuotos appellauit. atque hanc mirificam in patronos fidẽ prædicauit.

Iiſdem in vallo.] Qui locum hunc non intelligebant, ita mutarunt, Iiſdem eodem in vallo. Imperitè. nam *Quibus iiſdem*, hoc ſenſu dixit, Cùm propter paucitatem ſemper iidem pugnarent, neque defeſsis integri ſubmitti poſſent.

Fuiſſe tormenta.] Legendum arbitror, *Tomenta*, quibus milites incubabãt, quæ lana plerunque conſtant. nec tamen appellatione lanæ tomentum continebatur, inquit Iuriſconſultus. Galli, Materata nominant. Et hanc coniecturam locus ille perſpicuè confirmat, quem ſubiiciam ex lib. de bell. ciu.3. cap.9. Magnúſque inceſſerat timor ſagittarum. atque omnes ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex cẽtonibus, aut ex coriis tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

Pluteos vallo addere.] Pluteos, opinor, dicit iam aſſeres craſsiores, quos pro lorica ſupra vallum ponebat.

Ad cognoſcendum ſpatium.] Quaſi in re liquida & perſpicua deliberandi locum eſſe nullum putaret. Hæc eſt illa temeritas, quam in Gallis Cæſar reprehendit: quam Cic. lib. Offic.1. ſic explicat: Ne incognita pro cognitis habeamus, hiſque temere aſſentiamus. quod vitium effugere qui volet (omnes autem velle debebunt) adhibebit ad conſiderandas res & tempus & diligentiam.

Quæſtionem decernunt.] Apparet, Quæſtionis nomine, non tantùm iudicium, & cognitionem ipſam iudicum ſignificari: verumetiã inquiſitionẽ criminum, quæ iudicium antecedit: quam Pragmatici noſtri vulgò Informationem appellant.

Rurſus exercitum contraheret.] Subobſcurus locus. nam antea neque exercitum contraxerat, & de contrahendis tantùm caſtris erat locutus. Exercitum autem diſtraxerat. Nam è ſex legionibus quatuor ſecum abduxerat. Verùm hoc non eſt omnem exercitum diſtrahere, ſed partem duntaxat. Cõtrahere ergo dixit, pro Reuocare.

Si alterum amiſiſſet, quin penè.] Vrſin. affirmat in ſuo lib. ita ſcriptum: Si alterum amiſiſſent, non dubitari quin penè, &c. Nihil in meis iſtiuſmodi reperio: ac videtur rectè vox *Quin*, cum illis ſuperioribus, *Non aliter*, conuenire.

Mulionéſque.] Præclarè hunc locum ex ſuo lib. reſtituiſſe, ſibi Vrſinus videtur: hoc modo: Magnum numerum impedimentorum ex caſtris, mulorúmque produci, neque iis ferramenta detrahi, mulionéſque, &c. Sed neque in vllo meorum quicquam eiuſmodi video, neque quorſum ferramenta mulis detraherentur, ſatis intelligo. Illud ſcio, Impedimentorum nomine crebrò mulos, & eiuſmodi ſarcinaria iumẽta ſignificari. Front. in Stratag. Petreius in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interfecit. Quod Cæſar lib. Ciuil.1. commemorans: Illi, inquit, & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad id expeditiores, omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent. Et alio loco: Cùm legiones duæ flumen tranſiſſent, impedimentáque & omnis equitatus ſequeretur, ſubito iumentorum, & aquæ magnitudine pons eſt interruptus. Et aliquanto pòſt: Deſiderati ſunt eo die equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus. Hæc cùm ita ſint, non tamen omnino liber Vrſini repudiandus eſt: potiúſque hic locus ita corrigendus videtur: Magnum numerum impedimentorum ex caſtris produci, iiſq; ſtrata detrahi, mulionéſque, &c. Nam Liuius lib. 7. de Dictatore C. Sulpitio loquens, Rem, inquit, nouam excogitat: qua deinde multi noſtri atque externi Imperatores, noſtra quoque quidam ætate vſi ſunt. mulis ſtrata detrahi iubet: biníſque tantùm centunculis relictis agaſones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit.

Spatium itineris augebat.] Non puto Cæſarem adeò ieiunè de re perſpicua ſcripſiſſe: ſed aliquid ad ſpatium deſignandum addidiſſe, veluti Altero tanto, vel Vehementer, vel aliquid eiuſmodi.

Produxerant Galli.] Fortaſſe Perduxerant, rectiùs legeretur.

Denſiſſimis caſtris.] Confertiſsimis tentoriis & tabernaculis.

Corporis parte nudata.] Thorace depoſito, quod pectoris munimentum erat.

Qua cum erat contionatus.] Lib. Steph. Conceronatus. Non dubito mendum ſubeſſe, nam concionandi tempus certè non fuit. Reponendum igitur, Commoratus. Nam paulò pòſt ita ſcribit: Ipſe paulùm ex eo loco cum legione progreſſus, vbi conſtiterat, euentum pugnæ exſpectabat.

CAP. IX.

Spatio pugnæ.] Id eſt, longinquitate, diuturnitate.

Ad Auaricum.] Sup. hoc ipſo lib. cap.4.

M.

M. Petreius.] Noſter & Stephan. M. Petronius.

Nihilo magis in aquum locum.] Rectiſsimè ſic emendatũ eſt in libris recentioribus: cùm in antiquis noſtris omnibus ſcriptum eſſet Nihilominus.

Retinendos eos non cenſuit.] Ita placet, vt eſt in Aldino. quanuis veteres noſtri omnes habeant Conſtituit.

Quos & quàm bonos.] Hac de re lib. 6. cap. 4.

Omnibus ereptis ſociis.] Sic noſter, & Aldinus rectiſsimè: cùm in Steph. & aliis antiquitus impreſsis vitioſè legatur, *Copiis*.

CAP. X.

N*Oviodunum oppidum Æduorum.*] Has eſſe, quas nunc Niuernas vocant, nemo dubitat. Aimoinus tamen lib. 1. cap. 5. Niuedunum ſic interpretatur: Quam quidam, inquit, Niuernis eſſe putant. Sed de Biturigum Niueduno loquebatur, quem falsò Niuernas eſſe putauit. Dio verò lib. 40. Nouioduni nomen retinuit.

Ex prouincia expellere.] In prouinciam, reſtituendum arbitror, vt de Gallia prouincia Romanorum intelligatur. Hanc opinionem ſequens pagina duobus locis perſpicuè confirmat. Ibi, Iter in prouinciã conuerteret. Item, Cæſarem in prouinciã cõtendiſſe confirmabant. Et hoc quoque à Nicaſio Ellebodio animaduerſum Manutius teſtatur.

Adiungi Labieno.] Quem in Senonum fines cum quatuor legionibus miſerat.

Vim fluminis refringeret.] Eadem ſe ratione vſum ſcribit in Sicori tranſmittendo. lib. de bell. ciu. 1. cap. 13. Rationem Vegetius exponit lib. 3. his verbis: Explorato vado, duæ acies equitum ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per mediũ equites & impedimenta tranſeant. nam acies ſuperior aquarum impetum frangit: Inferior, qui rapti ſubmerſiq; fuerint, colligit atque tranſponit.

Repleto exercitu.] Replere exercitum dixit pro Reficere, & recreare: an potiùs, pro Commeatus defectum ſupplere?

CAP. XI.

S*Ecũdo flumine.*] His tribus, quatuórve locis Secũdo & Aduerſo flumine Cæſar dixit, pro Iuxta flumen, vel Secundum, vel Aduerſum & ad ripas fluminis. Velut inf. Magnum ire agmen aduerſo flumine, pro, Ad ripam amnis, ſed contra fluminis naturam. Planius igitur fuiſſet, Secundum flumen. Plaut. Rud. Quid illuc eſt hominum ſecundum litus?

Secundo Galliæ motu.] Nunc ſecundum motum Galliæ dicere videtur, non numero & ordine: ſed euentu & ſucceſſu. Nã multò plures Galliç motus, & rebelliones fuerãt.

Quinque reliquas.] Hic locus oſtendit quod alio loco diximus, in legione decem cohortes fuiſſe.

Equitatus peditatúſque.] Noſter, & Romanus & Stephan. Exercitus, equitatúſque. nihil muto. tantùm profiteor aliis non paucis locis ita Cæſarem locutum. vt infrà cap. 13. Quòd equitatus quo maxima parte exercitus confidebat. Et nunc idem video Manutium ſecutum.

Præſentem adeſſe exiſtimarent.] Sic noſter & Steph. & multi impreſsi. Sed in Aldino & Manutiano vox Præſentem ſublata eſt. mendoſè. Nam vetus hæc locutio eſt, à Terentio & Cicerone vſurpata.

Tranſfixi pilis.] Stephan. & Rom. Confixi telis. quod non placet. Nam pila ante congreſſum coniiciebantur.

Contra caſtra Labieni] Sic noſter. Stephan. autem & Romanus & multi impreſsi, *Contra Labienum*. quod non placet. Nam modò dixit, è regione caſtrorum Labieni præſidiũ in ſtatione relictum.

Victorúmque impetum.] Placet Faerni coniectura, vt particula *Que* deleatur.

CAP. XII.

H*Orum ſupplicio.*] Durum ac propè incredibile hoc videtur: Aeduos in obſides Gallos, ad eorum ciuitates terrendas, ſæuiiſſe.

Frequentes multitudines ſuffragiis.] Rectiſsimè hunc locum emendauit Vrſinus, ex Faerni lib. Eò conueniunt vndique frequentes. Multitudinis ſuffragiis res permittitur.

Illi, quòd amicitiam.] Illi, hoc eſt, Rhemi & Lingones.

Indulgentiam requirunt.] Id eſt, Amiſſam ſentiunt, vt Pedianus interpretatur. Gallicè dicimus, *Regretter*. Fruſtrà deſiderant: eius deſyderio laborant.

Suum conſilium.] Rectè. cùm in aliis ſit *Concilium*: per c. Nam ſuum conſilium ab reliquis ſeparare, modò dixit, quod alibi, Sibi conſilium capere.

Denique ei rei conſtituit diem.] Sic omnes lib. Ego magis ita probarem, ſiquis liber adiuuaret, Diemque ei rei conſtituit. Nã vox *Denique* ſuperuacanea videtur.

XV millia numero.] Millium, ſecundo caſu legendum arbitror: vt aliis pleriſque locis.

Finitimi ei prouinciæ.] Pronomen *Ei* tollendum arbitror. Nam prouinciam modò Allobroges dicit: vt ſuprà lib. 1. pag. 1. & aliis locis. Seguſianos autem Allobrogum eſſe finitimos, & extra prouinciam trans Rhodanum primos, idem docuit li. 1. cap. 5.

A ſuperiore bello.] De quo dictum eſt lib.1. cap.16.

Imperium totius prouinciæ.] Non regionis Allobrogum, ſed prouinciæ Narbonenſis, quam ſe Romanis erepturos ſperabant.

Superioribus annis.] Lib.4.cap.3.

Præliari conſueuerunt.] Lib.1.cap.17.

Minùs idoneis equis.] Lib.4.cap.1.

Equos ſumit.] Opinor, non eos, quibus vti ſolebant: ſed quos præterea paratos habebant.

Atque Euocatis.] Locus hic oſtendit, quod alibi diximus, Euocatos non modò in peditum, ſed etiam in equitum numero fuiſſe. Quales autem Euocati eſſent, alio loco docuimus.

Conuocatiſque ad concilium.] Corrigendum *Conſilium* per ſ. nam conuentum modo dicit præfectorum & magiſtrorum rei militaris.

Si pedites ſuis auxilium ferant.] Sic Ald. Steph. & alij complures. Nonnulli Suis rebus. quod veriſsimum eſſe nō dubito. Nā Suas res impedimēta modo appellat: vt id quod ſequitur oſtendit.

Bis per hoſtium agmen.] Sic Ald.& omnes, vt opinor, impreſsi. A Steph.tamē abeſt vox Bis. quod non puto negligendum.

Ad iuſiurandum adactis.] Idem optimus liber, Iureiurando adactis: quo modo ſæpe locutus eſt.

Pugnatur vnà omnibus in partibus.] *Vnà*, id eſt, vno tempore. Plutarch. in vita ſcribit, Cæſarem in hoc prælio gladium amiſiſſe, quem Aruerni in fano oſtentationis cauſſa ſuſpenderunt. Eum poſteà à Cæſare cōſpectum, neque paſſum eſſe tolli, cùm id amici ſuaderent.

Noſtros ſpe auxilij confirmabat.] Sic omnes lib. Fateor tamen non videre me, quorſum illæ duæ voces Spe auxilij, pertineant. Nam vbi res ipſa erat, ſpei locus eſſe non poterat.

Tandem Germani.] Huius quoque victoriæ gloriam Dio Germanis tribuit lib.40.

Controuerſiam.] Sup.cap.6.

CAP. XIII.

Copias ſuas vt pro caſtris.] Non intelligo quorſum particula, *Vt*, pertineat: ac nō potiùs *Quas*, pro *Suas* legatur. niſi fortè vtrunque retinendum eſt. Nam aliquantò ſup. Copias, inquit, ſe omnes pro caſtris habiturū, &c. Et multò pòſt: Copias omnes quas pro oppido collocauerat, in oppidum recipit.

Alexiam oppidum Mandubiorum.] Aleſiam, noſter, itemque Steph. atq; ita rectè Faernus emēdauit. Sed & Velleius Paterc. Circa Aleſiam, inquit, tantæ res quantas audere vix hominis, perficere penè nullius niſi Dei fuerit. De ea Strabo ita ſcribit: καὶ ἡ περὶ ἰλλησίαν μανδιβύλων ἔθνος ὁμόρου τοῖς ἀρουέρνοις. καὶ ταύτην ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου κειμένην, περιεχομένην δ' ὄρεσι καὶ ποταμοῖς δυσίν. Legendum igitur apparet, ἀλησίαν μανδουβίων ἔθνος ὁμόρου τοῖς αἰδούοις. Diodorus autem lib. 5. ſcribit, eam ab Hercule conditam, ac fuiſſe totius Galliæ metropolim. & liberam ac ſui iuris permanſiſſe, vſque ad C. Cæſarem, à quo vi capta, & in populi R. poteſtatem redacta eſt.

Quà maxima parte.] Steph.& Vrſ. lib. multo veriùs, Quo maxima.

Ne qua ſubito irruptio.] Steph. Eruptio. ſed illud verius puto. Non enim ex vrbe, ſed ex caſtris hoſtium irruptiones fieri ſignificat: vt paucis poſt verſibus.

Trium milium paſſuum.] Legendum, Tria millia, vt ſuprà.

Millia hominum octoginta delecta.] Ex quo de oppidi magnitudine exiſtimari poteſt. Plutarch. autem numerat ἑπτακαίδεκα μυριάδας.

Coarctantur.] Stephan. Coaceruantur. quod placet.

Germani acrius.] Placet Steph. *Cum Germani.*

Ad ſe referri.] Intra oppidum.

Foſſam pedum x x. latam.] Pedes, ex conſuetudine Latinæ linguæ reponebam. Sed pòſt animaduerti, vocem *Latam* à Steph. lib. abeſſe. quod magis probo. Denique Petrus Victorius vir doctiſsimus ita hunc locum reſtituit ex libro antiquo, vt cum Stephanico planiſsimè conſentiat. Variar.24.cap.17. Quod autem *Totum corpus* pro Totum opus, idem Victorius reponendum putabat, vt Corpus munitionis Cæſar dicat: quanuis ita in Romano codice ſcriptū ſit, tamen propterea probare nō poſſum, quia verbū *Opus* video hac in re ſexcētis locis à Cæſare vſurpatum fuiſſe: vt mox: Et turres toto opere circundedit. Sic enim legendū eſt, non *Operi*. Hæc autem *prior foſſa* paulò pòſt appellatur.

Quiſi indiligentiores.] Steph. Quòd ſi. neque cur mutetur, vlla cauſſa eſt.

Pedibus c c c c reduxit.] Sic Stephan. Faernus autem Deduxit. Superiorem quidem munitionem x i millium pedum in circuitu, quam Cæſar inſtituerat, neceſſe eſt ſublatā fuiſſe, & longiùs ab vrbe remotam.

Ne facilè.] Legendum *Nec*. vt in Stephan.& hæc omnia parentheſi claudenda (*Quoniā* vſque ad *Cingeretur*).

Neue de improuiſo.] Mendum apertiſsimum. Legendum, Ne de improuiſo. vt in Steph. & Ald. Et ita Victorius hæc omnia ex ſuo libro reſtituit.

Duas foſſas.] Locum ſic intelligo, vt non binas

nas foſſas præter illam primam circum omnes collis partes duxerit, ſed cùm eius radices duo duabus ex partibus flumina ſubluerent, vnam vtrinque foſſam à flumine ad flumen duxerit. quarum altera, quòd paulo altiore loco facta erat, repleri aqua non potuerat: alteram cùm eſſet demiſsiore loco facta, fluminis aqua compleuerat. Itaque pro *Interiorem* non dubito quin ſit corrigendum *Inferiorem*. Binas autem duntaxat foſſas ſpatio quadringentorum pedum intermiſſo factas, etiam inferiùs oſtendit: vbi ſic loquitur, Priores foſſas explent.

Directis lateribus.] Th. B. vir ſummi ingenij & doctrinæ admirabilis, foſſam directis lateribus interpretabatur, quæ ad perpendiculum excauata eſt: & (vt Cæſar infert) cuius ſolum tãtundem patet quantum ſumma labra. Gallicè dicimus, Ad inſtar fundi cupæ. Hircius lib. 8. Foſſam duplicem pedum quinum denum lateribus directis deprimi, &c.

Erat eo tempore.] Valde placeret, Eodem tempore, ſi quis liber adiuuaret.

Haud admodum firmis.] Steph. & alij nonnulli, *Aut*. mendoſé. abſcindebãtur enim trunci arborum non grandium, vel potiùs (vt mox dicet) ſtipites, quorũ in ſummo rami aliquot eminebãt. Hi quoque ita reſcindebantur, vt aculei ſemipedem lõgi relinquerentur.

Singuli ab infimo ſolo pedes tres terra occultabantur.] Mendum apertum. Itaque Steph. Ald. & plerique alij habent: Pedes terra exculcabantur. Ego *pedes terra* delendũ cenſeo. Nam cum *Exculcabantur* Cæſar poſuiſſet, interpres ſubſcripſit, id eſt Pede terra calcabatur.

Pares munitiones.] Nam binas foſſas circunduxit, & quod inter illas ſpatium intercedebat, tribus illis defenſionum generibus, cippis, liliis & taleis muniuit. tum poſt interiorem foſſam aggerem cum loricis, pinnis, & ceruis extruxit: turres præterea & caſtella crebris locis poſuit: in quibus milites collocabantur: cùm ſatis multos non haberet, vt aggerem integrum circũfunderent.

Vt ne magna quidem.] Nam turres frequentes & caſtella toto opere circundedit: quæ cùm ab latere hoſtes vulnerarent, quantumuis magna multitudo (ducentorum ſcilicet x L I millium) accederet, tamẽ circunfundi hoſtes impediebat. Suus autem cuique legato & legioni locus erat in illis turribus attributus.

Neu cum periculo.] Hoc loco particula *Neu* pro *Et ne* poſita eſt.

CAP. XIIII.

Imperat Æduis.] Locus inſignis: ex quo de cuiuſque ciuitatis potentia æſtimari poterit.

Nec frumenti rationem.] Sic Ald. Steph. verò Frumentationem. Magis placet Vrſini & Faerni lib. Frumentandi rationem.

Eorum clientibus.] Subaudiendum, Vicinis, ac finitimis. nam alios multo plures in Aeduorum fide & clientela fuiſſe, alibi demonſtratum eſt. Itaque quatuor iſtos populos pro vna regione poſuit: & quoniam tenues erant, quaſi pro vna tãtùm Aeduorum ciuitate. Nam inter hos quinque nominatos æquabiliter numerum iſtum triginta quinque millium diſpartiri, nulla ratio eſt. Sic ſuperiùs cap. 12. Aeduis & Seguſianis imperata ſunt decem millia. Sic infrà Aruernis parem numerum attribuit, adiunctis ſimiliter quatuor tenuibus ciuitatibus. Propterea autem hos coniunctim numerat, quia deinceps ordinem in numeris ſeruat, à maioribus ad minores gradatim progrediens.

Aulercis Brannouicibus.] Ego non duos facio populos, ſed vnicum duntaxat, vt alibi: Aulerci Eburones, Aulerci Cenomãni, Aulerci Diablintres.

Duodena millia.] Hoc in loco error ex notæ numero natus erat. Nam cum Cæſar x I I. ſcripſiſſet, (quem numerum etiam Steph. ſeruauit) librarius x x I I, (vt in Aldino eſt) exſcripſerat. Hoc modo quadrabit ratio ſummæ, quam infra Cæſar colligit: & ordo ab eo inſtitutus ſeruabitur, vt à maioribus numeris ad minores procedat.

Bellouaci x.] Quæri poteſt, cùm tanta huius ciuitatis potentia fuerit, quantam Cæſar identidem prædicat, quo modo minus illi, quàm ſuperioribus proximis ſit imperatũ. Sed veriſimile eſt ei propter dignitatem gratificatum. Itaque mox ſubiungit, ne hunc quidem numerum miſiſſe: ſed duo tantùm millia.

Heluetiis Sueſſionibus.] Abſurdé. Legendum eſt Heleuteris: vt in Steph. & nonnullis impreſsis.

Sueſſionibus.] In Ald. Steph. & antiquis omnibus impreſsis legebatur, Senonibus: in recentioribus, Bis Sena millia. Vtrunq; corrupté. Nam vocem Senonibus ſuperior eorum enumeratio perſpicuè repudiat. Hæc autem poſterior impudens & manifeſta corruptela eſt. vt illud omittã, quod nulla ratione Bis ſena in hunc numerum contuliſſet, cùm ſuperiùs Duodena enumerarit.

Rauracis & Boiis triginta.] Ita eſt in Steph. & Ald. ſed neque harum ciuitatum tenuitas

tantum recipit oneris,neque ordo à Cæſare inſtitutus à maioribus numeris ad minores, aut ſumma inferius ab ipſo collecta hunc numerum patitur. Quare aſſentior iis,qui *Bina* hoc loco reſtituunt. nam (vt hic noſter ſuperius dixit cap.3.) Boiorum ciuitas erat exigua & infirma.

Vniuerſis ciuitatibus.] Non ſingulis,ſed generatim vniuerſis.

Non contulerunt.] Steph.Non compleuerunt.

Huius Commy.] De hoc ſuprà lib.4.cap.5.

Duo millia miſerunt.] Steph.Vna.reſtituendũ eſt *Bina.*

Ciuitatem eius.] Atrebates. Significat eos nõ redactos in prouinciam.

Priſtina belli laudis.] De qua lib.6.

Circiter CCXL.] Legendum eſt CCXLI. ſiquidem ad numerum omnes miſsi ſunt.ſic enim ratio quadrabit.

Natus loco.] Steph.Ortus loco.

Omnium noſtrum priſtinæ.] Placet Stephan.& Ald. Omnium veſtrum conſenſu priſtinæ.

Animi eſt iſta mollities.] Ita probo. Stephan. tamen,Moleſtia.

Ex oppido.] In quo millia erant hominum octoginta delecta.

In ipſis cadaueribus.] Nam de facienda extra oppidum eruptione agebatur.

Seruituti addicere.] Sic Ald. Steph. verò *ſubiicere.* quod non æque probandum puto.

Romanos &c. animine cauſſa.] Sic Aldin.quod planè retinendum cenſeo. Steph. Eorum animos in illis vlterioribus munitionibus ſine cauſſa quotidie excerceri putatis?

Cimbrorum & Teutonum.] De quo ſuprà lib. 1.cap.13.

Iure & legibus cõmutatis.] Nam hæc erat Prouinciarum ratio,vt in eas magiſtratus Roma mitterentur, qui in iis ius dicerent.

Hos Cæſar.] Stephan. Tunc Cæſar.quod magis placet.

Diſpoſitis cuſtodibus.] Ald. Cuſtodiis. ſed nihil muto.

Recipi prohibebat.] Sapiens ἀποσιωπήσει,cum id quod dictu erat grauius, occiſos à Cæſarianis, reticuit. Dio tamen lib. 40. quod à neutris recipiebantur, miſerrima morte interiiſſe.

Omnes milites,] Aldus, Omnium militum intenti animi. Steph. Omnes milites intenti pugnæ euentum expectabant. Quod ſine cauſſa mutandum non eſt.

Vno die intermiſſo Galli.] Hoc de Gallis exterioribus intelligendum eſt : vt mox oſtendet.

Fundis libralibus.] Opinor, quibus libralia ſaxa iactantur. Veget. lib.2.cap.23. Sed & manu ſola omnes milites meditabantur libralia ſaxa iactare. qui vſus paratior creditur:quia non deſiderat fundam.

A munitione aberant Galli.] Rurſus de Gallis exterioribus locus intelligendus eſt.

Stimulis induebant.] Patet igitur, Cæſarem eodem illo triplici defenſionum genere aduerſus exteriores hoſtes vſum fuiſſe:vt paulò ante dixit: nimirum cippis, taleis,& liliis.

Ex ſuperioribus caſtris.] Ex ſuperioribus caſtrorum locis. nam loca erant inæqualia, vt ſæpe dictum eſt.

At interiores.] Nunc de Gallis quos in oppido Vercingetorix habebat,loquitur.

Priores foſſas.] Duas igitur tantum foſſas Cæſar duxerat. Nam ſi tres feciſſet, nunc dixiſſet Primas.

In ſcrobes delapſi.] Steph.Delati.

Cum lux appareret.] Steph.multo concinnius, Cum lux appeteret. Vt aliis locis.

At interiores.] Qui ex oppido eruperant.

Vergaſillaunum.] Stephan.vbique *Vercaſiuellaunum.*

A caſtris.] Sunt qui Raſtros ponant. quod cuiuſmodi ſit, non intelligo. Fortaſſe *Contos* aliquanto melius conueniret,

In aliena virtute.] Stephan.Salute:quod abiudico.

Plerumque quæ abſunt.] Cùm duobus locis pugnatur,qui in vno pugnant, aliorum periculo commouentur. Eodem illud pertinet in lib. de bell.ciuil. 2.cap. 5. Communi fit vitio naturæ, vt inuiſis, latitantibus atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiúſque exterreamur.

Vtriſque ad omnia occurrat.] Sic Ald.Sed propter inſequentia Steph.libri ſcriptura probabilior eſt:quam etiam in quibuſdam impreſsis videmus : Vtriſque ad animum occurrit,vnum eſſe illud tempus, quo maximè contendi conueniret : id eſt, Et Gallis & Romanis in mentem veniebat.

Si rem obtinuerint.] Si in iis defendendis ſuperiores euaſerint.

Iniquum loci ad decliuitatem] Sic Steph. Ald. verò & plerique impreſsi, Exiguum. quod valde probo: ſed multo magis, ſi pro *Ad,* legeretur *In.* vt ſit ſenſus: Exiguum loci faſtigium magnum habet in decliuitatem momentum.

Agger ab vniuerſis.] Aggerem hoc loco pro glebis,& frõdibus ac virgultis,quibus agger extruebatur,poſuit. vt aliis locis.

Aggere & cratibus aditus expediunt.] Sic Ald. Steph. verò Aggere & cratibus foſſas implent. Ego vtrunque coniungendum cenſeo : Foſſas implent,Aditus expediunt.

Ex colore veſtitus.] Purpureo, vt opinor. Plut. in Bruto: τὸν δὲ βροῦτον ὁ ἀντώνιος ἀνευρὼν τεθνηκότα, τὸ μὲν σῶμα τῇ πολυτελεστάτῃ τῶν ἑαυτοῦ φοινικίδων περιβάλλειν ἐκέλευσεν. ὕστερον δὲ τὴν φοινικίδα κεκλεμμένην αἰσθόμενος, ἀπέκτεινε τὸν ὑφελόμενον.

ὑφελόμενον. Hircius de bello Africo. Cum Scipio ſagulo purpureo ante Regis aduentum vti ſolitus eſſet, dicitur Iuba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem vti veſtitu atque ipſe vteretur. Itaque factum eſſe illico, vt Scipio ad album ſeſe veſtitũ transferret.

Noſtri omiſſis pilis.] Sic Steph. Magis placet *Emiſſis*, vt eſt in Ald.

Hoſtes terga verterũt.] Steph. Hoſtes ergo terga verterunt. Liu. lib. 1. Nec manere ergo nec tranſire auſus, &c.

Duces producuntur.] Plutarch. in hoc Producendi verbo, vt in aliis non paucis, ab interprete deceptus, putauit idem eſſe quod pompæ cauſſa tranſuehi. Scribit enim Vercingetorigem armis pulcherrimè indutũ, equo ornato vectum, ter circum Cæſaris tribunal obequitaſſe, deinde proiectis armis Cæſari ad pedes procubuiſſe. Sed ecce alias rurſus fabulas. Nam Dio lib. 40. ſcribit, Vercingetorigem nullo anteà miſſo internuntio repentè ad Cæſarem veniſſe, multóſque illo inopinato aduentu perturbatos fuiſſe. Addit autem illum à Cæſare in triumphum ductum ac necatum.

Ciuitates recuperare.] Aeduorum & Aruernorum Remp. conciliare: in gratiam & amicitiam cum Cęſare reducere. nam reliquarum ciuitatum milites præter illas duas in hoſtium numero habuit.

Harum rerum literis.] Ald. Huius anni rebus cognitis. Steph. His literis cognitis. Placet Faerni liber: His rebus Cæſaris literis cognitis.

Supplicatio indicitur.] Stephan. & alter antiquiſſ. *Redditur.* Poſt hæc autem miniatis literis ſcriptum in Stephanico ita erat: *Iulius Celſus Conſtantinus legi commentarios Cæſaris.*

Liber VIII.

CAP. I.

SVetonius in Iulio: Reliquit & rerum ſuarum Commentarios Gallici, ciuiliſque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africíque, & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. Alij enim Oppium putant, alij Hircium, qui etiam Gallici belli nouiſſimũ, imperfectúmque librum ſuppleuerit.

Inertia deprecationem.] Vt mihi per te inerti eſſe liceret.

Rerum geſtarum Galliæ.] Sic locutus eſt, pro, In Gallia, infrà capit. 8. Sed multo durior illa verborum traiectio eſt: huic tamen ſcriptori familiaris. Nam quod Comparentibus, nonnulli reſtituunt, pro Comparandis, planè abſurdum eſt.

Prærepta facultas.] Cicer. in Brut. Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum, valde quidem probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tanquam veſte detracta. ſed dum voluit alios habere parata, vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam: ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere: ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit. nihil enim eſt in hiſtoria pura & illuſtri breuitate dulcius.

Aliter audimus.] Minus attentè.

Pro teſtimonio.] Vt in hiſtoria ſcribenda. nã qui ſcribit hiſtoriam, quaſi pro teſtimonio dicit ea, quæ narrat: & quaſi ex viſu ea percepta habuerit. nam παρὰ τὸ ἱςορεῖν dicta putatur.

Coniurationes fieri.] Initium belli inferendi communi totius Galliæ conſilio certam in diem conferre.

Reſiſti poſſe Romanis.] Hoc cum aliis locis, tum præſertim apud Aleſiam eſt cognitũ: vbi ducenta quadraginta millia exteriorũ hoſtium, octoginta delecta interiorũ profligauit.

Non poterant cótineri.] Vt intelligi poſsit magnam admodum Biturigum potẽtiam fuiſſe: præſertim amplius xx oppidis vno die incendio abſumptis.

Vulgare incurſionis ſignum.] Sic lib. 5. cap. 12. Tum fumi incendiorum procul videbantur, &c.

Quantum in ratione eſſet.] Quantum humana ratione prouideri poterat.

Imparatis deiectiſque.] Steph. & nonnulli veteres impreſſi, Defectiſque. quomodo ſine dubio legendum eſt. Nam Defectum, pro eo cui quid deficit, Veteres dixiſſe, nemo mediocriter eruditus ignorat.

Expeditionum munus iniungebat.] Stephan. & Ald. *Onus.*

CAP. II.

A*Vlercos.*] Aulercos Eburones (vt opinor) ſignificat.

Impedita circundatum palude.] Melius Steph. & Ald. Locum caſtris excelſum in ſylua circundata palude. nam mox vlteriorem ſyluam nominat.

Veterrimas legiones.] Sic Steph. & Ald. Alij impreſsi *Veteranas*. quod magis placet. quoniam in lib. 1. cap. 10. quatuor veteranorum legiones ſeſe habuiſſe ſcribit.

Agminis ratio.] Hunc eundem ordinem Cæſar ſe tenere ſolitum ſcribit, cum hoſtes propinquarent. lib. 2. cap. 5.

Quæ legiones.] Sic Ald. & multi impreſsi. At Steph. ſic, Cum repentè inſtructas velut in acie certo gradu legiones accedere Galli

vident,&c. Quæ lectio, cum auctorem tam bonum librum habeat, cauſſáque cur mutetur, nulla ſit, à nobis ſine dubio retinenda eſt.

Loriculámq.] Sic Steph. & Ald. & alij innumeri. Faern. & Vrſinus reſtituunt Coronis. ſed dictum eſt ſuperior. libro, Loricã eſſe ſtructuram in muris, quam vulgus hodie Parapettum appellat, quod pectus vt lorica muniat.

Lateribus directis.] Dixi eod. lib. foſſam lateribus directis eſſe, quæ ad perpendiculum excauata eſt.

Quo propior hostium vallo.] Placet conſenſus Faernini, Vrſini, & Stephanici: Alter qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.

Barbari nitebantur.] Steph. Ald. Inflabantur. quod etiã propter huius ſcriptoris, & Cæſaris conſuetudinem retinendum eſt.

Locis natura munitis.] Sic Steph. & Ald. Alij, Loci, in ſecundo caſu. quod ſine dubio rectum eſt.

Inflammantur atque incitantur.] Sic Steph. Aldinus verò Inflantur. vtrunque rectè.

Equitibus interpoſiti.] Hac de re dictũ eſt lib. 1. cap. 17, & lib. 3. cap 16.

Pauciſque in reſiſtendo.] Steph. & Ald. Pauciſque reſiſtentibus interfectis.

At aduerſis mediocribus timidiores.] Sic Ald. At Steph. An aduerſo mediocri caſu. quod æquè placet.

CAP. III.

CAſtrorum vias inſtruunt.] Steph. multo melius, Copias armatorum in ſuis inſtruunt caſtris. Quod etiam video quoſdã ſcribere ſe in manuſcriptis aliis codicibus reperiſſe.

Aſcenſu laceſſendos.] Stephan. Cæſar neque reſiſtentes aggrediẽdos tanto collis aſcenſu indicabat.

Diutius permanere ſine periculo.] Sic Stephan. Aldin. tamen, Sine cibariis. quam controuerſiam veterum librorum numerus diſceptabit.

Superioribus commentariis.] Non ſanè declaratum, ſed leuiter tantummodo ſignificatũ eſt lib. 3. cap. 5. vbi locum annotauimus.

Per manus ſtramentorum.] Faernus verborũ ordinem immutat. ſed qui Cæſaris in traiiciendis verbis conſuetudinem, & huius imitatoris attendet, nihil ſine veteris auctoritate Codicis immutabit.

Equorum inſidias veriti.] Hæc traiectionum importunitas qua Hirtius delectatur, cum huic loco, tum aliis complutibus obſcuritatem attulit. Ordo eſt: Vix priores partes equorum ſuorum aduerterent. Tum deinde inſidias veriti, &c.

Qua conſuetudine.] Sanè in Steph. ita legitur, vt in multis impreſsis. Qua conſuetudine pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat. Sed abſurdior locutio videtur: & Aldina lectio probabilior: Equitatúmque quem ipſe pabulatoribus mittere præſidio conſueuerat, &c.

Velut indagine.] Apta ſimilitudo, & ad loci naturam & ad hoſtium conſilium, qui Romanis eaſdem inſidias tendebant, quas venatores explicata indagine feris ponere conſueuerunt.

Primus cum paucis ſe oſtendit.] Placet Steph. & Faern. Primum.

Propter aliquem timorem.] Inſignis ſententia ſyllabæ vnius vitio deprauata. Reſtituendum *Timor* in primo caſu. neque in re perſpicua vllo argumento eſt opus.

Pari marte.] Pari certamine, ancipiti prælio, vario certamine. Alibi Cæſar vſurpauit de loco.

Haud inuitantibus noſtris.] Sic Ald. Melius Stephan. Aut.

Abeſſe quam octo millibus.] Vox *Quam* ſine dubio delẽda eſt. Eius autem loco in Ald. & Steph. ita reperio: Non lõgius ab ea cæde abeſſe plus minus octo millibus paſſuum, &c.

Cognita calamitate.] Vrſin. hoc delet. Ego in illum locum reſtituo: Cognita calamitate omnibus aduerſis. Nam ex illis paucis ex fuga receptis calamitatem cognitam ſignificat. Et paulò pòſt perturbationem notabimus.

Sine vlla perfidia.] Inſignis philoſophiæ locus: An contra perfidum vti perfidia liceat. ſimpliciter deteſtandam eſſe perfidiam, ſatis multis locis Cæſar oſtendit.

Permotus celeriter.] Locus ſine dubio deprauatus. In Steph. legitur, Permotus vel celeriter. Vrſinus ex ſuo commodiſsimè locũ reſtituit: modò particula, *Et*, addatur hoc modo: Et centurio, velut inſueta re permotus vellet hominem conficere, celeriter à familiaribus prohibitus Comij, non potuit.

In conſpectum cuiuſquam Romani.] Nunquam Romano cuiquam fidem habiturum.

CAP. IIII.

AD præſens imperium.] Sic Steph. & Ald. Nonnulli ad præſens periculum. quod non placet. Nam ſenſus eſt: Ad victorum inſolentiam euitandam.

In illis regionibus præerat.] Erat, legendum eſt, vt in Steph. Faern. & Vrſin.

Togatam Galliam.] Quam eandem & citeriorem & Ciſalpinam Cæſar appellat.

Impetu illorum.] Steph. & Ald. Quia repentino latrocinio atque impetu incolæ illorum

rum erant oppreſsi. Probabilior tamen vſitata videtur.

Proximum ſua dignitatis.] Duas poſtremas voces Faernus tollit. Si ex libri veteris auctoritate, probo. ſin minus, nihil muto.

Vaſtare ciuibus.] Sic omnes lib. Et poteſt eſſe ſenſus, Regionem vaſtari ciuibus, cũ multi interficiuntur. Itaque Oroſius: Horrenda (inquit) hominum ſtrage vaſtauit. magis tamen placeret, *Vicis.* ſi modò vetus aliquis liber adiuuaret.

Dumnaco duce Andium.] Steph. Adimmaco. ſed neque aliis locis ſibi conſtat, & Oroſius nomen hoc prodit.

In omnes partes finium.] Sic Steph. Mendoſé. Ald. In omnes fines partium.

C. Caniny certior.] Stephan. C. Caninij Rebili certior.

Et Romanum & externum.] Nonnulli reponebant: Et Romanum exercitum ſuſtinere hoſtem. quod non placet. Nam externum hoſtem appellat, quem Cæſar ſuperiore libro Exteriorem dixit. Interiores enim Cæſar hoſtes appellauit eos, qui ſunt in oppido. Quare tollatur particula *Et*, locus erit integerrimus.

Propter magnitudinem conſtratum.] Sic Ald. *Tranſeundum.* quod ſine veteris auctoritate codicis mutandum non eſt.

Sub ſarcinis.] Dixi ſuperius quodam loco.

Omne agmen morarentur.] Sic Steph. Vrſinus ex ſuo & Faern. libro tollebat, *Agmen.* Sed puto illum ita ſcripſiſſe pro *Omne.*

Confligit audacius.] Sic Steph. Aldinus verò, Conſiſtit.

Subſistentes equitibus.] Ita placet, cũ in Steph. legatur, Subſiſtentibus.

CAP. V.

E*Xulibus omnium ciuitatum receptis.*] Steph. Aſcitis. Aldin. Accitis. vulgata magis placet.

Millibus ex fuga quinque.] Steph. & Ald. Nõ amplius hominum duobus millibus ex fuga collectis, &c.

Liberam vagandi.] Placet. Steph. Liberè vagandi.

Circundare moratur.] Sic Steph. & multi impreſsi. Aldinus verò *Conatur.* quod ab imperitiſsimo confictum facilè paulò pòſt intelligetur.

Diſpoſita præſidio habeat.] Sic valde placet. quanuis in Steph. Diſponat.

Intra millia paſſuum x.] Sic Ald. Steph. tamen: A millibus non amplius XII.

Summa velocitatis.] Rectiſsimé. vti patet ex lib. I. cap. 17. Stephanicus mendoſiſsimè, Felicitatis.

Intra caſtra diſtribuit.] Faern. ex ſuo lib. In terna caſtra. quod valde placet, cum infrà dicat, eum præſidia dimiſiſſe.

CAP. VI.

C*Oncurſu maximo militum.*] Sic Stephan. rectiſsimè, cum in Ald. vitioſiſsimè legatur, *Conſenſu.* Nam coactum Cæſarem concurſatione & flagitatione ſignificat.

Verberibus exanimatum.] Hoc erat, more maiorum ſupplicium de damnato ſumere. lib. 6. cap. vlt.

Unam æſtatem.] Nam hic erat annus imperij Cæſaris octauus: Ser. Sulpitio, M. Marcello Coss.

Magna etiam.] Præclarè hunc locum Faernus & Vrſin. ex ſuis lib. reſtituerunt: Et iam magna parte ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent.

In Belgio.] Permaneo in ſententia, & Belgis, vbique legendum arbitror. nuſquam enim iſtiuſmodi nomen in aliis gentibus Cæſar finxit. Sic paulò pòſt: In Belgas, pro, In Belgium.

Vulnera per fidem interpoſitam.] Steph. & Ald. Perfidia interpoſita.

L. Paulo, C. Marcello Coss.] Pantagathus & Vrſinus reponunt, L. Lentulo. Sed aduerſatur ordo annorum ac faſtorum, quem initio poſui. Nam is annus quem inſequentem appellat, eſt ipſius imperij & belli Gallici nonus.

Aqua prohibere hoſtem.] Frontin. lib. Strátag. 3. cap. 7. C. Cæſar, inquit, in Gallia, Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem ad inopiam aquæ redegit, cum fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

In infimis.] Stephan. Sic enim imis radicibus montis ferebatur.

Dimicationis periculo.] Placet Vrſin. Dimicatione & periculo.

Agger in altitudinem pedum nouem.] Stephan. Pedum ſex. Sed illud veriſimilius eſt. nam Oroſius ſcribit aggerem & turrim pedum L X fuiſſe. Cum autem tabulata X eſſent, oportet ſingula quinque pedes alta fuiſſe.

Fortiſſimo ſuſtinebant animo.] Ita eſt in Steph. & Lugdunenſibus, quanuis in Ald. legatur, Paratiſsimo. ſed hoc parui refert.

Ut quiſque.] Vrſin. ex ſuo, Quem quiſque. Idẽ eſt in Steph. Sed nihil mutandum arbitror.

CAP. VIII.

S*Acerdotij petitionem.*] Vt in Augurũ collegium allegeretur.

Cæſaris decedentis.] Ald. Recedentis. Neutrum magnoperè placet. Commodius legeretur, Abſentis, ſi à vetere quopiã adiuuaremur. Alioqui, Decedentem interpretaremur de prouincia & Gallia. Nũc video in editione Vrſini, *Intercedentis.* opinor ex vulgata cõ-

ſuetudine, qua Intercedere dicimus pro deprecari. ſed Vrſino Latinæ linguæ ratio aduerſatur.

Anni commendaret petitione.] Sic Stephan.& Ald.& alij innumeri. nonnulli Lugdunenſes ſuſtulerunt *Petitione.* Sed commodius ita emendabitur: Et honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitionem. Ac nunc video idem Faerno & Vrſino placuiſſe, apud quos tamen Petitione pro Petitionem ſcriptum eſt.

Conſules creates.] Obſcurè loquitur.niſi fortè vel Creatos dixerit,pro Deſignatos. quod fiebat menſe Sextili, comitiis conſularibus: vel Creandos legendum ſit. Sed illud probabilius eſt.

Sibi cōiunctus.] Dura locutio,pro Ipſi.& ſubauditur,Cæſari.

Neceſſitudine legationis.] Ser. Galbam legatum quoque numerat Cæſar initio libri 3. Malè in Steph.& quibuſdam legitur, Conſuetudine.

T. Labienum.] Hic eſt T.Labienus,qui cum Cæſaris legatus in Gallia decem annos fuiſſet, tamen ab eo diſceſsit: & Pompeij ſe partibus adiunxit.

Propter ſalubritatem.] Nam huius autumni peſtilentia tentatum ſuum exercitum fuiſſe,poſterius lib.1 teſtatur.

C. Curio Tribunus pl.] Hic eſt C. Curio, Tribunorum, vt Suetonius ſcribit, violentiſſimus. qui de principio Cæſari aduerſatus, pòſt tamen in eius partes tranſiit. Cœlius in epiſt.ad Cic.Quod tibi ſuprà ſcripſi,Curionem frigere:iam calet. nam feruentiſſimè concerpitur.belliſsimè enim, quia de intercalando non obtinuerat, transfugit ad populum: & pro Cæſare loqui cœpit. Itaque Epit. 109. C. Curionis, inquit, Tribuni pl. primum aduerſus Cæſarem, deinde pro Cæſare actiones continet.Plutarch. in Pomp. ſcribit, Curionem hunc à Cæſare magno ære alieno liberatum, atque ita in ipſius partes adductum. Hoc autem illius poſtulatum totidem propè verbis commemorat. Et in eandem ſententiam ſcribit Dio lib.40.& Velleius lib.2.

Fore eo facto.] Valde placet Vrſin. & Faern.librorum ſcriptura,Fore eo pacto.

Diſceſſionē facere.] Faern. & Vrſin. & Manut. Per ſe Senatus.quibus non aſſentior:quanuis per diſceſsionem fieri S C. ſoleret. Senſus eſt:Curio diſceſsionem fecit, vt qui ſuā ſententiam ſequerentur, iidem pedibus in ſuam partem diſcederent.Plurarch.ſcribit, cùm ij qui ſolum Cęſarem arma deponere, Pompeium magiſtratum retinere cenſerent, diſceſsionem feciſſent, pleroſque omnes in eorum ſententiam pedibus iiſſe. cum iterum diſceſsio facta eſſet ab iis qui dimiſſo exercitu priuatum vtrunque eſſe cenſerent, pro Pompeio viginti duos ſolum, pro Curione reliquos omnes ſtetiſſe. Appianus autem lib.de bell. ciuil. 2. in hoc numero c c c l x x poſuit.

Conſules.] L. Paulus,C. Marcellus.

Iuſſerunt.] In quibuſdam annotatum video *ſuaſerunt.* quod probabilius videtur. Valdè placeret Interceſſerunt.vt Octau.Pantagathus reſtituit: ſi modò libris auctoribus id fecit.

Nam Marcellus.] M.Marcellus,qui proximo ſuperiori anno cum Ser. Sulpitio Cos.fuerat. Huius autem rei totius hiſtoria extat in Epiſt. Cœlij ad Cic.lib. fam.8.ep.8.& 13.

Contra Legem Pompeij & Craſſi.] Liu.Epit.107. Lex lata eſt,vt ratio abſentis Cæſaris in petitione conſulatus haberetur, inuito & cōtradicente M.Catone. Locus hic oſtendit, Cn.Pompeium, C. Liciniū Craſſum Coſs. legem hanc tuliſſe: de qua tamen operæpretiū eſt audire quod Suet. ſcribit in Iul. Acciderat autem, vt Pompeius legem de iure Magiſtratuum ferens, eo capite quod à petitione honorum abſentes ſummouebat,ne Cæſarem quidem exciperet,per obliuionem: ac mox, lege iam in æs inciſa & in ærarium condita corrigeret errorem. Ciceronis autem lib. ad Attic.8. hæc verba ſunt: Idem etiam (de Pompeio loquitur) contendit, vt x. Tribuni pl.ferrent, vt abſentis ratio haberetur:quod idem ipſe ſanxit, lege quadam ſua: M.que Marcello Cos. finienti prouincias Gallias Kal. Martiis reſtitit.

Retulerat de Cæſaris prouincijs.] Liu.Epit.108. Præterea contentiones inter Coſs. de ſucceſſore C. Cæſari mittendo agente in Senatu C.Marcello Cos. vt Cæſar ad petitionem Conſulatus veniret, cum is lege lata in id tempus Conſulatus prouincias obtinere deberet.

Cæſari eam dedit.] Verbum *Cæſari* tollendum videtur.nam Pompeius eam legionē quam Cæſari miſerat, Reip.quaſi de ſuo numero ad bellum Parthicū attribuit. Plutarch. in Pompeij vita ſcribit, eum belli Parthici prætextu eos milites repetiiſſe,quos ei cōmodarat. quos Cæſar, etſi cauſſam non ignoraret,viritim c c l. denariis donatos ei remiſit. Idem ſcribit Dio lib.40.

Vni Cæſari detrahuntur.] Pompeius, inquit Dio lib.40.ex his quas ſecum habebat,nullam dedit: ſed eos qui huic negotio præfecti erant, iuſsit eam legionem à Cæſare petere, quam ei commodarat. Ita cum vterque videretur vnam legionem dare, re ipſa Cæſar ambas dedit.

Ad bellum Parthicum.] In quo M. Craſſus interierat. Dio ſcribit, Bibulo id bellum mandatum

mandatum fuiſſe, lib. 40.
Fit deinde S.C.] De hoc meminit Cæſar lib. ciu.3.cap.17.
Se expoliari.] Legendum videtur, Ea ſe expoliari.
Ex ſuo numero.] Recte ſic: Cũ in aliis quibuſdã legatur, Et ſuo nomine. Numerũ autẽ intelligit x. Legionũ, quæ attributæ illi fuerãt.
Per M. Marcellum.] Corrigatur, vt in aliis nonnullis: A Paulo & Marcello Coſs.
Abſe miſſas.] Primam, quam à Pompeio: & decimamquintam.

Lectori, S.

NON ſum neſcius (Lector) operam me iuuentuti perutilem nauaturum fuiſſe, ſi nomina gentium, regionum, vrbium, ac locorum, quibus his in libris Cæſar vtitur, cum iis quibus hoc tempore vtimur nominibus contuliſſem: vt quo quidque loco geſtum eſſet, notari iam à quoque & animaduerti poſſet: eámque ſuauiſſimam animorum oblectationem futuram fuiſſe. Sed primum omnium affirmo illud opus eſſe non priuati & tenuis alicuius hominis, præſertim in vmbraculo & bibliotheca ſua conſeneſcentis: ſed Regis ac ſatrapæ cuiuſpiam, qui ſibi vetus illud Antonini aut Ptolemæi præclarum exemplum imitandum proponeret. non enim ſolis Gallis, ſed Germanis, Heluetiis, Allobrogibus, & Britannis danda opera fuiſſet. neque verò in libris tantum de bello Gallico opera illa ſumenda, verum etiam in iis qui de bello ciuili conſcripti ſunt: qui ſine Italiæ, ac præſertim Hiſpaniæ totius cognitione & comparatione plenè intelligi non poſſunt. Præterea quantum ad Germaniam attinet, video quidem eruditos viros complures bonam piámque operam patriæ ſuæ nauaſſe: Henr. Glareanum, Ægidium Tſchudum, Altamerum, Thomam Hubertum, Johannem Rhellicanum: & qui longè reliquis omnibus antecellit, Beat. Rhenanum. verum illi tam parum inter ſe conſtant, atque adeò tam multa perſpicuè pugnantia tradiderunt, vt nihil propemodum certi atque explorati reliquerint. In Gallia verò noſtra, quis eſt, qui vel minimum in tam præclaro inſtituto laborem poſuerit? quod magno gentis noſtræ cum pudore fatendum eſt. quæ, vt olim Ægyptii à ſuis tyrannis in molibus ac pyramidibus extruendis occupati fuerunt, ne cui meliori cogitationi locum relinquerẽt, ſic tota propè in litibus ſectandis, & forenſibus, ac rabulariis negotiis ætatem conſumit. Itaque Raymundi Marliani doctiſſimi viri libellum de Gallia & Germaniæ regionibus conſcriptum relinquendum putauimus: tantiſper dum Heros aliquis exiſtat, qui Cæſaris librorum ſtudioſus, vel potius virtutis æmulus, negotium eius rei conficiendæ quamplurimis doctis viris, magnis propoſitis præmiis, committat. Interea eam partem Itinerarii Antonini, quæ ad Galliam noſtram pertinet, adhibendam curauimus: ſimúlque Regum ac Principum Gallorum, Germanorum, ac Britannorum nomina, literarum ordine nuper à nobis animi cauſſa deſcripta in hanc appendiculam retulimus.

EX ITINERARIO ANTONINI AVGVSTI,

Galliarum prouinciæ XVI.

Viennenſis. Narbonenſis I. Narbonenſis II.
Aquitanica I. Aquitanica II.
Nouẽ Populania. Alpes maritimę.
Bellica I. Bellica II. in qua tranſitus ad Britanniam, id eſt, Remus.
Germania prima ſuper Renum in qua eſt Magontia.
Germania II. in qua eſt Agrippina.
Prouincia maxima Sequanorum in qua eſt Veſontiacenſis.
Prouincia Alpium gratarum & Penninarum in qua eſt Tarantaſia.
Aquitania Viennenſis idem Metropolis. Aquitania I. in qua eſt Beturicum.
Prouincia II. in qua eſt Burdigala.
Nouem Populania in qua eſt Auſſua.
Narbonenſis I. in qua eſt idem Metropolis.
Narbonenſis II. in qua eſt Aquenſis.
Lugdunenſis I. in qua eſt Lugdunum.
Lugdunenſis II. ſuper Oceanũ in qua eſt Rotomagus. Lug. III. in qua eſt Turonis.
Lug. IIII. in qua eſt Sennis.

METROP. PROVIN. LVGD. I. CIVI. LVGD. *Numero* IIII.

Ciu. Eduorum
Ciu. Lingonum
Caſtrum Caballionenſis
Caſt. Matiſconenſe.

METROP. PROVIN. LVGD. II. *Numero* VII.

Ciu. Rotomago
Ciu. Baiocaſsium
Ciu. Abricantum
Ciu. Ebroicorum
Ciu. Salarum, id eſt Saiorum
Ciu. Lexouiorum
Ciu. Conſtantia.

PROVIN. LVGD. III. CIVI. *Numero* IX.

Metrop. Ciu. Turonum
Ciu. Cennomanorum
Ciu. Redonum
Ciu. Andicauorum
Ciu. Namnetum
Ciu. Coriſopitum
Ciu Cianctium. id eſt, Venetum
Ciu. Oſsiſmorũm
Ciu. Diablintum.

PROVIN. LVGD. IIII. CIVI. *Numero* VII.

Metr. Ciu. Senonum
Ciu. Carnorum
Ciu. Antiſioderum
Ciu. Tricaſsium
Ciu. Aurelianorum
Ciu. Pariſiorum Ciu. Melduorum.

BELLICA. I. CIVI. *Num.* IIII.

Metr. Ciu. Treuerorum
Ciu. Mediomatricorum, id eſt Metris
Ciu. Leucorum, id eſt, Tullo
Ciu. Veredonenſium.

BELLICA. II. CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Remorum
Ciu. Sueſsionum
Ciu. Catalaunorum
Ciu. Veromannorum
Ciu. Atrauatum
Ciu. Camaracenſium
Ciu. Turnacenſium
Ciu. Siluanectum
Ciu. Bellouaçorum
Ciu. Ambianenſis
Ciu. Morinum, id eſt, Ponticum
Ciu. Bononenſium.

PROVINC. GERM. I. CIVI. *Numero* IIII.

Metr. Ciu. Magontiacenſis
Ciu. Argentoracenſium
Ciu. Nemetum, id eſt, Spira
Ciu. Vangionen. id eſt, Vuormen.

PROVINC. GERM. II. CIVI. *Numero* II.

Metr. Ciu. Agrippinenſis, id eſt, Colonia
Ciu. Tungrorum.

PROVIN. MAXIMA SEQVANORVM CIVI. *Numero* X.

Metr. Ciu. Veſontienſis
Ciu. Equeſtrium, id eſt, Neuiduno
Ciu. Eluntiorum, id eſt, Auenticum
Ciu. Noidenolex Aueuticus
Ciu. Baſilienſium, id eſt, Baſilia
Caſt. Vindoniſe
Caſt. Ebrodunenſe
Caſt. Argentarienſe
Caſt. Rauraciuſe, id eſt, portus Abucina.

PROVINC. ALPIVM GRATIArum, & Penninarum CIVI. *Num.* II.

Metr. Ciu. Centronium, id eſt, Tarantaſia
Ciu. Valenſium, id eſt, Octodorus.

ITEM IN PROVINCIA. *Prouinc. Viennienſis* CIVI. *Num.* XIIII

Metr. Ciu. Viennienſium
Ciu. Genauenſium
Ciu. Gratianopolitano
Ciu. Albenſium. Ciu. Viuario
Ciu. Decenſium
Ciu. Valentinorum
Ciu. Aucuicorum
Ciu. Arelatenſium
Ciu. Carpentoratenſis *Num.* VI. Ndauſca
Ciu. Maſsilienſium
Ciu. Ricartinorum
Ciu. Vaſionenſium
Ciu. Arauſinorum
Ciu. Cabellicorum.

PROVINC. AQVITANIA I. CIVI. *Numero* IX.

Metr. Ciu. Bitaricum
Ciu. Aruernorum
Ciu. Rotenorum
Ciu. Abigenſium
Ciu. Cadorcorum Ciu. Lemauicum
Ciu. Gabalum Ciu. Vellauorum.

PROVIN. AQVITANIA. II. CIVI. *Numero* VI.

Metr. Ciu. Bardegalenſium
Ciu. Agennenſium
Ciu. Etoliſnenſium
Ciu. Santonum
Ciu. Pictauorum
Ciu. Petrogoriorum.

PROVINC. NOVEM POPOLONIA. CIVI. *Num.* XII.

Metr. Ciu. Auſciorum
Ciu. Aquenſium
Ciu. Laſtoracium
Ciu. Conuenarum
Ciu. Conſantanorum
Ciu. Boatum quod eſt Bot.
Ciu. Beranenſium, id eſt, Benainas

Ciu.

Ciu.Aturenſium
Ciu.Vaſatica
Ciu.Turſaubica Tralugorra
Ciu.Elloronenſium
Ciu.Elloſaticum.

PROVIN. NARBONEN. CIVI. *Numero* VIII.

Metr.Ciu.Narbonenſium
Ciu.Toloſatum,id eſt,Toloſa
Ciu.Beterrenſium
Ciu.Agatenſium
Ciu.Nemauſenſium
Ciu.Magaloneuſium
Ciu.Lutuenſium,id eſt, Lutaua Caſtrum
Caſt.Vcetienſe.

PROVIN. NARBONEN. II. CIVI. *Numero* VII.

Metr.Ciu.Aquenſium
Ciu.Abtenſium
Ciu.Retenſium, id eſt,Reias
Ciu.Foroiulienſium
Ciu.Appeucenſium
Ciu.Segeſterorum
Ciu.Antipolitana.

PROVINC. ALPIVM MARITIMARVM CIVI. *Num.* VIII.

Metr.Ciu.Ebreduno
Ciu.Dinienſium, id eſt,Diua
Ciu.Rigomagenſium
Ciu.Sollinienſium
Ciu.Sanicienſium,id eſt,Saniciſio
Ciu Glannatenna
Ciu, Cĕmelenanſium
Ciu.Venſicienſium,id eſt,Ventio.

Nomina Regum & principum barbarorum.

ADcantuaunus,Aquitanus,bello Sontiatum ſummam imperij tenebat, & oppidum à Cæſare oppugnatum defendebat. lib.3.cap.6.

Aegus & Roſcillus,Allobroges,duo fratres, Abducilli filij, qui principatum in ciuitate multis annis obtiuuerat, ſingulari virtute bomines, quorum opera Cæſar omnibus Gallicis bellis optima fortiſsimáq; vſus erat, à Cæſare ad Pompeium defecerũt. lib. ciuil.3.

Ambiorix, rex dimidiæ partis Eburonũ. li.5. ca.8. & lib.6.cap.6. Imperia erãt eiuſmodi, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo, quam ipſe in multitudinem, libro 5. cap.8.

Antebroſius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus.libro 2. cap.1.

Ariouiſtus, Rex Germanorum, à Sequanis mercede conductus aduerſus Aeduos, in illorum finibus annos quatuordecim conſederat. lib. 1. cap.12. Rex atque amicus à Senatu appellatus fuerat Cæſare Couſule. cap.13.& 15. Galliæ ciuitates quæ aduerſus ipſum cõiurarant, vno prælio fuderat, ſtipendiariáſque ſibi reddiderat. lib.1. cap.16.

BEllouesus Tarquinio regnante ab auunculo Ambigato Celtarum Rege delectus, qui Italiam occuparet. à Cęſare uõ nominatur: ſed à Liuio lib.5.

Boduognatus, Dux Neruiorum, qui ſummam imperij tenebat, cũ illi aduerſus Cæſarem pugnarent.lib.2.cap.7.

CAburus, princeps ciuitatis Heluiorum, cuius filius C.Valerius Donotaurus anno belli Gallici ſeptimo interfectus eſt.lib. 7.cap.12.

Camulogenus, Aulercus, ſingulari ſciẽtia rei militaris, ad eum eſt houorem euocatus, vt Pariſij & finitimæ ciuitates ei ſummam imperij deferrent, anno belli ſeptimo.lib. 7.cap.11.

Caſsiuellaunus,Britannus,cui,cùm Cæſar in Britanniam exercitum traduxiſſet, ſumma imperij bellíque adminiſtrandi communi Britannorũ conſilio permiſſa eſt.lib.5.ca.5.

Caruilius, rex in ea parte Britanniæ quæ eſt ad Cantium, & tota maritima eſt, Caſsiuellauni imperio caſtra naualia Cæſaris improuiſo adoritur.lib.5.cap.7.

Caſticus Catamanteledis filius, Sequanus. lib.1.cap.2.

Catamantales regnum in Sequanis multos annos obtinuerat,& à Senatu, populóque R. amicus appellatus erat. lib.1.cap.2.

Catiuulcus, Rex dimidiæ partis Eburonum, frater Ambiorigis. lib. 5. cap. 7. & libro 6. cap.6.

Cauarillus, Aeduus, pedeſtribus illorum copiis quæ ad Cæſarem miſſæ fuerant, præfectus.lib.7.cap.12.

Cauarinus, Seno, quem Cæſar apud Senonas Regem couſtituerat, regno domóque à ſuis expulſus, ad Cæſarem confugit. lib. 5. cap.13. Eum Cæſar Senonũ equitatui præfecit.lib.6.cap.1.

Cimberius, Dux Sueuorũ, frater Naſuæ, qui centum Sueuorum pagos primo Gallici belli anno ad Rheni ripas ſubſidio Sequanis adduxerat, Rhenúmque tranſire conabatur.lib.1.cap.8.

Cingetorix de Treuirorum principatu contendebat cum Induciomaro. lib.5. cap. 2. cuius erat gener, manſitque in fide Cæſaris, lib.5.cap. 13. Alter fuit Britannus, rex in ea parte quæ eſt ad Cantium, qui Caſsiuellauni imperio caſtra Cæſaris improuiſo adortus eſt.lib.5.cap.7.

Comius, Atrebas, quem Cæſar Atrebatibus Regem conſtituerat.lib.4.cap.5.

Conetodunus,& Cotuatus, Carnutes, deſpe-

rati homines, quibus ducibus Carnutes anno ſeptimo arma ſumpſerunt. libro 7. cap.1.

Conuictolitanis, Aeduus, florens & illuſtris adoleſcens, qui ſummum magiſtratum, quem illi Vergobretum appellant, in ſua ciuitate obtinebat.lib.7.cap.6.

Corbeus, Bellouacus, dux ſuę gentis, in bello aduerſus Romanos, anno octauo, vnà cum Commio Atrebate. Ei populi R. nomen odio ſummo erat.lib.8.cap.2.

Cotus, Aeduus, antiquiſsima familia natus, homo ſummæ potentiæ & magnæ cognationis. Vergobretus in ſua ciuitate renuntiatus.lib.7.cap.6.

Critognatus, ſummo in Aruernis natus loco, & magnæ habitus auctoritatis. Aleſiæ ſummam imperij tenebat. ſuaſit, vt qui ad bellum inutiles eſſent, eorum corporibus oppidani vitam tolerarent.lib 7.cap.14.

Diuico, Heluetius, Princeps legationis ad Cæſarem miſſus.lib.1.cap.2.

Diuitiacus, Aeduus, principatum in ciuitate ſua obtinebat, cui Cæſar ex aliis Gallis maximam fidem habebat, Romanorũ aduentu in antiquum locum gratiæ atque honoris reſtitutus eſt. Eius ſummum erat in Populum R. ſtudium. Itaque ipſius ſuaſu Cæſar de Gallia occupanda cõſilium ſumpſit.lib.1.cap.3.

Drapes, Seno, vt primum Gallia defecit, collectis vndique perditis hominibus, impedimenta & commeatus Romanorum intercepit.lib.8.cap.4. Captus à Caninio, paucis diebus ſeſe cibo abſtinuit, atque ita interiit lib.8.cap.7.

Dumnacus, Dux Andium, anno octauo Lemouicum oppugnauit.lib.8.cap.4.

Dumnorix, Aeduus, frater Diuitiaci Aeduorum Principis, gratia & largitione apud Sequanos plurimũ poterat.lib.1.cap.4. Equitatui Aeduorum præerat. In Cæſarem perfidus, ca.7. ob rebellionẽ interfectus, lib. 5.cap.3.

Duracius, Picto, qui perpetuò in amicitia R. permanſit.lib.8.cap.4.

Epaſnactus, Aruernus, amiciſsim⁹ Populi R. qui Lucterium Cadurcum cepit, & vinctum ad Cæſarem adduxit. lib. 8.cap.7.

Eporedorix, Aeduus, ſummo loco natus adoleſcens, & ſummæ domi potentiæ: qui de principatu cum Viridomaro contendebat. lib. 7. cap.7. quo duce ante aduentum Cæſaris Aedui cum Sequanis bello cõtenderant.lib.7.cap.12.

Galba, Rex Sueſsionum, xII. oppidorum dominus, ad quẽ Belgæ anno belli Gallici ſecundo propter iuſtitiam prudẽtiámque ſummam totius belli detulerant, & ad id bellum millia armata quinquaginta pollicebatur.lib.2.cap.1. Eius duo filij Nouioduno capto Cæſari obſides dati ſunt. libro 2.capite 4.

Gobanitio, Aruernus, Vercingetorigis patruus, Aruernorum princeps.lib.7.cap.1.

Guturnatus, princeps Carnutum, rebellione & bello cõcitato, captus, & verberibus exanimatus, ſecuri percuſſus eſt.lib.8.cap.6.

Iccius, Rhemus, primus ſuæ ciuitatis, legatus ad Cæſarem à ſuis miſſus.lib.2.cap.1.

Immanuentius, Britannus, qui in ciuitate Trinobantium regnum obtinuerat. lib.5. cap.7.

Induciomarus de Treuirorum principatu cũ Cingetorige contendebat.lib.5.cap.2.

Liſcus, Aeduus, ſummo magiſtratui in ſua ciuitate præerat.lib.1.cap.7.

Litauicus, Aeduus, ampliſsima familia natus, præfectus decem millium militum, quę Cæſari ad bellum ab Aeduis miſſa ſunt.lib. 7.cap 7.8. & 10.

Lucterius, Cadurcus, homo ſummę audaciæ, à Vercingetorige imperatore in Ruthenos miſſus.lib.7.cap.1. eam ciuitatem Aruernis conciliauit, lib.7.cap.2.

Mandubratius, Britannus adoleſcẽs, qui Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat: cuius pater Imanuentius regnum In Trinobantium ciuitate obtinuerat, interfectúſque erat à Caſsiuellauno.lib.5.cap.7.

Moritaſgus aduentu in Galliam Cæſaris regnum in Senonibus obtinebat: huius fratrẽ Cauarinum Cæſar, illo, vt credi par eſt, mortuo, regem conſtituerat.lib.5.cap.13.

Naſua, Dux Sueuorum, frater Cimberij: qui primo belli Gallici anno centum Sueuorũ pagos ad Rheni ripas Sequanorum ſubſidio adduxerat: & Rhenum tranſire conabatur.lib.1.cap.2.

Numeius, Heluetius, nobiliſsimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis quam primam Heluetij ad Cæſarem miſerunt. lib. 1.cap.3.

Ollouico, Rex Nitiobrigum, qui à Senatu R. amicus erat appellatus.libro 7. cap.6.

Orgetorix, apud Heluetios longè nobiliſsimus, & ditiſsimus fuit, regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, de Gallia occupanda. Cuius rei accuſatus mortem ſibi conſciuit.lib.1.cap.1.

Piſo, Aquitanus, ampliſsimo genere ortus, cuius auus in ciuitate ſua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu appellatus. lib.4.cap.4.

Segonax, Rex in ea Britanniæ parte, quæ tota maritima eſt, & Galliam ſpectat: qui à Caſsiuellauno caſtra Cęſaris adoriri iuſſus eſt. lib.5.cap.7.

Sedu-

Sedulius, Dux & Princeps Lemouicum, poſtremo Galliæ motu. lib.7.cap.15.

Sigoueſus, Tarquinio regnante, ab auunculo ſuo Ambigato Celtarum Rege miſſus, qui agros ad Hercinium ſaltum occuparet. Liu.lib.1.

Surus, Aeduus, qui & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat: ſolúſque ex Aeduis vſque ad annum octauum in armis permanſit, captus in Treuiris à Labieno. lib.8.

TAſgetius, Carnutus, cuius maiores in ſua ciuitate regnum obtinuerát. Hunc Cæſar in maiorum locum reſtituerat. lib.5. cap.8.

Taximagulus, Rex in ea Britanniæ parte, quę eſt ad Rantium, quæ tota maritima eſt. lib. 5.cap.7.

Teutomatus, Rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu R. amicus appellatus erat. lib.7. cap.6.& cap.8.

VErcingetorix, Celtilli filius, Auernus, ſummæ potentię adoleſcens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat. auctor defectionis & belli contra Cæſarem gerendi. Rex à ſuis appellatus. lib. 7. cap.1.

Verodoctius, Heluetius, nobiliſsimus ſuæ ciuitatis, princeps eius legationis quam Heluetij primam ad Cæſarem miſerunt. lib. 1. cap.3.

Vedeliacus, Aeduus, qui Vergobretus in ſua ciuitate fuerat. lib.7.cap.6.

Vergaſillaunus, Aruernus, Vercingetorigis conſobrinus, poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor ſummis ducibus deligitur, quibus ſumma imperij tradita eſt. libro 7. cap.14.

Vertiſcus, Rhemus, ſuæ ciuitatis princeps, & præfectus eorum equitũ, quos Rhemi Cæſari auxilio miſerunt, anno belli octauo. lib.8.cap.2.

Viridouix præerat Vnellis, ac ſummam imperij tenebat earum omnium ciuitatum quæ defecerant. lib.3.cap.5.

Viridomarus, Aeduus, adoleſcẽs ſummæ domi potentiæ, quem Cæſar ex humili loco ad ſummam dignitatem perduxerat: & cũ Eporedorige de principatu contendebat. lib. 7. cap. 7. Poſtremo Galliæ motu vnus è quatuor ducibus fuit aduerſus Cæſarem. lib.7.cap.14.

Voccio, Germanię Rex, cuius ſororem Ariouiſtus ab ipſo in Galliam miſſam, vxorem duxerat. in Ariouiſti fuga periit. libro 1. cap.vlt.

FINIS.

[illegible]

JVRISC. IN LIBROS DE Bello Ciuili Notæ.

LIB. I. CAP. I.

DE bello ciuili.] Vetus lib. ſic, Commentariorum belli ciuilis Pompeiani lib.primus. quod non diſplicet.

A C.Fabio Cæſaris]Sic vetus lib. & Aldin. alij complures, A Fabio C. Cæſaris. Sed conſuetudo Cæſaris perpetua hæc eſt, vt prænomine non vtatur.

Literis Cæſaris.] Literarum argumentum hoc fuit, vt ſibi abſenti alter Conſulatus mandaretur. Nam, vt libro 8. diximus, lege Pompeia Licinia latum erat, vt eius abſentis ratio comitiis Conſularibus haberetur. Sueton. Senatum, inquit, literis deprecatus eſt, ne ſibi populi beneficium adimeretur: aut vt ceteri quoque Imperatores ab exercitibus diſcederent. Plutarch. in Põp. & item in Cæſ. ſcribit, Antonium inuito Senatu Cæſaris literas ad populum recitaſſe, quibus poſtulabat, vt prouinciis exercitúque dimiſsis vterque apud populum actionum ſuarum rationes redderet. Item in Cæſ. Alteras ab eodem literas allatas quibus petebat, vt citerior ſaltem Gallia & Illyricum, ſibi cum duabus legionibus concederetur, vſque ad alterius Conſulatus petitionem. Hæc eadem Dio lib. 41.& Appian.Ciu.2.& Oroſius. His autem Cæſaris poſtulatis Cicero lib. ad Att.7.ep. 6. De Rep. (inquit) valde timeo. nec adhuc ferè inueni, qui non concedendum pu

tarit Cæſari, quod poſtularet, potius quàm depugnandum. Cur autem nunc primum ei reſiſtam, quàm cũ quinquennium prorogabamus? aut cùm vt abſentis ratio haberetur, ferebamus? Contrà tamen ep.8. Nã quid impudẽtius? tenuiſti prouinciam per decem annos, non tibi à Senatu, ſed à te ipſo per vim & per factionem datos. præteriit tempus non legis, ſed libidinis tuæ. fac tamen legis. vt ſuccedatur, decernitur. impedis, & ais: Habe mei rationem. habe tu noſtrûm. exercitum tu habeas diutius, quàm populus iuſsit, inuito Senatu? Hæc perterritæ ac perturbatæ Ciceronis mentis argumenta ſunt. Legenda etiam Famili. lib.16.epiſt.11.

A C. Fabio.] A C. Fabio Curione: de quo ſuperiore libro extremo: qui Tribunus anno proximo fuerat. Quem enim hîc Cæſar Fabium, Dio lib. 41. Curionem appellat. Appianus quoque lib. Ciu.bell.2. Curionẽ literarum latorẽ nominat: & triduo MCCC ſtadia ab exercitu Cæſaris Romam confeciſſe ſcribit.

Conſulibus.] C. Claudio Marcello, L. Corn. Lentulo, qui paucis antè diebus Conſulatum inierant. Hæc enim hiſtoria omnis ad Ianuar. menſem pertinet.

Tribunorum pl.] Tribunos Dio nominat, M. Antonium, Q. Caſsium, quos Cæſaris partium ſtudioſos fuiſſe conſtat. C. tamen Caſſium, & M. Lepidum, & L. Torquatum Pompeianos Cicero nominat, ad Att. lib. 7. ep. 21. Plutarchus in Pomp. Metellum Cæſarianis adiũgit. At ipſe Cæſar paulò pòſt, in fin. cap. 7. apertè L. Metellum in ſuis aduerſariis numerat.

Scipio.] Q. Cæcilius Metellus, Pius, Scipio: qui triennio antè Conſul fuerat cum Pompeio: cuius filiam morte P. Craſsi viduam vxorem duxerat Pompeius. Plutarch. in Pompeio. vbi tamen legitur *Corneliam*.

In ciuitate.] Magnoperè aſſentior Faerno & Vrſino, verba duo hæc abundare. Nam in vrbe quidem id factum eſſe, mox dicetur. Sed In ciuitate, pro Intra mœnia vrbis, durius videtur. Et cum ita loquebantur, velut in Quintiana: Quæ res in ciuitate, &c. hoc ſignificabant, id eſt In populo R. & ſic paulò infrà: Ciuitatem eſſe in armis. Et apud Liu. lib. 21. Ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt. Item lib. de legib 3. Qui illa vrbe pulſi, carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Durius tamen videtur id gloſſæ attribui. Quòd ſi vetus aliquis Codex haberet *Infinitè*, valde arrideret. ac planè mihi perſuadeo, id ex gloſſa ſumptum: cum eruditus aliquis veterem formulam eſſe ſciret, Referre de Rep. pro Referre de ſumma Reip. infinitè, non de ſingulari aliquo negotio. Cicero Philipp.3. Quamobrem Tribuni pl. quanquam vos nihil aliud niſi de præſidio retuliſtis, tamen mihi videmini magno conſilio poteſtatem nobis de tota Rep. feciſſe dicẽdi. Idẽ Catil.3. Senatũ cõſului de ſumma Reip. quid fieri placeret. Sueton. in Iul. M. Marcellus Coss. edicto præfatus, de ſumma ſe Rep. acturum, retulit ad Senatum vt ei ſuccederetur. Liu. lib. 40. Secundum rem diuinam, vt de Repub. Senatum conſulerent. Et lib. 26. De Rep. tamen primũ, ac de prouinciis ambo Coss. ad Senatum retulere.

De ea re ad Senatum referri.] Aldin. De repub. quod ſine dubio rectum eſt.

Senatus in vrbe habebatur.] Hæc non cohærẽt: Senatum in vrbe habitum: & Pompeium adſuiſſe. Nam Pompeio cui Procõſuli decreta Hiſpania fuerat, in vrbe adeſſe ius nõ erat. Qui enim cum imperio erant, iis intra vrbem eſſe non licebat: eóque Senatus eis extra vrbem dabatur in æde Bellonæ: vt in libell. de Senatu expoſuimus. Itaque ſub finem huius lib. Vt idem, inquit, ad portas vrbanis præſideat rebus, & duas bellicoſiſſimas prouincias abſens tot annos obtineat. Itaque lib. 8. cap. vlt. Proximis, inquit, diebus habetur Senatus extra vrbem. & Dio lib. 41. Tum, inquit, Pompeius in ſuburbio cum exercitu erat. Quæ cum ita ſint, P. Victorius diſputabat legendum eſſe *Aberat*. quod Faernus & Vrſinus rectiſsimè improbarunt. Nã quo ſenſu dixiſſet, quòd Senatus in vrbe habebatur, Pompeiúſque aberat, Scipionis orationem ex ore Pompeij mitti viſam fuiſſe? Rurſus autem abſurdum videtur, admoneri Senatum in vrbe habitum. Itaque non dubito ſcriptum à Cæſare fuiſſe *Ad vrbẽ*: & ab imperito quopiam vel in gloſſa, vel in textu, repoſitum *In vrbe*. Aderat ergo Pompeius in Bellonæ templo, ſingulorúmque ſententias notabat: vt mox intelligetur, cum dicet, quoſdam laudatos, quoſdam reprehenſos.

Sibi conſilium capturum.] Conſilium ſibi capere dicebantur honeſto verbo, qui ab aliis diſceſsionem faciebant, ſibíque ſeparatim conſulebant. Sic hoc ipſo libro, non procul ab extremo: Vt iurent omnes, ſe exercitum ducéſque non deſerturos, neque ſibi ſeparatim à reliquis conſilium capturos. Et lib. 2. in ſeq. cap. Si id nõ feciſſet, ſibi conſilium capturos.

Antè de ea re.] Sic vetus, & alij complures. melius Ald. & nonnulli impreſsi, *De republica*: id eſt de ſumma Reipubl. vt paulò antè.

Dixerat aliquis.] Nihil muto. magis tamen placuiſſet numero plurali: Dixerant aliqui.

qui. Nam poſt parentheſim ſic infert: Hi omnes.&c.

Primò M. Marcellus.] Qui biennio ante Cõſul cum Ser. Sulpitio fuerat.

Tutò & liberè.] Nam eo præſidio tutus Senatus aduerſus Cæſaris & Pompeij exercitus fuiſſet.

In ſuas prouincias.] Obtinebat (inquit in Cæſare Plutarch.) duas prouincias Pompeius: Hiſpaniam & Africã vniuerſam: quas per legatos adminiſtrabat. Sic infrà cap. 17: Duas bellicoſiſsimas prouincias abſes tot annos obtineat.

Abreptis duabus legionibus.] Vetus, & alij nõnulli, Correptis. Vitioſè. Nam primam & decimam quintam legionem Cæſari Pompeius abripuerat: vt dictum eſt ſuperiore lib. extremo. Neque hanc legionum duarum abductionem videtur Cicero probaſſe, ſcribens ad Att. lib. 7. ep. 12. Spes omnis (de Pompeianis loquitur) in duabus inuidioſè retentis penè alienis legionibus. Habebat autem hoc tempore Cæſar legiones x i. vt ſcribit idem ad Att. lib. 7. ep. 7.

Pronuntiaturum.] Moris erat, dictis ſententiis, vt eas Conſul pronunciaret: id eſt, cõmemoraret: vt, ſi videretur, diſceſsio fieret: cuius rei exemplum eſt in epiſt. Cicer. ad Lentul. lib. 1.

Sententia grauis.] Acerbæ, & vehementes in Cæſarem.

Miſſo ad veſperum ſen.] Apparet verum eſſe, quod alio loco ſcripſi contra Vrſini ſententiam, vtrunque vſitatum fuiſſe, Ad veſperã, & Ad veſperum.

Omnes qui ſunt eius ordinis.] Notanda locutio. Non enim ſenatorium ordinem hìc ſignificat: cum eſſent hoc tempore propè mille Senatores, quos omnes non eſt veriſimile à Pompeio domum euocatos. Sed facetè ordinem vſurpauit, pro numero eorum, qui inimici Pompeij erant.

Laudat Pompeius.] Sic omnes lib. Pantagathus tamen Promptos, ex ingenio reſtituebat: quod mihi non probatur. Nam vniuerſè laudauit, pòſt qui reprehendendi videbantur, ſingulatim reprehendit.

M. Antonius, Q. Caſſius.] Liuius Epit. c i x. Cùm S. C. factum eſſet, vt ſucceſſor Cæſari mitteretur, M. Antonio & Q. Caſsio Tribunis pl. quoniam interceſsionibus id S.C. impediebant, vrbe pulſis, mandatum à Senatu Conſulibus, & Cn. Pompeio, vt viderent, nequid detrimenti Reſpub. caperet.

Ad ius comitiorum.] Poſtulat, vt ius comitiorum ſeruetur. diebus autem comitialibus Senatum haberi non licebat ex lege Pupia: vt poſterius dicetur. Curio ſuperiore proximo Decembri menſe Tribunatu abierat, quem anno proximo geſſerat. Dio lib. 40. ſcribit, eum Pontificem fuiſſe, & poſtulaſſe, vt menſis vnius intercalatio fieret, nequid noui in Rep. decerneretur.

Atque eorum.] Magis placeret, *Atque ij*: ſi modò vetus liber adiuuaret.

C. Curio.] De hoc diximus lib. ſuperiore. Bello ciuili (inquit Velleius lib. 2.) non alius maiorem flagrantioremque quàm C. Curio Tribunus pl. ſubiecit facem: vir nobilis, eloquens, audax, ſuæ alienæque & fortunæ & pudicitiæ prodigus, homo ingenioſiſsimè nequam, & facundus malo publico.

L. Piſo Cenſor.] Cẽſuram enim hoc anno geſſerunt Appius Claudius Pulcher, L. Piſo Cæſonius, Cæſaris ſocer. vt ait Dio lib. 40.

Dolor repulſæ.] M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulſam tulit. Idem cum legem impediret, qua prouinciæ Cõſulibus in quinquennium, Pompeio Hiſpaniæ, Gallo Syria, & Parthicum bellum: Cęſari Gallia & Germania dabantur: à C. Trebonio Tribuno pl. auctore in vincula ductus eſt. Epit. 105. Dio verò lib. 40. ſcribit, eum Cæſaris & Pompeij opera Conſulatu deiectum fuiſſe: factóſque Marcellũ & Sulpitium.

Regum appellandorum largitionibus.] Satis oſtendit, Reges exteros, qui à Senatu amici & Reges appellabãtur, magnis id largitionibus ab eius anni Conſulibus redemiſſe. Quã ex re vel exterarum gentium ſtultitia, vel Romani nominis terror cognoſci poteſt.

Pronecesſitudine.] Nam Pompeij filiam in matrimonio habebat. Plutarch.

Oſtentatio ſui.] Legendum arbitror, *Aſſentatio ſui*, vt alibi locutus eſt. nam quorſum ad hanc rem potentium oſtentatio pertinuiſſet?

Illo affinitatis tempore.] Ad retinendam Pompeij neceſsitudinem ac voluntatem, Octauiam ſororis ſuæ neptem, quæ C. Marcello nupta erat, conditione ei detulit: ſibique filiam eius in matrimonium petiit, Fauſto Syllæ deſtinatam. Sueton.

Infamia duarum legionum.] Infamia propter duas legiones abductas.

CAP. II.

R*Aptim atque turbatè.*] Faern. Vrſin. & meus vetus, *Ruptim.* quod valde placet. Nam, vt opinor, Ruptim agere, & Ordine agere, opponuntur.

Extremi iuris interceſſionem.] Vox Interceſsionemocioſa hoc loco videtur, & ex gloſſa in contextũ irrepſiſſe. Cum plebs Romana ciuili bello à Marianis partibus ſtetiſ-

ſet, Sylla victor multa ei ademit, in his Tribunitiæ poteſtatis partem maximã. Interceſsionem tamen reliquerat, vt infrà cap. 3. Cicero de leg. 3. Quamobrem in iſta quidem re Syllam vehementer probo, qui Tribuniſpl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit: auxilij ferendi reliquerit. Extremum autem ius appellat, minimum & poſtremum. Hæc olim ita ſcripſeram. Et video nunc idem Manutio doctiſs. viro placuiſſe.

Octauo denique menſe.] Locus mihi obſcurus. niſi fortè Saturninum, Gracchos, & ſimiles intelligat, atque ita rem exponamus: Tribuni magiſtratum nonis Decemb. inibant. Octauo pòſt menſe Conſularia comitia habebantur. Tum igitur nouis Conſulibus deſignatis, de ſuis ſuperiorum octo menſium actionibus cogitare conſueuerant, quomodo accuſationem anni inſequentis effugerent.

Extremum atque vltimum.] Malè, qui alterutrum tollendum putant. Sic enim Cicero diuin. 2. Cœlum extremum atque vltimum dicit. Hoc autem S. C. quale eſſet, copioſè expoſui in lib. de Senatu, ſub voce S. C. vltimæ neceſsitatis.

Dent operam Coss. Populi R. Tribuni.] Rectè iampridem emendatus ab aliis hic locus eſt, vt pro Populi R. reponatur, Prætores. & hæc eadem Cic. Famil. 16. epiſt. 11.

Quiq; Coss. ſunt ad vrbem.] Procõſules legendum eſſe non dubium eſt. Significat autem Pompeium Hiſpaniæ Proconſ. item Scipionem, cui Syria, L. Domitium, cui Gallia, decretæ fuerant. Ciceronem quoque qui è Cilicia reuerſus ad vrbem erat. Fam. 16. epiſt. 11.

Biduo excepto comitiali.] Lege Pupia cauebatur, ne diebus comitialibus Senatum haberi liceret. Sic in epiſt. ad Q. Frat. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Et ad Lent. Senatus haberi ante Kal. Feb. per legem Pupiam (id quod ſcis) non poteſt.

Profugiunt ex vrbe.] Antonius, Caſsius, Curio. Fam. 16. epiſt. 11.

Erat Rauennæ.] Sic Sueton. Tranſiit, inquit, in citeriorem Galliam, conuentibúſque peractis Rauennæ ſubſtitit, bello vindicaturus, ſiquid de Tribuniſpl. intercedentibus pro ſe grauius à Senatu conſtitutum eſſet.

Aut ſequantur ſaltem.] Delenda vox *Saltem*, auctore antiquo lib. pro qua video plериſque in libris reſtitutum *Statim*. ſed illa ex gloſſa erat: vt cuiuis perſpicuum eſt.

Suis leniſſimis poſtulatis.] Sic rectè: cum in pleriſque antiquis & ſcriptum & impreſſum ſit *Leuiſſimis*. Nam Cæſar Pompeij poſtulata, acerba: ſua, lenia & placida vult videri. Sed longè aliter Cic. Fam. 15. epiſt. 11. Omnino & ipſe Cæſar amicus noſter, minaces ad Senatum & acerbas literas miſit.

L. Domitius Gallia.] Sueton. ſcribit, hunc per tumultum ſucceſſorẽ Cæſari nominatum. Vlterior autem huic, citerior Conſidio obuenit. Fam. 16. epiſt. 12.

S. C. perſcribuntur.] Perſcribi S. C. dicebãtur, quæ quapiam de cauſſa rata non erant: veluti cum aut Tribuni interceſſerant, aut non legitimo loco habitus Senatus fuerat. Ea Auctoritas dicebatur. Dio lib. 55.

Prouinciæ priuatis decernuntur.] Hoc eſt quod in huius libri fine queritur, in ſe intra magiſtratuum commutari, ne ex prætura & conſulatu, vt ſemper, ſed per paucos probati & electi in prouincias mittantur. Plutarchus in Pompeio ſcribit, Catonem in Siciliam abiiſſe, quæ prouincia ei obtigerat.

Scipioni obuenit Syria.] Plutarch. ſcribit, Pompeium miſiſſe Scipionem ſuum ſocerum, & Cn. filium ſuum in Syriam, claſsis parandæ cauſſa.

Philippus & Marcellus.] L. Martius Philippus, qui VII abhinc annis Conſul cum Cn. Lentulo fuerat, alter ab illo Tribuno pl.

Sortes deiiciuntur.] Quorum ratio in decernendis prouinciis habebatur, eorum nomina in ſortibus ſcripta, in vrnam coniiciebantur. dein vrna commota deiiciebantur. id erat prouincias ſortiri. Cic. in Lig. Tuberonis ſors coniecta eſt ex S. C. cum ipſe non adeſſet.

Paludati votis nuncupatis.] Hac de re dictum eſt in Verr. 7.

Quod ante id tempus acciderat nunquam.] Cicero tamen hac ipſa de re ſcribens ad Attic. lib. 8. epiſt. 23. Ipſi Coss. inquit, quibus more maiorum cõceſſum eſt, vel omnes adire prouincias, aut legati ſunt eorum, &c.

Lictores habent priuatim.] Scribatur. *Priuati*, vt in aliis quibuſdam. nihil obſcuri relinquetur. Sed nunc video in Manutiano ita impreſſum. quod placet.

Et è fanis tolluntur.] De hoc more cõmendandarum fanis pecuniarum, Cicero de Legibus 2.

Cæſar concionatur.] Sic Sueton. Atque ita traiecto Rubiconem exercitu adhibitis Tribuniſpl. qui pulſi ſuperuenerant, pro concione fidem militum flens, ac veſte à pectore diſciſſa inuocauit.

A quibus deductum.] Vetus *Diductum*. Aldin. *Inductum*. Vetus placet. Nam Diducere, pro Diſtrahere vſitatum eſt: vt hic noſter: Diducendíque erant milites.

Armis reſtituta.] Hoc vt verè dicam, non intelligo.

telligo. nō enim armis, ſed lege Pompeius Tribunitiam poteſtatem reſtituit Conſul cum M.Craſſo, vt Plutarch. in eius vita, & Pedian. in Diuin. demonſtrant. Quare aut vox *Armis* delenda eſt, aut potius, *ſine armis* legendum. Cicero quidē lib. de legib. 3. ſcribit, Pompeium ſenſiſſe, neceſſarium id fuiſſe, neque potuiſſe ciuitati diutius eā poteſtatem deberi. At iam video Vrſini teſtimonium de Ant. Auguſt. qui vocem *Armis* tollendam cenſebat.

Dona etiam quæ antè habuerit.] Sic meus codex: quod idem Vrſinus de ſuo teſtatur. Placet tamen P. Victorij coniectura, lib. Varr. 10. cap. 24. vt *Bona* legatur. quam vſitatam eſſe locutionem omnes eruditi norunt. *Habuerat*, autem paulò infrà legitur in meo antiquo: melius quàm in vulgatis, *Habuerit.*

Hanc enim euocauerat.] Liuius tamen dimidiatam tantum legionem numerat. Cęſar, inquit Oroſius, Rubicone flumine tranſmeato, mox vt Ariminum venit, v. cohortes quas tunc ſolas habebat, cum quibus (vt ait Liuius) orbem terrarum adortus eſt, quid facto opus eſſet, edocuit. niſi fortè x. pro v. apud Oroſium reponamus.

CAP. III.

AD arma ſit vocatus.] Sic apud Salluſt. in Catil. & Cicer. in Mil. Videret, nequid Reſp. detrimenti caperet: quo vno verſiculo ſatis armari ſemper Conſules fuerūt, etiam nullis armis datis.

Locisque editioribus occupatis.] Nihil affirmo. tantū dico, veteres libros Ciceronis de leg. conſulendos, ſiqui reperiri poſsint, in quibus vox *Editis*, vel (vt hîc) *Editioribus* aſcripta ſit. Nam vulgò lib. 3. ita legitur: Cuius primum ortum ſi recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obſeſsis vrbis locis, procreatum videmus.

L. Cæſar.] Cicero ad Att. lib. 7. epiſt. 12. L. Cæſarem vidi Minturnis ad VIII. Kal. Feb. manè cum abſurdiſsimis mandatis non hominem, ſed ſcopas ſolutas: vt idipſum mihi ille videatur irridendi cauſſa feciſſe, qui tantis de rebus huic mandata dederit: niſi fortè non dedit: & hic ſermone aliquo arrepto pro mandatis abuſus eſt. At epiſt. ſeq. L. Cæſar mandata Cęſaris ad Pompeiū detulit ad VIII. Kal. cùm is eſſet cum Coſs. Theani. Probata conditio eſt, ſed ita, vt ille de his oppidis quæ extra ſuam prouinciam occupauiſſet, præſidia deduceret. Id ſi feciſſet, reſponſum eſt, ad vrbem nos redituros eſſe, & rem per Senatum confecturos. Spero etiam in præſentia pacem nos habere: nam & illum furoris, & hunc noſtrum copiarum ſuppœnitet.

Cæſaris legatus] Nominatur lib. 7. cap. 12.

Priuatis neceſſitudinibus.] Meus antiquus, *Neceſſitatibus.* quod idem Faern. de ſuo teſtatur. & ita ſine dubio corrigendum eſt.

Eadem ferè atque eiſdem de rebus.] Nihil ſine veteris libri ſubſidio temere mutandum puto. Attamen idem eſſe arbitror, Agere eadem, & Agere iiſdem de rebus. præterea verbum commemoraſſe, per ſe non ſatis conſtat. Itaque videndum, ecquis vetus ita ſcriptum haberet, Eiſdem de rebus commemoraſſe.

Liberare poſſint.] Meus & Ald. *Poſſent.* quod verius arbitror.

Semper Reip. primum.] Deleo *Reip.* nam de ſua, non de Reip. dignitate loquitur. Et rectius fuit in lib. Vrſini, quàm ipſe exiſtimet.

Populi R. beneficium.] Rectè ſic iampridem in Ald. emendatum eſt: cum in meo ant. & reliquis ita legatur: Quod pro beneficio ſibi cōtumelia ab inimicis extorqueretur. Error natus eſt ex nota P.R. ac beneficium intelligit, vt eius abſentis ratio in Cōſulatus petitione haberetur. Populi autem beneficium appellat, quia lege id ſancitum fuerat pugnante Cn. Pompeio III Coſs. Epiſt. 3. lib. 8. Att. & Fam. lib. 6. epiſt. 6.

Semeſtri imperio.] Tantum enim adhuc Cæſari reſtabat.

Hæc omnia tandem.] Vox *Tandem*, abeſt à meo, & Ald. & antiquis.

Ipſi exercitus dimittantur.] Auguſt. tollebat vocem *Ipſi*, quod non probo. Nam in meo & Faerni & Vrſini libris ita eſt rectè: Ipſi exercitus dimittant. Hoc eſt, ipſi Pomp. & Cæſ. de quibus agitur. omnes reliqui diſcedant ab armis. Sic Cœlius Fam. 8. epiſt. 14. Cn. Pompeius conſtituit non pati C. Cæſarem Conſulem aliter fieri, niſi exercitum & prouincias tradiderit: Cæſari autē perſuaſum eſt, ſe ſaluum eſſe non poſſe, ſi ab exercitu receſſerit: fert illam tamen conditionem, vt ambo exercitus tradant.

In Italia.] Sic Fam. 16. epiſt. 12. Ferūtur omnino conditiones ab illo, vt Pompeius eat in Hiſpaniam, delectus qui ſunt habiti, & pręſidia noſtra dimittantur.

Capuam peruenit.] Cicero tamen (vt modò dixi) Theanum nominat.

Illi deliberata reſpondent.] Sic omnes antiq. Placet tamen peruulgata: Illi re deliberata reſpondent. vt Gall. bell. 4. cap. 1. Legati hæc ſe ad ſuos relaturos dixerunt, & re deliberata poſt diem tertium ad Cæſarem reuerſuros

Per eos remittunt.] Fortè *Eoſdem.*

Si peracto Cæſaris conſulatu.] Nam Cæſar ad Conſulatus petitionem ſe venturum polli-

cebatur : & ſe præſentem trinundinum petiturum. Fam.16.epiſt.12.

Mendacij religione obſtrictus.] Honeſtè, pro Periurus.

CAP. IIII.

P*Iſaurum, Fanum.*]Omnes hæ nominantur Fam.16.epi.12. præter Fanum. vbi ſcribit illis occupatis Pompeium & Coss. vrbem reliquiſſe.

Tignum Thermum pretorē.] Corrigendum *Inguium*, primum oſtendit Cicero Att. 7. ep. 13. Quid agat, inquit, Domitius io Marſis, Inguij Thermus, P. Attius Cinguli. deinde, quod Inguium io Vmbria eſt, Tignium in Piceno. Plin.3.cap.14. Sed nūc video idem quoque à Manutio ex Plinio annotatum.

Tigniorum.] Legendum ergo Inguiorum. & mox, Inguium recipit.

Aperto ſanctiore erario.] Sanctius ærariū fuiſſe videtur, in quo pecuniæ ad vltimos caſus reſeruabātur. Liu. lib.27. Cetera expedientibus quæ ad bellum opus erāt Cōſulibus, aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad vltimos caſus ſeruaretur, promi placuit. Cic. Att.7.epiſt. 20. Hoc cuiuſmodi eſt? v11. Id. Feb. Capuam C. Caſsius Tribunus pl. venit. attulit mandata ad Coss. vt Romam venirent: pecuniam de ſanctiore ærario auferrent, ſtatim exirent vrbe relicta? Appian. de bel. ciu. 2. ſcribit ærarium fuiſſe, in quo pecuniæ bellici tantum tumultus cauſſa aſſeruabantur. ſi quis attigiſſet, eius caput ſacrum fuiſſe.

Citra Capuam.] Quæ Ciceroni Procoſ. attributa fuerat, vt eam aduerſus Cæſarem tueretur. Fam.16.epiſt.11.

Lege Iulia.] De coloniis, quam in lib. de legib. expoſuimus.

Libertati confirmat.] Mirè dictum, pro Liberos eſſe iubet.

Circum familiares conuentus.] Cic. Att. 7.epiſt. 13. Gladiatores Cæſaris, qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribusfa. Secutorū in ludo 1 ɔ ɔ. fuerunt. Eruptionem facturi fuiſſe dicebantur.

Labienus.] Hic eſt T. Labienus, cuius Legati opera fortiſsima & fideliſsima Cæſar annos nouem vſus erat in Gallia, qui nunc à Cæſare deſciuit. Fam. 16.epiſt.10. Maximā autem plagam accepit, quod is qui ſummam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus ſceleris ſocius eſſe noluit. reliqoit illum, & nobiſcum eſt. Sic Attic. 7.epiſt.11.

CAP. V.

Q*Vadraginta in ſingulos iugera.*] Summa immenſa. nam xxx fuiſſe cohortes, modò dixit. Itaque Manutius, Quateroa repoſuit. Sed quid illud eſt quod infert, Pro rata parte Centurionibus euocatiſque? nam quibus ad eam rem latiſundiis opus eſſet? Notandum eſt autem quod ait Domitium agros è ſuis poſſeſsionibus eſſe pollicitum militibus. primum vt intelligatur, eiuſmodi fuiſſe Colonos Domitij de quibus poſterius commemorabit. deinde vocem Poſſeſsiones. hoc loco non propriè vſurpari, pro iis quæ vſu tantùm, non proprietatis iure habebantur : de quibus in Feudali Dictiònario diximus: ſed pro Latifundiis. improprié.

Centurionibus euocatiſque.] Euocati dicebantur, qui legitimo militiæ tempore perfuncti, cum emeritis & confectis ſtipendiis eſſent, tamen propter rei militaris ſcientiam, & quòd plerique beneficiis affecti fuerant, nominatim literis ac nuntiis ab Imperatore, m gis officij & amicitiæ cauſſa, quàm pro imperio euocabantur : iiſq; plerunque præfectus aliquis attriboebatur. Dio lib. 55. ἐκ τούτων δὴ τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸ τῶν ἠουοκάτων σύστημα (ὡς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας ἐπ᾽ αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Cęſar ſup.cap.1. Multi vndique ex veteribus Pompeij exercitibus, ſpe præmiorom atque ordinum, euocaotur. Idem infrà lib.3. Euocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant, quæ tota acie diſperſerat. Item: Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui apud eum primum pilum in legione decima duxerat. Hic ſigoo dato, Sequimini me, inq: it, manipulares mei qui fuiſtis. Cicero in epiſt. ad Appium: Antonium præfectum euocatorum miſi ad te, cui ſi videbitur, cohortes traderes. Salluſt. in Iugurth. Præterea ex Latio fortiſsimum quenque, pleroſque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiēdo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci. Hinc etiam in exteros tranſlatū. Cæſar Gall.3.cap.5. Multis præterea viris fortibus Toloſa & Narbone nominatim euocatis, &c. Euocati autem modò peditibus, modò equitibus admiſcebantur. De peditibus, Craſtinus, de quo modò diximus, teſtimonio eſt. de equitibus Cæſ. lib.7.cap.12. Eorum aduentu (de Germanis loquitur) quod minus idoneis equis vehebantur, à Tribunis militum, reliquiſque equitibus R. atque euocatis equos ſumit, Germaniſque diſtribuit.

Auximo Cæſar progreſſus.] P. Victorius vir doctiſſ. Varr. 4. cap. 15. contra omniom lib. conſenſionem reponēdum putat, Maximo Cæſar progreſſu: id eſt, magois iti n eribus. Sed Victorius animaduertere debuit, primùm

mùm Cæſarem itinerum ſuornm ſeriem contexere. ſuperius autem dixerat, ſe Auximum veniſſe, atque illud recepiſſe. deinde cum dicat, Percurrit, nunquid ſatis celeritatem in itinere faciendo demonſtrat?

Ibi in præſidio habuerat.] Antiq. Ibi præſidio, quod magis probo.

Finitimis regionibus coegerat.] Legendum vt in antiq. & Aldin. Finitimis ab regionibus.

Cohorteſque amplius x x x.] Oroſius ſimiliter legiones tres numerat.

Sulmonenſes.] Malè ergo apud Oroſ. legitur, *Apud Salonem.* corrigendúmque *Sulmonem,* auct. Plin. 3.12.

A Q. Lucretio.] Huius Lucretij crebra mẽtio eſt in epiſt. ad Att. vt eorum temeritas qui *Luctatio* mutarunt dilucide appareat.

Et oppid. & milites.] Sic Aldin. De militibus tamen nihil noſter antiq. vbi ſcriptum ita eſt: Vniuerſique oppidani obuiá, &c. quod ſanè verius eſſe arbitror. Nam modò dixit Sulmonenſes à cohortibus coerceri. Deſerti autem à ſuis Ducibus milites Antonio ſe dediderunt: vt modò ſubiunget.

A Rege Norico.] Agrum Noricum in Gallia nominat lib. 1. Gall. cap. 3. à Boiis occupatũ. ſed Regem Noricũ ex Germania, eod. lib. extremo. Non puto Regem vllũ Boiorum à Cęſare in Gallia relictum. Itaque ad Germanum id referendum arbitror.

Circummunire inſtituit.] Meus antiq. & Aldin. *Circumuenire.* Et infrà lib. 2. Curio Vticam obſidere & vallo circumuenire inſtituit. Multi tamen hoc ipſum mutant.

Domitius diſſimulans.] Meus antiq. *Simulans.* quod magis probo. Nam iſta pronuntians, non diſsimulat, ſed ſimulat. & fingit. Hanc autem Pompeij deſertionem Cicero mirificè exagitat. Att. 8. epiſt. 7. & 8. Culpam tamen omnem Pompeius in Domitium conferebat. quod ipſius literis cognoſci poteſt, quarum exemplũ extat eod. lib. epiſt. 17. 18. 19. 20. Summa autem hæc erat, ſe neque pares cum Cæſare copias habere, neque iis duabus quas habebat, legionibus ſatis cõfidere, vt iis Reip. fortunas committeret. Itaque cenſere, vt Domitius oppido relicto ſuas copias cum ipſius copiis coniungeret.

Conſultandi cauſſa.] Hoc puto è gloſſa ſumptũ, eo magis quod Faerninus & meus antiq. habent *Conſiliandi.* quam vocem Langobardicam eſſe, facilè ex lib. legum Barbaricarũ intelligitur. Memorabile eſt autem quod de hoc Domitij terrore Seneca ſcribit lib. de benef. 3. Corfinium, inquit, Cæſar obſidebat. Tenebatur incluſus Domitius. Imperauit medico eidémque ſeruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cum tergiuerſantem videret, Quid cunctaris, inquit, tanquam in tua poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit. quo cum ſopitus eſſet, acceſsit ad filium eius. Iube me, inquit, adſeruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. vixit Domitius, & ſeruatus à Cæſare eſt: prior tamen illum ſeruus ſeruauerat.

Prima veſpera.] Meus antiq. & Aldin. Prima veſperi. Sed ita puto illum locutum, vt alibi prima nocte, pro Ineunte nocte.

Paruis momentis.] Cic. Phil. 5. Minimis momentis maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni caſu Reip. tum in bello & maximè ciuili, quod opinione plerunque & fama gubernatur.

Exitus obſeruent.] Meus antiq. & Ald. *Aſſeruẽt.*

Neque eorum.] Meus & Aldin. *Neque eo.* Placet Faerni, Neque verò.

Tanta erat ſumma expectatio.] Mirè dixit, Tanta ſumma erat: pro Tanta erat. Cicero de offic. 1. Adeò ſumma erat obſeruatio in bello monendo.

Vt alius in aliam.] Sic valde arridet: cum in meo & Ald. & aliis pmultis legatur *Nullus.*

Ea re ex ciuitate expulſos.] Meus lib. In ea re. Faernus ex ingenio, Ex iniuria. Sed *Ea re,* apud Cicer. vſitatum eſt, pro Hac de cauſſa. Cauſſam autem ſignificat, Cęſaris in Italiã aduentum. Notanda etiam locutio Ex ciuitate expelli, pro Ex vrbe. Nam ſuperius, Profugiunt, inquit, ex vrbe Tribuni pl. Cic. Att. 10. epiſt. 4. Hi ſunt, qui niſi me ciuitate expuliſſent, obtinere ſe non poſſe, &c.

Dimittit omnes incolumes.] De hac Corfinienſi clementia extat Cęſaris ad Ciceronem epiſtola. Att. 9. epiſt. 19.

Pauca apud eos locutus.] Ita ſine dubio legendum, quanuis in Antiq. & Aldin. legatur, *Loquitur.*

Apertè eorum.] Sic Aldin. meus Antiq. & alij permulti. Legendum *A parte,* vt in aliis nonnullis.

H-S. LX.] Scribatur plenè Sexagies. ne pro Sexaginta ea nota ſumatur.

Quod adduxerat Domitius.] Vetus Cod. & Ald. Quod aurum adduxerat, &c.

Sacramentum dicere.] Alio loco expoſuimus.

CAP. VI.

REprehenſus in itinere.] Deprehenſus in itin. Vetus: Dep. ex itinere. quod probo.

Præfectus fabrum Cn. Pompeij.] Liu. lib. 1. vbi de claſsibus à Seruio Rege deſcriptis commemorat: Additæ, inquit, huic claſſi duæ fabrum centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Sed de Præfecto fabrum Veget. lib. 2. cap. 11.

Cn. Magius.] Hac de re extat Cæſaris ipſius epiſt. Att. 9. epiſt. 8. Cn. Magium Pompeij

præfectum deprehendi ſcilicet, & meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo præfecti fabrũ Pompeij in meã poteſtatem venerunt, & à me miſsi ſunt.

Ad ſuam dignitatem.] Meus, In ſuam. quod magis probo.

Atque ad ſe Brunduſium.] Sic Ald. Meus verò, Atque ad eum. Legendum opinor, Atque ad Brunduſium. quæ vetus locutio eſt.

Communis ſalutis.] Aldin. Salutis cauſſa. quod apertè mendoſum eſt: etiam Antiquo meo lib. auctore.

Idem perfici.] Pro Tantum, vel Tantundem.

Cum cohortib. xx.] Id eſt, duabus legionibus, ſiue decem hominum millibus. Meus codex, *Decem* habebat: quod magis placet, cum modò dixerit Coss. ſecum magnam exercitus partem abduxiſſe. Ex Cic. Att. 9. epiſt. 11. ſcribat Claudiam dimidio plus ſcripſiſſe Pompeium habere, quàm reuera habuerit. Scripſerat autẽ de triginta millib. epiſt. 4.

Ibi reſtitiſſet.] Vetus, *Remanſiſſet.* Sed parui refert.

Adminiſtrationéſque.] Id eſt, vias, commeatum, itiones & reditiones. Qua de re ſcribit Cic. Att. 9. epiſt. 14. Epiſtola mihi affertur à Lepta, circumuallatũ eſſe Pompeiũ, ratibus etiam exitus portus teneri. Sed & ipſe Cæſar epiſt. 17. eiuſd. lib. Pompeius, inquit, ſe oppido tenet. nos ad portas caſtra habemus. conamur opus magnum, & multorum dierum propter altitudinem maris. ſed tamen nihil eſt quod potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus, vt aut illum quamprimum traiicere, quod habet Brunduſij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus.

Magium non remitti.] Quid igitur eſt, quod Cęſar ipſe ſcribit lib. Att. 9. ep. 16. Ad vii. Id Mart. Brunduſium veni. ad murum caſtra poſui. Pompeius eſt Brunduſij. miſit ad me Cn. Magium de pace. quæ viſa ſunt, reſpondi. Hoc vos ſtatim ſcire volui. Cũ in ſpem venero de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Niſi fortè eum cum Caninio Rebilo, de quo mox dicetur, remiſit. Sed hæc mera diuinatio eſt. Ac plane hoc aliquid argumenti eſt, contra auctorem Commentariorũ Cęſaris.

Pedes xxx.] Noſter, Pedibus xxx. Vtrumque mendoſé. melius Aldin. Pedum. nam latitudinem & longitudinem oſtendit, vt paulò pòſt conſtabit: cum ait alias pari magnitudine adiectas.

Multis tormentis.] Vox Multis abeſt à meo Antiq. & rectè abeſt, meo quidem iudicio. Satis eſt enim dixiſſe completas.

Telis pugnabatur.] Vet. *Pugnabãt.* quod probo.

Etſi impetus eius.] Vocem, *Etſi*, redundare ac planè tollendam eſſe arbitror.

Vt ipſe colloqueretur.] Ipſe autem erat non Pythagoras, ſed Pythagora callidior Cæſar. cuius hæc fuit perpetua ratio, etiam cum Ariouiſto Germanorum duce.

Ab armis diſcedatur.] Placet lectio noſtri Antiq. à quo duæ primæ voces abſunt. nam & ſæpe Diſcedi, ſimpliciter ita vſurpatur: & iam non de diſceſsione ab armis, ſed à colloquio agitur.

Nihil ſine illis.] Vetus *Nec ſine.* quod magnopetè probo. Nam illud proximum, Renuntiat quod Cõſules abſint, vetuſtè dixit, pro Renuntiat Conſules abeſſe. Cuius locutionis exẽpla eruditis nota ſunt. Plau. in Aſin. Equidem iam ſcio, filius quòd amet meus.

Vicos plateáſque.] Hîc notandus error Fl. Soſipatri, qui dixit, vicos eſſe humiles domos. & qua incedimus, non vicos, ſed vias eſſe vicorum.

Plateas inædificat.] Hæc ead. Plutar. in Pomp. & Veget. lib. 4. cap. 5.

Quòd Coss. abſint.] Nam ſuperioribus proximis diebus Dyrrachium profectos modò dixit. quanuis Cic. epiſt. 4. Att. 9. vnà cum Pompeio profectos ſcribat.

Diebus nouem.] Cæſar vii. Id. Mart. Brunduſium venit, vt ipſe ſcribit epiſt. 16. Pompeius fugit ad xvi. Kal. Apr. vti patet ex epiſt. 18. qua ratione numerus quadrat. Mutius & Trebatius Ciceroni Imp. S. Cum Capua exiſſemus, ex itinere audiuimus, Pompeiũ Brundiſio ad xvi. Kal. Apr. cũ omnib. copiis quas habuerat, profectũ eſſe. Cæſarẽ poſtero die in oppidũ introiiſſe. concionatum eſſe. inde Romam cõtendiſſe. velle ante Kal. eſſe ad vrbem: & paucos ibi dies cõmorari. deinde in Hiſpanias proficiſci.

CAP. VII.

MAximè pertinebat.] Noſter, Aldin. & alij complures, *Probabat.*

Naues conſcendiſſent.] In ead. epiſt. conſcendiſſe Pompeius dicitur ad 4. Non. Mart.

Facultatem ademerat.] Idem ſcribit Plutarch. Cæſarem nauium penuria impeditũ, quominus Pompeiũ perſequeretur. Ac memorabile eſt, quod eodem loco ſcribit, Italiam iſto modo à Cæſare dierũ lx ſpatio in ſuã poteſtatẽ redactã, ſine vllo prelio & ſanguine. Atque hęc quidẽ Plutar. in Cęſ. In Pompeio verò ſcribit hiſtoricos omnes hãc ex Italia Pompeij diſceſsionẽ in ſummi ſtratagematis numero poſuiſſe. Quorũ quãtus error ſit, licet ex Cic. ad Att. epi. cognoſcere.

Proprætorem Roma.] In meo Anti. *Romanum.* Vtrũque ab Ald. abeſt. quod magis probo.

Africã ſorte Tubero.] Cic. in Ligar. Tuberonis ſors cõiecta eſt ex S.C. cum ipſe nõ adeſſet.

Ex prætura.] Sic Cicero in eadem: Interim P.

Actius

Actius Varus,qui Prętor Africam obtinuerat. Vticam venit. ad eum ſtatim concurſum eſt,atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad priuatum clamore multitudinis imperitæ nullo publico cõſilio deferebatur.

Ex prouincia fugit.] Cic.Att.10.epiſt.14. Cato, qui Siciliam tenere nullo negotio potuit, &, ſi tenuiſſet, omnes boni ad eum ſe contuliſſent, Syracuſis profectus eſt ante diem v111. Kal.Maij.

Vacuas ab imperijs.] Sic Aldin. Noſter verò, Vacuas pronincias ab imperiis. vtraque placet.

Filium exponere in terram.] Cicero in Ligar, Prohibiti eſtis in prouincia veſtra pedem ponere, vt perbibetis, ſumma cum iniuria.

Ad vrbem proficiſcitur] Trebat. ad Cicer. lib.ad Attic. 9. epiſt. 14. Pompeium Brunduſio profectum: Cæſarem poſtero die in oppidum introiiſſe. concionatum eſſe. inde Romam contendiſſe. velle ante Kal.eſſe ad vrbem.

Expectato legitimo tempore.] Decem enim anni inter ſuperiorem Cæſaris Conſulatum interceſſerant.

Quob ab omnibus.] Corrigendum vt in aliis quammultis: Quod omnibus ciuibus pateret. Atqne ibi puncto interpoſito, noua inennda ſentẽtia. quaſi repetito verbo *Docet.*

Latum ab decem Trib. pl.] Sic Cic.Att.7.epiſt. 3. Cur imperium illi, aut illo modo prorogatum eſt? cur tantoperè pugnatum eſt, vt de eius abſentis ratione habenda x.Tribuni pl.ferrent?

Priſtina conſuetudine.] C. Cæſar Cos.M.Catonem ſententiã rogauit.Cato rem quæ conſulebatur, quoniam non è Republ.videbatur,perfici nolebat. Eius rei gratia ducendæ,longa oratione vtebatur, eximebátque dicendo diem. Erat enim ius Senatori, vt ſententiam rogatus,diceret antè,quicquid vellet alius rei: & quoad vellet. Cæſar Cos.viatorem vocauit: eúmque cum finem non faceret, prehendi loquẽtem, & in carcerem duci iuſsit. Senatus conſurrexit: & proſequebatur Catonem in carcerem. Hac inuidia facta,Cæſar deſtitit, & mitti Catonem iuſsit.Hæc ex Capitouis hiſtoria Gell, lib.4.cap.10.

Ipſo Cos. Pompeio.] 111. Conſule, atqne adcò pugnante. Fam.6.epiſt.6.lib.8. epiſt.3. ad Attic.

Cur fieri paſſus eſſet.] Sic noſter & Aldin. & alij permulti. Video tamen in quibuſdam impreſsis, Ferri. quod verius puto.

Circunſcribendis Trib.pl.] Hanc eandem belli cauſſam Cicero Philipp.2. commemorat. Quam cauſſam, inqnit, de Cæſare ſignificans, dementiſsimi ſui conſilij & facti afferebat, niſi quòd interceſsio neglecta, ius tribunitium ſublatum, circunſcriptus à Senatu eſſet Antonius? Eſt autem Circunſcribere aliquem, Ab Rep.remouere, & curia foróq; prohibere. Nã ſuperius hac ipſa de re loquens cap.2. Nec tribuniſpl. inquit, ſpatium datur ſui periculi deprecandi: ſed de ſua ſalute die ſeptimo cogitare coguntur.& Cicero hac ipſa de re ad Att.7. epiſt. 9. Si fortè Tribunuſpl. Senatum impediẽs, aut populum incitans notatus, aut S. C. circunſcriptus, aut ſublatus, aut expulſus ſit, dicéuſve ſe expulſum, ad illum confugerit. Et Oroſius: M.Antonins & P.Caſsius Tribuni pl. pro Cæſare intercedentes, intercedente Lentulo Conſule, curia foróque prohibiti, ad Cæſarem profecti ſunt. Sic vſurpatur in Miloniana: Nunquam illũ Reſp. ſuo iure eſſet vſa. Senatus, credo, Prætorem eum circunſcripſiſſet. Ne cnm ſolebat quidẽ id facere in priuato, eodem hoc, aliquid profecerat. Exemplum infrà extat lib.3.cap.5. vbi ita ſcribitur: De quibus rebus Seruilius ad Senatum retulit: Senatúſque Cœlium ab Repub.remouendum cenſuit. Hoc decreto eum Conſul Senatu prohibuit: & concionari conantem de roſtris deduxit. Sic Philipp.13. Senatus in Capitolium. Parata de circunſcribendo adoleſcente ſententia conſularis. Loquitur de C.Cæſare, quem Conſul ab Repub. remouere conabatur. Hæc cum iampridem ſcripſiſſem, animaduerti poſtea Manutium doctiſſ. virũ locos eiuſdemmodi multos protuliſſe.

Illi ſe honori defuturum.] Sunt qui ſic emendẽt: Sin timore defugiant, illi ſuo honori non defuturum, ſed per ſe Remp.adminiſtraturnm. Quanto melius noſter antiq. Sin timore defugiant, illis ſe oneri nõ futurum, & per ſe Remp. adminiſtraturum. Neque diſputatione, aut argumentis opus eſſe arbitror. Sed iam ita video à Manutio hunc impreſſum locum.

Vt operibus antè ſtuduerit.] Sic noſter vetus & Ald.opinor,pro, Rebus geſtis. quæ ſententia proba eſt, ſi locutio exemplum haberet. Alioqui corrigendum videretur, Vt opibus ille ſtuduerit. vt de Pompeio intelligatur. Sunt autem qui *Anteire* hoc loco reponant: quod ſine vetuſtorum librorum auctoritate fieri certè non debuit.

Timoris cauſſa.] Quod Pompeium ab ſe deſertum metuerent: vt Plutarch. qnoque in Cæſ.commemorat.

Reliquáſque res.] Aſtutè reticet quod Plutarcbus ſcribit. cum Cæſar ad ærarium veniſſet, vt pecunias inde auferret, Metellum

hunc grauiter interceſsiſſe: Cæſarem ei atrociter minatum eſſe: & cum claues nuſquã inuenirentur, accitis fabris fores effregiſſe. quod etiã Oroſ. memoriæ prodidit.

CAP. VIII.

EX Sicilia & Sardinia.] P. Victorius Variarum 1. cap. 2. hunc locum ex antiq. libro ita reſtituit: Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas, ſeruis, libertis, coloniſque ſuis compleuerat. Docet autem Coſanum Domitij villam fuiſſe. Colonos autẽ dicit Cæſar, quibus Domitius agros ex ſuis poſſeſsionibus & latifundiis attribuerat. vt ſuperius dictum eſt. Et de huiuſmodi colonis locus eſt inſignis apud Appianum ἐμφυλ. β. Et nunc video Manutium Victorij ſententiam ſecutum, & vocem *Coſano* impreſsiſſe.

Noua Cæſaris officia.] Vtriuſque merita paucis poſt verſib. exponet.

In eorum fide.] Hæc vniuerſæ Galliæ fuit ratio, quemadmodum ſuperioribus lib. intellectum eſt: vt tenues aliquot, vel pagi, vel ciuitates in potentiorum fide & clientela eſſent: hoc eſt, vt & ab his illæ defenderentur, & illæ his, cum vſus veniret, ſubſidium ferrent.

Maſſilienſium xv. primos.] Vetus lib. Maſſilia. quod magis probo. Decuriones autem erant aliis in vrbibus, iidem qui Romæ Senatores. Ex eorum ordine certus virorum numerus deligebatur, cui primorũ nomen imponebatur modò x. modò xv. quibus certa muneris publici procuratio mãdabatur.

Ex auctoritate.] Ex decreto Decurionum.

Victas Gallias attribuerit.] Suſpectus mihi locus. Corrigendum videtur, vel hoc modo: Victa Gallia, in ſexto caſu, vt quos Pompeius ſimpliciter fruendos conceſſerat, eos Cæſar abſolutè dono dederit. vel, Gallias attriuerit. quod beneficium, nihilomagis ad Maſſilienſes, quàm ad vniuerſam prouinciam Galliam pertinebat. Sed ſuperior coniectura eo magis probatur, quòd paria vtriuſque beneficia mox appellantur.

Neutrum eorum.] Valet ad quæſtionem Feudiſticam, de Vaſſallo duorum patronorũ, ſi illi inter ſe contendant, quod Vaſſalli officium ſit.

CAP. IX.

L. Afranio Legato.] Difficile dictu eſt, nõ potius ſcriptum ſic fuiſſe, L. Afranio Pompeij legato. præſertim cum illum vſque adhuc nuſquam nominarit.

Totius Luſitaniæ.] Sic omnes antiqui. Legendum arbitror *Toti*, caſu tertio. nam ſenſus eſt, Toti Luſitaniæ auxilia imperantur à Petreio: Celtiberis, & reliquis, ab Afranio.

Scutata, cetrata.] Videntur hæc nomina his prouinciis ex cetris & ſcutis impoſita.

Quem ipſe petiuerat.] Sic Ald. Faernus, Quam ipſe pacauerat. Quaſi verò eius rei commemorandæ, vel tempus vel cauſſa vlla fuerit. Meum igitur antiq. ſequor, vbi *Parauerat* legitur. Nam ita paraſſe dicit, vt nobiliſſimum & fortiſsimum quemque nominatim euocaret.

Conſuetudine congreſſa.] Progreſſæ corrigendũ putarem. atque hoc ad Cæſaris conſuetudinem magis accedit.

Pignore deuinxit.] Nam Centurionum pecunia, quaſi pro pignore tenebatur à Cæſare, ne ab illo ad Pompeium propinquantem deficerent. Præclarum ſtratagema.

Subitò iumentorum.] Acutiſsimè Oct. Pantagathus animaduertit, legendũ *Vi ventorum.* eique magnopere aſſentior. non enim pondere iumentorum, ſed tempeſtate pons interruptus eſt, vt mox dicet.

Aggere atque cratibus.] Agger hoc loco perſpicuè pro trabibus & longuriis, quibus pons conſtabat.

Sub caſtris Afranij conſtitit.] Antiq. *Conſiſtit:* quod magis probo.

Contra hoſtem.] Notandus locus, in quo ciues, non iam Aduerſarij, vt ſæpe alias, ſed Hoſtium nomine appellantur.

Prima & ſecunda acies.] Hoc Cæſaris facinus retulit Veget. in numerum ſtratagematum. ſed tamen, non ſatis, vt videtur, intellectũ. C. Cæſar, inquit, cum aduerſus Afraniũ copias educeret, & recipiẽdi ſe ſine periculo facultatem non haberet, ſicut cõſtituerat, prima & ſecunda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv pedum foſſam fecit, intra quã ſub occaſum Solis armati ſe milites eius receperunt.

Longius agger petendus.] Aggeris nomine materiem, & vimina, & faſces virgultorũ nunc intelligit.

CAP. X.

EX primo haſtato.] Sic antiq. & Ald. nonnulli impreſsi, *Primus haſtatus.*

Decliui faſtigio.] Vetus ſic, Editus locus tenui faſtigio. quod non placet. ſed pro Decliui legendum arbitror, vt ſæpè alias, Leni. Nã inter Declinitatem & Faſtigium apud hũc noſtrum nihil intereſt. Similis locus infrà lib. 2: Id autem eſt iugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte præruptum, atque aſperum, ſed paulo tamen leniore faſtigio ab ea parte, &c.

Impetum aduerſus montem.] Magis placet antiqua: Aduerſus mõtem impetum in cohortes faciunt.

Nonnulla parte compulſis.] Ad ſenſum, non ad verba relatio fit perſæpe. vt aliis locis annotauimus.

Primipili

Primipili centurio.] De quo alio loco commemoratum eſt.

Utrique ſuperiores.] Vetus, *Vtrinque.* ſed vulgata placet.

Noſtrorum impetum.] Vetus, Noſtrorum diu impetum.

Numero eſſent quod.] Verbum *Eſſent*, abeſt ab Ald. Sanè ſi particula quoque inſequēs deleretur, concinnior ſententia videretur.

Hoſtes terga vertere.] Mirum eſt in Aldin. non eſſe *Hoſtes*, ſed hoc modo: Terga vertere aduerſarios coegiſſent.

Nix profluit.] Sic Ald. Noſter verò *Proluit.* quod etiam habent impreſsi quidam. Magis placet Faerni coniectura, Profluxit. ac fortaſſe etiam *Flumen* pro *Fluminis* melius legeretur. Nā ſic Cic. in lib. de Clar. Orat. dixit, Fluuium extra ripas diffluere.

Maximi comitatus.] Sic Antiq. Aldin. & quidam impreſsi. Alij *Commeatus.* vitioſé. nam Comitatum pro parte exercitus veteres dixerunt. vt paulò infrà, Magnos comitatus, qui ad Cæſarem iter habebant.

Pecora ſecundum ſubſidium. Animaduerte, primum commeatus genus fuiſſe frumentarium: alterum, pecuarium. Et ſic cap. inſeq. Cæſar ciuitatibus quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat.

Vſus Britanniæ. Sup. lib. Gall. 4. cap. 5.

Imperat militibus.] Milites Cæſaris munia omnia obibant: pontes extruebant: frumēta demetebant: naues ædificabant. Sic Gall. 5. cap. 1. & alibi perſæpe.

Demonſtratum eſt.] Sup. cap. 8.

Colonis paſtoribúſque.] De quibus dictum eſt eod. lib. ſed legendus Appianus ἐμφυλ. β. ſub initium.

Tempus erat autem.] In meo vox *Autem* abeſt. Placet Faerni lectio: Tempus autem erat anni. Puto Cæſarem ſcripſiſſe, Tempus erat anni difficillimum.

CAP. XI.

VT fert Galliæ conſuetudo.] Noſter & Ald. Gallica conſuetudo.

Millia ſex cum ſeruis liberiſque.] Legendum arbitror, Libertis. nam hæc vſitata locutio eſt, pro In his ſerui libertíque. Quod vulgò dicitur, Computando ſeruos libertóſque. Sic paulò pòſt: Eo die naues Maſsiliēſium, cum iis quæ ſunt captæ, intereunt nouem.

De nocte proficiſcitur.] Rectè: & ſic in Ald. cū in meo ſit, Diu noctúque. vitioſé.

His tamen omnibus.] Legendū arbitror Tum pro Tamen: cui locus hic eſſe non videtur.

Quæ ferè res.] Cum modò dixerit *Annona*. non video quemadmodum voci *Res* locus eſſe poſsit. Eadem autem ſententia vſurpatur, à Cic. in ea pro Pomp.

Magni domum concurſus.] Non placet. Faernus reſtituit, *Demum.* quod etiam video in meo antiq. Videtur legendum, *Magni ad domum Afranij concurſus, magna gratulationes fiebant.* Nam Romæ videntur hæ gratulationes factæ.

Carinæ ac ſtatumina.] Nōnulli *Stramine.* quod planè abſurdum eſt. nam infimam nauis partem ex tabulis conficiebat: tum viminibus reliquum corpus aptabat. Lucan. in 4.

Primùm cana ſalix madefacto vimine, paruā
Texitur in puppim, cæſóq; induta iuuenco
Vectoris patiens tumidū ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado, fuſóq; Britannus
Nauigat Oceano. &c.

CAP. XII.

COgnito hoſtium.] Hoſtium nomine vtitur, opinor, quòd non tam Romani erāt aduerſarij, quàm Galli, Albici & paſtores: vt modò dixit.

Paſtoréſq; indomiti.] Hoc ſignificat, opinor, quod dixit initio Gall. 4. de Sueuis. Libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut diſciplina aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt, vires ali, & immani corporum magnitudine homines effici.

Spe libertatis incitati.] In antiq. & Ald. *Excitati.* quod magis probò.

Sub oculis Domitij.] Sic omnes lib. præter ſolū Aldinum. vbi ſcriptum eſt, *Domini.* quod magnoperè arridet, atque ad ſeruorum nomen valde accommodatum eſt.

Remos tranſcurrentes detergere.] Detergere remos dicebant veteres, cum obiecta nauis tranſuerſæ hoſtili, eius remos impetu ſuo perfringeret. ridiculo fortaſſe nautico: quaſi tranſcurrentibus remis fœdaretur. Itaque nauem remis detergi dicebāt. Hirc. de bell. Alex. Ac tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla tranſuerſa hoſti obiiceretur: nullǽque remis detergerentur: ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. Liuius lib. 36. Duæ regiæ vnam circunſiſtunt, & ab vtroque latere remos detergunt. Hinc Detergere pinnas muri apud eundem lib. 38. Aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Idem lib. 37. Siqua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat.

Atque artificio.] Sic Antiq. & Ald. Sed *Artificij* probo: vt eſt in vulgatis.

CAP. XIII.

DIuerſi pugnabant.] Vna naue inter duas interpoſita.

Altas non longo.] Noſter *Alij.* & mox *Alij longiore.* quod non improbo.

Cum Oſcenſibus contributi.] Propter viciniam.

Triginta in latitudinē.] Sic vetus codex & Ald. & multi impreſsi. Vrſini lib. *Altitudinem.*

quod non probo. nam quòd erat fluuius auertendus, maior latitudinis quàm altitudinis ratio habenda erat.

Partem aliquam Sicoris auerteret.] Antiq. Parte aliqua Sicorim auerteret. quod valde arridet.

Duobus contrariis generibus.] Sertorianorum & Pompeianorum.

Abſentis.] Pompeij.qui Sertorianos vicerat, cuiúſque nomine & auſpiciis nunc bellum gerebatur.

In barbaris.] Non dixit infinitè, *In Hiſpaniis*. ſed In barbaris: quaſi vulgus & plebem ſignificet.

Naues conquiri.] Sic placet: quanuis in Antiq.& Aldin.ſit, Conquirere.

Suſtinere extremum agmen.] Sic Antiq. & Aldin. Suſtinere, hoc loco eſt, Subſiſtere & morari.iter ſupprimere.In quibuſdam vulgatis eſt,Subſiſtere.

Totis verò caſtris milites conturbari.] P. Victorius ex ſuo libro reſtituit *Circulari*. quod mihi vehementer placet. nam cum palam de Cæſare queri non auderent, in circulis querebantur. Legendus Victor.Variar. 8. cap.13.

Suprà atque infrà.] Cæſaris inſtitutum alio loco notauimus, vt peditatu per flumẽ tranſportando, equites ſupra atque infra conſtitueret. vt patet lib.7.cap. 11. vbi inſtitnti huius rationem expoſuimus ex Veget. lib. 3.cap.7.

Interiit tamen nemo.] Nihil muto. atque ita legi placet. verumtamen ſi quo in vetuſto & bono libro ita legeretur: *Tamen non nemo*, libenter eam ſcripturam cum hac commutarem. Quorſum enim vox *Tamen*? neque vero eò minus traductus incolumis exercitus dici poteſt.

Huc iam reduxerat rem.] Antiq. & Aldin.Huc iam rem duxerat. Faern. Huc iam adduxerat rem. Fortaſſe, Huc iam rem perduxerat.

Ad tranſeundum impedirentur.] Noſter, Non impedirentur. Et modò dixit eos tranſire potuiſſe.

CAP. XIIII.

P*Rocul viſis cõſpexit.*]Sic omnes lib.Neque vllũ inuenire licuit,in quo non verbum *Viſis* legeretur.

Vaſa militari more conclamari.] In ſtratagematis loco Frontinus hoc numerat lib. 1. C. Cæſar, inquit, per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium,Petreiúmque caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis, vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu,& ſonum iuſſit continuare quos retentos volebat, & arbitrari caſtra Cæſarem mouere.

Timoris magis quàm religionis.] Maiorem ſui timoris, quàm ſacramenti rationem ducere. Cauſſam autem eſſe arbitror, animorum ardorem, qui in ciuili diſſenſione multo maiore odio inflammantur: vt nulla ſalutis ſpes ſit.Niſi hæc ſit potius, quòd in bellis ciuilibus remiſsior eſſe militaris diſciplina ſolet, ne milites abalienati in aduerſariorum partem diſcedant. Id enim proximè ſignificare videtur.

Lucem multum per ſe pudorem.] Sic lib.2.cap.6. Nanq; huiuſmodi res,aut pudore, aut metu tenentur: quibus rebus nox maximè aduerſaria eſt.

Atque ad Ilerdam reuerti.] Hoc Cæſaris factũ Frontinus laudat, & in ſtratagematis loco numerat.lib.Stratag.2.

Nos neceſſarij victus.] Ita eſt in meo & Faerni lib.vt ipſe teſtatur.

Difficultas tardabat.] Noſter & Ald. Difficultates tardabant.

Excelſiſſimus.] Abeſt ab antiq. lib. & , ſi retinendum videtur, Excelſiſsimum, legendũ erit.

Iugis Octogeſam perueniret.] Per iuga montiũ.

CAP. XV.

C*Æſar in eã ſpem venerat.*] Frõt.li.Stratag. 1.factũ Cæſaris aliter interpretatur.Cæſar (inquit) cum exercitum Afranij & Petreij circumuallatum ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, continuit ſuos, arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Et quod non ab initio.] Duos verſus deeſſe arbitror, quibus Cæſarianorum querelas & ſermones exponebat. Nam verbum *Conqueruntur* ad Cæſarianos pertinere puto. Itémque illud, His prouocati ſermonibus: Cæſarianorum ſcilicet. Arma autem conferre, modò dixit pro Coniungere.

Cum Cæſare per Sulpitium.] Hæ duæ voces, *Cum Cæſare*, abſunt à noſtro antiq. & meo iudicio abſunt,non deſunt.

Armat familiam.] Familię nomine intelligit, opinor, quos Proconſules ex domeſticis conuictionibus, aut neceſſariis apparitionibus ſecum habere cõſueuerant: qui quaſi ex cohorte prætoria appellari ſolent:vt ait Cic.Epiſt.ad Q.Fr.in qua nullum aliud genus animaduerto,quod ex Familia dici poſſit. Nam ſeruos certè ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus ſuperius diximus, poteſt etiã hoc verbo ſignificare.

Beneficiarijs ſuis.] Suo aliquo beneficio obligatis.

Aduer-

Aduerſarijs tradunt.] Aduerſario, habet V. C. quod valde probo.

Conſilium capturos.] Iam antè dictum eſt, Sibi conſilium capere, vocem eſſe ſeditioſam: cum defectio fit à maiore parte.

Ad idem iuſiurandum.] Vetus placet, Ipſe idẽ iuſiurandum adigit Afranium. Nam ſæpe præpoſitionẽ verbo adiungebant. vt Arbitrum adigere: pro Ad arbitrum. Sic Rhodanum exercitum trãſiicere dixit Plancus ad Cicer. epi. 9. lib. 10. Et puto Ciceronem de Fin. 3. ſic ſcripſiſſe, Si Annibal ad portas veniſſet, murúmque iaculum tranſieciſſet: vbi vulgò legitur *Iaculo*.

Vt producatur.] Noſter producant. quod non minus arridet.

Quos ceperant.] Non dubito, quin *Receperant* legendum ſit: vt in noſtro antiquo. Vrſinus reſtituebat, *Pleroſque*. quod nõ probo.

Vana religio iuriſiurãdi.] Sic Ald. ſed multo verius Antiquus, vbi *Noua* ſcriptum eſt. vt renouatum ſuperioris dici ſacramentum ſignificet. Sic enim poſterius lib. 2. cap. 6. Relinquitur noua religio, vt eo neglecto ſacramento, quo nunc tenemini, &c. Vrſinus quoque idem de ſuo teſtatur.

Inſueta ad onera portanda.] Diximus alio loco ex Tuſcul. Cicer. magnam fuiſſe cuiuſque Romani militis ſarcinam: cum præter arma & vallum, etiã dimidiati menſis cibaria portarent.

CAP. XVI.

COnſilium explicaturos.] Sic legitur in impreſsis permultis. Aldinus tamen & noſter vetus, Expleturos. quod non æquè probatur.

In locis campeſtribus ſubſiſtebant.] Noſter, *ſuſtinebant*, vt aliquanto ſuperius: ac nonnunquam, Suſtinere extremum agmen.

Deſuper protegebant.] Vox prior abeſt à noſtro & Aldino.

In aduerſarios tela coniiciebant.] Sic noſter, itémque Aldinus. nonnulli Aduerſos. placet Faerni coniectura, *Auerſos*.

Tum inquirebant.] Fort. *Requirebant*.

Sexta eius diei.] Aldinus, & noſter, *Euſdem diei*.

Relictis religionibus.] Sic noſter & Aldin. Placet Faernini lib. lectio, *Eductis legionibus*.

Munitiones proferunt.] Longius vallũ & foſſam producunt.

Præſenti malo alijs malis remedia dabantur.] Vt minore incommodo maius vitaretur.

Ad id expeditiores.] Ad crebras eruptiones. quanquam Faernini lib. ſcriptura non diſplicet, vt *Ad iter*, legamus. Et hac de re Frontin. lib. Strat. 2. Cæſar, inquit, cũ exercitum Afranij & Petreij circumuallatum ſiti angeret, iiſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnã deſcendiſſet, continuit ſuos: arbitratus alienum dimicationi tempus: quòd aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Prælio diffugiſſe.] Sic omnes lib. Ego tamen contra omnium auctoritatem legendũ eſſe arbitror, Prælium defugiſſe.

CAP. XVII.

VT fœminas circummunitos.] Sic Ald. & omnes reliqui. Noſter, *Circumuẽtos*. quod magis placet.

Minus conueniſſe.] Quàm Afranio, qui modò verba fecerat.

Se qui etiam.] Se, nimirum Cæſarem.

Quam integerrima.] Quaſi verò prælio, non alia de cauſſa, quàm vt paci conſuleretur, ſuperſederit.

Exercitum ſuum.] Totus hic locus interpunctionis vitio ſententiam obſcurauit. Zeugma figura eſt. Officium ſuum Cæſar præſtitit. Exercitus Cæſaris præſtitit. Itaque Exercitum ſuum, id eſt Cæſaris.

Suiſque interfectis.] Hoc eod. lib. cap. 16. Quos deprehendit, interfecit. & cap. 17, Productos palam in prætorio interficiunt.

Quos in ſua poteſtate habuit.] Noſter, Habuerit. quod ſine dubio verum eſt. idémque de ſuo Vrſinus teſtatur. Sed voce *Tamen* interpoſita multo commodior ſententia videretur: ibi, Tamen quos in ſua poteſtate, &c.

Conſeruarit & texerit.] Hoc lib. cap. 17. Summa diligentia conquiri & remitti iubet.

Illius denique.] Afranij.

Illorum humilitate.] Sunt qui reponant, *Humanitate*: quos facere imperitè, cum loci ſententia, tum Cæſaris conſuetudo cõuincit, qui Humilitatem crebrò vſurpat, pro infima & abiecta conditione ac fortuna.

Iura magiſtratuum commutari.] Non ſeruari vetera Magiſtratuum iura, ſed induci noua.

Ex pretura & conſulatu.] Poſt præturam & Conſulatum.

Perpaucos probati & electi.] Hi ſunt Scipio & Domitius priuati, de quibus ſup. cap. 2.

Ætatis excuſationem.] Quid hoc loco ſignificet, aperuit ſup. cap. 1: Multi vndique ex veteribus Põpeij exercitibus, ſpe præmiorum atque ordinum euocantur. nam Obtinere exercitus modò dixit, pro Ducere ordines & præfecturas habere.

Firmum eſſe poſſe.] Quod promiſiſſent. id eſt, quamuis fidem Afranio darent, atque in eius verba iurarent, tamen ſe fidem non ſeruaturos.

Æqua facta æſtimatione.] Pretio cuiuſque rei facto.

Introduxerunt.] Quaſi cõtrouerſiarum introductio, ſignum ſit imperij approbati.

Liber II.

CAP. I.

ADigit ad oſtium Rhodani.] Sic omnes antiq. Nonnulli autẽ *Attingit* repoſuerũt. Sed Adigere præciſè dixiſſe videtur, pro Naues adigere. quæ fuit vſitata veterum locutio.

Materiámque.] Trabes, ad aggeris latera firmanda: Vimina, ad vineas contexendas.

Aſſeres enim.] Aſſeres hoc loco non pro tabulis vſurpat, ſed pro validis ſudibus & palis cuſpide præacutis. vt alibi pro trabibus. interdum pro contis: etiam pro longuriis vſurpantur. Liuius lib. 44. Per procliue ſumpto faſtigio, lõgi duo validi aſſeres ex inferiore parte in terra defigebantur. in eos tranſuerſi incumbentes tigni, vt pons eſſet, iniungebantur, humúſque inſuper iniiciebatur. Solido præcedebat Elephas in pontem: cuius priuſquam in extremum procederet, ſuccifis aſſeribus collapſus pons prolabi eum leuiter cogebat. Tacitus lib. 20. Eduxerant turrim duplici tabulato: quam prætoriæ portæ propinquantem promoti contra validi aſſeres & incuſſæ trabes perfregere. Pro contis verò apud eundem lib. 30: Poſtremò aſſeres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. Et lib. 38. Arietibus muros quatiebat, aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Et mox: Falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes aſſerem præfringebant.

Inter manus proferebatur.] Quod vulgus dicit de manu in manum. vt alio loco diximus. Seneca de breuit. vit. Cum ex balneo inter manus elatus, & in ſella poſitus eſſet, &c.

Fortiſſimis lignis.] Equi fortitudinem Cicero dici teſtatur. Ligni fortitudinem anteà nõ legeram. Cicero dixiſſet, Firmiſsimis. Vegetius tamen crebrò ita loquitur.

Æquandi loci cauſſa facta.] Vitioſa interpunctio loci ſententiam deprauat. Nam vox Facta cum inſequentibus coniungenda eſt, hoc ſenſu: Teſtudo facta ex fortiſsimis lignis antecedebat, æquandi loci cauſſa. Niſi fortè *Soli* potius quàm *Loci* legendum videtur.

Euoluta.] Dictum eſt pro *Inuoluta*. Cicero tamẽ in cõtraria ſignificatione poſuit. lib de Orat. 2. Lubenter enim te cognitum iam artificem, aliquandóque euolutum illius integumentis diſsimulationis tuæ, nudatúmque perſpicio.

Ignis iactus.] Poſterius lutum, coria, centones, tomenta, & crates in hoc numero reponit.

Per Albicos.] Homines aſperos, montoſos, indomitos: de quibus dictum eſt ſuperiore lib. cap. 8.

Paucæ erant ærata.] Hoc eſt, roſtratæ. Vergil. *Quot prius ærata ſteterant in littore puppes.* nam ab æreis roſtris ſic appellantur.

Inopinante Curione.] Quem proprætorem cum tribus legionibus in Siciliam Cæſar miſerat. lib. 1. cap. 7.

Vehementiúſque exterreamur.] Sic lib. 7. cap. 16. Omnia, inquit, plerunque quæ abſunt, vehementius hominum mentes perturbant.

Ex publicis cuſtodiis.] Sic noſter antiquus. Magis tamen Ald. lectio probatur: Publicíſque cuſtodiis. Nam ſtationes intelligit eorum qui præſidio vrbi relicti fuerant.

Victoriam ab diis.] Vetus *Ab his.* vt Ver. 1. Seſe iam ne Deos quidem habere, &c.

Vel externis auxiliis.] Si domeſticæ copiæ non ſufficerent.

Quibus in pugna.] Vetus: *In pugnando.* quod æquè arridet.

Magna vis eminus.] Legendum vt in noſtro antiquo, *Magna vi*: & vt in ceteris omnibus antiquis, *Inferebant.* nam ad coniunctos Albicis hoc refertur.

De improuiſo imprudentibus.] Suſpectus mihi locus: qui tamen in omnibus libris ita legitur.

Tanta re prouiſa.] Noſter *Preuiſa*: & mox pro *Eniſus*, Vſus: quod magis placet. niſi *Tãtum* vt in Ald. corrigamus.

Reſpectus patriæ.] Sic noſter antiq. Aldus tamen, *Conſpectus.* quod magis placet.

CAP. II.

P*Lutei ac vinearum.*] Plutens nunc pro machina vſurpatur: quæ vnà cum vineis oppoſita erat ante milites, qui opus faciebant, ne telis ex oppido miſsis vulnerarentur. Plutei & vinearnm formam ſub exitũ libelli adſcribemns.

Vel externis auxiliis.] Si domeſticæ copiæ non ſufficerent.

Vitæ periculum cederet.] Manifeſtum mẽdum. Legendum vt in aliis *Accideret.*

Laterculo.] Lateribus minoribus & luto. Lateres autem crudos non coctos fuiſſe, poſterius ex muſculi deſcriptione intelligetur.

Suſpenderent.] Suſtinerent tectum.

Supra eum locum tigna tranſuerſa.] Sic Aldin. & plerique. Noſter vero & nonnulli impreſſi, *Duo tigna.* quo modo ſine dubio legendũ eſt. Nam hæc duo tigna tranſuerſa crucis figuram (vt vulgò loquimur) habebant. Nihil ad huius turris intelligentiam æquè notan-

notandum eſt.

Directò tranſuerſas.] Planum igitur & ſubtenſum fuit tectum, non faſtigiatum.

Aſſeribus religauerunt.] Aſſeres impoſuerunt, eóſque clauis defixerunt. *Axibus* tamen legitur in quibuſdam: quod non diſplicet.

Tegumenta perpendere.] Sic omnes antiqui. nonnulli impreſsi Præpendere, vt paulò pòſt. quod magis probo. Quanquam *Vnde* pro *Vbi* planius fuiſſet. Tegumenta autem intelligit ſtoreas, quæ inde prępendebant, dum in contignatione ſuperiore parietes fiebant: nimirum quia pluteorum & vinearum tectis ſatis muniti non erant.

Contabulationem.] Tectum illud planum ex aſſeribus factum.

Pluteos ad alia opera.] Nunc machinas intelligit.

Vt eſt rerum omnium magiſter vſus.] Sic Cicer. 1. de Orat. Vſus qui magiſtrorum omnium præcepta ſuperat. Sed initio Luculli, quantum in re militari valeat, oſtendit: & Vegetius initio lib. 1.

Storias autem.] Storeas, legendum putarem. Liuius lib. 30. Numidæ præcipuè arundine textis ſtoreáque pars maxima tectis paſsim nullo ordine, &c. Tres autem iccirco tantum fecit, quia tres tantum turris partes iis ſtoreis obtexit.

Latas quatuor pedes.] Id eſt, craſſas. Nam latitudo cuiuſque pedum erat triginta: quantum erat turris ſpatium, quoquouerſus.

Traiici poſſe.] Quia teli impetum molliùs ſuſtinebant.

Ea pars turris] Quantum altitudo pluteorũ & vinearum paſſa eſt.

Pluteos abduxerunt.] Pluteorum nomine latius etiam vineas comprehendit: vt ex ſuperioribus intelligitur

Turris tectum per ſe ipſum.] Nihil in hac ſtructura æque notandum eſt, vt quod de tecto dicitur. Intelligendum eſt enim, illud coniunctum operi ab initio non fuiſſe: ſed tantiſper per ſe conſtitiſſe, ſenſimque cochlea ſubleuatum fuiſſe, dum opus fieret, ſextáque contabulatio poneretur.

Prehenſionibus.] Prehenſionem hoc loco accipere cogimur pro machina, qua tigna ædificiorum adhibita cochlea ſubleuantur: vel potius pro ipſa ſubleuatione, & inſtrumenti opere. Hanc Fabri noſtri appellant *Gundal.* Cum hæc iampridem ſcripſiſſem, animaduerti Ad. Turnebum virum eruditiſsimum libro Aduerſ. 11. capite 24. in hũc Cæſaris locum multa ſcripſiſſe, ab his notis noſtris valde diſſentanea. In iis autem illud præter cetera mirum videri poteſt, quod ait milites hoc tectum ſine vineis & pluteis prehendiſſe, & leuaſſe. quaſi verò vel nunc manibus, vel antea vineis & pluteis ad prehendendum vſi fuerint. Sed integrum lectoribus iudicium relinquemus.

Aliam prehenſionem.] Sic impreſsi complures. Melius noſter & Ald. Alia prehenſione. Nam ordo eſt: Alia prehenſione & ſubleuatione expediebant ſibi locum ad ædificandum. Tectum enim ita ſubleuabant, vt deſuper eo tegumento muniti aduerſus ſaxa & tela eſſe poſſent. à fronte verò, ſtoreis.

Vt primo] Vt extrema parietum ſtructura capita tignorum tegerentur.

Summam contabulationem.] Tectum cõtabulatum, penſile, nec dum operi coniunctum.

Æque longe.] Pedum ſexaginta: intus autem latebant.

Columellæ.] Inter quas intercolumnium, id eſt ſpatium relictũ erat: cuius ab vna parte milites opus facere, & murum ſubruere poſſent: ab altera parte, ſiqui vulnerati eſſent, excedere: & alij recentes atque integri ſuccedere. Hæc poſtea latera nominabit.

In altitudinem quinque.] Quantum hominum, qui intus latebant, altitudo poſcebat.

Capreolis.] Capreoli dicuntur ab architectis ligna, quæ proclinata capitibus inter ſe iunguntur: interiecta trabe oblonga, quam iidem Canterium appellant. His vtraque ex parte tecti faſtigium ſuſtinetur. Legendus Vitruuius lib. 10. cap. 20: vbi Teſtudinis formam deſcribit.

Vbi tigna.] Si trabs fuiſſet, Canterium, vt modò dixi, appellaſſet.

Tigna bipedalia.] Plurali numero eſt vſus. quòd non tam facilè vnum ſexaginta pedes longum reperiretur, quàm duo tricenum pedum.

Laminis clauiſque religabant.] Laminam ſuperimponebant, eámque clauis in tigna & capreolos adactis deuinciebant.

Lateres diluere.] Locus hic oſtendit, Laterem non eſſe glebam ex argilla igne decoctam: vt tegulam, vel imbricem. nam argilla cocta Teſta dicitur, opinor, quaſi toſta: ſed eſſe maſsá ex argilla vel luto, quæ tecto iſti impoſita ſole induratur. quæ quia ſi lauetur, liqueſcit, & defluit, atque in cœnum reſoluitur: inde natum Terentianum illud in Phormione prouerbium videtur, Laterem lauare, pro laborem inanem ſumere, operam perdere.

Ad extremum.] Id eſt, in extrema inferiore parte.

Lateres qui ſuper.] Nequid ignis hoſtium nocere poſſet.

Contineant.] Id eſt, Suſtineant.

Tectum vineis.] Vineæ antecedebant. ſecundùm quas muſculus ſenſim adigebatur.

Machinatione nauali phalangis.] Id eſt, Pha-

langis eodem modo ſubiectis, quo in machinatione nauali, id eſt, in nauibus vel ex arido propellendis, vel in aridū ſubducendis ſubiici ſolēt. Phalangas autē Cęſar Latino nomine ſcutulas interpretatur. inf. li. 3. Ligna ſcz. oblonga & rotunda, inſtar cylindri, quæ oneri ſubiecta vectibus impelluntur. Biremes, inquit, ſubiectis ſcutulis impulſas vectibus in interiorē partē traduxit. Interdum Phalāges pro fuſtibus teretibus vſurpantur. Plin. lib. 7. cap. 56. Prælium, inquit, Afri contra Aegyptios, primum fecere fuſtibus, quos vocant Phalangas.

Inuoluta labuntur.] Non intelligo, cur non Euolutæ, potius legendum ſit.

A lateribus.] Non lateres dicit tecto impoſitos: ſed latera vtraque ex muſculi parte: quæ nos ſuperius intercolumnia diximus.

Ab opere.] Inter milites, qui intus opus faciebant, quidam interiecti erant, qui furcis & longuriis cupas illas à pedibus militum remouerent.

CAP. III.

Vt vis militibus aut ignis eis noceret.] Antiquus noſter multo concinnius: Qua aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet.

Turribúſque circumiri.] Melius idē Antiquus, *Circumueniri*. Nam Circumuenire, pro Circummunire, aliis multis locis notauimus.

Propinquitatis interire.] ſic omnes alij. Noſter multo verius, Interirent.

Inermes cum infulis.] Liu. 29. Legati Locrenſium velamenta ſupplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos eſt) porrigentes antè tribunal, &c. Idem lib. 44. Sordidati, barba & capillo promiſſo, cum ramis oleæ ingreſsi curiam, procubuerunt. Loquitur de legatis Alexandrinis. Item lib. 45. vbi de Rhodiis loquitur: Vniuerſi rurſus prociderunt: ramóſque oleæ ſupplices iactantes tandem excitati curia exceſſerunt.

Eiuſdem generis complura.] Nihil muto. Tantum teſtificor in noſtro antiquo ſcriptum eſſe: Eiuſmodi cōplura. quod æquè placet.

Ab hominibus doctis.] Non iam literarum doctrinam ſignificat, vt quibuſdam placere video. Sed Doctos dixit, pro Inſtructis. vt li. Gall. 4. cap. 4. Hi iam antè edocti quid interrogati pronuntiarent.

Portis ſe foras erumpunt.] Libri conſentiunt. vt vetus illa fuiſſe locutio videatur.

Superioris temporis.] Hoc à me non intelligi fateor, niſi legamus *Superiori die*. vel potius vtrunque relinquamus. Nam quod nonnulli de Contemptione dicunt, planè abſurdum eſt.

Agger comportari.] Sic Ald. Noſter verò *Comparari*. quod æque placet.

Et coniectis.] Noſter, & multi impreſsi, Conuectis. nimirum, in vrbem.

Eadem ferè altitudine.] Omnes veteres Latitudine. Ego non dubito quin vtrunque verum ſit, atque hoc modo legendum: Latitudine atque altitudine.

Fit in hoſtes impetus eorum.] Vox *Eorum* ſuperuacanea eſt: & à libris quibuſdam rectè ſublata.

CAP. IIII.

Fiduciaria opera.] Fiduciarius dicitur, cuius quid fidei & poteſtati ita committitur, vt nullo iuris vinculo, ſed ſola fide ſit obligatus. Sic, Pater fiduciarius, Heres fiduciarius, Tutor fiduciarius, in iure appellantur, vt in Comm. verb. iur. expoſuimus. & in eandem ſententiam infrà cap. vlt. Curio Cæſaris legatus ita loquitur: Nunquam amiſſo exercitu, quem à Cæſare fideicommiſſum acceperit: ſe in eius conſpectum reuerſurum confirmat. Sed Hirtius bell. Alex. cap. 4. hoc verbo eſt abuſus: Nam Fiduciarium regnū dixit, pro Vſurpatum & occupatum. Locum autem vulgatis in libris vitioſè interpunctum à nobis emendatum ſubſcribemus. Paratam enim omnem multitudinem eſſe, confectam tædio, & puellæ fiduciario regno, dominationéque crudeliſsima Ganimedis, facere id quod Rex imperaſſet: nam Arſinoe teſtamento vacuam Regni poſſeſsionē occuparat, &c. Liuius lib. 34. Optimum ratus Nabidi & eā Lacedæmoniorum tyranno, velut fiduciariam dare.

Omnibus referebat.] Ita placet: itáque in meis omnibus conſtanter ſcriptum eſt. Vrſinus tamen, Ferebat. quod non æque arridet.

Ad Maſſiliam diſtineri.] Non video cur veterum omnium ſcripturam repudiemus, in quibus legitur, *Detineri*.

Procurandæ hereditatis.] Moris erat, vt Senatores quibus hereditas in prouincia relicta teſtamento fuerat, legationem liberam à Senatu hereditatis perſequendæ cauſſa impetrarent. Cicero Agr. 2. Hereditatum obeundarum cauſſa, quibus vos legationes dediſtis, qui & priuati & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neque ſumma auctoritate præditi: tamen auditis profectò, quàm graues eorum aduentus ſociis veſtris eſſe ſoleant. Idem Fam. lib. 2. epi. ad Cornif. ſcribit, eos qui cum libera legatione proficiſcebantur, lictores à prouincialibus magiſtratibus, & inſignia ceterorum legatorum accepiſſe.

Perterritis ciuibus R.] Sic Ald. & multi impreſsi. Noſter multo verius, Perterritos ciues R.

H-S.

H-S.CXC.mill.] Id eſt, quatuor millia coronatorum, ſeptingentos quinquaginta: quæ pertenuis ad Varronis negotium ſumma eſt. Quare legendum cenſeo: H S centies nonagies: & vocem *Millia* tollendam, vt efficiatur ſumma coronatorum quadringentorum ſeptuaginta quinque millium.

Tritici modios CXX. mill.] Modium in caſu ſecundo, quin ſit legendum, dubitaturum neminem arbitror.

Iudicia in priuatos reddebat.] Iudicia de priuatorum rebus conſtituere, non modò iniquum non eſt, ſed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior Vrſini aut Octauij Pantagatbi emendatio eſt: demirórque hoc ab illis non obſeruatũ. Locus enim ſic emendandus eſt, vt ſine interpunctione cõtinenter legatur: quaſi ſcriptum ita eſſet: Et iudicia in priuatos, qui verba atque orationem aduerſus Remp. habuiſſent, reddebat: eorúmque bona in publicum addicebat. Edictum ſcilicet propoſuerat: Siquis aduerſus Remp. (id eſt, aduerſus Pompeium) verba feciſſet, ſe iudicium eo nomine daturum: damnatíque bona in publicum addicturum. Quare, qui partic. Verò, interiecerunt, ibi, Qui verò verba, ſtultiſsimè illos feciſſe apparet. Et ſimilis iudicij formula extat apud Liuium lib. 24: Pronuntiarunt, verba orationémque eos aduerſus Remp. habuiſſe, quò coniuratio deſerendæ Italiæ cauſſa fieret. Totus autem locus, qui variè conturbatus eſt, ita reſtituendus eſt: Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat, præſidiáque eò deducebat, & iudicia in priuatos reddebat, qui verba atque orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorúmque bona in publicum addicebat. Quod autem ſequitur: Prouinciam omnem in ſua & Pompeij verba per iuſiurandũ adigebat; fateor in meis omnibus ita ſcriptum eſſe: ac teſtificor nihil à me immutari. Tantum dico videri poſſe ex aliorum locorum comparatione, vocem Per, abundare. vt ſup. lib. 1. In hæc verba iurat ipſe: idem iuſiurandum adigit Afranium. Vt hoc modo ſimiliter dictum ſit, Prouinciam iuſiurandum adigere. Cum hæc iampridem ſcripſiſſem, animaduerti Manutium ex Nicaſij doctiſſ. viri coniectura reponere, Aduerſus Pompeiũ. quam cõiecturá primùm Liuij locus refellit: deinde quis neſcit eos qui rerum potiũtur, ſemper Reip. nomine abuti?

Pompeij beneficia.] Inſignis locus: ex quo intelligitur, quæ Langobardi Feuda nominarunt, ea Romano more Beneficia dici conſueuiſſe: & quos illi Vaſſallos, hos Clientes appellatos.

Ad ſtatutum diem.] Vox *Statutum* abeſt à meo antiquo, Aldino, & aliis nonnullis: planéque repudianda eſt.

Per ſe portas Varronis clauſit.] Priuato conſilio, nulla expectata auctoritate.

Deductis tribus.] Id eſt, cum Varro tres in arcem cohortes præſidij cauſſa induxiſſet.

Voluntate prouinciæ reperiebantur.] Noſter & Aldin. Voluntas prou. reperiebatur: quod probo.

In Italiam venturum promiſiſſet.] Italicam rectè iampridem Rhellicanus reſtituit: Faernus nuper, Pronuntiaſſet. Plin. lib. 3. cap. 1. Oppida Hiſpalenſis conuentus, Celtiaca, Vacumana, Acria. Ilipa, cognomine Italica.

Pedibúſque Narbonam peruenit.] Pedibus & Pedeſtri itinere dicebant veteres, pro eo quod iam dicimus Terreſtri. Sic infrà cap. 6. Eóque illos compulerim, vt neque pedeſtri itinere, neque nauibus commeatu iuuari poſsint?

Legem de Dictatore.] Dio lib. 41. ſcribit, M. Aemilium Lepidum, eũ qui poſtea Triumuir factus eſt, huius anni Prætorem populo perſuaſiſſe, vt Cæſarem Dictatorem facerent. Plutarchus à Senatu dictum, & dies xi. geſsiſſe.

CAP. V.

P*Anico vetere.*] Frugis genus, de quo Plin. lib. 18. cap. 7. & 10. Panico Galliæ quædã, præcipuè Aquitania vtitur.

Dedere ſine fraude.] Antiqua locutio, pro Verè & ex animo. Liu. 41. Vt prætor ſine fraude, cum de bello aut pace agere velit, aduocet concilium. Idem 24. Nihil præterea cũ Conſule pacti, quàm vt ſine fraude Punicũ emitteretur præſidium.

Quæ miſſu Bruti.] Sic Aldinus & complures impreſsi. Noſter *Iuſſu.* quod etiam in quibuſdam impreſsis rectiſsimè legitur.

Pro nomine & vetuſtate.] Noſter, Pro nomine vetuſtatis. De Maſsiliæ autem antiquitate Strabo multa præclarè, itémque Cicero Orat. pro Flac. Quemadmodum autẽ conſeruarit, docet Oroſius his verbis: Cæſar Maſsiliam rediens obſidione domitam, vita tantum & libertate conceſſa, ceteris rebus abraſit. Plutarchus in Solone Maſsiliam à mercatore conditam, memoriæ prodidit.

Remulco abſtraxit.] Laz. Bayfius putat fictũ verbum ex Greco ῥυμουλκεῖν, quaſi ῥύμασι ἑλκεῖν, funibus trahere: cum funibus illigata nauis è ſcapha trahitur. Sic infrà lib. 3. Submerſam nauem remulco, multis contendẽs funibus, eduxit. Sed ſi hoc verum eſt, inflexam fuiſſe conſuetudine pronuntiationem oportet. alioqui Rymulcare, vel Rumulcare ſcribendum fuiſſet. Sext. Pompeius: Remulco (inquit) eſt cum nauis magna

ſcaphæ remis trahitur. Itaque Nonius à Remis & Mulcendo deduxit: quaſi nauis leni tractu ad progreſſum mulceatur. Liu. lib.25: Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iuſsit. Idem lib.32: Tarde inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus peruenit. Video ſanè pro fune vſurpatum, quo deligata nauis trahitur. vt apud Valgium poetam veterem:

Hic mea me longo ſuccedens prora remulco
Lætantem gratus ſiſtit in hoſpitijs.

Regnum Iuba publicauerat.] Iuba Hiempſalis filius, Rex Numidiæ, Pompeij partes ſecutus eſt. Curio cum Tribunus pl. eſſet, legem tulerat, eius regnum vt populo R. addiceretur. A Pompeio Rex appellatus, à Cæſare hoſtis iudicatus. Dio lib.41.

Exercitus conclamatione.] De hoc more Imperatoris appellandi, abundè dixi in Præf. Inſtit. Iuris. Appianus quidem lib. de bell. ciuil.2. hanc eandem hiſtoriam commemorans, ſubiungit, honorem hunc olim tribui ſolitum ducibus, ob quoduis præclarum facinus militare. ſua autē ætate nemini cōcedi, niſi qui x. hoſtium millia vno prælio cæcidiſſet.

Auribus Vari ſeruiunt.] Seruire auribus, idem eſt, quod loqui ad gratiam.

Suprà demonſtratum eſt.] Suprà lib.1.cap.5. extremo.

Traduxerat Curio.] Sic Ald. & aliquot impreſſi. Video tamen eſſe qui vocem *Curio* ſuis in libris ſuſtulerunt: quos facere perperam & huius loci ſententiam corrumpere, non difficile intellectu eſt. Cæſar enim cohortes amplius x x x. Corfinio capto receperat, & ſacramentum apud ſe dicere iuſſerat. Suprà lib.1.cap.5. Eas igitur tres legiones Curio ſecum in Africam traduxerat. Planior tamen eſſet ſententia, ſi pro *Legionéſque* vetus liber emendaret, *Quo legiones.*

Apud Domitium.] Quem Corfinij præfuiſſe dictum eſt illo lib.cap.5.

Magnus omnium inceſſit timor.] Sic omnes lib. Legendum tamen putarem, *Omnes*, vel *Omnium mentes.*

Alius alij tradiderat.] Sic Ald. Noſter tamen, *Atque illi alijs ediderant.* quod non minus arridet.

Atque in caſtris Curionis.] Ante hæc verba deſiderari quippiam neceſſe eſt. Ac planè tota hæc ferè pagina mendoſè deſcripta eſt.

Ciuile bellum.] Locus ſine dubio mendoſus: atque, vt opinor, ſine veteris ope codicis, inſanabilis.

Commilitéſque.] Alterum item mendum, & opis eiuſdem indigens.

CAP. VI.

HVius modi militum.] Noſter, *Hi militum.* Locus hic eiuſdem opis indiget.

Circumuentos à ſuis.] A tribus legionibus Domitianis, quas Cæſar ſacramentum apud ſe dicere iuſſerat.

Aut pudore aut metu.] Similis propè ſententia ſup. lib.1.cap.14: Perterritus miles in ciuili diſſenſione timori magis, quàm religioni conſulere conſueuit.

Dimiſſo concilio, concionem aduocat.] Puto me alibi docuiſſe Concilium eſſe, cum Legati & ceteri qui cum poteſtate aut imperio ſunt, in conſilium adhibentur: Concionem, cum ad omnes milites oratio habetur. Sic ad Herenn.3: Si quam rem in concione, aut in concilio faciendam cenſebimus.

Veſtri facti præiudicio.] Modò dixit, *Auctoritate.* Vtrunque tum dicitur, cum alicuius factum alij pro exemplo ſequuntur.

Incerta victoria.] Ita legendum eſt ſine dubio: quanuis in nonnullis legatur *Certa.*

Capitis minutione.] Acerbè. quaſi Domitius qui in Cæſaris poteſtatem venerat, ſeruus aut certè dedititius eius factus ſit. Sed hoc elatoriè dictum eſt. Nam, vt ait Vlpianus, in ciuilibus diſſenſionibus, quamuis ſæpè per eas Reſp. lædatur, non tamen in exitiū Reip. contenditur. Quare qui in alterutras partes diſcedunt, vice hoſtium non ſunt, inter quos iura captiuitatum & poſtliminiorum ſunt. Liuius lib.21. Imo deſiderate, dum patria eſt, dum ciues eius eſtis. ſero nunc deſideratis diminuti capite, abalienati iure ciuium, ſerui Carthaginenſium facti.

Neque pedeſtri itinere, neque nauibus.] Locus hic oſtendit, quod ſuperius aliquoties diximus, Iter pedeſtre dici ab antiquis ſolitum, pro eo quod vulgus dicit, *Terreſtre.*

Conſenſu ſuo.] Faernus, Suorum. Ego, Summo, legendum arbitrabar: ſed Faernum locus duabus paginis interiectis adiuuat: in quo ita legitur: Itaque ſuorum omnium conſenſu Curio reliquas copias expectare parabat.

CAP. VII.

AMiſſis equis.] Mendum quidem turpe. ſed multo turpius eſt, à nullo adhuc emendatum. Corrigēdum eſt, *Admiſſis.* qua locutione & hic noſter alibi eſt vſus. neque vlla propè apud auctores frequentior eſt, pro Incitatis. Hæc cum ante annos decem ſcripſiſſem, animaduerti poſtea in quibuſdam nouis impreſsis locum hunc emendatum fuiſſe.

Præoccupatis animis.] Vrſinus, *Præoccupatus animus.* & mox: *Cogitabat.* cui propterea non aſſentior, quia multis locis Cæſarem ita locutum animaduertimus, nonnullos etiam notauimus.

Aſi-

Aſugientium.] Omnes antiq. *Ac*: quod rectiſsimè Vrſinus commutauit in *Hac* eum aſpiratione.

Atque iter impeditur.] Nonnulli, *Atque impediuntur*: quod perſpicuè rectum eſt. Significat enim cum hominum multitudine receptus impediretur, turba oppreſſos interiiſſe.

Caſtris expellerentur.] Vetus, *Pellerentur*. quod magis placet.

Atque vulneratis.] Vrſinus affirmat legi in ſuo libro, *Ac mille vulneratis*. Ego ſcripſiſſe Cæſarem arbitror, Aut vulneratis.

Vallo circummunire.] Omnes antiq. & Aldin. *Circumuenire*. quo verbo quamplurimis aliis locis vſum Cæſarem adnotauimus.

Conuentus qui conſtaret.] Rectè ſic: cũ alij Conſtarent repoſuerint. Nam conuẽtum vnius oppidi ſignificat. Ex variis autem generibus, id eſt, vel ex variis municipiis, vel ex variis hominum ingeniis, quorum alij Cæſaris rebus fauebant: alij aduerſabantur.

Equites conuenit.] Sic omnes antiq. Video tamen in quibuſdam recentioribus *Inuenit*. quod magis probo.

Inſolenter quidem, ſed libenter.] Sic plerique. Magis tamen Aldina probatur: *Vt de ſuis hominis laudibus libenter prædicant.*

Spolia præferebantur.] Legendum putarem: *Proferebantur.*

Homines equiteſque producebantur.] Fortaſſe *Equique.*

Curionem ab ſpe morabatur.] Noſter Antiq. Aldinus, multi impreſsi, *Adſpem.* quod cur mutetur, cauſſam non video. Nam idem eſt, ac ſi dixiſſet, Curionis ſpem morabatur.

CAP. VIII.

In aciem immittit.] Iidem libri, *Mittit.* quod ſine dubio rectum eſt.

Parentes ſuos commendabant.] Commendare, verbum extremo vitæ tempore vſitatum. Cicero de Orat. 1. Filios ſuos paruos tutelæ populi R. commendaret. Et de fin. 2. Nam iſta commendatio puerorum, memoria & charitas patriæ. Loquitur de teſtamento Epicuri, quo Metrodori liberos commendarat. Item lib. 3. Quorum vterque tibi teſtamento liberos ſuos commendauit. Hirc. de bell. Afr. Ipſe omnibus rebus diligentiſſimè conſtitutis, liberis ſuis L. Cæſari commendatis, ferrum in cubiculum tulit, atque ita ſe traiecit. Cicero Offic. 3: Et is qui morti addictus eſſet, paucos ſibi dies commendandorum ſuorum cauſſa poſtulauiſſet.

Siquos ex eo periculo.] Si quos amicos, notos, commilitones.

Vt in reliquis rebus.] Sic omnes antiqui, quos mihi videre licuit. Vrſinus teſtatur in ſuo ſcriptum: Vt miſeris in rebus. quod Vaſcoſanus Lutetiæ impreſſerat x x x abhinc annis.

Paucis lenunculis.] Hos etiam Lemnunculos appellant Grammatici, & eoſdem eſſe dicunt, qui & Lembi appellantur: hoc eſt, nauiculas piſcatorias. Nonius exempla profert. Tacitus lib. 14. vbi de Agrippina Neronis matre loquitur: Nando, inquit, deinde occurſu lemnunculorum Lucrinum in lacum vectam villæ ſuæ inferunt. Ammianus lib. 16. Auido, inquit, flatu ventorum lemnũculo ſe commiſiſſe piſcantis.

Legatis cum Centurionibus.] Sic noſter vetus. Aldin. tamen: Legatorum numero centurionibus. quod magis placet. quaſi dixiſſet, Pro legatis, vel Legatorum loco.

Liber III.

CAP. I.

D*Ictatore Cæſare.*] Dictum enim à M. Aemilio Legato prętore, ſuperius oſtendit. lib. 2. cap. 4.

Per leges.] Per legem Corneliã, à L. Sylla latam, ne cui eundẽ magiſtratum, niſi decennium interceſsiſſet, petere liceret. Appianus de bello ciu. Tantum autem à primo ipſius Conſulatu interceſſerat.

Fides eſſet anguſtior.] Ipſe interpretationem ſubiecit. Cicero in Manil. ſic ferè locutus eſt. Nam tum cum in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe.

Arbitri darentur.] Dio lib. 41. Sorte deligerentur.

Aeſtimationes poſſeſſionum.] Planius hæc Sueton. De pecuniis mutuis, inquit, diſiecta nouarum tabularum expectatione (quæ crebro mouebatur) decreuit tandem, vt debitores creditoribus ſatisfacerent per æſtimationem poſſeſsionum, quanti, quáſque ante ciuile bellum comparaſſent. deducta ſumma æris alieni, ſiquid vſuræ nomine numeratum, aut perſcriptum fuiſſet, qua cõditione quarta pars ferè crediti deperibat. Atque hoc nimirum eſt, quod Plutarchus ſignificat in vita Cæſaris, cum ita ſcribit: καὶ τεταρχθεία τινὶ τόκων τοὺς χρεωφιλέτας ἐκούφισε. Quod autem Dio. 41. ſcribit, Cæſarem tuliſſe, nequis vel in argento, vel auro plus pecuniæ poſsideret, quàm LX ſeſtertium, non intelligo. Multo commodius Appianus, qui belli ciuil. 2. ſic ſcribit: τὰς μὲν

ἀποκοπὰς οὐκ ἔδωκε, τιμητὰς δὲ τῶν ὠνίων ἀπέφηνεν, οἷς ἔδει τοὺς χρήστας. τοῖς δανείσασιν ἀντὶ τῶν χρημάτων διδόναι. Nouas quidem tabulas non conceſsit: æſtimatores verò poſſeſsionum conſtituit, quibus oportebat debitores creditoribus pro pecuniis ſatisfacere. De ſimili ratione Aeſtimationis, Liuius libro 7.

Ambitus Pompeia lege.] Huius capita expoſui in indice Legum Rom. vbi Pompeiam de Ambitu nominaui.

Rogationes ferentibus.] Ipſo auctore & impulſore Cæſare: qui ea ratione gratificari populo volebat: vt mox dicet.

Singulis diebus.] Vna actione, non pluribus.

In otio ciuilis belli.] Sic Aldinus. vitioſè, ſine dubio. Legendum *Initio*, vt in multis impreſsis.

Suffeciſſent.] Turpe mendum parua litura corrigitur: *Suiſeciſſent*. Et ita video iam in multis impreſsis.

Iudicio populi.] Qua de cauſſa leges illas rogandas curauerat.

Feriis Latinis.] Celebrabantur à Latinis ciuitatibus XLVII, quæ cum populo R. in Albanum montem quotannis conueniebant. Dyoniſ. lib. 4.

XI. dies tribuit.] Idem ſcribunt Plutarchus & Appianus.

Hoc vnum inopia nauium.] Totum hoc, *Inopia nauium*, ex gloſſa videtur in contextum irrepſiſſe. Tametſi non inopia fuit, ſed copia.

Vacuum atque otioſum.] Suſpicor de mendo. Non enim tempus aut ſpatium temporis otioſum, vt opinor, dicitur. Quare videndum, an *Vacuus & otioſus* potius legendum ſit.

Societates earum prouinciarum.] Societates publicanorum, qui in illis prouinciis negotiabantur, & Vectigalia exercebant.

Mercenarias duas.] Noui libri, *Sexcenarias*. quo verbo neceſſe eſt ſignificari ſexcentos in cohorte fuiſſe: cum legitimus vulgariũ numerus quingentorum eſſet. qua de cauſſa Quingentariæ dicebantur. quanquam prima Milliaria ex eo numero vocaretur. Paucis tamen pòſt verſibus Mercenarios ab iis, qui vel imperio, vel gratia comparati fuerant, diſtingnit.

A. Gabinius.] Cui Ptolemæi Regis reducendi poteſtas data fuerat.

CAP. II.

T*Erram attingit Grae.*] Duo lib. veteres, Germanorum. ſed P. Victorius vir doctiſsimus Variar. 13. cap. 1. docuit legẽdum eſſe *Ceraunierum*.

Iuſſu D. Lælij præerat.] Hic ſpiritus ſuſtinendus, & puncto diſtinguendus locus. vt intelligatur Minutium Rufum iuſſu D. Lælij præfuiſſe.

Iracundia erupit.] Poteſt diſputari pronomen *Sua*, poſitum eſſe pro *Ipſius*: ſed tamen relinquetur nomen *Nactus*, cui verbum nullum reſpondebit. Nam ad verbum *Erupit* referre, nulla ratio eſt. Conſulendus igitur liber aliquis antiquus: ecquis meam hanc coniecturam confirmet. Nam cum Cæſar hoc loco Bibulum, diſsimulanter tamen, perſtringat: fieri poteſt, vt Iracundiam expuit, facetè dixerit. Quo verbo Terentius eſt vſus, Quaſi vbi illam expueret miſeriam ex animo. De Bibuli autem iracundia paulò pòſt cap. 4. iterum mentio fit. *Indiligentia* verò pro *Diligentia* quod Vrſinus ex ſuo lib. reſtituit, incredibile dictu eſt, quàm mihi probetur. Serius enim Bibulus eis occurrerat.

Complexum veniret.] Sic noſter & Aldin. Facetè autem Bibulum eludit. pro, In Cæſaris manus, aut poteſtatem. Itaque mendoſè in multis libris legitur: Si in conſpectum Cæſaris venire poſſet. Duabus igitur de cauſsis excubabat, primùm vt Cæſaris, ſi poſſet, nauem aliquam interciperet: deinde ne ipſe interciperetur. Nam vitæ ſubſidium ac miſericordiam à Cæſare nullam expectabat.

Seſe muniernt.] Noſter, His ſeſe munierunt. quod placet.

Re frumentaria laborabant.] Noſter, *A Re.* quam veterem eſſe locutionem, nemo ignorat.

Præſectis mulierum crinibus.] In neruorum inopia ſubſidium hoc fuit, vt obſeſsi mulierum capillis tormenta efficerent: quod in Capitolij obſidione factitatum Vegetius ſcribit lib. 3. cap. 9. Et de re eadem eſt apud Iul. Capitolinum in vita Maxim. & Plutarchum in lib. de fœnore.

Hiems appropinquabat.] Nihil mutandum. nã hæc fuit orationis ἐκβολή, à capite: Sed poſt diſceſſum Lyburnarum. Domitius enim prius hoc incommodum accepit, quàm ad Pompeium cum Lyburnis nauibus veniret.

CAP. III.

V*Ibullium Rufum præfectum.*] Hunc, opinor, ſignificat præfectum fabrum. quẽ Attic. 9. epiſtola 8. ſcribit cum Cn. Magio altero præfecto in ſuam poteſtatem veniſſe.

Ad Corfinium.] Lib. 1. cap. 5.

Iterum in Hiſpania.] Hoc nominatim quidem demonſtratum non fuit, ſed in Hiſpaniam à Pompeio miſſum ad tres ipſius legatos, Afranium, Petreium & Varronẽ, lib. 1. ca. 8.

Cum

Cum autē Afranius & Petreius in Cæſaris poteſtatem cum ſuis omnibus copiis venerunt, vult intelligi, in eo numero hūc quoque fuiſſe.

Africani exercitus.] Sanè *Afranianis* ſcriptum eſt in meo antiquo: vt de ſuo Vrſinus teſtatur. ſed mendoſè, vt opinor. Nam etſi Cæſari ſe Afraniani milites dediderant, tamen non hoc incommodum Cæſaris, ſed lucrum numerabitur. Rectè igitur Africanum exercitum præter Curionem numerat. quia præter Curionem, qui Imperator appellatus fuerat, multò maxima pars ipſius exercitus in Africa interierat.

Romæ à Senatu & à pop.] Non videtur æqua conditio, cum Cæſar in Senatu, & planè in populo dominaretur.

Et Reip. & ipſis.] Totus hic locus ita mendoſus eſt, vt ſine veterum codicum auctoritate ſanari facilè nō poſsit. Faernus reſtituebat, Expedire. ſed quàm conſentaneum illud videtur, Placere ſi vterque: pro Vtrterque. deinde illud Neceſſario iudicio, quid ſignificat? Etiam illud, Si vterque iurauiſſet, fore vtrunque contentum.

Triduo proximo.] Paulò aliter Plutarch. Si inter ſe congreſsi exercitibus intra diem tertium dimiſsis reconciliata gratia & iureiurando dato, in Italiam redirent.

Græcos murum aſcendere.] Locus mihi integerrimus videtur, neque Vrſini emendatione indigere.

Contra imperium Populi R.] Primum nulla lege id erat prohibitum. deinde non Imperium, ſed Imperatorem dixiſſet. Quare non dubito quin Imperatorem legendum ſit.

Simulac Cæſar.] Vrſini emendatio nondum mihi ſatisfacit: potius enim ſcripſiſſet, *Dictus eſt*, quàm Dicebatur. Itaque quod iam aliquot locis obſeruatum eſt, verſum hunc ſuo loco motum arbitror, ibíque collocandum: Cognitis iis rebus quæ erant Orici atque Apolloniæ geſtæ, ſimul quòd Cæſar appropinquare dicebatur, Dyrrachio timens, &c. Placet autem quod Vrſinus reſtituit *Terrórque.*

Princeps Labienus.] Hic eſt T. Labienus, qui cum Cæſaris legatus in Gallia fuiſſet, & res magnas geſsiſſet, initio ciuilis belli à Cæſare deſciuit, ſeſéque Pompeio adiunxit. Cicero Att. 7. ep. 11. Labienum ab illo diſceſſiſſe, propemodum conſtat. Si ita factum eſſet, vt ille Romam veniens magiſtratum & Senatum Romæ offenderet, magno vſui cauſſæ noſtræ fuiſſet. damnaſſe enim ſceleris huius amicum Reip. cauſſa videretur. Et epiſt. ſeq. Labienum ἥρωα indico. facinus iandiu ciuile nullum præclarius. qui vt aliud nihil, hoc tamen profecit. dedit illi dolorem. Dio lib. 41. ſcribit; eum diſceſsionis cauſſam hanc habuiſſe, quòd cum opibus & gloria creuiſſet, maiores ſibi ſpiritus ſumpſerat. qua de cauſſa Cæſari ſuſpectus atque inuiſus eſſe cœperat.

CAP. IIII.

P*Erfecto occupato itinere.*] Vet. noſter & Ald. *Profecto.* Vrſi. ſcribit reſtitui à Statio *Profectu.* quod non diſplicet. magis tamen placeret, Profectionis occupato itinere. Nam ſignificat anteuertente Pompeio iter ad Dyrrachium præoccupatum fuiſſe.

Sub pellibus.] Dixi lib. Gall. 3. cap. 7.

Benemerita ciuitati tuta eſſent præſidio.] Ita eſt in omnibus, quos vidi, libris. Faernus reſtituit, Ciuitati eſſet præſidio: quaſi verò de vnica Apollonia, ac nō de finibus Apolloniatiū loquatur. Plin. lib. 3. cap. 23. Cuius in finibus celebre Nymphæum accolunt Barbari, Amantes, ac Bulliones.

Quantum nauium.] Id eſt, quantum quod nauium habebat, paſſim eſt. nam Faerni emēdationem non intelligo.

Nudanda litora.] Nudari litora dicuntur, ſiue ab hominibus relinquantur, ſiue ab aqua. Tacitus lib. 5: Flatibus Eteſiarum implentur vada, hybernus Auſter reuoluit fluctus, pulſóque introrſus freto, breuia litorum nudantur.

Profectum aliquid Bibuli mandatis.] Antiq. noſter, & Ald. Perfecturum aliquid de Bibulī mandatis. Iampridem credidi reponēdum eſſe Vibullij: quem ſuperioris capitis initio dictū eſt, à Cæſare legatū de pace ad Pomp. miſſum. In eaque ſententia video quoque nonnullos eſſe. Sed poſtea veritus ſum ne non ſatis commodè Legati mandata dicerentur. nam & ſuprà & infrà vbique Cæſaris ipſius mandata hæc appellantur. Eò accedit, quòd nondum expoſita hæc fuiſſe à Vibullio mandata videntur. Nam pag. ſeq. Vibullius, inquit, ſedato tumultu de mādatis Cæſaris agere inſtituit. Perexigua fortaſſe mutatio integritatem huic loco reſtitueret: ſi *Perfectum iri* aliquid Bibuli mandatis legeremus. Vt mox: Miſſuros ad Pompeium, atque illum reliqua perfecturum, hortantibus ipſis. Sic infrà cap. 12, vbi ſimili de negotio agitur: Scipionem, inquit, ea auctoritate eſſe, vt magna ex parte compellere, atque errantem regere poſſet. Sperabant ergo fore, vt ſi Bibulus, cuius tanta erat auctoritas, aliquem è ſuo numero ad Pompeium mitteret, multum ipſius mandatis proficeretur. Nam Pompeius imperij partem Bibulo conceſſerat: neque quiſquam erat, qui maiore odio Cæſarem proſequeretur.

Buthrotum oppidum Corcyra.] Sic Aldinus, Corrigendum *Oppoſitum.* Plin. lib. 4. cap. 12.

Inſulæ autem ex aduerſo Theſprotiæ Corcyra à Buthroto x II. millibus paſſuum.

Reliqua perfecturum.] Noſter antiq. Reliqua per ſe acturum. quod placet, cum modò dixerit, ſummam omnium rerum ad illum delatam.

Nihilominus tamen.] Vox *Tamen* abeſt à meo antiquo, & rectè abeſt, ſententiáque manet integerrima.

Periculum præſtare.] Promittere legatos ad Pompeium ſine periculo ituros, & ad Cæſarem redituros.

A fugitiuis ab ſaltu Pyrenæo.] Sertorianos ſignificat. Docet autem hic locus etiam inter fugitiuos & ciues iuriſgẽtium communionem intercedere.

Auditus.] Ita eſt in Ald. mendoſè, vt cuiuis perſpicuum eſt. Legendum, vt in noſtro antiquo, & aliquot impreſsis: Militibus facto, auditum reſponſum eſt.

Beneficio Cæſaris.] Idem de Rege Alexandrino ſcribit Seneca, lib. de conſolat. ad Mart. Quid erat, inquit, turpius, quàm Pompeiũ viuere beneficio Regis?

Niſi cum in Italiam.] Placet Vrſini emendatio, vt vox *Niſi* tollatur: ſi modò vetuſtum librum auctorem habet. Alioqui legendũ putarem, Si eum exercitu in Italiam ex qua profectus ſum reductus exiſtimabor. Nam Lucanus aliud in tempus hanc Pompeij orationem conferens, & aliquantum inflectens ſententiam, ita loquentem eum facit:

-- Nunquam me Cæſaris, inquit,
Exemplo reddam patriæ, nunquámque videbit
Me niſi dimiſſo redeuntem milite Roma, &c.

Sed hîc aliam ſecutus ſentẽtiam Pompeius videtur.

Admodum tuto.] Ne hoc quidem admodum placet: videtúrque deſiderari verbum Impetraturum.

Summiſſa oratione.] Non video quomodo vel flumine interiecto loqui ſummiſſa oratione poſſet: vel Altercandi verbum cum oratione ſummiſſa aut exitu colloquij turbulento conueniat.

Orationem interrumpunt.] Noſter antiquus, *Intercipiunt.* Quintil. lib. 6. cap. 4.

Pax eſſe nulla.] Noſter antiq. Pax eſſe non poteſt.

Cauſſa debitorum ſuſcepta.] De quibus dictum eſt ſup. cap. I.

Initio magiſtratus.] Legendum arbitror, Inito magiſtratu.

CAP. V.

R*Vfus Prætor.*] Liuius Epit. 3. C. Cæcilius Rufus prætor cùm ſeditiones in vrbe quammaxime concitaret, nouarum tabularum ſpe plebe ſolicitata, abrogato magiſtratu, pulſus vrbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum cõtraxerat, ſe coniunxit. Vterque cum bellum molirentur, interempti ſunt. Hæc ille. Fuit autem hic Rufus prætor, vt opinor, peregrinus. Erat enim ius inter ſe collegis intercedendi. Simillimúmque video in Verr. 3. locum, ad quem etiam hunc noſtrum in Commentariis accommodaui. Itaque L. Piſo, inquit, multos codices impleuit earum rerum, in quibus ita interceſsit, quòd iſte aliter, vt edixerat, decreuiſſet. quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo, ad Piſonis ſellam iſto prætore ſolitus ſit conuenire. quem iſte collegam niſi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro.

Per arbitrium fierent.] Noſter, *Per arbitrum.* quod idem Vrſinus de ſuo affirmat. Sed plures adhibitos arbitros ſuperius dictum eſt.

Præſens conſtituerat.] Huius lib. 7. cap. I.

Sexies ſeni dies.] Obſcurus mihi locus. Videndum an ita emendari poſsit: Sexies ſenis Idibus. primum quia conſtat Idibus ſolui penſiones ſolitas. vnde illud Horatij,

Omnem relegit Idibus pecuniam. Deinde quia ſpatium hoc eſſet triennij, vt mẽſtruæ penſiones eſſent. Cœlius ergo legem tulit, vt creditæ pecuniæ ſoluerentur ſine vſuris: non ſemel, ſed pẽſionibus ita diuiſis, vt intra triennium perſoluerentur: quæ ferè illorum temporum conſuetudo fuit. Liu. lib. 6. Creatíque Tribuni C. Licinius, & L. Sextius promulgauere legẽ de ære alieno, vt deducto eo de capite, quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet triennio æquis portionibus perſolueretur. Hircius de bell. Afr. Itaque bis mille H-S his impoſito, vt per triennium ſex penſionibus populo R. ſoluerent, &c. Liuius lib. 7. Semunciarium tantum ex vnciario fœnus factum. & in penſiones æquas triennij. Nunc video Manutium mẽdum quoque animaduertiſſe: & pro Sexies ſeni dies, repoſuiſſe Sex penſionibus. Longe à veſtigiis vſitatæ lectionis. ſed integrum Lectoribus iudicium relinquo.

Ab Rep. remouendum.] Diximus lib. I. hoc eſſe, quod antiqui Circunſcribere dicebant: cum alicui curia & foro interdicerent.

Eo in Italiam euocato.] Scripſiſſe Cæſarem arbitror, Eum euocatum: niſi vocem Quod, tollamus: & vt in meo libro eſt, legamus, Reliquias quas habebat.

Viſáque proditione oppidi appareret.] Nonnulli impreſsi: Et familia Neapoli viſa, atque proditio oppidi appareret. Quo melius nihil ſine ope librorum veterum afferre poſſumus.

Per Bibulum delata.] Sunt qui *Vibullium* reponant: quem à Cæſare legatum de pace ad Pompeium miſſum, dictum eſt initio cap. 3.

cap.3.Sed hoc nemo probabit,qui meminerit Vibullium non Pompeij, ſed Cæſaris legatum fuiſſe. deinde non paucis illis diebus hæc ſignificare Milonem ſibi à Pompeio per Bibulum nuntiata,ſed iam tum cū per Italiam Bibulus copias cogebat.

Ea quæ faceret.] Sabauditur: Quibus ſcribebat ea quæ faceret,&c.

Eò cum à Q. Pedio.] Legendum videtur, *Et* pro *Eo*. Prætorem autem cum legione cur dicat, non intelligo, niſi fortè illum ei oppido cum legione vna præfuiſſe ſignificet.

CAP. VI.

O*Mnium litora.*] Omnia litora legendum arbitrarer.

Classis tueri.] Ald. *Teneri.* noſter, *Tenere.* quod probo.

Siue ad litora.] Ald. Et ad Oricum, ſiue Ad litora. Vetus noſter valde placet: Ne occaſionem nauigandi dimitterent: ſi vel ad litora Apolloniatium curſum dirigere, atque eò naues eiicere poſſent.

A noſtris diſtraheretur.] An pro Subleuaretur, è naufragio eriperetur?

Q. Coponius.] Hunc Cicero Caium appellat lib. de Diu. 1. vbi quædam ad hunc locum pertinentia ſubiungit, quæ ſubſcribemus. C. Coponium ad te veniſſe Dyrrachio cū prætorio imperio claſsi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem atque doctum: eúmque dixiſſe, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, madefactum iri minus x x x diebus Græciā ſanguine: rapinas Dyrrachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore: ſed Rhodiorum claſsi propinquum reditū ac domum itionem dari: tum neque ipſum non eſſe commotum: M.que Varronem & M.Catonem qui tum ibi erant, doctos homines vehementer eſſe perterritos: paucis ſanè pòſt diebus ex Pharſalica fuga veniſſe Labienum: qui cum interitū exercitus nuntiauiſſet, reliqua vaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum effuſúmque frumentum, vias omnes, angiportúſque conſtrauerat, & vos naues ſubitò perterriti conſcendiſtis, & nocte ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, videbatis: poſtremò à Rhodia claſſe deſerti, verum vatem fuiſſe ſenſiſtis.

Pontones quod eſt genus] Naues traiiciendis fluminibus idoneæ, quos, opinor, Barcos hodie appellamus. Auſon. in monoſyll. Lin tribus in geminis conſtratus ponto ſit, an pons. Iſidorus Pontonium appellat. Gell. lib.10.cap.25. Pontones.

CAP. VII.

M*. Craſſum interfecerant.*] De quo eſt apud Flor.& in Epit.Liuij.

Columnaria, hoſtiaria.] Tributum in ſingulas columnas, in ſingula hoſtia. Cic. Attic.13. Columnarium vide vt nullum debeamus. Idem lib. Fam.3.epiſt.8. Ne in venditionem tributorum, & illam acerbiſsimā exactionem, quam tu non ignoras, capitum atque hoſtiorum inducerentur ſumptus minimè neceſſarij.

Singulis cum imperio perficiebatur.] Sine dubio legendum, Singuli cum imperio præficiebantur: quamuis ita ſit in omnibus, quos vidi, antiquis.

Suo etiam priuato imperio compendio ſeruiebant.] Sic Aldin. & multi impreſsi. Ac diſputari poſſet ſenſum hunc eſſe, vt ſuo compendio ſeruirent: ídque priuato imperio. Sed aſſentior iis qui in nonnullis impreſsis vocē Imperio ſuſtulerunt. niſi fortè veteris mei libri ſcripturam probemus: Imperio compendióque. Vt facetè ita locutus ſit. pro, Non modò publico imperio, quod eis mādatum fuerat, ſed etiam ſuo priuato ſeruiebant.

Honeſta præſcriptione.] Cicero dicere ſolet: Nomine. Alij, Prætextu, aut Colore.

Vniuerſis imperatis.] Cum pecuniæ non ſingulis, ſed vno nomine vniuerſitati imperantur. Hirc. de bell. Afr. Petierúntque à Cæſare, vt vniuerſis trecentis vno nomine pecuniam imperaret.

Donationem eſſe dicebant.] Prolatio diei ſpecies donationis eſt: quia vt plus petit, qui ante diem petit, ita minus ſoluit, qui tardius ſoluit.

Ceteráſque eius Deæ ſtatuas.] Vrſinus corrigendum putat: Certáque ei rei die conſtituta. ſed mox dicet Præſentem exactam, neque diem conſtitutam. Legendum puto Certáſque: vt aureæ & argenteæ intelligantur.

Vectigal pro mutuo.] Prius pecunias exegerant: nunc vectigal ipſum, id eſt decumas. Videndum tamen an *Promutuum* vno verbo legendum ſit: quod eſſe verbum Iuris in Comment. eorum verborū docuimus: cùm pecunia repręſentatur, id eſt antequam debeatur, perſoluitur. Sic paulò ſuprà: Debitam biennij pecuniam exegerat: & ab eiſdem inſequentis anni mutuam pręceperat. Ex quo intelligitur Promutuum eſſe, cùm mutua pecunia præcipitur, quæ nondum debebatur. Quod Gallicè dicimus, *Aduancer.*

Naupacto relictis.] Sic Aldini & antiqui. Corrigendum, Reiectis. vt in quibuſdam impreſsis.

CAP. VIII.

DVobus amiſſis.] Sic omnes quos videre licuit, tum manuſcripti, tum impreſsi. Corrigendum vt in noſtro antiquo: Noſtri duobus amiſsis, &c.

Ab Acilio.] Recte ab aliis notatum eſt vel *Caninio*, hîc, vel ſuperius, *Acilio* legendum eſſe.

Ad libram turres.] Facere turres ad libram, opinor, eſt facere turres eadem altitudine qua ſunt aliæ cum quibus conferuntur. Vnde Librare aquã veteres dicebant, cum altitudo loci vnde ducebatur, cum eo quò ducebatur, quaſi libra imaginaria conferebatur. Turres enim in nauibus extruebant, quibus milites per machinationes quaſdã in oppida maritima inferebant. Vnde illud Vergilij:

--Credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.

CAP. IX.

PArua parte noctis itinere intermiſſo.] Nihil muto. ſed ſcio Cæſaris conſuetudinem eſſe, vt *Paruam partem* dicat. velut de bello Gall.5. Qui magnam partem omnis temporis in his locis flare conſueuit.

Secundo vſus conſilio.] Cepit conſilium, quod erat ordine ſecundum.

Noſtri perpet. mun. videbant.] Noſter antiq. Habebant. quod multo certius eſt, quàm ex Faerni coniectura Iungebant. ſed præterea vox Qui, vt in quibuſdam impreſsis, neceſſariò interponenda eſt: hoc modo, Noſtri qui, &c.

Illi interiore ſpatio.] Sic Ald. Noſter, In minore. quod minus placet.

Ex ſubcoactis.] Laz. Bayfius Subcoactas interpretatur, quæ apud Vlpianum Coactilia: ſermone Gallico *Feltra* dicuntur. de quibus Plinij locum hunc profert ex lib.8.cap.48. Lanæ & per ſe coactæ veſtem faciunt: &, ſi addatur acetum, etiam ferro reſiſtunt: imò verò etiam ignibus nouiſsimo ſui purgamento. quippe ahenis polientium extracta, in tomenti vſum veniunt.

Occupandis præſidijs.] Occupare præſidia, eſt locum caſtello faciendo, & præſidio imponendo idoneum capere, & in ea re celeriter hoſtibus anteuertere. Alibi dicitur, Occupari locus præſidiis. Hirc. bell. Afr. Locáque idonea opportunáque complura præſidiis occupare.

Recipere ſe iuſſit.] Noſter, Statuit. quod idem de ſuo Faernus teſtatur.

Subitò conſpicati.] Faern. Conſtipati. quod valde probo.

CAP. X.

SVperiore anno in Hiſpania.] Libro 1. cap. 14.15. &c.

Aduerſus pilum.] Manut. *Clinum.* quod verũ arbitror.

Ad Aleſiam.] Lib.7.cap.12.

Ad Auaricum.] Lib.7.cap.3.

Appellatur Chara.] Sunt qui Carus reponant: & κάρον deſignari putent, de quo Dioſcorides lib. 3. cap. 66. quaſi verò Carij aut Cari & nomen & vſus Romanis ante hoc Valerij inuctum incognitus fuiſſet. Præterea Plin. lib.19. cap.8: vbi hanc Dyrrachini cibi hiſtoriam narrat, aliquanto pôſt Careum ab illo diuerſum commemorat. Charam igitur Cæſar appellatam hanc radicem ſcribit, nimirum ab incolis & Dyrrachinis. alioqui non dubium eſt, quin Cariũ & Tranquillus & Lucanus, κάρον autem Plutarchus & Appianus nominaſſent. Famem (inquit Tranq.) & ceteras neceſsitates, non, cum obſideretur modò, ſed etiam ſi alios ipſi obſiderent, tantopere tolerabant, vt Dyrrachina munitione Pompeius, viſo genere panis ex herba, quo ſuſtinebantur: cum feris ſibi rem eſſe dixerit: amouerique ocyus, nec cuiquam oſtendi iuſſerit: ne patientia & pertinacia hoſtis, animi ſuorum frangerentur. Lucanus autem lib.6:

Sed patitur ſæuam veluti circundatus arcta
Obſidione famem: nondum ſurgentibus altam
In ſegetem culmis, cernit miſerabile vulgus
In pecudum cecidiſſe cibos: & carpere dumoſe
Et morſu ſpoliare nemus lethiſque minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas.
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morſu,
Quæque per abraſas vtero demittere fauces.
Plurimáque humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles, ſaturum tamen obſidet hoſtem.

Equos tolerari.] Aegrè ſuſtentari. vt infr. lib.3. cap.12. Quóque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare.

Vniuerſas in multitudinem ſagittas.] Noſter antiq. Vniuerſam. quod non dubitamus eſſe veriſsimum.

CAP. XI.

IGnes facerent interim.] Video in recentibus impreſsis: Alio loco ignes facerent, alio excubarent: quod vt meo iudicio veriſsimum eſt: ita perabſurdum eſſet putare, nihil aliud hoc loco deſiderari. Verſus enim multos, fortaſſe etiam paginam integram deeſſe, facilè cum ex ſequentibus, tum etiã ex Lucano & Suetonio intelligitur. Vna, inquit, ſextæ legionis cohors, præpoſita caſtello, quatuor Pompeij legiones per aliquot horas ſuſtinuit: penè omnis confixa multi-

multitudine hoſtilium ſagittarum. Lucanus autem rem geſtam narrat lib. 6. ab illo verſu: *Vt primum libuit. &c.*

Sed in caſtello.] Vbi vna cohors quatuor Pompeij legiones ſuſtinuit. Sucton.

Foramina CXXX.] Sic Plutarch. Apud Suetonium tamen c x x. leguntur. Vterque autem addit excuſſum eidem oculum, fœmoréque & humero transfixum fuiſſe. quod idem Lucanus ſcribit. & Valer. Maximus 3. cap. 2.

Aſiam obtinuerat.] Pro quo extat Ciceronis oratio.

Sceua centurionis.] Appian. de bell. ciu. 2. Minutium præfectum annumerat, cuius ſcutum c x x telis confixum fuerat: ipſe ſex vulneribus affectus oculum etiam amiſerat.

Ad primipilum.] De hoc promotionis genere vide Veget. 2. cap. 21.

Frumentóve & ſpectarijs.] Apparet eſſe mendum. & placeret Ant. Auguſtini emendatio: Frumento, veſte, pecunia, aliiſque militaribus donis: ſi vel auctoritate libri veteris niteretur: vel cum Cæſar duplex iam ſtipendium dixiſſet, non fruſtra nûc pecuniam iteraret. P. Victorius reſtituebat, Veſte, diariis. Var. 1. cap. 23. Sed ad militaria dona Diaria non pertinent.

CAP. XII.

A*Micitia Cæſaris conciliare.*] Faernus, Amicitiæ. Ego Cæſari in tertio caſu legendum arbitror. vt contraria contrariis referantur. Quaſdam per vim expugnabat: alias amicitia conciliabat. Notanda etiam differentia inter Vrbem & Ciuitatem.

Fructus ex arboribus.] Modò paulò antè dixit Folia. Itaque cogitandû videtur rectiúſne Frondes legi & reſtitui poſſet. Hæc cûm multis abhinc annis ſcripſiſſem, exierunt Vrſini notæ, quibus idem Faerno placere teſtatur.

Monuitque equites.] Placet Vrſini liber, vt vox Equites tollatur.

Vera diligentia.] Varia diligentia legitur in nouis libris: quod magis placet.

CAP. XIII.

P*Rima cohortis centurionibus.*] Veget. lib. 2. cap. 8. ſignificat in prima cohorte quatuor centurias ſiue quadringentos milites fuiſſe. Principem autem primæ cohortis gubernaſſe centuriam & ſemis: hoc eſt c l. homines, ad eúmque propè omnia quæ in legione ordinanda erant, pertinuiſſe.

CAP. XIIII.

O*Biectus portis Ericius.*] Quẽ Græci ἐχῖνον, hûc Varro Ericiû appellat. Itaque militarem Ericium interpretor, truncum arboris ramoſęcuius ex ramis aculei bipedales fiebant: vbi naturales deerant, inſerebantur, vt echini animalis inſtar omnibus ex partibus aculeis horreret. Truncum autem illum aliquanto ante caſtrorum portas intermiſſo ſpatio pro repagulo & clauſtro collocabant, qui ianuæ modo aperiebatur. In Gallia truncis quidem arborum paſsim in pleriſque pagis pro clauſtris & repagulis vtuntur: ſed non hirſutis. In Germania Romanorum conſuetudinem multis locis retinuerunt. Salluſt. apud Non. Saxáque ingentia & axe iunctæ trabes per pronum incitabantur, axibúſque eminebant in modû Ericij militaris veruta binum pedum. Adr. Turnebus Aduerſ. 4. cap. 8. præclarè reſtituit: Axe vincti orbes. Sed quòd Ericium definit Machinam infeſtis vndique telis horrentem, iccircò non probo, quia Ericius non machina eſt, ſed Repagulum: neque Telis horret, (nam tela miſsilia ſunt) ſed aculeis. Minus etiam placet quod P. Victorius ſcribit, genus munitionis fuiſſe, cum humi tela palíve defigebantur. Var. 24. ca. 1. Denique Ericius eſt repagulum ex arboris trunco aculeato factum, ne vel aſcenſu, vel ſucceſſu introiri poſsit. Liuius videtur Obicem appellaſſe. Nam lib. 6. Nec Romanos, inquit, ſubcuntes mœnia, molientéſque obices portarum arcere poſſunt. Verum aliud eſt Ericius, aliud Cataracta, quæ in ipſa porta eſt. Idem lib. 27. Porta cataracta deiecta clauſa erat. eam partem vectibus leuant, partim funibus ſubducunt, in tantam altitudinem, vt ſubire recti poſſent. Et mox: Remiſſo fune quo ſuſpenſa erat cataracta magno ſonitu cecidit.

Fortuna, quæ plurimum poteſt.] Sic ſup. lib. 6. ca. 6. Sic Liuius lib. 9. Fortuna per omnia humana, maximè in res bellicas potens.

Eodem quo venerant receptu conſulebant.] Vetus Noſter: Eodem quo venerant receſſu ſibi conſulebant. Faern. Eadem qua venerant, receptui conſulebant. Quod ſi eſt ex libris antiquis, magis probo.

Signa fugientium.] Plutarchus ſcribit: Signa tum à ſigniferis abiecta, & duodetriginta ab hoſtibus capta fuiſſe. Cæſarem autem à quodam ſuo milite, quem apprehenderat, propè interfectum fuiſſe: ſed ipſius armigerum manum ei amputaſſe. Suetonius ait, Aquiliferum moranti cuſpide eſſe comminatum.

Alij dimiſſis equis.] Alter hic locus eſt, in quo iterum reſtituo *Admiſſis.*

Pompeius inſidias timens.] Hoc prælium eſt, quo Cæſar Pompeium ſcire vincere negauit: vt Suet. & Plutarch. tradunt.

Pompeius imperator eſt appellatus.] Ex quo intelligitur, non ſolum hoc nomen tribui ſo-

litum, ſed quoties maior victoria adepta eſſet.

In literis.] Patet etiam ex Ciceronis Orat. in Piſ. & aliis locis ſexcentis moris fuiſſe, vt qui Imperatores appellati eſſent, in litteris quas ad Senatum ſcribebant, & in lictorũ ſuorum faſcib. lauream adhiberent.

Laurea praetulit.] Dio lib. 41. cauſſam hanc affert, quod indignum cenſeret, ob ciues victos iis inſignibus gloriari.

CAP. XV.

COncionem habuit.] Quanta fortitudine, (inquit Sueton.) Cæſaris milites dimicauerint, teſtimonio eſt, quòd aduerſo ſemel apud Dyrrachium prælio, pœnam in ſe vltro depoſcerent: vt conſolandos eos magis, quàm puniendos habuerit.

Ad Gergouiam accidiſſet.] Lib. Gall. 9. cap. 9.

CAP. XVI.

PAucis antè diebus.] Quod Faernus & Vrſinus de ſuis libris teſtantur, idem ego de meo teſtor, ſcriptum habere *Menſibus.*

Pleno atque opulento.] Plutarch. in Cęſ. ſcribit, milites ipſius vino in ea ciuitate reperto recreatos corporis habitum meliorem in modum immutaſſe. Appianus autem de Germanis hoc addit: ϗ μάλιϛα αὐτῷ οἱ Γερμανοὶ γελοιότατοι κτ̀ τὴν μίξιν ἦσαν.

Caſu ciuitatis comprehenſis.] Non dubito reponendum eſſe, *Gomphenſis.* Poſtremam quidem vocem ſuperuacaneam eſſe, nemo (vt opinor) negauerit.

Delectari imperio.] Agamemnonem (inquit in Cæſ. Plutarch.) & Regem Regum Pompeium appellabant, quòd tot principes viros à ſe pendere, atque ad prætorium ſuum ventitare gauderet.

De ſacerdotio Cæſaris.] De pontificatu maximo: vt ſcribit Plutarch. in Cæſ. & Dio lib. 41. & huc pertinet fabula de venatoribus, qui vrſi nondum capti pellem vẽdiderant. de qua eſt apud Phil. Cominium Gallicum hiſtoricum. quanquam argumentum ſumptum videtur ex fabulis Aniani, quæ cum Aeſopicis coniunctæ ſunt.

Cum ipſis interfuiſſent.] Sic Ald. & multi impreſſi, Noſter antiq. *Non interfuiſſent.* quo modo ſine dubio corrigendum eſt.

Ternas tabul. dari.] De more tabularum cognoſce ex Aſconio. Ternas autẽ ſic interpretor, vt in prima, A. nota eſſet abſolutionis. in ſecunda, C. nota condemnationis. In tertia, M. nota multæ.

Satis perſpectum habere.] Magnopere Faerno & Vrſino aſſentior emendantibus ex ſuis libris: Perſpectum militum animum habere. Nam mutilatum eſſe locum dubitari nõ poteſt.

Armis inter equites.] Obſeruatu dignum, Cæſarem Germanorum inſtitutum imitatum fuiſſe, vt pedites velociſsimos & fortiſsimos equitibus admiſceret, qui eorum curſum ferè adæquarent. de quo inſtituto dictum eſt Gall. 1. cap. 17.

Commodiore frumentaria.] Noſter, Commodiore paſsim frumentaria re vteretur.

CAP. XVII.

IN eo loco Pompeius.] Loquitur de ſiniſtro cornu. At Plutarch. & in Cæſ. & in Pomp. vita, dextrum Pompeio cornu diſertè attribuit: cúmque Antonio, quem Cæſar ſiniſtro in cornu locat, opponit. Rurſus Cæſar ipſe paulò pòſt ſcribit, ſe contra Pompeiũ conſtitiſſe. At Plutarchus Cæſari perſpicuè dextrum cornu attribuit. Rurſus Appian. lib. 2. in parte Pompeij Scipioni mediam aciem attribuit, L. Domitio ſiniſtrum cornu, Lentulo dextrum: In Cæſaris verò Syllam, Antonium, & Cn. Domitium ſimpliciter numerat. Itaque obſcura tota hæc ratio eſt. Nam quod idem ſubiungit, Afranium cum Pompeio in caſtrorum præſidio fuiſſe, ex Cæſaris teſtimonio falſum eſſe apparet: neque veriſimile eſt. Frontinus autem lib. Stratag. 2. de hac tota re, & acierum instructarum forma legendus.

Tradita à Cæſare.] De quibus dictum eſt lib. 8. cap. vlt.

Millia LV.] Faernus emendat XLV. quod abſurdum eſt. nam aliis multis locis docuimus in cohorte quingentos milites fuiſſe. Vndecim igitur legiones Pompeius habebat. Hæc tamen cum Plutarchi & Appiani numero non cõſentiunt: qui ſcribunt Cæſarem hominum XXII. millia oppoſuiſſe Pompeianorum XLV. millibus. Sanè paulò pòſt Cęſar ipſe Pompeianorum numerat occiſorum XV millia, captorum verò XXIIII millia.

Euocatorum circiter duo millia.] Circiter duæ quæ diſperſæ erant, ſcriptum eſt in meo & Faerni & Vrſini libro: rectiſsimè. De Euocatis, alibi dictum eſt.

Summa erat M.XXII.] Vitioſa ſumma. nam cohortes octoginta, millia quadraginta efficiunt. Quadrat tamen cum Plutarchi, Dionis & Appiani ratione, qui XXII millia Cæſari tribuunt. Vt legendum videatur, Cohortes in acie XLIIII. Appian. autẽ fatetur hũc numerum variè ab auctoribus traditum: alios enim in vtroque exercitu numerare LXX millia, quoſdam LX. alios verò CCCC.

Ipſe contra Pompeium.] In dextro cornu, vt Plutarchus, ſcribit: decimámque legionem pro cohorte prætoria habebat.

Vexillo ſignum daturum.] Plutarch. in Pompeio

peio ſcribit, Cæſarem ante prætorium purpureum ſagum ſuſpendiſſe, ídque pugnæ ſignum Romanis fuiſſe. πρὸ τῆς σκηνῆς ἐκέλευσε προθεῖναι τὸν φοινικοῦν χιτῶνα. τοῦτο γὰρ μάχης Ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον.

Primumpilum duxerat.] De primipilo aliis locis dictum eſt.

Quæ ſtudio pugnæ incenditur.] Plutarchus & Appian. ſic interpretantur: quaſi dixiſſet, quæ curſu incenditur: quaſi cum ignis motu inſtammatur, quæ ſententia præclara eſt. Καῖσαρ δὲ (inquit Plutarch.) καὶ περὶ τούτου διαμαρτεῖν φησὶν αὐτὸν, ἀγνοήσαντα τὴν μετὰ δρόμου καὶ φοβερὰν ἐν ἀρχῇ γινομένην σύρραξιν ὡς ἔντι τῆς πληγῆς βίαν προστίθησι καὶ συνεκκαίει τὸν θυμὸν ἐκ πάντων ἀναρριπιζόμενον.

Externa acie.] Felicisſimè Latinus Latinius hunc locum emendauit (quod Vrſinus in ſcholiis teſtatur) vt *Extrema* potius quam *Externa* legeretur. nam & in Cæſ. Plutarch. ita ſcribit: ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε διελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἐξ πείρας. Sed neque Detrahere extrema acie ſatis placet. neque Ex extrema: neque illud Singulas ex acie, pro Sex. Nam cum triplex eſſet acies, ſi ſingulas cuique detraxiſſet, tres tantum confeciſſet. Puto igitur ita corrigendum, Extremæ aciei ſex cohortes detraxit.

Hodie laudabis.] Ἐμὲ γὰρ ἢ ζῶντα τήμερον, ἢ τεθνηκότα ἐπαινέσεις, ait Plutarchus in Cæſ.

Sed augere imperatores debent.] Hinc illud Cicer. Philip. 4. Faciam igitur, vt Imperatores inſtructa acie ſolent: quanquam paratiſsimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen adhortentur, ſic ego vos erectos & ardentes ad libertatem recuperandam adhortabor.

CAP. XVIII.

EX *cohortium numero.*] Sex, Faernus & Vrſinus rectiſsimè reſtituerunt: de quo ſuperius dictum eſt.

Omnéſque conuerſi.] Plutarchus & Appian. conuerſionis cauſam ſcribunt hanc fuiſſe, quòd Cæſariani Pompeianorum ora & vultus tantum peterent. Iuuenes autem forma florentes, huiuſmodi vulnerum metu territos, ceſsiſſe. Frontinus quoque lib. Stratag. 4. C. Cæſar, inquit, cum in partibus Pompeianis magna equitum R. eſſet manus, eáque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculóſque eorum gladiis peti iuſsit, & ſic aduerſam faciem cedere coegit. Sic Lucanus 7,

Aduerſóſque iubet ferro contundere vultus.

In os aduerſum.] Sic, vt acies gladij, ſupra occiput exiret: vt ait Plutarch.

Triclinia ſtrata.] Noſter *Trichilas ſtratas.* quo eodem modo impreſſum videre licet in libro Romæ edito à Petro de maximis, anno M.CCCCLXXII. Sunt qui affirmēt, in quibuſdam legi Triclinia mēſis inſtrata. quod nullis adhuc me in libris, aut noſtra, aut patrum memoria impreſsis reperire potuiſſe, cōfirmo: quantumuis multos inueſtigarim. Quod autem ex manuſcriptis (vt aiūt) exemplaribus reſtituunt Trichilas menſis inſtratas: ſanè propter illorum doctrinæ præſtantiam non contemnendum arbitror. ſed ſcrupulos aliquot proponam. Trichilas autem interpretantur vitium aut cucurbitarum iugamentum & vmbraculum, quod lingua noſtra *Treillas* appellamus. Videamus igitur primum cum Cæſar luxuriem & delicias Pompeianis obiectet, ſatíſne conueniat tricbilas & iſtiuſmodi vmbracula in eo genere numerare, quorum vſum ne lixis quidem aut calonibus quiſquā inuideret. Liu. li. 35. Cum ibi ſtatiua eſſent, & pauci tabernacula baberent, multitudo alia caſas ex arundinibus textas, frondeq́ue vmbram modo præberet, texiſſent, &c. Deinde cum Sternendi verbum abſolutè non vſurpetur, non magis quàm Tegendi, dubitare me fateor, ſatíſne Latinè dicantur Tricbilæ ſterni, pro Erigi vel inſtitui. nam vocem Menſis, vt iam teſtatus ſum, nuſquam reperire potui. Iam verò cui probari poterit, tot in illis Pharſalicis campis vitium, aut cucurbitarum trichilas fuiſſe? Præterea quod Cæſar ſcripſit, Triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, id Plutarchus in Pomp. Græcè ſic expreſsit: καὶ τραπέζας ἐκπωμάτων μεστάς, καὶ κρατῆρες οἴνου πρόκειντο. Quinetiam Lucan. 7. de lectis diſertè commemorat:

–Capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos, vacuúmque cubile
Regibus infandus miles premit.

Eôdem accedit, quod Sternere triclinium & argentum exponere, quæ Cæſar hoc loco coniūxit, vſitatè ab aliis auctoribus coniunguntur, item vt Conuiuium apparare: vt Rhetor. ad Herenn. 4: Perſpicit argentum quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum. Item in Verr. 6. Cum eſſent triclinia ſtrata, argentúmque expoſitum in ædibus. Item Verrina 5. Cum Apronius è palæſtra rediſſet, & in triclinio, quod in foro ſtrauerat, decubuiſſet, ſtatuitur Lollius in illo gladiatorum conuiuio. Et mox: Publice ſibi conuiuia parari, ſterni triclinia etiam in foro iubebat. Idem in Muræn. Rogatus eſt à Maximo, vt triclinium ſterneret. Et mox: Strauit pelliculis hœdinis lectulos Puniceos, expoſuit vaſa Samia. Poſtremò video genus hoc ipſum deliciarum, Triclinij ſcilicet in caſtris parati, ſimiliter à Liuio vitio verti Romanis quibuſdam. Nam lib. 40. Prætorio, inquit, deiecto, direptis quæ ibi

fuerunt, ad quæſtorium, forum, quintanámque hoſtes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expoſitámque copiam, & ſtratos lectos in quæſtorio inueniſſent, Regulus accubans epulari cœpit. Cœlius autem Rhodig. lib. 18. cap. 11. Trichilas, inquit, apud Cæſarem ſtragulæ veſtis prætenuis genus, ſunt qui putent. nimirum, (vt arbitror) quam vulgò *Trellis* alemanicum appellamus. quod quàm ineptũ ſit, quiuis, vt opinor, intelligit. Ad extremum autem prætereundum non videtur, quod multi de Cæſaris modetatione teſtantur. in quibus Seneca lib. de ira 2: Cum ſarcinam, inquit, deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum, ab his qui videbantur aut in aduerſis, aut in neutris fuiſſe partibus, combuſsit. quanuis enim moderatè ſoleret iraſci, maluit tamen non poſſe. Gratiſsimũ putauit genus veniæ, neſcire quid quiſque peccaſſet.

Circiter mill. x v.] Plutarch. tamen & Appian. Aſinium Pollionem auctorem laudant, qui in eo prælio à Cæſaris partibus ſteterit, ſcripſerítque non amplius ſex hominum millia cecidiſſe.

CAP. XIX.

Caſſius cum claſſe.] Memorabile eſt, quod Plutarch. in Pomp. ſcribit: cum Pompeius tantum naualibus copiis valeret, non aliud ipſius grauius peccatum fuiſſe, aut callidius Cæſaris conſilium, quàm quòd tam procul à claſsis auxilio prælium abſtraxerit.

Pari atque antea ratione egerunt.] Noſter, Pari vt antea ratione egit. quod probo.

Pecunia ſocietatis.] Societatem publicanorum intelligit. Nam qui in prouinciis publica exercebant, Romæ ſocietatem contraxerant.

Bello confecto.] Quo Ptolemæum Aegypti Regem huius pueri patrem reduxerat.

Rex erat Ptolemaus.] Ptolemæi Auletis filius, quem regno à ſuis pulſum Pompeius per Gabinium reſtituerat. Dio lib. 42.

Duobus temporibus.] Hoc ipſo lib. cap. 7.

Vniuerſi ſimul Lariſſam.] Sic noſtri omnes. P. Victorius Varr. 9. cap. vlt. ſcribit ſe in optimo libro legiſſe: Vniuerſi iuris eius Lariſſam. quod video quibuſdam eruditis placuiſſe: cum tamen ſenſus in eiuſmodi verbis nullus ſit. Cum autem dixerit, Vniuerſi, placet repudiari vocem Simul, quaſi planè ſuperuacaneam. ſed pro Iuris eius, videndum an Curſim, vel aliud quiddam commodè reſtitui poſsit. Verùm bene habet. Nam Manutius ab homine doctiſsimo reſtitutum teſtatur Viris equis. quo nihil acutius, nihil commodius excogitari potuit. Et locutio vetus doctis iampridem cognita eſt.

Comitum equitum triginta.] Ex quo licet varietatem rerum humanarum perſpicere, cum is qui x x x i i i i annorum ſpatio gentes omnes terra & mari ſuperare ſolitus eſſet, tum demum in ſenectute quid eſſet vinci & fugere condiſceret: vt ait Plutarch. in Pompeio.

Amici Regis.] Epit. 112. Cn. Pompeius cum Aegyptum petiiſſet, iuſſu Ptolemæi Regis pupilli, auctore Theodoro præceptore, cuius apud Regem maxima erat auctoritas, & Photino, occiſus eſt ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula.

Ab Achilla & Septimio interficitur.] Plutarch. ſcribit, Septimium primùm enſem in eum auerſum adegiſſe: ſecundum Saluium, qui centurio ipſius fuerat: tertium Achillam vulneraſſe. Pompeium nihil ſe indignum elocutum, vtraque manu vultum ſua toga texiſſe, atque ita concidiſſe, annos natum vndeſexaginta. tum deinde præciſum caput ad Regem allatum, cadauer autem in litore abiectum, ac diu relictum, donec Philippus quidam Pompeij libertus fragmentis nauiculæ piſcatoriæ pro rogo congeſtis, ipſum combuſsit. Qua de re Cicero lib. de Diuin. 11. ita ſcribit: An Cn. Pompeiũ cẽſes tribus ſuis Cõſulatibus, tribus triumphis. maximarum rerum gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciſſet ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amiſſo exercitu: poſt mortem vero ea conſecutura, quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? Item lib. Tuſc. 3. Conſtabat eos qui concidentẽ vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, eum in illo ipſo acerbiſsimo miſerrimóque ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circunfuſos viderent, nihil tum egiſſe, niſi vt remiges hortarentur, & vt ſalutem adipiſcerentur fuga: poſteaquam Tyrum veniſſent, tum afflictari, lamentaríque cœpiſſe.

CAP. XX.

Simulacrum victoriæ.] Hæc eadem Valerius lib. 1. cap. 6.

Antiochia in Syria.] Idem Obſequẽs in lib. de prodig.

Ex pauimento.] ἀνέδυ τὴν βάσιν τῷ ἀνδριάντος, ait Plutarch. in Cæſ.

Ac remotis templis.] Lambinus reponebat, Templi, caſu ſecundo. Faernus ex ſuo lib. Reconditis templis: quod magis placet: cũ veriſimile ſit plura templa fuiſſe: & Valerius illo loco ita hæc edat: Sonum Tympanorum Pergami abditis delubris editum.

Tympana ſonuerunt.] In templo Bacchi, vt ſcribit Dio.

Ad valuas ſe templi.] Dio lib. 41. ad Cæſaris ſimulachrum. Sed hæc omnia Dionis ex hoc loco corrigenda ſunt. Mirum eſt autem, nullam à Cæſare mētionem eius Cornelij auſpicis fieri, de quo mira Liuius ſcripſerat, quæ Plutarchus in Cæſare, & Dio eod. lib. commemorant. Plin. etiam lib. 5. cap. 9. ſcribit, Nilum quinque tantum cubitorum fuiſſe, veluti, inquit, necem Magni prodigio quodam flumine auerſante.

In tecto.] Mire ergo & Valerius & Obſequens ſcribunt, ſub Cæſaris ſtatua palmam enatam. Nam Cæſar in templo ſuam ſtatuam fuiſſe narrat: in tecto palmam enatam.

Quòd faſces anteferrentur.] Hoc quid ſit, verba Trebellij Pollionis in Aemiliani Tyranni vita, quæ ſubſcribam, declarant. Qui cum Theodoto vellet imperium proconſulare decernere, à ſacerdotibus eſt prohibitus: qui dixerunt faſces conſulares ingredi Alexandriam non licere. Cuius rei etiam Ciceronem cum contra Gabinium loquitur, meminiſſe ſatis nouimus. denique non extat memoria rei frequentatæ. Quare ſcire oportet, Herennium Celſum veſtrum parentem, dum conſulatum cupit, hoc quod deſiderat non licere. Fertur enim apud Memphim in aurea columma Aegyptiis literis ſcriptum, tunc demum Aegyptum liberam fore, cum in eam veniſſent Romani faſces & prætexta Romanorum: quod apud Proculum Grammaticū doctiſsimum ſui temporis virum, cum de peregrinis regionibus loquitur, inuenitur.

Nutritius eius.] κορυφαιότατοι γὰρ ἦσαν ἐν κατασκευαῖς ἐκ τιθηνοῖς τοῖς ἄλλοις οὗτοι σύμβουλοι, inquit Plut. de Photino & Achilla.

CAP. XXI.

P*Harus eſt in inſula.*] De Pharo & eius turribus Plin lib. 36. cap. 12. & aliis locis. itē Ioſeph. bell. Iudaic. 5. Ammian. lib. 22. Strab. lib. 17. In eam noſter Dictator coloniā duxit. Solinus: Eſt & Pharos, inquit, colonia à Ceſare Dictatore deducta, ex qua facibus accenſis nocturna dirigitur nauigatio. Nā Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari.

EIVSDEM [redacted] DE ALIquot rei bellicæ inſtrumentis obſeruatio.

QVoniam in his Cæſaris commentariis paſsim quorundam inſtrumētorum militariū mentio fit, de quorum interpretatione mihi neque cum Valturino viro doctiſsimo, neque cum aliis recentioribus, ac ne cum veteribus quidē Grammaticis ſatis conuenit, optimum factu exiſtimaui, noſtram de iis obſeruationem ſubiicere. Primùm autem dicemus

De aggere.

AGgeris nomen tripliciter ab antiquis vſurpari video: primùm pro mole ad mœnia oppidorum, deinde pro munitione caſtrorum, poſtremò pro materia qua moles munitióve extruitur. Molem intelligimus tumulum ex lignis & glebis ac ceſpitibus extructum, vt in vrbium aut caſtrorum muros vel militibus, vel turribus mobilibus aſcenſus præbeatur. Cæſ. lib. ciu. 2. cap. 1. Magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiámque comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta extruit. Lucanus 3,

—tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſyluæ:
Ut cùm terra leuis mediam virgultáque molem
Suſpendant ſtructa laterum compage ligatam
Arctet humum, preſſus ne cedat turribus agger.

Ex quibus intelligitur, trabes à lateribus adhiberi ſolitas, quæ latera firmarent, ne terra diffluerei: interiorem autem partem viminibus, virgultis & terra repleri atque infarciri ſolitam. Liu. lib. 10. Fortè quodam loco malè denſatus agger, pondere ſupraſtantium in foſſam procubuit. Tanta autē aggeris interdum altitudo erat, vt propè mœnia adæquaret. vt bell. Gall. 2. cap. vlt. Armorum magna multitudine de muro in foſſam, quæ erat ante oppidum iacta, ſic vt propè ſummam muri aggeríſque altitudinem acerui armorum adęquarent, &c. Liu. lib. 5. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæque tantum nō iam iniunctæ mœnib. eſſent, &c. Salluſt. in Iugurth. Vineas agere, ſupérque aggerem iacere, impoſitis & ſuper aggerem turribus, opus & adminiſtros tutari. Cæſar lib. 7. cap. 5. Aggerem latum pedes c c c x x x, altum pedes l x x x extruxerunt. Cum is murum hoſtium penè contingeret, &c. Itaque plerunque obſeſsi cuniculos ſub mœnibus agebant, iiſque vel aggeris terram ſubtrahebant, vt adacta turris corrueret, vel viminibus ignem ſubiiciebant, vt lib. Gall. 7. cap. 5. Cuniculis ad aggerem vineíſque actis, cuius rei longè ſunt peritiſsimi Aquitani, propterea quòd

multis locis apud eos ærariæ ſecturæ ſunt. Itẽ lib.7.cap.4. Et aggerẽ cuniculis ſubtra hebant, eo ſcientius, quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ. Item cap.5.eod.lib. Eſt animaduerſum fumare aggerẽ, quem cuniculo hoſtes ſuccenderant. Et mox: Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant. Atque hæc quidem de mole, ad quam extruendam non modo fabri, verumetiam milites his ferramentis inſtructi erant: bidentibus, ligonibus, raſtris, alueis, cophinis, qualis: vt Vegetius ſcribit lib.1.cap.24.& lib.3.cap. vlt. Iam verò Aggerem pro muro & munitione caſtrorum vſurpari, ex his intelligitur locis. Cæſar Ciu.3.cap.13. Erat eo loco foſſa pedum xv, & vallus in altitudinem pedum x: tantundémque eius valli agger in latitudinem patebat. Item lib.7.cap.13. Poſt eas foſſas aggerem & vallum xii pedum extruxit. Quibus ex locis intelligitur, cum caſtra foſſa & vallo munirentur, inferiorem valli partem, & quaſi baſim Aggerem appellatam fuiſſe. Poſtremò Aggerem pro ipſa materia poni ſolere, multis Cęſaris locis intelligitur. Triplex autem erat materia: trabium, quæ, vt dixi, latera firmabant, frondium, & ceſpitum. veluti Ciu.2.ca.3. Quòd vnde agger omnino comportari poſſet, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe latéque in finibus Maſsilienſium exciſis, &c.& mox: Atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. Item Gall.2. cap.6. Lapidibus teliſque ſubminiſtrandis & ad aggerem ceſpitibus comportandis. vbi Ceſpites ſine dubio pro glebis poſuit. Ioſephus lib.bell.Iudaic.7.cap.1.ſcribit in obſidenda Hieroſolyma arbores omnes quoquouerſus ad ſtadia x c. deſrondatas fuiſſe. Cæſar lib.7.cap.5. Hi reuinciuntur introrſus, & multo aggere veſtiuntur. & cap.11. Cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabantur. & cap. 14. Agger ab vniuerſis in munitionem coniectus, & aſcenſum dat Gallis. & ea quæ in terra occultauerant Romani, contegit. & cap. 13. Aggere & cratibus foſſas explent.

De turribus mobilibus.

TVrris mobilis, ſiue (vt Vegetius appellat) ambulatoria, erat machina, inſtar ędificij ex trabibus & tabulis interdum decem contignationibus extructa. Intus erat aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant. ex ſuperiore parte pons demittebatur in eundem murum, & ſcalæ confeſtim iniiciebantur. Tota autẽ machinatio ſubiectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrſus promouebatur, cùm muſculus aut vineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus viã muniebant: aggerémque, de quo diximus, ſolidabant: vt mœnibus Turris propinquari poſſet. In eandem ſententiam ſcribit Veget.lib.4.cap.17. Eius ædificandæ rationem tradit Vitruuius lib.10.cap.19.& de illius forma locus eſt inſignis apud Cæſarem lib.Gall.2.cap.8. Liu.lib.21. Ipſe Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur, hortator aderat. Eius autem altitudo tanta fuit, vt plerunque denum tabulatorum eſſet. velut lib.Gall.8.cap.6. Extruitur agger in altitudinem pedũ nouem. collocatur in eo turris decem tabulatorum. Et bell.Alex. Has altiſsimis turribus denum tabulatorũ munierant. prætereà alias ambulatorias totidem tabulatorum conſtruxerant, ſubiectiſque eas rotis, funibus iumentiſque obiectis, directis plateis, in quancunque erat viſum partem, mouebant. Ioſephus quidem belli Iud.lib.6.cap.8. tres Romanorum turres in Hieroſolymitana obſidione teſtatur quinquagenum cubitorum fuiſſe. De pontibus verò, quos iniungi ſolere diximus, inſignis extat locus apud Hircium Gall.8.ca.12. Turres, inquit, crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis conſtratiſque coniungi: quorum frontes viminea loricula munirentur. Lucanus 3,

—Stellatis axibus agger
Erigitur, geminaſque æquantes mœnia turres
Accipit. hæc nullo fixerunt robore terram.
Sed pariter longum cauſſa repſere latenti.
Illinc tela cadunt excelſas vrbis in arces.

Multa etiam in eandem ſententiam ſcribit Procopius lib. Gott.1. vbi turrim deſcribit à Vitige Gottornm duce factam in oppugnatione vrbis Romæ. nam cum Romani quinquaginta milites introrſus adhibcrẽt, qui turrim rotis in quatuor angulis ſubiectis propellerent, Vittiges bobus extrorſus erat vſus: quibus ab oppidanis interfectis, Gotto uni inſania & ſtoliditas ridẽdi materiam præbuit. Aliam quoque lib.2. deſcribit ab eodem Vittige in Arimini oppugnatione factam, cuius altitudo vrbis mœnia ſuperabat, & quatuor rotis ſuſtinebatur: ſed caſu illo edoctus, non boues ad trahendum adhibuerat: verum intra vineas homines collocarat, qui machinam traherent. Vtrobique autem ſcribit, ſcalas ſummæ altitudinis in turribus adhibitas, quibus ad murum admotis, conſcenderetur. Linius lib.32. Nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationémque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit.

buerit. Ioſeph. autem eodem lib. ſcribit, vnam ex illis turribus eodem aggeris vitio concidiſſe.

De teſtudine.

TEſtudo (inquit Veget.lib.4.cap.14.) à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit: quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cædat. Liu.lib.34: Iam teſtudinibus admotis, murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur. Exiſtimabam autem Teſtudinem ex eo dictam, partim quòd teſtudinis figura facta eſſet, partim quòd, non rotulis, vt vinea & turris, ſed ſubiectis ſcutulis, & vectibus impelleretur: quaſi teſtudineo gradu incederet. Sed Amm. Marcellinus lib. 23. ei rotas attribuit: vbi eius formam his deſcribit verbis: Teſtudo compaginatur immanis, axibus roborata longiſsimis, ferreiſque clauis aptata, & coutegitur coriis bubulis, virgarúmque reccoti textura, atque limo aſperguntur eius ſuprema, vt flammeos detrectet & miſsiles caſus. Conſeruutur autem eius frõtalibus triſulcæ cuſpides, præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores oſtenduut fulmina, vt quicquid petierit aculeis exertis abrũpat. Hanc ita validam molem rotis & funibus regens numeroſus intrinſecus miles, languidiori murorum parti viribus admouet coocitis: & niſi deſuper propugnantium valuerint vires, colliſis parietibus aditus pateſacit ingentes. Hæc Marcellinus. Plura autem Vitruuius lib. 10. cap.19.& 20. Ex quibus, multiſque Cæſaris locis iotelligitur, Teſtudinem ex trabibus ad pluteis fieri ſolitam, coriíſque ac ciliciis contegi: ſub eáque latuiſſe qui viam turribus aut vineis muniebant, & ſaxa de via remouerent, ac ſolum æquarent. Cæſar ciu.2.cap.1. Antecedebat teſtudo pedum ſexaginta, æquandi loci cauſſa facta, ex fortiſsimis lignis, euoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus & lapides defendi poſſent.

De muſculo.

MVſculos Veget.lib.4.ca.16. interpretatur machinas, quibus tecti milites apportatis lapidibus, liguis & terra foſſas complebant, vt turri ambulatoriæ viã munirent. At Cæſar Muſculorum tecto vſum tribuit, uoo viæ aggere ſupportato muniendæ, ſed muri ſubruendi, lapidéſque vectibus ſubducendi: quos *Mantellettos* vulgò appellamus: quamuis interdum Muſculi ſubiectis rotulis impelleretur: cum mantelletti plutei ſint, quaſi ſcuta grandiora, quæ capiti ſuperimpoſita, ictus oppidanorum defendũt. Cæſ. Gall.7.cap.14. Vercingetorix ex oppido egreditur: longurios, muſculos, falces, reliquáque quæ eruptionis cauſſa parauerat, profert. quo loco muſculos pro pluteis tantum poſuit. Itémque Ciu.3.cap.14. Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculóſque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſsit. Sed eorũ qui rotulis agebantur, formam inſignem Cæſar deſcribit lib.Ciu.2.cap.2. vbi muſculum pedes ſexaginta longum à Trebooio factum exponit: cuius inter columnas ſpatiáque vacua milites vectibus muros ſubruebant. Ioterim, inquit, ſub muro milites vectibus infima ſaxa turris hoſtiũ, quibus fundamenta continebantur, conuellunt.

De vineis.

VIneas Veget.lib.4.cap.15. interpretatur machinationem tabulatis cratibúſque cooſtratam, quæ ſubiectis rotulis impellitur, cuius tecto muniti obſidentes, murorum fundamenta ſubruunt. Opinor autem inde dictas, quòd, vt pleriſque locis vineæ ſepibus vimineis, ita illæ tectis vimineis muniri ſolebant. velut apud Cæſ.lib. ciu.2.cap.1. Tantáque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ ſuſtinere poſſent, &c. Vſum autem vinearum Lucan.lib.3. his deſcribit verbis:

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis & tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat, impoſitis vnum ſubducere ſaxis.

Alium præterea vſum vinearum eſſe video, vt cũ plures ordine impellerentur, milites poſt eas occulti ſequerentur, adeò magno oumero, vt legionem Cæſar numeret. velut lib.7.cap.5. Legiones extra vineas in occulto expeditas cohortatus, &c. Salluſt. io Iugurth. Tum verò cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtem tormentis ſagittariíſque & funditoribus eminus terrere. At Numidæ ſæpe antea vineis Romanorum ſubuerſis, item inceoſis. Et non multò autẽ: Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cum hæ paululũ proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebãtur. milites, neque pro opere cõſiſtere, propter ioiquitatem loci, neque inter vineas, ſine periculo adminiſtrare. Hinc Sub vitẽ præliari dicebantur milites, cum ſub vinea militari pugnabant, inquit Feſtus. vnde illud Lucilij: Neque prodire in altum: præliari procul ſub vite. Quæ cum ita ſint, quis

non miretur Ad. Turnebum, tandiu in Cæſaris & veterum ſcriptorum libris verſatum, vineas tamen crediditſſe geſtabiles fuiſſe, & quinque perticis corio & ciliciis tectis conſtitiſſe? Nā lib. Aduerſ. 11. cap. 24. Apollodorꝰ, inquit, in Poliorceticis Vineas appellat minores & leues teſtudines. quaſi verò Romanas Vineas aut Teſtudines Apollodorus deſcribat: ac non alias potius, quibus Romanū nomē attribui ſolebat: aut quaſi non Apollodori deſcriptio apertiſsime ab illa Marcellini ac Vitruuij diſerepet. Sed Apollodori locū quē Grȩce Turnebus propoſuit, Latinè ſic exſcribemus. Milites leuibus teſtudinibus tegendi ſunt, quæ Vineæ appellantur, aduerſus ſagittarum & lapidum ictus. Sunt autem huiuſmodi: Milites perticas longas & directas habent circiter quinque: fibula inter ſe coniunctas: vt quinque interuallum ſeruetur. Hæ ab imo præacutæ ſunt, vt & ipſæ figi in terrā poſsint, & qui eas ferunt, quieſcere. Iam pelles, ſiue cilicia extrorſus atque à fronte, appenduntur. Supra autem perticis erectis imponuntur inſtipatæ, non contentæ, ſed laxæ, vt miſsilium impetus frangatur. Fiūt autem hæ perticæ non pari altitudine, ſed omnes inter ſe diſpares, vt figuram efficiāt teſtudinis.

De pluteis.

PLutei, inquit Turnebus, vir doctiſsimus, erant ſimiles illis appendicibus, quas ædificiis applicamus: & tectum in vnā partem deuexum habebant: vt & plutei, in quibus ſcribimus. Hæc ille lib. Aduerſ. 11. cap. 24. Quis hæc tanto excidiſſe viro non miretur? cum ex Latinis omnibus hiſtoricis, ac præſertim ex Vegetio conſtet pluteum mobilem & ambulatoriam machinam fuiſſe, ex tabulis, vimine, & corio conſtratam, triníſque rotulis adigi ſolitam ad muros, vt qui in iis conſiſtebant, ſagittis & miſsilibus deturbari poſſent: vt ait idem Veget. lib. 4. cap. 15. Hinc illud Cȩſaris ciuil. lib. 2. cap. 2. Hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum paſſum eſt, laterculo aſtruxerunt. Et mox: Pluteos ad alia opera abduxerūt. Loquitur de iis, qui ante Maſsiliam turrim lateritiam extruebant: & ne telis oppidanorum vulnerarentur, pluteos ac vineas ante vrbis mœnia promouerant, quæ tela miſſa exciperent, dum opifices iis machinis tecti turrim ædificabant. Neque verò illud prætermittendum videtur, Pluteos crebro vſurpari ſolitos pro tabulis, ſiue aſſeribus: velut apud Cęſ. bell. ciuil. 1. A fronte, atque ab vtroque latere, cratibus ac pluteis protegebat. & lib. 3. Scaphas magnarum nauium circiter LX cratib. pluteíſque contexit. Sic Gall. 7. cap. 8. Pluteóſque vallo addere, id eſt aſſeres pro lorica, quam vulgò *Parapettum* (quod pectus, tegat) appellamus. Item cap. 5. Eo magis quòd deuſtos pluteos turrium videbant, &c. Item cap. 13. Grandibus ceruis eminentibus ad commiſſuras pluteorum atque aggeris, id eſt aſſerum.

De vallo.

VAllus, ſiue Vallum dicebatur ſtipes ramoſus in aggeris ſumma parte defigi ſolitus, ad aggerem confirmandum, & loricas extruendas. Hunc vallum legionarij milites vnà cum armis in itinere ferebant, vnde illud Horatij: Romanus, eheu poſteri negabitis, Emancipatus fœminæ, Fert vallum, & arma miles. Epitom. Liu. 58: Et trigita dierum frumentum, ad ſeptenos vallos ferre cogebat. ęgrè propter onus incedenti dicebat, Cùm gladio rectè vallare ſcieris, vallum ferre deſinito. de Scipione Africano loquitur. Cic. Tuſc. 2. Noſtri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides. deinde qui labor, quantus agminis. ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint, ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Liu. lib. 3. Imperant vt militem cum armis vallóque redire in ordines ſuos iubeāt. Et mox: Clamore ſublato ante ſe quenque ducere foſſam, & facere vallum. Quinetiam vallum dici video pro ſudibus & ſtipitibus præacutis conſertíſque. Nam cum Cęſar lib. Ciuil. 1. cap. 7. ita ſcripſiſſet: Foſſas tranſuerſas viis perducit, atque ibi ſudes, ſtipitéſque præacutos defigit: mox ita ſubiungit: Moniti à Brundiſinis, vt vallum cæcum, foſſáſque caueant, ſubſiſtunt. Item lib. 7. cap. 13. Quò qui intrauerant, ſe ipſi acutiſſimis vallis induebant. Vallum autem & Vallus (nam vtrunque Cæſar vſurpat) ſuperior pars aggeris ex illis vallis & viminibus interiectis conſtans. Cæſ. lib. Ciuil. 1. cap. 8. Vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri neceſſe erat. Item Ciu. 3. cap. 13. Erat eo loco foſſa pedum xv. & vallus contra hoſtem in altitudinem pedum decem. tantundémque eius valli agger in latitudinem patebat. Hirc. bell. Hiſp. cap. 4. Noſtri cogebantur neceſſario eos circumuallare ex hoſtium armis. Pro ceſpite cadauera collocabantur: ſcuta & pila pro vallo inſuper occiſis & gladij & mucrónes & capita, &c. Plin. lib. 35. cap. 14. Hinc & Ceſpitum natura, caſtrorum vallis accommodata,

modata, contra fluminum impetus, aggeribus. Sed quoniam Valli, ſiue ſudis militaris, inſignis extat deſcriptio apud Polyb. lib. 17, melius fore arbitror locum exſcribere, & Latinam interpretationem ſubſcribere. ὁ δὲ Τίτος οὐ δυνάμενος ἐπιγνῶναι τοὺς πολεμίους ᾗ στρατοπεδεύουσι, τοῦτο δὲ σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πάρεισιν εἰς Θετταλίαν, προσέταξε κόπτειν χάρακα πᾶσιν ἕνεκα τοῦ παρακομίζειν μεθ᾽ ἑαυτῶν πρὸς τὰς ἐκ τοῦ καιροῦ χρείας. τοῦτο δὲ κατὰ μὲν τὴν ἑλληνικὴν ἀγωγὴν ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ, κατὰ δὲ τὴν τῶν ῥωμαίων, εὔκοπον. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες μόλις αὑτῶν κρατοῦσι τῶν σαρισῶν ἐν ταῖς πορείαις, καὶ μόλις ὑπομένουσι τὸν ἀπὸ τούτων κόπον. ῥωμαῖοι δὲ τοὺς μὲν θυρεοὺς τοῖς ὀχεῦσι τοῖς σκυτίνοις ἐκ τῶν ὤμων ἐξηρτηκότες, ταῖς δὲ χερσὶν αὐτοὺς τοὺς γαίσους φέροντες ἐπιδέχονται τὴν παρακομιδὴν τοῦ χάρακος. ἅμα δὲ καὶ μεγάλως εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν τούτων. οἱ μὲν γὰρ ἕλληνες τοῦτον ἡγοῦνται χάρακα βέλτιστον, ὃς ἂν ἔχοι πλείστας ἐκφύσεις καὶ μεγίστας πέριξ τοῦ πρέμνου. παρὰ δὲ ῥωμαίοις δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχουσιν οἱ χάρακες, ὁ δὲ πλεῖστος τέτταρας. καὶ ταύτας * ἔχοντας λαμβάνονται * ἐκ ἐναλλάξ. * ἐκ δὲ τούτου συμβαίνει τὴν δὲ κομιδὴν εὐχερῆ γίγνεσθαι τελέως. ὁ γὰρ εἷς ἀνὴρ φέρει τρεῖς καὶ τέτταρας συνθεὶς ἐπ᾽ ἀλλήλους. τὴν δὲ χρείαν ἀσφαλῆ διαφέροντως. ὁ μὲν τῶν ἑλλήνων ὅταν τεθῇ πρὸ τῆς παρεμβολῆς, πρῶτον μὲν ἐστὶν εὐδιάσπαστος. ὅταν γὰρ τὸ μὲν κρατοῦν καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῆς γῆς ἐνυπάρχῃ μόνον. αἱ δ᾽ ἀποφύσεις τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι κἄπειτα δύο παραστάντες ἢ τρεῖς ἐκ τῶν ἀποφύσεων ἐπισπάσωνται τὸν αὐτὸν χάρακα, ῥᾳδίως ἐκσπᾶται. τούτου δὲ συμβαίνοντος, εὐθέως πύλη γίγνεται ἐς τὸ μέγεθος. καὶ τὰ παρακείμενα λέλυται. τῷ βραχείας τὰς εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκὰς καὶ τὰς ἐπαλλάξεις γίγνεσθαι τοῦ τοιούτου χάρακος. παρὰ δὲ ῥωμαίοις συμβαίνει τοὐναντίον. τιθέασι γὰρ εὐθέως ἐμπλέκοντες εἰς ἀλλήλους οὕτως, ὥς τε μήτε τὰς κεραίας εὐχερῶς ἐπιγνῶναι ποίας εἰσὶν ἐκφύσεως τῶν ἐν τῇ γῇ κατωρυγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις ποίων κεραιῶν. λοιπὸν οὔτ᾽ ἐπιβαλέσθαι παρείραντα τὴν χεῖρα δυνατὸν, ἅτε πυκνῶν ὄντων καὶ προσπιπτουσῶν αὐταῖς. ἔτι δὲ φιλοπόνως ἀποξυμμένων τῶν κεραιῶν, οὔτ᾽ ἐπιλαβόμενον ἐκσπάσαι ῥᾴδιον. τὸ πρῶτον μὲν πάσας τὰς προσβολὰς σχεδὸν αὐτοκράτορα τὴν ἐκ τῆς γῆς δύναμιν ἔχειν. δεύτερον δὲ τὸ τὴν μίαν ἐπισπώμενον κεραίαν, πολλοὺς ἀναγκάζεσθαι πυθομένους ἅμα βαστάζειν διὰ τὴν εἰς ἀλλήλους ἐμπλοκήν. δύο δὲ καὶ τρεῖς ἐπιλαβέσθαι τοῦ αὐτοῦ χάρακος, οὐδόλως εἰκός. ἐὰν δέ ποτε καὶ κατακραδαίνοντες ἐκσπάσῃ τίς ἕνα καὶ δεύτερον, ἀνεπαισθήτως γίγνεται τὸ διάστημα. διὸ καὶ μεγάλης διαφορᾶς περὶ καὶ τὴν εὕρεσιν ἐντίμην εἶναι τοῦ τοιούτου χάρακος, καὶ τὴν κομιδὴν εὐχερῆ, καὶ τὴν χρείαν ἀσφαλῆ, καὶ μονίμους. φανερὸν ὡς εἴπερ τι τῶν ἄλλων πολεμικῶν ἔργων ἄξιον ζῆλον καὶ μιμήσεως ὑπάρχει παρὰ ῥωμαίοις, καὶ τοῦτο κατά γε τὴν ἐμὴν γνώμην. Locũ autẽ ita Latinè reddi poſſe arbitramur. Cũ Titus, vbi caſtra hoſtes facerent, ſcire non poſſet, illud verò certum ſciret, eos ad Theſſaliam aduentare, imperat, vt omnes vallum exſcindãt, ſecúmque ad vſum & opportunitatem efferant. Hoc Græcorũ inſtituto plane difficile videtur. Romanorum moribus, perfacile eſt. nam Græci cum iter faciunt, non lubenter grauant ſua corpora, neque labores huiuſmodi niſi admodum ægrè ſuſcipiunt. At Romani etſi ſcuta loris coriaceis appendunt ex humeris, manibúſque galeas ferunt, inſuper tamen valli ferendi laborem ſuſtinent. Quin hoc quoque inter illos magnoperè intereſt, quòd Græci optimum illud vallum iudicant, quod eſt maximè ramoſum, & magnam circum baculi corpus habet propaginem. apud Romanos verò vallum duos, treſve, aut ſummùm quatuor habet ſurculos: * & hos * habentes accipiunt * non alternatim. ex quo accidit, vt perfacilis eius geſtatio ſit. Itaque vnus tria atque etiam quatuor ſimul ferre conſueuit. Iam vero certus eorum vſus apud illos differt. nam vallum Græcorum cùm in munitione defixum eſt, primùm facilè reuellitur. cùm enim pars eius firmior in terram impacta eſt, ſurculi autem eminent magni & plurimi, ſi duo treſve accedant, qui ſurculos illius extrahãt, nullo negotio reuellitur. ita facile aditus propter latitudinem aperitur, quæque compacta erant, diſſoluuntur: quippe cùm implicationes & cõpacturæ huiuſmodi valli ſint perexiguæ. Apud Romanos diſsimillima ratio eſt. Primùm enim ita valla inter ſe circumplicant, vt neque facilè quorum ramorum in terram impactorum ſint virgulta, neque quorum virgultorum ſint rami, agnoſcas. præterea difficile eſt, ſiquis euellere conetur, manum admouere: quoniam denſiſsime inter ſe contexta & conſerta ſunt. Eò accedit, quòd virgulta ita accuratè inflexa & intertexta ſunt, vt reuelli ab eo qui prehenderit facilè non poſsint. primùm quia eminentiæ & ſurculi omnes ſuam & propriam in terra firmitudinẽ obtinent. Deinde cum vnum è virgultis trahitur, neceſſe eſt propter mutuam contexturam, magnã ſimul propaginem educi. neque verò fieri poteſt, vt duo treſve vnum idemque vallũ prehendere poſsint. Quòd ſiquis vnum aut alterum commoueat ac reuellat, exiguum tamen interuallum patefiet. Magna igitur inter Græcorum & Romanorum inſtitutũ differentia eſt. quod hi & huiuſmodi vallũ repererint, & perfacilem eius geſtationem & vſum certiſsimum ac firmiſsimum excogitarint. Ex quo intelligi poteſt, ſiquod aliud è militari Romanorum opere imitatu dignum ſit, hoc (meo quidem iudicio) in eo numero habendum eſſe.

C. IVLII CÆSARIS FRAGmenta, à Fuluio Vrſino collecta,

EX LIBRO EPISTOLARVM AD M. T. C.

Cæſar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

CVm Furnium noſtrum tantum vidiſsē, neque loqui, neque audire me cōmode potuiſſet, cū properarē, atque eſſem in itinere, præmiſsis iam legionibus, præterire tamen nō potui, quin & ſcriberem ad te, & illum mitterem, gatiáſque agerem. etſi hoc officium, & ſeci ſæpe, & ſæpius mihi ſacturus videor: ita de me mereris. in primis à te peto, quoniam confido me celeriter ad vrbem venturum, vt te ibi videam; vt tuo conſilio, gratia, dignitate, ope omnium rernm vti poſsim. ad propoſitum reuertar: feſtinationi meæ, breuitatíque literarum ignoſces. reliqua ex Furnio cognoſces. Vale. *Ex libro 9. epiſt. ad Attic.*

Cæſar Imp. Ciceroni Imp. S.

REcte augurari de me (bene enim tibi cognitus ſum) nihil à me abeſſe longius crudelitate. atque ego cum ex ipſa re magnam capio voluptatem, tum meum factnm probari abs te, triumpho & gaudeo. neque illud me mouet, quod ij, qui à me dimiſsi ſunt diſceſsiſſe dicuntur, vt mihi rurſus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei ſimilem eſſe, & illos ſui. Tu velim mihi ad vrbem præſto ſis, vt tuis conſiliis, atque opibus, vt conſueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil mihi ſcito eſſe iucundius. hanc adeo habebo gratiam illi. neque enim aliter facere potuit: tanta eius humanitas, is ſenſus, ea in me eſt beneuolentia. Vale. *Ex lib. 9. epiſt. ad Att.*

Cæſar Imp. M. Ciceroni Imp. S.

ETſi te nihil temere, nihil imprudenter, facturum iudicaram, tamen, permotus hominum fama, ſcribendum ad te exiſtimaui. & pro noſtra beneuolentia petendū, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediēdum tibi non exiſtimaſſes. namque & amicitiæ grauiorem iniuriam ſeceris, & tibi minus commode conſulueris, ſi non ſortunæ obſecutus videbere; omnia enim ſecundiſsima nobis, aduerſiſsima illis accidiſſe videntur: nec cauſſam ſecutus, eadem enim tum fuit, cū ab eorum conſiliis abeſſe iudicaſti: ſed meum aliquod factum cōdemnauiſſe: quo mihi grauius abs te nihil accidere poteſt. quod ne facias, pro iure noſtræ amicitiæ à te peto. Poſtremo, quid viro bono, & quieto, & bono ciui, magis conuenit, quam abeſſe à ciuilibus controuerſiis? quod nonnulli eum probarent, periculi cauſſa ſequi non potuerunt. tu, explorato & vitæ meæ teſtimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius neque honeſtius reperies quidquam, quam ab omni contentione abeſſe. XV. Kal. Maij, ex itinere. Vale. *Ex lib. 10. epiſt. ad Attic.*

EX EPIST. CÆSARIS *ad Ciceronem.*

MFurium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel Leptæ Legatum: ſi vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex lib. 7. epiſt. ad Cæſarem.*

EX EPIST. CÆSARIS *ad Ciceronem.*

NEque pro cauto, ac diligente, ſe caſtris continuit. *Cariſ. lib. 1.*

EX CICER. AD ATTIC. *libro x.*

CAEſar mihi ignoſcit per literas, quod non venerim; ſeſeque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod ſcribit, ſecum Tullum & Seruium queſtos eſſe, quia non idem, ſibi, quod mihi remiſiſſet, &c. ſed tum exemplum miſi ad te Cæſaris literarum.

EX LIB. XIII. AD ATT.

SExtius apud me fuit, & Theopompus pridie: veniſſe à Cęſare narrabat literas: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romæ manere; cauſſamque eam adſcribere, quæ erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſet neglecta Sumptuaria.

EX LIB. EPIST. AD C. OPpium & Cornelium.

Cæſar Oppio, Cornelio S.

GAudeo me hercule vos ſignificare literis, quam valde probetis ea, quæ apud

Corfi-

nium ſunt geſta, conſilio veſtro vtar libenter, & hoc libentius, quod mea ſponte facere cõſtitueram, vt quam leniſsimum me præberem, & Pompeium, darem operam, vt reconciliarem. tentemus hoc modo, ſi poſſumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere, præter vnum L. Sullam, quem imitaturus non ſum. hæc noua ſit ratio vincendi; vt miſericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri poſsit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri poſſunt. de his rebus, rogo vos, vt cogitationem ſuſcipiatis. Cn. Magium, Pompeij præfectum, deprehendi: ſcilicet meo inſtituto vſus ſum, & eum ſtatim miſſum feci. Iam duo Præfecti Fabrum Pompeij in meam poteſtatem venerunt, & à me miſsi ſunt. ſi volent grati eſſe, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi eſſe amicus, quam iis, qui & illi, & mihi ſemper fuerũt inimiciſsimi: quorum artificiis effectũ eſt, vt Reſp. in hunc ſtatum perueniret. *Ex lib. 9. epiſt. ad Attic.*

Cæſar Oppio, Cornelio S.

AD VII. Id. Mart. Brundiſium veni: ad murum caſtra poſui. Põpeius eſt Brundiſii: miſit ad me Cn. Magium de pace. quę viſa ſunt reſpondi. hoc vos ſtatim ſcire volui. cum in ſpem venero, de compoſitione aliquid me conficere, ſtatim vos certiores faciam. Valete. *Ex lib. 9. epiſt. ad Attic.*

Libri ſunt epiſtolarum C. Cæſaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res eius abſentis curabant. in his Epiſtolis quibuſdam in locis inueniuntur literę ſingulariæ, ſine coagmentis ſyllabarum, quas tu putes poſitas incondite. nam verba ex his literis confici nulla poſſunt. erat autem conuentum inter eos clandeſtinum, de commutando ſitu literarum, vt inſcriptio quidem alia aliæ locum, & nomen teneret: ſed in legendo locus cuique ſuus, & poteſtas reſtitueretur, &c. eſt autem Probi Grammatici commentarius ſatis curioſe factus. de occulta literarum ſignificatione epiſtolarum C. Cæſaris ſcriptarum. *Ex Gell. lib. 1. cap. 9.*

EX LIB. EPISTOLARVM ad Q. Pedium.

Cæſar Q. Pedio S.

POmpeius ſe oppidò tenet: nos ad portas caſtra habemus: conamur opus magnũ, & multorum dierum, propter altitudinem maris: ſed tamen nihil eſt, quod potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus, vt aut illum quamprimum traiicere, quod habet Brundiſij copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex lib. 9. epiſt. ad Attic.*

EX LIB. EPISTOLARVM ad Piſonem.

LOcellam tibi ſignatum remiſi. *Ex Cariſ. libro 1.*

EX LIB. II. EPISTOLARum ad Frontonem.

VEſpera fatigatus luce dormitans. *Ex Cariſ. lib. 2.*

EX LIB. EPISTOLARVM ad Antonium.

NAm ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe literarũ, in quibus erat: ſe audiuiſſe Cæſarem, & L. Metellum in Italiam veniſſe, Romæ vt eſſent palam: id ſibi non placere; ne qui motus ex eo fieret; prohiberique omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſſam cognouiſſet. deque eo vehementius erat ſcriptum. *Ex Cicer. ad Attic. libro 11.*

Epiſtolæ quoque eius ad Senatum exſtant: quas primus videtur ad paginas, & formã memorialis libelli, conuertiſſe: cum antea Conſules & Duces, nõ niſi tranſuerſa charta mitterent ſcriptas. Exſtant & ad Ciceronem; item ad familiares domeſticis de rebus. in quibus ſi qua occultius perferenda erant, per notas ſcripſit, id eſt, ſic ſtructo literarum ordine, vt nullum verbum effici poſſet. quæ ſi quis inueſtigare, & perſequi, vellet, quartam elementorum literam, id eſt, D pro A. & perinde reliquas, commutet. *Ex Suet in Cæſare.*

Scribere, & legere ſimul, dictare, & audire ſolitum accepimus, epiſtolas verò tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, ſi nihil ageret, ſeptenas. *Ex Plin. lib. 7. cap. 25.*

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν, ὡς δ' Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσι. λέγεται δὲ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutarch. in Cæſare.*

C. IVLII CÆSARIS ORAtionum fragmenta.

EX ORATIONE IN funere Iuliæ.

QVæſtor Iuliam amitam, vxorémque Corneliã, defunctas laudauit è more pro roſtris. ſed in amitæ quidem laudatione, de eius ac patris ſui origine ſic refert: Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum eſt. nam ab Anco Marcio ſunt Marcij Reges: quo nomine fuit mater. à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere & ſanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent: & cærimonia deorum, quorum ipſi in poteſtate ſunt reges. *Ex Suet. in Cæſ.*

Ὅτι τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι. *Ex Plut. in Cæſare.*

EX ORAT. PRO Bithynis.

C. Cæſar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio vſus eſt. Vel pro hoſpitio regis Nicomedis, vel pro horum neceſsitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M. Vinici, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin proximis retineatur: neque clientes ſine ſumma infamia deſeri poſſunt, quibus etiam à propinquis noſtris opem ferre inſtituimus. *Ex Gell. lib. 5. cap. 13.*
Quid ergo? ſyngraphæ non ſunt, ſed res aliena eſt. *Ex Iulio Rufiniano de Figuris.*

EX ORATIONE PRO lege Plautia.

REperi tamen in oratione C. Cæſaris, qua Plautiam rogationem ſuaſit; Neceſsitatem dictam pro neceſsitudine: id eſt, iure affinitatis. verba hæc ſunt: Equidem mihi videor pro noſtra neceſsitate, nõ labore, non opera, non induſtria defuiſſe. *Ex Gell. lib. 13. cap. 3.*

EX ORATIONE IN Cn. Dolabellam.

CAeſar in Dolabellam: Actionis illibuiſti, quorum in ædibus, faniſque poſita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia iſtiuſmodi ſine .i. litera dicenda cenſet. *Ex Gell. lib. 4. cap. 16.*

Nono decimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, vno & vigeſimo Cæſar Dolabellam, altero & XXX. Aſinius Pollio Catonem, non multo ætate antecedens Caluus Vatinium, iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Corn. Tacit. in dialogo de oratoribus.*

Ceterum compoſita ſeditione ciuili, Cornelium Dolabellam conſularem & triumphalem virum repetundarum poſtulauit. abſolutóque Rhodum ſecedere ſtatuit. *Ex Suet. in Cæſ.*

Diuus quoque Iulius, qnum cæleſtis numinis, tum etiam humani ingenij perfectiſsimum columen, vim facundiæ propriæ expreſsit, dicendo in accuſatione Cn. Dolabellæ, quem reũ agit, extorqueri ſibi cauſſam optimã L. Cottæ patrocinio. *Ex Valer. Max. lib. 8. cap. 9.*

C. Cæſar Cn. Dolabellam accuſauit, nec damnauit. *Ex Pediano in orat. pro M. Scaur.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quãntum oportuit per Hortenſium, &c. *Ex Pedian. in Diu.*

Ἐπανελθὼν δ᾽ εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plutarch. in Cæſare.*

EX ORAT. AD MILITES.

FAma verò hoſtilium copiarum perterritos, non negando, minuendove, ſed inſuper amplificando, ementiendóque confirmabat. itaque cum exſpectatio aduentus Iubæ terribilis eſſet, conuocatis ad cõcionem militibus, Scitote, inquit, paucisſimis his diebus regem affuturum cum X. legionibus equitum. XXX. leuis armaturæ C. millibus. elephantiſque CCC. proinde deſinant quidam quærere vltra, aut opinari, mihíque qui compertum habeo, credãt: aut quidam vetuſtiſsima naue impoſitos quocunque vento in quaſcunque terras iubebo auehi. *Ex Suet. in Cæſ.*

Vt C. Cæſar apud milites de incõmodis eorum. Non fruſtrabo vos milites. *Ex Diomede lib. 1.*

EX ORAT. PRO DECIO Samnite.

NIſi forte quiſquã aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceteróſque cuiuſdam lenti luminis ac tem-

ac temporis libros legit, &c. *Ex Tacit. in dialog. de orat.*

EX ORAT. PRO SEXtilio.

QVó enim Iambo, qua procella verborum, impium Sextilij caput obrui meretur? quod C. Cæſarem, à quo cũ ſtudioſe, tum etiã feliciter grauiſsimi criminis reus defenſus fuerat, &c. *Ex Valerio Max. lib. 5. cap. 3.*

EX ORAT. DE CONiuratis.

CAtonem primum putat de animaduerſione dixiſſe, quam omnes ante dixerãt præter Cæſarem. & cum ipſius Cęſaris tam ſeuera fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. *Ex Cic. ad Att. lib. 12.*

Sed Cæſar, vbi ad eum peruentum eſt, rogatus ſententiam à Conſule, huiuſcemodi verba locutus eſt: Omnes homines, &c. *Ex Salluſt. in Coniur.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστάς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπρούς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕλοιτο Κικέρων, μέχρις οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτλον περιῆλθεν. *Ex Plut. in Cæſ.*

EX ORATIONE IN FVnere Cornelia.

QVæſtor Iuliam amitam, vxorémque Corneliam, defunctas laudauit è more pro roſtris. *Ex Suet. in Cæſ.*

Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις. νέαις δ' οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. *Ex Plut. in Cæſ.*

Tum Brutus. Orationes quidem eius mihi vehementer probantur. complures autem legi, &c. *Ex Cic. in Bruto.*

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. pro Q. Metello, quam non immerito Auguſtus exiſtimat magis ab actuariis exceptam, male ſubſequentibus verba dicentis, quam ab ipſo editam. nam in quibuſdam exemplaribus inuenio ne inſcriptam quidem pro Metello, ſed quam ſcripſit Metello, cum ex perſona Cęſaris ſermo ſit, Metellum, ſeque, aduerſus communium obtrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hiſpania, idem Auguſtus orationem eſſe vix eius putat: quæ tamen duplex fertur, vna quaſi priore habita prœlio, altera poſteriore, quo Aſinius Pollio ne tempus quidem concionãdi habuiſſe eum dicit, ſubita hoſtium incurſione. *Ex Suet. in Cæſ.*

C. IVLII CÆSARIS FRAG. Anticatonis, Lib. I.

VNO enim excepto, quem aliuſ modi atque omnis natura ſinxit, ſuns quiſque habet caros. *Priſcian. lib. 6. Cæſar in Anticatone priore. Vno enim, &c. & lib. 7. & libro 13. ad C. Ard. Sene.*

C. etiam Cæſar, grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiæ, ſuperbiæque, dominatúque. *Ex Gell. lib. 4. cap. 16.*

Qualis futura ſit Cæſaris vituperatio contra laudationem meam, perſpexi ex eo libro, quem Hirtius ad me miſit, in quo colligit vitia Catonis, ſed cum maximis laudibus meis. itaque miſi librum ad Muſcam, vt tuis librariis daret. volo enim eum diuulgari. *Ex Cic. ad Att. lib. 12.*

Hirtij epiſtolam ſi legeris, quæ mihi quaſi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quam Cæſar ſcripſit de Catone. *Ex lib. 12. ad Attic.*

Cum mihi Balbus nuper in Lanuuino dixiſſet, ſe & Oppium ſcripſiſſe ad Cæſarem, me legiſſe libros contra Catonem, & vehementer probaſſe. *Ex lib. 13. ad Attic.*

Quibus omnibus generibus vſus eſt nimis

INCERTA EX ANTIC.

ERunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidẽ licuit. quem tamen C. Cæſar ita reprehendit, vt laudet. deſcribit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrij retexiſſent, erubuiſſe. dein de adiicit: Putares non ab illis Catonem, ſed illos à Catone deprehenſos. Potuit ne plus auctoritatis tribui Catoni, quàm ſi ebrius tam venerabilis erat? noſtræ tamen cœnæ vt apparatus & impendij, ſic temporis modus conſtet. neque enim hi ſumus, quos vituperare ne inimici quidẽ poſſunt, niſi vt ſimul laudent. *Ex Plin. lib. 3 epiſtol.*

impudenter Cæſar contra Catonẽ meum. *Ex Cic. in Topic.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquauit, quid aliud dictator Cæſar, quam reſcripta oratione velut apud Iudices reſpondit? *Ex Tacit. lib. 4.*

His quoque vſum C. Cæſarem in vituperando Catone notauerit Cicero. *Ex Quinct. lib. 3.*

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Ex Suet. in Cæſ.*

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæſar accuſans. *Ex Mart. Capell. lib. 5.*

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διηργάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθείς, ἐφ' ᾧ δὲ ἄδηλον. εἶπε δ' οὖν ὦ Κάτων φθονῶ σοι τοῦ θανάτου. καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πράως ἔχοντος, οὐδ' εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐκχέας ὀργὴν τοσαύτην. Paulò pôſt: καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς ὡς εἰκός, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. *Ex Plut. in Cæſ.*

Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex Plut. in Cæſ.*

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους, ἐπαινεῖν. ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων. ὁ δὲ Καίσαρος Ἀντικάτων γέγραπται. *Ex Plut. in Cic.*

C. IVLII CÆSARIS DE Analogia, Lib. I.

AD M. T. CICERONEM.

CVm etiam in maximis occupationibus cum ad te ipſum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratiſsime ſcripſerit. primóque in libro dixerit, verborum delectum originem eſſe eloquentiæ: tribueritque mi Brute huic noſtro, qui me de illo maluit, quam ſe dicere, laudem ſingularem (nam ſcripſit his verbis, cum hunc nomine eſſet affatus) Ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent, nõnulli ſtudio, & vſu laborauerunt, (cuius te pæne principem copiæ, atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum eſſe exiſtimare debemus) hunc facilem, & cotidianum noluiſſe ſermonem, nunc pro relicto eſt habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non ſolũ principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam benemeritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cic. in Bruto.*

C. Cæſar in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia ſcripſit, Arenas vitioſe dici exiſtimabat: quod Arena numquã multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque Cælum, neque Triticum. contra autẽ quadrigas etiam ſi currus vnus equorum quatuor iunctorum vnum ſit, pluratiuo ſemper numero dicendas putat. (paulò pôſt, ex lib. I. de Analogia) nam cum ſupra dixiſſet, neque cælum, triticúmve, neque arenã multitudinis ſignificationem pati. Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus? neque quadrigas in vnam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis appellationem conuertere poſſumus. *Ex Gell. lib. 19. cap. 8.*

Atque id, quod à C. Cæſare, excellentis ingenij ac prudentiæ viro, in I. de Analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, Vt tanquam ſcopulũ ſic fugias inauditum atque inſolens verbum. *Ex Gell. lib. 1. cap. 10. & Macrob. li. 1. Sat.*

LIB. II.

SEd C. Cæſar in libro de Analogia ſecundo, huius die, & huius ſpecie, dicendum putat. *Ex Gell. lib. 9. cap. 14.*

Panium, Cæſar de Analogia libro II. dici debere ait. ſed Verrius contra. *Ex Car. libro I.*

C. Cæſar de Analogia lib. II. fagos, populos, vlmos. *Ex Car. lib. I.*

Niſi quia Cæſar libro II. ſingulariter Idem, pluraliter Iidem, dicendum affirmat. *Ex Car. lib. I.*

Sed Cæſar de Analogia II. turbonem, non turbinem

turbinem etiam in tempeſtate dici debere ait. *Ex Car.lib.*1.

Cæſar de Analogia lib. II. Panium dixit. ſed Verrius Panum ſine i. *Ex Car.lib.*1.

Lacer,&c. Cæſar de Analogia lib. II. nec nō Valgius de rebus per epiſtolam quæſitis. *Ex Car.lib.*1.

INCERTA EX LIBRIS *Analogicis.*

IN libris quoque Analogicis omnia iſtiuſmodi fine i, litera dicenda cenſet. *Ex Gell. lib.*4.*cap.*16.

C.Cæſar, quaſi indiſcretum hoc ſit, ait, I, litera nominatiuo ſingulari neutra finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant E litera terminata, huic animali, & ab hoc animali: huic puteali, & ab hoc puteali. *Ex Car lib.* 1.

Quã C.Cæſar ponit in femininis, vt puppim, reſtim, puluim. hæc enim modo, & ab hoc cani, & ab hoc cane. *Ex Car.lib.*1.

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. ſic Cæſar de Analogia. *Ex Priſc.lib.*6.

Iubar: Plinius ait inter cetera etiam iſtud C. Cæſarem dediſſe præceptum, quorum neutra nomina, ar nominatiuo clauſa per i. datiuum ablatiuúmque ſingularis oſtendant, iubar tamen ab hac regula diſsidere. nam vt huic iubari dicimus, ab hoc iubare dicendum eſt; vt huic farri ab hoc farre. *Ex Car.lib.*1.

Omnium nominum, quæ ſunt neutri generis, & in e, terminantur, aut Plinius Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablatiuos, quales ſunt datiui ſingulares. Ar literis nomina neutralia terminata; idem non minus ait Cæſar quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius ait. *Ex Car. lib.*1.

Partum Cęſar in Analogicis, harum partum. *Ex Car.lib.* 1.

Nam tribus iii. iunctis, qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum i pro vocali eſt accipiendũ. quod Cæſari artis grammaticæ doctiſsimo placitũ fuiſſe à Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. *Ex Priſc.lib.*1.

At vim C. Cæſaris fregerunt editi de Analogia libri? *Ex Quinct.lib.*1.

Reliquit de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Ex Suet.in Cæſare.*

Præterea Cæſar declinat Pubis, puberis. *Ex Priſc lib.*6.

Quamuis Cæſar nō incongrue protulit Ens, a verbo ſum es, eſt. *Ex Priſc.lib.*18.

Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quod is Calidum dicere, quam Caldum malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, &, vt ipſe Græco verbo ſignificauit, περίεργον. *Ex Quinct lib.*1.

Neque enim tam Calypſionem dixerim, vt Iunonem, quam ſecutus antiquos C. Cæſar vtitur hac ratione declinandi. *Ex Quint. lib.* 1.

De quo genere optime C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe, Si cantas male cantas, ſi legis cantas. *Ex Quintil. lib.*1.

Sic M. Tullius & C. Cæſar, mordeo memordi: pungo, pepugi: ſpondeo, ſpepondi, dixerunt. *Ex Gell.lib.*7.*cap.*9.

Pro quo digamma, Cæſar hanc figurã Ⅎ ſcribere voluit. *Ex Priſc.lib.*1.

Vnguenta autem dicuntur à locis, vt Telinum: cuius Iulius Cæſar meminit, dicens: Corpúſque ſuaui Telino vngimur, hoc cōficiebatur in inſula Telo, quæ eſt vna ex Cycladibus. *Ex Iſidoro lib.*4.*cap.*12.

Apud Cæſarem, & Catulum, & Caluum lectum eſt, quorum vacillat auctoritas: cum iam fulua cinis fueris. *Ex Non. Marc. in voce Cinis.*

Salue primus omnium Parens patriæ appellate, primus in toga triũphum, linguæque lauream merite, & facundię, Latiarumque literarum parens: atque (vt dictator Cæſar hoſtis quondam tuus de te ſcripſit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quãto plus eſt, ingenij Romani terminos in tantum promouiſſe, quam imperij. *Ex Plin.lib.*7.*cap.*30.

Varie etiam ſcriptitatum eſt, manciplum, aucupium, manubiæ. ſiquidem C.Cæſar per i ſcripſit, vt apparet ex titulis ipſius. *Ex Velio Longo de Orthographia.*

Hoc Lutum atque Macellum ſingulari exire memento; licet Ennius, iſta macella, dicátque, & Cæſar, lutea. *Ex Capro.*

C. IVLII CÆSARIS LIBER *Apophthegmatum.*

SED tum ipſe Cęſar habet peracre iudicium. & vt Seruius frater tuus, quem literatiſsimum fuiſſe iudico, facile diceret, hic verſus Plauti non eſt, hic eſt, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & conſuetudine legendi: ſic audio Cæſarem, cum volumina iam confecerit Ἀποφθεγμάτων, ſi quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non ſit, reiicere ſolere. quod eo nunc magis facit, quia viuunt mecum fere quotidie illius familiares. *Ex Cic. lib. 9. epiſt. ad Patum.*

Feruntur & à puero, & ab adoleſcẽtulo quędam ſcripta, &c. itẽ dicta collectànea, &c. *Ex Suet. in Caſare.*

C. IVLII CÆSARIS LIBER *Auſpiciorum.*

SED contra Iulius Cæſar XVI. auſpiciorum libro negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt, cum populo agi, ideóque nundinis Romanorum haberi comitia nõ poſſe. *Ex Macro. Sat. lib. 1.*

De Siderum motu.

NAm Iulius Cæſar, vt ſiderum motus, de quibus nõ indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis diſciplinis hauſit: ita hoc quoque ex eadem inſtitutione mutuatus eſt, vt ad Solis curſum finiendi anni tempus extenderet. *Ex Macro. Sat. lib. 1.*

Cæſaris de ſingulorum ſiderum ortu & occaſu obſeruationes, in quibus & Idus Martias ſibi ferales annotauit. *Ex Plin. lib. 8. cap. 26.*

Tres autem fuere ſectæ, Chaldæa, Aegyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæſar dictator, annos ad Solis curſum redigens ſingulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin. lib. 18. cap. 25.*

A Bruma in Fauonium Cęſari nobilia ſidera ſignificant. (paulò pòſt) Pridie nonas Ianuarij Cæſari Delphinus matutino exoritur, & poſtero die fidicula, quo Aegypto ſagitta Veſperi occidit. (paulò pòſt) A Fauonio in æquinoctium vernum Cæſari ſignificat XVII. Kal. Martij triduum varie. & VIII. Kal. hirundinis viſu, & poſtero die arcturi exortu veſpertino. item III. Non. Martij Cæſar Cancri exortu id fieri obſeruauit. Paulò pòſt. Cæſar & Idus Martias Ferales ſibi annotauit Scorpionis occaſu. Paulò pòſt: Tertio Nonas Aprilis in Attica vergiliæ veſperi occultantur. eædem poſtridie in Bœotia Cæſari autem & Chaldæis, nonis. Paulò pòſt: Cęſar ſexto Idus ſignificatur Imber libræ occaſu: XIV. Kal. Maij Aegypto ſuculæ occidunt veſperi, ſidus vehemens, & terra, marique turbidum, XVI, Atticæ XV. Cæſari, continuóque triduo ſignificat. Paulò pòſt: VI. non. Maij Cęſari ſuculę matutino exoriũtur, & VIII. Idus Capella pluuialis. *Ex Plin. lib. 18. ca. 16.*

A vergiliarum exortu ſignificant Cæſari poſtridie Arcturi occaſus matutini. Paulò pòſt: Vndecimo Kal. Cæſari Orionis gladius occidere incipit. tertio non. Iunij Cęſari, & Aſſyriæ Aquila veſperi oritur, &c. vndecimo Kal. eiuſdẽ Orionis gladius Cæſari occidere incipit. *Ex Plin. lib. 18. cap. 27.*

A ſolſtitio ad fidiculæ occaſum ſexto Kal. Iunij, Cæſari orion exoritur. Paulò pòſt: XVIII. Kal. Auguſti, Aegypto aquila occidit matutino, Eteſiarúmque prodromi flatus incipiunt, quod Cæſar X. kal. ſentire Italiam exiſtimauit. Paulò pòſt: Aquila Atticæ matutino occidit. tertio kal. regia in pectore Leonis ſtella matutino Cæſari immergitur. *Ex Plin. lib. 18. cap. 28.*

AVGVRALIA.

CAeſar in Auguralibus. Si ſincera pecus erat. *Ex Priſc. lib. 6.*

C. Cæſar, quæ res augurãtur οἰωνοσκοποῦνται. *Ex Priſ. lib. 8.*

EPHEMERIDES.

C. Iulius Cęſar cum dimicaret in Gallia, & ab hoſte raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam de hoſtibus, qui eum noſſet; & inſultans ait: Cecos Cæſar. quod Gallorum lingua, Dimitte, ſignificat: & ita factum eſt, vt dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. *Ex Seru. in lib. 11. Æn.*

C. IVLII CÆSARIS POEMATUM fragmenta.

Tu quoque tu in ſummis, ô dimidiate Menãder,
Poneris, & merito, puri ſermonis amator,
Lenibus atque vtinam ſcriptis adiũcta foret vis
Comica, vt æquato virtus polleret honore
Cũ Græcis, neque in hac deſpectus parte iaceres,
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deeſſe Terenti.

Ex Donato in vita Terentij.

EIVSDEM. C. IVLIVS CÆSAR.

FELTRIA PERPETVO NIMIVM DAMNATA RIGORE
FORTE MIHI POSTHAC NON ADEVNDA, VALE.

Ex antiquo lapide.

EIVSDEM.

Thrax puer adſtricto glacie dũ ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumq; imæ partes rapido traherentur ab amne:
Abſcidit tenerum lubrica teſta caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperi flammis, cetera dixit aquis.

Ex libro luſuum in Priap. quidam Germanic. inſcribunt.

Reliquit & de Analogia, &c ac præterea poema, quod inſcribitur Iter, quorum librorũ primos in tranſitu Alpium, cum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret; ſequentes ſub tempus Mundenſis prœlij confecit. nouiſsimum, dum ab vrbe in Hiſpaniam vlteriorem quarto & vigeſimo die peruenit. *Ex Sueton. in Cæſare.*

Nec non olus quoque ſylueſtre eſt trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipue, iocíſque militaribus celebratum. alternis quippe verſibus exprobrauere lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium, præmiorũ parcimoniam cauillantes. eſt autem id Cyma ſilueſtris. *Ex Plin. lib.*19.cap.8.

C. Cæſar inter primos temporis ſui oratores, & Tragicus poeta bonus admodum habitus eſt. huius ſunt enim Tragœdiæ, quæ inſcribuntur Iulij. & hi autem Iulij, & Antonius ab ſatellitibus Marij ſunt occiſi. *Ex Aſcon. Pedian.*

Feruntur & à puero, & ab adoleſcẽtulo, quędam ſcripta, vt laudes Herculis, Tragœdia Oedipi, item dicta collectanea. quos omnes libellos vetuit Auguſtus publicari. *Ex Suet. in Cæſ.*

Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, &c. niſi qui & carmina eorundem miratur. Fecerunt enim & carmina, in bibliothecas retulerunt, non melius, quam Cicero, at felicius. quia illos feciſſe pauciores ſciunt. *Ex Tacit. in dialog. de Orat.*

Καὶ ποιήματα γράφων, καὶ λόγους τινὰς, ἀκροατὰς ἐκείνοις ἐχρῆτο, καὶ τοὺς μὴ θαυμαζομένους ἄντικρυς ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει. Ex Plutarch. in Cæſ.

C. IVLII CÆSARIS Dicta.

Maxime autem de Bruto noſtro, de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæſarem ſolitum dicere: Magni refert, hic quid velit; ſed quidquid vult, valde vult. idque eum animaduertiſſe, cum pro Deiotaro Nicææ dixerit. *Ex Cicer. ad Attic libro* 18.

Aiebat, Cæſarem ſecum, quo tempore Sextij rogatu, veni ad eum, cum exſpectarem ſedens, dixiſſe: Ego nunc tam ſim ſtultus, vt hunc ipſum, facilem hominem, putem mihi eſſe amicum, cum tandiu ſedens meum cõmodum exſpectet? (de Bruto.) *Ex Cic. ad Att lib.*18.

Interrogatúſque cur repudiaſſet vxorẽ, quoniam (inquit) meos tam ſuſpicione, quam crimine, iudico carere opottere. *Ex Suet. in Cæſare.*

Pontico triumpho inter põpæ fercula trium verborum prætulit titulũ, Veni, vidi, vici. *Ex Suet. in Cæſare.*

Conſecutúſque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paullulum conſtitit. ac reputans quantum moliretur, conuerſus ad proximos, & etiam nũc, inquit, regredi poſſumus: quod ſi ponticulum tranſierimus, omnia armis agenda erunt. *Ex Suet. in Cæſ.*

Tunc Cæſar, Eatur, inquit, quo Deorum oſtenta, & inimicorũ iniquitas vocat. iacta eſt alea, inquit. *Ex Suet. in Cæſ.*

Quemadmodum C. Cæſar Pomponio oſtendenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpiciana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem gloriabatur, numquam fugiens reſpexeris inquit. aut crimen obiectum vt Cicero, &c. *Ex Quinct. lib.*7.

Eſt & illa ex ironia fictio, qua vſus eſt C.Cęſar. nam cũ teſtis diceret à reo femina ſua ferro petita,& eſſet facilis reprehenſio.cur illam potiſsimum partem corporis vulnerare voluiſſet. Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricam haberes? *Ex Quinct.lib.6.*

Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli.ſic enim appellabat, laudatáque honorificẽtiſsime & æquitate tua, & prudentia,repente pręter ſpem dixit,ſe ſenatui roganti de Marcello ne hominis quidẽ cauſſa negaturum. *Ex Cic. lib. 4. epiſt. ad Ser. Sulpic.*

Cum propter quoſdam ſordidos homines, qui Cæſaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina ciuitate donatorum inciſa eſſent, reuelli iuſsiſſet, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæſar dixit, nihil eſſe, quod de Mega vereretur; beneficium ſuum in co manere. *Ex Cicer. libro 13. epiſtola ad Atticum.*

DE C. JVLIO CÆSARE.

SED tamen Brute, inquit Atticus, de Cæſare & ipſe ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æſtimatore ſæpiſsime audio, illum fere omnium Oratorum Latinè loqui elegãtiſsime, nec id ſolum domeſtica conſuetudine, vt dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus, ſed quanquam id quoque credo fuiſſe, tamen vt eſſet perfecta illa beneloquẽdi laus,multis literis, & iis quidem reconditis & exquiſitis eſt conſecutus.&c. *Ex Cic.in Bruto.*

Sed perge Pomponi de Cæſare, & redde quæ reſtant: Solum quidem,inquit ille,& quaſi fundamentnm oratoris,&c. Cæſar autem rationem adhibens, conſuetudinem vitioſam & corruptam,pura & incorrupta conſuetudine emendat. itaque, cum ad hanc elegantiam verborum Latinornm, quæ, etiamſi Orator non ſis, & ſis ingenuus ciuis Romanus, tamen neceſſaria eſt, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere, ſplendidam quandam,minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generoſa quodammodo. Tum Brutus,orationes quidẽ eius.&c. atque etiam Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum,valde quidem,inquam, probandos: nudi enim ſunt, recti, & venuſti, omni ornatu orationis tanquam veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata vnde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam, ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa calamiſtris inurere. ſanos quidem homines à ſcribẽdo deterruit, &c. *Ex Cic.in Bruto.*

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis ſententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex Cic. ad Cornelium Nepot.apud Suet in Cæſare.*

Quid noſter hic Cæſar? nónne nouam quandam rationem attulit orationis,& dicendi genus induit prope ſingulare? quis vnquam pręter hunc Tragicas pæne comice, triſtes remiſſe,ſeueras hilare, forenſes ſcenica prope venuſtate tractauit? atque ita, vt neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur. *Ex Cic.lib.3.de Orat.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor, ſale verò conditus, & facetiis Cæſar. *Ex Cic.de Offic.*

Reliquit & rerum ſuarum Commentarios Gallici, ciuiliſque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africíque & Hiſpanienſis incertus auctor eſt. alij enim Oppium putant, alij Hirtium: qui etiam Gallici belli nouiſsimum, imperfectúmque librum ſuppleuerit. Paulò poſt: Pollio Aſinius parum diligenter,parúmque integra veritate cõpoſitos putat. cum Cæſar pleraque & quæ per alios erant geſta,temere crediderit; & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperã ediderit; exiſtimátque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Ex Suet.in Cæſare.*

C. verò Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellauit, appareat: exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius proprie ſtudioſus fuit, elegantia. *Ex Quinctilian.libro 10.*

Quid tantum noceret vim Cæſaris, aſperitatem Cœlij,diligẽtiam Pollionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere? *Ex Quinct.lib.10.*

Hinc vim Cæſaris, indolem Cœlij, ſubtilitatem Calidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caſsij, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſallæ, ſanctitatem

tem Calui reperiemus. *Ex Quint.lib* 12.

At triſtior Caluus, numeroſior Aſinius, ſplēdidior Cæſar, amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementior, & plenior, & valentior Cicero. *Ex Tacit.in dialog.de Orat.*

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ, ἄριστα καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. Ex Plutarch. in Cæſ.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. Ex Plutarch. in Cæſare.

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorum, Catoníſque, quorum ſanè plurimæ ſunt circunciſæ & breues. ego Lyſię, Demoſthenem, Aeſchinem, Hyperidem, multóſque præterea, Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæſarem, Cœlium, in primis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur eſſe, quæ maxima. *Ex Plin.lib.1.epiſt.*

Sed ego verear ne me non ſatis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Aſinium Pollionem, M. Meſſallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Auguſtum, Diuum Neruam, Ti. Cæſarem, &c. *Ex Plin.lib.5.epiſt.*

Hi verſus debebant poni in fine fragm. Anticatonis.

Atque vtinam ritus veteres, & publica ſaltem
His intacta malis agerentur ſacra, ſed omnes
Nouerunt Mauri, atq; Indi, quæ pſaltria penē
Maiorem, quàm ſint duo Cæſaris Anticatones,
Illuc, &c. *Ex Iuuen.Sat.*4.

Ii

FVLVII VRSINI ROMANI EMENDATIONES IN CAII IVLII CAESARIS LIBRVM PRIMVM

DE BELLO GALLICO.

CAP. I.

Q*Vòd vndique loci natura tuti Heluetij continẽtur.*] Vox Tuti, abeſt ab antiquiſsimis libris Vaticano, & meo. rectè igitur illam reiecit Manutius, quę putidi alicuius Grãmatici (vt opinor) gloſſa, ab imperito Librario recepta, Cęſaris locnm contaminauit. pro Continentur autem, legebat Octauius Pantagathus, Contineantur.

2 *Lacu Lemano.*] Lemanno duplici nn, ſcriptum eſt in Vaticano exemplari & meo: eámque ſcripturam confirmat Plinij vetuſtus codex Vaticanus.

4 *Propterea quòd aliud iter haberent nullum.*] ita legitur in Vaticano codice, & meo. videtúrque venuſtior lectio.

Ad Id. Apr.] Gabriel Faernus antiquis libris auctoribus legebat, Ad. Id. Apr. hoc eſt, ante diem Iduum Aprilium. eſt autem genus loquendi, quo Cæſar ipſe alibi quoque vtitur.

5 *Hedui.*] Aedui, veterum librorũ auctoritate ſcribendum eſt. apnd Strabonem quoque & Ptolemæum, αἰδούων ἔθνος, ſcribitur.

6 *Et internecione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet.*] Locum ſine dubio deprauatum ita emendari poſſe exiſtimabat Faernus, ſi, memoriæ proderetur, legeremus.

7 *Quin etiam quòd neceſſariam rem coactus Cæſari enuntiarit.*] Hunc quoque locum ope vetuſti codicis ita reſtituit Faernus, quòd neceſſario rem Cæſari enuntiarit.

Regni per Heluetios obtinendi.] Ita eſt in Faerni libro.

8 *Per C. Valerium Procilium.*] Libri Vaticanus & meus habent, Procillum. eius autem fit mentio paulò infrà.

9 *Et iiſdem ducibus.*] Faernus, iis ducibns.

A Gallicis armis.] Delet Faernus particulam, à.

10 *Nam hoc toto prælio, cùm ab hora ſeptima ad veſperum.*] Liber Vaticanus habet, ad veſperam. quam lectionem non omnino reiiciendam eſſe opinor. Citat enim Chariſius libro 1 1. Cæſaris exemplum ex epiſtola ad Frontonem, quo oſtendit illum Veſpera, pro Veſperi dixiſſe.

Et nonnulli inter carros, rotáſque mataras ac tragulas ſubijciebant.] Mataras, reponendum ex libris Vaticano & meo. Idem error irrepſit in Liuij librum 7. & eiuſdem libri epitomen. emendandi etiam Strabo lib. 9. Nonius Marcellus, & Iulius Pollux περὶ βαρβαρικῶν ὅπλων.

11 *In nullam partem noctis itinere intermiſſo.*] Nulla parte noctis, legebat Faernus, ex veteribus libris. quam lectionem quis non videt meliorem eſſe, quàm quæ in vulgatis circumfertur?

Prima nocte.] Prima noctis vigilia, reperitur in antiquo meo libro. quomodo ſcriptum eſſe in aliis quoque codicibus, notauit Faernns. ita locutus eſt & lib. 5.

12 *Vti ſibi ſecreto, in occulto.*] Delebat Faernus, in occulto, vel quòd abeſſe à veteribus libris obſeruaſſet, vel quòd, inculcatũ id ab aliquo exiſtimarit.

13 *Si quid ille ſe velit.*] Ita legit Faernus, quomodo in meo quoque libro ſcriptum inuenitur.

Atque è molumento.] Molimento reponebat Faernus ex manuſcripti libri auctoritate.

Neque de communi re dicendum ſibi.] Diſcendum, legebat Faernus, parũ ab vſitata ſcriptura recedens.

Si id ita feciſſet.] Reiiciebat Faernus particulam, ita.

Longe futurum fraternum nomen Populi Romani.] Ita legit Faernus.

15 *Atque aciem oculorum dicebant ferre potuiſſe.*] Vocem Dicebant, Grammatici, vt opinor, Scholium, delebat Faernns ope veteris libri.

Non magnum periculum miſerabantur, quòd.] Hæc verba non legũtur in Vaticano libro: in meo autem eſt, Magnum periculum miſerabantur, quòd non, &c. mihi Vaticanĩ libri ſcriptura magis probatur.

Æquitate conditionis.] Conditionum, ſubſtituit Faernus, adiutus vetere libro.

Aut ei praſcribere auderent.] Viderentur, eſt in Faerni libro.

16 *Auctiores velis eſſe.*] Auctos, habet lib. Vatican.

Non Galliæ oppugnandæ.] Impugnandæ, habet Vaticanus liber. & ita Faernus legit.

Debe-

Debere ſe ſuſpicari.] Delet Faernus vocem De bere, auctoribus veteribus libris.

17 *Et ad noſtros adequatare.*] Videndum nnm rectius ſit ſine particula, ad, vt eſt in meo libro.

Nam etſi ſine vllo periculo legionis delectæ commiſſum cum equitatu prælium fore videbat.] Faernus reiiciebat Commiſſum, vocem otioſam, & inepti alicuius Grammatici gloſſam.

M. Valerium Procilium.] C. Valerium Procillum eſt in ſcriptis exemplaribus meo & Vaticano.

M. Titium.] Mettium, pro Titio, habent libri veteres. & in argenteo nummo C. Cæſaris eſt, M. Mettius. Ita etiam paulò pòſt ſcribendum.

Præſidium vtriſque caſtris, &c.] In libro Faerni, & Vaticano legitur: Præſidio, &c. relicto, omnes, &c.

Duæ filiæ harum.] Quidam ita interpunguūt, Duæ filiæ, harum altera, &c.

LIB. II. Cap. I.

INeunte æſtate.] Faernus, Inita.

Exercitus in vnum locum conduci.] Exercitum, Faern. & paulò pòſt, Primos ciuitatis miſerunt.

Teutones.] Teutones ſcribendum eſt auctoritate veterum librorum Vaticani & mei: quam ſcripturam confirmat hoc de vetuſto lapide fragmentum.

···· VGVR. TR. MIL. EXTRA
····VGVRTHA. REGE. NVMID
····TRIVMPHANS. IN
····ANTE. CVRRVM. SVVM
····NSVL. APSENS. CREATVS
····NORVM. EXERCITVM
··· CIMBROS. FVGAVIT. EX. IEIS
····HAVIT. REMP. TVRBATAM

Caletos.] Caletes habet liber meus. καλῆται, Ptolemæus.

Et Funditores Baleares.] Baliares, ex vetuſti lapidis anctoritate ſcribendum, quomodo apud Græcos etlam βαλεαρίδες, ſcribi animaduerti. Inde Baliaricus, vt eſt in eodem lapide, dictus Metellus.

3 *Et quid noſtri auderent, ſollicitationibus exquirebat.*] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Et in fronte leuiter caſtigatus.] Ita legit Faernus.

Quòd Diuitiacum quoque.] Delet Faernus particnlam, qnoque.

4 *Ex pauore, ac fuga.*] Pro pauore, Faernus legit, terrore.

5 *Cum per eorum fines triduo iter feciſſet.*] Faernus ex vetere libro emendauit, triduum, quæ mihi lectio magis probatur.

Nam quòd hoſtis appropinquabat.] Exiſtimabat Faernus, hoſti, legendum eſſe. Cæſar enim in motu erat, non hoſtes qui trans flumen Sabin expectabant.

His facilè pulſis, ac perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt.] Proturbatis, eſt in libro Faerni. in meo autem, pro decurrerunt, eſt, decucurrerunt. quam ſcripturā in eo libro paſsim ſeruari animaduerti: vt etiam, ciuitatium, pro ciuitatum. videndus Chariſius Grammaticus.

6 *Sed etiam ad galeas induēdas.*] Liber meus habet, inducendas.

7 *Vt in ſiniſtra parte aciei.*] Acie, legit Faernus. pro Aciei. ſic lib. 5. & Salluſtius hiſt. lib. 1. apud Priſcianum.

Rurſus reſiſtentes hoſtes, redintegrato prælio in fugam coniecerunt.] Ita hunc locum legit Faernus ex vetere libro.

Clamor fremitúſque exaudiebatur.] Oriebatur, eſt in meo libro. & ita legebat Faernus.

Auſos eſſe.] Faernus, auſi quòd eſſent.

Cuſtodiam ex ſuis, ac præſidium.] Ita legit Faernus, pro cuſtodiæ, & præſidio.

Tanti oneris turrim in muros ſeſe collocare.] Opinor ſcribendum, muro: quo modo Faernus quoque legebat.

Vt poſteà compertum eſt.] Placet, perſpectum eſt: quod Faernus etiam annotauit.

Noſtros præſidia deducturos.] Pro Deducturos, in meo libro ſcriptum eſt, non inducturos: quam ego huius loci veram ſcripturam opinor.

Oſiſmos.] Oſiſmos eſt in ſcriptis codicibus, quos ego vidi. & Ptolemæus habet ὀσίσμιοι. ita Oroſij antiquum apud me exemplar.

LIB. III. Cap. I.

NE primum quidem poſſe impetum ſuum ſuſtineri.] Vocem Suum, reiiciebat Faernns. quæ & à veteribus quoque libris abeſt.

Geſſa.] Gæſa eſt in libro Faerni & meo. ita etiam Greci γαῖσα ſcribunt. videndns Pollux. paulò ſuprà, pro colloquendis, Faernus legebat, collocandis: quam ſcriptnrā retinuit Manutius.

Alijs occurriſſe rebus viderat.] Videbat, Faernus.

2 *Proximus Oceano in Andibus.*] Proximus mari Oceano, habet liber meus. & ita olim Octauius Pantagathus emendarat. Faernus autem legit, proximus mare Oceanum in Andibus hiemabat.

Frumenti, commeatúſque petendi cauſſa dimiſit.] Faernus delet vocem Commeatus, & pro dimiſit, legit dimiſerat.

Ceteros antecedunt.] Faernus, reliquos.

Vnellos.] Reponendum Euſebios, ex libro Faerni, & meo.

Quòd ille aberat longius.] Ipſe, pro Ille, Faernus. & ita puto ſcribendum.

Ambialites.] Ambianos babet liber meus. & ita Ptolemæus.

Veneti,reliquæque item ciuitates.] Ita Faernus.

Diablintres.] Diablintes, eſt in meo libro. Plinius tamen lib. 4. Diablindas appellat.

Quod nomen ad omnes nationes,&c.] Ita legit Faernus.

Libertatis ſtudere.] Placet vt in meo libro legitur, libertatis ſtudio ſe incitari.

3 *Atque eius vſus inſcitiam.*] Inſcientiam habet liber meus. & ita paulò infrà.

Caſus erat extimeſcendus.] Erant extimeſcendi, ſcriptum eſt in meo libro.

4 *Non abſimili forma muralium falcium.*] Vidi librum manuſcriptum, qui pro Muralium haberet Ruralium. paulò pòſt, pro Prærumpebantur, emendat Faernus Perrumpebantur.

Quo ventus ferebat.] In quam ventus,&c. Ita eſt in meo libro.

Maximè fuit oportuna.] In meo libro eſt, Maximæ fuit oportunitati.

5 *Vt iam non ſolùm hoſtibus in contemptum Sabinus veniret.*] Faernus legebat, contemptionem: qua voce vſus eſt Cæſar lib.3. de bello.Ciuili.

6 *Ex tertia parte Gallia eſt exiſtimanda.*] In meo libro legitur, æſtimanda; quam ſcripturam retinemus.

Toloſa & Narbone.] Locus mancus ita ſupplendus ex vetere meo libro, Toloſa, Carcaſone, & Narbone. & Ptolemæus, τόλωσα, καρκασώ, ναρβών.

In Sontiatum fines.] Ex eodem libro reponẽdum, Sociatium. quomodo & apud manuſcriptum Oroſium legi animaduerti. ita etiam Athenæus lib.4.

Æraria ſectura.] In libro Faerni eſt, ſtricturæ.

Quos illi Soldurios appellant.] Athenæus lib. 4. ſi modò quæ circumfertur editio, mendo vacat, Silodunos hos nominat, his verbis: νικόλαος δ' ὁ δαμασκηνὸς, &c. φησὶν; ἀδιάτομον τὸν τῶν σωτιανῶν βασιλέα, (ἔθνος δ' τοῦτο κελτικὸν) ἑξακοσίους ἔχειν λογάδας περὶ αὐτὸν, οὓς καλεῖσθαι ὑπὸ γαλατῶν τῇ πατρίῳ γλώττῃ σιλοδούνους. τοῦτο δ' ἐστὶν ἑλληνιστὶ εὐχωλιμαῖοι. τούτους δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι συζῶντας καὶ συναποθνήσκοντας, ταύτην ἐκείνων εὐχὴν ποιουμένων, ἀνθ' ἧς συνδυναστεύουσί τε αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἐσθῆτα καὶ δίαιταν ἔχοντες, καὶ συναποθνήσκουσι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, εἴτ' ἐν νόσῳ τελευτήσει ὁ βασιλεὺς, εἴτε πολέμῳ, εἴτε ἄλλως πως, καὶ οὐδεὶς εἰπεῖν ἔχει τινὰ ἀποδειλιάσαντα τούτων τὸν θάνατον, ὅταν ὕπῃ βασιλεῦ, ἢ διαδιώξῃ. Illud etiam eſt hoc loco notandum, quem Athenæus ἀδιάτομον appellauit, inſcriptis Cæſaris codicibus Adiatonum nominari: eámque ſcripturam confirmari teſtimonio Plutarchi.

7 *Craſſus in fines Vocontiorum.*] Legendum ex Dione lib.39. & veteribus libris, Vocatium. ita etiam Cæſar paulò infrà.

Craſſus cum ſua cunctatione, atque opinione.] Cunctatio atque opinio habet vnus liber ſcriptus: poſteà mutatum in cunctatione, atque opinione.

Fluſtates.] Eluſates ex Plinio, & Claudiano in Ruf. —*muros inuadit Eluſa.*

8 *Eò exercitum adduxit.*] Duxit eſt in meo libro.

LIB. IIII. CAP. I.

Reliqui, qui domi remanſerint, ſe atque illos alunt.] Præſtare opinor vt legamus quomodo in libro Latini Latinij Viterbienſis ſcriptum inueni. reliqui domi manent; pro ſe, atque illis colunt.

Neque veſtitus præter pelles habeant.] Deeſt vox Quicquam, quam ex vet.lib. repoſuit Faernus.

Quibus maximè Galli delectantur.] Quibus maximè Gallia delectatur, quæque immenſo parat pretio,&c. Ita legitur in meo lib.

Ac multo humiliores, infirmioréſque redegerũt.] Reddiderunt, Faernus ex vetere libro.

2 *Ad Ambiuaritos.*] Ambibaritos, habent libri ſcripti, & Oroſij antiquum exemplar.

Mediomatricum, Tribotorum.] Legendum, Tribocorum, ex Strabone lib.4. & Ptolemæo. liber autem meus habet, Mediomatricorum, qui μεδιοματρικοὶ Straboni. Ptolemæo tamen, μεδιομάτρικες.

3 *Cùm ipſi non amplius* D CC C. *equites haberent*] ∞ D C C C. eſt in meo libro. quam ego ſcripturam non improbandam opinor. paulò pòſt, pro Ierant trans Moſam, ſcriptum eſt, erant trans Moſam profecti.

4 *Sicambrorum.*] Sugambrorum habet liber meus, & Oroſius ſcriptus. à Strabone etiam σούγαμβροι, & à Ptolemæo σύγαμβροι appellantur.

Tantum eſſe nomẽ apud eos, atque opinionem,&c.] Ita eſt in meo libro.

Hæc machinationibus immiſſa in flumen.] Ita legitur in meo libro.

Pro ariete ſubiecta.] Pariete emendarat Faernus ope veteris libri: & ita eſt in meo.

5 *Adit ad illos quiſquam.*] Illo adit quiſquã, Faerni liber.

Atque imperio Populi R. paratos obtemperare.] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Neque has tantularum rerum occupationes ſibi Britanniæ anteponendas iudicabat.] Ita eſt in meo libro.

Atque

Atque ita montibus.] Adeò montibus, legitur in meo libro.

Simul & nauibus deſiliendum.] Ita habet meus liber.

Culpam in multitudinem coniecerunt.] Contulerunt, eſt in meo libro.

6 *Et cùm ſe inter equitum turmas inſinuauerint, ex eſſedis deſiliunt, & pedibus prœliantur.*] Ita hunc locum legeudum puto auctoribus libris Faerni, & meo.

Infirmiſ nauibus hiemis nauigationem ſubeundã non exiſtimabat.] Videndum an ita legi debeat, vt in meo libro ſcriptum eſt: Infirmis nauibus hiemi nauigationẽ ſubiiciendam.

LIB. V. CAP. I.

M*Agis magnos ibi fluctus fieri cognouerat.*] Minus magnos, ſcribendum puto: quo modo legebat Faernus, & iu meo vetuſtiſsimo libro ſcriptum vidi. paulò etiam infrà, pro, In alio mari vti aſſueueraut, eſt, In reliqnis vtimur maribus. quam ſcripturam agnoſcit Priſcianus lib. 7.

Accepta oratione eorum.] Pro, oratione, non malè habet, ratione, liber meus.

Quid fieri velit oſtendit.] Vellet, Faernns.

Atque omnes ad portum Iccium conuenire.] Itiũ eſt in ſcriptis libris. eius meminit Strabo lib. 4. bis verbis: παρ' οἷς ἐςὶ ϗ τὸ ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο ναυςάθμῳ καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς τὴν νῆσον, &c.

Circiter millium paſſuum x x x. tranſmiſſum à cõtinenti.] Delebat Faernus vocem Tranſmiſſum, quòd illam abeſſe à veteribus libris animaduertiſſet.

2 *Ad Britannicum bellum omnibus comparatis rebus.*] Ita Faernus.

3 *Ille autem reuocatus.*] Ille enim, habent libri Vaticanus, Faerni, & meus. Enim hìc non eſt coniuuctio cauſſam reddens, ſed aſſertionem.

4 *Vno erant viſæ tempore, à litore diſceſſerant.*] Vuà erant viſæ, timore à litore, &c. ita in meo libro ſcriptum eſt.

Atque in litus eiectas eſſe.] In litore, Faernus.

5 *Aut annulis ferreis.*] Lancinis, pro anulis, Faernus.

Hoc millia paſſuum D C C C. *in longitudinem eſſe arbitrantur.*] Melius ex vetere libro Faernus, exiſtimatnr, pro arbitrantur.

Omnes verò ſe Britanni luteo inficiunt.] Ita hunc locum emendauit Petrns Victorius, cùm anteà Glaſto legeretur: quæ vox cùm nuſquam penitus iuueniatur, ex corruptis Plinij verbis in hunc locum irrepſit. iu vetuſtiſsimo tameu codice Vaticano, pro glaſto, eſt Vltro. & apud Pomponium Melam lib. 3. cùm de hac corporum infectione loquitur, Vltro etiam legitur. in meo autem antiquiſsimo libro eſt, Vitro. vt quam retineam, veram lectionem non habeam.

7 *Magnus ibi numerus pecorum repertus.*] Placet Pecoris, quomodo in Faerni libro legebatur.

Cùm ſtatuiſſet hiemem in continente propter repentinos Galliæ motus agere.] Ita eſt in meo libro.

Samarobrinæ.] Samarobrinæ habent Faerni libri & meus. Ptolemæus etiam Σαμαρόβριναι.

8 *Inimici palàm, &c.*] Ex vetere libro legebat Faernus: Inimicis iam multis palàm ex ciuitate, & his auctoribus eum interfecerunt.

Quorum opera cognouerat.] Rectius in meo libro legitur, Quorúmque opera cognouerit.

Ad caſtra oppugnanda venerunt.] Caſtra oppugnatum venerunt, Faernns.

C. Carpineius.] C. Arpinius, eſt in meo libro.

Subſidio venire.] Subuenire, Faernus.

Ab ijs abſit.] Reiicit Faernus, ab iis. & ita eſt in meo libro.

10 *Prouidere poſſent.*] Scire liber meus habet.

Et numero pugnandi pares noſtri.] Pugnatium, pro Pugnandi, ex ingeuio emendauit Faernus.

A confertis vitare poterant.] Rectius, opinor, in meo libro, Conferti vitare poterant. ita etiam paulò infrà, pro pngnaretur, eſt, pugnaſſent.

T. Baluentio.] T. Bentio, eſt in meo libro.

Sperare ſe ab eo de ſua, ac militum ſalute impetrari poſſe.] Ita eſt in meo libro.

11 *Gladijs ceſpites circuncidere.*] Ceſpitẽ Faernus in vetere libro ſcriptum obſeruauit.

Nam minus horis tribus, &c.] Faernus ita ex vetere codice legebat. nam minus horis tribus x. milliũ in circuitu munitiouem pedum x v. perfecerunt. locum opinor non vacare mendo. nam ita de hac ipſa re ſcripſit Oroſius, vel potius è Cęſare exſcripſit. Multitudo hoſtium ex hoc colligi potuit, quia cum in obſidioue caſtrorum vallum circundãdum eſſe à captiuis Romanis doceretur, & inſtrumenta ruralia non haberent, gladiis concidendo terram, & ſagulis exportando, vix tribus horis vallum pedum x. & foſſam pedum x v. per millia paſſuum x v. in circuitu fecerunt.

12 *Quanta cum virtute.*] Delebat Faeruus particulam Cum. & ita eſt in meo libro.

Neque hoſtibus diutina lætitia.] Lætatio eſt in Faerni libro.

13 *Exercere, à finitimis equos parare.*] Rectins, opinor, iu meo libro legitnr, Exigere à finitimis, equos parare, exſules, damnatóſ-

que tota Gallia magnis præmiis ad ſe allicere cœpit.

Et manu munitiſſimis caſtris.] Abeſt vox, manu, à meo vetere libro.

LIB. VI. CAP. I.

ILli finitimos atque Germanos.] Finitimos Germanos, eſt in meo libro: & ita puto ſcribendum.

Aut ex eo, quod metuerat, odio.] Faernus, Aut ex eo, quod in enm erat, odio: ſiue meliores nactus codices, ſiue ex ingenio, ita emendauit. pro Exiſtat antem, eſt Oriretur in meo libro.

3 *Si amplius obſidum velit dari, pollicentur.*] Ita legitur in meo libro. & paulò pòſt, pro Vbiorum, vbi horum.

4 *Iidem decernunt.*] Abeſt vox Iidem à Vaticano codice & meo.

Natio eſt omnium Gallorum.] Omnis, eſt in meo libro.

Non poſſe Deorum immortalium numen placari arbitrantur.] Nō poſſe aliter Deorum, &c. ita eſt in meo libro.

Iuſtis funeribus.] Quum, iuſta, quæ Græci τὰ νομιζόμενα dicunt, & funera, idem ſit, ſuſpicor mendum eſſe in voce funeribus: & vel Funebribus ſcribendum, qno modo locutus eſt Liuius, vel omnino vocem delendam.

5 *Quàm latiſſimis circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere.*] Ego in optimo meo libro ſcriptum inueni, quàm latiſsimas: & ita legendū opinor. Faernus tamen legit, quàm latiſsime.

Vulgo Tectoſages.] Non eſt dubitandum quin Volcæ Tectoſages, vt in libro Faerni & meo, ſit legendum. Ptolemæo etiam οὐόλκαι τεκτόσαγες.

Qui, ſe aut audiſſe, aut adiſſe ad initium eius ſiluæ dicat, &c.] Faernus nullo adiutus vetere libro ſed cōiectura tantùm ductus, ita hunc locum emendabat: Qui ſe, aut adiſſe ad initinm eius ſiluæ dicat, &c.

Ab eius ſummo ſicut palma, ramique latè diffunduntur.] Animaduertit Faernus locum nō carere mendo. itaque delebat particulam Que: in meo autem libro melius, pro Que, legitur Quàm.

6 *Ad bellū Ambiorigis profectus.*] Vox Profectus, abeſt à libro Faerni: & σχολιαστικῶς poſita ab aliquo videtur.

Atque etiā imparatum.] Faernus delet, etiā. & paulò ſuprà legit, celeriter, contra omnium opinionem, &c. quomodo in meo quoque lib. ſcriptum eſt.

Sed hoc quoque factum eſt.] Melius in meo libro, Sed hoc factum eſt. &c.

Ambiorix copias ſuas indictione non conduxerit.] Ita Faernus.

Ad Vatucam contendit.] Liber meus habet, Atuatucam. quam lectionem confirmat Ptolemæus, licet operarum vitio ἀτουάκουτον apud illum ſcriptum ſit.

Aut locis ſylueſtribus palus impedita.] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

Quam legionariorum.] Legionarius miles, eſt in meo libro.

7 *Deficiens, agrè per manus tractus.*] Abeſt vox Deficiens, à Faerni libro, & meo.

Qui non rei nouitate.] Quin, legit Faernus, & ita habet liber meus.

8 *Fidem non haberent.*] Videndum anne rectius ſit, vt in meo legitur, Fidem non faceret.

Equitatum ſe ex fuga recepiſſe dicerent.] Equitatum tantum ſe ex fuga, &c. ita eſt in meo libro.

Ne minimo quidem caſu.] Magis placet, caſui, vt eſt in libro Vaticano, & meo.

Durocortum.] Liber Vaticanus, & meus habent, Durocortorum. Ptolemæus quoque δουροκόρτορον. malè igitur apud Strabonem, δατικόρτορον.

LIB. VII. CAP. I.

QVam à maioribus acceperant.] Acceperint, rectius eſt in meo libro. & paulò pòſt, Quoniam in præſentia obſidibus cauere, &c.

Quod more eorum grauiſſima cærimonia continetur.] Quo more eorum grauiſsimæ cærimoniæ continentur: ita eſt in meo libro, egóque ita malo, quàm vt in aliis legitur.

2 *His conſtitutis rebus, omnibus ſuis inopinantibus.*] Reiiciebat Faernus vocem, omnibus: quæ à meo quoque libro abeſt: ac neſcio quo modo in hunc locum irrepſerit. paulò pòſt, pro Ibi ſcriptum eſt, Inde.

3 *Quo pabulandi cauſſa adire poſſe videantur.*] Liber meus habet, adiri.

4 *Inſidiarum cauſſa.*] Inſidiandi, eſt in meo libro.

Reliquáque quæ ad oppugnationem oppidi.] Ita eſt in meo libro.

Non hac omnia fortuitu.] Fortnito, habēt libri Vaticanus, & meus.

Quem turpiter ſe ex hac fuga recipientem, &c.] Ita ſcriptum eſt in meo libro.

5 *Milites cùm toto tempore, luto, frigore, & aſſiduis imbribus turbarentur.*] Ita legitur in meo libro.

Quidam ante portam opidi Gallus qui per manus ſeui, &c.] Ita hic locus legendus, à Faerno primùm ex ingenio, deinde libri mei auctoritate emendatus.

Perfectíſque operibus.] Derectis habet liber meus: ſic enim vbique pro Directis.

Vt ſi

Vt ſi qua ex parte obuiam contraueniretur.] Faernus delebat Contra.

Vltimas opidi partes continenti impetu petiuerūt.] Continuo petiuerunt, habet liber meus.

Silentio ex fuga recepit.] Liber meus habet, ſilentio ſic ex fuga recepit, &c. vt niſi ita legatur, non ſatis aptus ſenſus elici poſsit.

6 *Neque in acie viciſſe Romanos.*] Ita legitur in meo libro.

Vt omnia quæ imperarent, ſibi patienda, & perferenda exiſtimarent.] Non dubito quin illud, & perferenda, ſit Grāmatici alicuius gloſſema, qnod auctoritate veteris libri reiiciebat Faernus.

Senatúmque omnem, & quos inter contrauerſia eſſet, etiam ad ſe euocauit.] Liber meus antiquiſsimus habet, Decetiam euocauit. codex verò Vaticanns, Ad ſe etiam, licet non omnino emendatè, minus tamen corruptè, & in quo veræ ſcripturæ veſtigia aliqua appareant. eſſe autem Decetiā opidi nomen, in finibus Aeduorū, opinor: eiúſque, quòd non adeo celebre eſſet, mentionem apud Scriptores non reperiri.

Atque omnibus omiſſis his rebus.] Faernus delebat, his.

7 *Erat in magnis Cæſaris difficultatibus res.*] Hunc locum ita reperi ſcriptum in meo vetuſtiſsimo libro, Erat in magnis Cęſari difficultatibus, ne, &c. & ita Faernum quoque legiſſe animaduerti.

Poſtridie cum duabus legionibus in occulto reſtitit.] Poſtero die, Faernus. & ita legendum arbitror.

Caſtris pro opido in monte poſitis.] Prope opidū, eſt in meo libro.

Cum iis primum communicat, hortatúrque vt ſe, liberos, & imperio natos, &c.] Liber meus pro Primum, habet præmium: quam ſcripturā videntur confirmare hæc quæ ſequnntur verba: Celeriter adoleſcentibus, & ratione magiſtratus, & præmio deductis, &c. ſiue, vt emendauit Faernus, adductis.

Ad Cæſarem diſceptaturi.] Placet Diſceptatorem, quomodo Faernus legebat, & eſt in meo libro.

Indicta cauſſa.] Indicta re, Faernus.

8 *Atque omni genere telorum.*] Ita eſt in meo libro: inſulſè legunt alij, omnis generis telorum.

Primis nunciis.] Trinis, pro Primis habet liber mens. ſed non ſatis placet.

Si alterum amiſiſſent, non dubitari, quin penè circumuallati.] Ita legitur in meo libro.

Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris detrahi, mulionéſque, &c.] In omnibus qnæ vidi exemplaribus, locus hic mancus, mutilúſque circumfertur. vnius autem optimi mei libri ope, inſigni repleta lacnna, ita illum ſuppleuimus: Prima luce magnum numerum impedimentorum ex caſtris, mulorúmque produci, neqne iis ferramenta detrahi, mulionéſque. &c.

9 *Quòd ſatis magna vallis intercedebat.*] Magnę valles intercedebant, eſt in meo libro.

Matres familias.] Matres familiæ, habēt lib. Vaticanus, & mens.

Nec minus ſe in milite.] Non minus, &c. Vaticanus liber, & meus.

Pontem refecit, exercitúmque tranſduxit.] Ita habent libri Vaticanus, & meus.

10 *Ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam ſuſpicionem.*] Daret, Faernus.

In eámque fortunam, amplitudinémque deduxiſſet.] Ita eſt in meo libro.

Vt, ab re frumentaria, Romanos excludere.] Rectius in meo libro legitur, Si aut re frnmentaria. &c.

Id ne tum quidem neceſſario faciundum exiſtimabat.] In meo libro eſt, Vt nemo tunc quidem, &c.

11 *Id eſt opidum Pariſiorum, quod poſitum eſt in inſula.*] Ita legit Faernus.

Neque noſtrorum militum, victoriámque impetum ſuſtinere potuerunt.] Hunc locnm ita emendauit Faernus ex vetere libro: Neque noſtrorum militum victorum impetum, &c.

12 *Eodem conueniunt vndique frequentes multitudines. ſuffragiis res permittitur.*] Quis non videt hunc locum ita ſcribendum, atque interpungendum eſſe, vt in libro Faerni ſcriptum animaduertimus? Eodem conueniunt vndique frequentes. multitudinis ſuffragiis res permittitur.

A tribunis Mil. reliquiſque, ſed & equitibus Romanis.] Ita eſt in meo libro.

Id quod magis futurum confidebat.] Vaticanus liber & meus habent, confidat, vt opinor, rectins. & paulò ſuprà, pro Iter facere, Iter confici.

Pugnatur vnà tunc omnibus in partibus.] Ita eſt in meo libro.

13 *Alexiam.*] Liber Vaticanns & mens habent, Aleſiam. ita etiam Strabo libro 4. licet malè apud eum legatur, καὶ ὁ περὶ ἀλησίαν πόλιν μανδουβίων. Plutarchus. Dion. lib. 4. Diodorus Siculns, & Velleius Paterculus.

Qua maxima parte exercitus confidebant.] Quo maximè confidebant, liber meus.

Ab ea foſſa pedibus CD. deduxit.] Ita liber meus habet, pro reduxit.

Huc teretes ſtipites feminis craſſitudine.] Latinns Latinins Viterbiēſis vidiſſe ſe librum manuſcriptum teſtatur, in quo, pro Feminis, legeretnr Fœmorīs. in meo antem pro, ad ſummum, eſt, ad infimum.

Ferreis hamis infixis tota in terram infodiebantur.] Vide num rectius, infixæ, vt eſt in lib. Faerni & meo.

14 *Frumenti rationem habere.*] Frumentandi Faernus legit,& ita habet liber meus.

Xantonibus.] Liber meus habet, Santonis. & ita omnino legendum.paulò infrà , Lexouiis,Aulerus, Eburonibus , &c. delendum Aulerus , ex eiuſdem libri auctoritate.

Curioſolites,Rhedones, Ambibari, Cadetes,Oſiſmii,Lomouices,Veneti,Veneli,&c.] Ita eſt in meo libro,οὐένελοι etiam Ptolemæo.

Fiducia pleni.] Fiducia eſt in meo libro.

Quid ergo? mei conſilii eſt facere.] Ita ex meo libro interpungendum.

15 *Eóſque propulerunt.*] Pepulerunt, Faernus.

16 *In aliena vident virtute conſiſtere.*] Conſtare eſt in meo libro.

Eruptione pugnaret.] Pugnet, liber meus.

Loca prærupta ,atque ex adſcenſu tentant.] Ita eſt in meo libro.

Aggere,& cratibus aditus expediunt.] Foſſas explent , habet liber meus, pro, aditus expediunt.

Excipitur rurſus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor.] Excipit, libri Vaticanus & meus.

Huius anni rebus cognitis.] His rebus literis Cæſaris cognitis: ita ſe reperiſſe in antiquo libro notauit Faernus.

LIB. VIII. Cap. I.

A. Hirtij,vel Oppij.] A.Hirtij Panſæ. ita hic liber inſcibitur in meo vetuſto codice.

1 *Equitatus præſidio.*] Equitum pręſidio ,Faernus.

2 *Velliocaſſos.*] Vellocaſſes habet liber meus.ita Plinius,& alij.

Vt ſi diceretur Cæſar cum 3. legionibus venire, offerrent ſe,&c.] In meo exemplari totus hic locus ita legitur. Si,vt diceretur (vel, dicebatur,vt in libro Latini Latinij) Cæſar cũ tribus legionibus veniret , offerre ſe , &c. paulò infrà , pro Permanerent , eſt Permanere.

Coroniſque pro ratione eius altitudinis inædificari.] Ita Faernus.

Alter quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet.] Faerni liber & meus habent,Alter qui propior hoſtem in ipſo vallo collocatus eſſet.

Aut viciſſim hoſtes,eodem transgreſſi.] Melius Eandem,vt eſt in libro Faerni & meo.

Præſidio pabulationibus mittit.] Faernus ex vetere libro legebat, pabulatoribus: quod magis placet.

3 *Faſces vbi conſederant,nam, &c. ſtramentorum ac virgultorum , quorum ſumma erat in caſtris copia , per manus inter ſe transditos.*] Ita Faernus.

A conſpectu texit Romanorum.] Pro, texit, eſt in meo libro,extulit.

Vix ſuorum ipſi priores partes animaduerterent.] Ita eſt in meo libro.

Primus cum paucis ſe oſtendit.] Videtur legendum,Primum,vt in meo libro.& non multò pòſt, pro Noſtri conſtanter , eſt, Noſtri autem conſtanter.

Omnibus aduerſis , cognita calamitate , interfecto Corbeo.] Faernus ex veteris libri auctoritate delebat verba illa , cognita calamitate.in meo autem exemplari,atque etiam in vetuſtiſsimo Oroſij libro , qui apud me eſt,Correus,non Corbeus ſcribitur.

Velut inſueta re permotus , vellet celeriter hominem conficere,à familiaribus prohibitus non potuit.] Ita eſt in meo libro.

4 *Qui in illis regionibus præerat.*] Abeſt particula In à Ferni libro,& meo.

Proximum ſuæ dignitati eſſe ducebat.] Faernus, proximum eſſe ducebat.

Atque omne agmen morarentur.] Reiicienda vox Agmen, auctoribus libris Faerni , & meo.

Q.Titatius Varus.] Legendum Q.Attius Varus,vt in libro 3.belli ciuilis.

5 *Reliquáſque proficiſcitur ciuitates.*] Ceteráſque eſt in Faerni libro,& meo.

Profugit inde cum paucis Lucterius.] Effugit, Faernus: & ita habet meus liber.

Ipſe Legionem vnã intra caſtra diſtribuit.] Pro Intra,eſt in Faerni libro & meo,trina.

At Germanos, equitéſque.] At Germanos equites,eſt in meo libro.& paulò poſt: Germani equites,pro Germani,equitéſque.

6 *Sub ipſius enim Opidi murum magnus fons prorumpebat.*] Videndum num melius in meo libro legatur, Sub ipſum enim opidi murum magnus fons prorumpebat.

Opidani enim loco ſuperiore decurrentes ſine periculo præliabantur , multóſque pertinaciter ſuccedentes vulnerabant, vt tamen milites noſtri nõ terrerentur] Ita hic locus legitur in meo libro.

Eodem tempore tectos cuniculos agunt ad caput fontis.] Liber Faerni habet, Eodem tempore cuniculos tectos,crates,& vineas agunt ad caput fontis.

Sed quæ ſuperare fontis faſtigium poſſet.] Faernus legebat ex antiquo libro, Sed quæ ſuperaret fontis faſtigium.

Vt ab incendio reſtinguendo dimicatione , & periculo deterrerentur Rom.] Ita eſt in meo lib.

Tamẽ omnia paratiſſimo ſuſtinebant animo.] Fortiſsimo, habet liber meus,pro paratiſsimo.

Ita vt quiſque poterat.] Faernus,Ita quàm quiſque poterat.

Cùm pertinaciter reſiſterent opidani.] Hunc locum ita legebat Faernus : Cùm pertinaciter reſiſterent opidani,& iam magna parte ſuorum

ſuorum ſiti amiſſa, in ſententia permanerent, ad poſtremum cuniculis venæ fontis interciſæ ſunt,&c. hanc lectionem confirmat meus liber.

Manus præcidit, vitam conceſſit.] Ita eſt in meo libro, rectius quàm in vulgatis, manus pręcidit, vitámque conceſsit.

7 *Qui nullis aduerſus Romanos auxilia denegabant.*] Meus liber habet, qui nulli, &c. & ita legendum opinor.

Parente Romanis ciuitate.] Liber meus habet, Parente ſibi omni ciuitate. quę lectio videtur non omnino improbanda.

Ille autem fuga vehementi Voluſenum longius produxiſſet.] Perduxiſſet, Faernus.

Et conuerſi hoſtem pellere.] Conuerſis equis, eſt in meo libro.

8 *L. Paullo, & C. Marcello cos.*] L. Lentulo, & C. Marcello cos. emendauit olim Octau. Pātagathus, & ita in veteri libro ſcriptum eſt. horum autem conſulum mentio eſt in antiquo etiam argenteo nummo, in quo legitur, L. LENT. C. MARC. COS.

Quam ſub diſceſſu ſuo.] Melius in Faerni libro & meo, Quam ſub deceſſum ſuum.

Contendebat enim gratia cùm libenter pro homine &c.] In antiquo libro ſcriptum eſt, Contendebat enim libenter cum gratia pro homine,&c.

Simúlque ſe & honorem ſuum in inſequentis anni commendaret petitione.] Ita Faernus,& Latini Latinij liber.

Fore eo facto liberam.] Eo pacto, Faernus.

Sed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit.] Deeſt vox Senatus, quæ à Faerno repoſita, locum ſine dubio corruptum reſtituit: Sed etiam per ſe Senatus diſceſsionem,&c.

Quod ne fieret, conſules, amicique Pompeij iuſſerunt.] Pro Iuſſerunt, emendauit Octauius Panthagatus Interceſſerunt: ſed haud ſcio, ex auctoritate ne antiqui libri, an coniectura.

Atque ita rem moderando diſceſſerunt.] Faèrni liber habet, Atque ita remorando diſceſſerunt.

Confectam ex delectu prouinciæ, Cæſari eam tanquam ex ſuo numero dedit.] Liber Faerni & meus habent, Confectam ex delectu Prouinciæ Cæſaris, ei tanquam ex ſuo dedit.

Cum de voluntate Aduerſariorum, &c.] Cum voluntate aduerſariorum, legit Faernus deleta particula De.

Ipſe exercitui diſtribuit hiberna.] Ita hic locus legitur in meo libro.

LIBRO I. DE BELLO Ciuili.

CAP. I.

REferũt conſules de rep. in ciuitate.] Faernus delebat in ciuitate. quod fortaſſe ab aliquo σχολιαστικῶς poſitum, in Cæſaris verba irrepſit.

Hac Scipionis oratio, quòd ſenatus in vrbe habebatur, Pompeiúſque aberat.] Aderat, habent omnes manuſcripti libri, & ita omnino legendum: non vt Petrus Victorius, & alij eũ ſecuti, Aberat emendarunt. valet autem, vt opinor, hoc loco, aderat, ad vrbem erat: quod rectè de Pompeio dictũ eſt, qui quòd Procoſ. eſſet cum Imperio ad vrbem erat, cùm in vrbe eſſe non liceret. itaque ipſe Cęſar ita de Pompeio infrà ſcribit: Ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur. Ad vrbem verò eſſe, qui dicerentur, & pluribus locis docet Pædianus, & ex his Cæſaris verbis colligitur. qui Procos. ſunt ad vrbem, &c. quam autem reponimus lectionem confirmant hæc quæ ſequuntur verba: Miſſo ad veſperum Senatu, omnes qui ſunt eius ordinis à Pompeio euocantur. paulò pòſt: Proximis diebus habetur Senatus extra vrbem. Pompeius eadem illa, quę per Scipionem oſtenderat, agit,&c.

Laudat Pompeius, atque in poſterum confirmat.] Octauius Pantagathus pro Pompeius, legebat, Promptos. quo nihil poteſt aptius huic loco excogitari, licet nullius quòd ſciam veteris libri auctoritate confirmetur.

Atque oſtentatio ſui & potentium.] Sui potentium, Octauius Pantagathus.

Quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tempore adiunxerat Cæſari.] Liber meus habet, iniunxerat. & paulò pòſt, ruptim, pro raptim.

2 *Quique Proconſules ſunt ad vrbem.*] Octauius Pantagathus legebat, Proconſulibus.

In Mauritaniam mittatur.] In meo antiquiſsimo libro ſcriptum eſt, Mauretaniam: quæ ſcriptura in Græco quoque æreo numiſmate reperitur. μαυρετανία enim habet.

Philippus & Marcellus priuato conſilio prætereuntur.] Pro Philippus, emendauit Octauius Pantagathus, Paullus. quòd enim ſuperiore anno conſules fuiſſent, prætereundi non erāt, quominus eis conſulares pro-

uinciæ decernerentur.

Paludatique votis nuncupatis exeunt.] Melius, exeant, vt eſt in vetere libro.

Quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta.] Antonius Auguſtinus Epiſcopus Ilerdenſis, delet vocem, armis.

Qui amiſſam reſtituiſſe videbatur, dona etiam, &c.] Ita Faernus.

3 *Semper ſe reip. commoda priuatis neceſſitudinibus habuiſſe potiora.*] Faernus ex vetere libro, neceſsitatibus legebat.

Sibi ſemper Reip. primam fuiſſe dignitatē, &c.] In meo vetuſtiſsimo codice locus hic aliter legitur, ac in lib. Faerni ſcribi animaduerti. ſic enim habet: Sibi ſemper primã fuiſſe dignitatem, vitáque potiorem: doluiſſe ſe quòd pro beneficio ſibi per contumeliã ab inimicis extorqueretur. ſed Faerni lectio magis placet: Sibi ſemper Remp. primam fuiſſe dignitate, vitáque potiorē, &c.

Proficiſcatur Pompeius, in ſuas prouincias ipſi exercitus dimittantur.] Opinor rectius legi in Faerni libro & meo, exercitus dimittant. Antonius Auguſt. delet vocem ipſi.

4 *Ipſe Arimini cum duabus legionibus ſubſiſtit.*] Faernus, ſubſtitit.

Actius.] In meo vetuſtiſsimo libro, Attius duplici tt, ſcribitur. eius meminit Cicero ad Attic. epiſt. 4. libro 8. Sulmone C. Attium Pelignum aperuiſſe Antonio portas.

In iis Camerinò fugientem Vlcillem Hirum.] Liber meus corruptè habet, VcillumHirrum. Faernus autem pro Vlcillem, ſubſtituit Luceium.

5 *Quaterna in ſingulos iugera.*] Ita emendauit Paulus Manutius, cum malè XL. in omnibus exemplaribus ſcriptum ſit.

Caſtelliſque circummunire inſtituit.] In libro Faerni & meo eſt, circumuenire.

Conſultandi cauſſa.] Faernus, conſiliandi.

Neque eorum tam remiſſo.] Neque vero tam remiſſo, Faernus ex vetere libro.

Vt nullus in aliam partem mente atque animo.] Liber meus habet, vt alius in aliã, &c. quæ lectio non improbanda.

•*Vt tribunos plebis ea re ex ciuitate expulſos.*] Pro ea re, repoſuit Faernus, iniuria. cuius ſcripturæ veſtigia retinet antiquus meus lib.

Erant Senatorij ordinis.] Pro Senatorij, eſt, primi, in libro Faerni & meo.

Ferentinorum.] Frentanorum, eſt in meo libro. quam ſcripturam confirmant Græci quoque ſcriptores Ptolemæus & Strabo. φρεντανοὶ enim habent.

6 *Neque verò idem perfici.*] Profici, eſt in meo libro.

Reliquiſque telis pugnabatur.] Pugnabant, Faernus.

Nihil ſine illis de compoſitione agi poſſe.] Faerni liber & meus habent, Sine illis non poſſe de compoſitione agi.

Deprehenſas excipiunt.] ita Faernus legit, & & in meo libro ſcriptum eſt.

7 *Hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem.*] Deeſt particula, cum, in Faerni libro, & meo.

Se verò vt operibus antè ſtuduerit, ſic iuſtitia & æquitate, velle ſuperare.] Liber meus antiquus habet, Se verò vt opibus anteiri ſtuduerit. &c. ac vidi qui hanc lectionem retinendam putent.

8 *Quas Sicilia & in Coſano à priuatis coactas.*] Cùm antea legeretur Sicilia, & Sardinia. ita ope veteris libri emendauit Petrus Victorius. meus autem liber eandem ſeruat ſcripturam. niſi quòd pro Sicilia, habet Sigili. minus certè deprauatum nomen. nam Sicilia prouincia, cum Conſano, quæ Domitia villa ſit, non ſatis aptè coniungitur.

9 *Celtiberis, Cantabris.*] Celtiberiæ, habet liber meus.

Quem ipſe petiuerat.] Faernus, quam ipſe pacauerat.

Subito iumentorum, & aqua magnitudine.] Octauius Pantagathus legebat, Subito vi ventorum & aquæ, &c.

10 *Atque aliis ſummiſſis præſidiis.*] Subſidiis, habet liber meus.

Cominus tamen diu ſtetiſſent.] Melius legitur in meo libro, Cominus tam diu ſtetiſſent.

Nix profluit.] Faernus, profluxit.

Tempus erat difficillimum, &c. ac ciuitates &c.] in Faerni libro & meo legitur, Tempus autem erat anni difficillimum, &c. at ciuitates, &c.

11 *Qui iter habebant ad Cæſarem.*] Placet, habeant, vt eſt in meo libro.

Magni domum concurſus ad Afranium.] Faernus legebat, demum, pro, domum. ſed non ſatis placet. vide num melius ſit, domo. paulo pòſt: magnæque gratulationes fiebant.

Pontem inſtitutum perficit biduo.] Ita Faernus.

Alij vt præda præſidio ſint.] Ita eſt in meo lib.

12 *Et quòd licebat latiore ſpatio producta lõgius acie.*] Liber meus habet aut producta, &c.

Hoc primùm Cæſari ad Ilerdam nunciatur.] Faernus ex vetere libro, pro, primùm legebat, prælium.

13 *Hos Tarraconenſes, & Lacetani.*] Vetus liber meus habet, Iacetani. & ita ex auctoritate Strabonis & Ptolemæi ſcribendum cenſeo. ἰακκητανοὶ enim appellantur à Strabone in libro 3. idem autem error eſt in Liuij & Plinij codicibus.

Et paucis pòſt diebus Illurgauonenſes, qui flumen Iberum attingunt.] Lurgauonenſes, legitur in meo libro: & ita habet Liuius. Strabo autē appellat, opinor, ἰλεργέτας. nã de iis ſcribit, οὐ πολὺ ἄπωθεν τοῦ ἴβηρος. ſed hoc non aſſeue-

aſſeueranter affirmauerim.

Octogeſam.] Etoni ſam, Plinius.

Huc iam rem duxerat.] Faernus, huc iam adduxerat rem.

14 *Mittitur L. Decidius Saxo.*] Saxa habet Faernus, & ita in meo libro ſcriptum eſt. is fuit metator Cæſaris. Cicero Philipp. 13.

Nam quæ itinera ad Iberum.] Ita eſt in meo libro.

Nos neceſſarij victus inopia coactos.] Ita legitur in meo libro.

15 *Hoc conſilium Cæſaris pleriſque non probabatur.*] Ita habet meus liber.

Hæc conſultantibus.] Conſiliantibus, eſt in Faerni libro, & meo.

Conquirit atque euocat.] Ita eſt in meo libro.

Armáque cum hominibus neceſſariis.] Liber meus habet, armáque quod cum hominibus, &c.

Sed pleroſque ij, qui receperant, celant.] Ita ſcriptum eſt in meo libro & paulò pòſt, Cæſar qui milites aduerſariorum in caſtra, &c. ita etiam Faernus.

Vana religio iuriſiurandi.] Noua religio, &c. in Latini libro, & meo.

Centuriones, ampliorîſque ordinis Equites Romanos in Tribunicium reſtituit honorem.] Faernus ita hunc locum legebat, Centuriones ampliori ordini, & Tribunos in Tribunicium, &c.

16 *Equites verò ex loco ſuperiore, in aduerſarios tela coniiciebant.*] In auerſos, pro, aduerſarios, emendabat Faernus. alij libri habent, aduerſos, minus corruptè.

Lentè atque paulatim.] Ita Faerni liber, & meus.

Qua re animaduerſa, Cæſar, relictis iis munitionibus, ſubſequitur.] In libro Faerni, pro relictis iis munitionibus, eſt, eductis legionibus. & ita legendum videtur.

Illi enim animaduerſo vitio caſtrorum.] Ita eſt in meo libro.

Et quo eſſent ad id expeditiores.] Ad iter expeditiores, habet Faerni liber: quod magis placet.

Illi impedienda rei, quæ munitionis cauſſa fiebat.] Faernus ope veteris libri ita locum reſtituit: Illi impediendæ rei cauſa, hora, &c.

17 *Acies erat Afraniana.*] Totum hunc locum ita legit Faernus: acies erat Afraniana duplex, ex legione prima, & tertia: in ſubſidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæſaris triplex, ſed primam aciem quaternæ cohortes ex quinque legionibus tenebant, &c.

Aquæ, ligni, & frumenti inopia.] Faernus legit, aquæ, lignorum, frumenti, &c.

Quem Cæſar deligit.] Delegit, habet liber meus.

Quos in ſua poteſtate habuit.] Placet, habuerit, vt eſt in meo libro.

Pecuniam pro iis rebus ſoluit.] Pecuniam pro iis diſſoluit rebus, eſt in Faerni libro, & meo.

Introduxerunt.] Intus adierunt, habet meus liber: & fortaſſe melius.

Cæſar vt cognoſceret, poſtulatum eſt.] Poſtulant, Faernus.

Eique negotio Q. Fuſium Calenum Legatum præficit.] Q. Fuſium, eſt in meo libro: & ita in argenteis nummis inuenitur, in quibus Kalenum per K, non per C, ſcribi animaduerti.

LIB. II. Cap. I.

QVæ ex ſigno facilè agnoſci poterat.] Ex inſigni, legebat Faernus veterum librorum auctoritate. cuius lectionis veſtigia remanent in meo quoque libro.

2 *Faſtigio muſculi delabitur.*] Elabitur, Faerni liber, & meus.

Hoſtes ex muro, ac turribus ſubmouentur.] Ita eſt in Faerni libro, & meo.

3 *Interiectis aliquot diebus.*] Rectius legitur in meo libro, interiectîſque, &c.

Sed, vt ſuperioris temporis contentionem noſtri omnem remiſerant.] Contemptionem, habet liber meus, non omnino malè. nos tamen vulgatam ſcripturam retinemus.

Omnibus arboribus longè, latéque in finibus Maſſilienſium exciſis, & coniectis.] Conuectis, eſt in meo libro: & ita olim emendarat ex ingenio Octauius Pantagathus.

Cùm paxe inædificata in muris, &c.] Ita eſt in meo libro.

4 *Hac omnibus reſtrebat ſermonibus.*] Liber meus habet, ferebat.

Hæc ſe certis nunciis, certis auctoribus comperiſſe.] Hæc ſecretis nuntiis, &c. eſt in meo libro, ac vidi qui hanc ſcripturam retinendam cenſeant.

Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates.] Octauius Pātagathus ita hunc locum legendum exiſtimabat: Quas Cæſari eſſe amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat, præſidiáque eò deducebat: qui verba, atqne orationem aduerſus Remp. habuiſſent, eorum bona in publicum addicebat, & iudicia in priuatos reddebat, &c. reperi poſteà in meo antiquiſsimo libro ita hunc locum ſcriptum eſſe.

Cùm itinere conuerſo, ſeſe Ilipam Italicam venturum promiſiſſet.] Cùm itinere conuerſo ſeſe Italicam venturum pronunciaſſet. ita Faernus legebat: primúſque, quòd ſciam, locum reſtituit.

5 *In publicum contulerant.*] Attulerant, Faer.

Etiam ab initio.] & iam ab initio, Faernus.

C.Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit.] Liber meus habet, ibi C. Caninium,&c.

Paullo amplius paſſus ∞.] Paſſuum,Faernus.& paulò pòſt,longè,pro longius.

Ne primam ſacramenti.] Faernus,ne primi ſacramenti,&c.

A quibus contumelia perfugæ appellarentur. huc pauca ad ſpem largitionis addidit.] Ita eſt in meo libro.

Genus hominum, quod liceret, &c.] Locus hic vereor vt ſit ſatis emendatus. neque verò niſi veteris alicuius libri ope purgatus fuerit, aptus ex eo ſenſus elici poterit. in meo autem,pro,vellent:quæ offerrentur: commilitonéſque: & accipiebant: legitur,vellet: qua offerrentur:commilitéſque: & accipiebantur.

6 *Nam neque prudentes ſuſpicari oportet. ſibi parum credi.*] Pro,prudentes, legerem, pudentes,ex Faer.li. & paulò poſt: quòd illis licentiá timor augeat noſter, is ſtudia deminuat: non vt in vulgatis, quòd illis licẽtiam timor augeat, noſtris ſtudia deminuat. confirmant hanc lectionem quæ ſequuntur verba:namque huiuſmodi res aut pudore,aut metu tenentur,&c.

Quo maiorem.] Meus liber habet, qua maiorem,&c.vt ad noctem referatur.

Prouinciam,Siciliam,atque Africam.] Ita eſt in meo libro.

Conſenſu ſuo conſtituit Curio.] Suorum,Faern.

7 *Quo æquiore loco prælium committeretur.*] Committerent,Faernus.quod placet.

Sed præoccupatis animis Attianorum militum timore,& fuga,& cæde ſuorum,nihil de reſiſtendo cogitabant.] Magis placet vt eſt in meo libro,Sed præoccupatus animus Attianorũ, &c.nihil de reſiſtendo cogitabat.

Qua telum abiici poſſet.] Faernus legit, adigi.

Ac fugientium multitudine.] Hac fugientium, &c.ita habet meus liber.

Ex numero aduerſariorum circiter DC *interfectis atque vulneratis.*] Huius loci integram, incorruptámque ſcripturam in vno meo libro reperi, in quo, pro, atque vulneratis, legitur,ac ∞ vulneratis. cùm manuſcripti omnes, quos viderim, corruptè habeant, atque.

Qua paucis equitibus pares eſſe non potuerunt.] Potuerint, liber meus. quod magis placet.

At illi itinere totius noctis confecto.] Faernus notauit in veteribus aliquot libris ſcriptũ eſſe,confecti: quo modo in meo quoque libro legi animaduerti.neque dubitandum eſt,quin ita ſcribi debeat.

8 *Vnam, vt in reliquis rebus, ſpem reliquam, &c.*] Vnam vt in miſeris rebus,&c.ita corrigendum puto, meo vetuſtiſsimo libro auctore.

Diebúſque æquè poſt paucis.] Deeſt, æquè in libro Faerni,& Latini.

LIB. III. Cap. I.

ILlis temporibus quibus in Vrbe præſidia Legionum Pompeius habuerat.] Melius ad Vrbem, vt legit Faernus. nam de his ipſis Legionibus lib.1.ſcribit Cæſar,ne ad eius periculum reſeruare,& tetinere eas ad Vrbem Pompeius videretur.

Anni ſpatium ad comparandas copias nactus.] Annuum ſpatium,Faerni liber & meus.

Saſalem filium miſerat.] Sadalẽ appellat Lucanus lib.5.

Ex Gallogræcia dederant.] Pro, dederant, eſt, tantundem,in Faerni libro,& Latini.

Eius rei cauſſa omni in ora maritima.] Abeſt,in, particula à Latini libro,& meo.

2 *Erat Orici Lucretius Hiſpilo.*]Veſpillo,ſcribendum. ita habet lib.meus: & argenteus nummus in quo eſt, Q. LVCRETIVS.Q.F.VESPILLO.

In eas diligentiæ ſuæ,ac doloris iracundia erupit.] Indiligentiæ, eſt in meo libro. quod non diſplicet: nã paulò pòſt ita de Bibulo ſcribit,cuſtodiſſque diligentius diſpoſitis.

Si in Cæſaris conſpectum veniret.] Melius,venire poſſet, vt eſt in meo libro.

Ibi qui concitatis Dalmatis.] Non eſt prætereundum hoc loco Delmatas, non Dalmatas in antiquis lapidibus inueniri, & Delmaticus, pro Dalmaticus. qua de re ita ex auctoritate Varronis ſcribit Velius Longus in libro de Orthographia. placet etiã, vt Delmatiam, nõ Dalmatiam pronunciemus, quoniam à Delminio maxima ciuitate tractum nomen exiſtimetur.

Seſe munierant.] His ſeſe municrunt, habet liber meus.

Tantis detrimentis receptis.] Acceptis, eſt in meo libro:quod magis placet.

3 *Et detrimento Africani exercitus.*]Lib.meus pro Africani habet Afraniani. vt ad Afranij milites referatur, qui ſe Cæſari, victo Afranio,dediderant.

Interea & Reip. & ipſis placere oportere.] Faernus hunc locum ita corrigendum eſſe indicauit: interea expedire, & ipſis placere oportere.

Græcos murum aſcendere.] Totus hic locus ita legitur in meo libro.Cùm Græcos murum aſcendere, atque arma capere iuberet. illi autem contra imperium populi Romani pugnaturos eſſe negarent: oppidani etiam ſua ſponte Cæſarem recipere conarentur, &c.neque ſanè dubito quin ita legendum ſit.

Diurnis eò nocturniſque,&c.] Ex meo antiquo libro ita hie locus legendus, atque interpungendus: diurnis eò, nocturníſque itineribus contendit ſimul ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantúſque terror incidit eius exercitui,&c.

4 *Cæſar profecto occupato itinere.*] Achilles Statius Luſitanus, pro, profecto, legit, profectus; quod non diſplicet. ita enim alibi locutus eſt Cæſar.

Ut vigilijs caſtelliſque benemeritæ ciuitates tutæ eſſent præſidio.] Libri ſcripti aliquot, pro, eſſent, habēt, eſſet. quod Faernus retinet. ſed pro, ciuitates, ciuitati legit: tutæ, verò delet. in Aldinis recentioribus deeſt vox, præſidio; quæ eſt reponenda.

Quantum nauium facultatem habebat.] Faernus, quam tum nauium,&c.

Atque vno tempore accidit.] Liber meus habet, atque vno etiam tempore accidit,&c.

Neque tum reſpondendum Cæſari exiſtimabat.] Placet, exiſtimauit, vt eſt in meo libro.

Quibus communicare de maximis rebus Pompeius conſueuerat.] Ita eſt in meo libro.

Cuius rei opinio tolli non poterit, niſi cùm in Italia,&c.] Malè hic locus in vulgatis libris, quos viderim, legitur. ita autem interpungendum, & emendandum eſſe exiſtimo ex mei libri auctoritate. cuius rei opinio tolli non poterit, cùm in Italiam, ex qua profectus ſum, reductus exiſtimabor. bello perfecto ab iis Cæſar hæc facta cognouit, qui ſermoni interfuerunt.

Niſi Cæſaris capite relato.] Delato, Faernus.

5 *De ſolutionibus, quæ per arbitrium fierent.*] Per arbitrum, eſt in meo libro. & fortaſſe melius.

Aliam tabularum nouarum.] Pro, aliam, Faernus legit, alteram: quod placet.

Ipſe cùm Caſillinum veniſſet.] Faernus, veniret, & Caſilinum vnico l ſcribendum. κασιλῖνον enim habet Strabo, & liber meus.

Atque proditio opidi appareret.] Faernus legebat, de proditione opidi appareret.

Quæ mandata ad ſe per Bibulum delata eſſent.] Vibullium, habet liber meus. & ita legendum opinor.

Peruenit Turios.] Thurios, liber meus. & Straboni, θουρίοι.

Itaque magnarum initia rerum.] Ita eſt in meo libro.

6 *Ulera Lyſſum.*] Liſſum, habet liber meus. & ita Strabo lib. 7.

Leuiúſque tempeſtatis, quàm claſſis, periculũ exiſtimauerunt.] Aeſtimauerunt, eſt in meo libro. quod magis placet.

Has, ſcaphis, minoribúſque nauigijs compluribus ſumptis.] Pro, ſumptis, eſt, ſummiſsis, in Faerni libro & meo.

In animi fortitudine.] Firmitudine, Faerni liber, & meus. & ita magis placet.

Qui omnes ad eum perducti.] Producti, eſt in meo libro.

Ex omnibus copijs.] Expoſitis coplis, Faern.

7 *Hac eodem ferè tẽpore.*] Ita habet lib. meus.

Ipſi iter ſecundum eas terras direxerant.] Pro terras, eſt, terra, in meo libro. vt eas, ad naues referatur.

Conferta præfectis.] Differta præceptis, habet liber meus. quam ſcripturam cõfirmat Latini quoque liber.

Ceteraſque eius deæ ſtatuas: cùm in fanum ventũ eſſet,&c.] In meo quoque libro locus hic corruptè ſcriptus inuenitur; ita tamẽ corruptus, vt ex eius ſcripturæ veſtigiis vera lectio elici poſsit. ſic enim habet: Ceteráque eius diei cõſtituta, cùm in fanum, &c. ego ſi coniecturæ locus ſit, veteris ſcripturæ veſtigiis retẽtis legerem, certáque eius rei die cõnſtituta, cùm in fanum, &c. lib. 7. bell. Gall. ita planè locutus eſt, tempore eius rei conſtituto. & hoc ipſo libro, certúmque ei rei tempus conſtituitur. de hac autem lectione nemo dubitabit, qui Cæſaris verba quæ ſequuntur, paulò attentiùs conſiderauerit.

Calidone, & Napacto.] Liber meus habet, Calydone. Straboni quoque καλυδών.

Adeſſe Scipionem cum legionibus.] Sic omnino legendum, non, vt in vulgatis libris, legione. duas enim legiones in Syria habebat Scipio, vt ſuprà. nec veriſimile eſt, ſi vnam tantùm legionem habuiſſet, ad cuſtodiam impedimentorum octo cohortes relinquere voluiſſe. hæc Faernus.

8 *Ex fremitu equorum illata ſuſpicione.*] Pro, illata, eſt, incuſſa, in libro Faerni.

Iiſque cuſtodiam nauium longarum.] Iiſdémque, liber meus habet.

Quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita.] Videtur legendum, Caninio, quo modo Faern. emendauit: aut paulò ſuprà, pro Caninius, reponendum erit Acilius. quam ſcripturam retinuit Paulus Manutius.

Etiam nauem expugnauit.] Pro etiam, emendauit Faernus, eam. neque dubitãdum eſt, quin ita legi debeat.

Hellide, atque Amantia.] Liber meus habet, Biblide, non ſatis emendatè, minus tamen corruptè. placet Bullide, ex Ptolemæo.

9 *Decertandi poteſtatem Pompeio fecit.*] Lib. meus habet, decernendi.

Atque vt noſtri perpetuas munitiones videbant.] Pro, videbant, Faernus legit, iungebant: & & delet vocem, timebant. quam nos ſcripturam retinemus.

Recipere ſe iuſſit.] Statuit, Faernus.

Legiones reduci iuſſit.] Faernus, legionem. & ita legendum.

Conſtipati pila coniecerunt.] Ita legit Faernus,

in meo libro eſt, conſpirati.

Aduerſus cliuum incitati.] Anteà legebatur, pilum, pro quo Manutius repoſuit, cliuũ. Faernus autem tumulum, non ita aptè.

Præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coegerunt.] Ita eſt in meo libro.

Paullóque circa eum locum morati.] In meo libro pro, circa, eſt, citra. deeſt autem vox, morati.

10 *At tum integras.*] Faerni liber & meus habent, at contra integras, &c.

Nocte cohortes noſtras.] Noctu, Faernus.

11 *At plerique exiſtimant.*] Rectius legit Faernus Ac, pro At. & paulò pòſt, alter agere ad præſcriptum.

Volcatius Tullius.] Tullus, eſt in meo libro: & ita habet argenteus nummus.

Ad duorum millium numero.] Ad duo millia, Faernus.

Cæſaris renunciauerunt.] Remunerauerunt, habet liber meus.

Cohortémque duplici ſtipendio, frumentóve, &c.] Antonius Auguſtinus legit, frumento, veſte, pecunia, aliíſque militaribus donis.

12. *Et Orchomenum de voluntate ipſarum ciuitatum recepit.*] Liber meus non habet particulam, de. & ita lib. 1. de bello ciuili locutus eſt.

Amicitia Cæſaris conciliare ſtudebat.] Faernus ex veteribus libris legebat, amicitiæ.

Sed etiam fructus ex arboribus deficiebant.] Pro fructus emendauit Faernus, frondes.

Locupletéſque ex egentibus effecerat.] Fecerit, Faerni liber & meus.

Monuítque equites.] Deeſt vox, equites, in meo lib. videndúmque an ita aptius ſit.

Diſcedere à noſtris.] A nobis, Faernus. & ita liber meus habet.

Poſtquam id difficilius viſum eſt.] In meo libro eſt, poſtquam id facinus viſum eſt.

13 *In interiorem vallum tela iaciebant.*] Anteriorem, Faernus.

Per mare nauibus expoſitis in aduerſos noſtros impetum fecerunt.] Placet vt legebat Faernus, per mare nauibus expoſiti in auerſos noſtros, &c.

Et viribus deficeret.] A viribus deficeretur, habet liber meus.

14 *Atque opera, vt demonſtrauimus, circummuniret.*] Faernus, opere, ex antiquo libro.

Eo loco propugnante.] E loco, habet liber meus. & paulò pòſt, ſibi repugnantes, ibi, pro ſibi.

Ex parte, ex qua proruebat.] Faernus, ea parte, qua perruperat.

Eodem quo venerant.] Placet, eadem, qua venerant. ita legit Faernus.

Omnéſque deductos.] Productos, Faernus.

15 *Si non omnia cederent ſecunda.*] Caderent, habet liber meus: & ita Faernus legebat.

Et ne citiſſima eius profectio cognoſceretur.] Citiſsimè, Faernus. & ita in meo libro apparet ſcriptum fuiſſe.

Ipſi incolumes ſe ad agmen reciperent.] Ita eſt in meo libro.

Intra vallum caſtrorum.] Delet Faernus vocem, caſtrorum, auctoribus vetuſtis libris.

Ne occaſio temporis deeſſet.] Occaſioni, liber meus. totus autem hic locus ita legitur, & ſuis vt eſſet auxilio, &c.

Sed Cæſarem Apollonia directo itinere auerterat.] A recto itinere, pro, directo, Faernus.

Heracleam Senticam.] Sinticam. Ptolemæus, Liu. lib. 42. & 45. Plin. lib. 3. cap. 10.

16 *Quæ gens paucis ante diebus.*] Menſibus, pro diebus, eſt in Faerni libro, & meo.

Lariſſam legiones adduxerat.] Lariſam, vnico ſ ſcriptum eſt in meo libro. ita Græci quoque ſcribunt: & in argenteo nummo eſt, λαρισαίων.

L. Hirru.] Hirri, habet liber meus. Cic. ad Att. lib. 8. appellat C. Hirrum.

Quod proficiſcenti promiſiſſet.] Recepiſſet, Faernus.

Quod ſatis perſpectum habere videretur.] Locus omnino deprauatus ita reſtituendus eſt ex emendatione Faerni, & auctoritate mei libri: quum ſatis perſpectum militum animum habere videretur, &c. quodnam Pompeius propoſiti, &c.

17 *Ex delectibus horũ annorum.*] Ex delectu, &c. Faernus. & plerique ſunt ex Colonis tranſpadanis, liber meus habet.

Ac iam animo victoriam percipiebant.] Præcipiebant, eſt in meo libro. & ita legendum opinor.

Hæc erant numero millia XLV.] Ita meus liber.

Euocatorum circiter duo.] Ita Faernus. & paulò pòſt, quæ tota acie diſperſa erant.

Tametſi erant Dyrrhachinis prælijs vehementer attenuata.] Lib. meus habet, tametſi erat Dyrrachinis præliis vehemẽter attenuata. vt ad IX. legionẽ tantum referatur. quod placet. ſequitur enim, & huic ſic adiunxit IIX. vt penè vnam ex duabus efficeret.

Ipſe contra Pompeium conſiſtit.] conſtitit, liber meus.

Celeriter externa acie ſingulas cohortes detraxit.] Latinus Latinius Viterbienſis emendauit, celeriter extrema acie ſex cohortes detraxit. ſuámque emendationem hoc adducto Plutarch. loco ex Cæſare ſtabilire conatur. μετεπέμψατο σπείρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων, καὶ κατέστησεν ὄπισθεν τοῦ δεκάτου, κελεύσας ἡσυχίαν ἄγειν, ἀδήλους τοῖς πολεμίοις ὄντας. eadem ſcribit in Pompeio. & Appia. idẽ li. 2. fieri autẽ potuit vt librarius ſcripturæ ſimilitudine deceptus, pro, extrema, fecerit, externa: nã in meo quoq; vetuſtiſsimo libro animaduerti in hac ipſa voce lapſũ nõ ſemel librariũ,

qui

qui & lib. 1. de bello Africo,pro extremo, ſcripſerit, externo. ſed verba illa Cæſaris paulò pòſt de hac ipſa re prolata magnopere Latini emendationem confirmant. nec enim vt in vulgatis libris, quam inſtituerat ex cohortium numero, legendum eſt, ſed vt calamo notatus liber habet, quā inſtituerat ſex cohortium numero.

Atque cum milites electi circiter CXX. *voluntariè.*] Faernus, voluntarij. quos Græci ἐθελοντὰς dicunt.

Dextro Cornu procurrit.] Procucurrit, liber meus: & ita Chariſius.

18 *Circuire cœperũt.*] Circumuenire, Faern.

Tantum ſe opinionem feſelliſſe.] Faernus ex vetere libro legit, tantum ſe ſuam opinionem, &c.

Ab eo petierunt.] Petiuerunt, habent Faerni liber, & meus.

Se Sullæ ſimiliter dediderunt.] Deeſt vox, ſimiliter, in Faerni libro, & meo.

19 *Niſi eo ipſo quidam nuncij de Cæſaris victoria.*] Abeſt à libro Faerni vox, quidam.

Pars atque antea ratione egerunt.] Egit, Faernus legit, deleta, quæ ſequitur, voce. & ita eſt in meo libro.

Nam, quicunque ex fuga Pompeium ſequeretur.] Placet vt in meo libro legitur, qui cum ex fuga, &c. & paulò pòſt, ſoluerunt. pro, ſoluere iubebantur.

20 *T. Ampium.*] Pro, Appium, Manutius emēdauit, Ampiũ. & ita habet liber meus.

Senatores omnes ex prouincia vocaſſe.] Euocaſſe, eſt in meo libro. & in ſummam, pro, ſumma, paulò pòſt.

Quod ante ipſam Mineruam collocatum eſſet, & ante ad ſimulacrum Mineruæ ſpectauiſſet.] Ita eſt in meo libro: & fortaſſe melius, quàm vt vulgo legunt.

Pergami in occultis, ac remotis templis.] Faerni liber, & meus habent, Pergamíque in occultis, ac reconditis templis.

Corripi, ac interfici iuſſit.] Faernus, corripi, atque interfici iuſsit.

21 *Regis domũ obſidere, regno expellere alios, alios accerſere.*] Placet, vt habet meus lib. Regis domum obſidere, regno expellere: alios accerſere.

Deductis copiis.] Diductis, Faernus.

Conſtratæ omnes.] Roſtratæ, Faernus.

Hoc tractu oppidi.] Faernus, in hoc tractu oppidi. & ita legendum videtur.

LIB. I. DE BELLO Alexandrino.

CAP. I.

VT noſtri illorum opera imitari viderentur.] Imitati, eſt in meo libro. quod magis placet.

Nam puteis foſsiſque.] Lib. meus habet, puteis foſsis. & infrà ad fodiendos puteos, dixit. vt de hac lectione, quin vera ſit, dubitari non oporteat.

2 *Munitiones nudare nolebat.*] Nudari, habet liber meus. & paulò pòſt, expoſuiſſet, pro expoſuiſſent.

Quanquam ſi quid grauius illi accidiſſet.] Ita eſt in meo libro.

Et ad explicandam claſſem, & ad receptum, &c.] Ita habet liber meus.

Capitur hoc prælio quinqueremis vna, & biremis cum defenſoribus.] Ita eſt in meo libro, cùm in aliis deſit vox, biremis.

3 *Et illam, & vrbem.*] In meo libro eſt, & illa in vrbe. paulò pòſt, cum conſtratis nauibus aggreditur, abeſt particula, cum.

Et DCCC *paſſuum interuallo ad oppidum enatauerunt.*] Placet, pro, interuallo, interuallum, vt in meo libro.

Pugnabatur à noſtris ex ponte.] A nobis, habet liber meus: quod retinemus.

Pauci alleuatis ſcutis.] Ita eſt in meo libro, pro, alleuati ſcutis: quam ſcripturam non improbamus: ita enim in antiquis quoque marmoribus hoc ipſum reperitur.

4 *Aut ſuopte conſilio, per occultos nuncios Regis probato.*] Non dnbito quin ita ſcribendum ſit, vt in meo libro legitur, aut ſuo priore conſilio per occultos nuncios Regi probato.

Quaſi verò id Cæſar, bonitate tantum adductus, & non prudentiſſimo conſilio.] Ac non prudentiſsimo conſilio, &c. eſt in meo libro.

Sine quo nulla vnquam dimicatio maritima, parum etiam feliciter confecta erat.] Sequor ſcripturam veteris mei libri, in quo eſt, ſine quo nulla vnquam dimicatio maritima, nulla etiam parum ſeliciter, &c.

Planicies ex omnibus partibus ſubiecta.] In libro meo eſt, planicia.

5 *Qua liberum acceſſum haberi demonſtraui.*] Lib. meus habet, quam liberum acceſſum habere demonſtraui.

Magnam multitudinem hoſtium interfecerunt.] Magnam multitudinem hoſtium in caſtris interfecerunte, legitnr in meo libro.

Maiorique ex duabus filiis Cleopatra, &c. Ita meus liber.

6 *Quintúmque, Patiſcum.*] Patiſium, eſt in meo libro,& paulò pòſt,Reſponſa,pro Reſponſum,fortaſſe melius.

Cuius itineris hac erãt certæ oportunitates.]Cuius itineris has eſſe certas oportunitates, ita habet liber meus.

7 *Supplicia conſtituit in eos, qui aliquam formæ, atque ætatis commẽdationem habeban', ea,quæ morte eſſent miſeriora.*] Ita hunc locũ emendauimus ope veteris mei libri.

Capit ex eo prælio penteremem.] Penteremem, habet liber meus. & dicrotas ,pro dycrotas. Baifius tamen aſſerit legendum, dierota,in libro de re nauali.

8 *Et prælio Pharſalico rem feliciter gerebat.*] Et Palæopharſali rem feliciter gerebat. ita legendum auctoritate libri mei. adiuuat hanc ſcripturam locus Oroſij ex libro 6. hic exitus pugnæ ad Palæopharſalum fuit.

Simultatum cauſſa tenues conÿciebantur.] Simul & cauſſæ,&c. ita legit Latinus Latinius.

Minucius inter ſaxa, quæ iacebantur, in itinere.] Meus liber habet, quæ iacebant in tinere. & infrà, relato domum Caſsio.

9 *Vtrum nihil timere, an omnia licere, mallet.*] Timeret. eſt in meo libro, pro, timere. & ita legendum videtur.

His rebus confectis, totum exercitum luſtrat.] Notum, pro totũm, eſt in meo libro. & fortaſſe nouum erat legendum.

Sed, id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt.] Aliter meus liber. ſed id, qua mente, communis erat coniectura.

Frequens legionibus cõuentus.] Latinus Latinius legit, Legionariorum.

Lepidus eodem tempore, Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur. Caſſius Narbonem. ſub idem tempus Trebonius Procos.&c.] Ita hunc locum ſcriptum inueni in meo libro.

10 *Et ambitione atque indulgentia Tribunorum militum.*] Indiligentia, eſt in meo libro.

Quæ maiores ſunt dignitate.] Liber meus, Maiore.

Legionibus Syriæ.] Legionibus Syriæque, ita eſt in meo libro.

Ipſe iter cœptum.] Inceptum, eſt in meo libro.

Legionem autem eam, quam ex genere ciuium ſuorum Deiotarus,&c.] Ita legitur in meo libro.

11 *Seruitiáque agi iuſſit.*] Seruitia agerentur iuſsit, liber meus.

Vel ad opus ſuum tardandum. quo plures in armis tenerentur, id fieri, vel ad oſtentationem regiæ fiduciæ,&c.] Ita eſt in meo libro.

Eodem gradu, quo præruptam in prælium deſcenderat vallem, aſcendere aduerſus arduum collem,&c.] Ita legitur in meo libro.

Vel fiducia motus.] Commotus, lib. meus. & pro oppreſſus, habet oppreſſos: vt ad milites referatur.

II. Legiones cum Cœlio Vintiano in Ponto relinquit.] Viniciano, putaui aliquando ſcribendum, motus auctoritate veteris argentei nummi, in quo Viniciæ familię nomen notatum animaduerteram. poſteà vero nactus ſum Cæſaris commentariorum exemplar ſeptingentis ferè ab hinc annis ſcriptum, quod emendationem hanc confirmauit meam. ita Cœlij quoque locum in epiſt. ad Cicer. 4. lib. 8. corrigendum puto. M. Cœlium Vinicianum, &c. vbi malè legitur, Vicinianum. opinor autem aliquam è Vinicia familia à Cœlio adoptatum, Cœlium Vinicianum dictum ex vſitata illa adoptionum formula, qua etiam Q. Cæcilius Pomponianus Atticus eſt appellatus. Craſſus etiam quidam Iunianus apud Ciceronem in epiſt. ad Q. Fratrem nominatur; cuius & in argenteo quoque nummo mentionẽ inueni hac inſcriptione, CRASSVS IVNI. hoc autem quòd eſſet ignotius, occaſionem aliquibus dedit deprauandi potius, quàm corrigendi cognominis.

LIB. DE BELLO AFRICO.

CAP. I.

QVòd neque certum locum gubernatoribus, præfectiſque quem peterent, præceperat.] Rectius, puto, legitur in meo libro; quòd neque circum loca gubernatoribus profectis quid peterent, præceperat. hanc ſcripturam confirmat liber Latini Latinij.

Fortuitu.] Fortuito, Latini liber, & meus.

2 *Vt, ſi fieri poſſet, nec locum illum excuſatio haberet,&c.*] Magis placet vt in meo libro ſcriptum eſt, Vt, fieri poſſet nec ne, locum nullum excuſatio haberet, nec moram tergiuerſatio.

Regium enim equitatum Scipio, & prouincia Africa alebat.] Ita legitur in meo libro.

Tanta hominum erat dementia.] Rectius puto in meo libro, tanta homines eſſe dementia.

Iam cœlo albeſcente.] Albente, lib. meus. ſic etiam infrà.

Qui in præſidÿs relicti ſui milites fuiſſent.] Ita meus liber.

Subito ex condenſis turmis pedites Numidæ leuis armaturæ,&c.] Ita legendum ex meo libro.

Concurſu renouato.] Curſu, habet liber meus.

Cæſariſque equites,iumentáque,&c.] Locus ſine dubio corruptus, ita emendādus ex vetere meo libro: Cæſariſque equites ex nauſea recenti,ſiti,languore, paucitate, vulneribus defatigata ad inſequendū hoſtem,perſeuerandúmque curſum tardiora haberēt.

Maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum,leuiſque armaturæ.] Ita liber meus.

Germaniſque D C C C.] Liber meus habet, ∞ D C. quod magis placet.

Quater tantis.] Quater tanto, liber meus.vt ad vocem,auxilio,referatur.

3 *Iſtius ætatis cùm eſſet.*] Iſtuc ætatis, eſt in meo libro.

Remp.ab audacibus,ſceleratiſque ciuibus oppreſſam.] Pro, audacibus, habet, arduis, liber meus.

Et aqua dulci elota.] Eluta,liber meus.

4 *Oculos,mentémque ad mare depoſitos.*] Diſpoſitos,eſt in meo libro.

His ſe miſeris,ſuámque fidem implorantibus.] Iis ſe in miſeriis,ſuámque, &c. ita liber meus habet.

C.Virgilius Petronius.] Placet, Prætorius, vt eſt in meo libro. ſic infrà, C. Decimius Quæſtorius.& Tullius Rufus Quæſtorius.

Quotidie mutuis prælijs inter ſe.] Pro, Mutuis, habet, minutis, liber meus. ſic paulò pòſt dixit, præliis minutis cominus dimicabāt.

Etiam vndique ad Cæſarem veniunt.] Rectius, opinor, in meo libro legitur, & iam vndique,&c.

Non auſus periculo ſuo rem facere.] Periculo ſuorum,eſt in meo libro. quod placet.

Auxiliiſque tandem ſuis exhilaratis animo, atque leuata ſolicitudine.] Aliter hic locus legitur in manuſcripto meo libro, & fortaſſe melius: auxiliiſque tandem ſuis exhilaratus, annonæque lenata ſolicitudine.

5 *Propter mare legiones educit.*] Ducit, magis placet,vt eſt in meo libro.

Ex omnibus præſidijs cohortes deducit.] Eduxit, liber meus. paulò pòſt, conuulneratiſque, pro, vulneratis.

In acie in cornu dextrū & ſiniſtrum ex iniquiore loco pugnare.] Dextro & ſiniſtro,lib. meus.

Q. Comminius.] Q. Cominius ſcribendum ex veteribus lib.& ita habet Pariſinus codex.

Nauis triremis.] Trieris, eſt in meo lib. τριήρης enim Græcis.

Rempub.cum optimo quoque defenditis.] Defendetis,habet liber meus.

Apud Thapſum cuſtodiæ cauſſa in ſalo eſſe iuſſerat.] Ita legendum ex meo libro.

6 *Nimbus cum ſaxorum grandine.*] Saxea grandine,liber meus.

Itaque ſubito imbre,grandinéque conſecuta,grauati pondere,&c.] Opinor hunc locum non vacare mendo. nam in meo libro, qui hac in parte nec ipſe ſatis emendatus eſt,pro grauati, ſubruti,& diſiecti,eſt,grauata, ſubruta, & diſiecta: quæ aptius ad tentoriola, quàm ad homines in iis degētes referūtur.

Vt ſecum ipſe aliquid auctoritatis haberet, cum tribus legionibus equitibúſque frenatis,&c.] Ita legit Latinus Latinius,deletis illis,exercitúſque Scipionis à terrore Cæſaris.

Et expectatione copiarū regiarum.] Liber meus habet,expectatio,&c. & paulò pòſt,ſuſpenſiore animo,pro, ſuſpenſione animi.

Quæ erant tranſeunda Cæſari.] Tranſgredienda, liber meus. vtitur hoc verbo paulò infrà in hac ipſa re.

Partim viuis ſunt potiti.] Vinorum,lib.meus. ita paulò pòſt locutus eſt, partim occiderunt,partim viuorum ſunt potiti.

Partim in quas quiſque poterat regiones peruenire.] Ita habet meus liber.

7 *Sed quoniam ij ſibi neque modum, &c.*] Liber meus.

Et quantum potes,proficiſci iubeo.] In meo lib. pro,potes,eſt,poteſt.& ita paulò pòſt,quantum poteſt,abeſſe ex Africa iubeo,pro,poteſtis.

Neceſſitatéque coactus.] Ita eſt in meo libro.

Diceretque,vt reliqua,quæ vellet, perageret.] Liber meus,ſed reſtare,vt reliqua, &c. locus hic mihi valde ſuſpectus eſt.

Et ne iugo à Cæſare excluderetur.] Ita ſcriptum eſt in meo. & paulò pòſt, Quintiū Aquilā.

8 *Penteremes duas.*] Pēteremes,habet meus liber.

Audaciaq; commotus.] Ita eſt in meo, pro, motus.

Se à Naſidij claſſe captum.] Ita legendum ex meo libro.

Primo impetu legionum.] Ita eſt in meo lib. pro,legionis.

Eóſque iaculis conuulnerare ſatis eſſe exiſtimaretur; Cæſar intellexit, nihil aliud eos conari, niſi,&c.] Placet hæc lectio magis, quàm quæ in vulgatis libris circunfertur.

9 *Et legionarium militem defatigabant.*] Defatigabat,meus liber; & interficiebat, paulò ſuprà, pro interficiebant. & ita videtur legendum.

A Scipionis circiter II.] Ita eſt in meo libro.

P.Cornelio Scipione euocato.] Scipionis euocato,eſt in meo libro.

Vt ſuis fortunis præſto, quòd benemeriti eſſent, auxilium ferret.] Placet vt in meo libro ſcriptum eſt, vt ſuis fortunis populi R. quòd benemeriti eſſent.&c.

Vt haberent facultatem turmas Iulianas circunfundendi,& nihilominus fortiſſimè, acerriméque pugnarent.] Ita eſt in lib.Latini Latinij.

10 *Et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, e-*

lephantóſque dextro, ſiniſtróque cornu collocatos,&c.] Ita meus liber.

Tubicen.] Tubicina, liber meus: ita in antiquo quoque lapide inuenitur.

Elephantus.] Elephans, eſt in meo libro.

Quibus miſeris ea res paruo præſidio fuit.] Melius puto, quibus miſeriis, vt eſt in meo libro.

Itaque ij omnes Scipionis milites.] Ita in meo libro legitur.

Totúmque exercitum veteranum donauit. præmia fortiſſimo cuique, &c.] Ita meus liber.

11 *Liberis ſuis L. Cæſari, qui tum ibi Proquæſt. fuerat, commendatis.*] Liber meus pro ibi, habet ei.

C. Conſidij filio.] Rectius opinor in meo libro legitur, C. Conſidio filio.

Liuineio Regulo.] Ita eſt in meo libro. & in argẽteis quoque nummis, L. LIVINEIVS REGVLVS.

Cetteio.] Liber meus, Cæteio. fortè: C. Atteio.

M. Eppio.] Ita eſt in meo lib. in nummo etiã argenteo, in cuius altera parte Africæ prouinciæ imago expreſſa eſt cũ literis Q. METELL. PIVS SCIPIO IMP. nominatur M. hic Eppius Scipionis legatus.

Libentes, cupidéque conditionem acceperunt.] Ita eſt in meo libro, pro Cupidique.

M. Catonem Vticæ ſibi ipſum manus attuliſſe.] Ex meo libro ita ſcribendum.

Latorio Ruſtiano.] Legerem Cæſtiano, ſi me antiquus aliquis liber adiuuaret, quòd id cognomen ſit Plætoriæ familiæ in argenteis nummis. ſed fieri etiam poteſt, vt Ruſtius aliquis à Plætorio adoptatus, ſit deinde Plætorius Ruſtianus dictus.

Atque ibi Criſpo Salluſtio populi R. Proconſule.] Abeſt à meo libro, populi R.

Duodetriceſimo die.] Tricenſimo, meus lib. eſt autẽ antiqua ſcribendi ratio, qua in æreo quoq; nũmo, Quadragenſima notatũ vidi.

LIB. DE BELLO HISP.

CAP. I.

L*Egati clam præſidio Cn. Pompeij.*] Præſidia, liber meus.

Cæſar eam ciuitatem omni tempore optimè de populo R. meritam eſſe ſciens, x I. cohortes, &c.] Ita hic locus in meo codice ſcriptus reperitur. aliter in Aldino; ſed malè.

Id cùm animaduerteret aduerſarios minime velle.] Ita legitur in meo libro.

Et vna facta ex colonijs.] Ita habet meus lib. non, colonis.

Pompeius qui eodem iugo tenebatur loci natura.] Liber meus, Pompeius, quòd eodem iugo tegebatur loci natura.

Non eſſe commiſſurum Cæſarem.] Ita lib. meus.

Ad ſubſidium committendum.] Submittendũ, habet liber meus.

Suo loco præteritus eſt.] Sic eſt in meo libro, pro Perterritus.

2 *Et opido potiri poſſe ſperarent.*] Ita meus lib.

Quin eruptionem.] Ita, pro Irruptionem, habet liber meus.

Clamore facto auerſati ſunt prælium facere.] Ita eſt in meo libro.

Quæ ſtramentis ab noſtris hibernorum cauſſa ædificata erant.] Quæ ſtramenticiæ ab noſtris, &c. Ita eſt in meo libro.

Cuius funeſta laudes quoniam ad hãc fortunã, &c.] Ita meus liber.

Tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum.] Eum, qui ita locutus eſſet, iugulatum, liber meus.

3 *Militi ceruices abſciſſæ.*] Militibus, habet meus lib. & ita videtur legendum.

Flumen tranſgreſſi duo.] Ita meus liber.

Ex vtroque genere pugna complures ſunt vulneribus affecti.] Ex his vtroque genere, &c. liber meus.

Ita pridie duorum centurionum internicio.] Lib. meus habet, interitio.

In æquum locum non ſunt auſi deſcendere.] Ita habet liber meus.

Prælium ad Soritiam, quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum.] Ita in meo libro hic locus ſcriptus reperitur.

4 *Et circa Hiſpalim in olineto conſtitit.*] Melius puto, in meo libro, contra Hiſpalim in olíueto conſtituit.

Interuallum prouinciam diuidit.] Malè hic locus in omnibus quos viderim libris legitur. in meo autem ita planè ſcriptum eſt: interim nulla planicia diuidit. ſed planicia, pro Planicies in eo libro ſemper ſcribi animaduerti.

P. Caluicius, qui caſtris antea Pompeij præpoſitus eſſet.] Latinus Latinius legit, qui caſtris ante à Pompeio præpoſitus eſſet.

Item optimis ſuperadditis veſtimẽtis.] Lib. meus habet, Itẽ optimis inſternendã veſtimẽtis.

Ipſe de tempore cœnauit, vinum, & nardũ identidem ſibi infudit.] Pro vinum, eſt, reſinam, in libro Latini & meo. quod magis placet.

Simul Cæſar caſtra contra id opidum poſuit.] Cõtra opidum, habet liber meus.

Clam cuidam Philoni, illi, qui, &c.] Lib. meus habet, clam quendã Philonẽ illũ, qui, &c. ita paulò pòſt, pro, clam præſidio, clã præſidia.

5 *Qui imperati à Carteia profecti ſine aqua fuiſſent.*] Imparati eſt in libro Latini.

Ad conuallem autem, atque exeſum locum in ſpelunca Pompeius ſe occultare cœpit.] Latini lib. habet, exeſum locum vt in ſpeluncam, &c.

SCHO-

SCHOLIA

ALDI MANVTII

PAVLI F. ALDI N.

IN C. IVLII CÆSARIS DE BELLO GALL. LIB. I.

CAP. I

Lingua.] Vide Strabonem, libro 4.

Inſtitutis, legibus.] Vide Cæſarem ipſum, lib. 6. de bel. Gall. Ammianum Marcell. lib. 15. & Strabonem lib. 2.

Amicus appellatus erat.] Quibus de cauſsis mos hic fuerit apud Romanos, vide Liu. lib. 1. de Bel. Macedonico.

2 *Allobrogum, qui nuper populo R. pacati erãt.*] Cicero, in Oratione de Prouinciis conſularibus: C. Pontinius, fortiſsimus vir, ortũ repente bellum Allobrogum, atque hac ſcelerata coniuratione excitatum, præliis fregit, eoſque domuit, qui laceſsierant, &, ea victoria contentus, rep. metu liberata, quieuit. Ammianus autem Marcellinus, lib. 15. Fabium Maximũ, à deuicta, & prorſus domita Allobrogum gente, Allobrogici cognomen conſecutum eſſe ſcribit.

Rhodanus fluit.] A Rhodo Opido, Rhodiorum Colonia, dictus Rhodanus. Vide Plin. lib. 3. cap. 4. Pomponius vero Mela, ita de eius ortu, & exitu, ſcribit: Non longe ab iſtri, Rhenique, fontibus Rhodanus ſurgit, deinde, lacu Lemano acceptus, tenet impetum: &, cum ſe per medium lacũm egerit, tantus egreditur, quantus venit. Eius deſcriptionem vide apud Ammianum libro 15.

Ad Idus Apr.] vſitatins loquendi genus, Ad, id eſt, Ante diem. Quod ab aliis quoque obſeruatum video.

3 *Flumen eſt Arar.*] Sanconnam dictũ hunc fluuium, tradit Ammianus lib. 15.

Magnam partem eorum concidit.] Non à Cæſare, ſed à Labieno, eius legato, Tigurinos ſuperatos eſſe, tradit Plutarch.

Is Pagus appellabatur Tigurinus.] Pagi, inquit Feſtus, dicti à Fontibus, quod eadem aqua vterentur. aquæ enim, lingua Dorica, *παγαὶ* appellantur.

Hic Pagus vnus, cum domo exiſſet, Patrum noſtrorum memoria, L. Caſſium, Conſulem, interfecerat.] Epitome Liuiana, libro 65. L. Caſſius, Conſul, à Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, qui à Ciuitate ſeceſſerant, in finibus Allobrogũ, cum exercitu, cæſus eſt. milites, qui ex ea clade ſuperauerant, obſidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hoſtibus pacti ſunt. Idem tradit Oroſius. lib. 5. cap. 17. In quo quiddam diuerſum à Cæſare, & epitome Liuiana, videre licet.

Sub iugum miſerat.] Feſtus: Iugum, inquit, ſub quo victi tranſibant, hoc modo fiebat: Fixis duabus haſtis, ſuper eas ligabatur tertia; ſub iis victos diſcinctos tranſire cogebant. Vide Liuium quoque, initio, lib. 9. ab V.C.

Quo grauius homines, ex commutatione rerum, doleant quos pro ſcelere eorum vlciſci velint, his ſecundiores interdum res, &c.] Val. Max. lib. 1. cap. 2. Lento, inquit, gradu, ad vindictam ſui diuina procedit ira: tarditatémque ſupplicij grauitate compenſat. *Et Hom. ἰλ. δ.*

Εἴπερ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
Ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ: σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
Σὺν σφῇσιν κεφαλῇσι, γυναιξί τε, καὶ τεκέεσσιν.

4 *Summo magiſtratu præerant.*] Duos ex eadem Familia Vergobretos creari non poſſe, eiſque Aeduorum finibus exire fas non eſſe, tradit Cæſar, de bello Gall. lib. 7. cap. 6. Quo ex loco, acerrimi vir ingenij, omniúmque literarum laude præſtans, Nicaſius Ellebodius Caſletanus, Præerat, hîc legendum putat, non Præerant.

Æduis libertatem ſint erepturi.] Fratres enim ſunt à Senatn R. & conſanguinei, appellati. infrà. Cornelius quoque Tacitus, lib. 11. Hiſt. ſic ait: Primi Aedui Senatorum in vrbe ius adepti ſunt. datum id fœderi antiquo, & quia ſoli Gallorum Fraternitatis nomen cum Populo R. vſurpant. Et Cic. lib. 1. ad Att. Aedui, fratres noſtri, pugnant. epit. Liu. lib. 61. Aedui, ſocij populi R.

Reperiebat etiam Cæſar, &c.] Antiquus liber Bibliothecæ Vaticanæ: Reperiebat etiam in quærendo Cæſar, quod prælium equeſtre aduerſum paucis ante diebus eſſet factum, initium eius fugæ factum à Dumnorige, atque eius equitibns. Quæ melior eſt lectio, vt mihi quidem videtur.

C. Valerium Procilium.] Ita legi in vetuſtis & nummis, & lapidibus, non, Porcilium,

oſtẽdimus in ORTHOGRAPHIA noſtra.

5 *Conſidius, &c.*] Vide Appianum. lib. 1. Bel. Ciuil. & in Parthico: & Plutarchum in Sylla, & Craſſo.

Id ſe à Gallicis armis, atque inſignibus cognouiſſe.] Liber Gryphij præpoſitionem omittit. Et ſane venuſtius hæc legentur, ſi abſit.

Decurionis Equitum Gallorum.] Vegetius, lib. 2. capite 14. Quemadmodum, inquit, Centuria, & Manipulus, Peditum vocatur: ita inter Equites Turma. & habet vna Turma Equites XXXII. &, qui huic præeſt, Decurio appellatur.

Phalange facta.] Qu. Curtius, libro 3. Phalangem inquit, Macedones vocant Peditũ ſtabile agmen: ita vt vir viro, & armis arma conſerta ſint. Vegetius autem libro 2. cap. 2. non tantum Macedones, verum etiam Græcos, & Dardanos, Phalangib. vſos eſſe, ſcribit: & in vna Phalange 8. armatorum millia cenſa eſſe. De hac autem Germanorum Phalange ita Oroſius libro 6. Pugna maximè grauis. ex Phalange Germanorum fuit, quam, coacto in vnum agmine, ſcutiſque ſupra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti vndique præſtruxerant. Sed poſtquam aliqui Romanorum militum, agilitate, audaciaque, inſignes, ſupra obductam ſaliere teſtudinem, ſcutiſque ſigillatim, velut ſquamis, reuulſis, deſuper nudos deprehẽſorum, detectorumque bumeros perfoderũt, territi hoſtes nouo mortis periculo, terribilem diſſoluere compagem.

Scutis vno ictu pilorum transfixis.] Vegetius, libro 2. cap. 15. Bina inquit, ſunt miſsilia, vnum maius ferro triangulo, vnciarum nouem, haſtili pedum V, & ſemis, quod Pilum vocabant, nunc Spiculum dicitur.

Ab hora VII. *ad veſperum pugnatum ſit.*] Non video, cur alij mutarint, Ad veſperam: cum Plautus Ampbitr. (teſte quoque Nonio) ſic locutus ſit. Hæc, inquit, illis eſt pugnata pugna, vſque à mane ad veſperum.

Mazaras, ac tragulas.] Cum Siſenna, apud Nonium, dixerit, Galli materibus, Sueui lanceis configunt. Et: Alij materibus aut lanceis tamen medium perturbant agmẽ: non inepte ante me natum repoſitum video à quibuſdã, Materes, ſiue Materas. Mazacem apud Heſychium, haſtam Perſicam dici, dicunt alij. Tragula autem quid ſit, docet Feſtus: cum dicit, teli genus eſſe, ſic dictũ, quod ſcuto infixũ trahatur. Nonius vero Marcellus Tragulã haſtam eſſe dicit.

Circiter millia hominum CXXX.] Centum millia Plutarchus dicit prælio ſuperfuiſſe. Eutropius autem libro 6. tradit, Heluetiis, ac eorum ſociis, CXLVII. millia in prælio iſto interempta eſſe. Strabo autem circiter CD. millia interiiſſe, & IIX. millia hominum euaſiſſe.

6 *Verbigenus appellatur.*] Alias, Vrbigenus. Quidam legunt, Vrbienus, vel, Vrbinus: ab Vrba, antiquiſsimo Heluetiorum Opido.

Prima nocte.] Gryphij liber, Prima noctis vigilia.

In hoſtium numero habuit.] Re vera occidit: ſed mentionem crudelitatis vitare voluit.

Boios petentibus Aeduis, quod egregia virtute, erant cogniti, vt in finibus ſuis collocarent, conceſsit.] Cæſar libro 7. de bello Gallico capite 2. ſic: Vercingetorix rurſus in Bituriges exercitum ducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum Opidum, quos ibi, Heluetico prælio victos, Cæſar collocauerat, Aeduiſque attribuerat, &c.

Literis Græcis confecta.] Literis, & ſermone. quod Strabonis teſtimonio probatur. Sic enim libro 4. Καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς Γαλάτας, ὥστε τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Cæſar autem libro 5. capite 12. Epiſtolam, inquit, Græcis conſcriptam literis, ad Ciceronem mittit, ne intercepta epiſtola noſtra ab Hoſtibus conſilia cognoſcantur. Et libro 6. capite 4. de Gallis: In publicis, priuatiſque rationibus Græcis literis vtuntur. Confirmatur & à Iuſtino, qui ſimiliter locutus, addit, Sermonem. ait enim libro 10. in extremo, Facto S. C. ne quis poſtea Carthaginienſis aut literas Græcas, aut ſermonem ſtuderet, ne aut loqui cum hoſte, aut ſcribere, ſine interprete, poſſet.

7 *Vti ſibi ſecreto, in occulto, de ſua. &c.*] In aliis, Et occulto. Gryphianus liber, ad oram, tollit hæc duo verba.

Transductos plures.] Cornelius Tacitus, libro 20. Cauſſa, inquit, Germanis tranſcendẽdi in Gallias, Libido, atque Auaritia, & mutandæ ſedis amor, vt relictis paludibus, & ſolitudinibus ſuis, fecundiſsimum ſolum poſsiderent. Idem tradit & Strabo, lib. 7.

Nihil Sequani reſpondere, ſed in eadem triſtitia taciti permanere.] Sumpſit hoc à Demoſthene, qui ſimile quid de Stratone contra Midiam narrat: ita autẽ in eo legitur: Καὶ δεινὸν οὐδὲν εἰργασμένος, ἕστηκε νυνὶ σιωπῇ, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τῶν κοινῶν ἀπεστερημένος, ἀλλὰ καὶ τοῦ φθέγξασθαι ἢ ὀδύρασθαι. καὶ οὐδ' εἰ δίκαια, καὶ ἄδικα πέπονθεν, οὐδὲ ταῦτ' ἔξεστιν αὐτῷ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν.

Vt ante Cimbri, Teutonique, feciſſent.] Eutrop. libro 5. Epit. Liu. libro 67. & 68. Tacitus de ſitu, & moribus Germanorum, & libro 20. Hiſtor.

8 *Siquid ille à ſe velit.*] Pariſini, Si quid ille ſe velit. rectius.

Emolu-

Emolumento.] Molimento, legendum eſſe, ante quinquennium annotatum eſt in Variarum lectionum libro, ad Calcem Cæſaris impreſſo.

In conſulatu ſuo, Rex, atque amicus, à Senatu app. Tractatur hoc idem hoc eodem libro, infra, paullo fuſius.

Dicendum ſibi & cognoſcendum &c.] Phaernus, Diſcendum reponit. Ita autem locutum Terentium obſeruaui: Noui, & ſcio.

Treuiri autem Pagos c. Sueuorum.] Idem Cæſar, de bello Gall. lib. 4. addit, Sueuos ex centũ pagis ſuis quotannis ſingula armatorum millia, bellandi cauſſa, è finibus ſuis educere ſolitos. De cẽtum pagis vero Suevicorum vide & Tacitum de ſitu, & moribus Germanorum.

9 *Ingenti magnitudine corporum Germanos.*] Magnitudinis corporum cauſſam reddens Cæſar, infra libro 4. capite 1. hanc eſſe dicit quod lacte victitantes, multumque in venationibus ſint. Et lib. 6. capite 5. Vita, inquit, omnis in venationibus, atque in ſtudiis rei militaris, exſiſtit: ab paruulis duritiæ, ac labori, ſtudent: qui diutiſsime impuberes permanſerunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali hoc vires, neruoſque confirmari, putãt. Pomponius vero Mela, lib. 3. Qui Germaniam, inquit, incolunt, immanes ſunt animis, atque corporibus, & ad inſitam feritatem vaſte vtraque exercent. bellando animos, corpora ad conſuetudines laborum: maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint. & longiſsima apud eos pueritia eſt.

Tribunus militum.] Tribunus mil. (ait Vegetius, li. 2. cap. 8.) à Tribu denominatur, tribuẽdoque iure. quia præeſt militibus. quos ex tribu primus Romulus legit. Græce Χιλίαρχος dicitur, quod mille militibus præſit. Duo autem eorum genera eſſe, tradit idem Vegetius: maiorem, qui per epiſtolam ſacram imperatoris iudicio deſtinatur: minorem, qui ex labore prouenit.

Qui, ex vrbe, amicitiæ cauſſa, Cæſarem ſecuti.] Multos nobiles, & claros, adoleſcẽtes Plutarchus fuiſſe tradit, qui cum Cæſare in Gallica expeditione, voluptatis, lucrique, cauſſa, ſe illi adiunxerint.

Vt ſatis commode ſupportari poſſet, timere dicebant.] Pro, Ne. Sic Terentius, Hec. act. 2. ſc. 2. Firmæ hæ vereor vt ſint nuptiæ.

Aut ei præſcribere auderent.] Alias, Viderentur.

Repræſentaturum.] Beroaldus legit, Tentaturum.

Prætoriam cohortem.] Vegetius, de Cohorte, & quot in Legione fuerint li. 2. cap 6. Prętoria vero dicebatur Cohors, quod à Prætore numquam diſcederet. Cuius militibus dabantur (vt ait Tacit. lib. 1.) bini denarij in diem: cum aliarum cohortium milites ſingulos tantum acciperent, hoc eſt x. aſſes.

Seque eſſe ad bellum gerendũ paratiſsimam.] In aliis libris legitur, Paratiſsimum. Quo modo ſi legas, dictum erit, vt à Terentio illud in Eunuchi Prologo: nunc, quam acturi ſumus Menandri Eunuchum: & paullo poſt: Tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam ex Græca. Referuntur enim, ad Comœdiam.

10 *Gratia, dignitate honore, auctiores, velit eſſe.*] Auctos, eſt ad oram Gryphiani libri.

Multis ſeſe nobilibus, principibuſque populi R. gratum eſſe facturum.] In his, Catoni Vticenſi. Plutarchus enim, in Niciæ, & Craſsi, comparatione tradit, cum cenſuiſſe, Cæſarem, cum xxx. Germanorum millia ceeidiſſet, hoſtibus dedi. Quòd cum ipſe Cæſar præclare nôſſet, Anticatonem edidit.

Bello ſuperatos eſſe Aruernos & Ruthenos, à Q. Fabio Maximo.] Epit. Liu. lib. LXI. Q. Fabius Max. conſul, Paulli nepos, aduerſus Allobroges, & Bituitum, Aruernorum Regẽ feliciter pugnauit.

11 *Legionis delecta commiſſum cum Equitatu prælium.*] Commiſſum, non legitur in varietate lectionis ad oram Gryphiani libri. rectiuſque abeſt.

M. Valerium Procilium.] Procillũ, Gryphius, & Pariſienſes, & hic, & cap. ſeq. Procilius autem legi in veteribus & nummis, & lapidibus, dixi in ORTHOGRAPHIA.

Genus hoc erat pugnæ, &c.] Cęſar, lib. 4. initio, eadem ferme narrat de equeſtri Germanorum prælio: & Ammianus Marcellus lib. 15. vbi pugnam Iuliani Cęſaris cum Alemanis deſcribit. Hoc autem pugnæ genus ante hoc tempus à Romanis vſurpatum, Oroſius tradit, lib. 4. cap. 18. quo loco de prælio inter Haſdrubalem, & Romanum exercitum, in Italia commiſſo, ita ſcribit: Diu incertus belli euentus fuit, elephantis maxime Romanam infeſtantibus aciem, qui à militibus R. occiſi ſunt, quos à volitãdo, Velites vocãt. quod genus militiæ paullo ante fuerat repertum, vt lecti agilitate iuuenes, cum armis ſuis, poſt terga equitum ſederent, & mox, cum ad hoſtem ventum eſſet, equis deſilirent, & continuo pedites ipſi, ex alia parte equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hoſtem perturbarent.

Si ante nouam Lunam prælio contendiſſent.] Idẽ à Lacedæmoniis obſeruatum, tradit Lucianus, & Plut. in Cæſare eadem quæ hic Cæſar de Germanis, ſcripſit. Huius autem rei cauſſam vide infra, apud hunc eundem, lib.

6.cap.5. eos enim Deos tantum putabant, quorum opibus iuuarentur. Germanos vero huiuſmodi vatibus, ſeu ſagis deditos fuiſſe, legimus apud Tacitum, de ſitu & moribus Germanorum: & lib.10. de Velleda, & Aurinia, fatidicis.

12 *Omnes Alarios &c.*] Vegetius, lib.2.cap.1. Equitum quoſdam hinc Alarios dici putat, quod ad ſimilitudinem alarum, ab vtraque parte protegant acies: quæ ſane ſuo tempore Vexillationes à Velo vocarentur, quia velis, hoc eſt flammulis, vterentur.

Triboces.] Plinius lib.4.cap.17. & Tacitus de ſitu, & moribus Germanorum & Eutropius lib.6. Tribochos nominat: Ptolemęus vero Tribonos: mendoſe, vt opinor.

Seduſios.] Edures, non Seduſij, dicuntur ab Oroſio lib.6.cap.7.

Millia paſſuum ex eo loco circiter v.] Plutarchus ſtadia CD. ſcriptum reliquit.

LIB. II. Cap. I.

SVeſſiones.] Ptolemæus Veſſones nominat. Alias, Sueſſiones. Nunc, Soiſſons.

3 *Sin minus poſſent, &c.*] Gloſſema puto verbum, Poſſent, quod ſi abſit, elegantius hoc ſit dictum.

Per eorum corpora reliquos, audaciſſime tranſire conantes, multitudine telorum, repulerunt.] Per eorum corpora, Belgarum ſcilicet. Plutarchus autem, Romanis tranſitum eſſe factũ per Belgarum cadauera, ſcribit.

5 *Teneris arboribus inciſis, atque inflexis.*] Q. Curtius, de Mardis, Alexandri exercitum impedientibus, lib.6. Occultus, inquit, nexus ramorum, velut laquei, perpetua ſæpe itinera claudit, &c. Vide eundem Cæſarem infra lib.5.cap.4.

6 *Vexillum proponendum, quod erat inſigne, cum ad arma concurri oporteret.*] Extrema hæc libenter tollerem, ſi vetuſti alicuius libri auctoritas ſuffragaretur.

Signum tuba dandum.] Hoc etiam gloſſema puto. non enim hic eſt locus, in quo ſigni dati mentio fieri debeat, ſed infra poſt cohortationem ad milites. ſigno enim dato, ſtatim in hoſtes impetus fiebat. Cæſ. de bel. ciuil. lib. 3.cap.9. Tuba ſignum dari, atque in Hoſtes impetum fieri iuſsit.

Non modo ad inſignia accommodanda.] Quibus ab hoſtibus diſtinguntur.

7 *Decumana Porta.*] Poſt Prętoriam portã ſita. Per eam delinquentes milites ad pœnam deducebantur. Veget. lib.1. cap.23.

Clamor, fremituſque exaudiebatur.] Alias, Oriebatur.

In his, Primipilo P. Sext.] Vide, quæ annotaui in Salluſtij Iugurtha de Primipilo.

Manipulos laxare.] Ouid. Faſt. lib.3.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos.
Inde maniplaris nomina miles habet.

Vegetius, lib. 2. capite 13. Contubernium (ait) manipulus vocabatur, ab eo, quod coniunctis manibus dimicaban. Plutarchus in Romulo aliam Etymologiam dicit eſſe Manipuli: ſic enim ait: Ἑκατοστύος ἑκάστης ἀνὴρ ἀφηγεῖτο, χόρτου, καὶ ὕλης ἀγκαλίδα κοντῷ περικειμένην ἀνέχων, Μάνιπλα ταῦτα Λατῖνοι καλοῦσιν: ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς στρατεύμασι τούτους Μανιπλαρίους ὀνομάζουσι.

Huius aduentu ſpe illata Militibus.] Similia Plutarchus narrat in Iulio, & Suetonius, & Val. Max. lib. 3.cap.2.

Ex DC. *ad* III. *Senatores.*] Quadringentos tantum fuiſſe Neruiorum, tradit Plutarchus: Epitome vero Liuiana nonagintaquinque lib.104.

Ex hominum millibus LX. *vix ad D.*] Non D. ſed CCC. legitur in Epitome Liuiana.

8 *Cuſtodiæ ex ſuis, ac præſidio* VI. *millia hominũ, vna reliquerunt.*] Gryphianus liber, ad orã, Cuſtodiam, &, Præſidium.

Plerumque omnibus Gallis.] Valerius Palermus Veronenſis, in ſtudiis literarum non mediocri cum laude verſatus, putat hoc loco pro Plerumque, Pleriſque, reponendum. Vt ſit, Pleriſque omnibus. Quomodo & Terentius And. Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli. Idem Cæſar lib.5.cap.13. Equites plerumque omnes (inquit) tela intra vallum coniiciebant. Quo etiam loco fortaſſe legendum, Plerique omnes.

Tanti oneris turrim in Muros ſeſe collocare confiderent.] Pariſienſes, In muro.

Noſtros præſidia deducturos.] Noſtros pręſidia non inducturos, Pariſienſes. rectius.

Dies XV. *ſupplicatio decreta eſt.*] Idem tradit & Plutarchus. Suetonius autem: Plurium, quam quiſquam vmquam, dierum ſupplicationes impetrauit. Supplicia dicuntur à Salluſtio. De Supplicationibus vero, lege Liuium libro 2. belli Punici, in principio.

LIB. III. Cap. I.

IN Antuates, Veragros.] Nantuates, vel Naniuates, & Varagri, dicuntur à Plinio libro 3. cap.20. & Strabone lib.4.

2 *Proximis Oceano.*] Proximus mari Oceano, Pariſienſes.

In Vnellos.] In Euſubios, liber Gryphianus ad oram.

Cæteros antecedunt.] Reliquos, idem Gryphij liber.

Reliquaſque ciuitates.] Pariſienſes, Reliquęque item Ciuitates.

Quod

Quod nomen apud omnes nationes.] Ad, non Apud, Pariſienſes.

Multum natura loci confidebant.] Quod hic Cæſar Naturam appellat, Ingenium non ſatis proprie dixit Ouidius, Triſt. libro 5. eleg.x.

Nil extra tutum eſt: tumulus defenditur ipſe
Mœnibus exiguis, ingenioque loci.

3 *Cum ex alto ſe æſtus incitauiſſet.*] De Maris exæſtuatione, Plinius lib.2. cap. 99. & 101. Quinctus quoque Curtius ſimile quid narrat de Indici Oceani exæſtuatione.

Non abſimili forma muralium falcium.] Ruralium, Pariſienſes. Quę autem ſit forma muralium falcium, vide Vegetium libro 4. cap.14.

Malacia.] Μαλακία, mollitiem ſignificat.

Reliquos ſub corona vendidit.] Gell. libro 7. cap.4.

4 *In contemptũ Sabinus veniret.*] Cõtemptionem, legi in aliis libris, annotatum eſt & in Variis lectionibus. Eodem modo dixit & lib.5.cap.12.

Vt ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer, ac promptus eſt Animus: &c.] Liu. lib.10. ab v.c. & libro 4. Belli Macedonici, idem narratur.

Animus, &c. Mens, &c.] Idem de bello Gall. lib.6.cap.1. Totus, & mente, & animo, in bellum inſiſtit. Et de bello Ciu.lib.1.cap.5. Tanta erat ſumma rerum exſpectatio, vt nullus in aliam partem mente, atque animo, traheretur. Et Terentius, And. act.1.ſc. 1. Mala mens, malus animus.

5 *Toloſa & Narbone.*] Toloſa, Carcaſone, & Narbone, Pariſienſes.

6 *Vocontiorum, & Taruſatium.*] Vocatium, primus repoſuit Sabellicus.

Fluſtates.] Volaterranus reponit, Fluſſates, quod ſua quoque tempeſtate fuerint Comites de Fluſſo. Fuluius Vrſinus, doctiſſimus vir, mihique ſumma familiaritate coniunctus, Eluſates, ex Plinio, & Claud. in Ruf. -muros inuadit Eluſæ.

7 *Eo Exercitum adduxit.*] Duxit, Pariſienſes.

LIB. IIII. Cap. I.

VSipetes.] Vſipij dicuntur à Tacito.

Neque veſtitus, præter pelles, habeant.] Habeant quidquam, Gryphianus liber.

Et lauentur in fluminibus.] Idem tradit lib. 6. cap.5. Mela quoque, lib.3. eos magnam curam in natando ponere, etiam ſæuiſſima hieme, ſcribit.

Quam latiſſime à ſuis finibus vacare agros.] Vide eundem Cæſarem, lib. 6. cap.5. Et Mela, Germani, inquit, vt circa ipſos, quę iacent vaſta ſint, curant.

Condruſorum.] Condruſos nominat idem, lib. 2.cap.2.& lib.6.cap.6.

2 *Quæ appellatur Vacalos.*] Gryphianus liber, Vualis: quo modo nominatur & à Tacito, Hiſt.lib.2. in initio.

Mediomatricum.] Mediomatricorum, Pariſienſes. Ita eos Strabo nominat. quamuis Ptolemæus, Μεδιομάτρικες. Idem lib.7. cap. 14. Mediomatrices appellat. Quo in loco variant Pariſienſes.

Tribocorum. Triboces idem dixit ſupra.

4 *Sicambrorum.*] Sicambros, à ſimilitudine Germanici vocabuli Sygenberger dictos facile crediderim. Vnde à Ptolemæo, Σύγαμβροι, dicuntur.

Immiſſa in flumine.] In flumen, Pariſienſes.

6 *Cum ſe inter Equitum turmas inſinuauere, & ex Eſſedis deſil.*] Inſinuauerint, ex Eſſ. Pariſienſes.

LIB. V. Cap. I.

MAgis magnos ibi fluct.] Minus magnos, Gryphianus liber, ad orã.

In alio Mari vti aſſueuerãt.] In reliquis vtimur maribus, Gryphius, & Pariſienſes. Præterea Priſc.lib.7. hanc lectionem agnoſcit.

2 *Omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis.*] Omnibus ad Britannicum bellum rebus comp. Pariſienſes. Pleniore numero.

3 *Corus ventus.*] Ab aliis dicitur, Caurus. Græci, Ἀργέστης. Gell.lib.2.cap.22.

5 *Plumbum album.*] Plinius lib.34.cap.17.

Omnes vero ſe Britanni luteo inficiunt. quod Cæruleum efficit colorem.] Alij alia. Mihi Glaſto, non diſplicet: cum videam, Plinium, hæc dicere, lib.22.cap.2. Simile, inquit, plãtagini Glaſtum in Gallia vocatur: quo Britannorum coniuges, nuruſque, toto corpore oblitæ, quibuſdam in ſacris & nudæ incedunt, Aethiopum colorem imitantes. De hoc autem Britannorum more pingendi corpora, vide & Herodianum ad finem libri 3.

7 *Opidum autem Britanni vocant, cum ſiluas impeditas vallo, atque foſſa, munierunt.*] Idem propemodum de Germanis narrat Herodianus, lib.7.

Magnus ibi numerus pecorum repertus.] Pecoris, Pariſienſes.

Cum ſtatuiſſet hiemare in Continente, propter repentinos Galliæ motus.] Cum ſtatuiſſet hiemem in Continente, propter repentinos Galliæ motus, agere, Gryphius, & Pariſienſes.

Et prioris commeatus expoſitis Militibus.] Nicaſius Ellebodius Caſſetanus delendã pu-

tat particulam, Et.

8 *Samarobrina.*] Alias, Samarobrigæ. Fuluius Vrſinus, Samarobriuæ, ex antiquo libro, & Ptolemæo, in quo Σαμαροβρίοα.

Eſſuos.] Nulla de Eſſuis apud veteres mentio. Ideo non male quidam opinati ſunt reponi poſſe, Sueſſones, vel, vt Ptolemæus, Veſſones: de quibus & ſupra lib. 2. cap. 1.

His M. Craſſum Quæſtorem, &c. præficit.] Nam Publius eius frater, cum patre in Parthos ierat.

Magna manu ad Caſtra oppugnanda venerunt.] Magna manu Caſtra oppugnatum venerunt, legunt quidam: vel, Ad Caſtra oppugnatum: mutatione non tantum non neceſſaria, verum &, vt mihi quidem videtur, quæ non multum elegantiæ habeat. Cum in aliis optime legatur, Magna manu ad Caſtra oppugnandi venerunt. Vt intelligatur, Cauſſa. Loquendi genus, ab aliis, præcipueque à Salluſtio, vſitatum.

10 *Erant, & virtute, & numero pugnandi pares noſtri.*] Cum non cohærerent inter ſe, Numero pugnandi, mutarunt quidam, legendo, Numero pugnantium: vel, Animo pugnandi. Verum rectius in Pariſienſi libro: Erant & numero, & virtute pugnandi, pares noſtri.

Sperare ſe, ab eo ſuam, ac Militum, ſalutem impetrari poſſe.] Pariſienſes, Sperare ſe, ab eo de ſua, ac Militum, ſalute, impetrari poſſe.

11 *Muralium pilorum.*] De pilis muralibus, Vide Vegetium, lib. 1. cap. 20.

Vt vltro Militum concurſu, ac vocibus, ſibi parcere cogeretur.] Vltro paſsiue dixit. Quo modo & Cicero, Fam. lib. 7. Epiſt. x. Subinuideo, inquit, tibi, vltro etiam accerſitum ab eo, ad quem ceteri, non propter eius ſuperbiam, ſed propter occupationem, adſpirare non poſſunt.

X. millium paſſuum circuitu munitionem perficerunt.] Paritienſes, x. millium paſſuum in circuitu munitionem pedum xv. perfecerunt.

Et verutum in balteo defigitur.] De Veruto, vide Vegetium, lib. 2. cap. 15.

12 *Veritus, &c. ne Hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet.*] Ex Latini ſermonis conſuetudine tollerem particulam Non: vel Ne, pro Vt, legerem.

Conſedit, & , quamæquiſſimo loc. pot. &c.] Suſpicor de mendo. non enim hæc apte coniunguntur. Pariſienſes alio modo legunt ſuperiora. ſed neque eo modo mihi ſatisfaciunt.

Neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui videbat.] Dionyſius Lambinus, homo de literis benemeritus, hoc loco putat legendum eſſe, Vllum locum relinqui volebat. Quod ita Cæſar dixerit lib. 6. cap. 8. minimo quidem caſui locum relinqui debuiſſe. Quæ lectio optime huic loco conuenire videtur.

Diutina lætitia.] Lætatio, Gryphianus liber, ad oram.

13 *Multo minorem ſupereſſe dicerent partem.*] Dele, Partem. venuſtior erit lectio.

LIB. VI. Cap. I.

SAcramento rogauiſſet.] i. iureiurando adſtrinxiſſet. Sic locutus & Liu. lib. 2. Belli Macedonici: Lucius, inquit, Cornelius Lentulus, Prætor, cum v. Legatis profectus eſt: obuios in agris, ſacramento rogatos, arma capere, ac ſequi, cogebat.

Et amicitiæ tribuiſſet.] Iulia enim, Cæſaris filia, & Pompeij vxor, perierat.

Finitimos atque Germanos.] Gryphius & Pariſienſes, Finitimos Germanos.

Aut ex eo, quod metuerat, odio Ciuitatis motus exſiſtat.] Pariſienſes, Aut ex eo, quod in eum erat, odio Ciu. &c.

2 *Difficili tranſitu, Flumen, Ripiſque præruptis*] Moſella: quod Ptolemæus Obrincum vocat.

3 *Demonſtrauimus.*] Initio lib. 5.

Si amplius Obſidum vellet, dare pollicentur.] Si amplius Obſidum vellet dari, poll. Pariſienſes.

Vbi eorum ſatisfactionem.] Vbi horum, Pariſienſes. Verum prior mihi lectio magis arridet.

4 *De his duobus generibus.*] Tria genera ponit Strabo libro 4. Bardos, Vates, & Druidas.

Ambactos, clienteſque.] Ambactus, inquit Feſtus, apud Ennium lingua Gallica ſeruus dicitur: Idem Cæſar infra, cap. 4. Serui & clientes, dixit.

Si res in ſuſpicionem venit.] Sic locutus Dolabella, in Epiſt. Fam. Etſi, ait, numquam tibi in ſuſpicionem venire debuit.

Iuſtis funeribus confectis.] Cum eadem ſint Iuſta, quæ Funera, recte opinatur Fuluius Vrſinus, vel, Iuſtis funebribus, legendum: vel Funeribus tollendum, tamquam gloſſema ad, Iuſtis. Ita locutus eſt & Liuius.

5 *Quam latiſſimas circum ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere.*] Quam latiſsimas, Pariſienſes.

Harum eſt conſimilis Capris figura.] Plinius lib. 8. cap. 15. longe aliam, ac Cæſar, Alcis figuram tradit.

Vri appellantur.] De Vris, Plinius lib. 8. cap. 15. Macrobius autem Sat. lib. 6. cap. 4. Vros dicit Gallicam vocem eſſe, qua feri boues notantur.

6 *Sed hoc quoque factum eſt,&c.*] Abeſt, Quoque, à Pariſienſi libro.

Taxo,&c.] De Taxo veneno, conſule Pliniũ, lib.16.cap.2.

Quam Legionariorum,periclitaretur.] Pariſienſes, Quam Legionarius miles periclitetur.

7 *Cuneo facto.*] De Cuneo, Vegetius lib.3. cap.19. & Aelianus de inſtruendis aciebus.

Fidem non haberent.] Parienſes, Fidem non faceret.

Durocortum.] Durocotorum, Pariſienſes. Fuluius Vrſinus, Duroeortorum: eum Ptolemæus, Δυροκόρτορον. Emendátque Strabonẽ, in quo corrupte Δατικόρτορον legitur.

More Maiorum, ſupplicium ſumpſit.] De hoc more, vide infrà, de bell.Gall.lib.8.cap.6.

LIB. VII. Cap. I.

QVam à Maioribus acceperant.] Acceperint, Pariſienſes.

In præſentia de Obſidibus cauere.] Abeſt particula De, à Pariſienſi libro.

2 *Opinione præceperat.*] Ita legendum; non, vt in aliis, Perceperat. Sic idem locutus, de Bello Ciu. lib.3. Ac iam animo victoriam præcipiebant. Liuius quoque, Dec.4. Nec ſe ad bellũ Achaicum, aut rem vllã, quam ſua quiſque opinione præcipere poſſet, crederent miſſos eſſe. Et: Conſul quia non pugnam cominus, ſed locis oppugnandis, futuram præceperat animo. Virgilius, lib.6,

Omnia præcepi, atque animo mecũ ante peregi.

Et 11,

Exſultátque animis, & ſpe iam præcipit hoſtem.

Omnibus ſuis inopinantibus.] Abeſt verbum, Omnibus, à Gryphij libro.

3 *Quæ ſit neceſſe accidere victis.*] Salluſtius, Catilina, in oratione Cæſaris: Quæ belli ſæuitia eſſet, quæ victis acciderent, enumerauere: rapi virgines, pueros: diuelli liberos à parentum complexu: matres familiarum pati, quæ victoribus collibuiſſent: fana, atque domos, ſpoliari: cædem, incendia, fieri: poſtremo, armis, cadaueribus, cruore, atque luctu, omnia compleri.

4 *Reliqua, quæ ad oppugnationem Opidi pert.*] Reliquaque, quæ, &c. Pariſienſes.

Fortuitu.] Fortuito, Pariſienſes. Quo modo item, de bello Africo, cap.1.

5 *Ab ariete materia defendit.*] Arietis formam vide apud Vegetium, lib.4.cap.13.& apud Ammianum, lib.23.

6 *Conſpectum multitudinis fugerat.*] Ita locutus Salluſtius, Iugurtha: Metellus conſpectum Marij fugerat. Et Terentius, Heaut. act.3.ſc.1,

Tuum conſpectum fugitat, ob peccatum.

Etiam ad ſe euocauit.] Abeſt verbum Etiam, à Pariſienſi libro. Antiquus liber Bibliothecæ Vaticanæ, Ad ſe etiam. Alius Fuluij Vrſini, Ad ſe etiam euocauit. Optime. nam Antoninus in Itinerario ſuo huiuſce Opidi mentionem facit. Quod ipſe Fulu. doctiſſime, primus, obſeruauit.

7 *Caſtris pro Opido in Monte poſitis.*] Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram, Caſtris prope Opidum in Monte poſitis.

Imperio natos.] Ita locutus Salluſtius, Iugurtha: Vos, Quirites, imperio nati, æquo animo ſeruitutem toleratis: Quamuis in aliis libris præpoſitio In legatur, hoc modo, In imperio nati. Quod non admodum probo.

Ad Cæſarem diſceptaturi.] Placet, quod in Pariſienſi libro legitur, Ad Cæſarem diſceptatum.

8 *Matresfamilias.*] Pariſienſes, Matresfamiliæ, & hic, & hac eadem pagina, capite nono.

10 *Negotiandi, aut itineris cauſſa.*] Antiquus liber ornatiſsimi viri, Io. Vincentij Pinelli, non habet illa, Aut itineris. Et ſane abſunt à Pariſienſi libro & Gryphij.

Ut, ab re frument.] Si ab re frumẽt. Gryphius, & antiquus liber Io. Vincentij Pinelli. Si à re frument. Parienſes.

Ex Prouincia.] Nicaſius Ellebodius Caſletanus delenda putat hæc duo verba; vel legendum, In prouinciam.

12 *Seguſianiſque.*] Seguſiaei dicuntur à Ptolemæo.

Minus idoneis equis.] Cæſar, ſuprà lib.4.cap.1. Iumentis, quibus maxime Galli delectantur, quæque impenſo parant pretio, Germani importatis nõ vtuntur; ſed, quæ ſunt apud eos nata praua, atque deformia, hæc, quotidiana exercitatione, ſummi vt ſint laboris, efficiunt.

Tribunis Mil. reliquiſque Equitibus R.] Annotatum etiam eſt in Variis lectionibus in aliis libris legi, Tribunis Mil. reliquiſque, ſed & Equitibus R. Quæ mihi lectio non diſplicet.

Confidebat.] Confidat, Pariſienſes. recte.

Pugnatur vna omnibus in partibus.] Gryphij liber, Pugnatur vna tum omnibus in partibus.

13 *Ad ſummum faſtigio.*] Pariſienſes, & Gryphij liber. Ad infimum faſtigio.

14 *Aulercis.*] Auliorcos nominat Ptolemæus.

Xanthonibus.] Pariſienſes, Santonibus. Santones, non Santoni, dicuntur ab eodẽ Cæſare, lib.1.de Bell.Gall.cap.2.

Fiducia pleni.] Fiducia, Gryphij liber.

Quid ergo mei cõſilij eſt? facere,&c.] Gryphius & Pariſienſes, Quid ergo? Mei conſilij eſt, facere, &c. Recte.

16 *E caſtris longurios, muſculos, &c.*] A Caſtris, quidam. Alij Præpoſitionem omittũt. Pariſienſes, Ac raſtros, longurios, muſculos, &c.

Aggere, & cratibus, aditus expediũt: falcibus vallum, &c.] Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram: Aggere, & cratibus, foſſas explent: falcibus vallum, &c.

Huius Anni rebus cognitis, &c.] Pariſienſes, His literis cognitis, &c. Gryphij liber, ad orã, His rebus literis Cęſaris cognitis, &c.

LIB. IIX. Cap. I.

E*Quitatus præſidio.*] Equitum præſidio, Pariſienſes.

2 *Velliocaſſos.*] Vellocaſsios, Pariſienſes.

Vt, ſi diceretur, &c. venire, offerrent ſe ad dimic.] Pariſienſes, Si, vt diceretur, &c. veniret, offerre ſe ad dimic. Gryphij verò liber, in aliis cum Pariſiẽſi libro facit; præterquam, quod in eo, Offerrent, legitur.

Permanerent.] Permanere, Parienſes.

In vallo colloc.] In ipſo vallo, Pariſienſes.

3 *Copijs armatorum, Caſtrorum vias inſtruũt.*] Antiquus liber Pinelli, Copias armatorum pro ſuis inſtruunt Caſtris.

Superioribus Commentarijs declaratum eſt.] Hoc nuſquam reperiri in Cæſare, alij obſeruarunt. Videndum igitur, an mendum aliquod ſit.

Partes aduerterent.] Pariſienſes, Animaduerterent.

5 *Circundare conatur.*] Moratur, Pinelli liber, Recte.

6 *Quæ mœnibus æquaretur.*] Loquendi genus poſtulat, vt legamus, Quæ mœnibus æquaret. Ita locutus Pacuuius, apud Gell. lib. 14. cap. 1. Nam ſi qui, quæ euentura ſint, præuideat, æquiparent Ioui. Et Cic. noſter li. 1. Offi. Non ſolũ inquit, Orationes meas, ſed etiam de Philoſophia libros, qui iam illis fere æquarũt, ſtudioſe legas. Ita enim legendum cenſeo, ex antiquis libris. Quod tamen cum vidiſſet Dionyſius Lambinus, locutionem non aſſecutus, improbauit. Vide quæ ſcripſi in illum Salluſtij locum, Catilina: Regium imperium in ſuperbiam, dominationémque, conuertit. Ibi enim huiuſmodi multa, apud Scriptores à me obſeruata, poſui.

Ab incendio reſtinguendo.] Sic Salluſtius, Catilina: Incẽdium meum ruina reſtinguam. Vide, quid eo loco dixerim.

Paratiſſimo ſuſtinebant animo.] Fortiſsimo, Pariſienſes, & Gryphij liber ad oram.

Conuerſi hoſtem pellere.] Conuerſis equis hoſtem pellere, Pariſienſes.

8 *Ibique Exercitũ luſtrauit.*] De hoc luſtrandi exercitum more, vide Liu. li. 34. ab. V. C.

L. Paullo, & C. Marcello coſ.] Gryphij liber ad oram, L. Lentulo, & C. Marcello cos. Recte.

Inſequentis Anni.] Alij legunt, In inſequentis Anni. Pariſienſes, Sequentis Anni.

Sed etiam per ſe diſceſſionem facere cœpit.] Hunc locum cum mendoſum eſſe non ſolum alij obſeruarint, verum & ipſe ſemper duxerim, de eo, deque aliis ſimilibus, vt meus mos eſt, non ſolum amicos, & literatos viros, verum & veteres libros, cum eos inſpiciundi copia fuit, conſului. Tandémque Veronæ ante quadriennium antiquum reperi Cæſaris exemplar, in quo, mendoſe, ſed vnde tamen elici veritas facile poſsit, totus hic legitur locus. Sic autem in eo erat: Sed etiam per ſeſe diſceſsionem facere cœpit. Quod cum vidiſſem, ſtatim venit in mentem, illud extremum ſe, Senatus ſignificare.

Conſules, Amicique Pompey, intulerunt.] Alij, Suaſerunt. Octauius Patagathus, acerrimo vir ingenio, Interceſſerunt, legit.

Cæſari eam, tanquam ex ſuo numero, dedit.] Abeſt, Eam, à Pariſienſi libro.

SCHOLIA

IN C. IVLII CÆSARIS

de Bello Ciuili, Lib. I.

CAP. I.

L*Iteris à Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis.*] Offendebar, Caij, prænomine; cum Cæſar, de ſe ipſo loquẽs, nunquam prænomen addere conſueuerit. Verum poſtea reperi, quod mihi ſcrupulum hunc eximeret. Pariſienſes enim ita ediderunt: Literis à C. Fabio Cæſaris conſ. red. Quæ mihi placet admodum lectio.

Referunt Conſules de Rep. in Ciuitate.] Abſurdum. quaſi Conſules, vbi ciuitas non ſit, id eſt multitudo ciuiũ, referre de Rep. poſſint. Locus igitur mendo non vacat: nec facilis diuinatio eſt.

Tribuni pl.] His Curionem addit Appianus.

Com-

Completur vrbs ad ius comitiorũ.] Lõgè diſtabat à menſe Ian. quo hæc geſta ſunt, comitiorũ tempus. quare libri veteres conſulendi.

Dolor repulſæ.] In cõſulatu. epit. Liu. lib. 108. Falſum autem hoc eſſe, dictúmque à Cæſare, inuidiæ cauſſa, tradit Plutarch. in Vticenſis vita.

Adulatio, atque oſtentatio ſui, & potentium.] Sic veteres libri: nec obſcura ſentẽtia. hoc enim dicitur: Cum ipſe ſibi, vt ſolẽt inanis gloriæ cupidi homines, adularetur, ſeque oſtentaret, & eorum amicitiam, qui tum in rep. iudiciiſque, plurimum pollebant.

Neminẽ dignitate ſecum exæquari volebat.] Velleius lib. 2. Pompeius, ait, vt primum Remp. aggreſſus eſt, nõ quenquam animo parem tulit. &c. in quibus rebus primus eſſe debebat, ſolus eſſe cupiebat. neque eo viro qui quam aut alia omnia minus, aut gloriam magis, concupiit. Lucanus:

-Nec quenquam ferre poteſt, Cæſar ve priorem, Pompeius ve parem.

2 *Neque etiam extremi iuris Interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur.*] Interceſsionem, gloſſema videtur. nã extremum ius eſt Interceſsio, quam Sylla tribunis pl. reliquit, Pompeius ademit.

Latorum audacia.] Suſpicatus ſum aliquádo, reponi poſſe; Latronum. Sed nec, eo modo ſi legas, plane mihi ſatisfacio. Abſunt hæc à vetere Pinelli libro.

Qui que Proconſules ſunt ad vrbem.] Hunc locum, ante multos annos, emendauit Pater meus, ex hiſtoria: quanquá ſcripti libri haberent, Conſules, non, Proconſules Cicero, eadẽ de re, in epiſtola ad Tironem: Poſtea quá Senatus Conſulibus, Prætoribus, tribunis pl. & nobis, qui procõſules ſumus, negotium dederat, vt curaremus, ne quid Reſp. detrimenti caperet. Et in oratione pro Deiotare: Cum audiſſet, Senatus conſentientis auctoritate arma ſumpta, conſulibus, prætoribus, tribunis pl. nobis imperatoribus remp. defendendam datam.

V. primis diebus, quibus haberi Senatus potuit.] IV. diebus, non V. haberi Senatus potuit, à kal. Ian. ad VII. Id. reliqui tres comitiales dies ſunt. quod ex vetere Kalendario, cum *Orthographia* noſtra impreſſo, liquet.

Suis leuiſſimis poſtulatis.] Quibus à Senatu reſponſum non eſt: quia Cæſaris literæ, à C. Fabio Conſulibus redditæ. recitatæ quidẽ in Senatu ſunt; vt verò ex iis ad Senatum referretur, à Tribunis pl. qui Cæſari fauebant, impetrari non potuit. quod initio huius libri dictum eſt.

Fauſtus Sylla Propræt.] Cum eſſet in omnibus libris, Propere, Pater repoſuit, Propr. id eſt Proprætor. A Vaticano abeſt, Propere.

Marcellus verò, paſſurum ſe in præſentia, negat.] Conſulatum gerebat cum L. Lentulo: erat autem Cæſaris affinis, vxore ducta, nepte Iuliæ, ſororis Cæſaris, Octauia, quæ ſoror Auguſti fuit, & ex hoc Marcello peperit eum, de quo Virgil. *Tu Marcellus eris.*

Prouinciæ priuatis decernuntur.] Cum ſolerẽt magiſtratum gerentibus decerni: vt magiſtratu functi proficiſcerentur in prouincias.

Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia.] Vtraque conſularis. Sed Domitio vlterior tantum obtigit Gallia: nam citerior Conſidio Noniano, teſte Cicerone in epiſtola ad Tironem, in qua ſunt hæc: Feruntur cõditiones ab illo, vt Pompeius eas in Hiſpaniam: delectus qui ſunt habiti, & præſidia noſtra, dimittantur: ſe vlteriorem Galliam Domitio, citeriorem Conſidio Noniano (his enim obtigerunt) traditurum.

Philippus, & Marcellus, priuato conſilio, prætereuntur.] Quia Cæſaris affines. nam L. Philippus Atiam, Iulia, ſorore Cæſaris, natam; C. Marcellus, vt ſupra diximus, Octauiam, Atiæ filiam, in matrimonio habebat.

Ad Populum referatur.] Conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, Feratur. nam, Referre ad Senatum, Ferre ad Populum, dicimus.

3 *Tribunos pl. qui ad eum confugerant, conuenit.*] M. Antonium, Q. Caſsium Longinum, quibus intercedendi facultas erepta erat, ſignificat. Cicero ad Tironem: Antonius noſter, & Caſsius, nulla vi expulſi, ad Cæſarem cum Curione profecti erant.

L. Cæſar adoleſcens.] Quem poſtea victor Cæſar occidit. Suetonius: Nec vlli periiſſe, niſi in prælio, reperientur, exceptis duntaxat Afranio, & Fauſto, & L. Cæſare iuuene. ac ne hos quidem voluntate ipſius interẽptos putant. Cicero ad Varronem: Vt audiui de L. Cæſare filio, mecum ipſe, Quid hic mihi faciet patri?

Cuius pater.] Auunculus M. Antonij. Cicero, in epiſtola ad Dolabellam.

Populi R. beneficium.] Pro beneficio, legi in aliis libris. eſt in variis lectionibus.

Ipſi Exercitus dimittantur.] Dimittant, eſt in Variis lectionibus.

Legiones alienas.] Quia mitti deberent ad Parthicum bellum. ſupra: Retineri Legiones II. quæ ab ſe, ſimulatione Parthici belli, ſint abductæ.

4 *Cum II. Legionibus ſubſiſtit.*] Nicaſius Ellebodius Caſſetanus, ex obſeruatione hiſtoriæ, legendum putat, Cum V. Cohortibus.

Tignium, Tigniorum, Tignium.] Cum Curio in Vmbria pro Cæſare militaret, recte Steuchus Eugubinus, probatæ doctrinæ vir, reponendum putauit ante me natum,

Inguinm,quod videret hoc opidũ ita à Plinio lib.3.cap.14. nominari. Tignium autẽ eſt in Piceno. Cum vero in antiquo lapide non Inguium, ſed Iguuium, nominari ego videam, ita quoque his in locis reponendum ſtatuo. Eius exemplum ſequitur.

Fulginei.

P. AELIO. P. F. PAPIR
MARCELLO. CENT.

FRVM. SVB. PRINCIPI. PE
PEREGRINORVM. AD STATO
ET. PRINCIPI. ET. PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. ADLEC
TO. AD. MVNERA. PRAEFF.
LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE
ADIVTRICIS. V. F. FLAMINI
LVCVLARI. LAVREN. LAVINA.
PATRONO. ET. DECVRIONI
COLONIAE. APVLESIVM. PATRONO
CIVITAT. FOROFLA. FVLGINIA
ITEMQVE. IGVVINORVM. SPLEN
DIDISSIMVS. ORDO. FOROFLAM
CIVIS. DEDICAT. DECVRIONIBVS
ET. LIBERIS. EORVM. PANEM
ET. VINVM ✠ XX. N. ITEM
MVNICIPIBVS. ✠ IIII. N. DEDIT

Cn. Pompeius, Pridie eius dies ex vrbe profectus.] Mendum hic eſſe, putat Nicaſius Ellebodius Caſletanus: cum ſuprà cap.3. Cæſar dixerit, Pompeium Capuæ eſſe. Locus eſt diligenti animaduerſione dignus.

Maximo Cæſar progreſſus.] Neſcio, qui venerit in mentem quibuſdam mutandi hunc locum; & legere, Maximo Cæſar progreſſu. Ita ſi nobis libri emendandi eſſent, omnia certe mutaremus. Verum nunquam hoc inſtitutum probaui, neque probabo. eſt enim nobis retinenda prior lectio, quantũ poteſt: neque mutanda, niſi prorſus ſenſus ipſe eam reſpuere videatur. Locus hic admonet, vt reticendam non putem emendationem quãdam in Varrõnis Eumenid. apud Nonium Marcellum Tuburbigenſem, (ſic enim legendum ego puto, non Tiburticenſem) quam proximis diebus mihi ſignificauit nobiliſsimus iuuenis, idẽmque omnium, quos ego vnquam nouerim, doctiſsimus, Claudius Puteanus. Ita autem eſt in Nonio, in verbo, Cædere, quod interpretatur, Occidere, vel Mactare: Varro Eumenid.

Maximum cadit ferro, ſed cadere Vlyſſem,
Cum bacca ſiluam cadit, porcoſque trucidat.

Dicit Puteanus, Petrum Delbenium, acerrimi iudicij iuuenẽ, quique multa in optimis auctoribus emendauerit, putare hoc loco ita legendum,

Aiax dum credit ferro ſe cadere Vlyſſ. &c.

Quod quam vere cogitet, quamque pulchre locum emendarit, doctorum ſit iudicium. mihi quidem ſic probatur, nihil vt magis probari poſsit.

Camerino.] Nomen retinet. nobiliſsimum Opidum, ex quo viri doctiſsimi prodieruut. Populi Camertes dicuntur. De eius antiquitate, & nobilitate, plura dixit Io. Maria Iouius, Camers, iuuenis, ingenij, doctrinæque, laude, in primis excellens, mihique ob id, maxime carus, in eo libro, quo Camertium antiquitatem perſequitur.

Vlcillem Hirrum.] Hirrus. duplici RR. ſcriptum, Lucceię gentis cognomen fuit. Quo ſemper veritus ſum, ne Lucceium, pro Vlcillem, quod certe corruptum verbum eſt, Cæſar ſcripſerit.

Qui erat ab Opido millia paſſuum circiter III.] Pro erat, libentius legerem, Aberat.

5 *X L. in ſingulos iugera.*] Habebat Domitius XXX. Cohortes, id eſt militum XV. millia: quadraginta igitur in ſingulos iugera ſi diuidantur, iugerum erunt ſexcenta millia. eſt autẽ iugeri longitudo, pedes CCXL, latitudo CXX. Immanis eſt hic iugerũ numerus: cum præſertim dicat, Ex ſuis poſſeſsionibus: nec Domitij diuitias, vt Craſſi, aut Luculli, quiſquã celebrauerit. Quare ante multos annos Pater Quaterna repoſuit, pro, Quadraginta.

Conſultandi cauſſa.] Conſiliandi, legi in aliis libris, eſt in Variis lectionibus.

Animi confirmatione.] Verbum, Confirmatione, mendoſum ſuſpicor. etſi, ne mẽdoſum putetur, poteſt aliquis hoc dicere: veritum eſſe Cæſarem, ne militum animus, qui, cognito Domitij conſilio, mutatus erat, confirmaretur.

Neque eorum tam remiſſo, ac languido, animo quiſquam omnium fuit.] Neque eorum quiſquam omnium fuit. ita coniunge. malim tamen, Neque vero. Vaticanus liber, Neque eo. Pariſienſes, Neque tam remiſſo, &c.

Vt nullus in aliam partem, &c.] Vt alius in aliã partem, &c. Pariſienſes.

Filius Domitij.] Filius Domitius. legendum puto: quod ita ferat vetus loquendi conſuetudo.

Quod ſibi aperte eorum gratia relata non ſit.] Forſaſſe rectius, A parte eorum. Quo modo legitur in Pariſienſi libro.

6 *Cn. Magius, Cremona.*] Patriæ nomen interdum addebatur. Vt lib.3.C. Felginatem, Placentia. Quo de loquendi genere vide, quæ diximus in *Orthographia*; in verbo, *Arretium*.

Reliquiſque telis, pugnabatur.] Pugnabant, Gryphij

Gryphij liber, ad oram.

Deprehenſaſque excipiunt.] Abeſt particula Que, à Carrarienſi libro. quod legitur in Variis lectionibus.

7 *Vt operibus ante ſtuduerit.*] Anteire ſtuduerit, Pariſienſes.

In ſenatu dixerat, &c.] Plutarchus aliam addit cauſſam fuiſſe, cur Senatus Legationem ad Pompeium de Pace, non miſerit. ait enim, timuiſſe Senatum, ne Cæſar aliud in pectore clauſum, aliud in ore promptũ, haberet.

Reliquaſque res, quaſcunque agere inſtituerat.] Hoc loco multa Cæſar reticet, quæ ſine multa ipſius ignominia dicere nõ poterat. De Pecuniis enim, ab Aerario ablatis, reclamante Metello, ſcribunt Plutarch. Appianus, & Lucanus.

8 *Quis Sicilia, & in Coſano.*] Quid Siciliæ Inſulæ cum agro Coſano? Suſpicor equidem de mendo: cum præſertim veteres libri habeant, Sicili, vel Sigili.

9 *Quem ipſe petiuerat.*] Quam ipſe pacauerat. Gryphij liber, ad oram.

Præſidio proprio.] Proprio, non legitur in antiquo Pinelli libro.

Iumentorum, & Aquæ magnitudine.] Non opinor ſubeſſe mendum, ſed verbum, Magnitudine, reſpicere duas res, iumentorũ pondus, aquæ impetum.

10 *Ex primo haſtato Legionis quartadecimæ.*] In ſingulis Legionibus erant haſtati, principes, triarij. horum deni centuriones erant: qui haſtatorum, primus haſtatus dicebatur, ſecundus, tertius, vſque ad decimum: vnde illud apud Liuium, lib. 42. Virtutis cauſſa mihi T. Quinctius Flaminius decimum ordinem haſtatum aſsignauit. Sic primus princeps, ſecundus, tertius, vſque ad decimum. Ibidem Liuius: A M. Acilio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſsignatus. Et Cicero in Epiſtola ad M. Brutum: Cretenſi bello octauum principem duxit. Triariorum quoque decem centuriones fuere: ſed, qui primum inter eos locum tenebat, non primus triarius, verum Primipilus, vel Primipili centurio, vocabatur.

Ex inferioribus Ordinibus.] Non ex priuato milite: ſed, cum ordines duxiſſet, id eſt centurio inter haſtatos fuiſſet: cum eſſent nouem præterea. Sic lib. 3. Ab Octauis ordinibus ad primum pilum ſe tranſducere pronunciauit. Id eſt, qui centurio triariorum octauus fuerat, eum primum fecit.

Ex omnibus Montibus Nix profluit.] Profluxit, Gryphij liber. recte. Pariſienſes, Proluit.

Neque Frumenta in hibernis erant, neque multum à maturitate aberant:] Nicaſius Ellebodius Caſletanus, cum videret, ex ſuperioribus Hibernum tempus hic non poſſe deſignari, idque etiam perſpicue oſtenderet illud, Neque multum à maturitate aberant, reponendum putat, In herbis, vel in herba. Quo modo locutum Ouidium obſeruauit: Tua meſsis in herba eſt. Plinius quoque, lib. 18. cap. 7. Frumenta hieme in herba ſunt. Et Cicero de Senectute, de Frumentis loquens, Herbeſcens viriditas dixit.

11 *His tamen omnibus Annona creuit:*] His tũ omnibus, legit Nicaſius.

Magni domum concurſus.] Demum, Gryphij liber. Probo.

Ita comitatus, & eos, qui Frumenti cauſſa proceſſerant, tuto ad ſe recipit.] Antea, Commeatus. Ego, Comitatus, ex antiquo libro, & quia ſupra: Neque maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque, veniebant, in Caſtra peruenire poterant.

Vt prædæ ſubſidio ſint.] Præſidio, Pariſienſes.

13 *Lacetani.*] Hos à Strabone lib. 3. & Ptolemæo Iacetanos dici, docuit Fuluius Vrſinus. Quomodo item legi in antiquo ſuo libro obſeruauit. Emendatque Liuium, & Plinium.

Illurgauonenſes.] Lurgauonenſes, eiuſdem Fuluij liber. & Liuius. Hos putat à Strabone dici Ἰλεργέτας.

Ociogeſam.] Idem, Etouiſam dici à Plinio, monuit.

Huc iam rem duxerat.] Pariſienſes, Reduxerat rem. Legendum fortaſſe, Deduxerat rem. Sic enim locutus eſt infrà: Res ab Afranianis huc erat neceſſario deducta. Et in extremo fere libro: Res huc deducitur. Et lib. 3. Spe conficiendi negotij, prope in noctem rem deduxerant.

Totis verò Caſtris Milites circulari.] Cicero, in Bruto: Videt oſcitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem. Et Seneca: Qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos volunt, & in priuato circulantur. Inde Circulus, cœtus hominum, circumquaque adſtantium, aut in orbem collectorum, inter ſeque confabulantium. Tacitus, libro 3. Nec ignoro, in conuiuiis, & circulis, incuſari iſta, & modum poſci. Seneca: Quidam enim beneficium, quod dederũt, omnibus circulis narrant: pro, paſsim prædicant, & iactant. Et Circulator: Seneca: Alter apud proximum circulatorem reſedit. Et Circulans, id eſt, ſermones in circulis ſerens: Seneca, 5. Epiſtolarum: Sic itaque habe, inquit, vt iſtam vim dicendi rapidam, atque abundantem, aptiorem eſſe circulanti iudices, quam agenti rem ma-

gnam,ac ſeriam,docentíque.

14 *Quod fuit illis conandum,atque omni ratione efficiendū) & totius diei pugna,atque itineris labore, defeſſi, rem in poſterum diem diſtulerunt.*] Non bona diſtinctio,niſi fallor: uec videtnr parẽtheſis locum habere. eſt enim hoc, Quod fuit illis conandum,atque omni ratione efficiendum, omnino adiungendum ſeqneutibus, & legendum, Sed totius diei pugua. Quo modo Pariſienſes ediderunt. Totam ſententiam qui perpendet,nou dubito,quin mecum ſentiat.

L. Decidius Saxo.] Veteres libri,Saxa: & oratione 13. in Antonium: Cum Antoniis pax poteſt eſſe? cum Cenſorino, Ventidio, Trebellio,Beſtia, Nueula, Muuatio, Lentone,Saxa? Ibidem,infrà: Saxam verò Decidinm prętERIRE qnipoſſum,hominem deductum ex vltimis gentibus; vt eum tribnuum pl. videremus, quem cinem nunquam videramus? Et in eundem 8: Omnes Caſones, omnes Saxæ, ceteræque peſtes, qnæ ſequuntur Antonium. Idem Saxa, vt opinor,nominatur epitome Liuiana 127. vbi Didio, pro Decidio, legitur: aut, in Ciceroue,Decidium, pro Didium.

Namque itinera,quæ ad Iberum.] Pariſieuſes, Nam,quæ itinera ad Iberum.

Proſequebantur, neceſſarij victus inopia.] Pariſienſes, Proſequebantur uos, neceſſarij victus inopia.

15 *Præſertim cum non minus eſſet Imperatoris, Conſilio ſuperare, quam Gladio.*] Suetonius, de Cæſare: Quo ſæpius,inquit,viciſſet,hoc miuus experiendos caſus opinans: nihílque tantum victoria acquiſiturum, quautum auferre calamitas poſſet. Facit hic locus, vt obiter mentionem faciam de illo Terentij,in Eunucho,act.4.ſc.7.

Omnia prius experiri verbis, quam armis, ſapientem decet. Quo in loco variant libri. Abeſt enim vox, Verbis, à quibuſdam impreſsis, vt obſeruauit M. Antonius Muretus,vir is,cui plurimum Grecæ,Latinæque literæ debeant. In aliis veteribus: Omnia prius experiri cõſilio, quam armis,ſapientem decet. In aliis impreſsis: Conſilio omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet. Quo modo ſi leges, erit ſimile loco huic Cæſaris. Sin verò, illud Verbis, vel, Conſilio,deleas,erit dictum, quo modo illud ab eodem Cęſare, Ciuil.lib.2.cap. 6. Atque omnia prius experienda arbitror. Nihil enim ſequitur,quod illi Prius reſpondeat; ſed per ſe ſtat. Et ſane hoc modo videtur Donatus interpres legiſſe. ait enim: Quam armis ἀνακόλουθον, pro,Quam arma. aut ἔλλειψίς eſt, ſi ſubaudiamus,Agere. Libanius Sophiſta idem propemodum dixit: Πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον ἡγοῦμαι.

Cohortium Alariarum.] Cohortium duo genera,Auxiliares,& Legionarię: Auxiliares, Alariæ dictæ, quia legionarias, tanquam alas,tegerent. Sic Alarij equites, & Auxiliarij,iidem,in epiſtola Ciceronis ad Caninium,lib.2.

Conſiliúmque eius à cunctis probabatur.] Vſitatius loquendi genus,elegantiúſque, Conſiliúmque eius cunctis probabatur.

Ad iuſiurandum adigit.] Ex hoc loco facile adducor, vt emendandum putem Salluſtij locum, in Catilina, In eo ita eſt: Cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui addiceret. Puto enim ibi legendum,Adigeret.

Poſtulant, vt iurent omnes.] Referri malim ad Petreium,& legi,Poſtulat.

Vana religio iuriſiurandi.] Beroaldus, Noua. Recte.

16 *In aduerſarios tela conijciebant.*] In Aduerſos,Pariſieuſes. legendum,Auerſos.

Relictis ijs munitionibus.] Gryphius, Relictis his legionibus. Pariſienſes,Relictis legionibus. Alij,Eductis legionibus.

Hora x. ſubſequi.] Io. Vincentij Pinelli liber antiqnus, Ora x. Ex quo Nicaſius Ellebodius Caſletanus, mendoſnm locum ſuſpicans,Omnia auxilia ſubſequi, repouendum putat.

Quo eſſent ad id expeditiores.] In antiquo lib. Ad it. Ex affinitate autem T,& D,& earum inter ſe connerſione factum eſt ab iis, qui locum non intelligerent, Ad id: cum ſit legendum,Ad iter. Sic infrà lib.3.cap.8. Quo iter,iuquit expeditius faceret,&c.

Illi impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat, hora circ. 11 x.] Antiquus Pinelli liber, Illi, impediendæ munitionis cauſſa, qnæ fiebat hora circ. 11 x. Recte.

17 *Ex v. Legione.*] Nicaſius legendum putat, Ex quaque legione.

Quem Cæſar deligit.] Delegit, Pariſienſes.

Habuit, conſeruarit.] Habuerit,legitur in Variis lectionibus.

Flagitaretur.] Flagitarentur,iu aliis libris. Vt ſit,Petreius,atque Afranius, flagitareutur. Græco more.

Q. Fuſium Calenum.] Q. Fuſium, legendum obſeruauit Fuluius Vrſinus, ex vetere lib. & argenteis nummis. Ita emendandum etiam,infrà,lib.3.cap.2.6.& 12.

LIB. II. Cap. II.

C*Apreolis.*] Capreoli, ait Feſtus, vitium ciucinni,intorti,qnia ad locum capiendum tendunt, appellati.

Phalangis ſubiectis.] Græco vſus eſt vocabulo.lib.3.Scutulas dixit. Virg. autem lib. 2. Aen.Lapſus. Accingunt omnes operi, pedibuſque rotarum Subiiciunt lapſus. Sunt autem rotunda ligna,quibus Naues,maximaque onera, volutantur. Iulius Pollux: Τὰ τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φαλάγγες, καὶ φαλάγγαι.

3 *Cum inſulis.*] Galli ſupplices Corollis ex floribus vtebantur,pro amicitiæ,ſupplicationiſque ſigno,Polybius lib.3.

Vt ab hominibus doctis.] Maſsilienſium diſciplinam,& grauitatem,laudat Cicero,in oratione pro Flacco.

Interiectus aliquot diebus.] Interiectiſque, Parisienſes.

Portis ſe foras erumpunt.] Ita legendum. ſic enim & alij ſunt locuti. Quod cum quibuſdam nimis durum videretur, locum mutarunt.Cœlius,in epiſtola ad Ciceronem:Illa inuidioſa coniunctio non ad occultam recedit obtrectationem ſed ad bellum ſe erumpit. Et Virgilius Georg.lib.1.

Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi erumpunt radij.

Excisis,& coniectis.] Conuectis, Pariſienſes. Recte.

Quod,vbi Hoſtes viderunt. ea.] Quod,pro Sed, vſurpat.Vt infra,lib.3.Quod,cum eſſet animaduerſum,coniunctam eſſe flumini. Cic. Philip.10.Quod,qui ab illo abducit exercitum. Cœlius,ad Ciceronem:Quod non dubito, quin te quoque hæc deliberatio ſit perturbatura.Liuius, lib. 41. Quod, cum Milites, Conſulis imperio dicto audientes futuros eſſe,dicerent, cum is, more maiorum, ſecundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe eſſet. Varro,lib.6.Ling.Lat.Quod,cum dicunt Conſpicionem, Cortumionem addunt. Et Plinius lib.18.cap.23. Quod vt hãc quoque curam determinemus.

4 *Fiduciariam operam.*]Id eſt temporariam. quamque eum cedere oporteret, aduentu Cn.Pompeij. Q.Curtius lib.v.Auſpicium, inquit,& imperiũ alij trade interim,qui tã diu Rex appelletur,donec Aſia decedat hoſtis. victor deinde Regnum tibi reddat. &c.Et paullo poſt: Compoſitis rebus, iuſto Regi tibi fiducia, (id eſt per fiduciam) reſtituet imperium.

Iis grauiora onera iniungebat:&c.] Aliter hunc locum legi,in Pariſienſi,& Gryphiano, eſt in Variis lectionibus.

Qui verba atque orationem, aduerſus Remp. habuiſſent.] Hæc exponuntur à Cæſare, tamquã iniuſte facta. ſed iniuſte factum videri non poteſt,ſi puniatur is,qui verba, atque orationem, aduerſus Remp.habuerit:cum præſertim Cęſar cauſſam ſuã à Reip.cauſſa non diſiungeret.Quare recte puto ſuſpicari Nicaſium,illud, Aduerſus Remp. ſincerum non eſſe : verius autem, Aduerſus Pompeium.

Ratio autem hæc erat Belli, vt ſecum 11. *Legiones Gades conferret.*] Periti proprietatis, & elegantiæ Latini ſermonis, non dubito quin legendum eſſe mecum ſentiant, Vt ſe cum 11. Leg.Gades conferret: id eſt,11. Legionibus.Natus error ex hoc ſcribendi more, 11.Leg. Ita quoque ediderunt Pariſienſes. Quo modo eſt & in Gryphij libro ad oram.

Legem de Dictatore latam.] Errat igitur Plutarchus,qui creatum à Senatu dictatorem Cæſarem tradit. Appianus & Dio latam ad populum legem ſignificant.

5 *Curio Marcium Vticam Nauibus præmittit.*] Marcum, omnino videtur legendum,nam hic eſt M. Rufus, Curionis Quæſtor, de quo ſupra.

C.Caninium Rebilum Legatum.] Fuerat etiam Legatus in Gallia ſupra, libro 7. de Bello Gall.in fine.

Quæ offerrentur.] Pariſienſes, Qua offerrentur.

Commilitoneſque.] Commiliteſque Pariſienſes,& Gryphius.

6 *Nam neque prudentes ſuſpicari oportet.*] Verbũ,Prudentes, fortaſſe nõ vacat mẽdo:niſi ſi,Prudentes,ideſt,probos, intelligas:vt opponatur hoc membrum ſequenti membro,neque improbos ſcire.Diuidit enim Exercitum in Probos qui moleſte ferent, ſibi parum credi,& improbos, qui Caſtris loco motis,timeri ſe intelligent.

Pudore aut Metu, tenentur: quibus rebus Nox maxime aduerſaria eſt.] Terentius Adelph. act.3.ſc.5.

Perſuaſit nox,amor,vinum,adoleſcentia.

Quem locum ſumpſit à Plauto, in principio Bacchidum:

Iſtoc illecebroſius fieri nihil poteſt,
Nox,mulier,vinum,homini adoleſcentulo?

Et Liuius: Nox omnem timorem,aut pudorem extinxerat.

Neque tanti ſum animi, vt ſine ſpe Caſtra oppugnanda cenſeam: neque tanti timoris, vt ipſe deficiam.] Placeret,vt ſpe deficiam. alterum enim eſt ſine ſpe,alterum cum ſpe aliqua.

In me offenditis.] Pater meus coniectura ductus,ita legendum putauit, & imprimi etiam voluit,in libris noſtris, ante multos annos: cum in peruulgatis omnibus legeretur,Iam me offenditis. Hanc vero fecit coniecturam, ex ipſa primum ſententia, deinde ex Latini ſermonis conſuetudine. Nam,quod ad ſentẽtiam attinet, quis hoc ſignificari non intelligit?non credo,Cæſaris facta probari à vobis, mea reprehendi.

Loquendi genus comprobatur exemplis. Lucceius ad Ciceronem,lib.5.In altera mĕ hi velim obtemperes, in altera non offendas.pro,non offendaris.Et Cicero, ad Qu. Fr.epiſt.1.lib.1.Si quis eſt,in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris: huic nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris. Pro Milone: Si in me aliquid offendiſtis. Et in Verrem,lib.1.actionis 11. Hoſpes Ianitor,veritus,ne quid in ipſo ſe offenderit,hominem ſumma vi retinere cœpit. Et: Cum multi viri, fortes in communi incertoque,periculo, Belli, terra, & mari, ſæpe offenderint. Hæc enim omnia patiendi ſignificationem habent.

Naues onerarias adduxerim?] Abduxerim, placet: ſed ita placet,ſi hominum eruditorum iudicio comprobetur. ego enim,diſſentientibus antiquis libris, opinionem meam amare vix poſſum.

Conſenſu ſuo.] Suorum,Pariſienſes.

7 *Non ita magno,aut difficili,& arduo,adſcenſu.*] Io.Vincentius Pinellus legendū putat, Non ita magno,at difficili, & arduo adſcĕſu.Vt reſpondeant inter ſe,Non ita,& At.

Ac fugientium multitudine.] Hac, Gryphij liber ad oram.A,Pariſienſes.

Circiter DC. interiectus, atque vulneratis.] Fului] Vrſini liber,Ac ∞ vulneratis. Quod nō diſplicet.

Multum ad hanc rem probandam, adiuuat Adoleſcentia.] Temeritatem eſſe florentis ætatis, prudentiam ſenectutis, ait Cicero, de Senectute.Inde Homerus ΙΛ.Γ.

Αἰεὶ δ᾽ ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.

Et ΙΛ.Ψ. dicit,velocĕ eſſe mentem, ſed tenue conſilium.

Οἶσθ᾽ οἷαι νέου ἀνδρὸς ὑπερβασίαι τελέθουσιν,
Κραιπνότερος μὲν γάρ τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

8 *Vnam,vt in reliquis rebus,Spem reliquam Salutis eſſe arbitratus.*] Vnam vt miſeris in rebus,&c. Pariſienſes. Recte. Cicero, in Catil.4.Spes ſola homines in miſeriis conſolari ſolet.

Diebuſque atque poſt paucis.] Abeſt verbum, Aeque,à Pinelli vetere libro.

LIB. III. Cap. I.

IS.*enim erat Annus,quo per Leges ei Conſulem fieri liceret.*] Intra x. annos, vt apud Liuium libro 40. ſcriptum eſt,eundem refici conſulem, ante multos annos lata lex vetabat. hoc igitur ideo Cæſar dicit, ne putetur, quia potitus eſſet Italia, dictatorque dictus ſit,aliquid aduerſus leges commiſiſſe. diſtabat enim hic alter eius conſulatus à primo annis decem.

Quibus in vrbe præſidia Legionum Pompeius habuerat.] Carpit Pompeium, qui, tertium conſul, Milone de vi accuſato, exercitum in vrbe,contra leges,habuit.

Aliis audientibus iudicibus.] Ob feſtinationem,breui ſpatio lege dato.

Antonianos Milites admiſcuerat.] Mirabar, in Pompeij copiis Antonianos Milites numerari. cum tres Antonij fratres, Marcus Caius,Lucius, Cæſaris partes in ciuili bello ſecuti ſint: ſed poſtea comperi, exercitum C.Antonij, T.Pulcionis opera proditū,in Pompeij poteſtatĕ veniſſe. propterea quaſi dubia fides eorum eſſet, eos milites Pompeius admiſcuerat ſuis. De hac Antoniani exercitus deditione,hic infra:Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto militumque deditione ad Corcyram. Et aliquāto poſt: Hic paulliſper eſt pugnatum: cum irrumpere noſtri conarĕtur, illi caſtra defenderent, fortiſsime T. Pulcione, cuius opera, proditum exercitū C.Antonij demonſtrauimus, eo loco propugnante.Suetonius etiam, Omnibus,ait, ciuilibus bellis nullam cladem, niſi per legatos ſuos,paſſus eſt: quorum C. Curio in Africa periit,C. Antonius in Illyrico in aduerſariorum deuenit poteſtatem. Idem li. 41.42.Dio ſcriptum reliquit. Quorū locorum teſtimonio, mutilos eſſe hos Cæſaris libros de bello ciuili,facile eſt intelligere: etenim,quod ipſe ait,ſe demonſtraſſe,Pulcionis opera proditum exercitum C.Antonij,id in his libris nuſquam reperitur.

Cotus ex Thracia.] Cotus, pro Cotys, antiquo more:vt Sulla.pro Sylla:Clupeus,pro Clypeus.nā Cotys verum nomen eſt Regū Thraciæ.Liuius lib.42. Tacitus lib.2. Valerius Max. lib.3. cap. 7.Error ſæpe natus ex ignoratione veteris Orthographiæ. Vt apud Plinium, cum ſincerum eſſet, Inclutos cantus, pro Inclytos factum eſt, Incluſos: vnde obſcura ſententia viris doctis.

Saſalem.] Sadales dicitur à Lucano,lib.5.

Eius rei cauſſa omni in ora marit.] Pariſienſes, Eiuſque rei cauſſa omni ora marit.

2 *Impoſitis,vt ſupra demonſtratū eſt,Legionib. VII.*]Hoc totū gloſſema arbitror,adſcriptū ab imperito,qui legerat illud in princ. huius lib.Eo Legiones VII,Equitatum omnĕ venire iuſſerat. Nam,quo modo potuit in Naues imponere Legiones VII, ideſt pedeſtres omnes copias,quas Brundiſium venire iuſſerat:cū ſupra dixerit:Sed tātum Nauium reperit, vt anguſte XV. millia Legionariorum militū,& D. Equites tranſportare poſſent.Hoc vnū,Inopia Nauiū, Cęſari, ad cōficiendi belli celeritatĕ,defuit. Infra quoque oſtendit,nō eſſe tranſportatas oēs copias.Expoſitis,inquit,militib.Naues eadĕ nocte Brundiſiū à Cæſare remittuntur: vt re-

vt reliquæ Legiones, Eqnitatuſque, tranſportari poſſent. Et aliquanto poſt: Reliquarum ex Italia Legionum aduentum exſpectare conſtituir. Eas autem Legiones Q. Fufius Calenus,& M. Antonius, denique tranſuexerunt.

Qui appellatur Pharſalia.] Pharſalia, regio Theſſaliæ eſt, ab opido Pharſalo. Cæſar autem copias in Epiro expoſuit, haud procul Orico. quare ſuſpicor opidum in prima Epiro fuiſſe, cui Pharſalo potius, quã Pharſaliæ nomen eſſet. Paulus Oroſius, lib. 6. cap. 15. nõ Pharſaliam, neqne Pharſalum, ſed Palæopharſalum, i. antiquum Pharſalum, vocat.

Lucretius Hiſpilo.] Veſpillo emendat Fuluius Vrſinus, ex argenteo nummo, in quo, Q. LVCRETIVS. Q. F. VESPILLO.

Diligentia ſua.] Indiligentiæ, Pariſienſes.

Detrimentis receptis.] Acceptis, Pariſienſes.

3 *Græcos murum adſcendere, &c.*] Pariſienſes: Cum Græcos murum adſcendere, atque arma capere iuberet. illi autem cum ſe cont. &c.

L. Straberius.] Straberiam familiam nuſquã apud veteres legi. Staberiam, ex antiquorum lapidum obſeruatione, notam habeo.

Romæ, in ædibus Mangoniorum, in Campo Martio, in ara grandi. i.

T. STABERIO
SECVNDO. COACTORI
ARGENTARIO. VIATOR
CONSVLARIS. ET. PRÆT
SIBI. ET
CLAVDIÆ. STRATONICE
VXORI

Ad Forum Boarium, in hortis Maximorum, vbi putatur fuiſſe Fabiorum domus.

T. STABERIVS. EPIGONVS
VIATOR. CONSVLARIS.
SIBI. ET. SVIS. ITEM. LIB. LIBERTABVS
POSTERISQVE. EORVM
VIXIT. ANNIS. LXXXII
MEN. II. DIEBVS. XX.

Simul ac Cæſar.] Pariſienſes, Quo ſimul ac Cæſar.

4 *Profecto occupato itinere ad Dyrrhachium.*] Malim, Præoccupato itinere. nam Profecto mendoſum eſſe conſtat. Vel: Præfecto occ. it. Pariſienſes: Perfecto. Alij. Profectus.

Huc addunt pauca.] Veteres quidam libri, Huc adſunt pauca. Vnde ſuſpicor legi poſſe, Huc adſunt pauca. Pro, Addunt, affingunt.

Inimicitiaſque habebat etiam priuatas cum Cæſare, ex Aedilitate, & Pratura, conceptas.] Etiam ex conſulatu. & merito: ideo à Cæſare omittitur.

Atque vna etiam &c.] Si ſic legitur, vt eſt in vulgatis libris: nec facile ſententia colligitur, nec verba ſatis inter ſe cohærent. Videtur locus ita poſſe reſtitui: ſi modo libri veteres opem ferant: Vtque vna etiam vtrimque admodum tuto Legati venire, & quæ vellent, exponere poſſent: certum ei rei tempus conſtituitur.

5 *Legem promulgauit, vt ſexies ſeni dies ſine vſuris credita pecunia ſoluantur.*] Plebi infimæ Cœlius, ære alieno oppreſſæ, hac lege ſubueuire cupiebat. Subueniẽdi autẽ ratiões, vt opinor, duas excogitauit, vnam ne debitores creditas pecunias, ni ſatis longa die, ſoluere cogerentur: alterum, vt, donec eas ſoluerent, vſuræ uomine nihil penderent. Vtraque ratio patebit, ſi quo modo Pater meus legendum putat, ita legatur: Legem promulgauit vt ſexenni die, ſine vſuris creditæ pecunię ſoluantur. Nam, Sexenni die, pro ſex annorum ſpatio Latine dicitur, vt Annua die, Bima, Trima, Quadrima. Ego legendum putabam, Vt ſex penſionibus ſine vſuris &c. Quo modo Hircius locutus, de bello Africo, cap. 11. Vt per triennium ſex penſionibus populo R. ſoluerent. Quã lectionem poſtea reperi & in Pariſienſi.

Eo cum à Q. Pedio, Pratore cum legione Lapide ictus eſſet ex Muro, perijt.] De Milonis morte, Velleius etiam lib. 2. Verum in eo nulla de Q. Pedio mentio. Antiquus liber Pinelli, pro, Lapide ictus, habet, Miſſo lapide ictus. Ego, ex coniectura, legendum puto: Eo, cum à Quinto Pedio Tr. mil. lapide ictus eſſet ex Muro, periit. Vt illud, Prætore cum Legione, in antiquioribus libris ſcriptum contracte fuerit, ſic: Prætor cum L. priuſque, Tr. cum L, quod ſignificaret, Tribuno Militum: Sed cum ab iis, qui libros exſcriberent, id non plane intelligeretur, cum punctus adſcriptus nõ fuiſſet literæ, nempe quod I, maiuſculis literis ſcriberent, vt indicat Virgilius Carpenſis: inde factum, vt ex MIL. fecerint, CVM L. poſteaque, Cum Legione.

Qui eo, præſidij cauſſa, miſſi erant.] Moneo Lectorem, ita locum hunc à Patre meo ex ingenio iampridem reſtitutum: cum legeretur, in libris omnibus, Prædandi cauſſa.

6 *Quam omnium litora, &c.*] Pro, Quam omnium locorum litora, &c. Nicaſius legit, Quam omnia litora, &c.

Hiems præcipitauerat.] Sic locutus Virg. *Nox præcipitat cælo.* Liu. lib. 27. Creditũ vulgo eſt, in puteum apertum ex equo prę cipitaſſe. Et lib. 39. Et pars maxima inermes per inuia, & rupes deruptas, præcipitantes fugerunt.

In Africum ſe vertit.] Conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, vt legatur in Africum vertit. Vide ſimile quiddam, apud Hirt. lib. 8.

de Bello Gall. Locum enim ibi emendo.

7 *Hoc eodem fere tempore.*] Hæc, Pariſienſes.

Conferta præfectis.] Differta, Pariſienſes.

Ceteraſque eius Deæ ſtatuas.] Antiquus Fuluij Vrſini liber, Certaque eius rei die conſtituta. Recte.

Adeſſe Scipionem, cum Legionibus.] Ita legendum, non, vt antea, Legione. nam de duabus ſupra mentio. Quod, ante me natum, obſeruatum eſt ab aliis.

8 *Præſidio impedimentis Legionum reliquit.*] Abundat, Legionum: ſatis enim conſtat, Impedimenta legionum eſſe.

Regis Cotti] Malim, Cotys: de quo diximus lib.3. de bello Ciu. cap.1.

Cn. Pompeij filius.] Pariſienſes, & Gryphius. Cn. Pompeius filius. Recte. Sic Cornelius Nepos, in Attici vita, C. Marius filius: & Cicero, ad Q.F. lib.2. Seruilius filius. Hic, lib.2. de Bello Ciu. cap.5. L. Cæſar filius. & 3. cap.1, Pompeius filius. & de bello Africo, cap.3. Cn. Pompeium filium.

Vt ex ſuperiori pugnans loco.] Et, non Vt, legendum putat Io. Vincentius Pinellus.

Hellide.] Gryphius, Biblide. Pariſienſes. Byllide. Recte. ita enim Ptolemæus. Emendandus locus & in hoc libro, cap.3.

9 *Hæc ſpe*[?]*tans.*] Sic rectius, quam, vt antea. Hæc exſpectans.

Recipere ſe iuſſit.] Statuit, Beroaldus.

Subito conſtipati pila coniecerunt.] Antea. Conſpicati. Pater, Conſtipati, ante aliquot annos, in libris noſtris repoſuit.

Aduerſus Cliuum.] Et hoc Pater emendauit: cum, Pilum, non Cliuum, nulla ſententia, legeretur.

Præcipites Pompeianos egerunt.] In Pariſienſi, poſt hæ verba, leguntur, Et terga vertere coegerunt.

Paulloque.] vſitatius. Paullumque.

Circa eum locum.] Citra, Pariſienſes.

10 *Quod appellatur Chara.*] Carus dicitur à Dioſcoride, lib.3. cap.59.

Equos eorum vix tolerari.] Pro, vix ali. Infra, cap. 12. His rationibus Equitatū tolerare.

Sublicis in terram dimiſſis.] Demiſsis, Pariſienſes, & Gryphius. Recte.

11 *Aſplerique.*] Ac plerique, Pariſienſes.

Volcatius Tullus.] Sunt qui, Tullius, legant. Imperite: duas enim familias in vno homine coniungunt.

Euocatoſque Centuriones complures.] Malim, Euocatos, & Manipulares, Centurioneſque. quo modo legitur in Gryphij libro, & Pariſienſi. Vt militum tria genera ceciderint, Manipulares ac duorum millium numerū Euocati, Centuriones. non enim Centuriones Euocatorum ſunt, ſed Manipularium, id eſt Legionariorum. itaque infra Craſtinus euocatus, milites ad pugnam adhortans, non ait, Sequimini me, Manipulares mei: ſed Manipulares mei qui fuiſtis. Centurio enim amplius non erat.

Millia Sagittarum circiter xxx.] Suetonius maiorem numerum ponit. Vna, inquit, vi. Legionis Cohors, præpoſita Caſtello, iv. Pōpeij Legiones per aliquot horas ſuſtinuit, pæne omnis confixa multitudine hoſtiliū ſagittarum, quarum c. ac xxx. millia intra vallum reperta ſunt. Videtur igitur aut in Cæſare legendum, cxxx. aut in Suetonio, Circiter xxx. Errore fortaſſe nato ex litera c, quæ pro Centum, & pro Circiter, varie accipi potuit.

Foramina c xxx.] Valerius Max. & Suetonius, c. & xx. ictibus: Plutarchus, cxxx.

Ab octauis ordinibus ad Primipilum.] Primus pilus, ordo eſt: Primipilus, qui ordinem ducit. Quare, cum hic de ordine ſermo ſit, malim legere, Primum pilum. quo modo legitur in antiquo Cardinalis Borromęij, cuius vitæ integritatem admirari numquam ſatis poſſumus, libro. Exemplum occurrit infra: Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in Legione x. duxerat. Et lib. 5. Bell. Gall. T. Baluentio, qui ſuperiore anno primum pilum duxerat. Et Tacitus, lib. 20. Infami gratia primum pilum adepto, læta ad præſens male parta.

Cohortemque poſtea.] Abeſt Poſtea à Pariſienſi libro.

Frumentoue, & ſpeciariis militaribuſque donis.] Alij: Frumento, veſte, diariis, militaribus donis. Quo modo T. Liuius. lib.12. Frumento, veſte, viatico etiam iuuit. Et Xenophon lib.1. Rerum Græcarum: Ἱμάτιόν τι ἔδωκεν ἑκάςῳ. καὶ ἐφόδιον δυοῖν μηνοῖν. Et Val. Max. lib. 5. cap.1. de Campanis: Protinus, inquit, cōſulibus inſignia honoris, militibus veſtem, arma, equos, commeatum benigniſsime præſt. De Diariis autem, Cicero ad Att. Iis, inquit, diariis Militum celeritatem incitat. Antonius Auguſtinus, Epiſcopus Ilerdenſis, ſingulari vir ingenio, in emendandiſque antiquorum libris maxima cum laude verſatus, legendum putat: Frumento, veſte, pecunia aliiſque militaribus donis. Nicaſius, Frumento, veſtiariis, &c. id eſt, veſtibus. Vtrum rectius, iudicent eruditi.

Telis ex vallo abiectis.] Rectius videtur, Adiectis.

C. Volaſenum.] Ita ſcribendum, non Voluſienum. Cic. in orat. pro Clu. Ita quoque legitur in antiquo meo lapide, cuius exemplum ſequitur.

L. VOLVSENVS
MAXIMVS
NOMENCLAT
H. S. E.

Vulgo

Vulgo vero vniuerſi.] Induxi, tãquã gloſſema, verbum, Vniuerſi. qui enim, Vulgo, interpretari voluit, adſcripſit, Vuiuerſi. nã, qui dicit, Vulgo peccanr, hoc dicit, Vnluerſi peccant. & Cic. ep. 1. lib. 9. ad Att. Hinc vero vulgo dicunt. Et pro Murena: Num locum ad ſpectandum dare, aut ad prãdium inuitare? minime, ſed vulgo, paſsim: Quid eſt, Vulgo? vuiuerſos?

Cuſtodiarum vera diligentia animaduerſa.] Placet. Varia diligentia, vt habent Pariſienſes libri. Aut pro Vera, legendum, Vuiuerſa: mutatione haud ita magna, ſi ſcribatur, Via.

13 *Per Mare Nauibus expoſitis, in aduerſos impetũ fecerunt.*] Quis non videt legendũ eſſe, Expoſiti in auerſos? Antiquus liber Pinelli, Expoſiti, adnerſarij in noſtr. Nicaſius, Per mare, ſuperfluum putat.

Hoc caſu Aquila conſeruatur.] Aquila ſignum Legionis fuit. Plinius lib. 10. cap. 4. Romanis Aquilam Legionibus C. Marius in ſecnndo conſulatu ſuo proprie dicauit. erat & antea prima cum 4. aliis: Lupi, Minotauri, Equi, Aprique ſingulos ordines auteibant. paucis ante annis ſola in Aciem portari cœpta erat: reliqua in Caſtris relinquebantur. Marius in totum ea abdicauit. ex eo notatum non fere legiones vmquam hibernaſſe Caſtris, vbl Aquilarum non ſir iugum.

Omnibus primæ Cohortis Centurionibus interfectis preter Principem priorem.] Cohortes nuſquã nominar Polybius, alioqui diligẽtiſsimus in acie Romana explicanda. omirtẽdi cauſſam, opiuor, habuit, quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, ſed, ſi res poſceret, ex tribus manipulis fiebat, vno haſtatorũ, altero priucipum, rertio triariorũ. quæ autem ex primis manipulis fiebat, prima: quæ è ſecundis, ſecunda: è tertiis, tertia vocabatur: vſque ad decimam. quoniam deni eraut manipuli in ſingulis militum generibus, haſtatis, principibus, triariis. nam velites, neque manipulos, neque ſigna, neque centuriones proprios habebant: ſed poſt velitationem, id eſt iactum pilorum, & leuem quandam pugnam ad acies vtrimque committendas, æqua portione ad ſigna haſtatorum, principum, triariorum redibãt. Priuceps autem prior dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat. nam, vt ait Polybius duæ fiebant electiones ceutoriouum à tribunis militum, vtraque denum, quia deni erãt manipuli iu ſingulis generibus. prior electio erat honoratior, vſque eo, vt qui centuriones in ea creabãtur, iis rebus, quæ de bello deliberabantur, iutereſſent. hi rurſus duos ipſi, qui poſteriotẽ manipuli partẽ regereut, creabãt, quos Polybius ὐραγὸς appellat. ita eraut in ſingulis manipulis bini centurioues, & bini ὐραγοί. Omuino igitur, cum ex tribus manipulis, vt dlxi, conſtaret cohors, quinque ſunt interfecti primæ cohortis centurioues, vno conſeruato Principe priore.

14 *Demonſtrauimus.*] Quo loco? Quærendũ. Non enim vmqnam iu his libris reperi.

Sibi repugnantes.] Pariſienſes, ibi.

Eodẽ, quo venerant, receptui conſulebant.] Pater legẽdũ putat, Eodẽ, qua venerãt, receptui conſulebant. Ego vero, pro, Couſulebant, legerẽ, Concinebãt. Pariſiẽſes, & antiquus Pinelli liber, Receptu ſibi conſulebant.

Quiſquam omnino.] Puto legendum, Quiſqnã omuium. Quod ita locutus ſit idem de bello Gall. lib. 7. cap. 14. & de bello ciu. lib. 1. cap. 5. & lib. 2. cap. 1. Et Terentius, Andria.

Anguſtiis, portiſque Cæſaris Mil.] Pariſienſes, Gryphij liber ad oram, & antiqnus Pinelli liber, Anguſtis portis, atque his à Cæſare mil.

Felginatem, Tuticanum.] Puto legendum, Fl. Tuticanum.

Agrauium.] Cum prænomen deſideretur, & hic pro Agrauium, vel Agranium, (nam vtroque modo legitur in autiquis libtis) puto legẽdum, A. Granium, vel A. Grauium: quarum familiarum mentio reperitur.

Tribunos Mil. L.] Mendum in numero. nam ſingulæ Legiones quaternos tãtum tribunos mil. habebant. qui ergo fieri poteſt, vt in eo prælio L. perierint? Autiquus liber Fuluij Vrſini haber, Tr. mill. Ex quo ſuſpicari poſſumus, ita ſcriptum olim fuiſſe: Tr. Mil. III. Quod eſt, Tribunos Mil. III. Nam, Militum, vel vna litera, M. vel tribus, Mil. vel quiuque, Milit. ſignificabatur.

Omneſque deductos.] Pariſienſes, Omnes productos.

Obiectæ.] Rectius, vt puto, Abiectæ.

15 *Locum ſecurũ ad dimicandum.*] Ex veſtigiis antiquæ lectionis, legeudum, Locum ſe æquum, &c.

Quod ſi eſſet factum, detrimentum in bonum verteret.] Rectius in Carrarienſi, Quod eſſet factum detrimentum, in bonum verteret.

Intra vallum Caſtrorum continuit.] Pariſienſes, Intra Caſtrorum munitionem cont.

Ne occaſio temporis deeſſet.] Occaſioni, Pariſienſes.

Sed Cæſarem Apollonia, &c.] Pariſienſes, Sed Cæſar Apollouiam à directo &c.

16 *Caſu Ciuitatis comprehenſis ex captiuis cognito.*] Compreheuſis, abundat.

L. Hirtij.] Gryphij liber, L. Hirtæ. Pariſienſes, L. Hirri. Ego reponendum puto, Lucceij Hirri.

Promiſiſſet.] Recepiſſet, Pariſienſes.

Quod ſatis perſp.] Pariſienſes, Quod ſatis perſpectum habere militum animum videretur.

17 *Delectibus.*] Delectu, Pariſienſes.

Colonis.] Colonis, Pariſienſes.

Ac iam animo victoriam percipiebant.] Elegantins, Præcipiebant: Quo modo Pariſiéſes. Cic. Philipp. XIII. Pręcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Vide lib. 7. de Bello Gall. cap. 2.

Cohortes C X. expleuerat. hac erant millia L V.] Ergo quingeni milites in Cohorte.

Erant &c. attenuata.] Erat attenuata, Pariſienſes.

Quæ ſumma erat ∞ X X I I.] Cohortes dixit eſſe X X C. ex quo videntur pauciores quingentis in cohorte fuiſſe: at proxime quingenariam fuiſſe cohortem diximus. idque ex quarta quoque acie, quam è V I. cohortibus Cæſar inſtituit, intelligitnr: nam eos ait Appiannus tria millia peditum fuiſſe. Octuaginta vero Cæſaris cohortes, cum eſſent Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuatæ, non plus, quam ∞ X X I I. babebát.

Ex terna acie ſingulas cohortes detraxit.] Plutarchi verba, in Cæſaris vita, legendum indicant: Extrema acie V I. cohortes detraxit. Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας. Et in Pompeio, Μετεπέμψατο σπείρας ἓξ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων. Nam ἐπιτάγματα, ſubſidia ſunt, id eſt extrema acies. Sex cohortes & infra Cæſar nominat: & Appianus, cum ait fuiſſe tria millia peditum, ſatis oſtendit, ſex cobortes fuiſſe. nam ſingulæ cohortes quingenos pedites habebant.

Voluntarie.] Voluntarij, Pariſienſes.

18 *Piliſque miſſis, ad gladios redierunt.*] Lib. I. de bello Gall. cap. 12. Reiectis pilis, cominus gladiis pugnatum eſt. lib. 7. cap. 16. Noſtri, emiſsis pilis, gladiis rem gerunt. Salluſtius, Catilina, Pila omittunt: gladiis res geritur.

I V. Aciei, quam inſtituerat ex cohortium numero.] Supra dixi, Sex cohortium, legendum.

Ad Prætoriam Portam.] De Prætoria porta, Vegetius lib. I. cap. 23.

Tantum ſe opinionem feſelliſſe.] Gryphius, Tantam ſe opinionem ſefelliſſe. Pariſienſes, Tantum ſnam ſe opinionem fefelliſſe.

Vniuerſi iuris eius Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt.] Frigide omnino nimiumque inepte, qui pro Simul, quod in aliis libris legebatur, Iuris eius, repoſuerit: dictum putás, Iuris eius, id eſt eius fortunæ vel conditionis. Cuius locutionis exẽpla ſi in tota quæras non dicá lingua Latina, ſed etiá Barbarie, nuſquá ne apud Appuleium quidem, ant Martiannm Capellam reperire potueris. Hos qui ſequitur auctores, mirum hoc nõ vidiſſe. Viuat igitur ipſe cum ſuis. Neque ſuperari ſe aliquando timeat, qui genus tam difficile ad imitandum nõ ſolum ſibi propoſuerit, ſed etiam mirifice aſſecutus ſit. Notanda omnia in antiquis libris: non tamen omnia ſequi debemus. Sæpe videmus corrupta in ſcriptura veram lectionem ineſſe, ſi quis paullo attentius conſideret. Cuiuſmodi cum multis in locis ſuppetant exempla, vel hic vnus haud indubiam fidem facere poſsit. ex veſtigiis igitur antiquæ lectionis, Iuris eius, notatum mihi affirmauit, qui nihil temere affirmat, antiquæ probitatis, & doctrinæ iuuenis, à cuius ingenio acerrimaque in caſtigandis veterũ ſcriptis diligentia ſperare ampla omnia poſſumus, Claudius Puteanus, notatum inquá a docto homine, legi poſſe, Viris equis. Quod ſi putarẽ ad hãc opinionem confirmandá opus eſſe pluribus verbis, aliquid adiicerem. verũ cui nõ vel luce clarius cõſtat, veram hanc eſſe Cæſaris lectionem?

Sylla ſimiliter dediderunt.] Abeſt verbum Similiter à Beroaldi libro.

Aquila L I X. Hoc ita veriſimile videri poteſt, ſi Pompeius legiones L I X. habuit. Quod cum à vero longe diſtet, ſincerus numerus pro mendoſo reponendus, & fortaſſe I X pro L I X: vt I X legionum Aquilæ ad Cæſarem ex prælio relatæ ſint. ná in legione Aquilam vnam fuiſſe, exploratum ſatis eſt, ex Hiſpaniẽſis belli libro, & Tacito lib. 13. & Plin. lib. 10. cap. 4.

Ab equitibus eſt interfectus.] A M. Antonio: vide Ciceronem Philip. 2.

19 *Ratione egerunt.*] Agit, Gryphij liber ad oram.

Naues ſoluere iubebantur.] Gryphij liber ad oram, Soluerunt Pariſienſes, Soluerant.

20 *T. Ampium.*] Ita reſtituit pater, cum in omnibus libris legeretur, T. Appium. vide Cic. epiſt. 12. lib. 6. Fam.

Ex prouincia vocaſſe.] Euocaſſe, Pariſienſes. Euocauiſſe, Gryphij liber.

Ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur: qui Alexandriam nauigantibus ſunt aduerſiſſimi vẽti.] Placet hoc loco paullũ à propoſito digredi: vt horum ventorũ cognitionem aliqua ex parte illuſtrem. Primum igitur, qui venti Eteſiæ ſint, quaqne anni parte, quamqne diu, flent: deinde, quo modo gignantur: poſtremo, quorſum ſpirent, breui conabor oſtendere. Eteſias, ventos eſſe à Septentrione excitatos, inter omnes conſtat. ideo dixit Lucret. lib. 6. Eteſia flabra Aquilonũ. Nam Poetæ Aquilonem, pro Septemtrione, accipiunt. licet Aquilo, qui & Boreas idem eſt, medius inter Septemtrionem orientemque ſit. qui enim directe à Septẽtrione ipſo, atq; ab Vrſa, vt loquitur Ariſtote-

ſtoteles, aduerſus Meridiem flat, Α'παρκτίας à Græcis, à noſtris vocatur Septētrio. Quo tempore ſpirare incipiant, veterum teſtimonio docebimus. Ariſtot. Meteor. lib. 2. Ε'τησίαι, inquit, πνέουσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, καὶ οὔτε τηνικαῦτα, ὅτε πλησιάζει μάλιστα ὁ ἥλιος, οὔτε ὅτε πόῤῥω· καὶ τὰς μὲν ἡμέρας πνέουσι, τὰς δὲ νύκτας παύονται. Quod ita vertimus: Eteſiæ ſpirāt poſt Solſtitium, & Canis ortū, neque appropinquāte admodum ſole, neque recedente: & interdiu quidem ſpirāt, noctu autem quieſcunt. Columella autem ſic, lib. 11. cap. 2. I X. idus Iul. Capricornus medius occidit: V II. idus Iul. Cepheus veſpere exoritur: V I. idus Iul. prodromi flare incipiunt. Prodromos vocat Eteſias, quia Caniculæ ortum præcurrant diebus octo. Et Plinius Eteſiarum prodromos, appellat lib. 18. cap. 28. quorum in ortu Columellæ aſſentitur, his verbis lib. 2. cap. 47. Ardētiſsimo æſtatis tempore exoritur Caniculæ Sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente: qui dies decimus quintus ante Auguſti kal. eſt. huius exortum diebus I I X. ferme Aquilones antecedūt, quos Prodromos appellant. poſt biduum autē exortus, iidem Aquilones conſtantius perflant diebus X L, quos Eteſias vocāt. Idem infra: Eteſiæ noctu deſinunt flare, & à tertia diei hora oriuntur. Cicero etiam lib. 2. de Nat. Deor. Eteſiæ, quorum flatu nimij temperantur calores, à quibuſque etiā maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Eteſiis nomen eſt ab ἔτος, quaſi anniuerſariis, quod nulli venti, vt ait Plinius, magis ſtati ſint, & ſingulis annis certo tempore reuertantur. Gignuntur diſſoluente ſole humorem in Septemtrionis regione collectū. de quo ſic Ariſtoteles eodem loco: Ο μὲν Βορέας ἀπὸ τῶν ὑπὸ τὴν ἄρκτον πνεῖ τόπων, οἱ πλήρεις ὕδατος, καὶ χιόνος εἰσὶ πολλῆς· ὧν τηκομένων ὑπὸ τοῦ ἡλίου, μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς μᾶλλον, ἢ ἐπ' αὐταῖς, πνέουσιν οἱ Ετησίαι. Id eſt: Spirat quidem Boreas à locis Septētrionalibus, aqua & niue multa confertis: quibus à ſole liquefactis poſt æſtiua Solſtitia magis, quam in ipſis, Eteſiæ flant. Placet hic Sudæ verba ſubſcribere, quod ex iis non hoc ſolum de origine Eteſiarum, ſed alia quædam, de iiſdem ventis, nō indigna literis, & memoria, cognoſcūtur. Ε'τησίαι, οἱ ἄνεμοι οἱ κατ' ἔτος πνέοντες. πνέουσι δὲ ἐν ἀκμῇ τοῦ θέρους. διότι ὁ ἥλιος μεσημβρινώτερος, καὶ ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἀρκτικώτερος γινόμενος, λύει τὰ ὑγρὰ τὰ ἐν τοῖς ἄρκτοις. λυόμενα δὲ ταῦτα, ἐξαίρεται, καὶ πνευματοῦται· καὶ ἐκ τούτων γίνονται οἱ Ετησίαι, καὶ ἀπὸ τῆς ἄρκτου τύπον φέρονται ἐπὶ τοὺς μεσημβρινούς. ἄπερ πρὸς τοῖς ὑψηλοτέροις ὄρεσι τῆς Αἰθιοπίας, καὶ πολλὰ καὶ ἀθρόα γινόμενα, ἀπεργάζονται ὑετούς. καὶ ἐκ τῶν ὑετῶν τούτων πληθύνεται ὁ Νεῖλος τοῦ θέρους, ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν καὶ ξηρῶν τόπων ῥέων. Ideſt, Eteſiæ ſpirant æſtate maxima: propterea quod Sol altius adſcendens, & à meridianis locis ad Septemtrionem propius accedens, humores, qui ſunt in eo tractu, diſſoluit. quibus in aerem ſpiritumque cōuerſis, Eteſiæ gignuntur: &, à Septemtrione ad meridianam plagam delatæ, cum in altiores Aethiopiæ montes inciderint, in vnum coactæ pluuias efficiunt: quibus exundat Nilus, æſtate à meridianis aridiſque locis defluens. Quod autem hic Sudas de Nili incremento narrat, id ab aliis quoque creditum. Plinius indicat, vbi de Nili ortu ſententias diuerſas commemorat, lib. 5. cap. 9. Cauſſas, inquit, incremēti Nili varias prodidere, ſed maxime probabiles: Eteſiarū eo tēpore ex aduerſo flātium repercuſſum: vltro in ora acto mari: aut imbres Aethiopiæ æſtiuos, iiſdem Eteſiis nubila illo ferentibus è reliquo orbe. Et Ammianus lib. 22. Opinio celebrior eſt, quod, ſpirantibus prodromis, perque dies X L V. Eteſiarum continuis flatibus repellentibus, eius meatus, velocitate cohibita, ſuperfluis fluctibus intumeſcunt, & reluctante ſpiritu controuerſo adoleſcēs in maius, hinc vi reuerberante ventorū, inde vrgente curſu venarum perennium progrediens in ſublime tegit omnia. Quas autē de Nili incremento opiniones & Ammianus, & Plinius, & Sudas, in ſuos libros retulerunt, eas videntur accepiſſe à Calliſthene, & Democrito, quorum ipſi nomina omiſerunt. Verba eorum recitarem, ſi hoc eſſet inſtituti noſtri. nō enim hic de Nili incremēto, ſed de Eteſiarū generatione, agimus. Qua parte iam abſoluta, eorū curſum oſtēdamus. Ferūtur à Septentrione in Occidentē, inde in oriētē. quod auctor grauiſsimus Ariſt. eod. lib. infra docet his verbis: Οἱ Ετησίαι περιΐστανται τοῖς μὲν πρὸς δυσμὰς οἰκοῦσιν, ἐκ τῶν ἀπαρκτίων εἰς θρασκίας, ἀργέστας, καὶ ζεφύρους: ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τῆς ἄρκτου, τελευτῶντες δὲ εἰς τὰ πόῤῥω· τοῖς δὲ πρὸς ἕω, περιΐστανται μέχρι τοῦ Απηλιώτου. Latine ſic: Eteſiæ iis quidem, qui ad occidentē habitant, è Septemtrionibus in Thraſcias, Argeſtas, & Zephyros commutātur: initio facto ab Vrſa, fine in iis qui longinqua loca incolunt: iis verò, quibus ad orientē ſedes eſt, vſque ad eum vētum, qui Apeliota dicitur. Sententiā Ariſtotelis comprobant verba Cic. epiſt. 15. lib. 11. ad Cœliū. Ego, inquit, niſi, quid me Eteſiæ morabūtur, celeriter, vt ſpero, vos videbo. Nā è Cilicia Italiā verſus, hoc eſt ab orientis partibus ad occaſū nauigatur, ne impediretur Eteſiis, timebat. nō à Septemtrione. i. dextro latere incurrentibus, ſed ab occaſu, ideſt, à fronte reflātibus: cū ab Occidēte ad ortū refe-

runtur. Quod etiam clarius demonſtrat in epiſt. 7. lib. 6. Ad Att. Rhodum, inquit, volo, puerorum cauſſa: inde quam primum Athenas: etſi Eteſiæ valde reflant. Nam, Reflant, impedimentum à fronte ſignificat. & ibidem epiſtola 8. Nos Eteſiæ vehementiſsimę tardarunt. In epiſt. quoque ad Cornificium, flare ab Occidente Eteſias Orientem verſus, & eos proſequi ſolere, qui ex Italia Græciam peterent, oſtendit his verbis: In Gręciã deſperata libertate rapiebar, cum me Eteſiæ, quaſi boni ciues, relinquẽtem remp. proſequi voluerunt: Auſterque aduerſus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium retulit. Proſequi noluerũt, inquit, qui proſequi alios eo anni tempore ſolerent. Eteſiarum dies vocat in epiſt. ad M. Brutum, in qua ſunt hæc, eadem de re: In medio Achaico curſu cum Eteſiarũ diebus Auſter me in Italiam retuliſſet, te vidi Veliæ. Ad Marcellum cum ſcriberet lib. xv. Ego, inquit, ſi me nauigatio non morabitur, quę incurrebat in ipſas Eteſias, propediem te, vt ſpero, videbo. Tacit. quoque libro x i i x. Flatus, inquit, in Orientem nauigantibus ſecundus, inde aduerſus erat. Idem colligitur ex hoc Cæſaris loco. Quæ cum ita ſint, non video, quæ Plinium adduxerit ratio, vt illa ſcriberet, naturalis hiſtoriæ lib. 2. In Hiſpania, & Aſia, ab oriẽte flatus eſt eorum, in Ponto ab Aquilone, reliquis in partibus à meridie. Non modo enim ab Oriente Eteſiæ nõ ſpirant Hiſpaniam & Aſiam verſus, verum contra ab occidente in Orientem. Quod ex Ariſtotelis ſententia, qui mihi inſtar omniũ eſt, atque etiam è Ciceronis locis, videmur oſtẽdiſſe. A meridie vero numquam omnino Eteſiæ flaut: contra quam hic Plinius ſenſit. Tertium illud, flare Eteſias in Ponto ab Aquilone, poteſt eſſe verum: hoc modo, vt aliquam Eteſiarum auram incolæ Ponti, nõ tamen vehementem ſpiritum, ſentiant: cũ, Eteſias à Septemtrione recta Occidentem petere, ex Ariſtotele probatum ſit. Verum & Plinius veterum quorundam auctoritatem ſecutus videtur: & eoſdẽ, opinor, Gellius, cum dixit lib. 2. cap. 22. Eteſias ex alia, atque alia parte cæli ſpirare: qui tamen in ea ſe natare ſententia demonſtrauit, quia ſubiunxit hæc: Quod ſupra dixi, ἐτησίας ex alia & alia parte cæli flare: haud ſcio, an, ſecutus opinionem multorum, temere dixerim. In hac opinionum varietate, quid probem, obſcurum eſt: Ariſtotelis tamen vnius auctoritate vehementer moueor.

Ac interfici.] Atque, pro Ac: Pariſienſes. Minima ſunt, neque tamen omittenda cẽſui, cum ex iis fuerint aliquando, qui ſummã ſibi gloriam comparare vellent.

21 *Bibuli filios duos interfecerant.*] Vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 1. 15. & Senecam, ad Marciam.

Omneſque eas Naues, &c. incendit.] Cum his maximam vrbis partem, quadragintaque librorum millia incenſa eſſe, ſcribit Oroſius lib. 6. cap. 15.

Paullulũ ſuo curſu deceſſerint.] Ferri poteſt. libentius tamen, ex proprietate Latini ſermonis, legerem, Deflexerint.

In parte Cæſaris.] Nicaſius legendum putat, In pãte Cæſaris, pro, In poteſtate. Vide infra cap. 20. Verum, ne ſic quidem hunc locum integrum puto.

IN A. HIRTII DE bello Alexandrino Lib.

CAP. I.

PVteis, Foſſiſque,] Pariſienſes, Puteis foſsis. Quomodo infra hoc eodem capite.

2 *Nudare nolebat.*] Nudari Gryphij liber. ad oram.

Si quid grauius accidiſſet.] Pariſienſes, Si quid grauius illi accidiſſet.

Ad explicandam Claſſem.] Et ad explicandã Claſſem, Pariſienſes.

4 *Parum etiam feliciter.*] Abeſt, Etiam, à Pariſienſi libro.

Magna nobilitatis domi.] Quis non videt legendum, Homo? non enim nobilitas domi tantum nobiſcum eſt.

Partim demiſſioribus Ripis flumen tranſnarunt.] Sic in omnibus libris. Legendum tamen contendo, Raptim.

5 *Qua liberum acceſſum haberi.*] Pariſienſes, Quam liberum acceſſum habere.

Precari offenſos iratoſque animos.] Placare, magis huic loco conuenire iudico.

Maiori ex duabus filia.] Pariſienſes, Maiorique ex duabus filiis.

6 *Quinctiumque Pariſcum.*] Paciſcium, Gryphius, & Pariſienſes.

8 *Prœlio Pharſalico.*] Pariſiẽſes, Palæopharſali. Vide Oroſium lib. 6.

Relato ad domum Caſſio.] Ad, non legitur in Pariſienſi.

Q. Sextio.] Hic non Q. Sextius, Sed M. Silius

lius, dicitur à Val. Maximo lib. 9. cap. 4.

10 *Maiores ſunt dignitate.*] Maiore, Pariſienſes.

Nicomedi Bithynio.] Appianus in extremo Parthico.

Iter cœptum.] Inceptum Pariſienſes.

Rex Armeniæ minoris.] Vide Ciceronem, Philipp. 2.

Natura diſciplinaque noſtra conſtitutam.] Ita in omnibus, quos vmquam viderim, libris, & impreſsis, & ſcriptis. nihil tamen dubito, quin vera lectio ſit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio, repoſuimus. Supra hoc eodem lib. cap. 6. duas Deiotari legiones diſciplina, atque armatura noſtra conſtitutas dixit. Quis amplius de hoc loco dubitet?

11 *Quam ſecum adduxerat Alexandria.*] Aduexerat, legendum puto.

Tali victoria toties victor Cæſar.] Legẽdum puto, Tali victoria potitus Cæſar.

Cælio Vintiano.] Fuluius Vrſinus, Viniciano, reponit, ex argenteo nummo, & ex veteribus libris.

IN A. HIRTII DE bello Africo lib.

CAP. I.

FOrtuitu.] Fortuito, Pariſienſes. Quo modo item, de bello Gall. lib. 7. cap. 4.

Omnium tamen animi.] Lego, Omnium tum animi.

3 *Iſtius ætatis cum eſſet.*] Iſtuc, Fuluij Vrſini liber. Quomodo Terentius Heaut. act. 1. ſc. 1.

4 *T. Salienus.*] Ne quis putet nomen hoc mendoſum eſſe, cũ alibi fortaſſe apud Scriptores huius familiæ mẽtio nõ reperiatur, placuit hoc loco antiqui lapidis inſcriptionẽ adſcribere, quem Interamnæ, vetuſtiſsimi, ac celeberrimi, Vmbriæ Municipij, ſuperioribus annis effoſſum, in ſuum doctiſſimum ac luculentiſsimum de patriæ antiquitatibus commentarium contulit Iulius Iacobonius.

M. SALIENVS. A. F.
CLV. GALLVS. FABER.
FERRARIVS.

Mutuis prœliis.] Minutis, Beroaldus. Ita infra cap. 6. & bel. Hiſp. cap. 1. Prœlia minuta dixit: & Minutatim infra hoc eod. cap. & cap. 9. Cæſar autem, de bello Gall. lib. 2. cap. 8. & lib. 5. cap. 12. Paruulis prœliis, dixit.

5 *Legiones educit.*] Ducit, Gryphij liber, ad oram.

Cohortes deducit.] Eduxit, Gryphij liber, ad oram, & Pariſienſes.

Q. Commius.] Gryphij liber, & Pariſienſes, Cominius. Commia ſane familia ignota: Cominia non item. de ea enim mentio in antiquis marmoribus.

Romæ in villa ſuburbana Carpenſi.

DIS. MANIBVS
L. COMINI. L. F. POL. BASSI
SACRVM

Vide & in Orthographia, in, ARRIVS, 5. & in, BAEBIVS, 9. & in, CONSVMMO, 4. & in, RELIGIO, 3. Eſt & Reate antiqua inſcriptio, quam ante quinquennium edidi cum mea epiſtola, ad M. Antonium Amulium, Cardinalem, omnium bonarum artiũ patronum, Reatinorum Epiſcopum: qua nobilitatem eius Ciuitatis, antiquitatemque perſecutus ſum.

Cum vno centurione.] Pontius is dicitur à Valerio Maximo lib. 3. cap. 8.

6 *Cum ſaxorum grandine.*] Gryphij liber, ad oram, Cum ſaxea grandine.

Ne ſecum ipſe.] Vt, pro Ne, Pariſienſes, & Gryphij liber.

7 *T. Albene.*] Cum in quibuſdam libris legatur, Tuſci Saliene, legendum puto, T. Saliene, de quo ſupra, cap. 4. Quo loco vide noſtra Scholia.

Neceſſitate coactus.] Pariſienſes, Neceſsitateque coactus.

8 *L. Ciſpium.*] Familia & hæc non ſatis nota, quæ tamen in antiquis marmoribus legatur. Vide in Orthographia, in, ARRETIVM, 30. & in, FELIX, 13. Nominatur & à Cicerone in orationibus, poſt reditum in Senatu, pro Plancio, & pro Sextio.

Se Naſidij claſſe captum.] Pariſienſes, Se in Naſidij claſſe captum.

Primo impetu legionis.] Legionum, Pariſienſ.

9 *Conſuefaceret.*] Vſitatius apud hunc, Cõdocefaceret. Vide ſuprà hoc eodem capite, & cap. 4.

A Scipione] Pariſienſes, A Scipionis. Vt intelligatur, Caſtris.

Tiſdram.] Thebennam, Pariſienſes. Tiſdrum dicitur à Salluſtio in Iugurth.

Vt ſuis fortunis præſto, quod benemeriti eſſent.]

In pariſienſi. Vt ſuis fortunis, de populo R. quod benemeriti eſſent.

M. Criſpum.] Nihil muto. Verumtamen venit aliqnando in mentem, ex ignoratione antiquæ Ciſpiæ familiæ, locum eſſe corruptum. conſulendi veteres libri.

11 *Liberis ſuis, L. Cæſari.*] Vnico filio: Sed ita veteres loquebantur: quia, Liberi, non Liber, dicebant.

Qui dum, &c.] Legendum puto, Qui cum.

Impetu facto.] Impetuq; facto, Pariſieſes, recte.

Q. Ligario. C. Conſidij filio.] Q. Ligarius C. Conſidij legatus fuit. Quod ex oratione pro Ligario colligitur. Repono igitur pro Filio, Legato. Aut legendum, C. Conſidio filio: vel, vt in Pariſienſi, Et C. Conſidij filio. Quæ quamuis Latine dicta ſint: dure tamen nimis hoc loco dicerentur.

Liuineio Regulo.] Ita legendum, & ex libris veteribus, & ex argẽtei nummi inſcriptione, docuit Fuluius Vrſinus.

Ceteio, P. Atio, L. Cella.] Vt familiæ conſtarent: legerem libentius, C. Ateio, P. Atrio (ita etiam legitur in Pariſienſi, & Gryphij libro) L. Ocellæ.

Eodem die.] Eo die, Pariſienſes, rectius.

Pretorio Ruſtiano.] Fuluius Vrſinus, Cæſtiano, reponit ex argenteis nummis, in quibus ita legi. vide in Orthographia, in Plætorius.

Populi Romani Proconſule.] Abeſt, Proconſule, à Pariſienſi libro.

IN LIBRVM DE BELLO Hiſpanienſi.

CAP. I.

CLAM *præſidio Cn. Pompeij.*] Pariſienſes, Clam præter præſidia Cn. Pompeij.

Meritam eſſe ſciebat.] Sciens, Pariſienſes, recte.

L. Iunium Paciecum.] Nominatur à Cicerone lib. 6. Fam. Sed & in Valerio Maximo lib. 5. cap. 4. de duobus fratribus Paciecis in Hiſpania natis mentio eſt. Fortaſſe idem Cęſar de bello Gall. lib. 5. cap. 8. Q. Iunij ex Hiſpania mentionẽ faciẽs, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem pũto omnibus his in locis, Paciec. Quæ ſane familia hodieque in Hiſpania nobiliſsima eſt.

Cum animaduerteret.] Pariſienſes, Id cum animadnerteret.

Ex Colonis.] Ex coloniis, Pariſienſes.

Non eſſe permiſſurum.] Commiſſnrum Pariſienſes.

2 *Opidum potiri.*] Opido, Pariſienſes.

Irruptionem.] Eruptionem, Pariſienſes.

L. Minucius Cæſari.] Munacius Plancus dicitur à Valerio lib. 9. cap. 2.

3 *Et eo tempore.*] Lego, Ex eo tempore.

Vt ait Ennius, noſtri ceſſere parumper.] Non quod, vt ego puto, ita Ennius dixerit, ſed quod familiare ei fuerit, hoc aduerbio vti. Quod eius ſcripta indicant. libro enim 6. Annalium, apud Nonium, in, Prognariter:

Diui, inquit, hoc audite parumper:
Vt pro Romano populo prognariter armis
Certando, prudens animam de corpore mitto.

Et Annalinm lib. 1. apud eundem Non.

Te nunc Sancta precor Venus, & genetrix patris noſtri,
Vt me de cælo viſas cognota parumper.

Idem eodem:

Inde tuetur ibi lupus, femina conſpicit omnes.
In Campo celeri paſſu premens parumper.
Conijcit in ſyluam ſeſe.

Flumen tranſgredi duo.] Tranſgreſsi, Gryphius, & Pariſienſes.

Clodius Aquitius.] Pariſienſes, Clodius Arquitius. Fecit hæc varietas, vt de mendo cogitarem. Qua in ſuſpicione cum eſſem, reperi in antiquis marboribus, Auitum cognomen eſſe Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandũ ſit.

Romæ, in domo Cæſia.

D M
CLODIÆ
AVITÆ
HEREDES
EX TESTAMENTO

In Aedibus Arberinorum.

D M
TI. CLAVDIO
FELICI. PATRI. ET
CLAVDIÆ
PRIVATÆ. MATRI
TI. CLAVDIVS. AVITVS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS

Cum vero hoc cognomen nõ admodum frequens apud veteres ſit, inde factum eſt, vt mendoſe quandoque ſcriptum reperiatur. Nominatur à Plinio lib. 34. cap. 7. Vibius Auitus. Eſt item hoc cognomen in antiqua inſcriptione Neapolitana per B. ſcriptum. cuius exemplum ſequitur.

D M

D. M
AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR
4. VERANI. VIX. AN. XL. MIL
AN. XIIII. NAT. BESSVS. NA
TVS. REG. SERDI CA. VI
CO. MAGARP. AVR. VICT
ORATFINIS. ET. AVR. ZOLONI
VS. EI. AVR. ZANTIALA
ET. AVR. OAIANVS
HERED. E. M. F. CR

Quod cum ita ſcriptum ſit ex affinitate B,& V, literarum apud veteres, placet ἐν τῷ πα-ρέργῳ paucas hic de multis adſcribere veterum marmorum inſcriptiones, in quibus varie & B, pro V, legitur; & V, pro B.

i.

D. M
C. ALLIVS. ANENDETVS
FECIT. PATRONAE. B. M
ET. S. ET. L. E. P. Q. EOR
ITEM. ALLIA. TATIAS
ADSIGNABIT. SE. VIBA
DOMITIAE. TYCHENAE
L. L. P. Q. EIVS

Romæ, In hortis Fabianini Montij. 2.

D. M
C. ANBIEIVS
HYMNVS. FEC
PETRONIAE
PVSCHENI
PATRONAE
B. M

R. Ad Cloacam D. Luciæ, in ædibus Podocatharorum. 3.

BATINIA. PRISCILLA
NYMPHIS. SACRVM

R. Ad. D. Andreę, Trans Tiberim, via pub. 4.

IVLIAE. BERONICENI
VXORI. MVLIERI
INCOMPARABILI
RARISSIMAE
FEMINAE. B. M
IVLIVS. CAELIMORPHVS
MARITVS

Neapoli. 5.

D. M. S.
VLPIAE
BERONICES

Caiete. 6.

D. M
T. FIA. T. F. TALLIONI
MIL. VRB. CHOR. XI. VRB
STIP. XI
Q. B. AN. XXX
FL. ELPIS. MAT. P.

Romæ, ad D. Petri, & Marcellini. 7.

MAXIMILIAN
QVI. BIXIT. ANNVS
IN. PACE . . . .
. . . . .

&, 8.

T. F. COSMO. CONIVGI. INCOMPARABILI. ET
T. F. CHRESTO. FILIO. DVLCISS.
F. T. IRENE. POSVIT. Q. B. A. LXXVII
QVI. BIXIT. ANNIS. XL. M. IIII

&, 9.

D. M
VLIA. PRIMA. AV
RELIO. ZOTICO. FI
LIO. BENEMERE
NTI. QVI. BIXIT. AN
NIS. XXXVIII. M
ENSIBVS. III
DIEBVS. X

Salerni. 10.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO
PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI
MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM
LIBYCARVM. QVI. VIX. ANN
XXX. DIGNISSIMO. FILIO
CONSACRABERVNT

Romæ, In ædibus Maſæiorum. 11.

ARA. POSITA. ASSTANTE. SACERDOTE. SEX
CREVSINA. SECVNDO. VT. VOVERANT. MA
XIMVS. ET. MAXIMINVS. FILI. IMP. COMM
ODO. AVG. PIO. FELICE. IIII. ET. VICTORINO. IICOS

SOLI. INBICTO. MITRE
M. VLPIVS. MAXIMVS. PRAE
POSITVS. TABELLARI
ORVM. ARAM. CVM
SVIS. ORNAMENTIS
INSIGNIA. HABENTES
N. IIII
VT. VOVERAT. D. D

Romæ, verſus Quirinalem. 13.

VALERIA. Ɔ. LIBERTA
SABINA. VIXIT. ANNOS
XIIII. TIBERIVS. CLAVDIVS
AVGVSTI. LIBIANOR. ET. TI
CLAVDIVS. TI. FILIVS. ET. LI
BIANOR. NATVS. MERENTI
D I S. M

R. Ad D. Agnetis, extra mœnia. 13.

SEBERA. RVFINIANO
BENEMERENTI. FECIT

&, 14.

D. M.
AELIA. NICE. SACERDOS. BONAE. DEAE
SE. BIBA. COMPARAVIT. SIBI. ET
ALVMNAE. SVAE. CL. NICE. ET
AEL. THALVSSAE. ET. AEL. SERAPIAE. ET
CL. FORTVNATAE. ET. LVCIAE. FELICITATI
ET. VALERIO. MENANDRO. F.

Ad D. Angeli, in Foro Piſcario. 15.

D. M
AELIA. AQVILINA
SE. VIBA. SIBI. FECIT
VIXIT. ANN. ...

In domo Carpenſi. 16.

DOMITIA. ITALIA
SE. VIBA. FECIT. SIBI. ET
HYACINTO. COIVGI. SVO
AVG. N. ET LIBERTIS. LIBE
RTABVS. QVAE. POST
ERIS QVAE. EORVM

Ad D. Cæciliæ, Trans Tib. 17.

T. FILLENVS. IANVARIVS
SE. VIBO. FECIT. SIBI. QVI
VIXIT. ANNIS. LXXXXVIII

In Baſilica Lateranenſi 18.

D. M
SEPONIA. PROCLINA. CONIVGI
DVLCISSIMO. AVRELI. MERCVRIO
MEMORIAM. ISTAM. SE. VIBA
CONPARAVIT. SIBI. ET. SVIS. PO
STERISQVE. ITEM. LIBERTIS. LIBE
RTABVSQVE. EORVM. SIQVIS. AVTEM
ISTAM. MEMORIAM. EX. NVMERO
FILIORVM. SIBE. LIBERTORVM
DISTRAHERE. VOLVERIT. INF. AER
PP. R. I-S Ī N.

Vide & in Orthographia, Albei Tiberis, in, AFRICA, 9.
Et, Baleas, in, HAVE, 10.
Et, Benantia, in, CONIVX, 34.
Et, B, pro, Bixit, in, COIVX, 17.
Et, Bixit, in, KALENDAE, 17.
Et, Pontif. Flabial. in, PROCONSVL, 2.
Et, Iubentius; &, Iubentutis; in, LAEVA, 1.

Et Cumis.

PILVMNO. SANCTISSIMO
GENIO. MVNICIPI. SACRVM
P. IVBENTIVS. ANCHARIVS. IIVIR.

Et, Libius, in, CAECINA, 4.
Et, Serbus, in, PROCONSVL, 9.
Et, Se vibi, in, LICINIVS, 2.
Et, Se vibo, in, MAECIVS, 3.
Et, Se vibos, in, Q, 21. & 30.
Et, Se vibus, in, EPISTOLA, 8.

Romæ, in ædibus Atilij Delphinij. 1.

VNDIS. CYANEIS. DONVM. PLA
CAVILE. FECIT
CONTVCCIVS. BLANDAS. PER. A
QVAS. ARAM. VENERANDAM
HINC. ORITVR. PERGITQVE. FLV
ENS. DEINDE. OCCIDET. IN. SE
RIPAI. MOX. VIRIDIS. RENOVAN
TIBVS. INCLITA. NYMPHIS
NVMINE. FONTIGERO. GRATES
EX. VNDIQVE. SOLVENS
SOSPES. CVM. COMITE. PRAE
STAT. RENOVANTE. LIQVORE

Ibidem. 2.

ΠΑΤΗ'Ρ. ΧΑΙΡΕ
D. M
AVREL. DIOGENETI
SACERDOTI. VENE
MERENTI. FECIT
AVRELIA. CAENIS
COIVX. CON. QVEM
VIXIT. ANNIS -I-I-I-

Ad D. Gregorij. 3.

ACONTIO
L. RANIO. OPTATO. C. V. COS
CVRATORI. REIP. MEDIOLANENSIVM. CVRAT
REI. P. NOLANO RVM. PROCOS. PROVINCIAE
NARBONENS LEGATO. AVG. ET. IVRIDICO
ASTVRIAE. ET. CA LAECIAE. CVRATORI. VIAE
SALARIAE. CVR ATORI. REIP. VRVINATIVM
MATAVRESIVM LEGATO. PROVINCIAE
ASIAE. PROPRAET ORI. TRIBVNO. PLEBEI
QVAESTORI PROVINCIAE. SICILIAE

Prope Biſentium 4.

VIRTVTI. VISENT
SACR
M. MINATI. M. L. SAB. GALLI
II. VIR. I. D. QVINQ
MATERNVS. FRATRIS
SVI. H. C. ET. OB. DEDICA
TIONEM. HONORARIAM
VICANIS. FLVVIVM. POPV
LO. CRVSTVLVM. ET
MVLSVM. DEDIT

Danuuius etiam, non Danubius, legitur, in antiqua inſcriptione, in Orthographia, in ACCIVS, 1. & in peruetere argenteo Traiani nummo, apud ornatiſsimum virum, antiquarumque rerũ cognitione præſtantem, auũculum meum, Rinaldum Odonũ, leguntur hæ literæ, ab vno latere, IMP. TRAIANO. AVG. GER. DAC. P. M. TR. P.

ab al-

ab altero, COS. V. P. P. S. P.Q.R. OPTIMO. PRINC. DANVVIVS.

Iabolenus item reperitur, & Iauolenus.

Romæ, ad D. Mariæ Trans Tiberim.

L. IVLIVS. TROPHI
MVS. RASINIAE. IA
BOLENAE. KAPITOLI
NAE. F. M. RASINII. HR
MADIONIS. ET. IABOLINAE
SIMPRONIAE
M. C. F

Apud præſtantem virum, iiſque ornatum animi, ingeniíque, dotibus, quas ad ſummã laudem neceſſarias omnes iudicant, pauciſſimi aſſequuntur, Horatium Fuſcum, prope templum Mineruæ.

D. M
P. MANLIO. FVSCO
IAVOLENAE
MARCIA. ET. SOSIBIA
FILIAE. PATRI
PIENTISSIMO ET
IAVOLENA. SOSIBIA
MARITO. OPTIMO

Vide & in Orthographia, Incomparauili, in COIVX, 20.

Et, Venemerenti, in, Felix, 30.

Ex HAC Literarum affinitate factum eſt, vt multi item apud Scriptores loci corrumperentur.

Quale illud apud Tacitum: Ea, inquit, Lege de Iudiciis. Iudicibúſque nobis promulgata. Legendum enim puto, Nouis. Vt referatur ad Iudices.

Apud Valerium quoque Maximũ lib. 6. cap. 2. de Scipione Aemiliano, cum legeretur, Deuictæq; Carthaginis ſpolia habita, qui librum emendauit, videns, non poſſe hæc referri ad Aemilianum, verbum ſuſtulit: male omnino. ſi enim legas Auita, prorſus dubitatio tolletur omnis, & loco integritatem reſtitues ſuam.

Verum, longius fortaſſe, quam par erat, non tamen inutiliter, à propoſito digreſsi, reuertamur ad inſtitutum.

In eum locum.] Pariſienſes, In Aequum locum. Simile mendum erat de Bello Ciuili lib. 3. cap. 15.

Antiſtium Turpionem.] Nunquam legi Turpionem cognomen eſſe familiæ Antiſtiæ. Nominatur à Cicerone Ambiuius Turpio hiſtrio, in lib. de Senectute. Cuius etiam mentio eſt apud Cornelium Tacitum in Dialogo de Oratoribus. Verum in Tacito mendoſe legitur, Turpionis, aut Ambiuij. quaſi duo ſint. qui tamen vnus eſſe ex Cicerone facile dignoſcitur.

4 *Fuſte percuſſus.*] Eodẽ modo locutus Valerius Max. lib. 8. cap. 1. qui tamen locus varie legitur in aliis libris. Cum enim legeretur, Matrem percuſſam fuſte interemerat, mutarunt quidam, in, Matrem fuſtim interemerat.

Vinum & nardum.] Beroaldus, Vinum, reſinam, & nardum.

Nomine Barbarum.] Lego, Hominem Barbarum.

Ad deditionẽ.] Cæſar dixiſſet, De deditione.

5 *Haberi.*] Legerẽ, Habere; Quo verbo alias, & Cicer. & alij, pro Habitare, vſi ſunt.

GALLIAE POPVLORVM, VRBIVM, FLVVIORVM ET MONTIVM,

Quo nomine & olim, & hodie, dicantur,

INDEX LOCVPLETISSIMVS LATINOGALLICVS,

ORDINE ALPHABETICO DIGESTVS:

IN QVO A, ARCHIEPISCOPATVM; E vero Epiſcopatum indicat.

BELGICVS INDEX.

ABbatiſuilla, *Abbeuille.*
Aduatici pop. *Le pays à l'entour de Boſleduc.*
Aeria, *Aire.*
Agrippinenſes pop. *Ceux de Coulongne.*
Alduaſdubis, & Dubis, ſiue Dubius fl. *le Doux.*
Aldenardum, *Audenarde.*
Alemanni, *Alemans en la Franche conté ſur Pontarlez.*
Alexia, *Leuxuen la Franche conté.* à nonnullis, *Alexie en la duché de Bourgongne.*
Allobroges pop. *Sauoyens.*
Amantium, *Amance.*
Ambiani pop. *le pays à l'entour d'Amyens.*
Ambianus, *Amiens, E. Ambianen.*
Ambiuariti, ſiue Ambuariti, & Beuuij, qui & Brabanti, *Brabançons.*
Ambrones pop. *le pays d'Ambrun.*
Amſterdamum, *Amſterdame.*
Amurcum, *S. Amour.*
Angelio fl. *Angelon.*
Antenacum, *Andernarch.* op. inter Confluentes, & Agrippinenſes.
Antuacutum, Antuerpia. *Anuers, Antuuerpe.*
Aquiſgranum, *Aix.*
Arantum. *Aranto.*
Arar fl. *la Sone.*
Arboſium, *Arbois.*
Arduenna ſilua, *la foreſt d'Ardaine.*
Argentoratum, & Argentina, *Strasbourg.*
Argentuaria, *Horbourg*, op. quondam primæ Germaniæ, nunc vicus, iuxta quem eſt Columbaria, *Columbier en Elſas.*
Argua, *Argue.*
Arlum, *Arlez.*
Arna, *Arne.*
Aſna, *Ane ſur Salins.*
Aſprenciacum, *Aſpernay.*
Atrebatum, *Arras*, vnde Atrebates pop. *E. Atrebaten.*
Audomarus, *S. Omer.*
Auenna, *Auenne.*
Auenticum, *Auenche au pays de Vaul.*
Auguſta Rauracorum, *Auguſte ſus Baſle.*
Auguſta Romanduorum, *Luxembourg.*
Auguſta Treuirorum, *Triers.*
Auguſta Soiſſonum, *Soiſſons.*
Axona fl. *la Diſne*, nunc Auaix, prope opidũ Latomio.

Bacenis, ſilua nigra, *la Foreſt noire.*
Balma, *Baulme.*
Bapalma, *Bapaulme.*
Barrum, *Bar.*
Baſilea, *Baſle, E. Baſilien.*
Bataui, *Hollandois & Gueldrois.*
Belgæ pop. & Belgica pars Galliæ, *la Gaule Belgique.*
Belgium, *Beauuois.*
Belua, *Beaulne.*
Bellouaci pop. *le pays à l'entour de Beauuois, E. Bellouacen. ſiue Beluacenſis.*
Berga, *Bergues.*
Berna, *Berne.*
Bethunia, *Bethune.*
Beuium, *Beuoye en la Franche conté.*
Bibractæ pop. *Beaulne en la duché de Bourgongne, hodie Belna.*
Bibrax, *Bray en la conté de Rhetel.*
Biſontium, *Beſançon A. Biſuntinen.*
Bingium, *Bingen*, in ripa Rheni infra Maguntiacum.
Bleterum, *Bleterans.*
Bodobriga, *Poppart* Treuirorũ, non procul à Confluentibus.
Bolonia, *Boulongne.*

Bonna,

Bonna, *Bonne pres Coulongne ſus le Rhin.*
Borbetomagus, vulgo *Vuormacia*, Vangionum caput, vulgo *Vuorms.*
Bouina, *Bouine.*.
Brabantia, *Brabant.*
Bregantia, vel Confluentes, Breganti vetus op. ad Acronium lacum.
Brielis, *Bryelle.*
Brugæ, *Bruges.*
Bruxellæ, *Bruxelles.*
Burgum, *Bourg pres Nozereth.* Vnde Burgundi.
Burgundiæ ducatus, & comitatus, *duché & Franche conté.*
Buſcumducis, *Bosleduc.*
Cabillonum, & Catalaunium, *Chalons, ſur Marne: & vng aultre ſur Sone. E. Cabilonſiue Carthalanenſis.*
Cæſaromagus, *Beauuois.*
Calear, *L'eſperon.*
Caleti pop. *le pays à l'entour de Calais port de mer.*
Caletum. *Calais.*
Caluus mons, *Chaumont.*
Calx, *la Chaux.*
Cambetis, *Kemps*, pagus ad nemus Rauracorum, infra Baſileam.
Cameracum, *Cambray. E. Camaracenſis.*
Campania. *Champaigne.*
Campignola, *Champignole.*
Caninefates. *le pays de Gorchem en Hollande.*
Caſtellio. *Chaſtillon.*
Caſtellana, *Chaſtellaine.*
Caſtellum op. quondam Menapiorum iuxta Moſam, nunc pag. *Keſſel.*
Caſtrum Caroli, *Caſtelchalon.*
Caſtrum Thericum, *Chaſteau Tierri.*
Catuacy, *Ceux du pays de Douay.*
Celeræ, *Celeres.*
Cæpina fl. *Ougnon.*
Caſtrum villicum, *Chaſteluillain.*
Centrones, *Centron au pays du Liege.*
Chemnitæ, ſiue Chemnicium, *Chemytes.*
Chamberiacum, *Chambery.*
Cheuannæ, *Cheuannes.*
Clarauallis, *Clereual ſur le Doux, & vn autre ſur la riuiere Dain.*
Clarum, *Cleron.*
Clarus mons, *Clermont, E. Claromonten.*
Claudianum, *S. Claude.*
Cleuia, *Cleues.*
Colonia Agrippinenſium, *Colongne ſus le Rhin.*
Compendium, *Compiegne.*
Concordia Romanorum quondam monumentum, nunc ſpecula Argentoratenſium.
Crodruſi, *ceux d'empres Aix entre Traict & Juliers.*
Confluentia, *Confluence.*
Conſtantia, *Conſtance. E. Conſtantienſis.*
Corbua, *Corbie.*
Creolium, *Creil.*
Croteum, *Crotoy.*
Curtracum. *Courtray.*
Dannus fl. *Dain.*
Dieppa. *Diep.*
Dinantum, *Dinam.*
S. Dionyſius, *S. Denys.*
Diuodurum, *Theonuille en Luxembourg.*
Dola, *Dole.*
Dordracum, *Dordrac.*
Dornelum, *Dorle.*
Duacum, *Douay.*
Durocoterum, *Reims en Champaigne.*
Duromagus, *Durmegen*, Vbiorum op.
Ebrodunum, *Embrun.*
Eburones pop. *le Liege.*
Elſebus, *Sheltat en Elſas.*
Elſaſia, *Elſaſſe.*
Embrica, *Embric.*
Enna fl. *Enne.*
Equeſtris ciuitas, *Neufchaſtel, en Suiſſe.*
Fauernum, *Fauerne.*
Fiſcanus, *Feſcamp.*
Fitignum, *Fitigny.*
Flandria, *Flandres.*
Fonſſena, & Fonſſeni, *Fonſſeniers.*
Fraxinum, *Fraigne.*
Friburgum, *Fribourg.*
Gandauum, *Gand.*
Geneua, *Geneue*, Geſſoriacum nauale.
Geſſoriacum *Boulongne, ſur la mer*, vel Caletium.
Gium, *Gy.*
Gorduni, *Gantois.*
Grauelina, *Grauelines.*
Granuallis, & Granuallenſes, *Granualliers.*
Gennes pop. *Cleuoys.*
Greum, *Grey.*
Grudij pop. *le pays à l'entour de Louuain.*
Gueldria, *Gueldres.*
Haga, *la Haye.*
Hannonia. *Hannoyer.*
Harla, *Harle.*
Hareflorus, *Harfleur.*
Harudes pop. *le pays à lentour de Conſtance en Alemaigne.*
Haſtalum, *Haſtale.*
Hellum, *El*, Tribonorum vicus.
Heluetia, & Heluetij pop. *Suiſſes.*
Hippolytum, *Hippolyte.*
Hiſaria fl. *Liſere.*
Hiſdinum, *Heſdin.*
Hollandia, *Hollande.*
Hoyum, *Hoye.*
Iouis portus, *Huyſſant.*
Iſara fl. *Aiſe.*
Itius portus, *Calais port de mer.*
Iuliacum, *Juliers.*

Iulianum, *Iuliam.*
Iuniæ, *Iougnes.*
Iunuilla, *Iunuille.*
Iuſſum, *Iuſſey.*
Iura mons, & Iuraſſus, *le mont Ioux.*
Ypræ, *Ypre.*
Latobrigi, *ceux d'aupres Loſanne.*
Laurentianum, *S. Laurens.*
Laudunum, *Laon, E. Laudunen.*
Ledon, ſiue Lonſalinum.
Lemauus lacus, *le lac de Loſanne, & de Geneue.*
Leodium, *Liege.*
Lepontij, *Griſons.*
Leydis, *Leyde.*
Lignium, *Ligny.*
Lila. *Liſle ſur le doux, vne autre en Flandre.*
Lyſa fl. *Lyſe.*
Loſanna, *Loſanne, E. Loſanenſ.*
Lotharingia, *Lorraine.*
Louanium, *Louuain.*
Lucemburgum, *Luxembourg.*
Lucerna, *Lucerne.*
Luxouium, *Luxeul.*
Maguntia, *Mayence.*
Maillotenſes, *Vaulx de Maillot en la Franche conté.*
Marchia, *la Marche.*
Marnecum, *Marney.*
Matrona fl. *Marne ſeparant en partie auec Sene les Belges d'auec les Celtes ſelon Ceſar.*
Mechlinia, *Malines.*
Meldeburgum, *Meldeburg.*
Mediomatricum, *Metz.* vnde Mediomatrices pop. *le pays à l'entour de Metz en Lorraine.* Metæ nunc. E. Metenſis.
Menapij pop. *Gueldres & Cleues.*
Migienſes, *Vaulx de Mieges.*
Mirebellum, *Mirebel.*
Morantium, *Morans.*
Morinum, *Terouenne,* vnde Morini pop. *E. Morinenſ.*
Moguntiacum, & Moguntia, *Mayence ſur le Rhin. A. Moguntinen.*
Monetum, *Monnet.*
Momboſium, *Monboſin.*
Mombiliardus, *Monbeliard.*
Mons in Hannonia, *Mons en Henauld.*
Mondiderium, *Mondidier.*
Monfloridus, *Monfleur.*
Mons acutus, *Montagu.*
Mons Iura, *mont Ioux.*
Mons maior, *mont Maiou.*
Monaſteriolum, *Montereul.*
Montaui *ſur les mons en Franche conté.*
Montroncum, *Montronc.*
Monſrotundus, *Monſrond.*
Morellum, *Morel.*
Mortua, Mortuenſes, *Mortaul.*
Moſa fl. *Meuſe.*
Moſella fl. *Moſelle.*
Mota, & Motenſes, *Mote.*
Namurcum, *Nemours.*
Nancum, ſiue Naſsium, *Nancy en Lorraine.*
Nantuates ſiue Antuantes, rectius Vãtuates, *le pays de Vaulx.*
Nauatia, *Campen* in Hollandia
Nazarethum, *Nazareth.* vnde Nozercthenſes.
Nemetum, *Spire.* vnde Nemetes, *ceux d'alentour de Spire, ſur le Rhin.*
Neruij pop. *ceux d'alentour de Tournay.*
Nouesium, nunc Nuſsia, non longe à Colonia.
Nouiomagum, *Noymage.*
Nouiomus, *Noyon. E. Nouiomen.*
Nouus mercatus, *Marcheneuf.*
Nouiodunũ, in prouincia Rhemenſi, *Noyon.* Caluini dom. et patria
Nuithlandia, *Deſert.*
Orchie, *Orchie.*
Orgelium, *Orgelet.*
Ornatum, *Ornans.*
Oſtenda, *Oſtende.*
Pæmani pop. *ceux d'aupres du Liege.*
Pæma. *Pemes.* Inde Pæmani, ſiue Pæmenſes, *en la Franche conté.*
Palma, ſiue Balma, *Baulme les nonnes ſur le doux.*
S. Paulus, *S. Paul.*
Peninſula, *Peniſle.*
Perua, *Perne.*
Peronna, *Peronne.*
Phryſia, *Phryſe.*
Picardia, *Picardie.*
Pleumoſij, *Flandrois,* in Diœceſi Tornacenſi.
Polichnion, *Polichni.*
Pontarlum, *Pontarlez.*
Pontiſara, *Pontoiſe.*
Portuzona, *Port ſur Sone.*
Quenayum, *Queſnay le conte.*
Quingium, *Quingey.*
Quintinum, *S. Quintin.*
Rauraci, *Baſloys.*
Reamoneuſes, *Reamonoys.*
Regyacum, *Arras.*
Remis, *Reims:* vnde Rhemi, *A. Rhemenſis.*
Res, *Rees.*
Rhena, *Rhenes pres Salins.*
Rhenus fl. *le Rhin, ſeparant la Gaule d'Alemaigne.*
Richarium, *S. Riquiers.*
Rigomagus, *Reinmegen,* Vbiorum op.
Riparia, ſiue Riuia, *Riuiere.*
Rochofortis, *Rochfort.*
Roya, *Roye.*
Rothomagus, *Rouen, chef de Normandie où y a parlement. A. Rothomagen.*
Rubimons, *Rougemont.*
Ruphacum, *Ruffey en la Franche conté, & vn autre en Alſas.*

Rupis

Rupis Ioannis, *Roche Jean.*
Ruremondâ, *Ruremonde.*
Sabris fl. *Sambre pres Nemours.*
Saletio, *Seltz*, ad Rhenum, infra Argentoratum.
Salinæ, Salins.
Sandiſerium, *Sandiſier.*
Samarobriga, ſeu Samarobina, *Cambray ou S. Quentin.*
Sangona fl. *Sone.*
Sanctio, *Seckingen*, in ripa Rheni ſupra Baſileam.
Scaldis fl. *Leſcault.*
Secluſa, *Leſcluſe.*
Sebuſieni, & Seguſiani pop. *Breſſe.*
Sebuſium, *Ueſſembourg*, op. infra Argentoratum, iuxta montes.
Seduſij, & Seduni, *le pays à l'entour de Syon en Valloys*, incolæ vallis Pœninæ iuxta Veragros, quorum opidum eſt Sedunum. *E. Sedunen.*
Segni pop. Namurcis vicini.
Senna fl. *Sinne.*
Sequana fl. *Seine, ſeparant les Belges en partie auec Marne des Celtes ſelon Ceſar.* Vnde Sequani dicti ſunt Burgundi, *Bourguignons.*
Serpentina flu. *Serpentine.*
Sicambri, *Gueldroys.*
Siluanectum, *Senlis. E. Siluanecten.*
Sirodum, *Siroz*, vnde Sirodani.
Somma, *Somme.*
Sorlinum. *S. Sorlin.*
Solodurum, *Soleure.*
Spira, *Spire.*
Stania, *Eſtauay au pays de Vaud.*
Sueſsio, *Soiſſons*, vnde Sueſsiones pop. *le pays à l'entour de Soiſſons. E. Sueſſionenſis.*
Sueuia, *Suaube.*
Sunici pop. *pres Cologne.*
Turbiaci pop. *pres Colongne.*
Taſandron, *S. Tandron au Ligiois.*
Teneramunda, *Tendremonde.*
Tigurinus pagus, Tigurum, *Zurich, en Suiſſe.*
Tornacum, *Tournay. E. Tornacenſis.*
Traiectum, *Vtrecht*, inferius in Hollandia.
Traiectum ſuperius, ad Moſam, *Maſtrich.*
Trauium, *Traues.*
Treueris, *Triers*, vnde Treuiri pop. *A. Treuerenſis.*
Tribotes, ſeu Triboces, *le pays à l'entour de Strasbourg.* Alſates nunc dicuntur.
Tullum, *Toul*, à quo Tullingi pop. *E. Tullen.*
Turmaya, *Turnay.*
Vadam, *Uadans en la Franche conté*, & in Batauia.
Vualdrum, *Vauldre.*
Valempoliere, *Valempolieres.*
Valentinæ, *Valenciennes.*
Vangiones, *le pays à l'entour de Vuormos ſur le Rhin.*
Velladunum, *Villeneufue en Lorraine.*
Vercellæ, *Vercel.*
Vernum, *Uers.*
Veſſalia, *Veſſallie.*
Veſontio, *Beſançon.*
Veſulium, *Veſou.*
Verbigenus. *Orbe au pays de Vaulx.*
Verocaſſes, nunc Caſletenſes, *Calais.*
Veromandui pop. *Vermandois en Picardie.*
Verodunum, *Verdun en Lorraine.*
Villephanum, *Villauphans.*
Virodunum, *Uerdun ſur Sone*, *E. Virdunenſis.*
Voſauia, vel Viſelia. *Ueſel: Treuirorum.*
Viſio, *Veſey.*
Vogeſus mons, *les monts de Vogne en Lorraine.*
Vuormacia, *Vuorms.*
Vſierum, *Vſier.*

CELTICVS INDEX.

ABrincæ, *Aurenches. E. Abricen.*
Aeduum, *Autun.* vnde Aedui pop. *le pays à l'enteur d'Autun en Bourgongne. E. Aeduen.*
Agendicum, *Sens, ou Prouuins. A.*
Aleneonium, *Alençon.*
Alexia, nunc Alſetum, *Aleſie en la duché de Bourgongne.*
Altiſsiodorum, *Auxerre. E. Altiſſiodoren.*
Ambibarri pop. *le pays à l'entour de Neuers.*
Ambiliates pop. *à l'entour d'Aurenches.*
Andes, & Andegauenſes pop. *le pays d'Aniou.*
Anſa, *Anſe.*
Antrieum, *Chartres.*
Aprea, *Apres.*
Apten. *E. Aptenſ.*
Aruſium, nunc Aurengiæ. *Aurenges en la Frãche conté. E. Aura:cenſis.*
Aremici, & Artomici, ſeu Arecomici pop. *le pays d'Armignac.*
Argentonum, *Argenten.*
Argilia, *Arge.*
Armoricæ ciuitates, *les villes qui ſont en Bretagne, Britonans* appellata.
Auarieon, *Chaſteauneuf, ou Viaron en Berry.*
Aruerni, *le pays d'Auuergne.*
Andomatum, *Langres.*
Auenio, *Auignon. A. Auenionen.*
Auguſtodunum, *Autun.*
Auguſtomenetum, *Neuers.*
Aulerci, *Roan, ou Orleans.*
Aulerei pop. Aeduorum clientes, *Roane,* ſiue *de Ange.*
Aureliæ, *Orleans. E. Aurelianenſis.*
Baioeæ, *Bayeux. E. Baiocen.*
Bellocaſsij pop. *le pays à lentour de Bayeux.*
Bellicen. *E. Bellsen.*
Blannouij pop. *le pays à lentour de S. Iean de Morienne.*
Boij, *Bourbónnois.*
Bonuallis, *Bonneual.*
Brannouices, *le val de Morienne, ou Brianſons.*
Brachata Gallia, *la Prouence.*
Cabillonum, & Catalaunium, *Chalen ſur Sone E. Catalaunenſis,* ſiue *Cabillonen.*
Cadetes popul. *le pays à lentour de Chaſteau-Briant en Bretaigne*
Cadurci pop. *le pays de Quercy, où eſt Cahors.*
Cadomum, *Caen.*
Canalieum, *Canali. E. Canalinen.*
Carnutum, *Chartres. E. Carnuten.*
Carnutes pop. *le pays à lentour de Chartres. E. Carnuten.*
Carpentoracte, & Carpentoractum, *Carpentras. E. Carpentoraten. ſiue Carpentoractenſis.*
Caſtillio. *Chaſtillon.*
Celtæ, pars Galliæ, *ſelon Ceſar tout le pays qui eſt entre la Belgique & l'Aquitaine.*
Cemmenij montes, *les montagnes d'Auuergne. E. Ciſturicen. vel Ciſtrarienſis.*
Cluniaeum, *Clugny.*
Centrones pop. *le pays de Tarantaiſe.*
Comata Gallia, *toutes les Gaules excepté la Prouence qui eſtoit dicte Brachata.*
Condatæ, *Rennes en Bretagne.*
Cõdiuieum, *Nantes, ville capitale de Bretagne.*
Conſtantia, *Conſtance. E. Conſtantien.*
Curioſolitæ pop. *le pays de Cornoaille en Bretagne.*
Delphinatus, *Daulphiné.*
Diablintres pop. *le pays à lentour de Leondoul en Bretagne.*
Diena, *Dies. E. Dien. Valentinenſi coniunctus.*
Dinia, *Digne en Prouence. E. Dignenſis.*
Diuio, *Digeon.*
Druentia fl. *Druence en Prouence.*
Driuidum ciuitas, *Drux pres de Chartres.*
Ducona. *Cahors en Quercy.*
Duriorigum, *Vannes en Bretagne.*
Ebrodunum, *Embrun. E. Ebredunen.*
Eburonieæ, *Eureux,* vnde Eburoniees. *E. Ebroicen.*
Elauer, fl. *Alier.*
Eſſui, *Rotelois outre Tournoys.*
Falliſia, *Fallaiſe.*
Forontienſis epiſeop. *Ferins.*
Forum Claudij, *Tarantaiſe.*
Forum Seeuſianorum, *Bourg en Breſſe.*
Foſſæ Marianæ, *Aigues mortes.*
Gaballi, *ceux de Lodeſue, nunc Lodeua,* etiam in Aquitanieo Indiee. *E. Gabinen.* alias *Vapicen.*
Garoceli, *ceux d'aupres Tarantaiſe.*
Garumna fl. *Garumne ſeparant les Aquitains des Celtes ſelon Ceſar.*
Gebenna mons, *la Montagne de Geneue, & ſelon aucuns, les mons d'Auuergne.*
Genabum, ſeu Mediolaneum, *Orleans.*
Geneua, *Geneue. E. Gebanen.*
Gengolphus. *S. Gengou.*
Gergobia, *Clermont en Auuergne.*
Germonna, *Germonne.* E. Glaudatenſis.
Graſſa, *Graſſe. E. Granſſen.*
Grationopolis, *Grenoble. F. Gratianopolitanus.*
Heluij pop. *le pays d'Albigeois.*
Hereulis portus, *Ville franche.*
Honneflorus. *Honnefleur.*
Ianuilla, *Ianuille.*
Iatinum, *Meaux.*
Ioſedum, *Corbeil.*
Iuliobona, *Honfleur en Normandie.*

Iulioma-

Iuliomagus, *Angiers.*

Lanellum, *Lunay.*

Lexobium, & Lexouium, *Lyſieux.* vnde Lexobij. *E. Lexouien.*

Ligeris, fl. *Loyre.*

Lingones pop. *le pays à l'entour de Langres. E. Lingonenſis.*

Lugdunum, *Lyon. E. Lugdunen.*

Lutetia, & Lucotetia, *Paris, chef & cour ſouueraine de France.*

Magetrobia, locus in Celtis, *Toaut.*

Mandubij pop. *le pays à lentour d'Alexie en la Duché de Bourgongne.*

Maſsilia, *Marſeille. E. Maſſilienſis.*

Matiſcon. *Maſcon, ſur Saone. E. Matiſconen.*

Matrona fl. *Marne, ſeparant en partie auec Seine les Belges d'auec les Celtes ſelon Ceſar.*

Maurianen. *E.*

Moritania, *Mortaigne.*

Medonta, *Mante.*

Melaniam, *Meulam.*

Meldæ & Meldenſes pop. *le pays à l'entour de Meaux. E. Meldenſis.*

Melodnnnm, *Meluon ſur Seine.*

Molinnm, *Molins.*

Moretum, *Moret.*

Monſairgis, *Montargis.*

Monslimardus, *Montelimard.*

Monſpeſſnlanus, *Montpelier.* Agatopolis S.

Morienne, *Morenne. E. Maurianenſis.*

Nannetes pop. *le pays à lentour de Bretagne. E. Nanaten.*

Nemoracum, *Nemours.*

Neuſtria, *Normandie*, vnde Neuſtrij.

Neodunum, *Leondoul en Bretagne.*

Neomagus, *Neogens ſur Seine.*

Nicia, *Nice. E. Nicienſis.*

Niciobriges pop. *les pays à l'entour de Montpelier. Vzes.*

Niuernnm, *Neuers. E. Niuernen.*

Nouiodunum, *Noion*, vltra Ligerim, & aliud Bibracti proximum. *E. Nouinenſis.*

Olbia, *Aires en Prouence.*

Oſsini pop. *le pays à lentour de Landriguer en Bretaigne.*

Oleron, *Oleron. E. Oleren.*

Pariſius, *Paris*, vnde Pariſij pop. *E. Pariſien.*

Peſigniannm, *Peſenas.*

Pontorſonus, *Pontorſum.*

Pyrenei montes, *les monts de Pyrenee, les monts de Foys ſeparant la Gaule des Eſpagnes.*

Ratiaſtnm, *Lymoges.*

Regena, *Regena. E. Regmen.*

Rhedones pop. *le pays à lentour de Reines en Breragne. E. Rhedonenſis. E. Riuenſis.*

Rhodanus fl. *le Rhoſne.*

Rhotomagus, *Roen, chef de Normandie où y a parlement. A. Rhotomagen.*

Sagium, *Sees. E. Sagienſis.*

S. Spiritus, *S. Eſprit.*

Sebuſiani, & Secnſiani, *la Breſſe.*

Sallij pop. *le pays à lentour d'Arles.*

Seduſien. *E. Sedun.*

Senonis, *Sens.* vnde Senones pop. vetnſtiſs. Galliæ. *A. Senonenſis.*

Segalauni pop. *le pays à lentour de Valence en Daulphiné.*

Segodunum, *Rhodes.*

Sequana fl. *la Seine, ſeparant les Belges en partie auec Marne des Celtes, ſelon Ceſar.*

Sequani, poſt Burgundi pop. *Bourguignons.*

Siccouportus, *Luſſon.*

Seſuuij pop. *E. Exiſnis.*

Siluanecten. *E. Senlis.*

Simphorianus, *Saphorins.*

Siſtarica, *Siſtarique, Siſtaricen. E.*

Stampæ, *Eſtampes.*

Tarantaſia, *Tarentaiſe. A.*

Tauriſcon, *Taraſcon.*

Tauroentium, *Tollon en Prouence*, nunc Tollena. *E. Tollenen.*

Tectoſages pop. *du Languedoc.*

Tholoſates, *le pays à lentour de Tholoſe où y a parlement. E. Tholonen.*

Trecæ, *Troye. E. Trecen.*

Triboces, *Cherbourg en Normandie.*

Tricaſtinum, *Tricaſto. E. Tricaſtinen.*

Terraſcon.

Turones, pop. *le pays à lentour de Tours ſur Loire.*

Turonus, *Tours. A. Turonen.*

Valentia, *Valence, au Daulphine. E. Valentinen. Dienſi coniunctus.*

Vapina, *Vapinte. E. Vapincen.* alias Gabincen.

Vaſio, *Vaſon, E. Vaſionen.* [*Vap.*

Var fl. *le Var ſeparans la Gaule d'Italie pres de Nice.*

Vellaunij pop. *Vellaye, S. Fleur.*

Vellaudunum. *Villeneufue, Villa noua nunc.*

Veneris portus, ſiue templum, ſeu Aphrodiſeum, *Cap de Creux.*

Veneti pop. *le pays à lentour de Vannes en Bretagne. E. Venten.*

Veragri pop. *le pays à lentour S. Maurice.*

Verno, *Vernon.*

Vienna, *Vienne, en Dauphiné. A. Viennenſis.*

Vibiſci pop. *ceux à lentour de Bourdeaux.*

Viuarium, *Viuiers. E. Viuarien.*

Vnelli pop. *le pays du perche.*

Volcæ pop. *le pays à lentour de Montpelier, ou d'Auignon.*

Vxellodunum opidum, *Cadenac en Quercy.*

AQVITANICVS ET BRACCATVS INDEX.

ACcuſianorum colonia, *Gratianopolis*, *Grenoble*, *où y a parlement.*
Abdura, *Adure. E. Aduren. Ayre.*
Agathopolis, *Monſpeſſulanus*, *Montpelier.*
Agatha, *Aga·he. E. Agathen. Agede.*
Agena, *Agen. E. Agenen.*
Aginum, nunc Angoliſma, *Angol·ſme. E. Angoliſmen.*
Albauguſta, nunc Albya, *Alby.* vnde Albienſes. *E. Albien.*
Antipolis, *Ragny. F. Andegauen.*
Antipolitanus, *vel Seneten. E. Angiers.*
Anatillorum, *Prouins en Brie.*
Anicienſis, *E. le Puys en Auuergne.*
Appamara, *Appamer. E. Appimen. Pamiers.*
Appanen. *E. Apennes.*
Aquenſis epiſcopatus, *in Vaſconia*, *Aix.*
Aquæ Sextiæ, *Aix en Prouence. A. Aquenſis.*
Aquitania, pars Galliæ, *Gaſcogne*, *& Guienne.* vnde Aquitani pop.
Arelate, col. Ro.
Arles, *Arelaten. E.*
Auaricum, *Biturigum ciuitas*, *Bourges.*
Aueruí pop. *le pays d'Auuergne.* Celtis à Marliano adſeribuntur.
Auguſta Aſciorum, *Aux en Guienne*, nũc Auſcus vnde
Auſci, & Auxitani pop. *le pays d'Aux. A. Auxitanen.*
Auguſtoritum, *Poictiers.* vnde Pictaui, ſiue Pictones.
Axona fl. *le Diſne en Guienne.*
Baguera, *Baguiere.*
Bayona, *Bayone. F. Bayocen.*
Bergeracum, *Bergerac.*
Bliteræ, & Bitere, *Beſiers*, *en Guienne. E. Biteren.*
Bleſa, *Bloys.*
Bloya, *Bloye.*
Bigerrione, *Bierne*, *Bigorre.*
Bituris, *Burges*, vnde Bituriges. *A. Bituricen.*
Briecum, *Briur.*
Brionda, *Brionde E. Brioncen S. Brien.*
Burdigala, *Bourdeaulx où il y a parlement. A. Burdegalen.*
Burgum, *Bourg.*
Cantabri pop. *Biſcaye*, *ou ceux à lentour de Cuſe en Guienne.*
Careaſsio, & Carcaſio, *Carcaſſone. E. Carcaſſonen.*
Caſtrum, Cordum, *Chaſteau*, *Cordue*, *Caſtren. E. Caſtres.*
Caſtrum Darry, *Chaſteau Darry.*
Caſtrum Lerum, *Caſtellerauld.*
Cathurcum, *Cahors F. Caſturcen.*
Cenomania, *le Mans.* vnde Cenomani. *E. Cenomanen.*
Chino, *Chinon.*
Claruſmons, *Clermont. E. Claromonten.*
Commenarum. *E. Comminge.*
Condorium, ſiue Condona, *Condon. E. Condonen. ſiue Condorien.*
Cognaeum, *Cognac.*
Conſerana, *Conſerant. E. Conſeranen.*
Conuenæ, *Conues.*
Cornubie, *Cornoaille. E. Criſopitenſis.*
Datij, pop. *le pays à lentour d'Ax en Guienne.*
Dinantum, *Dinam.*
Dolla, *Dolle. E. Dolen.*
Dunum regis, *Dun le roy.*
Electa, *Elect. E. Electen.*
Elna, *Elne.*
Eloieen, ſiue Eluenen. *F. Eaule.*
Eluſaberris, *Aux en Gaſcongne.*
Florus, *Fleur. E. Flori.*
Fongera, *Fongeres.*
Fuxus, *Foyx.*
Gabali pop. *ceux de Lodeſue.*
Garites. *le pays d'Agenois en Guienne.*
Galiacum, *Galace.*
Garumma fl. *Garonne ſeparant les Aquitains des Celtes ſelon Ceſar.*
Glauden, *E. Glaudennes.*
Horteſion, *Hortois.*
Io. Angelicus, *S. Iehan d'Angeli.*
Laguieria, *la Guerche.*
Lamballa, *Lamballe.*
Laſcura, *Laſcure. F. Leſcuren. Leſcat.*
Lebretum, *Allebret.*
Lectorium, *Lectore E. Lectoren.*
Lemouice, *Lymoges. E. Lemouicen.*
Læona, *Leon. E. Leonen.*
Liburna, *Libourne.*
Liſigniacum, *Liſignan.*
Lodeſua, *Lodeſue. F. Lodeuen. Gabali ceux de Lodeſue.*
Lombaris, *Lombers. E. Lombarien.*
Lomella, *Lomelle.*
Ludum, *le Lude.*
Luxiona, *Luxon. E. Luxonien.*
Maclouius, *S. Malo. E. Maclouien.*
Magalonium, *Magalone. E. Magalonen.*
Magduuum, *Mauge.*
Maleaca, *Maleſaiz E. Maleacen.*
Mediolanum, & Mediolanium, Xanthonum, *Sainctes.*
Mimatum, *Mende. E. Mimaten.*
Miranda, *Mirande.*
Mirapiſee, *Mirepois. E. Mirapicenſis.*
Moneta, *Monete.*
Monliouus, *Monlion.*
Mouſmarſanus, *Monſmarchant.*
Montalbanum, *Montauban. E. Mōtis albani.*
Morla-

Morlanum, *Morlois.*
Narbo, *Narbonne. A Narbonen.*
Nanetum, *Nantes. E. Nannetten.*
Nemauſum, Narb. *Nimes. E. Nemacen.*
Nymatum, *Nimay.*
Olorenſis, *E. Oloron.*
Partenaitum, *Partenay.*
Petra Buffyera, *Pierre Buffiere.*
Petragoricum, *Perigort.* vnde Petrocorij. *Perigueulx. E. Petragoricen.*
S. Paulus, *S. Paul. E. S. Pauli.*
Pictones pop. *le pays à lentour de Poictiers.*
Pictaui, *Poictiers. E. Pictauen.*
Podium, *le puy. E. Anicien. S. Flori, S. Fleur. E. S. Flori.*
S. Pontius, *S. Pons. E. S. Pontij,* Themeriarum. *S. Paul de Thommiers.*
Preciani, *Precins.*
Rhedonis, *Renes. E. Rhedonen.*
Rigena, *Rigena.*
Riuiena, *Riuienna. E. Riuienſis, Rieux.*
Rocomadorus, *Rochemadou.*
Rupella, *la Rochelle.*
Ruthenum. *Rouergue.* vnde Rutheni. *E. Ruthen. Rhodes.*
Santones pop. *Xantonges.*
Santonum portus *la Rochelle.*
Sarlatum, *Sarlat. E. Sarlaten.*
Senecten. *E. Senez.*
Taillcburgus, *Taillebourg.*
Tarbelli pop. *le pays à l'entour de Tarbe en Bigorre ou ceux de Bayonne.*
Tarba. *Tarbe. E. Tarbienſis.*
Tarnienſis *E. Terne.*
Taruſates, *le pays à l entour de Turſe.*
Tholoſa, *Tholoſe, Tholoſanen. E.*
Touarſus, *Touars.*
Trecorum, *Triquet. E. Trecorenſis.*
Trigay, *ſiue Triguier.*
Turonus. *Tours. A. Turonenſis.*
Tutela, *Tulu. E. Tutelenſis.*
Vabra, *Vabre, E. Vabrenſis.*
Vaſura. *Baſas, E. Vaſaten. Baſas.*
Vacien. *E.*
Vannetæ, *Vannes. E. Vannetenſis.*
Varena, *Vaurent. E. Vaurenſis, Vaubour, ſiue la Vaur.*
Villa Regalis, *Ville R.*
Vindocinum, *Vendoſme.*
Vtica, *Vſes. E. Vticenſis.*
Vſſon, *Vſſon.*
Xanthoua, *Xainthes. E. Xanthonenſis.*

NOMINA CIVITATVM CVM INTERPRETATIONE GERMANICA, ET PROPRIA.

ABudiacum, *Happing, iuxta Roſenham.*
Abudiacum, *Danubianum Abach.*
Abuſiacum, *Fueſſen.*
Abuſina, *Abenſpurg.*
Alcimoens, *Vuerd, vel Eyſtiania, aut Albus Burgus.*
Ambra, *Amper, apud lacum & fl. eiuſdem nominis.*
Agripinenſis. *Colonia.*
Aræflauiæ, *Nordling, vel potius Heydenhaym.*
Arbor felix, *Arben.*
Aredata, *Lintz.*
Argentoratum, *Straſburg.*
Artobria, *iam Vueltenburg, Monaſterium ſupra Ratisbonam ex magnis ædificiorum ruinis.*
Atuacum, *vel* Atuacutum *Maſdricht.*
Auenticum, *Bibelſpurg.*
Auguntum, *Neuuenſtat, vel prope, quia nomen repugnat.*
Auguſta, *Acilia Straubeng, nempe ciuit. antiqua, quæ & hodie Azelburg.*
Auguſta Rauracorum, *Augſt, pagus nunc ſupra Baſileam miliaria duo.*
Auguſta Vindelicorum, *Augſpurg.*
Auriſium, *Ros.*
Atilia, *Altenburg, non longe à Neuburgo, iuxta Danubium.*
Autunaco, *vel* Autiniacum, *Andernach.*
Bæodurum, *vel* Bocodurũ, *vel* Bolodurũ, *vel* Batabis, *Ptolem. Pœdicum, Paſſau, propter confluentiam Æni in Danubium.*
Bedacum, *Burckhauſen.*
Baganum, *Bagenheim.*
Berbecomagus, *Speir.* Bidaio, *Lauffen.*
Bingium, *vel* Viugio, *hic Naus fluuius in Rhenum exit, Pingen.*
Bodobriga, *Poparten.*
Bõna, *Bon, ex cuius oppoſito Genoſia eſt, vbi Druſus teſte Flor. Rhenum ponte coniunxit.*
Bracodurum. *Pfulendorff.*
Bregetium, *Rab, propter confluentiam Rabonis, vel Arobonis, in Danubium.*
Bregetium, *Bregnitz.*
Brigantinus lacus. *lacus Conſtantia.*
Mons Briſacus, *vel* Breucomachus, *Breyſach.*
Cæſarea, *Reſchnig, non longe ab Ingolſtadio.*
Calkiaci, *Calcar, Tacitus.*
Cambodunum, *Remmat.*
Campodunum, *Kempten.*
Caritini regio, *nunc ducatus Vuirtemburgenſis.*
Carnus, *Presburg.*
Caſtellũ, *Ceſſel, iuxta Moſam opidum dirutum.*

Cetio, *Zeyſſelmaur.*
Claudionum, *Melck.*
Colonia Traiana, *Keyſer vued.*
Confluentes, *Coblentz, ibi Rigodolium eſt opidum.*
Corioualum, *Ach.*
Cornuto, *Peternel.*
Carrodunum, *Kreynburg, iuxta Vuaſſerburg.*
Curia, *Cur.*
Dauantria, *Deuenter.*
Diedenhouen, *in ripa Moſella, à Francis Theodonis villa vocata regia Caroli magni.*
Dracuna, *Ebingem.*
Druſomagus, *Memingen.*
Durocortorum, *Arent, iuxta portum S. Nicolai.*
Duromagus, *Durmegen.*
Epona, *Epenburg, ſupra nouam ciuitatem.*
Fruxinum, *Fryſing.*
Famonodum, *Braunou.*
Gammodurum, *Conſtantia.*
Geſiodunum, *Ips.*
Geſſoriacum nauale, *Gent.*
Hermonactus, *Kilia.*
Icius portus, *vel* Geſſoriacum, *Calus.*
Inutrium, *Mittenuald.*
Iſnica Iſen, *iuxta friſingam.*
Iuliacum, *Iulich.*
Iuliobona, *vel* Vindobona, *ſeu* Vindomana, *aut* Fauiana, *Vienna.*
Iulium Caruicum, *Villach.*
Iuuauiuier, *Saltzbourg.*
Lauriacum, *Lorch, monaſterium iuxta ciuitatem Ens.*
Legio Traiana, *Drechshuſen, quaſi Traiana domus.*
Leodium, *Lutich.*
Leuphona, *Mollen, vel Hanoſer.*
Lirimeris, *Lubeck.*
Lugedunum, *Seuenberg.*
Lugedunum, *Vuorcken, vel mons S. Certrudis.*
Marcedurum, *Duren.*
Matreio, *Matran.*
Matricorum, *ſiue* Dinodurum.
Medullum, *Melding apud Muldorff.*
Melatis, *Vilack.*
Mecenia, *Motzing.*
Mogonciacum, *Mentz.*
Muriola, *Mereck.*
Namureum, *Namur.*
Naſium, *Nauſe.*
Nemeti, *Spirenſes.*
Neomagus, *Neumegen.*
Neomagus, *Oppenheim, vel Spira potius.*
Noueſium, *Neuſſ.*
Nouidunum, *Laybach, & ſub Norico, Pannonia, Emona, Clemona.*
Nouiomagum, *ſuperius Nymag, pagus circa Berecaſtel.*
Oſcella vallis, *Eſchental.*
Ouillabis, *Lumbach, monaſterium iam ſuper flumen Ens.*
Parthanum, *Partenkirch.*
Pedicum, *Pruch, ſuper flumen Mura.*
Petouium, *ſiue* Pataurum, *Petau.*
Pheniana, *Laubing.*
Piſonium, *Vueſchelbourg, inter Strubingam, & Deckendorff.*
Portus Manarmanis, *vel naualia, Campen.*
Pontes Oeni, *Oeting.*
Pontes Sarini, *Sarpruck.*
Pontes Scaphonij, *Scheffelern, nunc monaſteriũ ſuper flumo Iſara.*
Quinctianis, *vel* Quinctianorum, *colonia, Kuntzsung, iuxta Filſs houen.*
Regium, *Docking, non longe à Ratisbona.*
Rimogagus, *Reimagen.*
Rinſiana, *Grengen.*
Riſtronomaniee, *Mundelhaym.*
Ruſiana, *Vuorms.*
Sabaria colonia diui Claudij, *Stain an anger.*
Salinum, *Oſen.*
Samarobrina, *Cameracũ, vel potiꝰ S. Quintenus.*
Sequani, *&* Aedui, *eſt Burgundia, & Lotharingia.*
Sirmium, *Simach.*
Solaturum, *Soloturn.*
Sublauio, *Brixen.*
Suollis, *Suol.*
Sumuntorio, *Hohenuuart monaſterium.*
Tabernæ, *Zabern.*
Targerium, *Stulingen.*
Taradunum, *Riedlingen.*
Taruana, *Teruuan.*
Taururum, *Alba Græca, propter confluentiã Danuby, & Saui.*
Teutoburgium, *Senna Erdet, propter confluentiam Dari in Danubium.*
Teurum, *vel* Berunũ, *Perneu, apud lacũ Remſee*
Tiberiacum *Berick, vel Berghrym.*
Tigurina metropolis Norici, *vel* Auguſta Tiberij, *ſeu* Regino, *Regenſpourg.*
Tollium, *Doll.*
Tongeren, *ciuitas.*
Tornacum, *Tornach.*
Traiectum inferius, *Vtricht.*
Treua, *Heymbourg.*
Treuirorum Auguſta, *Trier.*
Turegum, *vel* pagus Tigurinus, *Zurich.*
Vacoriũ, *vel, vt aliqui putant,* Sacarabantia, *Gretz.*
Vagenum, *Vuagenhaim.*
Vallatum, *Fedenbach.*
Vangiones, *ſunt Spirenſes.*
Veſpi, *nunc Marchionatus Badenſis.*
Vetera, *Santen.*
Vetera caſtra, *Pſteren.*
Voſauia, *alias* Ficelia Oberuueſel, *ibi caſa & ſepulta eſt Mammaa, mater Alexandri imperatoris.*

Viana,

Viana,*Vueyſenborn.*
Vindoniſſa,*vel* Vindonis, *Vuindiſch, apud monaſterium Kunigsfelden, in quo eſt ſepultura Comitum de Habſpurg.*
Vimundria,*Agran.*
Virunnum,*Iudenburg.*
Viſontium, *Biſantz.*
Vitodurum,*Vuinterduer.*
Zarmis ,*Gethuſa , domus venationis Zarmidis Regis, nunc Corona apud Septem caſtra.*
Zelia,*Cili.*
Zeugma,*Clauſenburg.*

NOMINA PROPRIA QVIBVS Cæſar & alij vtuntur,

GERMANICE SONANTIA.

AMbiorix,*Emberich, vel Heinrich.*
Ariouiſtus, *Ernſt.*
Autaricus,*Houptrich.*
Bellones, *Baldunſſ.*
Bernhardus,*Bernherr.*
Bituit,*Butuinie.*
Britomarus,*Bartmar.*
Caromandus,*Garman.*
Caſtugo,*Caſtunig.*
Catamantaledus,*Caltenmantel.*
Catiuulcus , *Gotuolck.*
Canarinus,Cauarus,& Cauarillus *idem , Geber, vel Geuuer.*
Cincibulus,*Zinſubel.*
Cingetorix,*Sinnentrich.*
Combolomarus,*Cuenuolmar.*
Commanus,*Cumman.*
Corolanus.*Curliman.*
Cutruatus,*Gatrat, vel Conrad.*
Dumnorix,*Dumerich.*
Diuico,*Duffunig.*
Eporedorix,*Fridrich.*
Induciomarus.*Huſſmar.*
Litauicus,*Luunig.*
Lomnorius,*Lonherr, vel Lœuenherr.*
Lotharius,*Lother.*
Mœnicaptus.*Máshaupt, vel Menſchẽ* kopff.
Numeius.*Neuumey.*
Olouico,*Alunig.*
Orgetorix,*eſt Horderich, vel Erentrich.*
Ortiago.*Hortiag, vel Herttunig.*
Othmarus,*Otmeyer.*
Senanus,*Sunman.*
Sigones,*Siguuys.*
Vercingetorix, *Verrſinrich, vel Scerſinrich.*
Verodoctius.*Vaerdhoch.*
Vertico, *Vuerduuig.*
Volmarus,*Volmeyer.*

NOMINA VRBIVM QVARVNDAM ET Locorum Hiſpaniæ,

HISPANICIS VOCABVLIS RELATA.

ANas fl. *Guadiana.*
Aſtures,*Aſturia.*
Bætica,*El regno de Granata.*
Barcinon,*Barcelona.*
Betis fl.*Guadachibir.*
Baleares,*maior, & minor.*
Cæſarea auguſta,*Saragoſa.*
Caſtulon,*Caſtiglia.*
Calpe,*Gibralterra.*
Cinga fl.*Ringa.*
Cartheia,*Tariffa.*
Corduba,*Cordoua.*
Carpentani montes,*I monti de Sogouia.*
Calleci,*Gallicia.*
Derthoſa,*Torthoſa.*
Durias fl. *El Duoro.*
Emporiæ, *Empurias.* Ebuſus,*Eniſa.*
Girunda,*Girona.*
Hiberus fl. *Hibero.*
Hiſpalis,*Sibilia.*
Ilerda,*Lerida.*
Malaca,*Malaca.*
Numantia,*Sora.*
Neriũ promontorium,*S. Maria de finib. terra.*
Oſcenſes,*Oſca.*
Olifippo,*Lisbona.* Ophiuſa,*Frumentera.*
Pompeiopolis,*Pampaluna, en Nauarra.*
Rhoda,*Roſes.*
Saguntum,*Mon vedro.*
Sicoris fl.*El Segro.* Setabum.*Atiua.*
Sacrum promontorium,*Capo S. Vincentio.*
Tarraco.*Aragon.*
Tagus fl.*El Tago.* Turdetani,*Andaluſia.*
Valentia,*Valenza.*

DE GALLIÆ DIVISIONE

Aldi Manutii Pauli F. Aldi N.

COMMENTARIVS AD FRANciſcum Morandum Sirenam.

SÆPE legendo incurrimus in hæc tria Galliæ cognomina, Togatæ, Comatæ, Brachatæ: nec tamen omnes, quæ ſit earum differentia, nouere. quod oſtendere, breui definitione propoſita, veterum teſtimonio conabimur. Definitur Gallia vel à regione, vel ab hominum cultu; à regione ſic: Gallia vel tráſalpina eſt, quę vlterior etiã dicitur. vel ciſalpina, quę citerior. vtraque diuiditur in duas: tráſalpina in Narbonẽſem, & comatã: ciſalpina in tráſpadanam, & ciſpadanã. Rurſus à cultu definitur hoc modo: Gallia vel comata eſt, vel brachata, vel togata. comata eſt omnis tranſalpina, præter Narbonenſem; brachata, quæ poſtea Narbonenſis dicta: togata, ciſalpina omnis. de comata, probat Plinius lib. 4. cap. 17. Gallia, inquit, omnis, comata vno nomine appellata, in tria populorũ genera diuiditur; amnibus maxime diſtincta, à Scalde ad Sequanam Belgica: ab eo ad Garumnam Celtica: eadémque Lugdunẽſis: inde ad Pyrenęi mótis excurſum, Aquitania, Aremorica ante dicta. Apparet Narbonenſem omitti, de qua ſeparatim lib. 3. cap. 4. iam locutus erat. Opinor autem, antiquitus Galliam omnem tranſalpinam comatam fuiſſe: poſtea verò Narbonenſem, in qua fuere Allobroges, Prouinciam à Romanis factam, Romanorum hominum conſuetudine alere comas deſiiſſe. Intonſas enim gentes vocat Plinius alpinas quoque gentes, quarum nonnullas Narbonenſis opinor Galliæ partem fuiſſe, lib. 11. cap. 37. Nomina, inquit, ex eo capillatis alpium incolis, Galliæ Comatæ. Et, quanquam reliqua quoque Gallia à C. Cæſare in prouinciæ formam eſt redacta: quia tamen Narbonenſis prius prouincia facta fuerat: ideo Prouinciæ nomine, quod hodie quoque retinet, ſemper appellata: reliqua verò Gallia vetus Comatæ cognomen retinuit. propterea nec Agrippa, cum Galliã longè latéque metiretur, Narbonenſis rationem habuit, quaſi prouinciæ ſeparatæ. ſcripſit enim hæc Plinius eodem loco: Agrippa vniuerſarum Galliarum inter Rhenum, & Pyrenæũ, atque Oceanum, ac montes Gebennam, & Iuram, quibus Narbonenſem Galliam excludit, longitudinem CCCCXX. ∞ paſſ. latitudinem CCCXIII. computauit. & Catullus Comatam appellauit Galliam à Cæſare perdomitam.

Quis hoc poteſt videre, quis poteſt pati?
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat omnis, vltima & Britannia?

Quis porro dubitet, quin tranſalpina Gallia, non ciſalpina, ſignificetur in iis Antonij verbis, quæ recitat Cicero Philippica IIX? Galliam togatam remitto: comatam poſtulo. Fuit enim hoc Antonij cõſilium, vt ciſalpinam Galliam D. Bruto, iam eam obtinenti, relinqueret, tranſalpinam autem à L. Planco tunc adminiſtratam, quæ longe erat firmior, ſibi aſſumere, quo poſſet deinde ſuperatis alpibus, in Bruti prouinciam, quæ Togata Gallia à Romano veſtitu vocabatur, impetum facere, Brutóque eiecto, vrbem ipſam, exemplo Cæſaris, occupare. quod Ciceronem non fugit. ſubiecit enim in eo loco, Otioſus videlicet eſſe mauult. Et Philippica v. Eſt, inquit, opinio, decreturum aliquem Antonio illam vltimam Galliam, quam Plancus obtinet. Comata igitur omnis tráſalpina, præter Narbonenſem: togata verò ciſalpina, quam ab Italia amnes duo, Rubico à ſupero mari, Arnus ab infero, dirimebant. Quod autem ait Plinius: Ab Ancone Gallica ora incipit, Togatæ Galliæ cognomine: in eo terminos iuriſdictionis non ſpectauit: nam ita Anconem Italiæ adiudicaſſet: ſed Gallorum, veterum incolarum, rationem habuit. quis autem Anconem cis Rubiconem eſſe neſcit? Mela quoque togatam nominat Galliam: & ait: Carni, & Veneti colunt togatam Galliam. Placet autem Dionis verba recitare ex libro 46. quæ Galliarum diſtinctionem oſtendant, adiuncta nominis cauſſa & Togatæ, & Comatæ.

Λεπίδῳ τὴν Ἰβηρίαν πᾶσαν καὶ τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβωνησίαν, Ἀντωνίῳ δὲ τὴν λοιπὴν Γαλατίαν, τήν τε ἐντὸς τῶν ἀλπίων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτὰς ἔχειν ἄρχειν δοθῆναι. Ἐκαλεῖτο δὲ ἐκείνη μὲν Τογᾶτα, ὅτι τὸ εἰρηνικωτέρα παρὰ τὰς ἄλλας ἐδόκει εἶναι, καὶ ὅτι καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ Ῥωμαϊκῇ τῇ ἀστικῇ ἐχρῶντο ἤδη: αὕτη δὲ δὴ Κόματα, ὅτι οἱ Γαλάται οἱ ταύτῃ ἐς κόμην

κόμην τὸ πλεῖςον τὰς τρίχας ἀνιέντες, ἐπίσημοι καὶ τοῦτο παρὰ τοὺς ἄλλους ἴδιον.

Brachata reſtat. hæc tranſalpinæ pars fuit, quæ poſtea Narbonenſis nominata. Plinius lib.3.cap.4. Narbonenſis prouincia appellatnr pars Galliarum, quæ interno Mari alluitnr, brachata ante dicta, amne Varo ab Italia diſcreta, alpiũque ſaluberrimis Romano imperio Iugis: à reliqua vero Gallia latere ſeptemtrionali montibus Gebenna & Iura. Et Mela lib.2.cap.3. Pars Galliæ noſtro mari appoſita, fuit aliquando brachata, nunc Narbonenſis. Cicero etiam in oratione in Piſonem, Brachatæ illum cognationis dedecus appellat, quod auus eius maternus trans alpes natus erat. Et in oratione pro Fonteio, Sagatos, brachatoſque vocat Gallos, qui Fonteium accuſabant, cum Narbonenſi Galliæ, quod ipſa declarat oratio, Fonteius præfuiſſet. Quo patet: licet ea Galliæ pars nomen mutauerit, Narbonenſis dicta, quæ Brachata fuerat, ipſas tamen Brachas non eſſe depoſitas. Brachæ autem quaſi tunica fuit omnis Galliæ tranſalpinæ cui ſagum imponebatur: comata tamen potius, quam à brachis dicta, quæ capillatior fuit. Quod ſi quis roget, cur brachas tunicam fuiſſe Gallicam putem: recitabo illud Suetonij, quod in Caij Cæſaris vita ſcriptum eſt: Iidem in curia Galli brachas depoſuerunt, latum clauum ſumpſerunt. Latus enim clauus tunica ſenatorum Romæ fuit, quem Galli, brachis depoſitis ſumpſerunt.

VETERVM GALLIÆ LOCORVM, POPVLORVM, VRBIVM,

Montium, ac Fluuiorum, Alphabetica deſcriptio,

eorum maxime, quæ apud Cæſarem in Commentariis ſunt: & apud Cornelium Tacitum:

AVCTORE

RAYMVMDO MARLIANO VIRO CLARISSIMO & ſui temporis eruditiſsimo.

A

CAESAR, in Commẽtariis Galliam in tres partes diuidens, loca Galliæ Prouinciæ à Romanis tunc poſſeſſæ Britanniæ Vlterioris, quam Angliã dicimus, Hiſpaniæ etiam Citerioris, ac populorum cis Rhodanum, tranſque Rhenum Flnmina ſitorum annectit, qui omnes lingua, inſtitutis, Legibuſque inter ſe etiam tunc differebant.

Adnatici, Belgarum Populi, Regni Eburonum (*nunc* Leodinẽſium) finitimi: ac Nerviis (*nunc* Tornacenſibus) proximi habebant amplum, & in altiſsimis rupibus Opidum. Forte nunc; *vt quibuſdam videtur*, eſt Opidum appellatum Beaumont, vicinum Thuduino, in finibus Hãnoniæ. Hos ex alluſione vocabuli *complures* credunt eſſe eos qni Douacum, Atrebatenſis Diœceſis Opidum, non longe à Cameraco vrbe diſtans, incolunt. Hi Aduatici ex Cimbris, Teutoniſque prognati erant, qui Tranſrhenani fuerunt. Sed magis coniectura eſt, Aduaticos fuiſſe eos, qui *hodie* Gallicam Brabantiam, vbi Opidum Niuella eſt, partemque Hannoniæ circa Cannetum montem, & Bintium Opida Camerarẽſis Diœceſis, finitimaque his loca extra Frãcorum Regnum inhabitant: vbi locus quidem in vici formam redactus eſt fere deſertus. cuius nomen *Gallica lingua veteri* ſatis alludit, & monumenta adhuc quædam præclara vetuſtatis viſuntur. Hi Boſleducenſes dicti. Vide de his apud Cæſarem, pag. 10. & .22. & 48. & 53.

Agendicum, inter Celtas Opidum, Senonibus, Pariſiis, Velauduno Opido Senonum, Genãbo Carnutum Opido, & Nouioduno, Auaricoque Biturigum Opidis proximum in Regno Frãcorum ſitum, Prouins *Gallice*. pag. 62. & 72. & 76.

Agrippinam, quæ nunc Colonia dicitur, Archiepiſcopalem inferioris Germaniæ Vbiorum vrbem ad Ripas Rheni Citerioris ſitam, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: in

qua gente Agrippinam, Claudij Cæſaris coniugem, Neroniſque matrem natam eſſe, ac veteranos, & Coloniam illuc deduci imperaſſe, Vbiorumque gentem Rheno transgreſſam auum eius Agrippam in fidem ſuam accepiſſe, ac eam vrbem fatali igne paullo poſt conſumptam *refert:* in qua Capitolium, & loca, ac ædificia fuere, & ritus, ad Romanorum inſtar. Ex his adhuc non omnia periere.

Alduaſduſius, Celtarum eſt Fluuius, *Gallice* Le Doux, Oriens circa Montem Iuram, Sequanos ab Heluetiis diuidẽs: lapſuſque per Comitatum Burgundiæ, Monten Bellicardum, Inſulam ac Claraua llem, Caſtella perluit, ac vrbem Biſuntinam nũc interſecat: dehinc, Dolam Opidum præterfluẽs, circa Viredunũ Caſtrũ non longe à Cabillonenſi vrbe Arari Fluuio, cui *nunc* Saona nomẽ eſt, miſcetur, & Dubius *nũc* vocatur ad Sequanos prorſus pertinens, pag. 11.

Alexia, inter Celtas Opidum Mãdubiorum, in Ducatu Burgundiæ, finibuſque Aeduorum, non longe à Lingonibus: in vici formam redactum, nomen retinens, à quo etiam *hodie. vt pleriſque placet*, magna pars eius Regionis Alſetum nuncupatur, nec longe diſtat à vico, qui Flauiacum appellatur. In cuius Alexiæ expugnatione nonnullæ munitiones in Floris Lilij formam Cęſaris iuſſu, *vt ipſe ſcribit*, factæ ſunt. pag. 78.

Allobroges, erant Populi citra Rhodanum Fluuium, & Lemani Lacus ripas, extra Belgas, Celtas, & Aquitanos: Geneuam Opidum, vbi ſollemnes nundinæ noſtra Aętate celebrantur in Sabaudia, locaque finitima incolẽtes: qui etiam fuere finitimi Vocontiis Populis; propinqui Centronibus, *nunc* Tarantaſiis, ac trãs Rhodanum vicos, & poſſeſsiones habebant circa Regionem, quæ *hodie* Breſſa dicitur, ad Ducem Sabaudiæ ſpectans, quam Fluuius Indis irrigat, citra Ararim Flumen. Hos memorat *Iuuenalis ſatyra prima*, & *Salluſtius in Catilinæ hiſtoria*, referunturque in *epiſtola Planci inter Familiares Tullij, quæ incipit, Nunquam mehercule.* Allobroges enim, qui cis Rhodanũ habitabãt, finitimi erant Gallię, Prouincię Romanorũ, propter quod cum Romanis paullo ante bello contenderant, ac nuper pacati erant. Inde conſtat Delphinatum fuiſſe, tunc ex parte Gallię Prouinciæ; quę Romanorũ erat, cũ eſſet finitima Allobrogibus. Fuiſſe itẽ partem Allobrogũ, inter quos fuit Vienna Ciuitas Metropolis, ſecundũ *Strabonẽ*. Hi ſunt *hodie* Sabaudienſes appellati, quibus Dux pręeſt, vetuſtate Imperij, & nobilitate generis longe clariſsimus. Caput gẽtis Taurinũ. Nam Vercellas in dotẽ eius maiores à Vicecomitibus habuere, pacis admodũ ſtudioſi. pag. 2. & 3.

Alpes erant, quibus initio Gallici belli Cæſar ex Italia in Galliã v. Legiones tranſduxit per fines Centronũ, qui *hodie* Tarantaſij nominãtur. Hæ Graiæ dicuntur: quibus *vulgo* Mons Cineſius, ſeu Cinerũ nomẽ eſt, quę & Pœninę, *vt quidã volũt*, dicunt, quod Hannibal Pœnus his in Italiã penetrauerit. *Tacitus* autem Pœnina iuga, quibus ex Italia in Noricũ, & Germaniã iter eſt, deſignat. Aliæ erant Alpes, quas Summas *Cæſar* appellat, quod inter oẽs magis emineant: quarum iter pateſieri volebat, quo magno cũ periculo, magniſque cũ portoriis Mercatores ire conſueuerãt, proximæ Veragris Populis, quorũ vicus erat Octodorus, *nunc* D. Mauritius dictus. Harum vnã diœceſis Auguſtẽſis, D. Bernardi Montẽ *vulgus* nominat. Alteri Sedunẽſis diœceſis Mõs Briga nomen eſt. Sunt & Alpes, quas *Cornelius Tacitus*, & *veteres* dixere maritimas. Hæ in Prouincia Hebredunẽſi, lociſque Liguſtico Mari finitimis conſiſtunt: qua ex Italia iter erat ad aggrediendã Narbonensẽ Prouinciã. Alpes itẽ fuere, quas *idem Tacitus*, & *Priſci* dixere Ræticas, à Rætis Populis, qui, ex Tuſcia profecti, duce Ræto, ea loca tenuere, forſan dictæ. Hæ Agro Tridentino adiacẽt, & Veronẽſi, qbus ex Italia in Sueuiã, & Auſtriã iter eſt. Fuerũt & illæ, ex qbus Rhenus inter fines Sedunẽſis, & Curiẽſis diœcesũ oritũ, quas Lepõtias *Cæſar*, & *alij ſcriptores* appellauere. *Nũc* D. Gotthardi, ac D. Nicolai dicuntur, quas Coctias eſſe *quibuſdã placet*, quibus in loca Rheno; Oceanoque finitima ex Italia aditus eſt. Iulias præterea Alpes memorat *Tacitus*, quas ſentit eſſe ꝓximas Rætis, quas forte ex Italia ꝑ Taruiſinã vrbẽ in Styriã, & Auſtriã iter eſt.

Ambarri inter Celtas, neceſſarij erãt, & conſanguinei Aeduorũ, quos quidã opinantur eſſe Borbonienſes. *Nonnulli* autẽ, quod fuerint Niuernenſes Aeduis finitimi, ſiue pro parte Bituricenſes, alluſione vocabuli, quo Aetas noſtra vtitur. Ambarros etiã (aut potius Ambactos) dicimus Ciuitatũ clientes, ſeu adhærentes. Opidũ Ambarrorũ Pagus Semarius, ſiue Mons Barri dicitur. pag. 4.

Ambiani, Amiens *vulgo*, in Picardia poſita. Hanc Rex à Duce Burg. repetit. p. 17. & 19.

Ambibariti erãt Pop. in quos Cæſar hiemãdi cauſſa. C. Antiſtiũ Rheginũ cũ Legiõe vna in vii. Cõmẽtarij fine miſiſſe cõmemorat. & forte erãt Ambianẽſes, vel aliqui his ꝓximi, vt eos Atrebateſq; & Morinos finitimos in fide cõtineret. Non enim eſt veriſimile, quin aliquã Legionẽ illic collocauerit, vt ſuperioribus annis cõſueuerat, de qua nõ cõſtat, niſi de hac intelligamus, pag. 85.

Ambibarij, Populi Celtarũ, inter Armoricas Ciuitates, Oceanũ attingẽtes, finitimi Rhedonibus, & Lemouicibus, circa Britãniam

Cite-

Citeriorẽ,& Normanniam,in Regno Francorum ſiti.pag.80.

Ambiliates, populi inter Celtas, Lexobiis, Nannetibus, Diablintribus, & Oſiſsinis proximi,in Britannia Citeriore,qui oppoſiti ſunt Angliæ,in Regno Francorũ, Dauranches *Gallis*.pag.25.

Ambiuariti, qui Beuuni, ſiue Brabantini inter Belgas Populi erant,citra Rhenum, & Moſam,Flumina. Ad quos prædandi, frumentãdique cauſſa partem Equitatus miſerant Vſipetes Germani, & Tenchiheri Populi, qui cis Rhenum tranſeuntes finibus ſuis Menapios (*nunc* Iuliacenſes) expulerant. *Inde coniectura eſt*, hos Ambiuaritos incoluiſſe eam Ducatus Brabantiæ partẽ, in qua Buſcuducis, Breda, & Bergæ Opida Leodienſis Diœceſis, & Antuerpia Opidum, Cameracenſis Diœceſis extant, Nuſsiaque, & Geldria Citerior ſitæ ſunt. Circa quæ loca per Campaniam Brabantiæ vſque Tungros Opidum prope vſque Leodium,*vt pleriſque placet*, Mare Oceanũ protendebatur.pag.32.

Anartij, Populi trans Rhenum, & Danubiũ, cui,ac Hercyniæ ſiluæ, quæ ingens erat ſilua Germaniæ,& Dacis finitimi erant.Qui Daci,*vt pleriſque placet*, pridem partem habitarunt Pannoniæ.pag.58.

Ancalites,Populi in Anglia,Trinobantibus, Bibrogis, Caſsiis, & Cenimagnis proximi pag.48.

Andes,Populi inter Celtas,Curioſolitis,Venetis, Carnutibus, & Turonibus finitimi, ac Ducatui Bituricenſi, Oceanoque proximi, quos Ligeris Flumen alluit. Ciuitas eſt inter Galliæ primarias, Andegauenſes dicti, in Prouincia Turonenſi, & Francorũ Regno ſiti,Ducatus titulo inſigniti. Hinc in Regno Neapolitano Angioni dicti, quod ad illam familiam Regni iura deuenerunt. quæ mox Reges Francorum ex teſtamento Rhenati vltimi ſibi adſciuerunt. pag.23,& 64.

Anſuarios, Germaniæ inferioris Populos, proximos Phryſiis, pulſos à Caucis, non memorat *Caſar*,ſed *Tacitus*.

Antona,in Anglia Fluuius. *Tacitus*.

Antuates,Populi citra Rhodanum,extra Belgas,Celtas,&Aquitanos,finitimi Allobrogibus, & Gebennæ Opido ac Galliæ Prouinciæ Romanorum proximi.Huius nominis adhuc extat vicus, & Præfectura quædam Monachorum interGeneuam,& Delphinatum,qui eſt Geneuenſis diœceſis. Videntur tamen, ſecundum *Caſaris* deſcriptionem, Antuates magis fuiſſe inter Allobroges,& vicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunenſis diœceſis nomen eſt. Hos quidam *hodie* Vautuates appellant. pag.24.

Aquitania Regionum latitudine, & multitudine hominum ex tertia parte Galliæ exiſtimanda eſt:hãc Garumna Flumen à Celcis diuidit, quæ & Oceanum Mare attingit.In hac ſunt Metropoles Burdegalenſis, Auxitana, earumque ſuffraganeæ: pars itẽ aliarum Metropolum extra terminos eoſdem ſitarum.Quæ tamen Aquitaniæ attribuuntur.Guiennam hanc Galli *hodie* nuncupant. Hæc cum olim à Regibus Francorum Ducibus Normanniæ tranſdita eſſet, qui poſtea Regnum Angliæ occuparunt, cum illam poſt varias contentiones C. & L X.amplius annos Angli tenniſſent, Caroli V I I.auſpiciis tandem ad Francos rediit. In hac cum alij Principatus celebres ſunt, tum Fuxenſis: quorum Princeps Nepos ex ſorore Ludouici X I I, qui nunc rerum in Gallia potitur, victis apud Rauennam Hiſpanis memorabili prœlio, vitam cũ Principatu amiſit. Sicque eius Opida ad Regem, nullis relictis heredibus, redière,ſorore ſuperſtite, Ferdinando Regi nupta. pag.1.& 28.

Arar,Celticę Fluuius eſt,*nunc* la Saone. Oritur in Diœceſi Tullenſi, finibuſque Burgundię,& Lotoringię,non longe à Monte Vogeſo,quo Moſa Flumen profluit.Interſecat tum eam Burgũdiæ partẽ,quæ imperatoria,tum eã,quę Regia dicitur. Illi Comes,*vt hodie loquuntur*:huic Dux,à Francorum Rege inſtitutus, præerat: qui tamen mortuo Carolo Philippi,ab Heluetiis occiſo apud Nanceum, ad ſupremum ius Regium adſcriptus eſt, vt nullus adhuc Burgundię Dux ſit, ſed Comes tantum.Interſecat Cabillonem,ac Matiſconem Ciuitates, tunc Aeduorum Opida.Prolapſus ad Lugdunum vrbem, Rhodanum influit. Quem Fluuium *Virgilius in Bucolicis*, *Lucanus in primo*,*& Tibullus elegia* V I I. *memorant*. pag.4.

Arduẽna ſilua omnino in Belgis totius Galliç maxima,atque ingens, à Rheno Fluuio per fines Treuirorum ad Neruios (*nunc* Tornacenſes) & initium Rhemorum pertinens,millibus paſſuum amplius D.in longitudinem patet.Attingit enimMenapios, (*nunc* Iuliacenſes) Aquiſgranum Opidum, Eburones, (*nunc* Leodienſes) Condruſos, Aduaticos,qui erant pars Comitatus Hannonię, Lucemburgenſem, Bullionenſem, Barrenſem,Lotoringum,Limburgenſemque Ducatus, Eifliam, & Comitatum Namurcenſem, Metenſium,Moguntinorum, Confluentię, & Vbiorum, *nunc* Colonienſium, & Catalaunę Diœceſis fines, in qua ſunt vici,Caſtella, & Opida multa, ac cõplures inſignes Abbatię, prȩſertim Ordi-

nis D. Benedicti, ſcilicet Diui Huberti, Leodienſis Diœceſis, Diui Cornelij, Colonienſis Diœceſis: cuius ſilue extrema pars verſus Belgas ſunt Moſa, & Scaldis Fluuij. Scaldis vero Moſam influit: qui Fluuij, & Silua nomen retinent priſcum hac etiam tempeſtate. pag. 40. & 58.

Aremici. Populi, vel Artomici, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos citra Rhodanum Fluuium finitimi Volcis, non longe à Gaballis, Aruernis, Heluiis, Ruthenis, Maſſilienſibus, & Cadurcis. Hos *coniectura eſt* fuiſſe Artomicorum Populos, quorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Prouinciæ Viennenſis, in finibus Galliæ Prouinciæ Romanorum, quos Auracenſes *dicimus*, vbi Principatus eſt Francorum Regi non ſubditus, Armeniacus *vulgo dictus*. Horum princeps, Iacobus nomine, cum à Florentinis in Italiam accerſitus eſſet aduerſus Ioannem Galeatium, Mediolanenſem Ducem, apud Alexandriam magno prœlio victus, & cæſus eſt. pag. 77.

Arenacum, inter Coloniam, & Traiectum vrbes Epiſcopales, locum vltra Noueſium. Rheno adiacentem, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Armoricæ Ciuitates poſitæ erant in vltimis Galliæ finibus. Oceano coniunctæ, ex quibus fuere Curioſolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Oſiſsini, Lemouices, Vnelli, Populi oppoſiti Angliæ, Britannia Citerior, & Britonans appellata, cui Dux olim, Regi ſubditus, præfuit: nunc ex matrimonio Aunæ, Ducis olim filiæ, ad Regem redacta. pag. 80. & 91.

Aruerni. Populi inter Celtas, finitimi Aeduis, Biturigibus, ac Borbonienſibus, nec longe à Lemouicibus, nomen retinent. Ducatus eſt, cuius titulus Duci Borbonij adſcribitur. In Francorum Regno ſiti. Hos memorat *Lucanus in primo*. pag. 8. & 13. & 64. & 65.

Aſciburgium, Opidum Germaniæ, non longe à Rheno fluuio, & ciseum inter Geldubam, & vetera Caſtra ſitum, Nuſciæ, & Cleuenſi Ducatui proximum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Aſtypyrgion olim ab Vlyſſe, quorundam opinione, nuncupatum.

Atrebates, inter Belgas Populi finitimi Ambianis, Tornacenſibus, & Morinis, partem Picardiæ continent. Ciuitas eſt, nomen adhuc retinens in Prouincia Rhemenſi. Regẽ agnoſcit. Arras *hodie*, vulgo nuncupatur. In hac laudatiſsima texuntur aulæa. pag. 17. & 19.

Auaricum, erat Opidum Celtarum maximũ, munitiſsimumque, in finibus Biturigum, Agri fertiliſsima Regione fere ex omnibus partibus Flumine, & Palude perpetua circumdatum, trans Ligerim Fluuium, habens vnum, & perangustum aditum, proximum Nouioduno, Opido Biturigum, ac Genabo Opido Carnutum, & Velaunoduno Opido Senonum, in Francorum Regno ſitum, Burges, vel Viarons, *à Gallis appellatum*. pag. 66.

Auenticum, Heluetiorum caput fuiſſe, teſtis eſt Tacitus. Ammianus Marcellinus ſcribit, ſuis quidem temporibus deſertam Ciuitatem, ſed non ignobilem quondam, ex Aedificiis ſemirutis colligi. Hodie late patentes ruinæ viſuntur; & retinet patria lingua priſcum nomen Auenche. *Vicus, in Agro Vauuatum*.

Aulerci, Populi erant inter Celtas, Aeduorum clientes, de Ange *dicunt*, ſiue Rhoanum. pag. 80.

Aulerci, item Populi inter Celtas, ex Ciuitatibus maritimis Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Rhedonibus, Seſuuiis, Curioſolitis, Oſiſsinis, Vnellis, Venetis, ac Cenomanis, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſiti, quos *nonnulli* Aurelianenſes eſſe opinantur. Sed illi Prouinciæ ſunt Senonenſis. pag. 23.

Aulerci, item inter Belgas, proximi Eburonibus, Lexoniis, ac Velocaſsiis. pag. 27.

Auſci, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori. in Regno Francorum ſiti: quos *coniectura eſt* fuiſſe Auſcitanos, ſeu Auxitanos. Ciuitas eſt Metropolis. Hi ſunt Aquitanorum clariſſimi, quorum vrbs opulẽtiſsima Heluiumberrum, *vt refert Pomponius Mela*. pag. 29.

Axona inter Belgas Fluuius eſt, in extremis Rhemorum finibus, quo pedibus vado tranſitus eſt. La Diſue *vulgo* dicitur. In huius Fluminis tranſitu Germani ab inſequẽtibus Gallis magnum incommodum accepere, fere IIX. millibus paſſuum vltra Rhemos, Laudunenſem, & Rhemenſem Diœceſim partiens. *Gallice* Auaix *nunc* dicitur, prope Opidum quod vocatur *Gallice* Latonio. pag. 17. & 18.

B

Bacenis, ſilua ingens trans Rhenũ, Sueuos à Cheruſcis pro natiuo muro diuidit: *nunc, vt opinio eſt*, Nigra ſilua dicitur, non longe à Friburgo Opido, & Badenſi Agro, inter Atheſim, Rhenum, Necharum, Moganum, & Danubium, Germaniæ Flumina, Herciniamque ſiluam, & Haſsiæ, Regionis Germanicæ, montes. pag. 55.

Bataui, Populi inter Belgas. nam Moſa Flumen parte quadam ex Rheno recepta longe fere ab Oceano LXXX. millibus paſſuum, quæ

quæ appellatur Vualis, Inſulam efficit Batauorum, in Oceanumqne influit. Hi *hodie, vt pleriſque placet*, Hollandi dicuntur, Diœceſis Traiectenſis, propinqui Phryſiæ, & Ducatui Geldriæ, ac Mari Oceaoo finitimi. Hos memorat *Lucan. lib.* 1. Hi à Cattis populis Tranſrhenanis, Cheruſeis, & Ligiis Panoniæ Populis vltra Hercyniã ſiluam finitimis, Hermunduris orti dicũtur, & ſeditione domeſtica pulſi, extrema Gallicæ oræ vacua cultoribus, ſimulque Inſulã, inter vada ſitam, occupauere. Quam Mare Oceanum à fronte, Rhenus Amois tergũ, ac latera, circumluit, *vt refert Cornelius Tacitus:* dicens, apud Batauos fuiſſe olim Lncũ ſacrũ, q, *vt cõiectura eſt*, hodie in fioibus vici Hagheducis in Hollãdia extat. nec lõge, *ſecundũ Tacitũ*, eſt Inſula, nomine Mona, vnde forte Monachũ Opidum, vel Monaſterium Ciuitas Epiſcopalis eſt. pag. 32.

Batauodurum, inter Colonienſem, & Traiectenſem, vrbes Epiſcopales, locum vltra Noueſium, in finibus Ducatus Cleuenſis ſitũ, Rheno adiacentẽ, Belgis adſcribẽdnm, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Belgæ Populi multarum Ciuitatum, Opidorum, ac locorũ, Mari Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana Fluminibus includũtur. Horum plerique orti à Germanis, Rhenũ antiquitus tranſductis, Gallos inde expulerunt. Hi moribus, legibus, & ornatu *nunc* ſunt valde culti, humani, & ſatis effeminati, continueque ſunt apud eos Mercatores, quo per ætates commerciaque mores hominum mutari conſtat. In his ſunt Metropoles, Treuerenſis, Colonienſis, Maguntina, Rhemenſis: cnm earum ſuffraganeis intra Oceanum Mare, ac eadem tria Flumina conſtitutis. item Brabantia, Flandria, Hollandia, Geldriæ, ac Phryſiæ pars, tota Picardia, Hannonia, Iuliacum, Virtutum comitatus, ac Campaniæ maxima portio, Silua Arduenna vniuerſa, cum ſingulis ſibi adiacentibus, & ea incluſis Populis, ac locis: & plerique Principes, tum Profani, tum ſacri, Duceſque, & Comites, Ciuitateſque, quarũ multæ liberæ, ſuoque iure agũt, aliæ Francorũ Regi obtemperant. Quod supereſt, Imperatorias partes ſequitur. In his ſunt tres Imperatorũ electores, ſunt & Frãcorum Regis, quos Pares vocãt ferme omnes. Imperator certe, & Rex in Belgis coronatur, cõſecratur, & inungitur. alter Aquiſgrani, alter Rhemis. Hos memorat *Lucanus in primo*. In his Belgarũ clariſsimi erant Treniri, quorũ vrbs opulẽtiſsima Auguſta, *vt refert Pomponius Mela*, quę *nũc* ignoratur. In Belgica autẽ à Iul. Cęſ. vſque in tempus inclinãtis Imperij Legatũ Romani diutius habuerũt. Nũc vero vice Proconſulum, & Legatorũ Romani Põtificatus Monarchia extat, & Legatos natos, & Primates habet, quibus ſubſunt Epiſcopi, ad inſtar Præſidis Prouincię inſtituti. Sũt & collectores, quos *Priſca Aetas* Quęſtores appellauit, atq; Reges, & Principes, qui, velut Cenſores, Decreta Põtificis Maximi, & Cenſuras reuerenter exſequuntur. Huic ſinguli obedientiam exhibẽt, & ad eũ in cauſsis maioribus recurrunt, quas ad ipſum aſsidue deferũt. pag. 1. & 16. & 17. & 95.

Belgiũ erat Bellouacorũ Cinitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præſtans, in qua Cæſar interdum hiemauit, ac plures Legiones eius aliquando illic in hibernis fuere. nomẽ adhuc retinet. Dictum etiã videri poteſt Belgiũ, pro Belgarũ Regione: vt *apud Liuium* Samniũ, pro Samnitiũ Regione. pag. 44.

Bellocaſsi, Populi inter Celtas, proximi Lexobiis, quos, *opinio eſt*, eſſe Baiocenſes. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis in Prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & Regno Francorum ſita. pag. 80.

Bellouaci, Ciuitas eſt Epiſcopalis in Prouincia Rhemenſi, ac Francorum Regno ſita. *Hodie* Beauuoiſin. pag. 17. & 19. & 76.

Betaſios Germaniæ Populos, inter Belgas, ꝓximos Caninefatibus, Batauis, Tũgris ac Marſacis, Traiectẽſes ſuperiores fuiſſe *cõiectura eſt*, ad vtrãque Moſæ Fluminis ripã cis Rhenum ſitos, in Diœceſi Leodienſi. Hos *Cæſar* non memorat, ſed *Tacitus*.

Bibracte Opidum Aeduorũ in Celtis, longe maximũ, ac copioſiſsimũ, & maximæ apud Aeduos auctoritatis: in quo totius Galliæ Concilium Cæſar indixit, ius dixit, & ſæpe hiemauit: In Frãcorum Regno ſitũ, in formam ruris redactũ: & in radicibus Montis, non lõge ab Aedua Ciuitate, poſitum, nomen retinet. pag. 7. & 75.

Bibrax, Opidũ Rhemorũ in Belgis, vltra Axonã Flumen, nec lõge ab eo: quod Flumẽ in extremis Rhemorũ finibus erat, & in eo Põs, in Francorum Regno ſitus: nũc Naui, interdum vado tranſiicitur. Portus priſcũ Opidi nomen Latine retinet. pag. 17. & 77.

Bibroci, Populi in Anglia, Mari proximi, & Caſsis, Ancalitibus, Trinobantibus, Cenimagnis, ac Segontiacis. pag. 43.

Bigerrones, Pop. in Aqnitania, ꝓximi Tarbellis, Vocatibus, Taruſatibus, Sõtiatibus, & Hiſp. Citeriori, in Franc. Regno ſiti, Comiti de Fuxo ſubditi. Vbi Comitatus eſt in Vaſconia cõſiſtẽs. Nomẽ retinẽt, vbi Turſa eſt, & caſtrũ Begora, & Epiſcop. Bicterẽſis Prouinciæ Narbonẽſis. Hinc ꝓfectus vir fortis Enequns nomine, Regnũ Nauarræ cõſtituit, pulſiſq; inde Mauris, ſucceſſoribus ſuis Regnũ ꝑ manns reliquit. pag. 29.

Bingiam, *nunc* Pingiam,Germaniæ Opidnm Belgis adſcribendum, inter Maguntiam vrbem,& Confluentiam Opidum,cis Rhenum, eius ripis finitimnm, non memorat *Cæſar*,ſed *Tacitus*.

Bituriges,Populi inter Celtas. Eorum fines ab Aeduis, quorum erant in fide, Ligeris fluuius diuidit.proximi ſunt Aruernis. XXI vrbes eorum vno die incenderunt, vt Cæſarem commeatu,& pabulatione prohiberent.Ciuitas eſt Metropolis, retinens nomen.Carolus VII, qui,pulſis Anglis,Francorum Regnum reſtituit, cum nihil ferme aliud eſſet,quod in Gallia retineret,occupantibus Anglis omnia, Biturieenſis Rex in deriſum appellabatur.in Regno Francorum ſita. Hos memorat *Lucanus lib. primo.* pag.64.& 85.

Blannonij,(Brannouij magis legitur) Populi inter Celtas,proximi Segufianis, Ambiuaritis,ac Aeduis, qnorum elientes erant: qui fuerunt forte & Brannouices: qui dicuntur *à Gallis* de Blano.pag.80.

Boij,Populi Tranſrhenani,Franconiæ,Alpibus Italiæ,Sueuis Auſtralibus,ac Danubio Flumini proximi.Qui in Agrum Noricum tranſiuere, Norlamque oppugnarnnt, expulſis, *vt coniectura eſt*, Noricis: quornm Noricorum adhuc pars,trans Danubinm, non longe ab ortu eius,& Atheſis Fluminis ſita,Noricus Ager appellatur. Boiorū pars Aeduis Cæſarem depreeantlbus, deuictis Helnetiis, quorum in ſocietate domo exceſſerant, in finibus Aeduorum à Cæſare ſunt collocati.Vbi Gergobiam,Cinitatem eaiguam,& infirmam, non longe ab Auarico, Opido in finibus Biturigum ſito, eis per Aeduos attributam,habitarunt: Boij primum,poſt Boioarij, & nnnc Bauari dicti. A finibus Herbipolenſium per Noricū Agrum, vbi Nurimberga eſt opidum, in medio fere Germaniæ ſitum, in Augnſtenſes protenduntur,cum quibus, & aliis finitimis Tranſrhenanis vſque ad Briſsinam vrbem, & terras quas hodie Sigiſmundus, Auſtriæ Dua,poſsidet, ac in fines Tridentinos ſæpe tunc, & continue vſque nunc Heluetij Rhenum tranſeuntes bella geſſere.Hi Borbonij *hodie* dicuntur. pag.2.& 8. & 65.

Bonnam,Opidum ad Citeriores Rheni ripas ſitnm, & Colonienſi vrbi, ae Confluentiæ Opido proximum, inter Belgas numerandum,non memorat *Cæſar* ſed *Tacitus*.

Brannouices, Populi inter Celtas, Proaimi Segufianis, Ambiuaritis, ac Aeduis,quorū clientes erant.*Hodie*,la Moriane.pag.80.Iidem forte, qui & Brannouij.

Bratuſpantium, Opidum Bellouacorum inter Belgas,finitimum Sueſsionibus, in Frācorum Regno ſitum.pag.19.

Brigantes,in Anglia Populos,Silurum gentem,non memorat *Cæſar*,ſed *Tacitus*.

Britanniæ maioris,cui nomē eſt Anglia,pars interior ab his incolitur, quos natos in Inſula *ipſi* memoria proditum dicunt. Maritima pars ab his,qui prędæ,ac inferēdi belli cauſſa ex Belgis tranſierunt, qui omncs fere his nominibus Ciuitatum appellantur, quibus orti Ciuitatibus peruenerunt, & bello illato ibi remāſerunt,atque Agros colere cœperunt.Inde *opimo* eſt,eorum linguam ex Populorum diuerſitate compoſitam,intellectu, ſcientiaque loquendi difficiliorem eſſe, quodque Germanos præ ceteris caros habeant, quia plerique Belgæ orti ſunt à Germanis, qui antiquitus Rhenum tranſiuerunt, à quibus poſtea Angliæ pars maritima originem ſumpſit. Hos *refert Lucanus* vltra Oceanum eſſe, & toto diſcretos orbe.Continet tota Anglia Inſula in circuitu bis ∞ millia paſſuum. Apud hos erat, & eſt, magnus peeorū numerus. Hæc Inſula Angliæ, Germaniæ Populis in eam Claſſe ſæpius irruentibus, victis veteribus Colonis,Anglorum terra dicta. Verum partem eius, quæ magis ad Septemtrionem vergit, Scoti, & ipſi Germani,Pictis admiſtis,occuparunt,hodieque tenēt, Francis amiciſsimi,Anglorum Regi maxime ſemper infeſti, Populi moribus inconditi,efferi. nullas prope vrbes habent. nemora, & ſilnas bellis ingruentibus petunt.

Bructeros,ea quibus fuit Velleda virgo fatidica, quæ Germanis,religione animos eorum occupante,aliquando præfuit, *vt auctor eſt Tacitus*, Germaniæ inferioris popnlos,Tenchtheris,& Phryſiis proximos,non memorat *Cæſar*,ſed *Tacitus*.

C

CAbillonnm, Opidnm Aeduorū, inter Celtas,quod,*coniectura eſt*, fuiſſe Opidum Cabillonem, ad ripas Araris Fluuij,vbi rei frumentariæ, commerciique, & commeatns cauſſa ſæpe Romani negotiabantur. Matiſcone Opido finitimum, in Prouincia Lugdunenſi, Ducatu Burgundiæ, & Francornm Regno ſitum,nomen retinens, Challons ſur Saone.pag.83.

Cadetes,Populi inter Celtas, ea Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellātur,proximi Lemouicibus,Rhedonibns,Venetis,Andegauenſibus,Cenomanis,in Regno Francorum ſiti.pag.80.

Cadurci,Populi inter Celtas, proximi Heleuteris, Gaballis, Vellauniis, Lemouicibus,& Aruernis.Quornm ſub Imperio eſſe conſue-

conſuenerant:Ciuitas Epiſcopalis,in Prouincia Bituriceoſi, ac Regno Francorum ſita:nomen retinent.Hos memorat *Iuuenalis in prima ſatyra 3. lib.* Nec longe eraot à finibus Prouinciæ Romanorum.pag.80.

Caletes,Popnli inter Belgas,Morinis,Oceanoqne Mari finitimi,ac Ambianis,& Atrebatibus proximi.Ab bis breuiſsimis in Britanniam (*nunc* Angliam) tranſiectus. nomeo retinent. Morinenſis ſunt Diœceſis, in Regno Francornm ſiti,Anglornm Regi ſubiecti.pag.17.

Camulodunum,in Anglia Opidnm, ſen Colonia. Nihil de boc *Caſar*, ſed *Tacitus*: quem poſt Cæſarem fere c,& x x.annis Hiſtoriam ſcripſiſſe, *conſtat*: præſertim *ex libro quem de Oratorũ, & Poetarũ collatione edidit.*

Caninefates,Populos, Batauis finitimos, & eandem Inſulam colẽtes, qni,origine,virtute, lingua pares Batauis, numero ſuperantur, non memorat *Caſar*,ſed *Tacitus*.

Cantium,io Anglia,ad Mare eſt in angulo imi,minoriſque lateris ex tribns eius inſnlę lateribus,contra Galliam,quo fere omnes Gallicæ Naues appellunt, & ad Orientem Solem ſpectat.Ex omnibus autem Anglicis longe ſunt humaniſsimi, qui Cantium incolunt.quæ Regio eſt maritima omnis,oeque mnltum à Gallica differunt cooſuetndine. Huic maritimæ Regioni I v. Reges præerant,quibus *Caſar*, quidquid in aooos ſingulos vectigalis Populo R.Anglia peoderet,conſtituit. Nunc Regio Angliæ, ex voto Henrici Regis, vectigalis Romano Pontifici facta eſt,Quæſtorque à Romano Pontifice in Angliá mittitnr, qui cenſum annuũ exigat,nõ diſſentiente Rege. In cantio Ciuitas eſt Metropolis,nomen retinẽs. Fere habet omnes Epiſcopos Angliæ ſibi ſuffraganeos. Eius Archiepiſcopus Legatns natus eſt. Similiter & Eboracenſis, cui in Anglia (quæ eas duas Metropoles ſolũ habebat) duo tantum ſubſunt ſuffraganei, quod omnes olim Epiſcopi Scotiæ, quæ nullnm habet Archiepiſcopnm, illi ſubiicerentnr.pag.42.& 44.

Cantabri, Populi Ciuitatum Citerioris Hiſpaniæ, finitimæ Aquitaniæ, qui anxilio fuerunt Vocatibus, Taruſatibus, Tarbellis,Bigerronibus,Garũnis,Cocoſatibus,ac reliquis Populis, & Ciuitatibns Aqnitaoiæ contra Exercitũ Cæſaris,cnins Dux erat P. Craſſns,M.Craſsi F. qui, vna cum Patre, à Parthis ioteremptns eſt. Finitimi Oceanó Aquitanico,Pyrenæis Montibus,ac Garumnæ Flnuio.pag.29.

Cargali, Populi Tranſrhenani, in Galliam Celticã circa fines Sequanorũ,ac Aeduorũ ab Ariouiſto,Germanorũ Rege, tranſportati,quos non ab re *opinari poſſumus* eoſdem fuiſſe cum Harudibus,ab ipſo Rege ſimiliter tranſlatis.

Carnntes,populi inter Celtas,Andeganeoſibns, Turooibuſque finitimi, ac Oceaoo proximi,erant io clientela Rhemorum.Regio eorum totius Gallię media,à qua tamẽ extra Regnũ Fraocorũ biduo iter expedito patet.Ciuitas eſt Epiſcopalis,nomẽ *Latune* retioens,in Frácornm Regno ſita. p.53.

Caſsi,Populi Angliæ,Mari proximi,& Cenimagnis, Trinobantibus, Segootiacis, Ancalitibus,& Bibrocis.pag.43.

Cattos, Populos Germaniæ, trans Rhennm Flumẽ,Ligiis, Hnngariæ Populis, Cheruſcis,Hercyniæque ſiluæ proximos, ac Hermnoduris,cnm qnibus pro Flumine finitimo ſale ſecundo pugnabãt,& in æternũ diſcordabãt,non memorat *Caſar*,ſed *Tacitus*.

Catnaci,Populi inter Belgas, Neruiis, Caletibus,Veromáduis,ac Condruſis proximi, quos forte Douaci Opidi incolas,Diœceſis Atrebatẽſis,*opinari licet*.pag.17.

Catnriges, Popnli finitimi Centronibns, ac Garocelis, qua iter erat ab Alpibus Graiis ad Opidnm Geneuam,Lacnm Lemaonm, & Rhodanum Flnuinm, quos *veriſimile eſt*, fuiſſe Diœceſis, vel ſaltem Prouiociæ Tarantaſiæ,extra Belgas, Celtas, & Aquitanos.pag.3.

Celtica, quæ & Gallia *olim* à Romanis dicebatur, Veſontinam,Senonenſem,Bitnricẽſem, Lugdnnenſem Ciuitates Metropolitanas,earumque ſuffraganeas omnes inter Garumnam,Matrooam,Seqnanã, & Rhodanum flnmina ſitas complectitnr. In hac ſunt Ducatus Bitnricẽſis.Burgundiæ,Borbonij,Aruerniæ,Aurelianenſis, Valeſij, à quo recentiores Francorum Reges,à Philippo ſcilicet Valeſio, cognominantnr: & Normaniæ,qnoad citra Sequanam ſe extẽdit,Comitatus etiam Burgundię,Nincrnẽſis,Altiſsiodorenſis, Mootis Belicardi,Ferretenſis,Carolotenſis,Matiſconenſis, Bleſenſis,Bellouacenſis, de Ionigni,Principatns Anræſiccæ,multique alij,& pars Comitatus Campaniæ. Celtarum clariſsimi ſunt Aedui. Horum vrbs opulentiſsima Auguſtodunũ,*vt refert Pomponius Mela*, cni Gallica lingua alludit,Autnm appellaodo.cuins Celticæ terminos,qnoad R. Imperium in Gallis viguit, Rhodanus Fluuius præfiniebat, *vt nonnulli ſcripſerunt*. Hi proprie Fraoci *nunc* dicnntur.pag.1.

Cenimagoi,Popnli in Anglia,Mari proximi, & Trinobantibns, Sagootiacis, Ancalitibns,Bibrocis,ac Caſsis.pag.43.

Centrones,Populi finitimi Garocelis,& Caturigibus,nõ longe à Vocõtiis,& Allobrogibns erãt,inter Alpes Graias,quæ *hodie* dicũtur Mõs Cinerũ,ſiue Cineſius, & vrbem

Geneuam, Lacumque Lemanum, & Rhodanum Fluuium. Nunc autem Centrones ſunt Tarantaſij extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, in Sabaudia, Ciuitas eſt Metropolis. Quidam & Centrones legunt. pagina 3.

Centrones, item Belgarum Populi, qui ſub Imperio Neruiorum (*nunc* Tornacenſium) erant, proximi Grudiis, Lenacis, Pleumoſiis, & Gordunis. Forte ſunt *nunc* Cortracenſes, in Flandria, Tornacenſis Diœceſis. pag. 3. & 47.

Ceraeates, Germaniæ Transrhenanæ Populos, Vangionibus, ac Tribocis proximos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Chamauos, Germaniæ inferioris Populos, pridem Phryſiæ partem, Oceanum Mare, Rhenum Fluuium, & lacus attingentem, paludibus, ac ſaltibus vberrimam incolentes, quam mox Tubantes Populi, poſt Vſipij (Germanica itidem gens) inhabitarũt, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Cheruſci, Populi Germani gente, nomine, & numero appellati: cis Rhenum Fluuium inter Belgas, Eburonibus, qui *hodie* Leodienſes, & Condruſis proximi. Hos, *coniectura eſt*, fuiſſe inter Populos Leodienſis Diœceſis. pag. 17.

Cheruſci, Germaniæ populi, Transrhenani, quos Bacenis, ſilua Germaniæ ingens, (*nũc* Nigra, *vt pleriſque placet*, dicta) à Sueuis pro natiuo muro diuidit. Hos *Tacitus refert* proximos Hermunduris, Cattis, & Ligiis, Hungariæ Populis. pag. 55.

Cimbri, Populi, Rhenum Fluuium tranſeuntes, depoſitis (vbi poſtea Aduatici incoluerunt) citra id Flumen impedimentis, omnem Galliam vexando, & occupando, ſolis Bellouacis reſiſtentibus, iterque per Galliam, Prouinciam Romanorum, facientes, in Italiã contenderunt. Hos memorat *Lucanus lib.* 1. quos à Dacia, quæ Dania dicitur, veniſſe, *opinio eſt*. Hi Zelandiam *hodie* tenẽt, Zelandiq; nũc vpãtur. p. 10. & 11. & 81.

Ciuaronem, Opidum proximum Hiſaræ Fluminis, Vocontiis Populis, Montique Cineſio, & Allobrogibus in Sabaudia, non memorat *Cæſar*, ſed *Plancus inter Epiſtolas familiares Tullij, in illa, qua incipit, Numquam mehercule*. Quibus in locis, *opinio eſt*, Cæſarem, initio Gallici belli, v. Legiones ex Italia transduxiſſe: *& veriſimilius eſt*, quam quod per Eporediam, vrbem Epiſcopalem, & Auguſtam Prætoriam, ac Montem, cui Coloniæ ingum vulgo nomen eſt, inter Cineſium, & Sancti Bernardini Montes iter fecerit, cum hoc impeditius, ac prolixius videretur.

Cocoſates, Populi in Aquitania, proximi Sibuzatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis, ac Hiſpaniæ Citeriori, & Garumnæ Fluuio: in Francorum Regno ſiti. pag. 29.

Condruſi, Belgarum Populi inter Eburones, (qui *nunc* Leodienſes ſunt) Segnos, & Treuiros (quorum erant clientes) Menapiis, Moſæ Fluuio, & Siluæ Arduennæ finitimi, gente, nomine, & numero Germani, apud quos eſt ad ripas Moſæ Opidum ab Antonino Pio, *vt quidam ſcribunt*, conditum, & Benefacta appellatum. nomen retinent. Diœceſis ſunt Leodienſis, & vſque ad ciuitatis fere mœnia protenduntur, cuius Antiſtiti etiam ſubiacent, *nunc*, Ducatuĩ Luxẽburgenſi, ac Comitatui Namurcenſi, & Moſæ Fluuio finitimi. pag. 17. & 59.

Confluens Moſæ, & Rheni Fluminum in Sicambros (*nunc* Geldrenſes) ad Menapios, (*nunc* Iuliacenſes) vt olim ſe ipſi Menapij protendebant, eſt longe ab Oceano fere LXXX. mille paſsibus, proximus Nouiomagio, Geldrenſium Opido, Diœceſis Traiectenſis, Prouinciæ Colonienſis, inter Buſcumducis, & Hœſdem, Opida Ducatus Brabantiæ: in quorum Sicambrorum fines equitatus Vſipetum, & Tenchtherorum poſt prœlium, & fugam ſuorum ſe trans Renum recepit: inter quem Confluentem, & Colonienſem Ciuitatem, (quæ poſt Vbiorum fuit) Ponte facto, *Cæſar*, primo tranſiecit exercitum. pag. 33.

Curioſolitæ, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Andegauenſibus, Seſuuiis, Oſiſmis, Vnellis, Venetis, Aulercis, Rhedonibus. Hos Coriſopitenſes eſſe, *pleriſque placet*. Quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, Britanniæ Ducatu, Regnoque Francorum ſiti: Cornouaille, *Gallis*. pag. 23. & 80.

D

DAci, Populi erant Transrhenani, Danubio Fluuio, & Anartibus, ſilueque Hercyniẽ finitimi, quos olim Hungariæ partem habitaſſe, *plerique* transdunt, & poſt in maritima loca Noruergiæ proxima ceſsiſſe. Lucanus libro 2. pag. 58.

Danubius, Fluuius Germaniæ, ex Monte qui *ab aliis* Iraueus dicitur, non longe à Rhæticis Alpibus, Atheſiſque, & Rheni, Germaniæ Fluminũ, fontibus inter Tridẽtinũ, & Curienſem Diœceſes oriens, Germanos ſiniſtra, & Hungaros, ac Teutones dextra alluẽs. Poſt Iſter dictus, ac iterũ Danubius, Euxino Mari pluribus oſtiis immergitur. Hũc autẽ, & Rhenũ Fluuiũ in Rætia oriri,

oriri, *quidam* tranſdunt.

Diablintres, Populi inter Celtas, Lexobiis, Nannetibus, Ambiliatibus, Vnellis, Curioſolitis, Venetis, & Seſuuiis proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ, in Prouincia Turonenſi, & Regno Francorum ſiti. Leondoul, *Gallice*. pag. 25.

Diuodurum, inter Belgas Opidum Metenſis Ciuitatis, quo ex Colonia vrbe Rhenum attingente ad eam Ciuitatem iter eſt, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Forte Theonis villa *nunc* dicta.

Duracij, Populi in finibus Pictonũ, qui perpetuo in amicitia remanſerant Romanorum, propinqui Opido Lemoni, Aruernis, & Ligeri fluuio, ac Aquitanis: inter Celtas, in Regno Francorum ſiti. Hinc Duraciorum Familia, inter Gallos præcipua: Imo vero Duracius proprium viri nomen magis fuiſſe, ex Cæſaris textu colligitur. vide pag. 90.

Durocotorum, (quod & Durocortum *legitur*: &, Durocortorum) Opidum Rhemorum, inter Belgas, in Regno Francorum ſitum. pag. 62.

E

Eburones, Populi inter Belgas, gente, nomine, & numero Germani appellati, Condruſis, Menapiis, Aduaticis, Treuiris quorum clientes erant, & Syluæ Arduennę finitimi, *nũc* Leodienſes dicti, *apud Gallos* Liege. Horũ maxima pars inter Rhenum, & Moſam, qui ſcilicet Moſa Fluuius eos alluit. His Sicambri (qui Geldrenſes erant Tranſrhenani) ſunt proximi. Ciuitas tunc Eburonũ ignobilis, atque humilis: proximi Oceano, & Siluis, continenteſque paludes habebant. His 2. Reges præerant, quo magis conſtat, eos fines quamlatiſsimos extitiſſe, quibus *coniectura eſt* Ducatum Luxemburgenſem, & Lotaringenſem, ac Iuliacenſis partem, & Comitatum Namurcenſem, vrbemque Aquiſgrannm, vbi Imperatores primam ex more ſuſcipiunt coronam, incluſos extitiſſe, ac quantum Diœceſis ipſa Leodienſis vſquequaque ſe extendit, Reges illos poſſediſſe. Apud Eburones autem ſtirpem Caroli Magni in vico, Lupilia nomine, Leodienſi Ciuitari proximo, ortum habuiſſe *tranſdunt*, Pipinoſque, & Carlomanos, Belgas, ſimulque Germanos fuiſſe: ſicque in Germanos Ciſrhenanos, qui Belgæ ſunt, à *Græcis*, non in Tranſrhenanos eſt tranſlatũ Imperiũ. Ciuitas *nunc* eſt Epiſcopalis Prouinciæ Colonienſis. Hos memorat *Lucanus in pri*. & *Suetonius in vita Julij Cæſaris*, quem refert cladem Cottæ, & Aurunculeij ægerrime tuliſſe. Hanc ciuitatem Carolus Dux Burgundiæ vltimus, ſolo æquauit, omneſque puberes, & ſacerdotes interfecit, quod Epiſcopo conſanguineo ſuo, infeſtiores aliquanto fuiſſent. pagina. 17. & 32. & 47. & 60.

Eburonices, inter Celtas Populi, Aulercis, Lexouiis, Vnellis, & Curioſolitis proximi, ex Maritimis Ciuitatibus Oceanũ attingẽtibus. Hos *opinio eſt* Populos eſſe Ciuitatis Ebroicornm, quæ eſt Epiſcopalis, in Prouincia Rotomagenſi, Ducatu Normaniæ, & Francorum Regno ſita. pag. 27.

Elauer, Fluuius inter Celtas, apud Aruernos, Gergouiam Opidum, in altiſsimo Monte poſitum, præterfluens, qui fere ante Autum nũ vado tranſiri non ſolet, in Regno Francorum ſitus, nomen adhuc retinens: *Gallice* Allier. pag. 71.

Eſſui, populi pacatiſsimi, & quietiſsimi, proximi Ciuitatibus quę Armoricæ appellantur, remoti à Belgis vltra c. millia paſſuum. Hos inter Celtas fuiſſe, *coniectura eſt*, forte in Normania, aut Britannia Citeriore, & Regno Francorum ſiti. *Galli* Retelois appellant. pag. 44.

F

Fluſtates, Populi in Aquitania, proximi Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, Garumnis & Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti, Comitatus eſt in Vaſconia conſiſtens, ad Comitem de Fuxo pertinens. nomen retinet *etiam nunc*. pag. 29.

Friſios, Oceano, & Batauis finitimos, plurąque loca, & Inſulas circa Hollandiam, Geldriam, Brabantiam, & Traiectenſem vrbẽ ac oſtia, quibus Rhenus Oceanum Mare influit, habitantes, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*, referens, eos Tranſrhenanam gentem tunc fuiſſe.

G

Gaballi, Populi inter Celtas, proximi Heluiis, & Cadurcis, Vellauniis, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Bituricenſis *olim, nunc* Arelatenſis, in Regno Francorum ſita, nomen retinens. pag. 77. & 80.

Galli omnes in Septẽtrionib. ſunt poſiti, Car nutũ autẽ fines, regio toti⁹ Galliæ media. Galli virtute belli omnibus prę ferebãtur,

ae Germanos ſuperabant,vt vltro eis bella inferrent,& propter hominum multitudinem,Agrique inopiam trans Rheuum Colonias mittereut, & quod à Dite Patre ſe prognatos prædicabant, ſpatia totius temporis non numero dierum, ſed noctium finiendo, ita vt noctem dies ſubſequatur. *Coniectura eſt*, Horarum initium apud eos media nocte Incipere conſueuiſſe. Apud hos ſunt tres præcipuæ Ciuitates, Treuirenſis ſcilicet, Colonienſis,& Maguntina, quæ in Imperatoris electione principatum obtinent. Conſtitutas autem apud Gallos eas, *coniectura eſt*,vt CHRISTI forte fidem facilius iutroducerent apud Germanos, eorum finitimos.pag.11.

Garites, Populi in Aquitania, proximi Auſcis, Garumnis, Vocatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, quos, *coniectura eſt*, fuiſſe Lacorites, *nunc* Lectorenſes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſeitana, & in Vaſconia, ae Francorum Regno ſita.pag.29.

Garoceli, Populi citra Rhodanum, finitimi Caturigibus, vltra Alpes Gaias, quibus *hodie* nomen eſt Mons Cineſius, ſiue Cinerum. Hac Hannibal, *auctore Liuio*, non ſine Ingenti difficultate, Exereitum in Italiam tranſduxit.Hi non longe à Centronibus, *qui* Tarantaſij *ſunt*, nec ab Hiſara Fluuio extra Celtas, Belgas & Aquitanos in Sabaudia conſtituti ſunt.pag.3.

Garumna, Flumen, Celtas ab Aquitanis diuidit, qui ſcilicet Aquitani eo nſiſtunt inter illud Flumen,Monteſque Pyrenæos, ex quibus oritur,& inMare Oceanum influit, quod Aquitanicum appellatur. pag.1. *Lucanus in* 1.& *Tibullus Eleg.* VII.

Garumni,Populi in Aquitania, proximi Auſcis,Voeatibus, Taruſatibus, Sontiatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti.pag.29.

Gebenna,Mons,qui Heluios ab Aruernis ſeparat, vt *lib.* 7. Cæſar dicit. Diſtat autem hic Mons plurimum à Geneua Opido.Meminit huius & *Plinius*.pag.64.& 75.

Geldubam. Germaniæ locum, prope Rhenum,Magũtinam, & Coloniam vrbes Metropoliticas, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Geuabum,inter Celtas,Carnutum Opidum, quod Pons Ligeris Fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendieo, Opidis Biturigum, in Regno Franeorum ſitum.pag.65.

Geneua, Opidum Allobrogum, proximum Heluetiorum finibus, ex quo Pons, ſuper Rhodanum Fluuiũ ſitus,ad Heluetios pertinebat: vbi à Lacu Lemano (quem Lauſane *dicunt*) Rhodanus ad Liguſtieum Mare profluit, finitimũ Antuatibus, & à Gallia,Prouincia Romanorum, nou longe diſtans: *Nunc* Duci Sabaudiæ, ſiue eius Ciuitatis Antiſtiti proprio Comitatus nomine ſubeſt: extra Celtas,Belgas, & Aquitanos. Ciuitas eſt Epiſcopalis,in prouincia Viennenſi, nomen præſertim *Gallice* retinens. Hanc memorat *Lucanus lib.* 1.pag.3.

Gergobina, iuter Celtas,Boiorum Opidum, quos Heluetico prœlio victor Cæſar ibi collocauerat,Aeduiſque attribuerat, *vt ſupra deſcripſimus*,in finibus Aeduorum, proximum Auarico, & Nouioduno, Biturigum Opidis, in Regno Francorum ſitum. pag.65.Vide,Boij.

Gergouia,in Celtis inter Aruernos Opidum ſecundũ Flumen Elauer, in altiſsimo Monte poſitum,forte *nunc*,Claromontenſis, Ciuitas Epiſcopalis, in Prouineia Bituricenſi,& Francorum Regno ſita.pag.63. & 70.

Germania, *vt pleriſque placet*, inter Danubiũ, & Rhenum Flumina protenditur, omneſque illie habitantes Populos à Fontibus eorum vſque ad Maria,in quæ ambo influuut,complectitur,necnon & eos,qui Citeriores Rheni ripas attingunt, Eburones, Condruſos,Treuiros, Aquiſgrani vrbem, & pleroſque Belgas ortos à Germanis eis Rhenum Flumen antiquitus in Galliam tranſductos.Superior Germaniæ pars,quæ Alta dicitur,ab Alpibus Italiæ imminentibus vſque ad Maguntinam vrbem Rheni Fluminis Citerioribus ripis adiacentem protenditur: inferior ab inde vſque in Mare Oceanum. Horum Ciuitates pro gloria habebant, finitimos longiſsime expellere. pag.57.& dein.

Gordunni,Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Centronibus, Pleumoſiis,& Grudiis,Gantois *Gallice*.pag. 47.

Grinnes,inter Colonienſem, & Traiectẽſem vrbes locum vltra Noueſium Opidũ Rheno adiacentem, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: qui, *vt coniectura aſſequi poſſumus*, Cleuis eſt, *vnde* Cleuenſis Ducatus dicitur, cui ſatis vocabulum alludit. Hinc Mater Ludouici XII. Francorum Regis, Maria nomine.

Grudij, Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Centronibus,Pleumoſiis, & Gordunnis. *Gallice*, Lannois. pag.47.

Gugernos, Germaniæ Populos, prope Rhenum Fluuium, & Geldubam, Batauis proximos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. *Sunt,qui* Cugernos malint.

Harudes,

H

HArudes, Populi Tranſrheoani ſunt, in Galliam Celticam, circa fines Sequanorum, ac Aeduorum ab Ariouiſto, Germaoorum Rege, tranſportati. pag. 9. & 10. & 14.

Heleuteri, Populi ioter Celtas, proximi Cadurcis, Gaballis, Vellaunis, & Aruernis, quorum ſub Imperio eſſe conſueuerant, in Prouincia Bituricenſi, & Regoo Francorum ſiti. pag. 80. *Nonnulli* Helueteri corrupte legunt.

Heluetij inter Celtas Populi ſunt, bonitatem Agri habentes, finitimi Conſtantienſi, Baſilienſi, Scdunenſi, ac Geneueoſi, & Veſontinæ Diœceſibus, ac vltra Lauſaneoſem Agrum protēſi, hique ex maxima parte Veſontinæ Prouinciæ ſunt, atque ad Sabaudiæ Ducatum exteodebantur. Quorũ fines erant in longitudioe ab ortu Rhodani inter Curieoſem, & Seduoenſem Diœceſes, Monteſque Brigam, & Sancti Bernardi, vſque fere in Bellicenſem Diœceſim. cuius Populi, *vt coniectura eſt, olim* Sebuſiaoi ſunt dicti. In latitudine autem à Monte Iura circa Baſilienſem & Conſtantienſem Agros, vſque ad ortum Fluminis Rhodani, quæ latitudo ab inde vſque io finē Lacus Lemaoi, vbi Pons eſt, & Ciuitas Geneuæ, anguſtior fiebat. Quibus limitibus adhuc XII. Heluetiorum Pagi, vt tempore Cæſaris conſiſtunt. Berna caput nunc gentis, Suricum, Lucerna, Turegium, qui olim Pagus Tigurinus, Verbigeous, &c. dicebantur. qui, ſæpe vltra Rhenum tranſeuntes bella cum Bauaris, Sueuis, & aliis Tranſrheoanis finitimis, (quos altos Alemaoos *nominamus*) ſeu cum his, qui tunc loca illa incolebant, quæ *nunc* Conſtantienſis, Curienſis, Tridentinæ, & finitimarum ſuot Diœceſum, gerebant. Hos, cũ per Galliam, Prouinciam Romanorũ, traoſire prohibiti eſſent à Cæſare, anguſto, & difficili itinere, vix qua ſinguli Carri ducerentur, per loca, vbi Claues, & Iougni Caſtella *nunc* ſunt in extremis Sabaudiæ, & Burgundiæ finibus, io Sequanos, qui *nunc* Comitatum Burgundiæ habitant, penetraſſe creditur, & ad Ararim Fluuium circa Surregium, & Viredunum, Caſtella, id Flumen attingentia, ac in Aeduos, vbi *nunc* Ducatus eſt Burgundiæ, contendiſſe. Hi *à plerisque* Suitenſes, *à nonnullis* Fœderati dicuntur: Agroſque, & vicos poſsident io Italia citra Montem, qui Sancti Gotthardi dicitur, in Diœceſi Mediolanenſi. Contra hos Cæſar ſuo, ac ſuorum equis amotis, ſe prœliom commiſiſſe *refert*, & cum VI. Legionibus, Equitatuque, & auxiliaribus copiis duobus prœliis, vno ad Ararim Fluuium, altero io Aeduis, Heluetios ad CCCLXIII millia, eorum, qui ferre arma poterant, fudiſſe: & tamen ancipiti prœlio pugnatum diu, atque acriter, vt toto prœlio cum ab hora diei VII. vſque ad veſperam pugnaretur, auerſum hoſtem nemo videre potuerit. Hi, cum ſæpe in Italiam erumperent, à Carmaoiola, Duce Philippi, Mediolanenſis Principis, prœlio victi, iotra fines ſe ſuos poſtea continuere. Noſtra demum ætate à Carolo VIII. Francorũ Rege, in terra Italia cogniti, magnum ſibi oomen compararunt, vt oullus peditatus melior eſſe cenſeatur. Quòd ſuperiore anno XXX millia eorum à Venetis euocatis, (id, quod numquam ante acciderat) fugatis ex Italia Gallis, multo magis comprobatum eſt. Atque hoc anoo fugatis eiſdem ad Nouariam per ioſidias Caſtra nocte aggreſsi, magnum ſibi nomen compararunt. pag. 1. & 3. & dein. 20.

Heluij, Populi inter Celtas, Arueroorum fines contingunt. Hos Mons Gebeona ab Aruernis diuidit. Proximi ſunt Gaballis, Ruthenis, Cadurcis, Volcis, Arecomicis, ac Galliæ, Prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, & Regno Francorum ſita, *nunc* Albicẽſes dicti. Hinc M. Tullij Ciceronis matrem ortam eſſe, *Euſebius*, & *alij tranſdunt*. pag. 64. & 77.

Hercynia, Germaniæ Tranſrhenanæ Silua eſt, forte ab Hercyno, Monte Germaoiæ, dicta, latiſsima, ac ſupra omnes alias longiſsima. Oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, ac Rauracorum finibus, rectaque Fluminis Danubij Regione, pertinet ad fines Anartium, & Dacorum, quos *plerique* putant Hungariæ partem habitaſſe. Hinc *conſtat* Nemetes, qui Spirenſes *vocantur*, & Heluetios trans Rhenum fines tempore Cæſaris habuiſſe. Quæ Silua multo longior, atque latior eſt, quam Italia, vel Gallia tota. pag. 58.

Hermunduros, Tranſrhenanos Germaniæ Populos, Ligiis, Hungariæ Populis, Cattiſque, Cheruſcis, ac Siluæ Hercyniæ, & vltra illam proximos, *memorat Tacitus*.

I

IBernia, Inſula eſt ad Hiſpaoiam, Occidentemque Solem ſita, qua medium Aogliæ latus vergit: dimidio minor, (vt exiſtimatur) quam Aoglia. Sed pari ſpatio tranſmiſsis XXX millibus paſſuum in Iberniam appelles, vt in Britanniam. In hac ſunt plures Metro-

poles, & Ciuitates Epiſcopales, quam in Anglia. Eam *quidam* nominant Hirlandiam.pag.42.

Iceuos, in Anglia Populos, ab Oſtorio, Romano Duce, ſubactos, *memorat Tacitus*, qui forte Itij Portus accolæ fuerunt.

Ioſedum, inter Celtas Opidum, Fluminis Sequanæ ripas citeriores attingens ſupra Melodunum Opidum ei finitimum, & Lutetiæ, (quæ Pariſiorum eſt) proximum, non longe à Senonibus, in Francorum Regno ſitum. *Hodie* Corbeil nominatur, vt quidã exiſtimant.pag.77.vide Glareanum, in lib. 7.Comm.Cæſ.

Itius, Portus inter Belgas, Morinis, Oceanoque Mari finitimus eſt, Ambianis, & Atrebatibus proximus, à Continenti Britanniæ (quam Angliam *dicimus*) x x x millia paſſuum diſtãs, & traiectui commodiſsimus, cui ad dextram Zelandia Inſula, Hollandia, & Flandria: ad ſiniſtram autem, Comitatus, qui *dicitur* Pontus, Picardiæ pars, & Normandiæ Ducatus. Ex oppoſito vero Angliæ conſiſtit. Opidum eſt illic, populorum, quibus Caletũ nomen eſt. Id adiecto Itij portus nomine, *vt quibuſdam placet*, Calitium nuncupatur. Morinenſis Diœceſis, in Regno Frãcorum, & poteſtate Anglorum Regis ſitũ. Hunc Portũ memorat *Lucanus in primo*. Dictus autẽ videtur Itius ab Itando, *vt innuit Paulus Aemilius, libro 7. de reb.geſt.Franc.*

Iura, Mons, Sequanos ab Heluetiis diuidit: incipiens in finibus Baſilienſium, ac Conſtantienſium, protenſus fere in Sebuſianos, *nunc* Bellicẽſes, Prouinciæ Veſontinę, qua Sequanorum fines in Rhodanum perueniunt. Illac enim Cæſarẽ ex Allobrogibus in Aeduos ad Ararim contra Heluetios Legiones tranſduxiſſe, *opinio eſt*: Ciuitates namque, Opida, & vici, ſicut *olim* continebãtur nominibus Populorum, ita vt plurimum eiſdem in *locis* remanſerunt de illorum Diœceſibus, Prouinciis, Tribubus, ac Regionibus.pag.2.& 3.

L

Latobrigi, finitimi Heluetiorũ ſunt, inter Celtas, non longe ab Allobrogibus, quos Lauſanenſes fuiſſe, *conectura eſt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Veſontinæ, in Ducatu Sabaudię ſita, ac eius Proprio Antiſtiti ſubdita.pag.2.& 8.

Lemanus Lacus, inter Celtas, quem Rhodanus influit, Galliamque, Prouinciam Romanorum, ab Heluetiis diuidit, qui *hodie* Lauſannæ Lacus dicitur, per quem Rhodanus ad Pontem Geneuæ vrbis effluit. *Lucanus in* 1.pag.2.& 3.

Lemouices, item Populi inter Celtas, ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Vnellis, Venetis. Rhedonibus, Andegauenſibus, Cẽnomanis, Lexouiis, in Prouincia Turonenſi, Regnoque Francorum ſiti. Limoſins. *Gallice.*

Lepotij, Populi ſunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunenſem, & Curienſem Diœceſes. Hos, *quibuſdam placet*, fuiſſe Sarmatas, apud quos Rhenus Fluuius oritur. Forte *hodie* Suitenſes dicti, inter Fontem Rhodani Fluuij, & Rætias Alpes ſiti.pag.32.

Leuaci, inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Grudiis, Pleumoſiis, Gordunnis, & Centronibus. *Hodie*, Louanium.pag.47.

Leuci, Populi, finitimi Lingonibus, & Sequanis, (qui Burgundi ſunt) ac Mediomatricibus, (qui Metenſes *hodie dicuntur*) Belgis attribuuntur, & Treuirenſi Prouinciæ. *Hodie* Tullenſes, dicti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Lotaringia Regione. Hos memorat *Lucanus lib.*1.pag.12.

Lexouij, qui & Lexobij, Populi inter Celtas, ſunt proximi Oſiſmis, Nannetibus, Ambiliatibus, Diablintribus, & Aulercis. ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus. Hos *quidam opinantur* eſſe accolas Ciuitatis Lexouienſis; quæ eſt Epiſcopalis in Prouincia Rotomagenſi, Ducatu Noramnniæ, & Francorum Regno ſita. *Gallice*, Liſieux. pag.25.& 27.

Ligeris, ſeu Liger, Flumen non longe ab Aeduorum finibus, in Celtis oriens, eos à Biturigibus diuidit. in Carnutes, diu per Celtas lapſus, multiſque obliquis gyris Aquitaniam alluens, in Oceanum mare, quod Britannicum *dicimus*, influit. Dignum memoria refertur, à Philippo, qui ſecundus hoc nomine regnauit apud Gallos, vadum hic primum inuentum, cum antea numquam vado tranſiri potuiſſet.pag.25.& 64. & 75. & 201. Huius Fluuij *meminit Tibullus Elegia* VII. *Gallice*, Loire dicitur.

Ligios, Populos in Hungaria, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*, proximos Hermunduris, & Cattis.

Lingones, inter Celtas Populi finitimi Aeduis, Sequanis ac Tullenſibus, (*qui dicebantur* Leuci) nomen retinent. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Lugdunenſi, ac Francorum Regno ſita, Langres, *ab Indigenis*. Hos *memorat Lucanus libro primo*. Hinc Statium Poetam, qui Thebaida, & Achilleida heroico verſu ſcripſit, ortum *tranſdunt*: quamuis Statij nomen Seruum ſignificat, *vt ſcribit A Gellius*.pag.7. & 12. & 32.

Lon-

Londinum, Opidum in Anglia inſigne, copia negotiatorum, & mercatnum maxime celebre. non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*. Ciuitas eſt epiſcopalis, in qua Angliæ Reges, Principes, Senatus, Popull, & Mercatores continentur, in Prouincia Cantuarienſi ſita.

Longobardos Cheruſcis, Cattis, Gaucíſque propinquos, inferioris Germaniæ populos, *Tacitus refert*: qnos *nonnulli* Vueſtfalos fuiſſe *opinantur*, non lõge à Caninefatibus ac Phryſiis. *Quidã* verò, eos Pannones fuiſſe *tranſdunt*. Hi ſunt, qui, cnm Italiam ferme omnem occupaſſent per c c, & 1 v. annos, tandem à Gallis Rege Carolo pulſi ſunt: ita tamen, vt Ciſalpinæ Galliæ nomen ab his ad noſtra tempora peruenerit.

Lucum, Municipium Vocontiorum, prope Caturiges, Garocelos, Centrones, & Allobroges, *Tacitus memorat*.

Lugdunum, vrbẽ ad Rhodani ripas, & Viennæ finitimam *Seneca in Epiſtola ad Lucilium refert*, fatali igne ſuo tempore exuſtam: quã inter Celtas adſcribere, *quibuſdam placet*: quoniam omnes eius ſuffraganei, & pars vrbis, Eccleſiaque ipſa matrix in Celtis ſunt. Hinc Plotius, qui primus Romæ Rhetoricam docuit Latinam, ortus eſt: à quo Romæ ſe puerum, cum Q. fratre, Latine primnm doctum eſſe, *Cicero refert*. Opidũ hoc Munatius Plancus condidit, ſed annis poſt c. incenſum Romani reſtituere.

Lutetia, inter Celtas eſt, Prouinciæ Senonenſi adſcribitur, Opidum erat Pariſiorũ, poſitum in Inſula Fluminis Sequanæ, quod perpetua Palus influit, proximum Belloуacis, Agendico Opido, ac Senonibus, & Meloduno opido finitimum: *nunc*, vrbem Pariſienſem eſſe, *dicunt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Francorum Regno ſita, in quam Cæſar ſe Concilium transtuliſſe, & Patrum ſuorum memoria Pariſios cum Senonibus Ciuitatem coniunxiſſe *ſcribit*. pag. 53. & 76.

M

Magetrobia, locus in Celtis, in quo Ariouiſtus, Germanorum Rex, copias Gallorum prœlio vicit, non longe à Paludibus: quem Rheno Flumini proximum, & circa ipſum fuiſſe, *coniectura eſt. Galliçè*, Toaut. pag. 9.

Maguntiacus, inter Belgas Germaniæ Ciuitas Metropolis, quæ *nunc* Maguntina dicitur, citeriores Rheni ripas attingens, *à Tacito* relata, qui etiam molem à Druſo, ad remorandum Rhenum Fluuium *refert*, & à Paullino Pompeiõ, Romanarum Legionũ in Germania Duce, ſub Nerone Imperatore perfectam.

Mandubij, Populi erant inter Celtas, incolæ Opidi, cui nomen Alexia, inter fines Lingonum, & Aeduorum, proximi vico, quem Flauignium *dicimus*. *Nunc* in Ducatu Burgundiæ, Regionéque Alſetum, ab Aleſia, *vt quibuſdam placet*, dicta, quibus vocabulum alludit, in Diœceſi Aeducũ, & Regno Francorum ſiti. pag. 78. & 81.

Marcodurum, Vbiorum vicus, procul à Rheni Fluminis ripa. &, *vt coniectura eſt*, Transrhenanus. *Tacitus*.

Marcomani, Populi Germani ſunt, qui cum Ariouiſto, Germanorum Rege, à Cæſare ſunt prœlio ſuperati, quos *coniectura eſt* fuiſſe Transrhenanos. Sic & Harudes, & Ariouiſtus ipſe Germani fuerunt, cnius fere omnes reliquas copias cis Rhenum incoluiſſe videmus, vt ſunt Triboci, (*hodie* Argentinenſes) & Nemetes (*nunc*, Spirenſes) ac Vangiones, (qui Vuormacienſes *appellantur*) ac Seduſij, quos forte Sedunos prope Montes Brigam, & Sancti Bernardi *opinari poſſumus*. niſi quis forte Marcomanos *coniiciat* eos eſſe, qui vallem Heluetiis finitimam incolunt, cui nomen eſt Marecomana, Sequanis, & Monti Iuræ proximam. Cum his Marcus Antonius, cognomento Philoſophus, periculoſiſsimum, & diuturnum bellum geſsit. Tandem, Chriſtianorum precibus, qui pluuiam à Deo impetrarunt, cum Exercitus Romanus ſiti laboraret, victi, & in deditionem accepti. pagina 15.

Marſacos, Germaniæ Popnlos, Batauis, Caninefatibus, Tungríſque proximos, &, *vt coniectura eſt*, Ciſrhenanos, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Matiſcon, inter Celtas Opidum, tunc in Aeduorum finibns ad Ararim Fluuium, qui Saona *nunc* dicitur, inter Lugdunenſem, & Cauillonenſem vrbes. Ciuitas eſt *nunc* Epiſcopalis Prouinciæ Lugdunenſis, nomen retinens, in Comitatu Matiſconenſi, & Francorum Regno ſita. pag. 83.

Matrona, Fluuius eſt, Celtas à Belgis definiens, in finibus Lingonum, & prope Tullenſem Agrum, nec longe a Fonte Moſæ Fluminis oritur, Catalaunum Ciuitatem Epiſcopalem in Campania Franciæ interfluens, per Francorum Regnum prorſus labens, parum ſupra Pariſienſem vrbem Sequanæ Fluuio miſcetur. pag. 1.

Mediomatrices, Populi inter Belgas, finitimi Treuiris, Tullenſibus, & Tribocis (*hodie*, Argentinenſibus.) Hos Metenſes eſſe, *conſtat*. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Treuirenſis. pag. 32. & 80.

Melodunum inter Celtas Opidum, in Inſula Fluminis Sequanæ poſitum, Agendico Opido, Senonibúſque proximum, ac Lu-

tetiæ, (quæ *hodie* Ciuitas Pariſienſis eſt) & Ioſedo, ad ripas Sequanæ poſito, finitimũ. Olim Ciuitas Epiſcopalis erat, *nunc etiam* Opidum eſt in Francorum Regno, nomen retinens, *Gallice*, Melun. pag. 76.

Menapij, Populi Galliç, inter Belgas, Treuiris, Condruſis, Arduennæ ſiluæ, Rhenóque finitimi, denſiſsimas ſiluas, perpetuáſque paludes, & ad vtramque Rheni ripam, Agros, Aediſicia, vicóſque habebant: proximi Vbiis, Eburnnibus, & Sicambris, qui *hodie* Geldrenſes ſunt. Hi ſcilicet Sicambri, ad Confluentem Moſæ, Rhenique, Oceanum etiam Mare attingunt. *nunc* Iuliacenſis Ducatus eſt, Colonienſis Diœceſis: anguſtior ſatis, *vt videtur*, ac ſubductior, quã pridem Menapiorum fines eſſent. pag. 17. & 25. & 29. & 38.

Metioſedum. *Vide*, Ioſedum.

Mœſios, trans Danubium Flumen Populós, Pannonibus finitimos, nõ memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Mona, Inſula eſt, ſic nominata in medio curſu inter Angliam, & Iberniam fere ab vtraque x v. millia paſſuum diſtans, ad Occidentem vergens: circa quæ loca etiam cõplures minores ſubiectæ Inſulæ eſſe exiſtimantur: vbi multo breuiores ſunt noctés, quam in Continenti: ſicut etiam, quanto magis ad Occidentem vergimus, breuiores æſtate noctes, & hieme longiores *manifeſte videmus*. pag. 42.

Monam Inſulam in Rheno Fluuio Hollandiæ, Phryſiæ, ac Geldriæ proximam, vnde forte dicti ſunt Monaſterienſes, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Morini, Populi ſunt inter Belgas, Atrebatibus, Ambianis, Neruiis. Oceanóque Mari finitimi, à quibus breuiſsimus in Britanniam, *nunc* Angliam, eſt tranſiectus. continentes ſiluas, & paludes habebant. eorum finibus comprehenditur Comitatus, cui nomen eſt Pontus, ad Abbatiã Sancti Bertini directo iure pertinens, veteri nomine Ponti, quo Regio illa à pleriſque deſcribitur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quæ *Latine* nomen retinet, *Gallice* verò Terauana nuncupatur, in prouincia Rhemenſi, & Regno Francorum ſita. pag. 35. & 38.

Moſa, Flumen, profluit ex Monte Vogeſo, qui eſt in finibus Lingonum, in Francorũ Regno, non longe ab ortu Matronæ, & Araris Fluuiorum: & parte quadam circa Nouimagium Ducatus Geldriæ Opidum, longe ab Oceano fere L x x x. millia paſſuum, ex Rheno recepta, quæ appellatur Vualis, Inſulam efficit Batauorum, (qui *hodie* Hollandini dicũtur) Oceanúmque influit: & ſic in Celtis oriens immergitur Belgis. pag. 32.

Moſellam, Fluuium, qui circa fines Lingonum in Celtis oriens, Metenſem, ac Treuirenſem vrbes præterfluit, & Confluẽtiam, Germaniæ Ciſrhenanæ opidũ, interſecat, illicque Rhenum influit, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*: referens, L. Verum, Nerone imperante, Romanarum Legionum in Germania Legatum, Moſellam, atque Ararim Flumina, facta inter vtrunque foſſa, paraſſe connectere, vt copiæ per Mare, dehinc Rhodano, & Arare ſubuectæ per eam foſſam, mox Flumine Moſella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: ſublatiſque itineris difficultatibus nauigabilia inter ſe Occidentis, Septentrioniſque litora fierẽt: cui operi Aelium Gracilem, Belgicæ Legatum, inuidiſſe dicit: deterrendo Verum, ne Legiones alienæ Prouinciæ aſſueſcerent ſtudia Galliarum affectare, formidoloſum id Imperatori dictitans, quo plerunque prohibentur conatus honeſti. *Tacitus libro* 13.

N

NAbaliæ Flumen, trãs Rhenum, Geldrenſem, & Phryſium Agrum alluens, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Nannetes, Populi inter Celtas, Oſiſsinis, Lexobiis, Ambiliatibus, Diablintibúſque proximi, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, oppoſiti Angliæ. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonẽſi, ac Britannia Citerione Britonante, & Regno Francorum ſita, nomen retinens, & Comitatus titulum habens, qui ſemper Ducis Britanniæ Primogenito adſcribitur. Nantes, *hodie* dicti. pag 25.

Nantuates, qui *à quibuſdam* Antuates dicuntur, Populi Germaniæ, citra Rhenum Fluuium, per quorum fines longo ſpatio, quaſi ab ortu ſuo, Rhenus ipſe citatus fertur, proximi Heluetiis, ac Sequanis. Hos Conſtantienſes *nunc* eſſe, ſatis conſtat. Ciuitas eſt Epiſcopalis Magũtinæ Prouinciæ. pag. 24. Nantuatum *meminit Plinius, lib.* 3. *cap.* 20. *& Strabo. lib.* 4.

Narbona, Galliæ Ciuitas, Prouinciæ Romanorum, finitima Toloſatibus, & non longè à Sontiatibus, Populis Aquitaniæ. Ciuitas eſt Metropolitica, nomen retinens. In hanc cum C. Cæſar Dictator Colonos ex Martia Legione Milites deduxiſſet, Martius Narbo poſtea dictus eſt. pag. 28. & 64. & 94.

Nemetes, Populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Metenſibus, Argentinenſibus, Vuormacienſibus, & Rheno Flumini

mini, fere omnes Germanica lingna vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis. Prouinciæ Maguntinæ, Alſatiæ adſcribitur, *nunc* Spirenſis dicta. Eſt & alia Alſatia maritima prope Inſulam quandam Phryſiæ. Alſatia autẽ, in qua Spira, & Argẽtina Cinitates cõſiſtunt, *vt quidam opinantur*, nomẽ indidit Regioni illi Ducatus Burgundiæ, in qua Alſatũ Regio eſt ſita. atque id nomen ab Alexia olim Opido dictum putant, qnaſi Ariouiſtus, Germanorũ Rex, qui Alſatiæ præerat, id ei nomen impoſuerit. pag. 15.

Nemetocerna, in Belgio, vbi interdum hiemauit Cæſar, inter Belgas, dicta forte à Nemetibus, *nunc* Spirenſibus. pag. 94.

Neruij, Populi, inter Belgas maxime feri, Atrebatibus, Ambianis, Aduaticis, Morinis, Vellocaſsibns, Veromanduis, ac Treuiris finitimi. A Bellonacis longe abſunt, quns Sabis, & Scaldis Flumina irrigant. Nullus ad eos Mercatoribus aditus erat, nihil vini, reliquarúmque rerum, ad lnxuriam pertinentium, patiebantur inferri, ne eorum animi elangueſcerẽt, virtúſque remitteretur, magnæ vlrtutis homines maius in diſcrimen, quam vſqnam in tota Gallia, Germania, aut Britãnia fuerit, vninerſum Cæſaris Exercitum deduxerunt: ita, vt Neruiorum prœlio rem in anguſto vidiſſe, neque vllum fuiſſe ſubſidium, qnod ſubmitti poſſet, & ſcuto à nouiſsimis vni Militnm detracto in primam Aciem ſe proceſsiſſe, quod ſolum in extrema ſpe ſalutis Imperatori licet, Cæſar ipſe teſtetur. *nunc* Tornacenſes dicti. Cinitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Rhemenſi, & limitibus Francorum Regnl ſita. pag. 19. & alibi ſæpe.

Nitiobriges, Populi inter Celtas, proximi Ruthenis, & Gaballis, ac Narbonenſibus, Galliæque Prouinciæ Romanorum, in Bitnricenſi Pronincia, & Francorum Regno ſiti. Montpellier, *hodie à Gallis dictum*. pag. 64. & 70.

Nnricus Ager, trans Rhenum non longe à Danubin, & Atheſi, Germanię Fluminibus, intra Tridentlnam, ac Conſtantienſem, & Cnrienſem Diœceſes, ſatis prnximus Banaris, ac Suenis, qui Vallis Norica *appellatur*, in quem Boij, oppugnata Norica, tranſierant. Inde *Tacitus* affirmat, qnod Noricos, Rætóſque Rhenus Fluuius interfluit, qnibus Rętis Lepontij fuere prnximi. Norimberga, *nunc à Germanis*. pag. 2.

Noueſium, Opidum Germaniæ, *nunc* Nuſsia dictum, Colonienſis Diœceſis, Rheno Fluuio, & Cleuenſi Ducatui proximum. citerioris Rheni ripas attingens, non memorat *Cęſar*, ſed *Tacitus*.

Nouiodnnnm, inter Belgas Opidum, finitimum Sueſsionibus, & Veromanduis proximum Pariſiis: *nunc* Ciuitas Epiſcopalis. nomen retinens, in Prouincia Rhemenſi, & Francorum Regno ſita. *Gallice*, Noyon.

Nouiodnnum, item Celtarum opidum vltra Ligerim Fluuium, ln finlbus Biturigum, proximnm Auarico, Biturigum opido, ac Genabo, Carnntum opido, & Vellannoduno, & Agendico, Senonum opidis, in Règno Francorum ſitum.

Nouiodunum, item inter Celtas Aeduorum opidum, ad ripas Ligeris Fluuij, proximũ Bibracti, opido Aeduorum, in eorum finibus, & Francorum Regno ſitum. pag. 18. & 65. & 66. & 75.

O

OCelnm, (quod & Oſcellum, ſeu Oſcela) eſt Citerioris Proninciæ extremum, à quo per Alpes in vlteriorem Galliam, Centronéſque, (*nunc*, Tarentaſios) ac Garocelos, Caturiges, Vocontios, & Allobrogas tranſitus eſt, Auillanæ, & Secluſæ vicis proximnm. *nunc, vt coniectura eſt*, Nonceleſium nuncupatur. Secluſa autem, *vt non nullis placet*, dicitnr qnaſi Citeriorem Galliam ab vlteriori ſecludens. Diœceſis eſt Taurinenſis. Tres enim Leginnes in Aquileia hiemantes poterat Cæſar per Ræticas, vel Lepontias Alpes breuius vltra Montes, & in Agrnm Heluetiorum enndo Tridentũ tranſducere, ſed intendens in vlteriorem Galliam ad comprimendum Heluetiorum agmen, iam in Agrn Aeduornm conſiſtentium proficiſci, *vt opinio eſt*, in Agrum Cremonæ panlò ante ædificatæ, dehinc Placentiam, ac Taurinum pernenit, qna proximũ iter in vlteriorem Galliam erat, per Alpes Legiones tranſducturus. pag. 3.

Octodorus, vicns Veragrorum, *hodie* dicitur Sancti Mauritij extra Celtas, Belgas, & Aqnitanos, in Sabaudia, inter Sednnos, Antuates, & Allobrogas, in valle non magna adiecta planicie, altiſsimis montibns vndique continetur, in duas partes Rhodano Flunio diniſus, Diœceſis Sedunenſis. pagina 24.

Ordouices, Populos in Anglia, arduis Montibus proximos, apud quos Oſtorius, Dux Romanus, Caractacum in Anglia imperantem proſtranit, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Oſiſsini, Popnli inter Celtas, ex maritimis Cinitatibus, Oceannm attingentibns, proximi Lexobiis, Vnellis, Nanetibus, Venetls, Ambiliatibns, Diablintribns, Curioſolitis, Seſuuiis, Aulercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas nominantur, in Prouincia Turonenſi, Regnóque Francorum

ſiti. Horum Litora Britannico ſunt Mari aduerſa, *vt refert Pomponius Mela.* pagina 23. & 25.

P

PÆmani, Populi inter Belgas, nomine, & numero Germani appellati, Eburonibus, Condruſis, Cheruſcis proximi. Hos, *coniectura eſt*, fuiſſe inter Populos Diœceſis Leodienſis. pagina 17.

Pannones, trans Danubium Fluuium Populos, quos Hungaros *dicimus*, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Pariſij, Populi inter Celtas, qui Senonēſi Prouinciæ attribuuntur, Senonibus, Bellouacis, & Agendico Opido proximi, ac Meloduno Opido finitimi, Lutetiam habent opidum, quam *nunc* Pariſienſem Epiſcopalem vrbem inhabitant, poſitam in Inſula Fluminis Sequanæ, quod perpetua palus influebat, in Regno Francorum ſiti. pagina 53.

Petrocorij, quos Petragorios *dicimus*, Populi in Aquitania, proximi Pictauis, ac Santonibus. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Burdegalenſi, & Francorum Regno ſiti. pag. 80.

Pictones, Populi inter Aquitanos, Santonibus, Engoliſmenſibus, & Petragoriis proximi. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Burdegalenſi, Regnóque Francorum ſita, nomen retinens, Comitatus titulo inſigniti. Non longe ab his, Philippus Valeſius, Gallorum Rex, ab Edouardo, Britāniæ Rege, memorabili pugna victus eſt. Poictiers, *Gallorum lingua.* pag. 90.

vittoria del Rè d'Inghilterra

Pleumoſij, Populi inter Belgas, ſub Imperio Neruiorum, proximi Gordunnis, Leuacis, Grudiis, ac Centronibus, in Diœceſi Tornacenſi ſiti. Flamingi, *vulgò.* pag. 47.

Prætiani, Populi in Aquitania, proximi Bigerrionnibus, Vocatibus, Taruſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Regno Francorum ſiti. pag. 19.

Primigenos, in Anglia Populos, Antonæ, & Sabrinæ Fluminibus propinquos, Socios aliquādo Romanorum, memorat *Tacitus. Nunc in Tacito, lib.* 12. legas, Quod primi Iceni ab, &c.

Prouincia Gallia Romanorum, finitima erat Rhodano Fluuio, qui eam à Celtis diuidebat, ac Mari Liguſtico, & Alpibus, quas Maritimas *dicimus*, & Allobrogibus, quibus limitibus etiam Delphinatus pars, ac Prouinciæ, ſeu Metropoles Ebredunenſis, Toloſana, & Narbonenſis, pro parte includebantur: licet Viennam Vrbem *Strabo* Allobrogibus adſcribat. pag. 3. & 81.

Pyrenæi, Montes altiſsimi, maximíque diuidunt vlteriorem Hiſpaniam ab omni Gallia. pag. 1.

R

RAuraci, Populi finitimi erant Heluetiorum, inter Celtas, proximi Rheno Flumini, in Prouincia Veſontina, quos eſſe Baſilienſes, *coniectura eſt*, quia per Heluetiorum, & Sequanorū fines Rhenus profluit, & ipſis Sequanis adſcribuntur. Ciuitas eſt Epiſcopalis, quam Rhenus ipſe interſecat. Bernenſes *appellantur.* pag. 2. & 80.

Rhedones, Populi inter Celtas ex Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Seſuuiis, Carioſolitis, Oſiſsinis, Vnellis, Venetis, Andegauis, Cenomanis. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſita, nomen retinet, in Britanniæ Ducatu conſiſtit. pag. 23.

Rhemi, inter Belgas proximi Celtis: fratres & cōſanguinei, proximíque Sueſsionibus, cum quibus eodem iure, & iiſdem legibus vtebantur, vnum imperium, vnumque magiſtratum cum eis habentes: finitimi quoque Veromanduis, Treuiris, Metenſibus, Catalaunenſi, & Laudunenſi Diœceſibus, ac Siluæ Arduennæ. Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Belgica: nomen retinens: in qua Francorum Rex vngitur, & cōſecratur, in Regno Francorum ſita. pag. 16. & 17.

Rhenus, Germaniæ Fluuius, non longe à Danubij, & Rhodani Fluminū fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepōtiis, qui *à nonnullis* Sarmatæ dicti, Alpes incolunt, inter fines Diœceſum Curienſis, & Tridentinæ, non longe ab Italia, longóque ſpatio per fines Nantuatium, (qui *hodie* Conſtantienſes eſſe creduntur) Heluetiorum, & Sequanorum, (ex quibus ſunt Baſilienſes) & Comitatus Ferretenſis, Mediomatricum, (*hodie* Metenſium) qui tunc vſque ad Rhenum extendebantur, Tribocum, (*nunc*, Argentinenſium) & Treuirorum citatus fertur. ac, vbi Oceano proximus eſt, in plures diffluit partes, multis, ingentibuſque Inſulis effectis, quarum tres fere à Phryſiis, ac reliquæ à Sicābris, *nunc* Geldrenſibus, & Hollandis (qui *olim* Bataui dicebātur) ac à quibuſdam feris nationibus incoluntur. *Sunt* etiā, *qui* hunc & Danubiū in Rætia oriri tranſdant, & non longe à Iocis, vbi vina Oltrinaſca naſcuntur. Rhenus igitur non attingit Sequanos, (*hodie* Burgundos) niſi à finibus Heluetiorum, circa Baſileam, vſque in fines Argentinenſium, Baſilea enim comprehenditur inter Sequanos, & ſuffraganea eſt Veſontinæ Metro-

Metropolis. Inde eſt, quod reliqua pars Flumiois Rheoi abeius ortu circa Curienſem Diœceſim Prouiociæ Maguntioæ vſque in fines Baſilieoſium circa ipſum Flumen tota ad Heluetios pertioebat: qui, veteres R. in militaribus ſigois imitati, capita Boum, Aprorum, Vrſorum, & ſimilium in vexillis ſuis depiogere cõſueuerunt. pagioa 32. & 33. & 34.

Rhodaous, Fluuius, Sedunos, Veragros, Allobrogas, & Galliam Prouinciam Romanorum, à Celtis dispartiens, oritur noo longè à Danubij, & Rheoi, Flaminuum, fontibus, circa fines Diœceſis Sedunẽſis, prope Montem, cui *nunc* Briga nomen eſt: &, ad Sedunum, Germaniæ vrbem, decurrẽs, vicum Veragrorũ, qui *hodie* Sanctus Mauritius dicitur, interſecat: Lacuique Lemano, quem *Accola* Lanſanenſem *nominant*, admiſtus, & ad Pontem Geneuę vrbis eundem Lacum egreſſus, in Lugdunum, Viennam, aliáſque vrbes, & inſignia loca ad Volcas, *nunc* Aneniooenſes, prolapſus, Liguſticum Mare tribus oſtiis influit. Rhoſne. *Gallis hodie*. pag. 1. & .2.10.

Rigodulum, locum inter Belgas, ſupra Moſellam Fluuiũ, non longe à finibus Treuirorum editũ, vbi Petillius Cerialis, Romanus, copias Treuirorum, & Germanorum, magis caſu, quam prudentia, fudit, proximum Metenſium finibus, Montibus, & Moſella Fluuio ſeptum, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Rutheni, Populi Prouinciales, oon looge ab Aruernis, & Santonibus, Narbona, ac Toloſa, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Eorum Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen *Latine* retinens, in Prouincia Bituricenſi ſita. Hi Comiti Armeniaci ſubiiciũtur, & Rhodetz dicti. Hos *Lucanus in primo* memorat. pag. 13. & 64. & 77.

S

Sabis, inter Belgas Flumeo, Neruios irrigat, & Moſam Fluuium, penes Condruſios, ſeu Namurcium, opidum Leodienſium, iofluit. *Hodie* Sambram *vulgus nominat*. pag. 19.

Sabrinam, in Anglia Fluuium, *Tacitus* memorat.

Samarobrina, locus inter Belgas, vbi Cæſar Gallorum Concilium indixit, & aliquando hiemauit, ac impedimenta Exercitus, Obſides Ciuitatum, Literáſque publicas, ac Frumentum reliquit. Hanc Cameracenſem eſſe vrbem, *quibuſdam placet*. Sabis enim Fluuius eam interfluit, & his *Gallica lingua* ſatis alludit vocabulum: eſtque fere locus ipſe io medio Belgarum ſitu, fertilis, ac ſolo opportuno conſtitutus. Ciuitas eſt Epiſcopalis, & Imperialis, Prouiociæ Rhemenſis, forſan ab Eburouicibus, Populis Ciuitatum, Oceanum attiogentium, quæ inter Celtas erant, orti: vel à Segois, Belgarum Populis. Io hoc Opido, v. ab hinc aono, fœdus inter omnes Chriſtianos Principes, ad interoecionem Veoeti nominis, ictum eſt, auctore Pontifice Iulio II, quod Cameracẽſe ab opido dictum eſt. Sunt tamen, qui Sancti Quinctiui opidum malint. pag. 44. 49. & 50.

Santones, ioter Aquitanos Populi, finitimi Toloſatibus, & propinqui Petrocoriis, Engoliſmenſibus, Pictauis, ac Galliæ, Prouinciæ Romanorum. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Burdegalenſi, in Francorum Regno ſita, nomen retinens. pag. 3.

Sarmatas, Germaniæ Populos, qui contra Sueuos Vannio, Sueuorum Regi, ab eis expulſo, opem tulere. *Tacitus refert*.

Scaldis Flumẽ, inter Belgas, Moſam ioflueñs, in extrema parte Ardueonæ ſiluæ, oec longe ab Aduaticis, Neruios, & Tornacenſem vrbem interſecat, nomen retinens pag. 59. vbi Sabioi *legendum putant*, noo Scaldeo, quod ille in Moſam influit, iuxta Namurram: hic, oon item.

Secuſiani, Populi inter Celtas, extra Galliã, Prouinciam Romanorum, trans Rhenum Fluuiũ primi, Allobrogibus, Sequanı́ſque, ac Aeduis, quorum erant clientes, finitimi, inter Lauſanẽſem, & Lugdunenſem Diœceſim ſitæ, quos Bellicenſes eſſe, *coniectura eſt*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Veſõtina Duci Sabaudię ſubdita, ſiue eius Aotiſtiti. Per horum fioes, ad loca, vbi nũc vicus, cui Sanctus Amor nomeo eſt, io Comitatu Burgundiæ, ac recta ad Ararim, qui *nunc* Saona dicitur, vbi Pagum Heluetiorum Tigurinum deleuit, Cæſar peruenit circa Viredunum, & Turegium Caſtella illius Flumiois Citerioris ripas attiogẽtia. pag. 3. & 77.

Seduſij, vel Seduoi, Populi Germaniæ, ſi pro Sedunum vrbem incolentibus capiantur, *vt coniectura eſt*, Heluetiis, & pro parte Celtis annumerantur, vel ſaltem eis ſunt finitimi, ipſóſque Rhodanus fluuius irrigat. finitimi etiam ſunt Veragris, inter Mootes, quibus *nunc* Briga, & Sancti Bernardi oomeo eſt, non looge ab Antuatibus, & Allobrogibus, *Germanica* lingua ex magna parte vtẽntes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Tarentaſiæ *Latine* oomen retineus: io euius finibus Rhodanus oritur: oec longe ab eis, verſus Curienſem, & Tridentioam Diœceſes, Rheous exoritur. pag. 15.

Segni, inter Belgas Populi, ex gente, & numero Germanorum, Cõdruſis finitimi, qui

ambo Populi ſunt inter Eburones, & Treuiros, Comitatui Namurcenſi, Arduennæ ſiluæ,& Ducatui Lucemburgenſi, Moſæq; Flumini proximi.nomen retinent. Eorum opidum Diœceſis Leodienſis, illiua Epiſcopo ſubiicitur. pag.59.

Segontiaci, Populi in Anglia, Mari proximi, & Caſsis, Bibrocis, Trinobantibus, Cenimagnis, & Ancalitibus, *nunc* forte Eboracenſes dicti, cui ſatis alludit vocabulum. Ciuitas eſt Metropolis. pag.43.

Senones, inter Celtas, finitimi Belgis, Pariſiis, ac Carnutibus. fuerant antiquitus ante Cæſarem in fide Aeduorum. Ciuitas eſt Metropolis, cuius omnea ſuffraganei ſunt in Celtica, in Regno Francorum ſita, retinens nomen, quam in Burgundia ſitam *vulgus* vocitat. Forſan enim id inoleuit à primis Burgundionum Regibus: quos Senones, Lugduni, ac Viennæ poſt natũ CHRISTVM per multa ſæcula regnaſſe in Celtica, *plerique tranſdunt*. pag.53.

Sequana Fluuius prorſus in Francorum Regno, Celtas, poſtquam Matrona Fluuius ſibi immiſtus eſt, à Belgis definiens. Oritur prope fines Aeduẽſis, ac Lingonenſis Diœceſium, in Ducatu Burgundiæ, in Alſeti Regione, non longe à vico Abbatiæ, & Monaſterij Sancti Sequani: ac per Trecenſem Agrum, & Pariſienſem vrbem delapſus, Rotomagum Ciuitatem, & Mare Oceanum influit, nomen adhunc retinens. pag.1.

Sequani, Populi inter Celtas, *hodie* Burgundiæ Comitatum incolentes, quos à Gallia, Prouincia Romanorũ, Rhodanus Fluuius diuidebat, finitimi Heluetiis, Aeduis, Lingonibus ac Rheno: per fines Comitatus, *nunc* Ferretenſis, nihil, *vt videtur*, de his, quæ in Ducatu Burgundiæ ſunt, tunc poſſidentes, quod illa omnia ſpeciali nomine Aeduis, & Lingonibus adſcriberentur, nec illi dicerentur Sequani, ſed hi ſolum, qui à Rhodano prope Bellicenſis vrbis Diœceſim, vſque ad Veſontinam Ciuitatem maximam Sequanorum, & ab inde vſque in fines Comitatus Ferretenſis, ac Diœceſis Argentinæ, Rhenumque Fluuium protendebantur. Inter quos Fluuios Rhodani, & Rheni per Ciuitatem illam Veſontionem, quæ quaſi in medio eſt, v. dierum iter expedito patet finibus iiſdem. Vltra quoque Ararim Fluuium, non longe poſt eius ortum, Sequanorum fines, quos ipſa Veſontina Diœceſis complectitur, protendi videbantur. pag.3.& 9.& 55.

Seſuuij, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus, Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur, proximi Aulercis, Curioſolitis, Rhedonibus, Oſiſmis, Vnellis, & Venetis. Hos *quidam* putant eſſe Exiſmos, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Turonenſis, in Regno Francorum ſita. pag.23.

Sibuzates, Populi in Aquitania, proximi Garumnis, Auſcis, Vocatibus, Taruſatibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori, in Francorum Regno ſiti. pag.29.

Sicambri, Populi Germaniæ, *olim* ex toto Tranſrhenani, proximi Vbiis trans Rhenum tunc ſitis. ſiluas, & ſolitudines habebant, ad quos ex Menapiorum, ac Eburonum finibus, Rheni tranſitu, maxime vbi ipſe, & Moſa confluunt, breuis eſt aditus. Eburones enim Rheni Citeriorea ripas, Sicambri autem vlteriores incolebant: *nunc* Opida, vicos, & Agros, Sicambri, quos Geldrenſes *apellamus*, etiam inter Moſam, & Rhenum poſsident, quorum pars eſt Diœceſis Leodienſis. pag.34.& 61.

Silures, Populos Angliæ, *Tacitus refert*.

Sontiates Populi, inter Aquitanos, finitimi Vocontijs, & Taruſatibus Populis, Aquitanis, & Toloſæ, ac Narbonæ, Ciuitatibus Galliæ, Prouinciæ Romanorum, & Hiſpaniæ Citeriori: habentes opidum, natura loci, ac manu munitum, in Regno Francorum ſiti. pag.28.

Sueſsij, Populi Germaniæ, quos *coniectare licet* fuiſſe Conſtantienſi, Baſilienſi, ac Sedunenſi Agro finitimos, & inter Celtas, Heluetióſque annumerari: ſiue forte Suitenſes eſſe, qui cum Turicenſibus quondã Heluetiis *noſtra memoria* bella geſſere: vel Sueſs ij, id eſt Suevi. nam, cum ſingulis annia domo Suevorũ media pars excederet, forte diuerſas ſibi ad habitandum Regiones delegerunt. Ex quibus forſan ſunt illi maritimi, qui Daciæ, & Noruegiæ ſunt finitimi, ac qui circa Lepontios, Rætóſque habitant: idem fere nomen Sueuorum habentes: à Sueuo Monte: qui, ab Ortu Solis Germaniæ initium faciens, ad Cimbrorũ vſque Promontorium magno aditu protenditur, forte dicti.

Sueſsiones, Populi inter Belgas, fratres, & conſanguinei Rhemorum, eiſque attributi, quibus, ac Bellouacis, & opidis Nouioduno, quod *hodie* eſt Ciuitas, Bratuſpantióque erant finitimi: Agros feraciſsimos, & latiſsimos fines habebant, apud quos Rex fuerat totius Galliæ potentiſsimus, qui etiam Britanniæ Regnum obtinuerat, XII Opida in Sueſsionibus habens. Tempore autem Cæſaris regnabat Galba: multique Gallorum Regea vſque poſt Magni Caroli tempora diu in Belgica regnaſſe, & coronam apud Sueſsiones accepiſſe, *leguntur*. Ciuitas eſt Epiſcopalis, nomen retinens, in Prouincia Rhemẽſi prima ſuffraganea, & in Regno Francorũ ſita. pag.16.

Sueuo-

Sueuorum gens, trans Rhenum, Bauaris, & Franconibus finitima, plus quam c. Pagos habens, maxima, & bellicoſiſsima Germanorum omnium. Inter hanc gentem ſunt Vlma opidum, Ciuitatéſque, & loca inſignia multa. Bauariæ vetus eſt Principatus, & Auſtriæ Ducibus, ac Marchionibus Badenſibus. Comitibus de Virteberg, aliiſque Principibus Eccleſiaſticis, & ſæcularibus ſubiecta, qui, *ut olim, referente Cæſare,* Principes Regionum, atque Pagorũ ſunt, & in pace inter ſuos ius dicunt, controuerſiáſque minuunt. pag.15.&.30.& 31.& 32.

T

Tameſis, Fluuius in Anglia, fines interioris Regionis à maritimis Ciuitatibus diuidens, à Mari circiter paſſuum mil. octoginta. Id vno omnino loco pedibus, atque ægre, tranſiri poteſt, & in Mediterraneis illius locis Inſulæ oriens, nauigabiliſque Oceanum influit. Tamiſa, *vulgò.* pag.42.

Tarbelli Populi in Aquitania, proximi Bigerrionibus, Sontiatibus, Vocatibus, Taruſatibus, Hiſpaniæ Citerioti, in Regno Francorum ſiti. pag.29.

Tarbiacos, in finibus Agrippinenſium Populos non memorat *Cæſar,* ſed *Tacitus.*

Taruſates, Populi Aquitaniæ, proximi Vocontiis, Sontiatibus, Tarbellis, Garumnis, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citeriori. Hos, *coniectura eſt,* fuiſſe Populos Turſæ, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis in Prouincia Auſcitana, & Francorum Regno ſita. pag.29.

Taſandrum, opidum in Leodienſi Diœceſi, cui D. Trudo nomen fecere.

Tanciaci, (*alias,* Rauciaci) Populi Germaniæ proximi Nemetum, & Heluetiorum finibus, à quibus Silua Hercynia oritur. & forte erant Rautaci, qui proximi Heluetiis circa Baſilienſium fines habitabant: hi tamen Hercyniæ Siluæ non erant proximi, ſed Baceni Siluæ, quæ Nigra *dicitur,* interfluente tamen Rheno. *Vide,* Rauraci.

Tectoſages, Populi olim Galli, fertiliſsima Germaniæ loca circa Hercyniam Siluam occupauerũt, atque ibi conſederunt, ſummam iuſtitiæ, & bellicæ gloriæ opinionem habentes in ea inopia, egeſtate, & patientia, qua Germani permanentes, eodem victu, & cultu corporis vtentes. His forte Francones, Germaniæ Populi, eiſdem locis proximi ſucceſſerunt: à quibus Franconibus poſtea cis Rhenum tranſeuntibus, & Galliam occupantibus, velut priſcum, propriúmque ſolum repetẽtibus, citraque Pariſios Populos ſedẽ eligentibus, Francia dicta eſt, *vt pleriſque placet.* Ex his Tectoſagibus erant hi, quos Mallius, Romanorum Dux, in Gallogræcia ſtrauit, & vicit, Triumphúmque retulit. pag.58.

Tenchteri, Germaniæ Populi, Tranſrhenani, qui cum Vſipetibus, & magna multitudine hominũ, à Sueuis diu agitati, & triẽnio vagantes, Rhenum Fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, quo Rhenus ipſe Mare influit, Menapiorũ Agros, vtramq; Fluuij ripam incolentiũ, occuparunt. Quo *ſitu conſtat,* Menapiorũ fines, quos *plerique opinãtur* Iuliacenſes fuiſſe, multo, quã *nunc,* maiores exſtitiſſe. Hæc gẽs, poſtea Rheno diſcreta, ſollicitauit Vbios, *nunc* Agrippinenſes, vt à Romanis deficerent, initio Imperij Veſpaſiani. *Tacitus.* pag.30.& 51.

Teutoni Populi vltra Rhenũ Fluuiũ fuerunt, ex quibus, & Cimbris Aduatici fuere prognati. Apud quorũ loca, cum id Flumen in Galliã venientes tranſiiſſent, Impedimẽta cum vnius fere Legionis præſidio reliquerunt. *Viſus* autẽ Teutonos *credit,* qui Franconiam, & Bauariam, Germaniæ Regiones, eiſque finitimas terras inhabitãt. *Vulgus* verò omnes citra, & trans Danubiũ populos appellat Teutonos. Hi forte, ſuis finibus quondã pulſi à Sueuis, qui quam latiſsime Agros deſertos pòſsidere gloriabãtur, ſeſe Cimbris ſociarunt, cũ quibus à Romanis, Duce Mario, cæſi ſunt, quos *Pöponius Mela* Albi Flumini, Cimbriſque, Hermonibus, & Sarmatis propinquos *tranſdit:* Teutonos tamen eos eſſe, qui trãs Domitiũ ad dextrã eius inhabitant, *plures ſcripſere,* inter Alpes ſcilicet Italiæ immĩnẽtes, & Danubij alueũ incolẽtes. Dicti autẽ forte ſũt à Tuiſcone, eorũ Rege, Manni filio, *vt ſentit Tacit. lib. de ſitu Germ.* Italica, ac Gallica lingua alludũt.

Tigurinus, Pagus, & Populi eius quartã partẽ Heluetiæ cõtinebant, ac inter Celtas erant. Inde forte *cõiectura eſt,* eos eſſe, qui *nũc* Tetegiũ cũ Agro adiacenti apud Sulenſes, Baſilienſes, Cõſtantienſes, incolũt. pag.4.

Toloſates, Populi Galliæ Prouinciæ, finitimi Narbonenſibus, & Santonibus, nec longe à Sontiatibus Populis in Aquitania, nomẽ retinent. Ciuitas eſt Metropolis, Francorũ Regi ſubdita. pag.3.& 28.& 64.

Treuiri, Populi inter Belgas, in confinibus Germaniæ, finitimi Neruiis, Menapiis, Eburonibus, Rhemis, Mediomatricibus, *id eſt,* Metenſibus. & Rheno Flumini vſque in Pontẽ, quo Cæſar tranſiecit Exercitũ, quæ pars *nunc* eſt Colonienſis Diœceſis. Fere autem omnes Treuiri Germanica lingua vtuntur: &, niſi Exercitu coacti, imperata non faciebant. Nã Ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate nõ multũ à Germanis differebat. Horũ inter Gallos, virtutis opinio erat ſingularis: & plurimũ Equitatu,

Peditatúque valere exiſtimabaotur : nomen retioēt. Situs Ciuitatis eſt natura munitus, & Metropolis huius Ciuitatis Præſul, vous ex Electoribus Imperaroris eſt, qui, proximis his annis Legatus à Maximiliaoo Cæſare ad Venetos veniens, vna cum Cardinali Luxemburgēſi, re infecta abiit. pag.10.& 21.& 26.& 39.& 51.& 52.& 90.

Triboces, ſeu, Triboci, Populi Germaniæ, io finibus Celtarum, & Belgarum, finitimi Tullenſibus, Baſilieoſibus, Spirēſibus, Lingonibus, & Rheno, fere omnes Germanica lingua vtētes. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Maguntinæ : *nunc* Argeotinenſes *Latine* dicti: quibus vulgaris ſermonis cum veteri ſatis alludit vocabulum. Hi ſunt io Regione Alſatia, *olim, vt quibuſdam placet*, Heluetia pag.15.

Trinobantes, Populi in Anglia, prope firmiſſimam earum Regionum Ciuitatem incolētes, Mari proximi, & Cenimagnis, & Segontiacis, Ancalitibus, Bibrocis, Caſsiis, Angliæ Populis. pag.43.

Tubantes, Germaoiæ Populos, qui Phryſiæ partem Mari Oceano, Rheno Fluuio, ac La cubus proximam, ſaltibus, & paludibus abundanrem, incoluerūt, quā antea Manni Populi habitarant, non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

Tulingi, Populi erant fioitimi Heluetiis, ioter Celtas, non longe ab Allobrogibus: &, *vt quidam opinantur*, etiam fuerunt incolæ Turegi opidi, *nūc* inter Heluetios ſiti, quod forſan *tunc* ex illorum Pagorum numero non erat, in Conſtantieoſi Diœceſi habitantes, ſed ab Allobrogibus ſatis remoti. *Quidam* autē *interpretantur* Turegū, quaſi Duregum, id eſt duorum Regum: & Tulingos credūt *nunc* Lotaringos eſſe dictos, nomine compoſito, ex Lotario eorum Rege Carlomani ſtirpe. pag.1.& 7.

Tungros, Belgarū Populos, *Tacitus facit*. Hi cis Rhenū, & Moſam, inter Eburones, numerantur. Opidum eſt, nomen retineos, *olim* Ciuitas Epiſcopalis. Huius ſedes poſtea fuit ad Leodienſem vrbem tranſlata, vſque ad cuius opidi mœoia, *vt plerique volunt*, Oceanus protēdebatur, cuius rei quędam illic vetuſtatis *adhuc* monumenta videntur. Inde *Cæſar ſcribit*, Eburooes, ſuiſſe Mari proximos.

Turones, Populi inter Celtas, Carnutibus, & Andegauēſibus finitimi, proximi Oceano. Ciuitas eſt Metropolitica, cuius omnes ſuffraganei ſunt in Celtica, & ex maiore parte in Britanoiæ Citerioris Ducatu, nomen retiocns, in Regoo Francorum ſita, quam & Andegauenſem vrbem D. Ludouicus, Francorum Rex, Britannię Ducatui detraxit: cuius tamen Prouincię omnes aliæ, Britanniæ etiam Britonantis, Ciuitates remanſerunt. pag.23.& 64.

Tygenos (*quin potius*, Icenos) Populos Aoglìæ, quorum Rex Praſutagus Neronem imperatorem heredem inſtituit, Non memorat *Cæſar*, ſed *Tacitus*.

V

VAdam, Inter Colonienſem, & Traiectenſem vrbes locum vltra Noueſium Rheno Fluuio, & cis eum adiacentem in Ducatu Cleuenſi ſitū, *Cæſar* non memorat, ſed *Tacitus*.

Vangiones, Populi Germani, inter Belgas numerantur, finitimi Tullenſibus, Metenſibus, Spirenſibus, Maguntinis, ac Rheno Fluuio, omoes fere Germanica lingua vtentes. Ciuitas eſt Epiſcopalis, Prouinciæ Maguntinæ, *nunc* Vuormacienſes dicti, Alſatiæque (*olim*, Heluetiæ : tunc Gallici, nuoc autem Germaoici iuris) adſcripti, quo magis ipſi, & Spirenſes, ac Argentioenſes, quin & Maguotini, tanquam omnes altæ Alemanoiæ attributi, & ad ripas Rheni citeriores ſiti, viderentur inter Celtas forſan collocandi, oiſi quis recta à Matronæ Fluminis ortu ad Rhenum Fluuium Celtas his fioibus à Belgis diſpartiat: quibus Belgis pari ratione Viredunum, quæ Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Treuirenſis, io Ducatu Barrenſi conſiſteos, adſcribitur. pag.15.

Vaſcones, in Aquitaoia Populos, *Tacitus memorat*.

Vataſticam Inſulam, in Fluuio Rheno, finitimam Batauis, & Phryſiis, quæ eſt Diœceſis Traiectenſis, non memorat *Cæſar* ſed *Tacitus*. Batauos autem, quos Hollādos *dicimus*, longe alios eſſe, *certū eſt*, ab illis Hollandis, qui prope Balteum Mare, ac Daciam habitant: ſicut & alia eſt, circa id Mare, & Daciam, Zelandia.

Vatuca, ſeu Ratuca, ioter Belgas Caſtellum, quaſi in mediis Eburonum finibus, nō longe à Colle vno, ſiluis, & tumulo, ac magna cōualle, vbi Titurius, & Aurunculeius Romani hiemantes cū Legione vna, & v. Cohortibus, à 11. Eburonū Regibus dolis intercepti ſunt. Id Caſtellum proximū fuiſſe Limburgēſi, nec lōge ab Aquiſgrani vrbe, *veriſimile eſt*. Forſan eo loco, vbi eſt *nunc* Caſtellū, cui Valcatus Mons nomen eſt. Vatucæ tamē Caſtello, *vt Cæſar ipſe deſcribit*, ſuberat Rheous Fluuius: propterea *nōnulli credunt*, Vatucā Caſtellum fuiſſe, vbi *nunc* eſt Iuliacum opidū, quod Ducatus eſt titulus, inter Aquiſgranū, & Coloniam, Germaniæ vrbes Ciſrhenanas, quod à Iulio Cæſare denominari *putāt*, vbi *adhuc* plura ioſignia vetuſtatis monumēta apparēt. pa.59.& 60.

Vbij, Germani Populi, *olim* Tranſrhenaui, quorum fuit Ciuitas ampla, & florens, vt eſt captus Germanorum, qui paullo ſunt einſdem generis, & ceteris humaniores, quia Rhenum attingunt, multúmque ad hos Mercatores ventitant, & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſuefacti. Hos Sueui diu, & ſæpe bellis experti finibus expellere adnixi ſunt, & ſibi vectigales fecerunt, multóque humiliores, & infirmiores reddiderunt. in quorum fines Cæſar primo trans Rhenum Exercitu, per Pontem, in Menapiis factum, ducto, vaſtatis Agris Sicambrorum, ſe recipit. Iterum autem paullulum ſupra eum locũ, quo ante Exercitum tranſduxerat, Pontem in finibus Treuirorum fecit, Legionéſque trãſduxit: cuius Pontis vltima pars Tranſrhenana ripas Vbiorum continebat. Hos eſſe Agrippinenſes, *nunc* Colonienſes, à Claudio Cæſare, Agrippinæ viro, acceptos *pleriſque placet*: qui, *vt veriſimile eſt*, à Sueuis compulſi, citra Rhenum, hortante Agrippina, vrbem condere, & habitare cœperunt, quę Ciuitas paullò poſt cum Romanorum ſocia eſſet, ac recens condita, fatali igne, *vt Tacitus ſcribit*, conſumpta eſt, & fere eodem tempore ſimili caſu Lugdunum incenſum, & dirutum *eſſe conſtat*, vt *in Epiſtolis refert Seneca*. Vbij igitur, Cæſaris tempore, *vt coniectura eſt*, loca, vbi Marchiæ Comitatus à Duce Cliuenſi *nunc* poſſeſſus, & Veſtfaliæ opida ſunt, parſque Ducatus Montenſis incoluiſſe præſumuntur, quorum *adhuc* magna pars ad Colonienſem Eccleſiam pertinet. Hos *Tacitus*, Tranſrhenanos etiam ſuo tempore fuiſſe, *ſcribit*, quod forte ad vtramque Rheni ripam vicos, Agros, poſſeſſionéſque haberent. Sic & Allobroges ad Rhodani ambas ripas, & Menapij tunc ad Rheni vtramque ripam, ſic & Phryſij, & Geldrenſes *nunc*, ad ipſius Rheni ambas ripas, vicos, Agros, poſſeſſionéſque habebant, & *adhuc* poſſident. Quin & aliquando vſque ad Rhenum Fluuium protenſos Saxones fuiſſe, *quibuſdam placet*. quod facile eſt, cum quis origine Saxo illic forte aliquid poſſederit, vt ſæpe Principibus alienigenis hoc diuerſo iure contingit. pag.32. & 34. & 54.

Vellauni, Populi inter Celtas, proximi Helenteris, ſeu, Heldeteris, Cadurcis, Gabalis, & Aruernis, quorum ſub imperio eſſe conſueuerant. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Bituricenſi, nomen retinens, à multis tamen S. Flori Ciuitas dicitur. pag.80.

Vellaunodunum, inter Celtas, Opidum Senonum, propinquum Agendico, Senonum opido, ac Genabo, opido Carnutum, quod Genabum opidum Pons Ligeris Fluminis continebat, nec longe ab Auarico, & Nouioduno, opidis Biturigum, in Francorum Regno ſitum. pag.65.

Velocaſſes, Populi inter Belgas, Morinis, Neruiiſque finitimi, proximi Ambianis, & Atrebatibus. Hi *hodie* Caſletenſes *dicti*, in Comitatu Flandriæ, & Francorum Regno, Morinenſiq; Diœceſi ſiti, inſtar Pagi ſunt. Hanc Prouinciam repetit Rex Franciæ *nũc* à Duce Burgundiæ. pag.17.

Veneti, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, quæ Armoricæ appellantur: proximi Vnellis, Oſiſsinis, Curioſolitis, Seſuuiis, Aulercis, Rhedonibus: hi, *vt quibuſdam placet*, etiam Vanes *dicti ſunt*, in Prouincia Turouenſi & Regno Francorum ſiti. Ciuitas eſt Epiſcopalis, cuius ampliſsima erat auctoritas omnis oræ maritimæ Regionum earũ in Britannia Britonante. Sunt præterea alij quidam populi, Auenionenſibus proximi, Venuxinum Comitatum incolentes, patrimonio Beati Petri ſubditi. Hos, partẽ Galliæ, Prouinciæ Romanorum, fuiſſe, *quibuſdam placet*. pag.23. & 25.

Veragri, Populi extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates, & Allobrogas, Montéſque Sancti Bernardi, & Brigã, quos Veragros Rhodanus Fluuius interlabitur. Caput gentis eſt vicus, vbi Abbatia, qui S. Mauritius dicitur, Diœceſis Sedunẽſis. quidquid tamen agri trans Rhodanum poſsidebant, Celtis adſcribitur. Per hos ad Montes illos, quos Cęſar Summas Alpes nominat, ex Gallia in Italiam venientibus aditus eſt. pag.24. Varagri ſunt *Plinio*.

Verbigenus, Pagus Heluetiorum, inter Celtas. pag.8.

Veromandui, Populi inter Belgas, Rhemis, Atrebatibus, Neruiiſque finitimi, nomen retinent, in Francorũ Regno ſiti. at ex magna parte in Diœceſi Laudunenſi, ac Sueſſionenſi, & ex toto in Prouincia Rhemẽſi, inſtarque Prouincię habentes, inter quos ſunt incolę opidi S. Quinctini, quos Rex repetit. Varmandois, à Gallis, mutata aliquantulum nominatione, dicti. pag.19.

Veſontio, opidum maximum Sequanorum, natura loci munitũ, inter Celtas, nunc Comitatu Burgundię circumſeptum. Ciuitas eſt Imperialis, ac Metropolitica, nomen retinens, mutata litera V in B, vt Romanis, & Vaſconibus pronunciandi mos eſt. Situm habet, qualem *Cæſar in Cõmentarijs deſcripſit*, pręterquam quod *nunc* eã idem Fluuius ex magna parte interſecat. In illa ſunt loca vetuſta, qualia Romæ, quæ Pãtheon, Campus Martius, Campúſque Mineruæ, vulgò ſemper *Latine* dicta ſunt, multáq; alia priſcę vetuſtatis monumẽta cõſiſtunt. pag.10.

Vetera Caſtra hibernorum Romanorum locum, citra, & prope Rhenum Fluuium, amplum habentem vallum, cuius pars in collem leniter exſurgens, pars equo aditur, vbi Opidum, & obliqua in Rhenum moles, cuius obiectu volutus Amnis, & latitudo Camporum inter Ciuitates Traiectenſem, & Colonienſem, quibus hibernis obſideri, premíque Germanias Cæſar Aug. crediderat, *non Cæſar*, ſed *Tacitus* refert. In Cleuenſi Ducatu ſitum.

Vienna, Ciuitas Metropolis in Gallia, Prouincia Romanorum, *nunc* Delphinatus, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, quam Fluuius Rhodanus præterfluit, ad eius citeriores ripas ſita, proxima Aruernorum finibus, diſpartiente Rhodano Aeduorum finibus Cæſaris tempore, ad quos Matiſco opidum, *nunc* Ciuitas, pertinebat, *hodie* Lugduno Ciuitati finitima, benéque ſita. pag.65.

Vindoniſſæ, locū prope Maguntiam, vrbem Ciſrhenanam, non *Cæſar*, ſed *Tacitus*, refert.

Vnelli, Populi inter Celtas, ex maritimis Ciuitatibus Oceanum attingentibus, proximi Andibus, Venetis, Oſiſinis, Lexobiis, Curioſolitis, Seſuuiis, Aulercis, Rhedonibus, inter Ciuitates Armoricas numerati, in Prouincia Turonenſi, & Francorum Regno ſiti. pag.23.& 80.

Vocates inter Aquitanos, proximi Taruſatibus, Soutiatibus, Tarbellis, Bigerrionibus, Garumnis, Garitibus, Cocoſatibus, & Hiſpaniæ Citerori, in Regno Francorum ſiti. ab his forte Vaſcones *dicti*. Hos *coniectura eſt*, fuiſſe Veſaticos. Ciuitas eſt Epiſcopalis, in Prouincia Auſcitana, in Francorum Regno ſita, quos Vaſatenſes *dicimus*. pagina 29.

Vocetius Mons in Heluetiis, quem *Cæſar* nō memorat, ſed *Tacitus*.

Vocontij, Populi, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos, citra Rhodanum, Centronibus, *id eſt*, Tarentaſiis, finitimi, & Allobrogibus, vltra Alpes Graias, quibus *hodie* Mons Cinerum, ſiue Cineſius, nomen eſt. Hos Iſara Fluuius alluit. Vaſatium, *Gallice*. pagina 3.

Volgæ, Populi Prouinciales, non longe ab Artomicis, ſeu Arecomicis, qui *nunc* Auraſienſes ſunt, Toloſatibus, Narbonēſibus, Maſſilienſibus, Gabalis, Cadurcis, Heluiis, ac Ruthenis, extra Celtas, Belgas, & Aquitanos. Hos Rhodanus Fluuius alluit, poſthac Liguſticum Mare influit. Aremici, aut Arecomici, pridem, *à nonnullis: nunc* Aueniōnēſes *dicti*. Ciuitas eſt Epiſcopalis Prouinciæ Arelatenſis *olim, nunc* verò Viennenſis, *maiorum noſtrorum memoria* patrimonio Beati Petri, emptionis titulo, addita. Hic Romani Pontifices Sedem, magno totius Italiæ incommodo, maiore vrbis Romæ, tenuere, L X X. & amplius annos, donec feliciſsimo euentu Italię reſtituti Pontifices, ad *hanc diem* manſere. pag.51.& 64.& 77.

Voſegus, Mons, in finibus Lingonum, à quo Moſa Fluuius profluit, non longe à Fonte Matronæ Fluuij, in Francorum Regno ſitus. pag.32.

Vſipetes, Germaniæ Populi Tranſrhenani, qui cū Thēchteris, & magna multitudine hominum, à Sueuis diu agitati, & triennio vagantes Rhenum Fluuium tranſierunt, non longe ab oſtio, vbi in Mare influit, & Menapiorum Agros vtramque Fluminis ripam incolentes, occuparunt. Ex hoc *conſtat*, Menapiorum fines, quos *plerique opinantur* Iuliacenſe: fuiſſe, multo latiores, maioréſque exſtitiſſe, & agros Ducatus Montenſis Rheni ripis vlterioribus adiacentes, ac etiam Cliuenſis poſſediſſe. pagina 30.

Vualis, ſeu Vacalos eſt pars Fluuij Rheni, quam Moſa Fluuius recipit ante, quam in Batauos, & Mare Oceanū fluat, & eſt Diœceſis Traiectenſis, prope Nouiomagum opidum, & Traiectenſem vrbem Epiſcopalem, nomen retinens. pag.32.

Vxellodunum, opidum in finibus Cadurcorum, inter Celtas, non longe à Gallia, Prouincia Romanorum, Monte, egregie loci natura munito, ſitum: cuius partes omnes præruptiſsimis ſaxis difficili adſcenſu, & Flumine infimam vallem diuidēte, totum pæne Montem cingente, præmunitæ erāt. ſub cuius etiam muro magnus Fons Aquæ perrumpebat, ab ea parte, qua fere Pedum c c c. interuallo Fluminis circuitus vacabat. Vide Cæſarem de bello Gallico lib.8. pag.91.

Ædui, Populi finitimi ſunt Aruernis, Biturigibus, Sequanis, ac Sebuſianis, inter Celtas. Hi *adhuc* nomen priſcum *Latine* retinent, inter Burgundos *nunc* nominati. nec citra Ararim Flumen, (qui *nunc* Saona appellatur) aliquos habent fines, nec *hodie* ſunt Sebuſianis finitimi. In Ducatu Burgundiæ, & Francorum Regno ſiti. Ciuitas horum Aeduorum Epiſcopalis eſt, in Prouincia Lugdunenſi. pagina 9. & alibi ſæpe.

Atque

ATQVE hæc de Gallorum, Gallíſque, qui aut proximi, aut finitimi, ſunt Populis, ita perſtrinximus, vt, quamuis vetuſtatem illuſtrare pro virili conſilium fuerit, multa tamen inſerta quoque ſint, quæ tempora hæc recentiora, mores, & viros, ac res præclare geſtas ab iis explicent. Nec tamen ſingula perſecuti ſumus, ſed ſummas rerum, & ex his illuſtriſsima quæque libauimus. Nam, ſi aliarum quoque gentium, quæ toto orbe nunc degunt, nominum mutationes, fortunæ varietates, mores, locorum diuerſas appellationes, aut Fluminum, vires, res geſtas ad hanc normam dirigere voluiſſem; id ſane & operoſum nimis, ac immenſi pæne operis fuiſſet, & conſilij obliti noſtri videremur: quippe qui ab initio *Cæſarem* tantum, aut *Tacitum*, & Gallos, ac finitimas his gentes hoc noſtro Indice complecti voluerimus, reliquum operis & in aliud tempus, & in alias commentationes reiecerimus. Illud admonuiſſe diligentem Lectorem volo, multa illum ex varia Hiſtoriarum lectione collectũrum, quæ Europam, & Aſiam, ac Africam, ſaltem oram Litoralem, notiora nobis factura ſint. Nam, vt vlterius penetres, hæc Legis Mahometanæ diuerſitas à Chriſtiana pietate prohibet: ſed & ipſa orbis parens, gentium omnium Regina, Italia, tantas mutationes ſenſit, vt vix nomen vllum retineat, quod *olim* habuit. Quis enim neſcit, eam Italiæ partem, quam Samnites, Apuli, Græci, Cãpani *olim* tenuere, totam *nunc* in Regni Neapolitani nomen abiiſſe: quod *olim* Latium, *nunc* Campaniam, aut terram Romanam; quę Gallia Ciſalpina, in Lombardiam; quæ Venetia, in Marchiam Taruiſinam; quæ Flaminia olim, *nunc* in Romandiolam eſſe mutatam? Iam, quæ priſcis illis temporibus clariſsima Opida fuerant, aut penitus concidere, aut in vicos abiere, ſucceſſeréque omnino cùm aliæ gentes, tum alię quoque nominationes diuerſiſſimæ. Lirim enim *à veteribus* Amnem dictum, iam DCC. ab hinc annos à Gariliano Caſtello, quod Saraceni munitiſſimum propugnaculum ſibi conſtruxerãt, Garilianum *appellamus*. Ticinum *olim*, *nunc* Papiam, à Papio quodam, Gallorum Duce. Fregellæ ipſæ in Campania in Pontem Curuum mutatæ. Egnatia Apuliæ, Iuuenatium *à nobis* dictum. Anienum ipſum Patrem, Tiberonem *Accolæ vocant*. Sipus illa ſæpiarum captura celebris, & inde nomen adepta, *nunc* Manfredonia *vulgò*, à Manfredo, Secũdi Federici Imperatoris filio, dicitur. Verum longius, quam par forſan erat, euagati ſumus. Cetera ſibi Lectoris diligentia pariat, aut in altiori otio à Nobis exſpectet.

INDEX
RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM QVÆ IN COMMENTARIIS CAESARIS HABENTVR.

A

ABIES in Britannia non prouenit. pag.42
Acarnania Cæſari ſubdita. 143
Acco, Senonum princeps 53.eius ſupplicium. 62
in Achaia, & Dyrrhachio à Cæſare geſta. 144
achillas præfectus regis Ptolemæi ad occidendum Pompeium miſſus.155. Idem exercitus Alexandrini dux aduerſus Cæſarem 156.eius crudelitas 157.eius copiæ, ibid. interitus. 159
achillis, & Memnonis congreſſus. 208
acilla ciuitas libera ſe Cæſari dedit 186
actius Pelignus Pompeianus captus à Cæſare incolumis dimittitur. 101
actius Rufus L. Afranium apud Pompeium proditionis poſtulat. 150
actij vari Pompeiani delectus.100.fuga eiuſdem ibidem.
actius varus Tuberonẽ appulſu Africæ prohibet.105.eius copiæ 124.caſtra ibid.
actij vari cum Curione pugna.127.periculũ, clades, aſtutiaque. ibid.
actius varus caſtellorum præfectus 209. eius mors. 210
actuariæ naues. 39.145
actuariis nauibus roſtra impoſita. 170
ad exercitum manere. 50
adbucillus Gallus Allobrox. 144
adcantuanni, ſeu Adiatonni rebellio, & mox deditio. 28.29
adoleſcentes facile traducuntur. 71
aduatici, eorumque res.19.22.& dein. 47.51.53
aduesperaſſet. 208
ἄδυτα templorum. 156
ædificia Gallorum. 59
æduorum auctoritas, poteſtas, & mox calamitas.55.65.71.94. clientes.80. tumultus ac ſeditio.70.perfidia. 75
æduorum lex de magiſtratibus ſuis. 70
æduorum res cum Aruernis.8.cum Biturigibus. 69.cum Cæſare, & Romanis.3.5. 6.9. 10.12.13.41.51.53. 66.70. 71.72. 73. 75. 77.83. cum Heluetiis.3.cum Sequanis. 55
ægus Gallus Allobrox, apud Cæſarem accuſatus.144.ad Pompeium transfugit. ibid.
ægypti monumenta. 165
ægypto & Alexandria Cæſar potitus. 167
ægyptiæ claſsis Pompeianæ præfectus Pompeij filius. 131
ægyptij milites Cæſari inſidiantur. 156
æquinoctialis nauigatio periculoſa. 38.44
ærariæ ſecturæ in Aquitania. 26
ærei nummi, & anuli ferrei pro nummo apud Britannos. 42
æs apud Britannos non naſcitur. ibidem
æſtus maris bis incitatus duodecim horarum ſpatio. 26
ætolia à Cæſarianis ducibus recepta. 138.
afranij, & Petreij, res. 107.108.109.114.116.122.
afranij mors. 201
afraniana legio.204. vide Petreius.
africa, inſidioſa natio. 180.
africæ calamitas. 184.189
africanæ Cæſaris copiæ. 197
afrorum mos in frumentis ſuis in ſpecubus ſubterraneis condendis. 194
agar opidum. 194.197
agendicum opidum. 62.65.76
agriculturę cur non ſtudeant Germani. 57.58.
agri priuati olim Sueuis nulli.31. neque Germanis quidquam agri priuati eſt. 57
ahenobarbus. vide Domitius.
alba opidum. 101
albici contra Cæſarem à Maſsilienſibus acciti. 106.110.118
albicorum feritas.110. virtus. 119
alces feræ. 58
alduaſdubis Fluuius. 11
alexandriam vſque Pompeium Cæſar perſequitur. 156
alexandria, receptus fugitiuorum Romanorum. 157
alexandriam Achillas occupat. ibidem
alexandria, incendio tuta. 159
alexandriæ deſcriptio. 159.162
alexandrina licentia. 157
alexandrini belli initia.158.& dein.
alexandrinorum diligentia, ſollertia, induſtria.159.160.verſutia 164
de Alexandrinis plura leges in lib. Hirtij de bello Alexan.159.& dein.

alexia Mandubiorum opidum. 78
alexiorum obſeſſorum perplexitas. 80.81
ad Alexiam opera Cæſaris. 78
alga iumentis in paſtum data. 184
allienus Siciliæ prætor. 179
allienus proconſul Cæſari commeatum in Africam mittit. 186
allobrogum animus erga Romanos. 43
allobroges ad Cæſarem confugiunt. 4. frumentum Heluetiis dare iubentur. 8. ſolicitantur. 77. fines tuentur. 78
alpium tranſmittendarum difficultas. 23
alteri,& alteri. 8.203
amanus mons. 138
ambacti equitum Gallorum. 56
ambarrorum ad Cæſarem legati. 4
ambianorum deditio, 17.19
ambiliates Galli. 25
ambiorix, & Catiuulcus Eburonum principes. 44.45
ambiorix Cæſaris beneficiarius. 45
ambiorigis fraus, & perfidia aduerſus Romanos. 45.46.47.48.53
ambiorigem vlciſci & debellare Cæſar ſtatuit. 53.58.59.90
ambiorigis mira fuga. 59.62
ambiuariti. 32
ambiuariti Aeduorum clientes. 80
ambracia. 139
amphilochi à Cæſare recepti. 143
ana opidum. 106
anartes populi. 58
ancalites Britanniæ populi. 43
ancona opidum. 110 andes opidũ. 23.25.64
androſthenes Theſſaliæ prętor 149
animarum immortalitas. 56
annij Scapulæ mors. 172
annotinæ naues. 41
anſerem Britanni non guſtant. 42
antecurſores Cæſaris. 101
antiochi Comageni auxilia Pompeio. 131
antiſtij Turpionis Q. que Pompeij monomachia. 208
antonius Cæſarianus. 95.131.136.137.138
antuates Galli. 24
apollinem morbos depellere. 56
apolloniam Cæſar recipit. 133.136
apolloniæ commoditas Cæſari. 149
apſus Fluuius. 133.135
apuliæ grauis autumnus. 131
aqua dulcis ad litora marina 160
aquæ euertendæ labor. ibid.
aquæ,& ignis interdictio. 62
aquillaria lacus in Africa. 124
aquitania tertia Galliæ pars. 28
aquitaniæ limites. 1
aquitaniæ pars maxima ſeſe Craſſo dedit. 29
aquitanorum clades. ibidem
aquitanorũ rebellio aduerſus Romanos. ibi.
arar Fluuius. 4
aratores ſtipendiarij milites facti. 183
arduenna ſilua. 40.58
arecomici Volcæ. 64.77
arguetius Cæſarianus. 204
ariarates Ariobarzanis frater. 175
ariminum opidum. 99
ariobarzanes cccc equites Pompeio ſuppeditat. 131
ariouiſtus Germanorum Rex. 9.10.11.12. & deinc. 45.51.55
armis concrepandi mos apud Gallos 67
armorum officinæ Alexandriæ inſtitutæ 159
armatum concilium Gallorum. 51
armenia minor Deiotari regnum. 167.175
armoricæ ciuitates. 135.80.91
arſinoe Ptolemæi Regis minor filia. 159.167
aruernorum,& Aeduorum factiones. 8
aruerni,& Rutheni, à Fabio Max. ſuperati. 13
aruernorum timor à Cæſare 64
arundinum radicibus paſti equi. 144
in Aſiam Cæſar proficiſcitur. 177
aſculum op. à Cæſare recipitur. 101
aſcurum opidum. 183
aſparagum Dyrrhachinorum opidum. 138
aſpauia caſtellum. 208
aſprenas proconſul. 197
aſta op. Cæſari ſe dedit. 211
ategua opidum. 204. capitur. 207.208
atrebates. 17.19.20.80
auaricum op. Biturigum. 66.67.69.74
auienus trib. militum ignominioſe à Cæſare dimittitur. 191
aulerci Romanis dediti. 23. rebellant 27.80
a. Bæbius, eques. 209
a. Clodius. 152
a. Fonteij ignomminioſa dimiſsio. 191
a. Gabinius. 131
a. Trebellius eques. 209
a. Valgius. 205
a. Varro Pompeianus. 135
aurigarum Britãnorum in prœliis mira dexteritas. 37
auſci Aquitani Romanis dediti. 29
auſetani ad Cæſarem tranſeunt. 111
auſpiciorum,& religionum obſeruans Pharnaces. 177
auximum opidum 100
axona Fluuius. 17.18

B

BAbilius. 205
Bacenis ſilua. 55
bætis Fluuius. 173.203
bætoria. 208
bagrada flu. 124
baleares funditores. 17
baleares inſulæ. 183
baliſta turrem deiiciens. 205
barbarorum mos in caſtris figendis. 92
baſilica. 172

bataurorum inſula. 32
belgæ. 1.16
belgæ Gallorum fortiſsimi. 1.16.96
belgarum in Romanos coniuratio. 16.17.19
fuga & cædes, ibidem. in Britanniam commigratio. 42
belgium. 44
bellicatio noua, & inuſitata. 142
bellica porta Vticæ. 124
bellica laude ſemper inclyti Galli. 51.63.80
bellidenſes Cæſari ſe dedunt. 133
bellocaſsi populi. 80
bellonæ templum. 175
bellouaci, eorumque res. 17.18.19.76.80.85.86.87.88
berones Caſsiani. 172
beſsi in copiis Pompeij. 131
bibracte opidum Aeduorum. 7. incenditur. 75.
bibrax Rhemorum opidum. 17
bibractenſe Gallorum concilium. 77
bibroci Britanniæ populi. 43
bibulus xxx. naues Cæſaris incendit. 132. eiuſdem odium in Cæſarem. 134. crudelitas in Cæſarianos, ibid. mors, 135. filij eius duo occiſi. 157
bigerrones Romanis dediti. 29
bithyniæ, ac Ponti compoſitio Cæſari difficilis. 175
biturigum res. 64.65
biuius Curius Cæſarianus. 103
boduognatus Neruiorum dux. 21
bogud Mauritaniæ Rex à Caſsio in auxiliũ vocatur. 173. aduerſus Marcellum pugnat. 174. à Pompeio filio infeſtatur. 183
bogud Rex, & P. Sitius Cirtham Iubæ Regis opidum inuadunt. 184
boia opidum. 66
boij populi 2. Heluetiorum auxiliares. 7. Aeduis attributi. 8
bona Iubæ Regis ſub haſta vendita. 201
bos cerui figuræ. 58
boſphori Rex conſtituitur Mithridates Pergamenus. 178
brachium ad Flumen Salſum Pompeius facit. 205
brannouij. 80
brannouices. ibidem
bratuſpontium Bellouacorum opidum. 19
britanniæ deſcriptio, & Britannorum res, 34. 35.36.37.38.41.42.43.44.
britanniam diſciplinæ ergo adibant Galli. 56
brundiſium opidum, circaque res geſtæ. 103. 104.131.136
brutus adoleſcens Cæſarianus. 64. eius claſſis aduerſus Maſsilienſes. 118.119.123
bullis, & Amantia opida. 140
burſauolenſes populi. 207
buthrorum opidum. 134

C

Cabillonum & Matiſcona. 83
caburus Allobrox. 77
cadauera hoſtium pro Ceſpite. 210
cadetes populi. 80
cadurci. ibidem
cæcilius niger Barbarus Pompeianus. 211
cæcinæ Cæſar ignoſcit. 200
cæreſi Germani. 17
cæſar Antonio adeſt in Auguratus petitione 95
cæſar cum Afranio dimicat. 107
cæſar Deiotaro ignoſcit. 176
cæſar deprecans à ſuis militibus non exauditur. 199
cæſar dictator à M. Lepido dictus. 123. idem Dictator quarto deſignatus. 202
cæſar, & Pompeius vicina caſtra ponunt. 133. 140
cæſar in Galliam contendit. 3.55
cæſar in mare ſe abiicit, & nando euadit 164
cæſar nouem annis iiſdem fere militibus vſus. 99
cæſar Pompeio conciliari vellet 103.133.135
cæſar Rhenum tranſiicit. 34
cæſaris pro caſtris ſemper duæ legiones excubabant. 68
cæſaris & Pompeij nouiſsimum inter ſe prœlium. 152
cæſaris ad Scipionem de pace mandata. 144
cæſaris memorabile factum in creditorum miſeria. 135
cæſaris in Hiſpania res geſtæ. 126
cæſar ſe eſſe Cæſarem reſpondet. 207
cæſarianæ claſsis incendium. 154
cæſarianarum copiarum duces contrarij 173
cæſariani exercitus tolerantia, ſitis, & fames 154
cæſariani à Pompeianis in colloquio condicto contra fidem vulnerantur. 135
cæſariani equites fugantur. 33.147
cæſariani equites mille contra ſeptem millia Pompeianorum confligebant. 151
cæſariani milites ab Afranio, & Petreio male plectuntur. 114
cæſariani milites in quodam caſtello omnes vulnerati. 143
cæſariani milites deſperatione ſe interficientes. 47
cæſariani milites indomabiles. 164
cæſarianorum aduerſus Britannos difficultates. 35.36
cæſarianorum militum aduerſus Germanos trepidatio. 11
cæſarianorum aduerſus Pompeianos pugna & victoria. 210
cæſarianorum ſtrages à Pompeio. 205
c. Antiſtius Reginus legatus Cæſaris. 52
c. Auienus trib. mil. ignominioſe à Cæſare

dimittitur. 191
c.Biotius Reginus eques Romanus à Cæſare captus. 194
c.Caluiſius Sabinus Cæſarianus 138
c.Caninius Vxellodunũ obſidet. 91. & dein. vide,Caninius.
c.Carpineius eques Rom. 45
c.Caſsius Syriacarum nauium Pompeij præfectus. 131
c.Cluſianus ignominioſe dimittitur. 191
c.Conſidius Longus Pompeianus. 124.179. eius crudelitas. ibidem
c.Criſpus Sallnſtlus.vide, Criſpus Sallnſtius.
c.Curio Trib.plebis Cæſaris ſautor.95. vide, Cnrio.
c.Deeij Quæſtorij à Salluſtio ſuga. s°6
c.Fabius legatus Cæſaris. 44.91.106
c.Flauius eques. 209
c.Fundanus eques Romanus ad Cæſarem transfugit. 205
c.Fuſij Cottæ Romani equitis mors. 63
c.Gallonius eques Rom. 122
c.Marcellus Rhodiæ claſsis Pompeianæ præfectus. 131
c.Marius. 11.s87
c.Meſsius Cæſarianus. 186
c.Plætorius Quæſtor. 167
c. Pomponius Pompeianus 131
c.Salluſtius Criſpus præt.180. proconſul. 201
c.Saſerna. 192
c.Trebonius legatus Cæſaris.43.6'.106.Maſſiliam oppugnat.118.prætor vrbanus. s35
c.Triarius Pompeianus.131.eius de procurſu militum præceptum. 152
c.Valerius Donatanrus. 77
c.Valerius Flaccus. 14
c.Valerius Procilius Galliæ prouinciæ princeps. 6
c.Vergilius Petronus Pompeianus. 185. eius deditio. 201
c.Vocatius Tullus. 58
c.Voluſenus, Trib.milit. 24.35.94.144
calaguritani populi. 111
calcatæ ad foſſas complendas. 206
calenus Cæſarianus. 134
caletorum poteſtas. 17
calidon opidum. 138
calones inermes armatis hoſtibus intrepidi occurrunt.21.eorum ſuga. ibidem
calpurnius Saluianus. 172
cameli xx11 Regis Iubæ à Cæſare capti. 195
camulogenus Aulereus.76.eius mors. 77
intra cancellos pugnare. 181
candauia. 133.149
caninius Rebilus legat⁹ Cęſaris.104.140. 211
canopus. 165
cantabri populi. 106
cantium Britanniæ. 42
canuſinm opidnm. 103
capillo promiſſo ſunt Británi, reliqua omni corporis parte raſa. 42
cappadoces in copiis Pompeij. 131
cappadocia regnum Ariobarzanis. 167
capita hominum occiſorum aduerſus hoſtiũ opidum ad terrorem conuerſa. 210
caput Cn.Pompeij adoleſcentis Cæſari allatum. 212
capua opidum. 100
capua perfugium Pompeianorum 101
caralitani Cæſaris ſtudioſi. 105
caraleis Sardiniæ Cæſar adit. 202
carbona opidum. s73
carſulenus Cæſarianus præfectus. 166
carmonenſes populi. 122
carnutes,eorumque res. 44.51.53.63.91
carrnea op. 209
carteia op. 211
caruilius Rex. 44
caſsi Britanniæ populi. 43
caſsiuellaunus Britannorum dux. 42.43.44
caſsianæ turmæ honor à Cæſare. 209
caſsius Pompeianus. s54
caſsij Pompeiani timor.139.eius fuga. s55
caſsius Longinus Pompeianus proprætor relictus.171.eius ſtipatores. 172. eiuſdem odinm apud milites.171.172.pugna cum Marcello.173.174.vulneratio,& cõſanatio. 172. eiuſdem mors. 175
caſtellani caſtellorum domini. s69
caſticus Sequanus Catamantaledis filius. 2
caſtra Lunata. 197
caſtra munire quando primum ceperint Galli. 70
caſtra Poſtumiana,locus. 204
catamantaledes Sequanorum princeps. 2
cataſcopus. 184
catenæ ferreæ pro funibus. 26
catiuulcus Eburonum princeps. 44. taxo vitam finit. 59
cato Cæſaris hoſtis.98. Siciliæ prætor 105. eius de Pompeio querela, ibidem. eiuſdem ad Cn. Pompeium filium oratio. 183
catonis Luſitani oratio ad Cæſarem 206
catonis Vticenſis molimina aduerſus Cæſarem. 187. eiuſdem apud Vticam gratia,labor,exitus. 199.200
vide,M.Cato.
catuacorum poteſtas. s7
caturiges Galli. 3
cauarillus Aeduus capitur. 78
cauarinns Senonum Rex. 51.53
cauſſam ex vinculis dicere. 2
cauſſula. 191
celeritas Cæſaris. 50.65.72
celtæ,qui & Galli. 1
celtiberia regio. 111
celtiberi populi. s06
celtillus Vercingetoricis pater. 63
cenimagni Britanniæ popnli. 43
centrones populi. 3

cercinna inſula. 180
cercinnates Cæſarem commeatu iuuant. 186
cerui in operibus militaribus. 79
ceteio Cæſar ignoſcit. 200
cetrata prouincia. 106
cetrati Afraniani occiduntur. 113
charæ radicis vſus pro panc. 142
cherſoneſus. 161
cheruſci Germaniæ populi. 55
cibaria trium menſium molita ſecum efferunt Heluetij. 3
ciceronis hibernorum oppugnandorum cōſilium. 48
ciceronis prudentia. 48. periculum. 49
ciceronis cura Cæſari. 50
ciceronis obſeruātia mandatorū Cæſaris. 60
ciliciæ ordinatio per Cæſarem. 175
cimberius, & Naſua Sueuorum Imperatores. 10
cimbri, ac Teutoni Italiam vaſtantes. 10. 11
à Mario pulſi. 11
cingetorix, eiuſque res. 40. 44. 51. 54
cinga Fluuius. 109
cingulum opidum. 101
cippi qui dicantur. 79
cirtha opidum capitur. 184
ciſpius, & Aquila Cæſariani. 194
ciuilis diſſentio Romana. 84
ciuilis diſſenſionis remedium. 95. 96
ciuilium diſſenſionum ſeditio. 174
ciuitas omnis Heluetia in quatuor pagos diuiſa. 4
ciuitas Pariſiorum, & Senonum. 53
ciuitatum Germanicarum laus. 58
ciuitates Cæſari amicæ ab eius inimicis vexantur. 122
ciues Romani Gaditani. ibidem
ciuium Romanorum bona, qui cōtra populum Rom. arma tuliſſent, Zamæ vendita. 201
clades ingens Cæſarianorum. 147
claſsis Pompeiana. 131
claſsis Cæſariana. 132
claſsis Cæſarianæ incendium. 154
claſsis Gallica aduerſus Romanos. 26
cleopatra cum fratre ſuo pugnans. 155
cleopatra à Cæſare Regina Aegypti conſtituitur. 167
clientum Gallorum fides. 72
clodius Aquitius Cæſarianus cæſus. 208
clodius Cæſaris & Sciplonis familiaris. 144
clodij cædes. 63
clodianæ cædis reus Milo. 135
clupea inſula. 124. 179
cn. Domitius Caluinus. 129. 138. 199
co. Magius præfectus fabrum Pompeianus captus ad Cæſarem adducitur. 103. 104
cn. Piſo Pompeianus. 179. 182
co. Pompeius proconſul. 52
cn. Pompeius Q. Titurij interpres. 47
cn. Pompeij adoleſcentis molimina. 202. eius cædes. 212
cn. Pompeij aduerſus Cæſarem iniquitas. 96
cn. Pompeij præſidium fragile. 207
cn. Pompeij res præclare geſtæ. 183
cn. Pompeij virtus. 64. Vide Pompeius.
cocoſates Aquitani Romanis dediti. 29
cœlij prætoris iniquitas. 135
cœliæ leges. ibidem
cœlius de rep. remotus. ibidem
cœlius Vincianus Cæſarianus. 177
cohortes colonicæ. 122
cohorti vni Pompeianæ decem Cæſariani certare non detrectant. 189
colonorum delectum habent Pompeiani. 101
comana op. 167. Bellonæ templum. 175
comius, Atrebatenſium Rex, eiuſque res. 35. 36. 44. 53. 80. 85. 89. 94. 95
commeatibus duobus reportatus ex Britannia Rom. exercitus. 44
commentariorum Cęſaris elegantia. 84
commentarios Cæſaris Hirtius contexuit. ibidem
commilites. 125
commilitij conſuetudinis ius. 149
conclamandi mos in caſtris. 148
conclamare vaſa. 112
conditionem ab hoſte armato Romani non accipiunt. 48
condruſi Germani. 17. 59
conetodunus, & Cotuabus duces Gallorum. 63
confluens Moſæ & Rheni. 33
coniugia Gallorum. 57
coniuratio aduerſus Cæſarem. 37. aduerſus Q. Caſsium Longinum. 172
conſidij Longi Pompeiani crudelitas. 179. eius acta. 6. 186. 188. 199. eius mors. 201
conſilia hoſtis audienda non eſſe. 45
conſilium in ipſo negotio non capiendum. 46
conuictolitanes Aeduus. 70. 71. 73
copiarum Cæſaris paucitas. 131. eleuatio. 151
corbeus Bellouacorum dux. 85. 86. eius mors. 89
corduba Cæſaris amica. 122. Hiſpaniæ caput. 203
cordubam Cæſar capere contendit. 204. & dein. 211
cordubenſis conuentus Varronem excludit. 122
cordubenſium onus à Caſsio Longino 171. defectio. 171. 173
corfinium Cæſar oppugnat. 101. 103
coriis intectæ turres. 68
corneliana caſtra. 124. 127
cornelius Balbus vulneratur. 135
cornificius Cæſarianus Quæſtor proprætor. 169.
cornu vnum in fronte bouis figura ceruî. 58.

cornu bouis pro poculo. ibidem
coronam auream Pharnaces Cæſari miſerat. 176
cortice ex arboribus potius ſe victuros Cæſariani minantur, quam Pompeium è manibus dimiſſuros. 142
corus ventus. 40
coſam in agro Turino Milo oppugnat. 136
cotho Hadrumeti. 194
cottæ Aruncuieij prudentia ac virtus. 46
cotuatus & Connetodunus Gallorum duces. 63
cotus Aeduus. 70.78
cotus Thracum Rex D. equites Pompeio ſuppeditat. 131.139
craſtini primipili Cæſariani fortitudo. 152. mors. 154
cratium vſus in bellis. 104
creditarum pecuniarum ſine vſuris ſoluendarum lex. 135
cremandorum cadauerum mos apud Gallos 57
criſpus Salluſtius Zamenſis proconſul. 201. eiuſdem ad Cercinnam inſulam geſta. 186
crines mulieribus abſciſsi,& ex illis tormenta facta. 132
critognati Aruerni crudelis oratio in obſidione Alexiæ. 80
crudelitas veterum Gallorum 56.81
cuniculorum agendorum peritiſsimi Galli. 68
cupiditatis pecuniæ malum. 57
curio Cæſarianus,eiuſque res. 100.104.124.125 & dein.eius mors. 129
curianorum militum trepidatio. 125.129
curiani equites à Scipione deficientes. 191
curioſolitæ pop.Rom.dediti. 23.25.80

D

DAmaſippi liberis Cæſar ignoſcit. 200. eius mors. 201
dardani in copiis Pompeij. 131
decimæ legionis commendatio. 12.20
d.Brutus adoleſcens. 26
claſsis ad Maſsiliam præfectus. 106.110
d.Lælius Aſiaticarum nauium Pompeij præfectus. 131.140.154
deiotarus eiuſque res. 131.167.169.176.178
delphos Calenus Cæſarianus recipit. 143
delta in Aegypto. 165
deuoti, qui Soldurij. 28. eorum mira fides. ibidem
diablintres Galli. 25
dianæ Epheſiæ fanum ſpoliari iubet Scipio. 138. interuentu Cæſaris impeditur. 156
dictator Iulius Cæſar. 23. dictatura ſe abdicat. 130
didius Gadium præfectus. 212. eius mors. ibidem
diei prolatio in exactione pecuniæ donatio dicta. 138
dij Gallorum. 56. Germanorum. 57
dioſcorides,& Serapion legati Ptolemæi Regis ad Achillam. 157
dis pater Gallorum. 56
diuico Heluetiorum legatus ad Cæſarem 4
diuitiacus,Aeduorum Princeps,eiuſque res. 2.5.6.8.12.16.55
domitius Ahenobarbus Pompeianus. 101. eius de fuga ex Corfinio conſultatio. 102. à Maſsilienſibus receptus excluſo Cæſare. 106.110. inde fuga. 123
domitius proditionis arguitur. 126
domitius Caluinus. 138. eius cum Pharnace res. 167.168
donillans Gallogræcus CCC equites Pompeio ſuppeditat. 131
dotis ratio apud Gallos. 57
drapes Senonum princeps. 91. captus. 92. inedia mortuus. 94
druidum deſcriptio. 55
dumnacus Andium dux. 90. eius fuga. 91
dumnorix Aeduus Diuitiaci frater, eiuſque res. 2.3.5.6.40
duo viri Aciem inclinatam reſtituunt. 208
duracius Pictо. 90
duracotorum opidum. 62
duum viri municipiorum. 103
dynaſtæ prouinciæ. 175
dyrrhachio intercluditur Pompeius. 140
dyrrhachij,& Acaiæ geſta. 143. & dein.
dyrrhachina duo prœlia Cæſarem nonnihil debilitarunt. 152

E

EBurones populi. 17. Treuirorum clientes. 32. vbi ſiti. 44. eorum defectio. 45. prædæ omnibus à Cæſare exponuntur. 60. vaſtantur. ibidem
eburonices aduerſus Romanos conſpirant. 27.
egeſaretus Theſſalus Pompeij fautor. 139
egimurum opidum. 189
eginium opidum. 149
elauer Fluuius. 70
elephanti condocefacti. 185
elephanti Scipionis. 179.188.190
elephanti communi periculo in aciem educuntur. 188. eorum terroris minuendi ratio. 195
elephanti L X aduerſus Cæſarianos producti 190. eorum fuga. 198
elephanti L X I V à Cæſare capti. 199
elephanto ferocienti veteranus miles ſe fortiter obiicit. 198
emolumento, id eſt impendio ſeu detrimento. 19
ennius citatus. 208.210

epaſnactus

epaſnactos Aruernus Lucterium Cæſari tradit. 94

epheſiam pecuniam auferre Scipio conatur. 138. ei ſalutem Cæſar affert. 156

ephippiorum vſus apud Suenos indecorus, & turpis. 31

epibatæ armanttur. 183

epidaurum Octauiana oppugnatione liberat Vatinius. 170

epirus tota Cæſari deditur. 133.140

eporedorix Aeduus. 71.72.77. capitur. 78

equeſtres copiæ, pedeſtres apparentes. 181

equeſtris prœlij conſuetudo. 205.206

equitibus quingentis Heluetij quatuor millia equitum Romanorum propellunt. 5

equites mille Cæſariani ſeptem millia Pompeianorum equitum ſuſtinere non dubitant. 151

equites Galli. 56

equitum Gallorum temerarium iuſiurandũ. 78

equites Germani ſæpe in prœliis ex equis deſiliunt, ac pedibus prœliantur. 31

equitum Romanorum generoſitas. 91

equi alga paſti. 184

equorum mira docilitas. 31

equorum ſtudioſi Galli. ibid.

eratoſthenes. 58

eritius bellicum inſtrumentum. 146

eſſedariorum vſus in prœliis, apud Britannos. 36.37

eteſiæ venti. 156

euphranor Rhodius vir fortis. 162. eius mors. 165

exactiones grauiſsimæ Scipionis Pompeiani. 138

exactiones graues Caſsij. 171

excommunicatio veterum Gallorum. 55

exercitus Cæſariani maior pars Tirones. 209

exercitus Cæſariani ſitis. 195

exercit⁹ hoſtiles à mane vſque ad horam decimam in conſpectu alter alterius immoti perſtantes. 193

exercitus Afranij, & Petreij dimiſſus. 117

exercitus Rom. ab Heluetiis pulſus, & ſub iugum miſſus. 3

explorator falſa renuncians. 10

F

FAbij Peligni facinus audax. 127

fabius Max. Ruthenos & Aruernos ſuperauit. 13

facere pro ſano, hoc eſt, quod ſani eſſet. 41

facinus memorabile. 127.132.198.199. horrendum. 206

factiones Gallorum. 8.55

factum eſt metum eſſe magnum. 209

fagum & abietem Britannia non habet. 42

falcatæ quadrigæ Pharnacis. 177

facium in nauibus bellicis vſus. 28

fames ac pænuria Afranianorum. 113

fames Cæſarianorum militum ac tolerantia. 67.147

familiæ Orgetoricis decem millia hominũ. 2

familiæ vnius duo ſimul in Aeduo Senatu eſſe non poterant. 70

fana pecuniis ſpoliata. 99

fanum opidum. 100

faſcium prælationis inuidia. 156

fauonius Scipionem caſtigans. 144

fautores Cæſaris LXXIV. à Pompeio ſecuri percuſsi. 207

fauſtus Sylla. 99

fauſtus & Afranius viui à Sitio capiuntur. 201. eorum mors. ibidem

ferrariæ Biturigum. 68

ferrariæ officinæ à Pompeianis inſtitutæ. 183

ferrum in maritimis Britanniæ locis naſcitur. 42

feſtinatio Cæſaris. 184

fideicommiſſus exercitus. 129

fides Cæſaris. 207

fides Cæſarianorum militum cõſtantiſsima. 189

fides tota Italia anguſtior. 130

fiduciaria opera legati. 122

fiduciarium regnum. 164

filia Ptolemæi regis minor ad Achillam ſe confert. 158

filiis in fœminino genere, Maiori ex duabus filiis. 167

fluminis alti tranſeundi ratio. 203

flumen auertere Cæſar molitur. 111

flumina Romanos milites non morantur. 75

fluſtates Romanis dediti. 29

fœderis militaris ſanciendi ritus apud Gallos. 63

feminæ à viris prodi hoſtibus metuentes, viros hoſtibus ipſæ produnt. 69

foliis arborum paſti equi. 144

fontem cuniculo intercipit Cæſar. 93

fortiſsimi Gallorum cur ſint Belgæ. 1

fortitudinis exemplum memorabile. 199

fortunæ vis. 59.60.61.65

fraternæ pietatis exempla. 6.33.185. zelus, & æmulatio. 6

frenati equi, & infrenati in bellis. 182

frigoris tolerantiſsimi Sueui. 31

frigoribus expoſita eſt Gallia. 5

frumentari. 79

frumentum dediticiis ſuis dandum curat Cæſar. 5

frumentum certis diebus militibus admetiebatur Cæſar. 8

frumentum ſuum Heluetij comburunt. 2

frumenti anguſtia premitur Cæſar. 140

frumenti condendi modus apud Afros. 194

frumenta, & ædificia propria corrumpentes

Galli. 77
frumenta intra munitiones ſata. 144
fuga Ambiorigis mira. 62
fugæ hoſtes celandæ ratio. 88
fugæ ſimulatæ fraus. 128
fugitiui etiam legatos de pace mittebant de ſaltu Pyrenæo. 135
fuluius Poſtumius adiutor Lentuli. 145
funera Gallorum magnifica. 57
fuſius Galeuus Cęſarianus. 132. eius induſtria. 143
fuſius Cotta occiditur. 63

G

Gabali populi. 77. 80
gabinij Cæſariani felicitas. 169. infelicitas, & mors. 170
gabiniani milites. 131. 155. 157
gaditaui Cæſaris fautores. 122. 123
galba Sueſsiouum Rex. 16
galearum tegmenta ex viminibus. 145
galliæ diuiſio. 1. 55
gallia omnis ad Septemtrionem eſt. 5. 34
gallia omnis pacata. 23. repẽte tumultuatur. 25
gallia prouincia. 107. Cæſari decreta. 10
gallia tamquam prædæ Germanis & Romanis expoſita. 13. ſubacta. 94. libera eſſe iuſſa. ibidem
gallia Tranſalpina. 64
galliæ concilium, cui ne orbis quidem terrarum poſsit obſiſtere. 69
galliæ conſenſus aduerſus Cæſarem. 45
galliæ conſenſus in libertate vindicanda. 80
galliæ conuentus Cæſar agit. 15. concilium inducit. 53
galliæ equitatus ad Cæſarem iu Britauniam profecturum. 40
galliæ, & Germaniæ morum diſcrimina. 9. 55
galliæ & Hiſpaniæ regiones ſaluberrimæ. 131
galliæ fertilitas, ac opulentia præ Germania. 9
galliæ imperium ſibi vindicare volunt Heluetij 2. Ariouiſtus & Cæſar. 10. 12. 13
galliæ motus repentini. 44. 51
galliæ præſidia diſtribuit Cęſar. 94
galliæ prouinciæ ſeruitus. 81
galliæ res geſtas Hirtius abſoluit. 84
galli Belgæ. 16
galli bellicoſi. 28. 51. 56. 63
galli Celtæ lingua Gallica dicti. 1
galli diſciplinæ ergo iu Britanniam proficiſcebautur. 56
gallorum equitum mos. 56. iuſiurandum temerarium. 78. virtus, ac fortitudo mirabilis. 109. 180
gallorum veterum mores, ac inſtituta. 55. & dein.
galli à Dite patre progeniti. 56. græcis literis vtebantur, ibidem. humanis victimis diis litabant, ibidem. Cimbrico bello humanis corporibus veſcebantur. 81. in bellis ſedere ſoliti. 89. iumentis maximè delectantur. 31. etiam ſenes militant. 87. multos carros in bellis habent. 109. procero ac mirifico ſunt corpore. 22. 188. religionibus dediti, eorumque dij, ac vota. 56
galli armati in concilium veniebant. 51. nouis rebus plerumque ſtudent. 31
galli in copiis Cæſaris. 106. Iubæ Regis. 128. Pompeij. 131
galli proditores iu exercitu Cæſaris. 19. 54
galli vrbes ſuas ipſi inceudunt. 66
gallorum aduerſus Romanos eouiuratio. 25. 49. 50. odium & iuſidiæ. 46. 63. rebellio. 16. 24. 31. 53. 63
gallorum ante Cæſaris aduentum annua bella. 56
gallorũm coniugia. 57. eouſilia ſubita, & repentina. 25. 31. conſuetudo erga liberos ſuos natu minores. 57. mos in rumoribus nouis excipiendis. 31
gallorum cum Cæſarianis prœlium. 25. 81
gallorum diſciplina ex Britannia allata. 56
gallorum duces ad Alexiam. 80
gallorum, & Belgarum eadem eſt oppugnatio. 17
gallorum fortitudo. 58. induſtria ac ſollertia. 68. infirmitas. 33. leuitas ac mobilitas. 16. 26. 31. libertas. 63. mollities in aduerſis. 28. temeritas innata. 73
gallorum facinus memorabile in mortis pro patria contemptu. 69
gallorum fuga, & clades. 25. 82. 83
gallorum Germanorumque Labienianorũ cædes. 188
gallorum immenſæ eopiæ. 80
gallorum iugenia candida, & aperta. 196
gallorũ inter ſe diſcrimina 1. factiones duæ. 8. 55
gallorum mira conſuetudo in coucilij armati indictione. 51
gallorum uobilium genera duo, Druides, & Equites. 55
gallorum præcipui Belgæ, & Aedui. 96
gallorum principes ad Cæſaris pedes ſe abiiciunt. 7
gallorum tutelam aduerſus Ariouiſtum Cæſar ſuſcipit. 9. 10. 11. 12
gallis ignota Britannia. 35
gallicarum nauium forma. 26. & dein.
gallica claſsis aduerſus Romanos. ibidem
gallicæ plebis vilitas. 55
gallicus victus cum Germanico non conferendus. 9

gallico

gallico Germanicus ager non comparādus. ibidem
gallicorum mnrorum forma. 68
gallinam Britanni non guſtant. 42
ganymedes Eunuchus nutricius Arſinoes.159 eius odium.164.impotens Regnum. 167
garites Romanis dediti. 29
garoceli Galli. 3
garumna Flu. 1
garumni Aqnitanis Romanis dediti. 29
gebenna mons. 64.75
gemella legio. 131
genabum Carnntnm opidum.63.85.diripitur atque inceditur. 65
genabenſis perfidia,eiuſque vltio. 67.69
gener à ſocero proſcriptus. 51
geneua Allobrogum opidum. 3
genuſum Flu. 148
gergobia opidnm. 63
gergobina Boiorum op. 63
gergouia Aruernorum op. 70
eius oppugnatio. 73
germaniæ.& Galliæ morum diſcrimen.55. & dein. 57
germani quando primum, & qua ratione in Galliam tranſierint.9.10.13.33. inde pulſi.15
germanorum equitum virtus. 166
germani pedites ſummæ velocitatis inter equites pugnantes. 14.92
germani leuis armaturæ. 116
germani Tranſrhenani continenter cnm Belgis pugnantes.1.Belgis aduerſus Rom.coniuncti.16.eos Cæſar vlciſcitur. 54
germanorum ad Cæſarem legatio. 32. retenta.34.aduerſus Romanos dolor, & odium. 46.arrogantia.32.cultus corporis. 57. cum Romanis cōflictus.15.clades, ac fuga. ibid. & 33.
germanornm matresſam.prœliandi tempus ſuis præſcribunt. 14
germanorum magnitudo corporis ac terror. 11.mos in bellis parādis.57.nuditas. 57.procacitas.13. ſuperſtitio in prœliis ſuſcipiendis. 14. trepidatio.33.vagatio ſeu peregrinatio & error.57. victus,ibidem.virtus .78
germanorum omnis vita in venationibus, & ſtudio rei militaris conſiſtit. 57
germanos Galli qnondam virtute ſuperabant. 58
germanos Cæſar debellat, & Germanico bello finem imponit. 32.33
Cetera, quæ ad Germanorum deſcriptionem,mores,& inſtituta pertinēt,vide pag. 57.& dein.
getnli.& Numidæ,Marij beneficiarij.186. ad Cæſarem deficiunt. 187.191
getulorum Conſidij comitum auaritia, & crudelitas. 201
getulorum duo opida capinntur. 184
getulorum equites ſine frenis. 193
gladiatoria familia Milonis. 135
glans inſcripta vice epiſtolæ miſſa. 205. 206
glandes fuſæ. 183
glaſto ſe inficiunt Britanni. 42
gobonitio patruus Vercingetorigis. 63
gomphi à Cæſare non toto die expugnati. 150
gordunni Neruiorum clientes. 47
grando ſaxorum in exercitum Cæſaris cadens. 189
grauis armaturæ miles legionarius. 195
græcis ad Ciceronem literis conſcriptam epiſtolam Cæſar mittit. 49
græce indocti Neruij. ibidem
græci contra pop.Romanum pugnare nolentes. 133
græcis literis galli olim vſi. 56
grudij Neruiornm clientes. 47
grumns natura excellens. 204
guturnatus, ſeu Gutruatus, aut Cotuatus Carnutum factionis princeps occiditur. 92

H

HAdrumetum opidnm. 124. à Cæſare obſidetur.179.capitur. 200
hadrumetanorum multa à Cæſare. 201
haliacmon Flu. 139
harpagones. 111.206
harudes populi. 9
heleuteri populi. 80
heluetia omnis ciuitas in qnatuor pagos diuiſa. 4
heluetij ceteris Gallis præſtantiores 1. cetera de Heluetiis vide pag.1.2.3
heluetij pop. 64.77
heraclea Sentica. 149
hercinia ſilua,eiuſqne feræ. 58
herculis fanum Gadibus. 122
herculis fano ablata reſtituit Cæſar. 123
herminius mons. 171
hibernia inſula. 42
hiemare ſub pellibus. 133
hiemes in Gallia maturæ. 34
hiempſal Rex. 192
hippo regius. 201
hippotoxotæ. 131.183
hiſpalis opidum. 122. 123 eius olineta.209. einſdem turbatio, ac moleſtia. 211. 212
hiſpalenſibns ingratitndinem exprobrat Cęſar. 213
hiſpani equites. 45
hiſpani in copiis Cęſaris. 188
hiſpanorum auxilia Gallis aduerſus Romanos. 29
hiſpanorum pugnandi ratio. 108
hiſpanorum ſeditio inter ſe. 174

hiſpaniæ caput Corduba. 203
hiſpaniæ principes ad Cæſarem tranſeunt. 114. ex Hiſpania apportabantur neceſſaria ad armandas Cæſaris naues. 39
hiſpanicæ res tam Pompeianorum quam Cæſarianorum.107.126.142.& deinc. 202
hiſpaniæ duæ à Cæſarianis pacatæ. 147
hiſpaniæ vlterioris fecunditas,& ſitus. 204
hiſpaniæ vlterioris potitus Cn. Pompeius adoleſcens. 202
hiſpaniarum deditio. 126
hiſſam M.Octauius à Cæſare abalienat. 132
homines à Gallis pro victimis immolati. 56
hordeo corrupto,& panico vetere ſe alentes Maſsilienſes. 123
hordeo frumentum auctum. 144
horrorem adſpectus glaſto ſibi conciliant Britanni in bellis. 42
hoſpitium ſacroſanctum.206.eius violati nefas. ibidem
hoſtis conſilia qualiter accipienda. 45
hoſtis in acie tollendi ratio. 52.53
hoſtis in iniquum locum pertrahendi ſtratagema. 54
hybridæ à Labieno conſcripti. 182

I

Iadertinorum in pop.Rom.officia. 169
ibernia inſula.vide.Hibernia.
iberus Flu. 111
iccius.& Antebrogius Rhemorum legati. 16
iccij anguſtiæ. 17
ignis iaci ſolitus. 205
ignis ſupplicium. 2.64
Cum igne pugnantes Cæſariani. 48
igni viui combuſti Paradenſes expugnati. 199
ignibus nocturnis produntur aliquando milites. 142
ilerda opidum. 106.111
illurgauonenſes populi. 111
in Illyrico geſta. 23.25.39.169
imanuentius Trinobantium Rex. 43
imitatores ſollertiſsimi Galli. 68
item Alexandrini. 159
imperatorem ſe appellat Scipio. 138. eo nomine indignus cenſetur à Centurione Cæſariano capto. 189
imperatores munera ac dona ab amicis accipiebant re bene geſta. 176
in Impuberes etiam ſæuit Bibulus. 134
indo Rex. 204
induciomari Treuiri ſimulatio. 40. dolus ac defectio.44.51.fuga.58.cædes. 52
induciarum genus ex miſericordia. 121
inermes aliquando Germani terrorem Romanis afferentes, poſtea armati, ac victores ſpreti,& ſuperati. 11
infantibus in ardore pugnæ nō parcitum.69
ingratos ac perfidos Cæſar vlciſcitur. 193
inimici alter alterum ſeruantes. 45
inſidiæ Labieni aduerſus Cæſarem.190.detectæ. 194
inſidiarum occultandarum fraus. 164
inſignia ſibi in prœliis accommodabant milites Romani. 20
inſignium & ſignorum militarium occultādorum fraus. 73
inſontes etiam,& innoxios nonnūquam diis ſuis ſacrificabant Galli. 56
inſtar legionis videri.146. inſtar cohortium. 163
interceſsio Tribunicia. 98
intermittere dare obſides: hoc eſt,ceſſare,& protrahere. 37
interpretes quotidiani. 6
per Interpretes Cæſar Gallis locutus. 6
iſſa Inſula. 171
iſthmum Cæſar munit. 143
italia ſine vulnere à Cęſarianis capta. 147
italia ſine Sicilia & Africa teneri non poteſt. 126
italię facultates,& exiſtimatio. 52
itineris Cęſariani ad hoſtes aſperitas. 112
itineris difficultas in Afraniano exercitu. 107
ithyreę naues. 183
ictius portus. 39
iuba Numidiæ Rex,Pompeij hoſpes, & amicus.124.Cæſaris hoſtis.184. auxilia Pompeio ſuppeditat.171.elephantos ad Scipionē adducit.184.190. auxilia à Scipione Pompeiano abducit. 184. ad Vticam male pugnat.124.Vticenſes confirmat. 127.Curionem Cęſarianum vincit. 129. eius crudelitas.ibid. & 194.196.ſuperbia & arrogantia. 190.terror apud Cęſarianos,& rurſus contemptus. 190
iubę Regis anguſtię.184.187. 191. 200. mors. 201
iudiciorum mira forma,vt alij audirent, alij iudicarent. 131
iulius Cęſar & P. Seruilius conſules creantur. 130
iumenta alga tolerata. 184
iumenta ſua ſarcinaria Afraniani ipſi occidunt. 116
iumentis maxime delectantur Galli. 31
iunij pœnitentia. 206
iuppiter à Gallis cultus. 56
iura mons altiſsimus. 10
iuſiurandum Labieni in fauorem Pompeij à Cęſare metuentis. 135
iuſiurandum temerarium equitum Gallorū. 78
iureiurando hoſtili fidentes Cęſariani Tyrones in perniciem ſuam ſe dedunt. 137

L

Labieni Cæſaris legati caſtra oppugnata. 51.eius ſtratagemata. 54.76. ſupplementum. 76. cum Gallis prœlium. 77. virtus. 70
labienus à Cæſaris Inimicis ad defectionem ſolicitatur.95. Cingulum opidum exædificat.101.Pompeio iurat, & idem facere cogit legatos,Tribunos,centuriones &c. 133. eiuſdem cum Vatinio de pace altercatio. 135
labieni aduerſus Cæſarianos crudelitas. 147 aſſentatio ad Pompeium. 151. acies contra Cæſarem. 181. inſidiæ aduerſus Cæſarem. 190.detectæ. 194
labieni fuga, & clades.188. 190. 195. mors. 210
laboris intolerantes Galli. 67.70
labori,ac duritiæ,à pueris ſtudent Germani. 57
labrum dumtaxat ſuperius non radunt Britanni. 42
lacetani ad Cæſarem tranſeunt. 111
lacte,& pecore viuunt Sueui. 31
lacte,caſeo,carne viuunt Germani. 57
lacus Lemanus. 2.3
laniſtæ in modum Cæſar ſuos tyrones aduerſus elephantos inſtituit. 195
largitio Cæſaris. 123
larinates populi. 103
lariſſa opidum. 150
latobrigi patriam ſuam deſerunt.2.redeunt. 8.eorum numerus. ibidem
latrocinia apud Germanos infamia quæ non ſint. 57
latrones dicti Romani ab Aeduis. 72
legati aliæ ſunt partes, atque imperatoris. 143
legati Heluetiorum ad Cæſarem. 3
legati iure gentium ſacroſancti. 25
legati officium. 122
legati ſingulis præ ſecti legionibus. 74
legatorum violatorum vltio. 27
legatos Cæſaris Galli violant.25. Pompeiani item. 208
legio Centuriones ſuos cædens. 173
legio Gemella. 131
legio ſeptima frumentatrix. 37
legionis decimæ virtus & pretium apud Cæſarem. 12
legio vndecima Cæſaris impar ceteris. 86
legio vigeſima ſeptima tyronum. 137.138
legio trigeſima ſexta.168. trigeſima ſeptima. 160
legio vernacula. 85
legio veterana. 137
legione vna Gallia vlterior obtenta. 3
legiones à duce perfuga tranſductæ. 125
legiones Cæſaris veteranæ,& nouæ. 86
legiones duæ Cæſari detractæ,Pompeio traditæ. 96. ex primariæ erant in exercitu Pompeij. 151
legiones Pompeij. 131
legiones ſemper duæ pro caſtris Cæſaris excubabant. 68
legionum Cæſarianarum in hiberna diſtributio. 44
legionarij militis robur. 195.196
legionarij in equos impoſiti. 12
leguminibus etiam contenti erant Cæſariani milites in inopia. 142
lemonices populi. 80
lemouicum opidum. 90
lenium opidum. 211
lentulus Spinther Aſculo expellitur. 101
lentulus & Marcellus coſſ.Cæſaris hoſtes.95. 101.Roma metu Cæſaris aufugiunt. 101
lentulus Marcellinus Quæſtor Cæſarianus. 145
lētuli Conſulis æs alienum.98.odium in Cæſarem. 97
lentulus Spinther ætatis honorem oſtentat. 150
lentulus Spinther Cæſaris beneficiarius. 102. eiuſdem fuga.101.mors. 155
lenunculi,nauigia piſcatoria. 129
lepidus Proconſul in auxilium à Caſsio vocatur. 173. mediat inter Caſsium & Marcellum. 174
lepontij populi. 32
leporem Britanni non guſtant. 42
leptis opidum.172.ciuitas immunis & libera. 180
leptim Labienus oppugnare conatur. 185
leptitanorum multa à Cæſare. 201
leuaci Neruiorum clientes. 47
leuci populi. 12
leuis armatura inter equites interiecta. 182
leuis armaturæ pedites. 81
lex Aeduorum de magiſtratibus creandis. 70
lex Iulia. 101
lex Pompeia de ambitu. 131
leges Cœliæ duæ. 135
lexouij,ſeu Lexobij,aduerſus Romanos conſpirant. 25.27
libertas Gallorum. 25.63
libertini,& ſerui in militiam adſcripti. 182
libo Pompeianus cum Cæſare ad oricum colloquitur. 134. inſulam Brundiſinam occupat. 136. Cæſarianos terret, ibidem. Brundiſio diſcedit. ibid.
liburnica claſsis Pompeiana. 131
licinius Damaſippus. 129
lictores habere priuatis non licebat. 110
ligarius captus à Cæſare necari iuſſus. 194
Q.Ligario,C. Conſidij filio Cæſar ignoſcit. 200
liger,ſeu Ligeris Flu. 25.64.75

lilium in munitionibus Alexiæ. 80
lilybæum promontorium. 179
lingones pop. 7.12.32
lintrium vſus in fluminibus tranſiiciendis. 4
liſcus Aeduus Dumnorigem apud Cæſarem deſert. 5
litata internecio, hoc eſt vlta. 208
litauicus Aeduus eiuſque fratres. 71.72. eius perfidia, ac fuga. 71.72.75
litora omnia à Pompeianis tenebantur. 140
literæ Cæſaris vix, atque ægre in Senatu recitatæ. 97
literis diſciplina Druidum non mandabatur. 56
liuineius Regulus, Hadrumeti præfectus. 200
longarum nauium agilitas. 41
longinus Cæſarianus. 172
lorica. 79
l. Aemilius Decurio equitum Gallorum. 7
l. Afranius Legatus Pompeij. 106. proditionis poſtulatus. 109
l. Aurunculeius Cotta legatus. 44. eius prudens conſilium. 46. vulnus. 47
l. Cæſar adoleſcens legatus. 77. 99. oratione Vticenſes cohortatus, vt portas aperirent, Cæſari aduenienti obuiam proficiſcitur. 200
l. Canuleius legatus Cæſarianus. 140
l. Caſsius Conſul ab Heluetiis cæſus. 3.4
l. Caſsius Longinus Cæſarianus. 138
l. Cellæ Cæſar ignoſcit. 200
l. Ciſpius Cæſarianus. 193
l. Decidius Saxo Cæſarianus miles. 112
l. Domitius. 99. in Cæſaris poteſtatem venit. 103. eius fuga. 123
l. Domitij ſententia de tribus tabellis iudicibus dandis in cauſſa eorum qui à Pompeio non ſtetiſſent. 150. eiuſdem mors. 154
l. Fabij Centurionis ſeu virtus, ſeu temeritas miranda. 74
l. Hirtius à Pompeio ad Parthos miſſus. 150
l. Iunius Paticcus. 203
l. Lateranſis Imperator appellatus. 172. eius mors. ibidem
l. Lentulus Conſul. 97. eius mors. 155. vide Lentulus.
l. Licinius Squillus Caſsium fauciat. 172
l. Lucceius Pompeianus. 135
l. Manlius prætor Pompeianus. 103
l. Manlij Proconſulis fuga. 28
l. Mergilio. 172
l. Metellus trib. plebis Cæſari obiicitur. 105
l. Minucius Baſilius. 59. eius ad Cæſarem epiſtola. 207
l. Munatius Plancus. 44
l. Naſidius Pompeianus. 118
l. Paullus conſul. 95
l. Petroſidij aquiliferi mors. 47
l. Piſo. 98
l. Piſo Cæſaris ſocer. 4. 98. eius mors. 4
l. Plancus Cæſarianus. 107.179
l. Pupius Centurio à Cæſare captus dimittitur. 106
l. Racilius aduerſus Caſsium conſpirat. 172. eius mors. ibid.
l. Roſcius. 44. Quæſtor. 51. prætor. 98
l. Rubrius in poteſtatem Cæſaris venit. 103
l. Septimij trib. militum aduerſus Pompeium crudelitas. 155
l. Sertorius. 111
l. Straberius Pompeianus, Apolloniæ præfectus, clam inde profugit. 135
l. Ticida eques Romanus. 189
l. Titius Trib. milit. 173
l. Tiburtius in colloquio vulneratur. 135
l. Torij apud Cordubenſes terror. 173
l. Torquatus Orici præfectus Pompeianus ſe & Oricum Cæſari dedit. 133. eius mors. 201
l. Valerij Præconini legati mors. 28
l. Vareni Centurionis egregium pro inimico facinus. 49
l. Vibullius Rufus in Cæſaris poteſtatem veniens, ab eo ſemper dimiſſus. 132
lucretius Hiſpilo Pompeianus. ibidem
lucterius Cadurcus homo audax. 64.91
luminibus accenſis noctu Vticam Cæſar peruenit. 200
lunæ plenæ vis in æſtibus maritimis. 36
luna niſi noua Germanos non contendere. 14
lunata caſtra. 197
luſitania. 106.171.211
luſitani Hiſpalim oppugnant. 211
luſitani leuis armaturæ. 109
lutetia Pariſiorum. 53. 76. incenditur. 76
luxuries Pompeiani exercitus. 153
lyſſum opidum. 137

M

MAcedones equites in Pompeij copiis. 131
macedoniæ pars libera. 138
machinæ bellicæ Romanorum barbaris admirationi ſunt. 22
machinæ variæ Alexandrinæ. 159
magiſtratus Gallorum. 57
magiſtratus bellici apud Germanos. ibid.
magiſtratus lex apud Aeduos. 70
magiſtratus præpoſtere decernuntur Romæ 99
magiſtratus Romanis ſacroſancti. 213
magnitudo animi Cæſaris. 186
magnitudo corporis & vires vt ponantur. 31
malaca vrbs. 174
malacia, ac tranquillitas maris. 27
malcus Nabatæorum Rex. 159
mandubiorum fames, ac miſeria. 81
mandubracius adoleſcens Britannus. 43

manlius Tuſculus. 172
manus rebellibus victis præciſæ. 94
manibus præciſis dimiſsi tabellarij capti. 205
marcelli odium aduerſus Cæſarem. 96
marcellus cum Cordubenſibus à Caſsio deficit. 173. Vide. M. Marcellus.
marcius Criſpus præſidio Thebennenſibus à Cæſare mittitur. 197
marcomanni Germani. 15
m. Acilius. & Statius Murens Legati Cęſaris. 134
m. Antonius legatus Cæſaris. 82. Quæſtor. 85. Brundiſio præeſt. 136. eius ſacerdotij petitio. 95
m. Antonius. Q. Caſsius Trib. pl. Cæſaris fautores. 98
m. Aquinius nouus homo. 192
m. Aquinio Catonis filio Cæſar ignoſcit. 200
m. Ariſtij Trib. mil. miſera cædes. 73
m. Bibulus Pompeij præfectus maris maximus. Vide Bibulus.
m. Cœlius Rufus prætor Romanus. 135
m. Calidij ſententia de rep. in diſſenſione ciuili Pompeij, & Cæſaris. 98
m. Cato Vticenſis. 183. 187. 199. Vide Cato.
m. C. aſſus à Parthis interfectus. 138
m. Eppio Cæſar ignoſcit. 200
m. Fauonius Pompeianus. 139
m. Lepidus prætor. 123
m. Marcelli ſententia de rep. in diſſenſione Cæſaris & Pompeij. 98. idem prætor appellatus. 173. eiuſdem prudentia. 174
m. Meſſala, & M. Piſo Conſules. 10
m. Meſſala legatus. 185
m. Octauius Pompeianus. 131
m. Opimij præfecti equitum Scipionis mors. 139
m. Petreij Centurionis præclarum facinus. 74. eiuſdem fauor erga Cæſarem. 139. erga Pompeium. 182. fuga. 201. mors. ibidem
m. Plotius in colloquio vulneratur. 135
m. Pomponius Cæſarianus. 154
m. Rufus Quæſtor. 124. 129. eiuſdem ſententia de Cæſare, & Pompeio. 98
m. Silanus. 52
m. Tiro ignominioſe dimittitur. 191
m. Titius Ariouiſti hoſpes. 14. de manibus Germanorum ereptus. 15
m. Trebius Gallus. 25
m. Valerius Procillus. 14
m. Varronis in vlteriore Hiſpania legati mutatio. 122. & dein. eius legiones 173
marcomanni populi. 15
mare bis æſtuans XII horarum ſpatio. 25
mare concluſum, & mare apertum. 26
maris tranſitu Cæſarem prohibere Pompeius conatur. 131
marium omnium non eandem eſſe naturam. 25
marij affinis Cæſar. 186
maritimorum Gallorum rebellio aduerſus Cæſarem. 25. 26
maritimorum opidorum munitio. 26
marrucini populi. 103. 127
mars. 56
marſi Centuriones perfugæ. 125
marſorum militum virtus. 102
maſsilienſes docti. 121
maſsilienſium res. 106. 111. 118. 119. 121. 122. eorũ nomini & vetuſtati defert Cæſar ne eos perdat. 123
materiari. 79
materfam. de muro ſe deiiciens. 207
materiæ inopia laborat Africa. 183
matiſcone opidum. 83
matrona Flu. 1
mauri equites. 180
mauri equites elephantorum præſidium. 198
maurorum equitum duo millia à minus triginta Gallis equitibus in vrbem repelluntur. 180
mazaga opidum. 175
mazaræ telorum genus. 7
mediomatrices. 32. 80
medobrega Luſitaniæ op. 171
melodunum opidum. 76
memorabile Cæſaris factum in difficultate pecuniaria. 130
memorabile Cæſaris documentum in reficiendis militibus. 148
memorabilis caſus in conflictu nauali. 119
memoriæ exercitatio. 56
menapij Galli. 17. 29. 31. ab Vſipetibus oppreſſi. 31. eorum vaſtatio. 38. rebellio. 53. deditio. ibidem
mendacij vſus in captandis militum animis. 73
menedemus Macedoniæ princeps. 138
mercatorum commercia cur admittant Suevi. 31
mercurius præcipue apud Gallos colebatur. 56
meſſalla Cæſarianus Vticam cuſtodit 200
meſſanæ periclitatio. 154
metioſedum opidum. 77
metropolis opidum in poteſtatem Cæſaris redactum. 150
militis in Cæſarem cauillum. 12
militis veterani cum elephanto pugna. 198
milites à mane ad veſperam ieiuni in armis ſtantes. 188
milites præ pauore teſtamenta condentes. 11
milites ſeipſos plectentes. 149
militum amor erga Cæſarem. 117
militum tyronum ruditas. 61
militaris diſciplina & ſeueritas largitione nimia minuitur. 171
militarium ſignorum conferendorum cærimonia apud Gallos in fœderibus faciendis. 63

milo cædis Clodianæ reus. 135
eiuſdem molimen, ac mors. 136
minerua dea. 56
minucius Rufus Pompeianus. 132
minucius Silo, L. Racilij cliens. 172
minucius coniurationis aduerſus Caſsium index. excruciatur à libertis. ibidem
minutatim ſe recipere. 185
miracula poſt victoriam Cæſaris. 156
mithridates pergamenus. 165. ſe Cæſari iungit ibidem. Rex Boſphori à Cæſare conſtituitur. 177.178
mona inſula. 42
monomachia. 208
morini Galli. 17. vltimi Gallorum pacati. 29. eorum ad Cæſarem legati. 35
Barbaros ſe vocant. ibid.
morini Cæſarianos ex Britannia reduces inuadunt. 38. in poteſtatem Romanorum rediguntur, ibidem. Atrebatibus à Cæſare attributi. 80
à Morinis in Britanniam tranſiectus breuiſſimus eſt. 35
moritaſgus Cauarini Regis frater. 51
moſa Fluuius. 32
mulieres & pueri in muro diſpoſiti ad ſpeciem dumtaxat. 132
mulieres Germanorum rhedis & carris impoſitæ. 15
mulierum Gallicarum mos in prœliis capillum paſſum demittendi, & liberos proferendi. 74
mulierum crines præſecti ad tormenta bellica efficienda. 132
muliones, equitum ſpeciem exhibentes. 73
munatius Plancus Caſsij lictorem gladio tranſfigit. 172
mundo opidum. 210
mundenſis campus. 209
mundenſium ducum clades. 211
munera Milonis. 135
municipia Romana, pecunias exiguntur. 99
munitiones Cæſaris ad Aleſiam. 79
munitiones Cæſaris & Pompeij ad Dyrrhachium. 141
munitionum ambitus inuſitatus. 145. Vide Opera.
muri opidorum Gallicorum. 68
muri hoſtilis primũ conſcendendi gloria. 74
murus miræ longitudinis. 3
muſculi forma. 120
mutuo ſeſe conficere conantur Iuba, & Petreius. 201
myoparo. 170

N

Nabatæorum Rex. 159
nannetes Galli. 25
narbo vrbs. 28.64.94
naſidij claſsis capta. 194
naſidij odio Sulcitani à Cæſare multantur. 202
naſidianæ naues inutiles. 119
naſua & Cimberius Sueuorũ imperatores. 10
naues Britannorum. 109
naues Cæſaris. 25.35.37.39.41.105.106.110.131. 132.137
nauium Gallicarum forma. 26.27
nauium Rhodiarum naufragium. 137
nauium Romanarum cum Gallicis impar prœlium. 26
nauale certamen Romanorum & Gallorum 27. Maſsilienſium, & Cæſarianorum. 110. Vatinij & Octauij. 170
nauigationes Cæſaris felices. 44
naupactus. 138
neapolis. 179
nebulæ craſſæ latibulum. 204
negligentia ex diuturnitate. 87.132.194
nemetes Germani. 15
nemetocerna opidum. 94
nemo tam fortis, qui non rei nouitate perturbetur. 61
neruij equitatu nihil olim valebant. 20
neruij Gallorum ferociſsimi. 17. Græce indocti. 49. militaria opera à Rom. facere docti. 48. eorum clientes. 47. mores. 19.50. multitudo. 48. peruicacia in re aduerſa. 22. in Ro. rebellio, ac fraus. 20.21.47.50.51.53. deditio. 22.53
nicomedis Bithynij nobilitas. 175
nicopolis opidum. 158
nili aqua limoſa, atque turbida. 160
nimbus cum ſaxorum grandine. 189
nitiobriges populi. 64. eorum Rex Teutomatus. 70
niue altiſsima Cæſar non prohibetur ab itinere. 64
norica opidum. 2
noricus ager. ibidem
noricus Rex. 102
nouiodunum opidum. 18.65.75
nox dierum xxx in inſulis Britannicis. 42
noctem diei præponunt Galli. 56
noctes in Britannia, quam in continente, breuiores. 42
noctium non dierum numero ſpatia temporum metiuntur Galli. 56
nocturna Gallorum concilia. 51
nocturna opera Cęſarianorũ obſeſſorum. 48
numeius, & Verodoctius Heluetiorum legati. 3
numidæ & Cretæ ſagittarij in exercitu Cæſaris. 17
numidæ & Getuli à Scipione multi ad Cæſarem delabuntur. 186
numidæ in cruce ſuffixi. 194
numidarum aduerſus Curionem ſtratagema. 128
numidarum celeritas. 195. eorum equi infrenati.

nati 182
numidarum clades. 128. incurſio in exercitũ Cæſaris. 180.195
nutricius pueri regis regnũ procurans. 156
nymphæum portus. 137

O

OBſides Cæſariani ab Aeduis male multantur. 77
obſides Gallorum male habet Arioviſtus. 9
obucula opidum. 173
ocelum opidum 3
octauij Pompeiani caſtra oppugnantur. 132. eius cum Vatinio nauale prœlium. 170. fuga. 171
octodorus Veragrorum vicus. 24. incenſus. 25
octogeſa opidum 111
oculorum effoſsio in minoribus ſuppliciis. 64
olei triciescentenis millibus pondo multantur Leptitani à Cæſare. 202
ollouico Teutomani pater. 70
onuſtus cum genitino. 194
opera Cæſaris ad Alexiam. 79. ad Maſsiliam 119.120
opidum altiſsimis mœnibus à Cæſare vno nec toto die expugnatum. 150
opidum quid Britanni vocant 43
opidi Corfinij cura Cęſari, ne diripiatur à militibus. 102
opidi Sarſuræ præfectus Scipio, à multitudine interficitur. 196
opida Hiſpaniæ natura loci munita. 204
oppius legatus Cæſaris. 195
orchomenum Cæſar recipit. 143
orcinia Silua. 58
orgetorix (qui & Orgẽtorix in vetuſtis quibuſdam codicibus) Heluetiorum princeps. 2
orgetorigis filius,& filia capiuntur. 7
orgetorigis mors. 2
oricum opidum. 132. Cæſar recipit. 133
oſcenſes populi. 111
oſiſsini Romanis dediti. 23
otacilius Craſſus Pompeianus. 137

P

PAbuli equorum inopia apud Pompeianos. 144
pabuli inopia iumenta ſua occidentes. 116
ſine pabulo retenta iumenta toto quatriduo. ibid.
pacatorum inſigne in bellis. 74
pacidius Pompeianus. 181
pacidij Pompeiani aduerſus Cæſarẽ pugna. 197. eiuſdem mors. ibid.
paconia inſula 179
pæmani Germani. 17
pagi centum Sueuorum ad ripam Rheni cõfidentes. 10
pagi Tigurini robur. 4
pagos in quatuor omnis ciuitas Heluetia diuiſa. ibid.
palæopharſalica victoria. 171
palma ex pauimento enata. 156
paludati prætores. 99
paludes Morinorum. 38
palus inter duo caſtra media. 18
palus perpetua in Sequanam influens. 76
panis à famelicis in hoſtium caſtra abiectus 142
panis ex radice factus. ibid.
panico & hordeo ſe alentes Maſsilienſes. 123.
parada opidum,& eius miſerãda clades. 199
parætonium. 160
parentare cinibus. 50
pariſij populi. 53
parthi Romanorum hoſtes. 138
parthicum bellum. 96
parthinorum opidum Cæſar expugnat. 140
parthinos Pompeius prædæ loco habuit. 141
paſtores indomiti. 110
paſtores Turini à Milone ſolicitantur. 136
pecuniæ conflandæ commenta. 138.171.172. 173
pecuniæ ẽ fanis tolluntur. 99
pecuniam publicam ſibi oblatam Cæſar repudiat. 103
pecunias Cæſar mutuas à Tribunis militum, & Centurionibus accipit. 107
pecus loco frumenti imperatum. 110
pecoris cupidi barbari. 60
pecoris in agros obuerſari ſinẽdi aſtutia ad occultandas inſidias. 168
pedites mira celeritate equorũ curſum adæquantes. 14
peditum eximiæ pernicitatis comminiſcendorum inter equites in pugna ſtratagema. 78.88. 150.181.195
peligni pop. 101
pelles pro velis. 26
pelles veſtitus Sueuorum. 31
pelnſium ſe confert Pompeius victus fugiẽs 155. id à Mithridate capitur. 165
penteremes duæ Cæſarianæ capiuntur. 193
perfidia Aeduorum aduerſus Romanos. 72
perfuga Gallus ad Gallos adornatur. 27
perfugæ Cæſariani. 145
perfugi multi ex Pompeianis quotidie ad Cæſarem confluebant. 115
periclitari fortunam. 133
periurium Oracilij Pompeiani. 137
periurij perfidiã morte Cæſar vlciſcitur. 194
pertinaciam hoſtium Cęſar magnopere vindicandam cenſet. 92
petra, locus. 140
petreius legatus Põpeij. 106. eius furor. 114

Qq 5

petreius Theſſalus Pompeij fautor. 139
petreius & Afranius Pompeiani copias iungunt. 106. Cæſaris calamitatem Romam ſupra verum nunciant. 110. eorundem crudelitas in Cæſarianos. 77
petreij mors. 201
petrocorij pop. 80
pharus quid ſit. 157
pharitæ. 163
pharnacis Armeniæ Regis res. 167.168.169. 170
pharſalia locus vbi Cæſar milites ſuos expoſuit. 132
pharſalici exercitus clades. 154
philippus Trib. plebis. 99
philo Pompeianus Hiſpalis præfectus. 211
photiuus Eunuchus nutricius Ptolemæi Regis, regnum Aegypti procurat. 156. eius cædes. 158
piceni populi. 100
pictonum vexatio. 90
pilorum cacumina ardentia. 189
piruſtæ Illyrici. 39. eorũ legatio, ac deditio, ibidem.
piſaurum opidum. 100
piſcibus & ouis auium victitantes populi. 32
piſo Aquitanus cum fratre occiditur. 33
plætorij Ruſtiani mors. 201
planities xv. millia paſſuum patens. 187
plebs Gallorum, Seruorum loco habebatur. 55
plebis Gallicæ tutamen aduerſus potentiores. 55
pleumoſij Neruiorum clientes. 47
plumbum album in Britannia. 42
pluuia ſaxorum. 189
pompeia lex ambitus. 131
pompeiæ Fauſti vxori Cæſar ignoſcit. 201
pompeij, & Cæſaris amicitia. 52
abalienatio Pompeij. 96.99
pompeij patris, & filij. & Pompeianorum res geſtas in bello aduerſus Cæſarem videre potes à pag. 97. ad pag. 157. rurſus pag. 172. 173. 183. item à pag. 202. ad pag. 113.
pompeij Rufi periculum. 199
pomponius. M. Cæſarianus. 154
pontis in Rheno à Cæſare facti ratio & forma. 34.54
pontis intercisi reficiendi ratio. 112
pontem celeriter efficit Cæſar. 34.110
pontem Geneuenſem Cæſar reſcindit. 3
pontem in Arare Cæſar facit. 4
pontes interruptos reficere Cæſar prohibetur magnitudine fluminis. 109
pontones. 137
pontum Cæſar recipit. 177
pontum Pharnaces occupat. 169
populi, & ciuitates ad partes Cęſaris tranſeuntes. 111
poſſe largiter apud aliquos. 5
poſtumiana caſtra. 204
prædonum bellum. 114
præſcriptio, prætextus. 138
præſidium Iubę Regis apud Thebennam interficitur. 197
prætores inter ſe aduerſarij. 135
prætorum de imperio ad popũlũ ferebatur. 99
præuertere, hoc eſt anteuertere, & præuenire, atque occupare. 70
præciani Romanis dediti. 29
princeps, prima. 12
pro rata parte. 100
proconſul cum imperio ad vrbem manens. 52
procurator regni Nutricius Regis pueri. 156
prouincia facta ex Regno Iubæ. 101
prouincię Galliæ ſeruitus. 81
prœlium equeſtre. 191. nauale. 161.162
prœlia ſex à Cæſare vno die facta. 143
ad Ptolemæum Regem Aegypti Pompeius fugiens ſe confert. 155
ptolemæum inter & Cleopatram Cæſar arbitrum ſe interponit. 156
ptolemæi patris teſtamentum. ibid.
ptolemæum puerum Cæſar in ſuam poteſtatem recipit. 157
ptolemæi Regis pueri fictæ lachrymæ. 164
ptolemæi Regis caſtra oppugnat Cæſar. 166
ptolemæi Regis mors. 167
puberes omnes armati conuenire coguntur armato concilio indicto apud Gallos. 51
p. Actius. 124
p. Atrius eques Rom. à Cęſare captus. 194. venia donatur. 200
p. Caluicius Pompeianus. 211
p. Conſidius pro exploratore miſſus falſa renuuciat. 6.7
p. Cornelij Scipionis mors. 196
p. Craſsi adoleſcentis res. 15.25.26.29
p. Domitius. Vide Domitius.
p. Lentulus Spinter in poteſtatem Cęſaris venit. 103. Vide Lentulus.
p. Ligarius Afranianus iuſſu Cæſaris necatus. 194
p. Saſerna. 180
p. Seruilius Coſ. 130
p. Sextij Baculi primipili mors. 24.61
p. Sitius Numidiam Iubę regnum inuadit. 187. eiuſdem virtus. 201
p. Sulpitius Rufus legatus. 35
p. Sulpitius prętor. 154
p. Syllæ dexteritas. 142.143
p. Vatinius Cęſaris legatus. 135
p. Veſtrius eques Rom. captus. 194
puellę regnantis tædium apud populum. 164
pueri & mulieres in muro ad ſpeciem militũ diſpoſiti. 132
pugna ex eſſedis. 36.37
pugna naualis. 27

pugna ſex horas durans. 24
pugnam ineuntium Gallorum vota. 26
putei à Cæſarianis fodiuntur. 160
pyra Iubæ Regis in opido Zama. 200
pyrenæi montes à Cæſare occupantur. 106

Q

QVadrigæ falcatæ Pharnacis aduerſus Cæſarem. 177
q. quinctilius, & L. Canuleius, legati Cæſaris. 140
q. Aquila Cæſarianus. 193
q. Atrius nauium Cæſarianarum præfectus. 41
q. Caſsius Trib. pl. Cæſarianus. 122. Gaditanorum præfectus. 133
q. Caſsij Longini odium in Hiſpanos, & cótra. 171. vulnus. 172. mors. 175. Vide, Caſſius.
q. Cicero Cæſarianus. 44. eius caſtra oppugnantur à Neruiis. 47. eiuſdem valetudo tenuiſsima. ibid.
q. Coponius Rhodię claſsis Pompeianæ pręfectus. 136
q. Cornificius Cæſarianus. 169
q. Cominius Cæſarianus ad Scipionem deductus. 189
q. Fabius Maximus legatus Cæſaris. 203
q. Fulginij Cæſariani primihaſtati x i v. legionis mors. 108
q. Fuſius Calenus legatus Cæſaris. 117
q. Iunius Hiſpanus. 45
q. Laberij Duri Trib. mil. mors. 42
q. Ligario Cæſar ignoſcit. 200
q. Lucretius Senator. 101
q. Marcius Trib. mil. Pompeianus ad Cæſarem transfugit. 205
q. Patiſcus Cæſarianus. 167
q. Pedius legatus Cæſaris. 16. 136. 203
q. Pompeij Nigri equitis R. Italicẽſis robur. 208. eiuſdem cum Antiſtio Turpione ſingulare certamen. ibid.
q. Sertorij milites. 29
q. Sabinus. 143
q. Sextius de vita pecuniam paciſcitur. 172
q. Titatius Varus præfectus equitum. 90
q. Titurius Sabinus legatus Cæſaris. 17. eiuſdem prouincia. 16. apud Vnellos acta. 27. ſtratagema. 28. 44. 45. & dein. eiuſdẽ mors. 47
q. Tullius Cicero. 59
q. Varus præfectus equitum Domitij Cæſarianus. 139
q. Velanius. 25
quiret. 199
quos inter. 74

R

RAbirius Poſtumus. 180
radix qua vice panis vterētur Cæſariani. 141
radicibus arundinum paſti equi. 144
raſcipolis Macedonis auxilia Pompeio. 131
raueuna opidum. 99
rauraci populi. 80. ſe Heluetiis domos ſuas relinquentibus iungunt. 2
rebilus magni vſus militaris vir. 124. 127
rex Iuba. Vide, Iuba.
regis Deiotari abiectio. 176. ſubleuatio, ibidem. Vide, Deiotarus.
reges Aegyptiis conſtituit Cæſar. 164
reges Britannici quatuor. 44
regnum fiduciarium. 164
regnum Iubę in prouinciam conuerſum. 201
rei ex vinculis cauſſam apud Heluetios dicebant. 2
religio ſacerdotum Gallicorum. 56
remulco nauem abſtrahere. 144. adducere. 161
repræſentare, in præſentia dare. 176
reſcribere ad equum. 12
rhedones Romanis dediti. 25
rhemi Romanorum amici. 77. in inſidias Bellouacorum incidunt. 87
rhemi ſe Cæſari dedunt. 16. eorum amicitię vſus Cæſari. ibid. eorundem apud Cæſarē auctoritas, & gratia. 51. 53. 55
rheni fluminis latitudo, & altitudo, origo, fluxus, & inſulæ. 9. 32. 33. 34
rhodanus fluuius. 1. 2. 10
rhodiæ claſsis Pompeianæ præfectus C. Marcellus, cum C. Pomponio. 131
rhodiorum in maritimis prœliis virtus. 161
romani ab Heluetiis cæduntur. 5
romani arbitri regni Aegyptij teſtamento electi. 156
romani negotiatores imprudentes Genabi à Gallis opprimuntur. 63
romani Sicambris prædabundi produntur. 60
romani ſtatura breui, Gallis ludibrio ſunt. 22
romanorum ac Britannorum diſpar pugna. 43
romanorum incautorũ oppreſsio ab Aeduis. 91
romanorum mos in pugna committenda. 152. 153
romanorum ſeruitutem excutere Galli conantur. 25
romanorum naues ad Maſsiliam. 110
romanarum legionum pluſquam hyperbolica laus. 213
roſcillus & Aegus Allobroges fratres à Cæſare ad Pompeium deficiunt. 144. & dein.
roſcius prætor Pompeium Cæſari purgat. 99
roſtra actuariis nauibus Vatinius imponit 170
ruſpina opidum. 180. primum opidum ad a-

micitiam Cæſaris acceſsit in Africa. 187
rutheni Aruernis conciliantur. 64
rutilius Lupus prætor Pompeianus. 103.143

S

Sabini legati cunctatio. 27
ſabis fluuius. 19
ſabura Iubæ Regis præfectus. 128. eiuſdem ſtratagema. 129. mors. 201
ſacerdotum auctoritas. 70.175
ſacerdotes Galliæ Druides. 56
ſacramentũ apud ſe dicere Domitianos milites Cæſar iubet. 103
ſacramẽti Domitiani religione milites ſuos liberat Curio. 126
ſacramentum militare vt ſoluatur. 126
ſacramenti redemptione, pecuniæ cogendæ inuentum. 172.173
ſacrati viri à Capua decem ex Cæſarianis cæſi. 147
ſacrificia veterum Gallorum. 56
ſagittarij Galli. 70
ſagittariorum, & funditorum Pompeianorum cædes. 153
ſagittarum triginta millia in Caſtellum Cæſarianum coniecta. 143
ſaguntinorum ſigna. 204
ſalinarum ſtagnum. 197
ſalienus. 185
ſalona opidum. 132.169
ſalonarum conuentus. 132. oppugnatio. ibid.
ſalſum Flu. 204
ſaltus Pyrenæus Caſtulonenſis. 106
ſalum, pro mari. 193
ſalluſtij ad Cercinnam inſulam geſta. 186
ſalutatio militaris. 199
ſamarobrina opidum. 44.50
ſamarobrinenſe Gallorum concilium. 44
ſantones Toloſatium vicini. 3
ſarſura opidum. 196
ſaſales Coti Regis filius inter Pompeij copias. 131
ſaſerna præfectus Leptitanus. 180.185
ſaturnini, & Gracchorum caſus. 99
ſaxea pluuia. 189
ſcæuæ centurionis ſcutum c c x x x. foraminibus confoſſum. ibid.
ſcaldis flumen. 59
ſcaphæ. 36
ſcapula rogo exſtructo ſibi exitum parat. 211
ſcipionis Pompeij fautoris, & amici res geſtas vide pag. 97. 98. rurſus 138. 139. item à pag. 179. ad pag. 201
ſcorpio bellicum inſtrumentum. 68.185.186
ſcribonius Libo Achaiæ claſsis Pompeianæ præfectus. 131. cum Cæſare ad Oricum colloquitur. 134
ſcribonium Libonem Cæſar iubet de pace cũ Pompeio agere. 104. Vide, Libo.
ſcuta, & pila pro vallo poſita. 210
ſcuta ex cortice facta, & viminibus intexta 23
ſcutorum cælatura. 209
ſcutata & cetrata prouincia. 106
ſecundarij, ſecundæ legionis milites. 172
ſecuſiani populi. 3.77
ſedulij Lemouicum ducis mors. 83
ſeduni Galli. 23
ſeduſij Germani. 15
ſegni populi Germaniæ. 59
ſegonax Rex. 44
ſegontiaci Britanniæ populi. ibid.
ſegouia opidum. 173
ſenatus omnis Venetus necatus, reliqui ſub corona venditi. 27
ſenatuſconſultum aduerſus Cæſarem. 96
ſenatuſconſultum extremum, Dent operam magiſtratus ne quid reſp. detrimenti capiat. 98. quando id fieret. 99
ſenectus apud Gallos etiam militat. 87
ſenes bello inutiles, Cimbrico bello apud Gallos. 81
ſenones in fide Aeduorum. 53
ſenonũ conſcientia facinoris aduerſus Rom. 51. eorundem motus. ibid. rebellio. 53. deditio. ibid.
ſentinæ vitia. 137
ſequana Flu. 1
ſequanus ager optimus totius Galliæ. 9
ſequani Germanos in Galliam inducunt. 55
ſequani principatu deiiciuntur. ibid.
ſequanorum, & Aeduorum factiones. 55
ſequanorum miſeria à Germanis. 9. ab Ariouiſto. ibid.
ſequanis Aedui ſubditi. 8.55
ſer. Galba. 24. eius perplexitas. ibid. Cæſari amicus. 95
ſeruus dominum iugulans. 206. punitur. 207
ſerui paſtores armantur à Pompeio. 103
ſerui puberes armati Alexandrino bello. 159
ſerui puberes omnes in extrema neceſsitate manumiſsi. 132
ſerui ſpeculatores capti in crucem ſublati. 207
ſeruos ſe mentientes milites interfecti. 205
ſeruilis tumultus in Italia. 11
ſeruilius conſul. 135
ſeſuuij Romanis dediti. 23
ſex. Cæſar. 123. Iulij Cæſaris auunculus. 175
ſex. Pompeius frater Cn. Pópeij. 203. à fratre Cn. Pompeio auxilium petit. ibid.
ſex. Quinctilius Varus. 103.125
ſibutzates Aquitani Romanis dediti. 29
ſicambri. 34.60
ſicilia ac Sardinia à Cæſare recipiuntur. 104
ſiccius, ſeu Sitius Iubæ fines inuadit. 187
ſicoris fluuius. 107.111.
ſignorum militarium conferendorum mos Gallicus. 174

ſilicenſe

ſiliceſe flumen. 173
ſolduriorum deuoto tum fides. 28
ſontiates à Cæſare victi. ibid.
ſoricaria. 208
ſotitia opidum. 209
ſottes, & vaticinationes matrumfam. Germanorum in prœliis ineundis. 14.15
ſpeciaria & militaria dona. 143
ſpeculæ Hiſpaniæ. 204
ſpeculator Pópeianus captus & occiſus. 205
ſpeculatotum comprehenſotum pœna. 207
ſpeculatoria nauigia. 36
ſquillus index coniutationis. 172
ſtagnum ſalinarum. 197
ſtatius Murcus Cæſaris legatus. 134
ſtratagema Ambiorigis. 47. Bellouacorum. 87. Cæſaris. 73. Domitij. 140. Iubæ Regis. 119
ſtratagema Pompeij in eruptione. 145. Salonenſium ciuium aduerſus Octauium. 132
ſtratagema Vercingetoricis in fallendis ſuis 68
ſubſidiari, ſubſidium fette. 87
ſueſsiones Rhemorum fratres. 16. Rhemis atttibuti. 85. Cæſari deduntur. 18
ſueui. 15. Germanorũ bellicoſiſsimi. 30. Rhenum tranſire moliuntur. 10. eorũ delectus aduerſus Romanos. 34.55
ſueuis ne dij quidem pares. 32
ſueuis vectigales Vbij. 31
ſulchitanorum multa à Cæſate. 202
ſulmonenſes Cæſatis fautores. 101
ſulpitius legatus Cæſaris. 35
ſupplicia apud Gallos. 56
ſurus Aeduus captus. 94
ſylla alter, Lentulus. 98
ſylla intetceſsionem Tribuniciam non ſuſtulit. 98.99
ſylla præuomine P. caſtrorum Cæſatis præfectus. 142. eiuſdem dexteritas. 143
ſyllæ Fauſti largitio. 199
ſyriacæ tes Cæſaris. 175

T.

Tabellæ tres iudicum. 150
tabulæ Græcæ in Heluetiotum caſtris repertæ. 8
tabulæ nouæ. 131. earum lex. 135
taleæ. 80
tarbelli populi. 29
tarcondarius Caſtor c c c. equites Pompeio ſuppeditat. 131
tatraconenſes ad Cæſatem ttanſeunt. 111.123
tarſus Ciliciæ vrbs. 175
taruſates Romanis dediti. 29
taſgetus Carnutenſis à ſuis ciuibus cæditur. 44
tau tis Inſula. 170
tautenta, Maſsilienſium caſtellum. 118
taxi venenum. 59
taximagulus Rex. 44
tectoſages Volcæ. 58
tegia opidum. 197
tenchthetotum bellum. 51
tergeſtinorum opp teſsio. 90
teſtamentum Ptolemæi Regis. 156
teſtudo pedum L X. 118
tetrachia Deiotato adimitut. 178
teutomatus Nitiobrigum Rex. 70.73
teutoni & Cimbri. 10. 11. à finibus Belgarum arcentut. 16
thameſis Fl. 42.43
thapſus opidum. 197. eius cuſtodes Cæſat ignominioſe dimittit. 189
thapſitanotũ anguſtiæ. 197. multa à Cæſare 201
thebas Calenus Cæſarianus tecipit. 143
thebenna opidum. 196
thebennenſes, Cæſaris auxilium inuocant. ibidem.
theologia Gallorum. 56
theophanes Pompeianus. 135
thermus pt. Pompeianus. 100
theſſali in copiis Pompeij. 131
theſſaliæ, & Aetoliæ legati ad Cæſatem. 138
theſſaliæ diuiſio. 138.139
theſſalia in Cæſaris ditionem venit. 150
thentomatus. Vide, Teutomatus.
ti. Nero Cæſarianus. 165
ti. Tullius. 206
tignium opidum, Cæſaris ſtudioſum. 100
tigurinus pagus. 4
timot aliquando miſeticotdiam non recipit. 69
tiſdre opidum. 187.199.201
tiſdritanorum multa à Cæſare. 202
titurij Sabini trepidatio. 45.46
titi duo Hiſpani adoleſcentes Cæſatiani ab inimicis intetcepti. 185
t. Allieni ignominioſa miſsio. 191
t. Appij ſactilegium impeditut. 156
t. Balnentij primipilaris mors. 47
t. Cæcilij Centutionis mors. 108
t. Labienus Cæſatis legatus. 3.11.26.34.59. Vide, Labienus.
t. Pulcio. 146
t. Pulſionis centutionis inimicitia cum L. Vareno, eiuſdemque Pulſionis vittus. 48.49
t. Rebilus proconſul. 199
t. Sallienus centurio. 185
t. Sextius. 51.74.83
t. Silius. 25
t. Terraſidius. ibid.
t. Totius Italicenſis dux à legionibus quibuſdam eligitut in odium Caſsij. 173
t. Vaſius. 172
togata Gallia. 90
toloſa, & Toloſates. 3.28.64
totquatus Otici ptæfectus. 133. eius mors 201

traiectus Britanniæ breuiſsimus. 39
tranſrhenani populi Galliæ domitæ fama audita legatos ad Cæſarem mittunt. 23
trebonius legatus. 106. proconſul. 174. vi de tribunali deturbatus. 135. eiuſdem mira in reficiendis operibus induſtria. 121. humanitas. 135
tres, aut quatuor milites Cęſariani duo millia Numidarum in fugam verterunt. 195
treuiri. 10.26. equitatu ceteris Gallis pręſtãt. 21.39.40. Germanos aduerſus Romanos ſollicitant. 51. eorum ferocia. 90. clades. 54. 77.94
triboces Germani. 15
triginta ſex annos militans centurio. 189
trinobantes ciuitas Britannorum. 43
triumphi Cæſaris ornamenta. 185
tubero. 105
tuligni populi. 2.7
tullius legatus. 206
tullij Rufi Quæſtorij mors. 199
turinum opidum. & Turini. 135
turios Cælius ſolicitans interficitur. ibid.
turris Phari admirabilis. 157
tuticani cædes. 147
tympanorum ſpontaneus ſonus. 156
tyrannos Cæſar in fidem recipit. 175
tyronum legio. 138

V

Vacalos inſula. 32
vacca oppidum. 196
valerius adoleſcens. 210
valerius Flaccus. 104.105. eius mors. 105
valetiacus. 70. al. Vedeliacus.
vallus in maſculino genere. 145.159
vangiones Germani. 15
varro legatus Pompeij. 106
varus. 127.129.193.194
varus Fl. 117
vatinius Cæſarianus. 154.170.171
vatuca caſtellũ, & Vatucenſis clades. 59. 60.61
vbij. 31.34
vcubis opidum. 204. Incenſum. 207
vectones populi. 106
vedeliacus, Coti Aedui frater. 70
vellaunij. 80
vellaunodunum op. deditur. 65
velocaſsium poteſtas. 17
venetia vrbs Galliæ maritima. 25
veneti Galli. 25. Romanis dediti. 23
venetorum ſenatus à Cæſare necatus. 27
veneti belli confectio. 27.35
ventiſponte opidum. 209
veragri Galli. 24
verbigenus pagus. 8
vercingetorix. 63.67.69.71.77.78.80.82
vergaſillaunus Aruernus. 80.81
vergilius Pompeianus. 197
vergobretus magiſtratus Aeduorum. 5
vernacularum legionum duarum robur. 204
verocaſſes, ſeu Velocaſſes populi. 17
verodoctius. 3
veromandui. 17.19.21
verſaonenſes. 209
vertico Neruius. 49
vertiſcus Rhemorum præfectus. 87
veſontio Sequanorum opidum. 10
veteranarum legionum fiducia. 186
vibullius Rufus Pompeianus. 101.103.105.133
victoriæ ſimulacrum ſe conuertens. 156
vienna opidum. 65
viridomarus Aeduus. 72.75
viridouix Vnellorum Rex. 27
viuos homines diis ſacrificabant Galli. 56
vlcilles Hirrus Pompeianus. 101
vlla opidum. 174.203
vnelli populi. 23.26
vocates Aquitani Romanis dediti. 29
voccio Noricorum Rex. 15
vocontij populi. 3.29
voſegus mons. 32
volcatius Tullus Cæſarianus. 143
volcæ, ſeu Volgæ Arecomici. 64.77
vota Gallorum. 56
vrbes xx. Biturigum vno die incenſæ. 66
vri feræ. 58
vrſao opidum natura munitum. 212
vſipetes, Germani. 30.31.33
vtica opidum. 124.127.199.200
vticenſis expeditio, Curionis Cæſariani. 128
vticenſes. 127.199.200
vxellodunum opidum. 91.93
vxores Ariouiſti duæ. 15
vxores communes apud Britannos. 42
vzita opidum. 188.190.192.200

Z

Zama, Regia Iubæ. 200.201
zamenſes. 201
zela opidum Ponti. 176
zetta opidum. 194

Corrigenda in Commentariis.

Pag.54.lin.37. † 3 Cæſar, poſtquam p.64.l.vlt. operam p.81.lin.34. † 15 Interea Commius, p.82.l.28. † 16 Bis magno p.91.l.16. † 5 quæ ex fuga, p.97.l.13. Sicilia *In notis Franc. Hotom.* p.5.coll.1.lin.1 locus p.13.col.1. l.19. Noſtros Ibid.l.56. millia ambulare, aut p.29.col.2.l.1. locus p.36.col.1.l.22. iudicióne p.37.col.2.l.7. commemorata p.48.col.1.l.7. ſuperiore